

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Ο ΧΡΙΣΤΟΣ
ΕΑΝΑΣΤΑΥΡΩΝΕΤΑΙ

ΚΑΘΕΤΑΙ Ο ΑΓΑΣ ΤΗΣ ΛΥΚΟΒΡΥΣΗΣ ΣΤΟ ΜΠΑΛ-
κόνι του άπάνω από την πλατεία του χωριού, καπνίζει
τὸ τσιμπούκι του καὶ πίνει ρακή. Ψιχαλίζει ἤσυχα, τρυφερά,
καὶ στὰ γυρτὰ χοντρά μουστάκια του, τὰ φρεσκοβαμμένα με
καραμπογιά, κρέμονται λαμπυρίζοντας μερικὲς ψιχάλες· κι ὁ
Ἄγας, ξαναμμένος ἀπὸ τὴ ρακή, τίς ἀναγλείφει νὰ δροσερέψει.
Δεξιά του στέκεται ὄρθιος ὁ σεΐζης, ἕνας θεόρατος ἄγριος ἀνα-
τολίτης, ἀλλήθωρος καὶ κακομούτσουνος, με τὴν τρουμπέτα
του· ζερβά του κάθεται διπλοπόδι, ἀπάνω σὲ βελουδένιο μαξι-
λάρι, ἕνα ὁμορφο στρουμπουλὸ τουρκόπουλο, ποὺ τοῦ ἀνάβει
κάθε τόσο τὸ τσιμπούκι καὶ τοῦ γεμίζει ἀκατάπαυτα τὴν κούπα
του ρακή.

Μισοσφαλνάει τὰ μαχμουρλίδικα μάτια καὶ χαίρεται ὁ Ἄγας
τὸν ἀπάνω κόσμον· ὅλα τὰ ἔκαμε καλὰ ὁ Θεός, συλλογιέται,
πετυχημένο πράγμα εἶναι ὁ κόσμος τοῦτος, τίποτα δὲν τοῦ λείπει:
ἂν πεινάσεις, ἔχει ψωμί καὶ κρέας κοκκινιστὸ καὶ πιλάφι με
κανέλα· ἂν διψάσεις, ἔχει τὸ ἀθάνατο νερό, τὴ ρακή· ἂν νυστά-
ξεις, ἔχει κάμει ὁ Θεός τὸν ὕπνον, ἕνα κι ἕνα γιὰ τὴ νύστα· ἂν
θυμώσεις, ἔχει κάμει τὸ βούρδουλα καὶ τὰ πισινὰ τοῦ ραγιᾶ·
ἂν σὲ πιάσουν τὰ μεράκια σου, ἔχει κάμει τὸν ἀμανέ. Κι ἂν
θὲς νὰ ξεχάσεις τὰ ντέρτια καὶ τὰ βάσανα τοῦ κόσμου, ἔχει κάμει
τὸ Γιουσουφάκι.

—Μεγάλος μάστορας εἶναι ὁ Ἄλλάχ, μουρμούρισε συγκι-
νημένος, μεγάλος μάστορας, μερακλής· κόβει τὸ μυαλό του· πῶς
τοῦ ἦρθε τώρα κι ἔκαμε τὴ ρακή καὶ τὸ Γιουσουφάκι!

Βουρκώνουν τὰ μάτια τοῦ Ἄγα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ κα-

τάνυξη κι από τὸ πολὺ ρακοπότι. Σκύβει ἀπὸ τὸ μπαλκόνι καὶ καμαρώνει τοὺς ραγιαδες του νὰ σουλατσέρουν στὴν πλατεία φρεσκοξουρισμένοι, γιορτοντυμένοι, μὲ τὰ κόκκινα φαρδιὰ ζωνάρια, μὲ τὰ νιοπλυμένα κοντοβράκια, μὲ τὰ γαλάζια τουζλούκια. Ἄλλοι φοροὺν φέσι, ἄλλοι σαρίκι, ἄλλοι σκοῦφο ἀπὸ ἀρνίσια προβιά. Οἱ πιὸ ἀσίκηδες ἔχουν καὶ στὸ αὐτί τους ἓνα κλωνί βασιλικὸ ἢ ἓνα τσιγάρο.

Τρίτη τῆς Λαμπρῆς, τώρα τέλεψε ἡ λειτουργία. Γλυκιά, τρυφερὴ μέρα, ἥλιος, ψιχαλίζει, μύρισαν οἱ λεμονανθοί, μπουμπουκιάζουν τὰ δέντρα, ἀνασταίνουνται τὰ χόρτα, ἀνεβαίνει ὁ Χριστὸς ἀπὸ κάθε σβαλαράκι χῶμα. Σουλατσάρουν οἱ χριστιανοὶ στὴν πλατεία, σμίγουν οἱ φίλοι, ἀσπάζεται ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, λὲν «Χριστὸς ἀνέστη» κι ὕστερα καθίζουν στὸν καφενὲ τοῦ Κωσταντῆ ἢ κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο πλάτανο στὴ μέση τῆς πλατείας, παραγγέλνουν ναργιλέδες καὶ καφέδες κι ἀρχίζει, σὰν τὴν ψιλὴ βροχή, τὸ γλυκὸ κουβεντολόι.

— Τέτοια θὰ ἴναι κι ἡ Παράδεισο, λέει ὁ Χαράλαμπος ὁ καντηλανάφτης· ἥλιος ἀπαλός, σιγανὴ βροχούλα, λεμονιές ἀνθισμένες, ναργιλέδες καὶ ψιλὴ κουβέντα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων.

Στὴν ἄλλην ἄκρα τῆς πολιτείας, πίσω ἀπὸ τὸν πλάτανο, ὑψώνεται φρεσκοασβετωμένη, μὲ τὸ χαριτωμένο καμπαναριὸ τῆς, ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, ἡ Σταύρωση τοῦ Χριστοῦ. Ἡ πόρτα τῆς εἶναι σήμερα στολισμένη μὲ βάρια καὶ δάφνες. Γύρω τρογύρα, τὰ μαγαζάκια καὶ τὰ ἐργαστήρια τοῦ χωριοῦ: Τὸ σαμαράδικο τοῦ ἀγριάνθρωπου Παναγιώταρου, ποὺ τὸν λὲν καὶ Γυσοφά· γιατί μιὰ φορὰ ἔφεραν στὸ χωριὸ τὸ γύψινο ἀγάλματάκι τοῦ Μ. Ναπολέοντα, καὶ τὸ ἴφαι· κι ὕστερα ἔφεραν ἓνα ἄλλο, τοῦ Κεμάλ-πασᾶ, καὶ τὸ ἴφαι κι αὐτό· κι ὕστερα ἔφεραν τοῦ Βενιζέλου, καὶ τὸ ἴφαι κι αὐτό. Δίπλα, τὸ μπαρμπέρικο τοῦ Ἄντωνη «Ὁ Ἐρωτόκριτος», κι ἀπάνω στὴν πόρτα κρεμασμένη μιὰ ταμπέλα, μὲ μεγάλα κόκκινα γράμματα τοῦ αἵματός: «Ἐξέρχονται καὶ ὀδόντες!» Πιὸ πέρα τὸ χασάπικο τοῦ κύρ Δημητροῦ τοῦ κουτσοῦ: «Κεφαλάκια φρέσκα, ἢ Ἡρωδιάς!» Κάθε Σάββατο σφάζει ἓνα μουσκάρι καί, πρὶν τὸ σφάζει, τοῦ χρυσώνει τὰ κέρατα, τοῦ μιογατίζει τὸ κούτελο, τοῦ περνάει κόκκινες κορδέλες στὸ λαιμὸ καὶ τὸ γυρίζει στὸ χωριὸ κουτσαίνοντας καὶ τελαλίζει τὶς χάρες του. Καὶ τέλος ὁ περίφημος καφενὲς τοῦ Κωσταντῆ, μακρόστενος, δροσερός, ποὺ μοσχουμυρίζει καφεὲ καὶ τουμπεκὶ καὶ φασκόμηλο τὸ χειμώνα. Καὶ στὸν τοῖχο του δεξὰ κρέμονται, καμάρι τοῦ χωριοῦ, τρεῖς μεγάλες γυα-

λιστερές λιθογραφίες: ἡ Γενοβέφα ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, μισόγυμνη μέσα σ' ἓνα δάσο τροπικὸ· ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ βασίλισσα Βικτώρια, παχιά, γαλανομάτα, μὲ τεράστιο στῆθος παραμάνας· καὶ στὴ μέση, ἄγριος, μὲ γκριζὰ θυμωμένα μάτια, μ' ἓναν ἀψηλὸ σκοῦφο ἀστρακάν, ὁ Κεμάλ-πασᾶς.

Ὅλοι ἀγαθοὶ ἀνθρώποι, δουλευταράδες, καλοὶ νοικοκυραῖοι, πλούσιο τὸ χωριό, κι ὁ Ἄγας του καλὸς ἄνθρωπος κι αὐτός, μερακλῆς, ποὺ πολὺ ἀγαπάει τὴ ρακὴ, τὶς βαριές μυρωδιές, μόσκο καὶ πατσουλί, καὶ τὸ ἀφράτο τουρκόπουλο, ποὺ κάθεται ζερβά του, στὸ βελουδένιο μαξιλάρι. Κοιτάζει τώρα τοὺς χριστιανούς, ὅπως κοιτάζει ὁ βοσκὸς τὰ καλοθρεμμένα ἀρνοπρόβατὰ του καὶ χαίρεται.

«Καλοὶ ἀνθρώποι, συλλογιέται, γέμισαν κι ἐφέτο τὸ κελάρι μου πεσκέσια τῆς Λαμπρῆς — τυριά, κουλουρες σουσαμωτές, τσουρέκια, κόκκινα αὐγά... Ἐνας, ἄς εἶναι καλά, μοῦ ἴφερε κι ἓνα λαγηνάκι χιώτικη μαστίχα γιὰ τὸ Γιουσουφάκι μου, νὰ μασάει καὶ νὰ μυρίζει τὸ στοματάκι του...»

Εἶπε, κι ἔριξε μιὰ τρυφερὴ ματιὰ στὸ ἀγαδόπουλο ποὺ μασοῦσε μαστίχα, παχουλὸ κι ἀποχαυωμένο.

Κι ἔτσι ποὺ συλλογιόταν τὸ κελάρι του γεμάτο ἀγαθὰ, καὶ σιγοψιχάλιζε, καὶ γυάλιζαν οἱ πέτρες, καὶ τὰ κοκόρια ἄρχισαν νὰ λαλοῦν, καὶ δίπλα του, κουλουριαστὸ στὰ πόδια του, τὸ Γιουσουφάκι μασοῦσε μαστίχα καὶ χτυποῦσε εὐτυχισμένο τὴ γλώσσα του, ὁ Ἄγας ἔνιασε ξαφνικὰ τὴν καρδιά του νὰ ξεχειλίζει, σήκωσε τὸ λαιμὸ, ἔκαμε ν' ἀρχίσει τὸν ἀμανέ, μὰ βαρέθηκε. Γυρνάει στὸ σεῖζη του καὶ τοῦ γνέφει νὰ βαρέσει τὴν τρουμπέτα, νὰ σωπάσει ὁ λαός· κι ὕστερα γυρνάει ζερβά του:

— Τραγοῦδησέ μου, Γιουσουφάκι, νὰ ἴχεις τὴν εὐκὴ μου, τραγοῦδησέ μου τὸ «Ντουνιὰ ταμπίρ, ρουγιὰ ταμπίρ, ἀμάν, ἀμάν!», τραγοῦδησέ μου το, γιατί θὰ πλαντάξω!

Τὸ παχουλὸ παιδόπουλο ἀποτραβάει χωρὶς βιάση τὴ μαστίχα ἀπὸ τὸ στόμα του, τὴν κολνάει στὸ γυμνὸ γόνατό του, ἀκουμπάει τὴ δεξὰ του παλάμη στὸ μάγουλο κι ἀρχίζει τὸν ἀγαπημένο ἀμανέ τοῦ Ἄγᾶ του: «Κόσμος κι ὄνειρο εἶναι ἓνα, ἀμάν, ἀμάν!»

Παθητικιά, ναζλιδικὴ, ἢ φωνὴ ἀνέβαινε, κατέβαινε, γουργούριζε σὰν περιστέρα. Κι ὁ Ἄγας ἔκλεισε τὰ μάτια, κι ὅλη τὴν ὥρα ποὺ βαστοῦσε ὁ ἀμανὲς τόσο ἦταν βαλαντωμένος ποὺ ἔχε ξεχάσει νὰ πιεῖ.

— Εἶναι στὰ κέφια του ὁ Ἄγας, μουρμούρισε ὁ Κωσταντῆς σερβίροντας τοὺς καφέδες· ἄς εἶναι καλά ἢ ρακὴ.

— Ἄς εἶναι καλά τὸ Γιουσουφάκι, εἶπε χαμογελώντας πι-

κρά ὁ Γιαννακός, ὁ πρᾶματευτῆς καὶ γραμματοφόρος τοῦ χωριοῦ, μὲ τὰ κάτασπρα κοντοστρόγγυλα γένια καὶ τὰ πουλίσια, ἀρπαχτικά μάτια.

— Ἄς εἶναι καλὰ ἡ μοῖρα ἡ στραβὴ πού τὸν ἔκαμε αὐτὸν Ἄγὰ κι ἐμᾶς ραγιάδες, μουρμούρισε ὁ ἀδερφός τοῦ παπᾶ, ὁ Χατζη-Νικολής, πού ἔκανε τὸ δάσκαλο τοῦ χωριοῦ, ξερακιανός, μὲ γυαλάκια καὶ μ' ἓνα χοντρὸ μυτερὸ καρύδι τοῦ λαιμοῦ, πού ἀνεβοκατέβαινε, ὅταν μιλοῦσε.

Πῆρε φωτιά, θυμήθηκε τοὺς προγόνους, ἀναστέναξε:

— Μιὰ φορά, ἐξακολούθησε, κρατοῦσαν τὰ χώματα τοῦτα οἱ δικοί μας, οἱ Ἕλληνες, γύρισε ὁ τροχὸς κι ἦρθαν οἱ Βυζαντινοί, Ἕλληνες κι αὐτοὶ καὶ χριστιανοί, ξαναγύρισε ὁ τροχὸς κι ἦρθαν οἱ Ἀγαρηνοί... Μὰ ἀναστήθηκε ὁ Χριστός, παιδιά, θ' ἀναστηθεὶ κι ἡ πατρίδα! Κωσταντή, ἔλα κέρασε τὰ παλικάρια!

Ἦστόσο ὁ ἀμανὲς τέλεψε, τὸ τουρκόπουλο ξανάβαλε στὸ στόμα του τὴ μαστίχα κι ἄρχισε πάλι ν' ἀναχαράζει, ἀποχαυνωμένο. Βάρεσε ξανὰ ἡ τρουμπέτα, μποροῦσαν τώρα οἱ ραγιάδες νὰ γελοῦν καὶ νὰ φωνάζουν λεύτερα.

Ὁ καπετὰν Φουρτούνας, ἓνας ἀπὸ τοὺς πέντε δημογέροντες τοῦ χωριοῦ, πρόβαλε στὴν πόρτα τοῦ καφενέ. Ἄψηλός, κορμάτος, παλιὸς караβοκύρης, πού χρόνια ἀλώνιζε τὴ Μαύρη Θάλασσα κουβαλώντας ρούσικο σιτάρι καὶ κάνοντας κοντραμπάντο. Τρίχα δὲν εἶχε τὸ πρόσωπό του· σπανὸς καὶ μαυροκίτρινος, ταγαριασμένος, μὲ βαθιὲς ζαρωματιές, καὶ τὰ μάτια του τὰ μικρά, τὰ κατάμαυρα, σπίθιζαν. Γέρασε, γέρασε καὶ τὸ καράβι του, τσακίστηκε μιὰ νύχτα ἀπόξω ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα, κι ὁ καπετὰν Φουρτούνας, караβοτσακισμένος, μπουχτισμένος, γύρισε στὸ χωριὸ του νὰ σουρώσει ὅσο μπορεῖ περισσότερη ρακὴ καί, σὰν ἔρθει ἡ ὥρα ἡ καλή, νὰ γυρίσει τὸ πρόσωπό του κατὰ τὸν τοῖχο καὶ νὰ πεθάνει. Πολλὰ εἶχαν δεῖ τὰ μάτια του, βαρέθηκε· δὲ βαρέθηκε, κουράστηκε, μὰ ντρέπονταν νὰ τὸ μολοῦσε.

Φοροῦσε σήμερα τὶς ἀψηλές καπετανίστικες μπότες του, τὸν κίτρινό του μουσαμὰ καὶ τὸ ἀρχοντικὸ καλπάκι ἀπὸ ἀληθινὸ ἀστράκαν. Κρατοῦσε καὶ τὸ ἀψηλὸ ραβδί του τοῦ δημογέροντα. Δυὸ τρεῖς χωριανοὶ προσηκώθηκαν νὰ τὸν καλέσουν νὰ πάρει μιὰ ρακὴ.

— Δὲν ἔχω καιρό, παιδιά, μήτε γιὰ ρακὴ, εἶπε Χριστὸς ἀνέστη! Πάω στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ παπᾶ, ὅπου ἔχουμε σύναξη οἱ προεστοί. Σὲ μιὰ ὥρα νὰ κοπιᾶσετε κι ὅσοι ἀπὸ σᾶς εἰστε καλεσμένοι· κάντε τὸ σταυρὸ σας κι ἔλατε, καλὰ τὸ κατέχετε,

ἔχουμε σήμερα δουλειά. Κι ἓνας νὰ πάει νὰ φωνάξει τὸν Παναγιώταρο τὸ σαμαρά, μὲ τοῦ διαόλου τὰ γένια· αὐτὸν τὸν ἔχουμε μεγάλη ἀνάγκη.

Σώπασε μιὰ στιγμή, τὰ μάτια του ἔπαιξαν παμπόνηρα:

— Ἄν δὲν εἶναι σπίτι του, θά 'ναι στῆς χήρας, εἶπε κι ὄλοι ξέσπασαν στὰ γέλια.

Μὰ ὁ γερο-Χριστοφῆς ὁ ἀγωγιάτης, πού 'χε μάθει στὰ νιάτα του, κι ἂς τὸ πλέρωσε ἀκριβά, τί θὰ πεῖ σεβντάς, πετάχτηκε ἀπάνω:

— Τί γελᾶτε, μωρὲ σερσέμηδες; φώναξε. Καλὰ κάνει· φωτιά στὰ τόπια, μωρὲ Παναγιώταρε, καὶ μὴν τοὺς ἀκοῦς! Λίγη εἶναι ἡ ζωὴ, πολλὸς ὁ θάνατος, βίρα!

Ὁ χοντρο-Δημητρὸς ὁ χασάπης κούνησε τὸ φρεσκοξουρισμένο κεφάλι:

— Ὁ Θεὸς νὰ 'χει καλὰ τὴ χήρα τὴν Κατερίνα μας, εἶπε. Ὁ διάλογος ξέρει ἀπὸ τί κέρατα μᾶς γλιτώνει!

Ὁ καπετὰν Φουρτούνας γέλασε.

— Βρὲ παιδιά, εἶπε, μὴ μαλώνετε. Χρειαίεται μιὰ παστρικά σὲ κάθε χωριό, νὰ μὴ βρίσκουν τὸν μελά τους οἱ τίμιες. Εἶναι σὰν τὴ βρῦση τοῦ δρόμου, μαθές· περνοῦν καὶ πίνουν οἱ διψασμένοι· ἀλλιῶς θὰ χτυποῦσαν ἀράδα τὶς πόρτες μας. Κι οἱ γυναῖκες, ὅταν τοὺς ζητήσεις νερό...

Στράφηκε, εἶδε τὸ δάσκαλο:

— Χατζη-Νικολή μου, τοῦ κάνει, ἀκόμα εἶσαι ἐδῶ; Προεστὸς εἶσαι καὶ τοῦ λόγου σου, ἔχουμε σύναξη. Σκολεῖδ ἔκαμες καὶ τὸν καφενέ, σκόλασε κι ἔλα!

— Νὰ 'ρθω κι ἐγώ; εἶπε ὁ γερο-Χριστοφῆς κι ἔπαιξε τὸ μάτι στὴν παρέα· κάνω γιὰ Ἰούδας.

Μὰ ὁ καπετὰν Φουρτούνας εἶχε πάρει τὴν ἀνηφορία, βαριακουμπώντας τὸ ραβδί του στὸ καλντιρίμι. Δὲν ἦταν στὰ καλά του σήμερα· τὸν ἔσφαζαν πάλι οἱ ρεματισμοί, μάτι δὲν εἶχε κλείσει ὅλη νύχτα. Ἦπιε πρῶι πρῶι δυὸ τρία νεροπόττηρα ρακὴ, γιὰ γιαιτρικό, μὰ τοῦ κάκου· οἱ πόνοι δὲ σκολνοῦσαν. Μῆτε ἡ ρακὴ τοὺς ἔβανε κάτω.

— Μωρὲ, ἂν δὲ ντρέπουμουν, μουρμούρισε, κι ἄρχιζα τὶς φωνές, μπορεῖ ν' ἀλάφρωναν οἱ πόνοι· μὰ ἔλα πού δὲ μὲ ἀφήνει τὸ παντέρμο τὸ φιλότιμο! Καὶ πρέπει νὰ περπατῶ ντοῦρος καὶ νὰ κάνω πὼς γελῶ. Κι ἂν πέσει χάμω τὸ ραβδί μου, νὰ μὴν ἀφήσω κανέναν κερατὰ νὰ μὲ βοηθήσει, μὰ νὰ σκύψω μοναχός μου νὰ τὸ πιάσω. Δάγκανε, μωρὲ καπετὰν Φουρτούνα, τὰ χεῖλια, ὄρτσα τὰ πανιά, κατακέφαλα στὸ κύμα, βάρδα μὴν ντροπιαστεῖς! Μπόρα εἶναι, μαθές, κι ἡ ζωὴ, θὰ περάσει!

Ἐγρουζε καὶ σιγοβλαστημοῦσε σκαμπανεβαίνοντας. Στάθηκε μιὰ στιγμή, κοίταξε γύρα, κανένας δὲν τὸν ἔβλεπε· ἀναστενάξε κι ἀλάφρωσε λίγο. Κοίταξε κατὰ πάνω, εἶδε στὴν κορυφή τοῦ χωριοῦ ν' ἀσπρογαλίζει ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δέντρα τὸ σπίτι τοῦ παπᾶ μὲ τὰ λουλακιά παραθυρόφυλλα.

— Πῆγε κι ἔχτισε στὴν κορυφή τοῦ χωριοῦ ὁ διαολόπαπας! μουρμούρισε· τὴν κατάρρα του νὰ ἔχω!

Καὶ πῆρε πάλι τὸν ἀνήφορο.

Στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ εἶχαν κιόλα φτάσει δυὸ ἀπὸ τοὺς προεστοὺς καὶ κάθονταν σταυροπόδι στὸ μεντέρι, ἀμίλητοι, καὶ περιμέναν τὰ τραταρίσματα. Ὁ παπᾶς εἶχε μπεῖ στὴν κουζίνα νὰ δώσει διαταγές, κι ἡ μοναχοκόρη του ἡ Μαρριόρῃ ἐτοίμαζε τὸ δίσκο μὲ τὸν καφέ, τὸ δροσερὸ νερὸ καὶ τὸ γλυκὸ τοῦ κουταλιοῦ.

Πλάι στὸ παραθύρι εἶχε θρονιαστεί ὁ πρῶτος δημογέροντας τῆς Λυκόβρυσης, ἀπὸ μεγάλο τζάκι, ἀρχοντάνθρωπος, καλοθρεμμένος, μὲ τσόχινο σαλβάρι, μὲ χρυσοκέντητο μείντανι καὶ μ' ἓνα χοντρὸ χρυσὸ δαχτυλίδι στὸ δείχτη τοῦ χεριοῦ του — ἡ βούλα του μὲ τὰ δυὸ κεφαλαῖα σφιχταγκαλιασμένα γράμματα: Γ. Π., Γεώργιος Πατριάρχης. Τὰ χέρια του ἦταν παχιά καὶ μαλακά, σὰ Δεσπότη. Δὲ δούλεψε ποτέ του, εἶχε ἓνα τσοῦρμο φამέγιους καὶ κολίγους ποὺ δούλευαν καὶ τὸν τσίζαν. Καὶ χόντρυνε τ' ἄντερό του, φάρδυναν τὰ καπούλια του, εἶχαν γίνεи σὰν τῆς φοράδας, κρεμάστηκαν οἱ κοιλίες του, καὶ τὰ προγοῦλια του κατέβαιναν τρεῖς πατωσιές κι ἀναπαύονταν, τὸ ἓνα ἀπάνω στὸ ἄλλο, στὸ μαλλιαρὸ ὄφρατο ἀπανωστήθι. Δυὸ τρία δόντια μπροστινὰ τοῦ ἔλειπαν, ἄλλο κουσούρι δὲν εἶχε, κι ὅταν μιλοῦσε, φαφλάτιζε καὶ μπερδεύονταν· μὰ καὶ τὸ κουσούρι αὐτὸ πλήθαινε τὴν ἀρχοντιά του, γιατί σὲ ἀνάγκαζε, ὅταν μιλοῦσε, νὰ σκύβεις γιὰ νὰ καταλάβεις τί λέει.

Δεξιά του, στὴ γωνιά, ἀδύναμος, λιγδοτάμπαρος, φτενοκέφαλος, μὲ τσιμπλιασμένα μάτια, μὲ δυὸ χοντρὲς χεροῦκλες γεμάτες ρόζους, κάθονταν συμμαζεμένος καὶ ταπεινὸς ὁ δεύτερος προεστός, ὁ πιὸ βαρβάτος νοικοκύρης τοῦ χωριοῦ, ὁ γερο-Λαδᾶς. Ἐβδομήντα χρόνια σκύβει στὴ γῆς, τὴ σκάβει, τὴ σπέρνει, τὴ θερίζει, τῆς φυτεύει ἑλιές κι ἀμπέλια, τὴ στύβει καὶ τῆς πίνει τὸ αἶμα. Ποτέ του, ἀπὸ μικρὸ κουτσούβελο, δὲν ξεκόλλησε ἀπὸ τὴ γῆς. Ἄχόρταγος, λιμασμένος, ἔπεφτε ἀπάνω της, τῆς ἔδινε ἓνα καὶ τῆς ζητοῦσε χίλια, καὶ ποτέ του δὲν ἔλεγε: «Δόξα σοι ὁ Θεός», μὰ πάντα μουρμούριζε, ἀφχαρίστητος. Καὶ στὰ γερατιά του δὲν τὸν ἔφτανε πιά ἡ γῆς· ὅσο ζύγωνε στὸ θάνατο

κι ἐνιωθε πὼς λίγα πιά ἦταν τὰ καρβέλια του, βιάζονταν νὰ προλάβει καὶ νὰ φάει τὸν κόσμο. Κίνησε λοιπὸν νὰ δανεῖζει μὲ βαρὺ διάφορο τοὺς χωριανούς του· ἔβαναν οἱ δύστυχοι ἀμανάτι τ' ἀμπελοχώραφά τους καὶ τὰ σπίτια, ἔρχονταν ὁ καιρὸς τῆς πλερωμῆς, δὲν εἶχαν νὰ πλερώσουν, ἔβγαιναν τὰ πράματα στὸ σφυρί, καὶ τὰ ἔχαφτε ὁ γερο-Λαδᾶς.

Κι ὄλο κλαίγονταν, κι ὄλο πεινοῦσε, κι ἡ γυναίκα του γύριζε ξυπόλυτη, καὶ μιὰ θυγατέρα, ποὺ ἔχε καταφέρει νὰ κάμει, τὴν ἄφησε κι αὐτὴ νὰ πεθάνει, γιατί δὲν κάλεσε, ὅταν ἔπεσε στὸ κρεβάτι, γιὰτὸ νὰ τὴ δεῖ.

«Πολλὰ ἔξοδα, εἶπε, οἱ μεγάλες πολιτεῖες εἶναι μακριά, ποῦ νὰ φέρνεις γιὰτρό! Κι ὕστερα, τί ξέρουν κι αὐτοί; τὸν κακὸ τους τὸν καιρὸ! Ἔχουμε ἔδῳ τὸν παπᾶ μας, αὐτὸς κατέχει παλιὰ γιατροσόφια, θὰ τὸν πλερώσω νὰ κάμει κι εὐκέλαιο, καὶ θὰ γιάνει, καὶ θὰ κοστίζει καὶ πιὸ φτηνά.»

Μὰ τὰ μαντζούνια τοῦ παπᾶ πῆγαν χαμένα, τὸ εὐκέλαιο δὲν ἔπιασε, κι ἡ κοπέλα πέθανε, δεκαφτὰ χρονῶν, καὶ γλίτωσε ἀπὸ τὸν κύρη της· γλίτωσε κι αὐτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ τὰ ἔξοδα τοῦ γάμου. Μιὰ μέρα, λίγους μῆνες μετὰ τὸ θάνατό της, κάθισε καὶ τὰ λογάριασε: Προίκα τόσο ἀπάνω κάτω, ρουχισμὸς, τραπέζια, καρέκλες, τόσα, θ' ἀναγκάζονταν νὰ καλέσει στὸ γάμο τοὺς συγγενεῖς, κι αὐτοὶ θένε νὰ φᾶνε τὸν περιδρομο, βάλει κρέατα, ψωμιά, κρασιά, τόσα... Ἔκαμε τὴ σούμα, πάρα πολλὰ ἔξοδα, θὰ τὸν ξετίναζε ἡ θυγατέρα του, δὲν πειράζει τὸ λοιπὸν, ὄλοι θὰ πεθάνουμε... Γλίτωσε κι ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ κόσμου — ἄντρες, παιδιά, ἀρρώστιες, μπουγάδες. Τυχερὴ στάθηκε, ὁ Θεὸς σχωρέσ' τη!

Μπήκε ἡ Μαρριόρῃ μὲ τὸ δίσκο, χαιρέτησε χαμοβλεπούσα τοὺς προεστοὺς, στάθηκε μπροστὰ ἀπὸ τὸν ἀρχοντα. Χλωμή, μεγαλομάτα, γαϊτανοφρύδα, μὲ δυὸ χοντρὲς πλεξοῦδες καστανὰ μαλλιά, τυλιμένες στεφανωτὰ γύρα στὸ κεφάλι. Γέμισε ὁ γερο-ἀρχοντας τρουλωτὰ τὸ κουταλάκι του γλυκὸ βύσσινο, κοίταξε τὴν κοπέλα, σήκωσε τὸ ποτήρι.

— Στὶς χαρὲς σου, Μαρριόρῃ μου, εὐκήθηκε· ὁ γιὸς μου βιάζεται.

Ἦταν ἀρραβωνιασμένη ἡ παπαδοπούλα μὲ τὸν μοναχογιὸ τοῦ τοῦ Μιχαεῆ, καὶ ὁ παπᾶς καμάρωνε ποὺ θὰ ἔκανε τέτοιο συμπεθεριὸ καὶ θὰ ἔπιανε γρήγορα ἀγγόνια.

— Δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω γιατί βιάζεται τόσο ὁ βλοημένος· δὲν μπορεῖ, λέει, πιά... πρόσθεσε γελώντας ὁ ἀρχοντας κι ἔκλεισε τὸ μάτι στὴν κοπέλα.

Κι αὐτὴ κοκκίνισε ὡς τὸ λαιμό, πλαντοῦσε, δὲν μπόρεσε νὰ μιλήσει.

— Χαρὲς νὰ ἔχουμε! εἶπε ὁ παπα-Γρηγόρης, μπαίνοντας μὲ μιὰ μπουκάλα μοσχάτο κρασί. Μὲ τὴν εὐκὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγιάς!

Ἄγριος, κοτσονάτος, μὲ διχαλωτὴ γενειάδα κάτασπρη, καλοθρεμμένος, μύριζε λιβάνι καὶ βούτυρο. Εἶδε τὴν κόρη του νὰ κοκκινίζει καί, γιὰ ν' ἀλλάξει κουβέντα:

— Πότε μὲ τὸ καλὸ θὰ παντρεύεις καὶ τὴν παρακώρη σου τὸ Λενιό; ρώτησε.

Τὸ Λενιό ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μπασταρδοπούλες ποὺ ὁ ἄρχοντας εἶχε σκαρώσει μὲ τὶς παραδουλεῦτρες του. Τὴν εἶχε ἀρραβωνιάσει μὲ τὸν ἡμέρο πιστὸ τσοπάνη του, τὸ Μανολιό, καὶ τὴν εἶχε ἀρχοντικὰ προικίσει μ' ἓνα κοπάδι πρόβατα, ποὺ τὰ ἔβοσκε ὁ Μανολιὸς στὸ ἀντικρινὸ βουνὸ τῆς Παναγιάς.

— Ἄν θέλει ὁ Θεὸς, ἀποκρίθηκε, αὐτὲς τὶς μέρες· τὸ Λενιό, λέει, βιάζεται. Βιάζεται τὸ καλορίζικο· σηκώθηκε, μαθὲς, τὸ βυζὶ του καὶ θέλει νὰ βυζάξει γιό. «Μάης μπαίνει, μοῦ ἔπε προχτές, Μάης μπαίνει, ἀφεντικό, καὶ πρέπει νὰ βιαστοῦμε.»

Γέλασε πάλι καλόκαρδα, τὰ προγοῦλια του σείστηκαν.

— Τὸ Μάη εἶπε, παντρεύονται τὰ γαϊδούρια, ἔχει δίκιο τὸ Λενιό· πρέπει νὰ βιαστοῦμε. Ἄνθρωποι εἶναι κι αὐτοί, καὶ ἄς εἶναι καὶ φαμέγοι.

— Καλὸς εἶναι ὁ Μανολιός, ἔκαμε ὁ παπὰς· καλὰ θὰ ζήσουν.

— Τὸν ἀγαπᾷ κι αὐτὸν σὰν παιδί μου, εἶπε ὁ ἄρχοντας. Ὅταν πέρασα ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁι-Παντελεήμονα, τὸν εἶδα, θὰ ἔταν δεκαπέντε χρονῶν, ἔφερε τὸ δίσκο στὸ ἡγουμενικὸ νὰ μὲ καλωσορίσει. Ἦταν ἀληθινὸς ἄγγελος, μονάχα οἱ φτέρουγες τοῦ ἔλειπαν. Τὸν πόνεσε ἡ ψυχὴ μου. Κρίμα, εἶπα, τέτοιος λεβέντης νὰ μαραζῶσει στὸ μοναστήρι, σὰ μονοῦχος. Πῆγα στὸ κελὶ τοῦ γέροντά του, τοῦ πάτερ Μανασῆ. Κεῖτονταν χρόνια παράλυτος. «Γέροντά μου, τοῦ κάνω, μιὰ χάρη θὰ σοῦ ζητήσω· κι ἂν μοῦ τὴν κάμεις, θὰ χαρίσω μιὰν ἀσημένια καντήλα στὸ μοναστήρι. — Τὸ Μανολιό μονάχα μὴ μοῦ ζητήσεις, εἶπε ὁ Μανασῆς. — Ἴσια ἴσια, αὐτὸν θέλω, γέροντά μου· νὰ τὸν πάρω στὴ δούλεψή μου.» Ἀναστένανε ὁ γέροντας. «Τὸν ἔχω σὰν παιδί μου, εἶπε, παράπονο δὲν ἔχω μαζί του. Εἶμαι ἀνήμερος κι ἔρημος, δὲν ἔχω ἄλλη συντροφιά· κάθε βράδυ τοῦ κουβεντιάζω γιὰ τοὺς ἀσκητὲς καὶ τοὺς ἁγίους· μαθαίνει κι αὐτός, περνάει καὶ μένα ἡ ὥρα μου. — Ἄσ' τον, γέροντα, νὰ μπεῖ στὸν κόσμο, νὰ κάμει παιδιά, νὰ ζήσει· κι ἄμα σιχαθεῖ

τὴ ζωὴ, καλογερεύει.» Μὲ τὰ πολλά, τὸν κατάφερα καὶ τὸν πήρα· καὶ τώρα τοῦ δίνω τὸ Λενιό· ἡ ὥρα ἢ καλὴ!

— Θὰ σοῦ κάμει κι ἀγγόνια... εἶπε ὁ γερο-Λαδᾶς χιχιρίζοντας μὲ κακία καὶ πήρε στὴ μύτη τοῦ κουταλιοῦ του ἓνα βύσσινο, τὸ μασούλισε, ἤπια μιὰ ρουφιά μοσχάτο, εὐκῆθηκε:

— Καλὰ κέρδητα στὶς δουλειές μας, ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του νὰ μὴν πεθάνουμε τῆς πείνας. Τ' ἀμπέλια καὶ τὰ σπαρτὰ ἔφετο δὲν εἶναι καλὰ, θὰ χαθοῦμε.

— Ἔχει ὁ Θεὸς, ἀποκρίθηκε μὲ τὴν ἀγριοφωνάρα του ὁ παπὰς, ἔχει ὁ Θεὸς, γερο-Λαδᾶ μου, κουράγιο. Σφίξε τὴ ζώνη σου, μὴν κάνεις κατάχρησες, τὸ πολὺ φαί βλάφτει. Κι ἄσε καὶ τὰ χουβαρνταλίκια, μὴ σκορπᾶς ἔτσι τὸ βίός σου στοὺς φτωχοὺς.

Ξέσπασε στὰ γέλια ὁ ἄρχοντας, τὸ σπῆτι σείστηκε.

— Κάμετε ἐλεημοσύνη, χριστιανοί, ὁ γερο-Λαδᾶς πεθαίνει τῆς πείνας! κλαπούρισε ἀπλώνοντας ζητιάνικα τὴν παχιά του χειρὸκλα.

Ἀκούστηκε περπάτημα βαρὺ, ἡ σκάλα ἔτριξε.

— Κατάφτασε κι ὁ καπετὰν Φουρτούνας, ὁ γερο-λύκος, ἔκαμε ὁ παπὰς καὶ σηκώθηκε νὰ τοῦ ἀνοίξει τὴν πόρτα. Στάσου, Μαρριόρη μου, μὴ φεύγεις, νὰ τὸν κεράσουμε. Πάω νὰ τοῦ φέρω ἓνα νεροπότηρο καὶ τὴ ρακὴ· αὐτὸς τὸ κρασί δὲν τὸ καταδέχεται.

Κοντοστάθηκε ὁ καπετάνιος ἀπόξω ἀπὸ τὴν πόρτα, νὰ πάρει ἀνάσα· μπῆκε γελαστός, μὰ ὁ ἰδρώτας ἔτρεχε ἀπὸ τὸ κούτελό του. Πίσω του πρόβαλε λαχανιασμένος ὁ δάσκαλος, ποὺ εἶχε τρέξει νὰ τὸν προφτάσει· κρατοῦσε στὸ χέρι τὸ σκούφο του κι ἔκανε ἄερα. Τὴ στιγμὴ ἐκείνη πρόβαλε κι ὁ παπὰς μὲ τὴ ρακὴ.

— Χριστὸς ἀνέστη, παλικάρια! εἶπε ὁ καπετάνιος στοὺς τρεῖς γέρους.

Ἔσφιξε τὰ χεῖλια καὶ κάθισε, ὅσο μποροῦσε πρὸ σβέλα, στὸ μεντέρι. Στράφηκε στὴν κοπέλα:

— Δὲ θέλω γλυκὰ καὶ καφέδες, Μαρριόρη μου, αὐτὰ ἔναι γιὰ τὶς κοκόνες καὶ γιὰ τοὺς γέρους· τὸ ποτηράκι αὐτό, ποὺ ἔσεῖς τὸ λέτε νεροπότηρο, μὲ φτάνει· στὶς χαρὲς σου! εἶπε καὶ τὸ κατέβασε μονορούφι.

— Μεγάλη μέρα σήμερα, εἶπε ὁ δάσκαλος ρουφώντας τὸ καφεδάκι του· σὲ λίγο θὰ ἔρθῃ ὁ λαός, πρέπει νὰ βιαστοῦμε νὰ πάρουμε ἀπόφαση.

Βγήκε ἔξω ἡ Μαρριόρη μὲ τὸ δίσκο, μαντάλωσε ὁ παπὰς τὴν πόρτα. Τὸ φαρδύ του ἠλιοψημένο πρόσωπο πήρε ξαφνικὰ προφητικὸ μεγαλεῖο· κάτω ἀπὸ τὰ πυκνά του φρύδια τὰ μάτια του

ἄστραφταν. Ἔτρωγε καλὰ ὁ παπὰς τοῦτος, ἔπινε, χοντρολογοῦσε δταν ἦταν στὰ κέφια του, ἔδερνε δταν θύμωνε· ἀκόμα καὶ τώρα, στὰ γεράματά του, κοίταζε τὶς γυναῖκες καὶ τὸ αἷμα του ἔβραζε· τὸ κεφάλι του, τὸ στῆθος του, τὰ νεφρά του ἦταν γεμάτα ἀνθρώπινα πάθη. Μὰ δταν ἔμπαινε στὴ λειτουργία ἢ δταν ἄπλωνε τὸ χέρι του νὰ δώσει τὴν εὐκὴ ἢ νὰ ρίξει τὴν κατάρα, ἕνας ἄνεμος ἄγριος τῆς ἐρήμου φυσοῦσε ἀπάνω του, κι ὁ παπα-Γρηγόρης, ὁ φαγάς, ὁ πιότης, ὁ χοντρολόγος, γίνονταν προφήτης.

— Ἀδερφοὶ πρόκριτοι, εἶπε μὲ βαριά φωνή, ἐπίσημη εἶναι ἡ μέρα τοῦτη, ὁ Θεὸς μᾶς βλέπει καὶ μᾶς ἀκούει· ὅ,τι θὰ ποῦμε στὴν κάμαρη τοῦτη θὰ τὸ γράψει στὰ κατάστιχά του, ἔχετε τὸ νοῦ σας! Ἀναστήθηκε ὁ Χριστός, μὰ μέσα μας εἶναι ἀκόμα σταυρωμένος ἀπάνω στὴ σάρκα· ἄς τὸν ἀναστήσουμε καὶ μέσα μας, ἀδερφοὶ δημογέροντες! Ξέχασε, ἄρχοντά μου, μιὰ στιγμή τὰ ἐπίγεια, καλὰ βουλευτήκες στὰ χρώματα τοῦτα ἐσὺ κι ἡ γενιά σου· ἔφαες, ἦπιες καὶ φίλησες περίσσια, σήκωσε μιὰ στιγμή ἀπάνω ἀπ' ὅλα τοῦτα τ' ἀγαθὰ τὸ νοῦ σου καὶ βόηθα νὰ πάρουμε μιὰν ἀπόφαση. Καὶ σύ, γερο-Λαδᾶ, ξέχασε, τέτοια ἐπίσημη μέρα, τὰ λάδια σου καὶ τὰ κρασιά καὶ τὶς χρυσὲς τούρκικες λίρες πού 'χεις στοιβαγμένες στὰ σεντούκια σου. Σὲ σένα, δάσκαλε, ἀδερφέ μου, δὲν ἔχω τίποτα νὰ πῶ· ἐσένα ὁ νοῦς σου στέκεται πάντα ἀπάνω ἀπὸ φαγιά καὶ λίρες χρυσὲς καὶ γυναῖκες, καὶ συντυχαίνει μὲ τὸ Θεὸ καὶ μὲ τὴν Ἑλλάδα· μὰ ἐσύ, γερο-καπετάνιο ἀμαρτωλὲ, γέμισες τὴ Μαύρη Θάλασσα μὲ τὶς ἀνομίες σου· συλλογίσου σήμερα πιά τὸ Θεὸ καὶ βόηθα καὶ σύ νὰ πάρουμε μιὰ σωστὴν ἀπόφαση.

Ὁ καπετάνιος φουρκίστηκε.

— Ἄσε τὰ περασμένα, γέροντα, φώναξε, ὁ Θεὸς θὰ κρίνει! Ἄν εἶχαμε κι ἐμεῖς τὸ λεύτερο νὰ μιλήσουμε, θὰ 'χαμε, θαρρῶ, κάμποσα νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴν ἀγιοσύνη σου.

— Μίλα, γέροντα, μὰ νὰ 'χεις καὶ τὸ νοῦ σου· σὲ προεστοὺς μιλάς! εἶπε ὁ ἄρχοντας ζαρώνοντας τὰ φρύδια.

— Σὲ σκουλήκος, μὴ μὲ ἀντισκόβετε· ὁ λαὸς, ὅπου νὰ 'ναι, ἔρχεται, καὶ πρέπει νὰ 'χουμε πάρει ἀπόφαση. Ἀκοῦστε, τὸ λοιπὸν: Συνήθεια παλιά, πάππου προσπάππου, στὸ χωριό μας, κάθε ἑπτὰ χρόνια νὰ διαλέγουμε ἀπ' ὅλους τοὺς χωριανούς πέντ' ἕξι πού θὰ ζωντανέουν μὲ τὰ κορμιά τους, σάν ἔρθει ἡ Μεγάλη Βδομάδα, τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Τὰ ἕξι πέρασαν, μπαίνουμε στὰ ἑπτὰ· πρέπει σήμερα ἐμεῖς, οἱ κεφαλὲς τοῦ χωριοῦ,

νὰ διαλέξουμε ποιὸ ἀπ' ὅλους τοὺς χωριανούς μας εἶναι ἀξιοὶ νὰ σαρκώσουν τοὺς τρεῖς μεγάλους ἀπόστολους, τὸν Πέτρο, τὸν Ἰάκωβο, τὸν Ἰωάννη· καὶ ποιὸς τὸν Ἰούδα τὸν Ἰσκαριώτη, καὶ ποιά τὴ Μαγδαληνὴ τὴν πόρνη. Κι ἀπάνω ἀπ' ὅλους ποιὸς — ἡμαρτον, Θεέ μου! — θὰ μπορέσει, κρατώντας ὄλο τὸ χρόνο τὴν καρδιά του καθαρὴ, νὰ παραστήσει τὸ Χριστὸ τὸ Σταυρωμένο.

Σταμάτησε ὁ παπὰς μιὰ στιγμή νὰ πάρει ἀνάσα· βρῆκε καιρὸ ὁ δάσκαλος κι ἄρχισε τὸ καρῦδι τοῦ λαιμοῦ του ν' ἀνεβοκατεβαίνει.

— Μυστήριο τὸ λέγαν οἱ παλαιοί, εἶπε· ἄρχιζε τὴν Κυριακὴ τῶν Βαγιῶν στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιάς καὶ τέλεγε τὸ Μεγάλο Σάββατο τὰ μεσάνυχτα, στὸ περιβόλι, μὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάσταση. Οἱ εἰδωλολάτρες εἶχαν τὰ θέατρα καὶ τὰ τσίρκα, οἱ χριστιανοὶ τὰ μυστήρια...

Μὰ ὁ παπα-Γρηγόρης τοῦ 'κοψε τὴ φόρα.

— Καλὰ, καλὰ, εἶπε, τὰ ξέρουμε, δάσκαλε, ἄσε με νὰ τελιώσω. Τὰ λόγια γίνονται σάρκα, βλέπουμε πιά μὲ τὰ μάτια μας, ἀγγίζουμε τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἀπ' ὅλα τὰ κοντοχώρια μαζεύονται προσκυνητὲς καὶ τσαντιρώνουν γύρα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά καὶ κλαῖνε καὶ στηθοδέρνονται ὄλη τὴ Μεγάλη Βδομάδα κι ἀρχίζουν τέλος τὰ γλέντια καὶ τοὺς χοροὺς μὲ τὸ Χριστὸς ἀνέστη. Πολλὰ θάματα γίνονται τὶς μέρες ἐκεῖνες, τὰ θυμάστε, ἀδερφοὶ προεστοί, πολλοὶ ἀμαρτωλοὶ τοὺς παίρνουν τὰ κλάματα καὶ μετανοοῦν, καὶ κάμποσοι νοικοκυραῖοι ἀναθιβάνουν τί ἀμαρτίες ἔκαμαν γιὰ νὰ θησαυρίσουν κι ἀφιερώνουν ἕνα ἀμπέλι ἢ ἕνα χωράφι στὴν ἐκκλησιά, νὰ σώσουν τὴν ψυχὴ τους. Ἀκοῦς, γερο-Λαδᾶ;

— Λέγε, λέγε, γέροντα, κι ἄσε τὶς παραπετριές, ἀποκρίθηκε ὁ γερο-Λαδᾶς νευριασμένος· σὲ μένα αὐτὰ δὲν πιάνουν, καὶ νὰ τὸ ξέρεις.

— Μαζευτήκαμε λοιπὸν σήμερα νὰ διαλέξουμε, μὲ τὴ φώτιση τοῦ Θεοῦ, τοὺς χωριανούς πού νὰ τοὺς ἐμπιστευτοῦμε τὸ ἱερὸ αὐτὸ μυστήριο. Μιλήστε λεύτερα· ἄς φανερώσει καθένας τὴ γνώμη του. Ἀρχοντά μου, εἶσαι ὁ πρῶτος δημογέροντας, μίλησε πρῶτος, ἀκοῦμε.

— Τὸν Ἰούδα τὸν ἔχουμε! πετάχτηκε κι εἶπε ὁ καπετάνιος. Καλύτερο δὲ θὰ βροῦμε, τὸν Παναγιώταρο τὸ Γυσοφά. Εἶναι ἀγριάνθρωπος, βλοιοκομμένος, χεροδύναμος, σωστός οὐραγοτάγκος· ἔχω ἕνα τέτοιον δεῖ στὴν Ὀντέσσα· καὶ τὸ σπουδαίον: ἔχει τὰ γένια καὶ τὰ μαλλιά πού χρειάζεται: κατακόκκινα,

τοῦ διαδίου.

— Δὲν εἶναι ἡ σειρά σου, καπετάνιο, εἶπε ὁ παπᾶς μὲ αὐστηρότητα· μὴ βιάζεσαι, ἄλλοι ἔχουν τὰ πρωτεῖα· λοιπόν, ἄρχοντά μου;

— Τί νὰ σοῦ πῶ, γέροντα, ἀποκρίθηκε ὁ ἄρχοντας· ἐγὼ ἔνα μονάχα πράμα θέλω· νὰ βάλετε τὸ γιό μου τὸ Μιχελῆ νὰ κάνει τὸ Χριστό.

— Δὲ γίνεται, ξέκοψε τσεκουράτα ὁ παπᾶς· ὁ γιός σου εἶναι ἄρχοντόπουλο καὶ πολλὰ παχύς, καλοθρεμμένος, καλοζωισμένος· κι ὁ Χριστός ἦταν φτωχός κι ἀδύνατος. Δὲν ταιριάζει, καὶ νὰ μὲ συμπαθᾷς. Κι ἔπειτα, εἶναι ὁ Μιχελῆς γιὰ τέτοιο δύσκολο ἔργο; Θὰ μαστιγωθεῖ, θὰ τοῦ βάλουν ἀκάνθινο στέφανο, θὰ τὸν ἀνεβάσουν στὸ σταυρό, ὁ Μιχελῆς δὲ θὰ βαστάξει, θὲς ν' ἄρρωστήσει;

— Καὶ τὸ σπουδαιότερο, πετάχτηκε πάλι ὁ καπετάνιος, ὁ Χριστός ἦταν ξανθός, κι ὁ Μιχελῆς ἔχει μαύρα καραμπογιὰ μαλλιά καὶ μουστάκια.

— Τὴ Μαγδαληνὴ τὴν ἔχουμε, εἶπε κι ὁ Λαδᾶς χιχιρίζοντας, τὴ χήρα τὴν Κατερίνα. Ὅλα τὰ ἔχει ἡ κολασμένη· καὶ πόρνη εἶναι, καὶ δμορφη, καὶ μακριὰ μαλλιά ἔχει τετράξανθα, τῆς φτάνουν ὡς τὰ γόνατα. Τὴν εἶδα μιὰ μέρα νὰ χτενίζεται στὴν αὐλὴ τῆς, φτοῦ νὰ χαθεῖ, καὶ Μητροπολίτη μπορεῖ νὰ κολάσει!

Ὁ καπετάνιος ἀνοιξε τὸ στόμα νὰ πεῖ πάλι καμιὰ χοντράδα, μὰ ὁ παπᾶς τὸν ἀγριοβλεφάρισε κι ὁ σπανός κατάπιε τὴ γλώσσα του.

— Τοὺς κακοὺς τοὺς βρίσκουμε εὐκολα, ἔκαμε ὁ παπᾶς, τὸν Ἰούδα, τὴ Μαγδαληνὴ· μὰ τοὺς καλοὺς; Ἐδῶ σᾶς θέλω! Πρέπει, θαρρῶ, νὰ κάμουμε ἀβαρία. Ποῦ νὰ βροῦμε — ἡμαρτον, Κύριε! — ἄνθρωπο νὰ μοιάζει τοῦ Χριστοῦ; Μὰ πάνω κάτω ἄς εἶναι νὰ τοῦ μοιάζει λίγο σωματικά. Ἐγὼ μέρες καὶ βδομάδες τὸ κλώθω στὸ νοῦ μου καὶ νύχτες πολλές δὲν κοιμήθηκα. Μὰ, μοῦ φαίνεται, ὁ Θεός μὲ λυπήθηκε, βρῆκα.

— Ποιόν; ἔκαμε ὁ γερο-ἄρχοντας πικαρισμένος· γιὰ ν' ἀκούσουμε.

— Μὲ τὴν ἀδειὰ σου, ἄρχοντά μου, ἕναν ἄνθρωπο δικό σου, ποῦ τὸν ἀγαπάει κι ἡ ἀφεντιά σου, τὸν τσοπάνη σου τὸ Μανολιό! Εἶναι ἥσυχος, γλυκομίλητος, ξέρει τὰ γραμματάκια του — παλιὸ καλογεροπαιδί, μαθὲς — ἔχει καὶ μπλάβα μάτια κι ἕνα γενάκι ξανθὸ σὰν τὸ μέλι. Ἐτσι ζωγραφίζουν καὶ τὸ Χριστό. Κι εἶναι καὶ θεοφοβούμενος· κάθε Κυριακὴ κατε-

βαίνει ἀπὸ τὸ βουνὸ γιὰ ν' ἀκούσει τὴ λειτουργία, κι ὄσες φορές μετάλαβε καὶ τὸν ξομολόγησα, δὲν τοῦ βρῆκα ψεγάδι.

— Εἶναι μιὰ στάλα ἀλαφροῖσκιωτος, τσίριξε ὁ γερο-Λαδᾶς· βλέπει φαντάσματα.

— Καλὸ εἶναι αὐτό, βεβαίωσε ὁ παπᾶς, νὰ μοῦ τὸ θυμᾶστε. Ἡ ψυχὴ νὰ ἔναι καθαρὴ!

— Κι ἀντέχει νὰ φάει ξύλο, νὰ τὸν ἀγκυλώσουν τ' ἀγκάθια καὶ νὰ σηκώσει τὸ σταυρό. Κι εἶναι καὶ βοσκός, καλὸ κι αὐτό· βοσκός εἶναι κι ὁ Χριστός στ' ἀνθρώπινα κοπάδια, εἶπε κι ὁ δάσκαλος.

— Τοῦ δίνω τὴν ἄδεια, εἶπε ὁ ἄρχοντας, ἀφοῦ συλλογίστηκε κάμποσην ὥρα· μὰ ὁ γιός μου;

— Αὐτὸς κάνει γιὰ Ἰωάννης, εἶπε ὁ παπᾶς μ' ἐνθουσιασμό. Ἐχει ὅ,τι χρειάζεται: παχύς, ἀφράτος, μαύρα μαλλιά, μάτια ἀμυγδαλωτά, ἀπὸ καλὸ σπίτι, τέτοιος ἦταν κι ὁ ἀγαπημένος μαθητής.

— Γιὰ Ἰάκωβος, εἶπε ὁ δάσκαλος κοιτάζοντας δειλὰ τὸν ἀδερφό του τὸν παπᾶ, καλὸς μοῦ φαίνεται, δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καλύτερον, ὁ Κωσταντῆς ὁ καφετζῆς; εἶναι ἀγριωπός, ξερακιανός, ἀγουρομίλητος καὶ πεισματάρης· ἔτσι παρασταίνουν καὶ τὸν ἀπόστολο Ἰάκωβο.

— Κι ἔχει καὶ μιὰ γυναίκα ποῦ τοῦ ψήνει τὸ ψάρι στὰ χεῖλια, εἶπε, πάλι ὁ καπετάνιος. Ἦταν παντρεμένος κι ὁ ἀπόστολος, τί λές, σοφολογιότατε;

— Μὴν παίζεις μὲ τὰ ἱερά, ἀθεόφοβε! φώναξε ὁ παπᾶς νευριασμένος. Δὲν εἶσαι στὸ καράβι σου νὰ χοντρολογᾷς μὲ τοὺς μούτσους· ἐδῶ εἶναι μυστήριο.

Ὁ δάσκαλος πῆρε κουράγιο.

— Πέτρος καλοῦτσικος, εἶπε, μοῦ φαίνεται ὁ πρματευτῆς ὁ Γιαννακός; στενὸ μέτωπο, κατσαρὰ γκρίζα μαλλιά, κοντοπίγουνος, θυμώνει καὶ ξεθυμώνει, ἀνάβει καὶ σβήνει εὐκολα σὰν τὴν ἴσκα· μὰ εἶναι καλὴ καρδιά. Καλύτερον Πέτρο δὲ βρίσκω στὸ χωριὸ μας.

— Λίγο κλεφταράκος, εἶπε ὁ ἄρχοντας κουνώντας τὴ βαριὰ κεφάλαι. Μὰ ἔμπορος εἶναι, τί περιμένεις; Δὲν πειράζει.

— Λένε, σουρίξε πάλι ὁ γερο-Λαδᾶς, πὼς αὐτὸς σκότωσε τὴ γυναίκα του. Τὴν ἔσκασε.

— Ψέματα, ψέματα! φώναξε ὁ παπᾶς· ἐμένα νὰ ρωτᾶτε! Ἐφασ ἡ μακαρίτισσα μιὰ μέρα ἀπὸ τὴ λαιμαργία τῆς ἕνα κιουπάκι ὡμὰ ροβίθια κι ὕστερα τὴν ἔπιασε δίψα, ἤπιε, ἤπιε νερὸ μὰ λαγήνα, διψοῦσε ἢ κακομοίρα, πρήστηκε κι ἔσκασε. Μὴν

κριματίζεσαι, γερο-Λαδᾶ!

— Καλά νὰ πάθει! εἶπε ὁ καπετάνιος· αὐτὰ κάνει τὸ νερό, ἄς ἔπινε ρακὴ.

— Θέμε ἀκόμα ἕναν Πιλάτο κι ἕναν Καϊάφα, εἶπε ὁ δάσκαλος· ζόρικο μοῦ φαίνεται νὰ βροῦμε.

— Καλύτερον Πιλάτο ἀπὸ τὴν εὐγενία σου, ἄρχοντά μου, δὲ θὰ βροῦμε, ἔκαμε γλυκαίνοντας τὴ φωνή του ὁ παπᾶς. Μὴ ζαρώνεις τὰ φρύδια, ὁ Πιλάτος ἦταν μέγας ἄρχοντας κι αὐτὸς κι εἶχε τὸ παράστημά σου: ἄρχοντάνθρωπος, καλοθρεμμένος, καλοπλυμένος, μὲ προγοῦλια. Καὶ καλὸς ἄνθρωπος· ἔκαμε ὅ,τι μποροῦσε νὰ σώσει τὸ Χριστὸ καὶ στὸ τέλος εἶπε: «Πλένω, ξεπλένω τὰ χέρια μου» κι ἔτσι γλίτωσε ἀπὸ τὸ κρίμα. Δέξου, ἄρχοντά μου, καὶ θὰ δώσουμε μεγαλεῖο στὸ μυστήριό. Φαντάσου τί δόξα γιὰ τὸ χωριὸ μας καὶ τί κόσμος θὰ κουβαληθεῖ σὰ μαθευτεῖ πὼς ὁ μέγας ἄρχοντας Πατριαρχεῆς θὰ κάνει τὸν Πιλάτο!

Ὁ ἄρχοντας χαμογέλασε μὲ καμάρι, ἄναψε τὸ τσιμπούκι του καὶ δὲ μίλησε.

— Καϊάφα περίφημο κάνει ὁ γερο-Λαδᾶς! πετάχτηκε πάλι ὁ καπετάνιος. Καλύτερο Καϊάφα ποῦ θὰ βροῦμε; Τοῦ λόγου σου, γέροντα, ποῦ ζωγραφίζεις κιόλα, δὲ μοῦ λὲς πὼς τὸν στοροῦνε τὸν Καϊάφα στὰ κονίσματα;

— Μὰ... ἔκαμε ὁ παπᾶς ξεροκαταπίνοντας, ἀπάνω κάτω σὰν τὸ γερο-Λαδᾶ. Πετσὶ καὶ κόκαλο, λιγδοτάμπαρο, μὲ βουλιαγμένα μάγουλα, μὲ κίτρινη μύτη...

— Καὶ τὸ μουστάκι του εἶχε τριχοφά; ρώτησε πάλι τὸ πειραχτήριό ὁ καπετάνιος. Καὶ δὲν ἔδινε μήτε τοῦ ἀγγέλου του νερό; Καὶ κρατοῦσε τὰ παπούτσια του στὴν ἀμασκάλη γιὰ νὰ μὴν καταλυθοῦν οἱ σόλες;

— Θὰ φύγω! φώναξε ὁ Λαδᾶς, καὶ πετάχτηκε ἀπὸ τὸ μεντέρι. Νὰ μπεῖς τοῦ λόγου σου, καπετὰν Σπανομαρία! Δὲ χρειάζομαστε κι ἕνα σπανό;

— Ἐγὼ θ' ἀπομείνω ρεζέρβα, εἶπε ὁ καπετάνιος γελώντας κι ἔκανε πὼς ἔστριβε τὸ μουστάκι του. Μπορεῖ, μαθές, στὸ χρόνο ἀπάνω, ἀνθρώποι εἴμαστε, γέροι εἴμαστε, ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο σας, τοῦ λόγου σου, μουστακαλὴ Λαδᾶ, γιὰ ἢ ἀφεντιά του ὁ Πιλάτος, νὰ τινάξετε τὰ πέταλα· καὶ τότε ἐγὼ θὰ πάρω τὴ θέση του, νὰ μὴ χαλάσει τὸ μυστήριό.

— Νὰ βρεῖτε ἄλλον Καϊάφα, αὐτὸ ποῦ σᾶς λέω! ξεφώνισε ὁ γερο-ἐξηνταβελόνης· ἔχω καὶ νὰ ποτίσω, θὰ φύγω!

Καὶ τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα. Μὰ ὁ παπᾶς μὲ μιὰ δρασκελιά

στάθηκε στὴν πόρτα κι ἄπλωσε τὰ χέρια.

— Ποῦ πᾶς, εἶπε, ἔρχεται ὁ λαός, δὲ θὰ φύγεις· δὲ θὰ γίνουμε ρεζίλι!

Κι ὕστερα πιδ μαλακά:

— Πρέπει νὰ κάμεις μιὰ θυσία καὶ τοῦ λόγου σου, κύρ προεστέ. Συλλογίσου καὶ τὴν Κόλαση. Πολλά σου κρίματα θὰ συχωρεθοῦν ἂν μᾶς βοηθήσεις στὸ θεάρεστο αὐτὸ ἔργο μας. Καλύτερον Καϊάφα δὲ θὰ βροῦμε, μὴν ἀντιστέκεσαι. Ὁ Θεὸς θὰ τὸ γράψει στὰ κατάστιχά του.

— Καϊάφας ἐγὼ δὲ γίνουμαι! φώναξε ὁ γερο-Λαδᾶς κατατρομαγμένος. Νὰ βρεῖτε ἄλλον! Καὶ τὰ κατάστιχα ποῦ λὲς...

Μὰ δὲν πρόλαβε νὰ τελέψει τὸ λόγο του· ἀνέβαιναν κιόλα τὴ σκάλα οἱ χωριανοί, κι ὁ παπᾶς ξεμαντάλωσε τὴν πόρτα.

— Χριστὸς ἀνέστη! χαιρέτησαν μιὰ δεκαριά χωριανοί, φέρνοντας τὶς ἀπαλάμες στὸ στήθος, ὕστερα στὰ χεῖλια, ὕστερα στὸ κούτελο, καὶ παρατάχτηκαν ὄρθιοι τοῖχο τοῖχο.

— Ἄληθῶς ἀνέστη! ἀπηλογήθηκαν οἱ προεστοὶ καὶ ταχτοποιήθηκαν ἀπάνω στὸ μεντέρι σταυροπόδι.

Ἐβγαλε τὴν ταμπακέρα του ὁ ἄρχοντας καὶ τὴν ἔδωκε νὰ στρίψουν τσιγάρο.

— Πήραμε ἀπόφαση, παιδιά μου, ἔκαμε ὁ παπᾶς· ἤρθατε ἀπάνω στὴν ὥρα, καλῶς ὀρίσατε!

Χτύπησε τὰ παλαμάκια, ἤρθε ἡ Μαριορή.

— Μαριορή, εἶπε, κέρασε τὰ παλικάρια· καὶ φέρε κι ἀπὸ ἕνα κόκκινο αὐγὸ τοῦ καθενὸς γιὰ τὸ Χριστὸς ἀνέστη!

Ἦπιαν, φούχτωσαν καθένας τὸ κόκκινό του αὐγὸ, περίμεναν.

— Παιδιά μου, ἄρχισε ὁ παπᾶς χαδεύοντας τὴ διχαλωτὴ γε-νειαδά του· σᾶς ξήγησα χτές, μετὰ τὴ λειτουργία, τί σᾶς θέλου-με. Μεγάλο μυστήριό εἶναι νὰ γίνῃ τὸ ἐρχόμενο Πάσχα στὸ χωριὸ μας, καὶ πρέπει ὄλοι, μικροὶ μεγάλοι, νὰ δώσουμε χέρι. Θυμᾶστε ὄλοι σας, πρὶν ἀπὸ ἕξι χρόνια, τί Μεγάλῃ Βδομάδα ἦταν ἐκείνη. Τί κλάματα ποῦ ξέσπασαν στὸ νάρθηκα, τί σπα-ραχτικὰ μοιρολόγια· κι ὕστερα, τὴν Κυριακὴ τῆς Ἀνάστασης, τί χαρὲς ἦταν ἐκεῖνες, τί λαμπάδες ἀναμμένες, τί ἀγκάλες ἀνοι-χτές, πὼς πιαστήκαμε ὄλοι στὸ χορὸ, ψέλναμε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη ἕκ νεκρῶν» κι εἴχαμε γίνῃ ὄλοι ἀδέρφια! Τέτοια, κι ἀκόμα καλύτερα, πρέπει νὰ γίνου, τὸ χρόνο ποῦ μᾶς ἔρχεται, τὰ Πάθη κι ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Εἶστε σύμφωνοι, ἀδερφοί;

— Σύμφωνοι, γέροντά μου! ἀποκρίθηκαν ὄλοι μὲ μιὰ φωνή· μὲ τὴν εὐκὴ σου!

— Μὲ τὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ! εἶπε ὁ γέροντας καὶ σηκώθηκε.

Διαλέξαμε οί προεστοί ποιοί ἀπό τοὺς χωριανούς θὰ σαρκώσουν ἐφέτω τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ, ποιοί θὰ γίνουν ἀπόστολοι, ποιοί Πιλάτος καὶ Καϊάφας καὶ ποιοὺς Χριστοῦς. Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ· ζύγωσε, Κωσταντή!

Ὁ καφετζῆς δίπλωσε τὴν ποδιά του, κάρφωσε τὴν ἄκρα της στὸ πλατὺ κόκκινο ζωνάρι του, ζύγωσε.

— Ἐσένα, Κωσταντή, διαλέξαμε οί προεστοί νὰ κάνεις τὸν Ἰάκωβο, τὸν αὐστηρὸ ἀδερφὸ τοῦ Ἰησοῦ. Μεγάλο βάρος, θεϊκό, καὶ πρέπει νὰ τὸ σηκώσεις τιμημένα, νὰ μὴν ντροπιάσεις τὸν ἀπόστολο. Πρέπει νὰ γίνεις, ἀπὸ σήμερα καὶ πέρα, Κωσταντή, καινούριος ἄνθρωπος· καλὸς εἶσαι, μὰ νὰ γίνεις καλύτερος. Πιὸ τίμιος, πιὸ γλυκομίλητος, πιὸ ταχτικὸς στὴν ἐκκλησιά. Νὰ βάνεις πιά λιγότερο κριθάρι στὸν καφέ, νὰ μὴν ἀνακατεῦεις τ' ἀποπιπίδια μὲ τὸ κρασί που πουλᾶς, νὰ μὴν κόβεις τὸ λουκούμι στὴ μέση, νὰ τὸ πουλᾶς γιὰ ἀλάκερο. Κι ἔχε τὸ νοῦ σου νὰ μὴν ξαναδείρεις τὴ γυναῖκα σου, γιατί ἀπὸ σήμερα καὶ πέρα δὲν εἶσαι μονάχα ὁ Κωσταντής, παρὰ κι ὁ Ἰάκωβος, κατάλαβες; Κατάλαβα νὰ λές.

— Κατάλαβα, ἀποκρίθηκε ὁ Κωσταντῆς καταντροπιασμένος κι ἀποτραβήχτηκε στὸν τοῖχο.

Ἔκαμε νὰ πεῖ: «Δὲ δέρνω ἐγὼ τὴ γυναῖκα μου, αὐτὴ μὲ δέρνει», μὰ ντράπηκε.

— Ποῦ ἔναι ὁ Μιχελῆς; ρώτησε ὁ παπᾶς· τὸν ἔχουμε ἀνάγκη.

— Κοντοστάθηκε στὴν κουζίνα καὶ κουβεντιάζει μὲ τὴν κόρη σου, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός.

— Ἄς πάει ἕνας νὰ τὸν φωνάξει· ζύγωσε τώρα τοῦ λόγου σου, κύρ Γιαννακό!

Ὁ πρᾶματευτῆς ἔκαμε ἕνα βῆμα, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ.

— Σὲ σένα, Γιαννακό, ἔπεσε ὁ βαρὺς κλῆρος νὰ κάνεις τὸν ἀπόστολο Πέτρο. Τὸ νοῦ σου! Λησιμόνησε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπο, βάπτισμα εἶναι τοῦτο μυστικὸ, βαπτίζεται ὁ δουλος τοῦ Θεοῦ Γιαννακὸς καὶ γίνεται ἀπόστολος Πέτρος! Πάρε τὸ Εὐαγγέλιο, ξέρεις λίγα γραμματάκια, ἐκεῖ θὰ δεῖς τί ἦταν ὁ Πέτρος, τί εἶπε, τί ἔκαμε, θὰ σοῦ ἀρμηνεύω κι ἐγὼ. Στραβόξυλο εἶσαι καὶ τοῦ λόγου σου, Γιαννακό, μὰ ἔχεις καλὴ καρδιά· ἔχασε τὰ πέρασμένα, κάμε τὸ σταυρὸ σου, ἀνοίξε καινούρια στράτα, ἔμπα στὴ στράτα τοῦ Θεοῦ: νὰ μὴν κλέβεις πιά στὸ ζύγι, νὰ μὴν πουλᾶς τὸν κοῦκο γιὰ ἀηδόνι, νὰ μὴν ἀνοίγεις πιά τὰ γράμματα καὶ νὰ διαβάζεις τὰ μυστικὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἄκου; Ἄκουω κι ὑπακούω, νὰ λές.

— Ἄκουω κι ὑπακούω, γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννα-

κὸς κι ἀποτραβήχτηκε γρήγορα γρήγορα στὸν τοῖχο.

Φοβήθηκε μὴν ἀρχίσει ὁ διαολόπαπας καὶ τὰ βγάλει ὅλα του τ' ἄπλυτα στὴ φόρα. Μὰ ὁ παπᾶς τὸν λυπήθηκε, σάπασε· κι ὁ Γιαννακὸς τότε πῆρε κουράγιο:

— Γέροντά μου, εἶπε, μιὰ χάρη σοῦ ζητῶ. Θαρρῶ πὼς μέσα στὸ Εὐαγγέλιο ἔχει κι ἕνα γαῖδουράκι. Ὅταν μπῆκε, θαρρῶ, στὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Χριστὸς τὴ μέρα τῶν Βαγιῶν, τὸ καβαλίκευε. Χρειαζόμαστε τὸ λοιπὸν κι ἕνα γαῖδουράκι· τὸ γαῖδουράκι αὐτὸ νὰ ἔναι τὸ δικό μου.

— Ἄς γίνεῖ τὸ θέλημά σου, Πέτρο, νὰ μπεῖ καὶ τὸ γαῖδουράκι σου, ἀποκρίθηκε ὁ παπᾶς, κι ὅλοι ἔσπασαν στὰ γέλια.

Τὴ στιγμὴ ἐκείνη μπῆκε ὁ Μιχελῆς· παχὺς, ἀφράτος, ροδοκόκκινος, μ' ἕναν κατιφὲ στὸ αὐτί του, μ' ἕνα χρυσὸ ἀρραβώνα στὸ δάχτυλο. Ἦταν βουτηγμένος στὴν τσόχα καὶ στὸ ἀτλάζι καὶ τὰ μάγουλά του ἔκαιγαν· εἶχε ἀγγίξει τώρα νὰ τὸ χέρι τῆς Μαρριορῆς κι ἀκόμα ἀποκρατοῦσε τὴ φλόγα.

— Καλῶς τὸν κανακάρη μας τὸ Μιχελῆ, εἶπε ὁ γέροντας καμαρώνοντας τὸ μελλοῦμενο γαμπρὸ του· ἔσένα, μὲ μιὰ φωνή, διαλέξαμε νὰ σαρκώσεις τὸν ἀγαπημένο μαθητὴ τοῦ Χριστοῦ, τὸν Ἰωάννη. Τιμὴ μεγάλη, χαρὰ μεγάλη, Μιχελῆ μου· ἐσὺ θὰ σκύβεις στὸν κόρφο τοῦ Χριστοῦ καὶ θὰ τὸν παρηγορᾶς· ἐσὺ θὰ τὸν ἀκολουθήσεις, ὡς τὴν τελευταία στιγμὴ, στὸ σταυρὸ, ἐνῶ οἱ ἐπίλοιποι μαθητὲς θὰ ἔχουν σκορπίσει· καὶ σὲ σένα θὰ ἐμπιστευτεῖ ὁ Χριστὸς τὴ μάνα του.

— Μὲ τὴν εὐκὴ σου, γέροντά μου, εἶπε ὁ Μιχελῆς καὶ κοκκίνισε εὐχαριστημένος· ἀπὸ μικρὸς καμάρωνα τὸν ἀπόστολο αὐτὸν στὰ κονίσματα, ἦταν νέος, ὁμορφος, γεμάτος γλύκα, καὶ μοῦ ἄρεσε· εὐχαριστῶ, γέροντά μου. Ἔχεις καμιὰ παραγγελιὰ νὰ μοῦ κάμεις;

— Καμιὰ, Μιχελῆ μου· ἡ ψυχὴ σου εἶναι ἀθῶα περισσότερά, ἢ καρδιά σου γεμάτη ἀγάπη· δὲ θὰ ντροπιάσεις τὸν ἀπόστολο, ἔχε τὴν εὐκὴ μου!

— Τώρα πρέπει νὰ βροῦμε καὶ τὸν Ἰούδα Ἰσκαριώτη, εἶπε, κι ἐρευνοῦσε μὲ τὸ ἀρπαχτικὸ του μάτι τοὺς χωριάτες ἕναν ἕναν. Κι αὐτοὶ ἀνατριχίαζαν νιώθοντας τὸ ἀγριο μάτι ἀπάνω τους. «Βόηθα, Θεέ μου, μουρμούριζε καθένας, δὲ θέλω, δὲ θέλω Ἰούδας!»

Τὸ μάτι του σταμάτησε στὰ κόκκινα γένια τοῦ Γυψοφᾶ.

— Παναγιώταρε, ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ παπᾶ, γιὰ ζύγωσε νὰ σοῦ ζητήσω μιὰ χάρη!

Ὁ Παναγιώταρος τίναξε τοὺς ὤμους καὶ τὸ χοντρὸ σβέρ-

κο, σὰ βόδι πού θέλει νὰ ξεζευλίσει. Μιά στιγμή τοῦ ἤρθε νὰ φωνάξει: «Δὲν ἔρχομαι!», μὰ δείλιασε τοὺς προεστοὺς.

— Στοὺς ὀρισμοὺς σου, γέροντα, εἶπε καὶ ζύγωσε βαριοπατώντας σὰν ἄρκοῦδα.

— Βαριά ἔναι ἡ χάρη πού θὰ σοῦ ζητήσουμε, μὰ δὲ θὰ μᾶς χαλάσεις χατίρι· γιατί, ἄς φαίνεσαι τραχὺς κι ἀνάποδος, ἡ καρδιά σου εἶναι τρυφερή· εἶσαι πετραμύγδαλο, τσόφλι πέτρα, μὰ μέσα κρυμμένο βαθιὰ τὸ γλυκὸ μύγδαλο... Ἄκους τί λέω, Παναγιώταρε;

— Ἄκούω, δὲν εἶμαι κουφός, ἀποκρίθηκε, καὶ τὸ βλοιοκομμένο μοῦτρο του ἄναψε.

Κατάλαβε τί τὸν ἤθελαν καὶ σιχαίνονταν τίς μαλαγανιὲς καὶ τὰ καλοπιάσματα.

— Χωρὶς Ἰούδα σταύρωση δὲ γίνεται, ἐξακολούθησε ὁ παπᾶς, καὶ χωρὶς σταύρωση ἀνάσταση δὲ γίνεται. Ἀνάγκη πᾶσα τὸ λοιπὸν ἓνας ἀπὸ τοὺς χωριανούς νὰ θυσιαστεῖ καὶ νὰ κάνει τὸν Ἰούδα. Βάλαμε κλῆρο κι ὁ κλῆρος ἔπεσε ἀπάνω σου, Παναγιώταρε!

— Ἰούδας ἐγὼ δὲ γίνουμαι! εἶπε ὁ Γυψοφᾶς ξεκομμένα.

Ἐσφίξε τῆ γροθιά του καὶ τὸ κόκκινο αὐγὸ ἔσπασε, ἦταν μελάτο καὶ γέμισε ἡ φούχτα του κίτρινα ζουμιά.

Ὁ ἄρχοντας τινάχτηκε· σήκωσε τὸ τοιμπούκι ἀπειλητικά.

— Τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου! φώναξε· δὲ θὰ κάνουν ὄλοι ἐδῶ κουμάντο! Δημογεροντία εἶναι ἐδῶ, δὲν εἶναι χάβρα· ἔβγαλαν οἱ δημογέροντες ἀπόφαση, τέλειωσε· ὁ λαὸς πρέπει νὰ ὑπακούει. Ἄκους, Γυψοφᾶ;

— Σέβουμαι τῆ Δημογεροντία, ἀντιμίλησε ὁ Παναγιώταρος, μὰ μὴ μοῦ ζητᾶτε νὰ προδώσω ἐγὼ τὸ Χριστό· δὲν τὸ κάνω!

Ὁ ἄρχοντας φυσοῦσε, ξεφυσοῦσε, ἤθελε νὰ μιλήσει, μὰ πλάνταζε· ὁ καπετάνιος βρῆκε τρόπο, μέσα στὴν ἀναμπουμπούλα, νὰ ξαναγεμίσει τὸ νεροπότηρό του ρακή.

— Ἀνάποδος εἶσαι καὶ ἀνάποδα παίρνεις τὰ πράματα, Παναγιώταρε, ἔκαμε ὁ παπᾶς πολεμώντας νὰ γλυκάνει τῆ φωνῆ του. Δὲ θὰ τὸν προδώσεις ἐσὺ τὸ Χριστό, κουτεντέ, μὰ θὰ κάμεις τάχατε πῶς εἶσαι ὁ Ἰούδας, πῶς προδίνεις τὸ Χριστό, γιὰ νὰ μπορέσουμε κι ἐμεῖς νὰ τὸν σταυρώσουμε κι ὕστερα νὰ τὸν ἀναστήσουμε. Χοντρό ἔναι τὸ μυαλό σου, μὰ βάλε προσοχή, θὰ καταλάβεις: Γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ κόσμος, πρέπει νὰ σταυρωθεῖ ὁ Χριστός· γιὰ νὰ σταυρωθεῖ ὁ Χριστός, πρέπει ἓνας νὰ τὸν προδώσει... Βλέπεις τὸ λοιπὸν πῶς, γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ κόσμος, ὁ Ἰούδας εἶναι ἀπαραίτητος· πῶς ἀπαραίτητος ἀπὸ κάθε ἄλλον

ἀπόστολο. Ἐνας ἀπόστολος νὰ λείψει, δὲν πειράζει· ἂν λείψει ὁμῶς ὁ Ἰούδας, τίποτα δὲ γίνεται... Ὑστερα ἀπὸ τὸ Χριστό, αὐτὸς εἶναι ὁ πῶς ἀπαραίτητος... Κατάλαβες;

— Ἰούδας ἐγὼ δὲ γίνουμαι! ξανάπε ὁ Παναγιώταρος, μαλάζοντας μέσα στὴ φούχτα του τὸ σπασμένο αὐγὸ. Θέτε νὰ με κάμετε Ἰούδα, ἐγὼ δὲ θέλω, τέλειωσε!

— Παναγιώταρέ μου, ἔλα, κάμε μας τὸ χατίρι, εἶπε κι ὁ δάσκαλος· γίνου Ἰούδας καὶ θὰ μείνει τ' ὄνομά σου ἀθάνατο.

— Κι ὁ γερο-Λαδᾶς σὲ παρακαλεῖ, εἶπε κι ὁ καπετάνιος σφουγγίζοντας τὰ χεῖλια του· καὶ γιὰ τὰ λεφτά, λέει, πού τοῦ χρωστᾶς, δὲ θὰ σὲ ζορίσει· θὰ σοῦ χαρίσει κιόλα, λέει, τοὺς τόκους...

— Μὴν ἀνακατεῦσαι στὶς ξένες δουλειές, καπετάνιο! τσίριξε ὁ γερο-τσιφούτης ἀγριεμένος. Ἐγὼ δὲ μίλησα· κάνε, Παναγιώταρε, ὅ,τι σὲ φωτίσει ὁ Θεός, ἐγὼ τόκους δὲ χαρίζω!

Σώπασαν. Ἀκούστηκε τότε ἡ βαριά ἀνάσα τοῦ Παναγιώταρου, πού λαχάνιαζε, σὰ ν' ἀνέβαινε σὲ βουνό.

— Ἄς μὴ χασομεροῦμε, εἶπε πάλι ὁ καπετάνιος, ἀφήστε τὸν ἄνθρωπο νὰ τὸ γυρίσει στὸ μυαλό του, νὰ τὸ χωνέψει, αὐτὰ δὲ γίνονται ἔτσι στὸ ποδάρι. Δὲν εἶναι μικρὸ πράμα νὰ γενεῖς Ἰούδας, τὸ πράμα θέλει νοῦ καὶ ρακή, πού λέει ὁ λόγος. Ποῦ ἔναι ὁ Μανολιὸς νὰ τελειώνουμε;

— Τὸν εἶδαμε νὰ γλυκοκουβεντιάζει μὲ τὴν ἀρραβωνιαστικιά του τὸ Λενιό· πού νὰ ξεκολλήσῃ! εἶπε πάλι ὁ Γιαννακός.

— Ἐδῶ εἶμαι, εἶπε κατακόκκινος ὁ Μανολιός, πού εἶχε μπεῖ κρυφὰ καὶ στέκονταν στὸ ἀπόγωνο. Στοὺς ὀρισμοὺς σας, ἄρχοντες καὶ προεστοί.

— Ἐλα, Μανολιό μου, ἔκαμε ὁ παπᾶς κι ἡ φωνὴ του ἔσταζε μέλι· ἔλα, νὰ ἔχεις τὴν εὐκὴ μου!

Ὁ Μανολιὸς ζύγωσε, φίλησε τὸ χέρι τοῦ γέροντα. Ἦταν ἓνας νέος ἄντρας ξανθός, ντροπαλός, φτωχοντυμένος. Μύριζε θυμάρη καὶ γάλα· καὶ τὰ γαλάζια μάτια του εἶχαν ἀνείπωτη παρθενιά.

— Ὁ πῶς βαρὺς κλῆρος ἔπεσε ἀπάνω σου, Μανολιό, εἶπε ὁ γέροντας μ' ἐπίσημη φωνή. Ὁ Θεὸς ἐσένα διάλεξε νὰ ζωντανέψει μὲ τὸ κορμὶ σου, μὲ τῆ φωνὴ σου, μὲ τὰ δάκρμά σου, τὰ ἱερὰ λόγια... Ἐσὺ θὰ βάλεις τὸν ἀκάνθινο στέφανο, ἐσὺ θὰ μαστιγωθεῖς, ἐσὺ θὰ σηκώσεις τὸν Τίμιο Σταυρὸ καὶ θὰ σταυρωθεῖς. Ἀπὸ τὰ σήμερα ὡς τοῦ χρόνου, τῆ Μεγάλῃ Βδομάδα, ἓνα πρέπει νὰ ἔχεις στὸ νοῦ σου, Μανολιό μου, ἓνα μονάχα: πῶς νὰ γίνεις ἄξιος νὰ σηκώσεις τὸ φοβερὸ βᾶρος τοῦ σταυροῦ.

— Δέν είμαι άξιος... μουρμούρισε ό Μανολιός κι έτρεμε.

— Κανέννας δέν είναι άξιος, μά έσένα διάλεξε ό Θεός.

— Δέν είμαι άξιος, μουρμούρισε πάλι ό Μανολιός· είμαι άρβωνιασμένος, άγγιξα γυναίκα, έχω τήν άμαρτία στο νού μου, σέ λίγες μέρες παντρεύουμαι... Πώς μπορώ έγώ νά σηκώσω τό φοβερό βάρος του Χριστού;

— Μήν αντίστεκесαι στο θέλημα του Θεού, έκαμε ό παπάς με άδστηρότητα· όχι, δέν είσαι άξιος, μά ή θεία χάρη συχωράει, χαμογελάει και διαλέγει· έσένα διάλεξε, σώπα!

Ό Μανολιός σώπασε, μά ή καρδιά του χτυπούσε νά σπάσει· από χαρά και τρομάρα. Κοίταζε από τό παράθυρο· ό κάμπος πέρα άπλώνουνταν γαληνός, μουσκεμένος, καταπράσινος, ή ψιχάλα είχε σταματήσει, κι ώς σήκωσε τή ματιά του ό Μανολιός, άνατινάχτη χαρούμενος: μέγα ουρανοδόξαρο είχε κρεμαστεί, όλο σμαράγδι, ρουμπίνι και χρυσάφι, στον άγέρα κι έσμιγε τον ουρανό με τή γής.

— "Άς γίνει τό θέλημά του, είπε ό Μανολιός πιθώνοντας φαρδιά τήν παλάμη του άπάνω στο στήθος.

— "Άς ζυγώσουν τώρα κι οί τρεις άπόστολοι, πρόσταξε ό γέροντας· έλα και σύ, Παναγιώταρε, μήν άγριεύεις· δε θα σε φάμε. Ζυγώστε νά πάρετε τήν ευκή.

Ζύγωσαν κι οί τέσσερεις και παρατάχτηκαν δεξά και ζερβά του Μανολιού. Ό γέροντας άπλωσε τά χέρια του άπάνω από τά κεφάλια τους.

— Με τήν ευκή του Θεού, είπε. Πνέμα Κυρίου νά φυσήξει άπάνω σας· κι όπως φουσκώνουν τήν άνοιξη τά δέντρα κι άνοίγουν, όμοια ν' άνοιξουν, άς είναι και κούτσουρα, οί καρδιές σας! Και νά γίνει τό θάμα, νά σας βλέπουν τή Μεγάλη Βδομάδα οί πιστοί και νά λέν: «Τούτος είναι ό Γιαννακός, ό Κωσταντής, ό Μιχαήλ; Όχι! όχι! Τούτος είναι ό Πέτρος, ό Ίάκωβος, ό Ίωάννης.» Και νά συντηρούν τό Μανολιό με τον άκάνθινο στέφανο ν' άνεβαίνει τό Γολγοθά και νά τους πιάνει τρόμος. Και νά σαλεύει πάλι ή γής, νά σκοτεινιάζει ό ήλιος, νά σκίζεται τό καταπέτασμα του ναού μέσα στην καρδιά τους. Και νά γεμίζουν τά μάτια κλάματα, νά καθαρίζουν και νά βλέπουν ξαφνικά πώς όλοι είμαστε άδέρφια! Και νά άναστηθεί ό Χριστός όχι πιά στο περιούλι τής εκκλησιάς παρά μέσα στην καρδιά μας. "Αμήν!

Οί τρεις άπόστολοι και ό Μανολιός ένιωσαν νά περεχύνει τά κορμιά τους κρύος ιδρώτας· τά γόνατά τους λύγισαν. Σά νά ζυγαριάστηκε άπάνω από τίς ψυχές τους ένα γεράκι και τρώμαξαν·

κουνήθηκαν άθελα τά χέρια τους κι έσμιξαν· έγιναν μιá άλυσίδα, όλοι μαζί, ένωμένοι στον κίντυνο. Και μονάχα ό Παναγιώταρος έσφιξε τή γροθιά του και δέν ήθελε νά σμίξει· κοίταζε κατά τήν πόρτα και βιάζονταν.

— Πηγαίνετε τώρα, τους είπε ό γέροντας, στην ευκή του Χριστού· καινούρια στράτα άνοίγεται μπροστά σας, δύσκολη πολύ, σφίχτε τίς ζώνες σας, κάντε τό σταυρό σας, ό Θεός βοηθός!

Είπε, κι ένας ένας προσκυνούσε τό γέροντα, χαιρετούσε τους προεστούς και γλίστραε από τήν πόρτα. Σηκώθηκαν και οί προεστοί, τέντωσαν τά πόδια τους, τά μπράτσα τους, νά ξεμουδιάσουν.

— Με τή δύναμη του Θεού, είπε ό άρχοντας, όλα καλά τέλειωσαν· καλά τά κατάφερες, μάς έβγαλες άσπροπρόσωπους. Τήν ευκή σου!

Μά τήν ώρα που οί προεστοί δρασκέλιζαν τό κατώφλι, ό καπετάν Φουρτούνας χτύπησε τά μεριά του και ξεσπασε στα γέλια:

— Παπώ! ξεχάσαμε νά διαλέξουμε και τή Μαγδαληνή!

— Μή χολοσκάς, καπετάνιο, έκαμε ό γερο-άρχοντας καταπίνοντας τό σάλιο του· έγώ θα τήν καλέσω στο άρχοντικό μου και θα τής μιλήσω. Λέω νά τήν καταφέρω... πρόσθεσε χαμογελώντας.

— "Αν είναι νά μαγαρίσεις μαζί της, άρχοντά μου, είπε ό γέροντας, κάμε το, σα δε φοβάσαι τό Θεό, προτού νά τής μιλήσεις· άμα πιά γίνει Μαγδαληνή, καταλαβαίνεις, είναι μεγάλη άμαρτία.

— Καλά που μου τό 'πες, γέροντά μου, είπε ό άρχοντας και άνάσανε, σα νά γλίτωσε από μέγα κίντυνο.

«Ανάθεμά μας όλους, μουρμούριζε ό καπετάν Φουρτούνας σαν έμεινε πιά μοναχός και κατηφόριζε, άκουμπώντας βαριά στο ραβδί του, κατά τό κονάκι, όπου τον είχε καλεσμένο τό μεσημέρι ό 'Αγάς, νά φάνε και νά πιουνε. Αύτά τά πράματα, μωρέ, θένε καθαρή καρδιά, κι έμεις είμαστε Σόδομα και Γόμορρα.

» Ό παπάς, Φαταούλας, άνοιξε σπετσαρία, τή λέει εκκλησία και πουλάει τό Χριστό με τό δράμι· γιάνει, λέει ό κομπογιαννίτης, όλες τίς άρρώστιες. "Τί άρρώστια έχεις έσύ; — Είπα ψέματα. — Ένα δράμι Χριστό, τόσα γρόσια. — Έκλεψα. — Ένάμισι δράμι Χριστό, τόσο. — Έσύ; — Σκότωση. — "Α, βαριά άρρώστια, κακομοίρη. Θα πάρεις τό βράδυ, πριν νά κοι-

μηθείς, πέντε δράμια Χριστό, κοστίζει πολύ, τόσο. — Δέν κάνει παρακάτω, γέροντά μου; — Είναι ή ταρίφα· πλέρωσε, άλλιώς θά πᾶς στὸν πάτο τῆς Κόλασης.” Καί τοῦ δείχνει τὶς ζωγραφιές πού ἔχει στὸ μαγαζί του καὶ πού παρασταίνουν τὴν Κόλαση, μὲ φωτιές καὶ καμάκια καὶ διαβόλους, κι ὁ πελάτης τρέμει κι ἀνοίγει τὴ σακούλα...

» Ὁ γέρο -Πατριαρχέας; Ὁρθίος χοῖρος, κοιλιὰ ἀπὸ τὴ φτέρνα ὡς τὴν κορφή· καὶ τὸ κεφάλι του ἀκόμα εἶναι γεμάτο ἄντερα. Ἄν βάλεις ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά του τὰ δσα ἔφαε στὴ ζωὴ του κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ δσα ξέρασε ἀπὸ τὸ στόμα του ἢ ἀπὸ κάτω, θά σηκωθοῦν δυὸ θεόρατα βουνά, ὄλο βρώμα. Ἐτσι θά παρουνισαστεῖ μεθαύριο, μὲ τὰ δυὸ βουνά δεξιά του, στὸ Θεό.

» Ὁ Χατζη-Νικολής, ὁ δάσκαλος; Μισὴ μερίδα ὁ κακομοίρης, φτωχός, ἀσκηνομούρης, φοβητσάρης, μὲ τὰ γυαλάκια, καὶ θαρρεῖ πὼς εἶναι Μέγας Ἀλέξαντρος. Φοράει τὸ λοιπὸν χάρτινη περικεφαλαία καὶ γεμίζει τὰ μυαλά τῶν παιδιῶν μὲ χάρτινες περικεφαλαίες. Τί περιμένεις; Δάσκαλος.

» Ὁ γερο-Λαδᾶς; Τσιφούτης, ἀφιλότιμος, κακομοίρης, κάθεται ἀπάνω στὰ βαρέλια του πού ἔναι γεμάτα κρασί, στὰ πιθάρια του μὲ τὸ λάδι καὶ στὰ σακιά του τὸ ἀλεύρι καὶ πεθαίνει τῆς πείνας. Αὐτὸς εἶναι πού εἶπε στὴ γυναίκα του ἕνα βράδυ πού ἔχε μουσαφίραϊους: “Γυναίκα, ψῆσε αὐγό, θά φᾶμε ἔφτά.” Ζεῖ πεινασμένος, διψασμένος, γυμνοκώλης, ξυπόλυτος, γιατί; γιὰ νὰ ψοφήσει πλούσιος! Φτοῦ νὰ χαθεῖ!

» Ἄν ρωτᾶς δά καὶ γιὰ μένα; Τοῦ σκοινοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ. Χρειάζεσαι τσιμπίδα, νὰ μὴ λερωθεῖς. Καὶ τί δέν ἔχω φάει, πιεῖ, κλέψει, σκοτώσει, μοιχέψει στὴ ζωὴ μου! Πότε τὰ πρόφτασα ὄλα; Μωρέ, γειὰ τὰ χέρια μου, τὰ πόδια μου, στὸ στόμα μου, τὰ μεριά μου· καλὰ δούλεψαν, νὰ ἔχουν τὴν εὐκὴ μου!»

Μονομιλοῦσε ὁ καπετάν Φουρτούνας, χτυποῦσε τὸ ραβδί του στὶς πέτρες καὶ κατηφόριζε. Εἶχε βγάλει τὸ σκοῦφο του καὶ τὸν κρατοῦσε στὸ χέρι, γιατί εἶχε ἀνάψει. Στάθηκε ὀμπρὸς στὸ κονάκι τοῦ Ἀγᾶ, ἔφτυσε· ἔτσι τὸ συνηθοῦσε πάντα, νὰ βγάνει τὸ ἄχτι του· σὰ νὰ ἔφτυνε ἀλάκερη τὴν Τουρκιά, σὰ νὰ σῆκωνε μιὰ μικρὴ μικρὴ παντιγέρα τῆς λευτεριάς καὶ γίνονταν μιὰ στιγμή λεύτερος.

Ἐφτυσε, ἔβγαλε τὸ ἄχτι του κι ὕστερα χτύπησε τὴν πόρτα· κατάπτε τὸ σάλιο του εὐχαριστημένος· καλὰ θά φάει, καλὰ θά

πιεῖ, καλὸς ἄνθρωπος ἦταν ὁ Ἀγᾶς, χουβαρντάς, καὶ θά δέσουν πάλι μὲ τὶς πετσέτες σφιχτὰ τὰ κεφάλια νὰ μὴν κρεπάρουν καὶ θά πίνουν μὲ τὰ νεροπότρηρα τὴ ρακὴ.

Τσόκαρα ἀκούστηκαν στὴν αὐλή, μικρὰ βηματάκια, ἡ πόρτα ἀνοιξε· ἡ γριὰ σκλάβα τοῦ Ἀγᾶ, ἡ Μάρθα ἢ καμπουρίτσα, καλωσόρισε μὲ ξινισμένα μούτρα τὸν καπετάνιο.

— Ἄν πιστεύεις στὸ Χριστό, καπετάνιο, τοῦ κάνει, μὴ μεθύσετε πάλι, δὲ βαστῶ πιά· δὲ βαστῶ!

Ὁ καπετάνιος γέλασε· χάδεψε ἀπαλά τὴν καμπουρίτσα τῆς.

— Ἐγνοια σου, κυρα-Μάρθα μου, δὲ θά μεθύσουμε· κι ἂν μεθύσουμε, δὲ θά κάμουμε ἐμετό· κι ἂν κάμουμε ἐμετό, θά μᾶς φέρεις ἐσὺ τὴ λεκάνη, νὰ μὴ λερῶσουμε τὸν ὄντά. Ἐχεις τὸ λόγο μου.

Εἶπε, καὶ δρασκελίσε καμαρωτὰ τὸ κατώφλι.

II

ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΕΙΛΙΝΟ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΔΙΑΛΕΓΜΕΝΟΙ ΑΠΟ-
στολοι μαζί με τὸ Μανολιὸ πῆραν κατὰ τὴ λιμουλά, τὴ
Βοϊδομάτα, ἀπόξω ἀπὸ τὸ χωριό, νὰ σεριανίσουν καὶ νὰ τὰ
ποῦνε. Ἀποζητοῦσαν τὴ μοναξιά, τὴ διαχτικὴ σιωπή, τὴν
ἥσυχη κουβέντα, γιατί ἐνωθάν κι οἱ τέσσερεις βάρος γλυκὸ
καὶ μυστικὴ ἀνατριχίλα, σὰ νὰ ἔχαν μεταλάβει.

Ἡ ψιγάλα εἶχε ξεκόψει, τὰ δέντρα κι οἱ πέτρες γυάλιζαν,
μύριζε τὸ χῶμα κι ἕνας κοῦκος λάλησε, κοροϊδευτικὰ καὶ χα-
ρούμενα. Ὁ ἥλιος εἶχε ἀρχοντικὰ γλυκάνει τὴ δύναμή του
καὶ χάδευε σπλαχνικὰ τὴ γῆς με ἀπύρωτο χέρι· γλύκα καὶ τρυ-
φεράδα, οἱ στάλες τρεμόπαιζαν ἀκόμα στὰ φύλλα, μέσα στὸ
μαλακὸ κι ἀποβροχάρικον ἀγέρα γελούσε κι ἐκλαιγε ὁ κόσμος.

Κάμποση ὥρα οἱ τέσσερεις σύντροφοι προχωροῦσαν ἀμί-
λητοι· εἶχαν μπεῖ τώρα στὰ μουσκεμένα μονοπάτια ἀνάμεσα στὰ
περιβόλια, οἱ μουσμουλιές εἶχαν ἀνθίσει, καὶ μέσα ἀπὸ βαθυ-
πράσινες φυλλωσιές φεγγοβολοῦσαν οἱ λεμονανθοί. Σὰ νὰ
μὴν εἶχε ἀκόμα ἀναστηθεῖ ὁ Χριστός, κι ὅλη ἡ γῆς, φορτωμένη
λουλούδια καὶ δάκρυα, μοσκοβόλαε σὰν ἐπιτάφιος. Ἄνεμος
χλιαρὸς, φουσκοδενητῆς φυσούσε, κι ὅλα τὰ κλαριά, καὶ τὰ
πιὸ ταπεινά, φούσκωναν κι ἀναγάλλιαζαν.

Πρῶτος ὁ Κωσταντῆς ἀνοῖξε τὸ στόμα καὶ μίλησε:

— Βαρὺ φορτίο ἔριξε στοὺς ὤμους μας ὁ γέροντας, εἶπε με
σιγανὴ φωνή. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ τὰ βγάλουμε πέρα.
Τὴν περασμένη φορά, θυμᾶστε, αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὸ Χριστὸ
ἦταν ὁ μαστρο-Χαραλάμπης, ἄνθρωπος νοικοκύρης καὶ καλὸς
φαμελίτης· μὰ τόσο πάσκιζε ν' ἀκολουθήσει τ' ἀχνάρια τοῦ

Χριστοῦ, τόσο ἀγωνίστηκε δλάκερο τὸ χρόνο νὰ γίνεϊ ἄξιος
νὰ σηκώσει τὸ σταυρό, ποὺ στὸ τέλος τὸ μυαλό του σάλεψε·
καὶ τὴν ἴδια μέρα τῆς Λαμπρῆς ἔβαλε τὸ ἀκάνθινο στεφάνι,
πῆρε στὸν ὄμο του τὸ σταυρό, παράτησε τὰ πάντα καὶ πῆγε
στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁι-Γιώργη τοῦ Σουμελά, πέρα στὴν Τρα-
πεζούντα, καὶ καλογέρεψε. Κι ἡ φαμίλια του ρήμαξε, πέθανε
ἡ γυναίκα του, καὶ τὰ παιδιὰ του γυρίζουν τώρα στὸ χωριὸ καὶ
ζητιανεύουν. Τὸν θυμᾶσαι, Μανολιό, τὸ μαστρο-Χαραλάμπη;

Μὰ ὁ Μανολιὸς σώπαινε· ἄκουγε τὰ λόγια τοῦ Κωσταντῆ,
κι ὁ νοῦς του ἦταν βυθισμένος σὲ συλλογή· πλαντοῦσε ὁ λαιμὸς
του καὶ δὲν μποροῦσε νὰ μιλήσει. Ὅ,τι ἀπὸ μικρὸ παιδί λαχτά-
ριζε, ὅ,τι εἶχε πεθυμήσει τόσες νύχτες καθοῦμενος στὰ πόδια
τοῦ γέροντά του τοῦ Μανασῆ κι ἀκούγοντας τοὺς βίους καὶ τὰ
θάματα τῶν ἁγίων, τώρα ὁ Θεὸς τοῦ τὸ στέλνει. Ν' ἀκολου-
θήσει τ' ἀχνάρια τῶν ἁγίων μαρτύρων, νὰ πετάξει ἀπὸ πάνω του
τὴ σάρκα, νὰ σκοτωθεῖ γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ μπεῖ
στὴν παράδεισο κρατώντας τὰ σύνεργα τοῦ μαρτυρίου — ἀκάνθι-
νο στέφανο, σταυρὸ καὶ πέντε καρφιῶ...

— Λές νὰ παλαβώσουμε κι ἐμεῖς; ἔκαμε ὁ Μιχαήλ χαμο-
γελώντας περιπαιχτικὰ· μὰ μέσα του ἐνιωθε μιὰ παράλογη,
ἀπροσδιόριστη ἀνησυχία. Λές νὰ τὸ πιστέψουμε πὼς εἴμαστε
ἀπόστολοι; Θεέ μου, φύλαγε!

— Ξέρω κι ἐγώ; ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς κουνώντας τὴν ἡ-
λιοκαμένη κεφάλαι του· ὁ ἄνθρωπος εἶναι, μαθές, ντελικάτη μη-
χανή, εὔκολα ξεχαρβαλώνει. Μιὰ βίδα νὰ λασκάρει...

Εἶχαν φτάσει πιά στὴ Βοϊδομάτα, στάθηκαν. Σκοῦρα πρά-
σινα νερά, πυκνὰ καλάμια, ἀγριόπαπιες. Δυὸ πελαργοὶ σηκώ-
θηκαν καὶ πέταξαν ἀργά, ἥσυχχα, ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλαι τους.
Ὁ ἥλιος ἔγερνε πιά νὰ βασιλέψει.

Κοίταζαν τὴν ἀπόβραδη, ἀπόκοσμη λίμνη, μὰ κανένας δὲν
τὴν ἔβλεπε· ὁ νοῦς τους ἦταν ἀλάργα, κυριεμένος ἀπὸ ἀσυνή-
θιστες ἔγνοιες. Σώπαιναν. Τέλος ὁ Γιαννακὸς ἀνοῖξε τὸ στόμα:

— Ἀλήθεια, Κωσταντῆ, δύσκολο χρέος, ζόρικο περίσσια,
εἶπε. Ἐχω πάρει — ἡμαρτον, Θεέ μου! — κακὲς συνήθειες,
τώρα πὼς νὰ τις χαλάσω; Μὴν κλέβεις, λέει, στὸ ζύγι, μὴν
ἀνοίγεις τὰ ξένα γράμματα... Εὔκολο πράμα τὸ θαρρεῖ ὁ πα-
πᾶς... Μὰ ἂν δὲν κλέβεις στὸ ζύγι, πὼς θὰ κάμεις λεφτά, νὰ
γίνεις καὶ σὺ ἄνθρωπος μιὰ μέρα; Κι ἂν δὲ διαβάξω τὰ ξένα
γράμματα, δὲ μοῦ λές, πὼς θὰ περνάει καὶ μένα ἡ ὥρα μου; Ἀπὸ
τὴν ἐποχὴ ποὺ μοῦ ἀφῆκε χρόνους ἡ μακαρίτισσα ἡ γυναίκα
μου, ἔχω πάρει αὐτὴ τὴ συνήθεια. Κι ὄχι γιὰ κακὸ, Θεὸς φυ-

λάξοι! παρά από σεκλέτι... Αὐτὴ πιά ἡ χαρὰ μοῦ ἀπομένει, καὶ τὸ γαῖδουράκι μου, καλὴ του ὥρα! Ἄλλες χαρὲς δὲν ἔχω. Σὰ γυρίζω ἀπὸ τὴ βόλτα στὰ χωριά, μανταλώνουμαι στὸ φτωχικὸ μου, βράζω νερὸ καὶ ξεκολνῶ τὰ γράμματα στὸν ἀχνό... Τὰ διαβάζω, μαθαίνω τί κάνει ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος χωριανός, κι ὕστερα τὰ ξανακολνῶ καὶ τὸ πρῶι τὰ μοιράζω. Καὶ τώρα σοῦ λέει ὁ παπᾶς... Μωρέ, δύσκολο ὁ κόρακας νὰ γίνει περιστέρι — ὁ Θεὸς νὰ μοῦ συχωρέσει!

Ὁ Μιχελῆς χαμογέλασε, εὐχαριστημένος μὲ τὸν ἑαυτὸ του, καὶ χάδεψε τὸ λιγνὸ του κορακάτο μουστάκι. Αὐτὸς δὲν ἔκλεβε, δὲ διάβαζε τὰ ξένα γράμματα, κανένα κουσουρι δὲν τοῦ βρῆκε ὁ παπα-Γρηγόρης, καὶ καμάρωνε. Ἐβγαλε τὴν ταμπакέρα του, ἔδωκε στοὺς συντρόφους κι ἄρχισαν κι οἱ τέσσερις νὰ στρίβουν μεγάλα, χορταστικά τσιγάρα· ἀναψαν, ρούφηξαν, γαλήνεψαν ὅλοι.

Ὁ Μιχελῆς δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσῃ τὸ καμάρι του:

— Ἐγώ, εἶπε ὁ γέροντας νὰ μὴν ἀλλάξω καμιὰ ἀπὸ τίς συνήθειες μου· κι ἔτσι πού 'μαι, λέει, δὲ θὰ ντροπιάσω τὸν ἀπόστολο.

Μὰ ὡς ξεστόμισε τὰ λόγια τοῦτα, κοκκίνισε, γιατί ντράπηκε· μὰ τὰ λόγια πιά εἶχαν φύγει.

Ὁ Μανολίδς στράφηκε, τὸν κοίταξε μὲ ἀυστηρότητα· ἔκαμε νὰ μὴ μιλήσῃ, ἦταν, μαθές, ὁ Μιχελῆς ὁ γιὸς τοῦ ἀφεντικοῦ του, μὰ θυμῆθηκε πὼς ἀπὸ σήμερα δὲν ἦταν μονάχα ὁ Μανολίδς, ἦταν κάτι πιὸ βαθύ, πιὸ μεγάλο, πῆρε κουράγιο.

— Κι ὅμως, εἶπε, ποιὸς ξέρει, ἀφεντικό, ἂν δὲν πρέπει κι ἡ ἀφεντιά σου ν' ἀλλάξῃς πολλές σου συνήθειες. Νὰ τρῶς πιὸ λίγο — συλλογίσου πόσοι στὸ χωριὸ πεινοῦν· νὰ μὴν κάνεις τόσα λουσα, κοντοβράκι τσόχινο, κεντημένο μείντανι, τουζλούκια τῆς ὥρας — συλλογίσου πόσοι τουρτουρίζουν τὸ χειμῶνα γυμνοί... Καὶ ν' ἀνοίγῃς κάπου κάπου τὰ κελάρια τοῦ ἀρχοντικοῦ σου νὰ δίνεις καὶ στοὺς φτωχοῦς... Σοῦ περισσεύουν, δόξα σοι ὁ Θεός.

— Κι ἂν τὸ μυριστεῖ ὁ γέρος μου πὼς κάνω ἔλεημοσύνες; ἔκαμε ὁ Μιχελῆς φοβισμένος.

— Εἶσαι εἴκοσι πέντε χρονῶν, ἄντρας ξετελεμένος, δὲν εἶσαι μωρό, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολίδς. Κι ὕστερα, πάνω ἀπὸ τὸν κύρη σου εἶναι ὁ Χριστός· αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς πατέρας· αὐτὸς προστάζει.

Ὁ Μιχελῆς στράφηκε καὶ κοίταξε τὸν παραγιό του τὸ Μανολίδ, ξαφνιασμένος· πρώτη φορὰ τοῦ μιλοῦσε τόσο θαρρετά...

«Τὸ πῆρε ἀπάνω του, θαρρῶ, ποῦ τὸν ἔκαμαν Χριστό, συλλογίστηκε. Θὰ βάλω τὸν πατέρα μου νὰ τοῦ μαζέψῃ τὰ λουριά.» Πέταξε τὸ τσιγάρο του νευριασμένος καὶ δὲ μίλησε.

— Πρέπει νὰ πάρουμε ἕνα Εὐαγγέλιο, εἶπε ὁ Κωσταντῆς· ἐγὼ αὐτὸ καταλαβαίνω. Νὰ δοῦμε ποιὸ δρόμο νὰ βαδίσουμε.

— Ἐμεῖς ἔχουμε ἕνα μεγάλο Εὐαγγέλιο, τοῦ παπποῦ, ἔκαμε ὁ Μιχελῆς. Εἶναι σταχωμένο μὲ σανίδια καὶ χοιροπέτσι· τὸ κάθε του ξόφυλλο εἶναι σὰν καστρόπορτα· κι ἔχει καὶ κλειδαριά καὶ ἕνα βαρὺ κλειδί· τὸ ἀνοίγεις καὶ θαρρεῖς πὼς μπαίνεις σὲ μιὰ μεγάλη πολιτεία. Κάθε Κυριακὴ νὰ μαζευόμαστε σπῆτι νὰ τὸ διαβάζουμε.

— Κι ἐγὼ πρέπει νὰ 'χω ἕνα στὸ βουνό, εἶπε ὁ Μανολίδς. Ὡς τώρα σεκλετιζοῦμεν στὴ μοναξιά, παίρνα ζύλα, σκάλιζα κουτάλια, μαστοῦνια, ταμπακέρες, ἀγίους, τράγους, ὅτι μοῦ κατέβαινε... Ἐχана τὸν καιρό μου. Μὰ τώρα...

Σώπασε κι ἔπεσε πάλι σὲ συλλογὴ.

— Κι ἐγὼ ὅταν γυρίζω μὲ τὸ γαῖδουράκι μου τὰ χωριά καὶ καθίξω κάτω ἀπὸ κανένα πλάτανο νὰ ξαποστάσω, δὲ θὰ 'ταν ἄσκημο νὰ 'χα κι ἐγὼ κανένα Εὐαγγελιάκι καὶ νὰ τὸ διάβαζα. Θὰ πεις, δὲ θὰ καταλάβαινα καὶ πολλὰ πράματα, μὰ δὲν πειράζει· ὅτι ἀρπάζω.

— Σὲ μένα, σὲ μένα χρειάζεται καὶ πιὸ πολύ, πετάχτηκε ὁ Κωσταντῆς. Ὅταν ἀρχίζει τίς φωνές ἡ γυναῖκα μου καὶ ἀνάβει τὸ αἷμα μου, νὰ τὸ ἀνοίγω, νὰ γαληνεύω. Τί 'ναι τὰ πάθη μου, νὰ συλλογιέμαι, τί 'ναι τὰ μαρτύριά μου μπροστὰ στὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ; Ἀλλιῶς... νὰ μὲ συμπαθᾶς, Γιαννακό, εἶναι ἀδερφή σου, μὰ δὲν ὑποφέρεται. Μιά φορὰ μοῦ χύθηκε μὲ τὸ πιρῶνι νὰ μοῦ βγάλει τὸ μάτι· προχτὲς ἀκόμα ἄρπαξε τὸ τσουκάλι, ὅπου ἔβραζε ἡ φάβα, καὶ μὲ κυνηγοῦσε νὰ μὲ περεχύσει. Ἐλεγα: ἢ θὰ μὲ σκοτώσει ἢ θὰ τὴ σκοτώσω· μὰ τώρα θὰ διαβάζω Εὐαγγέλιο καὶ δὲν πάει νὰ φωνάζει!

Γέλασε ὁ Γιαννακός.

— Κακομοίρη Κωσταντῆ, εἶπε μὲ συμπόνια, ἕνας Θεὸς τὸ ξέρει πόσο σὲ λυπᾶμαι· μὰ κάνε ὑπομονή. Μιά γυναῖκα πέφτει στὸ μερτικό τοῦ κάθε ἀνθρώπου· κοκκλώσου τη καὶ σῶπα.

— Τὸ κακό, εἶναι, ἐξακολούθησε ὁ Κωσταντῆς, ποῦ μὲ δυσκολία συλλαβίζω· γκρεμίζουμαι ἀπὸ τὸ ἕνα γράμμα στὸ ἄλλο καὶ σπάζω τὸ κεφάλι μου.

— Δὲν πειράζει, βεβαίωσε ὁ Μανολίδς, καλύτερα· διαβάζεις μιὰ συλλαβὴ καὶ καταλαβαίνεις ὅλη τὴ λέξη. Κι οἱ ἀπόστολοι ἦταν ἀνθρώποι ἀπλοὶ κι ἀγράμματοι, οἱ περισσότεροὶ ψαράδες.

— Κάτεχε γράμματα ὁ ἀπόστολος Πέτρος; ρώτησε μὲ θα-
χάρα ὁ Γιαννακός.

— Δὲν ξέρω, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός, δὲν ξέρω, Γιαννακό
μου· νὰ ρωτήσουμε τὸ γέροντα.

— Νὰ τὸν ρωτήσουμε κι ἂν πουλοῦσε τὰ ψάρια ποὺ ἔπιανε
ἢ ἂν τὰ μοίραζε στοὺς φτωχοὺς, μωρμούρισε ὁ Γιαννακός.
Γιατί, σίγουρα, δὲν ἔκλεβε αὐτὸς στὸ ζύγι — μὰ πουλοῦσε; Αὐτὸ
εἶναι τὸ ζήτημα. Πουλοῦσε ἢ χάριζε;

— Νὰ διαβάσουμε καὶ βίους ἁγίων... πρότεινε ὁ Μιχαηλῆς.

— "Ὅχι, ὄχι, διαμαρτυρήθηκε ὁ Μανολιός, εἶμαστε ἀπλοὶ
ἄνθρωποι, θὰ τὰ μερδέψουμε. Ἐγώ, ὅταν ἦμουν καλογεροπαί-
δι, διάβαζα, καὶ πῆγα νὰ παλαβώσω. Ἐρημιές, λιοντάρια, ἀρ-
ρώστιες φοβερές — λέπρα, τὸ κορμί τους γέμιζε σπυριά καὶ
σκουλήκια ἢ ταγάριαζε καὶ γίνονταν ξερὸ σὰν τὸ καύκαλο τῆς
χελῶνας... Καὶ πότε πάλι ἔρχονταν ὁ πειρασμός σὰν ἄμορφη
γυναίκα. "Ὅχι, ὄχι! Μονάχα τὸ Εὐαγγέλιο.

Περπατοῦσαν ἀργὰ γύρα στὴ λίμνη, στὰ σουρουπώματα,
κι ἔκαναν, πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ τους, τέτοιες ἀλλόκοτες κουβέν-
τες... Σὰ νὰ ἔχε πεταχτεῖ μιὰ καινούρια πηγὴ μέσα τους δροσερὸ
νερὸ καὶ πολεμοῦσε νὰ σπάσει τὴν παλιὰ σκληρὴ φλούδα,
ν' ἀνέβει... Γύριζαν καὶ ξαναγύριζαν στὸ νοῦ τους τὰ παράξενα
λόγια τοῦ παπα-Γρηγόρη: «Πνέμα Κυρίου νὰ φυσήξει ἀπάνω
σας...». "Ανεμος εἶναι λοιπὸν τὸ Πνέμα νὰ φυσήξει; "Ανεμος
φουσκοδεντρίτης, σὰν τὸν ἀποψινό, τὸ χλιαρὸ καὶ μουσκεμένο,
ποὺ φυσάει, καὶ τὰ ξερὰ κλαριά φουσκώνουν κι ἀνοίγουν; Μπᾶς
κι εἶναι τὸ Πνέμα ἕνας τέτοιος ἀνεμος καὶ φυσάει στὴν ψυχὴ
μας;

Ἐναντιοῦνταν μέσα τους κι οἱ τέσσερις σύντροφοι, ἀνα-
ρωτιοῦνταν, μάχονταν νὰ καταλάβουν. Μὰ δὲν ἤθελε κανένας
νὰ ρωτήσει τὸ διπλανό του, γιατί ἐνιωθε κρυφὴ, παράξενη γλύκα
νὰ τυραννιέται ἀπὸ τέτοια ἐγνοια.

Κάμποση ὥρα κανένας δὲ μιλοῦσε· ἔβλεπαν ὄλοι σιωπηλοὶ
τὸ δειλινὸ νὰ κατεβαίνει ὁ Ἄποσπερίτης καμπάνισε στὴν
ἄκρα τ' οὐρανοῦ, τὰ βατράχια ἄρχισαν νὰ μπακακίζου στὴ
γυρολιμνιά, χαρούμενα, ἀγκρισμένα, ὄλο κέφι. Ζερβὰ μαυρο-
λογοῦσε τὸ ἡμερο καταπράσινο βουνό, ἢ Παναγιά, ὅπου εἶχε τὸ
μαντρί του ὁ Μανολιός κι ἔβοσκε τὰ πρόβατα τοῦ ἀφεντικοῦ·
δεξιά, τὸ ἄγριο βουνό, ἢ Σαρακήνα, ἀπὸ μενεξελιά εἶχε γίνει
σκούρα γαλάζια, κι ἔχασκαν κατάμαυρες οἱ πλήθιες σηπλιές
οἱ ἀνοιγμένες στὰ σπλάχνα τῆς· μὰ στὴν κορυφὴ τῆς, φρεσκο-
ασβετωμένο, σφηνωμένο ἀπάνω σὲ θεόρατους βράχους, λαμπό-

ριζε τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἡλία, μικρὸ, κάτασπρο, σὰν
ἀγρό.

Καὶ κάτω, στὴ μουσκεμένη γῆς, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ καλάμια,
κάπου κάπου μιὰ λαμπηδόνα εἶχε φωταγαγήσει τὴν κοιλιὰ τῆς
κι ἐφεγγε ἤσυχη, ὑπομονετικιά, γεμάτη ἔρωτα, καὶ περίμενε.

— Βράδιασε, εἶπε ὁ Μιχαηλῆς, νὰ γυρίσουμε.

Μὰ ὁ Γιαννακός, ποὺ πήγαινε μπροστά, ἀνακράτησε τὸ
βῆμα ἀπότομα· ἔβαλε χωνὶ στὸ αὐτί του τὴν παλάμη κι ἀφου-
κράστηκε: ποδοβολητὸ ἀκούστηκε ἀπὸ λαὸ ποὺ κατεβαίνει,
βουὴ πυκνὴ, μακρινή, σὰ μελισσολόι, ἕνα βούκινο... Καὶ
κάπου κάπου μιὰ φωνὴ μεγάλη, σὰ νὰ ἔδινε κουράγιο ἢ σὰ νὰ
πρόσταζε.

— Κοιτάχτε... κοιτάχτε, βρὲ παιδιὰ! φώναξε ὁ Γιαννακός·
τί ἔναι αὐτὴ ἢ μερμηγκιά ποὺ ξεπρόβαλε ἀπὸ τὸν κάμπο; Σὰ
λιτανεῖα.

"Ὅλοι γούρλωσαν τὰ μάτια νὰ ξεκρίνουν μέσα στὸ σούρουπο,
στύλωσαν τὸ αὐτί.

Μακρόσυρτη λιτανεῖα, γυναῖκες κι ἄντρες, ξετυλίγονταν
ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ σπαρμένα, περνοῦσαν τ' ἀμπέλια, ἔτρεχαν
θαρρεῖς, θὰ ἔχαν ξεγναντέψει τὸ χωριὸ καὶ βιάζονταν.

— Κι ἀκοῦτε; ἔκαμε ὁ Μιχαηλῆς. Σὰ νὰ ψέλνουν.

— Σὰ νὰ κλαῖνε, εἶπε ὁ Μανολιός· ἀκοῦω κλάματα.

— "Ὅχι, ὄχι, ψέλνουν· κρατᾶτε τὴν ἀνάσα ν' ἀκούσουμε.

Στάθηκαν, στύλωσαν τὸ αὐτί· μέσα στὴ σιγαλιὰ τοῦ δειλινοῦ
ἀκούστηκε τώρα λαγαρὸ, θριαμβευτικὸ, τὸ παμπάλαιο πολεμικὸ
τροπᾶρι: «Σᾶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου...».

— Εἶναι ἀδέρφια μας, χριστιανοί! φώναξε ὁ Μανολιός· πᾶμε
νὰ τοὺς καλωσορίσουμε!

"Ἀρχισαν κι οἱ τέσσερις νὰ τρέχουν. Ἡ κεφαλὴ τῆς λι-
τανεῖας εἶχε πιά φτάσει στὰ πρῶτα σπιτία τοῦ χωριοῦ· τὰ σκυλιὰ
τινάχτηκαν στὴ δημοσιὰ καὶ γάβγιζαν μανιασμένα, οἱ πόρτες
ἀνοίγαν, πρόβαιναν γυναῖκες, ἔτρεχαν οἱ ἄντρες μὲ τὴν μπουκιά
στὸ στόμα· ὥρα δείπνου, οἱ Λυκοβρυσιώτες, διπλοπόδι γύρω
ἀπὸ τοὺς σοφράδες, δειπνοῦσαν. "Ἀκουσαν τίς ψαλμοδιές,
τὰ κλάματα, τὴν πυκνὴ ποδοβολή, πετάχτηκαν ἀπάνω. Κατά-
φταναν κι οἱ τρεῖς ἀπόστολοι μὲ τὸ Μανολιό.

Τὸ φῶς τοῦ δειλινοῦ ἀποκρατοῦσε ἀκόμα, τώρα ποὺ ζύγωσαν
ἔβλεπαν καθαρὰ. Μπροστάρης πήγαινε ἕνας παπᾶς ἡλιομαυρι-
σμένος, ἀδύναμος, μὲ μεγάλα μαῦρα μάτια ποὺ πετοῦσαν φωτιές
κάτω ἀπὸ τ' ἄγρια φρύδια, μὲ ἀριὰ γκρίζα γένια σφηνωτά. "Ε-
σφιγγε στὴν ἀγκαλιά του ἕνα βαρὸ Εὐαγγέλιο ἀσημοδεμένο

καὶ φοροῦσε τὸ πετραχήλι του. Δεξὰ του ἕνας ἄντρακλας, σαραντάπηχος, μὲ κρεμαστὰ μαῦρα μουστάκια, καὶ κρατοῦσε τὸ λάβαρο τῆς ἐκκλησιᾶς, στορισμένο μ' ἕνα μεγάλο χρυσοκέντητο Ἄι-Γιώργη. Πίσω τους πέντ' ἔξι σκελεθρομένον γερόντοι κρατοῦσαν ὄρθια μεγάλα κονίσματα· κι ὕστερα, τσοῦρμα γυναῖκες κι ἄντρες καὶ παιδιὰ ποὺ σκληρίζαν καὶ κλαίγαν· οἱ ἄντρες ἦταν φορτωμένοι μὲ μπόγους καὶ σύνεργα τῆς δουλειᾶς τους, τσάπες, φτυάρια, κασμάδες, δρεπάνια, κι οἱ γυναῖκες μὲ κούνιες καὶ στρίποδα καὶ σκάφες.

— Ποιοὶ εἶστε, χριστιανοί, ἀπὸ ποῦ ἔρχεστε, ποῦ πάτε; φώναξε ὁ Γιαννακὸς καὶ στάθηκε μπροστὰ ἀπὸ τὸν παπὰ, τὴν ὥρα ποὺ ἡ τσοῦρμα ξεχύνονταν πιά στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ.

— Ποῦ 'ναι ὁ παπα-Γρηγόρης; ἀπηγογήθηκε μὲ βραχνὴ φωνὴ ὁ γέροντας. Ποῦ 'ναι οἱ προεστοί;

Στράφηκε στοὺς χωριανούς, ποὺ ἔτρεχαν ἀνήσυχτοι, ξαφνιασμένοι καὶ τοὺς κοίταζαν.

— Χριστιανοί 'μαστε, ἀδέρφια, μὴ φοβᾶστε, χριστιανοὶ κατατρεμένοι, Ρωμιοί! Φωνάχτε τίς κεφαλές τοῦ χωριοῦ, ἔχω νὰ τοὺς μιλήσω... Χτυπήστε τίς καμπάνες!

Ἀποσταμένες οἱ γυναῖκες σωροβολιάστηκαν χάμω, οἱ ἄντρες κατέβασαν τὸ φορτίο τους, σκούπισαν τὸν ἰδρώτα τους καὶ κοίταζαν τὸν παπὰ τους ἀμίλητοι.

— Ἀπὸ ποῦ ἔρχεστε μὲ τὸ καλό, παπούλη; ρώτησε ὁ Μανολιὸς ἕνα γέρο μπαμπακισμένο ἀπὸ τὰ χρόνια, ποὺ εἶχε φορτωθεῖ ἕνα βαρὺ σακὶ καὶ τὸ κρατοῦσε ἀκόμα στὸν ὄμο.

— Μὴ βιάζεσαι, παιδί μου, ἀποκρίθηκε ὁ γέρος, μὴ βιάζεσαι· ὁ παπα-Φώτης θὰ μιλήσει.

— Καὶ τί ἔχεις στὸ τσουβάλι, γέροντα;

— Τίποτα, παιδί μου, τίποτα· δικά μου πράματα... εἶπε κι ἀπίθωσε μὲ μεγάλῃ προσοχῇ τὸ σακὶ του στὸ χῶμα.

Ὁ παπὰς στέκονταν ὄρθιος, κρατώντας σφιχτὰ τὸ Ἐθαγγέλιο· ἕνα παλικάρι ἔτρεξε στὸ καμπαναριό, ἄρπαξε τὸ σκοινὶ κι ἄρχισε νὰ βαράει ἀγριεμένο τὴν καμπάνα. Δυὸ κουκουβάγιες τρόμαξαν, κουφοπέταξαν ἀπὸ τὸν πλάτανο καὶ χάθηκαν στὸ σκοτάδι.

Ἀπὸ τὸ μπαλκόνι πρόβαλε ὁ Ἄγας ὀλομέθυστος. Ἡ πλατεία τοῦ φάνηκε γεμάτη λαὸ ποὺ δὲν ἦταν δικὸς του. Βοῦιζαν τ' αὐτιά του, κάπου θὰ φώναζαν ἢ θὰ 'κλαίγαν ἢ θὰ τραγουδοῦσαν· δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει. Κι αὐτὴ ποὺ βουρλίζουνταν, καμπάνα ἦταν;

— Ἔλα, μωρὴ Σπανομαρία, εἶπε καὶ στράφηκε πίσω του,

ἔλα νὰ μοῦ ξεδιαλύνεις τὸ μυστήριό· τί 'ναι τὸ μπουλούκι αὐτὸ στὴν πλατεία; Τί βουή 'ναι ἐτούτη, τί καμπάνες; Γιὰ μὰς κι ὄνειρεύομαι;

Πρόβαλε ὁ καπετὰν Φουρτούνας στὸ μπαλκόνι, τὸ κεφάλι του τὸ 'χε σφίξει μὲ μιὰν ἄσπρη πετσέτα, γιὰ νὰ μὴ σπάσει· ὅταν μεθοκοποῦσε μὲ τὸν Ἄγά, ἔτσι τὸ 'σφιγγε πάντα, γιὰτὶ ἡ ρακὴ μποροῦσε, λέει, νὰ τοῦ τὸ κάμει χίλια κομμάτια. Καὶ πότε πότε ξετύλιγε τὴν πετσέτα, τὴ βουτοῦσε σ' ἕνα κουβὰ νερὸ νὰ κρῶσει καὶ ξανάσφιγγε τὸ ξαναμμένο κεφάλι του.

Ὁ καπετάνιος ἔσκυψε, γούρλωσε τὰ μάτια, κοίταξε· σὰ νὰ διέκρινε κάτω, γύρα ἀπὸ τὸν πλάτανο, ἄντρες, γυναῖκες καὶ λάβαρα.

— Τί 'ναι, μωρὴ Σπανομαρία; ξαναρώτησε ὁ Ἄγας. Καταλαβαίνεις ἐσὺ τί γίνεται ἐκεῖ κάτω;

— Ἀνθρώποι! ἀποκρίθηκε ὁ καπετάνιος. Ἀνθρώποι μοῦ φαίνονται. Τί λὲς καὶ τοῦ λόγου σου, Ἄγά μου;

— Ἀνθρώποι μοῦ φαίνονται καὶ μένα... Ἀπὸ ποῦ μὰς κουβαλήθηκαν; Τί θένε; Νὰ τοὺς πετάξω ἀπὸ τὸ χωριό; Νὰ τοὺς ἀφήσω; Νὰ κατεβῶ μὲ τὸ βούρδουλα; Τί λὲς καὶ τοῦ λόγου σου;

— Δὲ βαριέσαι, Ἄγά μου! Ποῦ νὰ φωνάζεις τώρα καὶ νὰ κατεβαίνεις μὲ τὸ βούρδουλα καὶ νὰ χαλνᾷς τὴ ζαχαρένια σου! Ἄσε τους νὰ κάμουμε χάζι. Δὲν πίνουμε ἀκόμα μιὰ;

— Γιουσουφάκι, φώναξε ὁ Ἄγας, φέρε ἐδῶ, χρυσό μου, τίς μαξιλάρες καὶ τὰ ποτήρια καὶ τὴν νταμιζάνα. Καὶ τοὺς μεζέδες. Ἔλα καὶ σὺ νὰ κάνεις σαριάνι, Γιουσουφάκι μου... Ρωμιοί 'ναι, τώρα θὰ πιαστοῦν.

— Ποῦ 'ναι ὁ παπα-Γρηγόρης; ξαναφώναξε ὁ παπα-Φώτης· ποῦ 'ναι οἱ προεστοί; Δὲ βρίσκεται ἐδῶ ἕνας χριστιανὸς νὰ πάει νὰ τοὺς φέρει;

— Πάω ἐγώ! ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· κάνε ὑπομονή, γέροντα!

Στράφηκε στὸ Μιχελή:

— Κάμε τὸν κόπο, Μιχελή μου, νὰ πᾶς νὰ φωνάξεις τὸν πατέρα σου. Χριστιανοὶ ἦρθαν, νὰ τοῦ πῆς, χριστιανοὶ κατατρεμένοι, καὶ πέφτουν στὰ πόδια του νὰ τοὺς διαφεντένει. Ἄρχοντας εἶναι, ἔχει χρέος. Κι ἐγὼ θὰ πεταχτῶ στοῦ παπα-Γρηγόρη. Ἐσύ, Κωσταντή μου, τρέχα στὸ γερο-Λαδᾶ· πῆς του, ξενοχωριανοὶ κατάφτασαν καὶ πουλοῦν τὰ πράματά τους ὅσο ὅσο, γιὰτὶ ἔχουν ἀνάγκη· ἔτσι νὰ τοῦ πῆς, ἀλλιῶς δὲν ἔρχεται. Καὶ σὺ, Γιαννακό μου, ἀντε γειά σου στὸ σπιτάκι τοῦ καπετάνιου.

νιου. Καραβοτσακισμένοι ήρθαν, να τοῦ πεις, ἀπὸ τὴ Μαύρη Θάλασσα, κι ἔχουν ἀκούσει τ' ὄνομά του κι ήρθαν... Καὶ περ-
νώντας πετάξουν ἀπὸ τοῦ δασκάλου, κράξε τον κι αὐτόν· εἶναι
"Ἑλληνες, νὰ τοῦ πεις, καὶ βρίσκονται σὲ ἀνάγκη!

"Ἐνας πιτσιρίκος πετάχτηκε:

— Ὁ καπετάνιος τρώει καὶ πίνει ἀπάνω στὸν ὄντα μὲ τὸν
Ἄγά... Νά τον κιόλα, πρόβαλε στὸ μπαλκόνι. Ὁχῶω! κι ἔχει
δεμένη τὴν κεφαλα του μὲ μιὰ πετσέτα· πάει νὰ πεί, εἶναι στουπὶ
στὸ μεθύσι!

— Κι ὁ ἄρχοντας κοιμᾶται καὶ ροχαλίζει! ἀκούστηκε μιὰ
γελαστὴ φωνὴ πίσω του. Μήτε κανόνι τὸν ξυπνάει.

Στράφηκαν. Ἡ Κατερίνα ἢ χήρα, στρουμπουλὴ, χοντρα-
χειλα, πιπεράτη, κατάφτανε λαχανιασμένη. Φοροῦσε ἕναν
καινούριο μποξὰ πράσινο μὲ μεγάλα κόκκινα τριαντάφυλλα
κι ἔκαιγαν τὰ μάγουλά της. Εἶχε τρίψει τὰ δόντια της μὲ καρ-
δόφυλλα καὶ στραφτάλιζαν.

— Κοιμᾶται, εἶναι στοὺς ἑπτὰ οὐρανούς καὶ ροχαλίζει! Ξα-
νάπε ἢ Κατερίνα καὶ κοιτάζε παιχνιδιόματα τὸ Μανολιὸ καὶ
γέλασε. "Ἄδικα τοῦ στέλνεις μαντατόρους, Μανολιὸ μου!

"Ὁ Μανολιὸς στράφηκε, μὰ τρόμαξε καὶ χαμήλωσε τὰ μάτια.
«Θεριὸ 'ναι τούτη, συλλογίστηκε, θεριὸ καὶ τρώει ἀνθρώπους...
"Υπαγε ὀπίσω μου, σατανά!»

"Ἡ χήρα ζύγωσε, ναζλίνα· μύριζε μόσκο, ἀλήθεια σὰ θεριὸ
ἀγκρισμένο. Μὰ γρίκισε πίσω της βαρὺ μουγκρητό, στράφηκε·
μὲ κατεβασμένα μούτρα, μὲ μάτια σκοτεινά, στέκουνταν ὁ Πα-
ναγιώταρος καὶ τὴν κοίταζε. Θὰ 'χε τρέξει κι αὐτὸς γιατί κον-
τανάσαινε, καὶ τὸ βλογιokoμμένο μούτρο του εἶχε ἀγριέψει
καταπόρφυρο.

— Πᾶμε! πᾶμε! εἶπε ὁ Μανολιὸς καὶ βιάζονταν.

Πήραν τὸν ἀνήφορο τρεχάλα κι οἱ τρεῖς καὶ χάθηκαν στὰ
σκοτεινὰ δρομάκια.

"Ἀγριεμένος, μὲ σφιμένα τὰ δόντια, ὁ Παναγιώταρος ζύγωσε
ἕνα βῆμα κι ὕστερα ἄλλο ἕνα, ἔφτασε τὴν Κατερίνα.

— Τί γύρευες, μωρή, στοῦ γερο-παραλυμένου τὸ ἀρχοντικό;
ἔγρουξε σκύβοντας στὸν ὄμο της κι ἔτρεμε. Τί δουλειὰ εἶχες,
μωρή, ἐκεῖ μέσα; "Ἄτιμη, θὰ σὲ φάω!

— Δὲν εἶμαι γύψος νὰ μὲ φᾶς! χιχίρισε ἢ χήρα καὶ γλίστρησε
ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ τσοῦρμο καὶ στάθηκε δίπλα στὸν ἄντρακλα ποῦ
κρατοῦσε τὸ λάβαρο.

— Κουράγιο, παιδιὰ μου, φώναζε τώρα ὁ παπὰς καὶ πηγαινόρ-
χουνταν ἀνάμεσα στὸ κοπάδι του. Κουράγιο, τώρα θὰ 'ρθουν

οἱ προεστοί, τώρα θὰ 'ρθεὶ ὁ παπα-Γρηγόρης, τελειώνουν τὰ
βάσανά μας. Γλιτώσαμε, μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ Χά-
ρου τὰ δόντια. Θὰ ρίξουμε πάλι ρίζες στὸ χῶμα, δὲ θὰ χαθεῖ τὸ
γένος! Δὲ θὰ χαθεῖ, μωρὲ παιδιὰ, κι ἀθάνατο εἶναι!

Βουὴ χαρούμενη σηκώθηκε, σὰ βουβούνισμα μελισσιοῦ,
καὶ κατακάθισε πάλι. Μερικὲς γυναῖκες ἀνοιξαν τὸν κόρφο τους,
ἔβγαλαν τὸ βυζί, προσθήλιασαν τὰ μωρά τους, νὰ μὴν κλαῖνε.
Ὁ ἄντρακλας ἀκούμπησε τὸ λάβαρο στὴ γῆς κι ὁ ἑκατοχρονίτης
γέρος ἀπλωσε τὴ ροζωμένη χερούκλα του στὸ σακὶ καὶ χαμογέ-
λασε.

— Δόξα σοὶ ὁ Θεός, μουρμούρισε, θὰ ρίξουμε πάλι ρίζες!
κι ἔκαμε τὸ σταυρό του.

"Ὅστόσο κατάφταναν ὀλοῦθε οἱ χριστιανοὶ ἀλαφιασμένοι,
ἔφτασαν καὶ μερικὲς γριουδες, τὰ σκυλιὰ κουράστηκαν πιά
νὰ γαβγίζουν καὶ μυρίζονταν τοὺς ξενοφερμένους· κι ὁ νιός,
κρεμασμένος ἀπὸ τὸ σκοινί, χτυποῦσε ἀκόμα τὴν καμπάνα κι ἢ
καρδιά του ἀλάφρωνε.

Γαλάξιος, χνουδωτός, μὲ δυὸ τρία μεγάλα ἄστρα, ὁ οὐρανὸς
ἀπλώνονταν ἀπὸ πάνω, ἀπέραντος. Οἱ ξενομπάτες σήκωσαν
τὰ μάτια καὶ τὸν κοίταζαν καὶ περίμεναν μ' ἐμπιστοσύνη τοὺς
προεστοὺς νὰ 'ρθουν καὶ ν' ἀποφασίσουν γιὰ τὴ μοίρα τους. Μιὰ
στιγμὴ ποῦ ὄλοι σάπαιναν, ἀκούστηκαν ἀνάμεσα στὶς πέτρες
τὰ νερά ποῦ γελοῦσαν.

— Μωρὲ τοῦ διαόλου καπετάνιο, βάλε νὰ πιοῦμε, εἶπε ὁ Ἄγάς
ἀκούγοντας τὰ νερά ποῦ κατρακυλοῦσαν· ὄνειρο εἶναι, καλὰ
περνοῦμε, βάλε νὰ πιοῦμε, νὰ μὴν ξυπνήσουμε. Κι ἔχε τὸ νοῦ
σου, ὄντας πιαστοῦν οἱ Ρωμιοί, νὰ μοῦ κάμεις χαμπάρι, νὰ κατε-
βῶ μὲ τὸ βούρδουλα.

— "Ἐγνοια σου, Ἄγά μου, ἔχω τὸ νοῦ μου, θὰ σοῦ κάμω
χαμπάρι· μπαίνω βάρδια!

— Καὶ νὰ φωνάξεις τὸ σεῖζη νὰ 'ρθεὶ μὲ τὴν τρουμπέτα.
Μπορεῖ νὰ τὸν χρειαστῶ. Γιουσουφάκι, ἀναψέ μου τὸ τσι-
μπούκι.

"Ἄναψε τὸ Γιουσουφάκι τὸ μακρὸ τσιμπούκι μὲ τὴν κεχρι-
μπαρένια ρώγα, κι ὁ Ἄγάς σφάληξε τὰ μάτια κι ἄρχισε νὰ κα-
πνίζει καὶ νὰ μπαίνει, ἔτσι, καθιστὸς στὴ μαξιλάρα, μὲ τὴν
νταμιζάνα καὶ τὸ Γιουσουφάκι του, στὴν Παράδεισο.

"Ὁ Μανολιὸς γύριζε τώρα λαχανιασμένος, ἀπλωνε τὰ μπρά-
τσα, φώναζε:

— Ἄνοιχτε, ἀνοιχτε, ἀδέρφια, ἔρχεται ὁ γέροντας!

Οἱ ἄντρες τινάχτηκαν ἀπάνω, οἱ γυναῖκες σήκωσαν τὸ λαιμὸ

κι αναστέναξαν. Τὸ λάβαρο κουνήθηκε, στάθηκε πάλι πλάι στὸν παπὰ, κι οἱ γέροι πού κρατοῦσαν τὰ κονίσματα παρατάχτηκαν μπροστά. Ὁ παπὰς ἔκαμε τὸ σταυρό του.

— Ἡ ὥρα ἢ καλή, μουρμούρισε καὶ περίμενε ἀκίνητος.

Ἔφτασε κι ὁ Μιχαήλ, ζύγασε τὸ Μανολιό, ἔσκυψε στὸ αὐτί του:

— Κοιμάται, ροχαλίζει, δὲν μπόρεσα νὰ τὸν ξυπνήσω, εἶπε μὲ σιγανή φωνή. Παράπτε, παράφασε, τὸν κούνησα, δὲν κουνιόταν, τοῦ φώναξα, δὲν ἄκουγε· κι ἔφυγα.

Ἔφτασε κι ὁ Κωσταντής:

— Παμπόνηρη ἀλεπού εἶναι ὁ παλιόγερος, εἶπε ἀγαναχτισμένος. Μυρίστηκε παγίδα, ἔχει δουλειά, λέει, δὲν ἔρχεται. Κι ἂν ἦταν, λέει, νὰ γίνει ρεφενὲς γιὰ τοὺς κουρελῆδες πού πλάκωσαν τὸ χωριό, αὐτὸς δὲν ἔχει, λέει, νὰ δώσει παρὰ τσακιστό· καὶ μῆτε νὰ ῥθουν νὰ τοῦ χτυπήσουν τὴν πόρτα, δὲ θ' ἀνοίξει.

Ἀπάνω ἐκεῖ κατάφτασε κι ὁ Γιαννακός:

— Βρῆκα τὸ δάσκαλο καὶ διάβαζε τὶς φυλλάδες του· τώρα, λέει, θὰ τελειώσει τὸ διάβασμα καὶ θὰ ῥθει· κι ὅ,τι κάμει, λέει, ὁ παπα-Γρηγόρης, καλὰ καμωμένο.

— Μωρέ, κεφαλὲς τοῦ χωριοῦ! μουρμούρισε ὁ Μανολιὸς κι αναστέναξε. Ὁ ἕνας ροχαλίζει, ὁ ἄλλος μεθοκοπάει, διαβάζει ὁ ἄλλος, κι ὁ γερο-ἐξηνταβελόνης κάθεται καὶ κλωσάει τὰ φλουριά του... Μὰ ἔχω τὰ θάρρη μου στὸ γέροντα πού ἔρχεται· αὐτὸς εἶναι ἢ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς θὰ μιλήσει!

Μιά νέα γυναίκα, σκελεθρωμένη, καταπράσινη ἀπὸ τὴν πείνα, ἔσυρε ψιλή φωνὴ κι ἔγειρε τὸ κεφάλι στὸ στῆθος· εἶχε τρία μερόνυχτα νὰ φάει, ἦταν ἀρχοντομαθημένη, δὲ βάσταε πιά, ξεψυχοῦσε.

— Κουράγιο, Δεσποινιώ μου, κουράγιο... τῆς ἔλεγαν γύρα οἱ γυναῖκες καὶ τῆς ἔκαναν ἀέρα. Φτάσαμε στὸ πλούσιο κεφαλοχώρι, πᾶνε κιόλα νὰ μᾶς φέρουν νὰ φᾶμε, νὰ στερεώσουμε. Κάνε κουράγιο!

Μὰ αὐτὴ κουνόυσε τὸ κεφάλι καὶ τὰ μάτια της ἀποβασίλευαν, κάτασπρα.

Φωνὲς χαρούμενες ἀκούστηκαν, τὸ πλήθος τρικύμισε:

— Ἔρχεται! Ἔρχεται!

— Ποιὸς ἔρχεται, μωρὲ σπανε; ρώτησε ὁ Ἀγάς, ἀνασηκώνοντας τὰ φορτωμένα βλέφαρα.

— Σοῦ λέω, μὴ χαλᾶς τὸ κέφι σου, Ἀγά μου... Εἶσαι μέσα στὴν Παράδεισο, μὴ φεύγεις. Ἐγὼ κάθουμαι ἀπόξω, ἔχω τὸ νοῦ μου, θὰ σοῦ κάμω χαμπάρι. Θαρρῶ πὼς ἔρχεται ὁ παπα-

Γρηγόρης.

Ὁ Ἀγάς γέλασε.

— Ἔχει παπὰ κι ἢ τσοῦρμα πού πλάκωσε; ρώτησε.

— Ἔχει, ἀποκρίθηκε ὁ καπετάνιος, ξαναγεμίζοντας τὴν κούπα του.

— Ἐ, τότε θὰ κάμουμε χάζι, θὰ δεῖς· οἱ δυὸ παπάδες θὰ πιαστοῦν. Σὰν τὶς γυναῖκες εἶναι, μὰ τὴν πίστη μου, κι οἱ παπάδες· ἔχουν μακριὰ μαλλιά, κι δταν σμιξοῦν δυὸ, πιάνονται ἀπὸ τὰ μαλλιά. Ποῦ ἔναι ὁ σείζης; Κατέβα νὰ τοὺς πείς νὰ φωνάζουν δυνατὰ, ν' ἀκούω.

Ὁ Παναγιώταρος ὥστόσο εἶχε φτάσει κοντὰ στὸ λάβαρο κунηγώντας τὴ χήρα.

— Θὰ σὲ φάω, ἀτιμη! ξανάγρουξε σκύβοντας στὸ αὐτί της. Τί γυρεῖς ἐδῶ μέσα τὸσους ἄντρες; Ἄιντε σπίτι σου, γρήγορα· ξεκουμπίσου ἀπὸ δῶ! Κι ἔρχουμαι κι ἐγὼ ξοπίσω σου.

— Δὲν ἔχεις, μωρὲ, καρδιὰ ἐσύ; στράφηκε ἀγριεμένη ἡ χήρα καὶ τοῦ κάνει. Δὲ θωρᾶς τὰ βάσανα τῆς χριστιανοσύνης; Δὲ λυπᾶσαι τόσες ψυχὲς πού πεινοῦνε;

Σώπασε μιὰ στιγμή, γύρισε τὴ ράχη της· κι ἔξαφνα δὲν κρατήθηκε πιά, τὴν ἔπνιγε ὁ λόγος ὁ βαρὺς, στράφηκε καὶ τοῦ φώναξε:

— Ἰούδα!

Καὶ χώθηκε ἀνάμεσα στὴν προσφυγιά καὶ χάθηκε.

Ὁ Παναγιώταρος ἔνωσε τὴ γῆς νὰ στριφογυρίζει κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του· ζαλίστηκε. Ἐνα μαχαίρι καρφώθηκε στὴν καρδιά του. Πιάστηκε ἀπὸ τὸ κοντάρι τοῦ λάβαρου νὰ μὴν πέσει· κι ἔμενε ἐκεῖ, σκυμμένος, μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό, καὶ περίμενε νὰ σταθεῖ ἢ γῆς καὶ νὰ μπορέσει νὰ φύγει.

— Νά τος! Νά τος! Ὁ παπα-Γρηγόρης! ἀκούστηκαν ὀλοῦθε φωνές.

Ἡ τσοῦρμα σήκωσε τὰ μάτια, τὸν εἶδε. Ἀψηλός, καλοθρεμμένος, ἀρχοντόπαπας, μὲ τὸ μελιτζανὶ ἀτλαζένιο ἀντερί του, μὲ τὴ φαρδιά μαύρη ζώνη καὶ μὲ τὸ βαρὺ ἀσημένιο ἐγκόλπιο ἀναπαμένο στὴ φαρδιά κοιλιὰ του, στέκουνταν μπροστὰ στὸ πεινασμένο πλήθος ὁ παπα-Γρηγόρης, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ Λυκόβρυσση.

Οἱ ἄντρες κι οἱ γυναῖκες γονάτισαν, ὁ ξερακιανὸς παπὰς ἀνοίξε τὴν ἀγκαλιά του κι ἔκαμε ἕνα βῆμα ν' ἀσπαστεῖ καλογερίστικα, στοὺς ὤμους, τὸν καλοθρεμμένο λειτουργὸ τοῦ Θεοῦ. Μὰ αὐτὸς ἄπλωσε τὸ παχουλὸ χέρι, ἔσμιξε τὰ φρύδια καὶ τὸν

άντίσκοψε. Ἐρίξε ἀγρια κυκλική ματιὰ γύρω του, εἶδε τοὺς κουρελῆδες, τοὺς πεινασμένους, τοὺς ἐτοιμοθάνατους, δὲν τοὺ ἀρεσαν καθόλου, σήκωσε τὴ φωνή:

— Ποιοὶ εἶστε; ρώτησε. Γιατί φύγατε ἀπὸ τὰ σπίτια σας; Τί γυρεύετε ἐδῶ;

Οἱ γυναῖκες λούφαζαν γρικώντας τὴ φωνή του· τὰ παιδιά ἐτρεξαν στὶς μανάδες τους καὶ πιάστηκαν ἀπὸ τὰ φουστάνια τους· τὰ σκυλιὰ ἀρχισαν πάλι νὰ γαβγίζουν. Ὁ καπετάνιος ἀπάνω ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τέντωσε τὴν αὐτοῦκλα του κι ἀφουκράζονταν.

— Γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ἡσυχα κι ἀποφασισμένα ὁ παπὰς τῆς προσφυγιάς, ἐγὼ ἔμαι ὁ παπα-Φώτης, ἀπὸ ἕνα μακρινὸ χωριό, τὸν Ἄι-Γιῶργη, καὶ τοῦτοι εἶν' οἱ ψυχές ποῦ μοῦ μπιστεύτηκε ὁ Θεός. Μᾶς ἔκαψαν οἱ Τοῦρκοι τὸ χωριό, μᾶς ἔδιωξαν ἀπὸ τὰ χρώματά μας, σκότωσαν ὄσους μπόρεσαν, ἐμεῖς γλιτώσαμε, πήραμε τὰ μάτια μας, μπῆκε ὁ Χριστὸς μπροστὰ κι ἀκλουθοῦμε· γυρεύουμε καινούρια χρώματα νὰ πιαστοῦμε.

Σώπασε μιὰ στιγμή, τὸ στόμα του εἶχε στεγνώσει, τὰ λόγια δὲν ἔβγαιναν εὐκόλα.

— Εἶμαστε χριστιανοὶ κι ἐμεῖς, ἐξακολούθησε σὲ λίγο, εἶμαστε Ἑλληνας, μεγάλη γενιά, δὲν πρέπει νὰ χαθοῦμε!

Σκυμμένος στὸ μπαλκόνι ὁ καπετάνιος ἀκουγε μέσα στὸ μεθῦσι του τὴ στεγνή, περηφάνη φωνή τοῦ ξαναμμένου παπᾶ. Ἄρχιζε σιγὰ σιγὰ νὰ κατασταλάζει ἡ ρακὴ καὶ νὰ καθαρίζει ὁ νοῦς του.

«Ἐ, μωρέ, συλλογίστηκε, τί διάλογο σοὶ εἶμαστε, τί πείσμα, ποῦ τὸ βρίσκουμε τόσο κουράγιο! Χταπόδια! Μᾶς κόβουν ἕνα ἀπλοκαμὸ, μᾶς κόβουν κι ἄλλο — κι ἐμεῖς ξαναπετοῦμε καινούριους!»

Ἐλωσε ἀπὸ τὸ κεφάλι του τὴν πετσέτα, εἶχε ἀνάψει, ἀχνίζε, τὴ βούτηξε στὸν κουβά τὸ νερὸ δίπλα του, ξανάσφιξε πάλι τὸ κεφάλι του, δροσέρεψε.

Ὁ παπα-Φώτης ἔσυρε πάλι φωνή:

— Δὲ θὰ χαθοῦμε! Χιλιάδες χρόνια ζοῦμε, χιλιάδες ἀκόμα θὰ ζήσουμε. Καλῶς σὲ βρήκαμε, γέροντα!

«Τί καπετὰν παπὰς καὶ τοῦτος! συλλογίστηκε πάλι ὁ καπετὰν Φουρτούνας. Τί φωτιά, τί κέφι, τί κουράγιο, ὁ ἀφιλότιμος! Μά τὴ θάλασσα, θαρρῶ κι ἔχει δίκιο... Ἐμεῖς οἱ Ρῶμοι εἶμαστε ἀθάνατη ράτσα. Μᾶς ξεριζώνουν, μᾶς καίνε, μᾶς σφάζουν, μὰ δὲν τὸ βάνουμε κάτω! Παίρνουμε τὰ κονίσματα, τὶς σκάφες, τὰ στρίποδα καὶ τὸ Εὐαγγέλιο, καὶ δῶσ' του πάλι δρόμοι νὰ

κάμουμε κατοχὴ πιδὸ πέρα...»

Τὰ δάκρυα τὸν πῆραν· κι ἄξαφνα ἀποκρεμάστηκε ἀπὸ τὸ μπαλκόνι κι ἔσυρε φωνή:

— Γειά σου, Παπαφλέσσα!

Μερικὰ κεφάλια σηκώθηκαν κατὰ τὸ μπαλκόνι, μὰ ἡ φωνὴ χάθηκε μέσα στὴ βουή ποῦ σήκωσαν τὰ λόγια τοῦ παπᾶ. Οἱ γυναῖκες σκλήριζαν, θυμήθηκαν τὰ σπίτια τους, καὶ τὰ παιδιά θυμήθηκαν τὸ ψωμί κι ἀρχισαν νὰ κλαῖνε.

Μὰ ὀλομεμιᾶς ἡ βουή κόπασε· ὁ παπα-Γρηγόρης σήκωσε τὸ καλοθρεμμένο χέρι, μίλοσσε:

— Ὅ,τι γίνεται στὸν κόσμον γίνεται μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἶπε μὲ δυνατὴ φωνή. Αὐτὸς βλέπει ἀπὸ ψηλὰ τὴ γῆς, κρατάει ζυγαριὰ καὶ ζυγιάζει. Ἀφήνει τὴ Λυκόβρυση νὰ χαίρεται τ' ἀγαθὰ τῆς καὶ βυθίζει τὸ χωριὸ σας στὸ πένθος. Ὁ Θεὸς ξέρει τί ἁμαρτίες θὰ ἔχετε κάμει!

Σώπασε μιὰ στιγμή, γιὰ νὰ καταλάβει τὸ πλῆθος καλὰ τὰ βαριὰ λόγια ποῦ ξεστόμισε. Σήκωσε πάλι τὸ χέρι, φώναξε ἐπιτιμητικά:

— Γέροντα, τὴν ἀλήθεια! Μολόγα τί πράξεις κάματε καὶ πέσατε σ' αὐτὴ τὴ συφορὰ;

— Παπα-Γρηγόρη, ἀποκρίθηκε ὁ παπὰς, χαλινώνοντας τὴν ὄρη ποῦ ἀρχίζει νὰ χλιμιντρίζει στὸ στήθος του· παπα-Γρηγόρη, εἶμαι κι ἐγὼ λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου, μελετῶ κι ἐγὼ τὶς Γραφές, κρατῶ κι ἐγὼ στὰ χέρια μου τὸ Δισκοπότηρο μὲ τὸ σῶμα κι αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Εἶμαστε, θὲς δὲ θὲς, ἴσοι. Μπορεῖ νὰ ἴσαι ἐσὺ πλούσιος κι ἐγὼ φτωχός· μπορεῖ νὰ ἔχεις ἐσὺ παχιά λιβάδια νὰ βόσκεις τὸ ποίμνιό σου· κι ἐγὼ, τὸ βλέπεις, δὲν ἔχω ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι· ὅμως, μπροστὰ στὸ Θεὸ εἶμαστε ἴσοι. Μπορεῖ νὰ ἴμαι ἐγὼ καὶ πιδὸ κοντὰ στὸ Θεό, γιατί πεινώ. Χαμήλωσε λοιπὸν τὴ φωνή σου, ἂν θὲς νὰ σοῦ ἀποκριθῶ.

Ὁ παπα-Γρηγόρης κόμπιασε. Ἐνίωσε κι αὐτὸς τὴν ἀγανάχτησιν νὰ φουσκῶνει τὸ στήθος του, μὰ κρατήθηκε. Εἶδε πὼς ἦταν στὸ ἀδικο, ἔνιωσε πὼς ὅλοι οἱ χωριανοὶ ἦταν ἐδῶ μάρτυρες κι ἔριχναν τὸ δίκιο στὸν ἄγριο τοῦτον ξενομπάτη παπᾶ.

— Λέγε, λέγε, παπά μου, εἶπε μαλακώνοντας τὴ φωνή του· ὁ Θεὸς μᾶς ἀκούει, ὁ λαὸς μᾶς ἀκούει, χριστιανοί, μαθές, εἶμαστε κι ἐμεῖς, καὶ Ρῶμοι. Καὶ ὅ,τι μποροῦμε, κι ἀκόμα παραπάνω, θὰ τὸ κάμουμε, γιὰ νὰ σώσουμε τὶς ψυχές ποῦ κρέμονται στὸ λαιμό σου.

— Παπα-Γρηγόρη, ἀκούστηκε ἐντὺς ἡ φωνή τοῦ ξενομπάτη, εἶχαμε ἀκουστά, πέρα στὰ χωριά μας, τ' ὄνομά σου, καὶ τώρα

σέ βλέπουμε ζωντανό μπροστά μας και σέ καμαρώνουμε· άκοϋμε τά λόγια σου και παίρνουμε κουράγιο. Μέ ρώτησες πώς πλάκω-σε ή συφορά στο χωριό μας, και θά σου δώσω άπόκριση. "Ά-κου, παπα-Γρηγόρη, άκοϋστε, προεστοί, κι άς μήν καταδεχτή-κατε νά κοπιάστε νά μās δείτε, άκοϋστε όλοι έσεις, χριστιανοί τής Λυκόβρυσης...

"Η καρδιά του Μανολιού χτυποϋσε δυνατά· στράφηκε στοϋς τρεις συντρόφους:

— Πάμε κοντά του, μουρμούρισε· πάμε κοντά του, νά τον άκοϋμε και νά τον βλέπουμε.

— Τέτοιον φαντάζουμαι, Μανολιό, τον άπόστολο 'Ιάκωβο, είπε ό Κωσταντής.

— Κι εγώ τον άπόστολο Πέτρο... είπε κι ό Γιαννακός.

"Ο παπās άρχισε βιαστικά, νευρικά, σά νά μήν ήθελε νά θυμηθεί και νά σκαλίσει πληγές. Τά λόγια πηδοϋσαν άπό θύμηση σέ θύμηση κι έτρεμαν, θαρρείς και δέν ήθελαν ν' άγγί-ξουν τά όσα στοροϋσαν.

— Μιά μέρα άκούστηκε φωνή άπάνω άπό τις στέγες του χω-ριού μας: «"Ερχεται ό στρατός τής 'Ελλάδας! Φάνηκαν στά διάσελα οί φουστανέλες!» «Χτυπήστε τις καμπάνες τής Λαμ-πρής! φώναξα, άς μαζωχτεί ό λαός νά του μιλήσω!» Μά ό λαός είχε ξεχυθεί στο νεκροταφείο, σκάλιζε τά μνήματα, φώναζε ό καθένας στον πατέρα του: «Πατέρα, ήρθαν! Πατέρα, ήρθαν!» Κι άναβαν τά καντήλια στοϋς σταυρούς κι έχυναν κρασί νά ζων-τανέσουν οί πεθαμένοι. Τέλεψε πιά μέ τούς νεκρούς του ό λαός, στριμώχτηκε στην εκκλησιά. 'Ανέβηκα στον άμβωνα: «'Αδέρφια μου, παιδιά μου, φώναξα, όσοι πιστοί! "Εφτασαν οί "Ελληνες, γής κι οϋρανός σμίγουν, πάρτε, γυναίκες κι άντρες, τ' άρματα, νά κυνηγήσουμε τον Τοϋρκο ως την Κόκκινη Μηλιά!»

— Πιό σιγά, γέροντά μου, πιό σιγά, νά 'χω την εϋχή σου... ζύγωσε ό Γιαννακός και σφύριξε στο αυτί του παπā. Πιό σιγά, κι ό 'Αγās κάθεται άπάνω στο μπαλκόνι κι άκούει.

Κι ίδια τή στιγμή εκείνη ό 'Αγās τινάχτηκε, τον είχε πλακώ-σει ό ύπνος, μά πήρε τó αυτί του μερικά άντάρτικα λόγια, τινά-χτηκε.

— Μωρέ, έδω, Σπανομαρία, τά πράματα δέ μου καλαρέσουν. Σά νά πήρε τó αυτί μου...

— Μή χολοσκās, σου λέω, 'Αγά μου· κοιμήσου... Κοιμή-σου, κι εγώ 'χω τά μάτια μου τέσσερα.

— Νύσταξα, μωρέ καπετάνιο... Μά σά δείς και τά παραχον-τρύνουν οί παπάδες και πιαστοϋν, σκουνηξέ με νά ξυπνήσω

και νά κατέβω μέ τó βούρδουλα, νά βάλω τάξη.

Στράφηκε στο Γιουσουφάκι:

— "Ελα, Γιουσουφάκι μου, κανάκισέ μου την πατούσα νά με πάρει ό ύπνος, είπε και κατέβασε τά βαριά ματόφυλλα.

"Ο παπα-Φώτης είχε τώρα χαμηλώσει τή φωνή του:

— Ξετρυλώσαμε τ' άρματα άπό τά ταβάνια, ζώστηκα κι εγώ τó φυσεκλίκι μου και τó σταυρό, μάζεψα τó λαό στ' άλλωνια: «Παιδιά, είπα, πριν κινήσουμε, νά τραγουδήσουμε όλοι μαζί τον "Ύμνο!» Τί 'ταν εκείνες οί φωνάρες, τί Χριστός άνέστη ήταν εκείνο, σείστηκε ή γής — όλοι μαζί βαρέσαμε τον "Ύμνο...

Κι ό παπα-Φώτης ξεχάστηκε πάλι κι άρχισε νά τραγουδάει δυνατά: «'Απ' τά κόκαλα βγαλμένη τών 'Ελλήνων τά ιερά...».

— Πιό σιγά, πιό σιγά, γέροντά μου... ξαναμουρμούρισε πάλι στο αυτί του ό Γιαννακός.

Μά τή στιγμή εκείνη αντίλαλησε άπό τó μπαλκόνι ή βραχνή φωνάρα του καπετάνιου:

— «Και σάν πρώτα άντρειωμένη, χαίρε, ω, χαίρε, έλευτεριά!»

"Ο 'Αγās κουνήθηκε μιá στιγμή σά νά τον τσίμπησε ψύλλος· μά ξαναβούλιαξε στον ύπνο.

"Ολοι κάτω στην πλατεία τινάχτηκαν, σήκωσαν τά μάτια κατά τó μπαλκόνι· μά ό καπετάνιος είχε διπλοποδίσει στη μαξιλάρα του και γέμιζε πάλι την κούπα του ρακή.

— Στην ύγειά σου, μωρή 'Ελλάδα, μουρμούρισε, έσύ θά φās τον κόσμο!

— "Ο καπετάν Φουρτούνας μέθυσε, είπε ό Κωσταντής, άνα-ψαν όλα του τά καντήλια· ό Θεός νά βάλει τó χέρι του νά μήν άρπάξει την κουμπούρα άπό τó σελάχι του 'Αγā και του την άνάψει! Χαθήκαμε!

— "Ας χαθοϋμε, είπε ό Μιχαήλς συνεπαρμένος. Αϋτός ό παπās κάνει την καρδιά μου νά μουγκρίζει σά μουσκάρι.

— Σωπάτε, αδέρφια, σωπάτε ν' άκούσουμε... έκαμε ό Μανο-λιός, κι ή ψυχή του κρέμουνταν άπό τά χείλια του παπα-Φώτη.

"Ο παπα-Γρηγόρης φυσοϋσε και ξεφυσοϋσε άνταρμένους. «'Ο κουρελής αϋτός παπās αναστατώνει τις καρδιές, συλλογι-ζονται, είναι μεγάλος μπελάς· πρέπει νά βρω τρόπο νά ξεκου-μπιστεί άπό τά χώματά μου...»

— Λέγε, λέγε, παπά μου, είπε προστατευτικά· γιατί σταμά-τησες; 'Ακοϋμε.

— Τά παρακάτω μη μέ βάνεις νά τά πω, γέροντά μου, αναστέ-ναξε ό παπα-Φώτης μουγκρίζοντας. Καρδιά 'ναι αϋτή, δέν είναι

πέτρα, γέροντά μου, θά σπάσει...

Τὰ δάκρυα τὸν πῆραν, κόπηκε ἡ φωνή του.

Ὁ καπετάνιος ἀποκρεμάστηκε πάλι στὸ μπαλκόνι καὶ σφοδρῶς γιζε τὰ μάτια του μὲ τὴν ὄγρη πετσέτα.

— Νὰ μὲ πάρει ὁ διάολος, μουρμούρισε, ξεμωράθηκα.

— Θεοῦ θέλημα, ἔκαμε ὁ παπα-Γρηγόρης, μὴ βαρυκομᾶς, γέροντα· εἶναι μεγάλη ἁμαρτία.

— Δὲ βαρυκομῶ, ἔκραξε ὁ παπὰς ποὺ ξαναβρῆκε τὴ φωνή του, δὲ φοβᾶμαι, εἶμαστε ἀθάνατοι. Ἦρθε πάλι ἡ καρδιά στὸν τόπο της, θά μιλήσω. Τσακίστηκαν τὰ εὐζωνάκια, ἔφυγαν· ἐμεῖς ἀπομείναμε. Ἐμεῖς ἀπομείναμε, γύρισαν οἱ Τοῦρκοι. Γύρισαν οἱ Τοῦρκοι, αὐτὸ τὰ λέει ὁ δα. Ἐκαψαν, ἔσφαξαν, ἀτίμασαν, Τοῦρκοι εἶναι αὐτοὶ, μαθές. Μάζεψα ὄσους βρῆκα ζωντανούς, νά, αὐτοὺς ποὺ βλέπετε γονατισμένους μπροστὰ σας, χριστιανοί μου, λίγους ἄντρες, κάμποσες γυναῖκες, πολλὰ παιδιά... Πήραμε τὰ κονίσματα καὶ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὸ λάβαρο τοῦ Ἀι-Γιώργη, πήραμε καὶ ὅ,τι ἄλλο μπορούσαμε, μπῆκα μπροστὰ, ἄρχισε ἡ ἔξοδο... Κυνηγητό, πείνα, ἀρρώστιες, τρεῖς μῆνες ὁδοιποροῦμε, κάμποσοι ἔμειναν στὸ δρόμο. Τοὺς θάφταμε, κινούσαμε πάλι, ὄσοι ζωντανοί! Κάθε βράδυ πέφταμε ἀποσταμένοι, ἐγὼ ἔκανα κουράγιο, σηκώνουμουν, τοὺς διάβαζα τὸ Εὐαγγέλιο, τοὺς μιλοῦσα γιὰ τὸ Θεὸ καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, παίρναμε δύναμη καὶ τὸ πρωὶ ξαναχίριζε ἡ πορεία... Μάθαμε πὼς πέρα, κοντὰ στὸ βουνὸ τῆς Σαρακήνας, εἶναι ἓνα πλοῦσιο χωριό, μὲ καλοὺς ἀνθρώπους, ἡ Λυκόβρυση. Εἶπαμε, χριστιανοί· ναι, Ρωμιοί· ναι, ἔχουν καὶ τ' ἀμπάρια τους γεμάτα, ἔχουν καὶ χάρματα μπόλικα, δὲ θά μᾶς ἀφήσουν νὰ χαθοῦμε. Κι ἤρθαμε. Καλῶς σᾶς βρήκαμε!

Ὁ παπα-Φώτης σφοδρῶς γιζε τὸν ἰδρώτα ποὺ ἔτρεχε ἀπὸ τὸ κούτελό του, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, ἔσκυψε στὸ Εὐαγγέλιο ποὺ κρατοῦσε καὶ τὸ ἀνασπάστηκε.

— Ἄλλη ἐλπίδα δὲν ἔχουμε, εἶπε, ἄλλη παρηγοριά, παρὰ τούτη!

Καὶ σήκωσε ψηλὰ τὸ βαρὺ ἀσημένιο Εὐαγγέλιο.

Βούρκωσαν τὰ μάτια ὀλωνῶν, τρόμαξε ὁ λαὸς κι ἀνατρίχιασε. Ἀκούμπησε ὁ Μανολίδης στὸ μπράτσο τοῦ Γιαννακοῦ νὰ μὴν πέσει, κι ὁ Μιχελῆς τραβοῦσε νευρικὰ τὸ μαῦρο μουστάκι του καὶ μάχουνταν νὰ μὴν τὸν πάρουν τὰ κλάματα. Ἀκόμα καὶ τὰ μάτια τοῦ Παναγιώταρου εἶχαν θολώσει καὶ κοίταζαν γύρω τὸν κόσμον μὲ καλοσύνη καὶ γλύκα... Ἐκλαιγε κι ἡ χήρα γιὰ τὴν χριστιανοσύνη καὶ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τοὺς ἄντρες καὶ τὶς γυναῖκες

γύρω της καὶ γιὰ τὶς πομπές καὶ τὶς ντροπές της... Κι ἀπάνω στὸ μπαλκόνι ὁ καπετάν Φουρτούνας ἔβαλε τὴ χερουκλα του στὸ στόμα γιὰ ν' ἀναγυρίσει τ' ἀναφιλητά, νὰ μὴν ξυπνήσουν τὸν Ἄγὰ ποὺ ροχάλιζε.

Μονάχα οἱ δυὸ παπάδες δὲν ἔκλαιγαν· ὁ ἓνας, γιὰ εἶχε ζήσει ὄλες τὶς συμφορές κι εἶχε πιά ξεπεράσει τὰ δάκρυα· κι ὁ ἄλλος, γιὰ ἀνάδευε μ' ἐγνοια ἀκατάπαυτη στὸ νοῦ του τί νὰ σοφιστεῖ νὰ ξεφορτωθεῖ τὸ πεινασμένο αὐτὸ μπουλούκι καὶ τὸν ἄγριο προστάρη του ποὺ ἀναστάτωνε τὶς ψυχές.

— Μερικοὶ ἀπὸ μᾶς, ἔξακολούθησε ὁ παπα-Φώτης γαληνεύοντας τὴ φωνή του, πρόλαβαν καὶ πῆγαν στὸ κοιμητήρι, πῆραν τὰ κόκαλα τῶν πατέρων τους καὶ τὰ κουβαλοῦν μαζί τους· νὰ μποῦν θεμέλιο στὸ καινούριο χωριὸ μας. Νά, ὁ γέρος αὐτὸς ὁ ἑκατοχρονίτης· τὰ κουβαλάει στὸν ὄμο του τρεῖς μῆνες.

Μὰ ὁ παπα-Γρηγόρης ἄρχισε νὰ νευριάζει.

— Ὅλα αὐτὰ καλὰ κι ἅγια, γέροντα, εἶπε· μὰ τώρα τί ζητᾶτε ἀπὸ μᾶς;

— Χάρματα, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης, χάρματα νὰ ριζώσουμε! Ἐχομε ἀκουστὰ πὼς ἔχετε περισσευούμενα χωράφια χέρσα· δώσετέ μας τα νὰ τὰ μερώσουμε· νὰ τὰ σπείρουμε, νὰ τὰ θερίσουμε, νὰ κάμουμε ψωμί, νὰ φάει τὸ γένος. Αὐτὸ ζητοῦμε, γέροντα!

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἔγρουξε σὰ μαντρόσκυλο. Ποιοὶ· ναι αὐτοὶ οἱ λιμασμένοι ποὺ θέλουν νὰ μποῦνε στὸ μαντρί του; Ἀπόσυρε ἄργὰ τὸ χέρι του στ' ἄσπρα του γένια, ἔπεσε σὲ συλλογή. Ἄντρες καὶ γυναῖκες κρεμάστηκαν ἀπὸ τὰ χεῖλια του. Πλάκωσε βαριά σιωπή.

Ὁ Ἄγὰς ἀνατινάχτηκε θυμωμένος.

— Γιατί σάπασαν; ρώτησε. Δὲν τοὺς παράγγειλα νὰ φωνάζουν;

— Κοιμήσου, κοιμήσου, Ἄγὰ μου, εἶπε ὁ καπετάνιος, ἀκόμα δὲ φούντωσε ὁ καβγάς.

— Τί ἔπαθες, μωρέ; Γιατί τρέμει ἡ φωνή σου; Μέθυσες;

— Ἐ, ρακὴ εἶναι ἡ ἀφιλότιμη, δὲν εἶναι νερό, μ' ἔβαλε κάτω! μουρμούρισε ὁ καπετάνιος καὶ σφοδρῶς γιζε τὰ μάτια του ποὺ ἔτρεχαν.

Ὁ Μανολίδης δὲν μπορούσε πιά νὰ κρατηθεῖ· ποὺ βρῆκε αὐτὸς ὁ φαμέγιος τόσο κουράγιο νὰ πεταχτεῖ μπροστὰ ἀπ' ὄλο τὸ χωριὸ καὶ νὰ μιλήσει;

— Γέροντά μου, φώναξε, παπα-Γρηγόρη, ἄκουσε τὴ φωνή τους· ὁ Χριστὸς πεινάει καὶ ζητάει ἐλεημοσύνη!

Ὁ παπα-Γρηγόρης στράφηκε φρενιασμένος:

— Σκασμός εσύ!

Πλάκωσε τώρα ή σιωπή πιδ βαριά. 'Ο Κωσταντής κι ό Γιαννακός στάθηκαν δίπλα στο Μανολιό, σά νά 'θελαν νά τόν προστατέψουν. 'Ο Μιχαλής ζύγωσε ταραγμένος.

— Πήγαινε νά ζυπνήσεις τόν πατέρα σου, τού έκαμε ό Μανολιός, πήγαινε. Αύτός έχει καρδιά, μπορεί νά τούς λυπηθεί· δέν τούς λυπάσαι εσύ, άφεντικό;

— Τούς λυπάμαι... τούς λυπάμαι... μά φοβάμαι νά τόν ζυπνήσω...

— Τό Θεό νά φοβάσαι, Μιχαλή, τό Θεό, είπε ό Μανολιός. "Όχι τούς άνθρώπους.

'Ο Μιχαλής κοκκίνισε. Πώς μιλάει έτσι ό φαμέγιος του; Σέ ποιόν μιλάει; Ποιόν προστάζει; Μάζεψε τά φρύδια, μά δέ μίλησε. Μήτε και κούνησε νά πάει νά ζυπνήσει τόν κύρη του.

'Οστόσο στέκουνταν άκόμα ό παπα-Γρηγόρης άμίλητος κι έκλωθε στο νού του τί νά πεί και πώς νά τά βολέψει νά φύγουν άπό τό μαντρί του οί λιμασμένοι τούτοι λύκοι. 'Ενωθε γύρα του όλο τό κοπάδι άναστατωμένο, έτοιμο νά τού φύγει... Τί νά κάμει; Νά καλέσει τόν 'Αγά; Τί θα πορν οί χωριανοί, νά βάλει τόν Τοϋρκο νά κρίνει αύτοός πού σκοτάθηκαν και ξεκληρίστηκαν γιατί πολέμησαν τήν Τουρκιά; Νά φωνάζει τούς προεστούς; Μονάχα στο γερο-Λαδά είχε έμπιστοσύνη. Μά ό άρχοντας ήταν ξεμωραμένος, τόν επαιρναν εύκολα τά κλάματα, θά 'λεγε τό ναί. Κι ό άλλος, ό ψωροκαπετάνιος, σίγουρα θά 'λεγε τό ναί· τί 'χε νά χάσει; Κι ό δάσκαλος, άνεμοκαύκαλος, λογάς, γυαλάκιος, με μεγάλες ιδέες, και δέν κάτεχε νά μοιράσει δυό γαιδουριών άγερα...

— 'Αργεί ό Θεός, άργεί νά σε φωτίσει, γέροντά μου, έκαμε ό παπα-Φώτης, πού έχανε πιά τήν ύπομονή του.

— 'Αργεί, άπηλογήθηκε ό παπα-Γρηγόρης θυμωμένος, γιατί έχω κι εγώ ψυχές στο λαιμό μου και θα δώσω λόγο στο Θεό.

— 'Όλες οί ψυχές όλου τού κόσμου, τού άντιμίλησε ό παπάς, είναι κρεμασμένες στού κάθε άνθρώπου τό λαιμό· μη χωρίζεις, γέροντα, δικές μου και δικές σου.

Νά 'ταν μονάχα οί δυό τους, θα χύνουνταν άπάνω του ό παπα-Γρηγόρης και θα τόν έπιανε άπό τό καρύδι τού λαιμού νά τόν πνίξει· μά τώρα τί νά κάμει; άνακρατήθηκε. 'Όμως δέν μπορούσε και περισσότερο νά σωπαίνει· όλοι είχαν στυλωμένα άπάνω του τά μάτια και περίμεναν. "Ανοιξε τό στόμα:

— 'Ακουσε, γέροντα... είπε.

— 'Ακούω, άποκρίθηκε ό παπα-Φώτης κι έσφιξε τό βαρδ

Ευαγγέλιο στις φοδχτες του, σά νά 'θελε νά τού τό σφεντονίσει.

Δέν είχε άκόμα σκαρφιστεί καλά καλά στο νού του ό παπα-Γρηγόρης τί θα 'λεγε· μά ίσια ίσια τή στιγμή εκείνη πού τό χρειάζονταν, έγινε τό θάμα πού περίμενε· άγρια κραυγή άκούστηκε, κι ή άρχοντοπούλα ή Δεσποινιά ξαπλώθηκε χάμω ξερή. "Ετρεξε ό λαός νά τή σηκώσει, μά πισωδρόμησε τρομαγμένος: πράσινη, πρησμένα τά πόδια της, τούμπανο ή κοιλιά της και τά χείλια της όλόμπλαβα.

Σήκωσε ό παπα-Γρηγόρης τά χέρια του στον ούρανό:

— Παιδιά μου, φώναξε και με βιάς κυβερνούσε τή χαρά του· ό Θεός στη φοβερή τούτη στιγμή έδωκε τήν άπόκριση. Κοιτάχτε τή γυναίκα αύτή, σκύψτε, κοιτάχτε τήν καλά: τήν πρησμένη κοιλιά, τά φουσκωμένα πόδια, τό πρόσωπό της πού πρασίωσε — χολέρα!

Πισωδρόμησε ό λαός με τρόμο.

— Χολέρα! ξαναφώναξε ό παπα-Γρηγόρης. Τούτοι οί ξενομπάτες κουβαλούν στο χωριό μας τό μεγάλο θανατικό, χαθήκαμε! Δέστε κόμπο τήν καρδιά σας, συλλογιστείτε τά παιδιά σας, τίς γυναίκες σας, τό χωριό! Δέν παίρνω άπόφαση εγώ· πήρε ό Θεός. 'Απόκριση ήθελε ό γέροντας, νά τη!

Είπε, κι έδειξε στη μέση τής πλατείας τήν πεθαμένη.

'Ο παπα-Φώτης έσφιξε τό Ευαγγέλιο στο στήθος του, τά χέρια του έτρεμαν. Πήδηξε μιá δρασκειλιά κατά τόν παπα-Γρηγόρη, έκαμε νά μιλήσει, δέν μπόρεσε· πνίγονταν.

'Ο καπετάνιος άπάνω στο μπαλκόνι σηκώθηκε σκουντουφλώντας, βούτηξε πάλι τήν πετσέτα του στον κουβά, είχε ξανανεβεί τό αίμα στο κεφάλι του, καίγονταν. Τήν τύλιξε σφιχτά γύρα άπό τό κούτελό του, συνήφερε. Τά νερά έτρεχαν στα μαραμένα μάγουλά του, στο σπανό πιγούνι, στο άτριχο άρμυροδαρμένο στήθος του.

— Τόν τραγογένη, τόν ταυραμπά, μουρμούρισε, κι ή γλώσσα του μπερδεύονταν καταμέθυστη. Πάει, τούμπανε τόν κακομοίρη τόν ξένο παπά! Χολέρα, λέει... Φτού σου, θεομπαίχτη! Μά δε θα σου περάσει, όχι! Θα κατέβω τίς σκάλες, θα φωνάξω: «Ψεύτη! Ψεύτη!» Προύχοντας είμαι κι εγώ, κρατώ κι εγώ τό τιμόνι τού χωριού, έχω κι εγώ λόγο νά πώ, θα μιλήσω.

Είπε, σηκώθηκε τρεκλίζοντας, τράβηξε στραβοκανιάζοντας κατά τήν πόρτα· έδωκε μιá, τήν άνοιξε. Στάθηκε μιá στιγμή στο άπανωσκάλι. Τό σπίτι σκαμπανέβαινε δαιμονισμένο, φουρτούνα μεγάλη, τό άναμμένο λυχνάρι, τά τουφέκια στους

τοίχους, τὰ γιαταγάνια, τὰ κόκκινα φέσια κι ὁ σεΐζης πού κοιμόταν κουλουριασμένος στό κατώφλι, στρουφογύριζαν μαζί μέ τὸ σπίτι καί σκουντρούσαν. Πιάστηκε ἀπὸ τὰ κάγκελα τῆς σκάλας, ἄπλωσε τὸ πόδι του, σὰ νὰ ἔχε φτέρουγες τοῦ φάνηκε, τὰ σκαλοπάτια ἀνέβαιναν, κατέβαιναν μοναχὰ τους, σὰν κύματα, πάτησε στὸν ἀγέρα, κατρακύλησε τὶς σκάλες μέ τὸ κεφάλι μπροστά, βρόντηξε τὸ κονάκι.

Ὁ Ἅγας πετάχτηκε ἀπὸ τὸν ὕπνο.

— Ἐ, καπετάνιο, σκληρίξε, ποιός, μωρέ, γκρεμίστηκε;

Σκοτάδι, ἄπλωσε τὰ χέρια, ἔψαξε στό μπαλκόνι, κανένας. Ἐκαμε νὰ σηκωθεί, ξανακύλησε στὴ μαξιλάρα, δίπλα στό Γιουσουφάκι, πού εἶχε ἀποκοιμηθεῖ μέ τὴ μαστίχα στό στόμα. Ἄπλωσε τὴ χερούκλα του ὁ Ἅγας, ἔψαξε τὸ ζεστό μυρωδάτο κορμί, χαμογέλασε.

— Γιουσουφάκι μου, εἶπε τρυφερά. Γιουσουφάκι μου, κοιμᾶσαι;

Ἄκουμπησε τὸ κεφάλι στό ἀφράτο στῆθος κι ἐκλείσε πάλι τὰ μάτια, εὐτυχισμένος.

Ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ παπα-Γρηγόρη, ἤσυχη τώρα, ὄλο γλύκα:

— Γέροντά μου, μᾶς στόρησες τὰ πάθη σας, ἡ καρδιά μας ράισε. Εἶδες, ὄλους μᾶς πῆραν τὰ δάκρυα. Εἴχαμε ἀνοίξει τὴν ἀγκαλιά μας νὰ σᾶς δεχθοῦμε, μὰ τὴ στιγμή ἐκεῖνη ὁ Θεὸς μᾶς λυπήθηκε κι ἔπεσε τὸ τρομερὸ σημάδι. Θανατικὸ κουβαλάτε, ἀδερφοί μου, πηγαίνετε στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ, μὴν κάψετε τὸ χωριό μας!

Εἶπε, καὶ θρήνος σηκώθηκε ἀπὸ τὴν προσφυγιά, οἱ γυναῖκες ἄρχισαν νὰ δέρνουνται καὶ νὰ σκληρίζουν, οἱ ἄντρες κοίταζαν τὸν παπὰ τους ἀνταρμένοι. Κι οἱ Λυκοβρυσιώτες κυριεύτηκαν ἀπὸ τρόμο καὶ θωροῦσαν ἀνατριχιάζοντας τὸ ξυλιασμένο κουφάρι στὴν καρδιά τοῦ χωριοῦ τους.

— Νὰ φύγουν! νὰ φύγουν! ἀκούστηκαν ὀλοῦθε φωνές, νὰ φύγουν!

— Φέрте ἀσβέστη, ρίχτε στὴ χολεριασμένη νὰ μὴ μολευτεῖ ὁ ἀγέρας! σκληρίσε ἓνας γέρος.

— Μὴ φοβάστε, ἀδέρφια! φώναξε ὁ παπα-Φώτης, δὲν εἶναι ἀλήθεια, μὴν τὸν ἀκούτε! Δὲν κουβαλοῦμε τὸ θανατικὸ, πεινοῦμε! Κι ἡ γυναῖκα τούτη πέθανε ἀπὸ πείνα — τ' ὀρκίζομαι!

Στράφηκε στὸν παπα-Γρηγόρη.

— Παπὰ μέ τὴ γεμάτη κοιλιά, μούγκρισε, παπὰ μέ τὰ διπλά προγοῦλια, ὁ Θεὸς πού ἔναι ἀπὸ πάνω καὶ μᾶς ἀκούει ὡς σὲ συ-

χωρέσει, γιατί ἐγὼ δὲν μπορῶ. Τὸ κρίμα στό λαιμό σου!

— Πηγαίνετε στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ! φώναξε ἓνας γέρος Λυκοβρυσιώτης· ἔχω παιδιά, ἔχω ἀγγόνια. Μὴ μᾶς κάψετε!

Τρόμος ἄρχισε νὰ κυριεύει τοὺς χωριανούς, ἡ καρδιά τους πέτρωσε, κουνοῦσαν τὰ χέρια, φώναζαν:

— Νὰ φύγετε! Νὰ φύγετε!

— Φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Θεοῦ! εἶπε ὁ παπα-Γρηγόρης σταυρώνοντας τὰ χέρια. Πηγαίνετε στό καλὸ!

— Τὸ κρίμα στό λαιμό σας! φώναξε ὁ παπὰς, φεύγουμε! Σηκωθείτε, παιδιά μου, κουράγιο, δὲ μᾶς θένε, δὲν τοὺς θέμε κι ἐμεῖς· ἡ γῆς εἶναι μεγάλη, πᾶμε παραπέρα!

Οἱ γυναῖκες ἀνασηκώθηκαν τρεκλίζοντας, φορτώθηκαν πάλι, οἱ ἄντρες σήκωσαν ἀπὸ χάμω τοὺς μπόγους καὶ τὰ σύνεργα, τὸ λάβαρο κουνήθηκε πάλι καὶ μπῆκε μπροστά. Ὁ Μανολιὸς ἐκλαιγε, ἔσκυψε καὶ βοήθησε τὸ γέρο ἐκατοχρονίτη νὰ σηκωθεί, τοῦ ἀπίθωσε τὸ σακὶ τὰ κόκαλα στὴ ράχη.

— Ἐχετε τὰ θάρρη σας στό Θεό, παπούλη μου, τοῦ εἶπε, μὴν ἀπελπίζεστε. Ἐχετε τὰ θάρρη σας στό Θεό...

Ὁ γέρος στράφηκε, τίναξε τὸ κεφάλι.

— Ἄμ' τί, ἔγρουξε, στοὺς ἀνθρώπους; Δὲν τοὺς εἶδες; Φτού, νὰ χαθοῦνε!

Τὴν ὥρα πού ἦταν νὰ κινήσουν, ὁ παπα-Φώτης κοντοστάθηκε. Κοίταξε γύρα τοὺς δικούς του, σκελεθρωμένους, ξεπνεμένους, κι ἡ καρδιά του πιάστηκε.

— Ἀδερφοί Λυκοβρυσιώτες, φώναξε, ἂν ἤμουν μονάχος, ἂν δὲν εἶχα νὰ δώσω λόγο στό Θεὸ παρά γιὰ τὴν ψυχὴ μου, δὲ θὰ καταδέχομουν νὰ σᾶς ἀπλώσω τὸ χέρι νὰ ζητιανέσω. Θὰ ψοφοῦσα τῆς πείνας. Μὰ λυπᾶμαι τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, δὲ βαστοῦν πιά, θὰ σωριαστοῦν στό δρόμο ἀπὸ τὴν πείνα. Γιὰ τὸ χατίρι τους ξεχνῶ τὴν περφάνια καὶ τὴν ντροπὴ, ἀπλώνω τὸ χέρι: Κάμετε ἐλεημοσύνη, χριστιανοί, ἀνοίγουμε τὶς πατανίες, ρίχτε ὄ,τι καθέννας σας προαιρεῖται· μιά φέτα ψωμί, ἓνα μπουκαλάκι γάλα γιὰ τὰ παιδιά, μιά φούχτα ἐλιές... Πεινοῦμε!

Δυὸ ἄντρες ξετύλιξαν μιά πατανία, τὴν κρατοῦσαν ἀνοιχτή, μπῆκαν μπροστά.

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἔκαμε ὁ παπὰς καὶ σταυροκοπήθηκε, ξεκινούμε. Ὁμπρός, παιδιά, κουράγιο, θὰ τὸ πιόμε κι αὐτὸ τὸ ποτήρι, δόξα σοι ὁ Θεός! Θὰ περάσουμε τὸ χωριό, θὰ χτυπήσουμε τὶς πόρτες, ὑπομονή, ἐκεῖ καταντήσαμε, καὶ θὰ φωνάζουμε: — Ἐλεημοσύνη! Ἐλεημοσύνη! Δώστε μας ὄ,τι σᾶς περισσεύει, ὄ,τι θὰ πετοῦσατε στοὺς σκύλους! — Κρατᾶτε τὴν

ψυχή στα δόντια, παιδιά μου, κουράγιο, ο Χριστός νικάει.

Στράφηκε στον παπα-Γρηγόρη:

— Καλήν αντάμωση μιὰ μέρα, παπα-Γρηγόρη! του φώναξε· καλήν αντάμωση στη Δευτέρα Παρουσία· εκεί θα σταθούμε κι οι δυο μπροστά στο Θεό, κι αυτός θα βγάλει κρίση!

Πρώτη πετάχτηκε η χήρα η Κατερίνα. Έβγαλε από πάνω της τον καινούριο μποξά της, τον πράσινο, με τὰ μεγάλα κόκκινα τριαντάφυλλα, και τον πέταξε μέσα στην ανοιγμένη πατανία. Έψαξε άπάνω της, βρήκε ένα καθρεφτάκι κι ένα μποτιλάκι μωροδιά, τὰ πέταξε κι αυτά στην πατανία.

— Δεν έχω τίποτα άλλο, αδέρφια, είπε κι έκλαιγε, δεν έχω τίποτα άλλο, συμπλαθίτε με...

Ο Κωσταντής κοντοστάθηκε μιὰ στιγμή, μὰ ξάφνου θυμήθηκε πώς είχε πάρει άπάνω του τὸ βάρος του απόστολου, άνοιξε τὸν καφενέ του, έβγαλε ένα πακέτο ζάχαρη, ένα κουτί καφέ, μιὰ μποτίλια κονιάκ, μερικά φλιτζάνια, ένα σαπούνι και τ' άπίθωσε στην πατανία.

— Λίγο πράμα, είπε, και πολλή αγάπη· άμέτε στο καλό!

Πήραν σβάρνα τὶς πόρτες· ένα χέρι πρόβαινε, έριχνε βιαστικά δ,τι κρατούσε στην άνοιχτή πατανία, κι η πόρτα μεμιάς σφαιλούσε, νὰ μὴν μπεί η χολέρα.

Πέρασαν κι από τὸ σπίτι του γερο-Λαδᾶ. Χτύπησαν η πόρτα δεν άνοιξε. Ένα φῶς, πὸν ἦταν αναμμένο στο παραθύρι, έσβησε. Ο Γιαννακός, πὸν άκολουθούσε με τὸς τρεῖς του συντρόφους, ξαναχτύπησε δυνατά, φώναξε:

— Γερο-Λαδᾶ, χριστιανοί ναι, πεινοῦν, ὄλοι δίνουν ένα κομμάτι ψωμί, δῶσε και σύ!

Μὰ άκούστηκε από μέσα άγριεμένη η φωνή του γερο-Λαδᾶ:

— Όταν διψάει η αὐλή σου, μὴ χύνεις έξω τὸ νερό!

— Μωρέ, μιὰ μέρα θα σε κάψω, αντίχριστε! φώναξε ὁ Γιαννακός σηκώνοντας τὴ γροθιά του.

— Νὰ περάσουμε, παιδιά, από τὸ σπίτι του άρχοντα Πατριαρχέα! φώναξε τώρα ὁ Μιχαηλῆς και στράφηκε στους τρεῖς συντρόφους.

— Πᾶμε, είπε, γρήγορα, νὰ προλάβουμε. Ο γέρος κοιμάται, θα μπουε στο κελάρι, θα πάρουμε δ,τι μπορούμε.

— Κι αν θυμώσει ὁ γέρος; έκαμε κοροϊδευτικά ὁ Μανολιός.

— Ἄς πιεῖ ξίδι νὰ ξεθυμώσει, άποκρίθηκε ὁ Μιχαηλῆς, πᾶμε!

Έτρεξαν κι οἱ τέσσερεις χαρούμενοι, σὰ νὰ πήγαιναν νὰ κουρσένουν καμιάν έχτρικιά πολιτεία.

Ἦστώσο η χήρα γύριζε στο χαμῶ της· οἱ ὄμοι της άνατρί-

χιαζαν, κρύωνε. Χαμογελοῦσε εύχαριστημένη. «Δεν πειράζει, συλλογιόταν, μιὰ άλλη γυναίκα θα τυλιχτεί στον μποξά μου και δὲ θα κρυώνει...»

Ἄξαφνα μιὰ άγριοφωνάρα άκούστηκε πίσω της, ένα φύσημα ζεστό άπάνω από τὸ γυμνὸ σβέρκο της και δυὸ χεροῦκλες τὴν άρπαξαν από τὸ λαιμό.

— Σκύλα, ἐγὼ σοῦ άγόρασα τὸν μποξά με τὸ αἷμα τῆς καρδιάς μου και σύ, μωρή, τὸν χαρίζεις; Θα σε πνίξω!

Ο δρόμος ἦταν έρημος, η χήρα φοβήθηκε. Ένωθε τὴν κρασωμένη άναπνοή στα ρουθούνια της· δυὸ μάτια γεμάτα φοβέρα και παρακάλεση ἦταν καρφωμένα άπάνω της.

— Παναγιώταρε, μουρμούρισε, εἶσαι θεριό· λυπήσου με, δεν τὸ ξανακάνω.

— Γιατί, μωρή, με φώναξες Ἰούδα! Ένα μαχαίρι κάρφωσε στην καρδιά μου. Θεὸς νὰ σε λυπηθῶ, μὰ δὲ με λυπᾶσαι και σύ; Νὰ ῥθω άπόψε μαζί σου;

Περίμενε κι έτρεμε. Σὲ λίγο, ὄλο παρακάλιο, άκούστηκε η φωνή του.

— Ἄλλη παρηγοριά από σένα δεν έχω, Κατερίνα... Ἄφησέ με.

Ἡ χήρα ένωσε τὸν άντρὸς τὴ λαχτάρα νὰ τὴν περιτυλίγει ζεστή, βιαστική, κρασωμένη, μουσκεμένη στον ιδρώτα και στο δάκρυο. Ἄνατρίχιασε.

— Ἐλα, είπε σιγὰ και μπῆκε μπροστά κουνώντας τὰ γοφιά της.

Ο Παναγιώταρος μέσα στο σκοτάδι, κρυφά, χυτά, τοῖχο τοῖχο, τὴν πήρε ξοπίσω, γοργὰ άνασαινοντας.

Ἡ τσοῦρμα πιά τῆς προσφυγιᾶς έφτανε μπροστά από τὸ άρχοντικό· τέσσερεις άντρες φορτωμένοι τέσσερα γεμάτα κοφίνια τὸς περίμεναν άπόξω από τὸ κατώφλι.

— Ἀδέρφια, φώναξε ὁ Γιαννακός, δεν μπαίνουν αυτά σε πατανίες· ἄς έρθουν τέσσερα παλικάρια νὰ μᾶς άλαφρώσουν!

— Αντέστε στο καλό! είπε ὁ Μιχαηλῆς, και συχωρέστε μας· συχωρέστε και τὸν άρχοντα Πατριαρχέα!

— Συχωρεμένοι νὰ ἴστε! αντίλάλησαν φωνές χαρούμενες από γυναῖκες κι άντρες πὸν είχαν κίῶλα διαγομῖσει τὸ ένα κοφίνι και μασούλιζαν.

— Τί θέμε, παιδιά, γιὰ νὰ νικήσουμε τὸ Χάρο; είπε ὁ σαραντάπηχος πὸν σήκωνε τὸ λάβαρο· τί θέμε; ένα κομμάτι ψωμί, νὰ το! είπε κι άρπαξε από τὸ κοφίνι ένα μεγάλο καρβέλι.

— Ροχαλίζει ακόμα ὁ γέρος, είπε ὁ Μανολιός προβαίνοντας

ἀπὸ τὴν αὐλή.

— Ροχαλίζει κι ὄνειρεύεται, εἶπε ὁ Γιαννακός, πῶς μπαίνει στὴν Παράδεισο· καὶ πᾶνε μπροστὰ καὶ τοῦ ἀνοίγουν δρόμο ὄχι τέσσερις ἀγγέλοι παρά τέσσερα κοφίνια!

Γέλασαν. Ἔνωσαν τὴν καρδιά τους ἀλαφρωμένη.

Ἔβγαιναν πιά ἀπὸ τὸ χωριό. Ἡ νύχτα εἶχε πέσει ἀπάνω στὴ γῆς, ἀνάλαφρη, γαλάζια καὶ μύριζε. Τὰ σκυλιὰ στάθηκαν στὸ ἔβγα τοῦ χωριοῦ, γάβγισαν ἀκόμα λίγο, ἔκαμαν τὸ χρέος τους, γύρισαν πίσω εὐχαριστημένα. Ἡ Σαρακήνα ὀρθώθηκε ξαφνικά μπροστὰ ἀπὸ τοὺς κατατρεμένους, ἄγρια, κακοτράχαλη, ὄλο γκρεμούς.

— Πᾶμε, εἶπε ὁ Μανολιὸς στοὺς συντρόφους του, ν' ἀποχαιρετήσουμε τὸν παπᾶ. Δὲν εἶναι παπᾶς αὐτός, εἶναι ὁ Μωυσῆς ποὺ ὀδηγáει τὸ λαὸ του μέσα ἀπὸ τὴν ἔρημο.

Γόργωσαν τὸ βῆμα.

Ὁ Μανολιὸς ἄδραξε τὸ χέρι τοῦ παπα-Φώτη καὶ τὸ φιλοῦσε.

— Γέροντά μου, εἶπε, θαρρῶ τὸ χωριό μας κριματίστηκε· μεσολάβησε καὶ σὺ στὸ Θεὸ νὰ φύγει ἀπὸ πάνω μας ἢ κατάρρα.

Ὁ παπᾶς ἀπίθωσε μὲ καλοσύνη τὸ λιγνὸ χέρι του ἀπάνω στὰ ξανθὰ μαλλιά.

— Πῶς σὲ λένε, παιδί μου; ρώτησε.

— Μανολιό.

— Δὲ βαρυκομῶ μὲ τὸ χωριό, Μανολιό. Ἄνθρωποι ἄπλοιο εἶναι, εὐκολόπιστοι. Ἔχουν μιὰ κεφαλή, ὅτι τοὺς πεῖ κάνουν· ἔτσι πρέπει. Μὰ ὁ Θεὸς νὰ μὲ συχωρέσει, ἡ κεφαλή τοῦ χωριοῦ σας εἶναι κακὴ.

Συλλογίστηκε μιὰ στιγμή.

— Βαρὺς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ξεστόμισα, εἶπε· δὲν εἶναι κακὴ, εἶναι ἄγρια. Ἡ συφορά θὰ τὴ μερώσει. Καὶ τοῦ λόγου σου, παλικάρι μου, ποιὸς εἶσαι; ρώτησε κοιτάζοντας τὸ Μιχελὴ νὰ τοῦ πιάνει τὸ χέρι.

— Εἶναι τὸ ἀρχοντόπουλο τοῦ χωριοῦ μας, ὁ Μιχελῆς, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός.

— Νὰ πεῖς τοῦ πατέρα σου, ἀρχοντόπουλό μου, πῶς ὁ Θεὸς θὰ γράψει στὸ λογαριασμὸ ποὺ κρατáει γιὰ κάθε ζωντανὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ κοφίνια· καὶ τὴν ἄλλη μέρα, στὴν ἄλλη ζωὴ, θὰ τοῦ τὰ πλερώσει, καὶ μὲ τὸ διάφορο. Ἔτσι πλερώνει ὁ Θεὸς, νὰ τοῦ πεῖς· τὰ τέσσερα κοφίνια θὰ πληθύνουν σὰν τοὺς πέντε ἄρτους.

Ζύγωσε κι ὁ Γιαννακός μὲ τὸν Κωσταντή.

— Ἐγὼ ἴμαι ὁ Γιαννακός, εἶπε, ἁμαρτωλὸς μεταπράτης· καὶ

τοῦτος ὁ Κωσταντής, ὁ καφετζῆς. Τὴν εὐκὴ σου, γέροντά μου.

Ὁ παπα-Φώτης τοὺς βλόγησε κι αὐτοὺς, πιθώνοντας τὸ κοκαλιάρικο χέρι στὰ κεφάλια τους.

— Καὶ τώρα, παιδιά μου, εἶπε, γυρίστε πίσω στὰ σπίτια σας. Στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ!

Στράφηκε, κοιτάζε γύρα του. Νύχτα βαθιά, γλυκιά, φύλλο δὲ σάλευε. Ἀπάνω στὸν οὐρανὸ μεγάλη φωτοχυσία. Ἡ Σαρακήνα ὑψώνονταν κατακέφαλα ἀπὸ πάνω τους, θεόρατη.

— Ἔχει πολλὲς σπηλιές, γέροντά μου, εἶπε ὁ Γιαννακός. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, ἔχω ἀκουστά, μέσα στὶς σπηλιές αὐτὲς ζοῦσαν οἱ πρῶτοι χριστιανοί· καὶ σὲ μιὰ σπηλιά ξεχωρίζεις ἀκόμα, ζωγραφισμένη ἀπάνω στὸ βράχο, τὴν Παναγιά καὶ τὴ Σταύρωση. Θά 'ταν ἡ ἐκκλησιά τους.

— Ἔχει καὶ νερὸ, πρόσθεσε ὁ Κωσταντής· σταλάζει χειμῶνα καλοκαίρι ἀπὸ ἓνα βράχο· ἅμα ἀνεβείτε λίγο, θὰ τὸ ἀκούσετε νὰ κελαρύζει. Ἔχει καὶ πέρδικες. Καὶ στὴν κορφή εἶναι ὁ Προφήτης Ἡλίας.

— Μπορεῖτε ἀπόψε νὰ ξαποστάσετε μέσα στὶς σπηλιές, εἶπε ὁ Μανολιός. Εἶναι τὸ βουνὸ γεμάτο ἀφάνες κι ἀγριόκλαρα· θ' ἀνάψετε φωτιές, θὰ μαγερέψετε, νὰ φάει ὁ λαός. Κι ἂν βουλευτεῖτε, μπορεῖ καὶ νὰ κονέψετε ἐκεῖ λίγον καιρὸ ν' ἀνασάνετε. Ὁ Προφήτης Ἡλίας, ὁ ἀφέντης τοῦ βουνοῦ, ἀγαπάει τοὺς κατατρεμένους.

Ὁ παπα-Φώτης σήκωσε τὰ μάτια, τὰ στύλωσε στὸ βουνό. Κάμποση ὥρα ἔμεινε συλλογισμένος. Οἱ τέσσερις σύντροφοι τὸν κοίταζαν συγκινημένοι· ἀπάνω στὸ ἀσκητικὸ πρόσωπό του κύματα κύματα περνοῦσαν οἱ λογισμοί, τὰ μάτια του ἦταν βουλιαγμένα σὲ μυστικὸ, ἀμίλητο βύθος.

Ἄξαφνα, σὰ νὰ πῆρε ἀπόφαση, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του.

— Ὁ Θεὸς μιλάει μὲ τὸ στόμα σου, Μανολιό, εἶπε. Οἱ ἄνθρωποι μᾶς διώχνουν ἀπὸ παντοῦ· ἄς μοιραστοῦμε λοιπὸν τίς σπηλιές μὲ τ' ἀγρίμια. Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

Σήκωσε τὸ Εὐαγγέλιο, βλόγησε τὸ βουνό.

— Πλάσμα τοῦ Παντοδύναμου, μουρμούρισε, πέτρα μεγάλη, καὶ σὺ νερὸ ἀκοίμητο, ποὺ σταλάξεις ἀπὸ τὰ βράχια καὶ ποτίζεις τὰ πετροχελίδονα καὶ τὰ γεράκια, καὶ σὺ φωτιά, ποὺ κοιμᾶσαι μέσα στὸ ξύλο καὶ περιμένεις τὸν ἄνθρωπο νὰ σὲ ζυπνήσει καὶ νὰ μπεῖς στὴ δούλεψή του, καλῶς σὰς βρήκαμε! Ἄνθρωποι εἴμαστε, καταδιωγμένοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πετροχελίδονα καὶ γεράκια, ψυχὲς ἄγριες καὶ πονεμένες, καλῶς νὰ μᾶς δεχτεῖτε! Φέρνουμε τὰ κόκαλα τῶν πατέρων μας καὶ τὰ σύνεργα τῆς δου-

λειᾶς καὶ τὸ σπóρο τοῦ ἀνθρώπου. Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ! νὰ πιάσει στίς ἀκατοίκητες τοῦτες πέτρες καὶ νὰ ριζώσῃ τὸ Γένος!

Ἐψαξε στὰ σκοτεινά, βρῆκε τὸ μονοπάτι, στράφηκε πίσω του στὴν τσοῦρμα ποῦ τὸν περίμενε, φώναξε:

— Ἀκλουθᾶτε με!

Στράφηκε στοὺς τέσσερις συντρόφους:

— Χριστὸς ἀνέστη, παιδιά μου· γειὰ χαρά!

— Ἀληθῶς ἀνέστη! ἀποκρίθηκαν κι αὐτοί.

Καὶ στάθηκαν ὁ ἓνας ἀκουμπώντας στὸν ἄλλον καὶ κοίταζαν τὴν προσφυγιὰ ν' ἀνηφορίζει. Μπροστὰ ὁ παπὰς καὶ τὸ λάβαρο κι οἱ γέροι μὲ τὰ κονίσματα κι ὁ ἑκατοχρονίτης μὲ τὸ σακὶ τὰ κόκαλα. Κι ἡ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ γυναῖκες μὲ τὰ μωρὰ παιδιά τους στὸν κόρφο, κι ὄλοστερνοί, σφαλνώντας τὴν πορεία, οἱ ἄντρες.

Σὲ λίγο εἶχαν χαθεῖ μέσα στὸ σκοτάδι.

III

ΕΛΑΜΨΑΝ ΜΙΑ ΒΔΟΜΑΔΑ ΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
κι ἡ ἔνδοξή του Ἀνάστασις ἀπάνω ἀπὸ τὰ χωριατόσπιτα, καὶ τὰ γέμισαν κουλούρια τῆς Λαμπρῆς καὶ κόκκινα ἀγά· ἀπάνω ἀπὸ τὰ περιβόλια, καὶ τὰ γέμισαν ἀνθούς· ἀπάνω ἀπὸ τὰ χοντρά χωριάτικα κεφάλια, κι ἔδιωξαν γιὰ λίγες μέρες τὴν ἀγέλαστη συφεροντολόγα λογικὴ καὶ τὰ μέθυσαν. Γιὰ μιὰ βδομάδα ἡ κακόμοιρη ἡ ζωὴ ξεξεύτηκε, ἀλάφρωσε· μὰ σήμερα πὰ τινάζει τὴ βαριά κεφάλια τῆς μὲ τὰ ὄγρὰ ρουθούνια καὶ ξαναζεύεται στὸν καθημερινὸν ἀγώνα.

Πρῶι πρῶι λοιπόν, σήμερα ποῦ πέρασαν οἱ γιορτές, μπῆκε ὁ Γιαννακὸς στὸ σκοτεινὸ ἀχούρι, δπου κοιμόταν κι ὄνειρευόταν τὸ ἀγαπημένο του γαϊδουράκι. Μύριζε τὸ ἀχούρι κοπριά καὶ νοτερὴ κοσμογονικὴ ζέστα· δμοια, θαρρεῖς, θὰ μύριζε κι ὁ κόσμος στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Δημιουργίας.

Ἀνοιξε ἤσυχα τὰ μεγάλα χνουδάτα μάτια του τὸ νοητερὸ ζῶ, στράφηκε καὶ τὸν εἶδε. Τὸν γνώρισε· ἦταν ὁ Γιαννακὸς — ἔτσι τὸν ἔλεγαν ὄλοι — ὁ συνοδοιπὸρος καὶ συναθλητῆς του, ποῦ τὸν φόρτωνε κάθε μέρα καὶ τὸν σεριάνιζε στὰ χωριά καὶ τὸν γύριζε πάλι σπῆτι του, ἐδῶ στὸ ἀχουράκι, καὶ τοῦ ἔβανε νερὸ πεντακάθαρο νὰ πιεῖ, καὶ κριθάρι κι ἄχαρα νὰ φάει. Τὸν γνώρισε, σήκωσε τὴν οὐρά του κι ἄρχισε νὰ γκαρίζει χαρούμενα.

Ὁ Γιαννακὸς ζύγωσε, τοῦ χάδεψε τὰ μαῦρα γυαλιστερά καπούλια, τὴν ἄσπρη πουπουλένια κοιλιὰ καὶ τὸ ζεστό του λαιμό· κι ὕστερα τρούπωξε τὸ ἓνα χέρι του στίς μεγάλες χωνωτὲς του αὐτοῦκλες, τίς γεμάτες ἀκοή, φούχτωσε μὲ τὸ ἄλλο τὸ μουτσούνι του, τὸ γύρισε καταπάνω του κι ἄρχισε νὰ τοῦ μιλάει:

«Γιουσουφάκι μου (έτσι τ' ονομάτιζε χαδευτικά, όταν ήταν οί δυό τους, κρυφά, να μην τὸ μάθει ὁ Ἄγας), Γιουσουφάκι μου, πῆραν τέλος οἱ γιορτές, ἀναστήθηκε ὁ Χριστός, καλὰ περάσαμε, παράπονο δὲν ἔχεις. Σοῦ ἔφερνα διπλὴ ταγὴ, σοῦ μάζευα δροσερὸ χορτάρι ν' ἀνοίγει ἡ ὄρεξή σου, σοῦ ἔκαμα καὶ λαμπριάτικο δῶρο ἕνα γιορντάνι ἀπὸ γαλάζιες πέτρες καὶ σοῦ τὸ κρέμασα στὸ λαιμό, νὰ μὴ σὲ πιάνει τὸ μάτι. Σοῦ κρέμασα κι ἕνα σκόρδο γιὰ χαιμαλί, νὰ ἴμαι πιὸ σίγουρος. Γιατί ἔσαι πολλὰ ἄμορφο, Γιουσουφάκι μου, κι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν κακὸ μάτι καὶ θὰ σὲ μάτιαζαν οἱ ζουλιάρηδες. Καὶ τότε τί θὰ γίνουμον ἐγὼ χωρὶς ἐσένα; Γιατί πρέπει νὰ μὴν ξεχνᾶς πὼς μείναμε οἱ δυό μας, πὼς ἄλλον στὸν κόσμον ἀπὸ σένα δὲν ἔχω· παιδιὰ δὲν ἀξιώθηκα, ἡ γυναίκα μου ἔσκασε γιατί ἔφαε πολλὰ ροβίθια, ἐσὺ μονάχα μοῦ ἀπομένεις, Γιουσουφάκι μου.

» Καὶ σοῦ φέρνω σήμερα κι ἕνα μεγάλο μαντάτο καὶ θὰ χαρεῖς. Τῆ Λαμπρῆ πού μᾶς ἔρχεται, θὰ παραστήσουμε στὸ χωριὸ τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ, θὰ ἔχεις ἀκουστά. Χρειαζόμαστε κι ἕνα γαϊδουράκι. Ζήτησα τὸ λοιπὸν ἀπὸ τοὺς προεστοὺς τῆ χάρη ἐσὺ νὰ ἴσαι, Γιουσουφάκι μου, τὸ γαϊδουράκι αὐτό. Ἐσένα νὰ καβαλήσει ὁ Χριστὸς καὶ νὰ μπεῖ στὰ Ἱεροσόλυμα. Κατάλαβες τί δόξα! Μὲ τοὺς ἀπόστολους καὶ σὺ, παιδί μου. Θὰ πηγαίνει μπροστὰ καὶ θὰ σηκώνεις τὸ Θεὸ καὶ θὰ σοῦ στρώνουν μυρτιές καὶ βᾶγια νὰ πατήσεις καὶ θὰ κατεβαίνει ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ στὴ ράχη σου, στὰ καπούλια καὶ στὴν κοιλιά, κι ὅλη σου ἡ τρίχα θὰ γυαλίζει σὰ μετᾶξι.

» Καὶ σὰν πεθάνω καὶ θελήσει ὁ Θεὸς νὰ μὲ βάλει καὶ μένα τὸν κακομοῖρη στὴν Παράδεισο, θὰ σταθῶ στὴν πόρτα, θὰ φιλήσω τὸ χέρι τοῦ θυροκράτη καὶ θὰ τοῦ πῶ: “Μιὰ χάρη, Πέτρο, σοῦ ζητῶ, ἄσε καὶ τὸ γαϊδουράκι μου νὰ μπεῖ κι αὐτὸ στὴν Παράδεισο· νὰ μποῦμε μαζί, ἄλλιῶς μήτε κι ἐγὼ δὲν μπαίνω!” Κι ὁ ἀπόστολος θὰ γελάσει, θὰ σοῦ χαδέψει τὰ καπούλια καὶ θὰ πει: “Ἄιντε, ἄς γίνει τὸ χατίρι σου, Γιαννακό, καβάλα τὸ Γιουσουφάκι σου κι ἔμπα· ὁ Θεὸς ἀγαπάει τὰ γαϊδουράκια.”

» Καὶ τότε, τί χαρὲς θὰ ἴναι αὐτές, Γιουσουφάκι μου! Αἰῶνες! Θὰ σεριανᾶς χωρὶς βαριά κοφίνια πιά, ἀφόρτωτο, ξεστρωτο, μέσα σὲ λιβάδια μὲ ἀθάνατο τριφύλλι, πού θὰ ἴναι ἕνα μπόι ἀψηλὸ καὶ θὰ φτάνει ἴσαμε τὸ στόμα σου, γιὰ νὰ μὴν κάνεις τὸν κόπο, Γιουσουφάκι μου, νὰ σκύβεις. Καὶ θὰ γκαρίζεις κάθε πρωὶ στὸν οὐρανὸ καὶ θὰ ξυπνᾶς τοὺς ἀγγέλους, κι αὐτοὶ θὰ γυλοῦν καὶ θὰ σὲ καβαλοῦν καὶ θὰ ἴναι ἀνάλαφροι σὰν πούπουλα, καὶ θὰ τρέχεις μέσα στὰ λιβάδια φορτωμένο γαλάζια, κόκκινα,

μενεξελιά ἀγγελᾶκια... Σὰν ἕνα γαϊδούρι πού εἶδα μιὰ φορὰ στὴ Σμύρνη, στὸ παζάρι, φορτωμένο τριαντάφυλλα καὶ κρίνα καὶ πασχαλιές, καὶ μοσκοῦριζε!

» Θὰ ἴρθει, θὰ ἴρθει αὐτὴ ἡ μέρα, Γιουσουφάκι μου, μὴ φοβᾶσαι. Μὰ ὥστόσο πρέπει, ἀγόρι μου, νὰ δουλέψουμε γιὰ νὰ φᾶμε. Ἐλα λοιπὸν νὰ σοῦ βάλω τὸ σαμάρι, ἔλα νὰ σὲ φορτώσω τὰ δυὸ κοφίνια μὲ τίς πραγμάτειες. Νὰ πάρουμε πάλι σβάρνα τὰ χωριά, νὰ πουλοῦμε κουβαρίστρες, βελόνες, βελονάκια, τσατσάρες, μοσκολίβανο, ἀλατζάδες καὶ βίους τῶν ἁγίων. Βόηθα με, Γιουσουφάκι μου, νὰ πᾶνε καλὰ οἱ δουλειές μας. Σύντροφοι εἴμαστε, μαθές, συνεταιροί, κι ὅ,τι βγάλουμε, τὸ ξέρεις καλὰ, τὸ μοιραζόμαστε τίμια — ἐγὼ τὸ σιτάρι καὶ σὺ τ' ἄχερα. Κι ἂν πᾶνε, πού λές, καλὰ οἱ δουλειές μας, θὰ σοῦ παραγγείλω κι ἕνα σαμάρι, στοῦ Παναγιώταρου, νὰ μὴ σὲ κόβει, καὶ καινούρια χάμουρα μὲ κόκκινες φοῦντες.

» Ἐλα γειά σου· θὰ σοῦ ἴλεγα: Κάμε τὸ σταυρό σου, μὰ δὲν εἶσαι χριστιανός, εἶσαι γάιδαρος· ἀποταυρίσου τὸ λοιπὸν, ἀνοίξε τὰ σκέλια σου, ρίξε ὅ,τι νερὸ σοῦ περισσεύει, κι ἔλα νὰ σὲ φορτώσω. Ξημέρωσε· πᾶμε, Γιουσουφάκι μου, στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ!»

Φόρτωσε ὁ Γιαννακὸς τὸ γαϊδουράκι του, πῆρε τὸ ραβδί του καὶ μιὰ μικρὴ τρουμπέτα πού εἶχε νὰ διαλαλεῖ τίς πραγμάτειες του, ἀνοίξε τὴν πόρτα, ἔκαμε τὸ σταυρό του καὶ κίνησαν κι οἱ δυὸ μαζί, ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, χαρούμενοι, ξεκούραστοι, γιὰ τὴν πρώτη μεταλαμπριάτικη γύρα.

Ἐλαμπε ἡ μέρα, χοροπηδοῦσε καὶ κατέβαινε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, χύνουνταν στὴ γῆς, κι ὅλο τὸ χωριὸ, πέτρες, πορτοπαράθυρα, καλντερίμια, γελοῦσαν. Πείνασε ὁ Γιαννακὸς, ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ταγάρι του ἕνα μεγάλο κομμάτι ψωμί, μιὰ φούχτα ἐλιές κι ἕνα κρεμμύδι κι ἄρχισε νὰ τρώει, εὐτυχισμένος.

«Μωρέ, τί ἴναι ὁ κόσμος τοῦτος, συλλογίζονταν, τί νόστιμος! Σὰ σιταρένιο ψωμί!»

Ἡ πόρτα τῆς γειτόνισσάς του τῆς χήρας ἦταν ἀνοιχτή· ἡ Κατερίνα, μὲ ἀνασκουμπωμένο τὸ φουστάνι τῆς, μὲ ξεκουμπωμένο τὸ μπολκάκι τῆς, ἔχυνε μὲ τοὺς κουβάδες νερὰ κι ἔπλενε τὸ κατώφλι τῆς. Τ' ἀντικνήμια τῆς, ὡς τὰ γόνατα, ἔλαμπαν χυτὰ, γυαλιστερά, στέρεα· καὶ μέσα ἀπὸ τὸ μπολκάκι πηδοῦσαν, σὰ ζωντανὰ θεριόπουλα, νὰ βγοῦν ἔξω, τὰ στήθη τῆς.

«Κακὸ συναπάντημα εἶναι τοῦτο πρωὶ πρωὶ», συλλογίστηκε ὁ Γιαννακὸς καὶ χτύπησε τὸ γαϊδουράκι του στὰ καπούλια, νὰ προσπεράσει γρήγορα.

Μὰ ἡ χήρα, τὸν πῆρε τὸ μάτι της, ἀνασηκώθηκε, ἀκούμπησε ξαναμμένη στὸν παραστάτη τῆς πόρτας.

— Καλὰ κέρδητα, Γιαννακό! τοῦ φώναξε γελαστή. Μωρέ, σὲ καμαρώνω, γείτονα! πῶς μπορεῖς καὶ ζεῖς ὀλομόναχος, σὰν τὸν κοῦκο, κι ὄλο γελάς καὶ μασουλίζεις... Ἐγὼ δὲν μπορῶ! Δὲν μπορῶ, καπιμένη γείτονα, καὶ βλέπω καὶ κακὰ ὄνειρατα...

— Τί παραγγελιὲς ἔχεις νὰ μοῦ δώσεις, Κατερίνα; ρώτησε ὁ Γιαννακὸς γιὰ ν' ἀλλάξει κουβέντα. Ἐνα καθρεφτάκι, ἕνα μποτιλάκι λεβάντα; τί σοῦ χρειάζεται;

Πρόβαλε ἡ προβάτα τῆς χήρας στὸ κατώφλι, μπεπερίζοντας ἀνήσυχη ἦταν περασμένη στὸ λαιμὸ της μιὰ κορδέλα κόκκινη καὶ τὰ μαστάρια της ἦταν γεμάτα γάλα.

— Θέλει νὰ τὴν ἀρμέξω, εἶπε ἡ χήρα στενάζοντας, παραγέμισαν τὰ μαστάρια της καὶ τὴν ἀγκουσεῖουν ἔ, γυναικα εἶναι κι αὐτὴ ἡ κακομοίρα...

Ἐσκυψε, τὴ χάδεψε τρυφερά.

— Τώρα, τώρα, τῆς εἶπε, μὴ βιάζεσαι· νὰ πλύνω πρῶτα τὸ κατώφλι, νὰ καθαρίσει ἀπὸ τὰ λερωμένα πόδια ποῦ περνοῦν.

Ἐσπρωξε τὴν προβάτα μέσα, γύρισε στὸ Γιαννακό.

— Βλέπω κακὰ ὄνειρατα, γείτονα, εἶπε πάλι κι ἀναστέναξε. Νά, τὴ νύχτα τούτη, τὰ ξημερώματα, εἶδα τὸ Μανολιό, νὰ μοῦ κόβει, λέει, φέτες φέτες τὸ φεγγάρι καὶ νὰ μὲ ταῖζει... Ἐσύ, Γιαννακό, εἶσαι κοσμογυρισμένος, πῆγες ὡς τὴ Σμύρνη, μοῦ λένε· καταλαβαίνεις ἀπὸ ὄνειρατα;

— Φτάνει πιά, Κατερίνα, κάμε ἔλεος, μὴν πειράζεις τοὺς ἀνθρώπους, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς. Θαρρεῖς πῶς δὲ σὲ πρόφτασα χτὲς βράδυ, ποῦ ἔπαιζες τὸ μάτι στὸ Μανολιό; Μὲ αὐτὸ τὸ ἄθωο πλάσμα τώρα θὰ τὰ βάλεις, ἀθεόφοβη; Δὲν τὸν λυπάσαι; Ἄρραβωνιασμένος εἶναι ὁ κακομοίρης, μὴν τοῦ κάμεις χαλάστρες. Κι ἂν τὸ πάρει μυρωδιὰ ὁ Παναγιώταρος, δὲν καταλαβαίνεις πῶς θὰ τὸν σκοτώσει; Ἄλλαξε ζωὴ, Κατερίνα, βάλε γνώση· δὲ σοῦ μίλησε ὁ γερο-Πατριαρχέας; Δὲ σοῦ ἔπε πῶς ἀποφάσισαν οἱ προεστοί, στὸ μυστήριο ποῦ θὰ γίνῃ τὴ Λαμπρὴ ποῦ μᾶς ἔρχεται, πῶς ἐσύ θὰ κάνεις τὴ Μαγδαληνή;

— Τὴν κάνω, μωρὲ Γιαννακό, τὴν κάνω καὶ τώρα τὴ Μαγδαληνή, εἶπε ἡ χήρα κουμπώνοντας τὸ μπολκάκι της γιὰ νὰ δείξει πῶς ἦταν ξεκούμπωτο. Ἦταν ἀνάγκη ὁ ἄρχοντας νὰ μοῦ τὸ παραγγεῖλει; Ὁ γερο-παραλυμένος, οὐ νὰ χαθεῖ! Γιατί, λέει, ἔχω ξανθὰ μαλλιά...

— Ἄλλο εἶναι αὐτὸ, Κατερίνα, ἔκαμε ὁ Γιαννακὸς, ἄλλο... Πῶς νὰ σοῦ τὸ ἐξηγήσω, ποῦ κι ἐγὼ καλὰ καλὰ δὲν τὸ καταλα-

βαίνω... Νά, δὲ θὰ ἔχεις πιά τὸν Παναγιώταρο, παρὰ τὸ Θεό. Αὐτὸν πιά θὰ κυνηγᾷς. Θὰ τοῦ πλένεις μὲ μυρωδιὲς τὰ πόδια καὶ θὰ τοῦ τὰ σφουγγίζεις μὲ τὰ μαλλιά σου... Κατάλαβες;

— Τὸ ἴδιο κάνει, κουτεντέ, ἄκου ποῦ σοῦ λέω! Κάθε ἄντρας, κι ὁ Παναγιώταρος ἀκόμα, γιὰ μιὰ στιγμή εἶναι Θεός. Ἄληθινὸς Θεός, ὄχι λόγια! Κι ὕστερα ξεπέφτει πάλι καὶ γίνεται Γιαννακὸς ἢ Παναγιώταρος ἢ γερο-Πατριαρχέας ξεμωραμένος. Κατάλαβες;

— Ὁ διάολος νὰ μὲ πάρει, Κατερίνα, ἂν κατάλαβα... Τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου, κατὰ ποῦ λέει κι ὁ γερο-Πατριαρχέας.

Ἡ χήρα ἄρπαξε πεισματωμένη τὸν κουβά, ἔχυσε μὲ δύναμη τὸ νερὸ στὸ κατώφλι, πιτσιλίσε τὰ πόδια τοῦ Γιαννακοῦ, καὶ τὸ Γιουσουφάκι ξετίναξε τ' αὐτιά του, σὰ νὰ πιτσιλιστήκαν κι αὐτά.

— Ἐ, ἄντρας εἶσαι, εἶπε ἡ Κατερίνα κοροϊδευτικά, ἄντρας εἶσαι, κακομοίρη, τί μπορεῖς νὰ καταλάβεις! Ἄιντε στὸ καλὸ, καὶ καλὰ κέρδητα στίς δουλειές σου· αὐτὸ δὲ τὸ καταλαβαίνεις.

Ὁ Γιαννακὸς ἄγγιξε ἀλαφριὰ τὸ γαῖδουράκι του, κι αὐτὸ τινάχτηκε καὶ πῆρε δρόμο· καὶ πίσω του ἔτρεχε μασουλίζοντας τὸ ἀφεντικό του, εὐχαριστημένος ποῦ γλίτωσε ἀπὸ τὴ χήρα.

— Ἄς περάσω πρῶτα ἀπὸ τοῦ παπᾶ, νὰ δοῦμε ἂν ἔχει καμιὰν παραγγελιὰ νὰ μοῦ δώσει· ἂν δὲν κάμω ἀρχὴ ἀπὸ αὐτόν, γίνεται τοῦρκος. «Πρῶτα, λέει, σὲ μένα κι ὕστερα στοὺς προεστούς· ἐγὼ μαι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ Λυκόβρυσση!» Ἄς πᾶμε λοιπὸν στὸν πρωτόλυκο, νὰ μὴν ἔχουμε μπελάδες.

Στράφηκε, εἶδε τὴν Κατερίνα νὰ πλένει ἀκόμα τὸ κατώφλι της, ἀνασκουμπωμένη καὶ μισόγυμνη.

— Τὴ σκρόφα! μουρμούρισε· τί πόδια τῆς ἔδωκε ὁ Θεός, τί γόνατα, τί κόρπους, γιὰ νὰ βάνει τοὺς ἀνθρώπους σὲ πειρασμό... Ἐ, δύστuche Μανολιό, καὶ νὰ πέσεις στὰ νύχια της!

Ἐτσι μονομιλοῦσε καὶ πήγαινε ὁ Γιαννακὸς, κι ὁ παπα-Γρηγόρης, μὲ τὸ μενεξελὶ ἀντερί του, μὲ τὴ μαύρη του βελουδένια ζώνη, ξεσκούφατος, ξυπόλυτος, πηγαινόρχουνταν ἀπάνω κάτω στὴν αἰλὴ του, ἔπαιζε τὸ μακρὸ κομπολόι ἀπὸ μαῦρο γιούσουρο ποῦ τοῦ ἔχε χαρίσει ὁ Δεσπότης καὶ φούσκωνε καὶ ξεφούσκωνε ἀνταρμένος.

Ἡ Μαριορὴ πρόβαλε δειλὰ κι ἀπίθωσε στὸ πεζούλι, κάτω ἀπὸ τὴν κληματαριά, τὸ δίσκο μὲ τὸν πρωινὸ καφέ, τὸ παξιμάδι καὶ τὸ κομμάτι τὸ τυρὶ, ποῦ συνήθιζε νὰ παίρνει κάθε πρωὶ ὁ

γέροντας όρεχτικό. Ύστερα από μιάν ώρα θά 'τρωγε τὰ δυό καθημερινά του αυγά μελάτα, θά 'πινε ένα νεροπότηρο παλιό κρασί πού τὸ φύλαγε γιά τὴν «κανακάρα» του, ὅπως ἔλεγε χαϊ-δευτικά τὴν κοιλιά του, καὶ θά δόξαζε τὸ Θεό.

'Απίθωσε τὸ δίσκο στὸ πεζούλι κι ἄρχισε νὰ ποτίζει τίς γλάστρες τῆς — τὰ βασιλικά, τὰ γεράνια, τοὺς κατιφέδες. Ήταν χλωμὴ πάλι σήμερα ἡ Μαρριόρῃ, ἀδύνατη, κακοκοιμισμένη. Δυὸ γαλάζιοι κύκλοι ἔζωναν τὰ μαῦρα ἀμυγδαλάτα τῆς μάτια καὶ τὰ χεῖλια τῆς ἔκαιγαν. Ἡ μάνα τῆς εἶχε πεθάνει, νέα ἀκόμα, ἀπὸ τὴν κακὴν ἀρρώστια πού τρώει τὰ πλεμόνια τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἡ Μαρριόρῃ εἶχε μοιάσει τῆς μάνας τῆς. Κάπου κάπου ὁ πατέρας τῆς τὴν κοίταζε κι ἀναστένναζε: «'Ας παντρευτεῖ, συλλογίζονταν, ἄς παντρευτεῖ γρήγορα νὰ μοῦ κάμει ἀγγόνι, κι ὕστερα ἄς γίνει ὄ,τι θέλει ὁ Θεός. Στρουμπουλός, καλοδεμένος εἶναι ὁ Μιχελῆς, βαρβάτη ράτσα καὶ πλούσιος· θ' ἀθανάτισει τὸ σόι.»

Τέλειωσε ἡ Μαρριόρῃ τὸ πότισμα κι ἐτοιμάζονταν νὰ μπει μέσα. Ὁ γέροντας κατάπιε γρήγορα τὴ στερνὴ μπουκιά.

— Στάσου, τῆς εἶπε ἀπότομα, ποῦ πᾶς; Ἐχω νὰ σοῦ μιλήσω.

Δὲν μποροῦσε πιά νὰ κρατήσει μέσα τοῦ τὸ θυμὸ, ἤθελε νὰ ξεσπάσει. Ἡ Μαρριόρῃ ἀκούμπησε στὸν παραστάτη τῆς πόρτας, σταύρωσε τὰ χεῖρια, περιμένε. Ἦξερε τί θὰ τῆς ἔλεγε, γιά ποιὸν θὰ τῆς μιλοῦσε, κι ἔτρεμε. Τώρα νά, εἶχε φύγει ὁ Παναγιώταρος, κάτι πῆρε τὸ αὐτὶ τῆς, ἄκουσε τὸν πατέρα τῆς νὰ ξεπροβοδάει τὸ Γυψοφά καὶ νὰ τοῦ φωνάζει: «Καλὰ ἔκαμες καὶ μοῦ τὰ 'πες... εἶχες χρέος!... Θὰ σοῦ τὸν συγυρίσω ἐγώ!»

— Στους ὀρισμούς σου, πατέρα, εἶπε ἡ Μαρριόρῃ καὶ χαμήλωσε τὰ μάτια.

— Ἄκουσες τί μοῦ 'πε ὁ Παναγιώταρος;

— Ἦμουνα μέσα κι ἐτοιμάζα τὸν καφέ, ἀποκρίθηκε ἡ Μαρριόρῃ.

— Γιά τὸν προκομμένο τὸν ἀρραβωνιαστικό σου τὸ Μιχελῆ!

Ὁ παπᾶς πῆρε βαθιὰν ἀνάσα, φούσκωσαν οἱ φλέβες του στὰ μελίγγια, ἐτοιμάζονταν νὰ μιλήσει. Μὰ τὴ στιγμή ἐκεῖνη ἡ πόρτα χτύπησε· τινάχτηκε ἡ Μαρριόρῃ ξαλαφρωμένη, ὁ Θεός τὴν εἶχε λυπηθεῖ, γλίτωσε ἀπὸ τὸν καβγά, κι ἔτρεξε ν' ἀνοίξει.

— Ποιὸς εἶναι; ρώτησε ἀγριεμένος ὁ παπᾶς καὶ ρούφηξε βιαστικά τὰ κατακάθια τοῦ καφέ του.

— Ἐγώ, ὁ Γιαννακός, γέροντά μου, Χριστὸς ἀνέστη! Πάω νὰ κάμω τὴ γύρα μου στὰ χωριά κι ἤρθα νὰ πάρω τὴν εὐκὴ σου. Κι ἂν ἔχεις καὶ καμιὰ παραγγελιά, κανένα γράμμα...

— Κόπιασε μέσα, φώναξε ὁ παπᾶς, κλείσε τὴν πόρτα!

— Ἐχει τὰ μπουρίνια του πάλι σήμερα, συλλογίστηκε ὁ Γιαννακός· ὁ διάλογος μ' ἔφερε.

Ἐσκυψε νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ παπᾶ.

— Ἄσε τὰ χειροφιλήματα, θεομπαίχτη, πρῶτα νὰ μιλήσουμε. Ἐγὼ θὰ ρωτῶ καὶ σὺ θ' ἀποκρίνεσαι. Τί 'ναι αὐτὰ πού μαθαῖνω, ἔ; Κι ἡσούνα, λέει, κι ἡ ἀφεντιά σου συνεργός. Πρῶτος καὶ καλύτερος. Τί ξεχασκίζεις; Μὴ μοῦ καμώνεσαι τὸν ἀνήξερο· ἤρθαν καὶ μοῦ τὰ 'καμαν ὄλα χαρτί καὶ καλαμάρι. Ἄφιλότημοι, ἱερόσυλοι, κλέφτες!

— Γέροντά μου...

— Δὲν ἔχει γέροντα καὶ ξεγέροντα! Μοῦ κλέβεις τὸ βίος μου, μοῦ ρημάζεις τὸ σπίτι μου κι ὕστερα μοῦ 'ρχεσαι σεινάμενος κουνάμενος καὶ θεός νὰ μοῦ φιλήσεις τὸ χέρι! Ὑποκριτὴ, γεζούιτη, κρίμα πού σ' ἔκαμα κι ἀπόστολο Πέτρο! Ἐτσι, μωρέ, ἀρχίζεις τὴν ἀποστολικὴ σου, κλεφταρά;

— Ἐγώ;.. Ἐγώ;.. μουρμούρισε ὁ Γιαννακός σαστισμένος.

— Ἐσύ, ἐσύ, κι οἱ προκομμένοι οἱ φίλοι σου, ὁ Κωσταντῆς κι ὁ Μανολιός! Καὶ ξεγελάσατε καὶ τὸν ἀθῶο τὸ Μιχελῆ, τὸ ἀρνὶ τοῦ Θεοῦ· κατέχετε πὼς ἔχει καλὴ καρδιά, βρήκατε εὐκαιρία, καὶ δῶσ' του, ἀδειάσατε μὲ τὰ κοφίνια τὸ σπίτι... Κλέφτες! Ἡμαρτον, Θεέ μου, πού σᾶς ἔκαμα καὶ ἀποστόλους!

— Μὰ δὲν ἦταν ἀπὸ τὰ κελάρια σου, γέροντά μου... τόλμησε ν' ἀντιμιλήσει ὁ Γιαννακός.

— Ἀμέ, ἀπὸ τὰ δικά σου, ψωριάρη; Ἀπὸ τὰ δικά μου, βέβαια! Ὁ Μιχελῆς παντρεύεται τὴ Μαρριόρῃ, τὰ δυὸ σπίτια εἶναι ἓνα. Ἀπὸ τὰ κελάρια τὰ δικά μου λοιπὸν πῆρατε τὰ τυριά, τὰ ψωμιά, τὸ λάδι, τὸ κρασί, τίς ἐλιές καὶ τὴ ζάχαρη μὲ τὰ κοφίνια! Καὶ τὰ χαραμίσαιτε, σὲ ποιούς; Στους χολεριασμένους! Μὲ τέτοιους φίλους πού ἔχει, μαθές, καὶ μὲ τέτοια μυαλά, γρήγορα θὰ μοιράσει τὸ βίος του στους φτωχοὺς καὶ στους ρέμπελους καὶ θ' ἀφήσει τὴν κόρη μου στὴν ψάθα!

Στράφηκε στὴν κόρη του πού στέκονταν ἀσάλευτη, κατατρομαγμένη, καὶ δὲν τολμοῦσε νὰ σηκώσει τὰ μάτια.

— Ἄκου, Μαρριόρῃ, τῆς φώναξε, ἀκούς τίς πομπές τοῦ σπιτιοῦ μας; Ἄν ὁ προκομμένος σου ἔχει τέτοια μυαλά, τί νὰ σοῦ πῶ; Καλὰ νὰ τὸ μετρήσουμε, πρὶν νὰ πάρουμε ἀπόφαση.

Τὰ δάκρυα λευτερώθηκαν τώρα ἀπὸ τὰ μακριὰ ματόκλαδα καὶ κύλησαν ζεστὰ ἀπάνω στὰ μαραμένα μάγουλα· μὰ τὸ στόμα ἔμενε κλειστό.

— Ἄκου, Μαρριόρῃ; ξαναρώτησε ὁ παπᾶς.

Τὸ κεφάλι τῆς κοπέλας ἔσκυψε ἀκόμα πιὸ χαμηλά, σὰ νὰ ἔλεγε: Ἄκουω, ὑπακούω...

Τὸ γαϊδουράκι, δεμένο στὸ κρικέλι τῆς πόρτας, ἄρχισε νὰ χαριρίζει· ὁ Γιαννακὸς τινάχτηκε.

— Νὰ μὲ συμπαθᾶς, γέροντα, πρέπει νὰ φύγω· κι ἂν κάμαμε καμιά κακὴ πράξη, νὰ πάρουμε ἀπὸ τὸν πλούσιο καὶ νὰ δώσουμε στὸ φτωχό, ὁ Θεὸς θὰ μᾶς τὸ συχωρέσει!

— Ὁ Θεὸς μιλάει μὲ τὸ στόμα μου! φώναξε τινάζοντας ψηλὰ τὸ κεφάλι του ὁ παπᾶς· δὲν μπορείς ἐσὺ νὰ μιλᾷς ἀπευθείας μαζί του! Ἄπὸ μένα θὰ περάσει ὁ λόγος σου· καὶ σοῦ λέω: Εἶστε κλέφτες, ἐσὺ κι ὁ Κωσταντῆς κι ὁ Μανολιός· καὶ θὰ φωνάξω τοὺς προεστοὺς νὰ δοῦμε τί θὰ κάμουμε... Ἦρθαν οἱ χολεριασμένοι καὶ μόλεψαν κιόλα τὸ χωριό μας!

— Μὲ τὴν εὐκὴ σου, γέροντα, ἔκαμε ὁ Γιαννακὸς καὶ τράβηξε μὲ βιάση κατὰ τὴν πόρτα.

Ὁ παπᾶς ἔβραζε, δὲν ἀποκρίθηκε· στράφηκε στὴν κόρη του:

— Φέρε μου τὰ παπούτσια μου καὶ τὸ σκοῦφο μου καὶ τὸ μπαστούνι μου· θὰ πάω νὰ βρῶ τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς προεστοὺς.

Μπήκε μέσα νὰ φάει μάνι μάνι τὰ μελάτα αὐγά του, κι ἡ Μαριορὴ ἔτρεξε, πρόλαβε τὸ Γιαννακό, πὺλ ἔλυσε τώρα ἀπὸ τὸ κρικέλι τὸ γαϊδουράκι του, καὶ τοῦ ἔπε γρήγορα γρήγορα, πιχτά:

— Γιαννακό, κάμε μου τὴ χάρη, ἀγόρασέ μου ἀπὸ κεῖνο πὺλ βάνουν οἱ γυναῖκες στίς πολιτεῖες καὶ κοκκινίζουν τὰ μάγουλά τους· μοῦ τὸ δίνεις κρυφά, κι ὅ,τι κάνει...

— Ἐγνοια σου, Μαριορὴ, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός, θὰ σοῦ τὸ φέρω. Ξέρω τί θές.

Ἄπὸ μέσα ἀκούστηκε μπουκωμένη ἡ φωνὴ τοῦ παπᾶ:

— Θὰ τὰ ξαναποῦμε, Γιαννακό!

— Διαολόπαπα! μουρμούρισε ὁ Γιαννακὸς σφαλνώντας δυνατὰ τὴν πόρτα. Ἀντιπρόσωπος, λέει, τοῦ Θεοῦ! Μὰ ἂν ὁ Θεὸς ἦταν σὰν τὰ μούτρα του, ἀλίμονο στὴ φτωχολογιά· θὰ μᾶς ἔτρωε ζωντανούς.

Ἐξυσε τὸ κεφάλι του, χαμογέλασε:

— Τώρα μᾶς τρώει πεθαμένους· πάλι καλά!

Νομάτισε ἀλαφριά, χαδευτικά τὸ γαϊδουράκι του:

— Ἄιντε, Γιουσούφακι μου, κούνησε τὰ ποδαράκια σου, ἀγόρι μου. Χάσαμε τόση ὥρα μὲ τὸν ταυρόπαπα· μὴ στενωχωρίσαι, παιδί μου, δὲν πάει νὰ λέει! Ἐσὺ νὰ ἴσαι καλά! Ἄιντε νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸν καφενὲ νὰ πάρουμε παραγγελιὲς καὶ νὰ φύγουμε. Κλέφτες, λέει... Νὰ χαθεῖς, φαταούλα!

Ὁ καφενὲς ἦταν γεμάτος καὶ βούιζε. Ὅλοι οἱ χωριανοὶ

εἶχαν μαζωχτεῖ κι ἀναχάραζαν τὰ χτεσινοβράδινα φοβερὰ πράματα πὺλ εἶδαν τὰ μάτια τους — τὴν τσοῦρμα, τὴν προσφυγιά, τὸν ἄγριο παπᾶ μὲ τὸ Ἐθαγγέλιο, τὴ γυναῖκα πὺλ ἔπασε ξερὴ καὶ τῆς ἔριξαν ἀσβέστη νὰ μὴ χολεριάσει τὸ χωριό καὶ τὸ γεροπαπῶ μὲ τὸ τσουβάλι τὰ κόκαλα. Ἄλλοι δοξολογοῦσαν τὸν παπα-Γρηγόρη πὺλ τοὺς γλίτωσε ἀπὸ τὸ θανατικό, ἄλλοι ψυχοπονοῦσαν τὰ γυναικόπαιδα πὺλ πεινοῦσαν κι ἄλλοι ὀρκίζονταν πὺλ εἶδαν χτές τὰ μεσάνυχτα φωτιὲς στὴ Σαρακήνα...

Ὁ Παναγιώταρος μπήκε, χαμοκοίταζε γύρα του σὰν ταῦρος καὶ κάθισε σὲ μιὰ γωνιά. Φώναξε τὸν καφετζή.

— Ἐνα καφέ, διάταξε κατσούφης, χωρὶς ζάχαρη.

— Μαχμουρλῆς εἶσαι, γείτονα, εἶπε ὁ Κωσταντῆς· δὲν κοιμήθηκες πάλι καλά ἀπόψε;

Ὁ σαμαρὰς ζᾶρωσε τ' ἀγκαθωτά του κόκκινα φρύδια:

— Ἐνα καφέ χωρὶς ζάχαρη, ξανάπε καὶ γύρισε τὴν πλάτη.

Ὁ γερο-Πατριαρχεὺς μὲ τὸ ἀψηλὸ ραβδί του, μὲ τὸ ἄρχοντικό καλπάκι, ἔμπαινε τὴ στιγμὴ ἐκεῖνη καὶ χαιρετοῦσε, κουνώντας ἀλαφριά τὸ χέρι, τοὺς χωριανούς, πὺλ προσηκόνουνταν νὰ τὸν καλημερίσουν. Πιασμένη ἦταν ἡ φωνὴ του, τὰ μάτια του πρησμένα, δὲν εἶχε ἀκόμα ὀλότελα ξυπνήσει. Ἐνιωθε βαριά, παχιά τὴ γλώσσα του καὶ βαριόταν νὰ μιλήσει.

Τοῦ ἔφερε ὁ Κωσταντῆς τὸ βαρὺ γλυκό του καφέ καὶ τὸ λουκούμι κι ἕνα ποτήρι δροσερὸ νερό.

— Καλὰ ξυπνητούρια, ἄρχοντά μου, τοῦ εἶπε.

Μὰ ὁ ἄρχοντας δὲν ἀποκρίθηκε. Βούτηξε τὸ λουκούμι στὸ νερό, τὸ ἔφαγε μονομπόκι, ἤπια νερό, ἔβγαλε ἕνα μεγάλο μαντίλι, φύσηξε μέσα τὴ μύτη του κι ὁ καφενὲς βρόντηξε. Ἀλάφρωσε λίγο κι ἄρχισε νὰ πίνει μὲ δυνατὸ ἀναρούφισμα τὸν καφέ του. Τὰ μάτια του λίγο ξεπρήστηκαν, ξεθάμπωσε τὸ μυαλό του, ξανάρθε ἡ φωνὴ στὸ λαρύγγι. Κατάφτασε κι ὁ ναργιλῆς· ὁ ἄρχοντας πιά εἶχε ὀλότελα ξυπνήσει.

Στράφηκε, εἶδε τὸ Χατζη-Νικολή, τὸ δάσκαλο, τοῦ ἔγνεψε. Ὁ δάσκαλος πῆρε τὸ ναργιλῆ του, ζύγωσε στὸ τραπεζάκι τοῦ ἄρχοντα, καλημέρισε.

— Τί χαμπάρια, δάσκαλε; ρώτησε ὁ γερο-Πατριαρχεὺς. Τὴ νύχτα βαριοκοιμήθηκα, ὁμως σὰ νὰ ἔκουσα σαματὰ πολὺ, στὸν ὕπνο μου, μὰ δὲν ξύπνησα. Καὶ τώρα πὺλ ἔρχομαι, κάτι πῆρε τὸ αὐτί μου στὸ δρόμο, κάτι ἀλλόκοτοι, λέει, ἄνθρωποι ἦρθαν, μιὰ γυναῖκα, λέει, ξεψύχησε, δυὸ παπάδες πιάστηκαν... Τί ἔναι αὐτὰ πὺλ ἀκούω; τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου! Μπορεῖς νὰ μοῦ τὰ ξεδιαλύεις τοῦ λόγου σου, Χατζη-Νικολή μου;

Ὁ δάσκαλος ἔβηξε εὐχαριστημένος, ἔσκυψε, ἄρχισε μὲ χαμηλή φωνὴ νὰ μιλάει χειρονομώντας, εὐτυχημένος ποὺ εἶχε κάτι φοβερὸ νὰ διηγηθεῖ, κι ἔτσι γίνονταν κι αὐτὸς φοβερὸς κι ἔκανε καὶ τὸ γερο-ἄρχοντα νὰ τὸν ἀκούει μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα.

Ὁ Παναγιώταρος τοὺς κοίταζε καὶ μασοῦσε νευρικὰ τὸ μουστάκι του. Γούρλωνε τὰ μάτια καὶ παρακολουθοῦσε ἀνυπόμονα τὰ παχιά κρεμάμενα μοῦτρα τοῦ γερο-Πατριαρχῆ· περίμενε νὰ τὸν ἀκούσει νὰ πεταχτεῖ ἀπάνω, ν' ἀνέβει τὸ αἷμα στὴν κεφάλαι του, ν' ἀρπάξει τὸ ραβδί του καὶ νὰ φύγει τρεχάλα κατὰ τὸ σπίτι του...

Μὰ τοῦ κάκου· τ' ἀρχοντικὰ μοῦτρα δὲν ἔπαιρναν φωτιά. «Ὁ κιοτῆς ὁ δάσκαλος, μουρμούριζε ὁ Γυνοφᾶς κι ἀναπνεύσει στὴν καρέκλα του σὰ νὰ τοῦ ἔχαν βάλει καρφιά, ὁ κιοτῆς ὁ δάσκαλος φοβᾶται, δὲν τοῦ τὰ μολογᾷει ὅλα γιὰ νὰ μὴν τὸν κακοκαρδίσει· μὰ ἐγὼ θὰ τοῦ τὰ πῶ!»

Σηκώθηκε ἀποφασισμένος, ζύγωσε στὸ τραπεζάκι, ὅπου κάθονταν οἱ δύο προεστοί.

— Μὲ τὴν ἄδεια σου, ἀρχοντά μου, εἶπε· θαρρῶ, ἡ σοφολογιότητά του ἀπὸ δῶ δὲ σοῦ τὰ ἔπε ὅλα, φοβήθηκε· μὰ ἐγὼ δὲ φοβᾶμαι καὶ θὰ σοῦ τὰ πῶ σὰν ἀπομείνουμε οἱ δύο μᾶς.

— Χατζη-Νικολή, εἶπε ὁ ἀρχοντας, ἀφησέ μας μιὰ στιγμή, νὰ χαρεῖς, νὰ δοῦμε τί μὲ θέλει ὁ σαμαράς.

Στράφηκε στὸν Παναγιώταρο:

— Ἔλα, λίγα τὰ λόγια, τοῦ κάνει, γιατί ὁ δάσκαλος μοῦ βούρλισε τ' αὐτιά.

— Δὲν εἶμαι φαφλατάς, ἀντιμίλησε ὁ Παναγιώταρος πειραγμένος· μὲ ξέρεϊς· ὀρίστε, κοντὸς ψαλμὸς ἀλληλοῦια. Ὁ Μανολιὸς ξεμῶλισε τὸ γιό σου, πήραν μαζί τους τὸν Κωσταντῆ τοῦτον ἐδῶ τὸν καφετζῆ καὶ τὸ Γιαννακὸ τὸνπραματευτῆ, κατέβηκαν στὰ κελάρια σου, γέμισαν τίγκα τέσσερα μεγάλα κοφίνια καὶ τὰ πάσαραν στοὺς χολεριασμένους· καὶ τὴν ὥρα ἐκεῖνη τοῦ λόγου σου ροχάλιζες. Αὐτὸ ἤθελα νὰ σοῦ πῶ καὶ φεύγα.

Τὸ αἷμα τώρα ἀνέβηκε στὴ βαριά κεφάλαι τοῦ ἀρχοντα· τὰ μάτια του ξαναπρήστηκαν, βράχνιασε ἡ φωνή του.

— Πήγαινε στὸ διάολο, ἔγρουξε, καὶ μοῦ ἔπρηξες τὸ συκῶτι πρῶι πρῶι!

Πέταξε τὸ μαρκούτσι τοῦ ναργιλέ του, κοίταξε γύρω του, δὲ διάκρινε κανένα, στρουφογύριζε ὁ καφενές. Σηκώθηκε, ἔκαμε ἓνα βῆμα, ὕστερα ἓνα ἄλλο, βρῆκε τὴν πόρτα, βγῆκε ἔξω καὶ πήρε τὸν ἀνήφορο κατὰ τὸ σπίτι του, ἀγκομαχώντας.

— Τί διάολο τοῦ σφύριξες στὸ αὐτί, μωρὲ Παναγιώταρε, καὶ

τὸν ζούρλανες; φώναξαν στὸ σαμαρὰ μερικοὶ χωριανοὶ μισογελώντας, μισοθυμωμένοι. Δὲ φοβήθηκαν τὸ Θεό; Γέρος ἄνθρωπος εἶναι, παχύς, θὰ τοῦ ῥθει κόλλπος.

Μὰ ὁ Παναγιώταρος εἶχε κιόλα δρασκελίσει τὸ κατώφλι καὶ εἶχε γίνει ἄφαντος.

Ἡ τρουμπέτα τοῦ Γιαννακοῦ ἀκούστηκε κοροϊδευτικά, ὅλο κέφι.

— Ἔ, χωριανοί, φώναξε ὁ Γιαννακός, ὄρθιος στὴ μέση τῆς πλατείας, σὰν κόκορας, ἀρχίζει ἡ γύρα σὲ χῶρες καὶ χωριά. Ὅσοι ἔχετε παραγγελιὲς νὰ δώσετε, σηκωθείτε· ὅσοι ἔχετε γράμματα νὰ πέψετε, φέρετέ τα· ὅσοι ἔχετε συγγενεῖς, παιδιά, φίλους, ἐμπόρια στὰ γυροχώρια, ζυγῶστε· φορτώνουμαι παραγγελιὲς, μπαίνω στὴ στράτα, γυρίζω πίσω, ἂν θέλει ὁ Θεός, τὴν Κυριακὴ καὶ σᾶς φέρνω ἀπόκριση!

Κάμποσοι χωριανοὶ σηκώθηκαν, ζύγωσαν τὸ Γιαννακὸ, χαμήλωσαν τὴ φωνή, ἔδιναν τίς παραγγελιὲς τους· καὶ ὁ Γιαννακός τὰ ἔγραφε ταχτικά ὅλα στὸ μυαλό του, ἀκουμπισμένος στὸ γαῖδουράκι του.

Στερνὸς ζύγωσε ὁ Κωσταντῆς, ἔσκυψε στὸ αὐτί του:

— Ἔχε τὸ νοῦ σου, κακομοίρη, μὴν περάσεις ἀπὸ τοῦ γερο-Πατριαρχῆ· κάτι τοῦ σφύριξε ὁ ἄτιμος ὁ Ἰούδας καὶ πετάχτηκε ἀπάνω φρενιασμένος κουνώντας τὸ ραβδί του καὶ πάει νὰ δειρεῖ τὸ γιό του.

— Γιὰ τὰ κοφίνια; ρώτησε μὲ χαμηλὴ φωνὴ ὁ Γιαννακός.

— Ναῖσκει, γιὰ τὰ κοφίνια· κακὰ ξεμπερδέματα θὰ ἔχουμε, θαρρῶ. Θὰ βροῦμε τὸν μελά μου.

— Ἐγὼ κιόλα τὸν βρῆκα. Ὁ παπὰς φρένιασε κι αὐτὸς καὶ μοῦ τὰ ἔψαλε, τώρα νὰ, ἓνα χεράκι... Δὲ βαριέσαι! τὸ αὐτί μου δὲ δρώνει, ἄσ' τους ν' ἀφρίζουν καὶ νὰ ξαφρίζουν· ἐμεῖς κάμαμε τὸ χρέος μᾶς.

— Κι ἐγὼ τὸν βρῆκα τὸν μελά μου καὶ ἐγνοια σου, εἶπε καὶ ὁ Κωσταντῆς καὶ στέναξε. Ἡ ἀδερφή σου πρῶι πρῶι χύθηκε ἀπάνω μου νὰ μοῦ βγάλει τὰ μάτια. «Ἀφιλότημε, σερσέμη, κακοῦργε! μοῦ φώναξε· τὰ ἔμαθα ὅλα· ρήμαξες τὸν καφενὲ γιὰ τοὺς ἀγιογῶτες ποὺ κουβαλήθηκαν στὸ χωριό μᾶς, τοὺς χολεριασμένους. Ἐμεῖς πεινᾶμε, τὰ παιδιά σου ἔχουν κατσιάσει ἀπὸ τὴν κακοπέραση, καὶ τοῦ λόγου σου, κακοῦργε, δῶσ' του καὶ χαρίζεις καφέδες καὶ ζάχαρες καὶ σαπούνια!»

— Ποιὸς διάολος τῆς τὸ σφύριξε πρῶι πρῶι, ἔκαμε ὁ Γιαννακός ἀπορώντας.

— Ὁ κόκκινος διάολος, ποιὸς ἄλλος; Αὐτὸς, θυμᾶσαι, δὲ μᾶς

ἀφῆκε ἀπὸ κοντὰ ὄλη τὴν ὄρα χτὲς βράδν καὶ πῆγε καὶ τὰ πρόφτασε σὲ ὄλους — στὸν παπά, στὴ γυναῖκα μου καὶ τώρα καὶ στὸ γερο-Πατριαρχέα. Λύσσαζε πού τὸν ἔκαμαν Ἰούδα κι ἐμᾶς ἀποστόλους!

— Ὑπομονή, Κωσταντή μου, εἶπε ὁ Γιαννακὸς πού πονοῦσε τὸν κακομοίρη τὸν καφετζή γιὰ τὰ ὄσα τραβοῦσε στὰ χέρια τῆς ἀδερφῆς του· ὑπομονή, κάνε τὸν κουτό· καὶ τὴν Κυριακή, σὰν ξαναγυρίσω, τὰ ξαναλέμε. Ἔχε γειά!

Νομάτισε τὸ γαῖδουράκι του ὁ Γιαννακὸς καὶ χάθηκε στὸ ἀνηφόρι τοῦ χωριοῦ.

— Καλὰ τὴν ἔχεις ἐσύ, μουρμούρισε ὁ Κωσταντῆς κοιτώντας τὸ Γιαννακὸ ν' ἀλαργαίνει· καλὰ τὴν ἔχεις, ὄλα σοῦ ἴθραν βολικά· παιδιὰ δὲν ἔχεις, κι ἔσκασε κι ἡ γυναῖκα σου καὶ γλιτώσες...

Χάδεψε ὁ Γιαννακὸς τὰ γυαλιστερὰ καπούλια τοῦ συντρόφου του.

— Ἔ, Γιουσсуφάκι μου, καλὰ περνοῦμε ἐμεῖς οἱ δυό, μουρμούρισε, ἀγαπημένα σὰν ἀδέρφια. Μαλώσαμε ἐμεῖς ποτέ; Ποτέ, δόξα σοι ὁ Θεός! Γιατί εἴμαστε καλοὶ ἀνθρώποι κι οἱ δυό ἢ καλοὶ γαῖδαροι κι οἱ δυό, τὸ ἴδιο κάνει, καὶ δὲν ἀδικοῦμε κανένα... Ἄιντε γειά σου, στρίψε δεξιά, ἀλλάζουμε σήμερα δρομολόγιο, δὲν ἄκουσες τί μᾶς εἶπε ὁ Κωσταντῆς; Δὲν ἔχει ἀρχοντικό σήμερα· τράβα γραμμὴ στοῦ γερο-Λαδά, πού σὲ καμαρώνει καὶ τρέχουν τὰ σάλια του... Ἔλα γειά σου, νὰ τελειώνουμε· κι ὕστερα πιά βγαίνουμε ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ γλιτώνουμε ἀπὸ προεστοὺς καὶ παπάδες, ἀνάθεμά τους! καὶ θὰ μείνουμε πάλι τὰ δυό μας!

Ἔστριψε δεξιά, τράβηξε κατὰ τὸ σπίτι τοῦ ἐξηνταβελόνη.

«Τὸ Μανολιὸ τὸν κακομοίρη μονάχα θὰ ἴθελα νὰ δῶ πρὶ φύγῳ, συλλογίστηκε, νὰ τοῦ μιλήσω γιὰ τὴν Κατερίνα, νὰ ἔχει τὸ νοῦ του, νὰ μὴ μαγαρίσει. Τὸ Χριστὸ θὰ κάνει, μαθές, βάρδα ἀπὸ γυναῖκες!»

Ὁ γερο-Λαδάς κάθονταν στὴν αἰλὴ του, στὸ πεζούλι πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα, κουρελιάρης, ξυπόλυτος, εὐχαριστημένος. Ἦ γιὰ του, ἡ κυρα-Πηνελόπη, τοῦ ἔχε φέρει ὁ ἕνα ραγισμένο κισὲ τὸν πρῶινὸ του καφέ, καμωμένο ἀπὸ ρεβίθι καὶ κριθάρι, τοῦ ἀπίθασε ἀπάνω στὸ πεζούλι καὶ μιὰ φέτα κριθαρένιο ψωμί κι ἕνα πιατάκι ἐλιές. Ἐτρωγε κι ἔπινε ὁ γερο-Λαδάς καὶ μιλοῦσε στὴ γιὰ του, πού ἀμίλητη κι ἀδιάφορη κάθονταν ἀντίκρᾳ του σ'

ἕνα σκαμνὶ κι ἐπλεκε κάλτσες. Ἦταν ἕνα χούφταλο, ἀδύναμη, κουρελιάρα κι αὐτὴ, ξυπόλυτη κι αὐτὴ, μὲ μιὰ τεράστια κρεμάμενη μῦτη, κι ἔμοιαζε πολὺ μὲ γριὰ μαδημένη πελαργίνα.

Στὰ πρῶτα πρῶτα χρόνια, ὅταν ἦταν νέα, ἀντιμιλοῦσε καὶ καβγάδιζε μὲ τὸν ἄντρα της· ἦταν ὁμορφη, ἀγαποῦσε τὰ λουσα, κρατοῦσε ἀπὸ μεγάλο τζάκι· μὰ σιγὰ σιγὰ στόμωσε ἡ κόψη, κουράστηκε ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ κορμὶ μαράθηκε, παραδόθηκε χωρὶς ἀντίσταση, χωρὶς παράπονο, στὴ φθορά· ἄρχισε τὸ λοιπὸν ἡ κυρα-Λαδοῦ νὰ σωπαίνει. Ἄκουε, ἄκουε, θύμωνε κάπου κάπου κι ἀντιστέκονταν ἀκόμα ἀπὸ μέσα της, μὰ σώπαινε. Ὅμως ἀπὸ τὴ μέρα πού πέθανε ἡ μοναχοκόρη της, μῆτε ἄκουε πιά τί τῆς φαφλάτιζε ὁ γερο-Λαδάς μῆτε θύμωνε πιά ποτέ της μῆτε ἀντιστέκονταν σὲ τίποτα. Ἐγινε μιὰ πεθαμένη, πού περπατοῦσε ἀκόμα κι ἔτρωε καὶ κοιμόταν καὶ ξυπνοῦσε, μὰ δὲ ζοῦσε. Κι εἶχε τὴν μακαριότητα καὶ τὴν ἀφιλοκέρδεια καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ νεκροῦ.

Ρουφοῦσε λοιπὸν τὸ κριθαρόζουμό του ὁ γερο-Λαδάς, κοίταζε τὴ γριὰ του, πού ἀμίλητη κι ἀδιάφορη ἐπλεκε κάλτσα, καὶ τῆς μιλοῦσε γιὰ ἕνα μεγάλο σχέδιο, πού ἔχε σκαρώσει στὸ μυαλό του χτὲς τὴ νύχτα πού δὲν μποροῦσε νὰ κοιμηθεῖ, καὶ θὰ γέμιζε τὴν κασέλα του σκουλαρίκια, δαχτυλίδια, γιορτανία καὶ χρυσὰ κωσταντινάτα.

— Ὅλα τὰ ἔχω καλὰ σκαρώσει μέσα στὸ νοῦ μου, ὄλα στὴν ἐντέλεια, Πηνελόπη μου, μὰ δὲ βρίσκω σὲ ποῖον νὰ ἐμπιστευθῶ τὸ μυστικὸ μου· γιατί ναι μεγάλη δουλειὰ καὶ θέλει δυὸ νομάτους. Ὁ κόσμος σήμερα, κυρα-Πηνελόπη μου, ψεῦτισε, ὄλοι εἶναι ἀχόρταγοι καὶ μπαγαπόντες καὶ θέλουν νὰ σὲ φᾶνε. Ποιανὸν τὸ λοιπὸν νὰ μπιστευθῶ τὸ μυστικό; Ὁ Χατζη-Νικολῆς εἶναι χάχας, θέλει νὰ μᾶς κάνει τὸν τίμιο, εἶναι δάσκαλος ὁ κακομοίρης, τί νὰ σοῦ κάνει; πάλι καλὰ πού δὲν πετάει πέτρες! Κι ἂν ρωτᾶς καὶ γιὰ τὸν ἀδερφό του τὸν παπα-Γρηγόρη, φαταούλας, πολλὰ ξυπνος, πολλὰ καπάτσος, θέλει νὰ τὰ τσεπῶσει ὄλα, δὲ μού κάνει· γιατί θέλω κι ἐγὼ νὰ τὰ φάω ὄλα... Κουνᾶς τὸ κεφάλι, κυρα-Πηνελόπη μου, θὲς νὰ μού πεῖς γιὰ τὸ γερο-Πατριαρχέα· οὐ, νὰ χαθεῖ! Αὐτὸς εἶναι κοιλιὰ, δὲν εἶναι ἀνθρώπος· πλούσιος εἶναι πάππου προσπάππου, δὲ δούλεγε ποτέ του, δὲν ξέρει τί θὰ πεῖ ἰδρώτας... Ἐχω ἀκουστά πὼς ὑπάρχουν κάτι χοντροὶ μέρμηγκοι, βασιλικούς τοὺς λένε, πού κείτουνται ξαπλωταριὸ μέρα νύχτα κι ἔχουν ἕνα στρατὸ σκλάβᾳ μερμηγκάκια καὶ τοὺς ταῖζουν· κι ἂν δὲν τοὺς ταῖσουν, πεθαίνουν τῆς πείνας... Τέτοιος εἶναι κι αὐτός, πού νὰ τοῦ ῥθει ταμπλάς· βασιλικός

χοντρομέρηγκας. Δὲ μοῦ κάνει. Κι ἂν ρωτᾷς καὶ γιὰ τὸν ἄλλον προεστὸ, τὸν καπετὰν Φουρτούνα, βάλ' του ρίγανη· αὐτὸς δὲν εἶναι ἄνθρωπος· εἶναι ἓνα καζάνι ρακὴ κι ὄλο βράζει. Πρέπει τὸ λοιπὸν ἄλλο σύντροφο νὰ βρῶ στὴ δουλειά μου... Μὰ ποιόν;

Ἐχεις ἐσὺ κανένα στὸ νοῦ σου, κυρα-Πηνελόπη μου; Μὰ αὐτὴ ἔπλεκε, ἔπλεκε βυθισμένη σὲ ἀπόκοσμη μακαριότητα καὶ νάρκη· δὲν ἄκουε. Μιὰ στιγμὴ μονάχα σήκωσε τὰ μάτια της, θολά, οὔτε θλιμμένα οὔτε χαρούμενα, νεκρά. Κι ἡ ματιὰ τοῦ γερο-Λαδᾶ, κι εἶδε πίσω του τὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ, καὶ πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο τὸ δρόμο καὶ τὸ χωριὸ καὶ τὸν κάμπο, κι ἀκόμα πὶδὸ πέρα τὸ βουνὸ τῆ Σαρακήνα, καὶ πίσω ἀπὸ τῆ Σαρακήνα, μακριὰ πολὺ, τῆ θάλασσα, καὶ πέρα ἀπὸ τῆ θάλασσα ἓνα μαῦρο πράμα ἀπέραντο, ἀσάλευτο, χνουδωτὸ — τὸ Τίποτα. Καὶ χαμήλωσε πάλι τὰ μάτια κι ἄρχισε νὰ ξαναπλέκει, γρήγορα γρήγορα, τὴν κάλτσα, νὰ προλάβει.

Τὴ στιγμὴ ἐκεῖνη ἀκούστηκε ἡ τρουμπέτα τοῦ Γιαννακοῦ. Ὁ γερο-Λαδᾶς πετάχτηκε ἀπάνω· τὰ μικρὰ παμπόνηρα μάτια του ἔλαμψαν.

— Ὁ Θεὸς μοῦ τὸν στέλνει! φώναξε. Αὐτὸς εἶναι, αὐτὸν ζητοῦσα, αὐτὸς μοῦ κάνει! Ἐ, Πηνελόπη μου; Ἐχει ὅ,τι χρειάζεται: πρᾶματευτὴς, γυρίζει τὶς χῶρες καὶ τὰ χωριά, κουτσοψεύτης, κουτσοκλέφτης, μᾶστορας στὶς μικρὲς μπαγαποντιές, κουταβάκι στὶς μεγάλες... ψιλικατζής· αὐτὸς μοῦ κάνει. Θὰ μαζεύει, θὰ μαζεύει — καὶ στὸ τέλος, χάπ! θὰ τοῦ τὰ κάμω δλα πάστρα!

Ἐτριψε τὶς κοκαλιάρικες χεροῦκλες του, πασίχαρος. Τὸ γαϊδουράκι τώρα εἶχε σταθεῖ ἀπόξω ἀπὸ τὴν πόρτα· ἔτρεξε ὁ γερο-Λαδᾶς, ἄνοιξε.

— Καλῶς τὸ Γιαννακό! φώναξε, καλῶς τον! Μωρέ, ὁ Θεὸς σὲ στέλνει· ἄντε γιὰ σου, δέσε τὸ γαϊδουράκι στὸ κρικέλι κι ἔμπα μέσα. Ἐχω νὰ σοῦ μιλήσω.

«Τί διάολο θὰ μοῦ σκαρώσει ἡ γριά ἄλεπού! συλλογίστηκέ ὁ Γιαννακός· τὸ νοῦ σου, κακομοίρη Γιαννακό!»

Ἐδεσε τὸ γαϊδουράκι στὸ κρικέλι, μπῆκε μέσα.

— Κλείσε τὴν πόρτα καλά, μαντάλωσέ τη, νὰ μὴ μᾶς ἀκούνε... Ἐχω νὰ σοῦ μπιστευτῶ ἓνα μεγάλο μυστικό. Κάτσε. Τυχερὸς εἶσαι, μωρὲ Γιαννακό, θὰ γίνεις καὶ σὺ πλούσιος, νὰ μὴ ἔχεις ἀνάγκη ἀπὸ κανέναν κερατά. Νὰ μὴ γυρίζεις πιά σὰ διακονιάρης στὰ χωριά καὶ νὰ πουλᾷς κουβαρίστρες... Χρυσάφι, μωρὲ, Γιαννακό μου, χρυσάφι θὰ σὲ γεμίσω.

Ὁ Γιαννακὸς σάστισε.

— Μὴ μὲ κάμεις νὰ κρεπάρω, γερο-Λαδᾶ· μίλα καλά! Τί χρυσάφι;

— Ἄνοιξε τ' αὐτιά σου, ἄκου· τοῦτοι οἱ χολεριασμένοι ποῦ πέρασαν ἀπὸ τὸ χωριὸ ἦταν μιὰ φορὰ νοικοκυραῖοι. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ξεπάτωσαν· τώρα δὲν ἔχουν νὰ φᾶνε· ἄκου τὸ λοιπόν: αὐτοί, σίγουρα, φεύγοντας, ἔκρυψαν ἀπάνω τους ὅ,τι χρυσαφικὸ εἶχαν — τὰ σκουλαρίκια τους, τὰ βραχιόλια, τοὺς ἄρραβῶνες, τὰ χρυσὰ κωσταντινάτα τους... Μπῆκες τώρα στὸ νόημα, Γιαννακό;

— Ἀκόμα... ἀκόμα, εἶμαι χοντροκέφαλος. Γιὰ λέγε παρακάτω.

— Θεάρεστο ἔργο αὐτὸ ποῦ θὰ σοῦ πᾶ, Θεοῦ φώτιση, Γιαννακό μου· εἶδα τὴ νύχτα φωτιές στὴ Σαρακήνα, χωρὶς ἄλλο ἐκεῖ θὰ ἔχουν τρουπῶξει, στὶς σπηλιές. Πάρε λοιπὸν τὸ γαϊδουράκι σου, τράβα ἴσια κατὰ τὸ βουνό. Βάρα τὴν τρουμπέτα, κράζε ὄλους, ἄντρες καὶ γυναῖκες, νὰ συναχτοῦν γύρω σου, μίλησέ τους. Πές τους: — «Ἀδέρφια, ἐσεῖς πεθαίνετε τῆς πείνας, δὲ λυπᾶστε τὰ παιδιά σας; Ἐγὼ ὄλη νύχτα δὲν μπόρεσα νὰ κοιμηθῶ, γιὰτὶ σᾶς συλλογίζουμουν. Πῶς νὰ σᾶς σώσω, ἀδέρφια; Πῶς νὰ σωθεῖτε; Κι ὁ Θεὸς μὲ φώτισε, βρήκα: βγάλτε ἀπὸ τὸν κόρφο σας τὰ χρυσαφικὰ ποῦ προφτάσατε νὰ πάρετε, κάνω ἀνταλλαγὴ· δίνω ὅ,τι χρειάζεται στὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ ζήσει, σιτάρι, κριθάρι, λάδι, κρασί, δώστε μου ἐσεῖς ὅ,τι δὲ χρειάζεται στὸν ἄνθρωπο, κάτι τζοβαερικὸ ποῦ θὰ ἔχετε... Κι ἂς χάσω· Ρωμιοὶ εἶστε, χριστιανοὶ εἶστε, δὲν πειράζει!» Μπῆκες τώρα στὸ νόημα, χοντροκέφαλε;

— Ἀρχίζω... ἀρχίζω... ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς μασημένα.

Δὲν μποροῦσε ἀκόμα νὰ ξεδιαλύνει μέσα του ἂν ὁ Θεὸς ἢ ὁ διάολος εἶχε σφυρίζει τὸ σχέδιο αὐτὸ στὸ αὐτί τοῦ γερο-Λαδᾶ.

— Θεοῦ φώτιση, σοῦ λέω! Μὰ τσιμουδιά! Κανένας νὰ μὴν τὸ πάρει μρωδιά... Ἐλα γιὰ σου, νὰ δεῖς καὶ σὺ, καημένε Γιαννακό, Θεοῦ πρόσωπο... Σὲ λυπᾶμαι καὶ σένα, τέτοιος ἄνθρωπος ποῦ εἶσαι, νὰ γυρίζεις χειμῶνα καλοκαίρι στοὺς δρόμους καὶ νὰ χαντακάνεις τὰ νιάτα σου... Πόσων χρονῶν εἶσαι;

— Πενήντα, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς, κρῦβοντας μονάχα δυὸ χρόνια.

— Ἐ, βλέπεις; στὸν ἄνθρὸ ἀπάνω! Μὴ χαραμίσεις τὴ ζωὴ σου, Γιαννακό μου! Νὰ χτίσεις καὶ σὺ ἄρχοντικὸ σπίτι, νὰ παντρευτεῖς ὅποια θὲς στὸ χωριό, θαρρῶ σοῦ καλαρέσει ἡ παπα-

δοπούλα μας, νά κάμεις και σὺ παιδιά... Νά βοηθᾷς και τοὺς φίλους σου, νά βοηθᾷς και τὸ χωριό σου, κι ὅταν περνᾷς νά σηκώνονται και νά σέ χαιρετοῦν με τεμενάδες... Καινούρια ζωή, Γιαννακό μου, ἀρχοντικιά, ὄχι κουρελ ρία! Πόσα χρόνια, μωρέ, θά ζήσουμε στὸν κόσμο; Νά τὰ ζήσουμε σὰν ἄνθρωποι... "Ἐλα, τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, μὴ μᾶς προλάβει ἄλλος" τὸν παπὰ φοβᾶμαι!

— Ἐγὼ φοβᾶμαι τὸ Θεό, εἶπε ἀναποφάσιτος ἀκόμα ὁ Γιαννακός· τὸ Θεό φοβᾶμαι, γερο-Λαδᾶ. Εἶναι σωστὰ πράματα αὐτά, νά γδύσουμε τοὺς κατατρεμένους ἀδερφούς μας;

— Δὲ θά τοὺς γδύσουμε, μωρὲ ὀρνιθόμυαλε, θά τοὺς ντύσουμε, θά τοὺς γλιτώσουμε ἀπὸ τὸ θάνατο... Νά φᾶν, οἱ κακόμοιροι, νά ζήσουν, ἀδέρφια μας εἶναι, ἔχω κι ἐγὼ καρδιά, τοὺς πονῶ... Ἄνταλλαγή κάνουμε, δὲν τοὺς κλέφτουμε... Βέβαια, ὅσο μπορεῖς, κοίτα και τὸ συμφέρο. Ἐμπόριο κάνουμε, μυαλὸ ἔχουμε, γλυκὸ ἔναι τὸ κέρδος... "Ἐλα, ζύγωσε, πάρε ἕνα κομμάτι ψωμί, νά κι ἐλιές, φάε! Συντρόφοι θά γίνουμε, συνέταιροι ὄλα, λοιπόν, πρέπει νά τὰ μοιραζόμαστε· μοῦ περίσσεψε και λίγος καφές, πιέ τον!

— Δὲν πεινῶ, εἶπε ὁ Γιαννακός, ζαλίστηκα. Θά καθίσω στὸ πεζούλακι νά κωνέψω αὐτὰ ποὺ μοῦ λές... Μοῦ ἀνοίγει καινούριο δρόμο, γερο-Λαδᾶ, ἄσε νά περμαζέψω τὸ νοῦ μου, νά μετρήσω τὸ πράμα, νά πάρω ἀπόφαση.

— Τὸ κακὸ εἶναι ποὺ δὲν ἔχουμε καιρό. Τὰ πράματα βιάζον. Τί κάθεσαι και τὸ μετρᾷς; Τράβα κατὰ τὴ Σαρακήνα, μὴ χάσομεροῦμε· τὸν παπὰ φοβᾶμαι, σοῦ λέω, τὸν παπὰ τὸ φαταούλα!

Κάθισε ὁ Γιαννακός στὸ πεζούλι, ἔπιασε τὸ κεφάλι μέσα στίς ἀπαλάμες του, ἀκούμπησε τοὺς ἀγκῶνες του στὸ γόνατο κι ὦρα πολλή δὲ μιλοῦσε. "Ἐβραζε ὁ νοῦς του σὰν καζάνι, τὰ μελίγγια του βούιζαν· τὸ μυαλὸ του εἶχε σαστίσει, ξεχαρβάλασε. "Ἐφευγαν τὰ σκουλαρίκια ἀπὸ πλῆθος αὐτιά, τὰ γιορντάνια ἀπὸ πλῆθος λαιμούς, οἱ ἀρραβῶνες ἀπὸ τὰ δάχτυλα, τὰ χρυσὰ κωσταντινάτα ἀπὸ σπαγκοραμμένα κεμέρια... "Ἐφευγαν κι ἔρχονταν και στοιβάζονταν μέσα σ' ἕνα μεγάλο σεντούκι, ποὺ εἶχε στὸ χαμόσπιτό του, γεμάτο κουρελαρία τῆς μακαρίτισσας τῆς γυναικας του... Κι ἀνέβαινε ἀγάλια ἀγάλια στὸν ἀγέρα και στερεώνονταν ἕνα θεόρατο σπίτι, δὲν ἦταν σπίτι αὐτό, ἦταν παλάτι, με κήπους, με αὐλές, με μπαλκόνια, με στρώματα μαλακά και με μιὰν ὀμορφὴ γυναίκα ποὺ χτενίζονταν... Κι ἡ μεγάλη πόρτα ἀνοίξε, Κυριακὴ πρωί, ἔλαμπε ὁ ἥλιος, χτυποῦσε ἡ κα-

μᾶνα τῆς λειτουργιάς, κι ὁ Γιαννακός ἔβλεπε τὸ Γιαννακὸ νά προβαίνει με τὸ καλπάκι τοῦ δημογέροντα, με τὸ ἀψηλὸ ραβδί, με τὰ τσόχια σαλβάρια και νά πηγαίνει με ἀρχοντικὸ πάσο στὴν ἐκκλησιά, κι ὄλοι οἱ χωριανοὶ στὸ διάβα του σηκώνονταν και τὸν χαιρετοῦσαν με τεμενάδες... Κι ὕστερα ἔβλεπε πάλι τὸ Γιαννακὸ νά κάθεται στὴν αὐλή του, κι ὁ Κωσταντῆς στέκονταν μπροστά του με σέβας. "Ἐβραζε ἀπὸ τὸν κόρφο του ἕνα σακούλι γεμάτο λίρα χρυσή. «Νά, μωρὲ Κωσταντή, παράδες, νά γελάσει λίγο τ' ἀχείλι σου... Πολλὰ βασανίστηκες με τὴ στρίγγλα τὴν ἀδερφή μου, χαλάλι σου!» Φώναζε τὸ Μανολιό: «"Ἐλα και σύ, Μανολιό, σοῦ ἀγόρασα ἕνα κοπάδι πρόβατα, πᾶρ 'το, δικό σου, νά μὴ δουλεύεις πιά φαμέγιος στὸν ξεκουτιάρη τὸν Πατριαρχέα...» Στρούφιζε ἀκόμα λίγο ὁ νοῦς τοῦ Γιαννακοῦ, κι ἔβλεπε τὴν ἐκκλησιά τοῦ χωριοῦ, κι ἀπάνω στὸ καμπαναριὸ ἕνα θεόρατο ρολόι, σὰν κείνα ποὺ εἶχε δεῖ στὴ Σμύρνη, κι ἀπάνω στὸ ρολόι, γύρα τριγύρα, ὁ Γιαννακός διάβαζε με χρυσὰ γράμματα κεφαλαία: «Δωρεᾶ τοῦ κὺρ Γιαννακοῦ Παπαδόπουλου, μεγάλου εὐεργέτου!» Στρούφιζε πάλι ὁ νοῦς του, τὸ ρολόι ἀφανίστηκε, κι ἔλαμπε τώρα μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ Γιαννακοῦ ἕνα σαμάρι μαλακὸ, με βελουδένια στρώση, με χρυσὲς πούλιες, και τὸ πῆρε ὁ Γιαννακός στὴν ἀγκαλιά του και μῆλκε στὸ ἀχούρι. «Γιουσουφάκι μου, φώναξε, σοῦ πῆρα τὸ καινούριο σαμάρι ποὺ σοῦ ἔταξα· κοίτα, μῆτε βασιλιάς δὲν τό ἔχει. Τέλειωσαν πιά τὰ βάσανά μας· θά τρῶς, θά πίνεις, Γιουσουφάκι μου, και θά σεριανᾷς με τὸ καινούριο σαμάρι στὴν πλατεία, κάθε Κυριακή, μετὰ τὴ λειτουργία, κι ὄλοι θ' ἀναμερίζουν με σεβασμὸ και θά σέ χαιρετοῦν σὰ νά ἴσαι ἄνθρωπος.»

Γέλασε, τίναξε τὸ φουντωμένο κεφάλι του ὁ Γιαννακός, σὰ νά ξυπνοῦσε. Κοίταξε τὴ γριά ποὺ ἔπλεκε, ἔπλεκε με μανία, βυθισμένη στὴ μακαριότητα, εἶδε τὸ γερο-Λαδᾶ ποὺ εἶχε καρφωμένα τὰ μάτια ἀπάνω του και περίμενε.

— Μισὰ και μισὰ, εἶπε, σύμφωνοι, γερο-Λαδᾶ;

Ἐγερο-Λαδᾶς τοῦ ἄπλωσε τὴ χεροῦκλα του:

— Τὸ χέρι σου, Γιαννακό, σύμφωνοι· μισὰ και μισὰ, τίμα πράματα! Κάθε βράδυ θά μοῦ φέρνεις ἐδῶ τὰ χρυσαφικά ποὺ μάζεψες και θά σοῦ δίνω τὸν καρπὸ, τὸ λάδι και τὸ κρασί ποὺ συμφώνησες. Κι ὅταν πιά τὰ κάμουμε ζύστρα ὄλα, ἔρχεσαι και κάνουμε λογαριασμούς. Γράφε και σὺ στὸ κατάστιχό σου τί δίνουμε και τί παίρνουμε γιὰ νά ξέρεις, νά μὴ θαρρεῖς πὼς θά καταδεχτῶ νά σέ γελάσω. Και γιὰ νά δεῖς πόσο σέ μπιστεύομαι, νά, σοῦ δίνω και προκαταβολὴ τρεῖς χρυσὲς λίρες τούρκικες.

“Εβγαλε από τον κόρφο του ένα σακούλι δεμένο σφιχτά με σπάγκους· τὸ ἔλυσε, ἔχωσε μέσα τὸ χέρι του, ἔβγαλε καὶ μέτρησε, μιὰ μιὰ, τρέμοντας, τὶς τρεῖς λίρες. Τὶς ἄρπαξε ὁ Γιαννακὸς στὴ λιμασμένη φούχτα του, τὰ μάτια του ἀντισπίθισαν, γέμισαν χρυσάφι.

— Θὰ ἐτοιμάσω τὸ χρεωστικό, εἶπε ὁ γερο-Λαδᾶς, καὶ σὰ γυρίσεις, μὲ τὸ καλὸ, βάνεις τὴν ὑπογραφή σου... Εἶσαι εὐχαριστημένος; Πιστεύεις τώρα στὸ λόγο μου; Δὲν εἶναι λόγια αὐτὰ ποὺ σοῦ λέω, εἶναι λίρες. “Αἰντε τώρα, μὴ χασομεροῦμε, στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ!

“Ἐσπρωξε τὸ Γιαννακό, ἀνοιξε τὴν πόρτα.

— Ὁ Θεὸς μαζί σου! τοῦ φώναξε κι ἔκλεισε βιαστικὸς τὴν πόρτα, μὴν τύχει καὶ μετανιώσει ὁ σύντροφος.

“Ἐτριψε τὶς σκελεθρωμένες χεροκλες του, στράφηκε στὴ γυναίκα του:

— Πηνελόπη μου, εἶπε, βάνοντας τὸ δάχτυλο στὸ στόμα, τιμουδιά! Εἶδες πῶς τὰ κατάφερα πάλι; Εἶδες πῶς κόβει τὸ μυαλό μου; Ξουράφι, σοῦ λέω! Εἶδες, Πηνελόπη μου; Σοῦ τὸν ἔπιασα μὲ τὸ χρυσὸ ἀγκίστρι· τρία ἔδωκα, χίλια θὰ πάρω... “Αἰντε τώρα, νὰ σὲ χαρῶ, νὰ ἐτοιμάσεις τὸ σεντούκι, αἰντε γιὰ σου!

Μὰ αὐτὴ δὲν κούνησε ἀπὸ τὸ σκαμνί· ἐπλεκε, ἐπλεκε καὶ κοίταζε, χωρὶς νὰ βλέπει, τὶς βελόνες ποὺ ἐσμιγαν, χῶριζαν καὶ ξανάσμιγαν πάλι κι ἀβγάτιζαν τὴν κάλτσα ποὺ ἐπλεκε τοῦ γερο-Λαδᾶ. Καὶ μέσα στὴν κάλτσα κοίταζε ὄχι τὸ κοκαλιάρικο πόδι τοῦ γέρου παρὰ τὸ ἴδιο τὸ κόκαλο, μακρὺ, ξερῶ, μισοφαγωμένο ἀπὸ τὰ σκουληκάκια.

Κι ὡστόσο πήγαινε μπροστὰ τὸ γαῖδουράκι, πίσω ὁ Γιαννακὸς, συλλογισμένος. “Ἐνιωθε ἕνα βάρος πικρὸ πολὺ στὴν καρδιά του· καὶ συνάμα ἕνα ἄλλο βάρος, γλυκὸ πολὺ, δεξιά, στὴν τσέπη τοῦ γιλέκου του. Σὰ νὰ ἔχε μεθύσει. Καὶ πότε πηδοῦσε χορευτὰ ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα, πότε κοντοστέκουνταν κι ἐπεφτε σὲ λογισμούς· καὶ τὸ γαῖδουράκι στρέφουνταν, τὸν κοίταζε καὶ κοντοστέκουνταν κι αὐτὸ καὶ περίμενε.

— Νὰ μὴ δῶ κανένα, νὰ μὴ με δεῖ κανέναν, μουρμούριζε ὁ Γιαννακὸς. “Αἰντε, Γιουσουφάκι μου, κάμε γρήγορα, τί στέκεσαι; Στρίψε ἀπὸ δῶ· ἀλλάζουμε δρόμο, δουλειὲς μὲ φουντες, Γιουσουφάκι μου!

Τὸ γαῖδουράκι κουνούσε μὲ ἀπορία τὸ νοητὸ κεφάλι· δὲν

μποροῦσε νὰ καταλάβει. Ποῦ πήγαινε ἀπὸ δῶ; Τί ἔπαθε τὸ ἀφεντικό; Τί σερσέμηδες ποῦ ἔναι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι!

— Νὰ μὴ δῶ κανένα, μήτε τὸ Μανολιό... “Ἐχω τώρα ἄλλες σκοτούρες στὸ κεφάλι μου· δὲν πάει νὰ βγάλει τὰ μάτια του μὲ τὴν Κατερίνα! Καρφὶ δὲ μοῦ καίγεται... “Αἰντε, Γιουσουφάκι μου, δρόμο!

Μὰ ὡς ἔστριβε κι ἔμπαινε στὴν ἀκρινὴ γειτονιά τοῦ χωριοῦ, ἀπ’ ὅπου πιά ἀρχίζουν τὰ χωράφια, νὰ σου μπροστὰ τοῦ ὁ Μανολιὸς μὲ δυὸ ἄλλους χωριανούς, ποὺ κουβαλοῦσαν σηκωτὸ τὸν καπετὰν Φουρτούνα, καὶ πήγαιναν σιγὰ σιγὰ, μὲ σκυφτὸ κεφάλι· μπροστὰ ὁ σεῖζης μὲ τὴ γαταγάνα του καὶ τὸ κόκκινο φέσι.

“Αναμέρισε ὁ Γιαννακὸς τὸ γαῖδουράκι του νὰ περάσουν, ζύγασε· κι εἶδε τὸν κακόμοιρο τὸν καπετάνιο ἀναίσθητο, μὲ τὸ σπασμένο κεφάλι τυλιμένο μὲ ἄσπρη πετσέτα ὄλο αἵματα...

— Τί ἔπαθε, μωρὲ παιδιά, ὁ καπετάνιος μας; Λέγε, Μανολιό!

— Γκρεμίστηκε ἀπὸ τὴ σκάλα τοῦ Ἁγᾶ, ὁ καπερὸς, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς, ἔσπασε τὸ κεφάλι του... “Ἄν δεῖς τὴ θειά μου τὴ Μανταλένια, φώναξε τῆς νὰ ῥθει νὰ τοῦ ἀλλάξει τὴν πληγή... Καταλαβαίνει αὐτὴ, ἦταν μαμὴ πρὶ νὰ γίνεϊ σαβανώτρα.

— Τὸν κακομοῖρη! μουρμούρισε ὁ Γιαννακὸς· θὰ ἔταν στουπι στὸ μεθύσι.

Στράφηκε ὁ σεῖζης, γέλασε:

— Μὴ χολοσκᾶς, μωρὲ Ρωμιέ, εἶπε· ἔσπασε τὸ κεφάλι του, θὰ ξανακολλήσει· οἱ σπανοὶ ἔναι ἐφτάψυχοι.

— Μανολιό, εἶπε ὁ Γιαννακὸς, ἔχω νὰ σοῦ μιλήσω.

— Κι ἐγώ, εἶπε ὁ Μανολιὸς· μὰ ἄσε νὰ ξαπλώσουμε πρῶτα τὸν καπετάνιο στὸ στρῶμα του· ἀκλόυθα καὶ περίμενε μὲ ἀπόξω ἀπὸ τὴν πόρτα του, κι ἔφτασα.

Πῆραν τὸ δρόμο πάλι ἀργοπατώντας, γιατί σὲ κάθε κούνημα ὁ καπετάνιος μούγκριζε ἀπὸ τὸν πόνο. “Ἐφτασαν, ἔμπασαν τὸν καπετάνιο στὸ χαμῶι του, κι ὁ Γιαννακὸς ἔβαλε τὸ γαῖδουράκι του στὸν ἴσκιο μιᾶς ἐλιάς καὶ περίμενε.

— Μωρὲ, ὀλογκάστρωτη ἦταν τούτη ἡ νύχτα, μουρμούρισε. Νὰ δοῦμε τί ἀκόμα θὰ ξεγεννήσει. Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του!

“Ἐβγαλε τὴν ταμπακέρα του, ἔστριψε ἕνα τσιγάρο, ἀκούμπησε στὸν κορμὸ τῆς ἐλιάς κι ἄρχισε νὰ καπνίζει, νὰ περάσει ἡ ὥρα. Εἶχε μετανιώσει ποὺ μίλησε τοῦ Μανολιὸς, θὰ χασομεροῦσε, κι οἱ μεγάλες δουλειὲς ποὺ ἔβαλε μπροστὰ του, συλλογίζονταν,

θέλουν γρήγορα χέρια. "Έψαξε στην τσέπη του γιλέκου του, άγγιξε τις λίρες, χαμογέλασε.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, μουρμούρισε, δὲν ἦταν ὄνειρο. Πολλὲς φορὲς τὴν ἔχω πάθει στὸν ὕπνο μου, πὼς κρατοῦσα, λέει, μέσα στὶς φοδύχτες μου λίρες... Καὶ τὸ πρῶτὸ ἔψαχνα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι μου, ὁ κουτεντέζ! Μὰ τώρα, δόξα σοι ὁ Θεός!

"Άγγιξε πάλι τις λίρες, ἠσύχασε.

Ὁ Μανολιὸς φάνηκε, σφούγγιξε τὸ μέτωπό του, εἶδε τὸ Γιαννακό κάτω ἀπὸ τὴν ἐλιά, ζύγωσε.

— Πολλὰ βαρὺς ἦταν ὁ βλοημένος, μᾶς ξεθέωσε, εἶπε.

— Βιάζομαι, ἔκαμε ὁ Γιαννακός, δυὸ λόγια ἔχω νὰ σοῦ πῶ καὶ φεύγω· ἔχω σήμερα πολλὴ δουλειά... "Άκου, Μανολιό: Πρῶτα πρῶτα, νὰ μὴν πατήσεις σήμερα στὸ σπῆτι τοῦ ἀφεντικοῦ σου· ἔμαθε γιὰ τὰ κοφίνια, φρένιασε, πήρε τὴν μπαστούνα του καὶ πήγε νὰ δεῖρει τὸ γιό του. Βάρδα τὸ λοιπόν, ὥσπου νὰ περάσει ἡ μπόρα.

— Μὰ ἂν εἶναι αὐτό, πρέπει νὰ πάω νὰ μοιραστῶ μὲ τὸ Μιχελὴ τις ξυλιές· φταῖω κι ἐγώ.

— Φταίω κι ἐγώ, μὰ δὲν πάω. Ντροπὴ 'ναι, θὰ πεῖς, μὰ χουζούρι... Μὴ φεύγεις, στάσου· ἔχω ἀκόμα καὶ τοῦτο νὰ σοῦ πῶ: Ἡ Κατερίνα ἡ χήρα ἀπλώνει τὰ δίχτυα της καὶ θέλει νὰ σὲ τυλίξει· σὲ βλέπει, λέει, στὰ ὄνειρά της καὶ χτὲς βράδυ στὴν πλατεία σοῦ 'παίξε τὸ μάτι, μὰ ἐσὺ ποῦ νὰ πάρεις χαμπάρι! "Έχε τὸ νοῦ σου, Μανολιό, θεριό 'ναι ἡ Κατερίνα, καὶ Μητροπολίτες ξεμυαλίζει... Συλλογίσου τὴ Λαμπρὴ ποῦ μᾶς ἔρχεται καὶ τὸ χρέος σου... Μὴ μαγαρίσεις!

Ὁ Μανολιὸς ἔσκυψε τὸ κεφάλι, κοκκίνισε· εἶχε κι αὐτὸς δεῖ, τὴ νύχτα τοῦτη, τὴ χήρα στὸν ὕπνο του, μὰ πῶς, δὲν τὸ θυμόταν· σὰν ζύπνησε, τὰ μάτια του ἦταν κομμένα.

— Ὁ Χριστὸς θὰ μὲ βοηθήσει, μουρμούρισε.

— Ποῦ νὰ προκάμει κι αὐτός, Μανολιό μου, κούνα καὶ σὺ τὰ πόδια σου! Μὰ ἔλα τώρα, βιάζομαι, ἡ σειρά σου· κάτι εἶχες, θαρρῶ, νὰ μοῦ παραγγείλεις.

Ὁ Μανολιὸς κόμπιασε, δὲν ἤξερε πῶς νὰ τὸ γυρίσει, νὰ μὴν πληγώσει τὸ φίλο του.

— Νὰ μὲ συμπαθᾶς, εἶπε τέλος, γι' αὐτὸ ποῦ θὰ σοῦ πῶ, μὰ ἐμεῖς πιά οἱ τέσσερις ἔχουμε ἓνα μεγάλο σκοπό, ἱερό, εἴμαστε ἓνα... "Άν ἓνας ἀπὸ μᾶς παραπατήσει, οἱ ἄλλοι πρέπει νὰ τὸν ἀναβαστοῦν· ἓνας νὰ χαθεῖ, χανόμεστε ὅλοι· Γι' αὐτὸ παίρνω τὸ θάρρος...

— Λέγε, λέγε, Μανολιό, καὶ μὴν κλώθεις, ἔκαμε ὁ Γιαννακός

καὶ πήρε νὰ λύσει τὸ γαῖδουράκι του ἀπὸ τὴν ἐλιά. Εἶμαι βιαστικός, σοῦ λέω.

— Σήμερα ξαναπιάνεις τὴ δουλειά, εἶπε μὲ μαλακιά φωνὴ ὁ Μανολιὸς καὶ πήρε τρυφερά τὸ Γιαννακό ἀπὸ τὸ μπράτσο· κινᾶς πάλι τις γύρες στὰ χωριά μὲ τις πρამάτιες σου. Μὴν ξεχνᾶς, σ' ἔξορκίζω στὸ Χριστό, μὴν ξεχνᾶς τί σοῦ παράγγελνε χτὲς ὁ γέροντας...

— Τί μοῦ παράγγελνε ὁ γέροντας; ἔκαμε ὁ Γιαννακὸς κι ἡ φωνὴ του ξάφνου εἶχε τραχύνει.

— Σὲ παρακαλῶ, Γιαννακό μου, μὴν τὸ κακοπάρεις... Νὰ μὴν κλέβεις, λέει, στὸ ζύγι, νὰ μὴ...

Ὁ Γιαννακὸς ἄναψε· ἔλυσε ἀπότομα τὸ γαῖδουράκι, τύλιξε νευριασμένος τὸ χαλινάρι στὸ μπράτσο του:

— Καλὰ, καλὰ... Θαρρεῖ ἡ ἀγιότητά του πὼς εἶναι εὐκολο... Τί θὰ 'λεγε ἂν τοῦ παράγγελνα κι ἐγώ νὰ σφίξει λίγο τὸ ζωνάρι του, νὰ μὴν τρώει τὸν περὶδρομο καὶ νὰ δίνει τὸ περισσευούμενο στοὺς φτωχοὺς; Νὰ μὴν ἀνακατεῦει κόλλα κι ἀλεύρι καὶ μπαχαρικά καὶ νὰ τὰ πουλάει γιὰ μαντζούνια ποῦ γαίνουσι ὄλες τις ἀρρώστιες, ὁ κομπογιαννίτης! Πέρυσι ἀκόμα δὲν ἀφήκε ἄταφο τρεῖς μέρες τὸ γερο-Μαντουῶδη καὶ βράμισε, γιὰ τὴν ζητοῦσε νὰ τὸν πλερώσουν πρῶτύτερα οἱ κληρονόμοι; Μιὰν ἄλλη μέρα δὲν ἔβγαλε στὸ σφυρὶ τὸ ἀμπέλι τοῦ κακομοίρη τοῦ Γερώνυμου τοῦ μπαλαματιῆ, γιὰ τὸ χρωστοῦσε; Κι ἔφετο ἀκόμα, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ Μεγάλη Βδομάδα, δὲν ἔβγαλε ταρίφα — τόσα στὴ βάφτιση, τόσα στὸ γάμο, τόσα στὴν κηδεῖα, ἀλλιῶς, λέει, δὲ βαφτίζει, δὲν παντρεύει, δὲ θάφτει; Κι ἔχει τώρα μούτρα ὁ ταυραμπᾶς καὶ παραγγέλλει ἐμένα τοῦ φτωχοῦ ἀνθρώπου...

— Μὴ βλαστημᾶς τὸ γέροντα, τὸν ἀντίσκοψε ὁ Μανολιός, καθένας ἔχει νὰ δώσει λόγο γιὰ τὴν ψυχὴ του, κοίτα τὴν ψυχὴ σου, Γιαννακό! Πρέπει τὸ χρένο τοῦτον νὰ 'μαστε καθαροί, ἀγνοί, θὰ κάνεις τὸν ἀπόστολο Πέτρο, μὴν τὸ ξεχνᾶς... Πῶς κάνουμε ὅταν εἶναι νὰ μεταλάβουμε; Νηστεύουμε, δὲν τρώμε κρέας μῆτε λάδι, δὲ βλαστημοῦμε, δὲ θυμώνουμε... Τὸ ἴδιο κι ἐμεῖς τώρα, Γιαννακό μου...

Μὰ ὁ Γιαννακὸς εἶχε φουντώσει· ἐνιωθε πῶς ὁ Μανολιὸς εἶχε δίκιο, κι αὐτὸ τὸν φρένιαζε πῶς πολὺ. Παράτησε τὸν παπᾶ, τὰ 'βαλε τώρα μὲ τὸ φίλο του· σοῦριξε:

— "Έ, τοῦ λόγου σου, Μανολιό, μὴν τὸ ξεχνᾶς, θὰ κάνεις ὄχι τὸν ἀπόστολο παρὰ τὸν ἴδιο τὸ Χριστό. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀγγίξεις γυναῖκα; "Όχι! Καὶ ὅμως ἡ ἀφεντιά σου τώρα ἐτοιμάζεσαι νὰ παντρευτεῖς! Ναι ἢ ὄχι; Τί μοῦ κοκκινίζεις; Ναι

ή δχι; 'Ανάθεμά μας δλους, λέω ἐγώ· ζόρικο πράμα είναι ή άγιοσύνη...

‘Ο Μανολιός έσκυψε τὸ κεφάλι καὶ δὲ μίλησε.

— Ναι ή δχι; ξανασούριξε ὁ Γιαννακός πὸ δλο κι άγρίευε. Βλέπεις τὸ Λενιὸ καὶ ξερογλείφεται... Κι ὁ Σατανάς σου τὴ φέρνει στὸν ὕπνο σου, ὅπως τὴ θές, τσίτσιδη! "Ἡμουν κι ἐγὼ μιὰ φορὰ τζόβενο σάν και σένα, κατέχω τὰ τερτίπια τοῦ Σατανά... Σου τὴ φέρνει στὸν ὕπνο σου καὶ κριματίζεσαι, καὶ μοῦ σηκώ- νεται τὸ πρῶι καὶ τὰ μάτια σου εἶναι κομμένα... Κι ὅταν θά μοῦ παρασταίνεις τὸ Χριστὸ τὸ Σταυρωμένο, θά 'σαι νιόγαμπρος... Θά σὲ σταυρώνουν, μὰ ἐσύ — ἄλλοῦ βρέχει! θά ξέρεις πὼς ὅλα αὐτὰ εἶναι παιχνίδι, πὼς ἄλλος σταυρώθηκε, καὶ θά συλλογιέσαι, τὴν ὥρα πὸ θά φωνάζεις ἄπάνω στοῦ σταυροῦ: «'Ἡλί, 'Ἡλί, λαμὰ σαβαχθανί!»), πὼς σὲ λίγο θά γυρίσεις στοῦ σπιτάκι σου, μετὰ τὴ σταύρωση, καὶ θά σὲ περιμένει τὸ Λενιὸ μὲ τὸ νερὸ ζεσταμένο νὰ πλυθεῖς, μὲ ροῦχα καθαρὰ ν' ἀλλάξεις καὶ νὰ ξαπλώσεις κι οἱ δύο, μετὰ τὴ σταύρωση, στοῦ κρεβάτι... Σάπα τὸ λοιπόν, Μανολιό, μὴ μοῦ δίνεις ἐμένα ἀρμήνεις! Δάσκαλε πὸ δίδα- σκες...

‘Ο Μανολιός ἄκουε μὲ σκυμμένο κεφάλι, ἔτρεμε. «'Ἐχει δίκιο... ἔχει δίκιο, συλλογίζονταν. Εἶμαι ψεύτης, ψεύτης, ψεύτης!»

— Γιατί σωπαίνεις; ψέματα λέω; φώναξε ὁ Γιαννακός καὶ χαίρουνταν τὸ Μανολιὸ νὰ τρέμει.

— Μὰ χτές ἄκόμα, Γιαννακό... ἄρχισε ὁ Μανολιός.

Μὰ ὁ Γιαννακός δὲν τὸν ἀφήκε:

— Χτές, Μανολιό μου, εἶπε καὶ τράβηξε τὸ γαῖδουράκι του νὰ κινήσει, χτές, Μανολιό μου, ἦταν ἄλλιως. Γιορτές, βλέπεις, τὴν εἶχαμε τυλώσει καλά, τὸ γαῖδουράκι ἦταν δεμένο, τὸ σφέρο κοιμόταν... Μὰ σήμερα, κοίτα, τὸ γαῖδουράκι φορτωμένο, ἠ κοιλιά ἀδειανή, πέρασε ἠ Λαμπρή, ἀρχίζει τὸ ἐμπόριο... Κι ἐμπόριο θά πεί, παλικαράκι μου, ἄρπαξε νὰ φᾶς καὶ κλέψε νὰ 'χεις! 'Αλλιως, ἄς μὴν ἔκανα τὸν ἔμπορο· ἄς πῆγαινα στοῦ 'Α- γιονόρος νὰ καλογερέψω... Κατάλαβες;

Σάπασε μιὰ στιγμή, εἶχε ἀλαφρώσει λίγο· τράβηξε τὸ γαι- δουράκι, κοίταζε τὸ Μανολιό, εὐχαριστημένος πὸ μίλησε πιά δξω ἀπὸ τὰ δόντια κι ἔβγαλε τὸ ἄχι του.

— 'Ἐχε γειά, Μανολιό μου, εἶπε· κι ὅ, τι εἶπαμε, νερὸ κι ἄλατι!

Μὰ μέσα του ἄκόμα ὁ θυμὸς δὲν εἶχε ὀλότελα κοπάσει· στρά- φηκε στερνὴ φορὰ στοῦ φίλο του:

— ‘Ο ἔμπορος ἔχει χρέος, Μανολιό μου, νὰ κλέφτει· ὁ ἅγιος

ἔχει χρέος νὰ μὴν κλέφτει. Αὐτὸ εἶναι. Μὴν τὰ μπερδεύου- με... Στὶς χαρὲς σου, Μανολιό μου, καλὰ στέφανα! Πάμε, Γιουσουφάκι μου!

‘Ο Μανολιός ἔμεινε μόνος. ‘Ο ἥλιος εἶχε ψηλώσει, ἄνθρω- ποι, βόδια, σκυλιά, γαῖδούρια εἶχαν ζευτεῖ στὶς καθημερινὲς δουλειές τους, ὁ γερο-Λαδᾶς εἶχε βάλει τὰ γυαλιά του κι ἔγραφε ἄργά, προσεχτικά, χαμογελώντας, τὸ χρεωστικὸ γιὰ τὶς τρεῖς λίρες, ὁ παπᾶς, τὴν ὥρα πὸ πῆγαινε φρενιασμένος νὰ βρεῖ τὸ γερο-Πατριαρχέα, τὸν κάλεσαν νὰ τρέξει νὰ μεταλάβει κάποιον ἐτοιμοθάνατο κι ἄλλαξε δρόμο· κι ὁ καπετὰν Φουρτούνας μούγ- κριζε ἄπάνω στοῦ στρώμα του κι ἔβριζε τὴ γρια-Μανταλένια πὸ τὸ ἄλλαζε τὰ πανιά καὶ τοῦ τύλιγε τὸ σπασμένο κεφάλι.

Καὶ τὸ Λενιὸ κάθονταν στὸν ἀργαλειό, ὕφαινε τὶς στερνὲς μπόλιες καὶ σιγοτραγουδοῦσε, κι ἠ καρδιά της χόρευε, ἀνέ- βαινε ὡς τὸ λαιμὸ της, κατέβαινε ὡς τὰ νεφρά της, πηδοῦσε ἀπὸ τὸ ἕνα βυζὶ της στοῦ ἄλλο καὶ τὴ γαργάλιζε...

‘Απάνω, στὸν ὄντὰ τοῦ ἀφεντικοῦ, ἄκουγε τὸ Λενιὸ φωνὲς — ὁ κύρης μάλωνε, ὁ γιός ἀντιμιλοῦσε, πηγαινόρχονταν κι οἱ δύο τους σὰ νὰ πάλευαν, καὶ τὸ πάτωμα κουνιόταν· μὰ τὸ Λενιὸ, σκυμμένη στὸν ἀργαλειό της, δὲ νοιάζονταν γιὰ τοὺς καβγάδες του κι οὔτε ἔτρεμε πιά σάν ἄκουε τὶς ἄγριοφωνᾶρες τοῦ ἀφέν- τη... Ἐέκοβε ἀπὸ τὴν ἐξουσία του, ἔτοιμο ἦταν τὸ σκοινὶ νὰ σπάσει, καὶ νὰ φύγει τὸ Λενιὸ μαζί μὲ τὸ Μανολιό της ἄπάνω στοῦ βουνὸ μὲ τὰ πρόβατα. Εἶχε βαρεθεῖ τὸ γερο-Πατριαρχέα, κι ἄς τὴν ἀγαποῦσε σάν παιδί του, κι ἄς τῆς εἶχε βρεῖ γαμπρό, κι ἄς τὴν προῖκιζε μὲ ἀπλοχεριά· τὸν εἶχε σιχαθεῖ πιά, δὲν τὸν ἤθελε.

‘Ο καβγάς τᾶρα στὸν ὄντὰ φούντωσε, οἱ ἄγριοφωνᾶρες τοῦ γέρου ἀκούστηκαν μιὰ στιγμή καθαρὰ, καὶ τὸ Λενιὸ ἔστησε τὸ αὐτάκι ν' ἀκούσει.

— ‘Όσο ζῶ, φώναξε ὁ γέρος, ἐγὼ θά κάνω κουμάντο ἐδῶ μέ- σα, δχι ἐσύ! Τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου!

Πλαντοῦσε ὁ γέρος, τσεύδιζε, μπερδεύτηκαν πάλι τὰ λόγια του, τὸ Λενιὸ δὲν μπορούσε νὰ ξεχωρίσει. Μὰ σὲ λίγο πῆρε πάλι καθαρὰ τὸ αὐτί της:

— Καὶ μὲ τὸ Μανολιὸ δὲ θέλω νὰ 'χεις πολλὲς φιλιές· αὐ- τός, μὴν τὸ ξεχνᾶς, εἶναι φამέγιος, ἐσὺ ἄρχοντας, κράτα τὴ θέ- ση σου!

— Τὸν παλιόγερο, μουρμούρισε τὸ Λενιό, τὸν ξεκουτιάρη,

πού δὲ σέβεται τ' ἄσπρα του μαλλιά, μόνο φέρνει ἐδῶ τὴν παλιο-Κατερίνα καὶ σαλιαρίζει! Καὶ δὲν καταδέχεται τὸ Μανολιό, μὴν τοῦ μολέψει, τάχα μου, τὸν κανακάρη του... Ἄχ, νὰ φύγω, νὰ φύγω, νὰ μὴ σὲ βλέπω πιά, νὰ μὴ σὲ ἀκούω, παμπόγερε!

Πετάχτηκε ἀπὸ τὸν ἀργαλειό, δὲν τὴ χωροῦσε πιά τὸ χαμῶι, βγήκε στὴν αὐλὴ νὰ πάρει ἀγέρα.

— Τὸν παμπόγερο! μουρμούρισε πάλι, πού νὰ τοῦ ῥθει κόλπος!

Πῆγε στὴ μέση τῆς αὐλῆς νὰ τραβήξει νερό, νὰ βουτήξει τὸ κεφάλι της, νὰ δροσερέψει. Μικροκαμωμένη, στρουμπουλὴ, χοντραχειλά, μὲ τσαχπίνικα μπιρμπιλωτὰ μάτια καὶ μὲ μιὰ μύτη αἰτίσια, πού ἔμοιαζε ἀληθινὰ μὲ τὴ μύτη τοῦ γερο-ἄρχοντα. Ἦταν μελαχρινὴ πολὺ καὶ νόστιμη, σκανταλιάρη. Στέκουνταν τὸ δειλινὸ στὸ κατώφλι, κι ὅταν ἕνας ἄντρας περνοῦσε, ἄπλωνε τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κοίταζε μὲ ἀπληστία, περιέργεια καὶ συμπόνια· ἔμοιαζε τὸ Λενιὸ θεριὸ πού πεινάει, σηκώνει κουλουριαχτὸ τὸ πόδι νὰ χιμήξει, μὰ ξάφνου λυπᾶται τὸ κακόμοιρο τὸ ζὸ πού παρουσιάστηκε μπροστά του, τὸ ἀφήνει νὰ ξεφύγει καὶ προσδοκᾷ ἀνυπόμονα τὸ ἄλλο... Ἐνα κυνήγι ἄγριο, ἀκίνητο, ἀνήλεο καὶ συνάμα γεμάτο παράπονο ξεσποῦσε κάθε δειλινὸ στὸ κατώφλι, καὶ τὸ Λενιὸ ἔμπαινε μέσα, σὰ νύχτωνε, ἐξαντλημένο.

Τὴ στιγμὴ πού εἶχε πιά τραβήξει τὸν κουβὰ κι ἐτοιμάζονταν νὰ χῶσει τὸ ἀναμμένο μουτράκι της μέσα, ἡ πόρτα τῆς αὐλῆς ἀνοίξε καὶ μπήκε ὁ Μανολιός.

— Καλῶς τὸ Μανολιό! ξεφώνισε ἡ κοπέλα κι ἔκαμε νὰ τοῦ χιμήξει, μὰ κρατήθηκε.

Τὸν κοίταξε μονάχα μὲ λαχτάρη κι ἐρεῦνησε πάλι, μοναστραπὶς, μὲ τὴ ματιὰ της, τὰ μπράτσα του, τὸ λαιμὸ, τὰ στήθη, τὰ μεριὰ καὶ τὰ γόνατα... Σὰ νὰ ἔταν νὰ παλέψει μαζί του, κι ἤθελε νὰ λογαριάσει τί ἀντίσταση θὰ βρεῖ κι ὡς πόσο θὰ δυσκολευτεῖ νὰ τὸν βάλει κάτω.

Ὁ Μανολιός δὲ μίλησε, δρασκέλισε τὴν αὐλὴ, ἀφῆκε στὴ γωνιά τὸ ραβδί του κι ἐτοιμάζονταν ν' ἀνέβει τὴν πέτρινη σκάλα πού πήγαινε στὸν ὄντα τοῦ ἀφεντικοῦ. Εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸ δρόμο τὶς φωνὲς καὶ βιάζονταν νὰ μοιραστεῖ μὲ τὸ Μιχελὴ τὴν μπόρα.

Φαίνονταν κουρασμένος κι ἀνήσυχος. Ἐδοῦς ὡς εἶδε τὸ Λενιό, ἡ καρδιά του χτύπησε δυνατὰ, κατατρομαγμένη· ἴσια ἴσια αὐτὴ δὲν ἤθελε νὰ δεῖ τὴν ὥρα τούτη. Βιάστηκε νὰ δρασκέλισε τὴν αὐλὴ καὶ νὰ φτάσει στὴ σκάλα, μὰ τὸ Λενιὸ πού νὰ τὸν ἀφήσει!

— Ἐ, ἔ, τοῦ φώναξε, ἐδῶ εἴμαστε κι ἐμεῖς, ἄρχοντά μου!

— Καλημέρα, Λενιό, εἶπε ὁ Μανολιός μὲ μισὸ χεῖλι. Νὰ μὲ συμπαθᾷς, βιάζομαι εἶναι ἀνάγκη νὰ δῶ τὸ ἀφεντικό.

— Ἀφῆσέ τον, τί νὰ τὸν κάνεις τὸν παλιόγερο; ἔκαμε τὸ Λενιὸ μὲ πνιχτὴ φωνή, πεισματωμένη· αὐτὸς τώρα μαλώνει μὲ τὸν κανακάρη του, ἄσε τους νὰ βγάλουν τὰ μάτια τους. Ἐλα μέσα νὰ δεῖς τὶς μπόλιες...

Τὸν πῆρε ἀπὸ τὸ χεῖρι κι ἔκαμε νὰ τὸν τραβήξει μέσα· τὸν ἄγγιξε, τὸν ὀσμίζονταν, τὸν τριγύριζε, ἀκουμποῦσε μιὰ στιγμὴ ἀπάνω του κι εὐτὺς πισωδρομοῦσε κατακόκκινη, ἀγριεμένη, σὰ νὰ τὴν κυνηγοῦσαν. Κι ὄλο καὶ τὸν ἐσπρωχνε κατὰ τὸ χαμῶι, νὰ μποῦνε μέσα.

— Πότε θὰ παντρευτοῦμε, Μανολιό; Ὁ γέρος βιάζεται.

— Ὅταν θέλει ὁ Θεός! ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός προσπαθώντας νὰ ξεφύγει.

— Προσκυνῶ τὴ χάρη του, εἶπε τὸ Λενιὸ καὶ σοβαρεύτηκε ξαφνικά. Προσκυνῶ τὴ χάρη του, μὰ πὲς του νὰ βιαστεῖ. Μάης μπαίνει, καὶ τὸ Μάη δὲν παντρεύονται. Θὰ περιμένουμε λοιπὸν τὸ Θεριστή; τὸν Ἄλωνάρη; Χάνουμε καιρὸ.

— Κερδίζουμε καιρὸ, Λενιό, μὴ βιάζεσαι, δὲ μᾶς πῆραν τὰ χρόνια· ἔχω κι ἐγὼ μερικὲς δουλειὲς νὰ τελειώσω πρωτότερα· κι ὕστερα, ἂν θέλει ὁ Θεός...

— Τί δουλειές; ἔκαμε τὸ Λενιὸ ξαφνιασμένο. Τί δουλειές; ἄλλες ἀπὸ τὴ βοσκήνικὴ δὲν ἔχεις.

— Ἐχω... ἔχω... ἔκαμε ὁ Μανολιός προχωρώντας σιγὰ σιγὰ κατὰ τὴν πέτρινη σκάλα.

— Ποιές; Μὲ ποιόν; Γιατί δὲ μιλάς; Ἀδριο θὰ ἔμαι γυναῖκα σου, πρέπει νὰ ξέρω.

— Νὰ δῶ πρῶτα τὸ ἀφεντικό, κι ὕστερα... Νὰ μιλήσω πρῶτα μαζί του, Λενιό... Ἀφῆσέ με.

— Μανολιό, κοίταξέ με στὰ μάτια, μὴν κοιτάζεις χάμω· τί ἔχεις; τί ἔπαθες; Ἐσὺ, σὲ μιὰ μέρα ἔλιωσες, Μανολιό μου... Τί σοῦ κάμαν;

Τὸν κοίταζε ἀνήσυχη, θυμωμένη, βαριά ἀνασαίνοντας. Κι ἄξαφνα:

— Σὲ μάτιαξαν! φώναξε. Νὰ βάλουμε τὴ θειά σου τὴ Μανταλένια νὰ σὲ καπνίσει μὲ φύλλα τοῦ Ἐπιτάφιου, νὰ πεῖ τὸ ξόρκι καὶ νὰ σὲ ξεματιάσει, Μανολιό μου... Ἐλα μέσα νὰ σοῦ δείξω τὶς μπόλιες...

Ὁ Μανολιός ἔνωθε τὴν ἀνάσα της ἀπάνω στὸ λαιμὸ του, δριμιά μυρωδιὰ ἀνέβαινε ἀπὸ τὸ ἰδρωμένο κορμί της, κάπου

κάπου τὸ στήθος της, φουσκωμένο, σκληρό, ἄγγιζε τὸ χέρι του, κι ὄλο τὸ αἷμα τοῦ Μανολιοῦ τινάζουνταν κι ἤθελε νὰ σπάσει τὶς φλέβες.

— Θὰ πάω νὰ φέρω τὴ γρια-Μανταλένια, δὲν μπορῶ νὰ σὲ βλέπω ἔτσι μαραμένο, μὴ φύγεις! εἶπε ἀποφασιστικά τὸ Λενιό.

Μπήκε μέσα, φόρεσε τὸ καλὸ της φουστάνι, σφιχτομαντίλωσε τὰ μαλλιά της, ἔβαλε σ' ἓνα πανεράκι δυὸ τρία κόκκινα ἀυγά, λίγο καφὲ καὶ ζάχαρη κι ἓνα μπουκάλι κρασί, νὰ τὰ κρατᾶει τῆς γριας Μανταλένιας γιὰ τὸν κόπο της. Στράφηκε· εἶδε τὸ Μανολιὸ πὸ εἶχε κιόλας ἀνέβει τὴ σκάλα καὶ κοντοστέκουνταν στὴν πόρτα τοῦ ἀφεντικοῦ, ἀναποφάσιτος.

— Μὴ φύγεις! μὴ φύγεις! τοῦ φώναξε· ἔφασα.

Οἱ φωνὲς τῶρα εἶχαν κοπάσει, ὁ Μιχελῆς θὰ ἔχε φύγει, δὲν ἄκουγε πιά ὁ Μανολιὸς πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ ἀφεντικοῦ παρὰ τὶς βαριεὲς πατημασιὲς τοῦ γέρου, πὸ πῆγαινε κι ἔρχουνταν γρούζοντας καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα ξεθυμάνει.

Ἐσπρωξε τὴν πόρτα, μπήκε· ὡς τὸν εἶδε ὁ γερο-προεστός, χίμηξε ἀπάνω του.

— Ἐσὺ φταῖς, μούγκρισε καὶ σήκωσε τὸ χέρι νὰ τὸν χτυπήσει· ἐσὺ ξεμυαλίζεις τὸ παιδί μου, ἐσὺ τὸν ἔβαλες νὰ μοιράσει τὸ βίος μου, τὸ αἷμα τῆς καρδιάς μου, στοὺς ξενοπάτες!

Εἶχαν μελανιάσει οἱ φλέβες του στὰ μελίγγια, στὸ λαιμὸ καὶ στὰ χέρια, εἶχε ἀνοίξει τὸ πουκάμισό του, καὶ τὸ γέρικο στήθος φούσκωνε καὶ ξεφούσκωνε, νὰ σπάσει. Σωριάστηκε στὸ σοφαδάκι στὴ γωνιά, ἔπιασε καὶ μὲ τὰ δυὸ χέρια τὸ κεφάλι κι ἄρχισε ν' ἀγκομαχάει καὶ νὰ βήχει.

Ἐ Μανολιὸς ἀκούμπησε στὸν τοῖχο, κοίταζε τὸ γερο-ἄρχοντα ν' ἀγκομαχάει κι ἡ ψυχὴ του ἦταν γεμάτη θλίψη. «Θεριὸ ἔναι, συλλογίζονται, ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου· θεριὸ ἀνήμερο... Χριστέ μου, μήτε ἐσὺ μπόρεσες νὰ τὴ μερῶσεις...»

Πετάχτηκε πάλι ἀπάνω ὁ γέρος, σὰ νὰ μάζεψε δύναμη· ἄρπαξε τὸ Μανολιὸ ἀπὸ τὸ γιακά.

— Ἐσὺ φταῖς! τοῦ ξαναφώναξε καὶ τὸ σάλιο του πιτσίλισε τὰ μάγουλα καὶ τὸ λαιμὸ τοῦ Μανολιοῦ. Ἐσὺ φταῖς! Σ' ἔφερα ἀπὸ τὸ βουνὸ νὰ σὲ παντρέψω μὲ τὸ Λενιό μου, πὸ τὸ ἀγαπᾷ σὰ θυγατέρα μου, σὲ κράτησα ὄλες τὶς σκόλες ἐδῶ, ξέχασα πὸς εἶσαι φαμέγιος μου καὶ τὴ μέρα τῆς Λαμπρῆς σ' ἔβαλα στὸ τραπέζι μου νὰ φᾶς μαζί μου! Καὶ τώρα ἐσὺ, ἀχάριστε, νὰ πὼς μοῦ τὸ πλερώνεις! Ξεμυάλισες τὸ γιό μου, μπήκατε κρυφὰ τὴν ὥρα

πὸ κοιμόμουν στὸ κελάρι μου, μὲ κλέψατε! Κλέφτη! Κλέφτη! Καὶ δὲ φτάνει αὐτό! Μὰ δρίστε, γιὰ πρώτη φορὰ σήμερα μοῦ σήκωσε κεφάλι ὁ Μιχελῆς. «Ἄντρας εἶμαι πιά, μοῦ λέει, θὰ κάνω τὸ κέφι μου!» Ἄκους, τὸν ἀναιδέστατο! σήκωσε κεφάλι, θὰ κάνει, λέει, τὸ κέφι του! Κι ὅταν ἐγὼ τοῦ φώναξα: «Δὲ φοβάσαι, μωρέ, τὸν κύρη σου», αὐτὸς ὁ ἀφιλότιμος μοῦ ἀποκρίθηκε, καὶ δὲν ντράπηκε: «Φοβάμαι τὸ Θεό, κανέναν ἄλλο!» Ἄκους ἐκεῖ, κανέναν ἄλλο! Αὐτὲς εἶναι σπιουνιὲς δικές σου, Μανολιό, πὸ νὰ σποῦσαν τὰ πόδια σου, ὅταν κατέβηκες ἀπὸ τὸ βουνὸ νὰ πασκάσεις μαζί μου! Γιατί δὲ μιλάς; Τί γουρλώνεις τὰ μάτια καὶ μὲ θωρᾷς; Μίλα, μωρέ, θὰ σκάσω!

— Ἄφεντικό, εἶπε ὁ Μανολιὸς μὲ ἥσυχη φωνή, ἦρθα νὰ σοῦ ζητήσω τὴν ἄδεια νὰ γυρίσω στὸ βουνό.

Ἐ γέρος γουρλωσε τὰ μάτια, τὰ χεῖλια του ἔπαιξαν, τσεύδισε:

— Τί ἔκαμε, λέει; Νὰ γυρίσεις στὸ βουνό; Γιὰ ξαναπές το, ἂν ἔχεις μούτρα;

— Ἦρθα, ἀφεντικό, νὰ σοῦ ζητήσω τὴν ἄδεια νὰ γυρίσω στὸ βουνό.

— Κι ὁ γάμος; φώναξε ὁ γέρος κι ἄρχισε πάλι νὰ πρήσκειται ὁ λαιμὸς του. Πότε, μωρὲ σερσέμη, θὰ γίνει ὁ γάμος; Τὸ Μάη; Τὸ Μάη πὸ παντρεύονται τὰ γαϊδούρια; Θὰ γίνει τώρα τὸν Ἀπρίλη· γι' αὐτὸ σ' ἔφερα· ἐγὼ κάνω κουμάντο!

— Ἄφησέ με, ἀφεντικό, λίγον καιρὸ ἀκόμα...

— Γιατί, τί σοῦ χρειάζεται; Τί ἔπαθες;

— Νά, δὲν εἶμαι ἀκόμα ἔτοιμος, ἀφεντικό.

— Δὲν εἶσαι ἀκόμα ἔτοιμος; Τί θὰ πεῖ αὐτό;

— Δὲν ξέρω κι ἐγὼ, ἀφεντικό... Νά, νιώθω πὸς δὲν εἶμαι ἀκόμα ἔτοιμος. Ἡ ψυχὴ μου...

— Ποιὰ ψυχὴ, μωρέ; Μοῦ φαίνεται πὸς σοῦ ἔχει στρίψει...

Ἄκους ἐκεῖ ἡ ψυχὴ του, λέει! Ἐχεις καὶ σὺ ψυχῆ;

— Πὼς νὰ τὸ πῶ, ἀφεντικό; Μιά φωνὴ μέσα μου...

— Σκασιός!

Ἐ Μανολιὸς ἀπλωσε τὸ χέρι ν' ἀνοίξει τὴν πόρτα· ὁ γέρος τὸν ἄρπαξε.

— Ποῦ πᾶς; Στάσου ἐδῶ!

Ἐκαμε πάλι ἀπάνω κάτω βόλτες στὸν ὄντα, χτύπησε τὴ γροθιά του στὸ τραπέζι, πόνεσε, δάγκασε τὰ χεῖλια.

— Θὰ μὲ φᾶτε σήμερα κι οἱ δυὸ σας· θὰ πλαντάξω! Τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου! Ἐ γιός μου, λέει, δὲ μὲ φοβάται, φοβάται μονάχα τὸ Θεό· καὶ τοῦτος ὁ παλιοφαμέγιος, ἡ ψυχὴ μου, λέει...

Στράφηκε άγριεμένος στο φαμέγιο του:

— Άε νά χαθείς! Φεύγα νά μή σέ βλέπω! Άν τοῦτο τὸ μήνα δὲ γίνεῖ ὁ γάμος, νά φύγεις ἀπὸ τῆ δούλεψή μου. Ξεκουμπίσου ἀπὸ τὸ σπῖτι μου! Καὶ θά βρῶ ἐγὼ ἄλλον ἄντρα, καλύτερο, γιὰ τὸ Λενιό μου. Γκρεμίσου ἀπὸ δῶ!

Ὁ Μανολιὸς ἀνοίξε τὴν πόρτα, κατέβηκε δὺὸ δυὸ τὰ σκαλοπάτια, ἔριξε μιὰ ματιὰ στὴν αὐλή, τὸ Λενιό δὲν εἶχε ἀκόμα γυρίσει, ἄδραξε ἀπὸ τῆ γωνιά τὸ ραβδί του, ἀνοίξε τὴν πόρτα καὶ πῆρε τρεχάτος τὸν ἀνήφορο, κατὰ τὸ βουνό.

Στὸ πηγάδι τοῦ Ἁι-Βασίλη, ἀπόξω ἀπὸ τὸ χωριό, στάθηκε νά ξαποστάσει. Παλιό, ξακουστὸ πηγάδι, γυροτραφισμένο μὲ ἀψηλά καλάμια, μὲ μαρμαρένιο γυαλιστερό ἀφρόχειλο, ποῦ τὸ ἔχον χαράξει βαθιά, αἰῶνες τώρα, τὰ σκοινιά ποῦ κατέβαζαν τοὺς κουβάδες. Τὸ δειλινὸ ἔρχονταν οἱ κοπέλες καὶ τραβοῦσαν τὸ δροσερὸ νερὸ ποῦ κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνὸ κι ἦταν, λένε, θαματοουργὸ κι ἔγιναινε πολλὲς ἀρρώστιες — τὴν πέτρα, τὸ συκῶτι, τὰ νεφρά. Κάθε χρόνο, τῆ μέρα τῶν Φώτων, ἔρχονταν ἐδῶ ὁ παπᾶς καὶ τὸ ἄγιαζε. Ὁ Ἁι-Βασίλης ἀπὸ τὴν Καισαρεία, φορτωμένος παιχνιδάκια γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ ὅλου τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸ πηγάδι τοῦτο, ἔχουν νά ποῦν, περνάει καὶ πίνει νερὸ, πρὶν κινήσει γιὰ τὴν περιοδεία του, τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ λένε πηγάδι τοῦ Ἁι-Βασίλη. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ νερὸ του εἶναι θαματοουργό.

Ὁ ἥλιος, κρεμάμενος κατὰκορφα στὸν οὐρανὸ, χύνουνταν ἀπάνω στὴ γῆς ἀκίνητος καταρράχτης. Τὰ σπαρμένα, χλωροπράσινα, ἀμέστωτα ἀκόμα, σήκωναν τὶς τρυφερὲς κορφές τους κι ἔπιναν ἀσάλευτα τὸν ἥλιο καὶ θρέφονταν. Οἱ ἐλιές, τὸ κάθε φύλλο τῆς ἐλιάς, ἔσταζε φῶς· πέρα, ἡ Σαρακήνα, τυλιμένη σὲ πύρινο διάφανο πέπλο, ἄχνιζε· μαυρολογοῦσαν οἱ σπηλιές τῆς, καὶ στὴν κορφή τῆς τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁι-Λιά εἶχε λιώσει κι ἀφανιστεῖ μέσα στὴν ἀστραφτερὴ φωτοχυσία.

Ὁ Μανολιὸς πῆρε τὸ σκοινί, τράβηξε νερὸ, ἔβαλε μέσα στὸν κουβὰ τὸ πρόσωπό του, ἤπιε, δροσίστηκε· ἀνοίξε τὸ στήθος του, σκούπισε τὸν ἰδρώτα. Στύλωσε τὰ μάτια του στὴ Σαρακήνα, κι ὁ παπα-Φώτης, ἀσκητικός, ἄγριος, ὄλο φλόγα καὶ φῶς, σὰ νὰ ἔταν ἄλάκερος καμωμένος ἀπὸ ἥλιο, ὀρθώθηκε στὸ νοῦ του. Τὸν κοίταζε ὁ Μανολιὸς χωρὶς νά συλλογιέται τίποτα, χωρὶς νά ρωτᾶει τίποτα, βυθισμένος σὲ ἀσάλευτη μακαριότητα.

Ἦρα πολλὴ κρατοῦσε ἔτσι τὰ μάτια του στυλωμένα στὸ φῶς

μὲ τὴν ἀσκητικὴ παρουσία κι ἔπινε κι αὐτός, σὰν τὸ τρυφερὸ κοτσάνι τοῦ σιταριοῦ, ἀσάλευτος, τῆ λάμψη καὶ θρέφονταν. Ὑστερα ἀπὸ μῆνες, σὲ μιὰ ὥρα θανάσιμη, ἔφερε στὸ νοῦ του τὴν ἀσάλευτη τούτη στιγμὴ στὸ ἀφρόχειλο τοῦ πηγαδιοῦ κι ἔνωσε πῶς ἡ στιγμὴ τούτη στάθηκε ἡ μεγαλύτερη χαρὰ τῆς ζωῆς του. Ὅχι χαρὰ, κάτι πιὸ βαθύ, πιὸ σκληρὸ κι αἰώνιο, σὰ σταύρωση.

Ὅταν σηκώθηκε νά πιάσει τὸ ἀντικρινὸ βουνὸ τῆς Παναγιάς καὶ ν' ἀνέβει στὸ μαντρί του, ὁ ἥλιος πιά ἔγερνε νά βασιλέψει.

— Ὅα μὲ πῆρε ὁ ὕπνος, μουρμούρισε, βράδιασε πιά...

Ἀποταυρίστηκε, ἔσφιξε τὸ ζωνάρι του, σήκωσε ἀπὸ χάμω τὸ βοσκοράβδι του· βιάζονταν νά ξαναβρεῖ τοὺς ἀγαπημένους συντρόφους τῆς μοναξιάς του — τὰ πρόβατα, τὰ κριάρια, τὰ μαντρόσκυλα. Καὶ τὸν ἄγριο ἠλιοψημένο παραγιό του, τὸν κατσαρομάλλη ἔφηβο, τὸ Νικολιό.

Σήκωνε τὸ πόδι του νά κινήσει, ὅταν ἄξαφνα τὰ καλάμια θρόισαν κι ἀκούστηκε πίσω του μιὰ δροσερὴ φωνὴ παρακλητικὰ καὶ περιπαίχτρα:

— Ἐ, Μανολιό, φοβήθηκες καὶ φεύγεις; Στάσου, ἔχω ἕνα λόγο νά σοῦ πῶ.

Στράφηκε· ἡ χήρα ἡ Κατερίνα, μὲ τὸ σταμνὶ στὸν ὄμο, ξεπρόβαινε ἀπὸ τὸν καλαμιώνα. Πῆρε ἀρπαχτὰ τὸ μάτι του τὸν ἀστραφτερὸ λαϊμό, τὰ γυμνὰ χυτὰ μπράτσα καὶ τὰ κόκκινα χεῖλια ποῦ γελοῦσαν.

— Τί μὲ θές; εἶπε καὶ χαμήλωσε τὰ μάτια.

— Γιατί μὲ κυνηγᾶς, Μανολιό; εἶπε ἡ χήρα, κι ἡ φωνὴ τῆς τώρα ἦταν ὄλο πάθος καὶ παράπονο.

Ἀπίθωσε τὸ σταμνὶ στὸ ἀφρόχειλο τοῦ πηγαδιοῦ κι ἀναστέναξε.

— Κάθε νύχτα ἔρχεσαι στ' ὄνειρό μου, δὲ μὲ ἀφήνεις πιά νά κοιμηθῶ. Νά, τοῦτα τὰ ξημεράματα ὄνειρεύτηκα πῶς κρατοῦσες τὸ φεγγάρι καὶ τὸ κοβες φέτες, σὰ νὰ ἔταν μῆλο, καὶ μὲ τάζεις... Τί ἔχεις μαζί μου, Μανολιό; Γιατί μὲ κυνηγᾶς; Γιὰ νά σὲ βλέπω στὸν ὕπνο μου, πάει νά πεῖ πῶς μὲ συλλογιέσαι.

Ὁ Μανολιὸς δὲ σήκωνε τὰ μάτια ἀπὸ χάμω· ἔνωθε τὴν ἀναπνοὴ τῆς χήρας νά τὸν τυλίγει, πύρινη· τὰ μελίγγια του χτυποῦσαν δυνατὰ. Σώπαινε.

— Κοκκίνισες, κοκκίνισες, Μανολιό, ἔκαμε ἡ χήρα, κι ἡ φωνὴ τῆς ἦταν ζεστή, λίγο βραχνή, χαρούμενη. Μὲ συλλογιέσαι τὸ λοιπόν, Μανολιό μου, εἶχα δίκιο! Κι ἐγὼ σὲ συλ-

λογιέμαι, κι εγώ... Κι όταν σε βάλω στο νοῦ μου, ντρέπουμε, σὰ νὰ 'μαι γυμνή και μὲ βλέπεις... Σὰ νὰ 'μαι γυμνή, κι εἶσαι ἀδερφός μου και μὲ βλέπεις.

— Σὲ συλλογιέμαι, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς και δὲ σήκωνε ἀκόμα τὰ μάτια· σὲ συλλογιέμαι και σὲ πονῶ. Ὅλη τὴ Μεγάλη Βδομάδα σὲ εἶχα στοῦ νοῦ μου. Συμπάθα με!

Ἡ χήρα κάθισε στοῦ ἀφρόχειλο τοῦ πηγαδιοῦ· ἄξαφνα εἶχε νιώσει γλυκιά, ἀβάσταχτη κούραση, δὲν μποροῦσε πιά νὰ σταθεῖ στὰ πόδια της. Σώπαινε τώρα κι αὐτή. Ἐγειρε στοῦ πηγάδι, κοίταζε βαθιά ἀπάνω στοῦ σκοτεινὸ μαυροπράσινο νερὸ τὸ πρόσωπό της. Ὅλη της ἡ ζωὴ πέρασε, ἀστραπή, ἀπὸ τὸ νοῦ της· ὄρφανή, παπαδοπούλα ἀπὸ μακρινὸ κεφαλοχώρι, κι εἶχε γνωρίσει τὸν ἄντρα της στοῦ πανηγύρι τῆς Παναγιάς τῆς Μυρτιώτισσας· πολὺ πιὸ μέγας ἀπὸ αὐτή, γεροντομπασμένος πιά, μὰ καλὸς νοικοκύρης· κι αὐτὴ φτωχή. Τὴν πῆρε — δὲν τὴν πῆρε, τὴν ἀγόρασε· τὴ στεφανώθηκε και τὴν ἔφερε στὴ Λυκόβρυση, ἤθελε παιδιά, δὲν μπόρεσε νὰ τῆς κάμει, πέθανε. Ξαπλωμένη, εἴκοσι χρονῶν χήρα, στοῦ στρῶμα της, δὲν μποροῦσε νὰ κοιμηθεῖ. Καὶ τ' ἀνύπαντρα παλικάρια τοῦ χωριοῦ δὲν μποροῦσαν κι αὐτὰ νὰ κοιμηθοῦν· τριγύριζαν τὰ μεσάνυχτα τὴν πόρτα της, τὰ παραθύρια της, τὴν αὐλὴ της, τῆς τραγουδοῦσαν ἐρωτιάρικους ἀμανέδες κι ἀναστενάζαν σὰ μωσκάρια· ἀναστενάζε κι αὐτὴ ἀπὸ μέσα. Κράτησε τὸ μαρτύριο αὐτὸ ἕνα χρόνο, δυὸ χρόνια· μιὰ νύχτα, ἕνα Σαββατόβραδὸ, δὲν βάσταξε πιά· εἶχε λουστει τὴ μέρα ἐκείνη, εἶχε βάλει δαφνόλαδο στὰ μαλλιά της, εἶδε τὸ κορμί της, τὸ λυπήθηκε· ἀνοῖξε τὴν πόρτα της· ἕνα παλικάρι, ὅποιο ἔτυχε, μπῆκε μέσα. Τὰ ξημερώματα, πρὶν ξυπνήσουν οἱ χωριανοί, ἔφυγε· ἡ χήρα ἔνωσε μεγάλη γλύκα· ἔνωσε ἀκόμα πὼς ἡ ζωὴ 'ναι λίγη κι εἶναι κρίμα μεγάλο νὰ χάνεται· τ' ἄλλα μεσάνυχτα ἀνοῖξε πάλι τὴν πόρτα...

Σήκωσε τὸ πρόσωπό της ἀπὸ τὸ μαυροπράσινο νερό.

— Γιατί μὲ πονᾷς, Μανολιό; ρώτησε.

— Δὲν ξέρω, Κατερίνα, μὴ μὲ ρωτᾷς· ἀλήθεια, σὰ νὰ 'σαι ἀδερφή μου σὲ πονῶ.

— Ντρέπεσαι γιὰ μένα;

— Δὲν ξέρω, μὴ μὲ ρωτᾷς, σὲ πονῶ.

— Τί θές ἀπὸ μένα;

— Τίποτα δὲ θέλω, τίποτα! φώναξε ὁ Μανολιὸς τρομαγμένος κι ἔκαμε νὰ φύγει.

— Μὴ φεύγεις, μὴ φεύγεις, Μανολιό! κι ἡ φωνὴ της ἔτρεμε.

Ὁ Μανολιὸς, χωρὶς νὰ στραφεῖ, στάθηκε. Σώπασαν πάλι.

Και σὲ λίγο ἡ χήρα:

— Σὰν ἀρχάγγελος μοῦ φαίνεσαι, Μανολιό, εἶπε· σὰν ἀρχάγγελος, και θές νὰ μοῦ πάρεις τὴν ψυχὴ.

— Ἄφησέ με νὰ φύγω, ἔκαμε ὁ Μανολιός. Δὲ θέλω τίποτα! Θέλω νὰ φύγω!

— Βιάζεσαι, εἶπε ἡ χήρα πεισματωμένη τώρα κι ἡ φωνὴ της ἀντιλάλησε πάλι περιγελαστή. Βιάζεσαι νὰ πᾶς στοῦ βουνό, νὰ πιεῖς γάλα, νὰ φᾶς κρέας, νὰ καρδαμώσεις. Παντρεύεσαι, παντρεύεσαι, Μανολιό, και τὸ Λενιὸ δὲ χωρατεύει!

— Δὲν παντρεύομαι! φώναξε ὁ Μανολιός και τρόμαξε.

Πρώτη φορὰ συλλογίστηκε ἕνα τέτοιο πράμα.

— Δὲν παντρεύομαι, δὲ θὰ παντρευθῶ ποτέ, θέλω νὰ πεθάνω.

Κι ἄξαφνα, ὡς ἀπομίλησε, ἀλάφρωσε. Στράφηκε, εἶδε τώρα τὴ χήρα κατάματα, σὰ νὰ μὴν τὴ φοβόταν πιά· σὰ νὰ 'χε φύγει ἀπὸ πάνω του ἕνα μεγάλο βάρος.

— Γειά σου, εἶπε μὲ ἡσυχὴ φωνή, φεύγω!

Ἡ χήρα τὸν ἔβλεπε ν' ἀλαργαίνει κι ἡ καρδιά της πιάστηκε.

— Μὴ μὲ συλλογιέσαι, Μανολιό, φώναξε ἀπελπισμένη, μὴν ἔρχεσαι στοῦν ὕπνο μου, μὴ μὲ τυραννᾷς· πῆρα τὸν κακὸ δρόμο, παράτα με!

«Σὲ πονῶ, σὲ πονῶ, ἀδερφή μου, δὲ θέλω νὰ χαθεῖς!» συλλογίστηκε ὁ Μανολιός, μὰ δὲ στράφηκε, δὲν ἀποκρίθηκε· εἶχε πιά πάρει τὸ μονοπάτι τοῦ βουνοῦ κι ἀνέβαινε.

IV

Ο ΗΛΙΟΣ ΒΑΡΕΣΕ ΤΗΝ ΚΟΡΦΗ ΤΗΣ ΣΑΡΑΚΗΝΑΣ, ρόδισε τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁι-Λιά, κι οἱ πέρδικες στὶς πλαγιὲς ἄρχισαν νὰ κακαρίζουν. Φωτίστηκε τὸ βουνὸ καὶ φάνηκαν σκόρπιες, ἐδῶ κι ἐκεῖ, μέσα στὰ κατσάβραχα, μερικὲς πολυβασανισμένες χαρουπιές, ἀγριαχλαδιές γεμάτες ἀγκάθια καὶ πουρνάρια φαγωμένα ἀπὸ τὸν ἄνεμο.

Κάποτε θὰ ἔχαν κατοικήσει κι ἐδῶ ἄνθρωποι — διακρίνεις ἀκόμα ἓναν γκρεμισμένο τοῖχο, βήσαλα ἀπὸ σπασμένα λαγήνια, καρπόδεντρα ποὺ ἔφυγε ὁ δαμαστής κι ἀγρίεψαν. Ἐσβησαν οἱ δρόμοι, γέμισαν ἀγριόχορτα καὶ χαλίκια, ξαναγύρισαν τὰ σπίτια στὰ πρῶτα τους συστατικά, πέταξαν ἀγκάθια τὰ μερωμένα δέντρα καὶ ξανάρθαν στὴν πατρίδα τους οἱ λύκοι, οἱ ἀλεπούδες, οἱ λαγοί, ποὺ εἶχαν φοβηθεῖ τὸν ἄνθρωπο κι εἶχαν φύγει. Τὰ χῶματα, τὰ δέντρα, τὰ ζᾶ ἀνάσαναν, ξαναβρῆκαν τὴ λευτεριά τους, δὲ ζορίζονταν πιά ἀπὸ τὸ ἐφήμερο δίποδο τέρας, ποὺ πρόβαλε μιὰ στιγμή, παραστράτισε τὰ αἰώνια κι ἔφυγε.

Καὶ τώρα, νὰ πάλι τὸ ἀνήσυχο αὐτὸ ζῶο ποὺ ξανάρχεται. Κρύφτηκαν τ' ἀγρίμια πίσω ἀπ' τ' ἀψηλά βράχια καὶ παρακατσέουν. Εὐτὺς ὡς βάρεσε ὁ ἥλιος, ἄνθρωποι πρόβαλαν ἀπὸ τὶς σπηλιές, ἄντρες καὶ γυναικόπαιδα, βρῆκαν τὸ νερὸ γουρνιασμένο στοὺς βράχους κι ἔσκυψαν ἀπάνω του, ἔστησαν πέτρες κι ἀναψαν φωτιές... Ἐνασηκώθηκαν στὰ νύχια τῶν ποδιῶν τους, ἀγνάντεψαν: κάτω στὸν κάμπο, τὸ λιπαρὸ χωριό, ἡ Λυκόβρυση· γύρα τριγύρα, τρικυμιστὲς λοφοσειρὲς μὲ τὶς ἐλιές τους, τὶς συκιές τους καὶ τ' ἀμπέλια· πιδὲ πέρα, τὸ ἡμερο χλωροπράσινο βουνὸ τῆς Παναγίας μὲ τὰ πρόβατα· πιδὲ πέρα ἀκόμα,

στὸ φρύδι τ' οὐρανοῦ, ψηλά, ἀνάερα βουνὰ ροδογάλαζα.

Ὁ παπα-Φώτης ἔκαμε τὸ σταυρὸ του:

— Παιδιά, φώναξε, ξημέρωσε ὁ Θεός, δουλειὰ πολλὴ σήμερα, σηκωθεῖτε νὰ κράξουμε ὄλοι μαζί τὸ Θεὸ νὰ μᾶς ἀκούσει!

Σούρθηκαν οἱ γέροι κι οἱ γριές γύρα ἀπὸ τὸν παπα-Φώτη, ποὺ στέκουνταν ὄρθιος σ' ἓνα βράχο, ἔτρεξαν οἱ γυναῖκες μὲ τὰ παιδιά, καὶ στερνοί, βαριοπατώντας, ἔφτασαν οἱ ἄντρες, μὲ γεμμένα τὰ κεφάλια, γεμάτα ἔγνοιες. Κουρελῆδες, μὲ τὰ μάγουλα βουλιαγμένα ἀπὸ τὴν κούραση καὶ τὴν πείνα, ξυπόλυτοι, ἀνυπεράσπιστοι μέσα στὶς ἀφιλόξενες τοῦτες πέτρες καὶ στὰ λιγοστὰ ἄκαρπα δέντρα... Θὰ πρόσμενες παρακάλια καὶ κλάματα καὶ χέρια ζητιάνικα ἀπλωμένα στὸν οὐρανὸ· κι ἀξαφνα, ἀπὸ τὰ σκελεθρωμένα τοῦτα στήθια τινάχτηκε χαρούμενος καὶ σίγουρος ὁ θριαμβευτικὸς ὕμνος μιᾶς βουλιαγμένης αὐτοκρατορίας, κι ὄλο τὸ βουνὸ ἀντιλάλησε:

— *Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου, καὶ ἐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας κατὰ βαρβάρων δωρούμενος...*

Κουνώντας ρυθμικὰ τὰ χέρια του ὁ παπὰς ὀδηγοῦσε τὶς φωνές, καὶ πήγαινε πρωτοπόρα ἡ δική του ἢ φωνή, βαθιὰ καὶ πολεμόχαρη.

Σηκώθηκαν τὰ γεμμένα κεφάλια, οἱ γυναῖκες ἀνοιξαν τὸν κόρφο τους κι ἔδωκαν τὸ βυζὶ στὰ μωρά, κι ἄλλες ἔσκυψαν, ἔριξαν προσανάμματα στὶς φωτιές κι ἔστησαν ἀπάνω τὰ τσουκάλια.

— Παιδιά μου, φώναξε ὁ παπα-Φώτης, ἐδῶ, στὸ κακοτράχαλο τοῦτο βουνό, μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, θὰ ριζώσουμε. Τρεῖς μῆνες ὀδοιποροῦμε, ἔλιωσαν τὰ παιδιά κι οἱ γυναῖκες, κι οἱ ἄντρες ντρέπονται πιά νὰ ζητιανεύουν. Σὰν τὸ δέντρο εἶναι κι ὁ ἄνθρωπος· θέλει χῶμα. Ἐδῶ θὰ ριζώσουμε! Εἶδα ἀπόψε στὸν ὕπνο μου τὸν Ἁι-Γιώργη τὸ χωριανὸ μας, ἀπαράλλαχτο ὅπως εἶναι ζωγραφισμένος στὸ λάβαρο ποὺ φέραμε ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ξανθὸς λεβέντης, σὰν τὴν ἀνοιξη, καβάλα σὲ ἄσπρο ἄλογο, καὶ πίσω, στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου, ἡ ὁμορφὴ βασιλοπούλα, ποὺ ὁ Ἁι-Γιώργης τὴν εἶχε γλιτώσει ἀπὸ τὸ φοβερὸ θεριὸ τῆς βρύσης· τοῦ κρατοῦσε τώρα ἓνα χρυσὸ μπρίκι καὶ τὸν κερνοῦσε... Ποιὰ ν' αὐτὴ ἡ ὁμορφὴ βασιλοπούλα, παιδιά μου; Εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ρωμοσύνης, ἡ ψυχὴ μας! Ὁ Ἁι-Γιώργης μᾶς πήρε στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου του καὶ μᾶς ἔφερε ἐδῶ, στὸ ἔρημο τοῦτο βουνὸ ποὺ πατοῦμε· καὶ χτὲς τὴ νύχτα ἤρθε στὸν ὕπνο μου, μοῦ ἄπλωσε τὸ χέρι καὶ μοῦ ἀπίθωσε στὴ φουχτα τὸ σπόρο ἑνὸς χωριοῦ — ἓνα μικρὸ μικρὸ χωριουδάκι ποὺ

χωροδσε στὴν ἀπαλάμη μου, μὲ τὴν ἐκκλησιά του, μὲ τὸ σκολεϊό, μὲ τὰ σπίτια, μὲ τὰ περιβόλια του, καὶ μοῦ ἔπε: «Φύτεψέ το!»

Ἀκούστηκε βουὴ καὶ φρουφρουρητὸ ἀπὸ τὴν τσοῦρμα, σὰ νὰ σηκώθηκε ἄνεμος μέσα σὲ καλάμια. Κι ἔτσι πού εἶχε ἀπλωμένη ὁ παπα-Φώτης τὴν παλάμη, πολλὲς γυναῖκες ξέκριναν ἀπάνω τῆς ἓνα μικρὸ μικρὸ χωριουδάκι, σὰν αὐτὸ πού κλωσοῦσε στὸν ἥλιο.

— Ἐδῶ θὰ φυτέψουμε, ἐξακολούθησε ὁ παπα-Φώτης κι ἀπλωσε τὰ μπράτσα κι ἀγκάλιασε τὸ βουνό· ἐδῶ, στὶς πέτρες τοῦτες καὶ στὶς σπηλιές καὶ γύρα ἀπὸ τὸ λιγοστὸ νερὸ καὶ κάτω ἀπὸ τὰ σκληρὰ ἀγριόδεντρα, θὰ φυτέψουμε τὸ σπóρο πού μοῦ μπιστευτὴκε ὁ ἅγιος ὁ Καβαλάρης. Κουράγιο, παιδιὰ μου, σηκωθεῖτε ἀπάνω, ἀκλουθᾶτε με· μεγάλη εἶναι ἡ μέρα τούτη, φυτεύουμε τὸ καινούριο χωριό! Σήκω, γερο-Πανάγο, πάρε πάλι στὴ ράχη σου τὸ σακὶ μὲ τὰ κόκαλα, πάμε!

Σήκωσε τὸ σκελεθρωμένο κεφάλι ὁ ἑκατοχρονίτης παππούς, τ' ἀτσίνουρα ματάκια του σπύθισαν:

— Ἐχῶ δεῖ, παιδιὰ μου, τρεῖς φορές νὰ φυτεύονται καὶ νὰ ξεπατῶνουνται χωριά. Ξεπατῶθηκαν ἀπὸ τὴν πανούκλα τὴ μιὰ φορά, ἀπὸ τὸ σεισμὸ τὴν ἄλλη, καὶ τώρα νά, ἀπὸ τὸν Τοῦρκο. Μὰ καὶ τρεῖς φορές εἶδα τὸ σπóρο τοῦ ἀνθρώπου νὰ φυτρῶνει, πότε στὰ ἴδια χῶματα, πότε πιὸ πέρα. Ἐνας παπᾶς ἔκανε ἀγιασμό, ἄρχιζαν οἱ μαστόροι νὰ χτίζουν, πέφταμε ὄλοι ἀπάνω στὴ γῆς καὶ τὴ σκάβαμε, ἐπαιρναν τὰ παλικάρια τὶς γυναῖκες, καὶ στὸ χρόνο ἀπάνω, τί χαρὰ ἦταν ἐκεῖνη, βρὲ παιδιὰ! Ἐβγανε ἀστάχυ ἡ γῆς, σηκώνουνταν ὁ καπνὸς πάνω ἀπὸ τὰ σπίτια, νιαοῦριζαν τὰ μωρὰ — ξαναφύτρωνε τὸ χωριό! Κουράγιο, μωρὲ παιδιὰ, καὶ πάλι θὰ ξαναφυτρώσει!

— Γειά σου, γερο-Πανάγο! φώναξαν οἱ ἄντρες καὶ γέλασε τὸ ἀχείλι τους· ἐσύ, παππούλη, ἔβαλες κάτω καὶ τὸ Χάρο. Ἐσὺ ἔσαι ὁ Διγενής, πού λένε.

— Ἐγὼ ἔμαι, μαθές! ἀπηλογήθηκε ὁ γέρος μὲ σιγουράδα.

Ἦστὸσο ὁ παπα-Φώτης εἶχε περάσει τὸ πετραχήλι του, εἶχε κάμει μὲ θρούμπα καὶ θυμάρη ἀγιαστοῦρα, γέμισε μιὰ ξεροκολοκῦθα νερὸ κι ἔκραξε καὶ παρατάχτηκαν γύρα του πέντ' ἔξι παιδόπουλα πού τὰ ἔχε δασκαλέψει νὰ ψέλνουν καὶ τοῦ κρατοῦσαν τὸ ἴσο.

Ἦστω ἡ τσοῦρμα σηκώθηκε κι ὀρδινιάστηκε πίσω ἀπὸ τὸν μπροστάρη, δεξὰ οἱ ἄντρες, ζερβὰ οἱ γυναῖκες· ἀπὸ πάνω τους ὁ ἥλιος, ἀκούραστος, πεισματάρης ἀθλητής, τελοῦσε πάλι, ἀνηφορίζοντας, τὸν αἰῶνια ἀνανεούμενο ἄθλο.

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, παιδιὰ! φώναξε ὁ παπα-Φώτης· στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Πατρίδας! Τὸ χωριὸ μας ξεπατῶθηκε, τὸ χωριὸ μας ξαναφυτεύεται, ἀθάνατη εἶναι ἡ ρίζα τοῦ Γένου! Πῶς νὰ σᾶς τὸ πῶ, ἀδέρφια; Χαίρουμε, ἄνθρωπος εἶμαι, δταν μοῦ τύχει ἓνα καλὸ, μὰ πιὸ πολὺ χαίρουμε δταν πλακώσει ἡ δύσκολη ὥρα! Γιατὶ λέω: Τώρα θὰ δεῖξεις, παπα-Φώτη, ἂν εἶσαι ἄντρας ἀληθινὸς ἢ κουνέλι.

Ἄντρες καὶ γυναῖκες γέλασαν· στὴ βαριά τούτη στιγμή, μὲ τ' ἀντρίστια τοῦτα, ὄλο κέφι λόγια, ἀλάφρωσαν οἱ καρδιές· ἓνας παμπάλαιος ἀγωνιστὴς σηκώθηκε μέσα στὸ κάθε στῆθος καὶ κοίταξε τὶς πέτρες καὶ τ' ἄκαρπα δέντρα καὶ τὰ πεινασμένα στόματα κι ἀνασκουμπώθηκε νὰ παλέψει.

— Ἀκλουθᾶτε με, παιδιὰ, ὄλοι μαζί, θὰ σημαδέψω τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ! φώναξε ὁ παπᾶς καὶ βούτηξε τὴν ἀγιαστοῦρα στὸ νερὸ· στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

Ὁ σαραντάπηχος σήκωσε ψηλὰ τὸ λάβαρο μὲ τὸν Ἄι-Γιῶργη, πῆραν οἱ ἄντρες τὰ σύνεργα τῆς δουλειᾶς, τσάπες, ἀξίνες, φυτάρια, πῆραν οἱ γερόντοι στὴν ἀγκαλιά τους τὰ κονίσματα, καὶ μπῆκε μπροστὰ ὁ γερο-παππούς μὲ τὸ σακὶ τὰ κόκαλα στὸν ὄμο. Δυὸ τρία σκυλιά, πού εἶχαν ἔρθει μαζί τους, ἀκλουθήσαν κι αὐτὰ γαβγίζοντας χαρούμενα. Σηκώθηκε βουὴ μεγάλη, καὶ μιὰ τρουμπέτα βάρεσε στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ, μὰ κανένας δὲν τὴν ἄκουσε.

Βουτοῦσε ὁ παπᾶς τὴν ἀγιαστοῦρα στὸ νερὸ, ράντιζε μὲ ὀρμὴ τὶς πέτρες, τ' ἄγρια θάμνα, τὶς χαρουπιές, χάραζε στὸν ἀγέρα τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ. Πρῶτη φορά θεμέλιωνε κι ἀγιαζε χωριό, ἔπλαθε μόνος του, μὲ τὸ περίσσεμα τῆς καρδιάς του τὶς εἰχὲς καὶ ψαλμουδοῦσε:

— Κύριε, Κύριε, χαράζω μὲ τὸ ἀγιασμένο νερὸ τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ μας! Τοῦρκος νὰ μὴν πατήσει, πανούκλα νὰ μὴν μπεῖ, σεισμὸς νὰ μὴν τὸ σείσει! Τέσσερεις καστρόπορτες θὰ τοῦ χτίσουμε, βάλε τέσσερεις ἀγγέλους, Κύριε, νὰ τὸ φρουροῦν! Στάθηκε· ράντισε σταυρωτὰ μιὰ μεγάλη πέτρα, στράφηκε στοὺς χωριανούς:

— Ἐδῶ, ἀνατολικά, εἶπε, θὰ χτίσουμε τὴ μιὰ πόρτα τοῦ χωριοῦ, τὴν πόρτα τοῦ Χριστοῦ!

Σήκωσε τὰ χέρια στὸν οὐρανό:

— Τούτη νὰ ἡ πόρτα σου, Κύριε. Ἄπο δῶ θὰ μπαίνει, δταν θὰ καταδέχεται ν' ἀκούσεις τὴ φωνὴ μας στὸν κίντυνο καὶ νὰ πατήσεις τὸ χῶμα. Γιατὶ εἴμαστε, μαθές, ἄνθρωποι, ἔχουμε ψυχὴ, ἔχουμε φωνή, θὰ φωνάζουμε! Κι ἂν κάποτε ποῦμε

κι ένα λόγο περίσσιο, μὴν ἀγριεύεις· ἀνθρώποι εἴμαστε, βασι-
νισμένα πλάσματα, ἔχουμε πολλές σκοουτοδρες, ἔρχεται ὥρα ποὺ
ἡ καρδιά δὲ βαστάει, θὰ σκάσει, καὶ πετάει τὸν περίσσιο λόγο
κι ἀλαφρώνει. Βαριά· ναι ἢ ζωὴ, κι ἂν δὲν ὑπῆρχες ἐσὺ, Κύριε,
θὰ πιάναμε ὄλοι, γυναῖκες κι ἄντρες, χέρι χέρι, νὰ γκρεμιστοῦμε,
νὰ γλιτώσουμε. Μὰ ὑπάρχεις ἐσὺ, χαρά, παρηγοριά, ἐγδίκηση
μεγάλη, Θεέ μου! Τούτη εἶναι ἡ πόρτα σου, ἔμπα!

Κίνησαν πάλι, πῆραν κατὰ νότου· τεντώθηκαν πάλι τὰ σύ-
νορα στὸν ἀγέρα. Ψαλμουδοῦσε ὁ παπᾶς, καὶ γύρα ἀπὸ τὴ βα-
ριά φωνὴ του τιτίβιζαν, σὰ χελιδονίσματα, οἱ φωνοῦλες τῶν
παιδιῶν.

Σὲ μιὰ πέτρινη γούβα γεμάτη ἑφτακάθαρο νερὸ ὁ παπᾶς στα-
μάτησε.

— Ἐδῶ, εἶπε, θὰ χτίσουμε τὴν πόρτα τῆς Παναγιάς, τῆς Προ-
στάτισσας τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων! Βάλτε σημάδι!

Ἄπλωσε τὰ χέρια στὴ γῆς:

— Παρθένα Μάνα, φώναξε, Ρόδο ἀμάραντο, Ἀγράμπελη ἀν-
θισμένη ποὺ ἀγκαλιάζεις τὸν ἄγριο Δρύ, τὸ Θεό, καλοὶ ἀνθρώποι
εἴμαστε, κατατρεμένοι, ἄκουσε τὴ φωνὴ μας! Κάθεσαι ἐσὺ ἐδῶ
στὴ γῆς, κοντὰ μας, κι εἶναι ἡ ποδιά σου μιὰ ζεστὴ φωλιά γεμάτη
ἀνθρώπους. Εἶσαι μάνα, καὶ κατέχεις τί θὰ πεῖ στεναγμὸς καὶ
πείνα καὶ θάνατος· εἶσαι γυναῖκα, καὶ κατέχεις τί θὰ πεῖ ὑπομονὴ
κι ἀγάπη. Σκύψε, Κυρά μου, ἀπάνω ἀπὸ τὸ χωριὸ μας τοῦτο,
δῶσε ὑπομονὴ κι ἀγάπη στὶς γυναῖκες, ν' ἀντέχουν στὸν καθη-
μερινὸν ἀγώνα καὶ νὰ παλεύουν, χωρὶς νὰ βαρυγκομοῦν, τὸν
ἄντρα καὶ τὸ παιδί καὶ τίς ἐγνοίες τοῦ σπιτιοῦ! Δῶσε δύναμη
στοὺς ἄντρες νὰ δουλεύουν καὶ νὰ μὴν ἀπελπίζονται· νὰ πε-
θαίνουν καὶ ν' ἀφήνουν πίσω τους τὴν αὐλὴ τους γεμάτη παιδιά
κι ἀγγόνια! Δῶσε, Κυρά μου, καλά, χριστιανικὰ τέλη καὶ στοὺς
γερόντους καὶ στὶς γερόντισσες! Τούτη· ναι ἡ πόρτα σου,
Κυρά μου Πορταῖτισσα, ἔμπα!

Τὴ στιγμή ἐκεῖνη ἕνα γαῖδουράκι φορτωμένο ξεπρόβαινε
πίσω ἀπὸ τὴ λιτανεῖα, μὰ κανένας δὲν τὸ πρόσεξε· κοντοστάθηκε
ξαφνιασμένο καὶ γύρισε τὰ μεγάλα χνουδωτὰ μάτια στὸ σύντρο-
φό του, νὰ τὸν ρωτήσῃ. Ἀγκομαχώντας, μουσκίδι στὸν ἰδρώ-
τα, βλαστημώντας τὸν ἥλιο καὶ τίς πέτρες, φάνηκε πίσω ἀπὸ τὸ
γαῖδουράκι ὁ Γιαννακός.

Στάθηκε, ξαφνιασμένος κι αὐτὸς σὰν τὸ Γιουσουφάκι του.
Εἶχε ἀκούσει τίς ψαλμουδιές, πῆρε τὸ αὐτὶ του καὶ τὰ λόγια τοῦ
παπᾶ, κοίταξε γύρα του, σάστισε. «Τούτη· ναι, λέει, ἡ πόρτα...»
Ποιὰ πόρτα, καλέ; Τί χωριὸ θὰ χτίσουν; Πῶς θὰ τὸ χτίσουν;

Μὲ τὸν ἀγέρα; Στὸν ἀγέρα; Αὐτοί, μωρέ, ψοφοῦν τῆς πείνας
καὶ θέλουν νὰ χτίσουν καὶ χωριά; Αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ στα-
θοῦν στὰ πόδια τους καὶ ψέλνουν πολεμικὰ τροπάρια, «νίκας,
λέει, κατὰ βαρβάρων δωρούμενος»! Μνήστητί μου, Κύριε!

Ἔδεσε τὸ γαῖδουράκι του σὲ μιὰ ἀγριαχλαδιά, μπῆκε κι αὐ-
τὸς ἀθόρυβα, χωρὶς κανένας νὰ τὸν δεῖ, πίσω ἀπὸ τὴ λιτανεῖα.
Εἶχε γουρλωμένα τὰ μάτια, τρουλωμένα τ' αὐτιά, δὲν εἶχε πάρει
ἀκόμα ἀπόφαση — νὰ γελάσει ἢ νὰ πιάσει τὰ κλάματα. Ἀκλου-
θοῦσε πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ κοίταζε τὸν παπᾶ νὰ ραντίζει
καὶ νὰ χαράζει τὰ σύνορα, μὲ καταπληχτικὴ σιγουράδα, σὰ νὰ
ἔβλεπε κιόλα στὸν ἀγέρα τοὺς μελλούμενους δρόμους, τὰ σπίτια,
τὴν ἐκκλησιά, τὴ δημογεροντία...

Στάθηκε πάλι ὁ γέροντας γιὰ τρίτη φορά, ἀντίκτρα στὴν
Πόρτα τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴ δύση, κι ἔδειξε ἕνα μεγάλο βράχο,
ποῦ τὸν εἶχε τρυπήσει κι εἶχε ξεπεταχτεῖ ἕνα ἀγριόκλαρο ἀνθι-
σμένο.

— Ἐδῶ θὰ χτίσουμε, εἶπε, τὴν Πόρτα τοῦ Ἁι-Γιώργη, τοῦ
Δουλευτή! Ποῦ σκύβει καὶ γεωργαίει τὴ γῆς, ποῦ βόσκει τὰ
γιδοπρόβατα καὶ βουκολεύει τὰ βόδια, ποῦ κλαδεύει, κεντρίζει
τὰ δεντρά, σὰν κι ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Γιατί δὲν εἶναι μονάχα
τρανὸ παλικάρι ὁ Ἁι-Γιώργης, εἶναι καὶ τρανὸς δουλευτής.
Στὴ χάρη σου ἔχουμε τὰ θάρρη μας, Προστάτη τοῦ χωριοῦ μας!
Δῶσε νὰ προκόβουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια μας, νὰ μᾶς δίνουν
γάλα, νὰ πίνουν τὰ παιδιά, νὰ πῆζουν τὰ κόκαλά τους· νὰ μᾶς
δίνουν κρέας, νὰ θρέφεται τὸ κορμί καὶ νὰ μπορεῖ νὰ σηκώσει
τὴν ψυχὴ μας· νὰ μᾶς δίνουν μαλλί, νὰ μὴ μᾶς ρίξουν κάτω τὰ
χιόνια! Βλόγησε, Ἁι-Γιώργη μας, ὄλα τὰ ζωντανὰ ποῦ ἀγαποῦν
κι ὑπηρετοῦν τὸν ἄνθρωπο — τὰ βόδια, τὰ γαῖδούρια, τὰ σκυλιά,
τίς ὄρνιθες, τὰ κουνέλια... Σκύψε καὶ στὴ γῆς καὶ βλόγησέ τη
κι αὐτὴ· ἐμεῖς θὰ βάνουμε στὸν κόρφο της τὸ σπόρο, ἐσὺ θὰ ρί-
χνεις τὴ βροχὴ ὅταν χρειάζεται, κι αὐτὴ θὰ καρπίζει... Ὅλοι
μαζί! Χώματα, ἀνθρώποι, ἅγιοι, ἕνας στρατός! Καὶ πάει μπρο-
στά μας ὁ Θεὸς καὶ μᾶς δείχνει τὸ δρόμο! Ἁι-Γιώργη, ἐδῶ
ἔναι τὸ χωριὸ σου, τούτη· ναι ἡ πόρτα σου· τὴν κάμαμὲ ἀψηλῆ,
γιὰ νὰ μπορεῖς νὰ μαινεις καβαλάρης· ἔμπα!

Ὁ Γιαννακός, μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, ἄκουε, ἔτριβε τὰ μάτια
του, κοίταζε γύρα του· κατσάβραχα κι ἀγκάθια κι ἀγκαραθιές
καὶ θυμάρη... Ἐρημιᾶ. Δυὸ κοράκια, σὲ μιὰ χαρουπιᾶ, τρό-
μαξαν κι ἔκαμαν φτερά, κρῶζοντας σὰ νὰ βλαστημοῦσαν.

«Τί· ναι ἐτοῦτοι, συλλογίζονταν μὲ τρόμο, ἀνθρώποι, θε-
ριά, ἅγιοι;» Καὶ κοίταζε τοὺς ἄντρες μὲ τὰ γερτὰ μουστάκια

και τις γυναίκες με τις χοντρές πλεξούδες και τὰ φαρδιά γοφιά.
«Μνήστητί μου, Κύριε!»

Κατὰ βορρά, ἀντίκτρα στην πόρτα τῆς Παναγίας, στάθηκε πάλι ὁ παπάς, μπροστὰ ἀπὸ ἕνα χαλασμένο, χορταριασμένο τοῖχο. Σήκωσε τὴν ἁγιαστούρα, βλόγησε τρεῖς φορές τις πέτρες, στέναξε, στράφηκε στοὺς χωριανούς:

— Ἐδῶ, εἶπε κι ἡ φωνή του τώρα ἔτρεμε, ἐδῶ θὰ χτίσουμε, ἀδέρφια, τὴν Πόρτα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου! Ἄπὸ δῶ μιά μέρα, παιδιὰ μου, σίγουρα, θὰ μπεῖ, μουσκεμένος στὸν ἰδρώτα, ὁ πεζοπόρος και θὰ φωνάζει: «Ἀδέρφια, πήραμε τὴν Πόλη!»

Ἀναστατώθηκε ὁ λαός, σηκώθηκαν φωνές ἄγριες, ὄλοι κοίταξαν κατὰ βορρά, στὸν κουρνιαχτὸ ποὺ ἀνέβαινε ἀπὸ τὸν κάμπο, σὰ νὰ ἴβλεπαν κιόλα τὸν πεζοπόρο ποὺ ἔφτανε τρεχαπετάμενος.

— Γερο-Πανάγο, ἔκραξε ὁ παπάς, ζύγωσε, φέρε τὸ σακί σου ἐδῶ, σὴν πόρτα τοῦ Παλαιολόγου!

Στράφηκε στοὺς ἀντρες με τὰ σύνεργα:

— Σκάφτε!

Ἔσκαψαν γρήγορα γρήγορα, ἀνοιξαν φαρδὸ λάκκο, ἕνα μπόι βαθύ, κατέβηκε ὁ παππούς. Ἐνα ἕνα, ἔβγανε ἀπὸ τὸ σακί τὰ κόκαλα, κρανία, ἀντικνήμια, βραχιόνια, πλευρά, και τὰ στοίβαζε προσεχτικά, μ' εὐλάβεια, ἀμίλητος, μέσα στὸ λάκκο. Ἔχυσε ὁ παπα-Φώτης τὸν ἐπίλοιπο ἁγιασμό ἀπάνω στὰ κόκαλα, ἔριξε μέσα και τὴν ἁγιαστούρα του, φώναξε:

— Πατέρες, κάντε ὑπομονή· μὴ λιώσετε· ἔρχεται, ἔρχεται, ὅπου νὰ ἴναι θ' ἀκουστὴ τὸ Μαντάτο!

Ἄπὸ Γιαννακὸς σφούγγιξε τὰ μάτια του, εἶχαν γεμίσει δάκρυα· ἕνας κόμπος εἶχε καθίσει στὸ λαιμὸ του.

— Ἔβγα ἔξω, γερο-Πανάγο, φώναξε ὁ παπάς, ἔβγα νὰ σκεπάσουμε τὸ λάκκο.

Ἐτρεξαν δυὸ νέοι νὰ τὸν τραβήξουν.

— Ἀφήστε με, βρὲ παιδιὰ, εἶπε ὁ γέρος, καλὰ εἶμαι ἐδῶ· τί με θέτε νὰ τρώγω ἄδικα τὸ ψωμί; Δὲν μπορῶ πιά νὰ δουλέψω, δὲν μπορῶ πιά νὰ κάμω παιδιὰ, δὲ φελῶ, ἀφήστε με!

— Γερο-Πανάγο, εἶπε ὁ παπάς με αὐστηρότητα, δὲν ἦρθε ἀκόμα ἡ ὥρα σου· μὴ βιάζεσαι.

— Γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ὁ παππούς παρακλητικά, ἀφήστε με ἐδῶ, καλὰ εἶμαι. Ἔχω ἀκουστὰ πὸς ἂν δὲ στοιχειώσετε ἄνθρωπο στὰ θεμέλια τοῦ χωριοῦ, τὸ χωριὸ δὲ στερεώνεται. Καλύτερο θάνατο ποὺ νὰ βρῶ; Σκεπάστε με!

— Δὲ γίνεται, ἀντιμίλησε ὁ παπάς· ὁ Θεὸς σου ἴδωκε τὴ ζωὴ, ὁ Θεὸς θὰ σου τὴν πάρει· ἐμεῖς δὲν ἔχουμε, γερο-Πανάγο, τὸ δικαίωμα... Ἄνεβάστε τὸν ἀπάνω, παιδιὰ!

Ἔσκυαν οἱ δυὸ νέοι, ἄπλωσαν τὰ χέρια νὰ τὸν πιάσουν· μὰ ὁ γέρος εἶχε κιόλα ξαπλώσει μπρούμυτα ἀπάνω στὰ κόκαλα, φώναξε:

— Ἀφήστε με, μωρὲ παιδιὰ, ἀφήστε με, καλὰ εἶμαι ἐδῶ!

Ἄπὸ Γιαννακὸς δὲν μποροῦσε πιά νὰ κρατηθεῖ, ἔσκυψε κι αὐτὸς στὸ λάκκο, εἶδε τὸ γέρο ἀκίνητο· εἶχε τώρα γυρίσει τὸ πρόσωπό του κατὰ τὸ φῶς και χαμογελοῦσε εὐτυχισμένος.

— Καλὰ εἶμαι ἐδῶ... Καλὰ εἶμαι ἐδῶ... μουρμούριζε κι εἶχε σταυρώσει τὰ χέρια.

Ἄπὸ κόμπος στὸ λαιμὸ τοῦ Γιαννακοῦ ἔλυσε, ἀκούστηκε ἀναφιλητό.

Ἄπὸ παπάς στράφηκε, εἶδε τὸ Γιαννακό, τὸν ἀναγνώρισε.

— Ἀναμερίστε, παιδιὰ, φώναξε, νὰ ἕνας καλὸς ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση. Ἦρθε νὰ μᾶς δεῖ, νὰ μᾶς δώσει κουράγιο στὴ σφοδρά μας. Χαιρετήστε τον, ἀδέρφια! Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τέσσερεις κοφινάδες ποὺ μᾶς ἀποχέρισαν τὶς ζωτροφές τὴν πρώτη νύχτα και φάγαμε!

Θυμήθηκε τ' ὄνομά του:

— Καλῶς τὸ Γιαννακό! εἶπε και τοῦ ἴσφιξε τὸ χέρι με συγκίνηση. Γιὰ τὸ χατίρι τὸ δικό σου και τῶν συντρόφων σου, ὁ Θεὸς δὲ θὰ ρίξει φωτιὰ στὴ Λυκόβρυση νὰ τὴν κάψει!

Ἄπὸ Γιαννακὸς πιά δὲν μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ· ὀλομεμῆς ξέσπασε σὲ κλάματα.

— Παιδί μου, γιατί κλαῖς; ἔκαμε ὁ παπάς και τὸν πῆρε σὴν ἀγκαλιά του.

— Ἦμαρτον, γέροντά μου, ἦμαρτον!

— Ἐλα!

Τὸν πῆρε ἀπὸ τὸ μπράτσο, ἀλάργαρον λίγο.

— Γιατί κλαῖς; Τί ἔχεις; Πές μου τὸν πόνο σου, παιδί μου· εἶσαι εὐεργέτης τοῦ χωριοῦ μας! εἶπε κι ἔδειξε, ἀπλώνοντας πλατιὰ τὰ χέρια του, τὸ μελλούμενο χωριό.

Τὰ πόδια τοῦ Γιαννακοῦ λύγισαν, σωριάστηκε σὲ μιά πέτρα· ὁ παπάς, ὀρθιος ἀπὸ πάνω του, τὸν κοίταζε ἀνήσυχος.

— Θεὸς τίποτα; ρώτησε. Ἔκαμες τίποτα; Μὴν κλαῖς!

— Ἦμαρτον, γέροντά μου! Θὰ σου τὰ πῶ ὅλα νὰ ξαλαφρώσω!

Κι ἄρχισε βιαστικά, με κομμένη ἀνάσα, νὰ τοῦ ξεμολογιέται γιατί ἦρθε σὴν Σαρακήνα, τί συμφωνία εἶχε κάμει με τὸ γερο-Λαδᾶ και γιὰ τὶς τρεῖς λίρες ποὺ πῆρε καπάρο...

‘Ο παπὰς ἄκουε, ἄκουε καὶ δὲ μιλοῦσε· ὁ Γιαννακὸς τὸν κοίταζε τρομαγμένος.

— Τί συλλογιέσαι, γέροντά μου; ρώτησε τέλος κι ἡ φωνὴ του τρέκλιζε.

— Συλλογιέμαι, παιδί μου, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι θεριό· θεριὸ ἀνήμερο... Μὴν κλαῖς· συλλογιέμαι ἀκόμα πὼς ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος.

— Χειρότερος ἀπὸ θεριό... μουρμούρισε ὁ Γιαννακὸς κι ἔφτυσε, σὰ νὰ τὸν πλάκωσε ξαφνικὰ ἀναούλα· σκούληκας ὄλο γλίτσα εἶναι ὁ ἄνθρωπος, μικρός, τιποτένιος, ἄτιμος... Μὴ με ἀγγίζεις, γέροντά μου· δὲ σιχαίνεσαι;

‘Ο παπὰς σάπαινε· τράβηξε πίσω τὸ χέρι του, κάρφωσε τὰ μάτια του στὴ γῆς καὶ στέναξε.

‘Ο Γιαννακὸς ἄξαφνα τινάχτηκε ἀπὸ τὴν πέτρα ὅπου εἶχε σωριαστεῖ, βύθισε τὰ δάχτυλα στὴν τσέπη τοῦ γιλέκου του, ἔβγαλε τὶς τρεῖς λίρες.

— Γέροντά μου, μιὰ χάρη σοῦ ζητῶ· πάρε αὐτὲς τὶς τρεῖς λίρες, ἀγόρασε μερικὰ πρόβατα γιὰ τὸ χωριό· γιὰ τὰ παιδιά ποὺ θέλουν γάλα... Κι ἂν μπορεῖς, βάλε τὸ χέρι σου στὸ κεφάλι μου, συχώρεσέ με.

‘Ο παπὰς ἔμενε ἀκίνητος.

— Ἄν δὲν τὶς πάρεις, ἡ ψυχὴ μου δὲ θὰ βρεῖ πιά σωτηρία.

Κι ὕστερα ἀπὸ λίγο:

— ‘Ο ἄνθρωπος, εἶπες, εἶναι θεριό· μέρωσέ το, γέροντά μου. Ἔνας καλὸς λόγος τὸ μερώνει· ἀπὸ τὸ στόμα σου τὴ στιγμή τούτῃ κρέμεται ἡ λύτρωσή μου.

‘Ο παπὰς ρίχτηκε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Γιαννακοῦ· ἔβαλε κι αὐτὸς τὰ κλάματα.

— Γιὰ μένα, φώναξε ὁ Γιαννακὸς, γιὰ μένα κλαῖς;

— Γιὰ σένα καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ ὄλον τὸν κόσμον, παιδί μου, μουρμούρισε ὁ παπα-Φώτης καὶ σφούγγισε τὰ δάκρυά του.

Φίλησε τὸ Γιαννακὸ στὰ μάτια, ἔβαλε τὸ χέρι στὰ γκριζὰ κατσαρωτά του μαλλιά.

— Συχωρεμένος νὰ ᾿σαι Γιαννακὸ μου! Κι ὁ Πέτρος τρεῖς φορές ἀρνήθηκε τὸ Χριστό, καὶ τρεῖς φορές τὰ κλάματα τὸν ἔσωσαν· μεγάλη κολυμπήθρα τὰ δάκρυα, παιδί μου... Παίρνω τὸ ἁμαρτωλὸ χρυσάφι ποὺ μοῦ δίνεις, τὸ κριμα σου θὰ γίνει γάλα γιὰ τὰ παιδιά ποὺ πεινοῦν· ἔχε τὴν εὐκὴ μου!

‘Ο Γιαννακὸς ἔπεσε στὰ πόδια τοῦ παπᾶ νὰ τὰ φιλήσει· μὰ ὁ γέροντας ἔσκυψε μὲ βιάς, τὸν ἀνασήκωσε.

— Μή, μή, μᾶς βλέπουν, εἶπε, ἔρχονται!

— Γέροντα! Γέροντα! ἀκούστηκαν φωνὲς τρομαγμένες.

— Τί τρέχει, παιδιά; φώναξε ὁ παπα-Φώτης ἀνήσυχος.

— ‘Ο γερο-Πανάγος ξεψύχησε, γέροντα· πήγαμε νὰ τὸν τραβήξουμε ἀπὸ τὸ λάκκο· ἦταν νεκρός!

‘Ο παπα-Φώτης ἔκαμε τὸ σταυρό του.

— ‘Ο Θεὸς συχωρέσει τον, εἶπε· πέθανε εὐτυχισμένος, μπῆκε θεμέλιο τοῦ χωριοῦ μας... ‘Ο Θεὸς νὰ δώσει κι ἐμεῖς, παιδιά μου, νὰ ᾿χουμε ὁμοιο τέλος... Ἔρχομαι νὰ τοῦ δώσω τὴν εὐκὴ.

Στράφηκε στὸ Γιαννακό:

— Ἄιντε, παιδί μου, πήγαινε στὰ ἑπτὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ· ὁ Χριστὸς εἶναι μαζί σου!

Ἔσκυψε ὁ Γιαννακὸς, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ καὶ τράβηξε νὰ βρεῖ τὸ γαῖδουράκι του.

Πετοῦσε ἀπὸ τὴ χαρὰ του· πηδοῦσε πέτρα τὴν πέτρα, σὰν εἴκοσι χρονῶν παλικάρι. Ἐνιωθε, μερμίδιζαν οἱ πλάτες του, σὰ νὰ συντάζονταν νὰ βγάλουν φτερά.

— Κατὰ διαόλου ὁ γερο-Λαδᾶς, μουρμούρισε, κατὰ διαόλου καὶ τὸ χρυσάφι του. Ἐγὼ πέταξα φτεροῦγες.

Χάδεψε τὸ γαῖδουράκι του, ποὺ περίμενε ὑπομονετικὸ στὸν ἴσκιο τῆς ἀγριαχλαδιάς, τὸ ἔλυσε γρήγορα γρήγορα καὶ σιγοτραγουδοῦσε:

— Πᾶμε, Γιουσουφάκι μου, εἶπε, καλὰ πήγαν οἱ δουλειές μας, καλὰ κέρδητα εἴχαμε, δόξα σοι ὁ Θεός!

Στράφηκε, εἶδε τὶς ἄγριες πέτρες καὶ τὶς μαῦρες σπηλιές καὶ τοὺς σκελεθρωμένους ἀνθρώπους ποὺ στέκονταν γύρα ἀπὸ τὸ λάκκο τοῦ παπποῦ, στὴ μελλοῦμενη καστρόπορτα τοῦ Παλαιολόγου, κι ἄκουγαν τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία καὶ σταυροκοποῦνταν.

— ‘Ο Θεὸς νὰ στερεώνει τὸ χωριὸ σας! μουρμούρισε. Ἔβαλα κι ἐγὼ στὰ θεμέλια του τρεῖς λίρες.

Πῆρε τὸν κατῆφορο τραγουδώντας.

«Μωρὲ, θεριό, ἀλήθεια, εἶναι ὁ ἄνθρωπος, συλλογίστηκε. Ὅ,τι θέλει κάνει, ὅποια στράτα θέλει παίρνει. Ἡ πόρτα τῆς Κόλασης κι ἡ πόρτα τῆς Παράδεισος εἶναι κολλητά, κι ὅπου θέλει μπαίνει... Ὁ διάολος μπορεῖ καὶ μπαίνει μονάχα στὴν Κόλαση, ὁ ἄγγελος μπορεῖ καὶ μπαίνει μονάχα στὴν Παράδεισο· ὁ ἄνθρωπος, ὅπου θέλει!»

Γέλασε.

— Γειά σου, μωρὲ μεγαθήριο Ἀδάμ! φώναξε δυνατὰ κι ἄρχισε πάλι νὰ τραγουδαῖ ἕνα παλιὸ σκοπὸ, ποὺ χρόνια καὶ ζαμάνια εἶχε νὰ τὸν θυμηθεῖ καὶ τώρα ξαφνικὰ τοῦ ᾿ρθε στὸ νοῦ καὶ στὰ

χείλια:

*Ἐγώ μαι τὸ ἀστραπῆς παιδί καὶ τῆς βροντῆς ἀγγόνι
καὶ θέλω ἀστράφτω καὶ βροντῶ καὶ θέλω ρίχνω χιόνι!*

Στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ στάθηκε:

— Πεινώ, εἶπε, θὰ φάω. Πεινάει καὶ τὸ Γιουσουφάκι μου·
θὰ τοῦ μαζέψω χορτάρι, νὰ φάει κι αὐτό, νὰ μὴ ζουλεύει. Νὰ
τρῶμε μαζί, ὁ ἕνας πλάι στὸν ἄλλο, σὰν ἀδέρφια.

Ἔκαμε ἕνα γύρο, μάζεψε ἄγρουστο καὶ γαϊδουράγκαθα,
πήδηξε ἕνα φράχτη, ἔκοψε μερικά χοντρά λαχανόφυλλα, ἔκαμε
μιὰν ἀγκαλιά, τὰ πήγε στὸ σύντροφό του.

— Φάε, φάε, Γιουσουφάκι μου, θὰ φάω κι ἐγώ· καλὴ δρεξή!

Ἄνοιξε τὸ ταγάρι του, πήρε ψωμί καὶ τὸ ἀγαπημένο του
προσφάι, ἐλιές καὶ κρεμμύδι, κι ἄρχισε νὰ μασάει σιγά, γαλη-
νεμένα, σὰν κουνέλι.

— Τί νόστιμο ποὺ εἶναι τὸ βλογημένο, μουρμούρισε. Σὰ νὰ
τρῶγω πρώτη φορά ψωμί· δὲν εἶναι τοῦτο ψωμί, εἶναι ἀντίδωρο·
παίει ἴσια στὸ κόκαλο καὶ τὸ θρέφει.

Ἐβγάλε ἀπὸ τὸ ταγάρι καὶ τὸ φλασκί, ποὺ ἔχε ἀπάνω του,
ξομπλιασμένο μὲ σουγιά, ἕνα δικέφαλο ἀετό. Τὸ ἀναποδογύ-
ρισε στὰ χεῖλια του, κι αὐτὸ ἄρχισε νὰ κακαρίζει.

— Σὰν πρώτη φορά νὰ πίνω καὶ κρασί, εἶπε· πῶς πάει τὸ
ἀφιλότιμο γραμμὴ στὴν καρδιά καὶ τήνε φραίνει! Καλὴ του
ῥα τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔκαμε τ' ἀμπέλια καὶ τὰ σταφύλια· καλὴ του
ῥα καὶ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τοῦ ἔκοψε τὸ ξερὸ του νὰ πατήσῃ
τὰ σταφύλια καὶ νὰ βγάλει κρασί... Ἄς πιοῦμε ἀκόμα μιὰ!

Ξαναπροσθήλιασε στὸ στόμα του τὸ φλασκί κι ἐκλείσε τὰ
μάτια.

— Περαιστικά σου, Γιαννακό! ἀκούστηκε τὴ στιγμή ἐκείνη
μιὰ δροσερὴ φωνή.

Ἄνοιξε ὁ Γιαννακὸς τὰ μάτια, εἶδε μπροστά του τὴν Κατερί-
να μ' ἕνα μεγάλο μπόγο στὴ ράχη· καὶ πίσω της τὴν προβάτα
μὲ τὴν κόκκινη κορδέλα στὸ λαιμό.

— Βρὲ Κατερίνα, φάναξε, τί γυρεύεις ἐδῶ; Ποῦ τὴν τραβᾷς
τὴν προβάτα; Πᾶς νὰ τὴν πουλήσεις;

— Ναί, ἀποκρίθηκε ἡ χήρα καὶ γέλασε.

— Ἐλα, κάτσε νὰ τσιμπήσεις κι ἐσὺ ἕνα κομμάτι ψωμί· νὰ
πιεῖς καὶ μιὰ! Ἰσια ἴσια μιὰ προβάτα ζητοῦσε τώρα ὁ παπα-
Φώτης ν' ἀγοράσει, νὰ πίνουν γάλα τὰ παιδιά... Ὁ Θεὸς σέ
φώτισε!

Ἡ χήρα προσγονάτισε χάμω· σφούγγιξε μὲ τὴν μαύρη μπο-

λίδα της τὸν ἰδρώτα στὸ ξαναμμένο πρόσωπό της καὶ στὸ λαιμό·
τὰ μάτια της στραφτάλιζαν χαρούμενα.

— Ζέστη, εἶπε· μπῆκε κιόλα τὸ καλοκαίρι, Γιαννακό.

— Φάε, εἶπε ἀπὸ τὸ Γιαννακὸς καὶ τῆς ἔκοψε μιὰ φέτα ψωμί
καὶ τῆς ζύγωσε καὶ τὶς ἐλιές. Θές κι ἕνα κρεμμύδι; τῆς κάνει.

— Ὅχι, ἀποκρίθηκε ἡ χήρα· δὲν τρώω κρεμμύδι.

Καὶ πήρε στὴ φούχτα της τὸ ψωμί καὶ τὶς ἐλιές.

— Νὰ μὴ μυρίζῃ τὸ στόμα σου, μαργιόλα! ἔκαμε ὁ Γιαν-
νακὸς καὶ γέλασε.

— Ναί, εἶπε ἡ χήρα μὲ ξαφνικὰ θλίψη στὴ φωνή. Ἐμεῖς,
βλέπεις, γείτονα, πρέπει πάντα νὰ μυρίζουμε μοσχοσάπουνο
καὶ λεβάντα...

Ἀφήκε τὸ ψωμί καὶ τὶς ἐλιές.

— Δὲν πεινώ, εἶπε, συμπάθησέ με...

Ὁ Γιαννακὸς ξεροκατάπιε ντροπιασμένος.

— Συμπάθα με ἐσὺ, Κατερίνα, μουρμούρισε· εἶμαι γάιδaros.

Ἡ χήρα ἔκοψε ἀπὸ κάτω ἕνα χόρτο καὶ τὸ πέρασε στὸ χεῖλι
της· δὲ μίλησε.

Σάπασαν λίγο· κι ὁ Γιαννακὸς δὲν εἶχε πιά δρεξή νὰ φάει,
ἔδεσε πάλι τὸ ταγάρι του.

— Τί ἔχεις στὸν μπόγο, Κατερίνα, ρώτησε γιὰ νὰ κόψῃ τὴ
σιωπὴ ποὺ τὸν βάραινε.

— Λίγα ρουχαλάκια γιὰ τὰ παιδιά.

— Θὰ τὰ χαρίσεις;

— Ναί.

— Καὶ τὴν προβάτα;

— Κι αὐτή. Γιὰ τὸ γάλα.

Ὁ Γιαννακὸς χαμήλωσε τὸ κεφάλι· κι ἡ χήρα, σὲ λίγο, σὰ
νὰ ἔθελε νὰ δικαιολογηθεῖ:

— Βλέπεις, γείτονα, δὲν ἔκαμα παιδιά, καὶ θαρρῶ πῶς δλα
τὰ παιδιά τοῦ κόσμου εἶναι δικά μου.

Ὁ Γιαννακὸς ἔνωσε τὸ λαιμό του νὰ σφίγγεται.

— Κατερίνα, εἶπε μὲ κομμένη φωνή, μοῦ ῥχεται νὰ σκύψω
καὶ νὰ σοῦ φιλήσω τὰ πόδια.

— Ὁ γερο-Πατριαρχέας, ὁ παραλυμένος, εἶπε ἡ χήρα, μὲ
κάλεσε προχτὲς καὶ μοῦ ἔπε πῶς εἶναι θέλημα τῆς Δημογεροντίας
ἐγὼ μεθαῦριο νὰ κάμω τὴ Μαγδαληνή. Ντράπηκα. Ἐχω ἀ-
κουστά τί θὰ πεῖ Μαγδαληνή· κι ἐγὼ εἶμαι — ἔτσι κατάντησα!
— ἡ Μαγδαληνὴ τοῦ χωριοῦ... Κι δμως, δταν μοῦ τό ἔπε, ντρά-
πηκα. Μὰ τώρα, Γιαννακό, δὲν ντρέπουμε· ἂν ἔβρισκα τὸ
Χριστὸ κι ἂν εἶχα ἕνα μπουκάλι λεβάντα, θὰ τό ἔπαζα καὶ θὰ

τοῦ ἴπλου τὰ πόδια· κι ὕστερα θὰ τοῦ τὰ σφούγγιζα μὲ τὰ μαλλιά μου... Ἔτσι μοῦ φαίνεται· και θὰ στέκουμουν πλάι στὴν Παναγιὰ τὴν Παρθένα και δὲ θὰ ντρέπουμουν· μήτε κι αὐτὴ θὰ ντρέπονταν ποῦ θὰ μ' ἔβλεπε κοντά της... Κατάλαβες τίποτα ἀπ' αὐτὰ ποῦ σοῦ λέω. Γιαννακό μου;

— Κατάλαβα, κατάλαβα, Κατερίνα... ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός και τὰ μάτια του εἶχαν βουρκώσει. Ἄπο σήμερα τὸ πρωί, Κατερίνα, ἀρχίζω και καταλαβαίνω...

Κι ὕστερα ἀπὸ λίγο:

— Ἐγὼ ἴμαι πιὸ ἀμαρτωλὸς ἀπὸ σένα, Κατερίνα, γι' αὐτὸ καταλαβαίνω. Πρῶτα ἤμουν μικροκλέφτης, μικροψεύτης, ψιλικατζής... Σήμερα τὸ πρωί ἔγινα κακοῦργος... Μὰ τώρα...

Σώπασε· ἔνωσε τὴν καρδιά του γεμάτη φτέρουγες. Ἄρπαξε τὸ φλασκί.

— Στὴν ὑγεία σου, Κατερίνα, φάναξε· σὲ πίκρανα, συχώρεσέ με... Γάιδαρος εἶμαι, γαῖδουριὲς κάνω.

Ἦπτε, σφούγγιξε καλά καλά τὸ στόμα τοῦ φλασκοῦ του.

— Πιὲς και σύ, Κατερίνα· γιὰ νὰ καταλάβω πὼς μὲ συχώρεσες.

— Στὴν ὑγεία σου, Γιαννακό! εἶπε ἡ χήρα και σήκωσε τὸν ἀφράτο λαιμό. Πάω, εἶπε, σφούγγιξε τὰ χεῖλια και σηκώθηκε. Κοίτα τὴν προβάτα πὼς πάει κι ἔρχεται και μπεπερίζει λυπητερά· δὲν τὴν ἀρμεξα τὴν ἔρμη· πάω νὰ τὴν ἀρμέξουν.

— Δὲ θὰ τὴν ἀναζητᾶς, Κατερίνα; Ἐέρω πόσο τὴν ἀγαποῦσες.

— Ἄν ἔδινες ἐσὺ τὸ γαῖδουράκι σου, θὰ τὸ ἀναζητοῦσες;

Ἄ Γιαννακὸς τρόμαξε.

— Μὴ μοῦ τὸ λές, γειτόνισσα, ἡ καρδιά μου σκίζεται.

— Σκίζεται και μένα ἡ καρδιά μου, Γιαννακό· ἔχε γειά!

Στάθηκε μιὰ στιγμή, δίστασε.

— Θὰ δεῖς τὸ Μανολιό; ρώτησε τέλος.

— Θὰ πάρω τὴ βόλτα μου στὰ χωριά· σὰ γυρίσω, λέω νὰ κάμω ἀπόγυρο νὰ περάσω νὰ τὸν δῶ... Θὲς τίποτα νὰ τοῦ πῶ, Κατερίνα;

Ἡ χήρα εἶχε φορτωθεῖ τὸν μπόγο της και τραβοῦσε μὲ θυμὸ τὴν προβατίνα, ποῦ ἀντιστέκουταν.

— Ὄχι, ἀποκρίθηκε, τίποτα.

Και πῆρε τὸν ἀνήφορο.

Ἄντιστοίχο ὁ Μανολιὸς εἶχε ἀνέβει στὸ βουνό του. Τὰ σκυλιά του τὸν μυρίστηκαν ἀπὸ μακριὰ και ἔτρεξαν κουνώντας τὴν οὐρά

τους, και πίσω τους τὸ Νικολιό, τὸ λιοψημένο βοσκόπουλο μὲ τὰ μυτερά αὐτιά, πηδοῦσε ἀπὸ βράχο σὲ βράχο σὰν κατσίκι, νὰ τὸν προαπαντήσει. Εἶχε ἀναθραφεῖ στὰ βουνὰ μὲ τὰ γιδοπρόβατα, ἦταν ἀγριοπὸ, μαυριδερό, κι εἶχε τὰ λόγια του λιγοστά, μπεμπερίζοντας σὰν κριάρι, και τὰ μαλλιά του ἦταν γουρὰ, κολλημένα ἀπὸ τὴν ρεσίνα τοῦ πεύκου και τὴν λιγδα, και στέκουνταν κατσαρά και ντοῦρα σὰ μικρὰ στρουφηχτὰ κέρατα. Ἦταν πιὰ δεκαπέντε χρονῶν και κοίταζε τὶς προβάτες μὲ μάτι θολό, σὰν κριάρι.

Σὰν ἔφτασαν στὸ μαντρί, τὸ Νικολιὸ ἀπλωσε ἀπάνω στὸ πεζούλι ψωμί, τυρὶ και κρέας ψητό.

— Φάε, εἶπε.

— Δὲν πεινώ, μωρὲ Νικολιό· φάε ἐσὺ.

— Γιατί δὲν πεινάς;

— Ἔτσι.

— Σοῦ ἴκαμαν κακὸ οἱ ἀνθρώποι ἐκεῖ κάτω;

— Ναί.

— Γιατί πῆγες;

Ἄ Μανολιὸς δὲν ἀποκρίθηκε. Ἐαπλωμένος στὸ ἀχερένιο στρωσίδι του, ἔκλεισε τὰ μάτια. Ἄλήθεια, γιατί νὰ πάει; Γιατί πῆγε; Ἄς τώρα, κάθε Κυριακή, κατηφόριζε στὸ χωριὸ πρωὶ πρωί, ἄκουε τὴ λειτουργία, ἐπαιρνε ἀντίδωρο και ξαναηφόριζε τὸ βουνὸ του μὲ λαχτάρια. Πλαντοῦσε ἐκεῖ κάτω στὸν κάμπο, ἔβλεπε τὶς γυναῖκες κι ἀγρίευε, ἔβλεπε στὸν καφενὲ τὸς ἀντρες νὰ πίνουν και νὰ παίζουν χαρτιά, τὸν ἔπνιγε ἡ βόχα, και προσπερνοῦσε γρήγορα γρήγορα, νὰ γυρίσει στὸν καθαρὸν ἀγέρα. Και τώρα...

Θυμήθηκε τὸ Λενιὸ — τὸ περιπαιχτικὸ γέλιο της, τὰ τσαχπίνικα μάτια, τὴ ναζλιδικὴ φωνή, κι ἀπάνω ἀπ' ὄλα τὰ δυὸ στήθη ποῦ ἀνασήκωναν τὸ τριανταφυλλένιο μπολκάκι κι ἤθελαν νὰ τὸ τρυπήσουν.

Ἄνακάθισε στὸ στρῶμα, ζεστάθηκε, πέταξε τὸ πουκάμισο, ἦταν μουσκεμένο στὸν ἰδρῶτα.

ἌΠρέπει νὰ κάνω ὑπομονή, συλλογίστηκε, νὰ μείνω καθαρὸς, νὰ μὴν ἀγγίξω γυναῖκα. Ἄἔχω νὰ δώσω λόγο. Τὸ σῶμα πιὰ τοῦτο δὲν εἶναι δικό μου· εἶναι τοῦ Χριστοῦ.»

Ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ διάνεψε μέσα στὸ νοῦ του, ὅπως τὴν εἶχε δεῖ ὅταν πρωτοπῆγε στὸ μοναστήρι, στὸ εἰκονοστάσι τῆς ἐκκλησιᾶς: Φοροῦσε ὁ Χριστὸς γαλάζιο μακρὸ χιτῶνα, ἦταν ξυπόλυτος κι ἀγγιζε τόσο ἀνάλαφρα τὰ χόρτα ποῦ πατοῦσε, ποῦ δὲ λύγιζαν. Διάφανος, ἀνάερος, σὰν ἀάχνη. Ἄπο τὰ χέρια

του, τὰ πόδια καὶ τὸ ἀνοιχτὸ στήθος ἔτρεχε ἀριό, τριανταφυλλέ-
νιο αἷμα... Μιά κοπέλα, μὲ ξέπλεκα χρυσὰ μαλλιά, χιμοῦσε νὰ
τὸν ἀγγίξει· μὰ αὐτὸς ἀνασήκωνε ἀσστηρὰ τὸ χέρι, νὰ μὴν τὴν
ἀφήσει νὰ ζυγώσει. Κι ἀπὸ τὸ στόμα του ξετυλίγονταν μιὰ
κορδέλα γράμματα· τὰ διάβασε ὁ Μανολιός, μὰ δὲν μπόρεσε
καλὰ καλὰ νὰ καταλάβει τὸ νόημά τους. Ρώτησε τὸ γέροντά
του: «Τί λέει ἐδῶ ὁ Χριστὸς, γέροντά μου;» Κι αὐτὸς τοῦ τὰ
ξήγησε: «Μὴ μὲ ἀγγίζεις, γυναίκα! — Καὶ ποιά ἔναι ἡ γυναίκα
αὐτή; — Ἡ Μαγδαληνή».

«Μὴ μὲ ἀγγίζεις, γυναίκα!...» Ἦεκλεισε ὁ Μανολιός τὰ μάτια
— κι ὄλομεμιᾶς ἡ Κατερίνα ἢ χήρα πέρασε ἀργὰ μέσα στὸν
ἀγέρα. Τίναξε τὸ κεφάλι, πέταξε τὴ μαύρη μπολίδα, χύθηκαν
τὰ κατάξανθα μαλλιά στὴν πλάτη της, κατέβηκαν ὡς τὰ γόνατα,
σκέπασαν τὴ γύμνια της. Μὰ ἄξαφνα φύσηξε ἀλαφρὸ ἀγεράκι,
κουνήθηκαν λίγο, φάνηκε τὸ στήθος...

Ἦεσυρε φωνὴ ὁ Μανολιός: «Βοήθεια!» καὶ τινάχτηκε ἀπὸ
τὸ στρῶμα.

Τὸ βοσκόπουλο ἔτρωγε ἀκόμα, καταχτυποῦσε τὰ χεῖλια του
καὶ δὲν μποροῦσε νὰ χορτάσει. Στράφηκε ἡσυχα, μὲ μπουκω-
μένο τὸ στόμα.

— Νειρεύτηκες, ἀφεντικό; ρώτησε. Σὲ κυνηγοῦσαν; Καὶ μένα
μὲ κυνηγοῦν στὸν ὕπνο μου· ψευτιᾶς εἶναι, δνειρα εἶναι, μὴν
εἶσαι κουτὸς, κοιμήσου!

— Ἦαναψε φωτιά, Νικολιό, κρυώνω...

— Κάνει κάψα, θὰ σκάσω! ἀντιμίλησε τὸ βοσκόπουλο, ποῦ
δὲν ἤθελε νὰ ξεκολλήσει ἀπὸ τὸ ψωμί καὶ τὸ κρέας.

— Κρυώνω... ξανάπε ὁ Μανολιός καὶ τὰ δόντια του καταχτυ-
ποῦσαν.

Τὸ βοσκόπουλο σηκώθηκε μασουλίζοντας, πῆρε θυμωμένο
ἀπὸ τὴ γωνιά ξύλα, τὰ καλύβωσε μὲ τέχνη στὸ τζάκι, τ' ἄναψε·
Ζύγωσε τὸ Μανολιό, τὸν κοίταξε καλὰ καλὰ, κούνησε τὸ κε-
φάλι:

— Σὲ μάτιαξαν, ἀφεντικό, εἶπε καὶ ξαναστράφηκε στὸ φαί.

Σούρηθηκε ὁ Μανολιός στὴ γωνιά, κουκουλώθηκε μὲ μιὰ κου-
βέρτα καὶ κουλουριάστηκε στὸ ἀπόγωνο. Κοίταζε τὴ φλόγα
νὰ τρώει τὰ ξύλα — τὸ Λενιό, ἢ Μαγδαληνή, ὁ Χριστὸς περνοῦ-
σαν χορευτὰ μέσα ἀπὸ τὶς φλόγες, ἔσμιγαν, χῶριζαν, ξανάσμι-
γαν... Κι ἄξαφνα οἱ γυναῖκες ἀνέβαιναν μὲ τὸν καπνὸ, χάνουν-
ταν, κι ὁ Μανολιός δὲν ἔβλεπε τώρα παρὰ τὸ Χριστὸ σταυρωμένο
ἀπάνω σὲ μιὰ φλόγα· τὸν ἔβλεπε καθαρά, μὲ τὸ χλωμὸ πρόσωπο
γερμένο στὸ στήθος, μὲ τὰ δυὸ χέρια καρφωμένα στὰ ξύλα...

Κουνιόταν λίγο ἢ φλόγα, κι ὁ Χριστὸς ἀνασταίνονταν, πηδοῦσε
ἀπὸ τὴ στάχτη, λίγνευε, κυμάτιζε, ἀνηφοροῦσε καὶ χάνουνταν...

Κουράστηκε ὁ Μανολιός, ἀκούμπησε τὸ κεφάλι στὰ γόνατα
καὶ τὸν πῆρε ὁ ὕπνος.

ἮΥπνος πηχτός, μολεμένος, σὰ βουρκιασμένο νερό, κι ὀλη
τὴ νύχτα ὁ Μανολιός πάλευε νὰ τὸ διαβεῖ καὶ νὰ γλιτώσει. Εἶχε
μπλεχτεῖ μέσα σὲ γλιτσερὰ χόρτα καὶ σὲ νερόφιδα, φάναζε,
καὶ τὰ χαράματα ἕνας ποταμὸς ξανθὰ μαλλιά κύλησε ἀγριε-
μένος καὶ τὸν ἄρπαξε. «Βοήθεια!» ξαναφάναζε, μὰ δὲν μποροῦ-
σε νὰ ξυπνήσει κι ἦταν ξαπλωμένος τώρα ἀνάσκελα στὸν ποτα-
μὸ καὶ βογγοῦσε.

Δυὸ τρεῖς φορές τὸ βοσκόπουλο εἶχε ξυπνήσει ἀπὸ τὶς ἀπελ-
πισμένες φωνὲς τοῦ Μανολιοῦ.

— Νειρεύεται ὁ κακομοῖρης ἀκόμα πῶς τὸν κυνηγοῦν...
μουρμούριζε καὶ γελοῦσε.

Κι εὐτὸς γύριζε ἀπὸ τὸ ἄλλο πλευρὸ καὶ ξανακοιμοῦνταν.

Τὴ χαραυγὴ, ὅταν ἀνοιξε πιά τὰ μάτια ὁ Μανολιός κι εἶδε
ἀπὸ τὸ φεγγίτη τὸ γαλαχτωμένο οὐρανό, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του:

— Δόξα σοι ὁ Θεός, μουρμούρισε, πέρασε ἡ νύχτα, γλίτωσα!

Κομμένοι οἱ ἄρμοί του, τὰ μάτια του τὸν ἔτσουζαν, τουρ-
τούριζε. Ἦ φωτιά εἶχε σβήσει. Πεθύμησε νὰ πιεῖ γάλα ζεστό,
μὰ τὸ Νικολιό εἶχε κιόλα βγάλει τὰ πρόβατα νὰ βοσκῆσουν.
Βαρέθηκε νὰ σηκωθεῖ. Κοίταξε γύρα του, σὰ νὰ τὰ ἔβλεπε πρῶ-
τη φορά, τὰ σύνεργα τῆς δουλειᾶς του: τὰ καζάνια, τοὺς ἄρμε-
γούς, τὰ τουπιὰ· στὸν τοῖχο κρεμασμένες οἱ ξύλινες κουτάλες,
ποῦ τὶς εἶχε σκαλίσει καὶ ξομπλιάσει ὁ ἴδιος μὲ περίσσια τέχνη.
Ἦ ἀπὸ μικρὸ παιδί, ὅταν ἔβλεπε ἕνα κομμάτι ξύλο, ἔβγανε τὸ σου-
γιά του καὶ σκάλιζε ἀπάνω του κυπαρισσάκια καὶ πουλιά· ἀργό-
τερα, ἄρχισε νὰ σκαλίζει γυναῖκες· κι ὕστερα, ἄντρες καβαλά-
ρηδες· κι ὅταν πῆγε στὸ μοναστήρι, ἀγίους...

— Ἦ σὺ, παιδί μου, τοῦ Ἦπε μιὰ μέρα ἕνας καλόγερος πού Ἦχε
περάσει ἀπὸ τὸ μαντρί του, δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεις βοσκός· ἔπρεπε
νὰ γίνεις καλόγερος, νὰ σοῦ δίνουμε ἕνα κομμάτι ξύλο καὶ νὰ μᾶς
δίνεις κόνισμα...

Ἦ ἡλιος μῆκε ἀπὸ τὸ φεγγίτη, σούρηθηκε ὁ Μανολιός καὶ
κάθισε μέσα στὴ λουρίδα τὸν ἡλιο, ζεστάθηκε λίγο. Κι ἄξαφνα,
ὡς ζεσταίνονταν, θυμήθηκε τὰ δνειράτα τῆς νύχτας, τὸν ποταμὸ
τὰ ξανθὰ μαλλιά, ἀνατρίχιασε.

— Χριστέ μου, μουρμούρισε, μὴ μὲ ἀφήσεις νὰ πέσω σὲ πει-
ρασμό.

Γαλήνεψε λίγο, σηκώθηκε, ἄναψε φωτιά, πῆρε ἀπὸ τὸν

ἀρμεγὸ γάλα, τὸ ζέστανε, ἤπιε. Δυνάμωσε, βγήκε ἔξω, κάθισε στὸ πεζούλι ἀπὸξω ἀπὸ τὸ μαντρί. Ὁ ἥλιος εἶχε ἀνέβει ἕνα κοντάρι στὸν οὐρανὸ, ξύπνησε ὁ κόσμος, τὸ βουνὸ γελοῦσε. Πέρα ἀκούγονταν τὸ Νικολιὸ νὰ προγκάει τὰ πρόβατα καὶ νὰ σφυρίζει.

— Καλὰ ἔμαι τώρα, μουρμούρισε· ὁ πειρασμὸς ἔρχεται τὴ νύχτα, βγήκε ὁ ἥλιος, δόξα σοι ὁ Θεός!

Γύρισε τὴ ματιὰ του, εἶδε πλάι στὸ κατώφλι ἕνα στρογγυλὸ κουτσούρι ἀφροξυλιά. Πήδηξε ἡ καρδιά του χαρούμενη. Ἔσκυψε, τὸ πήρε στὰ γόνατά του, τὸ χάδεψε. Χοντρὸ, στρογγυλὸ, σὰν κεφάλι· τὰ νερά τοῦ ξύλου διακλαδίζονταν καθαρὰ, κυματιστά, σὰ φλέβες.

Τὰ δάχτυλα τοῦ Μανολιοῦ μερμίδισαν· πετάχτηκε ἀπάνω, μπήκε μέσα, πήρε τὸ πριονάκι, τὸ κοφτερὸ κοπίδι καὶ τὴ λίμα. Ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, ἔσκυψε, φίλησε τὸ ξύλο κι ἄρχισε νὰ τὸ δουλεύει.

Κόντευε πιά νὰ μεσουρανήσει ὁ ἥλιος, κι ὁ Μανολιὸς ἦταν σκυμμένος ἀκόμα, κατάστηθα πεσμένος ἀπάνω στὸ ξύλο· εἶχε ἀποξεχάσει τὴν κούρασή του, κι ὁ ἀγέρας, ἀπὸ τὴ γῆς ὡς τὸν οὐρανὸ, εἶχε καθαρῖσει, εἶχαν σκορπίσει ὄλοι οἱ πειρασμοί. Τὸ Λενιὸ ἦταν τώρα μακριά, μακριά, πίσω ἀπὸ τὸν ἥλιο· κι ἡ ἄλλη, ἡ χήρα, εἶχε σκαρφαλώσει μέσα στὸ μαντρί, στὴν πιὸ σκοτεινὴ γωνιά, κι εἶχε γίνει ἀράχνη.

Πεσμένος ὁ Μανολιὸς ἀπάνω στὸ ξύλο ποῦ σκάλιζε, εἶχε τὸ μάτι καρφωμένο μέσα του· ὄλη του ἡ ψυχὴ εἶχε γίνει μάτι καὶ κοίταζε στὴ μέση μέση τῆς καρδιάς του μιὰ γαλήνια μορφή, γεμάτη καλοσύνη, σιωπὴ καὶ θλίψη. Καὶ μάχονταν ὁ Μανολιὸς νὰ ξεσηκώσει, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὰ ἔβλεπε μέσα του, τὰ μάγουλα τὰ βουλιαγμένα, τὰ μάτια τὰ θλιμμένα, τὸ φαρδὸ μέτωπο μὲ τὶς χοντρές στάλες τὸ αἷμα. Καὶ τὴν πληγὴ ποῦ ἦταν ἀνάμεσα στὰ φρύδια καὶ δὲν τὴν εἶχαν τὰ κονίσματα, καὶ μονάχα αὐτός, ὁ Μανολιὸς, τὴν ἔβλεπε.

Ὁ ἰδρώτας ἔτρεχε ἀπὸ τὸ κούτελο τοῦ Μανολιοῦ, τὰ δάχτυλά του εἶχαν πληγωθεῖ ἀπὸ τὸ κοπίδι κι εἶχαν αἱματώσει τὸ ξύλο. Μὰ ὁ Μανολιὸς δὲ σταματοῦσε· βιάζονταν, πρὶ νὰ σκορπίσει ἡ ἄγια μορφή μέσα του, νὰ τὴν ξεσηκώσει καὶ νὰ τὴ στερεώσει στὸ ξύλο.

Κι ἐκεῖ ποῦ σκάλιζε, δυὸ γυναῖκες πρόβαλαν ἀπὸ τὸ μονοπάτι, μιὰ νέα, καὶ πίσω τῆς μιὰ γριά μαντιλοδεμένη. Εἶδαν τὸ

Μανολιὸ, στράφηκε ἡ νέα, ἔβαλε τὸ δάχτυλο στὰ χεῖλια κι ἄρχισαν νὰ προχωροῦν ἀργά, σὰ νὰ ἤθελαν νὰ δοῦν τί κάνει ὁ Μανολιὸς ἔτσι σκυμμένος. Κάποτε ἡ γριά σκόνταψε, μιὰ πέτρα κύλησε· μὰ ὁ Μανολιὸς εἶχε ὄλη του τὴν ψυχὴ συγκεντρώσει σ' ἕνα κομμάτι ξύλο, δὲν ἄκουσε τίποτα.

Ἡ νέα δὲ βάσταξε πιά, γόργωσε τὸ βῆμα, ἄγγιξε τὸν ὦμο τοῦ Μανολιοῦ.

— Ἔ, Μανολιό! φώναξε.

Ὁ Μανολιὸς τινάχτηκε, ἡ ἄγια μορφή χάθηκε μέσα του· τρόμαξε κι ἀκούμπησε στὸν τοῖχο μὲ ἀναποδογυρισμένο κεφάλι.

— Τί ἔπαθες, Μανολιό; τί μὲ κοιτᾷς ἔτσι, σὰ νὰ ἔμαι φάντασμα; Ἐγὼ εἶμαι, καλέ, τὸ Λενιὸ, ἡ ἀρραβωνιαστικιά σου, καὶ τούτη, ἡ θειά σου ἡ κυρα-Μανταλένια· ἦρθε νὰ σοῦ ξορκίσει τὸ κακό.

— Κάποιο δαιμόνιο, παιδί μου, σὲ λάβωσε, εἶπε ἡ γριά ζυγώνοντας λαχανιασμένη.

Ὁ Μανολιὸς τίς κοίταζε σαστισμένος.

— Τί θέτε; ρώτησε τέλος κι ἀναποδογύρισε τὸ δουλεμένο ξύλο, νὰ μὴ δοῦν τί σκάλιζε.

Ἡ γριά ἔτοιμάζονταν ν' ἀπαντήσει, μὰ τὸ Λενιὸ τὴν ἀναμέρισε.

— Ἄσε μας, κυρα-Μανταλένια, εἶπε· πήγαινε νὰ μαζέψεις τὰ βότανα ποῦ σοῦ χρειάζονται κι ἄσε μας μόνους· ἔχω νὰ τοῦ μιλήσω.

Ἡ γριά ἀλάργαρε μουρμουρίζοντας καὶ πήγε νὰ βοτανίσει.

Τὸ Λενιὸ στριμώχτηκε στὸ πεζούλι, πλάι στὸν ἀρραβωνιαστικὸ τῆς.

— Μανολιό, τοῦ ἔπε σιγὰ καὶ τοῦ πήρε τὸ χέρι, γεῖρε τὰ μάτια, κοίταξέ με· δὲ μὲ θές πιά, δὲ μὲ ἀγαπᾷς πιά;

— Σὲ ἀγαπᾶ, ἀποκρίθηκε ἡσυχα ὁ Μανολιὸς.

— Πότε θὰ παντρευτοῦμε;

Ὁ Μανολιὸς σώπαινε. Πόσο μακριὰ ἦταν, Θεέ μου, τὴν ὄρα τούτη ἡ παντρεία ἀπὸ τὸ νοῦ του!

— Γιατί δὲ μιλάς; Τὸ ἀφεντικὸ μοῦ τὰ ἔπε ὄλα.

— Δὲν ἤθελα νὰ ῥθεις, ἔκαμε ὁ Μανολιὸς καὶ σηκώθηκε.

— Ἐπρεπε νὰ σοῦ πάρω τὴν ἄδεια; φώναξε τὸ Λενιὸ κι ἄναψε τὸ πρόσωπό τῆς. Ἄντρας μου δὲ γίνηκες ἀκόμα, εἶμαι λεύτερη.

Σηκώθηκε κι αὐτὴ, στάθηκε μπροστά του· ἄπλωσε τὸ χέρι:

— Μὴ φεύγεις! τοῦ ἔπε προσταχτικά.

Ὁ Μανολιὸς ἀκούμπησε στὸν τοῖχο, περίμενε. Τὸ Λενιὸ

τὸν κοίταζε, τὸ μίσος κι ἡ ἀγάπη πάλευαν στὸ τρικυμισμένο στήθος της.

— Ἡ μάνα μου ἦταν δούλα, εἶπε τέλος μὲ πνιχτὴ φωνή, ἡ μάνα μου ἦταν δούλα, μὰ ὁ κύρης μου ἄρχοντας. Δὲ θὰ σοῦ πῶ· ἔχω τὴν προίκα μου, ἔχω τὰ νιάτα μου, θὰ βρῶ καλύτερο!

Ὁ Μανολιὸς κάρφωσε μὲ δύναμη ἀπάνω στὸ στήθος του τὸ σκαλισμένο ξύλο καὶ τὸ στήθος του πόνεσε.

— Ἔχε γειά, Λενιό, εἶπε κι ἔνωσε τὴν καρδιά του νὰ σκίζεται.

Μὰ ὡς εἶπε τὸ λόγο τὸ βαρὺ, τὸ μετάνιωσε καὶ τρόμαξε κι αὐτός. Δεῖλιασε.

— Λενιό, μουρμούρισε καὶ χαμήλωσε τὰ μάτια, ἄσε με λίγες μέρες ἐδῶ στὴ μοναξιά νὰ πάρω ἀπόφαση... Ἄν μὲ ἀγαπᾶς, κάμε μου αὐτὴ τὴ χάρη.

— Ἀγαπᾶς καμιὰν ἄλλη; Ποιά; Λέγε φανερά καὶ θὰ φύγω.

— Ὅχι, ὄχι, Λενιό· σοῦ ὀρκίζομαι!

— Καλά, σὰν πάρεις ἀπόφαση, μήνυσέ μου· θὰ περιμένω... Μὰ νὰ ξέρεις, μπορεῖ νὰ σὲ ἀγαπήσω ὅλη μου τὴ ζωὴ, μπορεῖ νὰ σὲ ὀχτρευτῶ ὅλη μου τὴ ζωὴ, ἀπὸ ἓνα σου λόγο κρέμεται· ἀπὸ ἓνα ναί, ἀπὸ ἓνα ὄχι, διάλεξε!

Στράφηκε στὴ γριά:

— Ἔ, κυρα-Μανταλένια, πᾶμε!

Πῆραν τὸν κατήφορο, καὶ τὸ Λενιό πῆγαινε μπροστὰ ἀγριεμένο· μήτε μιὰ φορὰ δὲ στράφηκε πίσω της νὰ δεῖ· ἔβραζε μέσα της, περήφανο, τὸ ἀρχοντικὸ αἷμα τοῦ κυροῦ της.

Ὁ Μανολιὸς σωριάστηκε στὸ πεζούλι· κοίταξε τὸ ξύλο — καμιὰ πιά δὲν εἶχε λαχτάρα νὰ τὸ σκαλίσει· ἡ φλόγα εἶχε σβῆσει, ἡ ἄγια μορφὴ μέσα του χάθηκε. Δὲν εἶχε πιά στὴ μέση μέση τῆς καρδιάς του τί νὰ δεῖ καὶ τί νὰ ξεσηκώσει.

Μπήκε μέσα, τύλιξε σ' ἓνα μακρὺ πεσκίρι τὸ ξύλο ἀργά, προσεχτικά, ὅπως σκεπάζουμε μὲ στάχτη τὴ θράκα, νὰ μὴ σβῆσει. Δὲν μπορούσε πιά νὰ μείνει μόνος, πλαντοῦσε· πήρε ἀπὸ τὴ γωνιά τὸ βοσκοράβδι καὶ κίνησε νὰ βρεῖ τὸ Νικολιό μὲ τὰ πρόβατα.

Ἔπεφτε ὁ ἥλιος σταλαχτὸς ἀπάνω στὸ βουνό, ἀκίνητος ὁ ἀγέρας· οἱ ἴσκιοι εἶχαν κουλουριαστεῖ στὰ πόδια τῶν δέντρων, φοβισμένοι. Καὶ τὰ κελαηδοπούλια εἶχαν σωπάσει, εἶχαν τρυπώσει μέσα στὶς φυλλωσιές καὶ περίμεναν νὰ περάσει ἡ δύσκολη ὥρα.

Τὸ Νικολιό ἔνωσε ξαφνικὰ νὰ ξεχειλιζοῦ ἡ δύναμή του· στράφηκε γύρα νὰ δεῖ μὲ ποιὸν νὰ ξοδένει τὴ δύναμη ποῦ τοῦ περίσσευε. Ἐρημιά. Μήτε ἄντρας νὰ πιαστοῦν, μήτε γυναίκα νὰ τὴ ρίξει κάτω· τὰ πρόβατα εἶχαν ξαπλώσει κάτω ἀπὸ τὰ πουρνάρια, στὸν ἴσκιο, χαχόλικα κι εἰρηνικά· ντροπὴ νὰ τὰ βάλεις μαζί τους. Μὰ ξάφνου ὁ μέγας μπουσταρόκριος, ὁ Δάσος, πρόβαλε μὲ τὰ χοντὰ στρουφηχτὰ κέρατα, μὲ τὸ λιγδερό δασὸ μαλλί καὶ μὲ τὴ βαριά κουδοῦνα τοῦ ἀρχηγοῦ στὸ λαιμὸ του. Κοίταξε μὲ τὸ θολό του μάτι, ξαπλωμένες χάμω, τίς προβάτες του, μπεμπέρισε εὐχαριστημένος καὶ κουνήθηκε βαρὺς, ἀργός, μὲ βασιλικὸ καμάρι, νὰ σεριανίσει· στομπώθηκε ὁ ἀγέρας ἀπὸ τὴ βρώμα τοῦ ἀρσενικοῦ — καὶ τὸ Νικολιό χίμηξε ἀπάνω του, σὰ νὰ ἴστριψε ξαφνικὰ τὸ μυαλό του, κι ἄρχισε νὰ τὸν χτυπάει μὲ τὸ ραβδί του στὰ κέρατα, στὴ ράχη, στὴν κοιλιά, μανιασμένος.

Ὁ περήφανος ἀρσενικὸς στράφηκε· δὲν τοῦ γέμισε τὸ μάτι ὁ ἀντίμαχος — δὲν εἶχε κέρατα, δὲν εἶχε δασὸ κρεμάμενο μαλλί, πατοῦσε μονάχα σὲ δυὸ πόδια καὶ μ' ἓνα ἀλαφρὸ κουτούλημα μποροῦσε νὰ τὸν ρίξει κάτω. Ἐξακολούθησε λοιπὸν ἀκατάδεχτος τὸ σεριάνι ἀνάμεσα στὶς προβάτες του.

Μὰ τὸ Νικολιό τὸν πήρε καταπόδι, τοῦ φούχτωσε τὰ κέρατα, ἔδωκε ἓνα σάλτο καὶ χύθηκε νὰ τὸν καβαλήσει. Θύμωσε τότε ὁ Δάσος, τίναξε τὸ κεφάλι, καὶ τὸ Νικολιό ξαπλώθηκε ἀνάσκελα χάμω.

— Ἄτιμε! τώρα θὰ σοῦ δείξω ἐγώ! φώναξε τὸ Νικολιό καὶ πετάχτηκε ὀρθὸς μὲ τοὺς ἀγκώνους αἱματομένους.

Ἐχωσε τὸ σβέρκο ἀνάμεσα στοὺς ὤμους του, χαμήλωσε τὸ κεφάλι νὰ κουτουλήσει καὶ πήρε φόρα· πήρε φόρα κι ἀντίκρα του ὁ Δάσος, σκούνηρηξαν, τὸ Νικολιό ζαλίστηκε, στρουφογύρισε στὰ πόδια του, καὶ μαζί του στρουφογύρισε καὶ τὸ βουνό· μὰ μόρεσε καὶ κρατήθηκε ὀρθός, ἄρπαξε ἀπὸ κάτω τὸ ραβδί του, χίμηξε κι ἄρχισε νὰ βαράει λυσσασμένα τὸν μπουσταρόκριο, νὰ τοῦ σπάσει τὰ κέρατα.

Ἐκεῖ ἀπάνω πρόβαλε ὁ Μανολιὸς· ἔβαλε τὰ δυὸ δάχτυλα στὸ στόμα, σφύριξε. Τὸ Νικολιό στράφηκε, τὸν εἶδε, μὰ εἶχε πάρει φόρα, δὲν μπορούσε νὰ σταθεῖ, ξαναχύθηκε στὸ κριάρι. Ὁ Μανολιὸς πήρε μιὰ πέτρα, τοῦ τὴν πέταξε.

— Ἔ, Νικολιό, φώναξε· μὲ τὸ κριάρι τὰ ἴβαλες; Ἔλα ἐδῶ!

Μουρμουρίζοντας, βλαστημώντας, ὀλόδροτος, ζύγωσε τὸ Νικολιό. Κάθισαν κι οἱ δυὸ κάτω ἀπὸ ἓνα βράχο. Τὸ βοσκό-

πουλο, άγκρισμένο, άχνιζε και μύριζε σαν κριάρι· σφύριζε κάπου κάπου, πετούσε μια πέτρα και μάχουνταν να κρύψει το θυμό του· μα μέσα του έβραζε, γιατί ο Δάσος τόν είχε βάλει κάτω.

“Ο Μανολιός είχε καρφώσει τα μάτια του στον άγέρα και μάχουνταν να ξαναβρεί τη χαμένη του ήσυχία και να φέρει πάλι στην καρδιά του την άγια μορφή που σκάλιζε στο ξύλο. Τί συνεπαρμός ήταν τούτος σήμερα το πρωί, πώς είχε ξεχάσει όλα του τα βάσανα, ο κόσμος είχε άφανιστεί κι είχαν άπομείνει μόνοι, ανάμεσα ουρανού και γής, ο Μανολιός κι ένα κομμάτι ξύλο! Κι άξαφνα, μια γυναίκεια φωνή, δυο κόκκινα χείλια...

— Μωρέ Νικολιό, ξεκρέμασε άπό το ζωνάρι σου τη φλογέρα, βάρεσέ τη... Δέν είμαι καλά, μωρέ Νικολιό, σεκλέτια έχω, βάρεσε τη φλογέρα ν' άλαφρώσω!

Το βοσκόπουλο χαμογέλασε.

— Το ίδιο παθαίνω κι εγώ, Μανολιό, είπε. “Έχω κι εγώ σεκλέτια, ώρες ώρες μου 'ρχεται να σκάσω· παίζω τη φλογέρα, μα δέν άλαφρώνω· τα 'βαλα το λοιπόν κι εγώ με το κριάρι!

— Και τί σεκλέτια έχεις εσύ, Νικολιό, άμούστακο πράμα;

— “Ο διάολος να με πάρει άν κατέχω· να, έτσι, μοναχός είμαι, μωρέ Μανολιό, όλομόναχος, σεκλετίζω! άποκρίθηκε το θρασεμένο άγόρι.

Ξεκρέμασε τη φλογέρα, άρμοσε τα ήλιοψημένα δάχτυλα άπάνω στις τρύπες του καλαμιού.

— “Έχεις στο νού σου κανένα σκοπό, Νικολιό;

— “Εγώ; Κανένα. “Ο,τι μου κατέβει.

Προσθήλιασε το γλωσσίδι της φλογέρας στο στόμα του κι άρχισε.

Γέμισαν οί πλαγιές γιδοπρόβατα και κουδούνια, το βουνό μετατοπίζονταν κι έβοσκε. Σάλεψε ο κόσμος, έλιωσε, έγινε άχός γλυκός και κυλούσε. Και ξάφνου ξέσπασαν κρεμαστά νερά κι άρχισαν να πηδούν κακαρίζοντας άπό πέτρα σε πέτρα. Νερά, κουδούνια, βουνά άγάλια άγάλια σώπασαν, δε σώπασαν, άλλαξαν, γίνηκαν γέλια δροσερά, προκλητικά και χαρούμενα... Θάλασσα πολυκέλαδη άπλώθηκε, χοχλαδόσπαρτη άκρογιαλιά, γυναίκες που γελούσαν και λούζονταν... Με άνοιχτά βραχιόνια και πόδια έπεφταν οί γυναίκες στη θάλασσα, σκουντρούσαν με τα κύματα, αναποδογυρίζονταν, σκλήριζαν εδτυχισμένες και σκοδσαν στα γέλια. “Ολος ο γιαλός γαργαλίζουνταν σα λαιμός και χαχάριζε.

Σκυμμένος, άγκουσεμένος, ο Μανολιός άφουκράζονταν.

Πηδούσαν τα γυναίκεια γέλια, περιπαιχτικά και παιχνιδιάρικα στην παραφρή της θάλασσας, πηδούσαν και χάνουνταν και ξαναγύριζαν άγκαλιασμένα με τα κύματα — κι όλομεμιάς όλα σώπασαν, γαλήνεψε ο γιαλός κι ή Κατερίνα πρόβαλε άπό τη θάλασσα άμίλητη κι όλόγυμνη.

— Πάψε πιά! φώναξε ο Μανολιός και πετάχτηκε άπάνω.

Το Νικολιό στράφηκε και τόν είδε, μα έπαιζε άκόμα, είχε κι αυτό συνεπαρθεί άπό τόν άχό, κρατούσε άρμοσμένη τη φλογέρα στα χείλια και δέν του 'κανε καρδιά να την παρατήσει.

— Πάψε, σου λέω! ξαναφώναξε ο Μανολιός.

— Μ' έκοψες άπάνω στη γλύκα, είπε θυμωμένο το Νικολιό και σφούγγισε τη φλογέρα άπάνω στο γόνατό του.

Τα κλάματα άρχισαν να τρέχουν άπό τα μάτια του Μανολιού.

— Τί έπαθες, Μανολιό, κλαίς; έκαμε το βοσκόπουλο, ξαφνιασμένο. Μωρέ, μη σεκλετίζεσαι, φλογέρα είναι, ψευτιές είναι, άγέρας!

“Ο Μανολιός έκαμε να περπατήσει, τα γόνατά του λύγιζαν.

— Δέν είμαι καλά, μουρμούρισε, δέν είμαι καλά...

— “Ακουσες τα νερά; ρώτησε το βοσκόπουλο και γέλασε.

— Ποια νερά;

— Είχα νερά στο νού μου, την ώρα που βαρούσα τη φλογέρα, νερά πολλά, γιατί διψούσα... είπε.

Και μ' ένα σάλτο βρέθηκε κάτω άπό το πουρνάρι, δπου είχε κρεμασμένο το ταγάρι του με τη μεγάλη φλάσκα το νερό. Του την είχε χαρίσει ο Μανολιός κι είχε σκαλισμένο άπάνω της έναν τράγο.

«Θά πάω να ξαπλώσω, συλλογίστηκε ο Μανολιός, έχω άνατριχίλες...»

— “Έχε το νού σου στα πρόβατα, φώναξε στο Νικολιό, θά γυρίσω στο μαντρί να τυροκομήσω.

— “Έχω έτοιμάσει τη φωτιά, άποκρίθηκε το Νικολιό, σφουγγίζοντας τα χείλια του και τα στήθια του που είχαν γεμίσει νερά, βράσε το γάλα κι έρχουμαι.

Τόν κοίταξε να προχωράει, να σκουντουφλάει στις πέτρες, τόν λυπήθηκε.

— “Αν δέν είσαι καλά, του φώναξε πάλι, άσε τα κι εγώ τυροκομώ· ξάπλωσε!

— Γιατί μου το λές;

— Γιατί τα πόδια σου τυλιγαδίζουν, άφεντικό, κι είσαι κατακίτρινος.

«Τὸν κακομοίρη! μουρμούρισε με συμπόνια, βλέποντας τὸ Μανολιὸ νὰ παραπατάει καὶ νὰ χάνεται πίσω ἀπὸ τὰ πουρνάρια. Εἶδα ἐγὼ ἀπ' ἀλάργα τὸ Λενιὸ νὰ ῥχεται, ἀνάθεμά το· αὐτὸ, μαρέ, θὰ σοῦ πιεῖ ὅλη σου τὴ δύναμη, κακομοίρη!»

Ἔπιασε μιὰ πέτρα, τὴ σφεντόνισε με λύσσα.

— Ἀνάθεμα τὰ θηλυκά, φώναξε δυνατὰ, ἀνάθεμά τα!

Εἶδε τὸν μπροσταρόκριο τὸ Δάσο νὰ προβαίνει πάλι μπροστά του, σὰ νὰ τὸν ἀντροκαλιέται· ἔσκυψε με θυμὸ τὸ μυτερὸ κεφάλι καὶ τοῦ χύθηκε.

Σὰν ἔφτασε στὸ μαντρί ὁ Μανολιός, ἔκαμε ν' ἀνάψει τὴ φωτιά καὶ ν' ἀρχίσει τὸ τυροκόμισμα, μὰ δὲν εἶχε ἀνάκαρα· κάθισε στὸ πεζούλι, στὸν ἥλιο, νὰ ζεσταθεῖ· τουρτούριζε. Ὁ ἥλιος πιά εἶχε γείρει, καὶ σὲ λίγο τὰ κουδούνια ἀκουστήκαν νὰ ζυγώνουν, κι οἱ φωνὲς τοῦ Νικολιοῦ πὺ τὰ προγοῦσε με πέτρες, με σφυρίγματα, κατὰ τὸ μαντρί.

Ὁ νοῦς τοῦ Μανολιοῦ ἔκαμε φτερά, βοβόλησε κάτω κατὰ τὸ χωριό, πῆρε σβάρνα τὰ σπίτια, τὸν καφενέ, τὴν πλατεία. Πῆρε τὸν ἀνήφορο, μπῆκε στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ, εἶδε τοὺς προεστοὺς πὺ μοίραναν τὸν καθένα, ποιὸς θὰ κάνει τὸν Πέτρο, τὸν Ἰούδα, τὸ Χριστό... Εἶδε πάλι τὸν παπα-Φῶτη καὶ τοὺς ξεριζωμένους χριστιανοὺς καὶ τὸ περήφανο ἀντροπάλεμά του με τὸ χορτάτο παπά, καὶ τὴ γυναίκα πὺ ἔσυρε φωνὴ καὶ ξεψύχησε... Βοῦξαν πάλι μέσα του τὰ λόγια τοῦ Γιαννακοῦ, σκληρά, περιπαιχτικά, γεμάτα ἀλήθεια: «Μοῦ θὲς νὰ παραστήσεις τὸ Χριστό, καὶ σὺ μοῦ ἐτοιμάζεις νὰ παντρευτεῖς καὶ νὰ μαγαρίσεις... Ψεύτη! Ψεύτη! Ψεύτη!» Ἀνέβηκε ὁ νοῦς του στὸν ὄντα, εἶδε τὸν ἄρχοντα· καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ἄρχοντα, στὴν αὐλή, τὸ Λενιό, πὺ εἶχε πέσει ἀπάνω του, καὶ τὰ στήθια τῆς τὸν πλήγωσαν, καὶ τὸν ρωτοῦσε χαδευτικά, ἀνυπόμονα: «Μανολιό μου, πότε θὰ παντρευτοῦμε; πότε; πότε;» Κι ὕστερα... ὕστερα, ὅταν κίνησε γιὰ τὸ βουνό καὶ στάθηκε μιὰ στιγμή νὰ ξαποστάσει στὸ πηγάδι...

Ἡ καρδιά του ἔλιωσε.

— Τὴ λυποῦμαι, μουρμούρισε, τὴ λυποῦμαι, πῆρε τὸ δρόμο τὸν κακό, θὰ χαθεῖ...

Ἀνάβρυσε μέσα στὸ νοῦ του με τὴ μαύρη μολίδα, με τὸν ἀφράτο λαιμό, με τὰ σπαθὰ χεῖλια τὰ τριμμένα με καρυδόφυλλο... Ἄκουσε πάλι τὴν ἀνέλπιδη κραυγὴ τῆς: «Μὴ φεύγεις, μὴ φεύγεις, Μανολιό μου!», θαρρεῖς καὶ περίμενε αὐτὸς, αὐτὸς

μονάχα νὰ τὴ σώσει...

Κι ἄξαφνα, ἄστραψε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ νοῦ του, με νόημα καθαρὸ, σίγουρο, τ' ὄνειρό τῆς. Ναι, ναι, εἶχε δίκιο ἢ χήρα, αὐτὸς μονάχα μπορεῖ νὰ τὴ σώσει... Ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος τῆς τὸ μῆνυσε στὸν ὕπνο τῆς: στὰ χεῖρια του κρατάει ὁ Μανολιός τὸ φεγγάρι καὶ τὴν ταῖζει... Καὶ τώρα νὰ, ξαφνικὰ κατάλαβε τὸ νόημα τὸ κρυφὸ κι ἀνατρίχιασε ἀπ' τὴ χαρὰ του ὁ Μανολιός: τὸ φεγγάρι εἶναι τὸ φῶς τὸ ἀγνό, εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, πὺ φωτίζει τὴ νύχτα... Κι εἶναι θέλημα Θεοῦ, προσταγὴ Θεοῦ, αὐτὸς, ὁ Μανολιός, νὰ τὴν ταῖσει. Αὐτὸς θὰ σώσει τὴ Μαγδαληνὴ τὴν ἁμαρτωλή, τὴ χήρα.

— Πρέπει νὰ τὴ δῶ, μουρμούρισε, πρέπει, γρήγορα! Ἡ κάθε στιγμή πὺ περνάει μπορεῖ νὰ τὴ βουλιάξει καὶ πῶ βαθιὰ στὴν ἁμαρτία... Πρέπει, πρέπει... ἔχω χρέος...

Εἶδε τὸ στενὸ δρομάκι τῆς, τὴν πόρτα τῆς τὴ δοξαρωτῆ, τὴ βαμμένη με πράσινη μπογιὰ, με τὸ στρογγυλὸ σιδερένιο κρικέλι... Εἶδε τὸ κατώφλι τῆς, πὺ ἔλαμπε πεντακάθαρο... Δὲν τὸ ἔχε διαβεῖ ποτέ, μὰ μιὰ Κυριακὴ, θυμᾶται, πὺ ἦταν ἀνοιχτὴ ἢ πόρτα κι ἔριξε ἀρπαχτικὰ ματιὰ μέσα, εἶδε μιὰ μικρὴν αὐλὴ στραωμένη με χοντρά φρεσκοπλυμένα χοχλίδια, εἶδε γλάστρες βασιλικὸ στὸ πεζούλι γύρα καὶ δυὸ φουντωτὲς κόκκινες γαρουφαλιές πλάι στὸ πηγάδι...

Κι ὁ νοῦς τοῦ Μανολιοῦ ἔπαιρνε βιαστικὸς τὸν κατήφορο τοῦ βουνοῦ, ἔπιανε τὸ χωριό, ἔμπαινε στὸ στενὸ δρομάκι, δρασκελίζε τὸ πεντακάθαρο κατώφλι...

— Πρέπει, πρέπει νὰ τὴ δῶ... ἔλεγε καὶ ξανάλεγε, ἔχω χρέος...

Ἐνιωθε παράξενη χαρὰ. Τώρα πὺ ξεδιάλυσε γιὰ εἶναι τόσο μεγάλη ἀνάγκη νὰ τὴ δεῖ, πὺ δὲν εἶναι θέλημα δικό του παρὰ ὁ Θεὸς τὸν προστάζει, ἀλάφρωσε· τώρα κατάλαβε γιὰτί, τόσο ἐπίμονα, μέρα καὶ νύχτα, λαχτάριζε νὰ πάει νὰ βρεῖ τὴ χήρα· θαρροῦσε πὺ τὸν ἔσπρωχνε ὁ πειρασμός, καὶ ντρέπονταν κι ἀντιστέκονταν· μὰ τώρα...

Τινάχτηκε σβέλτος· δὲν κρύωνε πιά, δὲν ἦταν πιά τὰ γόνατά του κομμένα. Ἄναψε φωτιά, ἔστησε τὸ καζάνι, ἔβαλε τὸ γάλα νὰ βράσει.

«Τί δρόμους παίρνει ὁ Θεός, συλλογίζονταν, κι ἔρχεται καὶ φωτίζει τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου! Νὰ τώρα, ἔγινε τὸ θέλημά του ὄνειρο καὶ κατέβηκε στὸ προσκέφαλο τῆς χήρας...»

Τὸ Νικολιὸ ἔφτανε πιά, μπεμπέρισε ὁ ἀγέρας, ἔμπαιναν τὰ πρόβατα στὸν αὐλόγυρο· ὁ ἥλιος βασίλευε ἡσυχος, ἀναπαμμένος,

είχε τελέψει τὸ μεροκάματο καὶ γύριζε στὴ μανούλα του νὰ δειπνήσει.

— Καλῶς τὸ Νικολιό! φώναξε ἀπὸ τὴν πόρτα ὁ Μανολιός κι ἡ φωνή του ἦταν καθαρὴ καὶ χαρούμενη· ἄρμεξε τὰ πρόβατα κι ἔλα νὰ στρώσεις νὰ φάμε· πεινῶ!

Ἵλη τὴ μέρα δὲν εἶχε βάλει μπουκιὰ στὸ στόμα του· ὁ λαιμός του ἦταν φραμένος· μὰ τώρα ξέφραξε ὁ λαιμός, ἤρθε ἡ πείνα.

Τὸ Νικολιὸ τὸν κοίταξε ξαφνιασμένο· γέλασε.

— Ξαναζωντάνεψες, ἀφεντικό! Κανένα καλὸ μαντάτο;

— Πεινῶ· κάνε γρήγορα! Θὰ σὲ βοηθήσω κι ἐγώ.

Ἵφεραν τοὺς χαλκωματένιους ἄρμεγούς, γονάτισαν κι οἱ δυὸ ὁ ἕνας δίπλα στὸν ἄλλο, ἄρχισαν μιὰ μιὰ ν' ἄρμέγουν τὶς προβάτες. Κι οἱ προβάτες στέκονταν εὐχαριστημένες κι ἀλάφρωναν ἀπὸ τὸ γλυκὸ βάρος· τὰ πιτῆδεια δάχτυλα τοὺς φαίνονταν σὰ στόματα ἀγαπημένα πὺ βύζαιναν.

Τέλειωσαν, πλύθηκαν, ἔστρωσε τὸ Νικολιὸ ἔξω στὸ πεζούλι, ἔκαμαν τὸ σταυρὸ τους, ρίχτηκαν κι οἱ δυὸ πεινασμένοι στὸ ψωμί, στὸ κρέας, στὴ μυζήθρα. Τὸ Νικολιὸ ὄλο καὶ συλλογίζονταν μὲ θυμὸ τὸ δυνατό κριάρι καὶ τὸ Λενιό, ἔσμιγαν ἄξεδιάλυτα μέσα στὸ νοῦ του ὁ μπροσταρόκριος κι ἡ στρουμπουλὴ γυναικούλα, γίνονταν ἕνα, καὶ πότε τὸ Λενιὸ ἦταν ἀπὸ πάνω καβάλα, πότε ἀπὸ κάτω καὶ γελοῦσε...

— Ἀνάθεμά το... ἀνάθεμά το... μουρμούρισε ξαφνικά, ἔπιασε μιὰ πέτρα καὶ τὴν πέταξε στὸν ἀγέρα.

— Τί ἔχεις, μωρὲ Νικολιό, καὶ μουρμουρίζεις; ρώτησε ὁ Μανολιὸς γελώντας. Ποιανοῦ πετᾶς πέτρες;

— Ὁ διάολος μὲ τριγυρίζει! ἀποκρίθηκε τὸ βοσκόπουλο καὶ γέλασε κι αὐτό. Καὶ τοῦ ρίχνω πέτρες.

— Τὸν εἶδες, Νικολιό;

— Τὸν εἶδα, μαθές.

— Καὶ πῶς εἶναι;

— Δικὴ μου δουλειά! ἀποκρίθηκε τὸ βοσκόπουλο καὶ πῆγε κι ἔχωσε τὸ ἀναμμένο κεφάλι του σ' ἕναν κουβὰ νερό.

Ὁ Μανολιὸς ἀπόφασε, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, σηκώθηκε.

— Νικολιό, εἶπε, θὰ κατέβω ἀπόψε στὸ χωριό· ἔχε γειά!

— Πάλι στὸ χωριό; φώναξε τὸ Νικολιὸ καὶ τὸν κυρίεψε ὁ θυμός· τί πᾶς νὰ κάμεις πάλι στὸ χωριό; Θαρρῶ πῶς καὶ σένα, ἀφεντικό, ὁ διάολος σὲ τριγυρίζει.

— Ὅχι ὁ διάολος, μωρὲ Νικολιό, ξορκισμένος νὰ ἔναι· μὰ ὁ Θεός.

Ἵβρεξε τὰ μαλλιά του, ἔβγαλε τὸ καθρεφτάκι του, χτενίστη-

κε· μπῆκε μέσα, ἔβαλε τὰ καλά του τὰ ροῦχα, τὰ κυριακάτικα.

Ἵχωσε στὸ ζωνάρι του τὸ στρογγυλὸ του καθρεφτάκι, τὸ χτενάκι του, ἕνα μαντίλι. Γιατί; τί τὰ ἔθελε; Κι ὁ ἴδιος δὲν ἤξερε· τὰ πῆρε ἔτσι καὶ τὰ ἔκρυψε στὸ ζωνάρι του.

— Ὁ διάολος, σοῦ λέω, ὁ διάολος, ξανάπε τὸ θυμωμένο ἀγόρι, κοιτάζοντας τὸ Μανολιὸ νὰ στολίζεται.

— Ὁ Θεός, ὁ Θεός... εἶπε πάλι ὁ Μανολιός, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του καὶ κίνησε.

— Θὰ πάει νὰ βρεῖ τὸ Λενιό, ἀνάθεμά τους καὶ τοὺς δυὸ! μουρμούρισε τὸ Νικολιὸ κι ἔφτυσε διασολισμένο.

Κι εἶδε πάλι τὸν μπροσταρόκριο καὶ τὸ Λενιὸ νὰ γίνονται ἕνα.

ΕΙΧΕ ΣΚΟΤΕΙΝΙΑΣΕΙ ΠΙΑ, ΤΑ ΝΥΧΤΟΠΟΥΛΙΑ, ΕΡΩ-
τεμένα και πεινασμένα, άρχισαν να φωνάζουν· πάνω στον
ουρανό τα πρώτα άστρα, τα πιο μεγάλα, κρεμάστηκαν.

«Νά σκοτεινιάσει ακόμα πιο πολύ, να μη με δοθνε στο χωριό»,
συλλογίζονταν ο Μανολιός και κατέβαινε άργά το γαλωτό
μονοπάτι. Κατέβαινε, κι εκλωθε στο νοῦ του τί λόγια να βρει
καί πώς να τῆς μιλήσει, για να μπορέσει να φτάσει ἴσαμε τὴν
καρδιά της ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. «Θά χτυπήσω τὴν πόρτα, ἀνά-
δευε στοῦ νοῦ του, θά ῥθει νὰ μοῦ ἀνοίξει... Θά ξαφνιαστεί ὡς
θὰ μὲ δεῖ, θὰ σφαλῆξει τὴν πόρτα καὶ θὰ μοῦδε μέσα...» Τὴν
αὐλὴ τὴν εἶχε δεῖ, δὲν τὴ φοβόταν, τίς γαρουφαλιές, τὰ βασιλικά,
τὸ πηγάδι... Μὰ μέσα; Ὁ Μανολιός τρόμαξε· στάθηκε νὰ
πάρει ἀνάσα. «Ἐκεῖ μέσα θά ἔναι τὸ κρεβάτι...» συλλογίστηκε.

Ὁ νοῦς του θόλωσε· δὲν ἤξερε πιά τί νὰ τῆς πεῖ, μήτε γιατί
κατέβηκε τέτοια ὥρα, νύχτα, ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ χτύπησε τὴν
πόρτα της. Κι αὐτὴ θὰ τὸν ἐβλεπε νὰ κοκκινίζει καὶ νὰ τὰ χάνει
καὶ θὰ τὴν ἐπαιρναν τὰ γέλια. «Βρὲ Μανολιό, θὰ τοῦ ἔλεγε,
ἦρθες καὶ δὲν κατέχεις κι ὁ ἴδιος γιατί ἦρθες! Μὴν εἶδες κανένα
ὄνειρο καὶ σὺ; Σὲ ὄνειρεψε ὁ πειρασμός, Μανολιό μου, γιὰ
μπὰς ἢ Παρθένα Μαρία; Γιὰ μπὰς καὶ σ' ὄνειρεψαν κι οἱ δυὸ
— γίνεται κι αὐτό, Μανολιό μου — κι ἦρθες, καὶ στὴν ἀρχὴ θὰ
μοῦ μιλάς γιὰ τὸ Θεὸ καὶ τὴν Παράδεισο, κι ὕστερα, ἀγάλια ἀγά-
λια, χωρὶς καὶ σὺ νὰ τὸ καταλάβεις, Μανολιό μου, χωρὶς κι ἐγὼ
ἢ κακομοῖρα νὰ τὸ καταλάβω, θὰ βρεθοῦμε, σφιχταγκαλιασμένοι
κι οἱ δυὸ στοῦ κρεβάτι... Ἄντρας εἶσαι, μαθές, γυναίκα εἶμαι,
ἔτσι μὰς ἔκαμε ὁ Θεός, τί φταίμε ἐμεῖς; σὰν εἴμαστε ὁ ἕνας κοντὰ

στον ἄλλο, νὰ μὰς πιάνει ζάλη, νὰ τὰ χάνουμε καὶ ν' ἀνοίγουμε
τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια καὶ νὰ σμίγουμε...»

Τὸ αἷμα ἀνέβηκε στοῦ κεφάλι τοῦ Μανολιοῦ. Βοῦιζαν στοῦ
νοῦ του τὰ λόγια αὐτὰ τὰ ξαδιάντροπα, τὰ ἔκουγε κατακάθαρα
νὰ τοῦ τὰ λέει ἢ χήρα καὶ νὰ γελάει καὶ νὰ τὸν ζυγώνει... Ἐνιω-
θε κιόλα τὴν ἀναπνοή της, μύριζε μαστίχα καὶ γαροῦφαλο,
κι ἀπὸ τὸ ἀνοιγμένο μπολκάκι της ἀνέβαινε ἢ μυρωδιά τοῦ
κορμιοῦ της ζεστή, ἀνακατεμένη μὲ ἰδρώτα καὶ μοσκοκάρυδο...

Κουράστηκε ἀπότομα, τὰ γόνατά του λύγισαν, κουκούβισε
σὲ μιὰ πέτρα.

«Ποιὸς μίλησε μέσα μου; ἀναρωτήθηκε τρομαγμένος. Ποιὸς
γέλασε; Ποιὸ ἔταν τὸ γόνατο ποῦ μὲ ἄγγιξε καὶ κόπηκαν τὰ
γόνατά μου;» Εἶχε ἀληθινὰ ἀκούσει μέσα του τὰ λόγια αὐτὰ καὶ
τὰ γέλια τῆς χήρας — καὶ τ' ἀρθούνια του ἦταν ἀκόμα ζεστά
ἀπὸ τὴ μυρωδιά της.

— Θεέ μου, βοήθεια! ἔσυρε φωνὴ καὶ σήκωσε τὰ μάτια του
στον οὐρανό.

Μὰ τοῦ φάνηκε πολὺ ἀψηλὰ ἀπόψε ὁ οὐρανός, πολὺ μακριὰ
ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, βουβός, ἀδιάφορος, μήτε φίλος μήτε ἐχτρός,
καὶ τρόμαξε. Τ' ἄστρα τὸν κοίταζαν, κι ἡ καρδιά τοῦ Μανολιοῦ
πάγωσε. Κάποτε, στίς χειμωνιάτικες νύχτες, ἐβλεπε γύρα ἀπὸ
τὸ μαντρί, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ χιονισμένα κλαριά, τὰ μάτια τοῦ λύ-
κου, ἀσάλευτα, κίτρινα, ὄλο μίσος· τέτοια τοῦ φάνηκαν ἀπόψε
τ' ἀστέρια.

Κι ἡ θύμηση τῆς χήρας χύθηκε πάλι στοῦ νοῦ του σὰ μέλι.
Μέσα στὴν παγωνιά καὶ τὴν ἐχτρητὰ τοῦ κόσμου, παρηγοριὰ
μεγάλη. Τώρα πιά δὲ μιλοῦσε, δὲ γελοῦσε, σπαρτάριζε ξαπλω-
μένη στοῦ φαρδύ της κρεβάτι καὶ γουργούριζε, ὄλο εὐγνωμοσύνη
καὶ παράπονο, σὰν περιστέρα.

Ἐφραξε τ' αὐτιά του ὁ Μανολιός νὰ μὴν ἀκούει, σβούριζε
τὸ μυαλό του, οἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ του φούσκωσαν. Ἐνιωσε
πάλι τὸ αἷμα του ν' ἀνεβαίνει, ἀγριεμένο, στοῦ κεφάλι του· τὰ
μελίγγια του χτυποῦσαν δυνατὰ, τὰ ματόφυλλά του βάρυναν,
κι ὄλο τὸ πρόσωπό του μερμίδισε. Θαρρεῖς καὶ πέσαν στὰ μά-
γουλά του, στοῦ πιγούνι, στοῦ μέτωπο, καὶ τσιμποῦσαν κι ἔτρωγαν
τὴ σάρκα του χιλιάδες μερμήγκια.

Κρύος ἰδρώτας τὸν περίλουσε· σήκωσε τὸ χέρι, ἔψαξε ἀρπα-
χτὰ τὸ πρόσωπο, τινάχτηκε ἀπάνω.

«Θεέ μου!» ἔκαμε νὰ φωνάξει, μὰ δὲν μπόρεσε.

Ἐβαλε πάλι τὸ χέρι, ἔψαξε τὰ μάγουλά του, τὰ χεῖλια του,
τὸ πιγούνι, εἶχαν πρηστῆι, καὶ τὸ στόμα εἶχε ὄλοῦθε στριμωχτεῖ

και δεν μπορουσε ν' ανοιξει.

«Τί έπαθα; τί έχω; γιατί πρήστηκα;» συλλογίζονταν και πασπάτευε απελπισμένος το πρόσωπό του άλακερο ως το λαιμό· όλο του το μούτρο ήταν τούμπανο, μα δεν πονούσε. Μονάχα τά μάτια του τόν έτσουζαν κι είχαν άρchiσει τά δάκρυα νά τρέχουν.

«Πρέπει νά δώ, νά δώ, θέλω νά ξέρω!» λόγιασε· έβγαλε από το ζωνάρι του το καθρεφτάκι, χαμήλωσε, άναψε μιάν άστοιβίδα, κοίταξε... Μέσα στις φλόγες πού πηδούσαν είδε το πρόσωπό του κι έσυρε φωνή. «Όλο του το πρόσωπο είχε ξαφρίσει, τά μάτια του είχαν γίνει δυό μικρές χάντρες, ή μύτη του είχε χωθεί μέσα στά τουμπανισμένα μάγουλα και το στόμα του είχε γίνει μιá τρύπα.

Δέν ήταν τουτο ανθρώπου πρόσωπο, ήταν μιá σάρκινη μούτσούνα, άπάνθρωπη, άναγουλιαστικιά. Σά νά μην ήταν δικό του κρέας· είχε κολλήσει άπάνω του ένα ξένο κρέας, το πρόσωπό του άφανίστηκε.

«Θεέ μου, μην είναι λέπρα;» μπήκε στο νοϋ του ξαφνικά και σωριάστηκε χάμω.

Έπιασε πάλι το καθρεφτάκι, μα άναγύρισε εϋτς το κεφάλι με άηδία· άνθρωπος ήταν τουτος; δαίμονας; Τινάχτηκε άπάνω: «Δέν μπορώ πια νά πάω... Πώς νά με δεί; Πώς νά τής μιλήσω; Σιχαίνουμαι· θά γυρίσω πίσω!»

Στράφηκε κι άρχισε ν' άνηφορίζει τρεχάτος το μονοπάτι, σά νά τόν κυνηγούσαν.

Σάν έφτασε στο μαντρί, στάθηκε· μπήκε κλεφτάτα μέσα, έτρεμε μην ξυπνήσει το Νικολιό, ν' άνάψει φως και νά τόν δεί... «Αϋριο το πρωί, με τη δύναμη του Θεου, μπορεί νά 'μαι καλά...» συλλογίστηκε και γαλήνεψε λίγο.

Άνακάθισε στο άχερένιο στρωσίδι του, έκαμε το σταυρό του, παρακάλεσε το Θεό νά τόν λυπηθεί. «Θεέ μου, σκότωσέ με καλύτερα, του 'λεγε, μα μη με ντροπιάζεις μπροστά στους ανθρώπους... Γιατί μου κόλλησες αυτό το κρέας άπάνω στο πρόσωπο; Βγάλ' το, Θεέ μου, πέταξέ το από πάνω μου· αϋριο το πρωί δώσε νά 'ναι το πρόσωπό μου καθαρό, άνθρωπινό, σάν και πρώτα!»

Έβαλε τά θάρρη του στο Θεό, παρηγορήθηκε λίγο. Έκλεισε τά μάτια, κι είδε όνειρο, πώς ήρθε, λέει, μιá μαυροφόρα, θά 'ταν ή Παναγία, κι έσκυψε άπάνω του και του χάδεψε άργά, άπαλά, το πρόσωπο· κι εϋτς το πρόσωπο δροσίστηκε, άλάφρωσε, κι ό Μανολιός άπλωσε τά χέρια, άρπαξε το θαματοργό χέρι κι

ήθελε νά το φιλήσει· μα ένα γάργαρα περιπαιχτικό γέλιο άκούστηκε, έπεσε ό μαυρος πέπλος, κι ό Μανολιός έσυρε φωνή και ζύπνησε. Δέν ήταν ή Παναγία, ήταν ή χήρα...

Άκουσε τη φωνή, ζύπνησε και στην άλλη γωνιά το Νικολιό. Άνασηκώθηκε, είδε γυρισμένο κατά τόν τοίχο το άφεντικό του. Γέλασε φουρκισμένο.

— Μωρέ, γύρισες, Μανολιό; Έκαμες κιόλα τή δουλειά σου;

Μα ό Μανολιός, γυρισμένος κατά τόν τοίχο, έψαχνε, έψαχνε το πρόσωπό του κι ήταν απελπισμένος. Καθόλου δέν ήταν ξεπρησμένο, και θά 'χε άνοιξει και πληγές, γιατί όγραίνονταν τώρα τ' άκροδάχτυλά του κι έσταζαν πηχτό, γλιτσιασμένο νερό.

«Χάθηκα... χάθηκα... συλλογίζονταν· θά 'ναι λέπρα!»

Έπεσε μπρούμυτα στο στρωσίδι κι έχωσε το πρόσωπό του στο μαξιλάρι.

— Καλά πέρασες, άφεντικό; Έκαμε πεισματωμένο το Νικολιό· πήγαν καλά οι δουλειές σου; Κουράστηκες, κακομοίρη, κοιμήσου.

«Χάθηκα... χάθηκα... μωρμούριζε ό Μανολιός άνέλpidος· θά 'ναι λέπρα!»

Εημέρωνε πια, το Νικολιό πετάχτηκε άπάνω νά βγάλει τά πρόβατα στη βοσκή· έτοιμάζονταν νά δρασκελίσει τήν πόρτα, οι πρώτες άχτίδες είχαν μπει από το φεγγίτη, το χαμώ φωτίστηκε· το βοσκόπουλο στράφηκε:

— Μανολιό, έκαμε, καλό βράδυ!

Άποξεχάστηκε ό Μανολιός, γύρισε το πρόσωπό του ν' άπαντήσει το Νικολιό τόν είδε, έδωκε ένα σάλτο, πετάχτηκε έξω από τήν πόρτα.

— Παναγία μου, φώναξε, ένας καλικάντζαρος!

Τά μάτια του Μανολιου έτρεχαν· όλοϋθε είχε ραίσει το πρόσωπό του, έτρεχε. Μόχτησε νά μιλήσει, νά δώσει κουράγιο στο βοσκόπουλο, μα δεν μπορουσε νά βγάλει άχνα. Του κούνησε μονάχα το χέρι, νά το ήσυχάσει.

Το Νικολιό άκούμπησε το πρόσωπό του στον παραστάτη τής πορτούλας, με το κορμι πίσω, έτοιμο νά πάρει δρόμο. Κοίταζε, κοίταζε, με γουρλωμένα τά μάτια... Σιγά σιγά συνήθιζε, έρχονταν ή καρδιά στον τόπο της.

— Για όνομα του Θεου, έσύ 'σαι, Μανολιό; του κάνει. Κάμε το σταυρό σου, νά καταλάβω.

Ό Μανολιός έκαμε το σταυρό του, το Νικολιό άναθαρρεύτηκε, δρασκέλισε το κατώφλι, μπήκε μέσα, μα δε ζύγωσε.

— Τί έπαθες, κακομοίρη; τόν ρώτησε με συμπόνια. Ό διά-

ολος θα χίμηξε άπάνω σου και θα σοῦ κόλλησε αὐτὴ τὴ μουτσούνα, Θεὸς νὰ φυλάει! Ὁ διάλογος σοῦ λέω, σίγουρα! Τὸ ἴδιο ἔπαθε κι ὁ παππούς μου.

Ὁ Μανολιὸς κούνησε τὸ κεφάλι, στράφηκε πάλι κατὰ τὸν τοῖχο νὰ μὴν τρομάζει τὸν παραγιό του, τοῦ ἴκαμε νόημα νὰ φύγει.

— Καλὸ βράδυ, ξανάπε δειλὰ τὸ Νικολιὸ καὶ τινάχτηκε ἔξω σὰ νὰ τὸ κυνηγοῦσαν.

Ἄνάσανε ὁ Μανολιὸς ὡς ἀπόμεινε μόνος, πετάχτηκε ὀρθὸς μ' ἓνα πήδημα. Ἦταν γερός, δὲν πονοῦσε πουθενά, δὲν εἶχε πιά ἀνατριχίλες καί, τὸ πιὸ παράξενο, ἐνιωθε μέσα του μιὰν ἀνεξήγητη χαρά... Πῆρε τὸ καθρεφτάκι, ζύγωσε στὸ φεγγίτη, κοίταξε: Τούμπανο τὸ πρόσωπο, τὸ δέρμα εἶχε σκάσει κι ἔτρεχε ἓνα κιτρινόθολο νερό, πού ἔπηξε στὰ μουστάκια καὶ στὰ γένια του· ἀλάκερο τὸ μούτρο του εἶχε γίνει φλογοκόκκινο σὰν κρέας.

Ἔκαμε τὸ σταυρό του:

«Ἄν εἶναι ἀπὸ τὸ Σατανά, εἶπε ἀπὸ μέσα του, ξόρκισέ το, Χριστέ μου· ἂν εἶναι πάλι ἀπὸ Θεοῦ, καλῶς ἐκόπιασε. Κατέχω, δὲ θέλει αὐτὸς τὸ κακό μου· θά ἴχει νόημα κρυφὸ ἢ συφορὰ μου· θά κάνω ὑπομονή, ὅσο ν' ἀπλώσει τὸ χέρι του ἀπάνω στὸ πρόσωπό μου!»

Εὐτὺς ὡς λόγιασε καὶ ταχτοποίησε ἔτσι τὴ συφορὰ του, γαλήνεψε. Ἄναψε φωτιά, ἔστησε τὸ καζάνι, ἔριξε μέσα τὸ χτεσινοβράδινο γάλα πού ἄρμεξαν. Πείνασε. Γέμισε μιὰ γαβάθα, μὰ δὲν μπόρεσε ν' ἀνοίξει τὸ στόμα· πῆρε ἓνα καλαμάκι, τὸ βούτηξε στὸ γάλα κι ἄρχισε νὰ ρουφάει καὶ νὰ καταπίνει ἀχόρταγα.

Κι ὕστερα βγήκε καὶ κάθισε στὸ πεζούλι.

Ὁ ἥλιος εἶχε ξυπνήσει τὰ πουλιά, γέμισε τὰ κεφαλάκια τους τραγοῦδι, γλίστρησε ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ ἤσυχα, μαλακά, στὶς πλαγιές καὶ στὸν κάμπο, ἀνοίξε τὶς πόρτες τοῦ χωριοῦ καὶ μπήκε. Βρῆκε τὴ χήρα ἀκόμα ξαπλωμένη στὸ στρώμα της, ξαγρυπνισμένη, γλωμή, καὶ τρύπωξε ἀλάκερος στὰ μαλλιά της, βρῆκε τὴ Μαρτορὴ στὴν αὐλὴ της νὰ ποτίζει τὶς γλάστρες της καὶ κρεμάστηκε στὸν ἀφίλητο λαιμό της σὰν ἄντρας, βρῆκε ὄλες τὶς γυναῖκες τοῦ χωριοῦ καὶ τὶς χάδεψε σὰ νοικοκύρης.

Κάθισε δίπλα στὸ Μανολιὸ στὸ πεζούλι, κι αὐτὸς ἄπλωσε καὶ τὰ δύο του τὰ χέρια καὶ τὸν καλωσόρισε.

«Τί νὰ τούτη ἢ χαρὰ πού νιώθω, συλλογίστηκε, τί νὰ τοῦτο

τὸ ξαλάφρωμα, δὲν καταλαβαίνω...»

Σφούγγιξε μὲ τὸ μαντίλι του τὸ ραγισμένο του πρόσωπο πού ἀναλίγωνε στὸν ἥλιο.

«Δὲν καταλαβαίνω, δὲν καταλαβαίνω», ξανάλεγε μέσα του κι ἄπλωνε κάθε τόσο στὸν ἥλιο τὸ μαντίλι του νὰ στεγνώσει.

Ὅταν ἦταν στὸ μοναστήρι, ὁ γέροντάς του, ὁ πάτερ Μανασῆς, τοῦ μίλησε μιὰ μέρα γιὰ ἓναν ἀσκητὴ πού εἶχε ἀνοίξει τὸ δέρμα του κι ἐβγαίνουν ἀπὸ μέσα σκουλήκια. Κι ὅταν ἓνα σκουλήκι ἔπεφτε χάμω, ἔσκυβε, τὸ ἴπαιρνε μὲ προσοχὴ καὶ τὸ ἴβανε πάλι στὴν πληγὴ του. «Φάε, τοῦ ἴλεγε, φάε, ἀδερφέ μου, τὴ σάρκα, νὰ φανεῖ ἡ ψυχὴ μου...» Χρόνια ὁ Μανολιὸς δὲν τὸ ἔχε θυμηθεῖ τὸ σκουληκάκι αὐτό, καὶ τώρα τί παρηγοριά ἦταν τούτη καὶ τί μάθημα ἐγκαρτέρησης κι ἐλπίδας!

Σηκώθηκε, μπήκε μέσα, πῆρε ἀγκαλιὰ τὸ πεσκέρι, ὅπου εἶχε τυλιξοῦ τὴ σκαλισμένη ἀφροξυλιά, ἔπιασε τὴ λίμα καὶ τὸ κοπίδι, βγήκε πάλι καὶ κάθισε στὸν ἥλιο. Εἶχε ἀξαφνα νιώσει τὴν ἄγια μορφή νὰ κατεβαίνει πάλι μέσα του καὶ νὰ θρονιάζεται στὴν καρδιά του. Τὴν ἔβλεπε καθαρά, μὲ ὄλα της τὰ σουσούμια, κάρφωσε τὸ μάτι ἀπάνω της, κι ἄρχισε, σκυμμένος ὀλοκορμὶς, νὰ τὴ σκαλίζει καὶ νὰ τὴ στερεώνει στὸ ξύλο.

Περνοῦσαν οἱ ὄρες ἀστραπή, ὁ ἥλιος ἀνέβηκε μιὰ στιγμή στὴν κορυφὴ τ' οὐρανοῦ, κι ἄρχισε ἀγάλια ἀγάλια νὰ κατεβαίνει... Τινάζουνταν χάμω οἱ σκληθρες, τὸ ξύλο ἀλάφρωνε, ξεπρόβαινε ἀπὸ μέσα γαλήνια, θλιμμένη, γεμάτη ὑπομονὴ κι ἀλλοσύνη, ἢ μορφή τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα πολλὴ μοχτοῦσε ὁ Μανολιὸς νὰ ξεσηκῶσει τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ, πού ἀκατάπαντα σάλευε καὶ κυμάτιζε μέσα του, κι ἄλλαζε, καὶ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ πιάσει — πότε χαμογελοῦσε, πότε οἱ ζάρες κατέβαιναν καὶ τὸ στόμα ἔκλαιγε καὶ πότε πάλι τὰ χεῖλια σφίγγουνταν ἀποφασιστικά, σὰ νὰ ἴθελαν νὰ βαστάξουν τὸν πόνο χωρὶς νὰ φωνάξουν...

Βράδυ πιά, ὅταν γύρισε τὸ Νικολιὸ μὲ τὸ κοπάδι, βρῆκε τὸ Μανολιὸ νὰ κάθεται ἀκόμα ἀπάνω στὸ πεζούλι καὶ νὰ κρατᾷ ἀπάνω στὰ γόνατά του, σκαλισμένο στὴν ἀφροξυλιά, ἀλάκερο τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ἔμενε ἀκόμα νὰ σκάψει ἀπὸ πίσω, νὰ βαθουλάνει τὸ ξύλο, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ μπαίνει καὶ νὰ ἐφαρμόζει στὸ κεφάλι τοῦ Μανολιοῦ. Τὴν προσοψίδα τούτη θά φοροῦσε, ὅταν θά ἴρχονταν τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ...

Τὸ Νικολιὸ στάθηκε, ἔριξε μιὰ γοργὴ ματιὰ στὸ ἀφεντικό του, καὶ γύρισε εὐτὺς πέρα τὰ μάτια. Δὲν μποροῦσε νὰ τὸν βλέπει· εἶχαν πῆξει τώρα ἀπάνω σὲ ὄλο του τὸ μούτρο καὶ τὰ γένια τὰ νερὰ πού σταλοκοποῦσαν, κι εἶχαν κάμει μιὰ κατακίτρινη

κρούστα. Σάν ένας δαίμονας κάθουνταν άπάνω στο πεζούλι και κρατούσε στα γόνατά του τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

— Μὴ μὲ βοηθήσεις, θ' ἀρμέξω μοναχός μου, εἶπε, μὴ θέλοντας νὰ τὸν ἔχει κοντά του.

Ὁ Μανολίδς ἀνάγειρε στὸν τοῖχο τὸ κεφάλι κι ἔκλεισε τὰ μάτια. Ἦταν κατάκοπος κι ἀλαφρωμένος. Κρατοῦσε στὶς δύο του φουχτες σφιχτὰ τὸ σκαλισμένο ξύλο, κι ἦταν εὐχαριστημένος γιατί μπόρεσε νὰ ξεσηκώσει πιστὰ τὴν ὄψη ποὺ εἶχε ἀνέβει στὴν καρδιά του· δὲ θὰ διάνευε πιά τρεμάμενη, ἐτοιμοθάνατη στὸν ἀγέρα, δὲ θὰ μποροῦσε πιά νὰ τοῦ ξεφύγει, τὴν εἶχε στερεώσει στὸ ξύλο, εἶχε στερεώσει τὴν ψυχὴ του στὸ ξύλο, ἀλάφρωσε. Εἶχε καταφέρει τρικυμιστό, πολυέκφραστο, ὅπως τὸ ἴβλεπε, τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Μανολίδς σάλευε ἀγάλια τὸ σκαλισμένο ξύλο και καμάρωνε τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ: ἂν τὸ κοιτάζεις καταμπροστά, χαμογελοῦσε· λίγο δεξὰ νὰ ἴστριβες τὸ μάτι σου, ἔκλαιγε· λίγο ζερβὰ, σφίγγουνταν ἥρωικὸ και περήφανο... Μὲ κλεισμένα τώρα τὰ μάτια ὁ Μανολίδς χάδευε μὲ τ' ἀκροδάχτυλά του, ἀργά, τρυφερά τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὅπως θὰ χάδευε ἡ Μαρία τὸ Θεῖο Βρέφος.

Πῆρε πάλι τὸ πεσκίρι, τύλιξε τὸ σκαλισμένο ξύλο σφιχτὰ, προσεχτικά, ὅπως φασκιώνουμε τὸ μωρό, και τὸ κράτησε στὴν ἀγκαλιά του.

Εἶχε ὥστόσο τελέψει τὸ ἄρμεγμα τὸ Νικολιό, μπῆκε μέσα, χωρὶς νὰ στραφεῖ νὰ κοιτάξει τὸ Μανολιό, κι ἄρχισε νὰ συντάζει τὸ δεῖπνο. «Τὸν κακομοῖρη, συλλογίζονταν μὲ ἀνομολόγητη χαρὰ μέσα του, μὲ τέτοια μούτρα θὰ γίνει γαμπρός; Μὰ τὸ Λενιό, νὰ τὸν δεῖ, θὰ σύρει φωνὴ κι ὅπου φύγει φύγει!»

Πρόβαλε ἀπὸ τὴν πόρτα.

— Θὰ φᾶς; τὸν ρώτησε. Μπορεῖς ν' ἀνοίξεις τὸ στόμα και νὰ φᾶς;

Ὁ Μανολίδς σηκώθηκε, πεινοῦσε· τὸ μεσημέρι εἶχε ξεχάσει νὰ φάει. Γέμισε πάλι μιὰ μεγάλη γαβάθα γάλα, πῆρε τὸ καλαμάκι, διπλογονάτισε κι ἄρχισε νὰ ρουφάει και νὰ καταπίνει. Ξαναγέμισε τὴ γαβάθα.

Εἶχε πιά σκοτεινιασει, δὲν ἄναψαν τὸ λυχνάρι, τὸ Νικολιό δὲ διάκρινε μέσα στὸ σκοτάδι τὸ πρησμένο πρόσωπο και ξεφοβήθηκε. Εἶχε κέφι ἀπόψε, δὲν ἤξερε γιατί, κι ἅμα ἀπόφασε, κάθισε κοντὰ στὸ ἀναμμένο τζάκι, ἔπιασε ἕνα ραβδί κι ἀνασκάλεψε τὴ φωτιά.

— Ὁ παππούς μου, ποὺ λές, ἄρχισε εὐχαριστημένο, ὁ παππούς μου ἅμα σκότωσε κι ἔκλεψε κι ἔκαμε ὄλες τίς ἀτιμίες, καλο-

γέρεψε. Δὲν ἔχεις ἀκουστὰ και τοῦ λόγου σου πᾶς ἅμα γεράσει ὁ διάλογος καλογερεῖς; Ἔτσι κι ὁ παππούς μου, ὁ Θεὸς νὰ τὸν συχωρέσει! Ἀποτραβήχτηκε τὸ λοιπὸν κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁι-Παντελεήμονα, ὅπου καλογερεψες και τοῦ λόγου σου ἕνα φεγγάρι... Μὰ ἔλα, ποὺ κοντὰ στὸ μοναστήρι ἦταν ἕνα χωριό, και μέσα στὸ χωριὸ γυναῖκες... Δὲ λείπουν ἀπὸ πουθενά, ἀνάθεμά τε! εἶπε κι ἔφτυσε μέσα στὴ στάχτη. Ἄκου; ρώτησε και στράφηκε νὰ διακρίνει στὶς ἀναλαμπές τῆς φλόγας τὸ πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ.

Κι αὐτὸς κούνησε τὸ κεφάλι του, σὰ νὰ ἔλεγε: «Ἄκουω».

— Ὅπου, τὸ λοιπὸν, ποὺ λές, μιὰ μέρα τὸν καβαλίκεψε ὁ διάλογος. «Θέλω γυναῖκα, εἶπε, θέλω γυναῖκα, θὰ πάω στὸ χωριό, θὰ βρῶ καμιά, δὲ γίνεται! Παντρεμένη, ἀνύπαντρη, γριά, νέα, ὅ,τι θέλει ἄς εἶναι γυναῖκα νὰ ἴναι!» Σὰ βράδιασε, τὸ λοιπὸν, και κοιμήθηκαν οἱ καλόγεροι, πήδηξε ὁ καλὸς σου ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ μοναστηριοῦ και τὸ βάνει στὰ πόδια. Ἦθελε, βλέπεις, νὰ κάμει τὴ δουλειά του και νὰ γυρίσει γρήγορα γρήγορα, νὰ μὴν τὸν πάρει κανένας μυρωδιά. Ἐτρεχε, ἔτρεχε, εἶχε μαζέψει τὰ ράσα του, μπεμπερίζε σάν τὸ κριάρι τὸ καλοκαίρι ὅταν ξαγναντεύει προβάτα... Μὰ ὁ Θεὸς τὸν εἶδε, τὸν λυπήθηκε· και τὴν ὥρα ποὺ ἔμπαινε στὸ χωριό, τοῦ ἔπεσε μιὰν κακιὰν ἀρρώστια, τὴ λέπρα, τὴν ἔχεις ἀκουστὰ. Γέμισε τὸ κορμί του ἀλάκερο σπυριὰ μεγάλα σὰ φουντούκια — τί λέω; σάν καρύδια, σὰ βερούκοκα σαπημένα... Κι εἶχαν ἀνοίξει κι ἔτρεχαν και βρώμησε ὁ κόσμος. Τρόμαξε ὁ κακομοῖρης, ὁ Θεὸς συχωρέσει τον! «Ποῦ νὰ πάω τώρα; εἶπε, ποιά γυναῖκα θὰ μὲ ἀγγίξει; Ἄς γυρίσω πίσω...»

Ὁ Μανολίδς ἄκουε, ἄκουε κι ἔτρεμε. Ἄπλωσε τὸ χέρι, σκούνησε τὸ Νικολιό στὸ γόνατο· τοῦ κάμε νόημα: «Λέγει!»

— Παλιές ἱστορίες! εἶπε τὸ Νικολιό και γέλασε. Μοῦ τίς ἔλεγε ἡ κακομοῖρα ἡ μάνα μου, καλὴ τῆς ὥρα! και γελοῦσε κι αὐτὴ. Ἄκου; τὸν ἀθεόφοβο, καλόγερος νὰ σοῦ πετύχει! Γύρισε στὸ μοναστήρι, πήδηξε πάλι ἀπὸ τὸν τοῖχο, κρύφτηκε στὸ κελί του... Τὴν ἄλλη μέρα τὸν βρῆκαν οἱ καλόγεροι πρησμένο, τούμπανο.

Σκούνηξε πάλι ὁ Μανολίδς τὸν παραγιό του, τοῦ ἔκανε νοήματα.

— Τί ἀπόγινε, θές νὰ πεις; Ξέρω κι ἐγώ, μωρὲ Μανολιό; Ἦμουν μικρός, δὲν ἔβαλα προσοχή... Τώρα πιά τίναξε τὰ πέταλα ὁ κακομοῖρης, γλίτωσε ἀπὸ τίς γυναῖκες! εἶπε και ξέσπασε πάλι στὰ γέλια.

Χασμουρήθηκε.

— Νυστάζω, είπε, θά πάω έξω στην αδλή νά ξαπλώσω· κα-
λώνουμαι, θά σκάσω.

Δέν καψώνουνταν, μὰ φοβόταν νά κοιμηθεῖ μέσα, μαζί με
τὸ Μανολιό. Σηκώθηκε.

— Σοῦ ἴστωσα καὶ σένα· κοιμήσου, αὔριο θά ἴσαι καλά.

Πῆρε τὴν ἀντρομίδα του, τὴν ἀπλωσε στὴν αδλή, ἔβαλε μιά
πέτρα προσκεφάλι, σφάληξε τὰ μάτια, θυμήθηκε τὸ Λενιό, ἔκαμε
ν' ἀγριέψει, μὰ ἴταν κουρασμένος, γύρισε ἀπὸ τὸ ἄλλο πλευρὸ
καὶ κοιμήθηκε.

Ἄσπιδος ἔριξε κι ἄλλα προσανάμματα στὴ φωτιά, φοβό-
ταν νά μείνει μόνος στὸ σκοτάδι. Ἐβλεπε τὴ φωτιά νά πηδαίει
καὶ νά σουρίζει, στύλωνε τὸ αὐτί του, ἄκουε ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ
πόρτα τὶς φωνὲς τῆς νύχτας — τὶς κουκουβάγιες ποὺ χούγιαζαν,
τὰ μικρὰ μικρὰ ζουδία ποὺ πριόνιζαν τὴ γῆς, κι ἀπάνω ἀπὸ τὸ
κεφάλι του τὰ ποντίκια ποὺ ἔτρεχαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δοκάρια
τῆς στέγης καὶ σκλήριζαν... Καὶ μέσα του, τὴ μικρὴ ἐπίμονη
φωνή, ποὺ ἀκούγονταν μονάχα τὴ νύχτα, ὅταν ἦταν σιγαλιὰ
μεγάλη κι ἦταν μόνος.

Σηκώθηκε, πρόβαλε στὴν πόρτα, εἶδε τ' ἄστρα· ὁ Ἰορδάνης
ποταμὸς κυλοῦσε ἤσυχος, ὁ Γελάστερας στραφτοκοποῦσε, συ-
νάστερος ὁ οὐρανὸς σπύθιζε ἀμίλητος καὶ χαρούμενος. Σὰ
νά κατέβηκε ἀλάκερος ὁ οὐρανὸς καὶ τὸν σκέπασε, κι ὅταν μπῆ-
κε μέσα ὁ Μανολιὸς καὶ κάθισε πάλι ὀμπρὸς στὸ τζάκι, ἔνωσε
χαρὰ κι ἀλάφρωση... Κι ἦρθαν ὀλομεμιὰς στὸ νοῦ του τὰ λό-
για τοῦ Νικολιοῦ κι ἡ καρδιά του χτύπησε.

«Χριστέ μου, φώναξε μέσα του, μὴν εἶναι τοῦτο τὸ θάμα;
Μὴν ἀπλωσες ἐσὺ τὸ χέρι σου τὴν ὥρα ποὺ πήγαινα κι ἐγὼ στὸν
γκρεμὸ καὶ γκρεμίζουμουν;»

Ἄπλωσε τὸ χέρι στὸ πρόσωπό του, χωρὶς ἀναγούλα τώρα,
χωρὶς τρόμο· πασπάτευε τὰ πρησμένα μάγουλα καὶ τὶς ραγισμέ-
νες σάρκες μ' εὐγνωμοσύνη...

— Ποιὸς ξέρει... ποιὸς ξέρει... συλλογίζονταν χαδεύοντας
τὴν ἀρρώστια, σὲ σένα χρωστώ τὴ σωτηρία.

Ἀκούμπησε γαληνεμένος στὸν τοίχο, γλυκιὰ ζέστα ἀνέ-
βαινε ἀπὸ τὸ τζάκι, λαχτάρησε νά τὸν πάρει ὁ ὕπνος. Κάποτε,
ὅταν ἡ ψυχὴ του παράδερνε στὸ σκοτάδι, ἔνα ὄνειρο κατέβαινε
στὸν ὕπνο του καὶ τοῦ ἔδειχνε τὸ δρόμο.

«Μπορεῖ, συλλογίστηκε, νά ῥθει ὁ Θεὸς κι ἀπόψε στ' ὄνειρό
μου, νά με φωτίσει.»

Ἐκλείσε τὰ μάτια καὶ γρήγορα τὸν πῆρε ὁ ὕπνος.

Ἡ φωτιά ἔσβησε, ἡ νύχτα πέρασε, τὰ κοκόρια εἶχαν ἀρχίσει
νά λαλοῦν, ὅταν ὁ Μανολιὸς, τουρτουρίζοντας ἀπὸ τὸ πρωινὸ
ἀγιάζι, ἀνοιξε τὰ μάτια. Δὲ θυμόταν νά ἔχε δεῖ ὄνειρο κανένα·
μὰ ἡ καρδιά του ἦταν γαληνεμένη· ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, κού-
νησε τὰ χεῖλια, πόνεσε, σὰ νά ράιζε μιὰ δεμένη πληγή, μὰ μπό-
ρεσε σήμερα καὶ ξεστόμισε καθαρά: «Δόξα σοι ὁ Θεός!»

Σηκώθηκε, κάθισε ἐξω στὸ ἀγαπημένο του πεζούλι.

Ἄσπιδος πρόβαινε ἀπὸ τὴν ἄκρα τ' οὐρανοῦ κατακόκκινος,
καταστρόγγυλος, εὐχαριστημένος. Ξανάβλεπε μὲ χαρὰ τὰ
πλούσια χτήματά του, ὅλα ἦταν ὀπως τ' ἀφῆκε χτές τὸ δειλινὸ
— ὁ λιπαρὸς κάμπος, τὸ χλωρὸ βουνὸ τῆς Παναγιᾶς, τὸ κακο-
τράχαλο τῆς Σαρακῆνας, ὁ λαμπερὸς στρογγυλὸς καθρέφτης
του, ἡ Βοῖδομάτα, καὶ τὸ ἀγαπημένο του χωριό, ἡ Λυκόβρυση,
μὲ τὰ μερμήγκια ποὺ σαλεύουν στὰ στενὰ σοκάκια τῆς καὶ ποὺ
τὰ λέν ἀνθρώπους. Ἐριξε λοξὰ τὴ ματιὰ του, φωτίστηκε τὸ
πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ, ζεστάθηκε, ἀρχισε πάλι νά τρέχει.

— Δόξα σοι ὁ Θεός... μουρμούρισε πάλι ὁ Μανολιὸς σφουγγι-
ζοντας μὲ τὸ μαντίλι του τὸ ραγισμένο πρόσωπο.

Ἐτσι ὁ Μανολιὸς ἀπάνω στὸ βουνὸ του ἀγωνίζονταν πότε
μὲ τὸ ξύλο νά τοῦ δώσει πρόσωπο, πότε μὲ τὸ Θεὸ ἢ τὸ δαίμονα
καὶ πότε μὲ τὸ Λενιό καὶ τὴ χήρα... Κι ὡστόσο, στὴ Σαρακῆνα
ὁ παπα-Φώτης ἔβανε τάξη· μοίρασε στὸν καθένα τὴ δουλειὰ
ποὺ θά ἔκανε — ποιοὶ θά σκάβουν καὶ θά φυτεύουν τὴ λιγιστὴ
γῆς ἀνάμεσα στὶς πέτρες· ποιοὶ θά χτίζουν, ποιοὶ θά βγαίνουν
κυνήγι νά φέρουν κανένα λαγὸ, ἀγριοκούνελο, περδίκι, νά φάει
ἢ τσοῦρμα· καὶ μὲ τὶς τρεῖς λίρες τοῦ Γιαννακοῦ ἀγόρασε τρεῖς
προβάτες, εἶχαν καὶ τὴν προβάτα τῆς χήρας, ἔπιναν τώρα γάλα
τὰ παιδιὰ... Κι αὐτὸς λογάριζε νά πάρει τὸ παλιὸ θαματοργὸ
κόνισμα τοῦ Ἀι-Γιώργη καὶ νά κάμει μιὰ γύρα στὰ χωριά καὶ
στὰ μοναστήρια καὶ νά ζητήσῃ βοήθεια. «Ῥωμιοὶ ἴμαστε, ἔλε-
γε, χριστιανοί, ἀθάνατη ράτσα, δὲ θά χαθοῦμε!»

Καὶ κάτω στὴ Λυκόβρυση ὁ καπετὰν Φουρτούνας μούγκριζε
ἀκόμα ἀπάνω στὸ στρώμα του καὶ τὸ σπασμένο κεφάλι του
ἀργοῦσε νά δέσει· ὁ Ἄγας τὸν πονοῦσε καὶ τοῦ ἔστελνε κάθε
τόσο μὲ τὸ σεῖζη του καινούριες ἀλοιφές καὶ μαντζούνια καὶ τοῦ
παράγγελλε νά γίνῃ γρήγορα καλὰ καὶ νά ῥθει νά μεθύσουν.
Μὰ κι ὁ γερο-Πατριαρχεὺς δὲν ἦταν καλὰ· ἔβηχε, πιάνονταν ἡ
ἀναπνοή του, πλαντοῦσε· κι ὕστερα ἀνακάθονταν στὸ κρεβάτι,
ἔτρωε τὸ καταπέτασμα, ξερνοῦσε, ξανάτρωε... Κι ἀκατάπαυτα

Έστελνε και ζητούσε την Κατερίνα, να 'ρθει, λέει, να τον τρίψει·
μά ή χήρα τον κορόιδευε και του μνηούσε πώς είναι άρρωστη
και αυτή και θέλει τρίψιμο.

Ο παπα-Γρηγόρης πάλι είχε μεγάλες έγνοιες με τη μονα-
χοκόρη του τη Μαριωρή· την έβλεπε κάθε μέρα να λιώνει σαν
τό κερί και βιάζονταν να τη ζευγαρώσει με τὸ Μιχαήλ και να
προφτάσει να του κάμει άγγόνι. Αυτή 'ταν πιά ή μεγάλη λαχτά-
ρα τῆς ζωῆς του· να μη σβήσει τὸ σόι, ν' άξιωθεί να πιάσει άγ-
γόνι — έτσι μονάχα ὁ παπα-Γρηγόρης ένιωθε πὼς θά νικούσε
τὸ Χάρο.

Κι ὁ Παναγιώταρος ὁ Γυσοφάς είχε πέσει κι αὐτὸς σὲ με-
γάλα σεκλέτια· τρεῖς νύχτες τώρα ή χήρα δὲν τοῦ άνοιξε τὴν
πόρτα, δὲν τὸν ἤθελε πιά, είχε τὸ νοῦ της άλλου και κάθε τόσο
πήγαινε στὴν ἐκκλησιά, ή ὄσια Μαγδαληνή, κι άναβε κεριά...
Πίνει ὁ Παναγιώταρος γιὰ να τὴν ξεχάσει, γυρίζει κάθε βράδυ
στουπὶ στὸ μεθύσι σπῆτι του, δέρνει τὴ γυναίκα του και τὶς δυὸ
του κόρες κι ὕστερα ξαπλώνεται φαρδὺς μακρὺς στὴν αὐλή
και ροχαλίζει. Και στὸ δρόμο, σάν τὸν πετύχουν μεθυσμένο,
τὸν παίρνουν ξοπίσω τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ και τὸν προγκοῦν:
«Ἰούδα!... Ἰούδα!...» Κι αὐτὸς χύνεται άπάνω τους, θέλει να
τὰ κυνηγήσει, μα παραπατάει, σκοντάφτει και ξαπλώνεται στὸ
καλντερίμι.

Και κάθε πρωὶ ὁ γερο-Λαδᾶς μιλάει τῆς γυναίκας του, ποῦ
κάθεται αντίκρα του και πλέκει κάλτσα κι οὔτε τοῦ μιλάει οὔτε
τὸν άκούει...

— Ἄργεῖ, Πηνελόπη μου, άργεῖ ὁ σερσέμης ὁ Γιαννακός...
Κι άκόμα δὲν ὑπογράψαμε τὸ χρεωστικὸ γιὰ τὶς τρεῖς λίρες.
Κι άκόμα δὲν ἤρθε να μοῦ φέρει μήτε μιὰ φούχα σκουλαρίκια...
Τί λὲς και σύ, Πηνελόπη μου, γίνεται μιὰ γυναίκα, ὄσο φτωχιά
κι ἂν εἶναι, να μὴν ἔχει κανένα χρυσαφικό; Ὅχι, ὄχι, δὲ γίνε-
ται! δὲν τὸ θέλει ὁ Θεός... Θά δεῖς, θά 'ρθει ὁ Γιαννακὸς με
τὰ χρυσαφικά, μὴ στενοχωριέσαι, Πηνελόπη μου...

Τ' αὐτιά τοῦ γερο-Λαδᾶ βουίζουν, θαρρεῖ χτύπησε ή πόρτα,
άκουσε ἕνα γάιδαρο να γκαρίζει. Τρέχει ξιπόλυτος, άνοίγει
τὴν πόρτα, κοιτάζει άπάνω κάτω στὸ δρόμο — πουθενά Γιαν-
νακός!

Αὐτὸς τέλειωνε πιά τὴ γύρα του στὰ χωριά, πουλούσε τσα-
τσάρες, κουβαριστρες, καθρεφτάκια, Βίους τῶν Ἁγίων, ἀλα-
τζάδες, κι ἔπαιρνε σιτάρι, μαλλί, κοτόπουλα, αὐγά, ἔκανε ἐμπό-

ριο, μα είχε τώρα τὸ νοῦ του άλλου. Και γι' αὐτὸ ζύγιαζε σωστά
και μετροῦσε τίμια με τὸν πήχη... «Πότε ἕνας ἄνθρωπος εἶναι
λυτρωμένος; ρώτησαν μιὰ φορά ἕνα μουσουλμάνο άγιο. —
Ὅταν, ἀποκριθῆκε ὁ άγιος, άγοράζει και πουλάει, κι ὁ νοῦς του
εἶναι στὰ περιβόλια...» Ὁ νοῦς τοῦ Γιαννακοῦ ἦταν στὰ περι-
βόλια.

Κάπου κάπου ἀναλογίζονταν τὸ γερο-Λαδᾶ και τὶς φωνὲς
ποῦ θά 'βανε και τὶς κλάψεις του· ή τὴν ἀδερφή του τὴ στρίγγλα,
ποῦ μαρτυροῦσε τὸν ἄμοιρο τὸν Κωσταντή· ή τὸ Μανολιό,
ποῦ θά 'χε πιά ἀνέβει στὸ βουνό του και θά μάχονταν να τὰ
βολέψει και τὰ δυὸ — και τὸ Χριστὸ και τὸ Λενιό. Και τὴν
πίτα ἀλάκερη και τὸ σκύλο χορτάτο... Μὰ ὄλα αὐτὰ περνοῦσαν
κι ἔφευγαν· ὁ νοῦς τοῦ Γιαννακοῦ ἦταν καρφωμένος στὸν παπα-
Φῶτη, στὸ ξερὸ ἀφιλόξενο βουνό, στὶς ψυχὲς ποῦ είχαν πιαστεῖ
ἀπὸ τὶς πέτρες κι ὁ Χάρος πιά δὲν μποροῦσε να τὶς ξεκολλήσει.

Στὸν καφενὲ τοῦ στερνοῦ χωριοῦ πέζεψε, κι ὁ κουμπάρος
του ὁ καφετζῆς, ὁ Χοιρογιώργης, ποῦ τὸν ἔλεγαν και Κούνελο,
τὸν ὑποδέχτηκε με γέλια και χαρὲς, τὸν βοήθησε να ξεφορτώσει,
πῆρε τὸ γαῖδουράκι του, τὸ 'βαλε στὸ άχούρι και γύρισε βιαστικά
να τρατάρει τὸν κουμπάρο και να πιάσει κουβέντα... Ὅστούσο
ὄλο τὸ χωριουδάκι μαζεῦονταν γύρα ἀπὸ τὸ Γιαννακό, τὸν πρα-
ματευτὴ, τὸν κοσμογυρισμένο, ποῦ πήγαινε ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ
και κουβαλοῦσε τὰ μαντάτα. Κι ὅτι κι ἂν τὸν ρωτοῦσες, τὸ
κάτεχε και σοῦ 'δινε ἀπόκριση.

— Ρωτᾶτε, μωρὲ παιδιά! φώναζε ὁ καφετζῆς, ρωτᾶτε κι αὐ-
ριο φεύγει και παραγγέλνετε καφέδες.

Πεσμένοι άπάνω του, είχαν άρχισει κιόλα με λαχτάρια να
τὸν ρωτοῦν, να μάθουν τί γίνεται, κῦρ Γιαννακό μου, ὁ κόσμος
— οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, οἱ μπολσεβίκοι, ὁ πόλεμος, οἱ σει-
σμοί... Χαμήλωναν τὴ φωνή τους, ή καρδιά τους ἔτρεμε.

— Κῦρ Γιαννακό μου, τί μαθαίνεις γιὰ τὰ ἑλληνικὰ φουστάτα
ποῦ ἤρθαν κι ἔφυγαν σάν ἀστραπή; Τί γίνονται πέρα τὰ ρω-
μαίικα χωριά ἀπ' ὅπου διάβηκαν τὰ εὐζωνάκια μας, τί σφαγὲς,
τί φωτιὲς, τί θρῆνος! Ἐδῶ εἴμαστε χωμένοι παράμερα, ή Λυ-
κόβρυση κι ὄλα τὰ χωριά γύρα, κι ἄρια και ποῦ ἔρχονται τὰ
μαντάτα, ὁ θρῆνος δὲ φτάνει. Μὰ ἐσύ, Γιαννακό μου, γυρίζεις,
κάτι παίρνει τὸ αὐτί σου, θαράπεψέ μας τὸν πόθο, μίλα! Ἡ
καρδιά μας τρέμει σάν τοῦ πουλιοῦ.

Ἐτρεμε κι ή καρδιά τοῦ Γιαννακοῦ, ἤρθε στὸ νοῦ του ὁ παπα-
Φῶτης και τὸ χωριὸ του ποῦ τὸ 'καψαν οἱ Τοῦρκοι να ἔγδικη-
θοῦν και ξερίζωσαν τὶς ψυχὲς και τὶς διασκορπίσαν στοὺς τέσ-

σειρες άνέμους... Ἀπὸ τὴ Σμύρνη ὡς τὸ Ἀφίον Καραϊσάρ, κι ἀκόμα πιὸ πέρα, κάπνιζαν ἀράδα χαλάσματα τὰ χριστιανικὰ χωριά, ξεπατώνουνταν ὁ ρωμαϊκὸς σπόρος, κιντύνευε ἡ ρωμοσύνη...

Μὰ ὁ Γιαννακὸς λυπόταν, δὲν ἤθελε νὰ κακοκαρδίσει τοὺς ἀνθρώπους:

— Μὴ φοβάστε, παιδιά, ἀπαντοῖσε, πόσες χιλιάδες χρόνια τώρα ζεῖ ἡ Ἑλλάδα; Ἀθάνατη εἶναι. Μερικὰ χωριά, ἔχω ἀκουστά, κἀκαν, κάμποσες ψυχὲς σκοτώθηκαν· μὰ θὰ ξαναγυρίσουν τὰ εὐζωνάκια, θὰ ξαναχτιστοὺν τὰ χωριά, θὰ ξανασπείρουμε παιδιά νὰ γεμίσει πάλι ἡ Ἀνατολή. Κουμπάρε, φέρε νὰ πιούμε· ἐγὼ κερνώ!

— Ἔχε τὴν εὐκὴ μου, Γιαννακό! τοῦ φάναξε ἓνας γέρος, ποὺ κάθονταν στὴ γωνιά μὲ τὸ πιγούνη ἀκουμπισμένο στὸ ραβδί του κι εἶχε ἀνοίξει τὸ στόμα του καὶ ρουφοῦσε τὸν κάθε λόγο τοῦ κοσμογύρη πρᾶματευτῆ, ἔχε τὴν εὐκὴ μου, Γιαννακό! Νὰ μᾶς ἔλειπες ἐσύ, τὸ χωριὸ μας θὰ ἔταν στραβὸ· ἔρχεσαι, νὰ ἴσαι καλά, καὶ μᾶς ξεστραβώνεις.

Ὁ λόγος ἀκόμα στέκονταν, καὶ μπῆκε στὸν καφενὲ ὁ Ἀλῆ-ἀγάς Σουλατζαδῆς: ὁ γερο-ἀρχοντας τοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶχε κρεμασμένα στὴ ζώνη του μιὰν ἀρμαθιά κλειδιά ἀπὸ τὰ σπίτια ποὺ νοίκιαζε· κι ὁ καφενὲς τοῦ Κούνελου ἦταν δικὸς του. Εἶχε μάθει τὸ μεγάλον ἐρχομὸ, ἔβαλε τίς κόκκινες κουντοῦρες του, πῆρε τὸ πιὸ μακρὸ τσιμπούκι του κι ἤρθε τώρα νὰ συντύχει τὸν ξακουσμένο πρᾶματευτῆ. Μιὰ μεγάλη ἔγνοια τὸν τυραννοῦσε, κι ὁ διαολισμένος αὐτὸς Ρωμὸς θὰ μπορούσε νὰ τοῦ τὴν ξεδιαλύνει.

Ἀνασηκώθηκε ὁ Γιαννακὸς, ἔβαλε τὴν παλάμη στὴν καρδιά, στὰ χεῖλη καὶ στὸ κούτελο καὶ τὸν ἀκριβοχαιρέτησε· ἦταν, μαθῆς, ὁ καλύτερός του μουστερῆς, εἶχε μεγάλο χαρέμι, οἱ γυναῖκες του, οἱ κόρες του, οἱ ἐγγονές του ἀγαποῦσαν τὰ μπαχαρικά, τὰ φκιασίδα, τίς μυρωδιὲς καὶ τὰ ζαχαρωτά· καὶ, τὸ σπουδαιότερο, δὲν ἔκαναν παζάρι. Ἀνασηκώθηκε λοιπὸν, τὸν χαιρέτησε καὶ τοῦ παράγγειλε κι ἓναν καφέ.

— Ἔχω, μωρὲ πρᾶματευτῆ, μιὰν ἔγνοια...

— Λέγε τη, Ἀγά μου, κι ὅ,τι μπορῶ...

— Τί ἴναι, μωρὲ Ρωμιόπουλο, αὐτὸ ποὺ λένε Ἑλβετία;

Ὁ Γιαννακὸς ἔξυσε τὸ κεφάλι του, κι αὐτὸς τὸ ἔχε ἀκούσει, μὰ μέσες ἄκρες.

— Γιατί τὸ ρωτᾶς, Ἀλῆ-ἀγά μου; ἔκαμε γιὰ νὰ κερδίσει λίγον καιρὸ, μᾶς καὶ θυμηθεῖ.

— Γιατί στὸ Ἑλβετία πῆγε ὁ γιὸς μου ὁ Χουσεῖνης — καλὴ του ὥρα! — νὰ σπουδάσει, λέει, γιατρὸς. Καὶ θέλω τώρα νὰ τοῦ πῶ ἓναν γκαζοτενεκὲ σπανακόρυζο ποὺ τ' ἀγαπάει κι ἓναν γκαζοτενεκὲ κάρβουνα γιὰ τὸ ναργιλέ του· καὶ δὲν κατέχω τί πρᾶμα εἶναι τὸ Ἑλβετία καὶ πῶς νὰ τὰ πῶ.

Σιγὰ σιγὰ, ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Ἀγᾶ, τὸ μυαλὸ τοῦ Γιαννακοῦ φωτίστηκε, θυμήθηκε τώρα.

— Τὸ Ἑλβετία εἶναι, Ἀγά μου, ἓνας τόπος, στὴν ἄκρα τοῦ κόσμου, ποὺ βγάνει γάλα καὶ ρολόγια...

— Καὶ δὲ βγάνει, μωρὲ, καὶ γιατρούς; ἔκαμε ὁ Ἀγᾶς ἀνήσυχος.

— Καὶ γιατροὺς βγάνει, καὶ γιατρούς, Ἀγά μου, τοὺς καλύτερους τοῦ κόσμου· ἅμα τοὺς δεῖ ὁ Χάρος, πῶς νὰ σ' τὸ πῶ, Ἀγά μου, νὰ μὴ βρωμήσει ὁ καφενὲς, τὰ κάνει ἀπάνω του.

— Νὰ ἴσαι καλά, μωρὲ Ρωμιόπουλο, ἤρθε ἡ καρδιά στὸν τόπο της· μὰ τοὺς δυὸ γκαζοτενεκέδες;

— Νὰ σοῦ πῶ, Ἀγά μου· τὰ κάρβουνα τὸ Ἑλβετία δὲν τ' ἀφήνει νὰ μπουνε· τὸ σπανακόρυζο ὁμως νὰ μοῦ τὸ δώσεις, κι ἐγὼ ξέρω τρόπο...

Εἶχε κιόλα σκαρώσει τὸ σχέδιό του ὁ Γιαννακὸς· νὰ πάει στὴ Σαρακήνα τὸ σπανακόρυζο, νὰ τὸ φᾶν οἱ πεινασμένοι στὴν ὑγεία τοῦ Χουσεῖνη.

— Πᾶω κιόλα νὰ σοῦ τὸ φέρω! εἶπε ὁ γέρος καὶ σηκώθηκε.

Στὴν πόρτα τοῦ καφενὲ στάθηκε συλλογισμένος· στράφηκε στὸ Γιαννακό:

— Καὶ τί ἔξοδα, δὲ μοῦ λές, θὰ χρειαστοῦν ὄσο νὰ φτάσει στὸ Ἑλβετία;

— Τὰ ἔξοδα δικά μου! δήλωσε σηκώνοντας τὸ χεῖρι ὁ Γιαννακὸς· γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Ἀλῆ-ἀγᾶ μου!

— Μωρὲ, δὲν τὸ βάνουμε κάτω νὰ τὸ φᾶμε! πρότεινε ὁ καφετζῆς, ἅμα ἔφυγε ὁ Ἀγᾶς.

— Θεὸς φυλάξοι! διαμαρτυρήθηκε ὁ Γιαννακὸς· τίμια πρᾶματα, κουμπάρε!

Στράφηκε στοὺς χωριανούς:

— Ἐμένα νὰ μὲ συμπαθᾶτε, παιδιά, εἶπε· εἶμαι ξεθεωμένος ἀπὸ τὸ δρόμο, θὰ κοιμηθῶ. Αὔριο πάλι μὲ τὸ καλὸ, τὰ λέμε· μὲ ρωτᾶτε κι ὅ,τι ἄλλο ἔχετε, καὶ μοῦ δίνετε παραγγελιὲς καὶ γράμματα. Καὶ φωνάχτε τίς γυναῖκες σας, σὰν ἀκούσετε τὴν τρουμπέτα, νὰ ῥθουν νὰ ψωνίσουν... Καληνύχτα.

Ἐγειρε κατὰ τὸν τοῖχο, ξάπλωσε ἀναπαυτικὰ τὴν ἀρίδα του καὶ τὸν πῆρε ὁ ὕπνος.

Θά κόντευε πιά μεσημέρι. Ὁ Γιαννακὸς εἶχε καλὰ τελέψει τις δουλειές του στὸ χωριό, ζύγωνε πιά στὴ Λυκόβρυση· τὸ γαϊδουράκι ἔτρεχε ὄλο κέφι, κι ἄς εἶχε πανωγόμε τὴν ἀλάκερο γκαζοτενεκὲ σπανακόρυζο· χαίρουνταν ποὺ ὀσμίζονταν τὸ ἀγαπημένο του ἀχούρι, μὲ τὸ γεμάτο παχνὶ καὶ μὲ τὴ γούρνα τ' ὀλοκάθαρο νερό. Ἡ καρδιά του χτυποῦσε σὰν ἀνθρώπου· σήκωνε κιόλα τὴν οὐρά του νὰ γκαρίσει. Μὰ τὸ ἀφεντικὸ τοῦ ἄρπαξε τὴν οὐρά, τοῦ τὴν κατέβασε κάτω.

— Μὴ βιάζεσαι, Γιουσουφάκι μου, πάρε τὸ βουνό· θὰ πάμε πρῶτα στὸ Μανολιό.

Τοῦ ἔχε ἀγριομιλήσει προχτὲς ὁ Γιαννακός, τοῦ ἔπε βαριά λόγια, ἄσκημα τοῦ φέρθηκε, καὶ τώρα τὸ μετάνιωσε· λαχτάριζε τώρα νὰ δεῖ τὸ Μανολιό καὶ νὰ τοῦ ζητήσει συχώρεση.

— Εἶχα δίκιο, μουρμούρισε, μὰ ἄς εἶχα· ὄλο τσίπα παιδί νὰν ὁ Μανολιός, κι ἕνα φτερό μπορεῖ νὰ τὸν λαβώσει· κι ἐγώ, ὁ γάιδαρος, τοῦ φέρθηκα μὲ τὸν μπαλντά!

Πῆγε ὁ νοῦς του στὸν παπα-Γρηγόρη, στὸ γερο-Λαδᾶ, στὸ Μιχελή, στὴ χήρα, πῆρε σβάρνα τὸ χωριό, ξαναγύρισε στὸ Μανολιό.

— Τοῦ φέρθηκα ἄσκημα, ἄσκημα... μουρμούρισε πάλι· ξέχασα πὼς ἐμεῖς οἱ τέσσερις πιά εἴμαστε δεμένοι, ὄλο τὸ χρόνο τοῦτον, ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον· ἕνα εἶδος συνέταιροι, νὰ ποῦμε — μὰ ὄχι γιὰ παράδες παρὰ γιὰ παράδεισο!

Γέλασε μὲ τὴν ἐξυπνάδα ποὺ τοῦ ξέφυγε. Ἔπεσε σὲ συλλογὴ.

«Μωρὲ διάολε, συλλογίστηκε, μπᾶς καὶ παράδες καὶ παράδεισο εἶναι ἕνα; Δὲ γίνεται! ὄχι, δὲ γίνεται· γιατί τότε Θεὸς καὶ διάολος — ἤμαρτον, Θεέ μου! — θὰ ἔταν ἕνα!»

Ἄκουσε πίσω του κάποιον γάιδαρο νὰ γκαρίζει. Στράφηκε· ἦταν ὁ Χριστοφὴς ὁ ἀγωγιάτης, ποὺ καβαλίκευε τὸ γαϊδουρί του κι ἔβγαινε ἀπὸ τὸ χωριό. Γέρος, χοντρολόγος, χωρατατζής· παντρεῦτηκε τρεῖς φορές, ἔκαμε πολλὰ παιδιά, δὲ θυμᾶται πόσα, ἄλλα πέθαναν, ἄλλα σκόρπισαν, γλίτωσε· καὶ τώρα ὄλο γελοῦσε καὶ περγελοῦσε.

Κοντοστάθηκε ὁ Γιαννακὸς νὰ τὸν περιμένει.

— Καλῶς τὸν μπαρμπα-Χριστοφὴ, εἶπε. Θεὸς νὰ μοῦ κάμεις μιὰ χάρη; μεγάλο μιστὸ θὰ ἔχεις!

— Γιὰ λέγε νὰ δοῦμε! Βαρέθηκα νὰ κάνω μιστά, μωρὲ Γιαννακό.

— Σταμάτα μιὰ στιγμὴ στὴ Σαρακήνα, ὁ δρόμος σου εἶναι, καὶ δῶσε τὸν γκαζοτενεκὲ αὐτὸν στὸν παπα-Φώτη. Κι ἂν σὲ ρωτήσῃ ποιὸς σου τὸ ἔδωκε, πές του ἕνας ἁμαρτωλὸς, τίποτ' ἄλλο.

— Τί ἔχει μέσα, βρέ Γιαννακό; Αὐτὸς εἶναι ἀσθήκωτος, εἶπε ὁ γερο-Χριστοφὴς πεζεύοντας.

— Σπανακόρυζο!

Καὶ τοῦ διηγήθηκε τὴν ἱστορία.

Ὁ γερο-Χριστοφὴς ξέσπασε στὰ γέλια.

— Ἔχε τὴν εὐκὴ μου, Γιαννακό, εἶπε· ἔ, μωρὲ, καὶ νὰ ἔχε ὁ Θεὸς τίς χάρες σου! Δὲ θὰ γύριζαν στὸν κόσμον ὄρφανά πεινασμένα καὶ χῆρες ἀπαρηγόρητες. Πάω κιόλα, νὰ φάει ἡ φτώχεια!

— Μὴ βιάζεσαι, μέρες λείπω, τί χαμπάρια ἀπὸ τὸ χωριό; Ζεῖ ἀκόμα ὁ γερο-Λαδᾶς;

— Δὲν ἔχει νόφο ὁ τσιφούταρος· ἔξοδα πολλά, μαθές, ἡ κηδεῖα, δὲ συμφέρει· μὰ ὁ κολασμένος ὁ καπετὰν Φουρτούνας, ὁ μουστακαλῆς, λίγα νὰν τὰ καρβέλια του.

— Θὰ φτηνώνει ἡ ρακὴ, ἔκαμε ὁ Γιαννακὸς καὶ γέλασε.

— Μὰ θὰ φαλῖρουν οἱ μπαρμπέρηδες, ἀπηλογήθηκε ὁ γερο-Χριστοφὴς.

— Κι ὁ παπα-Γρηγόρης ὁ ἀρχοντόπαπας;

— Ζεῖ καὶ βασιλεύει, τὴν κατάρτα του νὰ ἔχω! Καὶ βρῆκε, λέει, ἕνα καινούριο μαντζούνι γιὰ τίς στεῖρες γυναῖκες. Μακρὸν σὰ σουτζούκι, καὶ τὸ πουλάει μὲ τὴν πήχη· μιὰ πήχη νὰ φάει, λέει, κι ἡ πιὸ μαρμάρα, θὰ κάμει παιδί.

Ἔσκασαν κι οἱ δυὸ στὰ γέλια.

— Χίλια χρόνια νὰ ζήσεις, μπαρμπα-Χριστοφὴ· ἂν πεθάνεις ἐσύ, θὰ πεθάνει καὶ τὸ γέλιο. Ἄιντε τώρα, ἔχε γειά· θ' ἀγοράσω μιὰ ἑκατοστὴ πήχης ἀπὸ τὸ σουτζούκι ποὺ λές, νὰ γεμίσω τὰ χωριά τριγύρα γιούς καὶ θυγατέρες.

— Στὸ καλὸ, Γιαννακό μου, καὶ καλὰ κέρδητα!

Χώρισαν· μὰ σὲ λίγο ἀκούστηκε πάλι, καμπάνα, ἡ φωνὴ τοῦ γερο-Χριστοφὴ:

— Τὸ θεομπαίχτη! Μὰ τὸ σουτζούκι αὐτὸ, μωρὲ τραγόπαπα, τὸ ἔχει βρεῖ ὁ Θεὸς τώρα καὶ χιλιάδες χρόνια καὶ τὸ ἔδωκε τοῦ Ἀδάμ!

Εἶπε, κι ἀντιλάλησε ἡ πλαγιά ἀπὸ τὸ γέλιο του.

Ὁ Μανολιὸς ξαγνάντευε ἀπὸ μακριὰ τὸ Γιαννακό ν' ἀνηφορί-

ζει με τὸ γαϊδουράκι του. Ἔκαμε κόμπο τὴν καρδιά του, σηκώθηκε: «Μανολιό, εἶπε, ἀρχίζει τὸ μαρτύριο· βάστα καλά!»

Μιά στιγμή λόγιασε νὰ μπεῖ μέσα, νὰ καθίσει στὴν πιὸ σκοταδερὴ γωνιά, ντρέπονταν νὰ φανερωθεῖ μέσα σὲ πολὺ φῶς μετέωρα χάλια μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους. Εἶχε πάλι δεῖ μέσα στὸ καθρεφτάκι τὸ πρόσωπό του. «Μόνο ἓνας δαίμονας, μур-μούρισε, μόνο ἓνας δαίμονας μπορεῖ νὰ ἔχει τέτοια ἀσκήμια!» Τὸ στόμα του εἶχε μονάχα ξεπρηστεῖ λίγο καὶ μιλοῦσε.

Ὁ Γιαννακὸς ἀνέβαινε τὸ βουνὸ καὶ σιγοτραγουδοῦσε... Ὁ γερο-Χριστοφὴς τοῦ ἔχε κάμει τὴν καρδιά περιβόλι· χαιρουνταν ἀκόμα πού θὰ ἔβλεπε τὸ Μανολιό καὶ θὰ φίλιωνε μαζί του. Ἔνα βάρος ἦταν κι αὐτό, καὶ θ' ἀλάφρωνε...

Ὁ Μανολιὸς στέκονταν μέσα στὸ ἀπομεσήμερο φῶς κι ἡ καρδιά του ἔτρεμε. Θυμήθηκε τὰ χεῖλια τοῦ Χριστοῦ πού σφίγγονταν γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸν πόνο· ἔσφιξε κι αὐτὸς ὅσο μποροῦσε τὰ χεῖλια του. «Θὰ συνηθίσω, συλλογίστηκε, στὴν ἀρχὴ ἔναι δύσκολο, μὰ σιγὰ σιγὰ... Βοήθα με, Χριστέ μου!»

Τὸ σιγανὸ τραγουδητὸ τοῦ Γιαννακοῦ ζύγωνε ὄλο καὶ πιὸ πολὺ· κι ἄξαφνα ἀκούστηκε χαρούμενη, θριαμβευτικιά, ἡ τρουμπέτα. Εἶχε σταθεῖ ἀπάνω σ' ἓνα βράχο ὁ Γιαννακὸς καὶ τὴ βαροῦσε, ν' ἀναγγεῖλει στὸν ἀκριβὸ φίλο τὸν ἐρχομὸ του.

«Τώρα θὰ ξεπροβάλει, συλλογίστηκε ὁ Μανολιὸς, τώρα θὰ μὲ δεῖ· βάστα, καρδιά!»

— Ἔ, Μανολιό, Μανολιό, ἀκούστηκε μιὰ χαρούμενη φωνή, πρόβαλε!

— Νά με! ἀποκρίθηκε μὲ ὅσο μποροῦσε δυνατώτερη φωνὴ ὁ Μανολιὸς καὶ πρόβαλε.

Σήκωσε ὁ Γιαννακὸς τὰ μάτια, ἀνοιξε τὰ μπράτσα, μὰ εὐτὺς ὡς τὸν εἶδε, ἀπόμεινε μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό, ἀκίνητος. Ἔτριψε τὰ μάτια του, δὲν πίστευε. Ζύγωσε ἀκόμα λίγο, κοίταξε, ἔσυρε φωνή:

— Μανολιό, Μανολιό, τί ἔπαθες;

Ἔκαμε νὰ τὸν ἀρπάξει στὴν ἀγκαλιά του, μὰ τρόμαξε, τραβήχτηκε πίσω.

— Γιαννακό, μίλησε σιγὰ ὁ Μανολιὸς, ἂν δὲν μπορεῖς νὰ βαστάξεις, γύρνα πίσω.

Εἶπε, καὶ τράβηξε κατὰ τὸ μαντρί, γιὰ νὰ μὴ βλέπει ὁ Γιαννακὸς τὸ πρόσωπό του.

Ὁ Γιαννακὸς ἔδεσε σ' ἓνα χαμοπούρναρο τὸ γαϊδουράκι καὶ τὸν ἀκολούθησε. Ὁ Μανολιὸς ἄκουσε πίσω του τὸ φίλο του νὰ ῥχεται.

— Γιαννακό, τοῦ ἔπε πάλι χωρὶς νὰ στραφεῖ· ἂν δὲν μπορεῖς νὰ βαστάξεις, γύρνα πίσω.

— Μπορῶ, μπορῶ... ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς· μπορῶ, μὴ φεύγεις!

Δρασκελίσε ὁ Μανολιὸς τὸ κατῶφλι, μπήκε στὸ χαμῶι, ἔκλεισε τὸ παραθυράκι, στριμώχτηκε στὴ σκοτεινὴ γωνιά. «Καλὰ βάσταξα, συλλογίστηκε, δόξα σοι ὁ Θεός!» Ὁ Γιαννακὸς μπήκε, κουκούβισε στὸ κατῶφλι. Ἔβγαλε τὸ σκουφοῦ του, σφουγγίξε τὸν ἰδρώτα του. Κάμποση ὥρα σώπαινε.

— Τί ἔπαθες, Μανολιό; εἶπε τέλος, κοιτάζοντας χάμω.

— Τίποτα, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς.

— Πῶς τίποτα; φώναξε ὁ Γιαννακὸς· ἓνας δαίμονας κόλλησε στὸ μούτρο σου, Μανολιό· ἓνας δαίμονας, δὲν εἶσαι ἐσύ!

— Ἐγὼ ἔμαι, ἀποκρίθηκε ἡσυχὰ ὁ Μανολιὸς. Ποτέ μου δὲν ἤμουν τόσο ἀληθινός.

Σώπασε λίγο.

— Ποτέ μου! ποτέ μου! ξανάπε, σφουγγίζοντας μὲ τὸ μαντίλι τὸ πρόσωπό του πού ἔτρεχε.

— Ἔνας δαίμονας, σοῦ λέω, κόλλησε ἀπάνω σου! ξαναφώναξε ὁ Γιαννακὸς, πολεμώντας νὰ νικήσῃ τὴν τρομάρα του· σὲ θωρῶ καὶ σὲ φοβᾶμαι... Σήκω νὰ καβαλήσεις τὸ γαϊδουράκι, νὰ κατεβοῦμε στὸ χωριό.

— Τί νὰ κάμω στὸ χωριό; Καλὰ ἔμαι ἐδῶ.

— Νὰ πᾶς στὸν παπα-Γρηγόρη νὰ σοῦ κάμει κρυφολεϊτούργο, νὰ ξορκίσει τὸ δαίμονα!

— Μιὰ χάρη σοῦ ζητῶ, Γιαννακό· μὴν πείς κανενὸς τίποτα.

— Θὰ τὸ πῶ μονάχα τοῦ παπᾶ, Μανολιό μου· ἂν ντρέπεσαι νὰ κατεβῆς στὸ χωριό, ν' ἀνέβει αὐτὸς ἐδῶ νὰ σοῦ διαβάσει τὴν εὐκή.

— Ὅχι, ὄχι! φώναξε ὁ Μανολιὸς καὶ σηκώθηκε ἀνταρμενός. Πρέπει νὰ ἔχω τὴν ἀρρώστια αὐτὴ στὸ πρόσωπό μου, Γιαννακό, πρέπει...

— Δὲν καταλαβαίνω, φώναξε ὁ Γιαννακὸς καὶ σηκώθηκε κι αὐτός. Γιατί πρέπει;

— Γιὰ νὰ σωθῶ, Γιαννακό· ἀλλιῶς δὲ σώζομαι... Μὴ μὲ κοιτᾶς, δὲν μπορῶ νὰ σοῦ ξηγήσω.

— Εἶναι μυστικός;

— Μονάχα ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς, γαλήνεψε πάλι καὶ ξανακάθισε στὴ γωνιά. Μονάχα ὁ Θεὸς κι ἐγὼ· κι εἴμαστε σύμφωνοι.

— Κι ἂν εἶναι ὁ δαίμονας; ἔκαμε δειλὰ ὁ Γιαννακὸς.

— Είναι ο δαίμονας, Γιαννακό, καλά τὸ βρήκες· ὁ δαίμονας, καὶ με καθάλησε· δόξα σοι ὁ Θεός, ἀλλιῶς ἤμουν χαμένος...

— Δὲν καταλαβαίνω, δὲν καταλαβαίνω! φώναξε πάλι ὁ Γιαννακὸς ἀπελπισμένος.

— Κι ἐγὼ δὲν καταλάβαινα, Γιαννακό, στὴν ἀρχή... Μὰ ὕστερα κατάλαβα· ἤμουν ἀπελπισμένος, τώρα ἠσύχασα. Δὲν ἠσύχασα μονάχα, σηκώνω τὸ χέρι μου, δοξάζω τὸ Θεό.

— Εἶσαι ἅγιος... μουρμούρισε ὁ Γιαννακὸς καὶ ξαφνικὰ τὸν κυρίεψε σέβας.

— Εἶμαι ἁμαρτωλός, μέγας ἁμαρτωλός, διαμαρτυρήθηκε ὁ Μανολιός, μὰ ὁ Θεός εἶναι πολυέσπλαχνος.

Σώπασαν. Ἀκούστηκαν μακριὰ τὰ κουδούνια τοῦ κοπαδιοῦ, τὰ σκυλιὰ ποὺ γάβγιζαν. Ὁ ἥλιος ἄρχισε νὰ γέρνει, μπήκαν στὸ χαμῶι γαλάζιοι ἴσκιοι. Τὸ γαϊδουράκι, στενοχωρημένο ποὺ δὲν ἔβλεπε τὸ σύντροφό του, ἄρχισε νὰ γκαρίζει ἤσυχα, παρακλητικά, καὶ νὰ τὸν φωνάζει.

— Μπορεῖς καὶ τρῶς; ρώτησε ὁ Γιαννακός.

— Γάλα, μ' ἓνα καλαμάκι.

— Δὲν πονᾷς πουθενά;

— Πουθενά, πουθενά... Ἄε στὸ καλὸ, Γιαννακό μου, φτάνει. Καὶ δῶσε μου τὸ λόγο σου πῶς δὲ θὰ πεῖς σὲ κανέναν τίποτα... Πρέπει — ἀκούς, Γιαννακό μου; — ἐδῶ, ὀλομόναχος, νὰ παλέψω.

— Μὲ τὸ δαίμονα;

— Μὲ τὸ δαίμονα.

— Κι ἂν σὲ βάλει κάτω;

— Δὲ θὰ με βάλει μὴ φοβᾷσαι. Εἶναι ὁ Θεός μαζί μου.

— Εἶσαι ἅγιος... ξαναμουρμούρισε ὁ Γιαννακός· δὲν ἔχεις ἐσὺ ἀνάγκη ἀπὸ κανέναν... Ἔχε γειά· ἐγὼ ὅμως θὰ ξανάρθω νὰ σὲ δῶ, καὶ νὰ τὸ ξέρεις.

— Ἄν μπορεῖς νὰ βαστάξεις, Γιαννακό μου...

— Μπορῶ, μπορῶ... Ἔχε γειά!

Μιά στιγμή τοῦ ῥθε ἡ ἀλλόκοτη ἰδέα ν' ἀρπάξει τὸ χέρι τοῦ Μανολιοῦ νὰ τὸ φιλήσει· μὰ κρατήθηκε. Δρασκελίσει τὸ κατώφλι, ἔλυσε τὸ γαϊδουράκι του, ποὺ κουνούσε τὴν οὐρά του εὐτυχισμένο, καὶ δίχως νὰ στραφεῖ πίσω, πήρε τὸ κατηφόρι.

— Μυστήριο εἶναι ὁ κόσμος, μουρμούριζε κατεβαίνοντας τὸ βουνό, μυστήριο μεγάλο... Δὲν μπορεῖς νὰ ξεχωρίσεις τὸ Θεὸ ἀπὸ τὸ δαίμονα... Πολλές φορές — μνήστητί μου, Κύριε! — ἔχουν τὰ ἴδια μοῦτρα!

Τὴν ἄλλη μέρα, πρὶν ξημερώσει, σκούνηξε ὁ Μανολιός με τὸ ποδᾶρι του τὸ Νικολιό, ποὺ κοιμόταν ἀνάσκελα, εὐτυχισμένος, στὸν αὐλόγυρο.

— Νικολιό, σήκω! ἔχω ἓνα θέλημα νὰ μοῦ κάμεις!

Τὸ μυτερὸ κεφάλι τοῦ βοσκόπουλου ἀνασηκώθηκε ξαφνιασμένο· ἀνασήκωσε τὰ ματόφυλλα, καὶ τ' ἀσπράδια τοῦ ματιοῦ γυάλισαν ἀγριοπά στὸ πρωινὸ μεσόφωτο.

— Τί θές; ἔγρουξε καὶ χασμουρήθηκε.

— Σήκω, πλύσου νὰ ξυπνήσεις, κι ὕστερα σοῦ λέω... Ἔλα γειά σου!

Σηκώθηκε μουρμουρίζοντας ὁ παραγιός, ἀποταυρίστηκε, ἔλαμψε ἡ κοιλιὰ του μπρούντζινη. Τὰ μπράτσα του, τὰ μεριά του, τ' ἀντικνημία ἦταν παχισμένα με μαύρη γυαλιστερὴ τρίχα. Μύριζε θυμᾶρι καὶ τραγίλα.

— Κάμε τὸ σταυρό σου, εἶπε ὁ Μανολιός· καὶ ποτέ σου νὰ μὴν τὸν κάνεις, Νικολιό, σήμερα πρέπει.

— Δὲ βαριέσαι, ἀφεντικό... ἔκαμε τὸ Νικολιό.

Ἀποταυρίστηκε πάλι καὶ τρίξανε οἱ ἄρμοι του. Στὸ βουνὸ ποὺ εἶχε ἀναθραφεῖ με τὰ κριάρια, ποτέ του δὲν τοῦ ῥθε ἡ ὄρεξη νὰ κάμει τὸ σταυρό του· μήτε νὰ πάει στὴν ἐκκλησιά. Τί τοῦ χρειάζονταν ὅλα αὐτὰ τοῦ Νικολιοῦ; Αὐτὸ ἤθελε νὰ ἴναι καλά, νὰ παντρευτεῖ σὰν ἔρθει ὁ καιρὸς του, νὰ κάμει παιδιά, νὰ κάμει καὶ πρόβατα δικὰ του, καὶ νὰ γεράσει στέρεος, φουντωτός, σὰν τὸ πουρνάρι... Οἱ σταυροὶ κι οἱ Παναγιές ἦταν γιὰ τοὺς καμπίσιους.

Ὁ Μανολιός κάθισε στὸ κατώφλι καὶ περίμενε τὸ Νικολιὸ νὰ πλυθεῖ καὶ νὰ ξυπνήσει· εἶχε πάρει τὴ νύχτα μιὰ φοβερὴ ἀπόφαση· δὲν εἶχε κλείσει μάτι, ὅλη νύχτα πάλευαν μέσα του ὁ Θεός με τὸ δαίμονα· τὰ ξημερώματα νίκησε ὁ Θεός, κι ὁ Μανολιός σηκώθηκε καὶ σκούνηξε τὸ Νικολιὸ με τὸ ποδᾶρι.

— Ὅριστε! εἶπε τὸ Νικολιὸ ταχτοποιώντας με τίς φουχτες του τ' ἀκατάστατα μαλλιὰ· ξύπνησα. Λέγε τώρα τί με θές.

— Νικολιό, εἶπε με σιγανὴ φωνὴ ὁ Μανολιός, ἄκουσέ με καλά. Μὴ με κοιτάξεις, ἂν φοβᾷσαι, κοίταζε πέρα, μὰ ν' ἀκούσεις καλά τί σοῦ λέω.

— Ἀκούω, εἶπε τὸ Νικολιὸ καὶ στράφηκε πέρα, νὰ μὴ βλέπει τὸ ἀφεντικό του.

— Νὰ κατέβεις στὸ χωριό, νὰ πᾶς στὸ σπίτι τοῦ μεγάλου ἀφεντικοῦ. Ξημέρωσε πιά, ἡ πόρτα θὰ ἴναι ἀνοιχτή, θὰ μπεῖς μέσα. Θὰ περάσεις τὴν αὐλή, θὰ πάρεις δεξιά, στὸ χαμῶι, ὅπου βρίσκεται ὁ ἀργαλειός. Ἐκεῖ θὰ βρεῖς τὴν ἀρραβωνιαστικιά

μου, τὸ Λενιό.

— Τὸ Λενιό; ἔκαμε τὸ Νικολιό καὶ στράφηκε ἀπότομα.

Τὸ μάτι του ἔλαμψε.

— Θὰ βρεῖς τὸ Λενιό καὶ θὰ τοῦ πείς... Ἔκουσε καλὰ τὰ λόγια μου, Νικολιό, τύπωσέ τα στὸ νοῦ σου: «Χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Μανολιό, καὶ νὰ κοπιᾶσεις, λέει, στὸ βουνό· ἔχει νὰ σοῦ μιλήσει.» Τίποτ' ἄλλο· νὰ τὸ πείς καὶ νὰ φύγεις εὐτὺς... Κατάλαβες;

— Κατάλαβα, εὐκολο πράμα· πάω κιόλα.

Καὶ σήκωσε ἀνυπόμονο τὸ πόδι νὰ ροβολήσει κατὰ τὸ χωριό.

— Στάσου, ἀγριοκάτσικο! τοῦ ἔκαμε ὁ Μανολιός καὶ τὸ ἄρπαξε ἀπὸ τὸ μπράτσο· ἂν σὲ ρωτήσῃ πῶς περνῶ, πές της καλὰ περνῶ· μὴ μολοήσεις, κακομοίρη, πῶς εἶμαι ἄρρωστος, ἔχε τὸ νοῦ σου!

— Ἐγνοια σου, ἀφεντικό, ἔγνοια σου· θὰ τῆς πῶ: Καλὰ περνάει! καὶ θὰ τὸ βάλω στὰ πόδια.

— Φεύγα!

Τὸ Νικολιό ἔκαμε φτερά, ἐξαφανίστηκε.

Τὸ Λενιό εἶχε κιόλα ξυπνήσει, εἶχε βράσει δυόσμο, τοῦ ῥιξε μέσα καὶ λίγο ρούμι κι ἀνέβαινε τὴ σκάλα καὶ τὸ πήγαινε τοῦ ἀφεντικοῦ, τοῦ γερο-Πατριαρχέα. Στρουμπουλή, ξεχτένιστη, ξυπόλυτη, ἀνέβαινε τὴν πέτρινη σκάλα τιτιβίζοντας σὰν καρδερίνα.

Ὁ γερο-ἄρχοντας εἶχε ἀνακαθίσει στὸ παχὺ στρώμα του, κοίταξε ἀπὸ τὸ παράθυρο κάτω τίς στέγες τοῦ χωριοῦ κι ὁ νοῦς του ἔφερνε γύρα ὄλους τοὺς χωριανούς, χτυποῦσε τίς πόρτες, ἔμπαινε, τοὺς ἔλεγε ἕναν καλὸ λόγο, πήγαινε παραπέρα. Ἔστερα ἀνέβαινε στὸ βουνό, περνοῦσε γρήγορα ἀπάνω ἀπὸ τὰ πρόβατα, ἔφτανε στὸ Μανολιό, ἀγρίευε. «Ἄκοῦς ἐκεῖ, νὰ μοῦ σηκώσει κεφάλι ὁ παλιοφαιμέγιος! Ἡ ψυχὴ του, λέει... δὲν εἶναι ἔτοιμη ἢ ψυχὴ του... Ἔ, κακομοίρη, κι ἂν δὲν πάρεις ὡς τὰ τέλη τοῦ Ἀπρίλη τὸ Λενιό, θὰ σὲ πετάξω ἀπὸ τὸ σπίτι μου, νὰ ξεκουμπιστεῖς πίσω στὸ μοναστήρι, σὰ μονοῦχος. Νὰ χαθεῖς, ψωμοπάτη! Αὐτὸς ξεμάλισε τὸ γιό μου, αὐτός! Λυπᾶται τὴ φτώχεια, ἀνθρώποι εἶναι, λέει, κι αὐτοί, ἀδέρφια μας! Καλὰ ἔναι ὅλα αὐτὰ κι ἅγια, νὰ τ' ἄκοῦς στὴν ἐκκλησιά, νὰ τὰ λέει ὁ παπὰς τὴν Κυριακὴ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα· μὰ νὰ γυρίζεις, μωρὲ κοκορόμυαλε, στὸ σπίτι σου καὶ νὰ τὰ βάνεις σὲ πράξη, πρέπει νὰ ῥοι θεοπάλαβος!»

Ἄνοιξε ἡ πόρτα, μπήκε τὸ Λενιό μὲ τὸ δυόσμο. Ὁ νοῦς τοῦ γερο-Πατριαρχέα ξεκαρφώθηκε μεμιᾶς ἀπὸ τὸ γιό κι ἔπεσε ἀπάνω στὸ τσαχπίνικο τοῦτο πιπεράτο θηλυκό, πού τοῦ ἔφερνε, σεινάμενο κουνάμενο, τὸ δυόσμο. Μισόκλεισε τὰ ματόφυλλα, τὴν κοίταξε νὰ ζυγώνει καὶ καμάρωνε τ' αὐθάδικα στήθια, τὰ χοντρά γοφιά, τὰ στέρεα γόνατα... «Τί νὰ σοῦ κάμω, παλιοθήλυκο, συλλογίστηκε, πού ῥοι, θαρρῶ, κόρη μου... Σὰν κι ἐσένα ἦταν κι ἡ μάνα σου στὰ νιάτα της — ὁ Θεὸς νὰ τὴ συχωρέσει! — καὶ μὰ νύχτα...»

Ὁ ἄρχοντας ἀναστενάξε.

— Πῶς τὰ περνᾶς σήμερα, ἀφεντικό; εἶπε τὸ Λενιό μὲ τὴ ναζλιδικὴ φωνὴ της. Γιατί ἀναστενάξεις;

— Εἶναι νὰ μὴν ἀναστενάξω, μωρὴ Λενιό; Ἔχω τὸν προκομμένο τὸ γιό μου, ἔχω καὶ τὸ Μανολιό, αὐτοὶ θὰ μὲ φᾶνε... Πῆγες, λέει, προχτές στὸ βουνό καὶ τὸν βρήκες· τί σοῦ εἶπε ὁ σερσέμης;

— Τί νὰ μοῦ πεί, ἀφεντικό! ἔκαμε τὸ Λενιό στενάζοντας κι αὐτὸ καὶ κάθισε στὴν ἄκρα τοῦ κρεβατιοῦ, στὰ πόδια τοῦ γέρου. Σὰ νὰ τὸν ἔχει, θαρρεῖς, λαβωμένο καμιά νεράιδα... Μιλοῦσε, παραμιλοῦσε, δὲν ἔβρισκε τὰ λόγια... Κι ἀντὶ νὰ μὲ κοιτάξῃ σὰν ἄντρας, αὐτὸς ἔριχνε τὰ μάτια του χάμω, πότε τ' ἀνέβαζε στὸν οὐρανὸ καὶ τὰ στρούφιζε... Τί νὰ σοῦ πῶ, ἀφεντικό; δὲν τὸν πᾶς στὸν παπα-Γρηγόρη, νὰ τοῦ διαβάσει; Μὴ γελάς, δὲν εἶναι καλὰ ὁ Μανολιός, ἀφεντικό!

Ὁ γερο-παραλυμένος κοίταξε τὸ Λενιό νὰ κουνιέται καὶ νὰ κατακοκκινίζει κι ἀναστενάξε.

— Τὸν ἀγαπᾶς, μωρὴ; ρώτησε κι ἄρχισε νὰ βροντορουφάει τὸ δυόσμο του.

— Τί νὰ σοῦ πῶ, ἀφεντικό; Αὐτὸν μοῦ ἔδωσες, αὐτὸν παίρνω· ἂν μοῦ ἔδινες ἕναν ἄλλο, τὸν ἄλλο θὰ παίρνα. Ὅλοι οἱ ἄντρες μοῦ φαίνονται οἱ ἴδιοι.

— Κι οἱ γέροι, Λενιό; ρώτησε ὁ γερο-ἀφεντικός καὶ τὸ μάτι του ἔπαιξε.

— Ἄ, ὄχι! ἀποκρίθηκε ξεκομμένα τὸ ἀγκρισμένο θηλυκό· μονάχα οἱ νέοι.

— Ὡς πόσων χρονῶν; ἐπέμεινε ὁ γέρος.

— Ὡσπου νὰ μποροῦν νὰ κάνουν παιδιά, ἀποκρίθηκε ἀδισταχτα τὸ Λενιό.

Σὰ νὰ τὰ ἔχε κιόλα ξεσκολισμένα ὅλα τοῦτα τὰ ζητήματα κι εἶχε βγάλει τελειωτικὴ κρίση.

— Μωρέ, τὸ μυαλό σου, Λενιό, εἶναι ἀτσίδα! Νὰ μοῦ τὸ θυ-

μάσαι, ἐσὺ θὰ πᾶς μπροστά· ξέρεις τί θές.

Τὸ θηλυκὸ χιχίρισε, σηκώθηκε· πήρε τὸ ἀδειασμένο φλιτζάνι, κίνησε κατὰ τὴν πόρτα.

— Πόσες ἔχουμε σήμερα τοῦ Ἀπρίλη; ρώτησε ὁ γέρος.

Τὸ Λενιὸ μέτρησε στὰ δάχτυλά του· Κυριακή, Δευτέρα, Τρίτη...

— Εἴκοσι ἑπτὰ, ἀποκρίθηκε.

— Ἔ, τρεῖς μέρες θὰ περιμένουμε ἀκόμα νὰ καταδεχτεῖ νὰ μᾶς δώσει ἀπόκριση ἢ ἐξοχότητά του ὁ Μανολιός. Ἄν ζουρλαθεῖ καὶ παρατήσῃ τέτοια μπουκιά, ἔγνοια σου, Λενιό, καὶ θὰ σοῦ βρῶ ἐγὼ καλύτερον ἄντρα, ἀληθινὸ, χωρὶς ψυχῆς καὶ κουροφέξαλα — καὶ θὰ σοῦ γεμίσει τὴν αὐλή σου παιδιά. Ἄιντε γειά σου· λέω νὰ σηκωθῶ σήμερα νὰ πάω στὴν ἐκκλησιά· νὰ κάμω καὶ μιὰ βόλτα στὸ χωριό... Φέρε μου ν' ἀλλάξω.

— Ὁ γερο-παραλυμένος, μουρμούρισε τὸ Λενιὸ κατεβαίνοντας τὴ σκάλα καὶ χιχίριζε σὰ νὰ τὴ γαργάλιζαν· μ' ἔτρωε μὲ τὸ μάτι του... Μὰ τὴν πίστη μου, κι ἂν δὲν ἦταν κύρης μου, θὰ σοῦ τὸν ἔκανα ἐγὼ τὸ γερο-ζούρη νὰ μὲ στεφανωθεῖ, κι ἂς μὴν μποροῦσε νὰ κάμῃ παιδιά· δὲ χάθηκε ὁ κόσμος, μποροῦν ἄλλοι. Μὰ ὁ διάολος τὰ φερε ἀνάποδα· ἂς εἶναι, καλὸς εἶναι κι ὁ Μανολιός!

Τὴ στιγμὴ ἐκείνη πρόβαλε στὸ κατώφλι τῆς δὲξώπορτας τὸ Νικολιό. Ἦταν ξαναμμένο, ἄχνιζε ὄλο του τὸ κορμί, ἢ αὐλὴ γέμιζε τραγίλα. Ἔμοιαζε ἀληθινὰ μὲ ὄρθιο τράγο, γυαλιστερό, σκοτεινὸ, ἀγκουσεμένο, καὶ συνάμα μὲ νιούτσικο ἀρχάγγελο. Τὸν εἶδε τὸ Λενιὸ καὶ στάθηκε· τρόμαξε.

«Τί ναι ἐτοῦτος! μουρμούρισε. Ἄν εἶναι τὸ βοσκαρούδι τὸ Νικολιό, πῶς θράσεψε κι ἀγρίεψε καὶ πῶς μυρίζει! Ἄρχισε κιόλα νὰ βγάνει μουστάκι.»

— Τί θές; φώναξε· ἐσὺ ἴσαι τὸ Νικολιό;

— Ἐγὼ ἴμαι τὸ Νικολιό, ἀπηλογήθηκε τὸ βοσκόπουλο κι ἢ φωνὴ του βραχνοκοκόνιζε.

— Μπά, ἐσὺ ἔγινες ἄντρας σωστός· καὶ τί θές;

— Ὁ Μανολιός μ' ἔπεψε πρῶι πρῶι νὰ σοῦ πῶ ἕνα λόγο· κι ἦρθα.

— Ὁ Μανολιός; ἔκαμε τὸ Λενιὸ κι ἢ καρδιά της χτύπησε. Ζύγωσε τὸ Νικολιό.

— Μὴ φωνάζεις, εἶπε, δὲν εἶσαι στὸ βουνό· μίλα πιὸ σιγά· τί σοῦ παράγγειλε νὰ μοῦ πῆς;

— Νά, χαιρετίσματα, λέει, ἀπὸ τὸ Μανολιὸ καὶ νὰ κοπιάσεις στὸ βουνό· ἔχει νὰ σοῦ μιλήσει.

— Αὐτὸ ναι ὄλο; Καλὰ, θὰ ἴρθω, νὰ τοῦ πῆς... Στάσου, μὴ φεύγεις· καὶ πῶς τὰ περνάει, μωρὲ Νικολιό;

— Καλὰ τὰ περνάει, καλὰ τὰ περνάει! φώναξε τὸ Νικολιὸ κι ἔφυγε τρεχάτο, ἀφήνοντας πίσω του μιὰ δριμιὰ μυρωδιά, σὰ νὰ πέρασε τράγος.

Ὁ Μιχελῆς πρόβαλε στὴν αὐλὴ. Ἀρχοντοντυμένος, μὲ τὰ κυριακάτικὰ του, καλοξουρισμένος, καλοχτενισμένος, εἶχε συνταχτεῖ νὰ πάει στὴν ἐκκλησιά ν' ἀκούσει τὸ Εὐαγγέλιο, νὰ δεῖ καὶ τὴ Μαριορή. Ἐλαμπε στὴ μέση τῆς αὐλῆς σὰν αἰτός. Τὸ Λενιὸ ἀποστάθηκε μιὰ στιγμὴ καὶ τὸν καμάρωσε. «Τέτοιος θὰ τὰν κι ὁ κύρης μου, συλλογίστηκε, στὰ νιάτα του· Ἄι-Γιῶργης!»

— Καλημέρα, Λενιό, εἶπε ὁ Μιχελῆς βάνοντας τὸ καλπάκι ποῦ κρατοῦσε στὸ χέρι· πάω στὴν ἐκκλησιά.

— Βοήθειά σου! ἀποκρίθηκε τὸ Λενιὸ περιπαιχτικά· ἴσια νὰ πᾶς στὴν ἐκκλησιά, ἀφέντη, μὴν ἄλλοστρατίσεις.

— Ἐσὺ δὲ θ' ἄλλοστρατίσεις καθόλου· θὰ πᾶς ἴσια στὸ Μανολιό, μοῦ φαίνεται... εἶπε ὁ Μιχελῆς, ποῦ εἶχε πάρει τὸ μάτι του τὸ μαντατοφόρο νὰ φεύγῃ παράπονο μὴν ἔχεις.

— Δὲν ἔχω, ποῖος σοῦ ἴπε πῶς ἔχω; ἀποκρίθηκε τὸ θηλυκὸ πεισματωμένο. Ἀνθρώποι εἴμαστε κι ἐμεῖς, μαθές, οἱ φαμέγοι, δὲ μᾶς ἀφήνει παραπονεμένους ὁ Θεός. Κι ἂν ἔβανε ὁ Μανολιός τὰ ροῦχα σου, ἀφεντικό, θὰ γίνονταν κι αὐτὸς ἀρχοντόπουλο.

— Ἔχεις δίκιο, Λενιό, ἀποκρίθηκε ὁ Μιχελῆς δρασκελίζοντας τὸ κατώφλι. Ἔχεις δίκιο· μονάχα τὰ ροῦχα μᾶς χωρίζουν. Χτύπησε τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἢ καμπάνα τῆς λειτουργίας.

— Πάω, Λενιό, εἶπε· καὶ καλὰ μαντάτα νὰ μᾶς φέρεις ἀπὸ τὸ βουνό.

— Καὶ τοῦ λόγου σου ἀπὸ τὴν παπαδοπούλα! τοῦ φώναξε τὸ Λενιό ποῦ δὲν χάριζε κάστανα.

Ἡ ἐκκλησιά μοσκομύριζε κερὶ καὶ λιβάνι· γυάλιζαν στὸ τέμπλο τὰ μεγάλα κονίσματα, οἱ τοῖχοι ἀπὸ τὸ πλακόστρωτο ὡς τὸν τροῦλο ἦταν στορισμένοι μὲ ἁγίους καὶ μὲ πολύχρωμες ἀγγελικὲς φτέρουγες. Ἐμπαινες στὴν παμπάλαιη τούτη βυζαντινὴ ἐκκλησιά καί, θαρροῦσες, βυθίζουσιν σὲ μιὰ Παράδεισο γεμάτη φανταχτερὰ πουλιά καὶ ἀψηλὰ ἴσαμα τὸ μπόι τοῦ ἀνθρώπου λουλούδια· κι οἱ ἄγγελοι, σὰν τεράστιες μέλισσες, τρυγοῦσαν ἀπὸ λουλούδι σὲ λουλούδι τὸ μέλι. Κι ἀπάνω στὸν τροῦλο, ἄγγιρος, ἀπειλητικός, κρέμουνταν, ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν

ανθρώπων, ὁ Παντοκράτορας.

Κι οἱ ἀνθρώποι κάτω στὸ πλακόστρωτο βούιζαν κι αὐτοὶ σὰ μελίσσια, ἔτρεχαν ἀπὸ κόνισμα σὲ κόνισμα καὶ προσκυνούσαν, κι ὅστερα στέκουνταν ἀσάλευτοι κι ἀφουκράζονταν τὴ μελωδία· μπροστὰ οἱ ἄντρες, πίσω οἱ γυναῖκες. Στὸ παγκάρι μὲ τοὺς δίσκους καὶ τὰ κεριά, οἱ προεστοί. Μὰ σήμερα κανένας δὲν ἤξερε ἂν θὰ ῥχόταν ὁ γερο-Πατριαρχεῆς· κι ἂν ρωτᾶς καὶ γιὰ τὸν καπετὰν Φουρτούνα, αὐτὸς στριφογύριζε στὸ στῤῥωμα του καὶ μούγκριζε. Μονάχα ὁ δάσκαλος ἦταν ἐκεῖ, μὲ τὰ γυαλάκια του καὶ τὸ ἄσπρο του κολάρο· καὶ δίπλα του ὁ γερο-Λαδᾶς, κι ἔσταζε τὸ ἀχειλί του ἐννιά λογιῶν φαρμάκι. Εἶχε δεῖ χτές τὴ νύχτα τὸ Γιαννακό, πού τοῦ ῥερε τὰ κακὰ χαμπάρια — οἱ κουρελῆδες, τρεῖς μῆνες τώρα πού δέρνονταν στὶς στρατές, εἶχαν πουλήσει, λέει, τὰ δαχτυλίδια τους, δὲν τοὺς ἔμεναν παρὰ τὰ δάχτυλα· τί νὰ τὰ κάμει τὰ δάχτυλα ὁ γερο-Λαδᾶς; Τί νὰ τὰ κάμει τ' αὐτιά, χωρὶς σκουλαρίκια; Βλαστημοῦσε τὴ μοῖρα του. «Ἄτυχος εἶμαι, μουρμούριζε ὀρθὸς πίσω ἀπὸ τὸ παγκάρι· ἔπρεπε τὸ χωριὸ πού ξεπατώθηκε νὰ ἴταν κοντὰ στὴ Λυκόβρυση, γιὰ νὰ προλάβω... Τώρα τί κατάλαβα πού ξεπατώθηκαν; Τὸν κακό μου τὸν καιρό!»

Ἐμπαιναν οἱ χριστιανοί, ἔριχναν λεφτὰ στὸ δίσκο, ἔπαιρναν ἓνα κερὶ, ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους καὶ προχωροῦσαν στὰ κονίσματα. Μὰ ὁ νοδὸς τοῦ γερο-Λαδᾶ ἦταν μακριά... «Καλὰ πού ὑπόγραψε ὁ κουτεντὲς τὸ χρεωστικὸ γιὰ τὶς τρεῖς λίρες· ἐγὼ νὰ μουν...»

Μὰ δὲν πρόφτασε νὰ τελέσει τὸ στοχασμὸ του· ἓνας ὄγκος βαρὺς ἦρθε καὶ κάθισε δίπλα του καὶ τὸ στασιδί ἔτριξε. Στράφηκε νευριασμένος καὶ βλέπει τὸ γερο-Πατριαρχεῆ με χλωμισμένα ντάντουλα μάγουλα, μὲ τὰ μάτια θολωμένα, μὲ τὰ χεῖλια κίτρινα καὶ στεγνά. «Δὲν ἔχει ψόφο τὸ ἀρχοντογούρουνο...» συλλογίστηκε· στράφηκε καὶ χαιρέτησε.

— Περαιστικά σου, ἀρχοντά μου, εἶπε μὲ μισὸ ἀχειλί καὶ ξαναβυθίστηκε στὴ συφορὰ του.

Ὁ Μιχελῆς πρόβαλε κι ἔλαμψε ἡ ἐκκλησιά· εἶχε ἀργήσει, γιὰ τὴν ἔπερασε ἀπὸ τὴ Μαριορὴ πού τὸν περίμενε· ἤθελε, λέει, νὰ τοῦ μιλήσει. Ἡ γριὰ παραμάννα τῆς ἦταν μονάχα στὸ σπίτι, κουφὴ κι ἀφοσιωμένη.

— Ἄργησες... εἶπε ἡ Μαριορὴ, πού στέκουνταν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ τὸν περίμενε.

Ἦταν στολισμένη κι αὐτὴ καὶ φοροῦσε τὰ πιὸ καλά τῆς κι ἓνα χρυσὸ γιορντάνι ἀγιοκωσταντινάτα στὸ λαιμό, τῆς μάνας

τῆς κληρονομιά· κι εἶχε ἀπάλαφρα βάψει τὰ χλωμά τῆς μάγουλα μὲ τὸ κοκκινάδι πού τῆς εἶχε φέρεи κρυφὰ χτές τὴ νύχτα ὁ Γιαννακό. Μὰ τὰ μάτια τῆς ἦταν κομμένα, σὰ νὰ ἔχε κλάψει· ἓνα σκοῦρο γαλάζιο στεφάνι τὰ περιζῶνε. Κρατοῦσε τὸ μαντιλάκι τῆς καὶ πότε πότε τὸ ἀκουμποῦσε στὸ στόμα τῆς.

— Γιατί μοῦ μῆνουςες; ρώτησε ὁ Μιχελῆς ἀνήσυχος· γιατί ἴσαι στενοχωρημένη, Μαριορὴ μου;

— Ὁ πατέρας βιάζεται, ἀποκρίθηκε ἡ Μαριορὴ καὶ χαμήλωσε τὰ μάτια· βιάζεται, θέλει νὰ στεφανωθοῦμε.

— Δὲν εἶπαμε τὰ Χριστούγεννα, Μαριορὴ μου; Ἡ μάνα μου δὲ χρόνιασε ἀκόμα, δὲν κάνει...

— Βιάζεται... ξανάπε ἡ κοπέλα μὲ μισὴ φωνή. Κάθε μέρα γκρινιάζει, σηκώνεται τὴ νύχτα, πάει κι ἔρχεται, δὲν μπορεῖ νὰ κοιμηθεῖ.

— Μὰ γιατί; Τί ἔπαθε κι ἔχει τόση βίαση;

— Δὲν ξέρω, Μιχελῆ μου, δὲν ξέρω... μουρμούρισε ἡ Μαριορὴ κι ἡ φωνὴ τῆς ἔτρεμε.

Ἦξερε καλὰ γιατί βιάζονταν ὁ γέρος, μὰ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ μολοῆσει. Ἐνωθε μέσα τῆς, μέσα στὰ κουφαλισμένα σπλάχνα τῆς, πὼς εἶχε ὁ γέροντας δίκιο, ἔπρεπε νὰ βιαστοῦν.

— Τὴ μάνα μου δὲν τὴν ἀγαποῦσε ὁ πατέρας μου, εἶπε ὁ Μιχελῆς· ἦταν μεγαλύτερὴ του, εἶχε γεράσει, τοῦ γκρινίαζε... Κι αὐτὸς τὴν εἶχε βαρεθεῖ, δὲν τὴ λυπήθηκε καθόλου σὰν πέθανε· ὅμως ντρέπεται τώρα νὰ πατήσει τὴ συνήθεια, δὲ χρόνιασε ἀκόμα· κι εἶναι ὁ πρῶτος ἀρχοντας τοῦ χωριοῦ, πρέπει νὰ δίνει τὸ παράδειγμα... Κατάλαβες, Μαριορὴ μου;

— Κατάλαβα, κατάλαβα... Μὰ βιάζεται, σοῦ λέω, καὶ τὰ βάνει μαζί μου... Δὲν μπορῶ πιά!

Ἐκαμε νὰ βῆξει, κρατήθηκε· ἔβαλε τὸ μαντιλάκι τῆς στὸ στόμα. Μέσα στὴ φούχτα τοῦ Μιχελῆ τὸ ἀδύνατο χεράκι τῆς ἔτρεμε, μουσκεμένο.

Ὁ Μιχελῆς τὴν κοίταζε, τρώμαζε· εἶχε ἀλήθεια λιώσει, κάτω ἀπὸ τὸ χνουδάτο δέρμα τῆς τὰ κόκαλα ξεπρόβαιναν· διακρίνονταν κατακάθαρα τὸ μελλούμενο κρανίο.

— Μαριορὴ μου... μουρμούρισε καὶ τῆς ἔσφιξε τὸ χέρι ἀπάνω στὸ στήθος του. Μαριορὴ μου...

Σὰ νὰ φεῦγε ἀπὸ κοντὰ του κι ἤθελε νὰ τὴν κρατήσει, σὰ νὰ ἴταν μιὰ φούχτα ἄμμος καὶ γλιστροῦσε!

— Μιχελῆ μου, εἶπε ἡ κοπέλα προσπαθώντας νὰ κρατήσει τὰ κλάματα, Μιχελῆ μου, φεύγα· πήγαινε στὴν ἐκκλησιά· ἔρχομαι κι ἐγὼ σὲ λίγο... Ἄργήσαμε· πήγαινε, κι ὁ Θεὸς νὰ

βάλει τὸ χέρι του!

Τοῦ πήρε τὸ κεφάλι, τὸ ἀκούμπησε στὸ στήθος της, πολλὴν ὥρα· ὄλο της τὸ κορμάκι ἔτρεμε.

— Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του! Ξαναμουρμούρισε καὶ μπήκε βιαστικὰ μέσα κι ἔπεσε μισολιπόθυμη στὴν ἀγκαλιὰ τῆς γριᾶς παραμάνας της.

Ὁ Μιχαὴλς ἀνοίξε σιγὰ τὴν πόρτα καὶ τράβηξε βιαστικὰ κατὰ τὴν ἐκκλησιά· ἡ καρδιά κι ὁ λαιμὸς του σφίγγουνταν.

Ἔλαμψε ἡ ἐκκλησιά ὅταν μπήκε, στάθηκε δίπλα στὸ στασιδὶ τοῦ πατέρα του ὄρθιος. Κι ὁ γέρος στράφηκε καὶ τὸν καμάρωσε. «Τέτοιος ἤμουν κι ἐγὼ, συλλογίστηκε, τέτοιος ἤμουν μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρό... Ἄτιμη ζωὴ, πὼς περνᾶς σὰν παραμῦθι!»

Τὸ Λενιδὸ ὠστόσο χτενίστηκε, ἔριξε ἀθόνερο στὰ μαλλιά της καὶ στὸν κόρφο, ἔβαλε τὴν κίτρινη μπολὶδα μὲ τὰ κόκκινα κρόσια ποῦ τῆς εἶχε χαρίσει τὸ ἀφεντικὸ τώρα τῆ Λαμπρῆ καὶ πήρε τὰ δρομάκια τοῦ χωριοῦ, νὰ βγεῖ νὰ πιάσει τὸ μονοπάτι τοῦ βουνοῦ τῆς Παναγιάς.

Εἶχε πιά σκολάσει ἡ λειτουργία, οἱ χωριανοὶ εἶχαν σκορπίσει στὴν πλατεία, μὲ κυριακάτικα ροῦχα, μὲ κυριακάτικη ψυχὴ, καὶ σουλάτserναν ἀπάνω κάτω· κι ἄλλοι στὸν καφενὲ τοῦ Κωσταντῆ κουτσόπρναν καὶ γελοῦσαν.

Κι ὁ Ἄγας κάθουνταν πάλι ἀπάνω στὸ μπαλκόνι, κάπνιζε τὸ ναργιλέ του κι εἶχε πάλι δεξιά του τὸ σεῖζη μὲ τὴν τρουμπέτα, ζερβὰ του τὸ Γιουσουφάκι, ποῦ μασοῦσε μαστίχα καὶ τὸν κερνοῦσε. Μισόκλεινε τὰ τσιμπλιασμένα μάτια του ὁ γερο-Ἄγας καὶ κοίταζε κάτω στὴν πλατεία τοὺς χωριανούς, ὅπως ὁ βοσκὸς κοιτάζει ἀπὸ ψηλὰ τὸ κοπάδι του, μὲ συγκατάβαση καὶ τρυφερότητα. Ἦξερε πὼς αὐτὸς εἶναι ἄνθρωπος κι οἱ ἄλλοι πρόβατα· πὼς αὐτὸς τρῶει κρέας κι οἱ ἄλλοι χόρτα. Καὶ τοὺς ἄφηνε ὁ Ἄγας νὰ βόσκουν εἰρηνικά, γιὰ νὰ κάμουν μαλλὶ νὰ ντυθεῖ καὶ κρέας νὰ φάει.

Τὸ Λενιδὸ ἀνέβαινε τὸ βουνὸ κι ἡ καρδιά του πετοῦσε· ψυχανεμίζονταν τί τὴν ἤθελε ὁ Μανολιὸς, τούτη τῆ βδομάδα θὰ γίνονταν ὁ γάμος, θὰ ἴπαιρνε τέλος πιά ἡ λαχτάρια καὶ θ' ἄρχιζε ἡ ἀληθινὴ ζωὴ — τῆ μέρα ἢ λάτρα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ μαγέρεμα, τῆ νύχτα τὸ ἀγκάλιασμα, καὶ σ' ἔννια μῆνες τὸ νάνι νάνι τοῦ μωροῦ... Δὲ θὰ ἴμαι πιά δούλα, θὰ ἴμαι γυναίκα καὶ μάνα...

Τῆς καλάρωσε ὁ Μανολιὸς, ἦταν ἡσυχος, δουλευταράς, ὁμορφος, μὲ τὰ ξανθὰ γενάκια, τὰ γαλανὰ μάτια, τὸ ἡμερο πρό-

σωπο, ἀλήθεια σὰ Χριστὸς. Πετοῦσε ἡ καρδιά της, ἀνέβαινε πρὶν ἀπὸ αὐτὴ τὸ βουνό, ἔφτανε στὸ μαντρί, φτεροκοποῦσε τρογούρα, κάθιζε ἀπάνω στὸν ὄμο τοῦ Μανολιοῦ σὰν ἡμερη πέρδικα, πλουμιστῆ, στρουμπουλῆ, μὲ κόκκινα ποδάρια, καὶ τοῦ τσιμποῦσε χαδευτικά τὸ σβέρκο καὶ τὸ λαιμό...

«Θὰ κάθεται τὴν ὥρα αὐτὴ στὸ ὄρθολίθι, ὅπου τελεύει τὸ ἀνηφόρι, καὶ θὰ περιμένει. Καὶ θὰ πετάει κι αὐτοῦνοῦ ἡ καρδιά, σὰν τὴ δική μου», συλλογίζονταν.

Κι ἀλήθεια στ' ὄρθολίθι κάθουνταν ὁ Μανολιὸς καὶ σφούγγιζε ἀκατάπαυτα τὸ φουσκωμένο πρόσωπο, ποῦ εἶχε πάλι ἀνοίξει κι ἔτρεχε.

«Τῆ λυποῦμαι, τῆ λυποῦμαι τὴν κακομοῖρα, συλλογίζονταν, μὰ πρέπει... Πρέπει νὰ λυτρωθῶ ἀπὸ κάθε πειρασμό, νὰ καθαρῖσει ἡ ψυχὴ μου, νὰ καθαρῖσει ἡ σάρκα μου, νὰ γίνω ἄξιος...»

Ἔστησε τὸ αὐτί, ἄκουσε τὸ γοργὸ ἀνάλαφρο πάτημα, μύρισε στὸν ἀγέρα ἀθόνερο, τὰ ρουθούνια του ἔπαιξαν· τῆ γνώριζε καλά, ἦταν ἡ μυρουδιά τοῦ Λενιοῦ.

«Ἐφτασε, ἔφτασε, συλλογίστηκε· ἔφτασε, νὰ τη!»

Ἡ κίτρινη μπολὶδα ξεπρόβαλε, στάθηκε μιὰ στιγμή τὸ Λενιδὸ, ἔβαλε ἀντήλιο τὸ χέρι, ξέκρινε στ' ὄρθολίθι ἀπάνω τὸν ἀρραβωνιαστικὸ, μὲ τὸ πρόσωπο σκυμμένο, νὰ τὴν περιμένει, καὶ σιγάνεψε τὸ βῆμα.

— Νὰ τη! εἶπε πάλι ὁ Μανολιὸς, σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ πετάχτηκε ἀπάνω ὄρθιος, ἀκίνητος.

Τὸ Λενιδὸ ἔσκυψε, καμώθηκε πὼς δὲν τὸν ἔβλεπε, γιὰ νὰ τὸν κάμει νὰ πάρει φόρα καὶ νὰ ἴρθει, ὅπως συνήθιζε, νὰ τὴν ἀρπάξει ἀπὸ τῆ μέση καὶ νὰ τῆ βοηθήσει τάχατε ν' ἀνέβει... Μὰ σῆμερα ὁ Μανολιὸς ἔμενε ἀκίνητος.

— Μανολιὸ! τοῦ φώναξε, μὴν μπορώντας πιά νὰ κρατηθεῖ.

Μὰ ὁ Μανολιὸς δὲν ἀποκρίθηκε· στέκουνταν ἀπάνω στὴν πέτρα ἀμίλητος, ἀκίνητος.

Ἐτρεξε τὸ Λενιδὸ, ζύγωσε, σήκωσε τὸ κεφάλι, τὸν εἶδε, ἔσυρε φωνή:

— Παναγιὰ μου!

Καὶ σωριάστηκε κάτω.

Ὁ Μανολιὸς κατέβηκε, τὴν ἀνασῆκωσε· μὰ αὐτὴ ἔκρυβε μὲ τὸ ζερβὸ μπράτσο της τὰ μάτια, νὰ μὴν τὸν βλέπει, καὶ μὲ τὸ δεξιὸ της χέρι τὸν ἔδιωχνε, δὲν τὸν ἄφηνε νὰ τὴν ἀγγίξει.

— Φύγε... φύγε! φώναζε σκληρίζοντας· φύγε!

— Κοίταξέ με ἀκόμα μιὰ φορὰ, Λενιδὸ, εἶπε σιγὰ ὁ Μανολιὸς, κοίταξέ με, νὰ μὲ σιχαθεῖς, νὰ γλιτώσεις...

— "Οχι, όχι! σκλήριζε ή δύστυχη, φύγε!

Γύρισε πίσω ο Μανολιός, κάθισε πάλι στην πέτρα. Κάμποση ώρα σώπαιναν κι οί δύο· τέλος τὸ Λενιὸ μίλησε:

— Τί ἔχεις; τοῦ φώναξε. Γιὰ δνομα τοῦ Θεοῦ, λέγε· τί ἔχεις;

— Λέπρα... ἀποκρίθηκε ἤσυχα ὁ Μανολιός.

Τὸ Λενιὸ ἀνατρίχιασε· γύρισε τὸ πρόσωπό του κατὰ τὸ χωριό.

— Θὰ φύγω, εἶπε. Γι' αὐτὸ μὲ κάλεσες;

— Γι' αὐτὸ, ἀποκρίθηκε πάλι μὲ ἤσυχη φωνή ὁ Μανολιός. Μπορεῖς πιά νὰ μὲ πάρεις; Δὲν μπορεῖς. Μπορεῖς νὰ κάμεις μαζί μου παιδιὰ λωβιασμένα; Δὲν μπορεῖς. Φύγε.

Σώπασαν πάλι κι οί δύο· ἀκούστηκε τώρα δυνατὸ, ἀπαρηγόρητο τὸ κλάμα τῆς κοπέλας.

— Ἐχε γειά, Λενιό, εἶπε ὁ Μανολιός καὶ στράφηκε νὰ γυρίσει στὸ μαντρί.

Τὸ Λενιὸ δὲν ἀποκρίθηκε· σφούγγιξε μὲ τὴν κίτρινη μπολίδα τὰ μάτια τῆς· κοίταξε γύρα — δὲν ἤξερε τί θὰ γενεῖ καὶ κατὰ ποῦ θὰ πάει. Ὁ Μανολιός εἶχε ἐξαφανιστεῖ, ὁ κόσμος στρουφογύριζε ἔρημος.

Ὁ ἥλιος μεσουρανοῦσε, δὲν ἀκούγονταν παρὰ τὸ κουδούνισμα ἀπὸ τὰ πρόβατα ποὺ γύριζαν νὰ σταλίσουν κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο φουντωτὸ πουρνάρι. Μιά φλογέρα λάλησε μιὰ στιγμή, φώναξε στὴν ἔρημιά, μὰ εὐτὺς σώπασε κι αὐτὴ, παραπονεμένη.

«Λέπρα... λέπρα...» ἔλεγε καὶ ξανάλεγε μέσα τῆς τὸ Λενιὸ κι ἔτρεμε. Μέσα στὴ μεσημεριάτικη κάψα τουρτούριζε.

Πόση ὥρα ἔμεινε σωριασμένη ἀπάνω στὶς πέτρες, δὲ θυμάται... Τῆς φάνηκαν χιλιάδες χρόνια, μὰ θὰ 'ταν λίγες στιγμές, γιατί, δταν πιά σηκώθηκε νὰ φύγει, ὁ ἥλιος ἦταν ἀκόμα στὴν κορφή τ' οὐρανοῦ, ἀκίνητος.

Ἡ φλογέρα πάλι ἀκούστηκε, λυπητερή, χαρούμενη, ἐπίμονη, σὰ μιὰ ψυχὴ ποὺ στέναζε καὶ χόρευε καὶ φώναζε στὴν ἔρημιὰ κι ἦταν ὀλομόναχη καὶ δὲν μποροῦσε νὰ βαστάξει τὴ μοναξιά...

Χωρὶς νὰ τὸ συλλογιστεῖ, ἀθελά τῆς, τὸ Λενιὸ κίνησε κατὰ τὴ φλογέρα ποὺ φώναζε. Σὰ νὰ 'κουγε, θαρρεῖς, τ' δνομά τῆς, κάποιος νὰ τῆς φώναζε, καὶ πῆγαινε βαλαντωμένη. Κι αὐτὴ εἶχε ἀπομείνει ἔρημη μέσα στὶς πέτρες τοῦτες, μέσα στὸν ἥλιο... Ἐρημη, καὶ δὲν μποροῦσε κι αὐτὴ νὰ βαστάξει τὴν ἔρημιὰ. Προχωροῦσε. Ἡ φωνὴ τῆς φλογέρας ὄλο καὶ γίνονταν πιὸ δυνατὴ, πιὸ ἐπίμονη, πιὸ παρακλητικιά, καὶ τὴν τραβοῦσε... Δὲν μποροῦσε πιά τὸ Λενιὸ ν' ἀντισταθεῖ, πῆγαινε.

Κι ἀξαφνα, κάτω ἀπὸ ἓνα δυνατὸ ὀλοφούντωτο πουρνάρι,

σὲ μιὰ λακούβα τοῦ βουνοῦ, εἶδε σταλισμένα τὰ πρόβατα, μὲ τὸ λαιμὸ ἀπλωμένο κάτω στὴ γῆς, νὰ δροσερέψουν· καὶ μονάχα δύο ξέκρινε ὄρθια, σὰ νὰ κυνηγιούνταν, σὰ νὰ πάλευαν. Καὶ μπροστὰ τους ὄρθιο τὸ βοσκόπουλο, μισόγυμνο, πηδοῦσε, χόρευε μαζί τους κι εἶχε σφηνωμένη στὸ στόμα του μιὰ μακριὰ φλογέρα κι ἔπαιξε... Κάπου κάπου ἔβγανε τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα κι ἔσερνε ἄγριες φωνές, χτυποῦσε τὰ παλαμάκια, μπεμπέριζε ἀγκρισμένο καὶ πάλι ξανάρχιζε πιὸ δυνατὰ τὴ φλογέρα...

Συνεπαρμένο τὸ Λενιὸ προχωροῦσε ἀγάλια, τὸ βοσκόπουλο τῆς εἶχε γυρισμένη τὴν πλάτη, δὲν τὴν ἔβλεπε. Τώρα τὸ Λενιὸ ξέκρινε καθαρά· ἓνα δασόμαλλο στρουφοκέρατο κριάρι κυνηγοῦσε μιὰν ἄσπρη προβάτα, τὴν πηδοῦσε, κι αὐτὴ ξέφευγε, ἔτρεχε πίσω τὸ κριάρι, ἄπλωνε μὲ θυμὸ τὰ μπροστινὰ πόδια, τὴν ἄρπαζε πάλι, ἔπεφτε ἀπάνω τῆς καὶ μούγκριζε ἀπαλὰ ἀπαλὰ, σὰ νὰ τὴν παρακαλοῦσε... Καὶ τὸ βοσκόπουλο ἀκολουθοῦσε τὸ κυνηγητό, χόρευε καὶ πηδοῦσε καὶ παρακαλοῦσε μαζί μὲ τὸ κριάρι, ἔσερνε φωνές καὶ τὸ γκάρδιωνε.

— Ἄιντε, μωρὲ Δάσο... ἀπάνω τῆς, μωρὲ Δάσο! φώναζε καὶ ξαναβάραιε τὴ φλογέρα.

Τὸ Λενιὸ στέκουνταν τώρα πίσω ἀπὸ τὸ βοσκόπουλο κι ἦταν ἡ ἀναπνοή τῆς πιασμένη· ἔβγανε κι αὐτὴ σὰν τὴν προβάτα ἔξω τῆ γλώσσα τῆς καὶ λαχάνιαζε. Τὰ στήθια τῆς τὴν πονοῦσαν.

Σὰ νὰ 'χε τώρα κουραστεῖ ἡ προβάτα, σὰ νὰ μὴν μποροῦσε πιά κι αὐτὴ νὰ βαστάξει, στάθηκε. Ὁ Δάσος πήδηξε ἀπάνω τῆς, τὴ σκέπασε ὄλη, ἔβγαλε ἔξω τὴ γλώσσα του καὶ τῆς ἔγλειψε τὸ σβέρκο καὶ τὸν δάγκανε· τὸ μαλλί του ὄλο εἶχε ἰδρώσει καὶ πλάνταζε ὁ ἀγέρας ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τοῦ ἀρσενικοῦ.

Τὸ Νικολιὸ πέταξε τὴ φλογέρα, τίναξε ἀπὸ πάνω του τὰ ἐπίλοιπα ροῦχα κι ἄρχισε ὀλόγυμνο, ὀλόδρωτο, νὰ χορεύει καὶ νὰ κουνιέται σὰν τὸ κριάρι.

Οἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ τοῦ Λενιοῦ φούσκωσαν, θόλωσαν τὰ μάτια τῆς· μιὰ στιγμή, μέσα στὸ χορὸ του, στράφηκε τὸ Νικολιὸ καὶ τὴν εἶδε· χιμηξε ἀπάνω τῆς, τὴν ἔριξε κάτω, πλάι στὸ κριάρι καὶ τὴν προβάτα.

Καὶ τὸ Λενιὸ δὲν ἔφερε καμιὰν ἀντίσταση.

VI

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΑ, ΑΓΑ ΜΟΥ, Ο ΚΑΚΟΜΟΙΡΗΣ Ο καπετάν Φουρτούνας. Τὰ κόκαλα τοῦ κεφαλιοῦ του δὲ θέλουν νὰ δέσουν· τί δὲν τοὺς κάμαμε! Τί μαντζούνια, τί ἀλοιφές, ἦρθε κι ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ τοῦ διάβασε εὐκές, ἦρθε καὶ μιὰ γύφτισσα καὶ τοῦ ῥιξε τὰ χαρτιά, ἀνάψαμε καὶ μιὰ λαμπάδα στὸν Ἄι-Παντελεήμονα τὸ γιατρολόγο, τοῦ δώκαμε κι ἔφαε καὶ τ' ἀμολόγητα ἑνὸς γάτου, πού λέν πὼς εἶναι ἐφτάψυχοι — ὅλα, ὅλα τοῦ κάκου! Μῆτε ὁ Θεὸς μῆτε ὁ διάλογος θέλουν νὰ γιάνει ὁ συχωρεμένος ὁ καπετάνιος.

Τῆς ξέφυγε ὁ λόγος ὁ βαρὺς τῆς κυρα-Μανταλένιας, δάγκασε τὴ γλώσσα τῆς.

— Κουφὸ τοῦ Πονηροῦ τὸ αὐτί, μουρμούρισε καὶ πῆρε πάλι φόρα τὸ γλωσσαράκι τῆς. Φώναξε σήμερα τὸ Μιχελή, τὸ γιὸ τοῦ ἄρχοντα Πατριαρχέα, νὰ ῥθει νὰ τοῦ παγορέψει, λέει, τὴ διαθήκη του· καὶ τώρα πάω, Ἄγά μου, νὰ φωνάξω τὸν παπα-Γρηγόρη νὰ τὸν μεταλάβει. Σήκωσε τὴν ἄγκυρα ὁ καπετάνιος μας, ἐτοιμάζεται νὰ σαλπάρει. Τώρα νά, μ' ἔκραξε καὶ μοῦ κάνει: «Πήγαινε, θεια-Μανταλένια, κάμε μου τὴ χάρη, στὸν Ἄγά καὶ πές του: Χαιρετισμοὺς πολλοὺς ἀπὸ τὸν καπετάν Φουρτούνα, τὴ Σπανομαρία· κάνει πανιά, λέει, φεύγει, καλὴν ἀντάμωση!» Κι ἦρθε, Ἄγά μου· ἐγὼ ῥμαι ἢ κυρα-Μανταλένια.

Ὁ Ἄγάς, μαχμουρλής, μὲ φουσκωμένα μάτια, μὲ φλασκιασμένα μάγουλα, ξυπόλυτος, ξεχτένιστος, ἄπλυτος, κάθονταν στὸ σοφὰ κι ἔπινε καφέ νὰ ξυπνήσει. Ἄκουε τὴ γρια-Μανταλένια ὅπως ἀκοῦμε τὴ βροχή. Ἄμα πιά σταμάτησε, ἀνοιξε ὁ Ἄγάς βαριεστημένος τὸ στόμα:

— Τὸ μυαλό του; ρώτησε καὶ χασμουρήθηκε.

— Καλὰ δουλεύει, Ἄγά μου· ρολοί.

Σώπασε πάλι· βαριόταν, χασμουρήθηκε ξανά.

— Φοβᾶται; ρώτησε πάλι μὲ τὸ στόμα ἀκόμα ἀνοιχτὸ ἀπὸ τὸ χασμουρητό.

— Καθόλου, ὁ βλογημένος, μὰ καθόλου, Ἄγά μου. Τοῦ μιλάς γιὰ τὸ Θεό, γελάει, τοῦ μιλάς γιὰ τὸ διάολο, γελάει. Ἡ-μαρτον, Θεέ μου, τὸ αὐτί του δὲ δρώνει μῆτε γιὰ τὸν ἕνα μῆτε γιὰ τὸν ἄλλο.

— Πίνει;

— Πίνει, μὰ λίγο...

— Καλὰ: ἄμα ξυπνήσω, νὰ τοῦ πεις, θὰ πάω νὰ τὸν ἀποχαιρετήσω. Θὰ πάρω καὶ τὸ σείζη μου, νὰ τοῦ πεις, νὰ βαρέσει τὴν τρουμπέτα· θὰ πάρω καὶ τὸ Γιουσουφάκι μου, νὰ τοῦ πεις, νὰ τοῦ τραγουδήσει τὸν ἀμανὲ πού ἀγαπάει, ξέρει αὐτός. Τώρα εἶμαι στὸν καφέ, θὰ πιάσω τὸ τσιμποῦκι καὶ τὴ ρακὴ, θὰ ῥθει καὶ τὸ Γιουσουφάκι νὰ μοῦ τρίψει τὰ πόδια, καὶ θὰ ξυπνήσω· καὶ θὰ ῥθω... Κι ἄκου ἐδῶ: Μὴν τύχει καὶ βιαστεῖ, νὰ τοῦ πεις, καὶ πεθάνει πρὶ νὰ ῥθω! Νὰ μὲ περιμένει. Πήγαινε!

Κίτρινος, λιωμένος, μὲ μιὰ ταγαριασμένη μονάχα πέτσα γύρα ἀπὸ τὰ κόκαλα, μὲ σφιχτοζωσμένο τὸ κεφάλι μ' ἕνα φαρδὺ κόκκινο ζωνάρι, ξυλιασμένο ἀπὸ τὰ πηγμένα αἱματα, ὁ καπετάνιος εἶχε ἀκουμπήσει τὴ ράχη του στὸν τοῖχο, ἡσυχος, ἄφοβος, ἀμετανόητος. Τὰ μικρὰ ματάκια του ἔλαμπαν γοργοκίνητα, ὀλοζώντανα, σὰν τοῦ πιθήκου πού εἶχε δεῖ μιὰ φορὰ στὴν Ὀντέσσα.

Δίπλα του, σ' ἕνα τραπεζάκι, ἦταν ἡ ρακὴ καὶ τὸ τσιμποῦκι κι ἕνα γύψινο ἀγαλματάκι πού τὸ ἔχε ἀγοράσει στὰ παλιὰ τὰ χρόνια σ' ἕνα μακρινὸ λιμάνι καὶ παράσταινε τὴ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτώρια. «Ἀρχοντογυναίκα, εἶπε, καλοθρεμμένη, μπόλικο στῆθος, μοῦ ἀρέσει...» καὶ τὴν πῆρε. Κι ἀπὸ τότε πιά δὲν τὴν ἀφήκε ἀπὸ κοντά του. «Εἶναι ἡ γυναίκα μου, λέει, καὶ σκάει στὰ γέλια· κι ἄς ἔχει πιδὸ πολὺ μουστάκι ἀπὸ μένα.»

Στρουφίζει τὰ μάτια, παίρνει σβάρνα τὸ φτωχικὸ του — τοὺς λερωμένους τοίχους, τ' ἀραχνιασμένα δοκάρια, τ' ἀδειανὰ ράφια, ἕνα μακρὸ σεντούκι γεμάτο κουρέλια, παλιὰ ποδήματα καὶ φανέλες καὶ σιδερικά, μιὰ λαγήνα νερὸ στὸ σταμνοστάτη, μιὰ νταμιζάνα ρακὴ στὴ γωνιά. Ἀποσέρνει τὴ ματιὰ του κάμποση ὥρα στὸ καθένα, ἀποχαιρετάει. Σὲ μιὰ παλιὰ φωτογραφία, ἀντίκτρα στὸν τοῖχο, τὰ μάτια του ἀποξεχάστηκαν. Ἦταν μιὰ

μεγάλη παλιά φωτογραφία τοῦ συχωρεμένου τοῦ καραβιοῦ του — με κάργα τὰ πανιά, με μιὰν ἑλληνικιά σημαία στὴν πρύμνα, με μιὰ ξεστήθωτη γοργόνα στὴν πλώρα. Κι αὐτὸς στέκουνταν, τριάντα χρονῶν καπετάνιος, στὸ τιμόνι.

Μπάρκαρε ὁ νοῦς του, σάλπαρε τὸ καράβι ἀπὸ τὴ μυγοφτυσμένη φωτογραφία, ἀνοίχτηκε στὸ πέλαγο. Μὰ σὰ νὰ ἔχε πέσει, θαρρεῖς, κατάχνια μεγάλη, κι ὁ καπετὰν Φουρτούνας ξεχώριζε, θαμπὰ πολὺ, νησιά, κι ἀκρογιάλια, καὶ Τούρκους με κόκκινα φέσια, καὶ γυναῖκες ξεστήθωτες, σὰ γοργόνες, στὸ μόλο, καὶ λιμανιώτικες ταβέρνες, πλανταμένες σὲ καπνοῦς ἀπὸ τσιγάρια κι ἀπὸ μαρίδα καὶ συκωτάκια πὸν τηγάνιζαν...

“Ὅλα εἶχαν θαμπώσει, κι οἱ χαρὲς πὸν ἔχε περάσει, καὶ τὰ βάσανα, κι οἱ πληγὲς πὸν ἔχε πάρει, δταν πήγε κι αὐτὸς με τὸ καράβι του ἐθελοντῆς στὸν πόλεμο τοῦ '97 καὶ κουβαλοῦσε πολεμοφόδια καὶ ζωθοφὲς στὴν Ἑλλάδα... Καὶ μιὰ φορὰ πὸν τὸν εἶχε πιάσει σεβντὰς καὶ τοῦ ῥθε νὰ μουρλαθεῖ με μιὰ Τουρκάλα, δὲ θυμόταν πὸν, δὲ θυμόταν ποιά... Στὴν Πόλη, στὴ Σμύρνη, στὸ Ἄιβαλί, στὴν Ἀλεξάντρα; Γκιουλιουσὺμη τὴν ἔλεγαν, Φατουμέ, Ἐμινέ; Βοριά κατάχνια εἶχε πλακώσει, δλα στὸν κόσμον τὸν ἀπάνω εἶχαν λιώσει, γίνηκαν πάχνη... Ἄπ' ὄλη του τὴ ζωὴ ἓνα μονάχα περιστατικὸ εἶχε ἀπομείνει καθαρὸ, λαμπερὸ, μέσα στὴν πυκνὴ τούτη κατάχνια, καὶ ξεπρόβαινε ἡλιοδλουστο: Μιὰ φορὰ, στὸ Μπατούμ, Ἀπρίλης μήνας, τοῦ Ἄι-Γιωργιοῦ, πὸν εἶχε πάει με τρεῖς φίλους του σ' ἓνα περιβόλι γεμάτο ἀράπικα καλάμια με χοντροκόκκινους ἀνθούς, κι εἶχαν καθίσει ἀπάνω σὲ δροσερὰ χοχλάδια, κι ἄρχισαν νὰ τρῶν καὶ νὰ πίνουν καὶ νὰ σιγοτραγουδοῦν, κι εἶχαν τυλιμένα τὰ κεφάλια τους με ἄσπρες κροσσωτὲς πετσέτες, κι ἦταν ἥλιος πολὺς, κι ἡ θάλασσα μύριζε, καὶ δὲν ἦταν καμιὰ γυναῖκα μαζί τους. Μονάχα φίλοι, λεβέντες ὄλοι, ἄλλοι ξανθοί, ἄλλοι μαυρομάλληδες· καὶ τὸν ἓνα τὸν ἔλεγαν Γιώργη καὶ γιόρταζε. Κι ἐκεῖ πὸν ἔτραγαν κι ἔπιναν καὶ σιγοτραγουδοῦσαν, ἄρχισε νὰ ψιχαλίζει ἡσυχὰ, ζεστὰ, γλυκὰ, καὶ ν' ἀντιλαλοῦν τὰ χοντρά φύλλα καὶ νὰ πιτσιλίζονται τ' ἄσπρα χοχλάδια τοῦ περιβολιοῦ. Κι ἄρχισε νὰ μυρίζει κι ἡ γῆς σὰν τὴ θάλασσα, καὶ τρεῖς Ἀρμένηδες ἦρθαν με μπουζούκι καὶ ζουρνὰ καὶ με ντέφι, διπλογονάτισαν κάτω ἀπὸ τ' ἀνθισμένα καλάμια κι ἄρχισαν τοὺς ἀμανέδες...

Τὶ χαρὰ ἦταν ἐκείνη, τί γλύκα, ἡ ζωὴ σπαρτάριζε στὴ φύχτα τοῦ ἀνθρώπου σὰν ἓνα ζεστό, ἐρωτεμένο καὶ λιγόχρονο πουλί... Ἔστυψε τὸ μυαλό του, τίποτα ἄλλο δὲ θυμόταν καθαρὰ ὁ καπε-

τὰν Φουρτούνας. Τίποτα ἄλλο. Ὅλη του ἡ ζωὴ εἶχε γίνεи καπνὸς κι εἶχε σκορπίσει, καὶ μονάχα τὸ γλέντι αὐτὸ κι ἡ ψιχάλα αὐτὴ στὸ Μπατούμ εἶχαν ἀπομείνει ὀλομόναχα, ὀλοζώντανα, μέσα στὸ νοῦ του.

— Μωρέ, αὐτὸ ἔταν ὄλο; μουρμούρισε. Αὐτὸ ἔταν τὸ λοιπὸν ἡ ζωὴ μου ἀλάκερη; Μιὰ ψιχάλα βροχὴ, τρεῖς φίλοι, ἀράπικα καλάμια... Μωρέ, νὰ μὴ μοῦ ἔχει ἀπομείνει τίποτα ἄλλο! Κι ἐγὼ πὸν θαρροῦσα πὸς εἶχα φάει τὸν κόσμον!

Ἄπλωσε τὸ χέρι νὰ πιάσει τὸ ρακοπότηρο ἀπὸ τὸ τραπεζάκι, μὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη νὰ σου κι ἀνοίγει ἡ πόρτα καὶ μπαίνει ὁ Ἄγας· εἶχε ντυθεῖ τὴ μεγάλη στολὴ του, τὰ κόκκινα σαλβάρια, τὶς ἀσημένιες κουμποῦρες, τὰ τοῦζλουκία, εἶχε παστώσει με καραμπογιὰ τὰ μουστάκια του, εἶχε κρεμάσει ἓνα μεταξωτὸ μαντίλι στὴν ἀμασκάλη του, σὰ νὰ πήγαινε σὲ γάμο. Πίσω του ἀκλουθοῦσε τὸ Γιουσουφάκι, ἄσπρο, ἀφράτο σὰν τὴ φραντζόλα, στρουμπουλὸ, μισοκοιμισμένο, μασουλίζοντας, καὶ πίσω, ἀγριομούτσουνος καὶ κατσούφης, ὁ σεῖζης με τὴν τρουμπέτα.

— Ὁρα καλὴ κι ἀγέρας στὰ πανιά σου, καπετὰν Φουρτούνα! φώναξε ὁ Ἄγας κεφάτος· μπάρκαρες, λέει, φεύγετε!

— Κάργαρα τὰ πανιά, Ἄγά μου, φύσηξε ἀγέρας πρίμος, ἔχε γειά!

— Ποῦ πᾶς, μωρὴ Σπανομαρία; ἔκαμε ὁ Ἄγας γελώντας καὶ κάθισε ἀπάνω στὸ μακρουλὸ σεντούκι... Ποῦ ἀφήνεις, μωρέ, τὸν ἀπάνω κόσμον; Κάτσε ἀκόμα. Μοῦ ἔφεραν προχτὲς μιὰ ρακὴ, σπῖρτο μονάχο, καὶ μοσκοβολάει, ἀπὸ μαῦρα μοδρα. Κάτσε νὰ τὴν πιοῦμε, κι ὕστερα φεύγετε.

— Ἐχε γειά, σοῦ λέω, Ἄγά μου, πάει πιά. Σήκωσα τὴν ἀγκυρα, ἔπιασα τὸ τιμόνι, σαλπάρω. Νὰ τὴν πιεῖς μοναχός σου.

— Καὶ ποῦ πᾶς, μωρέ; Κατέχεις ποῦ πᾶς;

— Ἀνάθεμά με κι ἂν κατέχω· πάω στὰ κουτουροῦ.

— Τὶ λέει, μωρὲ Ρωμέ, ἡ θρησκεία σας;

— Οἴδουον! ἔκαμε ὁ καπετάνιος κουνώντας τὸ χέρι του· ἂν πιστέψω τὴ θρησκεία μου, πάω ἴσια γραμμὴ στὸ διάολο!

Ὁ Ἄγας γέλασε.

— Κι ἂν πιστέψω κι ἐγὼ τὴ δικὴ μου, εἶπε, θὰ πάω ἴσια γραμμὴ στὴν Παράδεισο. Κάργα πιλάφι καὶ γυναῖκες καὶ Γιουσουφάκια! Μὰ μπᾶς, μωρὲ καπετάνιο, κι οἱ δυὸ θρησκείες μᾶς κοροϊδεῦνον; Ὁ κόσμος — δὲν ἔχω δικίον, Γιουσουφάκι μου; — ὁ κόσμος εἶναι ὄνειρο, ρακὴ ναι ἡ ζωὴ, πίνουμε καὶ μεθοῦμε. Στρίβει ὁ νοῦς μας ὁ ἀνεμοδούρης, καὶ κάνεις ἐσὺ τὸ Ρωμιὸ κι ἐγὼ τὸν Τοῦρκο Ἄγά... Ἄστα, μωρὴ Σπανομαρία, ἄς μὴν τὰ

ξεσκαλίζουμε — νά σοῦ πῶ τήν ἀλήθεια, βαριέμαι!

Στράφηκε στοῦ στρουμπουλὸ παιδόπουλο:

— Σήκω, Γιουσουφάκι μου, μιὰ νταμιζάνα πήρε τὸ μάτι μου στὴ γωνιά, σήκω κέρασέ μας!

Μπήκε ἡ γρια-Μανταλένια, ἔσκυψε στοῦ αὐτὶ τοῦ καπετάνιου:

— Τώρα θά ῥθει, καπετάνιο μου, ὁ παπὰς μὲ τ' Ἅγια Μυστήρια νά σέ μεταλάβει· μὴν πιεῖς ρακὴ.

— Ποιὸς παπὰς, μωρὴ στρίγγλα; Σκασμός! πιάσε τὴν νταμιζάνα, κέρασέ μας.

Μουρμούρισε ἡ γριά, τὸ χέρι τῆς ἔτρεμε, γέμισε τὰ ποτήρια· σηκώθηκε ὁ Ἅγας· ζύγωσε στοῦ στρώμα, σκούνηξε μὲ τὸν καπετάνιο.

— Καλὸ σου καταβόδιο, Σπανομαρία!

— Καὶ στὰ δικά σου, Ἄγά μου!

Γέλασαν κι οἱ δύο τους καλόκαρδα.

— Ἄν ὁ Μουχαμέτης μας, εἶπε ὁ Ἅγας σφουγγίζοντας τὰ μουστάκια του, ἂν ὁ Μουχαμέτης μας κι ὁ Χριστὸς σας ἔπιναν ρακὴ καὶ σκουντρούσαν ὅπως ἐμεῖς οἱ δύο, καπετάνιο, θά γίνονταν φίλοι γκαρδιακοί· δὲ θά ἔθελε νά βγάλει ὁ ἕνας τὰ μάτια τοῦ ἄλλου... Μὰ δὲν ἔπιναν, καὶ κύλησαν τὸν κόσμον στὰ αἵματα... Νά, πῶς γενήκαμε ἐμεῖς φίλοι, μωρὲ καπετάνιο; Καλὰ δὲν περνοῦμε; Καλὰ δὲν περάσαμε;

— Ὁ παπὰς ἔρχεται νά μὲ μεταλάβει, Ἄγά μου, εἶπε ὁ καπετάνιος ποῦ εἶχε ἀρχίσει νά σβουρίζει τὸ κεφάλι του κι ἤθελε νά κλείσει πιά τὰ μάτια του· ἔχε γειά!

— Στάσου, μωρὲ, ποῦ πᾶς, μὴ βιάζεσαι· σοῦ ἔφερα τὸ Γιουσουφάκι νά σοῦ τραγουδήσει, ἔτσι στοῦ μισεμό, τὸν ἀμανὲ ποῦ ἀγαπᾶς. Νά μὴ φύγεις, μωρὲ, ἀτραγοῦδιστος... Ἔ, Γιουσουφάκι μου, τράβα τὸν ἀμανέ, νά ἔχεις τὴν εὐκὴ μου.

Ἐβγαλε πάλι τὸ Γιουσουφάκι τὴ μαστίχα ἀπὸ τὸ στόμα του, τὴν κόλλησε στοῦ γόνατο κι ἀπίθωσε μερακλίδικα τὴ δεξιά παλάμη στοῦ μάγουλο. Ἄνοιγε τὸ σγουρὸ στόμα νά σύρει τὸν ἀμανέ, μὰ ὁ Ἅγας τοῦ ἄπλωσε τὸ χέρι:

— Στάσου, Γιουσουφάκι μου· νά βαρέσει πρῶτα ἡ τρουμπέτα.

Στράφηκε στοῦ σεῖζη.

— Ἄνοιξε τὴν πόρτα, πρόσταξε· στάσου στοῦ κατώφλι, βάραι ἀντρίστিকা!

Ἄνοιξε ὁ σεῖζης τὴν πόρτα, σήκωσε τὴν τρουμπέτα κι ἄρχισε νά σαλπίζει ἔφοδο.

— Φτάνει! φώναξε ὁ Ἅγας· ὀμπρός, Γιουσουφάκι μου, τὸν ἀμανέ μας!

Ἀντιλάλησε πάλι ἡ γάργαρα παθητικὰ φωνή, στύλωσε ὁ καπετάνιος τ' αὐτιά του, γέμισε τὸ στῆθος του πόνος καὶ γλύκα. «Ντουριά ταμπίρ, ρουγιά ταμπίρ...» «Κόσμος κι ὄνειρο εἶναι ἕνα, ἀμὰν ἀμὰν!»

Ποτέ του ὁ καπετάνιος δὲν τὸ ἔχε νιώσει τόσο βαθιὰ πόσο ἀληθινὰ κόσμος κι ὄνειρο εἶναι ἕνα... Σίγουρα θά κοιμήθηκε καὶ θά νειρεύτηκε πῶς ἦταν, λέει, καπετάνιος κι εἶχε πιάσει στὰ λιμάνια τῆς Ἄσπρης Θάλασσας καὶ τῆς Μαύρης, κι εἶχε πάει στὸν πόλεμο τοῦ '97, καὶ πῶς ἦταν Ἕλληνας καὶ χριστιανός, καὶ πῶς τώρα, λέει, πέθαινε... Μὰ δὲν πέθαινε, ξυπνοῦσε, τ' ὄνειρο τέλεψε, ξημερώνει...

Ἄπλωσε ἡσυχὰ τὸ χέρι του:

— Εὐχαριστῶ, Ἄγά μου, ἐσὺ μονάχα κατάλαβες τὰ ντέρτια μου. Ἔχε γειὰ καὶ σύ, Γιουσουφάκι μου· ποτέ νά μὴ λιώσει τὸ στοματάκι σου· νά γίνει ρουμπίνι μέσα στὰ χῶματα.

Ὁ Ἅγας συγκινήθηκε, σφουγγίξε τὰ μάτια του.

— Ἄιντε, μωρὲ καπετάνιο, κι ἂν σὲ εἶπα καμιά φορὰ Σπανομαρία, ἀπὸ ἀγάπη, μωρὲ, τὸ ἄκαμα· συμπάθα με. Ἄε στοῦ καλό!

Ἐσκυψε, φίλησε τὸν καπετάνιο· εἶχαν βουρκώσει καὶ τῶν δυνῶν τὰ μάτια.

— Μωρὲ, δὲν ἤξερα κι ἐγὼ πῶς σὲ ἀγαποῦσα, Ἄγά μου, εἶπε μὲ σιγανὴ φωνὴ ὁ ἐτοιμοθάνατος. Ἔχε γειά!

Χώρισαν. Στοῦ δρόμο ὁ Ἅγας στράφηκε στοῦ σεῖζη.

— Βάραι τὴν τρουμπέτα πάλι ἀντρίστিকা, ν' ἀκούει ὁ καπετάνιος νά κάνει κουράγιο... Ν' ἀκούει καὶ τὸ χωριό, νά μαζωχτοῦν νά τότε θάψουν. Ἐνας στύλος τοῦ χωριοῦ γκρεμίζεται.

Ὁ οὐρανὸς εἶχε σκεπαστεῖ μὲ ἀριά καλοκαιριάτικα σύννεφα· δύο τρεῖς στάλες ἔπεσαν.

— Γρήγορα πόδια, μωρὲ παιδιά, ἔκαμε ὁ Ἅγας· φορῶ τὰ καινούρια μου ροῦχα.

Κι ἄρχισαν κι οἱ τρεῖς νά τρέχουν.

Ὁ Μιχελῆς πέρασε βιαστικὸς καὶ κρατοῦσε χαρτὶ καὶ καλαμάρι.

— Πῶς τὰ περνάει ὁ καπετάνιος μας, Ἄγά μου;

— Καλὰ ἔναι, δὲ φοβᾶται, τσελεπή μου· πιὸ καλὰ ἔναι κι ἀπὸ τοὺς ζωντανούς· κάνε γρήγορα!

Ἡ γρια-Μανταλένια ἄνοιξε διάπλατα τὴν πόρτα, περίμενε τὸν παπὰ μὲ τ' Ἅγια Μυστήρια· μὰ ἀντὶς τὸν παπὰ, φάνηκε ὁ Μιχελῆς λαχανιασμένος.

— Μή βιάζεσαι, παιδί μου, τοῦ κάνει ἡ γριά. Βαστάει ἀκόμα, ἐφτάψυχος εἶναι ὁ μακαρίτης... Ὅριστε μέσα.

ἌΟ Μιχελῆς μπῆκε, ἐκλείσει ἡ πόρτα.

ἌΟ καπετάνιος εἶχε σφαλῆξει τὰ μάτια, ἐξαντλημένος. Κίνησαν κι ἔτρεχαν πάλι τὰ αἱματὰ του στὰ μάγουλα καὶ στὰ σεντόνια. Ζύγωσε ἡ γριά καὶ τὰ σφούγγιξε· ἔσκυψε στὸ αὐτί του:

— Καπετάνιο, ἦρθε ὁ Μιχελῆς μὲ τὸ καλαμάρι· κάνε κουράγιο!

ἌΕκαμε κουράγιο ὁ καπετάνιος, ἀνασήκωσε τὸ σπασμένο κεφάλι ἀπὸ τὸ βύθος, ἄνοιξε τὰ μάτια.

— Καλῶς τὸ ἀρχοντόπουλο, εἶπε.

ἌΕκλείσει πάλι τὰ μάτια, τὸν πῆρε ὁ ὕπνος. ἌΟ Μιχελῆς κάθισε ἀπάνω στὸ σεντούκι, ἀπίθωσε δίπλα τὰ χαρτιά του, περρίμενε.

— Καλὸς ἄνθρωπος ἦταν ὁ κακομοίρης, εἶπε σιγὰ ἡ γριά καὶ σφούγγιξε τὰ μάτια της καὶ τὴ μύτη ποῦ ἔτρεχε· καλὸς ἄνθρωπος, κι ἄς ἔκανε τὸν ἄγριο. Κι ὁ μακαρίτης ὁ ἄντρας μου...

Κι ἄρχισε νὰ δηγιέται μὲ σιγανὴ φωνὴ τὰ βάσανά της, ν' ἀλαφρώσει. ἌΟ Μιχελῆς ἔστριψε ἓνα τσιγάρο, κάπνισε. Εἶχε κι αὐτὸς τὰ δικά του τὰ βάσανα, μὰ δὲν τὰ μολογοῦσε σὲ κανένα... ἌΑκουε τὴ γριά, μὰ ὁ νοῦς του ἦταν ἀλάργα.

ἌΕνα σκυλι ἄρχισε νὰ γαβγίζει στὴ γειτονιά· ἡ γριά πετάχτηκε ἀπάνω ξαγριεμένη.

— Τὸ ἀναθεματισμένο! θὰ ἴδε τὸ Χάρο νὰ ῥχεται καὶ γαβγίζει!

ἌΑνοιξε τὴν πόρτα, ἔσκυψε, πῆρε μιὰ πέτρα, τὴν πέταξε καὶ ξαναμπῆκε μέσα.

ἌΟ καπετάνιος ἄνοιξε τὰ μάτια.

— Μιχελῆ, εἶπε, ποῦ εἶσαι; Ζύγωσε· δὲν μπορῶ πιά νὰ μιλῶ δυνατὰ· ἄνοιξε τὰ χαρτιά, γράφε.

— Μὴν κουράζεσαι, καπετάνιο μου, εἶπε ὁ Μιχελῆς· δὲν εἶναι βιάση.

— Γράφε, σοῦ λέω, κι ἄσε τὶς παρηγοριές. ἌΕφτὰ ψυχὲς ἔχω, ἔφυγαν οἱ ἔξι· μένει ἀκόμα μιὰ καὶ στραταρίζει στὰ χεῖλια μου, νὰ φύγει κι αὐτή. Κάνε γρήγορα, γράφε ὅσο ἔχω ἀκόμα ζωή.

Ζύγωσε ὁ Μιχελῆς στὸ μαξιλάρι τοῦ καπετάνιου· ἄνοιξε τὸ χαρτί, βούτηξε τὴν πένα στὸ καλαμάρι.

— Ἄκούω, καπετάνιο μου, εἶπε.

— Πρῶτα πρῶτα γράψε πὼς τὰ ἔχω τετρακόσια καὶ πὼς εἶμαι χριστιανὸς ὀρθόδοξος. Τὸν κύρη μου τὸν ἔλεγαν Θεοδωρῆ Κα-

πανταῆ. Παιδιά σκυλιὰ δὲν ἔχω, δὲν παντρεύτηκα, δόξα σοι ὁ Θεός. Εἶχα παράδες, τοὺς ἔφαγα· εἶχα χωράφια, τὰ πούλησα καὶ τὰ ἔφαγα. Δὲν τὰ ἔφαγα, τὰ ἔπια, τὸ ἴδιο κάνει. Εἶχα κι ἓνα καράβι, νὰ το ἔκει φωτογραφημένο, τσακίστηκε στὴν Τραπεζοῦνα ἀπόξω, πῆγε στὸ φοῦντο. Τὸ βιὸς μου ὄλο κι ὄλο ποῦ μοῦ ἀπόμεινε, νὰ το!

Εἶπε, κι ἔδειξε γύρα τὸ ρημάδι του.

— Θὰ τὸ μοιράσω στοὺς χωριανούς, νὰ μὲ θυμουνταί. Στάσου, μωρὴ Μανταλένια, κοντὰ μου, νὰ μοῦ τὰ λὲς ἓνα ἓνα, νὰ τὰ θυμάμαι· κι ὅ,τι ξεχάσω, δικό σου. Γράφε, τὸ λοιπόν, Μιχελῆ μου· εἶσαι ἔτοιμος;

— ἌΕτοιμος, καπετάνιο μου.

— Τὴν νταμιζάνα τὴ ρακὴ, ἔδω στὴ γωνιά, τὴν ἀφήνω τοῦ ἌΑγᾶ, νὰ τὴν πιεῖ στὴν ὑγείᾳ μου· ἓνα χρυσὸ δόντι ποῦ ἔχω, νὰ μοῦ τὸ βγάλουν καὶ νὰ τὸ δώσουν τῆς χήρας τῆς Κατερίνας, νὰ τὸ κάμει σκουλαρίκι· τὸ τσιμποῦκι μου μὲ τὴν κεχριμπαρένια ρώγα, τὸ χαρίζω στὸν καφενὲ τοῦ Κωσταντῆ, σὰν ἔρχεται κανένας ξενομερίτης νὰ τὸ καπνίζει, νὰ τοῦ περνοῦν τὰ σεκλέτια τῆς ξενιτιάς. Μιὰ δεκαριά ὀκάδες κριθάρι, τὸ χαρίζω στὸ γαϊδουράκι τοῦ Γιαννακοῦ, νὰ τὸ φάει τὴ βραδιά ποῦ θὰ μπαίνει στὴν ἌΙερουσαλῆμ καὶ θὰ ἔναι ἀπάνω του καβάλα ὁ Χριστός... Λίγοι παράδες ποῦ μοῦ ἀπόμειναν στὸ σακούλι, νὰ τοῦ πάρει ὁ παπα-Γρηγόρης, ἄλλωθὲς δὲ θὰ μὲ θάψει ὁ τραγογένης καὶ θὰ βρωμήσω. Στὸ σεντούκι ποῦ καθόσουν, εἶναι κάτι κουρέλια καὶ μουσαμάδες καὶ σκουφοὶ παλιοὶ καὶ φανέλες καὶ ποδήματα καπετανίστικα κι ἓνα κλεφτοφάναρο κι ἓνας μπούσουλας καὶ μερικὰ σιδερικά· νὰ τὰ δώσετε στοὺς κακομοίρηδες ποῦ ζοῦν στὶς σπηλιές τῆς Σαρακήνας· νὰ τοὺς δώσετε καὶ τὰ τσουκάλια μου καὶ τὸ καμινέτο μου καὶ τὰ πιατικά μου καὶ τὰ ροῦχα ποῦ φορῶ. Καὶ τὸν καφέ καὶ τὴ ζάχαρη καὶ τὰ κρεμμύδια καὶ τὴν μπουκάλα τὸ λάδι καὶ τὸ τυρὶ κι ἓνα κιουπάκι ἐλιές... ὄλα, ὄλα, τοὺς λυπᾶμαι τοὺς κακομοίρηδες. Τὸ ἔγραψες, Μιχελῆ μου;

— Στάσου μιὰ στιγμή νὰ τὰ γράψω· μὴ βιάζεσαι, καπετάνιο μου.

— Βιάζομαι, βιάζομαι γιὰ νὰ προφτάσω. Γράφε γρήγορα. ἌΕχω κι ἓνα βιβλίο, τὴ Χαλιμά· τὴν κουτσοδιάβαζα κάθε Κυριακὴ, ποῦ πήγαιναν οἱ ἄλλοι στὴν ἐκκλησιά, καὶ περνοῦσε ἡ ὥρα μου. Αὐτὴ νὰ τὴν πάρει ὁ Κωσταντῆς ὁ καφετζῆς, καὶ κάθε Κυριακὴ, μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο, ποῦ θὰ ῥχονται οἱ χωριανοὶ στὸν καφενὲ, νὰ τὴ διαβάσει ἓνας δυνατὰ, νὰ ξεστραβωθεῖτε, κακομοίρηδες. Δὲ λέω, μεγάλο πράμα τὸ Εὐαγγέλιο, μὰ κι ἡ

Χαλιμά δὲν πάει πίσω. Τό 'γραψες, Μιχελή μου;

— Τό 'γραφα, καπετάνιο· λέγε, μὰ μὴν κουράζεσαι.

— Κοίταξε, μωρή Μανταλένια· κάμε ἓνα γύρο στὸ σπίτι· ξέχασα κανένα τζοβαίρικο;

— Τίς παντοφλες σου, καπετάνιο.

— Πφ! ξεπατωμένες εἶναι, γιὰ τὰ σκουπίδια. Ἔ, αὐτὲς θὰ τίς κληροδοτήσω στὸ γερο-Λαδᾶ, τὸν κακομοῖρη. Κάθε ποὺ πήγαινα σπίτι του, τὸν ἔβρισκα ξυπόλυτο. Ἄς τίς πάρει ὁ τσιφούτης, νὰ μὴ μᾶς κρουολογήσει καὶ ψοφήσει, καὶ χάσει ἡ Βενετιά βελόνι. Κοίταξε πάλι, Μανταλένια.

— Τὴ φωτογραφία.

— Ἄ, αὐτὴ θὰ τὴν πάρω μαζί μου· νὰ μοὺ τὴ βάλετε στὸ μνήμα ἀπὸ πάνω, μὲ τὴν κορνίζα της καὶ μὲ τὸ τζάμι. Θὰ πάρω μαζί μου καὶ τὸ ρακοπότηρό μου, καλὰ μὲ δούλεψε, δὲν τὸ ἀφήνω. Ἄ! ἔχουμε καὶ τὸ γύψινο αὐτὸ ἀγαλματάκι· αὐτὸ νὰ τὸ πάρει ὁ Γυσοφᾶς· νὰ φάει καὶ τὴ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας.

— Μένει ἀκόμα τὸ σπουδαιότερο, εἶπε ὁ Μιχελῆς· τὸ σπίτι.

— Αὐτὸ τὸ ἀφήνω στὴ γριά τούτη, τὴ Μανταλένια, ποὺ μοὺ παραστάθηκε σὰν ἀδερφή. Πολλὰ τὴν τυράνησα, τὴν κακομοῖρα, πολλὰ τὴ βλαστήμησα, θαρρῶ πὼς ἔφασε καὶ κάμποσες μπαστουνιές, συμπάθα με, μωρή Μανταλένια, καὶ μὴν κλαῖς· γιὰ μᾶς καὶ κλαῖς ἀπὸ τὴ χαρὰ σου;

Ἔκαμε νὰ γελᾶσαι, μὰ δὲν μπόρεσε· πονοῦσε. Ἄρχισαν νὰ τρέχουν πάλι τὰ αἵματα.

— Αὐτὸ 'ναι ὄλο μου τὸ βιός, εἶπε. Γράψε τα ὄλα καὶ φέρε τὸ χαρτί νὰ βάλω τ' ὄνομά μου στὸν πάτο.

Πῆγε τὸ χαρτί ὁ Μιχελῆς, ἀνασήκωσε ἡ γριά τὸν καπετάνιο, τοῦ πιασε ὁ Μιχελῆς τὸ χέρι. Ἐπόγραψε: Καπετάν Γιακουμῆς Καπανταῆς, τοῦ Θεοδώρου.

Ἀκούστηκαν ψαλμουδιές.

— Ἐρχεται ὁ παπᾶς μὲ τ' Ἅγια Μυστήρια, εἶπε ἡ γριά κι ἔτρεξε ν' ἀνοίξει τὰ δυὸ φύλλα τῆς πόρτας.

— Ἄλλος μετὰς καὶ τοῦτος... μουρμούρισε ὁ καπετάνιος. Ἔλα, νὰ τελειώνουμε.

Μπῆκε πρῶτος ὁ γερο-καντηλανάφτης μ' ἓνα φανάρι ἀναμμένο· πίσω του ὁ παπα-Γρηγόρης, μὲ τὸ πετραχήλι του, καὶ κρατοῦσε ἀψηλὰ τὸ Ἅγιο Δισκοπότηρο, σκεπασμένο μὲ βυσσινὶ χρυσοκέντητο βελούδο.

— Εἰσέρχεται ὁ Κύριος! εἶπε μὲ βαριά ἐπίσημη φωνὴ ὁ παπα-Γρηγόρης δρασκελίζοντας τὸ κατώφλι. Ἀφήστε μας μόνους.

Ἔκαμαν τὸ σταυρὸ τους ὁ Μιχελῆς κι ἡ γρια-Μανταλένια,

φίλησαν τὸ χέρι τοῦ παπᾶ, βγήκαν ἔξω. Στάθηκε κι ὁ καντηλανάφτης μὲ τὸ φανάρι ἀπέξω, περιμέναν.

— Καπετάν Φουρτούνα, εἶπε ὁ παπᾶς, ζυγώνοντας τὸν ἐτοιμοθάνατο, ἦρθε ἡ φοβερὴ στιγμή νὰ παρουσιαστεῖς μπροστὰ στὸν Κύριο. Ἐξομολογήσου τὰ κρίματά σου, καθάρισε τὴν ψυχὴ σου, μίλα!

— Ποὺ νὰ σοὺ τὰ λέω, παπά μου, ἀποκρίθηκε ὁ καπετάνιος βαριεστημένος· μᾶς καὶ τὰ θυμάμαι; Κατάστιχα ἔχει ὁ Θεός, τὰ γράφει. Ὅ,τι εἶναι γραμμένο, ἄς τὸ ξεγράψει, ἂν ἔχει τὴν εὐχαρίστηση· ἓνα μονάχα πράμα ἤθελα νὰ τοῦ κρατῶ πεσκέσι ἀπὸ τὴ γῆς· ἓνα μονάχα. Ἐποψιάζομαι πὼς τέτοιο πράμα δὲ θὰ βρίσκεται στὸν οὐρανό.

Ὁ παπᾶς ἄκουε μὲ δυσφορία· ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ καπετάνιου τοῦ χτυποῦσε στὰ νεύρα.

— Ἔνα πράμα μονάχα, ἐπέμενε ὁ καπετάνιος, θὰ τοῦ πῆγαινα, ποὺ λές, πεσκέσι τοῦ Θεοῦ.

— Τί; ρώτησε ὁ παπᾶς μαζεύοντας τὰ φρύδια.

— Ἔνα σφουγγάρι.

— Δὲν ντρέπεσαι; φώναξε ὁ παπᾶς· δὲν τρέμεις καὶ τὴ φοβερὴ τούτη στιγμή, ἀθεόφοβε;

— Μερμήγκια εἴμαστε, ἐξακολούθησε ἡσυχᾶ ὁ καπετάνιος· φάγαμε ἓνα σπυρὶ σιτάρι παραπάνω, μιὰ ψόφια μύγα παραπάνω, χαρὰ στὸ πράμα. Σβῆσ' το, μωρέ! Μὲ μᾶς τώρα θὰ τὰ βάνεις, τὰ μερμήγκια; Ἐσὺ 'σαι κοτζᾶμ ἐλέφας!

— Καπετάνιο, εἶπε ὁ παπᾶς μὲ αὐστηρότητα, φοβήσου τὸ Θεό· βρίσκεσαι, δυστυχισμένε, μπροστὰ ἀπὸ τὴν πόρτα του, τώρα θ' ἀνοίξει καὶ θὰ τὸν δεῖς· δὲ σὲ κυριεύει τρόμος;

— Παπά μου, εἶπε ὁ καπετάνιος κι ἔφραξε τ' αὐτιά του, κουράστηκα. Ἦρθε κι ὁ Ἄγας καὶ μοὺ πιασε κουβέντα, ἦρθε κι ὁ Μιχελῆς καὶ μοὺ 'γραψε τὴ διαθήκη· σοὺ ἀφήνω κιόλα, τώρα ποὺ τὸ θυμήθηκα, κι ὅ,τι παράδες μοὺ ἀπόμειναν, γιὰ νὰ μὲ θάψεις, νὰ μὴ μὲ ἀφήσεις καὶ μένα νὰ βρωμήσω. Τώρα ἔρχεσαι καὶ τοῦ λόγου σου μὲ τὸν μπαμπούλα... Δὲ βαστῶ πιά, κουράστηκα, σοὺ λέω, ἄε στὸ καλό.

Γύρισε κατὰ τὸν τοῖχο, ἔκλεισε τὰ μάτια· ἡ ἀναπνοή του πιάστηκε, ἄρχισε νὰ βγαίνει βραχνό, ἡσυχᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ του τὸ ροχαλητὸ τοῦ θανάτου.

— Καληνύχτα! πρόφτασε νὰ πεῖ.

Ὁ παπᾶς σκέπασε τὸ Ἅγιο Δισκοπότηρο μὲ τὸ βυσσινὶ βελούδο.

— Δὲν μπορῶ νὰ σὲ κοινωνήσω, εἶπε, τὸ σῶμα κι αἷμα τοῦ

Χριστού· ὁ Θεὸς ἄς σὲ συχωρέσει!

— Καληνύχτα, ξαναμουρμούρισε ὁ καπετάνιος ἀγκομαχώντας.

Τινάχτηκε δυὸ τρεῖς φορές στὸ στρῶμα του, μούγκρισε σιγὰ σὰ νὰ πλαντοῦσε, ἀνοιξε τὸ στόμα, γέμισαν τὸ μαξιλάρι του καὶ τὰ σεντόνια αἵματα.

ἽΟ παπὰς ἔκαμε ἀπὸ πάνω του τὸ σημάδι τοῦ σταυροῦ.

— Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέσει, μουρμούρισε πάλι· ἐγὼ δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα.

ἽΑνοιξε τὴν πόρτα καὶ φώναξε τὴ γρια-Μανταλένια, τὴ σαβανάτρα.

Ψιχάλιζε ἤσυχα ἤσυχα τὴν ἄλλη μέρα ποὺ τὸν ἔθαψαν — σὰν τὴ μέρα ἐκείνη τοῦ ἽΑι-Γιωργιοῦ στὸ Μπατούμ, ποὺ γλεντοῦσε με τὸς φίλους του ἀπάνω στὰ χοντρά χοχλάδια τοῦ περιβολιοῦ. Διάφανα σύννεφα ἀρμένιζαν στὸν οὐρανό, ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ βαροῦσε λυπητερά, μύριζε γλυκὰ πολὺ τὸ χαμομήλι στὸ μικρὸ κοιμητήρι τοῦ χωριοῦ. Ὁλοὶ οἱ χωριανοὶ ἀκολούθησαν τὸ ξόδι, καὶ πήγαινε μπροστά, μοιρολοήτρα, ἡ γρια-Μανταλένια, ξέπλεκη, καὶ συρομαδιοῦνταν. Κι ὅταν πιά ὅλα τέλεσαν κι ἔριξε καθένας μιὰ φούχτα χῶμα στὸν ἀνοιγμένο λάκκο, γύρισαν στὸν καφενὲ κι ἄρχισαν ὅλοι νὰ λέν καὶ νὰ ξομπλιάζουν τίς χάρες τοῦ μακαρίτη.

ἽΟ Γιαννακὸς ἤθελε νὰ φέρει καὶ τὸ γαϊδουράκι του νὰ παρακολουθήσει τὴν κηδεία, γιατί ἔχε μάθει ἀπὸ τὸ Μιχελὴ γιὰ τὴν κληρονομιά τὸ κριθάρι. Μὰ ὁ παπα-Γρηγόρης θύμωσε.

— Μὰ δὲν εἶναι κι αὐτὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ; ἀντιμίλησε ὁ Γιαννακός.

— Δὲν ἔχει ψυχὴ ἀθάνατη, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Γρηγόρης ἀγαναχτισμένος.

— ἽΕγὼ, ἂν ἤμουν Θεός, μουρμούρισε ὁ Γιαννακός, θὰ ἔμπαζα καὶ τὰ γαϊδουράκια στὴν Παράδεισο.

— Δὲν εἶναι ἀχούρι ἡ Παράδεισο, εἶναι οἶκος τοῦ Θεοῦ! φώναξε ὁ παπὰς κι ἔδιωξε τὸ Γιαννακό.

— ἽΕγὼ θὰ τὸ ἔβαζα στὴν Παράδεισο, μουρμούριζε αὐτὸς πεισματωμένος, ἀκολουθώντας τὸ ξόδι, ἐγὼ θὰ τὸ ἔβαζα τὸ Γιουσουφάκι μου, με μιὰ συμφωνία μονάχα: νὰ μὴν κάνει καβαλίνες καὶ λερώνει τὸν οὐρανό.

Κι ὅταν ὁ λάκκος πιά σκεπάστηκε κι οἱ χωριανοὶ σκόρπισαν, ὁ Γιαννακός πήρε κατὰ μέρος τὸ Μιχελὴ καὶ τὸν Κωσταντή, δὲν μποροῦσε πιά νὰ βαστάξει τὸ μυστικὸ, καὶ τοὺς μίλησε:

— ἽΕνα πράμα, ἀδέρφια, θὰ σᾶς μπιστευτῶ, μὰ νὰ τὸ κρατήσετε μυστικὸ, κανένας ἀκόμα δὲν τὸ ξέρει... ἽΟ Μανολιδὸς ἔβγαλε κακιὰν ἀρρώστια στὸ πρόσωπο, σὰ χτάποδα, σὰ μουτσούνα ἀπὸ κρέας, σὰν ἕνας δαίμονας νὰ κόλλησε στὸ μούτρο του... Δὲν ξέρω, βρὲ παιδιά, κι ἐγὼ τί νὰ πῶ... Γιὰ μπάς κι εἶναι ὁ Μᾶνολιδὸς ἅγιος καὶ τώρα μόνο ξεφανερώθηκε; Γιατὶ τέτοιες ἀρρώστειες περνοῦν, ἔχω ἀκουστά, μονάχα οἱ ἅγιοι κι οἱ ἄσκητάδες...

— Σίγουρα θὰ ἔναι ἀπὸ ἀγιοσύνη... ἔκαμε ὁ Κωσταντής. ἽΑγιος εἶναι, ἅγιος, καὶ δὲν τὸ πήραμε χαμπάρι τόσα χρόνια...

— Μὴν παίρνεις εὐκολὰ φωτιά, Κωσταντή, εἶπε ὁ Μιχελὴς ποὺ πικράθηκε ἀκούγοντας τὰ μαντάτα. Στάσου πρῶτα νὰ ζυγιάσουσε καλὰ τὸ πράμα, νὰ φέρουμε καὶ κανένα γιατρό...

— ἽΕγὼ λέω, πρότεινε ὁ Γιαννακός, τὴν Κυριακὴ τὸ δειλινὸ ν' ἀνεβούμε κι οἱ τρεῖς στὸ βουνὸ νὰ τὸν δοῦμε... ἽΕχω κι ἕνα πεσκέσι νὰ τοῦ κρατῶ...

Εἶπε, κι ἔβγαλε ἀπὸ τὸν κόρφο του ἕνα βιβλιαράκι χρυσοδεμένο.

— Τὸ Εὐαγγέλιο. Μοῦ τὸ ἔπεψε χτές βράδυ ὁ παπα-Φώτης με τὸ γερο-Χριστοφὴ. Νὰ τὸ διαβάζουμε, λέει, οἱ τέσσερις κοφινάδες — ἔτσι μᾶς λέει χαδευτικὰ γιὰ τὰ τέσσερα κοφίνια τίς ζωροφές. Πῆρε τὸ σπανακόρυζο ποὺ ὅλας ἔλεγα, ἔφαγαν οἱ πεινασμένοι, καὶ μᾶς στέλνει τὴν ἐδκή του καὶ τὸ Εὐαγγέλιο.

Δρασκελίσαν τὰ μνήματα ὅπου κείτονταν οἱ προγόνοι τους, σκεπασμένα με χαμομήλι· τὸ χῶμα εἶχε μαλακώσει ἀπὸ τὴν ψιχάλα, μύριζε. Στάθηκαν μιὰ στιγμή, ἀνάσαναν τὴν ὀγρή, ζεστὴ μυρωδιά, τὰ φρένα τους σκεπάστηκαν με ἀνάλαφρο βρεμένο χαμομήλι.

ἽΟ Μιχελὴς ἀναστέναξε· ὁ νοδὸς του ξαφνικὰ πῆγε στὴν ἀρραβωνιαστικιά του τὴ Μαριορὴ· στὸ χλωμὸ γλειμμένο πρόσωπο, στὰ μάτια με τὸς γαλάζιους κύκλους, στὸ ἄσπρο μαντιλάκι ποὺ κρατοῦσε σφιχτὰ στὸ στόμα, γιὰ ν' ἀναγυρίζει πίσω τὸ βήχα.

Θυμήθηκε, ὅταν ἦταν μικρὸ παιδί εἶχε ἔρθει ἐδῶ με τὸν πατέρα του, ὅπου ξέθαβαν μιὰ κοπέλα, ποὺ τὴν εἶχε δεῖ μιὰ φορὰ σπῆτι του, ὁμορφη, παχουλὴ, με γαλανὰ μάτια, με κατσαρὰ μαλλιά καὶ γελοῦσε... Στάθηκε με τὸν πατέρα του ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἀνοιγμένο μνήμα, κι ὁ νεκροθάφτης ἔριχνε φτυαριές τὸ χῶμα καὶ τὸ σῶριαζε περίχειλα στὸν τάφο. Ζητοῦσε τὰ κόκαλα τῆς κοπέλας, κι ἦταν ὁ πατέρας τῆς ὄρθιος ἀπὸ πάνω καὶ κρατοῦσε ἕνα ξύλινο κασελάκι νὰ τὰ βάλει μέσα. Κι ἄξαφνα βούτηξε ὁ νεκροθάφτης καὶ τὰ δυὸ χέρια του στὸ χῶμα κι ἔβγαλε, γεμάτο

λάσπη, ένα κρανίο... Ὁ μικρὸς Μιχελῆς ἔβαλε τὰ κλάματα. Τοῦτο ἦταν τ' ἄμορφο κεφάλι τῆς κοπέλας μὲ τὰ κατσαρά μαλλιά; Τί γίνηκαν τὰ μάτια τῆς; Ποῦ ἔναι τὰ χεῖλη πού γελοῦσαν;

Ἀπὸ πότε πιά, πᾶνε εἴκοσι χρόνια, δὲν μπόρεσε νὰ ξαναπατήσει στὸ κοιμητήρι χωρὶς νὰ θυμηθεῖ τὴν ἄμορφη κοπέλα καὶ τὸ κρανίο...

— Τί ἔπαθες κι ἀναστενάξεις, Μιχελῆ; ρώτησε ὁ Γιαννακός.

Μὰ ὁ Μιχελῆς ἔσπρωξε τὴ σιδερένια πόρτα μὲ τὸ σιδερένιο σταυρὸ ἀπὸ πάνω.

— Πᾶμε, εἶπε.

Προχωροῦσαν κατὰ τὸ χωριό, ἀμίλητοι. Ἀκουστήκαν πίσω τους βαριά πατήματα· στράφηκαν.

— Ὁ Παναγιώταρος! εἶπε ὁ Κωσταντής· ἦρθε κι ὁ ἀγριάνθρωπος στὴν κηδεῖα.

— Θά ἔμαθε, εἶπε ὁ Γιαννακός, πὼς τοῦ ἀφῆκε κι αὐτουνοῦ κληρονομιά, πάει τώρα στὸ σπίτι τοῦ καπετάνιου νὰ πάρει τὸ γύψινο ἀγαλματάκι τῆς βασίλισσας τῆς Ἀγγλίας νὰ τὸ φάει.

— Νὰ σταθοῦμε νὰ τὸν πάρουμε μαζί μας, πρότεινε ὁ Μιχελῆς. Νὰ τὸν γλυκάνουμε λίγο.

Στάθηκαν. Ὁ Παναγιώταρος, χωρὶς νὰ χαιρετήσῃ, γόργωσε τὸ βῆμα του νὰ προσπεράσῃ. Ἀπὸ τὴ μέρα πού ἡ Δημογεροντία τὸν εἶχε διαλέξει νὰ κάνει τὸν Ἰούδα, γιατί ἔχει, λέει, κόκκινα γένια, δὲν μποροῦσε πιά νὰ βλέπει στὰ μάτια τὸν δσους διαλέχτηκαν νὰ κάνουν τοὺς πιστοὺς κι ἄγιους ἀπόστολους.

«Μωρὲ μοῦτρα, ἔλεγε, νὰ κάνουν τοὺς ἀπόστολους! Ἐγὼ ἔμαθαι πὶδ καλὸς ἀπὸ αὐτοὺς, κι ἄς εἶμαι ἀγριάνθρωπος· γιατί ἐγὼ ὑποφέρω πὶδ πολὺ, καὶ στὸ σπίτι μου κι ὄζω ἀπὸ τὸ σπίτι μου καὶ μέσα μου... Ἐγὼ, δταν ἀπομείνω μόνος, κλαίω, αὐτοὶ κλαῖνε δταν βρίσκονται μπροστὰ σὲ ἄλλους... Ἐγὼ κατέχω τί θὰ πεῖ ἀγάπη καὶ ρεζιλεύουμαι καὶ κλαίω, αὐτοὶ δταν ἀγαποῦν εἶναι εὐτυχισμένοι καὶ γελοῦν... Τοὺς σιχαίνουμαι, νὰ χαθοῦν! Ὁ ἕνας ἔχει τὸ γαϊδουράκι του, ὁ ἄλλος τὸ καφενεδάκι του, ὁ ἄλλος τὰ πλοῦτη του καὶ τὴ Μαριορῆ· ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτα. Μοῦ ἔρχεται νὰ κάνω τὸ μαγαζί μου, νὰ πετάξω στοὺς πέντε δρόμους τὴ γυναίκα μου καὶ τὶς θυγατέρες μου, καὶ νὰ σκοτώσω τὴ γυναίκα πού ἀγαπῶ. Ποιὸς εἶναι Ἰούδας; Αὐτοὶ οἱ καλοβουλευμένοι, οἱ εὐτυχισμένοι, αὐτοὶ ἢ ἐγώ;»

— Ἐ Παναγιώταρε, τοῦ φώναξε ὁ Γιαννακός, δὲ μᾶς καταδέχῃσαι;

— Καλῶς τοὺς ψευτοαποστόλους! ἔγρουξε ὁ Γυψοφᾶς· ποῦ

ἔναι ὁ ψευτοχριστὸς σας;

— Δὲν μπορεῖς νὰ τὸ χωνέψῃς ἀκόμα; εἶπε ὁ Κωσταντής. Μὰ εἶναι παιχνίδι, μωρέ, δὲν τὸ πῆρες χαμπάρι;

— Παιχνίδι ξεπαιχνίδι, ἀποκρίθηκε ὁ σαμαράς, ἐμένα μοῦ καρφώσατε ἕνα μαχαίρι στὴν καρδιά. Ἡ γυναίκα μου μὲ φωνάζει Ἰούδα, καὶ τὰ παιδιά στὸ δρόμο μὲ προγκοῦν, κι οἱ γυναῖκες μὲ βλέπουν νὰ περνῶ καὶ σφαλοῦν τὶς πόρτες τρομαγμένες. Θὰ μὲ κάμετε, ἀνάθεμά σας, νὰ καταντήσω ἀληθινὸς Ἰούδας, τὸ κρῖμα στὸ λαιμὸ σας!

— Ὁ κόσμος σὲ ἀγαπάει, εἶπε ὁ Μιχελῆς, μὴν ἀγριεύεις. Νά, ὁ καπετάνιος, τὴν ὄρα πού πέθαινε, σὲ θυμήθηκε καὶ σοῦ ἀφῆκε κληρονομιά...

— Γύψο, γιὰ νὰ φάω· νὰ φάω, λέει, καὶ τὴ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας· πίσσα στὰ κόκαλά του!

— Μὴν κολάζεσαι, εἶπε ὁ Μιχελῆς, ἀκόμα τὸ λειψανὸ του εἶναι ζεστό· πάρε τὸ λόγο σου πίσω.

— Πίσσα στὰ κόκαλά του! ξαναφώναξε ὁ Παναγιώταρος καὶ τὸ βλογοκομμένο μούτρο του ἄναψε. Δὲ μὲ παρατᾶτε, λέω ἐγώ, στὰ χάλια μου!

Εἶπε, ἄνοιξε τὶς ἀρίδες του κι ἀλάργαρε βλαστημώντας.

— Ποῦθε νὰ πιάσεις ἀχινὸ νὰ μὴ σὲ ἀγκυλώσει; εἶπε ὁ Γιαννακός· καλύτερα νὰ μὴν τοῦ μιλάμε.

— Πληγώθηκε κατάκαρδα, εἶπε ὁ Μιχελῆς στενοχωρημένος.

— Εἶναι κι ἡ χήρα, εἶπε ὁ Κωσταντής. Εἶναι καὶ τὸ πιετό· τώρα θὰ πάει σπίτι του, νὰ δεῖρει τὴ γυναίκα του καὶ τὶς κόρες του. Ὅλο καὶ τὶς φοβερὶζει πὼς θὰ τὶς πετάξῃ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι.

— Μπήκε ὁ Ἰούδας μέσα του καὶ τὸν δουλεύει, ἔκαμε ὁ Γιαννακός· κακὰ ξεμπερδέματα θὰ ἔχουμε. Φοβᾶμαι γιὰ τὸ Μανολιό, ὁ Θεὸς νὰ μὲ βγάλῃ ψεύτη!

— Γιὰ τὸ Μανολιό; ἔκαμε ξαφνιασμένος ὁ Μιχελῆς.

— Ἡ χήρα τὸν καυορέγεται, θαρρῶ, τὸ Μανολιό μας, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός. Τὴν εἶδα προχτὲς νὰ τοῦ κουβεντιάζει στὸ πηγάδι, τὸ ἔμαθε ὁ Παναγιώταρος καὶ φρένιασε. «Θὰ τὸν σκοτώσω! φωνάζει κάθε πού μεθύσει, θὰ τὸν σκοτώσω τὸν ἄτιμο!» κι ἀκονίζει ἕνα μαχαίρι στὶς πέτρες.

— Πᾶμε ἀπόψε κιόλα νὰ δοῦμε τὸ Μανολιό; πρότεινε ὁ Μιχελῆς. Μ' ἔβαλες σὲ μεγάλες ἔγνοιες, Γιαννακό!

— Πᾶμε εὐτὺς τώρα! εἶπε ὁ Γιαννακός. Φοβᾶμαι μὴ μᾶς προλάβῃ ὁ Παναγιώταρος· μοῦ φάνηκε πὼς τραβάει κατὰ τὸ βουνὸ τῆς Παναγιᾶς.

— Στρίβουμε καὶ πιάνομε γρήγορα τὸ μονοπάτι, εἶπε ὁ Κω-

σταντής· τὸ γοργὸ καὶ χάριν ἔχει.

Ἔστριψαν, πήραν τὸ μονοπάτι· δὲ μιλοῦσαν, βιάζονταν, σὰ νὰ ψυχανεμίζονταν συφορὰ.

Εἶδαν τὸν Παναγιώταρο νὰ κάθεται σὲ μιὰ πέτρα στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ καὶ νὰ κρατάει τὸ κεφάλι του συλλογισμένος. Δὲν τοὺς εἶδε· προσπέρασαν κι αὐτοὶ χωρὶς νὰ τοῦ μιλήσουν.

Ἡ νυχάλα εἶχε σταματήσει, σκίστηκαν τὰ σύννεφα, φάνηκε ἐδῶ κι ἐκεῖ, κατάμπλαβος, δροσερός, ὁ θόλος τ' οὐρανοῦ. Ὁ ἥλιος ἦταν ἀκόμα ψηλά, εἶχε γλιτώσει ἀπὸ τὰ σύννεφα, γελοῦσε.

Ἀκούστηκαν κουδούνια, μιὰ φλογέρα ἀντιλάλησε γοργή, παιχνιδιάρικα. Πέρασαν δίπλα ἀπὸ τὰ πρόβατα. Τὸ Νικολιὸ ἔβγαλε τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα του καὶ τοὺς κοίταξε.

— Ἔ Νικολιό, τοῦ φώναξε ὁ Μιχελής, εἶναι ὁ Μανολιὸς στὸ μαντρί;

— Δὲν εἶναι, δὲν τὸν εἶδα, ἀντέστε νὰ δεῖτε!

— Πῶς τὰ περνάει, μωρὲ Νικολιό;

— Σὰν κάβουρας στὴ θράκα! ἀποκρίθηκε τὸ βοσκόπουλο κι ἔσκασε στὰ γέλια. Καίγεται καὶ τραγουδάει!

— Εἶναι στὰ κέφια του τὸ ἀγριοκάτσικο! εἶπε ὁ Γιαννακός· πᾶμε!

Ὁ Μιχελής γέλασε.

— Θὰ σᾶς πῶ κι ἐγὼ ἓνα μυστικό, εἶπε. Χτὲς βράδῳ τὸ Λενιὸ πήγε στὸν κύρη μου· διάολος ξιδάτος εἶναι, κάπου θὰ ἔμαθε γιὰ τὴν ἀρρώστια τοῦ Μανολιὸ. «Δὲν παίρνω τὸ Μανολιό, εἶπε ὀρθὰ κοφτὰ στὸ γέρο. — Γιατί, μωρή; ἀγάπησες κανέναν ἄλλο; — Ναί. — Ποιόν; — Τὸ Νικολιό, τὸ βοσκόπουλο! — Μὰ αὐτός, μωρή, εἶναι κοπέλι ἀμούστακο, ἄψητο πράμα, τί θὰ τὸν κάνεις; Μπορεῖ αὐτὸς νὰ κάνει παιδιά; — Μπορεῖ, μπορεῖ! φώναξε τὸ Λενιό· καλὸς εἶναι, μπορεῖ, σοῦ λέω, μὲ ἀρέσει!» Κι ἄρχισε νὰ τριβεται στὸ γέρο καὶ νὰ τὸν καλοπιάνει. «Καλά, εἶπε ὁ γέρος, πᾶρ' τον, μὲ γειά σου, μὲ χαρά σου!»

— Αὐτὴ καὶ τράγο θὰ παίρνει, μνήστητί μου, Κύριε! εἶπε ὁ Γιαννακός.

— Γλίτωσε ὁ Μανολιός, δόξα σοι ὁ Θεός! εἶπε κι ὁ Κωσταντής καὶ θυμήθηκε τὴ γυναίκα του.

Εἶχαν πιά φτάσει στὸ μαντρί, μπήκαν κανένας. Τριγύρισαν τὸ μαντρί, ἀνέβηκαν στ' ὄρθολίθι, φώναξαν κανένας.

— Ὁ Θεὸς νὰ φυλάει, μурμουύρισε ὁ Γιαννακός· μπᾶς καὶ σκοτώθηκε;

— Τί ἔπες; ἔκαμε ὁ Μιχελής.

Μὰ ὁ Γιαννακός εἶχε τρομάξει μὲ τὸ λόγο ποῦ ξεστόμισε.

— Τίποτα, εἶπε.

Πήραν πίσω τὸ μονοπάτι, ἀμίλητοι. Ὁ ἥλιος ἔγερνε πιά νὰ βασιλέψει, γέμισε Ἰσκιους τὸ βουνό. Λόξεψαν, πέρασαν ἀπὸ ἓνα ρημοκλήσι σφηνωμένο στοὺς βράχους. Παλιό, ἀποξεχασμένο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο μονάχα τὸ θυμοῦνταν, στίς 8 τοῦ Νοέμβρη, τῶν Ταξιαρχῶν. Γίνεται ἓνα μικρὸ πανηγυράκι, ἀνάβουν οἱ πανηγυριῶτες κεριά, φωτίζονται οἱ μισοσβημένες τοιχογραφίες· ξυπνοῦν οἱ φτέρουγες τοῦ ἀρχάγγελου Μιχαήλ, μαῦρες, μὲ κόκκινες οὐγίες. Ὑστερα, κατὰ τὸ δειλινό, φεύγουν οἱ ἀνθρώποι, σβήνουν τὰ κεριά, σβήνουν κι οἱ φτέρουγες τῶν ἀγγέλων καὶ περιμένουν πάλι ἓνα χρόνο...

Μπήκαν μέσα. Μύριζε ὕγρασία καὶ χωματίλα, σὰ μνήμα. Ἐνα μεγάλο κερὶ ἀναβε μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, κόντευε πιά νὰ λιώσει... Μπήκαν στὸ ἱερό, κοίταξαν, κανένας. — Θὰ πέρασε ἀπὸ δῶ σίγουρα, εἶπε ὁ Γιαννακός, κι ἀναψε τὴ λαμπάδα... Μὰ ὕστερα...

— Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του, μурμουύρισε ὁ Μιχελής.

Κι ἀλήθεια, ὁ Μανολιὸς εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ ρημοκλήσι, εἶχε ἀνάψει τὸ κερὶ, κι ὅλη τὴ μέρα, γονατισμένος στὸ μεσόφωτο, κοίταξε τὸ Χριστὸ κι ἤθελε νὰ τοῦ μιλήσει, μὰ ντρέπονταν, δὲν ἤξερε πῶς νὰ τὸ πει... Κι ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸ τέμπλο τὸν κοίταξε κι αὐτός, κι ἤθελε κι αὐτὸς νὰ τοῦ μιλήσει, μὰ φοβόταν μὴν τὸν τρομάξει, καὶ σώπαινε.

Ὅλη τὴ μέρα τὴν πέρασαν ἔτσι ἀμίλητοι, ὁ ἓνας ἀντίκτρα στὸν ἄλλον, σὰ δυὸ ἐρωτευμένοι ποῦ ξεχειλάει ἡ καρδιά τους, μὰ τὸ στόμα πλαντάει καὶ βουβαίνεται.

Βράδῳ πιά, λίγο πρὶ νὰ περάσουν οἱ τρεῖς φίλοι, ὁ Μανολιὸς σηκώθηκε, φίλησε τὸ χέρι τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἔπαν ὅλα, δὲν εἶχαν πιά τίποτα νὰ ποῦν, ἀνοιξε τὸ πορτάκι καὶ πήρε κατὰ τὸ χωριό.

«Εἶπα ὅτι εἶχα νὰ πῶ, συλλογίζονταν εὐχαριστημένος· μείναμε σύφωνοι, μὲ δῶκε τὴν εὐκὴ του, πάω!»

Καὶ κατέβαινε ἀλαφρωμένος καὶ χαρούμενος τὸ μονοπάτι.

Εἶχε τυλίξει τὸ φαρδὺ μαντίλι του στὸ πρόσωπο, δὲν ἀφῆκε ξεσκεπα παρὰ μονάχα τὰ μάτια, νύχτωνε πιά δταν ἔμπαινε στὸ χωριό. Πῆρε τὰ πιὸ ἀπόμερα δρομάκια, πήγαινε γρήγορα, ψυχὴ δὲ συναπάντησε, ἔστριψε τὴ γωνιά, κανένας στὸ δρόμο, ἄπλωσε ἀποφασιστικὰ τὸ χέρι καὶ χτύπησε τὴν πόρτα τῆς Κατερίνας.

Σὲ λίγο ἀκούστηκαν τὰ τσόκαρα τῆς χήρας στὴν αὐλή.

— Ποιὸς εἶναι; ἀκούστηκε ἡ δροσερὴ φωνὴ ἀπὸ μέσα.

— "Ανοιξε, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός, πού ἄρχισε ἡ καρδιά του νὰ τρέμει.

— Ποιὸς εἶναι; ξανακούστηκε ἡ φωνή.

— Ἐγώ, ἐγώ, ὁ Μανολιός.

Μεμιᾶς ἡ πόρτα ἀνοιξε κι ἡ χήρα ἀπλωσε τὴν ἀγκάλη.

— Ἐσύ 'σαι, Μανολιό μου; εἶπε χαρούμενη. Πῶς ἦταν αὐτὸ τὸ καλὸ; Ἔμπα μέσα.

Μπήκε, ἔκλεισε πίσω του ἡ πόρτα. Τρόμαξε.

Στάθηκε, κοίταξε τὶς δυὸ γλάστρες τὰ γαρούφαλα μέσα στὸ μεσόφωτο καὶ τ' ἄσπρα χοντρά χοχλάδια τῆς αὐλῆς, πού γυάλιζαν. Ἡ καρδιά του ἔτρεμε.

— Γιατί 'χεις τυλιμένο τὸ πρόσωπο; ρώτησε ἡ χήρα. Φοβήθηκες μὴ σὲ δοῦνε; Ντρέπεσαι; Ἔμπα μέσα. Ἔμπα, Μανολιό, μὴ φοβάσαι, δὲ θὰ σὲ φάω.

Ὁ Μανολιός ἔμεινε ἀσάλευτος, ἀμίλητος, στὴ μέση τῆς αὐλῆς· διάκρινε ἀνάρια τὸ πρόσωπο τῆς χήρας νὰ λαμπυρίζει, καὶ τ' ἄσπρα χέρια τῆς καὶ τὸ μισανοιγμένο στηθος...

— Μέρα νύχτα σὲ συλλογιέμαι, Μανολιό, ἔλεγε ἡ χήρα, δὲν μπορῶ νὰ κοιμηθῶ. Κι ἂν κοιμηθῶ, σὲ βλέπω στὸν ὕπνο μου... Μέρα νύχτα σοῦ φωνάζω: Ἔλα! Ἔλα! Κι ἀπόψε, νά, ἦρθες! Καλῶς ὄρισες, Μανολιό μου!

— Ἦρθα γιὰ νὰ γλιτώσεις ἀπὸ μένα, Κατερίνα, εἶπε ἡσυχὰ ὁ Μανολιός. Νὰ μὴ μὲ συλλογιέσαι πιά, νὰ μὴ μὲ φωνάζεις· ἦρθα γιὰ νὰ μὲ σιχαθεῖς, Κατερίνα, ἀδερφή μου.

— Ἐγὼ νὰ σὲ σιχαθῶ, Μανολιό μου; φώναξε ἡ χήρα· μὰ ἄλλη ἐλπίδα στὸν κόσμο δὲν ἔχω. Ἐσύ, χωρὶς νὰ τὸ ξέρεις, χωρὶς νὰ τὸ θές, χωρὶς κι ἐγὼ νὰ τὸ θέλω, εἶσαι ἡ σωτηρία μου... Μὴν τρομάζεις, Μανολιό· δὲν εἶναι τὸ κορμί μου πού σοῦ μιλάει· εἶναι ἡ ψυχὴ μου. Γιατί ἔχω κι ἐγὼ ψυχὴ, Μανολιό.

— Ἔχεις ἀναμμένο τὸ λυχνάρι· πᾶμε μέσα νὰ μὲ δεῖς.

— Πᾶμε, εἶπε ἡ χήρα καὶ πήρε τρυφερὰ τὸ Μανολιό ἀπὸ τὸ χέρι.

Μπήκαν. Τὸ κρεβάτι τῆς χήρας, φαρδύ, ὁμορφοστρωμένο, ἔπιανε ὅλη τὴν κάμαρα· ἀπὸ πάνω του, τὸ κόνισμα τῆς Παναγιᾶς Παρθένας, μ' ἓνα μικρὸ μπροστὰ ἀπὸ τριανταφυλλένιο γυαλί καντηλάκι. Στὸν ἀψηλὸ λυχνοστάτη ἓνα τρίφωτο λυχνάρι ἀναμμένο.

— Δέσε κόμπο στὴν καρδιά σου, Κατερίνα, εἶπε ὁ Μανολιός καὶ πήγε καὶ στάθηκε κάτω ἀπὸ τὶς τρεῖς φλόγες· ἔλα κοντά· κοίταξέ με.

Εἶπε, κι ἄρχισε νὰ ξεδιπλώνει ἀργὰ τὸ μαντίλι.

Φάνηκαν τὰ χεῖλια πρησμένα, σκασμένα, γαλάζια· ὕστερα τὰ μάγουλα ξαφρισμένα, ραγισμένα, κι ἔτρεχαν ἓνα πηχτὸ κίτρινο νερό, σὰν ἔμπου· ὕστερα τὸ κούτελο τουμπανισμένο, κατακόκκινο, σὰν κρέας.

Ἡ χήρα, μὲ γουρλωμένα μάτια, κοίταζε, κοίταζε... Κι ἄξαφνα ἔβαλε τὰ χέρια τῆς στὰ μάτια νὰ μὴ βλέπει, ἔπεσε πάνω στὸ Μανολιό κι ἄρχισε τὸ θρῆνο.

— Μανολιό μου, Μανολιό μου, τοῦ φώναζε, ἀγάπη μου!

Ὁ Μανολιός τὴν ἔσπρωξε σιγά.

— Κοίταξέ με! Κοίταξέ με! τῆς φώναζε. Μὴν κλαῖς, μὴ μὲ ἀγκαλιάζεις· κοίταξέ με!

— Ἀγάπη μου! Ἀγάπη μου! φώναζε ἐκείνη καὶ δὲν ἤθελε νὰ ξεκορμίσει ἀπὸ πάνω του.

— Δὲ μὲ σιχαίνεσαι;

— Πῶς μπορῶ νὰ σὲ σιχαθῶ, παιδί μου;

— Πρέπει, πρέπει, Κατερίνα, ἀδερφή μου· γιὰ νὰ γλιτώσεις... νὰ γλιτώσω κι ἐγὼ.

— Δὲ θέλω νὰ γλιτώσω· ἂν γλιτώσω ἀπὸ σένα, Μανολιό, χάθηκα.

Ὁ Μανολιός σωριάστηκε σ' ἓνα σκαμνί, πλάι στὸ κρεβάτι, ἀπελπισμένος.

— Βόηθα με, Κατερίνα, εἶπε παρακλητικὰ, βόηθα με νὰ σωθῶ... Κι ἐγὼ σὲ συλλογιέμαι, καὶ δὲ θέλω! Βόηθα, νὰ μὴ μολευτεῖ ἡ ψυχὴ μου!

Ἡ χήρα ἀκούμπησε στὸν τοῖχο κατάχλωμη· κοίταζε τὸ Μανολιό, κι ἡ καρδιά τῆς ἔλιωνε, σὰ ν' ἄκουε τὸ παιδί τῆς νὰ τῆς φωνάζει μέσα στὴ νύχτα καὶ νὰ πνίγεται...

— Τί μπορῶ νὰ κάμω γιὰ σένα, παιδί μου; μουρμούρισε τέλος· τί θές νὰ κάμω;

Ὁ Μανολιός σάπαινε.

— Θές νὰ σκοτωθῶ; εἶπε ἡ χήρα· θές νὰ σκοτωθῶ γιὰ νὰ γλιτώσεις;

— Ὅχι! ὄχι! φώναξε ὁ Μανολιός τρομαγμένος· ἡ ψυχὴ σου ἔτσι θὰ χαθεῖ, καὶ δὲ θέλω!

Σάπασαν πάλι· κι ὕστερα ἀπὸ λίγο:

— Ἐγὼ θέλω νὰ σὲ σώσω, εἶπε ὁ Μανολιός· μονάχα ἔτσι πιά θὰ σωθῶ κι ἐγὼ, ἀδερφή μου. Ἡ ψυχὴ σου κρέμεται στὸ λαιμό μου.

— Ἡ ψυχὴ μου κρέμεται στὸ λαιμό σου, Μανολιό μου; ξεφώνισε ἡ χήρα κι ἡ καρδιά τῆς πήδηξε. Πάρ' την, πήγαινε τὴν ὅπου θές. Συλλογίσου τὸ Χριστό· ἔτσι κι αὐτὸς σήκωνε

στο λαιμό του την ψυχή της Μαγδαληνης.

— Αὐτὸν συλλογίζουμαι! φώναξε ὁ Μανολιὸς καὶ ξαφνικὰ ἀλάφρωσε. Αὐτὸν συλλογίζουμαι, ἀδερφή μου, μέρα καὶ νύχτα.

— Ἄκλούθα τὸ δρόμο του, Μανολιό μου. Πῶς ἔσωσε τὴ Μαγδαληνὴ τὴν πόρνη; Ξέρεις ἐσύ, ἐγὼ δὲν ξέρω. Κάνε με δ,τι θές.

Ἦ Μανολιὸς σηκώθηκε.

— Φεύγω. Εἶπες ἓνα λόγο, ἀδερφή μου, κι ἀλάφρωσα.

— Καὶ σύ, Μανολιό μου, εἶπες ἓνα λόγο κι ἀλάφρωσα· με εἶπες: ἀδερφή μου...

Ἦ Μανολιὸς ἄρχισε πάλι νὰ σφιχτοτυλίγει με τὸ φαρδὸ μαντίλι τὸ πρόσωπό του· ἔμειναν πάλι μονάχα τὰ μάτια του ξέσκεπα.

— Ἔχε γειά, ἀδερφή μου, εἶπε· θὰ ξανάρθω.

Ἦ χήρα τὸν πῆρε πάλι ἀπὸ τὸ χέρι, πέρασαν τὴν αὐλή· ἀπλωσε ἡ Κατερίνα, ἔκοψε στὰ σκοτεινὰ μιὰ φούχτα γαρούφαλα.

— Πάρ' τα, εἶπε, ὁ Χριστὸς μαζί σου, Μανολιό!

Τοῦ ἔβαλε στὸ χέρι τὰ γαρούφαλα, μέσα στὸ σκοτάδι. Ἦ Ἄνοιξε τὴν πόρτα, κοίταξε ψυχὴ στὸ δρόμο.

— Δὲ θ' ἀνοιξω πιά τὴν πόρτα μου σὲ κανένα, εἶπε ἡ χήρα. Θὰ περιμένω πότε θὰ ξανάρθεις με τὸ καλό!

Δρασκελίσε ὁ Μανολιὸς τὸ κατώφλι καὶ χάθηκε μέσα στὴ νύχτα.

VII

ΜΠΗΚΕ Ο ΜΑΗΣ, ΚΑΛΟΚΑΙΡΕΨΕ, ΣΤΟΝ ΠΑΧΥ κάμπο ψωμώνουν τὰ σπαρτά, δένουν, χοντραίνουν οἱ ἐλιές, τὰ ἀμπέλια κρέμασαν ἀγουρίδες κι οἱ συκιές δουλεύουν τὸ φαρμακερὸ γάλα μέσα στ' ἄγουρα σύκα τους καὶ μοχτοῦν νὰ τὸ κάμουν μέλι. Τρῶν σκόρδο γιὰ τὴν ὑγεία τους οἱ Λυκοβρυσιώτες καὶ βρωμομίρισε τὸ χωριό· κι ὁ γερο-Πατριαρχεὺς τὸ ἔριξε πάλι στὸ φαί, παραπάχυνε, φούντωσε τὸ αἷμα του, καὶ προχτὲς ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης τοῦ ἔκοψε βεντοῦζες, νὰ μὴν τοῦ ῥθει κόλπος. Κι ὁ γερο-Λαδᾶς μασουλίζει κι αὐτὸς σκορδάκι ταπεινὰ καὶ νοικοκυρεμένα καὶ βουλιάζει ὁ νοῦς του στὸ δῶσε πάρε: πόσο λάδι, πόσο κρασί, πόσο καρπὸ λογαριάζει νὰ βγάλει ἐφέτο, καὶ πόσοι τοῦ χρωστοῦν, καὶ πόσα καὶ πῶς νὰ τὰ πάρει. Καὶ τίς τρεῖς λίρες τοῦ Γιαννακοῦ δὲν τίς ξεχνάει, καὶ λέει νὰ τοῦ βγάλει στὸ σφυρὶ καὶ νὰ τοῦ πάρει τὸ γαῖδουράκι.

Οἱ ἀρραβωνιασμένοι κάνουν ὑπομονή. Τὸ Μάη τὸ μήνα δὲν γίνονται παντρεῖες, τοῦ Θεριστῆ πάλι οἱ δουλειές εἶναι μπόλικες καὶ βιαστικές στὸν κάμπο, ποῦ νὰ ἔχεις τὸ νοῦ σου γιὰ χαρὲς, κι ὕστερα τὸν ἄλλο μήνα πάλι ἀλωνίζουν, τὸν ἄλλο τρυγοῦν, πρέπει νὰ προσμένουν πιά τοῦ Σταυροῦ νὰ καταλαγιάσουν οἱ δουλειές, νὰ κατατάξουν οἱ σοδειές, καὶ τότε θὰ ῥθει ὁ παπᾶς νὰ βλογήσει τὰ νέα ζευγάρια, ποῦ δὲ θὰ ἔχουν πιά πολλὰς ἔγνοιες, θὰ τρῶν τὸν καρπὸ καὶ τὸ λάδι, θὰ πίνουν τὸ κρασί, θὰ κάνουν κέφι νὰ σπέρνουν καὶ νὰ γεννοῦν.

Κι ὁ παπα-Γρηγόρης ἔχει πολλὰς σκοουτοῦρες — ἀκόμα νὰ στεφανωθεῖ ἢ Μαριορῆ. κι ὁ Μιχαλῆς πῆρε κακὸ δρόμο, τὸ

μυαλό του δὲν ἦταν ποτὲ ξουράφι, μὰ τώρα ὀλότελα τὸν ξεμυάλισαν ὁ Μανογιός κι οἱ φίλοι του, τὸν βρήκαν μπόσικο, καὶ δῶσ' του νὸ μοιράζει κρυφὰ ἀπὸ τὸν πατέρα του ἀλεύρι καὶ λάδι στοὺς φτωχοὺς, καὶ κάπου κάπου τὸ καταραμένο γαϊδουράκι τοῦ Γιαννακοῦ — κακὸ ψόφο νὰ 'χει! — κουβαλάει στοὺς ξενομαῖτες τῆς Σαρακήνας κοφίνια τὶς ζωηροφές...

— Μὲ τέτοια διαστραμμένα μυαλά, μουρμούριζε ὁ παπα-Γρηγόρης, γρήγορα θὰ φάει τὸ βιός του ὁ χαζός, καὶ τότε τί θ' ἀπογίνει ἐμένα ἢ κόρη μου;

Καὶ τὸ χειρότερο: ὁ τραγόπαπας τῆς Σαρακήνας λειτουργεῖ κάθε Κυριακὴ μέσα σὲ μιὰ σπηλιά κι ὕστερα κάνει κήρυγμα, κι ἀρχίζουν καὶ τοῦ φεύγουν μερικοὶ ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση καὶ πάνε νὰ τὸν ἀκούσουν τὸ σερσέμη τὸν παπατρέχα...

— “Ἐνα φρασκι μελίσσια εἶναι τὸ κάθε χωριό, μουρμούριζε ὁ παπα-Γρηγόρης, δυὸ μάνες σ' ἕνα φρασκι δὲν χωροῦν ἄς ξεκουμπιστεῖ νὰ πάρει τὸ σμάρι του καὶ νὰ σταφυλιάσει ἄλλοδ' δικό μου φρασκι εἶναι ἡ Σαρακήνα!

Μπῆκε ὁ Μάης καὶ στὴ Σαρακήνα, μὰ ἀπονήστικος καὶ φτωχοντυμένος κάπου μερικὰ ἀγριολούλουδα ἀνάμεσα στὶς πέτρες, μερικὰ βάτα ποὺ πέταξαν ἀνθό, καὶ πλῆθος σαφρες πράσινες καὶ σταχτιές ποὺ βγήκαν στὸ μαγιατικὸν ἥλιο νὰ λιαστοῦν... Μῆτε ἐλιές ἐδῶ, μῆτε ἀμπέλια καὶ περιβόλια ἄγρια μονάχα, ἀπροσκύνητα κατσάβραχα ἔδῶ κι ἐκεῖ κανένα δέντρο καμπουριασμένο ἀπὸ τὸν ἄνεμο, στριμμένο καὶ πολυβάσανο, μὲ τὸ στυφὸ καρπὸ γεμάτο κουκούτσια — ἀγριλιά, χαρουπιὰ, ἀγριαπιδιά, ὄλο ἀγκάθια καὶ μίσος γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Κυριακὴ σήμερα, κι ἡ σπηλιά μὲ τὶς μισοσβησμένες τοιχογραφίες ἦταν φωτισμένη, εἶχαν πάλι ξυπνήσει οἱ ἀσκητές, ἄλλοι μὲ τὰ πιγούνια καὶ τὰ γένια φαγωμένα ἀπὸ τὸν καιρὸ κι ἀπὸ τὴν ὑγρασία, ἄλλοι χωρὶς στῆθος καὶ ποδάρια, σακατεμένοι κι ἀπὸ τὴ μεγάλη Σταύρωση δὲν εἶχε ἀπομείνει παρὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ πρασινισμένο, ὄλο μούχλα, κι ἕνα κομμάτι σταυρός μὲ δυὸ χλωμὰ ποδάρια ποὺ ἔτρεχαν αἷμα...

“Ἄντρες καὶ γυναῖκες εἶχαν τρυπῶξει μέσα στὴ σπηλιά ἀπὸ τὸ πρῶο κι ἔψελναν ὄλο μαζί, κι ὕστερα βγήκαν καὶ κάθισαν στὸν ἥλιο, κι ὁ παπα-Φώτης στάθηκε ἀνάμεσά τους ὄρθιος. “Ἰστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία, κάθε Κυριακὴ, συνηθοῦσε πάντα νὰ μιλάει στὸ χριστιανικὸ κοπάδι του καὶ νὰ τὸ γκαρδιώνει. Τοὺς χαιρετοῦσε πρῶτα, ἔλεγε στὸν καθένα κι ἀπὸ ἕναν καλὸ λόγο, κι ὕστερα ἀρχίζε νὰ τοὺς κηρύχνει τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐδικό του· στὴν ἀρχὴ ἢ φωνὴ του πάντα ἦταν γαληνὴ, μὰ

σιγὰ σιγὰ ἀγρίευε, τὰ λόγια του κατακυλοῦσαν σὰν ἀπὸ ψηλὰ καὶ πέφταν στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων.

— Ζοῦμε ἀκόμα, δὲν τὸ βάνουμε κάτω, γειά σας, παιδιά μου! εἶπε καὶ σήμερα πρόσχαρα, γιὰ νὰ τοὺς δώσει κουράγιο.

Πότε παραβολὲς τοὺς ἔλεγε, πότε γιὰ τὴ δικὴ του τῆ ζωῆ, τὰ ὅσα εἶδε κι ἔπαθε, πότε ἔπαιρνε τὸ Εὐαγγέλιο, τὸ ἀνοίγε ὅπου λάχαινε, διάβαζε δυὸ τρία λόγια κι ἔπαιρνε φόρα· κι ὀμπρὸς στὰ συνεπαρμένα μάτια τῶν κατατρεμμένων ἀνοίγουνταν κι οἱ ἑπτὰ οὐρανοί, καὶ γίνονταν φτέρουγες τὰ κουρέλια· φτέρουγες πετοῦσαν καὶ τὰ πεινασμένα σπλάχνα καὶ ξεχνοῦσαν τὴν πείνα.

— Τὴν πιὸ μεγάλη ἀλήθεια τὴ λέμε παραμῦθι, ἄρχισε σήμερα ὁ παπα-Φώτης ἕνα παραμῦθι θὰ σᾶς πῶ σήμερα, παιδιά μου, ἔλατε πιὸ κοντά. “Ἐ σεῖς, γυναῖκες ποὺ κλαῖτε, γιὰ σᾶς μιλῶ, ζυγῶστε!

Ζύγωσαν οἱ γυναῖκες μὲ τὰ παιδιά τους, κουκούβισαν γύρα του· πίσω τους οἱ ἄντρες ἔμειναν ὄρθιοι, κι οἱ γέροι, ἀκουμπισμένοι στὰ ραβδιά τους, ἀφουκράζονταν.

— Μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ, ἄρχισε ὁ παπα-Φώτης, βγήκαν δυὸ πουλολόγοι σ' ἕνα βουνὸ κι ἔστησαν τὰ δίχτυα τους· τ' ἀπλωσαν, καὶ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρῶο πῆγαν, καὶ τί νὰ δοῦν; τὰ δίχτυα ἦταν γεμάτα ἀγριοπερίστερα. Χιμοῦσαν τὰ κακόμοιρα ἀπελπισμένα νὰ ξεφύγουν, μὰ τὰ μάτια τοῦ δίχτυοῦ ἦταν στενὰ πολὺ, ποῦ νὰ περάσουν! Σωριάστηκαν τὸ λοιπὸν ὄλα μαζί τρεμάμενα καὶ περίμεναν. «Πετοῖ καὶ κόκαλο εἶναι τ' ἄτιμα, εἶπε ὁ ἕνας κυνηγός, πῶς θὰ τὰ πουλήσουμε στὸ παζάρι; — “Ἄς τὰ ταῖσουμε καλὰ μερικὲς μέρες, νὰ παχύνουν», εἶπε ὁ ἄλλος. Τοὺς ἔριξαν μπόλικο τάιστρο, τοὺς ἔβαλαν καὶ νερό, ρίχτηκαν τὰ περιστέρια νὰ τρῶν καὶ νὰ πίνουν· ἕνα μονάχα δὲ θέλησε νὰ φάει, ἔμεινε νηστικό· τὶς ἄλλες μέρες, καινούριο τάιστρο· τὰ περιστέρια ἀρχίζαν κάθε μέρα καὶ πάχαιναν, καὶ μονάχα τὸ ἕνα λίγνευε κι ὄλο καὶ μάχουνταν νὰ περάσει ἀπὸ τὸ δίχτυ. “Ὀσπου μιὰ μέρα ἦρθαν οἱ κυνηγοὶ νὰ τὰ μαζέψουν καὶ νὰ τὰ πάνε στὸ παζάρι· τὸ περιστέρι, ποῦ εἶχε μείνει νηστικό, τόσο εἶχε λιγνέψει, ποῦ ἔδωκε μιὰ, πέρασε ἀπὸ τὸ δίχτυ καὶ φτερούγισε λεύτερο στὸν ἀγέρα... Αὐτὸ ἔναι τὸ παραμῦθι, παιδιά μου. Γιατί σᾶς τὸ δηγήθηκα; Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὸ ξεδιαλύνει; Ἐσεῖς οἱ γέροι, τί λέτε; Στύψετε τὸ μυαλό σας!

Μὰ οἱ γέροι σώπαιναν· πετάχτηκε τότε ὁ σαραντάπηχος ὁ φλαμπουριάρης.

— Θὲς νὰ πεῖς, θαρρῶ, γέροντα, γιὰ τὴν πείνα μας· πῶς αὐτὴ θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ βροῦμε τὴ λευτεριά μας... Εἴμαστε, θὲς

νά πείς, κι εμείς σαν τὸ περιστέρι ποὺ νήστευε... Μὰ παρακάτω δὲν καταλαβαίνω... Δὲν πάει τὸ μυαλό μου πιδέρα, καὶ νά με συμπαθῶς.

— Τὸ βρήκες τὸ σπουδαιότερο, Λουκᾶ, ἔχε τὴν εὐκὴ μου, εἶπε ὁ γέροντας. Νά σᾶς ξηγήσω, παιδιά μου, τὰ παρακάτω. Εἶχαμε ἀρχίσει στὸ πλούσιο τὸ χωριό μας νά βαραινουμε, νά πολυτρῶμε καὶ νά παραφορτώνουμε τὴν ψυχὴ μας μὲ κρέατα. Εἰρήνη, ἀσφάλεια, καλοπέραση, ἢ σάρκα εἶχε θρασέψει κι εἶχε καταπλακώσει τὴν ψυχὴ. Λέγαμε: ὄλα πᾶνε καλά, δικαιοσύνη βασιλεύει στὸν κόσμον, κανένας δὲν πεινάει, κανένας δὲν κρῶνει, κόσμος καλύτερος δὲν ὑπάρχει. Κι ὁ Θεὸς μᾶς λυπήθηκε — μᾶς ἔστειλε τὸν Τοῦρκο ποὺ μᾶς ξεπάτωσε, μᾶς πέταξε στοὺς πέντε δρόμους, ἀδικηθήκαμε κι εἶδαμε πὼς ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος ἀδικίες· πεινάσαμε καὶ κρῶσαμε, κι εἶδαμε πὼς ὑπάρχει πείνα καὶ κρῶσ· καὶ δίπλα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ κρῶνουν καὶ πεινοῦν — τὸ ἴδαμε κι αὐτό! — ἄλλοι ποὺ τρῶν τὸν ἀβλέμονα, κι εἶναι πάντα ἀναμμένα τὰ τζόκια τους, καὶ βλέπουν τοὺς γυμνοὺς καὶ πεινασμένους καὶ γελοῦν. Μᾶς ἀνοιξε ἡ συμφορὰ τὰ μάτια μας, εἶδαμε· μᾶς ἀνοιξε ἡ πείνα τὰ φτερά μας, ξεφύγαμε ἀπὸ τὸ δίχτυ τῆς ἀδικίας καὶ τῆς καλοπέρασης· εἴμαστε λεύτεροι! Μποροῦμε τώρα ν' ἀρχίσουμε μιὰν καινούρια, πιδέρα τίμια ζωὴ, δόξα σοι ὁ Θεός!

Κανένας δὲ μίλησε· οἱ γέροι κουνούσαν τὰ κεφάλια τους, οἱ γυναῖκες δὲν ἔπαψαν τὸ σιγανὸ τους θρήνο, καὶ μονάχα οἱ ἄντρες κοίταζαν στὰ μάτια τὸ γέροντα κι ἀναφετέριζε μέσα τους ἡ παλικαριά καὶ τὸ πείσμα.

Καὶ μονάχα πάλι ὁ φλαμπουριάρης σήκωσε τὴ φωνή:

— Γέροντά μου, καλὸς ὁ λόγος σου, ὁ Θεὸς μᾶς λυπήθηκε καὶ μᾶς ἔστειλε τὴ συμφορὰ· ὅμοια μαστιγώνει κι ὁ καλὸς καβαλάρης τὸ τεμπέλικο ἄτι... Μαστίγωσε ἡ συμφορὰ τὰ αἱματά μας, ἀνοιξε τὴν καρδιά μας, λευτερωθήκαμε. Μὰ τώρα πὼς θὰ βάλουμε κάτω τὴ συμφορὰ; αὐτὸ νά μᾶς πεί; ἂν δὲν τὴ βάλουμε εμεῖς κάτω, αὐτὴ θὰ μᾶς βάλει. Αὐτὴ θὰ μᾶς φάει, γέροντά μου! ξεφώνισε καὶ τὰ μάτια του βούρκωσαν, θυμήθηκε τὸ ἀγοράκι του, τὸ Γιωργιό, ποὺ τοῦ εἶχε πεθάνει στὸ δρόμο.

— Θὰ τὴ βάλουμε στὸ ζυγὸ τὴ συμφορὰ, μὴ φοβᾶσαι, Λουκᾶ μου! τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ παπᾶς. Θὰ μπεῖ στὴ δούλεψη μας, θὰ τὸ δεῖς. Δουλειά, ὑπομονή, ἀγάπη, νά τ' ἄρματά μας. Ἔχετε ἐμπιστοσύνη. Ἐγὼ σφαλῶ τὰ μάτια καὶ βλέπω: σπῖτια τριγύρα μου πετροχτισμένα, ἐκκλησιά μὲ τὸ καμπαναριό της, σκολειὸ δίπατο μὲ φαρδιὰν ἀλλή γεμάτη παιδιά, καὶ γύρα ἀπὸ

τὸ χωριὸ περβόλια, ἀμπέλια καὶ σπαρτά... Κάμαμε κιόλα ἀρχὴ· βρήκαμε ἀνάμεσα στὶς πέτρες λιγοστὴ γῆς, τὴ φυτέψαμε· βάλαμε τὰ ρέμπελα νερὰ σὲ ἀλλάκια· κεντρίσαμε τ' ἀγγιόξυλα· ἀρχίσαμε κιόλα νά χτίζουμε... Δυὸ τρεῖς καλοὶ ἀνθρώποι μένουν ἀκόμα στὸ ἀρχοντοχώρι αὐτό, ὄνομα καὶ πρᾶμα Λυκόβρυση, καὶ μᾶς θυμοῦνται· πότε ἕνας μᾶς φέρνει ὄλο τὸ βιὸς του, τρεῖς χρυσὲς λίρες, πότε ἄλλος μᾶς στέλνει κοφίνια ζωθοφῆς καὶ πότε μιὰ ἀμαρτωλὴ γυναῖκα τὴν προβάτα της... Κι ἕνας ἄλλος ἀμαρτωλός, ποὺ πέθανε προχτές, μᾶς θυμήθηκε τὴν ὥρα ποὺ ψυχομαχοῦσε καὶ μᾶς κληροδότησε ἕνα σεντούκι γεμάτο — ὁ Θεὸς νά συχωρέσει τὴν ψυχὴ του τὴν ἀμαρτωλὴ! Ριζώνουμε, παιδιά μου, πιάνουμε πάλι στὸ χῶμα, θὰ πετάξουμε πάλι μπῶι, ἔχετε ἐμπιστοσύνη!

— Θὰ ξαναρχίσουμε πάλι τὰ ἴδια, γέροντά μου; φώναξε ἕνα ἀγριεμένο παλικάρι, μ' ἕνα κουρέλι στὴ μέση, χλωμιασμένο ἀπὸ τὴν πείνα. Πάλι τὰ ἴδια, γέροντά μου; Φτοῦ κι ἀπαρχῆς; Τὸ θυμᾶσαι καλά, δὲν ἦταν μονάχα πλούσιοι στὸ χωριὸ μας, ἦταν καὶ φτωχοί· ἐμένα ἢ μάνα μου πέθανε τῆς πείνας, τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ χωριὸ κολυμποῦσε στὸ λάδι καὶ στὸ κρασί κι ὄλοι οἱ φούρνοι τῆς γειτονιάς ξεφουρνίζαν ψωμί κι ἡ μάνα μου λιγοθυμοῦσε ἀπὸ τὴ μυρωδιά... Πάλι τὰ ἴδια τὸ λοιπὸν, γέροντά μου; Πάλι πλούσιοι καὶ φτωχοί;

Ἐπαπα-Φώτης κατέβασε τὸ κεφάλι· κάμποση ὥρα ἔμεινε συλλογισμένος.

— Πέτρο, εἶπε τέλος, εἶσαι ντόμπρος καὶ ἀψὺς καὶ μοῦ ἀρέσεις. Ὅ,τι ρωτᾶς σὺ ἀπὸ μένα, τὸ ρωτᾶ κι ἐγὼ μέρα νύχτα ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὸν παρακαλῶ νά με φωτίσει. «Καινούρια θεμέλια, φωνάζω στὸ Θεὸ, θέμε καινούρια θεμέλια, Κύριε, γιὰ τὸ καινούριο χωριὸ μας. Ὅχι πιά ἀδικίες· ἢ ὄλοι νά πεινοῦν καὶ νά κρῶνουν ἢ ὄλοι νά τρῶν καὶ νά ντύνονται. Δὲν μποροῦμε, Κύριε, νά βάλουμε δικαιοσύνη στὸν κόσμον;»

— Καὶ τί σοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Θεός; ρώτησε ὁ νέος μὲ τραχιὰ φωνή.

— Σιγὰ σιγὰ, ὅσο μπορεῖ τὸ φτωχὸ μυαλό μου, δέχεται τὸ φῶς του. Ἡ συμφορὰ — ἄς εἶναι καλά! — μᾶς ἔκαμε τώρα ὄλους ἴσους, ὄλοι γενήκαμε φτωχοί, καμιά γειτόνισσα δὲν ἔχει πιά φούρνο νά ξεφουρνίσει καὶ δὲν μπορεῖ πιά νά πῆσει στὴν ἀμαρτία καὶ νά μὴ δώσει στὴ γειτόνισσα ποὺ πεινάει. Ὅ,τι πρὶν ἦταν δύσκολο, νά ἡ στιγμή, παιδιά μου, νά γίνει! Λευτερώθηκε ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὶς γεμάτες κοιλιές, μπορεῖ νά πετάξει!

Στράφηκε σ' ἕνα γέρο, ποὺ ἀκουμπισμένος στὸ ραβδί του

ἀφουκράζονταν και κουνουσε το κεφάλι.

— Ποιός μπορούσε εσένα, γερο-Χαρίλαε, τοῦ κάνει, πρὶν ἀπὸ τρεῖς μῆνες νὰ σοῦ πάρει τ' ἀμπέλια και τὰ λιόδεντρα και νὰ τὰ μοιράσει στοὺς φτωχοὺς; Θὰ τὰ ἴδινε;

— Ὁ Θεός νὰ μὲ συχωρέσει, ἀποκρίθηκε ὁ γέρος, ποτέ! Θὰ ἴκοβες τοῦ λόγου σου και θὰ μοίραζες τὰ χέρια σου, τὰ πόδια σου, τὰ πλεμόνια σου στοὺς γειτόνους; Ἔτσι εἶχα κι ἐγὼ τίς ἐλιές μου και τ' ἀμπέλια.

— Μήτε κι ἡ ἀφεντιά σου δὲ θ' ἀνοιγες τὸ σεντούκι σου, γερο-Παυλή, νὰ μοιράσεις τίς λίρες σου στὴ φτώχεια.

Ἔνας γέρος ἀντίκτρα στὸν παπὰ μάζευε τὰ φρύδια και δὲν ἀποκρίθηκε· ἀναστέναξε μονάχα βαριά, γιατί θυμήθηκε τὰ σεντούκια του.

— Ὅποιος ἔχει γώματα, φώναξε ἀγριεμένος ξαφνικά ὁ παπα-Φώτης, ὅποιος ἔχει χώματα και δέντρα, γίνεται χῶμα και δέντρο, χάνει τὸ θεϊκό της πρόσωπο ἢ ψυχὴ του· ὅποιος ἔχει σεντούκι, γίνεται σεντούκι· σεντούκι εἶχες γίνε, δυστυχισμένη Παυλή, χῶμα εἶχες γίνε, πρὶν ἀκόμα νὰ πεθάνεις, κακομοίρη Χαρίλαε! Μὰ —δόξα σοι ὁ Θεός! — γλιτώσαμε! Εἶδατε ἐπιτέλους και σεῖς, νοικοκυραῖοι μου, τί θὰ πῆ γδύμνια και πείνα, καταλάβατε τὸν πόνο τοῦ φτωχοῦ.

— Ναί, ἀναστέναξε ὁ γερο-Παυλῆς, κατάλαβα.

— Τώρα ὅλα θὰ τὰ βάλουμε κάτω, ἐξακολούθησε ὁ παπα-Φώτης, δὲν ἔχει δικό σου και δικό μου, δὲν ἔχει πὴν φράχτες και κλειδαριές και σεντούκια· ἐδῶ ὅλοι θὰ δουλεύουμε κι ὅλοι θὰ τρῶμε. Καθένας θὰ δουλεύει ὅ,τι μπορεῖ, ὅσο μπορεῖ· ἄλλος ψαράς στὴ Βοῖδομάτα, ἄλλος κυνηγός, ἄλλος θὰ δουλεύει τὴ γῆς, ἄλλος θὰ βόσκει ὅ,τι ζωντανὸ μᾶς πέψει ὁ Θεός. Ἀδέρφια εἴμαστε, μαθές, μιὰ φιλία εἴμαστε, ἕναν πατέρα ἔχουμε, τὸ Θεό.

»Καινούρια θεμέλια νὰ βάλουμε στὴν ψυχὴ μας, φώναξε ὁ γέροντας ἀπλώνοντας τὴν ἀγκαλιά του σὲ ὄλους, καινούρια θεμέλια, δύσκολο πολὺ, βοηθάτε με, ἀδέρφια! Δουλειά, ὑπομονὴ και ἀγάπη — και πίστη στὸ Θεό! Πῶς ἦταν οἱ πρῶτοι χριστιανοί; Μαζεύονταν κάτω σὲ κατακόμπες, βαθιὰ στὴ γῆς, κι ἔβαναν καινούρια θεμέλια στὸν κόσμο. Τοῦτες οἱ σπηλιές, στὰ σπλάχνα τῆς γῆς, εἶναι κι ἐμᾶς οἱ κατακόμπες μας, ἔχουμε κι ἐμεῖς μαζί μας τὸ Χριστό, εἶδαμε τὴν ἀδικία, θὰ βάλουμε τάξη! Μὴ φοβᾶσαι, Πέτρο, παιδί μου, ξέχασε τὰ περασμένα, ξορκισμένα νὰ ναι! Βοηθάτε, ὅλοι μαζί, καινούριο κόσμο νὰ φυτέψουμε!

Ἄλοι συνεπαρμένοι σηκώθηκαν και κύκλωσαν τὸν παπὰ τους.

— Ἄλοι μαζί! φώναξε πάλι ὁ παπὰς. Ἄλοι μαζί! νὰ ὁ καινούριος λόγος, αὐτὸς θὰ μᾶς σώσει!

— Ἄλοι μαζί! φώναξαν γυναῖκες κι ἄντρες και σήκωσαν τὰ χέρια σὰ νὰ ὀρκίζονταν.

Ὁ γερο-Χαρίλαος ἔκαμε τὸ σταυρό του.

— Ἡ φτώχεια πλάτυνε τὴν καρδιά μου, εἶπε και τὰ μάτια του βούρκωσαν· μὴ μοῦ δώσεις, Θεέ μου, πλοῦτος, γιατί θὰ γίνω πάλι κακός!

— Μὴ φοβᾶσαι, γερο-Χαρίλαε, φώναξε ὁ Πέτρος γελώντας, μὴ φοβᾶσαι, δὲ θὰ σὲ ἀφήσουμε νὰ πλουτίσεις!

Ἐβγαλε τὸ πετραχήλι του ὁ παπὰς, τὸ δίπλωσε, τὸ ἔδωκε σὲ μιὰ γριούλα, πὸν τὴν εἶχε κάμει ἐκκλησάρισσα.

— Παιδιά, εἶπε, Κυριακὴ σήμερα, ἀναπαυτεῖτε· αὔριο θὰ ἀρχίσει πάλι δουλειά. Ρίχτε οἱ νέοι τὸ λιθάρι, κάντε σύναξη και βουλευτεῖτε οἱ ἄντρες, μαζευτεῖτε οἱ γυναῖκες, μιλήστε, παρηγορηθεῖτε ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη· ἐγὼ πρέπει ν' ἀνέβω στὸ ἀντικρινὸ βουνό, ὅπου οἱ καλοὶ φίλοι μας οἱ κοφινάδες μὲ περιμένουν. Καλὸ βράδυ, παιδιά μου, ὁ Θεός μαζί μας!

Εἶπε, πήρε τὸ ραβδί του και μπήκε στὸ δρόμο.

Μαζεμένοι οἱ τρεῖς ἀπόστολοι, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Ἰωάννης, τριγύρα ἀπὸ τὸ Μανολιό, εἶχαν ἀνοίξει τὸ μικρὸ Εὐαγγελιάκι πὸν εἶχε φέρει σήμερα τὸ πρῶν ὁ Γιαννακός κι εἰτοιμάζονταν ν' ἀρχίσουν τὴν ἀνάγνωση.

Εἶχαν πιά συνηθίσει τὸ ξαφρισμένο πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ, ὁ πρῶτος τρόμος εἶχε περάσει, μπορούσαν τώρα νὰ τὸ ἀντικρίσουν χωρὶς ἀναγούλα και φόβο. Ὁ Γιαννακός εἶχε πάει, κρυφὰ ἀπὸ τὸ Μανολιό, και παρακάλεσε τὸν παπα-Φώτη νὰ ῥθει νὰ δεῖ τὴν ἀρρώστια τοῦ φίλου τους και νὰ βγάλει κρίση. Ἦταν κοσμογυρισμένος, πολυβασανισμένος ὁ παπὰς, κάτεχε ὄλες τίς ἀρρώστιες τῆς σάρκας και τῆς ψυχῆς, μπορούσε — ποιὸς ξέρει; — νὰ βρεῖ θαράπειο... Μπορεῖ ὁ Μανολιός νὰ μὴν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀλοιφές και μαντζούνια· μπορεῖ ἢ ξαφνικὰ τούτη ἀρρώστια του νὰ ἔχει ἀλλοῦ τίς ρίζες της, νὰ ἔταν ἐνέργεια δαίμονα, κι ὁ παπὰς θὰ ξόρκιζε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτο.

Ἄνέβηκαν λοιπὸν σήμερα κι οἱ τρεῖς στὸ βουνό, και καθένας κρατοῦσε και τὸ πεσκέσι του στὸν ἀρρωστο φίλο· ὁ Γιαννακός τὸ Εὐαγγελιάκι, ὁ Κωσταντῆς ἕνα κουτὶ λουκούμα, ὁ Μιχελῆς

Ένα μικρό κόνισμα, τή Σταύρωση. Ήταν παλιό πολύ, κληρονομιά τής μάνας του, και παράσταινε τὸ Χριστὸ σταυρωμένον· και γύρα τριγύρα ἦταν ζωγραφισμένα χιλιάδες χελιδόνια, ὄχι ἀγγέλοι, χελιδόνια, κι εἶχαν καθίσει στὰ μπράτσα και στήν κορυφή τοῦ σταυροῦ, με τὸ ραμφὶ ἀνοιγμένο, σὰ νὰ κελαηδοῦσαν... Κι ὁ σταυρὸς ἀλάκερος εἶχε ἀνθίσει, ἀπὸ τῆ ρίζα ὡς τὴν κορυφή, κι εἶχε πετάξει τριανταφυλλένια λουλουδάκια, θαρρεῖς κι ἦταν μυγδαλιὰ ἀνθισμένη. Μέσα στὰ λουλούδια και στὰ πουλιὰ ἦταν ὁ Χριστὸς σταυρωμένος και χαμογελοῦσε· και στή ρίζα τοῦ σταυροῦ ἡ Μαγδαληνὴ ἡ πόρνη, κανένας ἄλλος, και σφουγγίζε με τὰ ξέπλεκα μαλλιά τῆς τὸ αἷμα ποῦ χύνουνταν ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ...

Ὁ Μανολιὸς κάθουνταν στὸ πεζούλι ἀπόξω ἀπὸ τὸ μαντρί και τοὺς περίμενε. Εἶχε λουστει, εἶχε βάλει τὰ κυριακάτικὰ του, κρατοῦσε τὴν ἄγια προσοπίδα ποῦ ἔχε σκαλίσει και κοίταξε τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ. Πότε καταπρόσωπα, πότε τὸ ἴστριβε δεξιά, πότε ζερβά, γιὰ νὰ χαρεῖ τὸ κλάμα, τὸν πόνο και τὸ χαμόγελο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μανολιὸς πῆρε τὰ δῶρα, προσκύνῃσε τὸ Εὐαγγέλιο, κοίταξε πολλὴν ὥρα τὴ Σταύρωση.

— Δὲν εἶναι τοῦτη ἡ Σταύρωση, εἶναι ἡ Ἰανοῖξη, μουρμούρισε.

Κοίταξε τὴ γυναῖκα στὰ πόδια τοῦ Σταυροῦ, με τὰ λυτὰ ξανθὰ μαλλιά, κι ἀναστέναξε.

Κόλλησε τὸ στόμα του στὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ, μὰ εὐτὺς ἀποτραβήχτηκε ταραγμένος· τοῦ φάνηκε πὼς εἶχε φιλήσει τὰ ξανθὰ μαλλιά και τὸ γυμνὸ σβέρκο τῆς πόρνης.

Ὁ Γιαννακὸς πῆρε τὸ κόνισμα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Μανολιοῦ.

— Ἐλα, Μανολιό, εἶπε, πάρε τὸ Εὐαγγέλιο, διάβασε.

— Τί νὰ διαβάσουμε, Γιαννακό;

— Ἰανοῖξε, κι ὅ,τι τύχει! Κι ὅ,τι δὲν καταλαβαίνουμε, θὰ τὸ κουβεντιάσουμε μαζί, ὅσο νὰ τὸ βροῦμε...

Πῆρε τὸ Εὐαγγέλιο ὁ Μανολιός, ἔσκυψε, τὸ φίλησε και τὸ ἄνοιξε.

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, εἶπε, κι ἄρχισε σιγά, συλλαβιστά, νὰ διαβάζει:

«*Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, και καθίσαντος αὐτοῦ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, και ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς λέγων· μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.*»

— Εὐκόλο εἶναι, εἶπε ὁ Γιαννακὸς εὐχαριστημένος· δόξα σοι ὁ Θεός, τὰ κατάλαβα ὄλα· και σύ, Κωσταντής;

Μὰ ὁ Κωσταντῆς εἶχε μιὰ ἀπορία:

— Τί θὰ πεῖ «*πτωχοὶ τῷ πνεύματι*»; ρώτησε.

— Ὅσοι εἶναι ἀγράμματοι, ξήγησε ὁ Γιαννακός· ὄσοι δὲν πῆγαν σὲ μεγάλη σκολειὰ, νὰ πάρει ἀέρα ὁ νοῦς τους.

— Ὅχι ἀγράμματοι, διόρθωσε ὁ Μανολιός. Μπορεῖς νὰ ἴσαι γραμματισμένος, σὰν τὸν παπα-Φώτη, και νὰ μπεῖς στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Μπορεῖς νὰ ἴσαι ἀγράμματος, και νὰ μὴν μπεῖς, ὅπως ὁ γερο-Λαδᾶς... Κάτι ἄλλο θέλει νὰ πεῖ, Γιαννακό μου· τί λὲς και σύ, Μιχελή;

— Ἀπονήρευτοι, πρότεινε ὁ Μιχελῆς, ὄσοι ἔχουν τὸ πνεῦμα ἄπλο, καθαρὸ, ποῦ δὲ μοιράζουν τὴν τρίχα στὰ τέσσερα, παρὰ πιστεύουν με ἀθωότητα κι ἐμπιστοσύνη... Ἔτσι μοῦ φαίνεται νὰ ρωτήσουμε και τὸν παπα-Φώτη.

— Παρακάτω! εἶπε ὁ Γιαννακὸς ἀνυπόμονος. Πάει αὐτὸ, παρακάτω!

Ὁ Μανολιὸς ξανάπιασε τὸ διάβασμα:

— «*Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.*»

— Αὐτὸ ἴναι πιὸ δύσκολο, εἶπε ὁ Γιαννακὸς ξύνοντας τὸ κεφάλι· τί θὰ πεῖ «*παρακληθήσονται*»;

— Θὰ τοὺς παρακαλέσουν... ξήγησε ὁ Κωσταντῆς. Μὰ ποιοὶ θὰ τοὺς παρακαλέσουν; ποιούς; δὲν καταλαβαίνω.

— Ἐγὼ ἀπάνω κάτω καταλαβαίνω, εἶπε ὁ Μανολιός· ὄσοι ἔχουν πένθος, πάει νὰ πεῖ ὄσοι ὑποφέρουν και πονοῦν, αὐτοὶ δὲν πρέπει νὰ στενοχωριοῦνται· ὁ Θεὸς θὰ τοὺς παρηγορήσει.

— Κι αὐτὸ νὰ τὸ ρωτήσουμε, εἶπε πάλι ὁ Γιαννακὸς ποῦ βιάζονταν· παρακάτω!

— «*Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.*»

— Αὐτὸ πῶς εἶναι ὀλοφάνερο! φώναξε ὁ Γιαννακός. Χαρὰ σ' ἐκείνους ποῦ ἴναι πραεῖ, πάει νὰ πεῖ ἀγαθοὶ, μαλακοὶ, εἰρηνικοὶ· αὐτοὶ στὸ τέλος θὰ νικήσουν, κι ἡ γῆς ἀλάκερη θὰ γίνει δική τους. Πάει νὰ πεῖ, ὄχι με τὸν πόλεμο παρὰ με τὴν ἀγάπη θὰ κερδίσουν τὸν κόσμο. Κάτω ὁ πόλεμος! ὄλοι εἴμαστε ἀδέρφια!

— Κι οἱ Τοῦρκοι; ρώτησε ὁ Κωσταντῆς, ποῦ δίσταζε νὰ τὸ παραδεχτεῖ.

— Κι οἱ Τοῦρκοι! ἀποκρίθηκε συνεπαρμένος ὁ Γιαννακός· κι ὁ Ἄγας και τὸ Γιουσουφάκι κι ὁ σεῖζης· ὄλοι!

— Κι αὐτοὶ ποῦ ξεπάτωσαν τὸ χωριὸ τοῦ Παπα-Φώτη; ρώτησε ἀμετάπειστος ὁ Κωσταντῆς.

Ὁ Γιαννακὸς ἔξυσε πάλι τὸ κεφάλι του.

— Αὐτὸ δὲν τὸ ξέρω, εἶπε· νὰ ρωτήσουμε τὸν παπα-Φώτη... Παρακάτω!

— «Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.»

— Ἄ! ἔκαμαν ὄλοι, ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ χορτάσουμε δικαιοσύνη.

Ὁ Γιαννακὸς πῆρε φωτιά. Σηκώθηκε.

— Μακάριοι, φώναξε, ὅσοι πεινοῦν καὶ διψοῦν δικαιοσύνη! Ἐμεῖς εἴμαστε, σ' ἐμᾶς μιᾷ ὁ Χριστὸς, παιδιά, σ' ἐμᾶς τοὺς τέσσερεις ποὺ πεινοῦμε καὶ διψοῦμε δικαιοσύνη. Ἔκαμε, ἀδέρφια, φτερά ἢ καρδιά μου· σὰ νὰ γύρισε ὁ Χριστὸς τὸ πρόσωπό του κατὰ μένα καὶ μοῦ μίλησε... Κουράγιο, παιδιά! Παρακάτω, Μανολιό μου!

— «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.»

— Ἄκου τα, γερο-Πατριαρχέα! φώναξε ὁ Γιαννακὸς καὶ πετάχτηκε πάλι ἄπάνω, ἄκου τα, φαταούλα, ποὺ μᾶς θάρῃς στὸ δρόμο καὶ δὲ μᾶς χαιρετᾷς πιά, γιατί δώσαμε ἐλεημοσύνη τέσσερα κοφίνια θροφῆς στοὺς φτωχοὺς! Ἄκου τα, παπα-Γρηγόρη, ποὺ λύσσιαξες νὰ διώξεις τοὺς πεινασμένους, γιὰ νὰ ἴναι τὸ τραπέζι σου κάργα, κι ἢ κοιλιά σου κάργα, νὰ σπάσει, νὰ βρωμίσει τὸν κόσμο! Ἄκου τα, γερο-Λαδᾶ, τσιφούτη, ποὺ δὲ δίνεις μήτε τοῦ ἀγγέλου σου νερό! Γειά σου, Μιχελή μου, ποὺ δὲ μοιάζεις τοῦ κυροῦ σου· ἐσὺ θὰ μπεῖς στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, μαζί με τὰ τέσσερα κοφίνια· γιατί δικὰ σου ἦταν τὰ πράματα, δὲν ἦταν δικὰ μας... Παρακάτω!

— «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.»

— Δὲν καταλαβαίνω ὅλα τὰ λόγια, εἶπε ὁ Κωσταντής, μὰ καταλαβαίνω ἄλακερο τὸ νόημα· μονάχα αὐτὸ τὸ «ὄψονται» μὲ σασιτίζει. Τί θὰ πεῖ «ὄψονται»;

— Θὰ δοῦν τὴν ὄψη τοῦ Θεοῦ, βρὲ κουτέ! εἶπε ὁ Γιαννακὸς· ὅσοι ἔχουν καρδιά καθαρὴ θὰ δοῦν τὴν ὄψη τοῦ Θεοῦ. Νά το!

— Μὰ ποὺ τὰ ξεσκόλισες ὅλα αὐτά, Γιαννακό; ἔκαμε σατισμένος ὁ Κωσταντής· δὲ μοῦ λὲς πῶς ὁ νοῦς σου εἶναι σοφὸς Σολομώντας!

— Μωρέ, δὲν τὰ ξηγῶ με τὸ νοῦ, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς· τὰ ξηγῶ με τὴν καρδιά· αὐτὴ ἴναι ὁ σοφὸς Σολομώντας! Παρακάτω!

— «Μακάριοι ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἰπωσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.»

— Ἀκόμα μιὰ φορά, Μανολιό μου, εἶπε ὁ Γιαννακὸς· καί

πιὸ σιγά, νὰ σὲ χαρᾷ· τοῦτο μοῦ φαίνεται, ὁ Θεὸς νὰ μὲ συχωρέσει, λίγο μπερδεμένο.

Ὁ Μανολιὸς ξαναδιάβασε.

— Θεοφάνερο μοῦ φαίνεται, εἶπε· ὄλοι στὸ χωριὸ οἱ προεστοὶ κι οἱ νοικοκυραῖοι κι οἱ ψεῦτες κι οἱ ἄτιμοι θὰ μᾶς κυνηγήσουν μιὰ μέρα, ἐμᾶς τοὺς τέσσερεις, καὶ θὰ μᾶς διώξουν γιατί θὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια. Θὰ φέρουν ψευτομάρτυρες, νὰ μαρτυρήσουν ἐναντίον μας. Μπορεῖ καὶ νὰ μᾶς πετροβολήσουν, μπορεῖ καὶ νὰ μᾶς σκοτώσουν· τὰ ἴδια δὲν ἔκαμαν καὶ στοὺς προφῆτες; Μὰ ἐμεῖς πρέπει νὰ ἔχουμε χαρὰ μεγάλη, ἀδέρφια, γιατί θὰ δώσουμε τὴ ζωὴ μας γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Χριστοῦ. Ὁμοῖα κι Αὐτὸς δὲν ἔδωκε τὴ ζωὴ του γιὰ τὸ χατίρι μας; Αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ.

— Ἔχεις δίκιο, Μανολιό, εἶπε ὁ Γιαννακὸς καὶ τὰ μάτια του πέταξαν σπίθες. Βλέπω τὸν παπα-Γρηγόρη νὰ πηγαίνει μπροστὰ σὰν τὸν Καϊάφα· καὶ τὸ Λαδᾶ ἀπὸ πίσω νὰ φωνάζει: «Σκοτώστε τους! Σκοτώστε τους! Θέλουν ν' ἀνοίξουν τὰ σεντούκια μας καὶ νὰ μοιράσουν τίς χρυσὲς λίρες μας!» Καὶ τὸ γερο-Πατριαρχέα — νὰ μὲ συμπαθᾷς, Μιχελή μου — νὰ κάνει τὸν Πιλάτο καὶ νὰ λέει: «Ἐγὼ πλένω ξεπλένω τὰ χέρια μου, δὲν ἀνακατεύουμαι, σκοτώστε τους!» Μὰ μέσα του ἢ καρδιά του θὰ χαίρεται, γιατί τοῦ χαλούσαμε τὴ ζαχαρένια του. Δὲν τὸν ἀφήναμε νὰ ξεκοκαλίζει τὰ γουρουνόπουλα με τὴν ἡσυχία του καὶ νὰ τιμπολογάει τίς παραδουλετρες του καὶ νὰ φωνάζει τὴ χήρα τὴν Κατερίνα νὰ τὸν τρίβει, λέει, γιατί κρυολογήθηκε... Ἔθεομαίχτες, τσιφούτηδες καὶ γεζούιτες, θὰ ῥθει, ἔρχεται, ἔφτασε ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ.

Εἶχε ἀνάψει· εἶχε στραφεῖ κατὰ τὸ χωριὸ, κουνούσε τὸ χέρι του καὶ φοβέριζε, μὰ ἔτσι ποὺ στράφηκε, εἶδε ξαφνικὰ τὸν παπα-Φῶτη μπροστὰ του καὶ κατάπιε τὴ γλώσσα του.

— Νὰ μὲ συμπαθᾷς, γέροντά μου, εἶπε δειλά, μὰ διαβάζαμε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ πῆρε φωτιά ἢ καρδιά μας!

Ὁ παπα-Φῶτης εἶχε ζυγώσει ἀκροπατώντας, οἱ τέσσερεις φίλοι, ἀφοσιωμένοι στὸ διάβασμα, δὲν τὸν ἐνίωσαν, κι αὐτὸς στέκονταν κι ἀφουκράζονταν καὶ χαμογελοῦσε.

— Ὡρα καλὴ, παιδιά μου, εἶπε προχωρώντας, ὁ Θεὸς μαζί σας!

Σηκώθηκαν ὄλοι χαρούμενοι καὶ τοῦ ἴκαμαν τόπο στὸ πεζούλι νὰ καθίσει· μὰ ὁ παπὰς κοίταξε τὸ Μανολιὸ καὶ ταραχτήκε.

— Τί ἔχεις, παιδί μου; τὸν ρώτησε· τί ἔπαθες;

— Ὁ Θεὸς μὲ παιδεύει, γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς

καὶ χαμήλωσε τὸ κεφάλι· μὴ μὲ κοιτάξεις· γύρισε τὸ πρόσωπό σου κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ξήγα μας. Τὴν ἀγιосύνη σου περιμέναμε νὰ μᾶς φωτίσει· εἴμαστε ἀγράμματοι, τί νὰ καταλάβουμε;

— Τὸ μυαλό μας, εἶπε κι ὁ Κωσταντής, εἶναι κούτσουρο ἀπελέκητο· ἔλα καὶ πελέκησέ το, γέροντά μου.

— Ἐγὼ νὰ σᾶς βοηθήσω; ἔκαμε ὁ παπα-Φώτης· μὰ ἔπρεπε ἐδῶ νὰ ῥθουν καὶ νὰ στέκονται ὅλοι οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ σᾶς ἀκούσουν καὶ νὰ καταλάβουν κι αὐτοὶ οἱ κακόμοιροι τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ. Ἔχεις δίκιο, Γιαννακό, δὲ διαβάζεται τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τὸ μυαλό, αὐτὸ δὲν καταλαβαίνει καὶ πολλὰ πράματα, διαβάζεται μὲ τὴν καρδιά· αὐτὴ τὰ καταλαβαίνει ὅλα. Μιὰ Κυριακὴ θὰ σὲ πάρω, Γιαννακό, στὴν ἐκκλησιά μας, στὴν κατακόμπα, νὰ μᾶς ξηγήσεις τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ· μὴ γελάς, ἀλήθεια σοῦ λέω.

Στράφηκε πάλι στὸ Μανολιό:

— Ὅλες οἱ ἀρρώστιες, παιδί μου, προέρχονται ἀπὸ τὴν ψυχὴ. Αὐτὴ κουμαντάρει τὸ σῶμα· ἢ ψυχὴ σου θ' ἀρρώστησε, Μανολιό, αὐτὴ νὰ γιάνεις! Καὶ τὸ σῶμα, θέλοντας καὶ μὴ, θὰ ἀκολουθήσει... Μὰ ἄς κουβεντιάσουμε πρῶτα· γιατί μὲ φωνάζατε; Σὲ τί μπορῶ νὰ σᾶς βοηθήσω; προστάχτε με... Κι ὕστερα κουβεντιάσουμε οἱ δύο μας, Μανολιό.

— Γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ὁ Μιχαήλ, μὰ ἴσια ἴσια γιὰ τὴν ἀρρώστια τοῦ Μανολιοῦ σὲ καλέσαμε. Εἶπαμε, μπορεῖ νὰ ἴναι κανένας Ὁξαποδῶ πού κόλλησε στὸ πρόσωπό του, κι ἢ ἀγιосύνη σου θὰ κατέχει ξόρκια νὰ τὸ ξορκίσει, νὰ φύγει...

— Κι εἶναι πολλὰ πράματα πού δὲν καταλαβαίνω, γέροντά μου, πετάχτηκε κι εἶπε ὁ Γιαννακός. Ὅλα δὲν εἶναι ἀπὸ Θεοῦ; Γιατί στὸ Μανολιό κι ὄχι στὸν Ἄγᾶ, νὰ ποῦμε, ἢ στὸν παπα-Γρηγόρη ἢ στὸ γερο-Λαδᾶ; Τί δικαιοσύνη εἶναι αὐτή; Δὲν καταλαβαίνω.

Στράφηκε στὸ Μανολιό:

— Γιατί δὲ φωνάζεις καὶ σύ; Γιατί δὲ σηκώνεις τὴ φωνὴ σου στὸ Θεό, νὰ τὸν ρωτήσεις; μόνο κάθεσαι μὲ σταυρωμένα χέρια, μὲ κλιτὸ κεφάλι καὶ λές: «Ὁ Θεὸς μὲ παιδεύει»; Μὰ τί ἔκαμες; Γιατί νὰ σὲ παιδεύει; Σήκω ἄπάνω, δὲν εἶσαι πρόβατο, εἶσαι ἄνθρωπος, ρῶτα! Αὐτὸ θὰ πεῖ ἄνθρωπος· ἕνα πράμα ζωντανὸ πού σηκώνεται καὶ ρωτάει!

Ὁ παπα-Φώτης σηκώθηκε, ἄπλωσε τὸ χέρι, ἔφραξε τὸ στόμα τοῦ Γιαννακοῦ.

— Πολλὰ ρωτᾶς, εἶπε, πολλὰ σηκώνεις τὴ φωνὴ σου, Γιαν-

νακό, καὶ προσκαλνᾷς τὸ Θεὸ νὰ κατέβει νὰ σταθεῖ μπροστά σου καὶ νὰ σοῦ δώσει λόγο! Ποιὸς εἶσαι ἐσὺ καὶ θεὸς νὰ κατεβάσεις τὸ Θεὸ στὰ χόματα;

— Μὰ θέλω νὰ καταλάβω... μουρμούρισε ὁ Γιαννακός μὲ δειλία.

— Νὰ καταλάβεις τὸ Θεό, Γιαννακό μου; ἔκαμε ὁ παπᾶς μὲ τρόπο. Μὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα σκουλήκι τυφλὸ στὰ πόδια τοῦ Θεοῦ, τί μπορεῖ νὰ καταλάβει ἀπὸ τὸ ἀκαταμέτρητο μεγαλεῖο; Κι ἐγὼ, ὅταν ἤμουν νέος, ἔτσι φώναζα καὶ ρωτοῦσα· δὲν καταλάβαινα. Κι ὁ γέροντάς μου μιὰ μέρα στὸ Ἁγιονόρος μοῦ ἔπε ἕνα παραμῦθι· μὲ παραμύθια μιλοῦσε συχνά, ὁ Θεὸς ν' ἀναπάψει τὴν ψυχὴ του!

»Μιὰ φορά, λέει, ἦταν ἕνα χαμένο χωριουδάκι στὴν ἔρημο· ὅλοι του οἱ κάτοικοι ἦταν τυφλοὶ. Ὅπου, πέρασε ἀπὸ ἐκεῖ ἕνας μεγάλος βασιλιάς μὲ τὸ στρατό του· καβαλίκευε ἕναν ἐλέφα θεόρατο· οἱ τυφλοὶ τὸ ἔμαθαν, εἶχαν ἀκούσει πολλὰ γιὰ τοὺς ἐλέφαντες καὶ τοὺς κυρίεψε μέγας πόθος νὰ πᾶνε νὰ τὸν ἀγγίξουν, νὰ τὸν περιεργαστοῦν, νὰ πάρουν μιὰ ἰδέα τί εἶναι. Κίνησαν λοιπὸν μιὰ δεκαριά, οἱ προύχοντες νὰ ποῦμε, καὶ πάνε· προσκόνησαν τὸ βασιλιά, πῆραν τὴν ἄδεια ν' ἀγγίξουν καὶ νὰ ψάξουν τὸν ἐλέφα. Ὁ ἕνας ἔψαξε τὴν προβοσκίδα του, ὁ ἄλλος τὸ πόδι, ἕνας ἄλλος τὰ πλευρά, ἕνας ἄλλος τὸν ἀνασήκωσαν κι ἔψαξε τὸ αὐτί, ἕναν ἄλλο τὸν ἀνέβασαν, τὸν κάθισαν στὴ ράχη τοῦ ἐλέφα καὶ τὸν πῆγαν σεριάνι... Ἐφυγαν χαρούμενοι ὅλοι μαζί καὶ γύρισαν στὸ χωριὸ τους· ὅλοι οἱ τυφλοὶ τοὺς περικύκλωσαν καὶ τοὺς ρωτοῦσαν μὲ λαχτᾶρα τί πράμα εἶναι τὸ φοβερὸ αὐτὸ θηριό, ὁ ἐλέφας. Ὁ πρῶτος εἶπε: «Εἶναι ἕνας μεγάλος σωλήνας, πού σηκώνεται μὲ δύναμη καὶ στρουφίζει, κι ἀλίμονό σου ἂν σὲ ἀρπάξει!» Ὁ ἄλλος εἶπε: «Εἶναι μιὰ κολόνα μὲ τρίχες.» Ἄλλος ἄλλος: «Εἶναι ἕνα ντουβάρη, σὰ φρούριο, κι ἔχει κι αὐτὸ τρίχες.» Ἄλλος ἄλλος, πού εἶχε ψάξει τὸ αὐτί: «Καθόλου δὲν εἶναι ντουβάρη· εἶναι ἕνα χαλὶ χοντρόμαλλο καὶ χοντροδουλεμένο πού, ὅταν τὸ ἀγγίξεις, κουνιέται.» Κι ὁ τελευταῖος φώναξε: «Τί ἴναι αὐτὰ πού κοπανᾶτε; Εἶναι ἕνα θεόρατο βουνὸ πού ταξιδεύει.»

Οἱ τέσσερεις φίλοι γέλασαν.

— Ἐμεῖς εἴμαστε οἱ τυφλοὶ, εἶπε ὁ Γιαννακός, ἔχεις δίκιο, γέροντά μου· συμπάθα με. Στρουφογουρίζουμε γύρα ἀπὸ τὸ μικρὸ νυχάκι τοῦ ποδιοῦ του καὶ λέμε: Σκληρὸς εἶναι ὁ Θεός, πέτρα· γιατί; γιατί δὲν μποροῦμε νὰ πᾶμε παραπέρα.

— Δὲν πρέπει νὰ ρωτοῦμε, εἶπε ὁ Μιχαήλ· θὰ ἔχει λόγο ὁ

Θεός για να βαρέσει το Μανολιό· μα πού να τόν δοῦμε; Εἴμαστε τυφλοί.

— Γέροντά μου, εἶπε ὁ Μανολιός σηκώνοντας τὸ κεφάλι, ἐμείς οἱ τέσσερεις εἴμαστε τὸ χρόνο τοῦτον δεμένοι ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον ἀξεχώριστα. Γι' αὐτὸ σωστὸ 'ναι, θαρρῶ, νὰ μὲ ξομολογήσεις μπροστὰ τους, νὰ δοῦμε ὅλοι μαζί 'ναι τὸ φταίξιμο καὶ μὲ παιδεύει ὁ Θεός, καὶ πῶς μπορῶ νὰ βρῶ θαράπειο... Γιατὶ θαρρῶ πῶς ὅσο κρατῶ τὸ δαίμονα αὐτὸν στὸ πρόσωπό μου, πάει νὰ πει πῶς δὲν ἔχω μετανώσει, κι ὁ Θεός δὲ μὲ θέλει...

— 'Ἐχεις δίκιο, παιδί μου Μανολιό, εἶπε ὁ γέροντας, ἔτσι ἔκαναν οἱ πρῶτοι χριστιανοί· ξομολογοῦνταν μπροστὰ σὲ ὅλους τοὺς ἀδερφοὺς κι ἔλεγαν τὰ κρίματά τους· κι ἔβρισκαν ὅλοι μαζί τὸ δρόμο τῆς λύτρωσης... Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, λοιπόν, σὲ ἀκοῦμε, Μανολιό μου· μὴν ξεχνᾷς πῶς ὅλοι εἴμαστε ἁμαρτωλοὶ καὶ πῶς εἶναι ὁ Θεός, τὴν ὥρα τούτη, ἀπὸ πάνω μας καὶ σὲ ἀκοῦει.

Συγκεντρώθηκε κάμποση ὥρα ὁ Μανολιός, ὁ νοῦς του πεταλούδισε ἀπάνω ἀπ' ὅλη του τὴ ζωὴ — φτώχεια, ἀρφάνια, ἡ θειά του ἡ Μανταλένια πού τὸν ἀνάθρεψε μὲ βλαστήμιες καὶ βαρυγκόμηση, κι ὕστερα ἡ γλύκα κι ἡ γαλήνη τοῦ μοναστηριοῦ, οἱ μετάνοιές του στὸ κελί, ὁ γέροντάς του ὁ Μανασῆς, πού τοῦ στοροῦσε μὲ τὴ βαριά γλυκιὰ φωνή του γιὰ τοὺς ἀσκητὲς στὴ Θηβαῖδα, γιὰ τοὺς ἀποστόλους στὴ λίμνη Γεννησαρὲτ καὶ γιὰ τὸ Χριστὸ τὸ Σταυρωμένο... Τί χαρὰ ἦταν ἐκείνη, τί βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀπάνω στὴ γῆς! Κι ἄξαφνα, ἕνα πρωί, ὁ ἄρχοντας Πατριάρχας ἔφτασε μὲ τὴ συνοδεία του, γέμισε ἡ αὐλὴ τοῦ μοναστηριοῦ μουλάρια, κόκκινες πατανιές καὶ φωνὲς χαρούμενες...

Σήκωσε τὸ κεφάλι του ὁ Μανολιός:

— Δὲν ξέρω, γέροντά μου, εἶπε, ἀπὸ πού ν' ἀρχίσω... "Ὀλη μου ἡ ζωὴ περνάει ἀπὸ τὸ νοῦ μου... Βόηθα με, γέροντα, ρῶτα με· ρωτᾶτε με καὶ σεῖς, ἀδέρφια!

— Μὴ ζητᾷς ἀρχή, Μανολιό, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης· δὲν ὑπάρχει ἀρχή, δὲν ὑπάρχει τέλος! "Ἀνοιξε τὸ στόμα, πὲς ὅτι σοῦ πρωτόρθει στὸ νοῦ· κι ὕστερα, θὰ δεῖς, σὰν τὰ κεράσια εἶναι καὶ τὰ λόγια· τὸ ἕνα τραβάει τὸ ἄλλο κι ἀρμαθιάζονται... Κλείσε τὰ μάτια, Μανολιό, τί βλέπεις; πού βρίσκεσαι; Μὴ συλλογίζεσαι, πὲς ἀμέσως!

— Στὸ σπίτι τοῦ παπα-Γρηγόρη. "Ὀλοι οἱ προεστοί, μεγάλη σύναξη, βγάλαν ἀπόφαση καὶ μοίραζαν τὸ χρέος τοῦ καθενὸς στὴ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα τῶν Παθῶν πού μᾶς ἔρχεται... Στὸ φοβερὸ Μυστήριό μου θὰ παιχτεῖ στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιάς...

Μὲ ζυγώνει ὁ παπα-Γρηγόρης, πιθώνει τὸ χέρι του στὰ μαλλιά μου καὶ μὲ βλογάει: «Ἐσένα, Μανολιό, διάλεξε ὁ Θεός, μὸς κάνει· ἔσένα διάλεξε ὁ Θεός νὰ σηκώσεις τὸ βᾶρος τοῦ σταυροῦ...» Ἡ καρδιά μου γίνθηκε χίλια κομμάτια.

"Ἀνοιξε τὰ μάτια ὁ Μανολιός, ἔπαιξε τὰ ματόφυλλα, ξαναγύρισε ὁ νοῦς του στοὺς συντρόφους.

— Ἀλήθεια ἡ καρδιά μου τὴ στιγμὴ ἐκείνη γίνθηκε χίλια κομμάτια, ξανάπε. Σὰ νὰ 'ταν τὸ μυρογυάλι πού κρατοῦσε ἡ Μαγδαληνὴ ἢ πόρνη καὶ τὸ 'σπασε στὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ τὰ πλύνει... Ἀπὸ μικρὸς εἶχα μεγάλη φαντασία, διάβαζα βίους ἁγίων καὶ φούντανε ὁ νοῦς μου. "Ἦθελα κι ἐγὼ νὰ γίνω ἅγιος... Κι ὅταν μπῆκα στὸ μοναστήρι, ἕνα καὶ μόνο συλλογίζουμουν: τοὺς ἀσκητὲς, κι ἤθελα κι ἐγὼ νὰ φύγω στὴ Θηβαῖδα, νὰ μὴν τρώγω, νὰ μὴν πίνω, νὰ κάνω θάματα... Βλέπετε, ἀδέρφια, ἀπὸ μικρὸς κολάζουμουν, ὁ Ἐωσφόρος μοῦ πύρωνε τὴν καρδιά, καίγουμουν. Κι ἤθελα ἀπὸ ἀλαζονεία νὰ κάνω κι ἐγὼ — ἦμαρτον, Θεέ μου! — θάματα! Κι ὅταν βγῆκα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ παπα-Γρηγόρη, τὰ μελίγγια μου βούιζαν, μοῦ φάνηκε πῶς τὸ χωριὸ στένεψε, δὲ μὲ χωροῦσε, πῶς δὲν ἦμουν πιὰ ὁ Μανολιός, ὁ φαιμέγιος τοῦ γερο-Πατριαρχέα, ὁ ἀγράμματος, ὁ παρακεντές, παρὰ τάχατε ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ, πού εἶχε ἕνα μεγάλο σκοπὸ: ν' ἀκολουθήσει τ' ἅγια ἀχνάρια τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ τοῦ μοιάσει!

— Φοβερὴ ἀλαζονεία! μουρμούρισε ὁ Κωσταντῆς· ἐσὺ πού εἶσαι, Μανολιό μου, τόσο γλυκὸς καὶ ταπεινός...

— Παιδί μου Κωσταντῆ, εἶπε ὁ γέροντας, γεμάτη εἶναι ἡ καρδιά τοῦ Μανολιοῦ· ἄσε τη ν' ἀδειάσει, κι ὕστερα βγάνεις κρίση.

— Συχωρᾶτε με, ἀδέρφια, εἶπε ὁ Μανολιός· εἶχα μέσα μου τὸν Ἐωσφόρο... Ντρέπομαι πού τὰ λέω, μὰ ξομολογοῦμαι, πρέπει ὅλα νὰ τὰ φανερώσω, ὁ Θεός ἀκοῦει.

— Λέγε, λέγε, Μανολιό μου, εἶπε ὁ γέροντας, μὴν ντρέπεσαι. Λάκκος γεμάτος φῖδια, βατράχους καὶ γουρούνια εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου· ἀδειασε τὴν καρδιά σου ν' ἀλαφρώσει!

Πῆρε κουράγιο ὁ Μανολιός.

— Φούσκωνα σὰν κοῦρκος, πῆγαινα κι ἔρχουμουν κι ἔλεγα, ξανάλεγα καὶ καμάρωνα: «Ἐσένα διάλεξε ὁ Θεός, Μανολιό, ἔσένα!» Μὰ μιὰ μέρα, ἄς εἶσαι καλά, Γιαννακό μου...

"Ἐπιασε τὸ χέρι τοῦ Γιαννακοῦ κι ἔκαμε νὰ τὸ φιλήσει· μὰ ὁ Γιαννακὸς τὸ ἀποτράβηξε ξαφνιασμένος.

— Τί 'ναι αὐτά, Μανολιό μου; Ἐμένα θὰ μοῦ φιλήσεις τὸ χέρι;

— Έσένα, Γιαννακό μου, είπε ο Μανολιός· γιατί εσύ μου άνοιξες τὰ μάτια... Κι είδα πώς ήμουν ύποκριτης και ψεύτης. Θυμάσαι, Γιαννακό, όταν με βρήκες άπόξω από τοῦ καπετανίου τὸ σπίτι και μὸ 'πες, ἄς εἶσαι καλά: «Ψεύτη! ψεύτη! θές νὰ μοιάσεις τοῦ Χριστοῦ, και σὺ εἰτοιμάζεις να παντρευτείς... Και μετὰ τὴ Σταύρωση, θὰ σοῦ φέρει τὸ Λενιὸ τὸ χλιαρὸ νερὸ νὰ πλυθεῖς, θὰ σοῦ φέρει τὰ καθαρὰ τὰ ροῦχα ν' ἀλλάξεις και θὰ ξαπλώσεις μαζί της, μετὰ τὴ Σταύρωση, στὸ κρεβάτι!»

— Συγχώρα με, Μανολιό μου! φώναξε ὁ Γιαννακὸς κι ἔπεσε στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ φίλου του· δὲν ξέρεις ἐσὺ τί δαίμονας με εἶχε καβαλήσει ἐμένα τὴ μέρα ἐκείνη... Κάποτε θὰ σᾶς ξομολοθῶ κι ἐγὼ και θὰ φρίξετε. Ὁ γέροντας ξέρει...

— Ἀφήστε τον, ἀδέρφια, νὰ τὰ βγάλει ὅλα στὴ φόρα ν' ἀλαφρώσει, εἶπε πάλι ὁ γέροντας κι ἔβαλε τὸ Γιαννακό νὰ καθίσει. Λέγε, Μανολιό μου· δὲ νιώθεις πὼς κιόλα ἀλάφρωσες λίγο;

— Ὅσο μιλῶ, γέροντά μου, ὅσο μιλῶ, ἀλαφρώνω... Μυστήριο εἶναι ἡ ξομολόγηση, μυστήριο μεγάλο! Τώρα πῆρα κουράγιο, θὰ τὰ φανερώσω ὅλα, ὅλα!

— Ἀκοῦμε, παιδί μου, εἶπε ὁ γέροντας.

Κι ἄγγιξε τὸν ὦμο τοῦ Μανολιοῦ, σὰ νὰ 'θελε νὰ τοῦ δώσει δύναμη ἀπὸ τὴ δύναμή του.

— Λέγε, παιδί μου!

— Ἀπὸ τὴ στιγμή πὸν γύμνωσε ἔτσι τὴν καρδιά μου ὁ Γιαννακὸς, τινάχτηκα· εἶδα τὸν γκρεμὸ, στάθηκα. «Δὲν ντρέπεσαι, Μανολιό, εἶπα, παιχνίδι εἶναι, θαρρεῖς, ἡ Σταύρωση; Ἔτσι θαρρεῖς πὼς θὰ ξεγελάσεις τὸ Θεὸ και τοὺς ἀνθρώπους; Ἀγαπᾶς τὸ Λενιὸ, λαχταρᾶς νὰ κοιμηθεῖς μαζί του, και θές νὰ μοῦ κάνεις τὸ Χριστό; Ντροπὴ σου, ψεύτη! Πάρε ἀπόφαση, ὑποκριτή!» Κι ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη πῆρα ἀπόφαση: Δὲ θὰ παντρευτῶ! Δὲ θ' ἄγγιξω γυναῖκα! Θὰ μείνω ἄγνός!

Ὁ Γιαννακὸς πάλι δὲν κρατήθηκε.

— Καλὰ τὸ λέω ἐγὼ, Μανολιό· εἶσαι ἅγιος! φώναξε.

— Περίμενε, περίμενε, εἶπε ὁ Μανολιός, και θὰ δεῖς και θὰ φρίξεις! Ἀκόμα δὲν ἔφτασα στὴ μεγάλη ἁμαρτία... Εἶχα πάρει τὴν ἀπόφαση γιὰ τὸ Λενιὸ, μάλωσα με τὸ ἀφεντικό, πῆρα ν' ἀνέβω στὸ βουνό, στὴ μοναξιά, ἀλάργα ἀπὸ τοὺς πειρασμούς. Ἐδῶ ἀπάνω, ἔλεγα, στὸν καθαρὸν ἀγέρα, θ' ἀφοσιωθῶ στὸ Χριστό... Και νά, τὴ στιγμή πὸν θὰ 'πιανα τὸ μονοπάτι και θὰ γλίτωνα, νὰ σου και στὸ πηγάδι τοῦ Ἀι-Βασίλη, ἀπόξω ἀπὸ τὸ χωριό, στέκουνταν ὁ πειρασμὸς και με περίμενε.

Ὁ Μανολιός ἀναστέναξε· σφούγγιξε με τὸ μαντίλι τὸ πρό-

σωπό του πὸν ἄρχισε πάλι νὰ τρέχει. Σώπαινε πολλὴν ὄρα και τὰ χέρια του ἔτρεμαν.

— Κουράγιο, Μανολιό, ἔκαμε ὁ γέροντας· ἐγὼ 'μαι πιὸ ἁμαρτωλὸς ἀπὸ σένα· μιὰ μέρα κι ἐγὼ θὰ ξομολοθῶ μπροστά σας, και θὰ σηκωθοῦν οἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς σας. Ἐγὼ πὸν βλέπετε, ἔχω βάνει τὰ χέρια μου σ' αἷμα ἀνθρώπου· ὁ διάολος με καβαλίκεψε μιὰ μέρα, ἤμουν νέος, τὸ αἷμα μου ἔβραζε· ἤμουν βοσκὸς κι εἶχα κατέβει στὸ χωριὸ νὰ κάμω Πάσχα με τοὺς φίλους μου· κουβάλησα κι ἀπάνω στοὺς ὤμους μου ἓνα μανάρι νὰ τὸ βάλουμε στὴ σούβλα. Μεσημέρι, τὰ δέντρα εἶχαν ἀνθίσει, ἡ γῆς μοσκοβολοῦσε· ὅλοι οἱ χωριανοὶ εἶχαμε στρωθεῖ στὰ χόρτα, ἀνάψαμε φωτιές και γυρίζαμε τὰ πασχαλιάτικα ἄρνια στὴ σούβλα. Εἶχαμε ψῆσει στὴ θράκα τῆς συκωταριῆς γιὰ μεζέδες, πίναμε, κι ἡ καρδιά μας φούσκωνε. Ψῆθηκε τὸ ἄρνι, τὸ ἀπλώσαμε ἀνάσκελα στὰ χόρτα και πῆρα ἓνα μακρὸ μαχαίρι, τὸ ἀκόνισα, κι εἰτοιμάζουμουν νὰ τὸ λιανίσω. Κι ἴσια ἴσια, τὴν ὄρα ἐκείνη μ' ἔβαλε ὁ πειρασμὸς και φώναξα γελώντας: «Μωρέ, ἂν εἶχα τὴ στιγμή τούτη ἓναν παπᾶ, θὰ τὸν ἔσφαζα!». Ὁ δαίμονας, σᾶς λέω, μ' ἔβαλε και τὸ 'πα· γιατί ἐγὼ 'μουν γιὸς παπᾶ και σέβουμουν τοὺς παπάδες, κι όταν ἔβλεπα κανένα στὸ δρόμο, ἔτρεχα και τοῦ φιλοῦσα τὸ χέρι· μὰ τὸ 'πα ἔτσι στὰ χωρατὰ, εἶχαμε πιεῖ, εἶχα κέφι. Μὰ ἔνας ἄλλος μεθυσμένος, στὴ διπλανὴ παρέα, τὸ ἄκουσε, ἔλεασε και μοῦ φώναξε: «Νά, μωρέ, πίσω σου ἔνας παπάς· κρᾶτα τὸ λόγο σου, ἂν εἶσαι ἄντρας!» Στράφηκα, εἶδα ἓναν παπᾶ, χύθηκα ἀπάνω του και τὸν ἔσφαξα.

Ὁ παπα-Φώτης, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του και σώπασε· σώπασαν ὅλοι· τρόμαξαν. Καθένας ἔσκυψε μέσα του, εἶδε τὴν ψυχὴ του κι ἀνατρίχιασε. Τί φονικά, τί ἀτιμίες, τί ντροπὲς ἀναδεύονται μέσα σου, μὰ ἀπομένεις τίμιος γιατί φοβᾶσαι. Μένουν οἱ λαχτάρεις ὅλη σου τὴ ζωὴ κρυμμένες, πεινασμένες, ὄλο λύσσα, και σοῦ φαρμακάνουν τὸ αἷμα· και σὺ κρατιέσαι, ξεγελᾶς τοὺς ἀνθρώπους και πεθαίνεις τιμημένος κι ἐνάρετος· δὲν ἔχεις, στὰ φανερά, κάμει κανένα κακὸ στὴ ζωὴ σου· μὰ τὸ Θεὸ δὲν τὸν ξεγελᾶς.

— Ἐγὼ 'μαι χειρότερος ἀπὸ λόγου σου, γέροντά μου, εἶπε τέλος, κόβοντας τὴ σιωπὴ, ὁ Μιχαήλ, κι ἡ φωνὴ του ἦταν πνιγμένη, ἀγνώριστη. Ἐγὼ, όταν ὁ κύρης μου ἀρρωστήσει, νιώθω σατανικὴ ἀναγάλλιαση, ἓνας δαίμονας σηκώνεται μέσα μου και χορεύει, γιατί τὸν βαρέθηκα πιά τὸν κύρη μου, μοῦ φαίνεται πὼς στέκεται μπροστά μου ἐμπόδιο, και βιάζουμαι νὰ πεθάνει. Νὰ πεθάνει ὁ ἀνθρώπος πὸν με γέννησε και πὸν ἀγαπᾶ! Δὲν ξέρω

πώς είναι ή ψυχή του κακούργου· μά ή ψυχή του τίμιου, του καλού, είναι κόλαση! Κόλαση, κι έχει μέσα της όλους τους δαιμόνους. Και λέμε καλούς ανθρώπους και καλούς χριστιανούς δσους κρατούν κρυμμένους τους δαιμόνους μέσα τους και δέν τους αφήνουν να πεταχτούν έξω και ν' άρχίσουν ν' άτιμάζουν, να κλέφτουν, να σκοτώνουν... Μά όλοι, βαθιά στα φυλλοκάρδια μας — συχώρεσέ με, Θεέ μου! — είμαστε άτιμοι, φονιάδες και κλέφτες!

‘Ο Γιαννακός ξέσπασε σε κλάματα· είχε κοιτάξει μέσα του κι αυτός και τρόμαξε. Μά ό γέροντας άπλωσε τό χέρι του:

— Παιδιά μου, είπε, θά 'ρθει κι έμās μιά μέρα ή σειρά μας να ξομολογηθούμε· μά τώρα είναι του Μανολιού. Σφαλνάτε την καρδιά σας, έχει αυτός ανοίξει τη δική του· ός τόν αφήσουμε να τελειώσει... Λέγε, Μανολιό μου· είδες; άκουσες; ‘Εμείς είμαστε χειρότεροι από σένα· εγώ, ό παπάς, κι ό Μιχελής, ό άγαθός, ό έλεήμονας, τό καμάρι του χωριού σας!

‘Ο Μανολιός σφούγγιξε τά μάτια του που είχαν βουρκώσει, πήρε κουράγιο, ξακολούθησε:

— ‘Ο πειρασμός κάθονταν, άδέρφια μου, στο άφρόχειλο του πηγαδιού και μου χαμογελοδσε· ή Κατερίνα ή χήρα, ή πόρνη του χωριού μας. Είχε βαμμένα τά χείλια της, είχε μισοανοιγμένο τόν κόρφο της, είδα τη διχάλα του στήθους της και τό αίμα άνέβηκε στο κεφάλι μου, ζαλίστηκα. Μου μιλούσε, με παρακαλούσε, κι εγώ λαχτάριζα να πέσω άπάνω της, μά φοβούμουν τους ανθρώπους, φοβούμουν τό Θεό, και πήρα δρόμο... “Εφυγα, μά την πήρα μαζί μου, μέσα στο νοδ μου, στο αίμα μου μέσα, μέρα και νύχτα πιά αυτήν συλλογίζουμουν. “Εκανα πώς συλλογίζουμουν τό Χριστό, ψέματα! ψέματα! αυτήν συλλογίζουμουν. Κι ένα βράδυ δέ βάσταξα πιά, λούστηκα, χτενίστηκα, πήρα τό μονοπάτι, κατέβαινα τό βουνό, πήγαινα στης χήρας. “Ελεγα: πάω να σώσω την ψυχή της· πάω να της μιλήσω και να τη φέρω στο δρόμο του Θεού... ψέματα! ψέματα! πήγαινα να κοιμηθώ μαζί της. Και τότε...

‘Ο Μανολιός σταμάτησε πάλι. ‘Ανάπνεε με δυσκολία. “Ολοι στράφηκαν και τόν κοίταζαν με συμπόνια. “Ελιωνε μπροστά τους ό Μανολιός, άπ' όλο τό φουσκωμένο κρέας στο πρόσωπό του έτρεχε θολό νερό κι έπηζε, στάλα στάλα, στα μουστάκια του και στα γένια.

— Και τότε ήρθε ή σωτηρία... συμπλήρωσε ό γέροντας, κι έπιασε τό χέρι του Μανολιού και τό χάδεψε στις απαλάμες του. Κατάλαβα, κατάλαβα, Μανολιό· είδα τό κρυφό μονοπάτι που

πήρε ό Θεός για να σε σώσει. Θάμα μεγάλο, άδέρφια! ποιός μπορεί ποτέ να μαντέψει τί άλλότες, αναπάντεχες στρατες παίρνει ή σωτηρία για να μάς βρεί... Τότε ξαφνικά... άσε ν' άποτελέσω εγώ, Μανολιό μου, κουράστηκες. Τότε ξαφνικά ένιωσες τό πρόσωπό σου να πρήσκειται, γέμισε σιχαμερά κρέατα, γίνηκε μιά πληγή κι έτρεχε... Δέν είναι ό δαίμονας, Μανολιό μου, που κόλλησε άπάνω σου· είναι ό Θεός που σου άρμωσε τούτη τη μάσκα για να σε σώσει. ‘Ο Θεός σε λυπήθηκε.

— Δέν καταλαβαίνω, δέν καταλαβαίνω, μουρμούρισε ό Κωσταντής.

— Μήτε εγώ... Μήτε εγώ... μουρμούρισαν κι οί άλλοι φίλοι.

‘Ο Μανολιός μονάχα σάπαινε κι άναστενάζε.

‘Ο παπα-Φώτης χάδευε τό χέρι του Μανολιού, σα να 'θελε να του μερώσει τόν πόνο.

— Πήγαινες, Μανολιό μου, στον γκρεμό, ήσουν στα χείλια του γκρεμού, κι ό Θεός σου κόλλησε τό κρέας αυτό στο μούτρο και στάθηκες. Πήγαινες να κριματιστείς, να μπεις στο κρεβάτι της χήρας, μά τώρα, με τέτοια μούτρα, πώς να τη δεις; Πώς να σε δει; Ντρέπουν, γύρισες πίσω. Γύρισες πίσω και γλίτωσες!

‘Ο Μανολιός είχε τώρα κρύψει τό πρόσωπο μέσα στο φαρδό μαντίλι και σάπαινε. Κάπου κάπου μονάχα τινάζονταν τό στήθος του από τ' άναφιλητά. Μιά στιγμή μουρμούρισε: «Δός σοι ό Θεός!» και πάλι σάπασε.

Οι τρεις φίλοι έσκυψαν κι αυτοί τό κεφάλι τρομαγμένοι· ένιωσαν άνατριχιάζοντας πώς ό Θεός μάς τριγυρνάει όλους, σα λιοντάρι· κάπου κάπου όσμιζόμαστε τό χνώτο του, άκοιμε τό βρουχητό του, βλέπουμε μέσα στο σκοτάδι να γυαλίζουν τά μάτια του...

Σά να ψυχανεμίστηκε ό γέροντας τους λογισμούς τους.

— “Ενα μάτι είναι, παιδιά μου, μέσα μας, είπε, μέρα νύχτα άνοιχτό και βλέπει· ένα αυτί άνοιχτό στα φυλλοκάρδια μας κι άκούει· ό Θεός.

Κι ό Μιχελής φώναξε:

— Πώς μπορεί και μάς κρατάει άκόμα ζωντανούς άπάνω στα χάματα ό Θεός; Γιατί δέ μάς σκοτώνει να καθαρίσει ή πλάση;

— Γιατί, Μιχελή μου, άποκρίθηκε ό γέροντας, ό Θεός είναι σαν τόν κανατά, δουλεύει με τη λάσπη.

Μά ό Γιαννακός άνυπομονούσε:

— Καλά τά λόγια, γέροντά μου, είπε, μά έδώ έχουμε έναν άρρωστο· δέν μπορείς να βάλεις άπάνω του τό χέρι σου και να

του διαβάσεις μιάν εὐκή; Νά παρακαλέσουμε ὄλοι μαζί τὸ Θεὸ νά κάμει τὸ ἔλεός του;

— Δὲν ἔχει ἀνάγκη ὁ Μανολίδς ἀπὸ εὐκῆς, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης· μήτε ἀπὸ ξόρκια καὶ χαϊμαλιά. Κι οἱ προσευκῆς τῶν ἄλλων δὲ θὰ τὸν θεραπεύουν. Μέσα του δουλεύει νύχτα μέρα, ἀργά, χωρὶς νά βιάζεται, ἢ σωτηρία. Δὲν εἶδατε, παιδιά μου, πῶς μπαίνει ἕνα σκουλήκι καὶ σφιχτομανταλώνεται στὸ σάβανό του τὸ χειμῶνα; Τὸ πρόσωπό του παραμορφώνεται, ἀγριεύει καὶ περιμένει ἀκίνητο. Μὰ ἀργὰ μέσα στὸ σπλάγχο του, στὰ σκοτεινά, δουλεύει ἢ σωτηρία. Πίσω ἀπὸ τὴν τόση ἀσκήμια κατεργάζεται αὐτὴ τὸ ἀπαλὸ χνούδι, τὸ μάτι τὸ λαμπερὸ καὶ τίς φτέρουγες. Κι ἕνα πρωί, τὴν ἀνοιξη, τρυπάει τὸ σάβανο καὶ βγαίνει πεταλούδα· ὁμοια δουλεύει μέσα μας, στὰ σκοτεινά, ἢ σωτηρία... Κουράγιο, Μανολιό μου, ξακλούθα τὸ δρόμο σου, ὀρδινιάζεται, πίσω ἀπὸ τὸ τουμπανιασμένο σου πρόσωπο, ἢ σωτηρία· ἔχε ἐμπιστοσύνη!

— “Ὡς πότε, ὡς πότε, γέροντά μου; ρώτησε ὁ Μανολίδς καὶ σήκωσε τὰ μάτια του στὸ γέροντα ἱκετευτικά.

— Βιάζεσαι, Μανολιό μου;

— “Ὁχι, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολίδς ντροπιασμένος· ὅ,τι θέλει ὁ Θεός, ὅταν θέλει ὁ Θεός.

— Ὁ Θεός ποτὲ δὲ βιάζεται, εἶπε ὁ γέροντας. Αὐτὸς εἶναι ἀσάλευτος, βλέπει τὰ μελλούμενα σὰ νὰ ἔταν κιόλα περασμένα, δουλεύει στὴν αἰωνιότητα. Μονάχα τὰ ἐφήμερα πλάσματα δὲν ξέρουν τί θὰ γίνεῖ, φοβοῦνται, βιάζονται. “Ἄσε τὸ Θεὸ νά δουλεύει μέσα στὴ σιωπῆ, καθὼς τοῦ ἀρέσει· μὴ σηκώνεις τὸ λαιμό, μὴ ρωτᾷς· κάθε ρώτημα εἶναι ἁμαρτία.

Ὁ ἥλιος πιά ἦταν μεσοῦρανα, ἔπεφτε ἴσια, σταλαχτά, ἀπάνω στὰ πέντε κεφάλια. Εἶχαν τώρα αὐτὰ ζυγῶσει, τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ κοιτάζονταν μὲ ἀμίλητη ἀγάπη.

Πίσω ἀπὸ τὸ στήθωμα τοῦ βουνοῦ ἀκούστηκε ἡ φλογέρα τοῦ Νικολιοῦ χαρούμενη πάλι, βιαστικιά, ὄλο πάθος.

— Τὸ Νικολιό... εἶπε ὁ Μιχαηλῆς καὶ χαμογέλασε. “Ἐχει κι αὐτὸ τὸν πόνο του καὶ ξεθυμαίνει.

Στύλωσαν ὄλοι τὸ αὐτὶ καὶ ἀφουκράζονταν. Μιλοῦσε, γελοῦσε, χόρευε ὁ τσοπάνικος σκοπὸς μέσα στὸν πυρωμένο ἀγέρα. Μιά πεταλούδα ἄσπρη μὲ πορτοκαλιᾶς βοῦδες φτερούγιζε μιά στιγμή ἀπάνω ἀπὸ τὰ πέντε κεφάλια καὶ πῆγε τέλος καὶ κάθισε στὰ γκρίζα μαλλιά τοῦ παπα-Φώτη. Σάλεψε τίς φτεροῦγες της, βύθισε τὸ προβόσκι της μέσα στὰ γκρίζα μαλλιά, σὰ νὰ τὰ πῆρε γιὰ ἀνθισμένα βᾶτα· κι ὄλομεμιᾶς σηκώθηκε, ἀνέβηκε ἀψηλά

καὶ χάθηκε στὸν ἥλιο.

Σὲ λίγο ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ Μανολιοῦ:

— Γέροντά μου, ἀδέρφια, συχωρᾶτε με κι ὁ Θεός νά σᾶς συχωρέσει! Ἄλάφρωσα· σὰ νὰ ἔφυγε ἀπὸ τὴν καρδιά μου ἕνα μεγάλο βᾶρος. Εἶδα, ὡς εἶσαι καλά, γέροντά μου, κατάλαβα, δέχομαι! Σὰν ἕνας σταυρὸς μου φαίνεται τώρα ἢ ἀρρώστια μου τούτη, καὶ τὸν σηκώνω κι ἀνεβαίνω. Τὸ ξέρω, στὴν κορφή τῆς σταύρωσης βρίσκεται ἢ ἀνάσταση· θὰ κάνω κουράγιο νά σηκῶω τὸ σταυρὸ μου· βοηθᾶτε με καὶ σεῖς, συντρόφοι, νά μὴν πέσω!

— “Ὁλοι μαζί! φώναξε ὁ παπὰς καὶ σηκώθηκε. Σήμερα τὸ πρωὶ μιλοῦσα μὲ τοὺς δικούς μου στὸ βουνό· γιατί ἀνεβαίνουμε κι ἐμεῖς, σηκώνουμε κι ἐμεῖς τὸ βαρὺ σταυρὸ μας, σκοντάφτουμε, βαρυνκοῦμα, βιαζόμαστε... Μιλοῦσα καὶ τοὺς φώναζα: “Ὁλοι μαζί! Ὁ λόγος αὐτὸς, τοὺς ἔλεγα, θὰ μᾶς σώσει· ὄλοι μαζί! ὄλοι μαζί, καὶ θὰ σωθοῦμε!

— Μὰ τότε λοιπὸν, ἔκαμε ὁ Γιαννακός, ὁ πόνος, ἢ ἀρρώστια, ἢ ἁμαρτία...

— “Ὁλα αὐτὰ τὰ σκουλήκια, εἶπε ὁ γέροντας, μποροῦν νά γίνουν πεταλοῦδες.

Θυμήθηκε τί διάβαζαν οἱ τέσσερις φίλοι:

— «Μακάριοι, εἶπε, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.» Ὁ Κωσταντῆς πετάχτηκε χαρούμενος· τώρα ὁ γέροντας θὰ τοῦ ξηγοῦσε τὸ δύσκολο λόγο.

— Τί θὰ πεῖ, γέροντά μου, «παρακληθήσονται»; ρώτησε.

— Αὐτοὶ θὰ παρηγορηθοῦν, αὐτοὶ θὰ βροῦν θάρραπειο στὸν πόνο τους. Καλότυχτοι ὅσοι πονοῦν, γιατί αὐτοὶ θὰ νιώσουν πόσο μεγάλο καὶ γλυκὸ εἶναι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ· ἐνῶ ὅσοι δὲν πονοῦν, δὲ θὰ δοκιμάσουν ποτὲ τὴν οὐράνια τούτη ἀναγάλλιαση. Τέτοια θεϊκὰ εὐεργεσία εἶναι ὁ πόνος... Ἄκοῦς, Μανολιό μου;

Μὰ ὁ Μανολίδς, ἔξαντλημένος, εἶχε γείρει στὸν ὄμο τοῦ Μιχαηλῆ, εἶχε κλείσει τὰ μάτια, κι ἤσυχια, ἀναπαμένα, γλίστηρε στὸν ὕπνο.

Τὸν σήκωσαν ἀγάλια οἱ σύντροφοι καὶ τὸν ἀπίθωσαν στὸ ἀχυρένιο στρωσίδι του· κι ἀργοπάτητα βγήκαν ἔξω.

— Σὰν ὕπνος κατέβηκε ἢ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ σκέπασε τὸ Μανολιό, εἶπε ὁ γέροντας· ὡς τὸν ἀφήσουμε τώρα, παιδιά μου, στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Πᾶμε!

Πῆραν ἀραδῆς, ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, τὸ μονοπάτι καὶ κατηφόρισαν σιωπηλοί· καὶ πῆγαινε μπροστὰ ὁ γέροντας ξεσκουφωτός, μὲ τὰ γκρίζα μαλλιά ἀπολυτὰ στοὺς ὤμους.

Δειλινό πιά, όταν ξύπνησε ο Μανολιός κι άνοιξε τὰ μάτια, είδε νὰ κάθεται διπλοπόδι πλάι στο προσκεφάλι του και νὰ τόν κοιτάζει στο μισόφωτο ο Παναγιώταρος. Τò μάτι του ήταν άγριο κι ασάλευτο, κατακόκκινο· κι ή άναπνιά του μύριζε βαριά κρασίλα.

— Άδερφέ Παναγιώταρε, καλώς δρισεσ, έκαμε ο Μανολιός και τοῦ χαμογέλασε.

Μά ο Παναγιώταρος δέν άποκρίθηκε· τò βαρὺ κοκκινότριχο κεφάλι, κρεμασμένο άπάνω του, τόν κοιτούσε άκίνητο. Τò κάτω χέιλι κρέμουνταν και φαίνονταν τὰ φαρδιά κοφτερά δόντια κατακίτρινα.

— Μὲ θέλεις τίποτα; ρώτησε ο Μανολιός κι άνατριχίασε, τοῦ φάνηκε πὼς έβλεπε κακό δνειρο.

Μὲ δυσκολία άνοιξε τò στόμα ο Παναγιώταρος, κι ή φωνή του ήταν βαριά και κρασωμένη.

— Μιά ώρα είμαι άπό πάνω άπό τò κεφάλι σου και σε κοιτάζω, είπε τραυλίζοντας.

— Μὲ θέλεις τίποτα, άδερφέ μου; ξαναρώτησε ο Μανολιός· γιατί μὲ κοιτᾶς έτσι;

— Δέν μπορῶ άλλιῶς νὰ σε κοιτάζω, έγρουξε μὲ θυμὸ και παράπονο ο Παναγιώταρος· δέν μπορῶ!

Και σε λίγο:

— Έσύ, μωρέ, θὰ μὲ φᾶς, Μανολιό!

— Έγώ;! έκαμε ο Μανολιός κι άνακάθισε στο στρῶμα· έγώ;! τί σοῦ 'καμα;

— "Ο,τι κακό μπορεῖ άνθρωπος νὰ μοῦ κάνει, μοῦ τò κάνεις, άναθεματισμένε! "Ο,τι χαρὰ είχα κι έγώ ο κακομοίρης στον κόσμo, μοῦ τή σκότωσεσ. Δὲ βαστῶ πιά· ήρθα και σοῦ κρατῶ ένα πεσκέσι· σε περίμενα νὰ ξυπνήσεις και νὰ σοῦ τò δώσω — πάρ' το!

"Έχωσε τή φούχτα στον κόρφο του, έβγαλε ένα μακρὸ φαρδὸ μαχαίρι και τò άπίθωσε στα γόνατα τοῦ Μανολιοῦ.

— Πάρ' το, τραύλισε, πάρ' το, άνάθεμά σε, και σκότωσέ με· τέλεψε τò έργο ποῦ άρχισες. Μεγάλο μιστὸ θὰ έχεις, σκότωσέ με.

— Παναγιώταρε, άδερφέ μου, φώναξε ο Μανολιός, τί σοῦ 'καμα; Γιατί μοῦ μιλᾶς έτσι; Έγὼ νὰ σε σκοτώσω;...

Κι έκαμε νὰ τοῦ πιάσει τò χέρι· μά ο Παναγιώταρος τίναξε πέρα τò μπράτσο τοῦ Μανολιοῦ μὲ άγανάχτηση.

— Μὴ μὲ άγγίζεις, μούγκρισε, ᾶσε τὰ γλυκά λόγια, τὰ σιχαίνουμαι· σκότωσέ με. Τέλεψε, σοῦ λέω, τò έργο ποῦ άρχισες· τί νὰ τήν κάμω πιά τή ζωή; Σκότωσέ με!

Ο Μανολιός ξέσπασε σε κλάματα.

— Τί σοῦ 'καμα, τί σοῦ 'καμα, Παναγιώταρε, άδερφέ μου; μουρμούρισε πάλι.

— Έχω άνθρωπος, άποκρίθηκε ο Παναγιώταρος, κι ακολουθοῦν τήν Κατερίνα οπου πάει· έχω μιὰ γριά γειτόνισσά της και τήν πλερώνω, και μέρα νύχτα, σκυμμένη πίσω άπό τήν πόρτα της, τήν παραμονεύει. Σὲ πῆρε τò μάτι της προχτές τή νύχτα νὰ μπαίνεις κρυφά στο σπίτι της· εμεινες μιάμιση ώρα μαζί της. Κι άπό τή νύχτα εκείνη ή Κατερίνα δὲ μοῦ άνοίγει πιά τήν πόρτα, δὲ θέλει νὰ μὲ δεῖ στα μάτια της, κάθεται, μοῦ λέει ή γειτόνισσά της, σπίτι της και κλαίει... Για ποιὸν κλαίει; Για ποιὸν άρνιέται πιά νὰ φάει και λιώνει; Για ποιὸν δὲ μοῦ άνοίγει πιά τήν πόρτα; Για σένα, για σένα, σημαδεμένε! ποῦ σιχαίνεται άνθρωπος νὰ σε δεῖ, για σένα! "Έμαθα τὰ χάλια σου και χάρηκα· είπα: Γλίτωσα άπό τόν κρεμανταλά αὐτόν ποῦ μοῦ κάνει τόν οσιο· θὰ τόν δεῖ ή Κατερίνα, θὰ τόν σιχαθεῖ και θὰ γλιτώσει· θὰ γλιτώσω κι έγώ. Κι όμως έσὺ δέν ντράπηκες και πῆγες μὲ τὰ χάλια αὐτὰ σπίτι της· κι εμεινες μιάμιση ώρα· τί μάγια, μωρέ, τῆς έκαμες; Άντι νὰ σε σιχαθεῖ, δέν μπορεῖ πιά νὰ σε άποξεχάσει, δέρνεται και κράζει τ' ὄνομά σου, παλιο-λαβιασμένε! Κάθε μέρα σπάζω στο ξύλο τή γυναίκα μου, δὲ βρίσκω άλάφρωση· δέρνω τις θυγατέρες μου, μά δὲ βρίσκω άλάφρωση! "Έκλεισα τò εργαστήρι μου, μεθῶ, γυρίζω στοῦς δρόμους, τὰ παιδιὰ τρέχουν ξοπίσω μου, μοῦ ρίχνουν ένα λόγο ποῦ μὲ βρίσκει στην καρδιά σὰ μαχαίρι... Ξέρεις ποιὸ λόγο... ξέρεις! Άνάθεμα τήν ώρα ποῦ ο τραγόπαπας μὲ κάλεσε στο παντέρμο του· άπό τή μέρα εκείνη χάθηκα! Χάθηκα, δὲ βαστῶ πιά, και σοῦ φέρνω άπόψε τò μαχαίρι· σηκώσου άπάνω, μωρέ Μανολιό, αν είσαι άντρας, και σκότωσέ με! Φιλῶ τò χέρι σου, σκότωσέ με, νὰ βρῶ άνάπαψη.

Ο Μανολιός άκούμπησε τò κεφάλι στα γόνατά του και δέν μποροῦσε νὰ κρατήσσει τ' άναφιλητά.

«Τί μπορῶ νὰ κάμω, συλλογίζονταν, πὼς μπορῶ νὰ σώσω τήν άγρια τούτη ψυχή, ποῦ έπλεξε μέσα στην πολλήν άγάπη και δέν μπορεῖ, δὲ θέλει πιά νὰ σωθεῖ.»

— "Άσε τὰ κλάματα, καραγκιόζη! φώναξε ο Παναγιώταρος μανιασμένος· πάρε, σοῦ λέω, τò μαχαίρι, μὴ φοβᾶσαι, τò άκόνισα καλά, άπλώνω τò λαιμό, σκότωσέ με.

Κι άπλωσε τὸ βαρὺ του σβέρκο, τὸν ταυρίσιο, κατὰ τὸ Μανολιό.

— Γιατί δὲ μὲ σκοτώνεις ἐσύ; ρώτησε ὁ Μανολιός.

— Τί ἔχω νὰ κερδίσω; ἀποκρίθηκε ὁ Παναγιώταρος ἀπελπισμένος· θὰ πληθύνει ἡ συφορά μου· θὰ χάσω, γιὰ πάντα πιά, τὴν Κατερίνα. Μονάχα ἂν μὲ σκοτώσεις ἐσύ, γλιτώνω· καὶ σὲ παίρνω καὶ σένα μαζί μου στὴν Κόλαση.

Εἶπε, καὶ ξαφνικὰ ξέσπασε κι αὐτὸς στὰ κλάματα.

Ἔκλαιγε, ἔκλαιγε, μούγκριζε σὰ μουσκάρι, μὲ τὸ σβέρκο ἀπλωμένο πάντα κατὰ τὸ Μανολιό.

Χύθηκε ἀπάνω του ὁ Μανολιός, δὲν πρόλαβε ὁ Παναγιώταρος νὰ ξεφύγει, καὶ τὸν ἀγκάλιασε· κι ἔκλαιγε κι αὐτὸς ἀπὸ πάνω του καὶ τοῦ μιλοῦσε:

— Συχώρεσέ με, ἀδερφέ Παναγιώταρε, συχώρεσέ με, δὲ θὰ τὴν ξαναδῶ, δὲ θὰ περάσω πιά τὸ κατώφλι τῆς, ἐγὼ θὰ πεθάνω καὶ θὰ γλιτώσεις. Ἐγὼ, ἐγὼ, ἐγὼ, σοῦ ὀρκίζουμαι· ἐγὼ θὰ πεθάνω. Δὲ βλέπεις ποῦ κατάντησα; Σάπισα. Ἐγὼ θὰ πεθάνω, ἀδερφέ μου, καὶ μὴν κλαῖς.

Μὰ αὐτὸς μούγκριζε. Ξετύλιξε μεμιᾶς ἀπὸ τὸ λαιμὸ του τὰ χέρια τοῦ Μανολιοῦ, πετάχτηκε ἀπάνω. Προχώρησε δυὸ βήματα κατὰ τὴν πόρτα, παραπατώντας. Ἔκαμε νὰ δρασκελίσει τὸ κατώφλι, μὰ σκόνταψε, γκρεμίστηκε μακρὺς φαρδὺς χάμω.

Πετάχτηκε ὁ Μανολιός νὰ τὸν σηκώσει, μὰ αὐτὸς εἶχε κιόλα σηκωθεί καὶ χίμηξε τρεκλίζοντας, ὀλομέθυστος, πῆρε τὸ κατηφόρι τοῦ βουνοῦ καὶ μούγκριζε.

Ἀπάνω ἐκεῖ πρόβαλε τὸ Νικολιὸ μὲ τὰ πρόβατα· ρίχτηκε ἀπάνω στὰ πρόβατα ὁ Παναγιώταρος, τὰ κυνήγησε μὲ τὶς πέτρες, κι αὐτὰ κατασκόρπισαν πατεῖς με πατῶ σε, τρομαγμένα.

— Ἐ, ἔ, φώναξε τὸ Νικολιὸ ἀγριεμένο, μὴ μοῦ πειράξεις τὰ πρόβατα!

Μὰ ὁ Παναγιώταρος ξερίζωνε ἀπὸ κάτω πέτρες καὶ τὰ πετροβόλουσε βλαστημώντας.

— Ἀπάνω του, μωρέ! φώναξε τότε τὸ βοσκόπουλο στὰ δυὸ σκυλιὰ του, ποῦ κατάφταναν ξεγλωσσισμένα.

Τὰ μαντρόσκυλα ρίχτηκαν ἀπάνω στὸν Παναγιώταρο, κι αὐτὸς ἀκούμπησε σ' ἓνα βράχο, ξεσήκωνε κοτρόνια καὶ τὰ χτυποῦσε. Γάβγιζαν τὰ σκυλιὰ καὶ τοῦ χιμοδοσαν, ἄρχισε νὰ γαβγίζει κι αὐτὸς καὶ νὰ χιμάει ἀπάνω τους, μὰ τὰ γόνατά του λύγιζαν, γκρεμίζονταν, καὶ πάλι σηκώνονταν, καὶ πάλι ξανάπεφτε. Πηδοῦσαν ἀπάνω του τὰ σκυλιὰ ἀγριεμένα, τὸ ἓνα τὸν

ἄρπαξε ἀπὸ τὸ μερὶ καὶ δὲν τὸν ἄφηνε, τὸ ἄλλο πήδηξε στὸ πρόσωπό του, τοῦ δάγκασε τὸ σαγόνι, καὶ τὰ γένια τοῦ Παναγιώταρου γέμισαν αἷματα.

— Ἀπάνω του, μωρέ, ἀπάνω του! φώναζε ξαναμμένο τὸ Νικολιό.

Ἄκουσε τὶς φωνὲς καὶ τὰ γαβγίσματα, ἔτρεξε ὁ Μανολιός νὰ τὸν γλιτώσει· τὸ βοσκαροῦδι κοίταξε, γελοῦσε καὶ φώναζε:

— Ἄσε τα, ἀφεντικό, ἄσε τα νὰ τὸν φάνει!

Ἐκεῖ ὁ Μανολιός ἔσυρε φωνὴ στὰ σκυλιὰ, πῆρε ἓνα ραβδί καὶ τὰ ἔδιωξε· στράφηκε νὰ βοηθήσει τὸν Παναγιώταρο, μὰ αὐτὸς εἶχε κιόλα ξεκόψει καὶ κατρακυλοῦσε στὸ βουνὸ βλαστημώντας.

Τὸ Νικολιὸ ἀνέβηκε στ' ὄρθολιθί, ἔκαμε τὴ φύχτα του χωνὶ γύρα ἀπὸ τὸ στόμα του καὶ φώναζε:

— Ἰούδα!... Ἰούδα!...

Κι ὄλη ἡ πλαγιὰ ἀντιλάλησε.

— Σκασμός, μωρέ! τοῦ φώναξε ὁ Μανολιός· δὲν τὸν λυπᾶσαι;

— Ἰούδα!... τοῦ ξαναφώναξε τὸ Νικολιὸ καὶ τοῦ σφεντόνισε μιὰ πέτρα μεγάλη.

Ἡ νύχτα πιά εἶχε ἀνέβει ἀπὸ τὴ γῆς κι εἶχε σκεπάσει τὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ κι ἀνηφόριζε. Ὁ κόσμος σκοτεῖνιαζε. Τὰ σκυλιὰ, λαχανιασμένα, εἶχαν ξαπλώσει στὰ πόδια τοῦ Νικολιοῦ κι ἀνάγλειφαν τὶς πληγὲς τους. Τὸ μέγα κριάρι, ὁ Δάσος, στέκονταν, χτυποῦσε τὴν κουδοῦνα του καὶ περίμενε νὰ μαζωχτοῦν οἱ πρόβατες πίσω του καὶ νὰ κινήσουν ὄλοι μαζί γιὰ τὸν αὐλόγυρο.

Ἐκεῖ ὁ Μανολιός εἶχε μπεῖ στὸ χαμῶι κι ἔκρυψε τὸ ἀκονισμένο μαχαίρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκεφάλι του· κι ὕστερα κρέμασε τὸ κόνισμα τῆς Σταύρωσης ἀπάνω ἀπὸ τὸ στρωσίδι του, στὸν τοῖχο.

— Θεέ μου, μουρμούρισε, βάλε τὸ χέρι σου στὴν καρδιά του, θεράπεψέ τη! Πονάει κι αὐτὸς, εἶσαι παντοδύναμος, πάρε τὸν πόνο του καὶ παρηγόρησέ τον!

VIII

ΠΕΡΑΣΑΝ ΚΑΜΠΟΣΕΣ ΜΕΡΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗ τούτη τῆς Ἐξομολόγησης — ἔτσι ὀνομάτισαν ἀργότερα, δταν πιά εἶχε σκοτωθεῖ ὁ Μανολιός, τῆ μέρα πού ἄνοιξε μπροστά στοὺς φίλους κι ἄδειασε τὴν καρδιά του.

Κι ἡ γῆς ὠστόσο ἀπὸ κάτω κι ὁ ἥλιος ἀπὸ πάνω δούλευαν καὶ μέστωναν ὀλοένα τὰ σπαρτά, καὶ τὰ στάχυα πιά γαλάχτωναν κι ἐπηξάν· κι ὁ κάμπος εἶχε κοκκινίσει ἀπὸ τὶς παπαροῦνες. Τὰ μικρὰ κελαηδοπούλια εἶχαν μαζέψει τρίχες κι ἄχαρα καὶ πηλὸ κι εἶχαν χτίσει τὴ φωλιά τους, κι ἡ θηλυκιά, μὲ ἀνοιχτές τὶς φτέρουγες, πύρωνε κιόλα τ' αὐγά· καὶ κάθουνταν ἀντίκτρα, σ' ἓνα κλαρί, τὸ ἀρσενικὸ καὶ κελαηδοῦσε, γιὰ νὰ τῆς δίνει κουράγιο. Κάπου κάπου μερικὲς ὄψιμες βροχὲς ἔπεφταν, δροσίζονταν ὁ κόσμος, μὰ γρήγορα ξανάβγαине ὁ ἥλιος, ἔδιωχνε τὰ σύννεφα καὶ ξακολουθοῦσε τὸ πανάρχαιο χρέος του, νὰ βοηθάει τὰ πουλιὰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ γερο-Πατριαρχεὺς ἔτρωε κι ἔπινε καὶ μάλωνε, πότε μὲ τὸ Λενιό, πὸ ἄφηνε τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ κι ὄλο καὶ τριγύριζε στὸ βουνὸ κι εἶχε λυσιιάζει νὰ παντρευτεῖ· πότε μὲ τὸ γιό του, πὸ τὸ ἔχει ρίξει στὸ διάβασμα, σὰ νὰ ἔταν γέρος ἢ παρακεντές.

— Τὰ γράμματα εἶναι καμωμένα γιὰ τοὺς καλογέρους, τοῦ ἄλεγε, καὶ γιὰ τοὺς δασκάλους· τὸ ἀρχοντόπουλο εἶναι καμωμένο γιὰ τὸ καλὸ φαί, γιὰ τὸ παλιὸ κρασί καὶ γιὰ τὶς ξένες γυναῖκες. Ντροπιιάσεις, Μιχελή, τὴ γενιά μας!

Κάπου κάπου τὸν ἔβλεπε καὶ πήγαινε στὴν ἀρραβωνιαστικιά του, τὴ Μαριορή· μὰ γύριζε πάντα θλιμμένος κι ἀμίλητος· κι ὁ γέρος κουνούσε τὸ κεφάλι του ἀπελπισμένος. «Ὁ κύρης

μου, συλλογίζονταν, καβαλίκευε τὴ φοράδα, γύριζε τὰ χωριὰ ὅπου εἶχε φιλενάδες, ἔδενε τὴ φοράδα στὸ κρικέλι τῆς πόρτας, καὶ τὴν ἔβλεπε ὁ ἄντρας τῆς ἀγαπητικιάς κι ἄλλαζε δρόμο· καὶ περίμενε νὰ φύγει ὁ κύρης μου γιὰ νὰ μπεῖ σπῆτι του. Ἐγὼ εἶχα φιλενάδες, καὶ πήγαινα κρυφὰ τὴ νύχτα, σὰν κλέφτης, κι ἔκανα τὸ κέφι μου. Τοῦτος ἔχει μιὰν ἀρραβωνιαστικιά, κι ὁ Θεὸς νὰ μοῦ συχωρέσει, μὰ θαρρῶ πὼς δὲν τῆς ἀγγίζει παρὰ τὸ χέρι· πὼς νὰ μὴ μαραίνεται ἢ κακομοίρα καὶ νὰ μὴ χτικιάζει; Σὰν τὸ βασιλικὸ εἶναι κι ἡ γυναῖκα, μαθές· μαραίνεται, ἂν δὲν τὸν ποτίσεις... Ἐπέπεσε ἡ γενιά τῶν Πατριαρχέδων, ξεθύμανε, πάει κατὰ διαόλου!»

Κι ὁ γερο-Λαδᾶς σταματοῦσε κάθε τόσο τὸ Γιαννακὸ καὶ τοῦ ἄλεγε:

— Γιαννακὸ, νὰ φέρεις τὶς τρεῖς λίρες, νὰ τὶς φέρεις μὲ τὸ διάφορο, γιὰτι θὰ σοῦ πουλήσω, κακομοίρη, τὸ γαῖδουράκι, καὶ νὰ τὸ ξέρεις. Φτωχὸς ἄνθρωπος εἶμαι κι ἐγὼ, μὴ θές νὰ μὲ κάψεις!

Κι ὁ παπα-Γρηγόρης εἶχε κεσάτια· πολὺς καιρὸς καὶ δὲν εἶχε γίνεῖ παντρεῖα στὸ χωριὸ μῆτε βαπτῖσια, καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς χωριανοὺς δὲν ἐννοοῦσε νὰ πεθάνει. Ἐβανε ὁ νεκροθάφτης ἀντήλιο τὸ χέρι καὶ κοίταζε κατὰ τὸ χωριὸ· κανένας δὲν ἔρχονταν· ἔστηνε τὸ αὐτί του, καμιά ψαλμοῦδιὰ.

— Δὲν παίρνει ὁ διάολος καὶ μερικοὺς, μουρμούριζε, θὰ πεθάνουν τὰ παιδιὰ μου ἀπὸ τὴν πείνα.

Κι ἡ χήρα, μανταλωμένη σπῆτι τῆς, δὲν ἄνοιγε πιά τὴν πόρτα τῆς σὲ κανένα. Ὁ Παναγιώταρος τριγύριζε ὀλομέθυστος καὶ φοβέριζε, καὶ τ' ἀγκρισμένα παλικάρια πλαντοῦσαν, δὲν ἤξεραν πιά τί νὰ κάμουν τὴ δύναμή τους· εἶχαν ἀρχίσει κιόλα νὰ τριγυρνῶν τὰ τίμια σπῆτια.

— Ἀνάθεμα τὴ χήρα! μουρμούριζαν ὄσοι εἶχαν ὄμορφες γυναῖκες· μᾶς κάνει τὴν τίμια, καὶ δὲν μποροῦμε πιά νὰ μακρύνουμε ἀπὸ τὰ σπῆτια μας, ὄλο καὶ καντάδες κάτω ἀπὸ τὰ παραθύρια μας, κιντυνεύει ἡ τιμὴ τοῦ χωριοῦ μας!

Μαζεύονταν κάθε δειλινὸ οἱ χωριανοὶ στὸν καφενὲ τοῦ Κωσταντῆ, κουρασμένοι νὰ παλεύουν τὴ γῆς, νὰ τραβοῦν νερό, νὰ ποτίζουν, νὰ μὴν ξεραθοῦν οἱ λαχανόκηποι καὶ τὰ μπιστάνια, φοῦμερναν τὸ ναργιλέ τους, ἄλλαζαν δὺο τρεῖς κουρασμένες κουβέντες καὶ πάλι σώπαιναν. Δὲν ἔτυχε νὰ ἔναι καὶ κανένας τρελὸς στὸ χωριὸ, νὰ τὸν πειράζουν καὶ νὰ γελοῦν· μῆτε καμιά κίσσα ἢ κανένα κοτσόφι, νὰ σφυρίζει σὰν ἄνθρωπος καὶ νὰ περνᾷ ἡ ὄρα τους· μὰ ὄλο τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια, ὄλοι γνωστικοί, κι ὁ

Παναγιώτατος, πού περνούσε κάποτε μεθυσμένος, δὲν τοὺς ξαλάφρωνε, γιατί 'ταν ἄγιος, κι ἂν τὸν πείραζες, ἔπιανε πέτρες καὶ σὲ πετροβολοῦσε· προχτὲς ἀκόμα δὲν εἶχε σπάσει τὰ ματογυῶλια τοῦ δάσκαλου, πού ἔτυχε νὰ 'ναι στὸν καφενὲ καὶ τὸν βρῆκε μιὰ πέτρα στὸ μεσοφρύδι;

Κάποτε ὁ 'Αγᾶς τοὺς ἔβανε νὰ χορεύουν κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο, γιατί 'χε μεράκια καὶ στενοχωριόταν· μὰ τί χορὸς ἦταν αὐτὸς μὲ τὸ στατιό; Βαριόνταν, καὶ γρήγορα τὸν παρατοῦσαν — καὶ ξανάπιαναν πάλι τὰ μαρκούτσια, καὶ γουργούριζε ὁ καφενὲς βαριεστημένος. Κάποιος μεθοῦσε, ἢ ἔσπαζε τὸ πόδι του, ἢ ἔβρισκε ἕναν κλέφτη στὸ μπιστάνι του· γίνονταν μιὰ στιγμή σουσουρο μεγάλο, μὰ εὐτὺς ἔσβηνε, καὶ ξανάπεφταν ὄλοι πάλι στὴ σιωπῇ.

'Οπότεν ἄξαφνα, ἕνα πρωί, πήδηξε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα, τὸ φοβερὸ μαντάτο: τὸ Γιουσουφάκι βρέθηκε, σήμερα τὰ ξημερώματα, σκοτωμένο στὸ κρεβάτι του!

'Η γριά σκλάβα τοῦ 'Αγᾶ, ἡ Μάρθα, εἶχε γλιστρήσει χαράματα ἀπὸ τὸ κονάκι καὶ πῆγε καὶ βρῆκε τρέμοντας τὴ γρια-Μανταλένια, παλιά φιλενάδα της.

— Χάθηκε τὸ χωριό! τῆς φώναξε, ἄμα κλειδώθηκαν μέσα· χάθηκε, κερα-Μανταλένια μου! Τὸ Γιουσουφάκι βρέθηκε σκοτωμένο!

— Ποιός, μωρὴ Μάρθα; Φωτιά 'ναι τὸ μαντάτο πού μοῦ φέρνεις καὶ θὰ μᾶς κάψει ὄλους· ποιός, μωρὴ!

— Κανένας δὲν μπῆκε μέσα στὸ κονάκι τῆ νύχτα, ὁ 'Αγᾶς, τὸ Γιουσουφάκι, ὁ σεῖζης κι ἐγώ, κανένας ἄλλος στὸ σπίτι! Πὲς στοὺς χριστιανούς νὰ 'χουν τὸ νοῦ τους, ὅσοι μποροῦν νὰ φύγουν, νὰ φύγουν! 'Εχω ἐγὼ μιὰν ὑποψία, μὰ δὲν εἶμαι σίγουρη· σπαίνω τὸ λοιπόν!

Εἶπε καὶ γλίστρησε πάλι καμπουρίζοντας, στραβοπατώντας, στὸ κονάκι, καὶ μανταλώθηκε.

Κι ἡ γρια-Μανταλένια ἄρπαξε τὴ μαύρη μπολίδα της κι ἔτρεξε ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα καὶ σκόρπιζε, μὲ κρυφὴ, ἀμολόγητη χαρὰ, τὸν τρόμο. Οἱ ἄντρες παράτησαν τὶς δουλειές τους καὶ μαζώχτηκαν στὸν καφενὲ, νὰ δοῦν τί θ' ἀπογίνει· σήκωναν τὰ μάτια σκεφτάτα κατὰ τὸ μπαλκόνι τοῦ 'Αγᾶ· ὄλα σφαληχτά, πόρτες καὶ παράθυρα· κάπου κάπου ἀκούγονταν ἀπὸ μέσα φωνὲς ἄγριες ἢ καμιὰ κουμπουριά ἢ κάτι σὰ νὰ 'σπαζε· κι ὕστερα πάλι σιωπῇ.

Μαζεύτηκαν οἱ προεστοὶ καὶ γερόντοι στὸ σπίτι τοῦ παπα-

Γρηγόρη, ἀναστατωμένοι· ἡ καρδιά τοῦ γερο-Πατριαρχῆα πήγαινε νὰ σπάσει ἀπὸ τὸν τρόμο της.

— 'Αν δὲ βρεθεῖ ὁ φονιάς, λέει τσευδίζοντας σήμερα ἀκόμα πιὸ πολὺ, ἂν δὲ βρεθεῖ ὁ φονιάς, χαθήκαμε· θὰ μᾶς ρίξει ὄλους στὸ μπουντρούμι. Κι ἂν μεθύσει, μπορεῖ νὰ βάλει ὀμπρός καὶ τὴν κρεμάλα!

— Θὰ βάλει σὲ ὄλους χαράτσι νὰ ξεπλερώσουμε τὸ φονικό, ἀναστέναξε ὁ γερο-Λαδάς.

— Θὰ κλείσει τὴν ἐκκλησιά καὶ τὸ σκολεῖο καὶ θὰ κηρύξει σὲ διωγμὸ τὸ Γένος, ἔκαμε ὁ δάσκαλος.

'Ο παπα-Γρηγόρης πάει κι ἔρχεται μέσα στὴν αὐλή, παίζει νευρικά τὸ κομπολόι του, νιώθει γύρα στὸ λαιμό του ἀλάκερο τὸ χωριὸ κρεμασμένο.

«'Εχω εὐθύνη, συλλογίζεται, ὁ Θεὸς μοῦ μπιστευτήκε τὶς ψυχὲς τοῦ χωριοῦ — πάρε τὰ πρόβατά μου, μοῦ παράγγειλε, βόσκει τα· εἶναι ἀνάγκη μεγάλη νὰ βρεθεῖ ὁ φονιάς.»

'Επαιρνε σβάρνα τοὺς χωριανούς ἕναν ἕναν — ποιὸς μποροῦσε νὰ σκοτώσει τὸ καταραμένο αὐτὸ τουρκόπουλο; Λόγιαζε, ξαναλόγιαζε, δὲν ἔβρισκε κανένα. Κι ὅμως, σίγουρα, χριστιανὸς θὰ 'ναι ὁ φονιάς· τὸ χωριὸ δὲν ἔχει παρὰ τρεῖς Τούρκους — τὸν 'Αγᾶ, τὸ σεῖζη καὶ τὸ Γιουσουφάκι· ὄλοι οἱ ἀποδέλοιποι, χριστιανοί· ἀλίμονο, χριστιανὸς εἶναι ὁ φονιάς, καὶ τὸ χωριὸ θὰ βουλιάξει!

'Ο Κωσταντῆς ἔφτασε λαχανιασμένος.

— 'Ο 'Αγᾶς κρατᾶει τὴν κουμπούρα, βάνει στὸ σημάδι καὶ σπάζει ὄ,τι βρεῖ στὸ σπίτι — σκαμνιά, νταμιζάνες, τσουκάλια, κι ὕστερα πέφτει στὸ σκοτωμένο Γιουσουφάκι καὶ μουγκρίζει... Μοῦ τό 'πε ἡ Μάρθα ἡ καμπούρα.

'Η πόρτα πάλι ἀνοιξε, μπῆκε ὁ Γιαννακός.

— 'Ανέβηκε ὁ σεῖζης στὸ μπαλκόνι, βαράει τὴν τρουμπέτα!

'Ενας ἄλλος πρόβαλε:

— 'Εβγαλε διαλάλη στὸ χωριὸ, στέκεται τώρα στὴν πλατεία καὶ φωνάζει.

— Τί φωνάζει, μωρὲ;

— Τὰ σάστισα, γέροντά μου, πῆρε τὸ αὐτί μου μερικὰ ὀνόματα, μὰ ποιά δὲ θυμᾶμαι...

— Τὸν κακὸ σου τὸν καιρὸ! μουρμούρισε ὁ γερο-Πατριαρχῆας κι οἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ του φούσκωσαν νὰ σπάσουν.

— Νὰ πάει ἕνας νὰ μάθει, πρότεινε ὁ παπα-Γρηγόρης· ἔλα γιὰ σου, πήγαινε ἐσύ, Γιαννακὸ μου.

Μὰ τὴ στιγμή ἐκείνη ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ διαλάλη νὰ

ζυγώνει... έτρεξαν δλοι στην πόρτα, την άκράνοιξαν, ό διαλάλης είχε σταθεί στο δισταύρι, έβηξε, καθάρισε τó λαιμό του, χτύπησε τó ραβδί του στις πέτρες, σήκωσε τó λαιμό. Κυματιστή, ψαλμοδικιά, μονότονη, ή φωνή του διαλάλη άντιλάλησε, κι όλες οι πόρτες τής γειτονιάς άκράνοιξαν τρομαγμένες:

— Έ χωριανοί, Έ ραγιαδες! Τρουλωστε τ' αυτιά σας, άκούστε· προσταγή του Άγα! Ό παπα-Γρηγόρης, οι προεστοί κύρ Πατριαρχέας και Λαδάς, ό Χατζη-Νικολής ό δάσκαλος κι ό Παναγιώταρος ό σαμαράς, πού τόν λένε και Γυψοφά, πού τόν λένε κι Ιούδα, να παρουσιαστούν εϋτδς στο κονάκι του Άγα! Κι οι έπίλοιποι ραγιαδες να μαζωχτείτε μέσα στα σπίτια σας, κανένas στον καφενέ, κανένas στα σοκάκια, δλοι μέσα, και να περιμένετε! Έ ραγιαδες, Έ χωριανοί, είπα! Έχετε τó νοϋ σας!

Ό Κωσταντής άναβάσταξε τó γερο-Πατριαρχέα, να μη σωριαστεί χάμω τόν έβαλε να καθίσει στο πεζούλι, έτρεξε ή Μαριορή να τού κάνει άγέρα· ό γερο-Λαδάς άκούμπησε στον τοίχο, κατακίτρινος, με δλάνοιχτο στόμα· ό Γιαννακός τόν λυπήθηκε, ζύγωσε:

— Κουράγιο, κύρ δημογέροντα· έχεις καμιά παραγγελιά να σου κάμω;

Ό γερο-Λαδάς τόν κοίταξε σατισμένος.

— Είσαι ό Γιαννακός, μωρέ; ποιός είσαι; ρώτησε και τά σάλια του έτρεχαν.

— Ναίσκε, ό Γιαννακός όπραματευτής· έχεις, σου λέω, καμιά παραγγελιά;

Τά μάτια του γερο-Λαδά ζωντάνεψαν.

— Κακομοίρη, είπε, να μού φέρεις τες τρεις λίρες, γιατί θά σέ φάω!

Όσοτσο ό παπάς είχε μπει μέσα, πέρασε από τó λαιμό του τó άσημένιο έγκόλπιο, πού είχε χαραγμένη από τή μιá μεριά τή Σταύρωση, από τήν άλλη τήν Άνάσταση, πήρε τó άψηλό ραβδί του με τή φιλντισένια λαβή, έκαμε τó σταυρό του όμπρός στο κόνισμα του Χριστού.

— Χριστέ μου, μουρμούρισε, δύσκολη είναι ή στιγμή, βόθηθα με· βόθηθα τούς χριστιανούς! Άπλωσε τó χέρι σου άπάνω στο χωριό. Μη με άφήσεις να ξεπέσω!

Προσκύνησε τó κόνισμα, κοίταξε τó ήσυχο, γλυκότατο πρόσωπο του Χριστού.

— Χριστέ μου, ξανάπε, μη με άφήσεις να ξεπέσω!

Έκαμε πάλι τó σταυρό του και πρόβαλε στην αδλή.

— Πάμε, άδερφοί, είπε με γαληνή, έπίσημη φωνή. Έμπρός,

γερο-Πατριαρχέα, μην ξεχνάς πώς είσαι άρχοντας. Άρχοντας δέν είναι αυτός πού τρώει και πίνει πιό καλά από τούς άλλους, παρά αυτός πού στον κίντυνο μπαίνει μπροστά από τó λαό και τόν διαφεντεύει· δείξε λοιπόν τώρα τήν άρχοντιά σου, έμπα μπροστά! Και σύ, γερο-Λαδά, μην ντροπιάσεις τó χωριό μας, κουράγιο! Μην άρχίσεις τά κλάματα όμπρός στον Άγά, στάσου παλικάρι. Είμαστε άθωοι· μα αν είναι να πεθάνουμε για να σώσουμε τó χωριό, καλός ό θάνατος! Κι εγώ άγαπώ τήν έπίγεια ζωή, μα πιό πολύ τήν ουράνια· βρισκόμαστε άπάνω στο κατώφλι· πίσω μας ή γής, μπροστά μας ό ουρανός, ό,τι άποφασίσει ό Παντοδύναμος! Για σένα, Χατζη-Νικολή, δέν έχω να πώ τίποτα· ό,τι διδάσκεις τόσα χρόνια στα παιδιά για τούς ήρωες τής Έλλάδας και τούς μάρτυρες τής χριστιανοσύνης, να ή στιγμή να τά θυμηθείς και να τά βάλεις σέ πράξη. Να μη σέ δούν οι μαθητές σου να χλωμάζεις και να τρέμεις· στάσου όμπρός στο θάνατο σαν ήρωας και μάρτυρας! Είστε έτοιμοι, άδερφοί;

— Έτοιμοι, άποκρίθηκε ό γερο-Πατριαρχέας κι άνασηκώθηκε με δυσκολία. Μην άνησυχείς, γέροντα· τó σωμα φοβάται, μα ή ψυχή ντρέπεται· δέ θά ντροπιάσω τó χωριό μας.

Ό παπα-Γρηγόρης έπιθεώρησε τούς συντρόφους.

— Τό ζωνάρι του γερο-Λαδά λύθηκε, είπε, και θά τού πέσουν τά βρακιά. Άε, Γιαννακό μου, δέσε του σφιχτά τó ζωνάρι, στύλωσέ τον, μη μās ντροπιάσει.

Ζύγωσε ό Γιαννακός, έζωσε σφιχτά τó γερο-Λαδά, πού είχε σηκώσει τά χέρια του κι άφηγε να τόν τυλίγουν, σαν παιδί.

— Σφούγγιξε και τó στόμα του, Γιαννακό, τρέχει, παράγειλε άκόμα ό παπάς. Έχε γειά, Μαριορή μου!

— Πάμε, είπε ό Χατζη-Νικολής, είμαστε οι κεφαλές του χωριού, δλος ό κόσμος μās βλέπει· σι' όνομα του Θεού και τής Έλλάδας!

Έκαμαν δλοι τó σταυρό τους, δρασκέλισαν τó κατώφλι· πρώτος ό παπάς, πίσω του οι τρεις προεστοί, πιό πίσω ό Γιαννακός κι ό Κωσταντής.

— Γιατί, μωρέ Κωσταντή, να φωνάξει ό Άγάς και τόν κακομοίρη τόν Παναγιώταρο; τί γυρεύει αυτός με τούς προεστους;

— Τόν είδαν, λέει, χτες τά μεσάνυχτα να τριγυρνάει τó κονάκι του Άγα όλομέθυστος και να φοβερίζει...

— Μα τί δουλειά 'χε αυτός με τó Γιουσουφάκι; Αυτός τή χήρα κυνηγάει.

— Τι να σου πώ, Γιαννακό μου; Ό Άγάς έχει φρενιάσει, δέν ξέρει τί του γίνεται. Έ δούλα του ή Μάρθα μου 'πε πώς

φοβερίζει να καβαλήσει τη φοράδα του, κι όποιον βρεί στο δρόμο να του παίρνει το κεφάλι. Ο Θεός να βάλει το χέρι του.

Οι πόρτες άνοιγαν κρυφά και κοίταζαν τους δημογερόντους που προχωρούσαν άργά κατά το κονάκι του Άγα· όλοι σταυροκοπιούνταν, σά να περνούσε κηδεία.

— Χαλάλι τους τά όσα έφαγαν κι έκαμαν οι προεστοί του·τοι σέ όλη τους τη ζωή, είπε ένας γέρος· τη στιγμή αυτή τά πλερώνουν όλα μεμιάς και ξεχρεώνουν.

Πήγαιναν σιγά, χωρίς βιάση, σά ν' άποχαιρετούσαν· κάπου κάπου ο παπα-Γρηγόρης στρέφονταν στις μισανοιγμένες πόρτες και ψηλά στά παραθύρια:

— Μή φοβάστε, χριστιανοί, έλεγε· ο Θεός μας είναι μεγάλος.

Ο δύστιχος ο γερο-Λαδάς είχε κρεμαστεί από το μπράτσο του γερο-Πατριαρχέα:

— Άρχοντά μου, κλαψούριζε, να σταθείς κοντά μου, να με άναβαστάς.

Έσκυψε άπάνω του ο γερο-άρχοντας.

— Φοβάσαι; τόν ρώτησε.

— Φοβάμαι, άποκρίθηκε με σβημένη φωνή ο γερο-Λαδάς.

— Κι εγώ φοβάμαι, είπε ο άρχοντας, μα κάνω πώς δε φοβάμαι· έχω χρέος.

Ο γερο-έξηνταβελόνης κούνησε το κεφάλι, μα δε μίλησε.

Περνούσαν τώρα από το χαμώι της χήρας. Η Κατερίνα άνοιξε την πόρτα της, ήθελε να τους φωνάξει: «Κουράγιο, άρχοντές μου, κουράγιο!», μα δεν τόλμησε.

Κανένας δε στράφηκε να τη δει· γόργωσαν το βήμα, σά να περνούσαν από δρομάκι που βρωμούσε· λίγο άκόμα και θά'πιαναν τη μύτη τους.

Μονάχα ο Γιαννακός κι ο Κωσταντής κοντοστάθηκαν.

— Καλημέρα, Κατερίνα, είπε ο Κωσταντής· άκουσες το διάλαλη; Έμπα μέσα.

— Είδες τόν Παναγιώταρο; τη ρώτησε σιγά ο Γιαννακός· τόν φώναξε κι αυτόν ο Άγάς.

— Έχω καιρό να τόν δω, γείτονά μου, άποκρίθηκε ή χήρα· μα κάπου έδω θα τριγυρνάει, γιατί τώρα, να, άκουσα τις φωνές του· μάλωνε με το σεΐζη που τόν κυνηγουσε να τόν πιάσει.

— Έμπα μέσα, είπε πάλι ο Κωσταντής, και κλειδώσου.

Προχώρησαν. Στο έμπα της πλατείας πρόβαλε ο Μιχελής τρέχοντας· ζύγωσε τόν πατέρα του.

— Μιχελή μου, έκαμε ο γέρος, έχει γειά!

— Κουράγιο, πατέρα! είπε ο γιός και του φίλησε το χέρι.

Ο παπα-Γρηγόρης στράφηκε:

— Μιχελή, είπε, και σεΐς οι άλλοι δυό, πηγαίνετε στά σπίτια σας· έμεις μπαίνουμε τώρα στή σπηλιά του λιόντα· μα μπαίνει μαζί μας κι ο Θεός. Μή φοβάστε!

Η πόρτα του Άγα ήταν όρθάνοιχτη.

— Στ' όνομα του Θεού! έκαμε ο παπάς, έβαλε το δεξό του πόδι μπροστά και δρασκέλισε το κατώφλι· πίσω του οι άλλοι τρεις άκολουθούσαν· ο γερο-Λαδάς σκόνταψε, μα τόν άνακράτησε ο γερο-άρχοντας.

Έρημη ή μεγάλη αύλη με τις χορταριασμένες πλάκες. Ζερβά, από την πορτούλα του στάβλου, πρόβαλε το κεφάλι της ή φοράδα του Άγα και χλιμίντρισε· ένα μαλλιαρό σκυλί, ξαπλωμένο στην κοπριά, σήκωσε το λαιμό κι έγρουξε θυμωμένο, μα δε σηκώθηκε· παρέθηκε.

Ο σεΐζης πρόβαλε στο μέσα κατώφλι κίτρινος, το μάτι το δεξό του άλληθόριζε, το κατωσάγονό του έτρεμε· δεν είχε προφτάσει σήμερα να περάσει το μουστάκι του καραμπογιά και φάνηκαν οι άσπρες γαϊδουρότριχες. Φορούσε την έπίσημή του στολή, σά να 'ταν γιορτή μεγάλη, και κρέμουνταν το γιαταγάνι του από το φαρδύ κόκκινο ζωνάρι.

Μάζεψε τά φρύδια ως τούς είδε.

— Βγάλτε τά παπούτσια σας, γκιαουρήδες, έγρουξε· ο Άγάς περιμένει.

Η γρια-Μάρθα, ή καμπούρα, πρόβαλε, βοήθησε τούς προεστούς να βγάλουν τά παπούτσια τους και τ' άράδιασε μπροστά από το κατώφλι.

— Κουράγιο, άρχόντοι μου, τούς σφύριξε, κουράγιο.

Άνέβηκαν, άνακρατώντας ο ένας τόν άλλο, μιá στενή ξύλινη σκάλα, έφτασαν στόν όντά. Στάθηκαν. Τά παράθυρα όλα ήταν κατάκλειστα, στην άρχή δεν μπόρεσαν να διακρίνουν τίποτα· μα όλοι ένιωσαν πώς ένα θεριό κάπου στο βάθος παραμόνευε, κάρφωνε άπάνω τους το μάτι, ήταν έτοιμο να χιμήξει.

Ο γερο-Λαδάς έσφιξε το μπράτσο του άρχοντα Πατριαρχέα, έτρεμε.

Ο παπα-Γρηγόρης έκαμε ένα βήμα, ύστερα άλλο ένα· έψαχνε με το μάτι να βρεί που να κάθουνταν ο Άγάς. Μύριζε ο όντάς ρακή, καπνό και βαρύ άνθρώπινο χνώτο.

Άξαφνα μιá φοβερή, βραχνιασμένη φωνή βρουχήθηκε από τη δεξιά γωνιά, στο βάθος:

— Γκιαουρήδες!

Όλοι στράφηκαν κατά τη φωνή και διάκριναν τὸν Ἀγά, κουλουριασμένο ἀπάνω σὲ μιὰ μεγάλη μαξιλάρα· ἀκουμπούσε στὸν τοῖχο κι ἔλαμπαν στὴ μέση του οἱ μεγάλες ἀσημένιες πιστόλες. Μπροστά του γυάλιζε μιὰ μακροὺλη πουκάλα ρακί.

— Ἀγά μου, ἀποκρίθηκε ἡσυχά ὁ παπᾶς, στίς διαταγές σου.

— Γκιαούρηδες! Ξαναβρουχήθηκε ἡ φωνή· ἔλα ἐδῶ, σεῖζη!

Ὁ σεῖζης ἔτρεξε ἀπὸ τὸ κατώφλι ὅπου περίμενε καὶ στάθηκε δίπλα στὸν Ἀγά, ὄρθιος.

— Ἐτοίμασε τὸ γιαταγάκι σου καὶ περίμενε!

— Ἀγά μου... Ξανάρχισε ὁ παπᾶς.

Μὰ ὁ Ἀγάς δὲν τὸν ἀφήκε νὰ προχωρήσει.

— Γκιαούρηδες, ξαναφώναξε, ἕνας ἀπὸ σᾶς κάρφωσε τὸ μαχαίρι του στὴν καρδιά μου. Τὸ Γιουσουφάκι μου...

Μὰ ἡ φωνή του κόπηκε· πνιχτὸ ἀναφιλητὸ ἔφραξε τὸ λαιμὸ του.

Σφούγγιξε μὲ θυμὸ τὰ μάτια του, γέμισε τὸ ποτήρι του ρακί, ἤπιε μοναπανιάς. Ἀναστέναξε, πέταξε τὸ ποτήρι στὸν τοῖχο, γίνθηκε χίλια κομμάτια.

— Ποιὸς μοῦ τὸ σκότωσε, μωρέ; φώναξε. Ἐδῶ μονάχα γκιαούρηδες ζοῦν, γκιαούρης μοῦ τὸ σκότωσε! Ἐσύ, μωρὲ Παναγιώταρε, μεθύστακα;

Ἀπὸ τὴν πέρα γωνιά, πίσω τους, ἀκούστηκε ἀπόκουφο μουγκρητὸ· ὅλοι στράφηκαν κι εἶδαν στὸ μισόφωτο, σωριασμένο χάμω, δεμένο σ' ἕνα χαλκὰ τοῦ τοίχου, τὸν Παναγιώταρο. Θὰ τοῦ ἔχαν σπάσει τὸ κεφάλι, γιατί ὁ δάσκαλος, ποῦ ἦταν πιὸ πίσω, διάκρινε αἵματα νὰ τρέχουν ἀπὸ τὸ κούτελό του κι ἀπὸ τὸ λαιμὸ.

Στράφηκε πάλι ὁ Ἀγάς στοὺς δημογερόντους:

— Θὰ σᾶς ρίξω στὸ μπουντρούμι, μούγκρισε, κι ἕναν ἕνα, κάθε πρωί, θὰ σᾶς κρεμῶ στὸν πλάτανο. Ὅσο νὰ μοῦ βρεῖτε τὸ φονιά. Θὰ σᾶς κρεμάσω πρῶτα ἐσᾶς, τίς κεφαλές, κι ὕστερα θὰ πιάσω κι ἄλλους, κι ἄλλους, κι ὕστερα θὰ πιάσω καὶ τίς γυναῖκες, καὶ θὰ ξεκάμω τὸ χωριό· ὅσο νὰ μοῦ βρεῖτε τὸ φονιά! Ἀκοῦς, τραγογένη; Ἀκοῦτε, ραγιαδες; Τί σᾶς ἔκαμε, μωρέ, τὸ Γιουσουφάκι μου; Πείραξε ποτὲ κανένα; Εἶπε λόγο κακὸ ποτὲ του; Κάθουνταν στὸ μπαλκόνι καὶ μασοῦσε μαστίχα καὶ τραγουδοῦσε· ἔκαμε, μωρὲ γκιαούρηδες, κανένα κακὸ; Γιατί μοῦ τὸ σκοτώσατε;

— Ἀγά μου, ἄρχισε πάλι ὁ παπα-Γρηγόρης, ὄρκο παίρνω στὸν Παντοδύναμο...

— Σκασμός! Θὰ σοῦ ξεριζώσω μιὰ μιὰ τίς τρίχες ἀπὸ τὰ γένια· δὲ θὰ σὲ κρεμάσω ἐσένα, θὰ σὲ παλουκώσω, ταυραμπά! Τί

σᾶς ἔκαμε, μωρέ, τὸ Γιουσουφάκι μου;

Τὸν πήραν πάλι τὰ κλάματα.

— Ἀγά μου, ἔκαμε ὁ γερο-Πατριαρχέας, γιατί ντράπηκε ν' ἀφήσει τὸ γέροντα νὰ πάρει ὅλη τὴν μπόρα· Ἀγά μου, πάντα ἐγώ, τὸ ξέρισε, στάθηκε πιστός...

— Σκασμός, γουρουνί! οὐρλιασε ὁ Ἀγάς. Δὲν μπορεῖ νὰ σὲ σηκώσει ἐσένα τὸ σκοινί, γομάρι, θὰ πάρω ἕνα σκουριασμένο μαχαίρι καὶ θὰ σὲ σφάζω μιὰ βδομάδα· γιὰ νὰ φραθοῦν τὰ χέρια μου. Κατέχω, μωρὲ γκιαούρη, πὼς δὲν τὸ σκότωσες ἐσύ, μὰ μὲ πιάνει λύσσα νὰ θωρῶ πὼς ἐσεῖς ζεῖτε καὶ τὸ Γιουσουφάκι μου κείτεται ἐδῶ, μωρέ, στὴ διπλανή κάμαρα, σκοτωμένο... Θὰ σηκωθῶ καὶ θὰ βάλω φωτιά κι ἀπὸ τίς τέσσερις γωνιές τοῦ χωριοῦ, νὰ σᾶς κάψω ὅλους, ἀνάθεμά σας!

Πετάχτηκε ὁ Ἀγάς ἀπάνω μανιασμένος.

— Ποιὸς εἶναι πίσω σου, μωρὲ Πατριαρχέα; Νὰ προβάλει!

— Ἐγώ 'μαι, Ἀγά μου, τραύλισε ὁ γερο-Λαδᾶς καὶ λύγισαν τὰ γόνατά του.

— Ἄ! ἄ! βρουχήθηκε ὁ Ἀγάς, θὰ κάμω βασιλικά κηδεῖα στὸ Γιουσουφάκι μου! Θὰ τοῦ φέρω ἱμάμηδες ἀπὸ τὴν Πόλη νὰ τοῦ ψάλουν, θὰ τοῦ παραγγείλω λαμπάδες ἀπὸ τὴ Σμύρνη κι ἕνα κιβούρι ἀπὸ κυπαρισσόξυλο, νὰ μυρίζει... Καὶ μοῦ χρειάζονται παράδες, παράδες μπόλικοι... Θ' ἀνοίξω τὰ σεντούκια σου, τσιφούτη, καὶ θὰ κάμω πάστρα τίς λίρες σου... Γιὰ ποιὸν θαρρεῖς, μωρέ, πὼς τίς μάζωνες τόσα χρόνια; Γιὰ τὸ Γιουσουφάκι μου!

Ὁ γερο-Λαδᾶς σωριάστηκε χάμω.

— Ἀμάν, Ἀγά μου, κλαψούρισε, σκότωσέ με πρωύτερα νὰ μὴ δῶ τέτοιο κακὸ.

Μὰ ὁ Ἀγάς εἶχε στραφεῖ τώρα στὸ Χατζη-Νικολή:

— Ἐ τοῦ λόγου σου, δάσκαλε, ποῦ μαζώνεις τὰ ρωμιόπουλα καὶ τοὺς ἀνοίγεις τὰ μάτια, ἐσένα θὰ σοῦ κόψω τὴ γλώσσα καὶ θὰ τὴ ρίξω στὸ σκύλο μου. Γιατί νὰ ζεῖτε, μωρέ, γιατί νὰ ζεῖτε, καὶ τὸ Γιουσουφάκι μου νὰ 'ναι πεθαμένο; Δὲν τὸ βαστάει ἡ καρδιά μου· θὰ σκάσω! Σεῖζη, φέρε μου τὸ βούρδουλα!

Ὁ σεῖζης ἔτρεξε, ξεκρέμασε ἀπὸ ἕνα καρφί τὸ βούρδουλα, τὸν ἀπλοχέρισε στὸν Ἀγά.

— Ἀνοιξε ἕνα παράθυρο νὰ θωρῶ τὰ μούτρα τους!

Ὁ Ἀγάς σήκωσε μανιασμένος τὸ βούρδουλα· στὸ φῶς, ποῦ μπήκε ἀπὸ τὸ παράθυρο, φάνηκε τὸ μούτρο του σκαμμένο, γερασμένο, ἀνέλπιδο. Ὁ πόνος, σὲ λίγες ὥρες, τοῦ τὸ 'χε φάει. Τὰ μουστάκια του ἄσπρισαν, ἔπεφταν καὶ τοῦ 'φραζαν τὸ στόμα·

τά δάγκανε και μούγκριζε.

Κατέβασε τὸ βούρδουλα κι ἄρχισε νὰ χτυπάει στὸ πρόσωπο, στὰ χέρια, στὰ στήθια τοὺς τέσσερις ραγιάδες. Ὁ γερο-Λαδᾶς κυλίστηκε εὐτὺς χάμω, κι ὁ Ἄγᾶς τὸν τσαλαπατοῦσε, στάθηκε ἀπάνω του, ψήλωσε, χτυποῦσε ἀλύπητα τώρα, καὶ πότε ἐκλαιε, πότε γελοῦσε καὶ σκληρίζε.

Τὰ κλάματα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ γερο-ἄρχοντα, μὰ κρατοῦσε σφιγμένο τὸ στόμα, δὲ φώναζε. Ὁ δάσκαλος ἀκούμπησε στὸν τοῖχο, μὲ τὸ κεφάλι ὄρθιο, καὶ τὰ αἵματα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μελίγνια του καὶ τὰ σαγόνια. Κι ὁ παπᾶς στὴ μέση, σταυρὸ τὰ χέρια, δέχονταν τὶς βουρδουλιές καὶ μουρμούριζε:

«Χριστέ μου, Χριστέ μου, μὴ μὲ ἀφήσεις νὰ ξεπέσω!»

Ὁ Ἄγᾶς ἄφριζε, ἔπεφτε ἀπάνω τους, χτυποῦσε μανιασμένος· κουράστηκε τὸ μπράτσο του, πέταξε τὸ βούρδουλα.

— Στὸ μπουντρούμι! φώναζε, στὸ μπουντρούμι! Κι αὐριο θὰ ἀρχίσει ἡ κρεμάλα!

Ζύγωσε τὸν Παναγιώταρο, τὸν ἔφτυσε.

— Στὸ μπουντρούμι! ξαναφώναξε· καὶ θ' ἀρχίσει ἡ κρεμάλα ἀπὸ τοῦτον, τὸ Γυσοφά!

Στράφηκε στὸ σειζή:

— Φέρε μου τὸ Γιουσουφάκι μου... εἶπε μὲ πνιμένη φωνή.

Ἄνοιξε ὁ σειζῆς μιὰ πόρτα καὶ σὲ λίγο ἀκούστηκε νὰ σέρνει ἓνα μικρὸ σιδερένιο κρεβατάκι, ὅπου εἶχαν βρεῖ, τὰ ξημερώματα, νὰ πλέει στὸ αἷμα του τὸ στρουμπουλὸ τουρκόπουλο.

Ὁ Ἄγᾶς ἔπεσε ἀπάνω του κι ἄρχισε νὰ τὸ φιλάει καὶ νὰ μούγκριζει.

Ὁ σειζῆς ἔλυσε ἀπὸ τὸ χαλκὰ τὸν Παναγιώταρο, ἄρπαξε ἀπὸ χάμω τὸ βούρδουλα, τὸν πλατάγισε στὸν ἀγέρα, φώναζε:

— Στὸ μπουντρούμι, γκιαούρηδες!

Καὶ τοὺς κατρακύλησε καὶ τοὺς πέντε ἀπὸ τὴ σκάλα.

Ὁ τρόμος εἶχε πλακώσει τὸ χωριό. Ρῆμαξαν οἱ δρόμοι, εἶχαν κλείσει τ' ἀργαστήρια, μουλωμένοι στὰ σπίτια τους οἱ ραγιάδες ἀφουκράζονταν τὴ σιωπὴ κι ἔτρεμαν. Κάπου κάπου ἓνας ἴσκιος γλιστροῦσε ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα κι ἔφερε τὰ μαντάτα: «Οἱ δημογέροντες δὲ βγήκαν ἀκόμα ἀπὸ τὸ κονάκι... Φωνές ἀκούστηκαν καὶ κουμπουριές...» Καὶ σὲ λίγο ἓνας ἄλλος: «Ἐριξαν τοὺς δημογέροντες στὸ μπουντρούμι... Κατέβηκε ὁ σειζῆς στὴν πλατεία κι ἔφερε σκοινὶ καὶ σαποῦνι καὶ τ' ἀπίθωσε κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο...» Καὶ σὲ λίγο ἓνας ἄλλος: «Ὁ Ἄγᾶς φοβερίζει πῶς, ἂν δὲ βρεθεῖ ὁ φονιάς, θὰ βάλει φωτιά κι ἀπὸ τὶς τέσσερις γωνιές τοῦ χωριοῦ, νὰ μᾶς κάψει ὅλους!»

— Χαθήκαμε! Χαθήκαμε! σκληρίζαν οἱ γυναῖκες κι ἀγκάλιαζαν τὰ παιδιά τους.

Κι οἱ ἄντρες, σκυμμένοι, βλαστημοῦσαν τὴ μέρα ποὺ γεννήθηκαν ραγιάδες.

Μονάχα ἡ κυρα-Πηνελόπη κάθονταν στὸ πεζούλι τῆς ἀδελφῆς της, κάτω ἀπὸ τὴν κληματαριά, κι ἐπλεκε ἡσυχῆ, πεθαμένη, κάλτσα. Εἶχε πάρει τὸ αὐτί της πῶς ἐπιασαν τὸν ἄντρα της, πῶς ὁ Ἄγᾶς, λέει, θὰ τὸν κρεμάσει στὸν πλάτανο, καὶ πῶς θὰ κάμει τὸ χωριὸ γῆς Μαδιάμ... Κούνησε μιὰ στιγμὴ τὸ κεφάλι, συλλογίστηκε ἀδιάφορη: «Πάει κι αὐτό...», καὶ ξανάρχισε νὰ πλέει τὶς κάλτσες τοῦ ἀντρός της μὲ μανία.

Κι ὁ Γιαννακὸς κάθονταν στὸ ἀχούρι καὶ μιλοῦσε μὲ τὸ γαϊδουράκι του:

— Τί λές, Γιουσουφάκι μου, καὶ σὺ; Ζόρικα εἶναι τὰ πράματα, σκοῦρα τὰ βλέπω... Ὁ Ἄγᾶς, λέει, θέλει νὰ κάψει τὸ χωριό, καὶ μαζί καὶ σένα, Γιουσουφάκι μου. Τί λές τὸ λοιπόν; Νὰ τὸ σκάσουμε τὸ βραδάκι οἱ δυὸ μας, παιδιά, σκυλιὰ δὲν ἔχουμε, τί μᾶς νοιάζει; Γιά μᾶς κι εἶναι ντροπὴ νὰ παρατήσουμε τοὺς χωριανούς τώρα ποὺ βρίσκονται σὲ κίνδυνο; Τί λές καὶ τοῦ λόγου σου, Γιουσουφάκι μου; Ἄλλον ἀπὸ σὲ νὰ κουβεντιάσω δὲν ἔχω, σοῦ μπιστεύτηκα τὶς ἐγνοιες μου — τί λές καὶ τοῦ λόγου σου, Γιουσουφάκι μου;

Μὰ αὐτὸ εἶχε βουτήξει ὡς τ' αὐτιά τὸ κεφάλι του μέσα στὸ παχνί, μασούλιζε εὐτυχισμένο κι ἄκουε τὴ φωνὴ τοῦ ἀφεντικοῦ του νὰ μουρμουρίζει σὰν τὸ νερό... Τοῦ φάνηκε πῶς τοῦ ἔλεγε πάλι χαδευτικά λόγια καὶ κουνόσε χαρούμενο τὴν οὐρά του.

Κατὰ τὸ πρόσβραδο ἄρχισαν ν' ἀνοίγουν δειλὰ οἱ πόρτες καὶ νὰ προβαίνουν κεφάλια. Πρῶτος εἶχε ἀνοίξει τὴν πόρτα τοῦ ὁ Μιχελῆς καὶ πήρε τὸν ἀνήφορο κατὰ τὸ σπίτι τοῦ παπᾶ, νὰ παρηγορήσει τὴν ἀρραβωνιαστικιά του. Πῆγε κι ὁ Κωσταντῆς ν' ἀνοίξει τὸν καφενέ· μὰ τὴν ὥρα ποὺ ἔβανε τὸ κλειδὶ ν' ἀνοίξει, εἶδε κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο ἓνα σκαμνί, κι ἀπάνω στὸ σκαμνὶ κάτι πράματα, ποὺ δὲν ξεχώριζε ἀπὸ μακριὰ τί νὰ ἔταν· ζύγωσε, κι ὀλομεμιάς πισωδρόμησε μὲ τρόπο: σκοινὶ καὶ σαποῦνι! Ἐβαλε πάλι στὴ μέση του τὸ κλειδὶ καὶ γύρισε, γλιστρώντας τοῖχο τοῖχο, στὸ σπίτι του.

Τέτοια ὥρα ποὺ πέφτουν οἱ ἴσκιος καὶ γλυκαίνει ὁ κόσμος, συνήθιζε ὁ Ἄγᾶς νὰ κάθεται διπλοπόδι στὸ μπαλκόνι καὶ νὰ ἔναι δίπλα του τὸ Γιουσουφάκι νὰ τὸν κερνάει καὶ νὰ τοῦ ἀνάβει τὸ τσιμπούκι· μὰ ἀπόψε ὅλα τὰ πορτοπαράθυρα σφαληχτά, καὶ τὸ μπαλκόνι ἔρημο, κι ὁ Ἄγᾶς μούγκριζε, κι εἶναι πικρὸ πολὺ,

ψεύτικο πολύ τὸ τραγούδι πὸ ἀγαποῦσε: «Κόσμος κι ὄνειρο εἶναι ἕνα...» Κρατᾷ στὰ χέρια του ὁ Ἅγας τὸ πεθαμένο σωματάκι, δὲν εἶναι ὄνειρο τοῦτο, συλλογιέται, δὲν εἶναι ὄνειρο, ἀνάθεμά το, εἶναι ἀλήθεια — καὶ κλαίει...

Σφουγγίζει κι ὁ σεῖζης τὰ ξινισμένα ἀλλήθωρα μάτια του καὶ πάει κι ἔρχεται καὶ μοιρολογιέται μὲ σιγανὴ φωνή: «Γιουσουφάκι μου...», καὶ τρέμει μὴν τὸν ἀκούσει τὸ ἀφεντικό. Κάθε τόσο ξαγριεύεται, ἀρπάζει τὸ βούρδουλα καὶ καταβαίνει στὸ μπουντρούμι, στὰ ὑπόγεια τοῦ σπιτιοῦ· καὶ χιμάει λυσσασμένους κι ἀρχίζει νὰ χτυπάει καὶ νὰ μουγκρίζει κι αὐτὸς σὰν τὸν Ἅγὰ του...

Ἄνεβαίνει ἀπάνω, ἀλαφρωμένος λίγο, καὶ τριγυρίζει τὸ σιδερένιο κρεβατάκι· καὶ κάποτε πὸν πέτυχε τὸν Ἅγὰ ἀποκοιμισμένο, ἀπὸ τὸν πόνο κι ἀπὸ τὸ μεθύσι, ἀπάνω στὸ δροσερὸ κορμὶ τοῦ ἀγοριοῦ, ἔσκυψε, φίλησε μὲ λαχτᾶρα τὸ Γιουσουφάκι στὸ στόμα, τοῦ δάγκασε μὲ λύσσα τὰ χλωμιασμένα τραγανὰ χεῖλια, πὸν μύριζαν ἀκόμα μαστίχα, καὶ κύλησε κι αὐτὸς χάμω...

Ἄνασκηκάνεται ὁ παπα-Γρηγόρης στὸ μπουντρούμι, σκουντᾷ τὸν Παναγιώταρο:

— Καταρσμένε Ἰούδα, τοῦ κάνει, μπάς καὶ σκότωσες ἐσὺ τὸ Γιουσουφάκι; Μολόγα το, μωρέ, νὰ γλιτώσουμε· νὰ γλιτώσεις καὶ τὸ χωριό... Μολόγα το, κι ἐγὼ θὰ σοῦ δώσω τὴν εὐκὴ, νὰ συχωρεθοῦν ὅλα σου τὰ κρίματα.

— Τὸν κακό σας τὸν καιρὸ ὀλωνῶν, μουγκρῖσε ὁ Γυσοφᾶς καὶ σφούγγισε τὰ αἵματα πὸν ἔτρεχαν ἀπὸ τὸ σπασμένο του κεφάλι. Στὸ διάλογο νὰ πάει τὸ χωριό, νὰ καεῖτε ὄλοι, νὰ καῶ κι ἐγὼ, νὰ δροσερέψω!

— Ἐσὺ τὸ σκότωσες, ἀναθεματισμένε, μουρμούρισε κι ὁ Πατριάρχης κι ἀκούμπησε στὸν τοῖχο ξεπνεμένος· ἐσύ, ἐσύ, Ἰούδα!

— Παλιοτόμαρα! βρουχήθηκε πάλι ὁ σαμαράς· τί νταραβέρι, μωρέ, εἶχα ἐγὼ μαζί του;

Σώπασε· μὰ ἔβραζε μέσα του, φώναξε πάλι:

— Ἐσεῖς μὲ πήρατε στὸ λαιμό σας, ἀνάθεμά σας! Ἐσεῖς, ὁ τραγόπαπας τοῦτος, κι οἱ προεστοὶ ἔσεῖς, κι ὁ δάσκαλος! Ἐσεῖς, κι ἡ χήρα, ἡ ἄτιμη, πὸν δὲ μοῦ ἀνοίγε τὴν πόρτα τῆς. Ἐσεῖς, ἔσεῖς ὄλοι σας!

Σὲ λίγο ξέσπασε πάλι:

— Ἰούδα μὲ θέλατε, Ἰούδας γίνηκα! μουγκρῖσε.

— Μολόγα πῶς τὸ σκότωσες, κι ὁ Χριστὸς θὰ σὲ συχωρέσει, Παναγιώταρε, ξανάπε ὁ γέροντας μαλακῶνοντας τὴ φωνὴ του.

Ἦς τώρα ὄλες οἱ ψυχὲς τοῦ χωριοῦ κρέμουνταν στὸ λαιμό μου· τώρα κρέμονται στὸ λαιμό σου, Παναγιώταρε· σήκω ἀπάνω καὶ μολόγα, νὰ τίς σώσεις!

Σαρκαστικὸ ξέσπασε τότε τὸ γέλιο τοῦ Γυσοφᾶ:

— Μωρέ, τώρα πὸν μὸν τὸ βάλατε στὸ νοῦ, μὰ τὴν Κόλαση, ἐγὼ θὰ ἴθελα νὰ τὸ ἴχα σκοτώσει γιὰ νὰ σᾶς πάρω ὄλους μαζί μου στὴν κατρακύλα! Μὰ ἄλλος — ν' ἀγιάσει τὸ χέρι του — ἄλλος μὲ πρόλαβε. Πάλι καλά! Ἄρχοντοι, παπάδες, τσιφούτηδες, δασκάλοι, ὄλοι μαζί μου!

Ἐ γερο-Λαδάς ἀνασήκωσε τότε τὸ μυτερό, καταματομένο ἀπὸ τίς βουρδουλιὲς κεφάλι:

— Μωρέ, μολόγα το, Παναγιώταρε, σφύριξε, καὶ θὰ σοῦ δώσω τρεῖς χρυσὲς λίρες· θὰ πουλήσω τὸ γαῖδουράκι τοῦ Γιαννακοῦ πὸν μὸν τίς χρωστάει, θὰ τὸ πουλήσω καὶ θὰ σοῦ τίς δώσω... Ἄκοῦς;

Ἄπλωσε ὁ Παναγιώταρος τὸ χέρι καὶ τὸν μούντζωσε.

— Ὅρσε, τοῦ κάνει, τσιφούτη· ὄρσε πέντε λίρες!

Ἄπάνω ἐκεῖ ἀνοίξε ἡ χαμόπορτα καὶ πρόβαλε ὁ Ἅγας.

— Γκιαούρηδες, φώναξε, ἀπὸ αὔριο ἀρχίζει ἡ κρεμάλα. Ἐβαλα κιόλας τὸ σκoinί καὶ τὸ σαποῦνι καὶ τὸ σκαμνὶ κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο. Αὔριο εἶναι Τετάρτη· θὰ βάλω ἀρχὴ ἀπὸ τὸν πιὸ παρακατιανό, θὰ κρεμάσω πρῶτα πρῶτα τὸν Παναγιώταρο, τὸ Γυσοφᾶ· τὴν Πέμπτη, ἔσένα, παλιοτσιφούταρε· τὴν Παρασκευὴ, τὴν ἀφεντιά σου, δάσκαλε· τὸ Σάββατο, τὴν ἀρχοντιά σου, παλιογόμαρο Πατριαρχέα· τὴν Κυριακὴ, τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας σας, ἔσένα, τραγόπαπα! Πέντε λαιμοὺς ἔχετε, πέντε θελιὲς ἐτοιμάσα κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο· αὐτὴ ἴναι ἡ πρώτη φουρνιά. Κι ὕστερα θὰ πιάσω ἄλλους πέντε, ὄποιους λάχει· κι ὕστερα κι ἄλλους, κι ἄλλους, κι ἄλλους, ὄσο νὰ βρεθεῖ ὁ φονιάς. Καὶ θὰ βάλω κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο τὸ Γιουσουφάκι, δὲ θὰ τὸ θάψω, δὲ θὰ τοῦ κλείσω τὰ μάτια, γιὰ νὰ σᾶς θωράει καὶ νὰ χαίρεται ἡ ψυχὴ του!

Εἶπε, καὶ βρόντηξε μανιασμένα τὴν πόρτα πίσω του· εἶδε τὸ σεῖζη πὸν περιμένε μὲ τὸ βούρδουλα.

— Μωρέ σεῖζη, τοῦ κάνει, κλαῖς κι ἐσύ, κακομοίρη... Σφούγγιξε τὰ μάτια σου, καὶ ντροπὴ ἴναι νὰ μᾶς βλέπουν οἱ γκιαούρηδες πῶς κλαῖμε, καὶ πήγαινε νὰ βρεῖς τὸ Γιαννακὸ τὸν πραγματευτή. Νὰ τοῦ πείς νὰ πεταχτεῖ στὸ Μεγάλο Χωριό, νὰ μοῦ πάρει τὸ πιὸ ἀκριβὸ μοσκολίβανο, καὶ κερὰ καὶ λαμπάδες κι ἕνα μαῦρο τουλπάνι καὶ κουφέτα, νὰ μοῦ τὰ φέρει αὔριο πρωὶ πρωί... Καὶ μιὰ κουλούρα χοντροῦ σκoinί, γιατί ἴναι πολλὰ βα-

ρὺς ὁ τραγόπαπας κι ὁ κάρπος ὁ Πατριάρχας... "Αιντε!

Μὰ ὁ Γιαννακὸς τὸ ἔχε κιόλα σκάσει, τοῦ κάκου βροντοῦσε τὴν πόρτα του ὁ σεΐζης. "Ελεπε ὁ Γιαννακός, εἶχε πάρει τὸ βουνὸ καὶ πήγαινε βιαστικὸς νὰ βρεῖ τὸ Μανολιό, νὰ τοῦ πεῖ τὰ μαντάτα· καὶ νὰ μὴν κατέβει στὸ χωριό, νὰ μὴν τὸν πιάσουν.

Ὁ Μανολιὸς εἶχε πιά ἀρμέξει τὰ πρόβατα κι εἶχε στήσει στὴ φωτιά τὸ καζάνι τὸ γάλα· τὸ Νικολιὸ δίπλα του κρατοῦσε τὸν ταραχτή κι ἀνακάτευε τὸ γάλα καὶ σιγοτραγουδοῦσε.

— Τί ἔχεις, μωρὲ Νικολιό, κι ὄλο τραγουδᾷς καὶ πηδᾷς σὰν τράγος καὶ δὲ σὲ χωράει τὸ βουνό; τὸν ρωτοῦσε κάποτε ὁ Μανολιός, ποῦ καμάρωνε τὸ κέφι καὶ τὴ σβελτοσύνη τοῦ παραγιού του.

— "Ἐ Μανολιό, τοῦ ἀποκρίνονταν τὸ βοσκόπουλο, ξεχνᾷς πὼς εἶμαι δεκαπέντε χρονῶν! Πὼς θὲς τὸ λοιπὸν, ἀφεντικὸ, νὰ μὲ χωράει ὁ κόσμος;

Μὰ τὸ Λενιὸ τὸν χωροῦσε· ὅταν ἔρχονταν κρυφὰ στὸ βουνὸ καὶ τὸν ἔβρισκε, τὸ Νικολιὸ ἔμπαινε μέσα στὴν ἀγκαλιά της, χωροῦσε ἴσια ἴσια, καὶ δὲν ἤθελε πιά νὰ φύγει.

Ἐβρασε πιά τὸ γάλα, καὶ κάθονταν τώρα ὁ Μανολιὸς πλάι στὸ τζάκι, καὶ στὴν ἀναλαμπὴ τῆς φωτιᾶς ξεφύλλιζε καὶ μελετοῦσε τὸ μικρὸ Εὐαγγελιάκι... "Ἄλλη χαρὰ πιά δὲν εἶχε. Πολλὲς φορὲς τὰ λόγια τοῦ ξέφευγαν, μὰ ἡ καρδιά του ξηγοῦσε τὰ πάντα, ἀκέριο τὸ νόημα ἀνάβρυζε, καθαρὸ, σίγουρο, διακλαδίζονταν μέσα του καὶ δρόσιζε τὸ σπλάχνο του, σὰν τὸ κρύο νερό.

Τί φτερά ἦταν τοῦτα, πὼς ἀλάφρωσε ἡ ψυχὴ του! Σὰν πρώτη φορά νὰ συναπάντησε τὸ Χριστό, πρώτη φορά ν' ἄκουσε τὴ φωνή του! Γιατί πρώτη φορά εἶδε τὸ Χριστὸ νὰ σηκώνει ἀπάνω του τὰ μάτια καὶ νὰ τοῦ λέει ἤσυχα, μαυλιστικά: «*Ακο- λούθει μοι!*» Κι ὁ Μανολιός, ἀπὸ τότε πιά, εὐτυχισμένος, ἀμίλητος, περπατοῦσε πίσω ἀπὸ τὸ Χριστό, πότε ἀπάνω στὸ δροσερὸ χορτάρι τῆς Γαλιλαίας, πότε στοὺς ἀμμουδεροὺς ὄχτους τῆς λίμνης Γεννησαρέτ καὶ πότε ἀπάνω στὶς σκληρὲς πέτρες τῆς Ἰουδαίας... Καὶ τὸ βράδυ ξάπλωνε τὰ πόδια του κάτω ἀπὸ μὴν ἐλιά καὶ κοίταζε ἀνάμεσα ἀπὸ τ' ἀσημένια φύλλα τ' ἀστέρια νὰ σαλεύουν. Τί γαλάζιος καὶ βαθὺς ἦταν ὁ οὐρανὸς μαζί του, τί καθαρὸς κι ἀνάλαφρος, σὰν πνέμα, ὁ ἀγέρας, καὶ πὼς μύριζε τὸ χῶμα!

Προχτὲς εἶχαν πάει μαζί σ' ἓνα μικρὸ χωριουδάκι, στὴν Κανᾶ, σ' ἓνα γάμο. Μπήκε ὁ Χριστὸς μέσα στὸ σπίτι σὰ γαμπρός· κι ὄλες οἱ ψυχὲς ἀναγάλλιασαν ὡς τὸν εἶδαν, κοκκίνισαν σὰ νύφες. Σηκώθηκαν ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός, ἔδωκαν τοὺς ὄρκους,

ξάπλωναν οἱ καλεσμένοι στὰ κλινάρια κι ἄρχισαν νὰ τρῶν καὶ νὰ πίνουν. Σήκωσε ὁ Χριστὸς τὸ ποτήρι, εὐκλήθηκε τοὺς νιόνυφους, εἶπε λίγα λόγια, πολὺ ἀπλά, μὰ οἱ νιόνυφοι ἔνωσαν ξαφνικὰ πὼς ὁ γάμος εἶναι μυστήριον φοβερό, πὼς ἡ γυναίκα κι ὁ ἄντρας εἶναι οἱ δύο κολόνες ποὺ ἀναβαστοῦν τὴ γῆς καὶ δὲν τὴν ἀφήνουν νὰ πέσει... Φούντωσε τὸ γλέντι, σώθηκε τὸ κρασί, στράφηκε ἡ μάνα τοῦ Χριστοῦ στὸ γιό της: «*Παιδί μου, τέλεψε τὸ κρασί...*» Ἀναταράχτηκε ἡ παρθένα δύναμη στὸ στήθος τοῦ Χριστοῦ· πρώτη φορά θ' ἄπλωνε τὸ χέρι καὶ θὰ πρόσταζε τὴ φύση ν' ἀλλάξει δρόμο. Σὰν τὸ αἰτόπουλο ποὺ πρωτοπετάει κι ἀνοίγει δειλὰ τὶς δυνατὲς φτέρουγες, σηκώθη ἀγάλια ὁ Χριστὸς, βγήκε στὴν αὐλὴ κι ἔσκυψε στὶς ἔξι γοῦρνες τὸ νερό, καὶ καθρεφτίστηκε ἀπάνω τους τὸ πρόσωπό του· κι ὡς καθρεφτίστηκε ἀπάνω τους τὸ πρόσωπό του, μονομιᾶς τὸ νερὸ γίνθηκε κρασί — καὶ στράφηκε ὁ Χριστὸς στὸ Μανολιό, ποῦ τὸν εἶχε ἀκολουθήσει στὴν αὐλὴ, καὶ τοῦ χαμογέλασε...

Μιὰν ἄλλη μέρα, θυμᾶται ὁ Μανολιός, ζέστη πολλή, χιλιάδες κόσμος εἶχε μαζωχτεῖ στοὺς ὄχτους τῆς λίμνης, κι ὁ Χριστὸς μπήκε σ' ἓνα καῖκι, μπήκε κι ὁ Μανολιός μαζί του, καὶ δέχονταν κι αὐτὸς τὸ λόγο τὸν καλὸ σὰ σιτάρι στὸ σπλάχνο του... Βγήκε ὁ σποριάς νὰ σπείρει τὸ σπόρο του... Κι ἔνωθε ὁ Μανολιός σὰ γῆς ἀγαθὴ τὴν καρδιά του, κι ὁ σπόρος φύτρωνε, γίνονταν χόρτο, τὸ χόρτο γίνονταν ἀστάχυ καὶ τὸ ἀστάχυ ψωμί μὲ χαραγμένο ἀπάνω του βαθιὰ ἓνα μεγάλο σταυρό.

Μιὰν ἄλλη πάλι μέρα περπατοῦσαν ἀνάμεσα στὰ ὄριμα σπαρμένα, ἦταν μεσημέρι, πείνασαν, κι ὁ Χριστὸς ἄπλωσε τὸ χέρι, ἔκοψε ἓνα ἀστάχυ, ἔκοψαν κι οἱ μαθητὲς, ἔκοψε κι ὁ Μανολιός, ξεκούκιζαν ἓνα ἓνα τὸ σπυρὶ τὸ σιτάρι κι ἔτρωγαν. Τί γλύκα ποῦ εἶχε τὸ χλωρὸ τοῦτο σιτάρι, γεμάτο γάλα, καὶ πὼς χόρταινε τὸ κορμί καὶ τὴν ψυχὴ! Κι ἀπάνωθ' εἶχαν τὰ χελιδόνια τιτίβιζαν κι ἀκολουθοῦσαν κι αὐτὰ σὰ μαθητοῦδια τὸ Χριστό, καὶ στὰ πόδια τους τὰ φτωχὰ λουλούδια τοῦ ἀγροῦ ἦταν ντυμένα πιὸ πλούσια κι ἀπὸ τὸ βασιλιά τὸ Σολομώντα.

"Ἐνας Φαρισαῖος τοὺς κάλεσε σπίτι του· ὁ Μανολιός στάθηκε στὸν παραστάτη τῆς πόρτας καὶ κοίταζε. Μὲ τί περιφρονητικὰ συγκατάβαση δέχτηκε ὁ Φαρισαῖος τὸ Χριστὸ στὸ ἀρχοντικό του! Δὲν τοῦ ἔπλυνε τὰ πόδια, δὲν τοῦ ἔχυσε μύρο στὰ μαλλιά, δὲν τοῦ ἔδωκε τὸ φίλημα τῆς εἰρήνης... Καὶ νά, τὴν ὥρα ποῦ ἔτρωγαν ἀμίλητοι, μύρισε ξαφνικὰ ὁ ἀγέρας, μπήκε μέσα μιὰ γυναίκα, μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στήθος, μὲ τετράξανθα μαλλιά, καὶ κρατοῦσε ἓνα ἀλαβάστρινον δοχεῖο ἀκριβὸ μύρο. Ὁ Μανολιός, ὡς

τήν εἶδε, τρόμαξε... Ποιά 'ναι ἡ γυναίκα τούτη, κάπου τὴν ἔχει δεῖ, δὲ θυμάται! Γονάτισε ἡ γυναίκα στὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ, ἔσπασε τὸ μυρογιάλι, ἔχυσε στ' ἅγια πόδια τὸ μύρο, κι ὕστερα ἔλυσε τὰ μαλλιά της καὶ τὰ σκούπιζε κι ἔκλαιγε... Κι ὁ Χριστὸς ἔσκυψε, ἀπὶθῶσε τὸ χέρι στὸ ξανθὸ κεφάλι κι ἀκούστηκε γλυκιὰ πολὺ ἡ φωνή του: «Συχωρεμένες, ἀδερφή μου, ὄλες σου οἱ ἄμαρτίες, γιατί ἀγάπησες πολὺ...»

Ὁ Μανολιὸς ἔκλεισε τὸ Εὐαγγελιάκι, κι ἡ καρδιά του εἶχε ξεχειλίσει· κοίταξε γύρα του — ἀναβε ἀκόμα ἡ φωτιά χαρούμενη, τὸ χαμῶι εἶχε γεμίσει ἴσκιο γαλάζιο κι ὁ Νικολιὸς πηγαίνονταν σιγοτραγουδώντας κι ἐτοίμαζε τὸ δεῖπνο.

Εἶχε ξεχειλίσει ἡ καρδιά τοῦ Μανολιοῦ ἀγάπη καὶ γλύκα κι εὐτυχία· δὲν μπορούσε πιά, ἤθελε νὰ τὴ μοιραστεῖ μὲ τὸν κόσμο. Πόθος σφοδρὸς γεννήθηκε στὸ σπλάχνο του νὰ σηκωθεῖ καὶ νὰ κηρύξει τὸ λόγο τὸν καλὸ στὶς πέτρες, στὰ πρόβατα, στοὺς ἀνθρώπους.

— Ἐ Νικολιό, φώναξε, ἄσε τὸ φαί κι ἔλα κάθισε κοντά μου, ν' ἀκούσεις καὶ σὺ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, νὰ γίνεις ἄνθρωπος· τώρα εἶσαι ἀγρίμι.

Τὸ βοσκόπουλο στράφηκε, κοίταξε τὸ Μανολιό, τὸν πῆραν τὰ γέλια.

— Μὰ δὲ θέλω, μωρὲ Μανολιό, ἄσε με καὶ καλὰ εἶμαι... Γιὰ μπάς καὶ θες νὰ μὲ κάμεις νὰ χάσω τὸ κέφι μου;

— Θὰ σοῦ διαβάσω λίγο Εὐαγγέλιο, νὰ δεῖς τὴ γλύκα του...

— Μοῦ τὸ διαβάζεις σὰν ἀρρωστήσω; τώρα καλὰ εἶμαι, σοῦ λέω... Ἔστρωσα τὸ σοφρά, κάτσε νὰ φᾶμε.

— Δὲν πεινῶ, φάε ἐσύ... εἶπε ὁ Μανολιὸς κι ἄνοιξε πάλι τὸ Εὐαγγελιάκι, ἔσκυψε στὴ φλόγα καὶ διάβασε:

«Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. ὅς ὃ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς ὃ ἂν ἀπολέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ εὐαγγελίου, οὗτος σώσει αὐτήν. τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ;»

Ἐνωθε τέλεια τὸ νόημα ὁ Μανολιὸς, ἔκλεισε τὸ Εὐαγγέλιο, ἔκλεισε τὰ μάτια του — ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἡ ψυχὴ, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀλάκερος ὁ κόσμος, κι ἡ ψυχὴ ἀξίζει πῶς πολὺ. Γιατί νὰ φοβᾶσαι τὸ θάνατο, γιατί νὰ σκύβεις μπροστὰ στοὺς δυνατοὺς τῆς γῆς, γιατί νὰ τρέμεις νὰ χάσεις τὴν ἐπίγεια ζωή; Ἐχεις ψυχὴ ἀθάνατη, τί φοβάσαι; Αὐτὴ νὰ σώσεις!

Ὁ Γιαννακὸς εἶχε προβάλλει στὸ κατώφλι πολλήφωρα τώρα

καὶ κοίταξε. Μὰ κανένας δὲν τὸν εἶδε· ὁ Νικολιὸς τοῦ 'χε γυρισμένη τὴν πλάτη κι ἦταν βυθισμένος στὸ φαί. Ἔτρωγε, ἔτρωγε, ἔπαιρνε δύναμη, τὸ Λενιὸ θὰ ἔρχονταν, ποιὸς ξέρει, ἀπόψε κιόλα, πρέπει νὰ 'χει δύναμη πολλὴ νὰ παλέψει μαζί του. Κι ὁ Μανολιὸς εἶχε κλείσει τὰ μάτια του καὶ βυθίζονταν σὲ ἀλάλητη εὐδαιμονία...

«Αὐτὸς εἶναι μέσα καὶ μέσα στὴν Παράδεισο, συλλογίστηκε ὁ Γιαννακὸς. Ἄν δὲν τοῦ μιλήσω, ποτὲ δὲ θὰ βγεῖ· ἄς τοῦ μιλήσω!»

— Ἐ Μανολιό, φώναξε καὶ δρασκέλισε τὸ κατώφλι· ἔ Μανολιό, καλῶς σὲ βρήκα!

Ὁ Μανολιὸς τινάχτηκε, τρόμαξε ἀκούγοντας ἀνθρώπινη φωνή.

— Ποιὸς εἶναι; ρώτησε ἀνοίγοντας μὲ δυσκολία τὰ μάτια.

— Ἐξέχασες κιόλα τὴ φωνή μου, Μανολιό; Ὁ Γιαννακὸς.

— Συμπάθα με, Γιαννακό μου· ἤμουν μακριὰ πολὺ, δὲ σὲ κατάλαβα. Ποιὸς ἀγέρας σὲ φέρνει τέτοια ὥρα στὸ βουνό;

— Ἐνας κακὸς ἀγέρας, Μανολιό μου· ἐσύ 'σαι στὴν Παράδεισο, ἐγώ, συμπάθα με, σοῦ φέρνω μαντάτα ἀπὸ τὴν Κόλαση.

— Ἀπὸ τὸ χωριό;

— Ἀπὸ τὸ χωριό. Βρέθηκε σκοτωμένο τὸ Γιουσουφάκι σήμερα τὸ πρωί, φρένιασε ὁ Ἄγας, ἔπιασε τὸν παπα-Γρηγόρη καὶ τοὺς προεστοὺς καὶ τὸν Παναγιώταρο, τοὺς ἔριξε στὸ μουντρούμι, κι ἀπὸ αὐριο θ' ἀρχίσει ἡ κρεμάλα. Περάστηκαν κιόλα οἱ θελιές ἀπὸ τὸν πλάτανο· καὶ θὰ βάλει ἀρχὴ αὐριο κιόλα ἀπὸ τὸν κακομοῖρη τὸν Παναγιώταρο... Κι ὕστερα, λέει, θὰ πιάσει κι ἄλλους, κι ἄλλους, θὰ ξεκάμει τὸ χωριό, ὥσότου νὰ βρεθεῖ ὁ φονιάς. Ὁρῆνος σηκώθηκε στὸ χωριό, μανταλώθηκαν οἱ πόρτες, χαθήκαμε! Κι ἦρθα νὰ σοῦ τὸ πῶ, Μανολιό, νὰ μὴν κατεβεῖς στὸ χωριό καὶ σὲ πιάσουν. Καλὰ 'σαι ἐδῶ, ἀσφάλεια!

Τὸ μάτι τοῦ Μανολιοῦ ἄστραψε. «Νά ἡ στιγμή, συλλογίστηκε, νὰ ἡ στιγμή νὰ δεῖξεις ἂν ἔχεις ψυχὴ ἀθάνατη!» Μὰ δὲ φανέρωσε τὴ χαρά του· ἄκουε τὸ φίλο του νὰ τοῦ μιλάει λαχανιασμένος, ἀπελπισμένος, κι αὐτὸς ἔλεγε καὶ ξανάλεγε μέσα του: «Νά ἡ στιγμή, νὰ ἡ στιγμή· ἂν τὴν ἀφήσεις νὰ χαθεῖ, χάθηκες!»

— Ἐφαγες, Γιαννακό; ρώτησε.

— Ὅχι, Μανολιό μου, μὰ δὲν πεινῶ.

— Κι ἐγὼ δὲν πεινοῦσα, μὰ τώρα πείνασα· θὰ φᾶμε, θὰ κουβεντιάσουμε κι ὕστερα ἐδῶ θὰ κοιμηθεῖς ἀπόψε· κι αὐριο, ἄμα ξημερώσει ὁ Θεός, βλέπουμε.

Ὁ Γιαννακὸς κοίταξε παραξενεμένος τὸ φίλο του.

— Πώς μπορείς και μιλάς με τέτοια ήσυχία, Μανολιό μου; Μά δέν κατάλαβες; Τό χωριό μας κιντουνεύει.

— Ξέρω τὸ φονιά, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· μὴ φοβᾶσαι· τὸ χωριὸ δὲ θὰ χαθεῖ.

— Ξέρεις τὸ φονιά! ἔκαμε ὁ Γιαννακὸς γουρλώνοντας τὰ μάτια. Πῶς τὸν ξέρεις; Ποιὸς εἶναι, ποιός;

— Μὴ βιάζεσαι, ἔκαμε χαμογελώντας ὁ Μανολιός· τί βιάζεσαι; Αὔριο θὰ τὰ μάθεις ὅλα· κάμε ὑπομονή. Τώρα νὰ φᾶμε, νὰ κουβεντιάσουμε καὶ νὰ κοιμηθοῦμε· ὅλα θὰ πᾶν καλά, μετὴ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ! Ἦ Νικολιό, κάμε μας τόπο, πεινάσαμε κι ἐμεῖς!

Στρώθηκαν διπλοπόδι, ἔκαμαν τὸ σταυρὸ τους, ρίχτηκαν στὸ φαί. Κάπου κάπου ὁ Γιαννακὸς σήκωνε τὰ μάτια, κοιτάζε τὸ Μανολιό· μέσα ἀπὸ τὴν ξαφρισμένη σάρκα τοῦ προσώπου ξεχώριζε βαθιὰ τὰ μάτια τοῦ Μανολιοῦ νὰ λαμπυρίζουν ἡσυχά, χαρούμενα.

«Δὲν καταλαβαίνω τίποτα... δὲν καταλαβαίνω τίποτα!» συλλογίζονταν.

Δὲν μπορούσε πιά νὰ βαστάξει τὴ σιωπὴ, μίλησε.

— Πῶς τὰ περνᾶς στὴ μοναξιά, Μανολιό; ρώτησε.

— Μά δὲν εἶμαι μοναχός, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός δείχνοντας τὸ Εὐαγγέλιο· εἶναι ὁ Χριστὸς μαζί μου.

— Κι ἡ ἄρρώστια;

Ἦ Μανολιὸς ξαφνιαστικῶς τὴν εἶχε ξεχάσει.

— Ποιὰ ἄρρώστια; Ἦ Αἰ, ναί, εἶμαι πάντα ἁμαρτωλός, Γιαννακό μου· δὲ φεύγει. Ἦ ἔχω φαίνεται ἀκόμα τὸ κακὸ στὸ νοῦ μου· ὁ Θεὸς νὰ μὲ λυπηθεῖ!

— Ἦ γὼ σᾶς ἀφήνω, εἶπε τὸ Νικολιό, σφουγγίζοντας τὰ χεῖλια του· εἶναι φεγγάρι, δὲν μπορῶ νὰ κοιμηθῶ· πάω νὰ κάμω μιὰ βόλτα.

Πῆρε τὸ ραβδί του κι ἔφυγε σφυρίζοντας.

— Γιαννακό μου, εἶπε ὁ Μανολιός, αὔριο πρέπει νὰ ξυπνήσουμε πρῶι, ἄς κοιμηθοῦμε· καλὸς εἶναι ὁ ὕπνος, ἐδῶ στὴ μοναξιά τὸ ἴμαθι κι αὐτὸ· πῶς συχνὰ μιλάει ὁ Θεὸς στοὺς κοιμισμένους παρὰ στοὺς ξυπνητοὺς.

Ἦ ἔστρωσαν ἔξω, γιὰ πῶς δροσιά, μιὰ μεγάλη πατανία, ξάπλωσαν. Μύριζε ὁ ἀγέρας θυμάρι, σηκώθηκαν οἱ φωνές τῆς νύχτας καὶ πλήθυναν τὴ σιωπὴ, τὸ φεγγάρι ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ συντριμμένο.

— Τὸν κακομοῖρη τὸν Παναγιώταρο συλλογίζουμαι, εἶπε ὁ Γιαννακός, πὼς δὲν εἶχε ὕπνο ἀπόψε.

— Κι ἐγὼ, εἶπε σιγὰ κι ὁ Μανολιός· αὐτὸν περισσότερο ἀπ'

ἄλλους.

— Αὐτὸν κι ἐγὼ περισσότερο ἀπ' ἄλλους· μὰ γιατί;

— Γιατί αὐτὸς χάθηκε ἀπὸ τὴν πολλὴν ἀγάπη, Γιαννακό μου. Εἶναι μιὰ ψυχὴ δυνατὴ καὶ κολασμένη. Μπλέχτηκε μέσα στὰ πάθη, τυλίχτηκε, ἀγριεύτηκε, χιμάει νὰ ξεφύγει, μὰ ἀλί του, μεπερδεύεται πῶς πολὺ... Δέρνει, μεθάει, βλαστημάει, γιὰ ν' ἀλαφρώσει· μὰ ὅλο καὶ πῶς βαραίνει καὶ βουλιάζει... Ἦ ἂν ἀγαποῦσε λιγότερο... Ἦ ὄχι λιγότερο, διόρθωσε τὸ λόγο του εὐτὸς ὁ Μανολιός, ἂν ἀγαποῦσε περισσότερο, θὰ μπορούσε ἴσως νὰ σωθεῖ...

— Βάνω τὸ κεφάλι μου πῶς αὐτὸς δὲ σκότωσε τὸ Γιουσουφάκι... εἶπε ὁ Γιαννακός, πὼς ἤθελε ἀκόμα κουβέντα. Πές μου το, νὰ σὲ χαρῶ, Μανολιό, νὰ ἡσυχάσω. Εἶναι ὁ Παναγιώταρος;

— Ἦ εἶ, Γιαννακό μου, κοιμήσου· ὄχι, δὲν εἶναι αὐτός.

— Δόξα σοι ὁ Θεός! ἔκαμε ὁ Γιαννακός εὐχαριστημένος κι ἔκλεισε τὰ μάτια.

Ἦ ἔκλεισε κι ὁ Μανολιός τὰ μάτια, βιάζονταν νὰ μείνει μόνος. Τὸν τελευταῖο τοῦτον καιρὸ τοῦ ἄρεσε, καὶ μέρα ἀκόμα, νὰ κρατᾶει τὰ μάτια σφαλῆχτά· τοῦ φαίνονταν πῶς ἔβλεπε ἔτσι καθαρότερα τὴν ψυχὴ του.

Θυμόταν συχνὰ, ἔνα λόγο τοῦ γέροντά του Μανασῆ. Κάποτε εἶχε ἔρθει νὰ τὸν δεῖ ἕνας ἀσκητῆς κι ἔμεινε ὀλόκληρη τὴ μέρα μαζί του· ἀνοίγε τὰ μάτια του μιὰ στιγμή, ὕστερα πάλι βιαστικὰ τὰ σφαλνοῦσε. «Ἦ ἄνοιξε τὰ μάτια, γέροντά μου, εἶπε ὁ πάτερ Μανασῆς· ἀνοιξέ τα νὰ δεῖς τὰ θαυμαστὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. — Ἦ γὼ σφαλνῶ τὰ μάτια μου, τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ ἀσκητῆς, καὶ βλέπω Ἐκεῖνον πὼς τὰ ἴκαμε.»

Ἦ ὅμοια σφαλνοῦσε τὸν καιρὸ τοῦτον κι ὁ Μανολιός τὰ μάτια γιὰ νὰ δεῖ τὸ Χριστὸ καὶ ν' ἀκούσει τὴ φωνὴ του. Διάβαζε μιὰ φράση ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο, κι ὕστερα σφαλνοῦσε τὰ μάτια καὶ συνέχιζε τὴν πορεία. Μέσα στὸ δροσερὸ σκοτάδι ξεχώριζε καθαρὰ τὸ Χριστὸ, ντυμένο κάτασπρα, νὰ ὀδεύει μπροστά, καὶ πίσω οἱ μαθητές, κι ἔμπαινε κι αὐτός, κρυφά, στερνός, στὴ συνοδεία.

— Αὔριο ἔχουμε πολλὴ δουλειά, μουρμούρισε σφαλνώντας τὰ μάτια, πολλὴ καὶ δύσκολη — βόηθα, Χριστέ μου!

— Βόηθα, Χριστέ μου! ἀναστένανε πάλι, σὰ νὰ μαύλιζε καὶ νὰ καλοῦσε τὸ Χριστὸ μέσα στὴ νύχτα.

Κι ὁ Χριστὸς ἦρθε. Κι ὅταν, πρὶ νὰ χαράξει ἡ μέρα, ὁ Μανολιὸς βγήκε ἀπὸ τὸν ὕπνο κι ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, τ' ὄνειρο στράφταλιζε στὸ νοῦ του, λαμπερό, σὰν τὸν αὐγερινό. Σὰ νὰ

περπατούσε, λέει, στην άκρα μιᾶς λίμνης καταγάλανης· βιάζονταν· αναμέριζε τὰ καλάμια καὶ τίς λυγαριές καὶ προχωροῦσε. Μὰ ὄσο προχωροῦσε, τὰ καλάμια καὶ οἱ λυγαριές γίνονταν ἄντρες καὶ γυναῖκες, χιλιάδες, πίσω του. Ἄγέρας φύσηξε καὶ ὄλοι τότε ἄρχισαν νὰ φωνάζουν: «Σκοτώστε τον! Σκοτώστε τον!»

Ἔκαμε νὰ φύγει, μὰ ἓνα χέρι ἤρθε καὶ τοῦ ἴπιασε τὸν ὄμο καὶ μιὰ φωνὴ ἀκούστηκε: «Πιστεύεις; — Πιστεύω, Κύριε!» ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός, καὶ ὄλομεμιᾶς ἔπεσε ὁ ἄγέρας καὶ οἱ ἄντρες καὶ οἱ γυναῖκες ξαναγίνηκαν καλάμια. Κι ἓνας πλάτανος γεμάτος χελιδόνια ὄψώθηκε μπροστὰ του καὶ κελαηδοῦσε· καὶ ἀπάνω του κρέμουνταν ἓνα κορμί καὶ καμπάνιζε στὸν ἄγέρα· τινάχτηκε ὁ Μανολιός σὰ νὰ θέλε νὰ φύγει· μὰ ἡ φωνὴ ἀκούστηκε πάλι: «Μὴ σταματᾶς, περπάτα!»

Ἔσυρε φωνὴ καὶ ξύπνησε· μὴ σταματᾶς, περπάτα, αὐτὴ ἴνα ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ: πᾶμε!

Τινάχτηκε ἀπάνω, πλύθηκε, χτενίστηκε, ἔβαλε τὰ γιορτινά του, πήρε στὸν κόρφο του τὸ Εὐαγγέλιο καὶ σκοούντηξε τὸ Γιαννακό.

— Ἔ Γιαννακό, τοῦ φώναξε χαρούμενος, ξύπνα, τεμπέλη!

Ἄνοιξε ὁ Γιαννακός τὰ μάτια, καμάρωσε τὸ φίλο του.

— Ντύθηκες σὰ γαμπρός, Μανολιό, εἶπε, τὰ μάτια σου λάμπουν· τί καλὸ ὄνειρο εἶδες;

— Πᾶμε, εἶπε ὁ Μανολιός, μὴ χάνουμε καιρό· συλλογίσου τὴν τρομάρα τοῦ Παναγιώταρου, συλλογίσου τὴν τρομάρα τοῦ χωριοῦ, ἔλα!

IX

ΜΕΓΑΛΗ ΧΑΡΑ ΝΑ ΣΗΚΩΘΕΙΣ ΕΝΑ ΠΡΩΙ ΚΑΙ ΝΑ ἴχεις πάρει μιὰ μεγάλη ἀπόφαση. Κατηφοροῦσε ὁ Μανολιός τὸ βουνὸ ἀνάλαφρος, ἀεροπερπατώντας, δὲν ἄγγιξε τὴ γῆς, καὶ ἄξαφνα τοῦ φάνηκε πὼς εἶχαν ἀπλώσει οἱ ἀρχάγγελοι τίς φτέρουγες καὶ τὸν κατέβαζαν ἀπὸ βράχο σὲ βράχο, σὰ νὰ ἴταν ἓνα ποκάρι σύννεφο καὶ τὸ φυσοῦσε ἀνάλαφρος ἄγέρας.

Πίσω του ἔτρεχε λαχανιαστός ὁ Γιαννακός, μὰ δὲν μποροῦσε νὰ τὸν προλάβει.

— Μωρέ, φτέρουγες ἔκαμες, θαρρῶ, Μανολιό! τοῦ φώναξε· κοντοκρατήσου λίγο νὰ σὲ φτάσω!

Μὰ ὁ Μανολιός νογοῦσε τίς φτέρουγες κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του καὶ δὲν μποροῦσε νὰ περιμένει. Πὼς μποροῦσε νὰ πεῖ στίς φτέρουγες: σταθεῖτε νὰ περιμένουμε τὸ Γιαννακό;

— Θέλω μὰ δὲν μπορῶ, Γιαννακό μου, τοῦ φώναξε· βιάζομαι.

Ἦταν οἱ ἴδιες φτέρουγες ποὺ τὸν ἀναβαστοῦσαν καὶ δταν σφαλοῦσε τὰ μάτια καὶ ἀκολουθοῦσε τὸ Χριστὸ νὰ σπέρνει τὸ λόγο τὸν καλὸ στὴ γῆς τὴν ἀγαθὴ καὶ στίς πέτρες. Πὼς πετοῦσε, ἀκολουθώντας τὸ Χριστό, ἀπὸ τὴ Γεννησαρέτ στὴν Ἰουδαία, πατώντας ἀνάλαφρα τὰ μικρὰ ἀγαπημένα χωριοδάκια μὲ τοὺς πιστοὺς φίλους — τὴν Καπερναοῦμ, τὴν Κανᾶ, τὰ Μάγδαλα, τὴ Ναζαρέτ, καὶ ὕστερα μ' ἓνα πήδημα δρασκέλιζε τὴ Σαμάρεια, καὶ ἀπὸ κεῖ στ' ἀγαπημένα λημέρια γύρα ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ — τὴ Βηθανία, τὴ Βηθλεέμ, τὴ Βηθαβαρά, τὴν Ἱεριχώ, τοὺς Ἑμμαούς;... Ὅμοια καὶ σήμερα ὁ Μανολιός πετοῦσε, σὰ ν' ἀκολουθοῦσε πάλι τ' ἀχνάρια τοῦ Χριστοῦ καὶ κατέβαινε στὴ

Λυκόβρυση. Κι ὄλο κι ἀλάφρωνε τὸ κορμί του, ἔνωθε τὸ πρόσωπό του νὰ μερμιδίξει κι ἕνα ἕνα νὰ πέφτουν τὰ λέπια ἀπὸ τὰ μάγουλά του καὶ γύρα ἀπὸ τὸ στόμα. Ἔνωθε νὰ λευτερώνεται ἡ σάρκα του, ν' ἀνοίγει τρυφερῆ σὰν τὴν καρδιά τοῦ καλαμιοῦ.

Ὁ Μανολιὸς σταμάτησε σαστισμένος· ἔτρεμε ἡ καρδιά του — ἕνα χέρι, τὸ ἔδε μὲ τὰ μάτια του, πέρασε ἀπάνω ἀπ' ὄλο του τὸ πρόσωπο καὶ τὸ χάδεψε, ἤσυχο, δροσερό, σὰν τὸ πρῶνὸ ἀγεράκι τοῦ βουνοῦ...

Ἦταν σίγουρος, μὰ ἀκόμα δὲν τολμοῦσε νὰ βάλει τὸ χέρι καὶ νὰ δεῖ.

«Τὸ θάμα! τὸ θάμα!» συλλογίζονταν κι ἔτρεμε.

Ὁ Γιαννακὸς ἔφτασε λαχανιάζοντας· σήκωσε τὰ μάτια, κοίταξε τὸ Μανολιό, ἔσυρε φωνή:

— Μανολιό μου! Μανολιό μου! καὶ ρίχτηκε στὴν ἀγκαλιά του.

Ὁ Μανολιὸς ἔβαλε τὸ χέρι στὸ πρόσωπό του, τὰ δάχτυλα ἀχόρταγα ἔψαξαν ὀλοῦθε· ἡ ἄγρια σάρκα εἶχε λιώσει σὰν τὸ κερὶ, ξεφούσκωσε τὸ ξαφρισμένο μούτρο, ξαναγύρισε στὸν ἄνθρωπο.

— Δόξα σοι ὁ Θεός... μουρμούρισε ὁ Μανολιὸς κάνοντας τὸ σταυρό του· δόξα σοι ὁ Θεός, συχώρεσε ὁ Θεός τις ἁμαρτίες μου...

— Μανολιό μου, φώναξε ὁ Γιαννακὸς καὶ τὰ μάτια του ἔτρεχαν, ἄσε νὰ σοῦ φιλήσω τὸ χέρι... Νίκησες τὸν πειρασμό, καθάρισε ἡ ψυχὴ σου, ἔφυγε ἡ βούλα τοῦ σατανᾶ ἀπὸ τὸ πρόσωπό σου.

Ὁ Γιαννακὸς ἄπλωσε τὴν τραχιά του παλάμη, χάιδεψε τὸ πρόσωπο τοῦ φίλου του, ὦρα πολλή, ἀμίλητος.

— Ἐμπρός! εἶπε ὁ Μανολιός, μὴ χάνουμε καιρό!

Ὁ ἥλιος πιά εἶχε προβάλει, ἀκούστηκαν τὰ κοκόρια καὶ τὰ σκυλιά στὸ χωριό, φάνηκε κάτω στὸν κάμπο, μέσα σὲ ἀνάλαφρη κατάχνια, τὸ πλούσιο κεφαλοχώρι.

Ὁ Μανολιὸς στράφηκε στὸ σύντροφό του:

— Γιαννακό, εἶπε, ὅ,τι κάνω κι ὅ,τι πῶ τώρα κατεβαίνοντας στὸ χωριό, νὰ μὴ φέρεις ἀντίσταση. Νὰ ξέρεις, δὲν εἶμαι ἐγὼ ποὺ μιῶ, εἶναι ὁ Χριστὸς ποὺ μὲ πρόσταξε· ἐγὼ ἔχτελῶ διαταγές, τίποτα ἄλλο· κατάλαβες, Γιαννακό μου;

— Τί θὰ κάμεις; Τί θὰ πεῖς; ρώτησε ὁ Γιαννακὸς ἀνήσυχος. Σὰ νὰ τοῦ φάνηκε ξαφνικὰ πὼς ὁ φίλος του τὸν ἀποχαιρετοῦσε.

— Ὅ,τι προστάζει ὁ Χριστὸς, σοῦ λέω· τίποτ' ἄλλο. Κι

ἐγὼ δὲν ξέρω ἀκόμα καλὰ καλὰ· μὰ εἶμαι σίγουρος· νὰ 'σαι καὶ σὺ σίγουρος, Γιαννακό μου, νὰ τὸ πεῖς στὸ Μιχαὴλ καὶ στὸν Κωσταντή, νὰ μὴν ἀρχίσουν τις φωνές...

— Τί θὰ κάμεις; τί θὰ πεῖς; ξαναρώτησε ὁ Γιαννακὸς τρομαγμένος καὶ σταμάτησε.

— «Μὴ σταματᾶς, περπάτα!» μοῦ φώναξε ἀπόψε ὁ Χριστὸς στὸν ὕπνο μου. Μὴ σταματᾶς, περπάτα, Γιαννακό μου. Κι ἔχε ἐμπιστοσύνη. Δὲν εἶδες, τώρα νά, πὼς ἔφυγε ἡ βούλα τοῦ σατανᾶ ἀπὸ πάνω μου; Γιατί, θαρρεῖς; Γιατί ἀκουσα τὴ φωνὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ μπήκα χαράματα στὸ δρόμο· κι ὄχι βαρυγκομώντας, μὰ χορεύοντας. Καὶ σὺ μοῦ φώναζες: «Στάσου!» Ποῦ νὰ σταθῶ, Γιαννακό μου; Πάει μπροστὰ ὁ Χριστὸς μὲ μεγάλες δρασκελιές.

Μὰ ὁ Γιαννακὸς κούνησε τὸ κεφάλι.

— Ἐχω ἐμπιστοσύνη σὲ σένα, Μανολιό μου, εἶπε· τὸ 'δα χεροπιαστὸ ἀπάνω σου τὸ θάμα· μὰ δὲν ἔχω ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό μου· ἂν κάμεις τίποτα ποῦ νὰ ξεπερνάει τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, θὰ φωνάξω! Θὰ φωνάξω, Μανολιό μου· εἶμαι ἄνθρωπος, κι ἂν εἶναι νὰ πάθεις τίποτα, δὲ θὰ σὲ ἀφήσω, θ' ἀντισταθῶ!

— Κι ἂν ὁ Θεός τὸ προστάζει;

— Θ' ἀντισταθῶ, ξανάπε ὁ Γιαννακὸς, κι ὁ Θεός θὰ μὲ συχωρέσει!

— Ἄς μὴ μιλοῦμε, εἶπε ὁ Μανολιός· καλύτερα ἢ σιωπὴ, πάμε!

Γρηγόρεψαν τὸ βῆμα, ζύγωναν πιά στὸ χωριό· ὁ Κωσταντὴς φάνηκε τρεχάτος.

— Ἀδέρφια, φώναξε ὡς τοὺς εἶδε· ποῦ πάτε; γυρίστε πίσω! Τώρα ἔρχουμουν στὸ βουνὸ νὰ σᾶς πῶ νὰ μὴν κατεβεῖτε· μεγάλο κακὸ θὰ γίνει σήμερα στὸ χωριό.

— Ὁ Παναγιώτατος; ρώτησε ὁ Μανολιός.

— Ἐτοιμὴ ἡ θελιά του στὸν πλάτανο. Ὁ σειζης ξημερώματα βάρεσε τὴν τρουμπέτα καὶ φώναξε τοὺς χωριανούς ὄλους νὰ μαζωχτοῦν στὴν πλατεία, γυναῖκες κι ἄντρες, γύρα ἀπὸ τὸν πλάτανο, νὰ δοῦν καὶ νὰ τοὺς πιάσει τρόμος.

— Πάμε πίσω! φώναξε ὁ Γιαννακὸς σαστισμένος καὶ στράφηκε κατὰ τὸ βουνό· ἔλα καὶ σὺ, Κωσταντή!

— Ἐγὼ ἔχω γυναῖκα καὶ παιδιά, δὲν τ' ἀφήνω· μὰ ἐσεῖς, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, γυρίστε πίσω!

— Ἐμεῖς, εἶπε ὁ Μανολιός προχωρώντας, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, θὰ πᾶμε μπροστὰ! Ἔλα, Γιαννακό, μὴ φοβάσαι. Κάποιος εἶναι μπροστὰ μας καὶ μᾶς γνέφει· δὲν τὸν βλέπεις;

Τότε γιὰ πρώτη φορὰ εἶδε ὁ Κωσταντὴς τὸ πρόσωπο, λαγα-

ρισμένο, καθαρό, τοῦ Μανολιοῦ.

— Μανολιό μου, φώναξε, πῶς ἔγινε τὸ θάμα;

— Ὅπως γίνονται τὰ θάματα, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολίδς χαμογελώντας· πολὺ ἥσυχα, πολὺ ἀπλά, χωρὶς νὰ τὸ περιμένομε... Μὰ μὴ χασομεροῦμε, ἀδέρφια, πᾶμε!

Πῆρε ἀπὸ τὸ μπράτσο τὸν Κωσταντή, προχώρησαν γρήγορα κατὰ τὸ χωριό· πίσω ὁ Γιαννακὸς ἀκολουθοῦσε μур-μουρίζοντας.

— Κωσταντή μου, ἔλεγε ὁ Μανολίδς, μὴ φοβᾶσαι· τὸ χωριὸ δὲ θὰ χαθεῖ· ἐγὼ ξέρω τὸ φονιά, γι' αὐτὸ βιάζομαι.

— Ποιὸς εἶναι; ποιὸς; φώναξε ὁ Κωσταντῆς καὶ σταμάτησε χαρούμενος. Ὁ Θεὸς σοῦ τὸν ὄνειρεψε; Ποιὸς εἶναι;

— Μὴ ρωτᾶς, μὴ σταματᾶς, περπάτα! εἶπε ὁ Μανολίδς κι ἡ φωνή του ἦταν γεμάτη προσταγὴ κι ἀγάπη.

Πῆραν φόρα κι οἱ τρεῖς καὶ σὲ λίγο ἔμπαιναν στὸ χωριό, σὰν τρία ἄλογα ποῦ τρέχουν.

Ἡ τρουμπέτα τοῦ σείζη ἀκούστηκε ἀγριεμένη, βιαστικὴ· ἀνοίγαν οἱ πόρτες, ἔβγαιναν ἀλαλιασμένοι οἱ χωριανοί, γυναῖκες κι ἄντρες, ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους κι ἔτρεχαν κατὰ τὴν πλατεία.

— Κουράγιο, ἀδέρφια! τοὺς φώναξε ὁ Γιαννακὸς, ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος!

— Τὸν κακό σου τὸν καιρό, σερσέμη! ἔγρουξε ἕνας γέρος, ποῦ κρατοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι τὸ ἔγγονάκι του κι ἔτρεχε· ἂν ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος, τώρα τὸν θέλω, ἄς φανερώσει τὸ φονιά!

Πέρασε ὁ γερο-Χριστοφῆς, φώναξε:

— Τώρα πᾶνε τὸ Γιουσουφάκι κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο μὲ λαμπάδες, μὲ μοσκολίβανα, μὲ κουφέτα· χήρεψε ὁ Ἄγας καὶ τὰ χεῖ χαμένα.

Μπουλούκια μπουλούκια περνοῦσαν οἱ χριστιανοὶ κι ἔτρεχαν.

Ὁ Μιχαὴλ εἶδε ἀπὸ μακριὰ τοὺς φίλους, ἔτρεξε· ἦταν χλωμὸς κι ἀπελπισμένος. Μὰ ὡς εἶδε τὸ πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ, ἔσυρε χαρούμενη φωνή, ἀγκάλιασε τὸ φίλο.

— Μανολιό μου, ἔγιανες, ἔγιανες! Δόξα σοι ὁ Θεός!

— Ὁ Παναγιώταρος; ρώτησε ὁ Μανολίδς.

— Τώρα θὰ τὸν φέρουν. Τὸν ἔχουν σπάσει στὸ ξύλο, δὲν μπορεῖ πιά νὰ φέρει ἀντίσταση...

Ζύγωναν πιά στὴν πλατεία. Ὁ ἥλιος εἶχε ἀνέβει ἕνα κοντάρι στὸν οὐρανό, ἀλαφρὸ ἀγεράκι φυσοῦσε, χαρὰ Θεοῦ, τὸ χωριὸ εἶχε πλημμυρίσει δροσάτη λάμψη. Ὁ γερο-πλάτανος, μὲ τὰ καινούρια χλωροπράσινα φύλλα του, θρόιζε χαρούμενος στὸ

ἀνάλαφρο ἀγεράκι. Οἱ γέροι σήκωναν τὰ μάτια καὶ τὸν κοίταζαν μὲ τρόμο· πόσες φορές, ξυπνώντας τὸ πρωί, δὲν εἶχαν δεῖ στὰ κλαριά του νὰ καμπανίζουν χριστιανικὰ κορμιά, ποῦ τόλμησαν νὰ σηκώσουν κεφάλι καὶ νὰ ζητήσουν λευτεριά...

Ἡ ἄγρια φωνάρα τοῦ σείζη ἀκούστηκε:

— Τόπο, τόπο, γκιαούρηδες!

Πῆγαινε μπροστά, θεόρατος, ἀνοίγε τόπο· πίσω του ἔρχονται δυὸ βαστάζοι κουβαλώντας τὸ σιδερένιο κρεβατάκι μὲ τὸ σκοτωμένο τουρκόπουλο· ὁ Ἄγας τὸ ἔχει σκεπάσει ἀπὸ τὰ πόδια ὡς τὸ πιγούνι μὲ τριαντάφυλλο καὶ γιασεμί, καὶ μονάχα τὸ χλωμό του πρόσωπο ἔμενε ξέσκεπο, μὲ τὰ κατσαρὰ μαλλιά, μὲ τὰ δαγκαμένα χεῖλια. Κι εἶχε ἀπιθώσει πλάι του κι ἕνα πῆλινο βαζάκι χιώτικη μαστίχα, νὰ μασάει στὸν Ἄδη...

Πίσω, δεμένος πιστάγκωνα, μὲ τὸ κεφάλι σπασμένο, μὲ τὰ κρέατα μπλαβισμένα ἀπὸ τὶς βουρδουλιές, σοῦρνονταν ὁ Παναγιώταρος. Τὰ μάτια του μονάχα ἀπόμεναν ἀκόμα ὀλοζώντανα καὶ κοίταζαν δεξιά ζερβὰ τοὺς χωριανοὺς μὲ μίσος.

— Δὲ λυπᾶσαι, μωρέ, τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ; τοῦ φώναξε ἕνας, μολόησε!

Ὁ Παναγιώταρος στάθηκε ἀγριεμένος.

— Ποιὸς μὲ λυπᾶται ἔμένα; μούγκρισε.

Ἐφτασε στὸν πλάτανο, ἀκούμπησε ἐξαντλημένος στὸ γέρικο κορμὸ καὶ μάχουνταν μὲ τὸν ὄμο του νὰ σφουγγίξει τὸν ἰδρώτα ποῦ ἔτρεχε ἀπὸ τὸ κούτελό του.

Ὡστόσο εἶχαν ἀπιθώσει οἱ βαστάζοι τὸ Γιουσουφάκι κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο, στὸν ἴσκιο· ἄναψαν δυὸ μεγάλες λαμπάδες στὰ πόδια του· κι ἔριξαν μιὰ φούχτα μοσκολίβανο σ' ἕνα ταψὶ κάρβουνα ἀναμμένα.

Ὁ Μανολίδς κι οἱ συντρόφοι του ἀνοίξαν δρόμο μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος καὶ στάθηκαν ὀλομπροστά, πλάι στὸ σκοτωμένο ἀγόρι. Μιὰ στιγμή στράφηκε ὁ Παναγιώταρος καὶ τοὺς εἶδε· τὸ μάτι του κοκκίνισε· τίναξε τὰ χέρια σὰ νὰ θελε νὰ σπάσει τὰ σκοινιά, ἔκαμε ἕνα βῆμα. Κι ἄξαφνα:

— Ἀνάθεμά σε, Μανολιό! μούγκρισε κι ἀκούμπησε πάλι ἐξαντλημένος στὸν πλάτανο.

— Κουράγιο, ἀδέρφι! τοῦ ἀπολογήθηκε ὁ Μανολίδς· ἔχε τὰ θάρρη σου στὸ Θεό!

Ὁ Παναγιώταρος ἀνοίγε τὸ στόμα, μὰ τὴ στιγμή ἐκεῖνη μιὰ φωνὴ τρόμου κίνησε ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ Ἄγᾶ, ἀντιστοίβαζε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα καὶ τρικύμισε τὸν ἀγέρα:

— Ὁ Ἄγας!

Ντυμένος στο τσόχινο σαλβάρι με τ' άσημόκλωνα κεντίδια, ζωσμένος με τὸ φαρδὺ κόκκινο ζωνάρι, με τις άσημένιες πιστόλες του και τὸ μαυρομάνικο γιαταγάρι, ξεσκούφωτος, με τὰ μάτια πρησμένα ἀπὸ τὸ κλάμα, ὁ Ἄγας προχωροῦσε ὀλομόναχος, βαριά, ἀργοπάτητα, και μάχουνταν νὰ μὴν τρεκλίσει και ντροπιστεῖ. "Ὅλοι οἱ Ρωμιοὶ εἶχαν τὸ μάτι τους στυλωμένο ἀπάνω του, κι ἦταν ντροπὴ νὰ δείξει πὼς ἦταν μεθυσμένος ἢ πονεμένος και δὲν μπορούσε νὰ περπατήσει λεβέντικα. Εἶχε βάνει πηχτὴ καραμπογιὰ τὸ μουστάκι του και τὰ φρύδια και κάπου κάπου σήκωνε τὸ δεξὸ του χέρι, ξερίζωνε μιὰ τρίχα ἀπὸ τὸ μουστάκι του και τὴν πετοῦσε· κοίταζε κάτω ἀπὸ τὰ φρύδια σὰν ταῦρος και τὰ μάτια του ἦταν κατακόκκινα. Εἶχε βάλει μόσκο στὰ μαλλιὰ του και στις ἀμασκάλες, και στὸ διάβα του μύριζε ὁ ἀγέρας, σὰ νὰ περνοῦσε κανένα βαρὺ θεριὸ ἀγκρισμένο.

Δὲ στράφηκε νὰ δεῖ τὸ Γιουσουφάκι, φοβήθηκε μὴν τὸν πάρουν τὰ κλάματα· στάθηκε κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο, κι ὁ σεῖζης ἄρπαξε τὸν Παναγιώταρο, τὸν ξιριξε στὰ πόδια τοῦ Ἄγα και τὸν κρατοῦσε ἀσάλευτο, με τὴν πατούσα του.

Σήκωσε ὁ Ἄγας τὸ χέρι κι ἀκούστηκε ἡ φωνὴ του τσακισμένη, ὀλοβράχιαστη.

— Γκιαούρηδες! Κάθε μέρα θὰ κρεμῶ ἀπὸ ἕναν, ὅσο νὰ μοῦ φανερώσετε τὸ φονιά. "Ὅλο τὸ χωριὸ θὰ τὸ περάσω ἀπὸ τὸν πλάτανο! Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τῆς παλάντζας τὸ Γιουσουφάκι μου, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὄλος ὁ κόσμος· θὰ κρεμάσω ὄλον τὸν κόσμο, γκιαούρηδες!

"Ὅσο μιλοῦσε, ἀγρίευε· χτυποῦσε τὸ πόδι του στὴ γῆς, σὰν ἄλογο. Τὸ μάτι του καρφώνουνταν ἀπάνω στοὺς ἄντρες, ἀπάνω στις γυναῖκες και βιάζονταν πότε νὰ τοὺς φάει ὄλους. Τὸ στόμα του, τὰ μαλλιὰ του, οἱ ἀμασκάλες του ἄχνιζαν. "Ἔσκυψε, ἄρχισε νὰ κλοτσάει και νὰ ποδοπατάει τὸν Παναγιώταρο· ἀπὸ τὰ χεῖλια του ἔβγαινε κίτρινος ἀφρός.

— "Ατιμε γκιαούρη, τοῦ φώναζε, ἐσύ, μωρέ, τὸ σκότωσες; Ἐσύ, μωρέ, τὸ Γιουσουφάκι μου;

"Ὁ Παναγιώταρος δὲ μιλοῦσε, μούγκριζε.

"Ἰδρωσε ὁ Ἄγας, κουράστηκε, στράφηκε στὸ σεῖζι:

— Κρέμασέ τον! εἶπε.

Μὰ τὴ στιγμὴ ἐκείνη μιὰ φωνὴ ἀκούστηκε:

— Σταθεῖτε! Σταθεῖτε! Ἐγὼ κατέχω τὸ φονιά!

"Ὁ σεῖζης ξεγάντζωσε τὸ χέρι του ἀπὸ τὸ σβέρκο τοῦ Παναγιώταρου, τὸ πλήθος ἀλάλαξε χαρούμενο και κουνήθηκε νὰ δεῖ,

κι ὁ Ἄγας στράφηκε:

— Ποιὸς μίλησε; φώναξε· νὰ προβάλει!

"Ὁ Μανολιὸς προχώρησε ἤσυχος, στάθηκε ὀμπρὸς στὸν Ἄγα· ὁ σεῖζης ἔδωκε ἕνα σάλτο, ἔστησε τὸ αὐτί, τὸ κατωσάγονό του ἔτρεμε· εἶχε γίνει κίτρινος σὰν τὸ θειάφι.

— Ἐσὺ μωρέ, κατέχεις τὸ φονιά; ἔκαμε ὁ Ἄγας κι ἄρπαξε τὸ μπράτσο τοῦ Μανολιοῦ και τοῦ τὸ τίναζε λυσσασμένος.

— Ναι, ἐγὼ κατέχω τὸ φονιά.

— Ποιὸς εἶναι;

— Ἐγὼ!

"Ὁ λαὸς τρικύμισε χαρούμενος, οἱ γυναῖκες ἄρχισαν νὰ κάνουν τὸ σταυρὸ τους, τὰ πρόσωπα φωτίστηκαν· σώθηκε τὸ χωριὸ!

— Σκασμός, γκιαούρηδες! φώναξε ὁ Ἄγας σηκώνοντας τὸ βούρδουλα.

"Ὁ Γιαννακὸς κουνοῦσε τὰ χέρια του, φώναζε: «Ψέματα! Ψέματα!» Ὁ Κωσταντῆς κι ὁ Μιχαηλῆς πάλευαν νὰ φτάσουν στὸν Ἄγα, φώναζαν, μὰ τὸ πλήθος ἔπεσε ἀπάνω τους, ἔπνιξε τὴ φωνὴ τους.

— Σωπάστε! Σωπάστε! Αὐτὸς εἶναι, αὐτὸς! Μὴ μιλάτε, νὰ σωθοῦμε!

"Ὁ σεῖζης γέλασε, χίμηξε ν' ἄρπάξει τὸ Μανολιὸ και νὰ τοῦ περάσει τὴ θελιά· μὰ ὁ Ἄγας τὸν πέταξε πέρα, ζύγωσε, κοίταζε στὰ μάτια τὸ Μανολιό.

— Ἐσύ, μωρέ γκιαούρη; βρουχήθηκε.

— Ἐγὼ!

— Ἐσὺ τὸ σκότωσες;

— Ἐγὼ, σοῦ λέω· κρέμασέ με. "Ἄσε τὸν Παναγιώταρο, εἶναι ἄθῳος.

"Ὁ Παναγιώταρος, με γουρλωμένα μάτια, κοίταζε τὸ Μανολιό· ἀνοιγοκλειοῦσε τὸ στόμα, μὰ τὰ ἔχε χαμένα, δὲν μπορούσε νὰ μιλήσει... Ὁ Μανολιὸς, ἀλήθεια, σκότωσε; «"Ὁχι! ὄχι! φώναζε μέσα στὸ νοῦ του· αὐτὸ δὲ γίνεται! Μπᾶς και τὸ κάνει γιὰ νὰ γλιτώσει ἐμένα, ἀνάθεμά τον;»

— Δὲ θέλω! ἄρχισε νὰ φανάζει και χτυποῦσε τὸ πόδι του.

"Ὁ σεῖζης ἄρπαξε τὸ βούρδουλα.

— Σκασμός, γκιαούρη! τοῦ φώναξε.

"Ὁ Ἄγας εἶχε ὀλότελα συνηφέρει ἀπὸ τὸ μεθύσι του, κοίταζε τὸ Μανολιό, μοχτοῦσε νὰ καταλάβει.

— Γιατί, μωρέ; τί σοῦ ἔκαμε;

— Ὁ διάολος μ' ἔβαλε και τὸ σκότωσα, δὲ μοῦ ἔκαμε τίποτα, Ἄγά μου! Τὴ νύχτα ποῦ κοιμόμουν, ἄκουσα μιὰ φωνή: «Σκό-

τωσέ το!» και κατέβηκα στο χωριό μεσάνυχτα και τὸ σκότωσα.
"Ἄλλο μὴ μὲ ρωτᾷς κρέμασέ με!

Ὁ σεῖζης πετάχτηκε μὲ τὴ θελιά· ἄρπαξε τὸ Μανολιό ἀπὸ τὸ μπράτσο.

Μέσα ἀπὸ τὸ γυναικομάνι τότε μιὰ φωνὴ πετάχτηκε, ἄγρια, ἀπελπισμένη:

— Εἶναι ἄθῳος, Ἄγά μου, μὴν τὸν ἀκοῦς! Εἶναι ἄθῳος! ἄθῳος! ἄθῳος!

— Σκασμός, γιβεντισμένη! ἀκούστηκαν γύρα τῆς φωνῆς και χίμηξαν ἀπάνω στὴν Κατερίνα οἱ γυναῖκες νὰ τὴν πνίξουν.

— Τὸ κάνει, μωρέ, γιὰ νὰ σώσει τὸ χωριό μας! φώναξε ἡ χήρα· δὲν τὸν λυπᾶστε;

Μὰ οἱ γυναῖκες τὴν εἶχαν κιόλα ρίξει κάτω και τὴ λαχπατουσαν.

— Μανολιό μου! Μανολιό μου! φώναζε ἡ χήρα και πάλευε νὰ γλιτώσει.

— Εἶναι ἄθῳος! ἄθῳος! ἄθῳος! φώναξαν τότε κι οἱ τρεῖς φίλοι ποῦ εἶχαν καταφέρει ν' ἀνοίξουν δρόμο και νὰ βρεθοῦν ὀμπρὸς στὸν Ἄγά.

— Ἄγά μου, εἶπε ὁ Μιχελῆς, τὸ κεφάλι νὰ μοῦ κόψεις, ἂν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶναι φονιάς... Εἶναι βοσκὸς μας, εἶναι ἅγιος ἄνθρωπος, μὴν τὸν ἀγγίξεις!

Ὁ Ἄγας κοιτάζε τὸ Μανολιό, ἄκουε τῆς φωνῆς, ἔβλεπε τὸ Γιουσουφάκι του, φουρκιζόταν, δὲν ἤξερε τί κρίση νὰ βγάλει. "Ὅλα μπερδεύονταν μέσα του, ζαλίστηκε. «Φονιάς εἶναι τοῦτος, συλλογίζονταν κοιτάζοντας τὸ Μανολιό, γιὰ μπάς κι εἶναι τρελός, γιὰ μπάς κι εἶναι ἅγιος; Ὁ διάβολος νὰ μὲ πάρει, δὲν μπορῶ νὰ ξεχωρίσω!»

Ἄναψε, θύμωσε· στράφηκε στὸ σεῖζη, τοῦ ᾄδειξε τὸ Μανολιό:

— Στὸ μπουντρούμι! πρόσταξε· κι αὐριο θὰ βγάλω κρίση!

Στράφηκε στὸ πλῆθος:

— Ἀνάθεμά σας ὄλους, γκιαούρηδες! Ξεκουμπιστεῖτε ἀπὸ μπρὸς μου!

Σκόρπισε ὁ λαὸς τρομαγμένος και χαρούμενος, μαζεύτηκαν οἱ γειτόνοι κι οἱ γειτόνισσες νὰ τὰ ποῦν, δόξαζαν τὸ Θεὸ ποῦ βρέθηκε ὁ φονιάς.

— Λὲς νὰ ἴναι ὁ Μανολιός; ἔλεγε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Μὰ αὐτὸς εἶναι ἅγιος ἄνθρωπος...

— Μὴν πολυξεψαχνίζεις, γείτονα· εἶναι, δὲν εἶναι, τί μᾶς νοιάζει; Φτάνει ποῦ μολόησε· θὰ κρεμαστεί αὐτὸς, θὰ γλιτώσουμε ἡμεῖς, ὄλα τ' ἄλλα κουροφέξαλα. Ὁ Θεὸς σχωρέσει τον!

— Μὰ γιὰτί τὸ κάνει; δὲν καταλαβαίνω. Γιατί, σίγουρα, δὲν εἶναι ὁ φονιάς· μὰ και νὰ ἴταν...

— Ἐ, δὲν τὸν ξέρεις τὸ Μανολιό; Εἶναι, ὁ καλότυχος, λίγο ἀλαφροῖσκιωτος. Τὸ κάνει, λέει, γιὰ νὰ σώσει τὸ χωριό... Ἄκοῦς ἐκεῖ! νὰ χαθεῖ αὐτὸς γιὰ νὰ σωθοῦν οἱ ἄλλοι... Νὰ ἔχε κουκούτσι μυαλό, θὰ τὸ ἔκανε ποτέ; Ποτέ! Ἄσ' τον τὸ λοιπὸν νὰ χτυπάει τὸ κεφάλι του!

Οἱ τρεῖς φίλοι εἶχαν μαζευτεῖ στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Μιχελῆ. Ὁ Γιαννακὸς ἔδινε γροθιῆς στὸ κεφάλι του.

— Ἐγὼ φταίω, ἐγὼ! Ἐγὼ ὁ κουτεντές, ὁ σερσέμης! Δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσω νὰ κατέβει ἀπὸ τὸ βουνό. Δὲν ἔπρεπε νὰ τοῦ πῶ τίποτα... Μὰ ποῦ νὰ τὸ βάλει ὁ νοῦς μου!

— Εἶναι ἅγιος... μουρμούρισε ὁ Μιχελῆς· δίνει τὴ ζωὴ του γιὰ νὰ σώσει τὸ χωριό...

— Πρέπει νὰ τὸν σώσουμε! φώναξε ὁ Κωσταντῆς ἀπελπισμένος. Πρέπει... πρέπει!

— Ἐγὼ νὰ ἔχα τὴ δύναμη νὰ κάνω ὅ,τι ἔκανε ὁ Μανολιός, δὲ θὰ ἔθελα νὰ μὲ σώσουν, εἶπε ὁ Μιχελῆς. Εἶδατε πὼς ἔλαμπε τὸ μάτι του; πὼς ἔστραψε ὄλο του τὸ πρόσωπο ἤσυχο κι εὐτυχισμένο; Εἶχε κιόλα μπεῖ στὴν Παράδεισο· γιὰτί νὰ τὸν κατεβάσουμε πάλι στὴ γῆς; Μακάρι νὰ ἴμασταν κι ἡμεῖς μαζί του!

— Μὰ μποροῦμε! φώναξε ὁ Γιαννακὸς συνεπαρμένος· νὰ πᾶμε τώρα εὐτὸς κι οἱ τρεῖς νὰ ποῦμε τοῦ Ἄγᾶ πὼς ἡμεῖς ὄλοι τρυπώσαμε στὸ κονάκι τὴ νύχτα και σκοτώσαμε τὸ Γιουσουφάκι του. Και νὰ μᾶς κρεμάσει ὄλους μαζί ἄράδα στὸν πλάτανο· και νὰ μποῦμε ὄλοι μαζί ἄράδα στὴν Παράδεισο!

Ὁ Μιχελῆς κούνησε τὸ κεφάλι:

— Δὲν ἔχω τὴ δύναμη, Γιαννακό μου, εἶπε· ποῦ ν' ἀφήσω τὴ Μαριορῆ;

— Μήτε κι ἐγὼ, εἶπε κι ὁ Κωσταντῆς· ἔχω γυναῖκα και παιδιά.

«Μήτε κι ἐγὼ, συλλογίστηκε κι ὁ Γιαννακὸς· ἔχω τὸ γαῖδουράκι μου, ποῦ νὰ τ' ἀφήσω;»

Μὰ δὲ μίλησε.

Ὅσοσο στὸ μπουντρούμι τὰ τέσσερα κεφάλια, ἀκουμπισμένα στὸν τοῖχο, περίμεναν. Κάτω στὸ χαμῶι ποῦ βρίσκονταν, δὲν ἄκουγαν τὴ βουή και τῆς φωνῆς τοῦ ἀπάνω κόσμου· ἀπὸ ἕνα στρογγυλὸ φεγγίτη ψηλὰ ἔμπαινε μονάχα λιγοστὸ φῶς, κι αὐτὸ νεκρικό.

— Πεινώ... στέναξε ο γερο-Πατριαρχέας.

— "Όλοι πεινούμε και διψούμε, έκαμε ο παπα-Γρηγόρης, μά κάνουμε ύπομονή. "Ο Θεός είναι μαζί μας στο λάκκο αυτόν των λεόντων" έχετε έμπιστοσύνη.

— Τήν ώρα τούτη θά κρεμοῦν τόν κακομοίρη τόν Παναγιώταρο, εἶπε ὁ δάσκαλος· αύριο ἢ σειρά μας· ἄς φανοῦμε ἄντρες, ἄς νικήσουμε τήν πείνα, τή δίψα καί τὸ φόβο.

Στράφηκε στοὸ διπλανό του:

— Κουράγιο, γερο-Λαδᾶ, εἶπε· βλέπεις τώρα πὼς ἐγὼ ἔχα δίκιο; Πόσες φορές δὲ σοῦ ἔλεγα: «Τί θησαυρίζεις γερο-Λαδᾶ; Κανένα ἀπὸ τὰ σεντούκια σου μὲ τὸ χρυσάφι δὲ θά ᾿ρθει μαζί σου στοὸ μνήμα· κάμε μιὰ καλὴ πράξη· αὐτὴ θά ᾿ρθει μαζί σου ἴσαμε τὸ βῆμα τοῦ Θεοῦ καί θά σὲ ὑπερασπίσει.» Τί λὲς τώρα; δὲν τὸ μετανιώνεις;

"Ο γερο-Λαδᾶς ἀναστέναξε· γύρισε τὸ φτενὸ μαδημένο κεφάλι, κοίταξε τὸ δάσκαλο μὲ μίσος, δὲν ἔβγαλε ἄχνα.

— Αὔριο εἶναι ἡ σειρά σου, γερο-Λαδᾶ, εἶπε τότε κι ὁ παπα-Γρηγόρης, θά παρουσιαστεῖς μπρὸς στοὸ Θεό, πρέπει νὰ ξομολογηθεῖς. Σκόψε, θυμήσου τί καλὰ ἔκαμες στὴ ζωὴ σου, θυμήσου τί κακά, καί ζήτησε συχώρεση ἀπ' τὸ Θεό. Εἶναι ἀκόμα καιρός.

— Δὲν ἔκαμα κανενὸς κακό, μουρμούρισε ὁ γερο-Λαδᾶς βαριστημένος, δὲν ἔκαμα κανενὸς καλό, δὲ σκότωσα κανέναν, εἶμαι ἄθῶος.

— Δὲν ἔκαμες κανενὸς κακό, γερο-Λαδᾶ; φώναξε ὁ γερο-Πατριαρχέας. Τώρα ποῦ εἶμαστε μπροστὰ στοὸ λάκκο, θά σοῦ τὰ πῶ ὅλα ἀπὸ τὴν καλὴ· δὲ βαστᾶ πιά! Δὲν ἔκαμες κανενὸς κακό, μωρέ; Καί τῆς χήρας τῆς Ἀνεζίνας ποιδὸς πούλησε τὸ σπίτι; Καί τοῦ γερο-Ἀνέστη ποιδὸς ἔφασε στὸν πλειστηριασμό τ' ἀμπελοχώραφα; Καί τὰ ὄρφανὰ ποῦ γυρίζουν στοὺς δρόμους; Καί τὴν ἴδια σου τὴν κόρη, μωρέ, τὴν Ἀργυρούλα, ποιδὸς τὴ σκότωσε; Ἐσύ, ἐσύ, ἀπὸ τὴν τσιγκουνιά σου! Τώρα, τράβα στοὸ Θεὸ νὰ δώσεις λόγο!

"Ο γερο-Λαδᾶς φρένιασε, ζωντάνεψε, τινάχτηκε ἀπὸ τὸν τοῖχο.

— Εἶπε ὁ γάιδαρος τὸν πετεινὸ κεφάλι! τσίριξε· ἔχεις μούτρα κι ἡ ἀφεντιά σου νὰ κατηγορᾶς τοὺς ἄλλους! Μά ἂν πιάσω κι ἐγὼ νὰ βγάλω τ' ἄπλυτά σου στὴ φόρα, κακομοίρη! Τί ἤρθες νὰ κάμεις, μωρὲ ἄρχοντογούρουνο, καί σὺ στοὸν κόσμο; Ἐφασε τὸν περιδρόμο, ἤπιες τὸν ἄμπακα, ἀτίμασες γυναῖκες, γέμισες τὸ χωριὸ μας καί τὰ γυροχώρια μὲ τὰ μπαστάρδια σου... Τεμπέλιασες καί κοπροσκύλιασες ὅλη σου τὴ ζωὴ, τὰ κάμες

πλακάκια μὲ τοὺς Τούρκους, ὅλο τεμενάδες καί πεσκέσια... Κοτζαμπάσηδες, δεσποτάδες, παπάδες, ὅλο σας ἓνα μὲ τὸν Τούρκο... Καί τὴν ἴδια σου τὴ γυναῖκα, ποῦ ἦταν ἅγιος ἄνθρωπος, ἐσύ, μωρὲ, δὲν τὴν ξέκαμες; Δὲν μποροῦσε πιά νὰ βαστάξει τίς ἀσωτίες σου, ἡ κακομοίρα, τὴν ἔσκασες!

Χύθηκε ὁ γερο-Πατριαρχέας νὰ τὸν ἀρπάξει ἀπὸ τὸ λαιμό, μά οἱ ἄλλοι δυὸ μπῆκαν στὴ μέση, τοὺς χώρισαν.

"Ο γερο-Λαδᾶς εἶχε φρενιάσει, ὅλη του τὴ ζωὴ κατάπινε, σῶπαινε, καμώνονταν τὸν κουτό, ἔκανε τεμενάδες κι αὐτός, ἔλεγε ψέματα, γιὰ νὰ τὰ ἔχει καλὰ μὲ τοὺς δυνατούς. Μά τώρα, ὀμπρὸς στοὸ θάνατο, ξέσπασε. Ἦθελε ὅλα νὰ τὰ πεῖ, ὅλα νὰ τ' ἀναξερᾶσει, νὰ βγάλει τὸ ἄχι του, νὰ μὴ θαρροῦν πὼς αὐτοὶ ἔναι καλύτεροὶ του. Φόρα τὸ λοιπὸν ὅλα, τί ἀνάγκη πιά τοὺς εἶχε;

Στράφηκε στοὸν παπά:

— Καί τοῦ λόγου σου, ἅγιε Ὀνούφριε, ποῦ θές νὰ μὲ ξομολογήσεις, σουρίζε, μὲ τί μούτρα, δὲ μοῦ λὲς, θά παρουσιαστεῖς μπροστὰ στοὸ Θεό; Πᾶς κι ἔρχεσαι στοὸ χωριὸ καί κορδώνεσαι σὰν κόκορας, τρώει κι ἡ ἁγιοςύνη σου τὸ καταπέτασμα, κι ἂν ἔρθει ἓνας φτωχός, τὴν ώρα ποῦ τὴν τυλώνεις, καί σοῦ χτυπήσει τὴν πόρτα, μαλακώνεις τὴ φωνὴ σου, γεζοῦιτη, καί λὲς: «"Ο Θεός νὰ σὲ κυβερνήσει, ἀδερφέ μου· κι ἐγὼ πεινώ!», καί τὴν ώρα ἐκείνη τρέχουν τὰ ξίγκια ἀπὸ τὰ γένια σου, τραγόπαπα! Κι ἀλίμονο στοὸν κακομοίρη τὸ φτωχὸ ποῦ θά πεθάνει καί δὲν ἔχει τὰ θαφτικά του· τὸν ἀφήνεις καί βρωμίζει! Ἐχεις πάντα ἀνοιχτὴ τὴν παλάμη σου καί μοσκοπουλᾶς τὸ Χριστό. Τόσο ὁ ἁγιασμός, τόσο ἡ βάφτιση, τόσο τὸ εὐκέλαιο, τόσο ἡ στεφάνωση — ἔβγαλες καί σὺ ταρίφα, ἁγιογδύτη, καί τὴν κόλλησες στὴν πόρτα τῆς Παράδεισος καί στέκεσαι ἀπόξω καί τελαλίζεις: «Πλέρωσε, ραγιά, πλέρωσε, ἀλλιῶς δὲν μπαίνεις!» Ὅριστε μούτρα ποῦ θὲν νὰ ξομολογήσουν τὸ γερο-Λαδᾶ, τὸν ἅγιον ἄνθρωπο, ποῦ ὅλη του τὴ ζωὴ πεινοῦσε, ποῦ ἤθελε νὰ πιεῖ ἓνα ποτηράκι κρασί κι ἔτρεμε, ποῦ περπατοῦσε κουρελῆς, ξυπόλυτος, πεινασμένος, σὰν ἀληθινὸς ἀπόστολος... Ἐγὼ, μωρὲ, νὰ σὲ ξομολοήσω, ταυραμπιά!

"Ο παπα-Γρηγόρης ἄκουε μὲ σκυμμένο κεφάλι, μὲ χριστιανικὴ τάχατε ἔγκαρτέρηση. Μά μέσα του ἔβραζε· ἤθελε νὰ χιμήξει ἀπάνω στοὸ κοκαλιάρικο αὐτὸ λαρύγγι, νὰ τὸ στρίψει, νὰ μὴ φωνάζει πιά τὸ ἀναθεματισμένο. Ποῦ ἔχε στερνιαίνει, τὸ ἄτιμο, τόσο φαρμάκι! Αὐτὰ λοιπὸν εἶχε μέσα του ὁ τσιφούτης, τόσα χρόνια, καί τώρα ξερνάει τὴν ψυχὴ του καί τὰ βγάνει στὴ φόρα!

— Λέγε, λέγε, Λαδᾶ μου, εἶπε ψευταναστενάζοντας, ὁ Χριστός ὑπόφερε περισσότερο ἀπὸ μένα τὸν ἁμαρτωλό, βρίστηκε, συκοφαντήθηκε, μαστιγώθηκε, σταυρώθηκε καὶ δὲ μίλησε... Κι ἐγὼ θὰ μιλήσω; Λέγε, λέγε, Λαδᾶ μου!

Ἐπισημασμένο: Ὁ γερο-Λαδᾶς ἄνοιγε πάλι τὸ στοματάκι του νὰ τὸν συγυρίσει, μὰ ὁ δάσκαλος μπήκε στὴ μέση:

— Ντροπή, ἀδέρφια, φώναξε: λίγες ὥρες μᾶς μένουν ἀκόμα, κι ἀντὶ νὰ ὑψώσουμε τὴν ψυχὴ μας στὸ Θεό, ἐμεῖς τὴ βουλιάζουμε στὰ ἐπίγεια πάθη... Σῶπα πιά, γερο-Λαδᾶ, εἶπε, εἶπες, ξεθύμανες; καὶ σεῖς, ἀδέρφια, σωπάστε: δὲν ἔχουν τέλος οἱ ἁμαρτίες τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐπισημασμένο: Ὁ γερο-Λαδᾶς χιχίρισε:

— Κακομοίρη δάσκαλε, εἶπε, ἐσένα τί νὰ σοῦ πᾶ; Πλυμένα κι ἀπλυτά σου εἶναι τὰ ἴδια: λίγο τὸ μυαλουδάκι σου, λίγο καλό, λίγο κακὸ μπόρεσες νὰ κάμεις. Ἦθελες, κακομοίρη, νὰ κάμεις μεγάλο καλό, μὰ δὲν μπόρεσες: ἤθελες νὰ κάμεις μεγάλο κακὸ, μὰ δὲν μπόρεσες. Ψιλοδουλειές. Ψιλικατζίνα ἢ ψυχὴ σου, πουλοῦσε σὲ λογικὲς τιμὲς πλάκες, κοντύλια, χαλκομανιές, γομολάστιχα, φυλλάδες... Δάσκαλος. Πουλοῦσες καὶ φοῦσκες, λόγια παχιά, μὰ τὰ πιστευες: χαλάλι σου.

Βιάζονταν νὰ προφτάσει νὰ τὰ πῆ ὅλα, ν' ἀλαφρώσει: στράφηκε στοὺς ἄλλους δύο:

— Τί μοῦ κατεβάσατε τὰ μοῦτρα; τσίριξε, καὶ τὰ ματάκια του σπίθισαν. Σκαλίζοντας σκαλίζοντας βγάνει ἢ ὄρνιθα τὰ μάτια της... Ὅριστε τώρα, βγάλατε τὰ μάτια σας κι οἱ δύο, μὲ γειὰ χαρὰ σας!

Ἐπισημασμένο: Ὁ παπα-Γρηγόρης σήκωσε τὰ μάτια, ἐγένεψε στὸν Πατριάρχη: «Μὴν τοῦ μιᾶς!» Κι ὁ γερο-ἄρχοντας ἔδωκε τόπο στὴν ὀργή, σῶπασε.

Ἐπισημασμένο: Ὁ δάσκαλος τινάχτηκε, ἄκουσε βήματα νὰ ζυγώνουν.

— Ἐρχονται... μουρμούρισε κι ἡ καρδιά του κόπηκε.

Ἐπισημασμένο: Ὁ παπα-Γρηγόρης στράφηκε στὸ γερο-Λαδᾶ, ἄπλωσε τὸ χέρι νὰ τὸν βλογήσει.

— Συχωρεμένος νὰ 'σαι, ἀδερφέ μου, εἶπε μ' ἐπίσημη φωνή, συχωρεμένος νὰ 'σαι γιὰ τὰ ὅσα εἶπες. Ἐβγαλε ὅλες τις ἀκαθαρσίες ἢ ψυχὴ σου, ἀλάφρωσε. Χωρὶς νὰ τὸ θές, δυστυχησμένε, ξομολογήθηκε: ὁ Θεὸς θὰ σὲ συχωρέσει γιὰ ὅλα τὰ κακὰ ποὺ ἔκαμες στὴ ζωὴ σου. Σήκω ἀπάνω, γερο-Λαδᾶ, ἔφτασε ἡ σειρά σου!

Μὰ ὁ γερο-Λαδᾶς σωριάστηκε χάμω καὶ σπάραξε.

Ἐπισημασμένο: Ἀκουστήκαν βρισιές, φωνές, τσαλαπατήματα: ἡ πόρτα ἄ-

νοιξε, ἔδωκε ὁ σειζης μιὰ σπρωξιά, ὁ Παναγιώταρος κι ὁ Μανολιὸς κύλησαν μέσα, ἀντιχτύπησαν στὸν τοῖχο, κι ἔκλεισε ἡ πόρτα.

Ἐπισημασμένο: Μανολιό, φώναξε ὁ Πατριάρχης, τί γυρεύεις ἐδῶ; Γιατί σ' ἔφεραν;

— Μωρὲ Παναγιώταρε, ἔκαμε ὁ δάσκαλος, ζεῖς ἀκόμα; Δὲ σὲ κρέμασαν; Δόξα σοι ὁ Θεός.

— Ζῶ, ἀνάθεμα τὴν ὥρα! βρουχήθηκε ὁ Παναγιώταρος καὶ κουλουριάστηκε στὴ γωνιά του.

Ἐπισημασμένο: Ὁ γερο-Λαδᾶς ἀνασήκωσε τὸ κεφάλι, κάρφωσε τὸ μάτι στὸν Παναγιώταρο, ἄπλωσε τὸ χέρι νὰ τὸν ἀγγίξει.

— Ζεῖς, μωρέ; τοῦ κάνει. Γιατί δὲ σὲ κρέμασαν; Μετά-νιωσε ὁ Ἀγάς; Μετάνιωσε, μωρέ; ρωτοῦσε κι ἡ καρδούλα του ἔτρεμε.

Μὰ κανένας δὲν τοῦ ἀποκρίθηκε.

Ἐπισημασμένο: Ἐἰπλωσε, Μανολιό μου, εἶπε ὁ παπα-Γρηγόρης, πάρε ἀνάσα...

— Μίλησέ μας, Μανολιό, πρόσταξε ὁ ἄρχοντας: δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε: βρέθηκε ὁ φονιάς;

Ἐπισημασμένο: Βρέθηκε, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός.

— Ποιός; Ποιός; Ποιός; ἔπесαν ἀπάνω του κι οἱ τέσσε-ρεις καὶ φώναζαν.

Ἐπισημασμένο: Ἐγὼ! ἀποκρίθηκε πάλι ὁ Μανολιός.

Ἐπισημασμένο: Ἐσύ;

Ἐπισημασμένο: Ἀποτραβήχτηκαν κι οἱ τέσσερεις κοιτάζοντας τὸ Μανολιό μὲ ἀνοιχτὸ στόμα. Κάμποση ὥρα κανένας δὲ μιλοῦσε.

Ἐπισημασμένο: Αὐτὸ δὲ γίνεται! φώναξε τέλος ὁ γερο-ἄρχοντας, ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ του ἀλάκερη ἢ ζωὴ τοῦ Μανολιοῦ. Αὐτὸ δὲ γίνεται! Ὅχι, ὄχι, τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου!

Ἐπισημασμένο: Μήτε κι ἐγὼ τὸ δέχομαι, εἶπε ὁ δάσκαλος. Γιατί νὰ τὸ σκοτώσεις; Μπορεῖς ἐσύ, Μανολιό, νὰ σκοτώσεις; Δὲν μπορεῖς.

Ἐπισημασμένο: Μονάχα ὁ παπα-Γρηγόρης κοίταζε τὸ Μανολιό καὶ δὲ μιλοῦσε.

Ἐπισημασμένο: Γιατί δὲν ἀπαντᾶς, Μανολιό; ρώτησε ὁ Πατριάρχης.

Ἐπισημασμένο: Τί νὰ πῶ, ἄρχοντά μου; ἔκαμε ὁ Μανολιός σκουπίζοντας τὸν ἰδρώτα ἀπὸ τὸ πρόσωπό του: ἐγὼ 'μαι ὁ φονιάς, τίποτα ἄλλο δὲν ἔχω νὰ πῶ. Δὲ φτάνει;

Ἐπισημασμένο: Φτάνει! φώναξε ὁ γερο-Λαδᾶς: φτάνει, Μανολιό, παιδί μου! Βρέθηκε ὁ φονιάς, γλιτώσαμε ἐμεῖς, ὑπάρχει Θεός!

Ἐπισημασμένο: Ὁ Μανολιός σοῦρήθηκε στὸ λιγοστὸ φῶς ποὺ ἔμπαινε ἀπὸ τὸ φεγγίτη, ἔβγαλε ἀπὸ τὸν κόρφο του τὸ μικρὸ Ἐθαγγελιάκι, τὸ

άνοιξε στην τύχη, άρχισε να διαβάσει και ν' αφήνει πίσω του τους ανθρώπους... Μπήκε στο καικι μαζί με το Χριστό, τρύπωσε ανάμεσα στους αποστόλους, ένοιχτηκαν στη λίμνη τής Γεννησαρέτ, σηκώθηκε σφοδρός άνεμος... 'Ο Χριστός είχε κουραστεί να μιλάει δημέρα στους ανθρώπους, είχε γείρει στην πλώρα, άπάνω στα δίχτυα, κι άποκοιμήθηκε... Κι ώστόσο ό βοριάς όλο και δρίμωνε, κατέβαινε άπό τά βουνά του Γαλαάδ, ταρακουνοσε τή λίμνη, και τά κύματα χτυποδσαν μανιασμένα τή μικρή ψαροπούλα. Οί μαθητές πάνιασαν άπό τόν τρόπο.

— Χαθήκαμε! μουρμούριζαν, χαθήκαμε! Να ξυπνήσουμε τó Δάσκαλο!

Μά κανένας δέν τολμοδσε να χαλάσει τόν άγιο ύπνο. Ζύγωσε ό Πέτρος, έσκυψε, είδε στο φώς μιάς άστραπής τó πρόσωπο του Χριστου γαλήνιο, εύτυχισμένο, να χαμογελάει.

— Ξύπνα τον! Ξύπνα τον! φώναζαν στριμωγμένοι πίσω του οί μαθητές.

'Ο Πέτρος πήρε κουράγιο, άπλωσε τó χέρι, άγγιξε άλαφριά τó Χριστό στον ώμο.

— Δάσκαλε, τού κάνει, ξύπνα, χανόμαστε!

'Ανοιξε τά μάτια του ό Χριστός, κοίταξε τούς αποστόλους πού έτρεμαν, κούνησε τó κεφάλι, μουρμούρισε με πικρία:

— Τόσον καιρο έμεινα μαζί σας κι άκόμα δέν πιστέψατε;

'Αναστéναξε, σηκώθηκε, στάθηκε δρθιος στην πλώρα, σηκωσε τó χέρι στον άνεμο.

— Σώπα! τού κάνει.

Χαμήλωσε τó χέρι στη μανιασμένη λίμνη.

— Γαλήνεψε! τής κάνει.

Και μονομιάς σώπασε ό άγέρας, γαλήνεψαν τά κύματα, ξαστέρωσε πάλι και γέλασε ό κόσμος.

Τίναξε ό Μανολιός τó κεφάλι, κοίταξε γύρα τούς πέντε συντρόφους, και τά γαλάζια μάτια του έλαμπαν εύτυχισμένα, γαληνεμένα σαν τά νερά τής λίμνης Γεννησαρέτ.

'Ο γερο-Λαδās είχε ζωντανέψει, είχε σηκωθεί τώρα δρθιος και πηγαινόρχουνταν τρίβοντας τά χέρια του.

— Βρέθηκε ό φονιάς, δόξα σοι ό Θεός, γλιτώσαμε. Κακόμοιρε Μανολιό, σε λυποδμαι· μά πάλι καλά· φτωχός ήσουν, παρακεντές, και νέος άκόμα, δέν είχες δοκιμάσει τή γλύκα τής ζωής, δέν πειράζει πού πεθαίνεις. Πάλι καλά πού τó μολόησες και γλίτωση.

Σταμάτησε, έριξε μιá λοξή ματιά στους συντρόφους, σούφρωσε τά χείλια.

«Πώς διάολο να τά μπαλώσω, συλλογίστηκε, πώς διάολο, τώρα πού γλίτωση, να τά μπαλώσω με αυτόν τόν τραγόπαπα και με τόν κολασμένο τόν Πατριάρχεια, πού τόν είπα άρχοντογούρουνο; Για τó δάσκαλο, πεντάρα δέ δίνω· μά για τούς άλλους; Βιάστηκα, τήν έπαθα, πάει πιά! Πάλι καλά πού γλίτωση!»

'Ο γερο-Πατριάρχειας κοίταξε τó Μανολιό, πού ήταν βυθισμένος στο άνάγνωσμα του Εδαγγέλιου, κι ή καρδιά του είχε άναστατωθεί· έσκυψε στον παπά δίπλα του:

— Γέροντά μου, είπε σιγά, ένα πράμα μπήκε στο νοδ μου...

'Ο παπα-Γρηγόρης κατάλαβε, ξερόβηξε:

— Μη σκαλίζεις, άρχοντά μου, είπε, άσε, κι δ,τι θέλει ό Θεός...

— Μά αν είναι άθώος; αν τó κάνει για να σώσει τó χωριό; Να τόν αφήσουμε; δέν είναι άμαρτία; Τó παίρνεις έσύ τó κρίμα στο λοιμό σου;

— 'Ο Θεός είναι πολυέπλαχος, είπε ό παπάς, θα με συχωρέσει.

— 'Ο Θεός θα σε συχωρέσει, γέροντά μου, μπορεί, μά οί άνθρωδοι;

— Όταν τά 'χω έγώ καλά με τó Θεό, είπε καμαρώνοντας ό παπάς, δέ φοβόμαι τούς ανθρώπους.

— 'Ωστε λοιπόν...

'Ο δάσκαλος, πού 'χε ζυγώσει κι αυτός κι άκουε, μπήκε στη μέση:

— 'Ας μην πολυσκαλίζουμε, είπε, άς αφήσουμε τó Θεό... Αυτόξ ξέρει. Κι ύστερα, άς μην ξεχνοδμε πώς ό Μανολιός με τó κόλπο αυτό σώζει τήν ψυχή του· μικροδ πράμα είναι αυτό;

— Τεράστιο! βεβαίωσε ό παπάς· χάνει τήν πρόσκαιρη ζωή, μά κερδίζει τήν αιώνια... Είναι σα να δίνεις μιá μπακιρένια δεκάρα κι εισπράττεις ένα έκατομμύριο χρυσές λίρες... 'Εγνοια σας, ξέρει τί κάνει ό Μανολιός...

— Κατά βάθος είναι πονηροδτσικος... είπε ό δάσκαλος και κοίταξε χαμογελώντας τó Μανολιό, πού είχε τώρα σηκώσει τά μάτια του άπό τó Εδαγγέλιο κι έλαμπε τó πρόσωπό του.

'Ο σείζης πρόβαλε, χίμηξε, άρπαξε τó Μανολιό:

— Κόπιασε, γκιαούρη, τού φώναξε, ό 'Αγάς σε θέλει.

— Στ' όνομα του Θεοδ, μουρμούρισε ό Μανολιός, έκαμε τó σταυροδ του κι άκολούθησε τόν άγριο άνατολίτη.

'Ο 'Αγάς κάθουνταν στον όντά διπλογόνατος, κάπνιζε τó μακροδ τσιμπούκι κι είχε τó Γιουσουφάκι δίπλα του. Μεσημέρι, κάψα πολλή, τó Γιουσουφάκι είχε άρχισει πιά να μυρίζει.

Ἡ Μάρθα ἢ σκλάβα μπήκε καμπουρίζοντας, γλίστρησε ἀθόρυβα, κρατοῦσε μιὰν ἀγκαλιὰ φρέσκα τριαντάφυλλα καὶ γιασεμιά κι ἀγιοκλήματα, τὰ σώριασε ἀπάνω στὸ μισοσάπητο κορμί κι ἔφυγε τρεχάτη, μὴν μπορώντας νὰ βασιτάξει τὴ βρόμα.

Μὰ ὁ Ἄγας, βυθισμένος στὸν πόνο του, δὲν ἐνωθε τίποτα, κάπνιζε τὸ τσιμπούκι κι εἶχε πέσει σὲ λογισμούς. Φαίνονταν πιδό κουρασμένος, πιδό γαληνεμένος, «ἔτσι ἦταν γραμμένο», συλλογίστηκε σήμερα τὸ πρωί, «ἔτσι ἦταν γραμμένο...», κι ἀπὸ τότε μέρωσε λίγο. Ἐριξε τὸ κρίμα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους στὸ Θεὸ κι ἠσύχασε. Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὰ βάλει μὲ τὸ Θεό; Αὐτὸς ἔτσι τὸ θέλε, ἔτσι τὸ ἔγραψε· ὅ,τι γίνεται, θέλημα δικό του, σκύψε τὸ κεφάλι καὶ σῶπα... Αὐτὸς εἶχε γραμμένο πῶς θὰ συναντήσει ὁ Ἄγας τῆς Λυκόβρυσης τὸ Γιουσουφάκι στὴ Σμύρνη· αὐτὸς εἶχε γράψει καὶ ποιὸς θὰ σκοτώσει τὸ Γιουσουφάκι· αὐτὸς εἶχε γράψει κι ἂν θὰ βρεθεῖ ὁ φονιάς... Ὅλα εἶναι γραμμένα...

Εἶδε τὸ Μανολιὸ νὰ μπαίνει, ἀπίθωσε τὸ τσιμπούκι στὴν ψάθα δπου ἦταν διπλογονατισμένος, σταύρωσε τὰ χέρια.

— Ἄκου τὸ λόγο ποὺ θὰ σοῦ πῶ, Μανολιό, εἶπε ἤσυχα.

Στράφηκε στὸ σεῖζη:

— Δὲ σὲ χρειάζομαι, πήγαινε νὰ σταθεῖς ἀπόξω ἀπὸ τὴν πόρτα.

Κοίταξε τὸ Μανολιό:

— Εἶδα ὄνειρο πῶς ἐσὺ δὲ σκότωσες τὸ Γιουσουφάκι μου... Σῶπα, γκιαούρη, ἄσε νὰ μιλήσω! Τὸ κάνεις γιὰ νὰ γλιτώσεις τὸ χωριό· θὰ ἴσαι τρελὸς ἢ ἅγιος, δική σου δουλειά... Ἡσύχασε, θὰ γίνει αὐτὸ ποὺ θές, ἐγὼ θὰ σὲ κρεμάσω· μὰ ἔνα ἤθελα νὰ ξέρω, μωρὲ Μανολιό: ἀλήθεια, ἐσὺ τὸ σκότωσες τὸ Γιουσουφάκι μου;

Ὁ Μανολιὸς λυπήθηκε τὸν Ἄγά· ποτὲ δὲν εἶδε τέτοιο πόνο· δὲν ἦταν πιά μανιασμένο θεριὸ ὁ Ἄγας, ὁ πόνος τὸν εἶχε κάμει ἄνθρωπο. Μιὰ στιγμὴ δίστασε, μὰ γρήγορα συνήφερε, σήκωσε τὸ κεφάλι:

— Ἄγά μου, ὁ δαίμονας μ' ἔβαλε, ἔτσι ἦταν γραμμένο, ἐγὼ τὸ σκότωσα.

Ἀκούμπησε στὸν τοῖχο ὁ Ἄγας, ἔκλεισε τὰ μάτια. «Ἄλλάχ, Ἄλλάχ, μουρμούρισε, ὄνειρο εἶναι ὁ κόσμος, ἀρφάνεψα...»

Ἄνοιξε τὰ μάτια, χτύπησε τὰ παλαμάκια, πρόβαλε ὁ σεῖζη:

— Πάρ' τον! εἶπε· τὴν ὥρα ποὺ θὰ βασιλεύει ὁ ἥλιος, κρέμασέ τον στὸν πλάτανο.

Ὅσο οἱ τρεῖς σύντροφοι, ὁ Μιχελῆς, ὁ Κωσταντῆς κι ὁ Γιαννακός, γύριζαν τὸ χωριό, χτυποῦσαν τίς πόρτες καὶ ξόρκιζαν τοὺς χωριανούς νὰ μὴν ἀφήσουν ἕναν ἄθῶο νὰ χαθεῖ.

— Εἶναι ἄθῶος ὁ Μανολιός, ἄθῶος, ἄθῶος! Τὸ κάνει γιὰ νὰ σώσει τὸ χωριὸ μας... φώναζε ὁ Γιαννακός.

— Τί θέτε τὸ λοιπὸν νὰ κάνουμε; ἀντιμίλησε ἕνας γέρος· νὰ πᾶμε ν' ἀποδείξουμε στὸν Ἄγά πῶς ὁ Μανολιὸς δὲν εἶναι φονιάς; Κι ὕστερα; Ὁ ἄρχισι ὁ Ἄγας νὰ κρεμάει ἀράδα, θὰ ξεπατώσει τὸ χωριό, ἀντὶ ἕνας θὰ χαθοῦν χιλιάδες ἄθῶοι... Εἶναι δίκιο; συμφέρει; Δὲν εἶναι καλύτερα νὰ χαθεῖ ἕνας παρὰ χιλιάδες; Κι ἀφοῦ μάλιστα τὸ θέλει ὁ ἴδιος; Ἀφήστε τον, παιδιὰ μου, νὰ πεθάνει γιὰ νὰ μᾶς σώσει, κι ὕστερα τοῦ κάνουμε κόνισμα, τοῦ ἀνάβουμε καντήλι καὶ τὸν προσκυνοῦμε σὰν ἅγιο. Μὰ νὰ πεθάνει πρῶτα.

Κι ἕνας πολυφαμελίτης γύρισε νευριασμένος καὶ ρώτησε τὸ Μιχελῆ:

— Δὲ μοῦ λές, ἀρχοντόπουλό μου, ἔχεις παιδιὰ;

— Ὅχι.

— Τότε δὲ σοῦ πέφτει λόγος· παράτα μας.

Καὶ μιὰ γριά, ποὺ κρατοῦσε καὶ χόρευε στὰ γόνατά της τὸν ἔγγονό της, στράφηκε στὸ Γιαννακὸ καὶ τοῦ κάνει:

— Μωρὲ, τί κάθεται καὶ μοῦ τσαμπουνᾶς, Γιαννακός; Χίλιοι Μανολιοὶ νὰ πεθάνουν καὶ νὰ ζήσει ὁ ἔγγονός μου!

— Εἶναι θεριά ἀνήμερα, λύκοι κι ἀλεπούδες, μουρμούρισε ὁ Γιαννακὸς σφουγγίζοντας τὰ μάτια του.

— Δὲν εἶναι θεριά, Γιαννακὸ μου, τοῦ ἀπηλογήθηκε ὁ Μιχελῆς, εἶναι ἄνθρωποι... Πᾶμε, ἄδικα χάνουμε τὸν καιρὸ μας· ἄς γίνει ὅ,τι θέλει ὁ Θεός.

— Συλλογιέσαι τὸν πατέρα σου, εἶπε ὁ Γιαννακὸς πεισματωμένος· ἔτσι θὰ γλιτώσει ὁ γέρος.

Ὁ Μιχελῆς στράφηκε, τὰ μάτια του ἦταν βουρκαμένα:

— Συχώρα με, Μιχελῆ μου, φώναξε ὁ Γιαννακός, δὲν ξέρω πιά τί λέω.

Τὴ στιγμὴ ποὺ ζύγωναν στὴν πλατεία, βλέπουν τὴν Κατερίνα λουσομένη, λουσαρισμένη, ν' ἀρμενίζει καὶ νὰ ῥχεται καταπάνω τους σὰ βασιλικιὰ φρεγάδα.

— Κατὰ ποῦ τὸ ἔβαλες, Κατερίνα; μύρισε ἡ στράτα... τῆς κάνει ὁ Γιαννακός.

— Μωρὲ κι οτῆδες, ἔτσι θ' ἀφήσετε τὸ Μανολιὸ νὰ χαθεῖ; ἔσκουξε ἡ χήρα καὶ τὰ μεγάλα μάτια της γέμισαν δάκρυα. Ἐγὼ δὲ θὰ τὸν ἀφήσω· πάω νὰ βρῶ τὸν Ἄγά!

— Τὸν Ἄγά! φώναξε ὁ Κωσταντής· τί νὰ τὸν κάνεις; Ἄκόμα θὰ μαγαρίζεις μαζί του; Θυμήθηκες τὰ παλιά σου;

— Σοῦ ἴστριψε καὶ σένα, Κατερίνα, ἀπὸ τὸν πόνο, εἶπε ὁ Γιαννακός· ἄε, κάμε καὶ σὺ ὅ,τι μπορεῖς... Ὁ Χριστὸς μαζί σου!

— Θὰ σὲ σκοτώσει, κακομοίρα μου, ὁ Ἄγάς ἀπὸ τὴ φούρκα του, γύρισε πίσω... ἔκαμε ὁ Κωσταντής, πού ἔχε μετανιώσει γιὰ τὸ λόγο τὸν κακὸ πού τῆς εἶπε.

— Τί νὰ τὴν κάμω τώρα πιά τὴ ζωῆ; ὁ Μανολίδς νὰ σωθεῖ! εἶπε ἡ χήρα καὶ γλίστρησε ἡσυχά ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἄντρες, σὰ φρεγάδα.

— Αὐτὴ ἔναι καλύτερη ἀπ' ὄλους μας... μουρμούρισε ὁ Μιχαλῆς, κοιτάζοντας τὴ νὰ μπαίνει, μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, καὶ νὰ χάνεται μέσα στὸ κονάκι τοῦ Ἄγά, πού τὸ πέτυχε ἀνοιχτό.

Ζέστη, νεφόκαμα, βαριά μυρωδιὰ πού κατέβαινε ἀπὸ τὸν ὀντά, ἀπὸ τριαντάφυλλα καὶ σαπημένη σάρκα... Ὁ Ἄγάς εἶχε ἀκουμπήσει τὸ κεφάλι του στὸ σιδερένιο κρεβατάκι καὶ εἶχε ἀποκοιμηθεῖ καὶ χαμογελοῦσε στὸν ὕπνο του. Σίγουρα θὰ ὄνειρεύονταν πῶς ὅλη τούτη ἡ συφορὰ ἦταν ὄνειρο, καὶ τώρα θὰ ξυπνήσει καὶ θὰ βρεθεῖ πάλι στὸ μπαλκόνι καὶ θὰ ἔναι δίπλα του τὸ Γιουσουφάκι νὰ τοῦ γεμίζει τὸ ποτήρι ρακῆ...

Δυὸ περιστέρια πηγαινόρχουνταν στὸ μπαλκόνι, τσιμπολοιοῦνταν καὶ γουργούριζαν, καὶ τ' ἄκουε ὁ Ἄγάς στὸν ὕπνο του καὶ χαμογελοῦσε. Κάτω στὴν αὐλὴ ἡ βρύση εἶχε μείνει ἀνοιχτὴ καὶ ἔτρεχε, καὶ ὁ σκύλος, ξαπλωμένος στὶς πλάκες, εἶχε βγάλει τὴ γλώσσα του ἔξω καὶ λαχάνιαζε. Ἐνας μαῦρος γάτος τετράπαχος εἶχε τρυπῶξει στὸν ἴσκιο καὶ γυάλιζαν μαυλιστικά, ἀνησυχαστικά τὰ πράσινα μάτια του.

Ἡ Κατερίνα δρασκελίσε γρήγορα γρήγορα τὴν αὐλὴ· φοβόταν μὴν τὴν προφτάσει ὁ σεῖζης, μὴν τὴ γαβγίσει ὁ σκύλος. Μὰ ὁ σεῖζης δὲ φάνηκε, καὶ ὁ σκύλος τὴ μυρίστηκε, τὴ γνώρισε καὶ κούνησε φιλικὰ τὴν οὐρά του. Κρατοῦσε ἡ χήρα τὴν ἀνάσα της, ἔνιωθε μιὰν παράξενη ἀναγούλιαστικὰ μυρωδιὰ, βρωμοῦσε, καὶ μύριζε ὁ ἀγέρας... Κάτεχε καλὰ τὰ κατατόπια τοῦ σπιτιοῦ, πολλὰς φορὲς τῆς εἶχε ἀνοίξει κρυφὰ τὴν πόρτα ἢ Μάρθα καὶ εἶχε τρυπῶξει ἐδῶ τὴ νύχτα, ὅταν ἦταν ἀκόμα ὀλομόναχος ὁ Ἄγάς... Δὲν εἶχε τότε ἀκόμα ταξιδέψει στὴ Σμύρνη, νὰ δεῖ στὸν τούρκικο μαχαλά τὸ Γιουσουφάκι του νὰ κάθεται σ' ἓνα σκαμνὶ μὲ σεντεφένια ξόμπλια, στὴ μέση τοῦ καφενέ, καὶ νὰ τραγουδάει τοὺς ἀμανέδες. Ζουρλάθηκε ὁ Ἄγάς, καὶ ἀπὸ τότε πιά

πού νὰ βάλει στὸ νοῦ του τὴν Κατερίνα! Συχνὰ πυκνὰ τοῦ θύμιζε ὁ σεῖζης τὴ χήρα· μὰ ὁ Ἄγάς γελοῦσε. «Μωρὲ σεῖζη, τοῦ ἔπε μιὰ μέρα, μιὰ φορά, λέει, ὁ πασὰς κάλεσε ἓνα φίλο του νὰ πιοῦν μιὰ ρακῆ· τοῦ ἔχε καὶ μεζέδες ἓναν κεσὲ ἐλιές καὶ ἓναν κεσὲ μαῦρο χαβιάρι. Ὁ φίλος ἔτρωγε ὄλο χαβιάρι, μὴτε μιὰ φορά δὲν ἄγγιξε τίς ἐλιές. “Φάε καὶ ἐλιές, μπέη ἐφέντη μου, τοῦ κάνει ὁ πασὰς. — Καλὸ ἔναι καὶ τὸ χαβιάρι, πασὰ ἐφέντη μου”, ἀποκρίθηκε ὁ φίλος. Κατάλαβες, μωρὲ σεῖζη; Καλὸ ἔναι καὶ τὸ Γιουσουφάκι μου.» Ὁ σεῖζης ξεροκατάπιε, καὶ ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη δὲν τοῦ ξαναμίλησε γιὰ τὴ χήρα.

Πέρασε ἡ Κατερίνα τὴν αὐλὴ, μπῆκε στὸ σπίτι μέσα, τρόμαξε — ὁ μεγάλος καθρέφτης, οἱ καναπέδες, τὰ ξομπλιαστὰ σκαμνιά, τὸ βαρὺ προύντζινο μαγκάλι, ὁ σοφὰς, ὅλα τὰ ἔχουν βάλει σημάδι ὁ Ἄγάς καὶ εἶχαν γίνεи συντριμμία. «Τὸ ἴδιο θὰ ἔκανε καὶ γιὰ μένα ὁ Παναγιώταρος...» συλλογίστηκε ἡ χήρα καὶ ἀνατρίχιασε.

Ἄκουσε βήματα, κρύφτηκε πίσω ἀπὸ τὸ συντριμμένο καναπέ. Ὁ σεῖζης πρόβαλε στὸ κατώφλι, σωστὸ φάντασμα — τὰ μάγουλά του εἶχαν βουλιάξει, τὰ μάτια του εἶχαν ἀδειάσει, τὸ στόμα του ἔτρεχε. Στάθηκε λίγο, κοίταξε γύρα, χωρὶς νὰ βλέπει, ἀναστέναξε καὶ διάβηκε τρεκλίζοντας στὴν αὐλὴ· ξάπλωσε δίπλα στὸ σκύλο καὶ ἔκλαιγε.

Ἐκαμε ἡ χήρα τὸ σταυρὸ της.

— Χριστέ μου, μουρμούρισε, ἐσὺ μονάχα καταλαβαίνεις τὴ γυναῖκα καὶ τὴ συχωρὰς, ὅ,τι καὶ ἄν κάνει· εἶμαι ἔτοιμη νὰ παρυσιαστώ μπροστά σου.

Εἶχε λουστει, εἶχε ἀλλάξει καθαρὰ σάβουρα, ἔβαλε τὸ καλὸ της φουστάνι, περέχουσε, μὲ ἀνθόνερο τὰ μαλλιά της...

— Χριστέ μου, ξαναμουρμούρισε, εἶμαι ἔτοιμη...

— Μωρὴ Κατερίνα, τί γυρεύεις ἐδῶ; Γύρισε εὐτὺς στὸ παντέρμο σου, κακομοίρα!

Στράφηκε ἡ χήρα καὶ εἶδε τὴ Μάρθα ξεμαλλιασμένη, ξαγρυνισμένη, νὰ κρατᾷ μιὰν ἀγκαλιὰ λουλούδια καὶ νὰ ἐτοιμάζεται ν' ἀνέβει στὸν ὀντά...

— Μάρθα μου, θέλω νὰ δῶ τὸν Ἄγά... εἶπε ἡ χήρα.

— Ἀκόμα, μωρὴ, τὸ Γιουσουφάκι εἶναι ζεστό, καὶ ἔχεις μούτρα... Θὰ σὲ κάμει κιμὰ, κακομοίρα!

— Μάρθα μου, θέλω νὰ δῶ τὸν Ἄγά... ξανάπε ἡ χήρα, ἔχω ἓνα μεγάλο μυστικὸ νὰ τοῦ πῶ· ξέρω τὸ φονιά!

Ἡ γριά σκλάβια χιχίρισε:

— Ὁ Μανολίδς; εἶπε σαρκαστικά.

— Όχι, ένας άλλος... Θα δεις και θα φρίξεις!

Ἡ σκλάβρα παράτησε στὸ σκαλοπάτι τὰ λουλούδια, ζύγωσε τὴ χήρα, ἀνασηκώθηκε στὰ ποδαράκια της:

— Ποιός; ποιός; ρώτησε σουριχτά και τὰ μάτια της σπίθισαν αὐτὸν ἐβαλες και σὺ στὸ νοῦ σου; Κι ἐγώ! Κι ἐγώ!

— Ποιόν; ἔκαμε ἡ χήρα ξαφνιασμένη.

Ἡ γριά τὴν κοίταξε καλά, κούνησε τὸ κεφάλι, ἔσκυψε, πήρε πάλι στὴν ἀγκαλιά της τὰ λουλούδια.

— Τίποτα, εἶπε· δὲν εἶπα τίποτα... Πάω νὰ βάλω τὰ λουλούδια στὸ ἀναθεματισμένο, γιατί ἄρχισε κιόλα νὰ βρωμάει.

Ἐφτυσε χάμω ἀναγουλιασμένη· και ξαφνικά τὴ συνεπήρε ἡ κακία:

— Γεμάτη σκουλήκια εἶσαι και σὺ, ὁμορφονιά μου, εἶπε, γεμάτη σκουλήκια κι ἐγώ· τί μοῦ κορδώνεσαι; ὅλοι εἴμαστε ἓνα.

Μὰ βαρὺς χτύπος ἀκούστηκε στὸν ὄντα, και μιὰ φωνὴ ἀγριμένη:

— Ποιὸς εἶναι κάτω, μωρὴ Μάρθα; Μὲ ποιὸν κουβεντιάζεις, καμπούρα; Σκασμός!

Ἡ γριούλα ζάρωσε· μὰ ἡ χήρα προχώρεσε θαρρετὰ πρὸς τὴ σκάλα.

— Ἐγώ 'μαι, Ἄγά μου, ἡ Κατερίνα!

— Ξεκουμπίσου ἀπὸ δῶ, σκρόφα!

Μὰ ἡ χήρα ἄρχισε ν' ἀνεβαίνει γοργά, ξυστὰ τὴ σκάλα.

— Μωρὴ σκύλα, τῆς σούριξε ἀπὸ κάτω ἡ γριά, μωρὴ σκύλα, δὲ φοβᾶσαι;

Ἡ χήρα σήκωσε τοὺς ὄμους και προχωροῦσε· ἄξαφνα ὁ Ἄγας τὴν εἶδε μπροστά του.

— Ἄγά μου, συχῶρέσέ με, συχῶρέσέ με! φώναξε ἡ χήρα και κλιίστηκε στὰ πόδια του.

Φρενιασμένος ὁ Ἄγας τὴν κλότσησε, τὴν ἀναποδογύρισε και χίμηξε νὰ τὴν γκρεμίσει ἀπὸ τὴ σκάλα. Μὰ ἡ χήρα εἶχε πιαστεί ἀπὸ τὰ κάγκελα, πεσμένη μπρούμυτα, και φώναξε:

— Ἄγά μου, ἄκουσέ με, δὲν μποροῦσα πιά νὰ τὸ κρατήσω μυστικό, ἦρθα και πέφτω στὰ πόδια σου· Ἄγά μου, ἐγὼ τὸ σκότωσα!

— Ἐσύ, μωρὴ γιβεντισμένη; Ἐσύ, μωρὴ πουτάννα; μούγκρισε ὁ Ἄγας και στράφηκε γύρω στοὺς τοίχους ζητώντας τὸ γιατάγι του.

— Ἐγώ, Ἄγά μου, ἐγὼ ἡ κολασμένη, ἐγὼ τὸ σκότωσα, ἀπὸ ἀγάπη, ἀπὸ ζήλια. Ζήλευα· ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ πάτησε στὸ κονάκι σου δὲ στράφηκες πιά νὰ με δεις. Δὲ μοῦ 'πεγες πιά τὴ

Μάρθα νὰ με φωνάζει... Κι ἐγὼ ἐκλαιγα... ἔλιωνα... Μέρα νύχτα στέκουμουν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα και περιμένα... Τίποτα... τίποτα... Εἶχες τὸ Γιουσουφάκι, και μένα με ξεχνοῦσες... Πῆγα στὶς ξορκίστρες, ἔριξα τὴ νύχτα στὸ κατώφλι σου μάγια και περιμένα... Μὰ ἐσύ εἶχες τὸ Γιουσουφάκι και μένα με ξεχνοῦσες... Ἀπὸ τὴν πολλὴν ἀγάπη πιά, ἀπὸ τὴν πολλὴ ζήλια, τὸ μυαλό μου 'στριψε· και χτὲς μεσάνυχτα πῆρα τὸ μαχαίρι...

Σούρθηκε στὰ πόδια τοῦ Ἄγᾶ, τ' ἀγκάλιασε:

— Ἄγά μου, ἔσκουξε, Ἄγά μου, σκότωσέ με! Τί νὰ τὴν κάμω τὴ ζωὴ; σκότωσέ με!

Ὁ Ἄγας στρούφιξε τὰ μάτια γύρω τριγύρα στοὺς τοίχους και ζητοῦσε τὸ γιατάγι του. Στρουφογύριξε τὸ σπίτι, τὰ μάτια του εἶχαν θολώσει, δὲν ἐβλεπε τίποτα· ἡ χήρα ἔβγαλε ἀπὸ τὸν κόρφο της τὸ μαχαίρι.

— Νά, με τοῦτο τὸ μαχαίρι τὸ σκότωσα...

Ἀνασηκώθηκε στὰ γόνατά της, ἄπλωσε τὸ μαχαίρι στὸν Ἄγά...

— Νά, με τοῦτο τὸ μαχαίρι... ξανάπε κι ἄπλωσε τὸ λαιμό της.

Τὰ μάτια τοῦ Ἄγᾶ γέμισαν αἵματα· στράφηκε, εἶδε τὸ Γιουσουφάκι νὰ κείται χλωμό, με τὰ μάτια ἀνοιχτά, με τὸ στόμα ἀνοιχτό, κι οἱ μύγες, χοντρές, γαλαζόμαυρες, μπαινόβγαιναν στὰ χεῖλια του και στὰ ρουθούνια.

Κοίταξε μπροστά του, εἶδε τὴ χήρα· χίμηξε ἀπάνω της, ἄρπαξε τὸ μαχαίρι ποὺ τοῦ ἄπλωνε, τὸ σήκωσε ψηλά και μεμιάς τὸ κάρφωσε, ὡς τὴ λαβὴ, στὴν καρδιά της. Κι ὕστερα τῆς ἔδωκε μιὰν κλοτσιὰ και τὴν κατρακύλησε ἀπὸ τὴ σκάλα.

X

ΤΟ ΑΙΜΑ ΤΗΣ ΧΗΡΑΣ ΦΡΕΝΙΑΣΕ ΤΟΝ ΑΓΑ. ΚΟΚ-
κίνισε τὸ μυαλό του, γέμισε αἵματα· ξύπνησε ἢ παμπά-
λαιη λαχτάρα νὰ σφάζει ἀράδα ἀνθρώπους καὶ ζὰ τριγύρα ἀπὸ τὸ
ἀγαπημένο κορμί ποῦ τοῦ ἔχε σκοτωθεῖ, γιὰ ν' ἀλαφρώσει ἢ
καρδιά του· κρατοῦσε ἀκόμα τὸ μαχαίρι, τὸ μπράτσο του ὡς
τὸν ἀγκώνα ἦταν βουτηγμένο στὸ αἷμα.

Φώναξε τὸ σείζη:

— Κατέβα στὸ μπουντρούμι, πιάσε τὸ Μανολιό, φέρε τον
στὸν πλάτανο. Βάρα τὴν τρουμπέτα νὰ μαζωχτοῦν οἱ γκιαού-
ρηδες νὰ τὸν καμαρώσουν. Καὶ νὰ τὸ πᾶτε καὶ τὸ Γιουσουφάκι
μου στὸν πλάτανο, νὰ δεῖ κι αὐτό... Κρέμασέ τον τὸν ἄτιμο,
εἶναι δὲν εἶναι φονιάς! Καὶ φέρε μου τὸ βούρδουλα, θὰ κατέβω
μοναχός μου, νὰ τοὺς σπάσω τὰ κόκαλα. Ν' ἀλαφρώσω! Μπο-
ρεῖ νὰ τοὺς κρεμάσω ἀπόψε, ἀράδα, καὶ τοὺς πέντε· φταῖνε δὲ
φταῖνε! Θὰ τοὺς κρεμάσω ὄλους, ὄλους! Γιατί νὰ ζοῦν οἱ
γκιαούρηδες, καὶ μένα τὸ Γιουσουφάκι μου νὰ κείτεται σκοτω-
μένο; Φεύγα!

Βούρκωσαν πάλι τὰ μάτια του, στράφηκε, ἀπίθασε ἀπάνω
στὸ Γιουσουφάκι, ἀνάμεσα στὰ τριαντάφυλλα καὶ τὰ γιασεμιά,
τὸ αἱματωμένο μαχαίρι.

— Πάρ' το μαζί σου, Γιουσουφάκι μου, εἶπε.

Διπλογονάτισε χάμω, ἀκούμπησε στὸ σιδερένιο κρεβατάκι,
ἄρχισε νὰ καπνίζει. Ἐκλείσε τὰ μάτια, γέμισε ὁ νοῦς του κάμ-
πους καὶ βουνά καὶ χωριά, ξαναπῆρε τὸ δρόμο, ἔκαμε πάλι τὸ
ταξίδι ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση στὴ Σμύρνη. Πότε σὲ ἀραμπάδες,
πότε καβάλα σὲ μουλάρι καὶ πότε μὲ τὴ μηχανὴ τοῦ διαόλου

ποῦ ἔφεραν οἱ Φράγκοι, ἀνάθεμά τους! Κι ἄξαφνα, ἓνα πρωί,
τί θάμα ἦταν αὐτό! Παλάτια, παζάρια, τζαμιά, χιλιάδες λαὸς
καὶ μουζικες καὶ περβόλια καὶ θάλασσα! Κι ὀλομεμιᾶς τὰ πάντα
βούλιαξαν, καὶ μονάχα ἓνας καφενὲς ἀπόμεινε στὴν παραφρῆ
τῆς θάλασσας, κι ἦταν οἱ πόρτες ἀνοιχτές, ἔκανε ζέστη, βασι-
λευε ὁ ἥλιος κι εἶχαν καθίσει τριγύρα ἀπάνω σὲ ψάθες οἱ ἀγάδες
φρεσκοπλυμένοι, φρεσκοντυμένοι, μὲ τοὺς ναργιλέδες τους, μὲ τὰ
βαμμένα τους καραμπογιὰ μουστάκια. Καὶ στὴ μέση, θρονια-
σμένο σ' ἓνα ἀψηλὸ σκαμνί — μπαίνει ὁ Ἄγας τῆς Λυκόβρυσης
καὶ τί νὰ δεῖ; — τὸ Γιουσουφάκι, καὶ τραγουδοῦσε: «Ντουινὰ
ταμπίρ, ρουγιὰ ταμπίρ, ἀμὰν ἀμὰν!» Κι ὀλομεμιᾶς βούλιαξε
ὁ καφενὲς, ἀγάδες καὶ ψάθες καὶ ναργιλέδες, κι ἀπόμεινε ἀπ'
ὀλη τὴ Σμύρνη αὐτὸς μονάχα καὶ τὸ Γιουσουφάκι του· ὁ ἓνας
γονατιστὸς καὶ παρακαλοῦσε, καὶ τὸ ἄλλο ὄλο νάζι καὶ κουνή-
ματα καὶ μασοῦσε μαστίχα.

Μπήκε ὁ σείζης, τοῦ ἔφερε τὸ βούρδουλα καὶ τὸν ἀπίθασε
ἀπάνω στὰ γόνατά του· ἔσκυψε ὁ Ἄγας καὶ τὸν κοίταξε μὲ βα-
ριά βλέφαρα, μὰ δὲν κουνήθηκε. Ποῦ νὰ πάει; Γιατί νὰ φύγει
ἀπὸ κεῖ ποῦ βρίσκεται, στὴν ἄκρα τῆς θάλασσας, μὲ τὸ Γιου-
σουφάκι του; Ἐκλείσε πάλι τὰ μάτια καὶ ξαναγύρισε στὴ
Σμύρνη.

Ἐξω ἢ τρουμπέτα τοῦ σείζη ἀκούστηκε ἀγριεμένη. Ὁ ἥ-
λιος πιά εἶχε γείρει, μὰ ἡ ζέστη δὲν ἔπεσε, φύλλο δὲν κουνιόταν·
ἀσάλευτο, ἀνυπεράσπιστο, τὸ χωριὸ εἶχε κουκουβίσει κάτω
ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ καίγονταν.

Μιὰ μιὰ οἱ πόρτες ἀνοίγουν, βγαίνουν οἱ χωριανοὶ γρικάν-
τας τὴν τρουμπέτα, μαζεύονται γύρα ἀπὸ τὸν πλάτανο. Ἄλλοι,
κατσοφιασμένοι, σπαταῖνουν· ἄλλοι, ἐρεθισμένοι, πᾶνε κι ἔρ-
χονται, συζητοῦν, σκότωσε δὲ σκότωσε, εἶναι δὲν εἶναι κακοῦρ-
γος ὁ Μανολιός.

— Ἀπὸ σιγανὸ ποτάμι μακριὰ τὰ ροῦχα σου! ἔλεγε ἓνας
κουνώντας τὸ κεφάλι. Πάντα μου ἐγὼ τὸ Μανολιὸ τὸν ὑπο-
πιάζουμι· πότε μὲ τὴ χήρα, πότε μὲ τὸ Γιουσουφάκι... φτοῦ
νὰ χαθεῖ!

Ὁ γερο-καντηλανάφτης κατάφτασε ξεγλωσσισμένος· φέρνει
καινούριο φοβερὸ μαντάτο, εἶναι χαρούμενος:

— Πέρασα ἀπὸ τὸ κονάκι, ζύγωσα· ὄπου, βλέπω στὴν αὐλὴ
τῆ γριά Μάρθα τὴν καμπούρα νὰ δέρνεται καὶ νὰ μοιρολογιέ-
ται· «Τί ἔχεις, μωρή; τῆς κάνω. — Σκότωσαν τὴ χήρα! —
Ποιός, μωρή; — Ὁ Ἄγας. Τὴν ἔσφαξε σὰν ἀρνὶ καὶ τὴν
γκρέμισε ἀπὸ τὴ σκάλα. Φώναξε τοὺς χριστιανοὺς νὰ ῥθουν

νά την πάρουν... χριστιανή 'ταν κι αυτή ή κακομοίρα... νά τή θάψουν!»

— Θάψιμο, λέει, θέλει! είπε χιχιρίζοντας ένας κιτρινιάρης· πίσσα στά κόκαλά της!

‘Ο ήλιος πιά έλεγε νά βασιλέψει· τὰ μικρά κεληδοπούλια έφερναν γύρους στὸν πλάτανο νά κουρνιάσουν, μὰ εἶδαν πλῆθος ἀνθρώπους μαζεμένους κάτω ἀπὸ τὰ φύλλα του, ἄκουσαν βουή μεγάλη καὶ τρόμαξαν· πετάριζαν δῶθε κείθε ἀνήσυχα καὶ περιμέναν πότε ν’ ἀφανιστεῖ τὸ ἀνθρωπολόι καὶ νά γυρίσουν αὐτὰ στὶς φωλιές τους.

‘Αξαφνα, ἀκούστηκε ἡ βαριά πόρτα τοῦ ‘Αγᾶ ν’ ἀνοίγει, ὅλα τὰ κεφάλια στράφηκαν, ἓνα ἄχ! σηκώθηκε σὰν κύμα ἀπὸ στῆθος σὲ στῆθος καὶ τρικύμισε τὸν ἄγέρα — ἦσυχος, χαμογελαστός, εἶχε προβάλει στὸ κατώφλι ὁ Μανολιός, μὲ τὰ χέρια πιστάγκωνα δεμένα, κι ἀπὸ τὸ πρόσωπό του καὶ τὰ μπράτσα του ἔτρεχαν αἷματα.

Κοντοστάθηκε μιὰ στιγμή σὰ νά ‘θελε νά χαιρετήσῃ τοὺς χωριανούς, μὰ ὁ σειζης πρόβαλε πίσω του ἄγριεμένος καὶ τὸν χτύπησε βαριά μὲ τὸ βούρδουλα· κι ὁ Μανολιός, ἀμίλητος, δρασκελίσε τὸ κατώφλι.

Πίσω του πρόβαλαν πάλι οἱ δυὸ βαστάζοι μὲ τὸ σιδερένιο κρεβατάκι, ὅπου κείτονταν, κάτω ἀπὸ ἀγκαλιές λουλούδια, τὸ μισοσαπημένο Γιουσουφάκι.

‘Ο Μανολιός προχωροῦσε ἦσυχος, τὸ μάτι του ἀποσέρνονταν ἀργά, ἀποχαιρετιστικά στ’ ἀνθρώπινα κεφάλια γύρω του, στά σπίτια, στά δέντρα καὶ πέρα στά σπαρτά, πού ἔγερναν πιά ψωμωμένα καὶ χρυσοκοποῦσαν στὸν ἥλιο πού βασίλευε. «Δόξα σοι ὁ Θεός, συλλογίζονταν, θά ‘χουμε καλὴ σοδειά ἐφέτο· θά χορτάσει ἡ φτώχεια!»

‘Αξαφνα πῆρε τὸ μάτι του, κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο, τοὺς τρεῖς φίλους πού τὸν κοίταζαν κι ἐκλαιγαν. ‘Ο Μανολιός τοὺς χαμογέλασε καὶ κούνησε τὸ κεφάλι νά τοὺς χαιρετήσῃ· στάθηκε μιὰ στιγμή, κοίταξε τὸ λαό, φώναξε:

— Χωριανοί, φεύγω· ἔχετε γειά!

Γύρισε πάλι τὰ μάτια του στοὺς τρεῖς συντρόφους:

— ‘Αδέρφια, φώναξε, Μιχελή, Γιαννακό, Κωσταντή, φεύγω, ἔχετε γειά!

— ‘Αθῶος! ‘Αθῶος! ‘Αθῶος! φώναξαν οἱ τρεῖς φίλοι καὶ πνίγονταν ἡ φωνή τους.

— Δὲν ἔχετε, μωρέ, φιλότιμο; φώναξε ὁ Γιαννακὸς στοὺς χωριανούς πού κοίταζαν ἀλαλιασμένοι· δὲν πέφτετε νά τὸν προ-

σκυήσετε, ἀφιλότιμοι; Γιὰ μᾶς, μωρέ, σκοτώνεται, γιὰ νά γλιτώσει τὸ χωριό· δὲν τὸ καταλαβαίνετε; Παίρνει ὀλωνῶν μὰς τὰ κρίματα στὸ λαϊμό του σὰν τὸ Χριστό. ‘Αδέρφια...

Μὰ δὲν πρόλαβε νά τελειώσει· ὁ σειζης εἶχε χιμήξει ἀπάνω του κι ὁ βούρδουλας τύλιξε δυὸ δίπλες τὸ λαϊμό του.

‘Ο ‘Αγᾶς πρόβαλε στὴν πόρτα· μεμιὰς μυρίστηκαν ὄλοι τὸ χνῶτο του καὶ σῶπασαν· σκίστηκε ὁ λαός, ἄνοιξε νά περάσει. Βαρὺς, συννεφιασμένος, ὁ ‘Αγᾶς προχώρησε, μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὴ γῆς.

‘Εφτασε στὸν πλάτανο, στάθηκε· καὶ δίχως νά στραφεῖ νά δεῖ τὸ Μανολιό, ἄπλωσε τὸ χέρι του στὸ σειζη:

— Κρέμασέ τον! πρόσταξε.

Χιμήξε ὁ ἄγριος ἀνατολίτης στὸ Μανολιό, τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ σβέρκο.

Μὰ τὴ στιγμή ἐκείνη ἀκούστηκε στριγγιά φωνή, τρομαγμένη καὶ χαρούμενη:

— ‘Αγά μου! ‘Αγά μου!

Κι ἡ γρια-Μάρθα κατρακυλοῦσε λαχανιασμένη, κρατώντας ἓναν μπόγο ρουχα στὴν ἀγκαλιά της. ‘Ο σειζης χλώμιασε, ἀφήκε τὴ θελιά πού ετοίμαζε, ἀκούμπησε στὸν πλάτανο, καὶ τὸ κατωσάγονό του ἔτρεμε. ‘Η γρια-καμπούρα εἶχε σωριαστεῖ τώρα στά πόδια τοῦ ‘Αγᾶ:

— ‘Αγά μου, στρίγγιζε, κοίτα! κοίτα!

Καὶ ξετύλιγε τὸν μπόγο κι ἄπλωνε χάμω στά πόδια τοῦ ‘Αγᾶ ἓνα ζιπουνί, ἓνα κοντοβράκι, ἓνα ζευγάρι τουζλοῦκια, ὅλα βουτημένα στά αἷματα. ‘Ο ‘Αγᾶς ἔσκυψε:

— Ποιανοῦ, μωρή, τὰ ρουχα αὐτά; φώναξε.

— Τοῦ σειζη, ἀποκρίθηκε ἡ γρια-Μάρθα. Τοῦ σειζη!

‘Ο ‘Αγᾶς στράφηκε, κοίταξε τὸ σειζη· εἶχε τώρα σωριαστεῖ χάμω στὴ ρίζα τοῦ πλάτανου· οἱ χωριανοὶ κράτησαν τὴν ἀνάσα.

Μὲ μιὰ δρασκελιά ὁ ‘Αγᾶς βρέθηκε ἀπὸ πάνω του· τὸν σκούνηξε μὲ τὸ ποδάρι, οὖρλιασε:

— ‘Αλὴ Μουχτάρ!

‘Ο σειζης, κουλουριασμένος χάμω, ἔκρυψε τὸ πρόσωπο μέσα στὶς τριχαιτὲς χεροῦκλες του.

— ‘Αμάν! μουγκαλίστηκε σὰ μουσκάρι.

Οἱ τρεῖς σύντροφοι ζύγωσαν κι ἡ καρδιά τους χτυποῦσε νά σπάσει. Τὸ πλῆθος ὄλο μαζί κουνήθηκε, κύκλωσε τὸν ‘Αγᾶ, τὸ σειζη καὶ τὴ γρια-Μάρθα. Κρυφὰ ὁ Γιαννακὸς ζύγωσε τὸ Μανολιό, τὸν ἔλυσε, τοῦ ἄρπαξε τὸ χέρι καὶ τοῦ τὸ φίλησε.

‘Ο ‘Αγᾶς σήκωσε τὸ κεφάλι, εἶδε τοὺς χωριανούς, εἶδε τὰ

πρόσωπά τους να λάμπουν χαρούμενα, σήκωσε τὸ βούρδουλα.
— Γκιαουρήδες, φώναξε, φευγάτε! Ξεκουμπιστείτε ἀπὸ δῶ-
θὰ σὰς φάω δλους!

Ἔπεσε τυφλὸς ἀπάνω στὸ πλῆθος κι ἄρχισε νὰ χτυπάει γυ-
ναῖκες κι ἄντρες ἄφριζε.

Μοναστρατικὴ ἄδειασε ἡ πλατεία, χίμηξαν ὄλοι πατεῖς με
πατῶ σε κατὰ τὰ σπιτικά τους, οἱ πιὸ τολμητεροὶ κρύφτηκαν
στὶς γωνιὲς καὶ παραμόνευαν. Οἱ τρεῖς φίλοι ἄρπαξαν τὸ Μα-
νολιό καὶ πήγαν καὶ κόλλησαν στὸν ἀντικρινὸ τοῖχο κι ἔβλε-
παν κι ἄκουγαν.

— Ἐσύ, μωρέ; Ἐσύ, μωρέ; οὐρλιαξε ὁ Ἄγας κι εἶχε πη-
δῆξει ἀπάνω ἀπὸ τὸ σεῖζη καὶ τὸν τσαλαπατοῦσε καὶ τὸν ἔφτυνε.

Ἔβγανε τὸ γιαταγάνι ἀπὸ τὸ θηκάρι, τὸ ξανάβανε, ἔσκυβε,
ἔπιανε κοτρόνια, τοῦ χτυποῦσε τὸ κεφάλι, τὰ ἔχε σαστίσει, δὲν
ἤξερε ποιὸ θάνατο νὰ διαλέξει.

Κι ἡ γρια-Μάρθα πήγαινε κι ἔρχονταν, κοντοπηδοῦσε, σὰ
νὰ χόρευε, σβέλλα, χαρούμενη, κι ἄπλωνε, τύλιγε, ξετύλιγε τὰ
ροῦχα, τὰ ξετίναζε στὸν ἀγέρα καὶ τὰ ξανάπλωνε χάμω νὰ φαί-
νονται τὰ αἵματα.

Κι ἔλεγε, ξανάλεγε τραγουδιστά, τὰ ἴδια, ὄλο τὰ ἴδια λόγια:

— Τὸν εἶχα ἀκούσει ἐγὼ, Ἄγά μου, ν' ἀνεβαίνει τὴ σκάλα
μεσάνυχτα... Ἄκουσα καὶ μιὰ ψιλὴ ψιλὴ φωνή, σὰν πουλὶ
πὸ τὸ σφάζουν, Ἄγά μου... Μὰ πὸ νὰ μιλήσω, ἡ κακομοίρα;
Μὰ νά, νά, βρήκα τὰ ροῦχα!

Καὶ δῶσ' του νὰ τὰ ξετυλίγει καὶ νὰ τ' ἀπλώνει χάμω καὶ νὰ
δείχνει τὰ αἵματα...

Μὰ ξάφνου ὁ Ἄγας βαρέθηκε τὸ νανουρητό της, τῆς ἔδωκε
μιὰ κλοτσιὰ στὰ νεφρά, ἔσυρε ἡ γριούλα στριγγιὰ φωνὴ καὶ
κούτσα κούτσα κατρακύλησε ὡς τὴν πόρτα τοῦ Ἄγα· κουλου-
ριάστηκε στὸ κατώφλι σὰν ὄρνιο καὶ κάρφωσε τὰ σουβλερὰ
ματάκια της στὸν Ἄγα καὶ στὸ σεῖζη.

— Βγάλτε τὰ μάτια σας τώρα, μπουρμάδες! μουρμούρισε·
βρήκα ἐγὼ ὄ, τι ζητοῦσα, πέτυχα ἐγὼ ὄ, τι ἤθελα, καρφὶ δὲ μοῦ
καίγεται!

Ὁ Ἄγας τώρα εἶχε διπλοποδίζει καταγῆς κι εἶχε βάλει καὶ
τὸ σεῖζη νὰ διπλοποδίζει κι αὐτὸς ἀντίκρου του, φάτσα με φάτσα,
κι οἱ μῦτες τους ἄγγιζαν. Ὡρα πολλὴ κάθονταν ἔτσι κι οἱ
δύο, ἀκίνητοι. Ὁ ἥλιος πιά εἶχε βασιλέψει, τὰ κελαηδοπούλια
ξεθαρρεύτηκαν, εἶδαν πὼς τὸ ἀνθρωπολόι ἀφανίστηκε καὶ γύρι-
ζαν στὴν προγονικὴ τους πολυκατοικία, τὸ γερο-πλάτανο.

Ὅσοι τολμηρότεροι παραμόνευαν στὶς γωνιὲς, κι οἱ τέσσε-

ρεις σύντροφοι πὸ εἶχαν κολλήσει στὸν τοῖχο, κράτησαν τὴν
ἀναπνοὴ τους καὶ περίμεναν. Ἐνιωθάν πὼς κάτι φοβερὸ θὰ γίνει.

— Λυπᾶμαι τὸν κακομοίρη τὸ σεῖζη, μουρμούρισε ὁ Μανο-
λιός.

— Ὁ Θεὸς δὲν τὸν λυπᾶται, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός· σῶπα.

Ὁ Ἄγας ἄξαφνα πετάχτηκε ἀπάνω, σὰ λιοντάρι, καὶ μούγ-
κρισε:

— Σήκω ἀπάνω, σκύλε!

Ὁ σεῖζης τινάχτηκε κι αὐτὸς μονομιᾶς, μ' ἓνα πήδημα. Τρά-
βηξε ὁ Ἄγας τὸ γιαταγάνι καὶ τὸ κατέβασε μιὰ, δύο, τρεῖς φο-
ρὲς καὶ τοῦ πελέκησε τὴ μύτη καὶ τ' αὐτιά, καὶ τὰ πέταξε πέρα.
Ὁ φοβερός Ἀνατολίτης δὲν κούνησε, δὲν ἔβγαλε ἄχνα, στέ-
κουνταν ὄρθιος, σὰ δέντρο πὸ τὸ κλαδεύουν· ἔτρεχαν τὰ αἵμα-
τα, ἔπεφταν στὴ γῆς καὶ γίνονταν λάσπη.

Σήκωσε τότε ὁ Ἄγας τὸ βούρδουλα.

— Φεύγα! βρουχήθηκε.

Ὁ σεῖζης ἄρχισε νὰ τρέχει παραπατώντας τρογύρα ἀπὸ τὸν
πλάτανο.

— Στάσου! βρουχήθηκε πάλι ὁ Ἄγας.

Ὁ σεῖζης στάθηκε. Χίμηξε ἀπάνω του ὁ Ἄγας, τοῦ κατέ-
βασε τὰ κοντοβράκια, φούχτωσε τ' ἄχμανά του, τοῦ τὰ ἔκοψε
μὲ μιὰ σπαθιά καὶ τὰ πέταξε ἀπάνω στὸ σκοτωμένο ἀγόρι, ἀνά-
μεσα στὰ γιασεμιά.

Ὁ ἄγριος Ἀνατολίτης ἔσυρε τότε μέγα μούγκρος καὶ κυ-
λίστηκε καταγῆς. Τὸν ἄρπαξε ὁ Ἄγας ἀπὸ τὸ σβέρκο, τὸν σώ-
ριασε ἀπάνω στὸ σκαμνί, τοῦ πέρασε τὴ θηλιά ἀπὸ τὸ λαιμό,
ἔδωκε μιὰν κλοτσιὰ στὸ σκαμνί, κι ὁ σεῖζης καμπάνισε κουτσου-
ρεμένος, ὄλο αἵματα, στὸν ἀγέρα.

Σφουγγίξε ὁ Ἄγας μὲ τὸ αἵματωμένο χέρι του τὸν ἰδρώτα
καὶ τὸ πρόσωπό του γέμισε αἵματα. Διπλογονάτισε πάλι κατα-
γῆς καὶ κοίταζε ὦρα πολλή, λαχανιασμένος, τὸ σεῖζη του, καὶ
μούγκριζε σὰ βουβάλι· κι ἀγάλια, σὰν πιά ἀποχόρτασε ἡ ψυχὴ
του, σηκώθηκε, καὶ δίχως πιά νὰ στραφεῖ πίσω του νὰ δεῖ μῆτε
τὸ σεῖζη μῆτε τὸ Γιουσουφάκι, γύρισε πηδώντας, τρεκλίζοντας,
θαρρώντας πὼς κανένας δὲν τὸν βλέπει, στὸ κονάκι του. Ἐδῶ-
κε μιὰν κλοτσιὰ στὴν πόρτα νὰ κλείσει, μὰ γλίστρησε καὶ κυλί-
στηκε μακρὸς φαρδὺς καὶ βρόντηξε στὶς πλάκες.

— Τί νὰ γίνεται ἀπάνω στὸν κόσμο; ρωτοῦσε ἐκείνη τὴ στι-
γμὴ ὁ ἄρχοντας Πατριαρχεῆς τοὺς συντρόφους του.

Στρωμένοι δλοι κατάχαμα άκουμποδσαν στόν τοίχο, με τὸ πρόσωπο γυρισμένο κατὰ τὴ χαμόπορτα, καὶ περίμεναν.

— Νὰ σοῦ πῶ ἐγώ, ἄρχοντά μου, ἀποκρίθηκε ὁ γερο-Λαδᾶς, ποῦ εἶχε ἀρχίσει κιόλα νὰ τὰ μπαλώνει καὶ νὰ καλοπιάνει τοὺς δυνατοὺς· ὁ Μανολιὸς — ὁ Θεὸς νὰ τὸν συχωρέσει! — κρέμεται τῶρα στὸν ἀγέρα, δίκαια, ἄδικα, τί μᾶς νοιάζει; τὸ σπουδαῖο εἶναι πῶς ἐμεῖς γλιτώσαμε. Καὶ τῶρα θὰ προβάλει ὁ σεῖζης νὰ μᾶς φωνάξει: «Ἵξω, γκιαούρηδες, ξεκουμπιστεῖτε στὰ σπίτια σας!» Θὰ μᾶς δώσει μιὰ κλοτσιά, καὶ θ' ἀνέβουμε πάλι στὸ φῶς καὶ στὴ δουλειῆς μας. Κι ὅ,τι εἶπαμε, ἄρχοντά μου, καὶ παπα-Γρηγόρη μου, νερό κι ἄλατι!

«Θὰ σοῦ βγάλω τὸ μάτι, παλιόγερε!» συλλογίστηκε ὁ παπα-Γρηγόρης, μὰ θυμήθηκε πῶς ἦταν χριστιανὸς κι ἱερέας, γλύκανε τὸ πρόσωπό του καὶ τὴ φωνή του κι εἶπε:

— Νὰ γλιτώσουμε, γερο-Λαδᾶ μου, με τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, κι ὅλα τ' ἄλλα λησμονιοῦνται. Ἀνθρώποι εἴμαστε, ζόρι μεγάλο εἶδαμε, εἶπαμε κι ἓνα λόγο παραπάνω· ἐγὼ κιόλα τὰ ξέχασα.

— Ἐγὼ δὲ θὰ ξεχάσω πῶς με εἶπες ἄρχοντογούρουνο, ἔκαμε ὁ γερο-Πατριαρχέας παραπονεμένος.

Τὸν εἶχε χτυπήσει κατάκαρδα τὸ παρατσούκλι, γιατί τοῦ ταίριαζε.

— Εἶπα ἓνα τέτοιο πράμα, ἄρχοντά μου; ἔκαμε ὁ γερο-Λαδᾶς, σὰν τάχα ξαφνιασμένος. Παίρνω τὸ λόγο μου πίσω· τὰ ἴχα χαμένα, ὁ κακομοῖρης, ἀπὸ τὸ φόβο μου, τὰ μπέρδευα, δὲν ἔβρισκα τὰ λόγια. Ἦθελα νὰ πῶ ἄρχοντα κι εἶπα ἄρχοντογούρουνο.

ἽΟ Παναγιώταρος σήκωσε τὴ σπασμένη του κεφάλαι:

— Νὰ χαθεῖτε, κιοτῆδες! φώναξε. Φοβᾶστε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, σιχαίνεστε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μὰ ποῦ νὰ τὸ μολοήσετε! Θέλετε νὰ τὰ ἴχετε καλὰ ἀναμεταξὺ σας, χαραμοφάδες, γιὰ νὰ γδύνετε τὸν κοσμάκη! Μὰ ἐγώ, μωρέ, ὁ παρακεντές, δὲ σᾶς φοβάμαι· παπάδες, δεσποτάδες, ἀρχόντοι, προεστοί, δασκάλοι, φτού σας!

ἽΟ δάσκαλος ἄνοιξε τὸ στόμα νὰ τὰ βολέψει, μὰ ἡ πόρτα ἄνοιξε καὶ φάνηκε ἡ γρια-Μάρθα, καὶ γυάλισαν στὸ μισόφωτο τὰ σουβλερά της ματάκια, γεμάτα σπιθες.

— Τί χαμπάρια, μωρὴ Μάρθα, μᾶς φέρνεις ἀπὸ τὸν ἄπάνω κόσμο; φώναξε ὁ ἄρχοντας κι ἀνασηκώθηκε.

ἽΗ γρια-σκλάβρα χιχίρισε σατανικά, ἄπλωσε τὴν παλάμη.

— ἽΑν δὲ μοῦ γιομίσετε τὴ φούχτα μου φλουρί, ἀποκρίθηκε, δὲ βγάλω ἄχνα.

— Μωρὴ στρίγγλα, φώναξε κλαψουριστά ὁ γερο-Λαδᾶς, δὲ

μᾶς λυπᾶσαι; Φτωχοὶ ἄνθρωποι εἴμαστε, θὲς νὰ πιεῖς τὸ αἷμα μας;

— Καλὰ χαμπάρια μᾶς φέρνεις ἢ κακά; ρώτησε ὁ παπα-Γρηγόρης· αὐτὸ νὰ μᾶς πεις πρῶτα.

— Δὲ βγάλω ἄχνα, σοῦ λέω, παπά μου· ἔτσι δὲν ἀπλώνεις κι ἡ ἁγιοσύνη σου τὴν παλάμη, κι ὕστερα ἀρχινᾶς τὸ Κύριε ἔλεησον; Γιατί τάχα ἐγὼ νὰ ἴμαι καλύτερη ἀπὸ σένα; ἽΑνοῖχτε τίς σακοῦλες, ἄρχοντάδες μου, τὸ καλὸ ποῦ σᾶς θέλω!

Πρῶτος ὁ γερο-Πατριαρχέας ἄνοιξε τὸ πουγγί του· ἔβγαλε μιὰ χρυσὴ λίρα. Στράφηκε στὸν παπά:

— Γέροντά μου, εἶπε, ἄρχοντόπαπα σὲ λένε, μὴν τσιγκουνεύεσαι. Ν' ἀνοίξεις τὸ κεμέρι σου καὶ τοῦ λόγου σου, γερο-Λαδᾶ, ποῦ με λὲς ἄρχοντογούρουνο· καλὸ θὰ σοῦ κάμει νὰ σοῦ πάρουν λίγο αἷμα· μπορεῖ νὰ σοῦ ῥθει κόλπος, κακομοῖρη. Δάσκαλέ μου, ὀμπρὸς καὶ τοῦ λόγου σου, ὅ,τι μπορεῖς, φτωχὸς εἶσαι, νὰ τελειώνουμε. Καλὰ μαντάτα μᾶς φέρνει ἡ γριά· δὲ βλέπετε τὰ μάτια της πῶς γυαλίζουν;

ἽΑνοῖξαν ὁ παπάς κι ὁ δάσκαλος τίς σακοῦλες τους, ὁ γερο-Λαδᾶς ἀναστέναξε.

— Δὲν κάνει νὰ σοῦ τὰ χρωστῶ, κυρα-Μάρθα μου; ρώτησε παρακλητικά· θὰ σοῦ κάμω χρεωστικό.

— Μωρέ, μὴδὲ μιὰ παλιόλιρα δὲν ἀξίζει ἡ ζωὴ σου, τσιφούταρε; ἔκαμε ἡ γριά. ἽΕλα, κουράγιο, μὴ σοῦ ῥθει κόλπος, ἄνοιξε τὸ πουγγί.

Στράφηκε στὸν Παναγιώταρο:

— ἽΑπὸ σένα, κακομοῖρη Γυσοφά, εἶπε χιχιρίζοντας, πεντάρα δὲ θέλω· ἡ χήρα δὰ σὲ ἀφῆκε πανὶ με πανί.

— Σκάσε, παλιόγρια! ἔγρουξε ὁ Παναγιώταρος· στάσου, μωρὴ, νὰ πάρω μέτρο τῆς καμπούρας σου, νὰ σοῦ φτιάξω ἓνα σαμάρι, νὰ μὴ σὲ κόβει, στρίγγλα!

— Μὴ χολοσκᾶς, κακομοῖρη Γυσοφά, κι ἔχω καὶ γιὰ σένα ἓνα χαμπάρι: Γλίτωσες! Γλίτωσες, κολασμένε ἀγαπητικέ! ἡ χήρα ἡ Κατερίνα σοῦ ἀφῆκε χρόνους!

ἽΟ Παναγιώταρος γούρλωσε τὰ μάτια, ἔκαμε νὰ μιλήσει, ὁ λαιμὸς του εἶχε φράξει.

— Τὴ σκότωσε, τῶρα νά, ὁ ἽΑγᾶς· τῆς ἔμπηξε τὸ μαχαίρι στὴν καρδιά, πάει στὸ διάολο πεσκέσι!

ἽΟ Παναγιώταρος κυλίστηκε χάμω κι ἄρχισε νὰ χτυπάει τὸ κεφάλι του στὸν τοῖχο. Μούγκριζε σὰν τὸ θεριό, φώναζε τὴ χήρα. Σκυμμένη ἡ γριά καμπούρα στὸ κατώφλι, τὸν ἄγκριζε.

— Ποιὸς τῆς εἶπε νὰ ἴναι ὀμορφη; Ποιὸς τῆς εἶπε νὰ ἴναι

ἀτιμη; Ποιὸς τῆς εἶπε νὰ πάει νὰ βρεῖ τὸν Ἁγᾶ; Καλὰ νὰ πάθει! Τῆς κάρφωσε τὸ μαχαίρι στὴν καρδιά καὶ τὴν γκρέμισε ἀπὸ τὴ σκάλα.

Μὰ ὁ Παναγιώταρος δὲν τὴν ἄκουγε· δάγκανε τὶς σάρκες του, ἀγκάλιαζε τὸ χῶμα καὶ φώναζε τὴ χήρα.

Ὡστόσο ὁ γερο-Πατριαρχεὺς μάζεψε κι ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὰ λεφτά, γέμισε τὴ φούχτα τῆς γρια-Μάρθας. Κι ἄνοιξε τότε πιά αὐτὴ τὸ στοματάκι τῆς κι ἄρχισε νὰ τὰ στρώνει δλα χαρτί καὶ καλαμάρι. Ἐλεγε, ἔλεγε, γελοῦσε, χόρευε, ἔκανε τὸν Ἁγᾶ, τὸ σεῖζη, οὐρλιαζε καὶ χιχίριζε... Ὁ παπα-Γρηγόρης ἔκαμε τὸ σταυρό του.

— Πᾶμε, εἶπε, βλογημένο τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Μπήκαμε ἄπλοὶ ἀνθρώποι, βγαίνουμε ἥρωες καὶ μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ!

— Πᾶμε, εἶπε κι ὁ γερο-ἄρχοντας. Φτιηνὰ τὴ γλιτώσαμε.

— Μιὰ λίρα μοῦ κόστισε αὐτὴ ἡ δουλειά, ἔγρουξε ὁ γερο-Λαδᾶς· μὰ δὲ θὰ βγῶ ἔξω; θὰ βγάλω τὸ ἄχτι μου. Καὶ πρῶτα πρῶτα τὸν ἄτιμο τὸ Γιαννακὸ — θὰ τοῦ φάω τὸ γαῖδουράκι του!

Ὁ παπα-Γρηγόρης δρασκελίσει τὸ κατώφλι.

— Αἰῤιο, ἀδελφοί, εἶπε, πρέπει νὰ κάνουμε κρυφὴ δοξολογία· φερθήκαμε σὰν ἄντρες καὶ σὰ χριστιανοί· βγήκαμε νικητὲς ἀπὸ τὴ φοβερὴ δοκιμασία· δοξασμένο τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

— Κι ἐγὼ θὰ βάλω τὰ παιδιὰ, εἶπε ὁ δάσκαλος, νὰ κάμουν μιὰν ἐκθεση ἰδεῶν, σχετικὰ μὲ τὰ μαρτύρια καὶ τὸν ἥρωισμό τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους.

Μπήκε μπροστὰ ὁ παπα-Γρηγόρης, μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, κορδωμένος σὰν μπροσταρότραγος· πίσω του ὁ γερο-Πατριαρχεὺς καταλερωμένος, καταπεινασμένος· πίσω του ὁ δάσκαλος, κορδωμένος κι αὐτός, γιατί ἔδειξε τόσο ἥρωισμό καὶ δὲν ντρόπιασε τοὺς προγόνους· στερνὸς ὁ γερο-Λαδᾶς, κι ἀναβαστοῦσε τὰ βρακιά του, γιατί τοῦ ἔχε σπάσει ἡ βρακοζώνη.

— Ἐ Γυψοφά, φώναξε ἡ γρια-καμπούρα, πὸς στέκουνταν στὴν πόρτα μὲ τὸ κλειδί στὸ χέρι, ξεκουμπίσου! Χήρες, κακομοίρη, χήρεψε κι ὁ Ἁγᾶς, πήγαινε νὰ τοῦ κάνεις παρέα.

— Ἄσε τοὺς μεγαλογαϊδάρους νὰ φύγουν πρῶτα, ἔγρουξε ὁ σαμαράς· ἐγὼ θὰ φύγω μοναχός μου.

Ἐσφιξε τὴ γροθιά του, ἀνασηκώθηκε:

— Παπάδες, δεσποτάδες, ἀρχόντοι, προεστοί, δασκάλοι, φτού σας!

— Ἰούδα! τοῦ πέταξε ὁ παπᾶς, μὴν μπορώντας πιά νὰ κρατηθεῖ, κι ἔδωκε ἓνα σάλτο νὰ φύγει.

Χίμηξε ὁ Παναγιώταρος νὰ τὸν ἀρπάξει ἀπὸ τὰ γένια, μὰ

ὁ παπᾶς εἶχε προλάβει, ἦταν πιά ἔξω καὶ δρασκελίσει τὴν αὐλή· πίσω του ἀκλουθοῦσαν τρεχάτοι κι οἱ οἱ τρεῖς συντρόφοι του.

Εἶχε βραδιάσει πιά, ἐρημοὶ οἱ δρόμοι, οἱ χωριανοὶ εἶχαν μαζωθεῖ στὰ σπίτια τους, δειπνοῦσαν, ἔπιναν καὶ μιὰν παραπάνω, γιορτάζοντας τὴ σημερινὴ μέρα. Ὁ Μανολιός, ὁ σεῖζης, ἡ χήρα, ὁ Ἁγᾶς, τὸ Γιουσουφάκι, ἡ γρια-Μάρθα — δλα τὰ σπίτια βούιζαν, τὸ χωριὸ ζωντάνεψε, εἶχαν οἱ γέροι νὰ λέν κι οἱ γειτόνισσες νὰ ζομπλιάζουν καὶ τὰ παιδιὰ ν' ἀκοῦν καὶ νὰ θυμούνται...

Κι ὁ γερο-Πατριαρχεὺς κάθεται στὸ στρωμένο τραπέζι του, πλύθηκε, ἔλλαξε, συγυρίστηκε, καὶ τὸ Λενιὸ πάει κι ἐρχεται, στρουμπουλὴ, κεφάτη, ροδομάγουλη: τοῦ ἔχε βράσει μιὰ κότα, τοῦ ἔχε κάμει σούπα μὲ ἀυγολέμονο νὰ συνηφέρει, κι ὁ Μιχελῆς κάθουνταν ἀντίκτρα κι ἐβλεπε τὸ γέρο του νὰ κατεβάσει μὲ βουλιμία, ἰδρωμένος, βιαστικός, καὶ νὰ μάχεται ν' ἀνασυντάξει τὶς στραπατασαρισμένες του δυνάμεις...

Τὸν ἄκουγε νὰ μιλάει, νὰ γελάει, νὰ μασάει καὶ τὸν κοίταζε ξαφνιασμένος. «Τοῦτος εἶναι ὁ πατέρας μου, συλλογίζονταν, τοῦτος εἶναι ὁ πατέρας μου...»

— Φτιηνὰ τὴ γλιτώσαμε, ἔλεγε μπουκαμένος· τώρα πὸς ἀντίκρισα τὸ χάρο, κατάλαβα, Μιχελῆ μου, τί θὰ πεῖ ζωὴ... Νὰ μὴ χάνουμε καιρὸ, παιδί μου, νὰ τρῶμε, νὰ πίνουμε, νὰ γλεντοῦμε, νὰ προλάβουμε... Γιά φαντάσου, λέει, νὰ μὴ γλίτωνα· ἡ κότα τούτη τώρα θὰ πήγαινε χαμένη!

Κι ὁ Μιχελῆς δλο καὶ τὸν κοίταζε ἀμίλητος καὶ συλλογίζονταν: «Τοῦτος εἶναι ὁ πατέρας μου... τοῦτος εἶναι ὁ πατέρας μου...»

Κι ὁ παπα-Γρηγόρης κάθουνταν κι αὐτὸς στὴν αὐλή του, κάτω ἀπὸ τὴ φορτωμένη κληματαριά του, κι ἔτρωε, καὶ φουσοῦσε γλυκὸ καλοκαιριάτικο ἀγεράκι, μύριζαν τὰ βασιλικά καὶ τὸ γιασεμί, κι ὁ γάτος ἐρχουνταν καὶ τρίβουνταν καὶ γουργούριζε στὰ πόδια τοῦ ἀφεντικοῦ. Κι ἡ Μαριορὴ στέκουνταν, κρατοῦσε τὸ λαγῆνι τὸ κρασί καὶ τὸν κερνοῦσε· καὶ δάκρυα χαρᾶς ἔτρεχαν ἀπάνω στὰ γλωμά της μάγουλα.

Κι ὁ ἀρχοντόπαπας ἔπινε, ἔτρωε καὶ καμάρωνε.

— Μῆτε στιγμή δὲ δειλίασε ἡ καρδιά μου· φέρθηκα σὰν ἀρχηγός, ἀξίος ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ Λυκόβρυση. Μίλησα μὲ παρρησία στὸν Ἁγᾶ, ὑπεράσπισα τὴ χριστιανοσύνη, καὶ στὴ φυλακὴ στέκουμεν ὄρθιος κι ἀντίκριζα τὸ θάνατο... Πρέ-

πει να 'σαι, Μαριορή μου, περήφανη για τον πατέρα σου...

Κι ο γερο-Λαδάς κάθονταν κι αυτός στο πεζούλι της αύλης του, ξυπόλυτος, ξεζώνατος, μασούλιζε το κριθαρένιο ψωμάκι του, τσιμπούσε κάπου κάπου και καμιάν ελιά και μιλούσε ακατάπαυτα στην κυρα-Πηνελόπη του — τί έκαμε, τί του 'καμαν, τί είπε, τί του 'παν και πόσο του κόστισε αυτή ή δουλειά...

'Αναστέναξε, θύμωσε, μπήκε μέσα, άνοιξε την κασέλα, έβγαλε τὰ κατάστιχα, ζύγωσε τὸ φῶς τοῦ λυχνarioῦ. Σάλιωσε τὸ δάχτυλο, άρχισε νὰ ξεφυλλίζει — ποιοι και πόσα τοῦ χρωστοῦν, πότε τελειώνει ή κάθε προθεσμία και πόσο βγαίνει τὸ διάφορο· ευχαριστήθηκε, χαμογέλασε:

— Αὔριο τὸ πρωί, κυρα-Πηνελόπη μου, θὰ βγάλω τὸ άχτι μου· γλίτωσα ἀπὸ τοῦ χάρου τὰ δόντια, και τώρα πού γλίτωσα, χατίρια πιά δὲν έχει· σοῦ χρωστῶ, νὰ με φάς· μοῦ χρωστᾶς, θὰ σὲ φάω· και γρήγορα, ὅσο ζοῦμε ἀκόμα. Τί λὲς και τοῦ λόγου σου, Πηνελόπη μου;

Μὰ ή κυρα-Πηνελόπη του, ἀδιάφορη, πεθαμένη, είχε καρφώσει τ' ἀδειανά μάτια της στις καλτσοβελόνες της και έπλεκε, έπλεκε με μανία. Σὰ νὰ 'χε και αὐτή ἀντικρίσει τὸ χάρο και βιάζονταν νὰ προλάβει· νὰ προλάβει νὰ τελειώσει την κάλτσα. Κι οὔτε ἀνησύχησε πού 'χε εξαφανιστεῖ ὁ άντρας της, και οὔτε χάρηκε πού γύρισε και πηγαινόρχουνταν τώρα στην αὐλή και ἀνακρατοῦσε τὰ βρακιά του και ξύνουνταν και μιλοῦσε.

Βάσταξαν οἱ κουβέντες στὸ χωριὸ και τ' ἀναμμένα λυχνάρια πολὺ άργά ἀπόψε, ὡς τὰ μεσάνυχτα· και ὕστερα ἕνα ἕνα ἔσβησε τὰ λυχνάρια του τὸ χωριό, ἔκλεισε τὰ μάτια και άρχισε νὰ ροχαλίζει.

Γρήγορα είχε χωρίσει και ὁ Μιχαήλς ἀπὸ τοὺς φίλους του· βιάζονταν νὰ πάει νὰ δεῖ τὸ γέρο του.

— Πάμε σπίτι νὰ φάμε ὄλοι μαζί; πρότεινε ὁ Κωσταντής στους δυὸ συντρόφους του· νὰ γιορτάσουμε, Μανολιό μου, τὴν ἀνάστασή σου!

'Η κυρα-Κωσταντοῦ ήταν στα καλά της ἀπόψε, δὲν ξίνισε τὰ μούτρα, ὅταν τοὺς εἶδε, ἀνασκουμπώθηκε, ἀναψε φωτιά, ἔτοιμασε τὸ δείπνο. Ἔστρωσε τὸ τραπέζι, ἔφερε τὸ κρασί, κατέβασε τὸ λαγῆνι τὸ νερὸ στὸ πηγάδι, νὰ δροσερέψει.

— Δὲν έχει τὸ ταίρι της ή ἀδερφή σου, εἶπε ὁ Κωσταντής κρυφὰ στὸ Γιαννακό, δὲν έχει τὸ ταίρι της στη νοικοκυροσύνη, ὅταν εἶναι στα καλά της· δὲν έχει τὸ ταίρι της, ὅταν εἶναι στα

μπουρίνια της. Δόξα σοι ὁ Θεός, τυχεροὶ σταθήκαμε ἀπόψε. — Καλῶς ὀρίσατε, ἀδέρφια! εἶπε δυνατά.

— Καλῶς σὲ βρήκαμε! εἶπαν οἱ καλεσμένοι και άρχισαν, πεινασμένοι και οἱ τρεῖς, νὰ τρών και νὰ πίνουν.

'Ορθια ἀπὸ πάνω τους, ή κυρά τοῦ σπιτιοῦ ὑπηρετοῦσε.

Σήκωσαν τὸ γεμάτο ὁ Γιαννακός και ὁ Κωσταντής, σκούνητρηξαν με τὸ Μανολιό.

— Χριστὸς ἀνέστη! φώναξαν και οἱ δυὸ κοιτάζοντας τὸ Μανολιὸ με τρυφερότητα.

Μὰ ὁ Μανολιὸς δὲ μιλοῦσε, δὲ γελοῦσε, ήταν βυθισμένος μέσα του, χαίρουνταν πού ζοῦσε ἀκόμα και ἔτρωε και ἔπινε και μιλοῦσε με τοὺς φίλους· και ἔνιωθε τὸ βραδινὸ άγεράκι ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἰδρωμένο του κούτελο... Ὅμως αὐτὸς λογάριζε νὰ 'ταν ἄλλοῦ ἀπόψε — και μιὰ γαληνή, ἀπόκοσμη θλίψη πάχνιζε τὸ πρόσωπό του.

— Μὴ στενοχωριέσαι, Μανολιό μου, τοῦ 'πε ὁ Γιαννακός, καλή 'ναι ή Παράδεισο, δὲ λέω, μὰ καλή 'ναι και ή γῆς... Πού θὰ βρεῖς Κωσταντή και Γιαννακό στην Παράδεισο; πρόστεσε γελώντας· γιατί ἔμεῖς οἱ δυὸ, Κωσταντή μου, κατὰ πού πάνε τὰ πράματα, εἴμαστε για τὴν Κόλαση· μὰ ὄχι δὰ και στὸν πάτο, ἀπάνω ἀπάνω!

Γέλασαν και οἱ τρεῖς, ξαναγέμισαν τὰ ποτήρια τους.

— Τὴν κακομοῖρα τὴ χήρα λυπᾶμαι, εἶπε σιγὰ ὁ Κωσταντής, νὰ μὴν τὸν ἀκοῦσει ή γυναίκα του· κρίμα στην ὁμορφιά!

— Ποιὸς ξέρει, εἶπε ὁ Γιαννακός, τὴν ὥρα τούτη πού μιλοῦμε ή χήρα ή Κατερίνα βρίσκεται στην Παράδεισο και, νὰ μοῦ τὸ θυμᾶσαι, μαζί με τὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνή. Και σεριανίζουν οἱ δυὸ τους ἀγκαλιὰ ἀπάνω στὸ ἀθάνατο χορτάρι και κοιτάζουν κάτω χαμηλὰ τὸν κόσμο και γελοῦνε...

— Μπορεῖ και ν' ἀναστενάζουν, μωρὲ Γιαννακό, γιατί τὸν ἀγάπησαν πολὺ, εἶπε ὁ Κωσταντής. Τί λὲς και σύ, Μανολιό μου;

— Ζηλεύω τὴ χήρα, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς, τὴ ζηλεύω, δὲν τὴ λυπᾶμαι. Γιατί νὰ τὴ λυπηθῶ; Σίγουρα τὴν ὥρα τούτη σεριανίζει στην Παράδεισο μαζί με τοὺς ἀγγέλους, και μήτε στενάζει μήτε γελᾶει για τὸν κόσμο. Τὸν έχει ξεχάσει ὀλότελα, έχει σβῆσει ὁ κόσμος τοῦτος ἀπὸ πάνω της, νὰ, ὅπως ἔσβησε και μένα ἀπὸ τὸ πρόσωπό μου και χάθηκε ή λέπρα.

'Ακούσε τὰ στερνὰ λόγια ή κυρα-Κωσταντοῦ, και τότε για πρώτη φορά στράφηκε και εἶδε πὼς τὸ πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ, πού λέγαν πὼς είχε φουσκώσει και είχε γεμίσει λέπρα, ἔλαμπε τώρα πεντακάθαρο. Ἐκανε νὰ τὸν ρωτήσει πὼς ἔγινε τὸ θάμα,

μά οι άντρες μιλούσαν, ήταν στα καλά της άποψε, δέν ήθελε ν' ανακατευτεί στην κουβέντα. Είχε μονάχα στυλώσει τ' αυτιά της κι άκουε· όταν έφεραν την άθιβολή τής χήρας, έγρουζε σιγά, έτοιμη νά δαγκάσει· μά σκέπασε πάλι με τὰ χείλια της τὰ δόντια και δέ δάγκασε.

— Και για τὸ σεΐζη τὸν κακομοίρη, τί λές, Μανολιό; ρώτησε ὁ Κωσταντής· σκύλος ἦταν δαγκανιάρης, μά ἡ καρδιά μου τὸν λυπήθηκε.

— Νά 'ταν χριστιανός, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός, και μετανοούσε, ποιὸς ξέρει, Κωσταντή μου, ὁ Θεὸς μπορούσε ν' ἀπιθώσει ἀπάνω στὸ κεφάλι τὸ χέρι και νά τοῦ πεί: «Συχωρεμένος νά 'σαι, γιατί ἀγάπησες πολὺ.»

— Μά ἔτσι, φώναξε ὁ Γιαννακός, κατὰ ποῦ τὰ λές, κατὰ ποῦ τὰ παραλές, Μανολιό μου, ἡ Παράδεισο θὰ καταντήσει ἐμπᾶτε σκύλοι ἀλέστε!

— Ἡ Παράδεισο ἐγινε για τοὺς ἀμαρτωλοὺς... μουρμούρισε ὁ Μανολιός.

— Ἄς πιούμε τὸ λοιπὸν στὴν ὑγεία τοῦ σεΐζη! ἔκαμε ὁ Κωσταντής, ποῦ εἶχε ἔρθει κιόλα στὸ κέφι. Ἄς πιούμε στὴν ὑγεία τοῦ Ἄγα, τοῦ κακομοίρη τοῦ χήρου, γιατί κι αὐτὸς ἀγάπησε πολὺ. Ἄς πιόμε και για τὸ Γιουσουφάκι τὸ ἀδικοσκοτωμένοι! Τί φταίει τὸ κακόμοιρο κι αὐτό; Μασούσε μαστίχα και τραγουδοῦσε ἀμακέδες!... Ἐκανε τίποτα ἄλλο;

— Κι ἂν ἔκανε και τίποτ' ἄλλο, εἶπε ὁ Γιαννακός σκώντας στα γέλια, χαλάλι του!

Ὁ Κωσταντής ἐγεννε με τρόπο κι ἔδειξε με τὸ μάτι τὴ γυναίκα του, ποῦ ἔκανε πῶς κοίταζε ἀπὸ τὸ ἀνοιχτὸ παράθυρο τ' ἄστρα· κατάλαβε ὁ Γιαννακός και τὸ βούλωσε.

— Μονάχα στὴν ὑγεία τοῦ γερο-Λαδᾶ μὴ μοῦ πεῖτε νά πιῶ, μήτε στὴν ὑγεία τοῦ παπα-Γρηγόρη! δήλωσε ὁ Κωσταντής· αὐτοὶ 'ναι θεριὰ ἀνήμερα.

— Μωρέ, καλὸ 'ναι τὸ κρασί σου, Κωσταντή μου, φώναξε ὁ Γιαννακός ποῦ εἶχε πιά ἀνάψει, ἐγὼ θὰ πιῶ και στὴν ὑγεία τους. Γέμισε τὸ ποτήρι του.

— Στὴν ὑγεία τοῦ γερο-Λαδᾶ· πῖσσα στὰ κόκαλά του! και τὸ 'πιε μονορούφι.

Τὸ ξαναγέμισε:

— Στὴν ὑγεία τοῦ παπα-Γρηγόρη· πῖσσα στὰ κόκαλά του! και τὸ κατέβασε κι αὐτό.

— Ἐχει ἀκόμα κανέναν ἄλλο ἀμαρτωλὸ νά μνημονέψω;

Μπόλλικο κρασί, καρδιά σιντριβάνι, τὰ στήθια εἶχαν ἀνοί-

ξει, γέμισαν ἀγάπη.

«Ἐάν τὸ κρασί 'ναι κι ὁ Χριστός, συλλογίζονταν ὁ Μανολιός· ὁμοια ἀνοίγει κι αὐτὸς τὴν καρδιά τῶν ἀνθρώπων και μπαίνει ὁ κόσμος ὄλος· ὁμοια θ' ἀνοίξει και τὴν Παράδεισο νά μποῦν ὄλοι οἱ ἀμαρτωλοὶ...»

Και καμάρωνε τοὺς φίλους του ποῦ εἶχαν πέσει ὁ ἕνας στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἄλλου και γελοῦσαν.

— Και τὸν Παναγιώταρο! φώναξε ὁ Γιαννακός· τὸν ξεχάσαμε τὸν Ἰούδα. Στὴν ὑγεία του, πάτερ Ἰάκωβε!

— Στὴν ὑγεία του, ἀπόστολε Πέτρο! ἀποκρίθηκε ὁ Κωσταντής και ξανάδειασαν τὰ ποτήρια.

Ἡ κυρα-Κωσταντοῦ στράφηκε· θὰ τῆς ἔπιναν ὄλο τὸ κρασί, ἄρχισε ν' ἀγριεύει.

— Πολυτίνεις, Κωσταντή, εἶπε με ἀδστηρὴ φωνή.

Ὁ Κωσταντής ζάρωσε.

— Καλά, εἶπε, μὴ θυμώνεις, γυναίκα· φέρε μας τὸ λαγήνι τὸ νερό, νά δροσιστοῦμε.

Πῆγε ἡ γυναίκα στὸ πηγᾶδι, ὁ Κωσταντής ἔβαλε τὸ δάχτυλο στὸ στόμα.

— Τὸ νοῦ σας, κακομοίρηδες, εἶπε σιγά, τὸ νοῦ σας, θ' ἀγριέψει.

— Νά φύγουμε, ἔκαμε ὁ Γιαννακός, νά φύγουμε, μὴ βρεῖς τὸν μελά σου...

— Ὅχι, βρε παιδιά, μά νά περνοῦμε φρόνιμα. Νά πιόμε νερό στὴν ὑγεία της, ἴσως και μαλακώσει· δέν ξέρεις ἐσὺ τίς γυναῖκες.

Μπήκε ἡ γυναίκα με τὸ λαγήνι· πῆρε τὰ κρασοπότηρα, τὰ ξέπλυνε, τὰ γέμισε νερό κρύο. Σήκωσαν οἱ άντρες τὰ ποτήρια τὸ κρύο νερό, χαιρέτησαν:

— Στὴν ὑγεία σου, ἀδερφοῦλα μου, εἶπε ὁ Γιαννακός· ὁ Θεὸς νά δροσίσει τὴν ψυχή σου, ὅπως μᾶς δροσίσεις ἀπόψε. Καλύτερη ἀδερφή ἀπὸ σένα και καλύτερη γυναίκα δέν ὑπάρχει· ὅπου πάει και σταθεῖ ὁ Κωσταντής, τὰ 'χει με τίς χάρες σου!

— Στὴν ὑγεία σου, γυναίκα! εἶπε δειλὰ κι ὁ Κωσταντής· καλύτερα, μά τὴν πίστη μου, νά πάω μαζί σου στὴν Κόλαση, παρά μονάχος μου στὴν Παράδεισο! εἶπε κι ἔπαιξε με τὸ μάτι στοὺς συντρόφους.

— Στὴν ὑγεία σου, κυρά μου, εἶπε κι ὁ Μανολιός· συμπάθα μας, μεγάλη βραδιά εἶναι ἀπόψε, σώθηκε τὸ χωριό μας· ὁ Θεὸς θὰ σοῦ πληρώσει μεθαῦριο τὸν κόπο ποῦ σέ βάλαμε.

Ἡπιαν, δροσίστηκαν· ἔσβησε λίγο ἡ φλόγα. Ἐβγαλε ὁ Κωσταντής τὴν ταμπακέρα, ἔστριψε ἕνα τσιγάρο, ἔδωκε και

στούς συντρόφους. Σηκώθηκαν, βγήκαν στην αυλή, κάθισαν στο πεζούλι. Ἡ γυναίκα ἄρχισε νὰ ξεστρώνει τὸ τραπέζι μουρμουρίζοντας.

Ὁ ἀγέρας μύριξε· ἀπὸ τὸν κάμπο ἔρχονταν ἡ μυρωδιά τοῦ ὄριμου σπαρμένου· μιὰ συκιά ἦταν στὴ μέση τῆς αὐλῆς, μύρισε σύκο ἢ νύχτα.

Κάποιος στάθηκε στὴν ὁξώπορτα, χτύπησε· σηκώθηκε ὁ Κωσταντῆς παραγμένος.

— Ἐγώ, Κωσταντή, ἄνοιξε, ὁ Μιχαηλῆς!

Ὅλο χαρὰ ὁ Κωσταντῆς ἄνοιξε, φάνηκε ὁ Μιχαηλῆς μέσα στὸ σκοτάδι.

— Ἀφήκα τὸ γέρο μου, εἶπε· ἔφαε, ἤπια, νύσταξε· κι ἤρθα.

Κάθισε ἡσυχα κι αὐτὸς στὸ πεζούλι· ἔνωσε γύρα του μιὰ γλυκότερη σιωπή, δὲ θέλησε νὰ τὴν ταραξεί· σάπασε.

Ὁ Μανολιὸς ἀκούμπησε τὸ κεφάλι του στὸν τοῖχο, κοίταζε τ' ἄστρα κι ὁ νοῦς του γίνονταν ἀστροφεγγιά. Κι ἀγάλια ἀγάλια, μέσα στὴ νύχτα, σηκώθηκε ἡ φωνὴ τοῦ Μανολιοῦ:

— Ἄλλα μελετάει ὁ ἄνθρωπος, εἶπε, κι ἄλλα ἀποφασίζει ὁ Θεός· δὲ μὲ ἀφῆκε ἀπόψε νὰ πεθάνω καὶ νὰ σᾶς ἀφήσω, ἀδέρφια. Ποιὸς ξέρει, εἶχε τὸ σκοπὸ του ὁ Θεός, δὲν τελέψαμε ἀκόμα τὸ μεροκάματο ἀπάνω στὴ γῆς, πρέπει ἀκόμα πολὺ νὰ δουλέψουμε γιὰ νὰ σώσουμε τὴν ψυχὴ μας· καὶ νά, ἀπόψε, ἀδέρφια, πῆρα ἐγὼ τὴν ἀπόφαση.

Εἶπε, σάπασε πάλι καὶ ξανασήκωσε τὰ μάτια του στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ ἀπὸ πάνω του.

Ὁ Γιαννακὸς κι ὁ Κωσταντῆς εἶχαν ἀρχίσει νὰ ξεζαλιζοῦνται· τὸ κρασί πού 'χε ἀνέβει στὰ μυαλά τους, διακλαδίζονταν τώρα καὶ πότιζε ὄλο τὸ κορμί, σὰν ἕνας καλὸς στοχασμὸς. Ὁ Μιχαηλῆς ἄγγιξε τὸ γόνατο τοῦ Μανολιοῦ, σὰ νὰ 'θελε νὰ τοῦ πει: «Κι ἐγὼ μαζί σου!»

Ἦταν ὀλομόναχοι μέσα στὸ σκοτάδι, γλυκότερο ἦταν τὸ ἀεράκι πὸν φυσούσε, τ' ἄστρα κρέμουνταν ἀπὸ πάνω τους καὶ φώτιζαν ἀνάγρια τὰ τέσσερα πρόσωπά τους· μόλις ξεχώριζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο μέσα στὴ νύχτα.

Ὁ Μανολιὸς πῆρε κουράγιο, ξανάρχισε:

— Ὅταν ἤμουν δόκιμος στὸ μοναστήρι, εἶπε, πρὶ νὰ 'ρθεὶ ὁ ἄρχοντας Πατριάρχης καὶ νὰ μὲ ρίξει στὸν κόσμο, ὁ γέροντάς μου, ὁ πᾶτερ Μανασῆς — καλὴ του ὄρα, ἂν ζεῖ, ὁ Θεὸς ν' ἀγιάσει τὰ κόκαλά του, ἂν πέθανε! — μοῦ διηγῆθηκε μιὰ μέρα ἕνα περιστατικὸ πὸν ἔλαχε, λέει, σ' ἕνα φίλο του καλόγερο. Χρόνια εἶχα νὰ τὸ θυμηθῶ· μὰ ἀπόψε, ὁ Θεὸς ξέρει γιατί τὸ θυμῆθηκα·

ὄλο καὶ τριγυρνᾷ στὸ νοῦ μου... Νυστάζετε; ἔκαμε κόβοντας τὸ λόγο του, γιατί οἱ φίλοι του σάπαιναν καὶ δὲν ξεχώριζε καλὰ τὰ πρόσωπά τους στὸ σκοτάδι.

— Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! φώναξε ὁ Κωσταντῆς σὰ νὰ τρόμαξε· γιατί μᾶς τὸ λὲς αὐτό, Μανολιό;

— Ποτὲ ἡ ψυχὴ μας δὲν ἦταν τόσο ἄγρυπνη, Μανολιό, εἶπε κι ὁ Γιαννακός· μὴ μᾶς στενοχωρᾷς, λέγε!

— Ὁ καλόγερος λοιπὸν αὐτός, ὁ φίλος τοῦ γέροντά μου, ἔνα μεγάλο καημὸ εἶχε στὴ ζωὴ του: νὰ τὸν ἀξιώσει ὁ Θεὸς νὰ πάει στὸν Ἅγιο Τάφο νὰ προσκυνήσει. Γύριζε λοιπὸν τὰ χωριά, μάζευε ἐλεημοσύνες, κι ὕστερα ἀπὸ χρόνια, γέρος πιά, κατάφερε νὰ μαζέψει τριάντα λίρες, ὅσες χρειάζονταν γιὰ τὸ ταξίδι, ἔβαλε μετάνοια, πῆρε τὴν ἀδεια τοῦ ἡγουμένου καὶ κίνησε.

» Δὲν εἶχε καλὰ καλὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ μοναστήρι, καὶ βλέπει ἕναν ἄνθρωπο κουρελή, χλωμό, θλιμμένο, πὸν ἔσκυβε στὴ γῆς καὶ μάζευε χόρτα· ὁ ἄνθρωπος ἄκουσε τὸ ραβδί τοῦ καλόγερου στίς πέτρες, σήκωσε τὸ κεφάλι.

» — Ποῦ πᾶς, γέροντά μου; τὸν ρώτησε.

» — Στὸν Ἅγιο Τάφο, ἀδερφέ μου, νὰ προσκυνήσω. Νὰ κάμω τρεῖς γύρους στὸν Ἅγιο Τάφο καὶ νὰ προσκυνήσω.

» — Πόσα λεφτὰ ἔχεις;

» — Τριάντα λίρες.

» — Δῶσε μου ἐμένα τις τριάντα λίρες, γιατί ἔχω γυναίκα καὶ παιδιὰ καὶ πεινοῦνε. Δῶσε μού τες, καὶ κάμε τρεῖς φορὲς τὸ γύρο μου· κι ὕστερα πέσε, προσκύνησέ με.

» Ὁ καλόγερος ἔβγαλε τὸ σακούλι του μὲ τις τριάντα λίρες, τὸ 'δωκε στὸ φτωχό, ἔκαμε τὸ γύρο του τρεῖς φορὲς, κι ὕστερα ἔπεσε καὶ τὸν προσκύνησε. Καὶ γύρισε στὸ μοναστήρι του.

Ὁ Μανολιὸς ἔσκυψε τὸ κεφάλι, σάπασε· οἱ τρεῖς φίλοι δέχονταν ἀκόμα μέσα τους τὰ λόγια του καὶ σάπαιναν· ἡ καρδιά τους εἶχε ἀνασταταθεῖ.

Ὁ Μανολιὸς σήκωσε τὸ κεφάλι.

— Ἀργότερα ἔμαθα, εἶπε, πὸς ὁ καλόγερος αὐτὸς πού 'χε κινήσει γιὰ τὸν Ἅγιο Τάφο ἦταν ὁ ἴδιος ὁ γέροντάς μου, ὁ πᾶτερ Μανασῆς· μὰ ντράπηκε νὰ μοῦ τὸ μολοῆσει, ἀπὸ ταπεινοσύνη. Κι ἀπόψε, ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια, κατάλαβα ποιὸς ἦταν ὁ φτωχὸς πὸν συναπάντησε ἀπόξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι.

Ὁ Μανολιὸς σάπασε· ἡ φωνὴ του εἶχε ἀρχίσει νὰ τρέμει. Οἱ φίλοι ζύγωσαν τὸ Μανολιὸ ἀπάνω στὸ πεζούλι:

— Ποιὸς ἦταν; ρώτησαν μὲ ἀγωνία.

Κάμποση ὄρα ὁ Μανολιὸς δίσταζε· μὰ τέλος, ἡσυχα, σὰν

Ένας καρπός ώριμος πού πέφτει τη νύχτα σ' ένα περβόλι, έπεσε ό λόγος του:

— Ό Χριστός.

Οί τρείς σύντροφοι τινάχτηκαν· σά να πρόβαλε ξάφνου ανάμεσα τους, μές στο σκοτάδι, θλιμμένος, φτωχοντυμένος, κατατρεμένος από τούς ανθρώπους, με τά πόδια αίματωμένα από τη μεγάλη πορεία, πρόσφυγας, ό Χριστός. Ένωσαν ανάμεσα τους με τρόμο, με αναγάλλιαση, τήν άόρατη παρουσία. Κάμποση ώρα δέν μπόρεσαν να βγάλουν άχνα· τί μπορούσαν να πουν; πού να στραφούν; σέ ποιόν να μιλήσουν; Δέν έβλεπαν κανένα· όμως ποτέ σάμα δέν τούς φάνηκε τόσο σίγουρο, τόσο χεροπιαστό, όσο ό άόρατος αυτός, με ταπεινό σχήμα ανθρώπινο, ανάμεσα τους, άγέρας.

Πρώτος ό Γιαννακός άνοιξε τό στόμα, φώναξε, καρφώνοντας τό μάτι του μέσα στο σκοτάδι:

— Ποιός είναι; σά να χτύπησε κάποιος τήν πόρτα· ποιός είναι; ξαναφώναξε κι άπλωσε τό χέρι.

Τά φύλλα τής συκιάς κουνήθηκαν, γέμισε πάλι ή νύχτα μυρωδιά — από σπαρτά, από αγιόκλημα, από ώριμο σύκο. Κι ως άνασταν κι οί τέσσερεις βαθιά τη μυρωδιά τούτη, ένιωσαν να κατεβαίνει μέσα τους και να διακλαδώνεται, από τη φτέρνα στην κορφή, ή άόρατη παρουσία. Θυμήθηκαν όλοι, όταν ήταν άκόμα παιδιά κι ή καρδιά τους ήταν άκόμα άγνή, τόν ίδιο Άόρατο να μπαίνει μέσα τους και να κάνει κατοχή, τη Μεγάλη Πέμπτη, όταν μεταλλάβαιναν.

— Μανολιό, είπε ό Μιχελής, κι έκαμε ν' άγκαλιάσει τό φίλο του, μα κρατήθηκε· Μανολιό, από σήμερα, από τήν ώρα πού σέ είδα να προβαίνεις από τήν πόρτα του Άγα, δεμένος πιστάγκωνα, και πήγαινες ήσυχος, χαρούμενος, να σκοτωθείς για να σώσεις τό χωριό, ένιωσα πώς ένας άγέρας καινούριος, μιá παράξενη λάμψη σέ τριγυρίζει· σά να ψήλωσες, σά να λίγνεψες, σά να γίνηκες φλόγα. Άπό τη στιγμή εκείνη πήρα τήν άπόφαση: Όπου θά πās, θά 'ρθω· όπου με πās, θά πάω· ό,τι με προστάξεις, θά κάμω.

Σάπασε μιá στιγμή, σά να δίσταζε· μα εδύς, άποφασισμένος:

— Τώρα πού είδα, είπε σιγά, τόν πατέρα μου να τρώει, να πίνει και να νυστάζει, κατάλαβα πώς περισσότερο είμαι δεμένος μαζί σου, Μανολιό, παρά μαζί του. Δέ χρωστώ πιá ύπακοή σέ αυτόν, παρά σέ σένα.

Ό Γιαννακός κι ό Κωσταντής έκαμαν κι αυτοί να μιλήσουν, μα δέν μπόρεσαν· άρχισαν τά κλάματα.

Ή γυναίκα του Κωσταντή πρόβαλε στο κατάφλι, τούς άκουσε να κλαίνε, κούνησε τό κεφάλι της και μπήκε μέσα. Ό Μανολιός πήρε τό χέρι του Μιχελή και τό κράτησε σφιχτά ανάμεσα στα δύο του χέρια.

— Άδερφέ μου, είπε, είσαι πιό καλός, πιό άγνός, πιό κοντά στο Χριστό από μένα. Δέ σέ δέρνουν δαιμονικές φωνές έσένα, και βρίσκεις πιό άπλά και πιό σίγουρα τη στράτα. Ό,τι έγώ χρόνια παιδεύτηκα να φτάσω και δέν τό 'φτασα, έσύ τό φτάνεις μ' ένα ήσυχο, άλαχάνιαστο βήμα. Και ή θυσία ή δικιά σου έχει άξία μεγάλη· γιατί έχεις σπίτι άρχοντικό και πατέρα άρχοντα και πλούτη κι όνομα· έγώ δέν έχω τίποτα. Θυσιάζω στο Θεό τό τίποτα· κι όμως άκόμα βασανίζουμαι για να κάμω κι αυτή τήν τιποτένια θυσία. Όπως ό γέροντάς μου, ό πάτερ Μανασής, είχα κι έγώ, ό παρακεντές, σχέδια μεγάλα· δέ με χωρούσε τό μαντρί μου, δέ με χωρούσε τό χωριό, λαχτάριζα να μπώ, λέει, σ' ένα μεγάλο καράβι, να πάω στην άκρα του κόσμου, να βρώ τη λύτρωσή μου. Θαρρούσα πώς ό Άγιος Τάφος είναι μακριά πολύ, στην άκρα του κόσμου, και καταφρονούσα τό σβώλο αυτόν τής γής όπου μ' έριξε ό Θεός... Μα τώρα κατάλαβα· ό Χριστός είναι παντού, τριγυρίζει άπόξω από τό χωριό μας, χτυπάει τήν πόρτα μας, στέκεται και ζητιανεύει άπόξω από τήν καρδιά μας. Φτωχός, πεινασμένος, άστεγος είναι ό Χριστός στο πλούσιο τουτό κεφαλοχώρι, όπου ζούν και βασιλεύουν οί Άγάδες, οί Λαδάδες, οί παπα-Γρηγόρηδες. Φτωχός, κι έχει και παιδιά πού πεινούνε. Ζητιανεύει, χτυπάει τις πόρτες και τις καρδιές, και τόν διώχνουν από πόρτα σέ πόρτα, από καρδιά σέ καρδιά.

Σηκώθηκε άπάνω ό Μανολιός, μέσα στο σκοτάδι τό πρόσωπό του άστραψε.

— Άδέρφια, φώναξε, εμείς θά τόν περιμαζέγουμε, εμείς θά του άνοιξουμε τις πόρτες μας και τις καρδιές μας. Πρωτύτερα δέν τόν έβλεπα, δέν τόν άκουγα· τώρα τόν βλέπω και τόν άκούω. Προχτές τη νύχτα πού ανέβηκε ό Γιαννακός να με βρει στη μοναξιά μου, τόν άκουσα να με φωνάζει καθαρά, με τ' όνομά μου, και κατέβηκα στο χωριό. Θαρρούσα πώς με φώναζε για να πεθάνω· μα δέ με φώναζε γι' αυτό. Τό ξέρω τώρα γιατί με φώναζε· και πήρα άπόφαση.

Μιá φωνή άκούστηκε μέσα στο σκοτάδι, θά 'ταν του Κωσταντή:

— Τί άπόφαση, Μανολιό μου;

— Τί άπόφαση; έκαμε ό Μανολιός κι έμεινε λίγη ώρα συλλογισμένος. Πώς να τήν παραστήσω με τά λόγια; Δέν μπο-

ρῶ. Θαρρῶ μονάχα με τὴν πράξη, ἂν θέλει ὁ Θεός, θὰ μπορέσω. Ἀδέρφια, πῆρα ἀπόφαση ν' ἀλλάξω τὴ ζωὴ μου ὀλοτελα, ν' ἀπαρνηθῶ τὰ περασμένα, νὰ περμαζῶω τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὸ δρόμο. Θὰ πηγαίνω μπροστὰ με τὴν τρουμπέτα, σὰ σεΐζης του, καὶ θὰ φωνάζω. Τί θὰ φωνάζω, δὲν ξέρω. Οὔτε καὶ νοιάζομαι· δταν θ' ἀνοιξῶ τὸ στόμα μου, ὁ Χριστὸς θὰ βάλει τὰ λόγια ποὺ πρέπει στὴ γλώσσα μου. Ἀδέρφια, αὐτὴ τὴν ἀπόφαση πῆρα.

Σώπασε. Κάμποση ὥρα δὲν ἄκουγες στὴν αὐλὴ παρὰ τὸ βουερὸ θρόισμα ἀπὸ τὰ σκρόφυλλα. Μὰ σὲ λίγο σηκώθηκαν πάλι οἱ φωνὲς καὶ τὰ ρωτήματα.

— Κι ἐμεῖς, ἐμεῖς με τὸ γαῖδουράκι μας, με τίς πραμάτειες μας, με τίς ψιλκατζιδικες δουλειές μας; ρώτησε ὁ Γιαννακός.

— Ἐμεῖς με τὴ γυναίκα μας, με τὰ παιδιὰ μας, με τὸν καφενέ μας; ρώτησε ὁ Κωσταντῆς.

— Ἐγὼ δὲ ρωτῶ, εἶπε ὁ Μιχελῆς· πῆρα ἀπόφαση. Πρὶν νὰ ῥθω ἀπόψε νὰ σᾶς βρῶ, εἶχα πάρει ἀπόφαση: θ' ἀφήσω τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου.

Ὁ Μανολιὸς δὲ μιλοῦσε· στὸ ἀνάριο φῶς ποὺ ἔριχναν ἀπὸ πάνω τ' ἄστρα, ξεχώριζε τὰ πρόσωπα τοῦ Γιαννακοῦ καὶ τοῦ Κωσταντῆ σκυμμένα κατὰ τὸ πρόσωπό του νὰ ρωτοῦν ἀκόμα καὶ νὰ προσμένουν ἀπάντησι. Τί ν' ἀπαντήσῃ; Πῶς μποροῦσε νὰ πάρει ἀπόφαση γι' αὐτοὺς καὶ ν' ἀναστατώσει τὴ ζωὴ τους; Καθένας ἔχει τὴν ὥρα τῆς λύτρωσής του· μονάχα καθένας μόνος του μπορεῖ νὰ κρίνει καὶ ν' ἀποφασίσει τὸ πῶς καὶ τὸ πότε.

— Ἀδέρφια, εἶπε τέλος, σὰν τὸν καρπὸ τοῦ δένδρου εἶναι κι ἡ κάθε ἀπόφαση τοῦ ἀνθρώπου. Ἄργα, ὑπομονετικά, με τὸν ἥλιο, με τὴ βροχή, με τὸν ἀγέρα, ὁ καρπὸς ὠριμάζει καὶ πέφτει. Κάντε ὑπομονή, ἀδέρφια μου, μὴ ρωτᾶτε κανένα· θὰ ῥθει κι ἡ ὥρα ἢ βλογημένη ἢ δική σας — καὶ τότε πὰ δὲ θὰ ρωτᾶτε ἤσυχα, χωρὶς νὰ πονέσετε, θ' ἀφήσετε γυναίκα καὶ παιδιὰ καὶ γονιοὺς κι ἐμπόρια, θὰ ξεπουλήσετε ὄλα αὐτὰ τὰ μικρὰ μαργαριτάρια καὶ θὰ βρεῖτε τὸ Μεγάλο Μαργαριτάρι, τὸ Χριστό.

— Ἐσὺ μᾶς ἀνοίγεις τὸ δρόμο, Μανολιό, εἶπε ὁ Γιαννακός· θὰ ῥθω μαζί σου.

— Μὴ βιάζεσαι, Γιαννακό μου, εἶπε ὁ Μανολιὸς κι ἔσφιξε τὸ χέρι τοῦ ἀνυπόμονου φίλου· ἄσε με ἐμένα πρωτότερα νὰ πολεμήσω καὶ νὰ ὑποφέρω μοναχός μου.

— Δὲ θὰ φύγεις! ἔκαμε ὁ Κωσταντῆς κι ἄπλωσε τὸ χέρι, σὰ νὰ ἔθελε νὰ κρατήσῃ τὸ Μανολιό· δὲ θὰ μᾶς ἀφήσεις!

— Ποῦ νὰ πάω, Κωσταντῆ μου; Ξέχασες ποῦ βρῆκε τὸν

Ἄγιο Τάφο ὁ γέροντάς μου; Ὅποιος πολεμᾷ κι ὑποφέρει ἀπάνω σ' ἓνα σβωλαράκι γῆς, πολεμᾷ κι ὑποφέρει σὲ ἀλάκερη τὴ γῆς. Θὰ ἔμαι μαζί σας, πάντα! Ἐδῶ στὴ Λυκόβρουση καὶ στὸ βουνό, στὰ χώματά μας. Ἐδῶ ἔναι τὸ ἄλωνι μου· ἐδῶ με κατέβασε ὁ Θεός, ἐδῶ μοῦ παράγγειλε νὰ σταθῶ νὰ πολεμήσω. Ἐδῶ ἔναι ὁ δικός μου Ἄγιος Τάφος.

Ἡ γυναίκα πάλι τοῦ Κωσταντῆ πρόβαλε στὸ κατώφλι καὶ κάτι μουρμούρισε· ὁ Μανολιὸς σηκώθηκε, κοίταξε τ' ἄστρα.

— Ἀδέρφια, εἶπε, θὰ ἔναι πὰ μεσάνυχτα καὶ πρέπει ν' ἀνέβω στὸ βουνό· ἔχετε γειά, φεύγω.

— Κι ἐμεῖς θὰ φύγομε, εἶπε κι ὁ Γιαννακός· ἡ ἀδερφή μου, θαρρῶ, νύσταξε.

— Εἶναι περασμένα μεσάνυχτα, ἀποκρίθηκε ἐκεῖνη.

Χαιρέτησαν τὴν κυρὰ τοῦ σπιτιοῦ, πολέμησαν με γλυκὰ λόγια νὰ τὴ μαλακώσουν· λυποῦνταν τὸν Κωσταντῆ, ποὺ θὰ τὸν παρατοῦσαν τώρα ἀνυπεράσπιστο στὰ νύχια τῆς.

— Στὸ καλὸ, παιδιὰ, εἶπε κι ὁ Κωσταντῆς, προβοδάνοντάς τους ὡς τὴν ξάπορτα· ὁ Χριστὸς μαζί σας!

— Μήτε ψύλλος στὸν κόρφο σου, κακομοῖρη Κωσταντῆ... μουρμούρισε ὁ Γιαννακός, μόλις ἔκλεισε ἡ πόρτα.

Ἦσυχία, γλύκα ἀνοιξιὰτικη, τὸ χωριὸ κοιμόταν βαθιά, μακριὰ ἓνα σκυλι γάβγισε. Τ' ἄστρα κρεμάστηκαν ἀπάνω ἀπὸ τοὺς τρεῖς φίλους, σὰ σπαθιά.

Δὲ μίλησαν σὲ ὄλο τὸ δρόμο· τί νὰ ποῦν; τὰ ἔχαν πεῖ ὄλα.

Ὁλομόναχος, με γοργό, ἀνάλαφρο βῆμα, σὰ νὰ τὸν ἀναβάσταζαν πάλι ἀγγελικὲς φτέρουγες, πῆρε ὁ Μανολιὸς τὸν ἀνήφορο.

ΤΗΝ ΩΡΑ ΠΟΥ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΜΠΕΡΔΕΜΕΝΟΙ ΣΤΑ πάθη τους, σκότωναν και σκοτώνουνταν, δέρναν και δέρνουνταν, ή μοχτοῦσαν ν' ἀνηφορίσουν στὸν οὐρανό, τὰ στάχνα ἤσυχια, σίγουρα, μέστωναν, ψώμωναν, γέμιζε τὸ κεφάλι τους σιτάρι κι ἔγερναν στὴ γῆς τὸ λαιμό τους νὰ θεριστοῦν.

Κεφαλοδέθηκαν οἱ κοπέλες μὲ ἄσπρες μπολίδες, νὰ μὴν τις κάψει ὁ ἥλιος, φούχτωναν τὰ δρεπάνια τους καὶ ξεχύθηκαν χαράματα στὸν κάμπο. Εἶχαν κιόλα ξεχάσει τὸν κίντυνο ποὺ πέρασε ἀπάνω ἀπὸ τὸ χωριό τους, σιγοκουβέντιαζαν γιὰ τὴ χήρα, καὶ γελοῦσαν καὶ κοκκίνιζαν κι ἀγρίευαν φέρνοντας στὸ νοῦ τους τὸ σεῖζη, ποὺ τὸν εἶχαν δεῖ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ νὰ κρέμεται στὸν πλάτανο, μισόγυμνος καὶ κουτσοσυρεμένος. Φυσοῦσε ἀγέρας, καὶ τὸ φριχτὸ ψοφίμι καμπάνιζε τρίζοντας κι εἶχε βγαλμένη ἔξω κατάπλαβη τὴ γλώσσα του καὶ τὴ δάγκανε.

Μὰ γλύκαινε τὸ πρόσωπό τους, δταν ἔφερναν στὸ νοῦ τους τὸ Μανολιό. Οἱ μάνες τους, γυρίζοντας τρεχάτες ἀπὸ τὴν πλατεία, κυνηγημένες ἀπὸ τὸν Ἄγά, στοροῦσαν καὶ δὲν ἀποχόρταιναν, πῶς πρόβαλε στὴν πόρτα τοῦ Ἄγα, περήφανος, ὁμορφος καὶ ξανθὸς σὰν ἀρχάγγελος — κι αὐτὸ ποὺ λέν οἱ κακὲς γλώσσες πῶς τάχατε ἔβγαλε λέπρα στὸ πρόσωπο, ψέματα, καλέ, ψέματα, τὸ πρόσωπό του ἔλαμπε ἑφτακάθαρο σὰν τοῦ ἡλίου.

Μπήκαν στὰ σπαρμένα κι ἄρχισαν νὰ παίζουν πιτῆδεια τὸ δρεπάνι, σὰ νὰ κυνηγοῦσαν καὶ ν' ἀγκάλιαζαν χέρωναν φουχιτιὲς φουχιτιὲς τ' ἀστάχνα, τὰ ἔκαναν ἀγκαλιὲς καὶ τὰ σώριαζαν πίσω τους δεμάτια. Καὶ δῶς' του νὰ κακαρίζουν καὶ νὰ πετοῦν λόγια πειραχτικά γιὰ τοὺς λεβέντες τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ τερερίζουν

τὰ κουσοῦρια τους — τοῦτος καμπούριζε, ἐκεῖνος ἦταν στραβοπόδης, ὁ ἄλλος τσεύδιζε... Καὶ τὰ πιὸ πολλὰ κουσοῦρια τὰ ἔχε αὐτὸς ποὺ πιὸ πολὺ, κρυφὰ μέσα τους, λαχτάριζαν.

Βγήκαν κι ἡ γυναῖκα τοῦ Παναγιώταρου μὲ τις δυὸ θυγατέρες της, τὴν Πελαγιά καὶ τὴ Χρυσούλα, νὰ θερίσουν κι αὐτὲς τὸ φτωχικὸ χωραφάκι τους. Μακροτέμπλα, μὲ πικραμένο στόμα, ἀγουρογερασμένη, εἶχε τυλιχτεῖ ἡ δύστυχη γυναῖκα, σὰ χήρα, μὲ μαύρη μπολίδα, καὶ πήγαινε μπροστά, κατακουρασμένη κι ἀμίλητη. Γιατί νὰ γεννηθεῖ, τί κακὸ ἔκαμε στὸ Θεὸ καὶ τὴν παιδεύει τόσο; Καὶ τί κακὸ ἔκαμε κι ὁ ἄντρας της, νὰ καταντήσῃ μπεκρῆς, ἄσωτος καὶ μπαίγνιο τοῦ χωριοῦ; Αὐτὸς ὁ φιλότιμος λεβέντης, ὁ λιγομίλητος, ὁ δουλευταράς, ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὴν πόρτα της κι ἔτρεμε, καὶ ποῦ νὰ σηκώσει μάτια νὰ τὴ δεῖ! Αὐτὴ νοικοκυροπούλα, αὐτὸς φτωχούλης· μὰ μιὰ μέρα τὸν κάλεσε ὁ συχωρεμένος ὁ κύρης της: «Παναγιώταρε, τοῦ κάνει, μοῦ ἄρσεις; εἶσαι φτωχός, μὰ δουλευτῆς καὶ τίμιος; ξέρω πῶς ἀγαπᾷς τὴν κόρη μου, πᾶρ' τη, μὲ τὴν εὐκὴ μου!» Καὶ τὴν πήρε· ὅλα πήγαιναν καλά, ἴσαμε τὴν ἀναθεματισμένη ὥρα ποὺ πρόβαλε ἡ χήρα μπροστά του!

— Ἀνάθεμά τη, μουρμούρισε, ἡ σκύλα αὐτὴ μ' ἔκαψε... Θέ μου, μπορεῖς ν' ἀκούσεις τις τίμιες γυναῖκες; Ἄκουσέ με· ρίξε τη στὴν Κόλαση νὰ καίγεται μαζί μὲ τὸν Ἰούδα!

Μὰ ὡς λόγιασε τὸ ὄνομα αὐτό, ἀνατρίχιασε· σὰ νὰ ἔκανε εὐκὴ στὸ Θεὸ νὰ μὴ χωρίσει ὁ ἄντρας της ἀπὸ τὴ χήρα μῆτε στὴν Κόλαση. Σταμάτησε τρομαγμένη.

Πίσω της οἱ δυὸ θυγατέρες της, στρουμπουλές, μελαχρινές, πιπεράτες, μὲ ἄδρὸ μαῦρο χνούδι στὰ μάγουλα καὶ στὸ ἀπάνω χεῖλι, μυρίζοντας ἰδρώτα, κουτσομπόλευαν καὶ χασκαρίζαν.

— Κάτι πάλι ἔβαλε στὸ νοῦ της ἡ γριά, κοίτα πῶς σταμάτησε, ξυλιασμένη! εἶπε ἡ πιὸ μικρὴ, ἡ Χρυσούλα.

— Βάνω στοίχημα, τὴ χήρα θυμήθηκε πάλι! εἶπε ἡ Πελαγιά, κι ἄρχισαν πάλι κι οἱ δυὸ νὰ χαχαρίζουν.

Ὁ γερο-Λαδᾶς πέρασε σκυφτός, συλλογισμένος, ξυπόλυτος· στράφηκε, τις εἶδε, ἔμπαιναν πιά στὸ χωραφάκι τους κι εἶχαν κατεβάσει ἀπὸ τὸν ὄμο τὰ δρεπάνια.

— Αὐτὸ ἔναι τὸ χωράφι σας, δὲν ἔχετε ἄλλο; ρώτησε τὴ γριά.

— Αὐτὸ ἔναι, κύρ Λαδᾶ μου· τ' ἄλλα πουλήθηκαν, πᾶνε... ἀποκρίθηκε ἡ γριά κι ἀναστέναξε.

Ὁ γερο-Λαδᾶς ἔριξε μιὰ ματιὰ στὸ χωράφι, τὸ μέτρησε μὲ τὸ νοῦ του, λογάριασε τί καρπὸ θὰ βγάλει, κούνησε τὸ φτενό,

μαδημένο κεφάλι του και τράβηξε πέρα. Σούριζαν ακόμα σαν δχιές μέσα του οι βρισιές του Παναγιώταρου· κάθε μέρα τις ξεφερνε στο νοῦ του και κάθε μέρα δρκίζονταν να του φάει τὸ χωράφι πὸν τοῦ ἀπόμεινε και τὸ ἀμπέλι: «Νὰ σὲ μάθω ἐγώ, ἀφιλότιμε, τί θὰ πεί φιλότιμο· τί θὰ πεί Λαδᾶς.»

Τράβηξε παραπέρα, κοντοστεκουνταν σὲ κάθε χωράφι, ἔκανε μέσα του λογαριασμούς· ἔτσι ἔβγαине κάθε χρόνο στὸ θέρος κι ἔκανε ἐπιθεώρηση· ὕστερα, στὸν τρύγο· παραῦστερα, στὸ λιομάζωμα. Τὸ μυαλό του ἦταν κατάστιχο και κατάγραφε τί καρπό, τί κρασί, τί λάδι θὰ σοδειάσει ἀπάνω κάτω ὁ κάθε χωριανός, κι ἂν θὰ μπορέσει νὰ βγάλει πέρα τὴ χρονιά γιὰ θὰ βρεθεῖ στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ δανεικά· κι ὑπολόγιζε ὁ γερο-Λαδᾶς ἂν πρέπει νὰ δανείσει, και πόσα νὰ δανείσει, και τί διάφορο νὰ πάρει τοῦ καθενός.

Ἔτσι κάθε χρόνο· μὰ ἐφέτο βγήκε ὁ γερο-Λαδᾶς στὴν ἐπιθεώρησή του πιδ ἄρπαχτονύχης. Ἄπὸ τὴ μέρα πὸν γλίτωσε ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ χάρου, τὸν εἶχε πιάσει λύσσα νὰ φάει ὅσα μπορεῖ χωράφια κι ἀμπέλια και λιόφυτα, νὰ στοιβάξει ὅσο μπορεῖ πιδ πολλές λίρες στὰ σεντούκια, νὰ προλάβει· και νὰ σφιξει ἀκόμα πιδ πολὺ τὸ ζωνάρι, νὰ μὴν τρώει — ἔκοψε ἀπὸ χτὲς και τὸ προσφαί του, τίς ἐλιές — νὰ μὴν πίνει παρὰ νεράκι τοῦ Θεοῦ και νὰ μὴν ντύνεται και νὰ καταξοδιάζεται ἄδικα. «Καιρὸ δὲν ἔχουμε, κυρα-Πηνελόπη μου, ἔλεγε στὴν πεθαμένη συντρόφισσά του, κάθε στιγμή μπορεῖ νὰ πεθάνουμε, πρέπει νὰ βιαστοῦμε· τί λὲς και τοῦ λόγου σου, κυρα-Πηνελόπη μου;»

— Μωρέ, ὅλα θὲς νὰ τ' ἀρπάξεις, γερο-Λαδᾶ μου; Τί θὰ τὰ κάνεις; τί θὰ πάρεις μαζί σου; μιὰ πήχη πανί· ἄσε τὸ λοιπὸν και τοὺς φτωχοὺς νὰ φάνε!

Στράφηκε νευριασμένος ὁ γερο-ἄρπαχτονύχης κι εἶδε μπροστά του τὸν ἄρχοντα Πατριαρχέα, παχύ, καλοθρεμμένο, κατακόκκινο, και φοροῦσε μιὰ φαρδιά ψάθινη καπελαδούρα, μὲ ἄσπρη γάζα πὸν τοῦ κατέβαινε στὸ σβέρκο, νὰ μὴν τοῦ φουντώσει τὸ αἷμα ἢ πύρα τοῦ ἥλιου. Πήγαινε κι αὐτὸς στὰ σπαρμένα του, νὰ σταθεῖ ἀπάνω ἀπὸ τίς θερίστρες, νὰ τὸν βλέπουν, νὰ μὴ σταματάει τὸ δρεπάνι, και συνάμα νὰ τίς καμαρώνει κι αὐτὸς, ἔτσι πὸν σκύβουν και τρουλώνουν τοὺς πσινοὺς τους και μισανοίγουν τὰ ἰδρωμένα στήθη. Και νὰ τοὺς πετάει κάπου κάπου και κανένα λογάκι, νὰ τίς ἀγκρίζει, νὰ ἀγκρίζεται κι αὐτὸς.

Ἄ γερο-Λαδᾶς τὸν κοίταξε, πνίγουνταν ἀπὸ τὸ κακό του, μὰ δὲ μίλησε.

Ἄρχοντας Πατριαρχέας σκοῦσε στὰ γέλια βλέποντας τὸ

φτενό, πεινασμένο μουσοῦδι τοῦ γερο-ἐξηνταβελόνη και τὰ κουρελιασμένα κοντοβράκια του πὸν κρέμουνταν.

— Θαρρῶ καλά σου τὰ ἴψαλε ὁ ἀρκουδάνθρωπος ὁ Γυσοφᾶς στὸ μπουντροῦμι, εἶπε πάλι γιὰ νὰ τὸν διαολίσει.

— Και τὴν ἀφεντιά σου καλά τὴ στόλισε, θαρρῶ, σουρίξε ὁ γερο-Λαδᾶς· γιὰ μᾶς και ξέχασες;

— Γιὰ τὸ ἀρχοντογούρουνο θὲς νὰ πείς; Τί νὰ σου πῶ, βρὲ ἀδερφέ, ὅσο τὸ συλλογίζουμαι, τόσο μοῦ φαίνεται πὸς βάρεσε διάνω ὁ ἀφιλότιμος... Μωρέ, θὰ τὸ πιστέψεις; Ἄπὸ τὴ στιγμή πὸν βγήκα ἀπὸ τὸ μπουντροῦμι, ἔχω μιὰ ὄρεξη διαολεμένη, τρώω, τρώω, τὸ Λενιὸ δὲν προφταίνει νὰ μοῦ σφάζει ὄρνιθες, ὁ Νικολιὸς νὰ μοῦ κουβαλάει ἀρνάκια τοῦ γάλακτος και τυριά, ὁ περιβολάρης μου φροῦτα και τζετζεβατικά... Δὲ χορταίνο, μωρὲ Λαδᾶ μου· μὰ μήτε και θέλω νὰ χορτάσω· κι ἂν χορτάσω και καμιά φορά, κάνω μιὰ γαργάρα πὸν μοῦ ἴδωκε ὁ παπα-Γρηγόρης — ἄς εἶναι καλά, τρώει κι αὐτὸς! — κάνω ἐμετό, ἀδειάζω και ξαναρχίζω. Κατάλαβες;

— Κατάλαβα, ἀποκρίθηκε ὁ γερο-Λαδᾶς κι ἔφτυσε. Τὰ σκουλήκια προβαίνουν τὰ κεφαλάκια τους ἀπὸ τὸ χῶμα, σὲ καμαρώνουν νὰ παχαίνεις, νὰ ξιγκώνεις, νὰ γεμίζεις, και λέν: «Τί γλέντι ἔχει νὰ γίνε!» Γεμίζεις ἐσύ, ἀδειάζω ἐγώ, ὁ διάολος θὰ μᾶς πάρει και τοὺς δύο!

Εἶπε, ἔφτυσε πάλι και τράβηξε παραπέρα.

Σκορπισμένοι στὸν κάμπο οἱ ραγιάδες κι οἱ ραγιαδοπούδες θέριζαν, κι ὥστόσο ὁ Ἄγας, κλειδωμένος στὸ κονάκι του, δὲν ξεπόρτιζε· πότε πηγαινόρχουνταν στὸν ὄντα και σκόνταφτε και καταγκρεμνίζονταν στουπί στὸ μεθύσι, πότε δὲν ἔτρωγε, δὲν ἔπινε, μόνο κάθουνταν διπλοπόδι στὴ μαξιλάρα του, κάπνιζε τὸ τσιμπούκι του και συλλογίζονταν τὸν ψεύτη τοῦτον κόσμο, και συνεπαρμένος ἀκολουθοῦσε τὸν καπνὸ ν' ἀναβαίνει ἀπὸ τὸ τσιμπούκι, νὰ δαχτυλιδώνεται στὸν ἄγερα και νὰ χάνεται. Μὰ ἔνα πρῶι σηκώθηκε, ντύθηκε, φώναξε τὴ γρια-καμπούρα:

— Στῶσε, μωρή, τὴ φοράδα, βάλε στὸ ταγάρι μου ψωμί και κρέας, βάλε και μιὰ μπουκάλα ρακή, θὰ πάω στὸ Μεγάλο Χωριό, θὰ πάρω τὴ μηχανὴ τοῦ διαόλου, θὰ πεταχτῶ ὡς τὴ Σμύρνη. Ἔχε τὸ νοῦ σου στὸ σπίτι, ψυχὴ νὰ μὴν πατήσῃ μέσα, και νὰ μὴ μάθει πὸς λείπω· ἄλλιῶς, κακομοίρα, σὰ γυρίσω θὰ σοῦ κόψω και σένα τὴ μύτη και τ' αὐτιά και τὴν καμπούρα, τὸ ἀκοῦς;

— Τὸ ἀκούω, Ἄγά μου, πήγαινε στὰ ἑπτὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ! ἀποκρίθηκε ἡ γρια-Μάρθα.

Καὶ μέσα της χιχίρισε: «Θὰ πάει νὰ μοῦ κουβαλήσει πάλι κανένα σμυρναϊκο Γιουσουφάκι, ὁ ἀναθεματισμένος!»

Νύχτα πιά, γιὰ νὰ μὴν τὸν δεῖ κανένας, ὁ Ἄγας καβαλίκεψε καὶ βγήκε κλεφτάτα ἀπὸ τὸ χωριό.

— Μωρέ, τόσες μέρες καὶ νὰ μὴν τὸ κόψει τὸ ξερό μου! Νὰ στὰ μάτια μου! μουρμούρισε κι ἔδωκε μιὰ μούντζα στὸ μοῦτρο του.

Σὲ λίγες μέρες ὁ θέρος πῆρε τέλος, στοίβαξαν τὶς θημωνιές στ' ἄλωνα οἱ χωριανοὶ κι ἄρχισαν ν' ἄλωνίζουν, νὰ λιχνίζουν καὶ νὰ κουβαλοῦν τὴ σοδειὰ στὰ σπίτια τους. Κουβάλησε ὁ Παναγιώταρος τὴ σοδειὰ του ὅλη στὸ μύλο, τὴν ἄλεσε, τὴν πῆγε σπίτι του κι ἔβαλε τὴ γυναίκα του καὶ τὶς κόρες του νὰ ζυμώσουν, νὰ φουρνίσουν, κι ὕστερα πῆρε τὸ πιστόλι του, στάθηκε στὴ μέση τῆς αὐλῆς κι ἄρχισε νὰ πυροβολοῦε στὸν ἀγέρα. Εἶχε μαθευτεῖ πὼς ὁ Ἄγας ἔλειπε, δὲ φοβόταν πιά κανέναν ὁ Παναγιώταρος, ξετρύπωξε τὸ πιστόλι ἀπὸ τὰ δοκάρια, ὅπου τὸ ἔχε παραχωμένο, κι ἄρχισε νὰ πυροβολοῦε καὶ νὰ φωνάζει στὴ γυναίκα του καὶ στὶς κόρες του:

— Ὁξὼ! Ὁξὼ! Φευγάτε, πηγαίνετε ὅπου διάολο θέτε, θέλω ν' ἀπομείνω μοναχός!

Μπήκαν στὴ μέση οἱ γειτόνισσες, ἔπεσαν στὰ πόδια του καὶ τὸν παρακαλοῦσαν, ἡ γυναίκα κι οἱ κόρες του ἔκλαιγαν. Μὰ αὐτὸς ὀλοένα καὶ φρένιαζε, φώναζε: «Ὁξὼ! Ὁξὼ!» Τὶς ἄρπαξε ἀπὸ τὰ μαλλιά, τὶς πέταξε ὄξω ἀπὸ τὸ σπίτι, διπλομανταλώθηκε, ἔβγαλε μιὰ νταμιζάνα ρακὴ ἀπὸ τὸ κελάρι, ἔβγαλε καὶ τὰ λουκάνικα πού ἔχε φυλάζει γιὰ μεζέ, ἀράδιασε καὶ τὰ ζεστὰ ψωμιὰ γύρα του καὶ ξάπλωσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐλιά, στὴ μέση τῆς αὐλῆς του.

Ἔπινε, ἔτρωε, ἔπαιρνε κάπου κάπου τὸ πιστόλι, πυροβολοῦσε, κι ὕστερα ἔπερτε ἀνάσκελα, μισόγυμνος, κι ἔδινε μὲ τὰ πόδια του καὶ μὲ τὰ χέρια του μουντζες στὸν οὐρανό: «Νὰ σου, κερατά! φώναζε· νὰ σου, κερατά!» Καὶ ξανάρχιζε πάλι νὰ τρώει καὶ νὰ πίνει.

Μέρες καὶ νύχτες τὸν ἄκουγαν οἱ γειτόνοι νὰ μουγκρίζει καὶ νὰ πυροβολοῦε, πότε νὰ τὸ ρίχνει στὸ τραγοῦδι. Μὰ ὅσο πήγαινε ἡ φωνὴ του βράχνιαζε, οἱ πιστολιές λιγόστευαν, κι ἀπὸ μιὰ τρύπα, πού ἔχε ἡ πόρτα του, οἱ γειτόνοι ἔβαλαν μιὰ μέρα τὸ μάτι

καὶ κοίταξαν· ὀλόγυμνος, μὲ τὰ κόκκινα γένια πηγμένα ἀπὸ τὸν ἑμετό, κείτονταν ἀνάσκελα καὶ μούντζωνε τὸν οὐρανὸ κι οὐρλιαζε καταβραχνιασμένος: «Νὰ σου, κερατά! Νὰ σου, κερατά!»

Τὴν ἄλλη μέρα δὲν ἄκουσαν πιά τίποτα· παρὰ μονάχα τὸ πρῶι μιὰ πιστολιά, κι ὕστερα σιγανὰ μουγκρητὰ κι ἀναστενάγματα, καὶ τέλος βαριά σιωπὴ. Οἱ γειτόνισσες μαζώχτηκαν ὀμπρὸς ἀπὸ τὴν πόρτα του, κοίταξαν ἀπὸ τὴν τρύπα· πεσμένος μπρούμυτα μέσα στοὺς ἑμετούς, τὰ ξεροκόμματα, τὰ ψωμιὰ καὶ τὰ ὄδρα του, κείτονταν ὁ Παναγιώταρος ἀκίνητος.

— Νὰ σπάσουμε τὴν πόρτα, πρότεινε ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης. Ἄν πεθάνει, θὰ βρωμήσει καὶ θὰ πλακώσει ἀρρώστια τὸ χωριό.

— Νὰ ρωτήσουμε πρῶτα τὸν παπα-Γρηγόρη, πρότεινε ὁ κεντηλανάφτης κι ἔφυγε τρεχάτος.

— Νὰ σπάσετε τὴν πόρτα του, θὰ ἔχει παραδώσει τὴν ψυχὴ του στὸ Σατανά, καὶ θάψετε τον, ἐγὼ δὲν ἀνακατεύομαι! ἔβγαλε κρίση ὁ παπα-Γρηγόρης, πὸ δλο ἀναμασοῦσε καὶ δὲν μποροῦσε νὰ χωνέψει τὰ ὄσα τοῦ ἔχε ψάλει ὁ Γυψοφᾶς στὸ μουντροῦμι.

Ἐτρεξαν κι ἡ γυναίκα του κι οἱ κόρες του, ἔσπασαν τὴν πόρτα. Ἀνασήκωσαν ἀπὸ τὶς βρῶμες τὸν Παναγιώταρο, ἦταν χλωμὸς τοῦ θανατᾶ, εἶχε ἀπομείνει ὁ μισός, θὰ ἔχε κυλιστεῖ ἀπάνω στὰ σπασμένα γυαλιὰ κι ἦταν γεμάτος πληγές· μὰ ζοῦσε ἀκόμα. Ἡ γυναίκα του τὸν ἔπλυνε ὀπως πλύνουν τ' ἄλογατα, κουβαλοῦσαν οἱ κόρες του νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ τὸ χυναν ἀπὸ πάνω του μὲ τοὺς κουβάδες. Συνήφερε λίγο, ἄνοιξε τὰ μάτια· εἶδε γύρα του τὶς γυναῖκες, ἀγρίεψε.

— Ὁξὼ! Ὁξὼ! φώναζε καὶ χίμηξε καμπουριάζοντας νὰ βρεῖ τὸ πιστόλι.

Μὰ δὲν εἶχε πιά ἀνάκαρα καὶ γκρεμίστηκε χάμω.

Τὸν σήκωσαν, τὸν ἔβαλαν μέσα, τὸν ξάπλωσαν στὸ στρώμα του· ὁ Ἀντώνης ὁ κουρέας πρότεινε νὰ τοῦ πάρει κοφτὲς βεντουζες, μὰ οἱ γειτόνισσες δὲν τὸν ἀφήκαν.

— Τί αἷμα νὰ τοῦ πάρεις, βρέ Ἀντώνη; Αὐτὸς εἶναι ἄσπρος σὰν τὸ κερί... Νὰ φωνάξουμε τὴ γρια-Μανταλένια, αὐτὴ θὰ τοῦ ξορκίσει τὸ δαίμονα πὸ μπήκε μέσα του.

Ἐνας πιτσιρικός ἔβαλε τὰ πόδια του στὶς πλάτες, ἔφυγε νὰ βρεῖ τὴν ξορκίστρα.

Ὡστόσο μιὰ γειτόνισσα πρότεινε νὰ τοῦ κάμουν μιὰ λεμονάδα ξινή, μιὰ ἄλλη νὰ τοῦβάλουν πυρωμένη κεραμίδα στὴν κοιλιά, καὶ μιὰ γριά νὰ τοῦ φτύσουν ὄλες ἀπὸ τρεῖς φορές, νὰ

φοβηθεὶ ὁ δαίμονας νὰ φύγει.

Μὰ ὥσπου νὰ πάρουν ἀπόφαση, νὰ σου καὶ καταφτάνει ἡ γρια-Μανταλένια, σβέλτα, κεφάτη, μὲ τὰ γιατροσόφια τῆς· τρία σακουλάκια, τὸ ἕνα, τὸ ἄσπρο, γεμάτο λογιῆς λογιῆς μυριστικὰ βοτάνια, τὸ ἄλλο, τὸ μαῦρο, σκόνες καὶ μπουκαλάκια, τὸ τρίτο, τὸ γαλάζιο, κουκιὰ μαῦρα, πράσινα σπασμένα γυαλιά, κατράμι, ἕνα μεγάλο κομμάτι τίμιο ξύλο, λουλούδια ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο καὶ τὸ κοκαλάκι τῆς νυχτερίδας.

Ἔσκυψε, εἶδε μὲ προσοχὴ τὸν Παναγιώταρο, κούνησε τὸ κεφάλι, πῆρε στὴ γωνιά τῆ γυναίκα του.

— Πολλὰ βασανίζεσαι, Παναγιωτάραινά μου, τῆς εἶπε σιγά, ἡ καρδιά μου σὲ καίγεται... Αὐτός, παιδί μου, δὲν εἶναι ἄνθρωπος, εἶναι θεριό· τώρα ἔχασε μιὰ στιγμή τῆ δύναμή του καὶ μαλάκωσε, μὰ ἐδὺς ὡς πάρεي πάλι ἀπάνω του, θὰ ξαναρχίσει τὰ ἴδια καὶ χειρότερα· τέτοιος ἦταν κι ὁ μακαρίτης ὁ ἄντρας μου, μὰ δόξα σοι ὁ Θεός, τὸν πῆρε ὁ διάολος... Ἔχω ἕνα λόγο νὰ σοῦ μπιστευτῶ, μὰ νὰ μοῦ ὀρκιστεῖς πὼς θὰ τὸν κρατήσεις μυστικό· μήτε ὁ Θεός δὲν πρέπει νὰ τὸν ἀκούσει!

— Σοῦ τ' ὀρκίζουμαι, εἶπε ἡ δύστυχη γυναίκα, πὺ ἄρχισε νὰ τρέμει.

— Κοίτα ἐδῶ, τῆς εἶπε ἡ γριά καὶ τῆς ἔδειξε τὸ μαῦρο σακουλάκι· ἐδῶ ἔχω μιὰ σκόνη θαματοουργή· ἂν τοῦ τῆ δώσουμε, σὲ λίγες μέρες, ἤσυχα, χωρὶς πόνους, θὰ τὰ κακαρώσει. Τί λές; Γλιτώνεις, κακομοίρα! Γλιτώνει κι αὐτός ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες.

— Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, μὴν τὸ ξαναπεῖς! φώναξε ἡ δύστυχη.

— Ὅπως ἀγαπᾷς, εἶπε ἡ γριά σηκώνοντας τοὺς ὄμους· ἐγὼ γιὰ τὸ καλὸ σου πολεμῶ, μὰ σὰ δὲ θές...

Ἔχασε νευριασμένη τὸ μαῦρο σακουλάκι στὸν κόρφο τῆς, ἔβγαλε τὸ ἄσπρο μὲ τὰ βοτάνια κι ἄρχισε τὰ γιατροσόφια. Ἔβρασε βοτάνια, τὸν πότισε, πῆρε λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς Παναγιάς, τὸ ἀνακάτεψε μὲ πιπέρι, τὸν ἔτριψε, ὕστερα τῆς εἶπαν γιὰ τὴν κεραμίδα, ἔβαλε λοιπὸν καὶ μιὰ πυρωμένη κεραμίδα στὴν κοιλιά του. Πῆρε ὕστερα ἀπὸ τὸ γαλάζιο σακούλι τὸ κατράμι, τὸ ἴλωσε καὶ χάραξε ἕνα σταυρὸ στὸ κατῶφλι τῆς ξάπορτα. Κι ὕστερα ἔβγαλε ὄλους ἀπὸ τὴν κάμαρα, ἔκλεισε τὴν πόρτα, ζύγωσε τὸν Παναγιώταρο, τὸν ἔφτυσε τρεῖς φορὲς καὶ τὸν φασκέλωσε:

— Στὸ διάολο νὰ πᾶς, Ἰούδα!

Βγήκε ἔξω.

— Μὴν τὸν πειράξετε, εἶπε, τοῦ διάβασα τὴν εὐκὴ· σὲ τρεῖς μέρες θὰ ἔναι περδίκι.

Πῆρε γιὰ πλερωμὴ τὰ ξεροκόμματα τὰ ψωμιὰ πὺ ἦταν σκορπισμένα στὴν αὐλὴ καὶ μιὰ πήχη λουκάνικο πὺ κρέμουνταν ἀκόμα στὴν ἐλιά, σταυροκοπήθηκε κι ἔφυγε.

«Θερίᾳ ἀνήμερα εἶναι οἱ ἄντρες, ἀνάθεμά τους! μονομιλοῦσε καὶ πήγαινε· ἔ, καὶ νὰ μ' ἄφηναν, θὰ τοὺς ἔδινα ἀράδα ἀπὸ τὰ σκονάκια πὺ ξέρω, νὰ πήγαιναν στὸ διάολο!»

Τῆ στιγμῆ πὺ ἔβανε τὸ κλειδί ν' ἀνοίξει τὴν πόρτα τῆς, περνοῦσε ὁ Γιαννακὸς μὲ τὸ γαῖδουράκι του, βιαστικός καὶ κατσοφιασμένος.

— Ἔ, ἔ, στάσου δά, τοῦ φώναξε, νὰ σὲ δοῦμε καὶ λίγο, Γιαννακό! Τί γίνεται ὁ προκομμένος ὁ ἀνιψιός μου; Μωρέ, δὲν τὸν λυπᾷστε; Τοῦ σηκώσατε τὰ μυαλά, καὶ τώρα κάθεται ὀλομόναχος στὸ βουνό, σὰν τὸν κοῦκο, καὶ διαβάζει, λέει, Εὐαγγέλιο... Ἄκους ἐκεῖ! Εὐαγγέλιο... Ἄντι νὰ κάνει παιδιὰ μὲ τὸ Λενιό...

— Αὐτὸ ἔναι τὸ σπολλάτη, γρια-Μανταλένια; ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς φουρκισμένος. Μωρέ, δὲ βρέθηκε ἕνας ἄνθρωπος νὰ πέσει νὰ τοῦ φιλήσει τὰ πόδια; Νὰ χαθεῖτε, παλιόγεροι, παλιόγριες, παλιομαϊμοῦδες!

Μὰ ἡ γριά, πὺ εἶχε πιά δρασκελίσει τὸ κατῶφλι τῆς, ἔδωκε ἕνα σάλτο, πετάχτηκε ἔξω.

— Μωρέ, δὲ θ' ἄρρωστήσεις μιὰ μέρα, τοῦ φώναξε, νὰ πέσεις στὰ νύχια μου; Νὰ βγάλω τὸ ἄχτι μου!

Κι ἔκλεισε τὴν πόρτα χαχαρίζοντας.

Μὰ πὺ νὰ στραφεῖ ὁ Γιαννακὸς, νὰ πιάσει καβγά μὰζι τῆς! Ὁ νοῦς του ἦταν στὴ Σαρακήνα, ἀπ' ὅπου εἶχε, τώρα νά, περάσει, κι εἶχε πιαστεῖ ἡ καρδιά του. Μερικὰ σπιτάκια εἶχαν χτιστεῖ, μὰ δὲν εἶχαν ξυλικὴ νὰ τὰ στεγάσουν. Τὰ παιδιὰ, γλωμά, ἀδύνατα, κάθονταν ἀπόξω ἀπὸ τὶς σπηλιές, χωρὶς δύναμη νὰ παίξουν· κάθονταν σοβαρά, συλλογισμένα, σὰν τοὺς γέρους, καὶ κοίταζαν κάτω τὸν καρπισμένο κάμπο καὶ τὶς κοπέλες μὲ τὶς ἄσπρες μπολίδες πὺ θέριζαν. Μερικὲς γυναῖκες μάζευαν χόρτα, ἄλλες ἀναβαν φωτιά, μὰ λάδι δὲν εἶχαν, ψωμί δὲν εἶχαν, ἐλιές δὲν εἶχαν, ἔτρωγαν χόρτα νερόβραστα. Οἱ ἄντρες εἶχαν σκορπίσει στὰ ἐσθοντὰ χωριά νὰ βροῦν δουλειὰ, ὁ παπα-Φώτης εἶχε πάρει τὸ Εὐαγγέλιο κι ἕνα τσουβάλι καὶ γύριζε στὰ χωριά, σὰ ζητιάνος, καὶ ζητοῦσε ἐλεημοσύνη γιὰ τὸ λαὸ του.

— Πῶς τὰ περνᾶτε, μπάμπια; ρώτησε ὁ Γιαννακὸς ἕνα γέρο πὺ τραβοῦσε νερὸ ἀπὸ τὴ γούβα τοῦ βράχου καὶ πότιζε μιὰ πρασιά πὺ ἔχε φυτέψει σὲ λιγοστὸ χῶμα· πῶς τὰ περνᾶτε στὸ καινούριο χωριό σας;

— Δόξα σοι ὁ Θεός, ἀποκρίθηκε ὁ γέρος, ζοῦμε ἀκόμα.

— Τὰ παιδιὰ τὰ βλέπω ἀδύνατα, τὰ πόδια τους ἔγιναν καλά-
μια.

— "Ἐ, θὰ δυναμώσουν, μὴ σεκλεντίζεσαι· μερικά θὰ πεθάνουν, δὲν πειράζει, θὰ σπείρουν ἄλλα οἱ ἄντρες, ὡς εἶναι καλά! Μωρὲ ὁ σπόρος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος! "Ἐχεις παιδιὰ;

— "Ὀχι.

— "Ὀχι; Τί κάθεται, τὸ λοιπόν; "Ἄε νὰ κάμεις, γυναῖκες μπόλικες, δόξα σοι ὁ Θεός, ἄε νὰ κάμεις παιδιὰ, ρίξε προσανάμματα στὴ φωτιά!

Ὁ Γιαννακὸς τράβηξε παραπέρα· μερικοὶ τὸν γνώρισαν, ἔτρεξαν νὰ τὸν καλοδεχτοῦν· οἱ γυναῖκες κύκλωσαν τὸ γαῖδουράκι, κοίταζαν τὰ γιομάτα κοφίνια μὲ λαχτάρα... Μιά κοπελοῦδα ἄπλωσε τὸ χέρι, ξεδίπλωσε μιὰ κόκκινη κορδελίτσα, τὴν καμάρωνε, τὴν χάδευε μὲ τ' ἀκροδάχτυλά της, στέναξε καὶ τὴν ἔχωσε πάλι στὸ κοφίνι... Μιά γυναικούλα μελαχρινή, μὲ φουσκωμένη κοιλιὰ, ἀνάστυρε ἀπὸ τὸ κοφίνι μιὰ τσατσάρα ἀπὸ ἄσπρο κόκαλο· καὶ τὴν κοίταζε, τὴν κοίταζε, δὲν τῆς ἔκανε καρδιά νὰ τὴν ἀποχωριστεῖ· τὸ μάτι της ἔπαιζε ἀρπαχτικό, ἀπὸ τὴν τσατσάρα στὸ Γιαννακό, ὁ νοῦς της σάλεψε, τῆς φάνηκε πὼς εἶχε ἀρπάξει κιόλα τὴν τσατσάρα καὶ τὸ 'χε βάλει στὰ πόδια καὶ κανένας δὲν τὴν εἶδε, καὶ κάθονταν τώρα ἀπόξω ἀπὸ τὴ σπηλιά της καὶ χτενίζονταν ἡσυχα ἡσυχα στὸν ἥλιο.

Ὁ Γιαννακὸς κουβέντιαζε μὲ τοὺς ἄντρες, μὰ κάπου κάπου ἔριχνε καὶ καμιά ματιὰ στὶς γυναῖκες ποὺ τριγύριζαν τὸ γαῖδουράκι του· τὰ χέρια τους ἔψαχναν ἀρπαχτὰ στὰ κοφίνια, κι ὕστερα ἔπεφταν πάλι ἀδειανὰ καὶ κουρασμένα. "Ἄξαφνα ὁ Γιαννακὸς πετάχτηκε ἀπάνω· τὰ μάτια του ἔλαμπαν χαρούμενα. Ξεκρέμασε ἀπὸ τὴ μέση του τὴν τρουμπέτα, βάρωσε· κι ὕστερα, κάνοντας χωνὶ τίς φοῦχτες του, ἄρχισε νὰ διαλαλεῖ:

«Τσατσάρες, κορδελίτσες, καθρεφτάκια, κλωστές, βελόνες, βελονάκια, πανὶ κάμποι! Διαλέχτε καὶ παίρνετε, κυράδες! Παράδες δὲ θέλω· στὸν ἄλλο κόσμον μὲ πληρώνετε!»

Οἱ γυναῖκες ἀναστατώθηκαν· ἔκαμαν νὰ χιμῆξουν στὰ κοφίνια, μὰ κρατήθηκαν.

— Χωρατεύει, εἶπε μιὰ, θὰ ντροπιαστοῦμε· κάτω τὰ χέρια!

— Μωρὲ, δὲ χωρατεύει, λέω ἐγὼ! ἔκαμε ἡ μελαχρινὴ γυναικούλα καὶ τὸ 'βαλε στὰ πόδια κρατώντας τὴν τσατσάρα στὴν ἀγκαλιά της.

Βούτηξε κι ἡ κοπελοῦδα πάλι τὸ χέρι, ἄρπαξε τὴν κόκκινη κορδελίτσα.

— Πάω κι ἐγὼ! φώναξε κι ἄρχισε νὰ τρέχει σὰν κατσικάκι, ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα.

Ὁ Γιαννακὸς κοίταζε καὶ γελοῦσε· ἀνέβηκε σὲ μιὰ πέτρα:

— Διαγουμίστε τὰ κοφίνια, κυράδες, κυράδες μου, ἀλήθεια σὰς λέω, παράδες δὲ θέλω, στὸν ἄλλο κόσμον μὲ πληρώνετε! "Ἐχω ἐμπιστοσύνη!

Τότε πιά οἱ γυναῖκες χιμῆξαν στὰ κοφίνια, δὲ διάλεξαν τώρα, ἄρπαζαν ὅ,τι λάχαινε, σκλήριζαν πασίχαρες καὶ τὸ 'βαναν στὰ πόδια. Μοναστραπὶς τὰ δυὸ κοφίνια εἶχαν γίνεи πάστρα.

— Μωρὲ, εἶσαι παλαβός; εἶσαι ἅγιος; τί εἶσαι, ἀδέρφι Γιαννακό; τὸν ρώτησε ἓνας γεροντάκος.

— Εἶμαι τοκογλύφος, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακὸς γελώντας· ὁ Θεὸς θὰ πληρώσει μὲ τὸ διάφορο.

— "Ἐχω ἀκουστά, παιδί μου, πὼς οἱ παπποῦδες μας δάνειζαν κι ἔκαναν συμφωνητικὸ νὰ πληρωθοῦν στὸν ἄλλο κόσμον· μὰ αὐτοὶ πίστευαν.

— Κι ἐγὼ πιστεύω, εἶπε ὁ Γιαννακὸς.

Πῆρε τὸ γαῖδουράκι ἀπὸ τὸ χαλινάρι:

— "Ἐχετε γειά, εἶπε.

Στὴ ρίζα τῆς Σαρακήνας, λίγο πρὶν τὸν πετύχει ἡ γρια-Μανταλένια, συναπάντησε τὸ Νικολιό, ποὺ κρατοῦσε ἓνα ἀρνὶ καβαλικευτὰ στοὺς ὤμους καὶ τὸ πήγαινε τρεχάτος στὸ χωριό.

— "Ἐ Νικολιό, φώναξε ὁ Γιαννακὸς, τί κάνει ὁ Μανολιός;

Τὸ Νικολιὸ στράφηκε, γέλασε:

— Διαβάζει, ἀπηλογήθηκε, διαβάζει ὁ κακομοίρης καὶ συλλογιέται... "Ἐγὼ πάω ἓνα ἀρνὶ τοῦ ἀφεντικοῦ καὶ παντρεύομαι.

Στρουφογύρισε, σήκωσε κOURνιαχτό, βάλθηκε νὰ χορεύει μὲ τὸ ἀρνὶ στὸν ὄμο· τὸ πρόσωπό του ἔλαμπε στὸν ἥλιο σὰν προῦντζος, τὰ δόντια γυάλιζαν κάτωσπρα. Χόρευε, χόρευε καὶ ξάφνου ἔσυρε φωνή:

— Παντρεύομαι, βρὲ πατριώτη, τὸ Λενιό! Τὸ 'χεις ἀκουστά τὸ Λενιό;

"Ἐσκασε πάλι στὰ γέλια.

— Νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία, Γιαννακό;

— Γιὰ λέγε, μωρὲ Νικολιό, κέφι ἔχεις.

— «Ὁ Γρηγόρης ἐγρηγόρει κι ὁ Μελέτης ἐμελέτα, κι ὁ Γρηγόρης τὴν ἐπῆρε τοῦ Μελέτη τὴ γυναῖκα!»

Κι ἀνέβηκαν πάλι δροσερά, ἀναβρυτὰ τὰ γέλια του στὸν ἄγέρα.

Κι ἀλήθεια, μέρα καὶ νύχτα ὁ Μανολιὸς διάβαζε τὸ Εὐαγγέλιο· κι ἦταν βυθισμένος σὲ λογισμούς. Διάβαζε πεσμένος ἀπάνω στὸ ἱερὸ κείμενο, πολεμοῦσε, στὴν ἀρχὴ μὲ βαρὴν ἰδρώτα, ν' ἀνοίξει τὴν κάθε λέξη γιὰ νὰ βρεῖ τὴν οὐσία. Ἡ κάθε λέξη στὴν ἀρχὴ τοῦ φάνταζε σὰν ἓνα πετραμύδαλο κι ἔπρεπε νὰ τὸ σπάσει γιὰ νὰ βρεῖ καὶ νὰ γευτεῖ τὸ γλυκότατο καρπὸ· μὰ σιγὰ σιγὰ, μὲ τὸν καιρὸ, μὲ τὴν ἀγάπη, οἱ λέξεις μαλάκωναν, ἀλάφρωναν, ἀνοιγαν μόνες τους κάτω ἀπὸ τὴ ζεστή του ἀναπνοή.

Καὶ ξαφνικὰ τὰ πάντα τοῦ φάνηκαν ἀπλὰ πολὺ, κι ὁ Χριστὸς ἓνας καλὸς λόγος ποῦ κατέβηκε στὴ γῆς γιὰ τοὺς ἀπλοὺς ἀγράμματους ἀνθρώπους. Κι ὁ Μανολιὸς πιά ἀκολουθοῦσε τὸ Χριστό, βῆμα τὸ βῆμα, ἀσκόνταφτα, ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ γεννήθηκε στὴ Βηθλεὲμ κι ἦρθαν οἱ βοσκοὶ — μαζὶ τους ἦταν κι ὁ Μανολιὸς — κι ἄρχισαν νὰ ψέλνουν τὸ Ὡσαννὰ τριγύρα ἀπὸ τὴ Φάτνη, ἴσαμε τὴ μεγάλη ἡλιόλουστη μέρα τῆς Ἀνάστασης ποῦ ὁ Χριστὸς ἀνέβηκε ἀπὸ τὸ μνήμα καὶ μπῆκε στὴν καρδιά του.

Πῆρε τὴν ἀφροξυλιά μὲ τὸ σκαλισμένο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ κι ἄρχισε νὰ τὴν κουφώνει ἀπὸ μέσα, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ μπεῖ καὶ ν' ἀρμοστεῖ στὸ πρόσωπό του. Κι ἐκεῖ ποῦ σκάλιζε, θυμῆθηκε ξαφνικὰ, ὅταν ἦταν καλογεροπαίδι, ἓνα σοφὸ θεολόγο ἀπὸ τὴν Πόλη, ποῦ ἔχε ἔρθει νὰ γιορτάσει τὸ Πάσχα στὸ μοναστήρι τους. Ἀνέβηκε τὸ Μεγάλο Σάββατο τὸ πρωὶ στὸν ἄμβωνα καὶ κρατοῦσε στὴν ἀμασκάλη του ἓνα σωρὸ χοντρά χρυσοδεμένα βιβλία· κι ἄρχισε νὰ μιλάει στοὺς ἀπλοῖκούς καλόγερους μὲ βαθιὲς ἑλληνικοῦρες καὶ νὰ ξηγάει δυὸ ἀλάκερες ὄρες τὸ μυστήριό τῆς Ἀνάστασης... Ὡς τώρα οἱ καλόγεροι θεωροῦσαν τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ πολὺ ἀπλή, πολὺ φυσικὴ, καὶ δὲν εἶχαν ποτὲ τους ἀναρωτηθεῖ τὸ πῶς καὶ τὸ γιατί... Τοὺς φαίνονταν ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἀπλή πολὺ, ὅπως ὕστερα ἀπὸ τὴ νύχτα ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου κάθε πρωί. Καὶ τώρα ὁ σοφὸς τοῦτος θεολόγος μὲ τὰ πολλὰ κιτάπια του, μὲ τὴν πολλὴ σοφία του, τοὺς μπερδεύει... Κι ὁ γερο-Μανασῆς, ὅταν πιά γύρισαν στὸ κελὶ τους, στράφηκε στὸ Μανολιό:

— Ὁ Θεὸς νὰ μὲ συχωρέσει, παιδί μου, μὰ πρώτη φορὰ ἐφέτο δὲν ἔνωσα τὸ Χριστὸ ν' ἀνασταίνεται.

Κάθε τόσο προσθήλιαζε ὁ Μανολιὸς τὸ σκαλισμένο ξύλο στὸ πρόσωπό του, νὰ δεῖ ἂν σοφιλιάζει. Κάποτε ὁ Νικολιὸς τὸν πέτυχε μὲ τὴ μουτσούνα στὸ μούτρο καὶ τὸν πῆραν τὰ γέλια.

— Μωρὲ Μανολιό, ξαναμωράθηκες, θαρρῶ, καὶ παίζεις μὲ μουτσούνες καὶ κουτσούνες· μὰ σὲ καλὸ σου!

Ὁ Μανολιὸς χαμογέλασε.

— Δὲν παίζω, εἶπε καὶ σῶπασε.

Μέρες τώρα ὁ Νικολιὸς περιτριγύριζε τὸ Μανολιό, ἤθελε κάτι νὰ τοῦ πεῖ, μὰ τὰ λόγια κάθιζαν στὸ λαιμὸ του καὶ τὸν ἐπνιγαν. Μὰ σήμερα πῆρε τὴν ἀπόφαση, ζύγωσε, θρονιάστηκε δίπλα στὸ ἀφεντικό του, ἔσκυψε, κοίταξε τὸ σκαλισμένο ξύλο, μὰ ὁ νοῦς του ἦταν ἀλλοῦ. Τέλος, μὲ τὸ πετρογόνάτο του, ἔδωκε μιὰ δυνατὴ σκουντιὰ στὸ γόνάτο τοῦ Μανολιοῦ.

— Μανολιό, ἔ Μανολιό, τοῦ κάνει δυνατὰ, σὰ νὰ βρίσκονταν στὸ ἀντικρινὸ βουνὸ καὶ τοῦ φώναζε.

— Λέγε, Νικολιό, μὰ μὴ φωνάζεις, μίλα σιγὰ, ἀκούω.

— Νὰ σοῦ πᾶ ἓνα λόγο, μὰ νὰ μὴ θυμώσεις, ἀκοῦς;

— Δὲ θὰ θυμώσω, Νικολιό, λέγε· καὶ μὴ μοῦ σκουντᾶς τὸ γόνάτο, πονᾶ.

— Παντρεῦμαι τὸ Λενιό! φώναξε ὁ Νικολιὸς κι ἔσφιξε δυνατὰ τὸ βαρὺ του βοσκοράβδι, ἔτοιμος νὰ βαρέσει, ἂν ρίχνονταν ἀπάνω του ὁ Μανολιός.

Ὁ Μανολιὸς χαμογέλασε.

— Τὸ ξέρω, εἶπε.

Ὁ Νικολιὸς γούρλωσε τὰ μάτια.

— Τὸ ξέρεις, ἔκαμε, τὸ ξέρεις καὶ δὲ χιμᾶς ἀπάνω μου; Ἐγώ, μὰ τὸ ψωμί ποῦ τρώγω, θὰ σὲ σκότωνα.

— Ἐγὼ δίνω καὶ στοὺς δυὸ σας τὴν εὐκὴ μου· μὲ γειὰ καὶ μὲ χαρὰ σας! Νὰ ζήσετε, νὰ γεράσετε, νὰ κάμετε παιδιά, καλοὺς ἀνθρώπους.

— Δὲν τὸ χωράει τὸ μυαλό μου, μουρμούρισε ὁ Νικολιός, ἀφοῦ συλλογίστηκε κάμποση ὥρα· δὲ μὲ σκοτώνεις;

Ὁ Μανολιὸς ἄπλωσε τὰ χέρια, ἀγκάλιασε τὸ βοσκοπούλο του.

— Μωρὲ, δὲ μὲ σκοτώνεις; ξαναφώναξε ὁ Νικολιός, ποῦ εἶχε ἀρχίσει ν' ἀνησυχεῖ.

— Ὁχι, ὄχι, Νικολιό μου, δὲ σὲ σκοτώνω, εἶπε καὶ γέλασε.

Ὁ Νικολιὸς σηκώθηκε ξαφνικὰ φοβισμένος· ἔριξε μιὰ στερνὴ ματιὰ στὸ Μανολιό, ποῦ ἔχε ἀρχίσει πάλι νὰ σκάβει τὸ ξύλο.

«Δὲν εἶναι καλὰ ὁ κακομοίρης, τοῦ ἔχει στρίψει, καλύτερα νὰ φύγω», συλλογίστηκε. Ἐδῶκε δυὸ τρεῖς σάλτους ἀπὸ βράχο σὲ βράχο, ἔβαλε τὰ δάχτυλα στὸ στόμα, σφύριξε, ἔτρεξαν τὰ σκυλιά, κατάφτασαν τὰ πρόβατα, βρέθηκε πάλι ὁ Νικολιὸς ἀνάμεσα στὰ γνώριμά του ζωντανά, ποῦ τὰ ἔφερε, ποῦ τὸν ἔξεραν, κι ἠσύχασε.

Μιὰ στιγμή πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ Μανολιοῦ τὸ Λενιό,

στρουμπουλό, χνουδάτο, άγκρισμένο, άπαράλλαχτο σαν τὸ Νικολιό. Ἄπιθωσε στὰ γόνατά του τὸ ξύλο ποὺ σκάλιζε, ἔμεινε κάμποση ὥρα συλλογισμένος.

«Ἄς ἔχουν τὴν εὐκὴ μου, ξαναμουρμούρισε· αὐτοὶ πῆραν τὴ στράτα ποὺ ἄνοιξε ὁ Θεὸς ἄπάνω στὴ γῆς γιὰ τὸν ἄνθρωπο· ἐγὼ μάχουμαι νὰ μῶ σ' ἓναν ἄλλο δρόμο — ὄχι γυναίκα, ὄχι παιδιά, ὄχι χαρά, ἄπαρνιέμαι τὸν κόσμο, ξετινάζω ἀπὸ τὰ πόδια μου τὴ γῆς... Ἔχω δίκιο; Ὁ Χριστὸς εἶχε δίκιο, ἦταν Θεός, μὰ ὁ ἄνθρωπος, δὲν εἶναι μεγάλη ἀλαζονεία νὰ θέλει ν' ἀκολουθήσει τ' ἀχνάρια τοῦ Θεοῦ;»

Δὲν μπορούσε νὰ βρεῖ ἀπόκριση. Στὶς μεγάλες στιγμὲς δὲ ρωτοῦσε, προχωροῦσε, ἦταν σίγουρος· ποτὲ του δὲν εἶχε νιώσει τόση σιγουράδα, τόση ἄδολη εὐτυχία, ὅσο τὴ μέρα ποὺ πῆγαινε δεμένος πιστάγκωνα νὰ κρεμαστῆ. Μὰ στὶς μικρὲς στιγμὲς, ὅταν δὲν εἶχε ξεσηκωθεῖ ἀλάκερη ἡ ψυχὴ του, ρωτοῦσε, μετροῦσε, δειλίαζε.

Προχτὲς εἶχε πάει στὴ Σαρακήνα νὰ βρεῖ τὸν παπα-Φώτη καὶ νὰ τοῦ ζητήσει βοήθεια· μπορεῖ νὰ πέρασε κι αὐτὸς ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀγωνίες, θὰ μπορούσε νὰ τοῦ ἀπλώσει τὸ χέρι. Μὰ ὁ γέροντας ἔλειπε, ἔκανε γύρα στὰ χωριά νὰ μαζέψει ἐλεημοσύνες· γύρισε λοιπὸν πίσω στὴ μοναξιά του κι ἔπιασε τὸ Ἐδαγγέλιο· αὐτὸ θ' ἀπαντοῦσε.

Ἄνοιξε τὸ μικρὸ βιβλιαράκι, ὅπως ἀνοίγουμε στὴ μεγάλη ζέστη μιὰ πόρτα ποὺ δίνει στὴ θάλασσα. Κι ἄρχισε πάλι ὁ Μανολιὸς νὰ κολυμπάει καὶ νὰ δροσίζεται μέσα στὸ ἅγιο κείμενο. Ἐέχασε μονομιᾶς ποιά ρωτήματα τὸν τυραννοῦσαν, δὲν εἶχε πιά ρωτήματα ὁ νοῦς του, ξεχειλίζε ἡ καρδιά του ἀπάντηση.

Σηκώθηκε, ἔδωκε τὸ στερνὸ χέρι στὴν προσοπίδα τοῦ Χριστοῦ, τὴ βαθούλωσε ὅσο χρειάζονταν, τὴν ἄρμοσε στὸ πρόσωπό του, ἐφάρμοζε τέλεια.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, εἶπε, τέλειωσε.

Τὴν προσκύνησε καὶ μπῆκε καὶ τὴν κρέμασε στὸν τοῖχο, δίπλα ἀπὸ τὸ παλιὸ κονισματάκι τῆς Σταύρωσης μὲ τὰ πολλὰ χελιδόνια.

Ἐφέτο δὲ θὰ ἴρχονταν στὸ πανηγύρι ἡ Κατερίνα ἡ πιπερόχηρα... Κάθε χρόνο, τέτοια μέρα, λούζονταν ἀποβραδὶς, ἀλειφε τὰ μαλλιά της μὲ δαφνόλαδο, ἔτριβε τὰ δόντια της μὲ καρυδόφυλλο, ἔβανε στὸ λαιμό της ἓνα γιορντάνι γαλάζιες πέτρες, ποὺ τὴν προστάτευαν ἀπὸ τὸ κακὸ μάτι, κι ἔπαιρνε τὸ ἀνηφόρι τοῦ

Προφήτη Ἡλία. Ἄνηφόριζε μοναχὴ της, κανένας στὰ φανερά δὲν τὴ ζύγωνε, καὶ προσκυνοῦσε κι αὐτὴ τὸ πύρινο κόνισμα. Κι ὁ φοβερὸς προφήτης τὴν κοίταζε ἀγριεμένος, μὰ δὲν μπορούσε νὰ ξεκολλήσει ἀπὸ τὶς μπογιὲς καὶ τ' ἀσημένια ταξίματα, ὅπου τὸν εἶχαν οἱ πιστοὶ φυλακισμένο· κι ἡ χήρα τὸ ἔφερε καὶ κολνοῦσε ἄπάνω του τὰ κόκκινα χεῖλια της ἄφοβα.

Μὰ τώρα ἡ χήρα κείτονταν ἀνάσκελα κάτω ἀπὸ τὴ γῆς κι ὄλα εἶχαν ἀφανιστεῖ — μαλλιά καὶ χεῖλια καὶ μάγουλα καὶ λαιμός, καὶ μονάχα τὰ δόντια εἶχαν ἀπομείνει κάτω στὸ χῶμα καὶ γυάλιζαν σαν ἄσπρα χοχλαδάκια τοῦ γυαλοῦ.

Μῆτε κι ὁ Παναγιώταρος εἶχε κινήσει ἐφέτο γιὰ τὸ πανηγύρι· κείτονταν ἄκόμα στὸ στρῶμα του καὶ βλαστημοῦσε. Μὰ οἱ δυὸ τὸν κόρες βγήκαν ἀπὸ τὴν ξώπορτα κρυφὰ κι ἀνηφόριζαν κι αὐτές, μελαχρινές, παχουλές, μὲ τὸ πυκνὸ χνούδι στὸ ἀπανωχεῖλι καὶ μὲ τὶς ἰδρωμένες μασκάλες τοὺς ποὺ μύριζαν μόσκο. Σὰ νὰ ἔταν ἀγρίμια ποὺ ἦρθε ὁ καιρὸς τοὺς, δὲν τὶς χωράει πιά τὸ σπῆτι, στένεψε τὸ στρῶμα, καὶ βγήκαν ἔξω καὶ ρίχνουν ἀγριε παρακλητικὲς ματιὲς δεξὰ ζερβὰ καὶ ζητοῦν τὸ ἄρσενικό. Ἄν ἦταν γελάδες, θὰ μουκανιοῦνταν λυπητερά· ἂν ἦταν λιόντισσες, θὰ βρουχιοῦνταν τὴ νύχτα καὶ θὰ σειόταν τὸ δάσο· ἂν ἦταν γάτες, θὰ κυλιοῦνταν ἀνάσκελα στὰ χῶματα καὶ θὰ οὐρλιαζαν ἄπάνω στὶς στέγες· μὰ ἦταν γυναίκες, καὶ χαμήλωναν τὰ μάτια δταν περνοῦσε κανένας νιός, καὶ χιχίριζαν πίσω του καὶ τὸν περγελοῦσαν:

— Κοίτα τὸν κακομοῖρη πῶς καμπουρίζει, κοίτα κανιά, χαρὰ στὸ λεβέντη!

Καὶ τοῦ κρατοῦσαν κάκια γιὰτὶ πέρασε καὶ δὲ ρίχτηκε ἄπάνω τοὺς νὰ τὶς ἀναποδογυρίσει στὶς πέτρες.

Ἄνηφόριζε κι ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης, ἀξούριστος, γιὰτὶ εἶχε πολλὴ δουλειὰ καὶ δὲν πρόφτασε. Ἄγαποῦσε πολὺ τὸν Προφήτη Ἡλία, γιὰτὶ ὄλοι οἱ χωριανοί, πρὶ νὰ κινήσουν γιὰ τὸ πανηγύρι, ζουρίζονταν στὸ μπαρμπέρικό του, κι ὅστερα, ἅμα γύριζαν ἀπὸ τὸ πανηγύρι, κάμποσοι κρυολογοῦνταν, μεθοῦσαν καὶ πούντιαζαν καὶ τὸν καλνοῦσαν βιαστικὰ τὴν ἄλλη μέρα νὰ τοὺς κόψει βεντοῦζες. Αὐτὸ ἦταν τὸ μεγαλύτερό του εἰσόδημα· γιὰτὶ ἔβγανε, καθὼς ξέρουμε, καὶ δόντια, μὰ οἱ ἄτιμοι ὄλοι τὰ ἔχαν γερά, σποῦσαν πετραμύγδαλο, καὶ κάπου κάπου, δταν τοὺς κουνοῦσε κανένα, εἶχαν μάθει — ποιὸς διάολος τοὺς τὸ ἀρμήνεψε! — νὰ τὸ δένουν μ' ἓνα σπάγκο, νὰ τὸ τραβοῦν καὶ νὰ βγαίνει· ἔπιναν ὅστερα ἓνα νεροπότηρο ρακὴ κι ἄρχιζαν πάλι νὰ σπάζουν πετραμύγδαλα μεζέ.

Οι τρεις φίλοι μας περπατούσαν άργά, κουβέντιαζαν ήσυχα κι είχαν παραπομείνει στην ούρα του κοπαδιοῦ. Στην άρχή ὁ Μιχελής και ὁ Γιαννακός πεζολατοῦσαν πλάι στον παπα-Γρηγόρη, ὁ ένας για νά 'χει τὸ νοῦ του στοῦ γαιδουράκι του, πού τὸ καβαλοῦσε ἡ Μαρριόρη, και κάπου κάπου νά τοῦ σέρνει και μιὰ γλυκιὰ φανή, για νά καταλαβαίνει πὼς εἶναι κοντά του, νά μὴ στενοχωριέται· ὁ ἄλλος, για νά κρατάει συντροφιά στή Μαρριόρη του, νά βλέπει ὁ ένας τὸν ἄλλο με σιωπηλὴ λαχτάρα και νά προγεύονται κρυφὰ τὴ μελλούμενη χαρὰ τους. Καμάρωνε ὁ Μιχελής τὴ γλύκα, τὴν ντροπαλοσύνη και τὴν άρχοντιά τῆς άρραβωνιαστικιάς του· κι αὐτή, τὸ αγαθὸ του άφράτο πρόσωπο, τὰ μαῦρα κατσαρὰ μαλλιά και τὴ λεβέντικη κορμοστασιά του. Κι ἔτσι, στοῦ μαυλιστικὸ συνένοχο φῶς τοῦ δειλινοῦ, μέσα στοῦ βουερὸ πλῆθος πού ἀνηφοροῦσε, ἀποξεχνιούνταν κι οἱ δυὸ βαλαντωμένοι κι άστραφταν ξαφνικά μες στοῦ μυαλό τους σάν τωρινὰ τὰ μελλούμενα ἀγκαλιάσματα.

Γλάρωναν τὰ μάτια τῆς Μαρριόρης, κοίταζε μπροστὰ τῆς τὸν ἀγέρα κι ἐβλεπε μιὰ Μαρριόρη νά κρατάει στον κόρφο τῆς και νά βυζαίνει ἕνα μορὸ.

— Προφήτη 'Ηλία μου, μουρμούρισε άγναντεύοντας τὴν άγρια βουνοκορφή, ἔρχουμαι στή χάρη σου, ἀξίωσέ με και μένα νά πιάσω γιό!

Κι ὁ Κωσταντής πήγαινε λίγο παραπίσω με τὴ φαμίλια του· μπροστὰ ἡ γυναίκα, καβάλα, κι εἶχε τὰ δυὸ παιδιὰ τῆς σταῦ καπούλια τοῦ μουλαριοῦ· πίσω αὐτός, πεζὸς κι ἀμίλητος. Τί νά ποῦν; ὅλα τὰ 'χαν πεῖ και ξαναπεῖ, πότε με τὸ καλό, πότε με καβγάδες. Αὐτὴ κάθε τόσο ξεσποῦσε ἀκόμα και καβγάδιζε· μὰ αὐτὸς εἶχε πιά παραδώσει τ' ἄρματα κι εἶχε μπεῖ στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπως ἔλεγε, στή σιωπή.

Μὰ σιγὰ σιγὰ οἱ τρεις φίλοι, σὰ νά λαχτάριζαν νά ξεμοναχιάσουν, ξεγλίστρησαν ἕνας ἕνας ἀπὸ τῆς ἔγνοιες τους κι ἔσμιξαν, ἀλαφρωμένοι, στήν οὔρα τοῦ κοπαδιοῦ.

— Πού 'ναι ὁ Μανολιός; δὲν εἶναι μαζί σας; ρώτησε ὁ Κωσταντής· δὲ θὰ 'ρθει στοῦ πανηγύρι;

— Πήγα χτὲς τὸ δεῖλι στοῦ μαντρί του, μὰ δὲν τὸν βρήκα, ἀποκρίθηκε ὁ Μιχελής. Φώναξα τὸ Νικολιό. «Πήγε, μοῦ κάνει, στον Προφήτη 'Ηλία, ἀπὸ τὰ ξημερῶματα και κρατοῦσε κι ἕνα λαγήνι λάδι και μιὰν ἀγκαλιὰ δάφνες, κι ἀκόμα δὲ γύρισε. Δὲν εἶναι καλά, και νά μοῦ τὸ θυμᾶσαι, ἀφεντικὸ, θὰ τοῦ στρίψει· τοῦ 'στριψε κιόλα. Τοῦ μαρτύρησα πὼς τοῦ πήρα τὸ Λενιὸ και δὲ με σκότωσε· τώρα κάθεται κι ἀναγνώθει και ψέλνει· αὐ-

ριο θὰ πετᾶει πέτρες.»

Οἱ τρεις φίλοι ἔβαλαν τὰ γέλια.

— 'Αλήθεια εἶναι, εἶπε ὁ Γιαννακός, πὼς ὁ Μανολιός δὲν εἶναι ὁ ἴδιος. Θὰ τὸ πιστέψετε, ἀδέρφια, αὐτὸ πού θὰ σᾶς πᾶ; Μπορεῖ και νά γελάστηκαν τὰ μάτια μου, μπορεῖ... Μὰ μιὰ νύχτα, πού ἤμουνα μαζί του και κάθονταν στοῦ πεζούλι κι ἀκουμποῦσε τὸ κεφάλι του στον τοῖχο, εἶδα γύρα τριγύρα ἀπὸ τὸ πρόσωπό του μιὰ παράξενη λάμψη· ἕνα στεφάνι φῶς· ὅπως ἔχουν οἱ ἅγιοι σταῦ κονίσματα... Τὸ πιστεύετε;

— 'Εγὼ τὸ πιστεύω, εἶπε ὁ Μιχελής.

— Κι ἐγὼ, εἶπε ὁ Κωσταντής.

Και σάπασαν.

Τὸ ἐκκλησάκι ξεχώριζε τώρα, καινούριασβεστωμένο, κάτασπρο, σφηνωμένο ἀνάμεσα σὲ πανύψηλους βράχους. Ὅμοια στοροῦσαν και σταῦ κονίσματα τὸν ἄγριο Προφήτη, ἀνάμεσα σὲ δυὸ βουνὰ πού τινάζονταν δεξὰ ζερβά του, σὰ φτέρουγες· εἶχαν γίνει ἀλήθεια φτέρουγες οἱ ἀπόγκρεμοι βράχοι τῆς ἀψηλῆς μοναξιάς του και τὸν ἀνέβαζαν, θαρρεῖς, στον οὐρανὸ.

Πλάι στοῦ ἐκκλησάκι στέκονταν ἀκόμα, ἔτοιμόρροπο, ἕνα κελὶ πού τὸ κατοικοῦσε σταῦ παλιὰ τὰ χρόνια ἕνας ἅγιος ἀσκητής· σῶζονταν ἀκόμα λαθρακισμένο τὸ σκαμνὶ πού κάθονταν, και στοῦ βράχο, σ' ἕνα καρφί, τὸ κομποσκοῖνι του, ὅλα λίγδα, μ' ἕνα μαῦρο πάνινο σταυρουλάκι· κι ἀπόξω, τὸ μνημα του μ' ἕνα σιδερένιο σταυρὸ· και μιὰ πλάκα ἀπάνω ἀπὸ τὸ μνημα μ' ἕνα ὄνομα· μὰ 'χε σβήσει.

Ὁ γερο-καντηλανάφτης εἶχε ἀνέβει ἀπὸ τὰ χαράματα νά συγυρίσει τὸ ἐκκλησάκι, ν' ἀνάψει τὰ καντήλια του, νὰ τὸ στολίσει με δάφνες. Μὰ ὡς ἄνοιξε τὴν πορτοῦλα, ἔσυρε φωνὴ και στάθηκε τρομαγμένος. «Κύριε ἐλέησον! Κύριε ἐλέησον!» μουρμούρισε κι ἄρχισε νά κάνει ἀπανωτὰ τὸ σταυρὸ του· ὅλο τὸ ἐκκλησάκι ἔλαμπε κατακάθαρο· σφουγγαρισμένο, σκουπισμένο, τριμμένα τὰμανουάλια, γεμάτα λάδι τὰ καντήλια· και τὸ κόνισμα στολισμένο με δάφνες. Εἶχαν ἀνάψει και κάρβουνα, τὸ 'χαν λιβανίσει και μοσκομύριζε.

Ὁ καντηλανάφτης σφούγγιξε τὸν ἰδρώτα του και δὲν τολμοῦσε νά μπεῖ μέσα· φοβόταν μπάς κι εἶναι ἀκόμα ὁ ἄγγελος κρυμμένος στοῦ ἱερὸ. Μιὰ φορὰ εἶχε δεῖ, στήν ἐκκλησιά τοῦ χωριοῦ, ἕνα πρῶι πού πήγαινε νά συγυρίσει, τὸν ἀρχάγγελο Μιχαήλ ζερβά στοῦ τέμπλο, νά κουνάει σιγὰ σιγὰ τῆς φτεροῦγες του, και λιποθύμησε· κι ἀπὸ τότε δὲ θέλει πιά νά δεῖ ἄγγελο σταῦ μάτια του, και τὰ θάματα τὸν φοβίζουν. «Ξορκισμένα νά 'ναι»,

μουρμουρίζει.

Κάθισε στο κατώφλι και γύριζε κάπου κάπου κι έριχνε φοβισμένες ματιές στο ιερό· μα οι ώρες περνούσαν, κανένας άγγελος δέν παρουσιάζονταν, πήρε θάρρος. Είχε πεινάσει κιόλα· άνοιξε τὸ ταγάρι του, έπιασε μιὰ φέτα ψωμί κι ένα κομμάτι τυρί νὰ φάει, μα ὁ λαιμός του είχε φράξει, δέν κατέβαινε ἡ μπουκιά. Πήρε τὸ φλασκάκι τὸ κρασί, κατέβασε κάμποσες γουλιές, συνήφερε, ξέφραξε ὁ λαιμός κι άρχισε σιγά σιγά νὰ μασουλίζει. Κι ἄμα ἔφαε κι ἤπιε, άντρειεύτηκε ὁ γερο-καντηλανάφτης, ἔκαμε τὸ σταυρό του και δρασκέλισε ἡρωικά τὸ κατώφλι. Ἔσκυψε, προσκύνησε τὸν Προφήτη Ἡλία, τράβηξε με τρόμο τὴν Ὡραία Πύλη, κοίταξε μέσα στὸ ιερό, κανένας!

— Δόξα σοι ὁ Θεός, εἶπε, ἦρθε, συγύρισε κι ἔφυγε· γλίτωσα!

Κι άρχισε νὰ ξανασκουπίζει, νὰ ξανασφουγγαρίζει, νὰ ξανατριβει τὰ μανουάλια, ν' άραδιάζει τοὺς δίσκους στὸ παγκάρι, γιὰ νὰ περνάει ἡ ὥρα. Τὸ ἐκκλησιάκι αὐτὸ τὸ ἀγαποῦσε ὁ γερο-καντηλανάφτης, ἦταν δεμένο με τὴ ζωὴ του. Ἦταν χάλασμα, κι εἶχε κάμει τάξιμο ὁ συχωρεμένος ὁ πατέρας του στὸν Προφήτη Ἡλία νὰ τοῦ τὸ ξαναχτίσει, ἂν ἔγιαινε τὸ νεογέννητο μονάκριβο ἀγόρι του· τοῦτος δά, ὁ γερο-καντηλανάφτης. Ἔγιανε, κι ὁ γερο-πατέρας του βάσταξε τὸ λόγο του.

Ἐο καντηλανάφτης θυμήθηκε τὰ περασμένα, ἀναστέναξε.

Μεγάλα μηνύματα εἶχαν σημαδέψει τὴ γέννησή του. Γεννήθηκε, πᾶνε ἑβδομήντα πέντε χρόνια, μιὰ Μεγάλη Παρασκευή, τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα ποὺ σταύρωναν τὸ Χριστό· ἡ μαμή δήλωσε εὐτὸς πὼς τὸ παιδί αὐτὸ θὰ γίνει μητροπολίτης· κι ἀπὸ τότε ὁ πατέρας, ποὺ ἦταν καλὸς χριστιανὸς και καλὸς νοικοκύρης, εἶχε βάλει πιά σκοπὸ στὴ ζωὴ του νὰ σπουδάσει τὸ μοναχογιό του, γιὰ νὰ τελέψει τὸ μεγάλο του προορισμό. Ὅλα πηγαιναν καλά· ὁ μελλούμενος μητροπολίτης ἔπαιρνε τὰ γράμματα, ἦταν ξυπνὸς και θεοφοβούμενος· εἶχε τελειώσει με ἄριστα τὸ Γυμνάσιο τοῦ Μεγάλου Χωριοῦ, ἑτοιμάζονταν νὰ πάει στὴ Μεγάλη Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης... ὅπου νὰ σου παρουσιάστηκε ἕνα δειλινὸ σ' ἕνα ἔρημο σοκάκι ὁ διάλογος μπροστά του, και τ' ὄνομά του Κυριακούλα. Κοντὴ, μαυροτσούκαλο, με τὸ μπολκάκι γεμάτο στήθια, με τρεῖς μεγάλες ἐλιές στὸ ἀπανωχείλι, δώδεκα χρονῶν. Ὁ δυστυχὴς μελλούμενος μητροπολίτης τὰ ἔχασε· ζαλίστηκε, τὴν πήρε ἀπὸ πίσω, οἱ τρεῖς ἐλιές προπάντων στὸ ἀπανωχείλι τοῦ ἔχαν πάρει τὸ νοῦ. Τοῦ κάκου ὁ κακομοίρης ὁ πατέρας του ἔκλαιγε, τὸν ξόρκιζε νὰ μὴν παραστρατίσει ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ τοῦ χάραξε ὁ Θεός. Ὁ μελλούμενος μητρο-

πολίτης δήλωσε πὼς αὐτὴ εἶναι, ἄλλη δέν εἶναι, θὰ σκοτωθεῖ ἂν δέν τὴν πάρει· και τὴν πήρε.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, ἔλεγε συχνὰ και παρηγοριόταν, δόξα σοι ὁ Θεός, ἔγινα καντηλανάφτης· δέν ξεστράτισα.

Ἔτσι, με τὰ τωρινά, με τὰ περασμένα, πέρασε ἡ ὥρα, ἔγειρε ὁ ἥλιος, κι ὁ καντηλανάφτης κάθισε πάλι στὸ κατώφλι και καμάρωνε περήφανος τοὺς πανηγυριῶτες ποὺ ἔχαν πάρει τὸ μονοπάτι κι ἀνηφόριζαν· σὰ νὰ γιόρταζε ὁ ἴδιος κι ἔρχονταν οἱ φίλοι στὸ ἄρχοντικό του νὰ τοῦ ποῦν χρόνια πολλά.

Ἄκουγε πιά καθαρὰ τὰ γκαρίσματα τῶν γαῖδουριῶν, σηκώθηκε, ἄρπαξε τὸ σκοινὶ κι ἄρχισε νὰ βαράει γιορταστικά τὸ μικρὸ καμπανάκι.

Πρῶτος φάνηκε ὁ παπα-Γρηγόρης, θρονιασμένος στὸ μολάρι του· ὁ καντηλανάφτης ἔτρεξε νὰ τὸν ὑποδεχτεῖ και νὰ τοῦ κρατήσῃ τὴ σκάλα τοῦ σαμαριοῦ νὰ πεζέψει.

— Σφουγγάρισες, σκουπίσες, ἔτριψες τὰ μανουάλια; ρώτησε ὁ παπᾶς, πρὶν ἄκομα ξεπεζέψει.

— Ἐν τάξει, γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ταπεινὰ ὁ παρὰ λίγο μητροπολίτης.

Δέν τόλμησε νὰ στορήσει τὸ θάμα, ἦθελε νὰ πάρει αὐτὸς ὅλη τὴ δόξα.

— Ἐβαλες τοὺς δίσκους στὸ παγκάρι καταπὼς σοῦ παράγγειλα; Εἶπαμε, τρεῖς δίσκους· ἕνας γιὰ τὸν παπᾶ, ἕνας γιὰ τὸν ἄγιο κι ὁ τρίτος γιὰ τὰ κεριά.

— Ἐν τάξει, γέροντά μου, ἀκούστηκε πάλι ἡ ὑποταχτικιὰ φωνή.

Κατάφταναν ὥστόσο κι οἱ ἐπίλοιποι πανηγυριῶτες, ἔμπαιναν στὴν ἐκκλησιά κι ἀπίθωναν ἀπάνω στὸ παγκάρι λίγα στάχυα κι ἕνα τσαμπὶ σταφύλι· κι ὕστερα ἔβγαναν τὰ πουγγιά κι ἔβανε ὁ καθένας ὅ,τι εἶχε προαίρεση στοὺς δυὸ δίσκους, ἀγόραζε κεριά, ζύγωνε μ' εὐλάβεια και προσκυνοῦσε τὸ φοβερὸ Προφήτη. Ἦταν ζωγραφισμένος ὀρθιος σ' ἕνα πύρινο ἀμάξι με τέσσερα καταπόρφυρα ἄλογα, στὴν ἄκρα ἑνὸς γκρεμοῦ. Φοροῦσε κι αὐτὸς ἕνα καταπόρφυρο ράσο, κι ἀπὸ τὸ κεφάλι του πετιοῦνταν φλόγες· εἶχε κιόλα τὸ ἀμάξι τιναχτεῖ ἀπάνω ἀπὸ τὸ βουνό, κρέμουνταν στὸν ἀέρα. Ἐνας ἀσκητὴς ἦταν πεσμένος ἀνάσκελα στις πέτρες, εἶχε βάλει τὴν παλάμη ἀντήλιο και τὸν κοίταζε με τρόμο νὰ φεύγει.

— Εἶναι ὁ ἥλιος! μουρμούρισε μιὰ γυναικούλα ἀποθαμάζοντας τὸν Προφήτη· εἶναι ὁ ἥλιος, καλέ!

— Εἶναι ὁ Ἅγιος Ἡλίας, μὴν κριματίζεσαι, κυρα-Μαριόρα

μου, είπε μιὰ ἄλλη.

— Τὸ ἴδιο κάνει, εἶπε μιὰ τρίτη· προσκυνᾶτε νὰ τελειώνουμε.

Ὁ ἥλιος πιά εἶχε βασιλέψει, τ' ἄστρα δὲν εἶχαν φανεῖ, πάλευε ἀκόμα τὸ φῶς ἀπελπισμένο. Εἶχε πάρει τὸν ἀνήφορο νὰ ξεφύγει, μὰ ἡ νύχτα εἶχε τιναχτεῖ ἀπὸ τὴ γῆς, τὸ κυνηγοῦσε ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα, ὡς τὸ στερνὸ του μετερίζι, στὸ ἄσπρο ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἡλία, στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ. Κι ἄξαφνα, μὴν μπορώντας πιά ν' ἀντισταθεῖ, ἔδωκε ἓνα σάλτο κατὰ τὸν οὐρανὸ καὶ χάθηκε.

Τὴν ὥρα ἐκεῖνη ἔφτασαν στὸ πανηγύρι κι οἱ πρόσφυγες τῆς Σαρακήνας. Φτωχοί, κουρελιῆδες, μὲ μάγουλα βουλιαγμένα ἀπὸ τὴν πείνα· ὁ παπα-Φώτης πῆγαινε μπροστά, μὲ τὸ σιδερένιο του καλογερικὸ ραβδάκι. Μπῆκαν στερνοὶ στὴν ἐκκλησιά, δὲν εἶχαν τίποτα νὰ βάλουν στοὺς δίσκους, προχώρησαν μὲ τὰ χέρια ἀδειανὰ στὸν Ἅγιο καὶ προσκύνησαν.

— Συμπάθα μας, Προφήτη φοβερέ, μουρμούρισε ὁ παπα-Φώτης, κοιτάζοντας τὸν Ἅγιο, καὶ σὺ ἦσουν φτωχὸς σὰν κι ἐμᾶς, φοροῦσες καὶ σὺ κουρέλια, σὰν κι ἐμᾶς· δὲν εἶχες παρὰ τὴ μεγάλη φλόγα· μιὰ σπῖθα ἀπὸ τὴ φλόγα σου αὐτὴ ἔχουμε κι ἐμεῖς, οἱ πρόσφυγες τῆς Σαρακήνας· καλῶς σὲ βρήκαμε, σύντροφε!

Προσκύνησαν καὶ βγήκαν ἔξω καὶ κατασκόρπισαν, πίσω ἀπὸ τοὺς καλοθρεμμένους Λυκοβρυσιώτες, στὶς πέτρες.

— Νὰ συμπάθατε τοὺς χωριανούς μας, εἶπε ὁ Μιχαήλ ντροπιασμένος· ἔχουν τὰ ταγάρια τους γεμάτα.

— Ὁ Θεὸς θὰ τοὺς συχωρέσει, ἀποκρίθηκε ὁ ἄγιος παπα-Φώτης· ὁ Θεὸς, ὄχι ἐγώ.

Καὶ σώπασε, μὰ τὰ μάτια του ἔριχναν φλόγες. Εἶχε γυρίσει σήμερα τὸ πρωὶ μὲ ἀδειανὸ τὸ σακὶ ποὺ κουβαλοῦσε νὰ βάλει τὶς ἐλεημοσύνες. Κι ἔτσι ποὺ κοιτάζε, ἀπάνω ἀπὸ τοὺς βράχους, κάτω τὸ θερισμένο κάμπο, ἔμοιαζε ἀλήθεια μὲ τὸν Προφήτη Ἡλία, καβάλα ἀπάνω στὶς φλόγες.

— Ἡ γῆς εἶναι δική τους, ξαναμίλησε ὁ παπα-Φώτης, νὰ τὴ χαίρουνται. Ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ πάρουμε ἐμεῖς στὸ μερτικὸ μας τὸν οὐρανό.

Καὶ πιά δὲν ξαναμίλησε.

Ἄπλωσαν οἱ πανηγυριῶτες τὶς πολύχρωμες ἀντρομίδες γύρα ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι, ἀνοιξαν τὰ φουσκωμένα ταγάρια, κίνησαν οἱ μασέλες ν' ἀλέθουν. Ἀνάγειραν τὶς φλάσκες, κακάριζε τὸ

κρασί, κακάριζαν οἱ λαιμοί, ἡ αὐστηρὴ προφητικὰ μοναξιά γέμιζε ἀγριοφωνᾶρες καὶ χαχαρίσματα κι ἀνθρώπινη ἀσυνάρτητη χλαλοή.

Μερικὰ λυχνάρια ἀναψαν ἀνάμεσα στὶς πέτρες, φωτίστηκαν γυναικεία πρόσωπα ξαναμμένα, καὶ κοριτσιόστικοι λαιμοί, καὶ μουστάκια στριμμένα. Κρεμάμενος στὸν τοῖχο τῆς ἐκκλησίας ἓνας μεγάλος τρίφλογος λύχνος φώτιζε τὰ καλοθρεμμένα μάγουλα καὶ τὰ τριπλὰ προγούλια τοῦ ἄρχοντα Πατριαρχέα καὶ δίπλα του διχαλωτὰ κάτασπρα γένια καὶ δόντια κοφτερὰ ποὺ μασοῦσαν· κάθονταν μαζί οἱ δυὸ κεφαλές τοῦ χωριοῦ, καὶ πότε πότε φωτίζονταν τὰ λιγνὰ πιτῆδεια χέρια τῆς Μαρτορῆς ποὺ λιάνιζαν τὸ ψητὸ κι ὑπηρετοῦσαν τὶς δυὸ γέρικες ἀκούραστες μασέλες.

Κι ὕστερα ἓνα ἓνα τὰ λυχνάρια ἔσβησαν, ἴσκιος χώθηκεν μπουσουλωτὰ γύρα στοὺς ἄγιους βράχους καὶ δὲν ἔβλεπες πιά τίποτα· ἄκουες μονάχα γέλια καὶ γαργαλίσματα καὶ σὲ λίγο ἀνησυχαστικὰ σιωπῆ. Ἐσμιγαν κρυφά, ἀνάμεσα στὶς πέτρες, σὰν τοὺς σκορπιούς, οἱ ἄνθρωποι, γιορτάζοντας μὲ τὸν τρόπο τὸν ἔδικό τους τὸν πύρινο Προφήτη.

Ἐημέρωσε ὁ Θεός, πρόβαλε ὁ ἥλιος, σὲ πύρινο ἀμάξι κι αὐτός, σὰν τὸ συνονόματό του τὸν Προφήτη, πετάχτηκαν οἱ ἄνθρωποι στὰ πόδια τους, τανύστηκαν, χασμουρήθηκαν, ἔβηξαν, ἔτριψαν τὰ μάτια τους, ἦπιαν καφέδες νὰ ζυπνήσουν. Τὸ ἀσημόλαλο καμπανάκι ἄρχισε πάλι νὰ χτυπάει βιαστικὸ καὶ χαρούμενο, καὶ κατρακυλοῦσε ὁ δροσερὸς λάλος ὄλοϋθε στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ, σὰ νερό, κι ἀπλώνονταν στὸν κάμπο.

Ἀκουμπισμένος στὸ βοσκοράβδι του, πρόβαλε ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς βράχους ὁ Μανολιός, γαληνεμένος καὶ πρόσχαρος. Σβάρνισε γύρα τὸ μάτι, βρῆκε τοὺς συντρόφους νὰ στέκονται σ' ἓνα βράχο καὶ ν' ἀγναντεῖουν ἀνήσυχτοι κατὰ τὸ βουνό του. Χάρηκε, δρασκέλισε τοὺς πανηγυριῶτες, ζύγωσε, ἀνοιξε τὰ μπράτσα του, τοὺς ἀγκάλιασε, κι αὐτοὶ στράφηκαν, τὸν εἶδαν κι ἔσυραν φωνή.

— Ὅλοι νύχτα σὲ περιμέναμε, εἶπε ὁ Γιαννακός· γιατί δὲν ἦρθες; Μᾶς εἶχες πεῖ...

— Ὅλα εἶναι ἔτοιμα; ρώτησε ὁ Μανολιός.

Οἱ σύντροφοι ξαφνιάστηκαν.

— Ἐτοιμα; ποιά; ρώτησαν.

— Οἱ ψυχές νὰ σηκωθοῦν, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός γελώντας, οἱ ράχες νὰ ξυλιστοῦν, τὰ στόματα νὰ φωνάζουν.

— Ἐχεις τίποτα στὸ νοῦ σου; ρώτησε ὁ Γιαννακός κι ἄρπαξε

τὸ μπράτσο τοῦ φίλου· σὲ ζωὴ καὶ σὲ θάνατο μαζί σου!

— Δὲν ἔχω τίποτα στὸ νοῦ μου, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· μὰ μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ Θεός· πρέπει νὰ ἔμαστε ἔτοιμοι.

Κοίταξε γύρα του.

— Μοῦ ἀρέσει, εἶπε, τούτη ἡ κορφὴ, καὶ ὁ Προφήτης αὐτὸς πού ἔχε φοράδα του τὴν πυρκαγιὰ καὶ παράτησε μὲ μιὰν κλοτσιὰ τῆ γῆς κι ἔφυγε... Κι οἱ χωριανοὶ ἀκόμα μοῦ ἀρέσουν σήμερα, ἔτσι πού ἔναι πλυμένοι, στολισμένοι, καὶ τὰ μάτια τους γυαλίζουν· κι εἶναι ἔτοιμοι νὰ πάρουν φωτιά γρήγορα καὶ νὰ δεῖρουν. Εἴμαστε ἔτοιμοι;

Μὰ ἀπὸ τὸ ἱερὸ ἀκούστηκε ἡ βροντερὴ φωνὴ τοῦ παπα-Γρηγόρη, ἡ λειτουργία ἄρχιζε· σάπασαν.

Μπήκαν ὄσοι πανηγυριῶτες χωροῦσαν στὸ μικρὸ ἐκκλησάκι, οἱ ἐπίλοιποι ὄρθιοι ἀπάνω στοὺς βράχους, κι ἡ μελωδία ξεχύνονταν ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ πίσω ἀπὸ τὸ παραθυράκι τοῦ ἱεροῦ, γλυκιά, παθητικιά, ἀντίλαλος ἀπὸ παμπάλαιες προγονικὲς ψυχές.

Τέλεψε ἡ λειτουργία, ξεχύθηκαν ἔξω ὄλοι, ἀνέβηκε σὲ μιὰ πέτρα ὁ δάσκαλος, λίγο χλωμός, λίγο βραχνιασμένος, κι ἄρχισε νὰ μιλάει καὶ νὰ ξομπλιάζει τὸ ἐγκώμιο τοῦ Προφήτη. Καὶ γρήγορα, ἀγαρμπα, μὰ θαρραλέα, μεταπήδησε στὸ ἐγκώμιο τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἔσμιξε τὸν Προφήτη Ἡλία μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ὅστερα μὲ τὸ φῶς καὶ τέλος μὲ τὸν ἀθάνατο νοῦ τῶν Ἑλλήνων, πού πολέμησαν καὶ κατατρόπωσαν τὰ σκοτάδια τῶν βαρβάρων. Ἦρθε ὅστερα, μὰ μὲ τρόπο, καὶ στὴν Τουρκιά, τὰ μάζησε λίγο, μὰ ξαφνικὰ τοῦ ξέφυγε τὸ χαλινάρι, ἀμολήθηκε ἀκαπίστρωτος κι ἄρχισε ξεκρέμαστα νὰ τραγουδάει τὸν Ὕμνο.

Τὰ σάστισαν ὄλοι, ἀναψαν τὰ αἱματὰ τους, κι ἄρχισαν κι αὐτοὶ συνεπαρμένοι νὰ τραγουδοῦν μὲ συγκίνηση καὶ μὲ ἥρωικὲς παραφωνίες: «Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή...»

Ὁ Προφήτης Ἡλίας εἶχε γίνεϊ ἀπότομα ἀρματολὸς καὶ κλέφτης στὰ βουνά, μὲ τσαρούχια καὶ καριοφίλι.

Ὁ Μανολιὸς ἔσκυψε στοὺς τρεῖς φίλους:

— Εἶστε ἔτοιμοι; ρώτησε πάλι.

— Εἴμαστε, ἀποκρίθηκαν κι οἱ τρεῖς· στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ· ἔμπα ὀμπρός!

Δὲν ἤξεραν καλὰ καλὰ σὰν τί νὰ ἔθελε ὁ Μανολιὸς νὰ πεῖ, σὲ τί πράμα ἂν ἦταν ἔτοιμοι, μὰ ἔνωσαν μέσα στὸ στήθος τους τὴν ψυχὴ τους ὄρθια, ἔτοιμη.

Ὁ δάσκαλος εἶχε τέλος σωπάσει καὶ κατέβαινε ἀπὸ τὸ βράχο,

κοχλάζοντας ἀκόμα. Τὰ μάτια τοῦ γερο-Πατριαρχέα εἶχαν βουρκώσει κι ὁ παπα-Γρηγόρης σήκωνε τὸ χέρι νὰ βλογήσει τὸ κοπάδι του, ξετέλεψαν τὸ χρέος τους στὸ Θεό, ν' ἀρχίσουν τώρα τὸ φαγοπότι.

Ὁ Μανολιὸς τῆ στιγμῆ ἐκεῖνη προχώρεσε, ἔσκυψε, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπα-Γρηγόρη, ζήτησε τὴν ἄδεια νὰ μιλήσει.

Ὡς εἶδαν τὸ Μανολιὸ οἱ χωριανοί, ἔτσι πού φοροῦσαν σήμερα τὴν κυριακάτικη ψυχὴ τους, συγκινήθηκαν, θυμήθηκαν πὼς ὁ ξανθὸς αὐτὸς νέος εἶχε πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ δώσει τὴ ζωὴ του γιὰ νὰ σώσει τὸ λαό· μιὰ χαρούμενη βουὴ σηκώθηκε ἀπὸ πλήθια στόματα νὰ τὸν καλωσορίσουν.

Ὁ παπα-Γρηγόρης μάζεψε τὰ φρύδια, ἔσκυψε:

— Τί θὰ πεῖς; τὸν ρώτησε. Μπορεῖς ἐσὺ νὰ μιλήσεις; Γιὰ τί πράμα;

— Γιὰ τὸ Χριστό, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός.

— Γιὰ τὸ Χριστό; ἔκαμε σαστισμένος ὁ παπάς· μὰ αὐτὸ ἔναι δουλειὰ δική μου!

— Ὁ Χριστὸς μὲ πρόσταξε νὰ μιλήσω, ἐπέμενε ὁ Μανολιός.

— Καὶ δὲ σοῦ ἀρμήνεψε καὶ τί νὰ πεῖς; ἔκαμε σαρκαστικὰ ὁ παπα-Γρηγόρης.

— Ὅχι, μὰ θὰ μοῦ ἀρμηνέψει, εὐτὸς ὡς ἀνοίξω τὸ στόμα.

Ὁ Μιχαὴλς προχώρεσε ἕνα βῆμα.

— Γέροντά μου, εἶπε, ὁ Μανολιὸς θέλει νὰ μιλήσει στοὺς χωριανούς· ὄλοι οἱ χωριανοὶ σὲ παρακαλοῦμε, δῶς' του τὴν ἄδεια. Ὅταν ἀλάκερο τὸ χωριὸ κιντύνει, ὁ Μανολιὸς μπήκε μπροστὰ νὰ δώσει τὴ ζωὴ του, γιὰ νὰ σωθοῦμε ἐμεῖς ὄλοι· ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ μιλήσει.

— Δῶς' του τὴν ἄδεια, γέροντα, μίλησε τότε κι ὁ γερο-Πατριαρχέας· εἶναι καλὸ παιδί.

— Θὰ μιλήσει γιὰ πράματα πού δὲν ξέρει, ἀντιμίλησε ὁ παπάς.

— Δὲν πειράζει, πετάχτηκε τότε ὁ Γιαννακός· ἡ ἀγιοςύνη σου τὰ ξέρει, θὰ τὸν φωτίσει.

— Νὰ μιλήσει! νὰ μιλήσει! φώναξε ὁ Κωσταντής.

Πῆσαν κουράγιο οἱ χωριανοί, πετάχτηκε ὁ Δημητρός ὁ χασάτης, ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης, ὁ γερο-Χριστοφής, ἄρχισαν νὰ χτυποῦν τὰ παλαμάκια καὶ νὰ φωνάζουν: «Νὰ μιλήσει! Νὰ μιλήσει!»

Ὁ παπα-Γρηγόρης σήκωσε τοὺς ὄμους, νευριασμένος.

— Καλὰ, καλὰ, εἶπε, νὰ πάψει ἡ ὀχλαγωγία!

Ἐβαλε ἀνόρεξα τὸ χέρι στὸ κεφάλι τοῦ Μανολιοῦ:

— Ὁ Θεὸς νὰ σὲ φωτίσει, εἶπε· μίλησε!

Και σταύρωσε τὰ χέρια ν' ἀκούσει.

Ὁ Μανολιὸς ἔκαμε ἓνα βῆμα, στάθηκε στὴ μέση· ὁ Γιαννακὸς κι ὁ Κωσταντῆς τοῦ κύλησαν μιὰ πέτρα, ἀνέβηκε· οἱ χωριανοί, ἄντρες καὶ γυναῖκες, τὸν κύκλωσαν. Ζύγωσε κι ὁ παπα-Φώτης μὲ τοὺς δικούς του· ἔγειρε ἀνάλαφρα τὸ κεφάλι, χαιρέτησε τὸν παπα-Γρηγόρη, μὰ αὐτὸς ἔκαμε πὼς δὲν τὸν εἶδε.

Ὁ Μανολιὸς στράφηκε ἀνατολικά, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, ἄνοιξε τὸ στόμα:

— Ἀδέρφια, θέλω νὰ σᾶς μιλήσω γιὰ τὸ Χριστό, συμπαθατέ με, εἶμαι ἀγράμματος καὶ δὲν ξέρω νὰ πλέκω τὰ λόγια. Μὰ προχτὲς ποὺ κάθουμον ἀπόξω ἀπὸ τὸ μαντρί μου, τὴν ὥρα ποὺ βασιλεὺς ὁ ἥλιος, ἦρθε ὁ Χριστὸς καὶ κάθισε πλαί μου στὸ πεζούλι, ἦσυχια, ἀπλά, ὅπως καθίζει ἓνας γείτονας. Κρατοῦσε ἓνα σακὶ ἀδειανό, στέναζε, καὶ τὸ ἀφήκε νὰ πέσει χάμω· τὰ πόδια του ἦταν γεμάτα κOURνιαχτὸ, εἶχαν ἀνοιξοί οἱ πέντε πληγὲς ποὺ τοῦ ἔχαν κάμει τὰ καρφιὰ κι ἔτρεχαν αἷματα.

— Μὲ ἀγαπᾶς; μοῦ κάνει μὲ θλιμμένη φωνή.

— Ραβὶ μου, τοῦ ἀποκρίθηκα, πρόσταξέ με νὰ πεθάνω γιὰ σένα.

» Κούνησε τὸ κεφάλι, χαμογέλασε, μὰ δὲ μίλησε. Κάμπος ὥρα μείναμε ἔτσι· δειλίαζα κι ἐγὼ· δὲ μιλοῦσα. Μὰ σὲ λίγο:

— Εἶσαι κουρασμένος, Ραβὶ μου, τοῦ κάνω, τὰ πόδια σου εἶναι γεμάτα κOURνιαχτὸ κι αἷματα, ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι;

— Γυρίζω τὰ χωριά, μοῦ ἀποκρίθηκε, πέρασα κι ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση· πεινοῦν τὰ παιδιὰ μου, κρατοῦσα τοῦτο τὸ σακὶ, νὰ βάλω μέσα τίς ἐλεημοσύνες· κοίτα, γυρίζω, καὶ τὸ σακὶ νὰ ἀδειανό. Κουράστηκα...

» Σώπασε πάλι. Κοιτάζαμε κι οἱ δυὸ τὸν ἥλιο ποὺ βασιλεὺς. Κι ἄξαφνα σηκώθηκε ἡ φωνὴ του ὄλο παράπονο:

— Τί κάθεσαι ἐσὺ ποὺ λὲς πὼς μὲ ἀγαπᾶς, τί κάθεσαι ἦσυχια, ἀναπαμένα, μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια; Τρῶς, πίνεις, διαβάξεις χουζουρεμένα τὰ λόγια ποὺ εἶπα, κλαῖς ποὺ ἀναστορᾶσαι πὼς μὲ σταύρωσαν· κι ὕστερα ξαπλώνεις στὸ στρώμα σου καὶ κοιμᾶσαι· δὲν ντρέπεσαι; Ἐτσι μὲ ἀγαπᾶς; Ἀγάπη τὸ λὲς αὐτό; Σήκω ἀπάνω!

» Τινάχτηκα· ἔπεσα στὰ πόδια του:

— Κύριε, φώναξα, ἦμαρτον· πρόσταξέ με!

— Πάρε τὸ βοσκοράβδι σου καὶ πήγαινε νὰ βρεῖς τοὺς ἀνθρώπους, μὴ δειλιάς καὶ μίλησέ τους.

— Τί νὰ τοὺς πῶ, Κύριε; Εἶμαι ἀγράμματος, φτωχός, φο-

βητσιάρης, δταν δῶ πολλοὺς ἀνθρώπους μαζεμένους, φοβᾶμαι καὶ φεύγω. Καὶ τώρα μὲ στέλνεις νὰ τοὺς μιλήσω! τί νὰ τοὺς πῶ;

— Πήγαινε καὶ πὲς τοὺς πὼς πεινώ, πὼς χτυπᾶ τίς πόρτες, ἀπλώνω τὸ χέρι μου καὶ τοὺς φωνάζω: Ἐλεημοσύνη, χριστιανοί!

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἄρχισε νὰ νευριάζει· μετακουνήθηκε. Ὁ γερο-Πατριαρχεὺς χασμουρήθηκε καὶ κοίταξε γύρω του ἄν βόλευε νὰ φύγει· πεινοῦσε. Ὁ γερο-Λαδᾶς ζύγωσε τὸν παπά:

— Κακὰ ζετελέματα θὰ ἔχει τούτη ἡ δουλειά, μουρμούρισε· πὲς του νὰ σωπάσει.

Μὰ οἱ χωριάτες, μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, ἄκουγαν· εἶχαν ἀρχίσει νὰ συγκινοῦνται καὶ νὰ τοὺς κυριεύει σιγὰ σιγὰ ἓνας παράξενος φόβος. Σὰ νὰ ἔβλεπαν ἀληθινὰ τὸ Χριστὸ νὰ γυρίζει ξυπόλυτος, νὰ χτυπάει τὴν πόρτα τους, νὰ ζητάει ἐλεημοσύνη· κι αὐτοὶ ἀπὸ μέσα τοῦ φώναζαν: «Ὁ Θεὸς νὰ σ' ἐλεήσει!» καὶ τὸν ἐδιώχναν... Μπᾶς καὶ δὲν πέρασε ἔτσι, προχτὲς ἀκόμα, ξυπόλυτος, μ' ἓνα ἀδειανό σακὶ στὸν ὦμο, ὁ παπα-Φώτης, καὶ τὸν ἐδιώχναν;

Ὁ Μανολιὸς πήρε ἀνάσα, ὁ ἰδρώτας ἔτρεχε σπυρωτὸς ἀπὸ τὸ κουτέλο του. Γύρισε τὰ μάτια ὄλοῦθε, κοίταξε τοὺς χωριανούς πολλὴν ὥρα, ἓνα ἓνα, καὶ τόσο παράπονο, τόσο πίκρα εἶχε τὸ πρόσωπό του, καὶ τόση ἀρχοντιά, ποὺ οἱ χωριανοὶ σάστισαν. Μιὰ γριά ἔκαμε τὸ σταυρὸ της:

— Μνήστητί μου, Κύριε, μουρμούρισε στὴ διπλανή της, εἶναι τοῦτος, καλέ, ὁ Μανολιὸς, ὁ βοσκὸς τοῦ γερο-Πατριαρχεῦ, ὁ ἀνιψιὸς τῆς κερα-Μανταλένιας; Γιὰ μπᾶς κι εἶναι — ἦμαρτον, Θεέ μου! — ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς, ποὺ κατέβηκε πάλι στὴ γῆς γιὰ τίς ἀμαρτίες μας; Τί λὲς καὶ τοῦ λόγου σου, γειτόνισσα;

— Σώπα, κυρα-Περσεφόνη μου, σώπα, κι ἀνοίγει πάλι τὸ στόμα του, θὰ μιλήσει.

Ὁ Μανολιὸς ἄπλωσε δεξὰ ζερβὰ τὴν ἀγκάλη.

— Ἀδερφοί μου, φώναξε, ἀδερφάδες, ἄντρες καὶ γυναῖκες τῆς Λυκόβρυσης. Δὲν ἔρχουμαι ἀπὸ δικοῦ μου, πὼς θὰ τολμοῦσα ἐγὼ, ὁ παρακεντὲς, ὁ ταπεινός, νὰ μιλήσω καὶ νὰ δώσω ἀρμήγνεις σὲ πλοῦσιους νοικοκυραίους, σὲ τρανοὺς προεστοὺς καὶ σὲ γεροντότερους μου; Δὲν ἔρχουμαι ἀπὸ δικοῦ μου, ὁ Χριστὸς μὲ στέλνει! Τὰ λόγια ποὺ μοῦ παράγγειλε νὰ σᾶς πῶ, αὐτὰ σᾶς λέω: «Πεινώ! φωνάζει ὁ Χριστὸς, κάντε ἐλεημοσύνη, χριστιανοί!» Ὅποιος ἐλεεῖ φτωχό, δανεῖζει τὸ Θεό. Προχτὲς, ἓνας ἀπὸ τοὺς χωριανούς μας πήγε στοὺς πρόσφυγες τῆς Σαρακήνας ποὺ πεινοῦν καὶ δὲν ἔχουν τί νὰ ντυθοῦν καὶ ποῦ νὰ κοι-

μηθούν, είχε κουβαλήσει δλο του τὸ βιὸς καὶ φώναζε: «Ἐλάτε, ἀδέρφια, πάρτε, μοιραστείτε ὅ,τι ἔχω· παράδες δὲ θέλω, μὰ δὲν τὰ χαρίζω· τὰ δανείζω, νὰ μοῦ τὰ πλερώσει ὁ Θεὸς στὸν ἄλλο κόσμολ»

Ἐγερὸ-Λαδᾶς δὲ βάσταξε πιά, πνίγουνταν· ἔκανε νοήματα στὸν παπα-Γρηγόρη νὰ τοῦ φράξει τὸ στόμα, μὰ τοῦ κάκου· μπήκε λοιπὸν αὐτὸς στὴ μέση.

— Ὡστε λοιπὸν, σκλήριξε, λέει ἡ ἀφεντιά σου νὰ πᾶμε νὰ μοιράσουμε ὅ,τι κερδίσαμε μὲ τὸν τίμιο ἰδρώτα μας καὶ νὰ κάμουμε χρεωστικά, νὰ πλερωθοῦμε στὴν ἄλλη ζωὴ; Μωρέ, μυαλό, νὰ μυστρίζεις τοὺς τοίχους! Νὰ σοῦ πῶ, παλικάρι μου, δὲ θὰ κατάλαβες καλὰ τί σοῦ εἶπε ὁ Χριστός, καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶς. Κάλιο ἓνα καὶ στὸ χέρι παρὰ χίλια καὶ καρτέρει, αὐτὸ λέω ἐγώ.

— Ἀφῆσέ τον, γερο-Λαδᾶ, νὰ μιλήσει, φώναξε ὁ Γιαννακός· ἄκουσες ποιὸς τὸν στέλνει· ὁ Χριστὸς μιλάει μὲ τὸ στόμα του.

— Ἐσὺ ἴσαι, Γιαννακό, πὸν φωνάζεις; ἀποκρίθηκε ἀγριεμένος ὁ γερο-Λαδᾶς· ἔννοια σου, καὶ θὰ λογαριαστοῦμε!

Ἐ δάσκαλος πετάχτηκε, θέλοντας νὰ τὰ βολέψει:

— Καλὰ κι ἄγια αὐτὰ πὸν λές, Μανολιό, μὰ δὲ γίνονται· χτίζεις στὰ σύννεφα. Δὲν εἴμαστε θεοί, εἴμαστε ἄνθρωποι· πρέπει τὸ λοιπὸν νὰ πάρεις τὸ μέτρο τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ μετᾶς.

— Αὐτὸ παίρνω, δάσκαλε, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· μὲ αὐτὸ μετᾶ. Ποιοὶ ἴναι χριστιανοὶ ἀπὸ σᾶς δλους πὸν κοπιάσατε σήμερα στὸ πανηγύρι; Ὅσοι ἴναι χριστιανοί, αὐτοὶ πιστεύουν στὸν ἄλλο κόσμος· τί θὰ πεῖ πιστεύω στὸν ἄλλο κόσμος; Πὸς δλες μας οἱ πράξεις ἐδῶ, στὴν ἐπίγεια ζωὴ, θὰ ζυγιαστοῦν στὸν ἄλλο κόσμος — κι οἱ κακὲς θὰ τιμωρηθοῦν, οἱ καλὲς θὰ πλερωθοῦν. Ὅποιος ἐλεήσει τοὺς ἀδερφοὺς του ἐδῶ στὴν πρόσκαιρη ζωὴ, θὰ πλερωθεῖ μὲ τὴν αἰώνια. Καλύτερα λοιπὸν, γερο-Λαδᾶ, χίλια καὶ καρτέρει παρὰ ἓνα καὶ στὸ χέρι.

— Ὁ νοὺς σου καὶ τοῦ μογιατζῆ ὁ κόπανος, ἔγρουξε ὁ γερο-ἐξηναβελόνης καὶ χιχίρισε μὲ κακία.

— Τί νὰ κάμουμε τὸ λοιπὸν; φώναξαν μερικοὶ θεοφοβούμενοι· τί σοῦ παράγγειλε ὁ Χριστός; Λέγε καθαρά, νὰ καταλάβουμε κι ἐμεῖς, νὰ δοῦμε ἂν γίνεται.

— Μὴ μᾶς πεις νὰ τὰ μοιράσουμε ὅλα! φώναξε ἓνας γέρος κοτσονάτος· δὲ γίνεται· ξεκομμένα καρδιά!

— Τέλειωσε ὁ θέρος, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· δόξα σοὶ ὁ Θεός, καλὴ ἴταν ἡ χρονιά. Μεθαύριο τελειώνει κι ὁ τρύγος, σὲ λίγο θ' ἀρχίσουμε καὶ τὸ λιομάζωμα· ἀκούστε τὸ λοιπὸν τὴ

φωνὴ τοῦ Χριστοῦ πὸν τὴ γρικῶ νὰ σκίξει τὴν καρδιά μου: Ἐχωριανοὶ Λυκοβρυσιώτες, ἐδῶ στὴν ἀλλή μας ἔφτασαν ἀδέρφια κατατρεμένα, ὁ χειμῶνας ζυγώνει, θὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα, ἀπὸ τὸ κρῦο, ἀπὸ τὸ παράπονο... Ἄνοιγει τὰ κατάστιχά του ὁ Θεός, κοιτάζει τοὺς Λυκοβρυσιώτες, γράφει τ' ὄνομα τοῦ καθενός, τὴν ἡμερομηνία, τὸ πόσα εἶχε καὶ πόσα ἔδωκε στοὺς φτωχοὺς. Ἄς ποῦμε, γράφει: Ἄναστάσιος Λαδᾶς τοῦ Μιχαήλ, τὴν τάδε τοῦ μηνὸς εἶχε τόσα, ἔδωκε τόσα· νὰ πλερωθεῖ μὲ τόσο τόκο στὴ Δευτέρα Παρουσία.

Ἐ γερο-Λαδᾶς χιχίρισε πάλι σαρκαστικά:

— Ζῆσε, μαῦρε μου, νὰ φᾶς τριφύλλι... μουρμούρισε.

— Λοιπὸν, ἐξακολούθησε ὁ Μανολιός, ὄριστε, δάσκαλε, τὸ μέτρο τὸ ἀνθρώπινο πὸν ζητᾶς: Κάθε νοικοκύρης, ὕστερα ἀπὸ κάθε σοδειά, νὰ παίρνει ἀπὸ τὰ δέκα τὸ ἓνα καὶ νὰ τὸ δανεῖζει, καθὼς εἶπαμε, στὸ Θεό. Ἄς βοηθήσουμε τοὺς ἀδερφοὺς μας τῆς Σαρακήνας ἓνα χρόνο, δυὸ χρόνια, ὅσο νὰ πάρουν ἀπάνω τους. Κι ἀκόμα τοῦτο: Ἐχομε χέρσα χωράφια, τόσες ἀγριάδες, τόσα χῶματα πὸν δὲν προφταίνουμε καὶ τ' ἀφήνουμε στέρφα· δὲν εἶναι κρίμα ἀπὸ τὸ Θεό; Ἄς τοὺς τὰ δώσουμε νὰ τὰ ὀργώσουν, νὰ τὰ σπείρουν μισὰ καὶ μισὰ, νὰ πλουτίσει καὶ τὸ χωριό, νὰ φᾶν κι αὐτοὶ πὸν πεινοῦνε. Ἄλιμονο στὸ Λυκοβρυσιώτη πὸν τῶει καὶ χορταίνει καὶ δὲ συλλογιέται τὰ παιδιὰ τῆς Σαρακήνας· κάθε κορμὶ στὴν ἀλλή μας πὸν πεθαίνει τῆς πείνας, κρεμιέται στὸ λαιμὸ τοῦ καθενός μας καὶ μᾶς βουλιάζει στὴν πίσσα. Πόσοι εἴμαστε ἐδῶ στὴ Λυκόβρυσση; Δυὸ χιλιάδες; Δυὸ χιλιάδες κουφάρια γίνεται κάθε κορμὶ πὸν πεθαίνει στὴ Σαρακήνα τῆς πείνας καὶ κρεμιέται γιορντάνι στὸ λαιμὸ μας· κι ἔτσι στολισμένοι θὰ παρουσιαστοῦμε μεθαύριο στὸν Κύριο.

Οἱ χωριάτες ἀνατρίχιασαν. Μερικοὶ ἀθελά τους ἔβαλαν τὸ χέρι στὸ λαιμὸ, ἔψαξαν. Οἱ πιδ ἄλαφροῖσκιωτοι εἶδαν μὲ τὰ μάτια τους στὸν ἀγέρα δυὸ χιλιάδες Λυκοβρυσιώτες νὰ προχωροῦν ἀράδα, ὁ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, στὴ Δευτέρα Παρουσία· καὶ κρέμουνταν ἀρμαθιά στὸ λαιμὸ τοῦ καθενός δέκα, δεκαπέντε, εἴκοσι κουφάρια· κι οἱ ἀγγέλοι, πὸν τοὺς πιλαλοῦσαν, ἔφραζαν τὰ ρουθούνια τους ἀπὸ τὴ βρώμα.

Ἐ Ἄντωνης ὁ μπαρμπέρης, πὸν δὲν εἶχε καὶ πολλὰ ἀμπελοχώραφα, ἔσυρε φωνή:

— Σύμφωνοι! Κράτα καὶ σύ, Μανολιό, κατάστιχα καὶ γράφε: Ἐγώ, ὁ Ἄντωνης Γιαννίδης τοῦ Θρασύβουλου, ὁ μπαρμπέρης τῆς Λυκόβρυσσης, ὑπόσχομαι νὰ δίνω ἀπὸ τὰ δέκα τὸ ἓνα στοὺς ἀδερφοὺς τῆς Σαρακήνας. Δανείζω τὸ Θεό, γράφε,

Μανολιό, γράφει κι ὁ Θεός, ἔχω ἐμπιστοσύνη!

Ἄκουστηκαν μερικὲς φωνές, σηκώθηκαν χέρια:

— Κι ἐγώ! Κι ἐγώ! Γράφε, Μανολιό!

Πολλὰ μάτια εἶχαν βουρκώσει· ἄλλα γέμισαν ἀνησυχία καὶ τρόμο· ἄλλα κάρφωσαν τὸ Μανολιό μὲ μίσος. Ὁ γερο-Πατριαρχῆας εἶχε καταφέρει νὰ ξεφύγει καὶ κάθονταν τώρα πίσω ἀπὸ ἓνα βράχο, εἶχε ἀνοίξει τὸ ταγάρι κι ἔστρωνε ἀπάνω στὰ λεμονόφυλλα τὸ ψητὸ γουρουνάκι ποὺ τοῦ ἔχε ἀπομείνει ἀπὸ χτῆς βράδου.

— Πάει ὁ κακομοίρης ὁ Μανολιός, μουρμούριζε μασουλώντας γρήγορα θὰ τὸν πάρουν μὲ τὶς λεμονόκουπες.

Ὡστόσο ὁ παπα-Γρηγόρης σήκωσε μὲ θυμὸ τὸ χέρι, τὰ φρύδια του ἀνέβαιναν καὶ κατέβαιναν, ἂν τ' ἄγγιζες μὲ τὸ ἀκροδάχτυλο θὰ ἔβγαζαν σπιθες.

— Ἐχωριανοί, φώναξε, σταθεῖτε, μὴ σᾶς πάρει στὸ λαιμὸ τοῦ ὁ λαοπλάνος αὐτός, τὸ νοῦ σας! Τέσσερα θεμέλια ἔχει ὁ κόσμος. Μαζὶ μὲ τὴν πίστη, τὴν πατρίδα καὶ τὴν τιμὴ, τέταρτο μεγάλο θεμέλιο, ἡ περιουσία. Μὴν ἀπλώνετε ἀπάνω τῆς χέρι· ὁ Θεὸς μοιράζει τ' ἀγαθὰ σύμφωνα μὲ κρυφούς δικούς του νόμους· ἄλλη ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἄλλη τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Θεὸς ἔκαμε τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς φτωχοὺς· ἀλίμονο σὲ ποιὸν ἐπιχειρήσει νὰ χαλάσει τὴν τάξη· παραβαίνει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ! Ἐ Μανολιό, ἐγὼ φταίω ποὺ σοῦ ἔδωκα τὴν ἄδεια νὰ μιλήσεις· κατέβα κάτω! Πήγαινε νὰ βόσκεις τὰ πρόβατα· αὐτὴ νὰ ἡ θέση ποὺ σοῦ ἔδωκε ὁ Θεός, μὴ θές νὰ πᾶς πρὸ πέρα· μὴ φυτρώνεις ὅπου δὲ σὲ σπέρνουν. Κι ὅ,τι μᾶς ἀράδιασες εἶναι ἐνάντια στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς ὀρίζει, κι ὅ,τι γίνεται στὸν κόσμο, γίνεται γιατί τὸ θέλει.

Πῆρε φόρα, στράφηκε στὸν παπα-Φώτη, ποὺ ὅλη τὴν ὥρα στέκονταν ἀκίνητος, μὲ γερό τὸ κεφάλι, κι ἄκουε:

— Ἐ παπα-Φώτη, φώναξε, καλὰ περνούσαμε ὡς τώρα στὸ χωριό μας, τάξη κι ὁμόνοια βασιλευε, μᾶς κουβαλήθηκες τοῦ λόγου σου μὲ τοὺς δικούς σου, κι ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη δὲ βρήκαμε ἡσυχία. Ὅλο παράπονα καὶ σκάνταλα καὶ κλειψιές· κι οἱ φτωχοὶ θὲν νὰ σηκώσουν κεφάλι, κι οἱ πλούσιοι ἔχασαν τὸν ὕπνο τους. Μὰ ἔγνοια σου, καὶ θὰ ἔρθῃ ὁ Ἄγας, κι ἡ Δημογεροντία θὰ πέσει στὰ πόδια του νὰ σᾶς διώξει, νὰ ἡσυχάσουμε. Πηγαίνετε ἄλλοῦ, στὰ χίλια καλὰ τοῦ Θεοῦ, μὰ μακριὰ ἀπὸ μᾶς. Εἶπα!

Ὁ παπα-Φώτης σήκωσε τὸ κεφάλι:

— Γέροντα μου, εἶπε, μὲ γαληνὴ φωνή, ἔχεις δίκιο· ὅ,τι γί-

νεται στὸν κόσμο, γίνεται γιατί ὁ Θεὸς τὸ θέλει. Μίλησε, ξεστόμισε τὰ λόγια ποὺ εἶχε στὴν καρδιά του ὁ Μανολιός, γιατί ὁ Θεὸς τὸ θέλησε· μερικὲς καρδιὲς ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση πόνεσαν γρικώντας τὸν πόνο μας, μερικὰ μάτια ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση βούρκωσαν, μερικὰ κελάρια ἀνοιξαν, γιατί ὁ Θεὸς τὸ θέλησε. Κι ἂν ἤρθαμε ἐμεῖς, καθὼς τὸ λέει ἡ ἀγιότητά σου, νὰ φέρουμε τὴν ἀνησυχία στὸ ἥσυχο χωριό σας, κι αὐτὸ γιατί ὁ Θεὸς τὸ θέλησε. Γιατί, ὅταν πολυσυχάσει τὸ νερό, βουρκιάζει, ὅταν πολυσυχάσει ἡ ψυχὴ, βουρκιάζει. Ὁ Θεὸς νὰ δώσει, ἐμεῖς νὰ ἴμαστε ὁ ἀνεμος ποὺ σηκώνει τὴν τρικυμία καὶ ζωντανεύουν τὰ νερά!

Στράφηκε στοὺς Λυκοβρυσιώτες:

— Ἀδέρφια μου, ἤμασταν κι ἐμεῖς μιὰ φορὰ νοικοκυραῖοι· τώρα καταντήσαμε ζητιάνοι. Ἐκαμα περιοδεῖα στὰ χωριά, κουρτάλησα ἀράδα τὶς πόρτες καὶ γύρισα στὸ λαό μου μὲ τὰ χέρια ἀδειανά. Δὲ μὲ νοιάζει γιὰ μένα, ὡς πεθάνω· δὲ μὲ νοιάζει γιὰ τοὺς γέρους, αὐτοὶ ἔφαγαν τὸ ψωμί τους, ὡς πεθάνουν· λυπᾶμαι τὰ παιδιά· κάθε μέρα πεθαίνει τῆς πείνας ἀπὸ ἓνα· κι ὅσα ζοῦν ἀκόμα, δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν στὰ ποδαράκια τους· τί τοὺς λείπει; ἓνα ξεροκόμματο ψωμί, μιὰ στάλα λάδι, ἓνα κουρέλι νὰ ντυθοῦν· ἂν εἶχαν τὰ τιποτένια πράματα ποὺ πετᾶτε ἐσεῖς στοὺς σκύλους καὶ στὰ σκουπίδια, θὰ ζοῦσαν. Γι' αὐτὰ τὰ παιδιά ζητιανεύω· γι' αὐτὰ ἀπλώνω κι ἐγὼ τὰ χέρια καὶ φωνάζω: Κάμετε ἐλεημοσύνη, χριστιανοί!

Ὁ παπα-Φώτης ἔγειρε πάλι τὸ κεφάλι στὴ γῆς καὶ σάπασε. Εἶχε λιώσει σὰν τὸ κερὶ τὸ πρόσωπό του, τὰ μάτια του εἶχαν μεγαλώσει, τὰ χέρια του, ἔτσι ποὺ τὰ ἔχε σταυρωμένα στὸ στήθος, ἔλαμπαν, καὶ ξεχώριζες καθαρὰ τὰ κόκαλα κάτω ἀπὸ τὴ διάφανη πέτσα.

Τώρα πιά ξέσπασαν ὀλοῦθε ἀναφιλητά, ἡ Μαριορὴ ἄρχισε νὰ κλαίει κρυφά, μιὰ νιόπαντρη ἔβγαλε ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῆς τὰ χρυσὰ φλουριά καὶ τὰ κρυψέ· ντράπηκε, σὰ νὰ τὰ ἔχε κλεμμένα. Καὶ μέσα στὸ θρασεμένο ἀπὸ τὰ πολλὰ κρέατα στήθος τοῦ κύρ Δημητροῦ τοῦ χασάπη ξύπνησε ὁ παλιὸς θεοφοβούμενος καλόγερος καὶ φώναξε:

— Εἶχα γιὰ τὴν Κυριακὴ τούτη, ἓνα παχὺ μοσχαρακὶ νὰ σφάξω γιὰ τὸ χωριό· τώρα θὰ πάω νὰ τὸ μοιράσω στὴ Σαρακήνα· γιατί ντρέπομαι νὰ τρῶμε ἐμεῖς καὶ νὰ πεινοῦν τ' ἀδέρφια μας·

Κι ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης ἐνθουσιάστηκε:

— Θὰ πάω κι ἐγὼ τὸ Σάββατο βράδου στὴ Σαρακήνα νὰ τοὺς ξουρίσω ὄλους τζάμπα· καὶ νὰ τοὺς βγάλω τὰ χαλασμένα δόντια τζάμπα!

Κι ὁ δάσκαλος συνεπάρθηκε κι αὐτός, νίκησε τὸ φόβο του, φώναξε:

— Ἐχω κι ἐγὼ μερικά ἀλφαβητάρια κι ἀναγνωστικά γιὰ τὰ παιδιά, ἔχω πλάκες καὶ κοντύλια κι ἓνα χάρτη τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας, τὰ καταθέτω στὴν κοινότητα τῆς Σαρακήνας.

— Τὸν κακὸ σου τὸν καιρό! μουρμούρισε ὁ γερο-Λαδᾶς κι ἔφτυσε ἀγαναχτισμένος.

Ὁ παπα-Γρηγόρης στράφηκε κι ἀγριομάτισε τὸν ἀδερφό του, μὰ δὲ μίλησε.

Ὁ Μανολιὸς κατέβηκε ἀπὸ τὴν πέτρα, ζύγωσε τὸν παπα-Φῶτη, τοῦ φίλησε τὸ χέρι.

— Γέροντά μου, εἶπε δυνατά, βλέπεις, μὴν ἀπελπίζεσαι· ζεῖ ἀκόμα ὁ Χριστός, περπατάει ἀκόμα στὴ γῆς, τὸν εἶδαν μερικὲς καρδιὲς καὶ τοῦ ἀνοιξαν, κουράγιο!

Ζύγωσαν κι οἱ τρεῖς φίλοι· ἦρθαν ξοπίσω τους, δειλά, κι ὁ κύρ Δημητρὸς ὁ χασάπης, κι ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης· ἦρθαν, διστάζοντας, κι ἄλλοι χωριανοί· κοντοζύγωσε, φοβισμένος, ἀποφασισμένος, κι ὁ δάσκαλος.

Γύρισε ὁ παπα-Φῶτης, τοὺς εἶδε, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του:

— Πᾶμε, παιδιά μου, εἶπε· ἔχουμε κι ἐμεῖς, σὲ μιὰ παλιά λειτουργημένη σπηλιά, τὸ παρεκκλήσι μας, πᾶμε ὅλοι μαζί, νὰ δοξάσουμε τὸ Θεό· μεγάλη μέρα σήμερα, ἀρχίζει καὶ κουνιέται ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου.

Στράφηκε στὸ λαὸ πὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ σκορπίζει καὶ ν' ἀνοίγει τὰ ταγάρια, νὰ βγάνει τὰ κρέατα καὶ τὰ κρασιά:

— Ἐχετε γειά, Λυκοβρυσιώτες, καλὴ δρεξή! Τὴν εὐκὴ σου, παπα-Γρηγόρη.

— Τὴν κατάρα μου, ἀντάρτες! μούγκρισε ὁ ἀρχοντόπαπας· ὅσοι πᾶνε μαζί σου, θεομπαίχτη, καταραμένοι!

— Ὁ Θεός, ἀποκρίθηκε ἡσυχα ὁ κουρελὴς παπᾶς, ὁ Θεὸς πὺ χωρίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὰ ἐρίφια, ἄς κρίνει· σὲ αὐτὸν ἔχουμε ἐμεῖς τὰ θάρρη μας!

Εἶπε, κι ἔδειξε μὲ τὸ λιγνὸ του δάχτυλο τὸν οὐρανὸ.

XII

Ο ΠΑΠΑ-ΦΩΤΗΣ ΚΙ ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΦΙΛΟΙ ΚΑΘΟΥΝ-
ταν ἀπόξω ἀπὸ τὴ λειτουργημένη σπηλιά, ἀπάνω σὲ πε-
ζούλια πελεκημένα ἀπὸ παμπάλαιους χριστιανούς, πὺ εἶχαν
καταφύγει στὶς τρύπες τοῦτες τοῦ βουνοῦ, κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς
ἀλλόθρησκους. Εἶχε πιά νυχτώσει, μύρισε τὸ βουνὸ φλησκούνι
καὶ θυμάρη, ἡ νύχτα χύνουνταν γαλάζια καὶ διάφανη, καὶ δὲν ἄ-
κουε παρά κάπου κάπου ἓνα νυχτοπούλι πὺ κυνηγοῦσε κά-
μπιες, ποντίκια, σαλιγκάρια ἢ ἔσκουζε γλυκά, λαβωμένο ἀπὸ
τὸν ἔρωτα. Καὶ τ' ἄστρα ἀπόψε εἶχαν κατέβει χαμηλὰ καὶ κρέ-
μουνταν ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς.

Κάμποση ὥρα οἱ πέντε σύντροφοι ἔμειναν ἀμίλητοι. Ὅλη
μέρα σήμερα κουβέντιαζαν μὲ τοὺς κατατρεμένους ἀδερφούς,
πήγαιναν ἀπὸ σπηλιά σὲ σπηλιά κι ἀποθάμαζαν πῶς μπόρεσαν
καὶ βολεύτεκαν ἐδῶ μέσα ἀνθρώποι σὰν τὰ τυφλοπόντικα. Κι
ὁ παπα-Φῶτης, ἀκούραστος, ὅλο ἀγάπη, ἀρμήνευε, παρηγο-
ροῦσε, φώναζε τὸ Χριστὸ νὰ κατέβει στὴ Σαρακήνα καὶ νὰ
δεῖ· νὰ κατέβει καὶ στὴ Λυκοβρυσή καὶ νὰ δεῖ· καὶ νὰ κάμει
κρίση.

Καὶ τώρα, πικραμένοι, κατακούραστοι, κάθουνταν στὰ πε-
λεκημένα πεζούλια καὶ κοίταζαν τὴ νύχτα. Ἐνιωθάν ὅλοι μιὰ
παράξενη συγκίνηση. Σὰ νὰ ἔταν διωγμένοι ἀπ' ὅλο τὸν κόσμον
κι εἶχαν καταφύγει ἐδῶ, κρυφά, μπρὸς στὴ σπηλιά, καὶ συνω-
μοτοῦσαν.

Τὶ συνωμοτοῦσαν; Κι οἱ ἴδιοι δὲν ἤξεραν. Τὶ μπορούσαν
νὰ κάμουν οἱ πέντε τοῦτες ἀπλὲς ψυχές, τί ἦταν ἱκανὲς νὰ γκρε-
μίσουν; τί κόσμον καινούριον νὰ χτίσουν; Κι ὁμως ὁ ἀγέρας

ανάμεσά τους πυρώνουνταν κι έτρεμε από τις πέντε ψυχές, που πηγαινόρχουνταν από τόν ένα στόν άλλο, σά σαίτες.

— Καλή ναι απόψε ή νύχτα, ξεστόμισε τέλος ό Γιαννακός, θέλοντας νά κρύψει τή συγκίνησή του.

Τινάχτηκαν όλοι ξαφνιασμένοι, σά νά 'ταν βαθύ όνειρο ή σίωπή, και ξάφνου άκούστηκε απόξω ανθρώπινη φωνή, και τ' όνειρο τρόμαξε κι άνασηκώθηκε νά φύγει. Τρύπωξαν πάλι οί ψυχές, καθεμιά στο στήθος που κατοικούσε, κι ό ένας ξανάγινε πάλι πέντε.

Πήρε τώρα θάρρος ό Κωσταντής, μίλησε:

— Γέροντά μου, κοντεύουν πιά τέσσερεις μήνες που ή Δημογεροντία μās κάλεσε νά μās μοιράσει τί θά κάνει ό καθένας μας, όταν θά παρασταίνουμε τό Μυστήριο στο νάρθηκα τής εκκλησιάς. "Ως τώρα άλλες έγνοιες μās παραστράτισαν, ξαστοχήσαμε τό σκοπό μας; και πρέπει, είναι καιρός, νά έτοιμαστούμε... Μά πώς; τί πρέπει νά κάμουμε; "Η αγιότητά σου θά ξέρει.

"Ο παπα-Φώτης έκαμε κάμποση ώρα ν' άποκριθεί· σά νά 'χε φύγει ό νούς του πολύ μακριά κι άργοπορούσε νά γυρίσει· ξαναβρήκε τέλος τούς φίλους, άκουσε τό ρώτημα, χαμογέλασε.

— Τί νά κάνετε; είπε· μά ό,τι κάνετε ως τώρα· τίποτα άλλο. Καλύτερη έτοιμασία, πιό σύμφωνη με τά Πάθη και τή Σταύρωση του Χριστού, δέν ύπάρχει.

— Μά τί κάνουμε; τίποτα δέν κάνουμε, γέροντά μου, αντίμιλησε ό Μιχελής με πικρία.

— Ξεχνάς τά κοφίνια, Μιχελή μου; είπε ό γέροντας κι έσφιξε τρυφερά τό χέρι του άρχοντόπουλου. Ξεχνάς και του λόγου σου, Γιαννακό μου, πώς φώναξες, προχτές ακόμα, τούς φτωχούς νά διαγομίσουν τις πραμάτιες σου και γελουσες; Και σύ, Κωσταντή μου, που παρατάς τή δουλειά σου και μπαίνεις μπροστά και σηκώνεις κεφάλι στην άδικία, έσύ ό άπλός άνθρωπος, που ως χτές δέν ήσουν παρα ένας ταπεινός καφετζής και τώρα είσαι έτοιμος νά πεθάνεις κάθε στιγμή για τήν πίστη του Χριστού; Κι ό Μανολιός, που φορτώθηκε όλα τά κρίματα του λαού και κίνησε νά σκοτωθεί για νά σώσει τό χωριό; Κι ό Παναγιώταρος ακόμα, τί άλλο κάνει ό δυστυχής παρα έτοιμάζεται για τό δύσκολο, φοβερό χρέος του 'Ιούδα; 'Ετοιμάζεστε, παιδιά μου, έτοιμάζεστε και δέν τό ξέρετε· αυτός είναι ό δρόμος.

Σάπασαν πάλι. "Ο Μανολιός άναστέναξε και κάρφωσε τό μάτι σ' ένα μεγάλο άστρο που γελούσε και χόρευε στον ουρανό· τό 'ξερε καλά τό άστρο αυτό ό βοσκός και τό άγαπούσε· πόσες

φορές, όταν ήταν μικρό βοσκόπουλο, δέν τόν είχε ξεγελάσει, πώς ήταν τάχα ό Αδγερινός, κι είχε βγάλει τά πρόβατα νά τά βοσκήσει! «Καλά τόν λένε Γελάστερα», συλλογίστηκε απόψε και τόν κοίταζε σαν παλιό του φιλοπαιχνιδιάρη σύντροφο.

"Ο Κωσταντής έσκυψε τό κεφάλι· ξαφνικά θλίψη πολλή τόν κυρίεψε· άπ' όλους, αυτός μονάχα τίποτα, τίποτα δέν έκαμε· αυτός έμενε πίσω· κι ό 'Ιούδας ακόμα τόν είχε ξεπεράσει.

Κι ό Γιαννακός κουνούσε τό κεφάλι άπελπισμένος. «Τίποτα, τίποτα δέν έκαμα, συλλογίζονταν· νά δώσω λεφτά, νά χαρίσω πραμάτιες, όλα αυτά δέν είναι τίποτα· νά δώσω τό Γιουσούφακι μου, αυτό θά πεί θυσία! 'Εδώ σε θέλω, Γιαννακό· μπορείς νά τό κάμεις; "Ολα τ' άλλα, άγέρας!»

"Ωστόσο ό νούς του παπα-Φώτη είχε πάλι ξενιτευτεί· έφυγε μακριά, γύριζε, γύριζε παλιά γνώριμα μέρη, κι ύστερα πάλι ξανάρχονταν πίσω, σ' ένα έρημο βουνό που τό λέγαν Σαρακήνα, κι ήταν νύχτα, και διάκρινε, στο θαμπό φώς που έριχναν τ' άστρα, τέσσερα άγαπημένα πρόσωπα άκουμπισμένα στο βράχο.

Κι ή φωνή του παπα-Φώτη άκούστηκε σιγανή, σοβαρή, όλο τρυφερότητα:

— Παιδιά μου, σά νυχτολούλουδο μου φαίνεται κάποτε ή ψυχή του ανθρώπου· όλη τή μέρα είναι κλεισμένη, κι όταν πέσει ή νύχτα, ξεθαρρεύεται κι άνοίγει. Γι' αυτό κι απόψε, έτσι που σας νιώθω κοντά μου, μέσα στο σκοτάδι, νογώ τήν ψυχή μου ν' άνοίγει· μιá φορά, στο βουνό του Μανολιού, σας είχα υποσχεθεί, τό θυμάστε, πώς κάποτε θά σας ξεομολογηθώ κι έγώ τή ζωή μου, γιατί ντρέπομαι νά σκύβετε νά μου φιλάτε τό χέρι και νά μήν ξέρετε ποιός είμαι και τί χέρι φιλάτε.

— Κι έμās οί ψυχές μας απόψε είναι άνοιγμένες, γέροντά μου, είπε ό Μανολιός συγκινημένος· άκούμε.

— Είναι ένα χωριό στην Προποντίδα, αντίκρα στη Βασιλεύουσα, άρχισε ό παπα-Φώτης με σερτή, υπομονετικά φωνή, σά νά δηγόταν παραμύθι, είναι ένα χωριό μικρό, χαριτωμένο, γεμάτο κήπους, στην άκρα τής θάλασσας, και τό λένε 'Αρτάκη. 'Εκει γεννήθηκε. Παπάς ήταν ό πατέρας μου, αδστηρός, λιγομίλητος, άγριος· σαν τούς άσκητές που βλέπουμε σε παλιές εκκλησιές, ζωγραφισμένους στους τοίχους. Παπάς ήταν ό πατέρας μου, παπάς κι ό παππούς μου, παπά ήθελαν νά με κάμουν και μένα. Μά έγώ μέσα μου δέν ήθελα· έγώ λαχτάριζα ταξίδια κι εμπόρια, νά γεμίσω τά σεντούκια μου χρυσάφι, ν' αγοράσω τουφέκια, ν' άρματώσω ανθρώπους και νά λευτερώσω τήν 'Αρτάκη από τόν Τουρκο. Είχα, βλέπετε, γεννηθεί άντάρτης, και τό

μυαλό μου ήταν γεμάτο αγέρα. "Όμως φοβόμουν τὸν πατέρα μου, ἄλλον ἄνθρωπο στὴ ζωὴ μου δὲ φοβήθηκα· τὸν φοβόμουν καὶ πήγαινα ταχτικά στὸ σκολεῖο κι ἤμουν ὁ καλύτερος μαθητῆς, ὄχι ἀπὸ ἀγάπη παρὰ ἀπὸ φόβο· κι ὅταν πιά βγαλα τὸ σκολεῖο τῆς Ἀρτάκης, ἡ συχωρεμένη ἡ μάνα μου — ἅγια γυναίκα! — ἐτοίμασε τὸ μπαούλο μου· ἔβαλε μέσα τ' ἀσπρόρουχά μου, ἕνα κόνισμα τῆς Βάφτισης τοῦ Χριστοῦ, παξιμάδι, φουντούκια, σταφίδες καὶ ξερά σύκα πασπαλισμένα μὲ σουσάμι, καὶ μ' ἔστειλαν στὴν Πόλη, στὴ Θεολογικὴ Σχολή. Μὰ ποῦ ὑπομονή, ποῦ ἀγάπη στὸ Θεό, νὰ στρωθῶ στὴ θεολογία! Ἐγὼ μὲν ἀντάρτης, πήγαινα ἀπάνω κάτω στὴν Πόλη, σὰ δαιμονισμένος, τὰ μάτια μου σάστιζαν ἀπὸ τὴν ὁμορφιά τῆς· κι ἕνα μονάχα εἶχα στὸ νοῦ μου: πῶς νὰ λευτερωθοῦν τ' ἅγια αὐτὰ χρώματα καὶ τ' ἅγια αὐτὰ νερά ἀπὸ τὸν Τοῦρκο... "Όπου μιὰ μέρα, νά, ξεσπάει ὁ καταραμένος πόλεμος τοῦ '97. Κόρωσε τὸ μυαλό μου· νά ἢ στιγμὴ, φώναξα, νὰ διώξουμε τὸν Τοῦρκο ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά! Κατάφερα, μπῆκα κρυφὰ σ' ἕνα καράβι, ἄραξα σ' ἕνα ἑλληνικὸ ἀκρογιάλι, ντύθηκα ἀντάρτης, πήρα τουφέκι, ζώστηκα φισεκλίκια, ἔβαλα τσαρούχια καὶ πήγα νὰ πολεμήσω τὴν Τουρκιά!

Ὁ παπα-Φώτης ἀναστέναξε· πικρὴ, σαρκαστικὰ ἀκούστηκε τώρα ἡ φωνὴ του:

— Κινήσαμε ἑπτὰ κατσικοκλέφτες γιὰ αὐτοκρατορία. Ἀνάθεμα τὸ Κράτος, παιδιά μου, ἀνάθεμά το· αὐτὸ θὰ φάει τὸ "Εθνος, εἶπε καὶ σάωσε πάλι.

Μὰ γρήγορα κούνησε τὸ χέρι, σὰ νὰ πετοῦσε πίσω του τὴν ἐθνικὰ τούτη ντροπή, κι ἔξακολούθησε:

— "Ἄς ἔρθουμε στὶς δικές μου κουτουράδες· ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀθάνατη, μπορεῖ νὰ κάνει καὶ κουτουράδες, ἔχει τὸν καιρὸ μπροστά τῆς νὰ τίς μπαλώσει, μὰ ἐγὼ, τὸ ἐφήμερο σκουληκάκι; Νὰ μὴ σᾶς τὰ πολυλογῶ, μιὰ μέρα ποῦ τριγυρνοῦσα στὸν Πειραιά, μὲ τρύπια τσαρούχια, μὲ ἀδειανὴ κοιλιά, ἐλεεινὸς καὶ ζαρωμένος, σὰ φούσκα ποῦ ξεφούσκωσε, καὶ ζητοῦσα κανένα καῖκι νὰ γυρίσω στὴν Ἀρτάκη, νά σου καὶ βλέπω νὰ ξεμπαρκάρουν ἀπὸ ἕνα καῖκι ὀβραϊκές φαμίλιες ποῦ ἔρχονταν διωγμένες ἀπ' τὸ Βόλο. Ἐγὼ, παπαδόσογο ὅπως ἤμουν, δὲν μπορούσα ποτὲ νὰ δῶ Ὀβραῖο χωρὶς νὰ θυμηθῶ πῶς αὐτοὶ σταύρωσαν τὸ Χριστό, καὶ τὸ αἶμα ἀνέβαινε στὸ κεφάλι μου. Κι ὅμως στάθηκα τὴ μέρα ἐκείνη στὸ μὸλο κι ἔκανα χάξι τοὺς Ὀβραῖους· μύτες μεγάλες, καμπουρωτές, ἀριά καὶ κόκκινα γενάκια, μάτια φουσκωμένα καὶ ξινά, μακριές πρασινισμένες ρεντικότες, φώναζαν ὄλοι μαζί, σπρώχναν, σπρώχνονταν, πάλευαν ποιὸς νὰ πρωτο-

βγεῖ. "Όπου ἄξαφνα, φωνὴ σπαραχτικὰ, μιὰ Ὀβραιοπούλα γλίστρηξε, ἔπεσε στὴ θάλασσα καὶ βούλιαξε στὸν πάτο· κανένας δὲ χύθηκε νὰ τὴ γλιτώσει. Δὲ βάσταξα: ἄνθρωπος εἶναι, συλλογίστηκα, κι ἂν εἶναι κι Ὀβραῖα, ψυχὴ ἔχει· βούτηξα ὅπως ἤμουν, τὴν ἄρπαξα ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὴν τράβηξα στὸ μὸλο. Ἐπесαν ἀπάνω τῆς οἱ γυναῖκες, τὴν ἔτριβαν νὰ συνηφέρει, κι ἐγὼ στέκουμουν στὸν ἥλιο νὰ στεγνώσω καὶ τὴν κοίταζα· κοκκινοτρίχα, καμπουρομύτα, βλογοκομμένη· μὰ ὅταν ἄνοιξε τὰ μεγάλα γαλαζοπράσινα μάτια καὶ μὲ κοίταξε, καὶ τῆς εἶπαν πῶς σ' ἔμένα χρωστάει τὴ ζωὴ τῆς — τρόμαξα· σὰ νὰ πέφτα ἐγὼ πιά σὲ μιὰ γαλαζοπράσινη θάλασσα καὶ πνίγουμεν.

Κόπηκε ἡ φωνὴ τοῦ γέροντα, κούνησε τὸ κεφάλι.

— Ὁ κόσμος εἶναι μυστήριον, εἶπε ὕστερα ἀπὸ λίγη ὥρα· οἱ βουλὲς τοῦ Θεοῦ φαντάζουν στὸ μικρὸ μυαλουδάκι τοῦ ἀνθρώπου τόσο μεπεδεμένες, τόσο παράξενες, ἢ σωτηρία κι ὁ χαμὸς ἔρχονται ἀπὸ τόσο ἀπροσδόκητους δρόμους, ποῦ δὲν μπορούμε ποτὲ νὰ ξέρομε ποιὸς δρόμος πάει στὴν Κόλαση καὶ ποιὸς στὴν Παράδεισο· ἔκαμα μιὰ καλὴ πράξη, ἔτσι μοῦ φάνηκε, ἔσωσα ἕναν ἄνθρωπο, κι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη πήρα ἴσια γραμμὴ κατὰ τὴν Κόλαση.

»Ὡς τότε δὲν εἶχα μαγαρίσει μὲ γυναίκα· εἴστε νεώτεροί μου, ντρέπομαι νὰ στορῶ μπροστά σας τὴν ἁμαρτία τῆς σάρκας· τοῦτο μονάχα: ἁμάρτησα μὲ τὴν κοπέλα αὐτὴ, κι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ὁ κόσμος ἄλλαξε γέψη, τὸ νερό, τὸ κρασί, τὸ ψωμί, ἡ μέρα, ἡ νύχτα, πήραν καινούρια οὐσία, ὁ Θεὸς ἀφανίστηκε· καὶ μαζί του ἀφανίστηκαν κι ὁ πατέρας μου, ἡ μάνα μου, ἡ ἀρετὴ κι ἡ ἐλπίδα. Ἐνας χωριανὸς εἶδε τὴν κατάντια μου καὶ πήγε καὶ τὸ πρόφτασε στὸν πατέρα μου· κι ὁ γέρος μοῦ ἔστειλε γραφὴ καμένη ἀπὸ τίς τέσσερεις γωνίες: «Ἄν μαγαρίσεις μ' αὐτὴν τὴν Ὀβραῖα, τὴν κατάρρα μου νὰ ἔχεις καὶ νὰ μὴ σὲ μεταδῶ στὰ μάτια μου!» Διαβάζαμε μαζί μὲ τὴν Ὀβραῖα τὸ γράμμα αὐτὸ καὶ σκούσαμε στὰ γέλια.

»Καὶ μιὰ μέρα, σᾶς τὸ ἔχω πεί, εἶχαμε πάει σ' ἕνα χωριουδάκι, ὅπου εἶχαμε φίλους, νὰ γιορτάσουμε τὴν Ἀνάσταση· μαζί μου κι ἡ Ὀβραῖα. Τρώγαμε καὶ πίναμε μέσα στὰ περιβόλια, πήρα τὸ μαχαίρι νὰ λιανίσω τὸ ἀρνὶ καὶ φώναξα χωρατεύοντας: «Νά ἔχα τώρα ἕναν παπά, θὰ τὸν ἔσφαξα! — Νά ἕνας πίσω σου!» μοῦ φώναξαν ἀπὸ τὴ διπλανὴ παρέα. Στράφηκα, εἶδα ἕναν παπά, χύθηκα ἀπάνω του καὶ τὸν ἔσφαξα· γιατί; γιατί ἔταν μαζί μου ἡ Ὀβραῖα καὶ ντράπηκα νὰ φανῶ μπροστά τῆς μπόσικος.

»Μ' ἔριξαν στὴ φυλακὴ. Ἡ Ὀβραῖα ἔρχονταν κάθε μέρα,

μου ἔπλενε τὰ ροῦχα, μου ἔφερνε φαί καὶ τσιγάρα, μου χάδευε μέσα ἀπὸ τὰ κάγκελα τὸ πρόσωπο καὶ τὰ μαλλιά κι ἔκλαιε. Ἔκλαιε, ἔλιωνε, σούρωνε κάθε μέρα... Μιά μέρα δὲν ἤρθε, μήτε τὴν ἄλλη, μήτε τὴν ἄλλη... Εἶδα ὄνειρο: Ἡ Παναγιά, ντυμένη στὰ μαύρα, σὰ νὰ ῥχουνταν ἀπὸ μακριά, μικρὴ μικρὴ, κι ὄλο μεγάλωνε καὶ ζύγωνε· σάλευαν τὰ χεῖλια της, κάτι μουρμούριζε, ἦταν ἀκόμα μακριά, δὲν ἄκουγα· ἔστησα τὸ αὐτί, ἡ φωνὴ ὄλο καὶ δυνάμωνε, ἡ Παναγιά ὄλο καὶ μεγάλωνε κι ἀγάγια ὀρθώθηκε μπροστά μου κι ἄκουσα καθαρά: «Θά πεθάνει... θά πεθάνει... Πέθανε! — Θά πεθάνει... θά πεθάνει... Πέθανε!» Τινάχτηκα, κατάλαβα.

»Ἦταν νύχτα βαθιά, ἔβρεχε· γλίστρηξα στὴν αὐλή, τὸ μυαλό μου εἶχε σαλέψει, δὲν ἤξερα τί ἔκανα, εἶχαν γκρεμιστεῖ μέσα μου τὰ σύνορα τῆς δυνάμης τοῦ ἀνθρώπου. Ἦμουν σίγουρος πὼς μ' ἔνα πῆδημα θά μπορούσα νὰ καβαλικέψω τὸν τοῖχο τῆς φυλακῆς καὶ νὰ φύγω· καὶ πὼς θά περάσω, λέει, μπροστά ἀπὸ τὸ φρουρὸ χωρὶς νὰ με δεῖ· κι ἂν με δεῖ καὶ πυροβολήσει, πὼς δὲ θά με πετύχει... Ἀπὸ τὸν πόνο, ἀπὸ τὴν ἀγάπη, τὰ ῥα χαμένα. Τώρα καὶ πολλὲς μέρες εἶχα σημαδέψει ὄλα τὰ κατατόπια καὶ τὸν τοῖχο ἀπ' ὅπου θά μπορούσε ἕνας τρελὸς ἢ ἀπελπισμένος νὰ σκαρφαλώσει· βρῆκα στὰ σκοτεινὰ τὸν τοῖχο, κόλλησα ἀπάνω του, ἄρχισα νὰ πιάνουμαι, στὶς πέτρες καὶ νὰ σκαρφαλώνω σὰν ἀγριόγατος. Νὰ ἔταν μέρα, θά μ' ἔπιανε τρόμος· μὰ εἶχα, σὰς λέω, ξεπεράσει μέσα μου τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου· σκαρφάλωσα, γκρεμίστηκα κάτω, ἔβρεχε μὲ τὰ σταμνιά, κανέννας δὲ μὲ πῆρε χαμπάρι, τὸ ἔβαλα στὰ πόδια.

»Ξημέρωνε, ὅταν ἔφτασα σπῆτι της· χτύπησα, μὰ ποῦ ν' ἀκούσουν μὲ τέτοια κοσμοχαλασιά! Πῆδηξα ἀπὸ τὸν τοῖχο, δρασκέλισα τὴν αὐλή, ἀνέβηκα τὴ σκάλα κλεφτάτα, ἀνοιξα τὴν κάμαρά της. Τὴ φώναξα σιγά· ἄχνα! Ἄναψα ἕνα σπῆρτο· στὸ κρεβάτι κείτονταν χλωμὴ, μὲ στραβωμένο τὸ στόμα, γεμάτο ἀφροῦς, μ' ὀλάνοιχτα τρομαγμένα μάτια, ἀκίνητη, ἡ Ὁβραία... Εἶχε πάρει φαρμάκι τὴ νύχτα ἐκείνη, δὲν μπορούσε πιά νὰ βεστάξει τὸ χωρισμό...

Ἡ Παπα-Φώτης πετάχτηκε ἀπάνω, κοίταξε ὀλοῦθε σὰ νὰ ἔθελε νὰ φύγει. Ξανακάθισε ἐξαντλημένος, σὰ νὰ γύρισε ἀπὸ τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου. Ὡρα πολλὴ δὲ μίλησε.

— Λοιπὸν, γέροντά μου; ρώτησαν οἱ τέσσερις φίλοι κι ἡ πνοή τους ἦταν κομμένη.

— Τέλειωσα, εἶπε ὁ γέροντας.

— Τί ἀπόγινες; ρώτησε ὁ Μανολιός. Πὼς πῆρες πάλι τὸ

δρόμο τοῦ Θεοῦ;

— Μυστήριο εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου! Ἡ ἀγάπη μὲ ξεστράτισε ἀπὸ τὸ Θεό, ὁ πόνος — ἄς εἶναι βλογημένος! — μὲ ξαναγύρισε στὸ Θεό. Πῆγα στὸ Ἁγιονόρος· στὴν ἀρχὴ ἡ μοναξιά μου ἔκαμε καλὸ· πραγμάλλιασε λίγο ἡ ψυχὴ· μὰ σιγὰ σιγὰ γέμιζε πάλι ἡ μοναξιά μου Ὁβραῖες καὶ φωνὲς χαρούμενες καὶ κλάματα· δὲν μπορούσα πιά, ἔβαλα μετάνοια στὸ γούμενο, πῆρα τὴν εὐκὴ, ἔφυγα. Πῆγαίνα, πῆγαίνα, ἔφτασα σ' ἕνα χωριουδάκι, ἐκεῖ μιά φωνὴ μου ἔπε νὰ σταθῶ, στάθηκα. Παντρεύτηκα, χειροτονήθηκα παπάς· εἶπα νὰ μῶδ στὰ βάσανα νὰ ξεχάσω, μῆλκα ἤρθαν ἀρρώστιες, πέθανε ἡ γυναίκα, πέθαναν τὰ παιδιὰ μου, ἔμεινα πάλι ὀλομόναχος, ὄρθιος, πληγωμένος, μπροστά στὸν Κύριο. Κι ὕστερα ἤρθαν οἱ Ἕλληνες, κι ὕστερα οἱ Τούρκοι... Τ' ἀποδέλοιπα τὰ ξέρετε. Δόξα σοι ὁ Θεός!

Οἱ τέσσερις φίλοι ἔσκυψαν, φίλησαν τὸ μαρτυρικὸ χέρι.

— Κουράστηκα, μουρμούρισε ὁ παπα-Φώτης κι ἀναστένναξε, κουράστηκα... Ξανάζησα τὴ ζωὴ μου· τί μαρτύριο, τί θλίψη, τί φαρμακερὸ τὸ μέλι τῆς γῆς! Θεέ μου, συλλογίζουμαι καμιά φορά, τί κόλαση θά ἔταν τούτη ἡ ζωὴ, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ μεγάλη Ἐλπίδα, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν!

Κανέννας πιά δὲ μίλησε· σηκώθηκε ὁ παπα-Φώτης, κοίταξε κατὰ τὴν ἀνατολή, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του· ξημέρωνε.

Ἡ Ὄλη τὴ νύχτα ἐκείνη ὁ γερο-Πατριαρχεὺς, ἀνακαθισμένος στὸ κρεβάτι του, περίμενε ν' ἀκούσει τὴν δξώπορτα ν' ἀνοίγει καὶ τὰ βήματα τοῦ γιοῦ του στὴν αὐλή... Περίμενε, περίμενε, ἄκουε περπατησιὲς στὸ δρόμο, σηκώνουνταν, ἀκουμποῦσε στὸ παράθυρο, κανέννας! Κάπνιζε, μετακάπνιζε, ξανάπεφτε στὸ κρεβάτι βαρὺς· τὰ ξημερώματα τὸν πῆρε ὁ ὕπνος — κι εἶδε ἕνα γεράκι νὰ χιμάει στὴν αὐλή του καὶ νὰ τοῦ ἀρπάξει τὸν ἄσπρο κόκορά του ποὺ ἀγαποῦσε καὶ τὸν κρατοῦσε γιὰ σοί· τὸν ἀρπάξε τὸ γεράκι στὰ νύχια του καὶ τὸν ἀνέβαζε κατὰ τὸν οὐρανό, κι ὁ κόκορας ἔκραζε, ἔκραζε χαρούμενος, σὰ νὰ ξημέρωνε...

Τινάχτηκε τρομαγμένος καὶ σύγκρου πέρασε τὴ ράχη του.

— Ξορκισμένο νὰ ἔναι, μουρμούρισε κι ἔκαμε τὸ σταυρὸ του.

Χτύπησε τὰ παλαμάκια, φώναξε τὸ Λενιό. Κι αὐτὴ ἤρθε, ἀγουροξύπνητη, μισοντυμένη, ἀναμαλλιάρα, καὶ παίζαν μπιρμιλιστὰ τὰ μάτια της· κι ὡς περπατοῦσε νταρνάνικα, τὰ στήθια της πηδοῦσαν κι ἤθελαν νὰ πεταχτοῦν ὄξω ἀπὸ τὴν ἄσπρη πουκαμῖσα.

— Ἦρθε, μωρή, ὁ Μιχαλῆς; Ποῦ γύριζε δὴ νύχτα; ποῦ κοιμήθηκε;

— Δὲν ἦρθε, ἀφέντη· πέρασα ἀπὸ τὴν κάμαρά του, μπῆκα, κανένας· καὶ τὸ κρεβάτι του στρωμένο.

Καὶ σὲ λίγο, ψιμογελώντας:

— Ἡ χῆρα πέθανε, εἶπε· ὁ Θεὸς ξέρει ποῦ ξενοκοιμούνται πιά τὰ παλικάρια τοῦ χωριοῦ!

— Σὰν ἔρθει, νὰ τοῦ πῆς πῶς τὸν θέλω... Μὴ φεύγεις! τί γίνηκες χτῆς στὸ πανηγύρι καὶ σ' ἔχασα;

Τὸ Λενιὸ κοκκίνισε, χιχίρισε, μὰ δὲν ἀποκρίθηκε.

— Ξετσιπώτη! Δὲν μπορείς, μωρή, νὰ βαστάξεις λίγες μέρες; Εἶπαμε, μεθαύριο Κυριακή, θὰ γίνει ὁ γάμος σου, νὰ γλιτώσουμε· νὰ γλιτώσεις καὶ σύ, κακομοίρα, καὶ νὰ μπλέξει τὸ Νικολιό... Ἄκους τί σοῦ λέω; Τὰ μάτια σου ἔποβασίλεψαν· ποῦ γυρίζει ὁ νοῦς σου, δὲ μοῦ λές, ξεμυαλισμένη;

Τὸ Λενιὸ γέλασε, τρίφτηκε στὸν ἀγέρα χαδιάρα.

— Στὰ βουνά, ἀποκρίθηκε.

Κι ἀλήθεια, ὁ νοῦς της εἶχε πάει στὸ βουνό, κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο πουρνάρι... Μπεμπέρισε ὁ Νικολιὸς σὰν τὸ κριάρι, ὡς στράφηκε καὶ τὴν εἶδε νὰ ἔρχεται ἰδρωμένη, ξαναμμένη, ἀπὸ τὸ ἀντικρινὸ βουνὸ τῆς Σαρακήνας, τὴν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ σβέροκο, ἀμίλητος, ἄγριος, καὶ τὴν ἔριξε κάτω... Ζύγωσε ὁ Δάσος, ὁ προσταρόορκιος, καὶ τὴ μύρισε, τὴ γνώρισε, μπεμπέρισε καὶ αὐτὸς σὰν τὸ ἀφεντικό του καὶ στάθηκε πλάι τους ἀναγλείφοντας τὴ γλώσσα... Ἄξαφνα τὸ Λενιὸ ἄκουσε τὴν ἄγρια φωνὴ τοῦ γερο-ἀφεντικοῦ, τινάχτηκε.

— Ποῦ ἔχεις τὸ νοῦ σου, μωρή πυρωμένη; σοῦ μιλῶ, δὲν ἄκοῦς· ἀκόμα γυρίζει ὁ νοῦς σου στὸ βουνό;

— Στοὺς ὀρισμούς σου, ἀφέντη, ἀποκρίθηκε τὸ Λενιὸ γυρίζοντας ἀπὸ τὸ βουνό· με συμπαθᾶς, δὲν ἄκουσα.

— Νὰ μοῦ κάμεις, σοῦ λέω, ἕναν καφέ βαρὺ γλυκό· ζαλίζουμαι, δὲν εἶμαι καλά... Ἴσως νὰ ἔναι κι ἀπὸ τὴν πείνα...

Τὸ Λενιὸ εἶχε κιόλα δρασκελίσει τὴν πόρτα καὶ κατρακυλοῦσε τὰ σκαλοπάτια σφυροκοπώντας.

Ἐκλείσε ὁ γέρος τὰ μάτια, θυμήθηκε πάλι τ' ὄνειρο... «Τί πάει νὰ πῆ τὸ γεράκι; μουρμούρισε· δὲν καταλαβαίνω· ὁ Θεὸς ν' ἀπλώσει τὸ χέρι του ἀπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι μου!»

Εἶχε πιά ψηλώσει ὁ ἥλιος, τὰ δρομάκια τοῦ χωριοῦ γέμισαν φωνές ἀνθρώπινες, προβατίσιες, γαῖδουρινές, ἀνθρώποι καὶ ζᾶ ἐπιαναν δουλειὰ καὶ καλωσόριζαν τὴν καινούρια μέρα.

Ἐφερε τὸ Λενιὸ τὸ βαρὺ γλυκό· κάθισε ὁ γερο-ἄρχοντας

ὀμπρὸς στὸ παραθύρι, ρουφοῦσε στάλα στάλα τὸ μαγικὸ πιετό, λαγάριζε τὸ μυαλό του· κάπνιζε, κι εἶχε τὰ μάτια του στυλωμένα στὴν ὀξώπορτα. Κάθε τόσο ἔστριβε τὸ μουστάκι του καὶ μοῦγκριζε παραπονεμένα. Ὁ παπα-Γρηγόρης τὸν εἶχε κάμει χτῆς μαπαρούτι· τὴν ὥρα ποῦ αὐτός, λέει, γλυκομασοῦσε τὸ γουρουνάκι του, ὁ Μανολιός, λέει, ξεσήκωνε τοὺς χωριανούς, φώναζε πῶς ὁ Χριστὸς προστάζει νὰ δώσει ὁ καθένας μᾶς τὸ ἕνα δέκατο ἀπὸ τὶς σοδεῖες του στοὺς κουρελήδες τῆς Σαρακήνας. Καὶ μερικοὶ ἀλαφρόμυαλοι τὸ πίστεψαν· μπῆκε στὴ μέση ὁ κατεργάρης ὁ παπα-Φώτης, ποῦ μᾶς παριστάνει τὸν ἀσκητή, μοιράστηκε τὸ χωριὸ σὲ δυό, σὲ ρέμπελους καὶ σὲ νοικοκυραῖους. «Καὶ τὸ χειρότερο: ὁ γιός σου ὁ Μιχαλῆς πῆγε μαζί τους, πρῶτος καὶ καλύτερος! Αὐτὸς ὁ καταραμένος ὁ Μανολιός, τὸ σιγανὸ ποτάμι, μᾶς σήκωσε τώρα δική του παντιγέρα, πῆρε μαζί του καὶ τὸ γιό σου, ἔχουν καὶ τὸν τραγογένη ποῦ τοὺς δασκαλεύει — ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του!»

— Μωρέ, ἂν δὲ βάλω ἐγὼ τὸ χέρι μου, μουρμούρισε ὁ γερο-Πατριαρχέας, ὁ Θεὸς δὲ σκοτίζεται· ποῦ νὰ προλάβει δὰ κι Αὐτὸς ὅλο τὸν κόσμος; Ἐγὼ θὰ βάλω ἐδῶ στὴ Λυκόβρυσση τάξη· καὶ πρῶτα πρῶτα θ' ἄρπάξω ἀπὸ τὸ αὐτὶ τὸν προκομμένο τὸ γιό μου· κι ὕστερα τὸ μοσκοκούλουλο τὸ Μανολιό, τὸ φίδι τὸ κολοβό!

Τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἡ ὀξώπορτα ἀνοιξε κι ἔμπαινε ὁ Μιχαλῆς κλεφτοπατώντας.

Τινάχτηκε, ἔσκυψε ἀπὸ τὸ παράθυρο ὁ γέρος, φώναξε:

— Καλά σου ξυπνητούρια, παλικάρι μου· δὲ μᾶς κάνεις τὴ χάρη νὰ περάσεις ἀπάνω, νὰ σὲ δοῦμε λιγάκι κι ἐμεῖς;

«Τὸ νοῦ σου, Μιχαλῆ, συλλογίστηκε ὁ γιός, τοῦτος εἶναι ὁ πατέρας σου, μὴ τοῦ ἄγριομιλήσεις!»

— Ἐρχομαι, πατέρα, ἀποκρίθηκε.

Ἀνέβηκε τὴν πέτρινη σκάλα τῆς αὐλῆς, καλημέρισε τὸ γέρο. Αὐτὸς μῆτε στράφηκε νὰ τὸν δεῖ· μάχουνταν μέσα του ν' ἀγριέψει· ὡς τὴ στιγμὴ τούτη ἦταν φούρκα μὲ τὸ γιό του· μὰ τώρα, ὡς τὸν εἶδε νὰ μπαινὴ κλεφτάτα, ὅπως ἔμπαινε κι αὐτὸς στὰ νιάτα του, στὸ ἴδιο τοῦτο σπίτι τοῦ κυροῦ του, γυρίζοντας ἀπὸ τὶς κουμπάρες του, καὶ νὰ δρασκελίζει τὴν αὐτὴ λεβέντικα καὶ ν' ἀνεβαίνει δυὸ δυὸ τὰ σκαλοπάτια, ὁ γέρος ἔνωσε τὴν καρδιά του νὰ γλυκαίνει. «Τέτοιος ἦμουν κι ἐγὼ, συλλογίστηκε· μὰ ἐγὼ νυχτογύριζα γιατί ἔκανα μερμπαντιές, τοῦτος γιατί κουβεντάζει μὲ τοὺς φίλους του γιὰ τὸ Θεό· μωρέ, μερμπαντιὰ ἔναι κι αὐτή, νέος εἶναι, θὰ τοῦ περάσει...» Συλλογίζονταν καὶ μάχουνταν, μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὸ γιό του, ν' ἀγριέψει.

Μὰ βλέποντας πὸς ἀργοῦσε νὰ ῥθει ὁ θυμὸς, στράφηκε ἀπότομα, θυμωμένος πού δὲ θύμωνε, καὶ φώναξε:

— Τί ἔναι αὐτὰ πάλι πού μαθαίνω, δὲ μοῦ λές; Δὲν ντρέπεσαι καὶ λιγάκι; Δὲ σέβεται τὴ θέση σου; Ξεχνᾷς ποιανοῦ ἔσαι γιὸς κι ἔγγονος;

Χάρηκε γιατί εἶδε πὸς, ὄσο μιλοῦσε, θύμωνε· σήκωσε ἀκόμα πὸ πολὺ τὴ φωνὴ του:

— Σοῦ ἀπαγορεύω νὰ ξαναδεῖς τὸ Μανολιό!

Ἐκεῖνος ἀπαγορεύει νὰ ἀπαντήσῃ· ἔδινε, ξανάδινε ἀρμήνιες στὸν ἑαυτό του: «Τοῦτος εἶναι ὁ πατέρας σου, κάνε ὑπομονή· δυνατὸς εἶναι ὄχι ὅποιος ξεσπάει παρὰ ὅποιος κρατιέται· κρατήσου.»

— Γιατί δὲν ἀπαντᾷς; Ποῦ γύριζες ἀπόψε ὄλη νύχτα; Στὴ Σαρακήνα, ἔ; Μὲ τὸν κουρελὴ τὸν τραγόπαπα καὶ μὲ τὸν ἀλαφροῖσκιωτο τὸ Μανολιό, τὸ φαμέγιο; Μωρέ, παρέα! Ποῦ κατάντησες, κακομοίρη!

— Πατέρα, ἀποκρίθηκε ἡσυχα ὁ γιός, μὴ βρίζεις ἀνθρώπους ἀνώτεροῦς μας...

Τώρα πιά ὁ γερο-ἄρχοντας φουρκίστηκε στ' ἀλήθεια, πετάχτηκε ἀπάνω.

— Τί ἔπες; Μωρέ, σοῦ ἔχει στρίψει ὀλότελα! Ἀνώτεροῦς μας; ὁ κουρελόπαπας κι ὁ παρακεντές μας;

— Ὁ κουρελόπαπας αὐτός, πού λές, εἶναι ἅγιος· δὲν μποροῦμε ἐμεῖς ὄλοι οἱ ἄρχοντες Πατριαρχήδες νὰ τοῦ λύσουμε τὰ κορδόνια τῶν παπουτσιῶν του!

Ἐκεῖνος πέταξε τὸ τσιγάρο του, τὸ αἷμα ἀνέβηκε στὴ βαριά κεφάλια του.

— Κι ἂν ρωτᾷς καὶ γιὰ τὸ Μανολιό, ἐξακολούθησε ἡσυχα, ἀλύπητα ὁ Μιχαήλ, ξέρεις πολὺ καλά πὸς ὅταν ὄλοι ἐσεῖς, προεστοί, παπάδες, δασκάλοι, τρέματε κουλουριασμένοι στὸ μπουντροῦμι καὶ δὲ συλλογιόσαστε παρὰ πὸς νὰ σώσετε ὄχι τὸ χωριό, ὅπως εἶχατε χρέος, παρὰ τὸ τομάρι σας, ὁ Μανολιός, ὁ παρακεντές, σηκώθηκε κι εἶπε: «Ἐγὼ, ἐγὼ σκότωσα τὸ τουρκόπουλο, κρεμάστε με!», γιὰ νὰ σώσει τὸ λαό. Ποιὸς στάθηκε στὴν κρίσιμη αὐτὴ ὥρα ὁ ἀληθινὸς ἄρχοντας τοῦ χωριοῦ; ὁ ἀληθινὸς πνευματικὸς ἄρχηγὸς τοῦ χωριοῦ; Τοῦ λόγου σου, ἄρχοντα Πατριαρχέα, γιὰ μπάς ἡ ἀγιωσύνη του ὁ παπα-Γρηγόρης; Ὁχι, ὄχι, ὄχι! ὁ Μανολιός!

Ἐκεῖνος ἔπεσε ἀνάσκελα στὸ κρεβάτι του· ἀνοιξε τὰ μπράτσα, ἀνοιγόκλεισε δυὸ τρεῖς φορές τὸ στόμα ν' ἀναπνέσει, πλαντοῦσε.

Ἐκεῖνος σάπασε· ντράπηκε πού ἔχε ξεχάσει τὶς ἀρμήνιες πού ἔδινε στὸν ἑαυτό του· καὶ τώρα, νά, χωρὶς νὰ τὸ θέλει, ἀγριομίλησε στὸν πατέρα του· ζύγωσε, τοῦ διόρθωσε τὰ μαξιλάρια.

— Θέλεις τίποτα, πατέρα; ρώτησε· νὰ σοῦ κάμει τὸ Λενιὸ μιὰ λεμονάδα;

— Εἶσαι κι ἐσύ σὰν τὴ μάνα σου, μουρμούρισε ὁ γέρος κοιτάζοντας τὸ γιό του ξαφνιασμένος· εἶσαι καὶ σύ σὰν τὴ μάνα σου· ἀπόξω ὄλο μέλι, ἀπὸ μέσα ὄλο κεντρί.

Πεταλούδισαν τὰ μάτια τοῦ Μιχαήλ· ἀνάμεσα αὐτοῦ καὶ τοῦ κυροῦ του πυκνώθηκε ὁ ἀγέρας, καὶ διάνεψε μοναστραπὶς ἢ μάνα του, χλωμὴ, λιγνὴ καὶ βασανισμένη, ὄλο ἀρχοντιά καὶ ταπεινοσύνη. «Ἡ μάνα μου!», μουρμούρισε ὁ Μιχαήλ κοιτάζοντας τὸν ξαφνικὸν ἴσκιον· μὰ ὁ ἀγέρας σάλεψε, κουνήθηκε τὸ φῶς, κι ἡ ἅγια μορφή ἀφανίστηκε.

— Τί συλλογιέσαι; ρώτησε ὁ γέρος.

— Τὴ μάνα μου, ἀποκρίθηκε ὁ γιός· τὴ μάνα μου· πολὺ τὴν τυράννησες, πατέρα.

— Εἶμαι ἄντρας, ἀποκρίθηκε ὁ γέρος νευριασμένος, τυραννῶ τὰ θηλυκά· αὐτὸ θέλουν. Μὰ πού νὰ καταλάβεις ἐσύ· ἔχεις ἀκόμα στὰ χεῖλια σου τὸ γάλα τῆς.

— Ὁ Θεὸς νὰ δώσει ποτὲ νὰ μὴ στερέψει ἀπὸ τὸ στόμα μου τὸ γάλα αὐτὸ πού λές.

Ἐκείνη ὥρα πάλι ἀνάμεσά τους, ἀγριεμένη τώρα, ἡ μάνα· κούνησε τὸ κεφάλι τῆς στὸ γιό, ἄπλωσε ἀπὸ πάνω του τὸ χέρι τῆς, σὰ νὰ τοῦ ἔδινε τὴν εὐκὴ τῆς· σὰ νὰ τοῦ ἔλεγε: «Σήκωσέ του κεφάλι, γιόκα μου, μὴν τὸν φοβάσαι, ὅπως τὸν φοβόμουν ἐγὼ· ὄχι, ἐγὼ δὲν τόλμησα νὰ τοῦ πῶ, ἐγδικήσου τὴ μάνα σου, Μιχαήλ, νὰ ἔχεις τὴν εὐκὴ μου!»

Ἐκείνη ὥρα τὶς ρίζες τῆς ἡ ἔχθηρα, ἀκούμπησε στὸ παράθυρο ὁ γιός καὶ περίμενε.

Ἐκεῖνος σηκώθηκε ἀναστενάζοντας, ζύγωσε κι αὐτὸς στὸ παράθυρο.

— Ἄκουσε, εἶπε.

— Ἄκουω, ἀποκρίθηκε ὁ γιός καὶ στύλωσε κατάματα τὸν κύρη του.

— Πῆρα ἀπόφαση, πάρε καὶ σύ: Ἡ ἐμένα ἢ τὸ Μανολιό, διάλεξε· ἢ θὰ παρατήσεις τὸ Μανολιό καὶ τὴν παρέα του ἢ θὰ φύγεις ἀπὸ τὸ σπίτι μου.

— Θὰ φύγω ἀπὸ τὸ σπίτι σου, ἀποκρίθηκε ὁ Μιχαήλ.

Ἐκεῖνος γούρλωσε τὰ μάτια τρομαγμένος.

— Προτιμᾷς τὸν παρακεντέ μας ἀπὸ μένα, τὸν πατέρα σου;

φώναξε.

— Δέν προτιμῶ τὸ Μανολιό, ὄχι, τί μπαίνει ἐδῶ ὁ Μανολιός; Τὸ Χριστὸ εἶναι ποὺ διαλέγω· αὐτὸ μὲ ρώτησες, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβεις, κι ἔτσι ἀπαντῶ.

Σῶπασε ὁ γέρος, πῆγε κι ἦρθε, στάθηκε πάλι μπροστὰ στὸ γιό του.

— Τί ἔχεις μαζί μου; ἔκαμε.

Κι ἡ φωνή του ἦταν ὄλο παράπονο.

— Δέν ἔχω τίποτα, μὰ μὲ βάνεις νὰ διαλέξω· διάλεξα. Δὲ φταίω ἐγώ.

Ἔπεσε ὁ γέρος μὲ ὄλο του τὸ βάρος στὸ κρεβάτι· ἔπιασε κι ἔσφιξε τὸ κεφάλι μὲ τὰ δυὸ του τὰ χέρια· τὰ σπλάχνα του γκρεμίζονταν.

— Φύγε, μουρμούρισε σὲ λίγο, φύγε, νὰ μὴ σὲ βλέπω!

Ἄ γιὸς στράφηκε, εἶδε τὸ γέρο νὰ κρατᾶει τὸ κεφάλι, τὸν λυπήθηκε. Μὰ μέσα του μιὰ ἀνελεήμονη φωνὴ φώναζε: «Φύγε!»

Ζύγωσε στὸν πατέρα του, γονάτισε.

— Πατέρα, εἶπε, φεύγω· μπορεῖς νὰ μοῦ δώσεις τὴν εὐκὴ σου;

— Ὅχι, ἀποκρίθηκε ὁ γέρος, δὲν μπορῶ.

Ἄ Μιχαλῆς σηκώθηκε, τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα· ἔκαμε ὁ πατέρας νὰ φωνάξει: «Παιδί μου!», μὰ ντράπηκε νὰ ξεπέσει.

Ἄ γιὸς ἀνοίξε τὴν πόρτα, στράφηκε ἀκόμα μιὰ φορὰ στὸν πατέρα του:

— Πατέρα, εἶπε, ἔχε γειά!

Καὶ δρασκέλισε τὸ κατώφλι.

Ἔστερα ἀπὸ κάμποση ὥρα, τὸ Λενιό, μὴν ἀκούγοντας πιά φωνές, ἀνέβηκε σιγὰ σιγὰ, κόλλησε τὸ μυτερὸ αὐτάκι τῆς στῆν κλειδαριὰ — ροχαλητὸ βαρὺ ἀκούστηκε ἀνακατεμένο μὲ στεναγμούς, τὸ κρεβάτι σειοῦνταν.

— Κοιμᾶται ὁ γέρος καὶ βλέπει κακὸ βραχνά, μουρμούρισε, τέλεψε ὁ καβγάς· τὸ μεσημέρι θὰ σηκωθεῖ καὶ θὰ ἔχει ἀνοίξει ἡ δρεξὴ του· ἄς πάω νὰ τοῦ σφάξω πάλι καμιὰ κότα... Μωρέ, κοιλιά, δὲν τὸν προφταίνω· βάνει, βάνει, δὲ γεμίζει· καταβόθρα.

Κατέβηκε τὴ σκάλα, μπῆκε στὸν ὀρνιθώνα νὰ διαλέξει ποιά κότα νὰ σφάξει· ὁ ἄσπρος κόκορας στέκονταν ὀρθίος, μὲ τὸ κόκκινο λειρὶ του, πλατύστηθος καὶ κοτσονάτος· γύρα του οἱ κόττες τσιμπολογοῦσαν καὶ κακάριζαν. Στάθηκε λίγο, λαχταρώντας νὰ δεῖ καμιὰ κότα νὰ κουκουβίζει καὶ τὸν ἄσπρο κόκορα νὰ πηδαίει ἀπάνω τῆς· κι ὕστερα νὰ σηκώνεται, νὰ σουλατσάρει

πλάι τῆς καμαρωτός, ν' ἀποσέρνει ἀπάνω τῆς ἀνοιχτὴ τὴ φτέρουγα καὶ νὰ κράζει κορδωμένος. Χρόνια, αὐτὸ ἔταν τὸ γλέντι τῆς· κοιτάζε, κοιτάζε, κοκκίνιζε ὡς τ' αὐτιά κι ἐνιωθε νὰ κουκουβίζει κι αὐτὴ, κι ἓνα βάρος, γλυκὸ πολὺ, σὰν ἀντρός, νὰ πέφτει ἀπάνω τῆς. Ποιὸς ἀντρας; Στὴν ἀρχή, ὅταν ἦταν ἀκόμα μικρή, ὁ ἀόρατος δὲν ἔπαιρνε μορφή· ὕστερα, γιὰ κάμποσο καιρὸ, πῆρε τὸ πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ· ὕστερα τὸ πρόσωπο τοῦ Νικολιοῦ· καὶ μῆνες τώρα δὲν ἄλλαξε.

Διάλεξε μὲ τὸ μάτι μιὰ γέρικη κότα, τὴ χοχλιδάτη· μὰ τὴν ὥρα ποὺ ἄπλωνε τὸ χέρι τῆς νὰ τὴν ἀρπάξει, ἡ χοχλιδάτη κουκούβισε, καὶ χίμηξε ἀπάνω τῆς, μὲ ἀνοιχτὲς τὶς φτέρουγες, ὁ κόκορας· τὸ Λενιό ἀνάγλειψε τὰ στεγνωμένα χεῖλια καὶ κοιτάζε ξαναμμένη· κι ἄμα, μὴναστραπὶς, τέλειωσε ὁ ἔρωτας, τὸ Λενιό τὴν ψυχοπόνεσε καὶ διάλεξε μιὰν ἄλλη.

Κατὰ τὸ μεσημέρι ἔστρωσε τὸ τραπέζι, ἀγόκοψε τὴ σούπα καὶ περίμενε τὸ ἀφεντικὸ νὰ κατέβει. Ἄργοῦσε.

— Ἄργεῖ ἡ καταβόθρα, μουρμούρισε τὸ Λενιό· ἔχει γοῦστο νὰ τίναξε τὰ πέταλα!

Ἄνησύχησε.

— Ἄς βαστάξει, Θέ μου, ὡς τὴν Κυριακὴ τὸ βράδυ, ὡς τὴν Δευτέρα τὸ πρωί· ἄλλιῶς, τότε θὰ γίνει ὁ γάμος; Δὲ βαστῶ πιά.

Ἄνέβηκε πάλι ἀπάνω, ἀνοίξε σιγὰ τὴν πόρτα, κοιτάζε· ὁ ἄρχοντας, ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι, μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια, στυλωμένα στὸ ταβάνι, δὲν κουνούσε πιά, δὲ στέναζε. Τρόμαξε τὸ Λενιό, μπῆκε μέσα.

— Ἄφεντικὸ, εἶπε, αὐγόκοψα τὴ σούπα, κατέβα.

Χαμήλωσε ὁ γέρος τὰ μάτια, τὴν εἶδε.

— Δὲν πεινῶ, εἶπε, δὲν εἶμαι καλά, μωρὴ Λενιό· φώναξε τὸν παπα-Γρηγόρη.

Τὸ Λενιό ἔσυρε φωνή· ὁ γέρος ἀνασηκώθηκε· τὸ πρόσωπό του ἦταν κατάμπλαβο μὲ κόκκινες ρίγες.

— Σῶπα, μωρὴ, καὶ δὲν πεθαίνω· θέλω νὰ τοῦ μιλήσω. Κάτω εἶναι ὁ Μιχαλῆς;

— Ὅχι· μπῆκε στὴν κάμαρα, ἄλλαξε, ἔβαλε τὰ καθημερινὰ του, πῆρε ἓναν μύγο κι ἔφυγε.

— Δὲν εἶπε τίποτα;

— Τίποτα.

— Νὰ πάει ἓνας στὸ βουνὸ νὰ φωνάξει τὸ Μανολιό, ἀνάθεμά του! Νὰ ξεκουμπιστεῖ νὰ ῥθει εὐτὸς μπροστὰ μου· πρὶ νὰ βασιλέψει ὁ ἥλιος. Ἄκου; Πήγαινε.

— Καὶ δὲ θὰ φᾶς;

Ὁ γέρος συλλογίστηκε λίγο:

— Τί μαγέρεπες;

— Κότα βραστή πού σου ἀρέσει.

— Βάλε μπόλικο λεμόνι στή σούπα καί κατεβαίνο.

Τὸ Λενιὸ κατακύλησε ἀπὸ τῆ σκάλα χαρούμενο.

— Θὰ βαστάξει σίγουρα ὡς τῆ Δευτέρα τὸ πρωί· τὸ πρόσωπό του δὲ μοῦ ἀρέσει· θὰ φωνάξω τὸν Ἀντώνη νὰ τοῦ κόψει βεντούζες, νὰ μὴν πεθάνει πρὶν τῆς ὥρας.

Ὡστόσο ὁ Μιχελῆς εἶχε ἀνέβει στὸ βουνό, κρατώντας παραμάσκαλα τὸν μπόγο. Δὲ βρῆκε τὸ Μανολιὸ στὸ μαντρί· κάθισε ἀπόξω στὸ πεζούλι. Οἱ ἴσκιοι μίκραιναι, κόντευε πιά μεσημέρι. Στὸ ἀντικρινὸ βουνὸ τὸ ἐκκλησιάκι τοῦ Προφήτη Ἡλία εἶχε ἀφανιστεῖ μέσα στὸ κάθετο φῶς.

Ὁ Μιχελῆς ἔκλεισε τὰ μάτια. Ἦταν κατακουρασμένος, καταπικραμένος κι εὐτυχῆς· σὰ νὰ βγαίνει ἀπὸ καμιὰ μεγάλη ἀρρώστια. «Ὅλα τέλειωσαν, μουρμούρισε, κι ὅλα ἀρχίζουν· ἐσὺ ἀνοιξες τὸ δρόμο, Χριστέ μου, βόηθα με νὰ τὸν φτάσω ὡς τὸ τέλος· στὴν ἄκρα τοῦ δρόμου στέκεσαι καί με περιμένεις· τὸ ξέρω.»

Ἄνοιξε τὸν μπόγο, ἔβγαλε ἓνα μεγάλο ἀσημοδεμένο Εὐαγγέλιο, κληρονομιά τῆς μάνας του· σταχωμένο μὲ χοντρὸ χοιροπέτσι, ἀλυσοκλειδωμένο· εἶχε σημαδέψει μ' ἓνα φύλλο δάφνη μιὰ σελίδα, ἔσκυψε, διάβασε:

«Εἴ τις ἔρχεται πρὸς με καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναται μου μαθητὴς εἶναι. καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν ἑαυτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναται εἶναι μου μαθητὴς...»

Μέρες τώρα διάβαζε καὶ ξαναδιάβαζε τὰ λόγια ταῦτα τοῦ Χριστοῦ καὶ μάχουνταν νὰ τὰ καταλάβει· σκληρὰ τοῦ φάνηκαν στὴν ἀρχή, ἀπάνθρωπα. «Δὲν ὑπάρχει, συλλογίζονταν, δρόμος πρὸ στρωτός, πρὸ σύφωνος μὲ τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου; Πρέπει λοιπὸν τόσο αἵματερά νὰ πληρώνουμε τὴ σωτηρία; Γιατί τόσο νὰ ἐμποδίζουν ὁ πατέρας κι ἡ μάνα, δὲν μπορούμε νὰ τοὺς ἀγαποῦμε καὶ συνάμα ν' ἀνηφορίζουμε στὸ Θεό; Γιατί νὰ ἔναι ἀνάγκη νὰ ξεπατώσουμε τὶς μεγάλες ρίζες ἀπὸ τὸ χῶμα γιὰ ν' ἀνεβῶμε στὸν οὐρανό;»

Ρωτοῦσε, ρωτοῦσε ὁ Μιχελῆς, μὰ δὲν μπορούσε νὰ βρεῖ ἀπόκριση. Μὰ σιγὰ σιγὰ ἐνιωθε τὴν καρδιά του ν' ἀλαφρώνει.

Νὰ ξεριζώνεται. Νὰ καταλαβαίνει. Καὶ ξάφνου, ἀπὸ προχτὲς τὸ βράδυ, βρέθηκε κρεμάμενη ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς...

Λίγο μετὰ τὸ μεσημέρι ἦρθε ἀπὸ τὰ πρόβατα ὁ Μανολιός. Ξαφνιάστηκε βλέποντας τέτοια ὥρα τὸ φίλο του στὸ βουνό.

— Ἔφυγα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου, εἶπε ὁ Μιχελῆς· μ' ἔβαλε ὁ γέρος νὰ διαλέξω· διάλεξα τὸ δρόμο τοῦ Χριστοῦ. Καλῶς σὲ βρῆκα, Μανολιό!

— Δύσκολος δρόμος, Μιχελῆ μου, εἶπε ὁ Μανολιός συλλογισμένος· δύσκολος γιὰ τοὺς πλοῦσιους· καλῶς ἦρθες!

Ἔστρωσε τὸ σοφρά, ἔφαγαν μιὰ μπουκιὰ ψωμί, ξεστόρησε ὁ Μιχελῆς τὰ ὄσα γίνηκαν μὲ τὸν πατέρα του καὶ τὴν ἀπόφαση ποῦ πήρε.

— Δὲν μπορούσα πιά, Μανολιό, πολλὰ βολεμένη ἦταν ἡ ζωὴ μου, πολλὰ ψεύτικος κι ἀδικος μοῦ φαίνονταν ὁ κόσμος, πολλὰ στραβὸς ὁ δρόμος ποῦ εἶχα πάρει· δὲν μπορούσα πιά, ντράπηκα.

— Καλῶς ἦρθες, ξανάπε ὁ Μανολιός· ὅλο πέτρα ὁ δρόμος, καταμπηχτὸ τὸ ἀνηφόρι, στὴν ἀρχὴ τὰ πόδια πληγώνονται, Μιχελῆ μου. Μὰ σιγὰ σιγὰ θαρρεῖς καὶ πετοῦν φτέρουγες τὰ πόδια, λὲς καὶ δὲν ἀνεβαίνουμε ἐμεῖς, παρὰ μᾶς ἀνεβάζουν, κρατώντας μας ἀπὸ τὶς μασκάλες, ἄγγελιο.

Σηκώθηκε, πήρε τὸ βοσκοράβδι.

— Ὁ πατέρας σου, εἶπε, μοῦ μῆνυσε νὰ παρουσιαστῶ εὐτὸς μπροστά του, ψυχανεμίζουμαι τί μὲ θέλει· καλὸ βράδυ!

— Ὁ Θεὸς μαζί σου!

Τὸ Λενιό, γονατισμένο στὴν αὐλὴ, ἀνασκουμπωμένο, κατακόκκινο, ἔτριβε τὰ χαλκώματα ποῦ ὁ γερο-ἀφεντικός τῆς εἶχε δώσει στὰ προικιά της, χουβαρντάς ὡς ἦταν καὶ περήφανος. Ἐτριβε, ἔτριβε τὸ Λενιὸ καὶ τραγουδοῦσε· ἔσκιζε τὸ βουνὸ ἢ φωνὴ της, κι ὁ Νικολιός, ὀρθιος κάτω ἀπὸ τὸ φουντωτὸ πουρνάρι, ἔστηνε κατὰ τὸ χωριὸ τὰ μυτερά του αὐτιά κι ἀφουκράζονταν· κι ὕστερα, ξαναμμένος κι αὐτός, ἔπιανε τὴ μακριὰ φλογέρα κι ἀπηλογιόταν... Ἐσμιγαν οἱ δυὸ φωνὲς ἀπάνω ἀπὸ τὶς στέγες τοῦ χωριοῦ, κι οἱ γριές θύμωναν, κι οἱ νιόπαντρες χαμογελοῦσαν κι οἱ μικρὲς κοπέλες ἀναστέναζαν.

Πρόβαλε ἀπὸ τὴν ἄκρα τοῦ δρόμου κι ὁ Μανολιός, ἄκουσε τὸ κελάδι τοῦ Λενιὸ καὶ χαμογέλασε.

«Θεριὸ ἔναι τὸ Λενιό, συλλογίστηκε, θεριὸ φοβερό, μὰ τὸ παιδί θὰ τὴ μερώσει.»

Ἄνασήκωσε τὸ Λενιό τὸ ξαναμμένο τῆς πρόσωπο, κοίταξε

τὸ Μανολιὸ νὰ δρασκελίζει τὸ κατῶφλι.

— Γειά χαρά σου, Λενιό, εἶπε ὁ παλιὸς ἀρραβωνιαστικὸς· ἐτοιμάζουσαι, βλέπω ἡ ὥρα ἡ καλή!

— Καὶ στὰ δικά σου! ἀποκρίθηκε τὸ Λενιὸ σαρκαστικά, καλὴ νύφη νὰ σὲ κλέψει! Ἔλα, κουνήσου, τὸ ἀφεντικὸ σὲ περιμένει· μήτε ψύλλος στὸν κόρφο σου, κακομοίρη!

Εἶπε, καὶ ριχτήκε πάλι νὰ τραγουδάει μὲ τρίδιπλο κέφι· γιατί λαχτάριζε νὰ δείξει στὸν παλιό της σαστικὸ πὼς δὲν τὸν εἶχε ἀνάγκη, βρῆκε καλύτερο — νὰ σκάσει ἀπὸ τὸ κακὸ του.

Ὁ γερο-Πατριαρχεὺς ἔστριβε ἀπανωτὰ τσιγάρα, κάπνιζε, χώνουε τὴν κότα καὶ περίμενε· φοροῦσε τὸ μακρὸ ἀρχοντικὸ τσουμπέ κι ἦταν ξυπόλυτος· ζεσταινούνταν. Τὸ πρόσωπό του εἶχε πάρει ἓνα χρῶμα μελιτζανι καὶ οἱ φλέβες τοῦ λαιμοῦ του εἶχαν φουσκώσει. Πηγαινόρχουνταν, φούσκωνε καὶ ξεφούσκωνε, καὶ πότε ἐπεφτε στὸ κρεβάτι, ἐξαντλημένος.

— Ἐγὼ φταίω... ἐγὼ φταίω... ἔλεγε καὶ ξανάλεγε· ἐγὼ ποὺ τὸν λυπήθηκα καὶ τὸν ἐβγαλα ἀπὸ τὸ μοναστήρι, ὅπου καλογέρευε μουνουχός, κι ἤθελα, λέει, νὰ τὸν κάμω ἄνθρωπο. Καλὰ νὰ πάθω! ἔβαλα τὸ φίδι στὸν κόρφο μου... Μωρέ, ἔχει δίκιο ὁ τσιφούταρος ὁ Λαδάς· πόσες φορές δὲ μοῦ τὸ ἔχει πει κι ἐγὼ τὸν περγελοῦσα: «Κάνεις κακό, σὲ φοβοῦνται καὶ σὲ σέβονται· κάνεις καλὸ, βρίσκεις τὸν μπελά σου!» Ὅριστε τώρα, βρῆκα τὸν μπελά μου!

Ξαφνικὰ τοῦ χτύπησε στὰ νεῦρα τὸ τραγούδι τοῦ Λενιοῦ.

— Μωρέ, τὸ ἀκαπίστρωτο τὸ θηλυκὸ, νὰ παντρευτεῖ γρήγορα νὰ ξεθυμάνει· ἀλλιῶς θὰ μᾶς βουλιάξει τὸ χωριό! μουρμούρισε κι ἐτρεξε στὸ παράθυρο νὰ τῆς φωνάξει νὰ σκάσει πιά.

Μὰ τῆ στιγμῆ ἐκείνη ἡ πόρτα ἀνοιγε καὶ βρέθηκε μπροστὰ στὸ Μανολιό. Ἀνατινάχτηκε, σπίθισαν τὰ μάτια του.

— Κόπιασε μέσα... ἔγρουξε καὶ σφάληξε πίσω του μὲ δύναμη τὴν πόρτα.

Τοῦ ἔδωκε μιὰ, τὸν κόλλησε στὸν τοῖχο.

— Αὐτὸ ἔναι τὸ σπολλάτη, μωρέ; τοῦ φώναξε. Σ' ἔμπασα σπίτι μου καὶ τοῦ ἔβαλες φωτιά· καλὰ ἤμασταν πρὶ νὰ ῥθεις, ἤσυχο τὸ σπίτι μου, ἤσυχο τὸ χωριό μας, ἤρθες τοῦ λόγου σου, ψευτοπροφήτη, καὶ χάλασες τὴν τάξη... Γιατί; μὲ τί δικαίωμα μῆπες μπροστὰ τὶς προάλλες καὶ θέλησες νὰ σώσεις τὸ χωριό μας; Αὐτὸ ἦταν δική μου δουλειά· τί μπαίνεις ἐσὺ καὶ χαλνᾷς τὴν τάξη; Νὰ σ' τὸ πῶ ἐγώ: γιὰ νὰ μᾶς παραστήσεις τὸν ἅγιο, γιὰ νὰ σὲ πιστέψουν οἱ χασοί, γιὰ νὰ βγάλεις ὄνομα καὶ ν' ἀνέβεις στὸ βουνό, στὸ πανηγύρι τοῦ Προφήτη Ἡλία, καὶ νὰ κηρύ-

ξεις ἐπανάσταση!

— Ἐπανάσταση;! Ἐκαμε ὁ Μανολιὸς ξαφνιασμένος.

— Ἄμ' τί ἔταν αὐτὰ τὰ ξαδιάντροπα λόγια ποὺ μᾶς ἀράδιασες προχτὲς στὸ βουνό, νὰ δώσουμε, λέει, χαράτσι στοὺς κουρεληδες, νὰ γίνουμε, λέει, ἴσοι, ὄλοι ἀδέρφια, πάει νὰ πει ὄλοι κουρεληδες; Νὰ τοὺς δώσουμε, λέει, καὶ τὰ χωράφια μας μισὰ καὶ μισὰ, ἀπὸ ποῦ κι ὡς ποῦ; Εἶναι δικά μας, πατρογονικά μας, αἷμα μας! Νὰ κόψουμε τὸ λοιπὸν τὶς σάρκες μας καὶ νὰ τοὺς τὶς δώσουμε νὰ τὶς φᾶνε; Τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου!

Σκούντηξε τὸ Μανολιὸ ἀπὸ τὸ γιακά, μανιασμένος.

— Τί θὰ τὸ κάμουμε ἐδῶ, μωρέ, Ρουσία; Ὅπου τρώει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, καὶ καβαλαίει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, κι ἀφέντες καὶ δοῦλοι ἔγιναν ἓνα, κι ἡ ψεῖρα θέριεψε — μνήστητί μου, Κύριε! — κι ἔγινε σὰν τῆ χελώνα; Κι ἔρχεσαι τοῦ λόγου σου καὶ μοῦ κουβαλᾷς τὴν ψεῖρα αὐτὴ στὸ στρώμα μου, νὰ μὲ φάει;

Εἶδε τὴν ψεῖρα, τρώμαξε, στράφηκε στὸν παραγιό του:

— Μιὰ φορά — δὲν τὸ ἔχεις ἀκουστά, μωρέ κοκορόμυαλε; — σήκωσε ἡ κοιλιὰ παντιγέρα καὶ σκαρφάλωσε στὸ κεφάλι, νὰ κάνει αὐτὴ κουμάντο· ἔβγαλαν τὸ λοιπὸν οἱ βρώμες τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ρουθόνια του κι ἀπὸ τὸ στόμα κι ἀπὸ τὰ μάτια, κι ὁ ἄνθρωπος νόφησε. Μὴ χαλνᾶτε τὸ λοιπὸν τὴν τάξη τοῦ Θεοῦ· ἡ κοιλιὰ νὰ μένει στὸν τόπο της καὶ τὸ κεφάλι στὸν τόπο του, νὰ κάνει κουμάντο· ἐγὼ ἔμαι τὸ κεφάλι!

Πηγαινόρχουνταν σὰ θεριὸ στὸ κλουβὶ του, χτυποῦσε μὲ τὴ γροθιά του τοὺς τοίχους, ἔφτυνε χάμω.

— Νὰ λείψουν, λέει, οἱ πλούσιοι! Μὰ ἂν λείψουν, μωρέ, οἱ πλούσιοι, ποιοὶ θὰ δίνουν διακονιὰ στοὺς φτωχοὺς; Τὸ σιλλογίστηκες; Σὲ ποιὸς θὰ ξενοδουλεῦει ἡ θειά σου ἢ Μανταλένια; Σὲ ποιὸς θὰ κάνει τὸ φამέγιο ἢ ἀφεντιά σου;

Κόρωσε.

— Ψωριάρηδες, ψειριάρηδες, ρεμπέτες, φώναξε, ποὺ δὲν ἔχετε μιὰ πατουχιά χῶμα καὶ φωνάζετε: «Εἴμαστε ἀδέρφια!», γιατί; γιὰ νὰ μοιράσουμε τάχα ἀδερφικά καὶ νὰ μᾶς φάτε τὰ μισά... Ποιὸς σοῦ ἔβαλε, μωρέ σερσέμη, τὶς παλάβρες αὐτὲς στὸ κεφάλι;

— Ὁ Χριστὸς, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς.

— Τὸν κακὸ σου τὸν καιρό. Ποιὸς Χριστὸς, μωρέ; Ὁ δικός σας, ὄχι ὁ δικός μου· φτιάξατε ἐσεῖς ἓνα Χριστὸ σὰν τὰ μοῦτρα σας, μπόλσεβίκο — πεινασμένο, ψωριασμένο, ἀντάρτη, τοῦ βάνετε ὅ,τι λόγια σᾶς σφέρει στὸ στόμα του κι ὕστερα τὸν σηκώνετε σὰν τὸ λάβαρο τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ φωνάζετε: «Ὅλοι

ἔχουμε τὸν ἴδιο πατέρα, κάτω τὸ λοιπὸν τὴν κληρονομιά νὰ τὴ μοιράσουμε· ὅλοι εἴμαστε ἀδέρφια, φέρτε τὸ λοιπὸν τὸ ψητό, νὰ τὸ φάμε ὅλοι μαζί!» Ἔ, ὄχι, δὲ θὰ τὸ φάτε!

Πέταξε τὸ τσιγάρο ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἔφτυσε στὴν αὐλή· ζύγωσε τὸ Μανολιό, τὸν ἔπιασε πάλι ἀπὸ τὸ γιακά:

— Νὰ ξεκουμπιστεῖς νὰ φύγεις ἀπὸ τὴ δούλεψή μου! τοῦ φώναξε· εὐτύς! ἀπόψε! Νὰ πᾶς νὰ βρεῖς τοὺς κουρελῆδες τοὺς ὁμοίους σου· νὰ μοιραστεῖτε τὴν ψώρα σας, τὴν ψείρα σας, τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σας!

Ἐκεῖ πού μιλοῦσε, ἄνοιξε ἡ πόρτα καὶ πρόβαλε θεορατικός, σὰ δεσπότης, ὁ παπα-Γρηγόρης.

— Ἄρχοντά μου, εἶπε, μὲ συμπαθᾶς· ἄργησα, γιὰτὶ ἡ Μαριορὴ ἢ κόρη μου δὲν εἶναι καλά.

Στράφηκε, εἶδε τὸ Μανολιό, μάζεψε τὰ φρύδια.

— Δέσποτά μου, εἶπε ὁ γερο-Πατριαρχέας, ἐδῶ ὁ κόσμος χάλασε, ἀναποδογύρισε, σήκωσε δική του παντιγέρα ἀπὸ δῶ ὁ ἄρχοντας Μανολιός, θέλει νὰ βάλει φωτιά στὸν κόσμο. Σήκωσε δική του παντιγέρα κι ὁ προκομμένος ὁ γιός μου, καὶ σήμερα τὸ πρωὶ μοῦ δήλωσε: «Φεύγω ἀπὸ τὸ σπίτι, σὲ παρατῶ, γερο-Πατριαρχέα, διαλέγω τὸ δρόμο τοῦ Χριστοῦ.» Σὰ νὰ ἔταν ὁ δρόμος ὁ δικός μου ὁ δρόμος τοῦ Ἀντίχριστου· τὰ ὕστερα τοῦ κόσμου! Καλὰ πὺ ἦρθες, γέροντά μου, νὰ βάλουμε τάξη.

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἄπλωσε τὸ χέρι, ἔδειξε τὸ Μανολιό:

— Ἐτοῦτος φταίει! εἶπε· ἐτοῦτος βάνει φωτιά στὸ χωριό· ἐτοῦτος γεμίζει φούμαρα τὰ μυαλὰ τῶν ἀνθρώπων! Τί ἔταν, μασκαρά, τὰ λόγια πὺ ξεστόμισες στὸ πανηγύρι; Σηκώθηκαν τὰ πόδια νὰ βαρέσουν τὸ κεφάλι!

— Τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· νὰ ἐλεεῖτε τοὺς φτωχοὺς, ὁ πὺ ἔχει δυὸ ποικάμισα νὰ δίνει τὸ ἕνα, ὅλοι εἴμαστε ἀδέρφια· τίποτα ἄλλο.

Ἀνέβηκε ἡ χολὴ στὰ μάτια τοῦ παπα-Γρηγόρη, μὰ δὲν καταδέχτηκε νὰ πιάσει κουβέντα μ' ἕνα φαμέγιο· στράφηκε στὸ γερο-ἄρχοντα:

— Ὁ ἄνθρωπος τοῦτος εἶναι ἐπικίντνος, εἶπε· ἀνάγκη πᾶσα νὰ τὸν διώξεις· νὰ τὸν διώξουμε ἀπὸ τὸ χωριό, νὰ μὴ μᾶς μολέψει! Αὐτὸς ξεσήκωσε καὶ τὰ μυαλὰ τοῦ γιοῦ σου, αὐτὸς μὲ τὰ τερτίπια του τρανεύει καὶ θὰ μᾶς φάει· νὰ φύγει! Δὲν εἶναι βοσκὸς τοῦτος, δὲν εἶναι πρόβατο· εἶναι λύκος!

Ὁ Μανολιός ξεκόρμισε ἀπὸ τὸν τοῖχο, ἔβαλε τὴν ἀπαλάμη στὸ στήθος:

— Ἐχετε γειά, ἄρχοντες καὶ δεσποτάδες μου, εἶπε· φεύγω.

— Στὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ! εἶπε ὁ γέροντας σηκώνοντας ψηλὰ τὸ χέρι.

— Στὴν κατάρα τῶν προεστῶν καὶ τῶν παπάδων, εἶπε ὁ Μανολιός· ἔσεῖς οἱ παπάδες σταυρώσατε τὸ Χριστό· ἂν κατέβαινε πάλι στὴ γῆς, ἔσεῖς θὰ τὸν ξανασταυρώνατε· ἔχετε γειά!

Τράβηξε ἡσυχὰ κατὰ τὴν πόρτα, τὴν ἄνοιξε· στράφηκε:

— Ἐχετε γειά! ξανάπε καὶ κατέβηκε ἀλαφροπάτητα τὴ σκάλα κι ἔνωσε πάλι νὰ τὸν ἀνακρατοῦν οἱ ἄγγελοι.

XIII

ΟΤΑΝ ΚΙΝΗΣΕ Ο ΜΑΝΟΛΙΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΒΟΥΝΟ, ΕΙΧΕ πιά σκοτεινιάσει· σύννεφα είχαν μαζωχτεί στον ουρανό, χλιαρός ανατολικός άνεμος φύσηξε, βαριές στάλες άρχισαν να πέφτουν στα χέρια και στο πρόσωπο του Μανολιού και στην πυρωμένη γή. Ή σάρκα του Μανολιού χάρηκε· διψούσε κι αυτή, όπως διψούσε ο κάμπος και το βουνό, είχε γίνει ένα μαζί τους, μιὰ κολόνα χώμα δεμένη με πέτρες, που περπατούσε.

— Τί θάμα είναι τούτος ο κόσμος! μονομιλούσε άνηφορίζοντας· αν ανοίξω τα μάτια, βλέπω τα βουνά και τα σύννεφα και τη βροχή που κατεβαίνει· αν κλείσω τα μάτια, βλέπω το Θεό που έπλασε τα βουνά και τα σύννεφα και τη βροχή που κατεβαίνει· δλούθε, και στο φώς και στο σκοτάδι, μās άγκαλιάζει ή χάρη του Θεού!

Είχε κιόλα ξεχάσει άρχόντους και παπάδες, είχε ξεθηκάρώσει από τις μάταιες παντοδύναμες έγνοιες, είχε ξεπεράσει όλες τις μικρές χαρές και τις μικρές θλίψεις κι είχε φτάσει στην πιό μεγάλη χαρά και θλίψη, πάνω από τη χαρά και τη θλίψη, στην άσάλευτη γαλήνη.

Θ' αποχαιρετούσε ήσυχα αύριο χαράματα το βουνό που τόσο αγάπησε, διωγμένος από το άφεντικό, που τόσο πιστά τό'χε δουλέψει· θά'παιρνε στην πλάτη του το φτωχικό μπογαλάκι του και το βοσκοράβδι και θά'μπαινε, πεντάρφανος, ανυπεράσπιστος, σ' ένα έρημο δρόμο, δλο άνήφορο· κι όμως τα πόδια του κι ή ψυχή του ήταν στα περιβόλια.

Οί στάλες πλήθυναν, μακρινές άπόκουφες βροντές άκούστηκαν, ο Μανολιός γόργωσε το βήμα. Πίσω του τον φυσούσε

και τον έσπρωχνε ο άνεμος, και χαίρουνταν ο Μανολιός να τον νιώθει να'χει χέρια κι αυτός και στήθος κι άναπνοή ανθρώπου.

Άπό μακριά ξέκρινε το παραθυράκι τής μάντρας φωτισμένο. Τέτοια ώρα, αναλογήθηκε, το Νικολιό έχει πιά άρμέξει, έχει δειπνήσει και κοιμάται· θά'ναι το φώς αυτό ο Μιχελής και περιμένει· ή καρδιά του χτύπησε δυνατά αναθιβάνοντας τον άγαπημένο φίλο.

— Δε θά βαστάξει, μουρμούρισε, είναι άρχοντομαθημένος, συνήθισε στο καλό φαί, στο μαλακό κρεβάτι, στη ζέστα και στη βεβαιότητα του σπιτιού· καλύτερα να γυρίσει στο άρχοντικό του. Άς κάνει ύπομονή· δεν ήρθε άκόμα ο καιρός του· θέλει δε θέλει, τα πλούτη βαραίνουν την ψυχή του· την έμποδίζουν να βαδίσει λεύτερη. Είναι κι ή Μαριορή που, χωρίς να το θέλει, τον τραβάει στο χώμα...

Και θυμήθηκε τα σκληρά, άσφαλα λόγια του Χριστού: «Πιό εύκολο να μπει καμήλα στη τρύπα τής βελόνας παρά πλούσιος στη βασιλεία των ουρανών...»

Βρήκε το Μιχελή να κάθεται μπροστά από το άναμμένο τζάκι και να κοιτάζει τη φωτιά.

— Καλησπερίζω το άρχοντόπουλο του βουνού, είπε χαρούμενος και σφούγγιξε τα βρεμένα του μαλλιά και το πρόσωπο· αύριο το πρωί αποχαιρετώ το άγαπημένο τούτο τζάκι και φεύγω· ο πατέρας σου με διώχνει.

Κάθισε κι αυτός κατάχαμα μπρός στη φωτιά κι άρχισε να στοράει ήσυχα πώς βρήκε το γερο-άρχοντα δλο θυμό και πώς μίλησε και πώς τον έδιωξε, και την κατάρα που του'δωκε ο παπάς.

— Όλα έγιναν, είπε τελειώνοντας, όπως τα περίμενα, όπως έπρεπε να γίνουν, παράπονο δεν έχω· έπρεπε ο πατέρας σου να με διώξει, έπρεπε ο παπάς να με καταραστεί, έπρεπε κι εγώ να φύγω.

— Που θά πās τώρα; έκαμε ο Μιχελής σφίγγοντας το χέρι του φίλου του με άνήσυχη αγάπη.

— Ή νύχτα θά δώσει άρμήνεια· ο Θεός κατεβαίνει συχνά στον ύπνο μας σαν όνειρο και μās δείχνει το δρόμο. Δεν πήρα καμιά άπόφαση. Αυτόθ θά πάρει· θά δούμε, είμαι ήσυχος.

— Θυμάσαι ένα βράδυ, στην αύλη του Κωσταντή; έκαμε ο Μιχελής· σου δήλωσα τότε — θυμάσαι; — όπου πās, Μανολιό, θά πάω· το ξαναλέω κι άπόψε.

— Μή βιάζεσαι, μη βιάζεσαι, Μιχελή μου· ή νύχτα είναι άγια, αύριο βλέπουμε.

Ήταν κουρασμένοι κι οί δύο, ξάπλωσαν. Ή βροχή τώρα ξέσπασε όρμητικά και χαρούμενη· τὸ παραθυράκι ἦταν ἀνοιχτὸ κι ἔμπαινε μέσα ἡ όρμη, ἡ γλύκα, ἡ πρωτόγονη κι αἰώνια ἀνανεοῦμενη ἀναγάλλιαση τῆς γῆς πού δέχεται στὴν ἀγκαλιά τῆς τὸν οὐρανό. Τὰ ξερὰ χόρτα τοῦ βουνοῦ μύρισαν, ἀπὸ μακριὰ ἔφερεν ὁ ἀγέρας τὴ μελένια εὐωδιὰ τοῦ πεύκου, τὰ χῶματα ἀνοιξαν, μοσκομύρισαν κι αὐτὰ· τὸ μυαλὸ τοῦ Μανολιοῦ ἀνοιξε κι αὐτό, σὰν ἕνας σβῶλος χῶμα, και δέχονταν τὴ βροχὴ και δροσιζόνταν.

Ήταν ἄραγε τοῦτο ἡ ἀπάντηση τοῦ Θεοῦ; Ἔτσι κατέβαινε ἀπόψε, σὰ ζεστή βροχὴ, ἀπάνω του; Ὁ Μανολιὸς δέχονταν τὸ Θεὸ κι ἦταν, ἀπὸ τὴ φτέρνα ὡς τὴν κορυφή, εὐτυχισμένος. Ὅλα τὰ νυχοπούλια θὰ ἔχαν λουφάξει κάτω ἀπὸ τοὺς βράχους και μέσα στὶς κουφάλες τῶν δέντρων και δέχονταν κι αὐτὰ τὸ Θεὸ ἀπάνω στὶς βρεμένες φτέρουγες, ἀλάκερο.

Κι ὁ Μιχαλὴς ἀφουκράζονταν κι αὐτὸς τὴ βροχὴ, μυρίζονταν τὸ ἀνοιγμένο χῶμα, ἦρθε στὸ νοῦ του ἡ Μαρτιορὴ, κι ἡ καρδιά του χαμοπετοῦσε ἀπάνω στὰ βρεμένα χῶματα, ἀνήσυχη. Τὴν τελευταία φορὰ πού τὴν εἶδε, τὴν εἶχε πετύχει ἄβραφη κι ἦταν γλωμὴ κι ἐξαντλημένη· κρατοῦσε πάλι τὸ μαντιλάκι τῆς στὸ στόμα κι ἔβηγε· δὲν ἦταν πιά ἄσπρο, ἦταν κόκκινο, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται τὸ αἷμα: «Μιχαλὴ μου, εἶπε, θὰ φύγω, θὰ μὲ πάει ὁ πατέρας στὸ Μεγάλο Χωριό, στοὺς γιατροὺς· δὲν εἶμαι καλά...»

Κι ὁσμίζονταν τώρα ὁ Μιχαλὴς τὰ ραγισμένα χῶματα κι ἡ καρδιά του ἔτρεμε. «Εἶναι ἀκόμα δεμένη μετὰ τὴ γῆς ἡ καρδιά μου, μουρμούρισε, εἶναι ἀκόμα δεμένη μετὰ τὰ χῶματα...»

Σιγὰ σιγὰ, μέσα στὸ νυχοβρόχι, τοὺς πῆρε και τοὺς δύο ὁ ὕπνος, και τὸ πρῶι πού ἀνοιξαν τὰ μάτια τους γελοῦσε τὸ βουνὸ φρεσκοπλυμένο, κάτωσπρα σύννεφα ποκάρια ροβολοῦσαν στὸν οὐρανό, ἔλαμπαν ἀκόμα κι ἔτρεμαν οἱ στάλες στὰ χαμόκλαρα.

Ξεκρέμασε ὁ Μανολιὸς τὸ κόνισμα πού τοῦ ἔχε χαρίσει ὁ Μιχαλὴς, τὴ Σταύρωση μετὰ τὰ χελιδόνια, κατέβασε τὴν προσοψίδα πού ἔχε σκαλίσει τοῦ Χριστοῦ, τύλιξε μερικὰ ροῦχα, τὰ ἔκαμε ἕναν μπόγο και τ' ἀπίθωσε στὸ πεζούλι.

Ὁ Μιχαλὴς τὸν ἔβλεπε και δὲ μιλοῦσε. Κάθισαν, ἦπιαν γάλα ἀμίλητοι. Σηκώθηκε ὁ Μανολιὸς, ἔριξε μιὰ μακρόσυρτη ματιά στὸ χαμῶι, στὸ πεζούλι, στὶς πέτρες γύρα και στὸ βουνό. Ἀποχαιρετοῦσε· πῆρε ἀπὸ τὴ γωνία τὸ βοσκοράβδι, ὁ Μιχαλὴς σηκώθηκε.

— Πῆρες ἀπόφαση, Μανολιό; φεύγεις; ποῦ πᾶς;

— Ἔχε γειά, Μιχαλὴ μου.

— Ποῦ πᾶς;

— Στὴ Σαρακήνα· πάω νὰ μοιραστῶ μαζί τους τὴν πείνα.

— Νὰ μὴν ἔρθω μαζί σου;

— Ἀκόμα. Κάμε ὑπομονή· ἔχεις πατέρα, ἔχεις ἀρραβωνιαστικιά· ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτα· εἶναι εὐκολο.

— «Ὅποιος δὲ μισήσει τὸν πατέρα του και τὴ γυναίκα του και τὰ παιδιά του, δὲν εἶναι ἄξιος νὰ λέγεται μαθητὴς μου...»

— Τὸ ξέρω, Μιχαλὴ μου· μὰ ξεριζώθηκε ἡ καρδιά σου ἀπὸ τὰ χῶματα, ἀπὸ τὸν πατέρα, ἀπὸ τὴ γυναίκα; Ἀκόμα· κάμε λοιπὸν ὑπομονή και θὰ ῥθει ἡ ὥρα ἡ καλή, μὴ βιάζεσαι· ἔρχεται σὰν τὴν πέρδικα, μετὰ ἀθόρυβα ποδάρια.

— Δὲ θὰ γυρίσω στὸ σπίτι τοῦ πατέρα μου.

— Καλά, μὴ γυρίσεις· μείνε ἐδῶ, ἀνάμεσα Σαρακήνας και Λυκόβρυσης, ὅσο νὰ ῥθει ἡ πέρδικα πού λέμε, ἡ ὥρα ἡ καλή. Καλὴν ἀντάμωση!

Ἀπλωσε τὸ χέρι του στὸ Μιχαλὴ· κι αὐτὸς σηκώθηκε, τὸν ἄρπαξε στὴν ἀγκαλιά του.

— Μανολιό μου, εἶπε, θὰ ῥθω νὰ σὲ βρῶ γρήγορα, τ' ὀρκίζομαι· καλὴν ἀντάμωση!

Πῆρε ὁ Μανολιὸς τὸ μογαλάκι ζερβά του παραμάσκαλα, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, κίνησε. Ἦρθαν πάλι οἱ φτέρουγες τῶν ἀγγέλων, πετοῦσε ὁ Μανολιὸς ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα· τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἡλία ὄλο και ζύγωνε· ἔλαμπε σφηνωμένο στοὺς βράχους, στὸ κορφοβούνι· ἔλαμπε τριανταφυλλένιο, γελοῦσε μέσα στὶς πρῶτες λοξὲς ἀχτίδες τοῦ ἡλιοῦ, στέκονταν ὀρθιο, ἥρωικό, σὰ βίγλα· κι ὁ Μανολιὸς σήκωσε τὸ βοσκοράβδι του, ἔσυρε χαρούμενη κραζιά, σὰ γεράκι πού ξαγναντεύει τὴ φωλιά του, και τὸ χαιρέτησε.

Περίμενε μιὰ μέρα ὁ γερο-Πατριαρχεὺς νὰ γυρίσει ὁ γιὸς του, περίμενε δύο, τρεῖς, ἔπεψε συγγενεῖς νὰ τοῦ μιλήσουν, ἔπεψε τὸ δάσκαλο, φώναξε τὸ Γιαννακό:

— Πῆγαινε, ἔλα, κάμε μου τὴ χάρη, Γιαννακό, νὰ βρεῖς τὸ γιό μου, μίλησέ του και σύ· μιὰ παρέα εἶστε, τὰ ἴδια μυαλὰ ἔχετε, μπορεῖ νὰ σὲ ἀκούσει.

Ὁ Γιαννακὸς κούνησε τὸ κεφάλι.

— Θαρρῶ γρήγορα, κατὰ πού πᾶω, θὰ πάρω κι ἐγὼ τὰ βουνά, ἄρχοντά μου, εἶπε· πέψε ἕναν ἄλλο.

Ὁ Παναγιώταρος πῆγε και τὸν βρῆκε:

— Ἄρχοντά μου, ἔμαθα θετικά, ὁ Μανολίδς ἔκαμε λημέρι του τῆ Σαρακήνα· μαζεύει τὴν προσφυγιά, τοὺς μιλάει, τοὺς ἀγκρίζει, φωνάζει πὸς ὅσοι πεινοῦν ἔχουν δικαίωμα νὰ διαγουμείσουν ὅσους δὲν πεινοῦν, καὶ νὰ μοῦ τὸ θυμᾶσαι, σὰν τοὺς σφίξει ἡ πείνα, θὰ κατέβουν στὸ χωριό μας νὰ τὸ ρημάξουν, σὰν τοὺς λύκους.

Σταμάτησε λίγο, σὰ νὰ δίσταζε, ἀναστέναξε, κοίταξε, γύρα του, ἔσκυψε στὸ γέρο:

— Μιὰ ὑποψία μοῦ γεννήθηκε, ἄρχοντά μου, εἶπε σιγά.

— Λέγε, μωρὲ Παναγιώταρε, σὲ ἀκούω· ἐσὺ δὲν ἀγαπᾶς κανένα, γι' αὐτὸ τὸ μάτι σου εἶναι ἀτσίδα· λέγει!

— Ὁ Μανολίδς εἶναι μπολσεβίκος!

— Μπολσεβίκος; ἔκαμε ὁ ἄρχοντας κι ἔξυσε τὸ κεφάλι του· πάει νὰ πεί;

— Πάει νὰ πεί: ἄρπαξε νὰ φᾶς καὶ κλέψε νὰ ἔχεις! Εἶναι μιὰ ληστοσυμμορία ποῦ γυρίζει τώρα τελευταῖα τὸν κόσμο.

— Καὶ λές...;

— Σίγουρα· αὐτοὶ ἔχουν ἀνθρώπους δικούς τους σὲ κάθε χώρα καὶ σὲ κάθε χωριό, ἴσαμε τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ στὴν ἔρημο νὰ πᾶς, θὰ βρεῖς· καὶ στὰ ξερονήσια τῆς θάλασσας νὰ πᾶς, θὰ βρεῖς· ὅποια πέτρα κι ἂν σηκώσεις, θὰ βρεῖς. Ἐχουν πέψει τὸ λοιπὸν καὶ στὴ Λυκόβρυση τὸ Μανολίδ.

— Μωρὲ, τί λές, Παναγιώταρε; μπουρλότο βάνεις στὸ κεφάλι μου· θὰ κρεπάρω· μίλα καλά!

— Εἶναι ἀλήθεια νὰ κρεπάρει τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τί τέχνη δουλεύουν, οἱ σατανάδες! Ὁ Μανολίδς, εἶδες; Μᾶς κάνει τὸν ἅγιο Ὀνούφριο· δὲν τοῦ ἀρέσει, λέει, τὸ κρασί, δὲ λέει νέματα, δὲν πάει μὲ γυναῖκες, κρατάει μάλιστα τώρα τελευταῖα κι ἓνα Εὐαγγελιάκι καὶ δῶσ' του, σὰ δεῖ κανένα, τὸ φυλλομετράει καὶ κάνει πὸς ἀναγνώθει· ὄλα ὑποκρισιές! Καὶ προχτὲς ποῦ πήγαινε νὰ κρεμαστεῖ — ξέρεις τί ἔμαθα; Ἄκουσε, νὰ φρίζεις: εἶχε συνεννοηθεῖ μὲ τὴ γρια-Μάρθα, ποῦ ἔχε βρεῖ τὰ ματωμένα ροῦχα τοῦ σεῖζη, νὰ μὴν τὰ παρουσιάσει παρὰ τὴν τελευταῖα στιγμή. Γιατί; Γιὰ νὰ δοῦν οἱ χωριανοὶ πὸς ὁ Μανολίδς εἶναι ἔτοιμος νὰ δώσει τὴ ζωὴ του γιὰ νὰ σώσει τὸ χωριό, νὰ βγάλει ὄνομα, καὶ σὰν πάρει διαταγὲς ἀπὸ τὸ Μόσκοβο, νὰ ἔχει μαζί του τὸ λαό, νὰ τὸν ξεσηκώσει, καὶ νὰ σφάζει τοὺς ἀρχόντους καὶ τοὺς προεστούς...

Ὁ γερο-Πατριαρχεὺς ἔπεσε στὴν καρέκλα, ἄρπαξε μὲ τὰ δυὸ του χέρια τὸ κεφάλι.

— Μνήστητί μου, Κύριε, μурμούρισε, μνήστητί μου, Κύριε,

τὰ ὅστερα τοῦ κόσμου!

Τινάχτηκε ἀπάνω, γούρλωσε τὰ φουσκωμένα μάτια.

— Μὰ τότε ὁ γιός μου...; ἔκανε καὶ τὸ στόμα του στράβωσε.

— Τὸν ἔχει τυλίξει ὁ Μανολίδς, ἄρχοντά μου, τοῦ ἔχει φουσκώσει τὰ μυαλά, γίνηκε, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει κι αὐτός, μπολσεβίκος. Δὲν εἶδες πὸς ἔφυγε κιόλα ἀπὸ τὸ σπίτι σου καὶ πῆγε στὸ βουνὸ νὰ τὸν βρεῖ; Σὲ λίγο — θὰ τὸ δεῖς — θὰ πάει κι ὁ Γιαννακός, θὰ παρατήσει τὸ σπίτι του κι ὁ Κωσταντής, θὰ πάει κι αὐτός... Εἶναι σὰν τὴν ἀρρώστια τὴν κολλητικιά, ἄρχοντά μου· ὁ ἓνας κολνάει τὸν ἄλλο. Κι ὁ Ἀντόνης ὁ μπαρμπέρης λίγο θέλει νὰ κολλήσει· κι ὁ χοντρο-Δημητρός ὁ χασάπης· καὶ τί νὰ σοῦ πᾶ; ἀκόμα κι ὁ δάσκαλος...

— Μωρὲ, τί λές, Παναγιώταρε; Ἐδῶ ἔναι τὰ ὅστερα τοῦ κόσμου... Θὰ πάω νὰ βρῶ τὸν παπα-Γρηγόρη, νὰ βάλουμε τάξη...

— Κι ἂν ρωτᾶς καὶ γιὰ τὸν παπα-Φῶτη καὶ τοὺς κουρελιῆδες ποῦ σέρνει στὴν οὐρά του, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἔπεψε ἴσια γραμμὴ ὁ Μόσκοβος στὴ Λυκόβρυση. Οἱ Τοῦρκοι, λέει, τοὺς ξεπάτωσαν... θυσιάστηκαν, λέει, γιὰ τὴν πατρίδα... Κοροφέξαλα! Τοὺς ἔχει πέψει, σοῦ λέω, ὁ Μόσκοβος! Τοὺς ἔπεψε γραφὴ ὁ Μανολίδς, τοὺς μῆνυσε — ἐδῶ στὴ Λυκόβρυση ὑπάρχει ψωμί, ἐδῶ εἶναι πλοῦτος, ἐλάτε νὰ διαγουμείσουμε! Ἐδῶ ἔναι κι ἓνας ἄρχοντας ξεμωραμένος, δὲ θὰ φέρει ἀντίσταση. Γι' αὐτὸ — εἶδες; — τόσο γρήγορα τὰ ἔψησαν ὁ Μανολίδς κι ὁ παπα-Φῶτης, γίνηκαν εὐτὺς φίλοι, ἔπαιξαν τὸ μάτι ὁ ἓνας τοῦ ἄλλουνοῦ, συνεννοήθηκαν. Γι' αὐτὸ καὶ προχτὲς ποῦ τὸν ἐδιώξες, ποῦ πῆγε; Ὁλοῖστια στὴ Σαρακήνα! Φανερά πράματα, ἄρχοντά μου!

Ὁ γερο-Πατριαρχεὺς ἔφερε βόλτες ἀπάνω κάτω, μιὰ στιγμή στάθηκε, πῆρε ἀπόφαση.

— Πήγαινε νὰ πείς τοῦ παπα-Γρηγόρη πὸς εἶναι ἀνάγκη μεγάλη νὰ τὸν δῶ· ἀπόψε!

— Ὁ παπα-Γρηγόρης κίνησε ἀπόψε μὲ τὴν κόρη του γιὰ τὸ Μεγάλο Χωριό· θὰ γυρίσει αὔριο. Τὴν πάει στοὺς γαιτρούς· βήχει, φτύνει αἷμα. Ἐχει τὴν κακιὰν ἀρρώστια.

— Τὸν κακό σου τὸν καιρό! φώναξε ἀγριεμένος ὁ γέρος· ὄλο, μωρὲ, τὸν κατακλυσμὸ θὰ μοῦ φέρνεις σήμερα πρῶι πρῶι στὸ σπίτι μου;

— Αὐτὸ ἔμαθα, ἄρχοντά μου, αὐτὸ μολογῶ· θὲς πῆστεπέ το, θὲς μὴν τὸ πιστέψεις· δικός σου λογαριασμός. Σὲ παραβάρυνα, ἄρχοντά μου, νὰ μὲ συμπαθᾶς· φεύγω.

« Πήγαινε στὸ διάολο, Ἰούδα Ἰσκαριώτη! » εἶπε ἀπὸ μέσα του ὁ γέρος· κι ἀπόξω:

— *Αε στο καλό, Παναγιώταρε' κι δ,τι μαθαίνεις...

— *Έγνοια σου, άρχοντά μου, έδώ είμαστε!

*Έφυγε με βαριές άρκουδίσσιες δρασκελιές, κι δλο του τó βλοιοκομμένο πρόσωπο γελούσε.

*Ο γερο-Πατριαρχέας έπεσε ανάσκελα στο κρεβάτι, έφερνε, ξανάφερνε στο νοϋ του τά λόγια του Παναγιώταρου, τó φυσούσε και δέν κρύωνε.

— Μωρέ, τί 'ταν αυτό που κόντευε να πάθουμε; *Ο Θεός μάς στράβωσε δλους, μήτε ο παπάς, πού 'ναι του διαόλου κάλτσα, μήτε ο δάσκαλος, με δλα του τά γράμματα, μήτε κι εγώ άκόμα, είχαμε πάρει μυρωδιά... Κι είχα τó σπιουνο στη δούλεψη μου! *Από τó σπίτι μου θά 'βγαινε ή φωτιά να κάψει τó χωριό! Μωρέ άρχοντας, μωρέ μυαλό, φτου να χαθείς! Κι αυτή ή άρκούδα, τó ζωντόβολο, να 'ρχεται τώρα να μάς άνοίγει τά στραβά μας! Πρέπει να διώξουμε τόν άτιμο τó Μανολιό από τόν τόπο μας! πρέπει να ξεκουμπιστούν κι οί κουρελήδες τής Σαρακήνας, οί παλιομπολσεβίκοι, να καθαρίσει ο τόπος' να βασιλέψει πάλι στο χωριό μας ή τιμή κι ή δικαιοσύνη! Αύριο που θά 'ρθει ο παπάς, θά βάλουμε τάξη.

Είπε κι ήσύχασε. *Έκλεισε τά μάτια να κοιμηθεί, μα που να τόν πάρει ο ύπνος! Κάτω τó Λενιό τραγουδούσε, γουργούριζε σαν περιστέρα, δέν τή χωρούσε ή αϋλή, άνοιγε τήν πόρτα, έκανε βόλτες, περιμένε τις φιλενάδες τής να 'ρθουν, να καμαρώσουν τά προικιά τής, που τά 'χε άπλώσει πιτήδεια για να φαίνονται πιό πολλά, στο μακρύ χαγιάτι, μαζί με τά στέφανα, τά κουφέτα και τις άσπρες λαμπάδες του γάμου.

*Απόψε θά κατέβαινε τó Νικολιό από τó βουνό, με τήν καινούρια φορεσιά του, που τήν είχε κάμει γαμπριάτικο δώρο τó άφεντικό' και με τó κόκκινο μεταξωτό μαντίλι στα κορακάτα του μαλλιά, που του τó 'χε χαρίσει τó Λενιό. Και αύριο Κυριακή θά γίνονταν ο γάμος, και θ' ανέβαινε καβάλα σ' ένα μούλαρι στρωμένο με κόκκινη πατανία ή νιόνυφη, ή κυρα-Νικόλαινα, στο βουνό, στο βασιλείο τής.

*Ο γέρος, πεσμένος τ' ανάσκελα στο κρεβάτι, άκουγε κάτω τó Λενιό που τραγουδούσε, τις φιλενάδες που έρχονταν, τά χαρούμενα ξεφωνητά, τά κοριτσιίστικα γέλια... Θυμήθηκε και τις δικές του τις χαρές, όταν ήταν είκοσι δυό χρονών λεβέντης, λιγνός τότε κι δμορφος, σαν *Αι-Γιώργης, και κατέβαινε καβάλα σε άσπρο άλογο στο χωριό τής νύφης να τήν πάρει. Πρόβαλε ή νύφη στο κατώφλι του πατρικού σπιτιού τής σκεπασμένη με άσπρο πέπλο, καθώς τó πρόσταζε ή συνήθεια, για

να μη δοϋν τó πρόσωπό τής. Μα ο γαμπρός δε βάσταζε, φώναξε στα πεθερικά: «Βγάλτε τó σύννεφο να προβάλει ο ήλιος!» Κι ή γρια-μάνα, με βουρκωμένα μάτια, άνασηκώθηκε στα νύχια τών ποδιών τής και τράβηξε τόν πέπλο — κι δλο τó ψίκι, γαμπρός, γονέοι, βλάμηδες, άλόγατα, μουλάρια, πατανίες πολύχρωμες, έλαμπαν, έτσι του φάνηκε, σα να πρόβαλε άλήθεια ο ήλιος.

Κι ύστερα, μ' ένα μακρύ φτερούγισμα, ο νοϋς του γερο-Πατριαρχέα μετατοπίστηκε:

Πέρασαν τά χρόνια, θάμπωσε ο ήλιος, χόντρυνε, παραχόντρυνε ο *Αι-Γιώργης' μα τó αίμα του άκόμα έβραζε... Κι είχε στο άρχοντικό του μιάν παραδουλεύτρα, νταρνάνα, τή Γαρουφαλιά' τί στήθος ήταν εκείνο, έτριζε, τί λαγόνια, μπορούσαν να χωρέσουν τόν κόσμο, τί φτέρνα, σαν τó κόκκινο μήλο! Και μιá νύχτα κατέβηκε ο άρχοντας τή σκάλα, σιγά σιγά, να μñ τρίζει κι άκούσει ή άγουρογερασμένη πιá Πατριαρχέαινα' μπήκε στο καμαράκι όπου κοιμόταν ή Γαρουφαλιά και ξάπλωσε στο στρώμα τής' κι έκαμε τó Λενιό.

Και τώρα τó Λενιό παντρεύονταν.

Χαμογέλασε ο γερο-άρχοντας, ξεχάσε τά λόγια του Παναγιώταρου, ξεχάσε πως ο γιός του είχε φύγει από τó σπίτι, ξύπνησαν μέσα του τά πεθαμένα χρόνια, ζωντάνεψαν οί παλιές χαρές κι οί μερμπαντιές και τά γλέντια που 'καμε στη ζωή του, κι οί κότες, οί γάλοι, οί γαλοπούλες, οί λαγοί, οί πέρδικες, τά μπαμπούνια, τά γουρουνόπουλα που 'φαι, και τ' άρίφνητα άρνάκια τής σουβλας. Και τά πιλάφια, τά παστιτίσια, τά σουβλάκια, τά στρείδια, οί μπακλαβάδες, τά καταΐφια, τά παντεσπάνια, τά σερμπέτια, τά παλιά κρασιά, τά χαβιάρια...

— Δόξα σοι ο Θεός, μурμουρίσε, καλά περάσαμε.

*Έκλεισε τά μάτια και τόν πήρε ο ύπνος.

*Ωστόσο ο παπα-Γρηγόρης, καβάλα στο γκρίζο του μούλαρι, κι ή κόρη του ή Μαριορή, στο γαϊδουράκι πάλι του Γιαννακού, περνούσαν από τó βουνό όπου βρίσκονταν ο Μιχαήλης. *Η κοπέλα τó 'χε ζητήσει χάρη από τόν πατέρα τής:

— Να τόν δώ, πατέρα, να τόν δώ, γιατί από κει που πάω, δέν ξερω αν θά γυρίσω...

— Μη λές τέτοια λόγια, παιδί μου, είπε ο πατέρας άνακρατώντας τ' αναφιλητά' θά γίνεις καλά, πρώτα ο Θεός, και τά Χριστούγεννα θά γίνουν οί χαρές σου' και θά χορέψω για τó χατίρι σου.

— Νὰ πᾶμε νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ βουνό, νὰ τὸν δῶ ἀκόμα μιὰ φορά... παρακαλοῦσε ἡ κοπέλα.

— Νὰ γίνει ὅπως θές, παιδί μου· μπορῶ νὰ σοῦ χαλάσω χαιρί; εἶπε καὶ γύρισε τὸ χαλινάρι τοῦ μουλαριοῦ κατὰ τὸ βουνό.

Καθόνταν ὁ Μιχελῆς στὸ πεζούλι ὀλομόναχος. Τὸ Νικολιδ εἶχε γαμπροστολιστεῖ, τύλιξε τὰ νιοπλυμένα σγουρά του στὸ κόκκινο μεταξωτὸ μαντίλι, πέρασε τὴ βέργα του ἀνάμεσα στοὺς λιοψημένους ὤμους καὶ ξέκοψε σὰ βράχος ριζιμιδὸς ἀπὸ τὸ βουνό.

— Καλὸ βράδυ, ἀφεντικό, φώναξε στὸ Μιχελῆ, πού τὸν καμάρωνε ἀμίλητος, καλὸ βράδυ, πάω νὰ παντρευτῶ· χαιρετίσματα στὶς κουκουβάγιες!

Κι ἀντιλάλησε τὸ βουνό στὸ γέλιο του.

Πέρασε ἀπὸ τὸ κοπάδι, ἔβαλε τὰ δάχτυλα στὸ στόμα, σφύριξε χαιρετώντας τὰ πρόβατά του· μὰ ὡς εἶδε τὸ στριφοκέρατο προλάτη, τὸ Δάσο, νὰ πετιέται καὶ νὰ τὸν κοιτάζει, δὲ βάσταξε, ζύγωσε, τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὰ κέρατα κι ἄρχισε νὰ παλεύει μαζί του.

— Ἄιντε, μωρὲ κερατά, τοῦ φώναξε σὰ χόρτασε τὸ πάλεμα, ἄε νὰ βρεῖς τίς προβάτες σου, ἐγὼ πάω νὰ βρῶ τὸ Λενιδό! Καλὴν ἀντάμωση τῆ Δευτέρα τὸ πρωί· δῶσε μου, μωρὲ Δάσο, τὴν εὐκὴ σου!

Εἶπε, καὶ ροβόλησε τὸ βουνό σφυροκοπώντας.

Ἄκουσε τίς κουβέντες ὁ Μιχελῆς, ἀνασηκώθηκε ἀπὸ τὸ πεζούλι· ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ βράχια ξέκρινε νὰ προβαίνουν ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ πίσω του ἡ ἀγαπημένη του ἡ Μαριορή· ἡ καρδιά του χτύπησε ἀνήσυχη.

— Ποῦ πᾶνε; γιατί ἔρχονται; κάποια συφορά! μουρμούρισε, κι ἔτρεξε νὰ τοὺς προαπαντήσῃ.

— Μιχελῆ μου, εἶπε ὁ γέροντας, καλῶς σὲ βρήκαμε στὴ μοναξιά σου· πᾶμε στὸ Μεγάλο Χωριό, κι ἡ Μαριορὴ δὲν ἤθελε νὰ φύγουμε πρὶ νὰ σὲ χαιρετήσουμε· εἶναι λιγάκι ἀδιάθετη καὶ πᾶμε νὰ δοῦμε τί ἔχει.

— Καλῶς σὲ βρήκαμε, Μιχελῆ, εἶπε σιγὰ ἡ κοπέλα καὶ κοκκίνισε καμαρώνοντας τὸν καλὸ της.

Ἄκουσε τὸν Μιχελῆς νὰ βοήθησε νὰ ξεπεζέψουν, κάθισαν κι οἱ τρεῖς στὸ πεζούλι. Ὁ ἥλιος ἦταν ἀκόμα ψηλά, ἄχνιζε πέρα ὁ κάμπος, πνιμένος μέσα στὸ φῶς· δυὸ κοράκια πέρασαν βουιχτὰ ἀπὸ πάνω τους· ὁ γέροντας τὰ ἔδε, μάζεψε πάλι τὰ χοντρά φρύδια του, μὰ δὲ μίλησε. Οἱ δυὸ νέοι δὲν εἶδαν τίποτα, ὁ Μιχελῆς εἶχε πιάσει τὰ κοντυλένια δάχτυλα τῆς ἀρραβωνιαστικιάς του, ὅπου γυάλιζε ὁ χρυσὸς ἀρραβῶνας.

— Θὰ πεταχτῶ μέσα νὰ δῶ τὸ ἀρχοντικό σου, εἶπε ὁ παπᾶς

καὶ μῆφκε μέσα νὰ τοὺς ἀφήσει μόνους.

— Μαριορὴ μου, ρωτοῦσε ὁ Μιχελῆς, δὲν εἶσαι καλά; Ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος, ἀγαπημένη μου, ἔχε ἐμπιστοσύνη· θὰ γίνεις, δὲν ἔχεις τίποτα, κάνε ὑπομονή, γρήγορα περνοῦν οἱ μῆνες, ἔρχονται τὰ Χριστούγεννα.

— Ναι, ἔκαμε σιγὰ ἡ Μαριορὴ, ἔρχονται τὰ Χριστούγεννα.

Καὶ σὲ λίγο:

— Μάλωσες μὲ τὸν πατέρα σου; ρώτησε.

— Ἄσε τὸν πατέρα μου, βαριές εἶναι αὐτὲς οἱ κουβέντες, μὴν τίς ἀνοίγεις, Μαριορὴ μου. Σὲ ἀγαπῶ, δὲ θέλω νὰ σὲ χάσω, ἐσὺ ἀκόμα μὲ δένεις μὲ τὴ γῆς, κανένας ἄλλος· ἐσὺ μονάχα. Νὰ τὸ ξέρεις.

— Ἄν ἐγὼ λείψω, τί θὰ κάνεις;

Ἄκουσε τὸν Μιχελῆς ἀπλωσε, τῆς ἔφραξε τὸ στόμα:

— Σάπα, τῆς εἶπε.

Ἡ Μαριορὴ πρόφτασε, φίλησε τὴν παλάμη τοῦ Μιχελῆ.

— Ἀγάπη μου... μουρμούρισε καὶ τὰ δάκρυα ἄρχισαν νὰ τρέχουν ἀπὸ τὰ μεγάλα τῆς ἀπελπισμένα μάτια.

Ἄκουσε τὸν παπα-Γρηγόρη φάνηκε στὸ κατάφλι.

— Μαριορὴ μου, εἶπε, νὰ μὴ βραδιαστοῦμε, πᾶμε· στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

Στράφηκε στὸ Μιχελῆ:

— Ἦθελα νὰ κουβεντιάσω μαζί σου, Μιχελῆ μου, εἶπε· μὰ στὸ γυρισμό· πότε θὰ γυρίσεις στὸν πατέρα σου;

— Ὅταν θελήσῃ ὁ Θεός, γέροντά μου, ἀποκρίθηκε ὁ Μιχελῆς κι ἔσκυψε νὰ τοῦ φιλήσῃ τὸ χέρι.

— Ὁ Θεὸς περιμένει καμιά φορά τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου νὰ τοῦ γνέψῃ, Μιχελῆ, εἶπε ὁ γέροντας καὶ τὸν κοίταξε μὲ ἀσθηρότητα.

Ἦθελε κι ἄλλα νὰ πεῖ, μὰ κρατήθηκε.

— Στὸ καλό! φώναξε ὁ Μιχελῆς, ὁ Θεὸς μαζί σας!

Κράτησε μιὰ στιγμή τὸ λιγνὸ χεράκι τῆς Μαριορῆς στὰ δυὸ του χέρια.

— Μαριορὴ μου, εἶπε σιγὰ, ἐσὺ μονάχα!

Κι ἀναγύρισε τὸ πρόσωπό του νὰ μὴ φανοῦν τὰ κλάματα· ἀνέβηκε σ' ἕναν ψηλὸ βράχο καὶ τοὺς ἔβλεπε νὰ κατεβαίνουν. «Ἄκόμα, μουρμούρισε, ἀκόμα ἡ καρδιά μου εἶναι δεμένη μὲ τὰ χόματα...»

Ἐκαμε ἕνα γύρο στὸ βουνό, χαμήλωσε κατὰ τὸν κάμπο· ὁ τρύγος εἶχε ἀρχίσει κι ἄκουγες καθαρά τίς τρυγητρες πού ψιλοτραγουδοῦσαν, ἐρωτικά ἀγκρισμένες· ἔκοβαν τὰ μεστωμένα

σταφύλια, τὰ ῥιχναν στὰ κοφίνια, τὰ χέρια τους ἔσταζαν ἀπὸ τὰ αἵματα τοῦ σταφυλιοῦ, κοίταζαν τοὺς νιοὺς ποὺ κουβαλοῦσαν, κι ἄλλες ἀναστεύαζαν, ἄλλες ἀγρίευαν κι ὄλες ἀλάφρωναν ψιλοτραγουδώντας.

Στάθηκε ὁ Μιχελῆς, ἀφουκράζονταν τώρα τοὺς νιοὺς ποὺ ἀποκρίνονταν βραχνοκορορίζοντας στὶς κοριτσιίστικες φωνές· ἐνιωθε ἀβάσταχτη θλίψη στὴν καρδιά του· κάθε χρόνο ἔρχονταν καὶ ξανάρχουνταν, ἄκουε ὁ Μιχελῆς τὰ τραγούδια τοῦτα τοῦ τρύγου, μὰ ἐφέτο τοῦ φάνταζαν μοιρολόι.

Ἵορθιος, ἀσάλευτος ὁ Μιχελῆς, ἐνιωθε τὴ ζωὴ νὰ γυρίζει μέσα του, ἀσταμάτητη, ἀπαρηγόρητη. Γύρισε ἡ ρόδα τῆς γῆς, τώρα ἦταν στὸν τρύγο· ὕστερα θὰ ῥθει ἡ σειρὰ τῆς ἐλιάς, ὕστερα θὰ ῥθουν τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια... Κι ὕστερα θ' ἀνθίσουν πάλι οἱ μυγδαλιές, θὰ φυτρώσουν πάλι τὰ σιτάρια, θὰ ξαναγυρίσει ὁ θέρος... Σὰ νὰ ἔταν ὁ Μιχελῆς δεμένος σ' ἕναν τροχὸ κι ἀνεβοκατέβαινε μέσα στὸν ἥλιο καὶ στὶς βροχές, καὶ μαζί του ἦταν δεμένες κι ἡ μέρα κι ἡ νύχτα, ἀνέβαιναν, κατέβαιναν κι αὐτὲς μαζί του, κι ὁ Χριστός, τὸ μωρουδάκι, μεγάλωνε, γίνονταν ἄντρας, ἔβγαине παλικαρίσια κι ἔσπερνε τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, σταυρώνονταν, ἀνασταίνονταν, ξανακατέβαινε τὸν ἄλλο χρόνο ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ξανασταυρώνονταν.

Σβούριζαν τὰ μελίγγια τοῦ Μιχελῆ, ζαλίστηκε· πιάστηκε ἀπὸ ἕνα βράχο, σὰ νὰ ἔθελε νὰ σταματήσει τὸν τροχὸ, νὰ μὴ γυρίζει· κύλησε χάμω καὶ, ξαφνικά, χωρὶς νὰ ξέρει γιατί, τὸν πῆραν τὰ κλάματα.

Τὴν ἄλλη μέρα, Κυριακὴ, ὁ γερο-Πατριαρχεὺς δὲ σηκώθηκε ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Δὲν μπόρεσε τὴ νύχτα νὰ κοιμηθεῖ, κι ὅταν μὴ στιγμὴ τὸν ἔπαιρνε ὁ ὕπνος, βραχνάδες τὸν καταπλάκωναν καὶ τὸ αἷμα ἀναροοῦσε στὸ κεφάλι του, πνίγονταν. Εἶχε μὴ νύσει τοῦ γιοῦ του νὰ κοπιήσει στὸ γάμο τοῦ Λενιοῦ, μὰ αὐτὸς ἀποκρίθηκε: «Νὰ ἔταν θάνατος, θὰ γύριζα, σὲ γάμο δὲ γυρίζω.» Κι ὁ γέρος δέχτηκε τὸ λόγο σὰ μαχαιριά.

— Τί τοῦ ῥκαμα; τί τοῦ ῥκαμα; μουρμούριζε ὁ δύστυχος καὶ τὰ μάτια του βούρκωναν· ἐγὼ αὐτὸν μονάχα πιά ἀγαπῶ στὸν κόσμο, γιατί δὲ μὲ θέλει, τί τοῦ ῥκαμα;

Ἐφερε γύρα ἀλάκερη τὴ ζωὴ του, θυμήθηκε τὸν πατέρα του, ὅταν πιά εἶχε γεράσει κι εἶχε κλειδώσει τὸ στόμα ἀγριεμένος, δὲν ἤθελε πιά νὰ βγάλει ἄχνα, μόνον κρατοῦσε τὸ βούρδουλα κι ἔδερνε τοὺς παραγιούς καὶ τὶς παραδουλεῦτρες κι ἔπιανε πέ-

τρες καὶ πετροβολοῦσε τὶς κοπέλες ποὺ πήγαιναν στὴ βρύση καὶ τοὺς ἔσπαζε τὰ σταμνιά. Ἐτρωε σὰ δράκος, ἔπινε σὰ βούβαλος, ἀρρώστια δὲν τὸν ἔπιανε, ἀρχίζε νὰ βγάνει καινούρια δόντια, ὄλο τρώμαζαν· μὰ μὴ μέρα γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ σκοτώθηκε. Καὶ τώρα ὁ γερο-Πατριαρχεὺς θυμήθηκε καὶ τὸν ἔπιασε τρόμος· ὅταν τοῦ ἔφταν τὸ ματῆτο: «Ὁ κύρης σου σκοτώθηκε!», τὸν ἔπιασε ἕνα γέλιο νευρικό, κι ὄλο τὸ χωριὸ βούιξε μὲ τὴ θηριωδία τοῦ γιοῦ. Μὰ αὐτὸς γέλασε, ἀλάφρωσε· σὰ νὰ τὸν πλάκωνε ἕνας βράχος, καὶ τώρα ὁ βράχος κύλησε κι ὁ γιὸς ἀναπνέει λεύτερα καὶ δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσει τὴ χαρὰ του.

Θυμήθηκε σήμερα ὁ γερο-ἄρχοντας τὸ περιστατικὸ αὐτὸ κι ἀνατρίχιασε.

— Μπὰς καὶ μὲ νιώθει κι ὁ Μιχελῆς σὰ βράχο ἀπὸ πάνω του καὶ δὲν τὸν ἀφήνω νὰ πάρει ἀνάσα; Μπὰς καὶ πλερώνονται ὄλα στὸν κόσμο τοῦτον — καὶ θὰ τὸν πιάσουν καὶ τὸ Μιχελῆ τὰ γέλια;

Γούρλωσε τὰ μάτια κατατρομαγμένος.

— Κι ὅμως ἐγὼ ἀγαποῦσα τὸν πατέρα μου... Μὰ κι ὁ Μιχελῆς μ' ἀγαπάει... Μὰ τότε, τὸ λοιπὸν; Δὲν καταλαβαίνω! Ὁ κάθε γιὸς, ἔτσι λοιπὸν εἶναι γραμμένο, νὰ σιχαίνεται στὸ τέλος τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν γέννησε; Γιατί; γιατί; δὲν καταλαβαίνω!

Τοῦτα καὶ τοῦτα συλλογίζονταν ὁ γερο-Πατριαρχεὺς κι ἀναστεύαζε· στρουφογύριζε στὸ κρεβάτι, κι ὄλη ἡ κάμαρα σειόταν. Μονάχα κατὰ τὸ βράδυ, ὅταν πιά κάτω ἀνοιξαν οἱ πόρτες τοῦ σπιτιοῦ κι ἔμπαιναν οἱ καλεσμένοι κι ἦρθε κι ὁ παπα-Γρηγόρης κι ἄρχισαν οἱ ψαλμοδιές, σηκώθηκε, πλύθηκε, ντύθηκε, στολίστηκε ἀγκομαχώντας, μ' ἐγνοια πολλή, ἔβαψε πιτήδεια τὰ μουστάκια καὶ τὰ φρύδια του, ἔριξε ἀθόνερο στὰ μαλλιά του καὶ κατέβηκε νὰ στεφανώσει τὴν κόρη καὶ τὸν ψυχογιὸ του.

Ἄστραφταν νύφη καὶ γαμπρός, καλοπλυμένοι, λαμπροστολισμένοι, ἀλαφριά ἰδρωμένοι καὶ μύριζαν σὰν ἄλογα ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἐνιωθες, τοῦτα τὰ δυὸ κορμιά νὰ ἔμεναν μονάχα στὸν κόσμο, θὰ ξαναγέμιζε ὁ κόσμος ἄνθρωπους.

Ὁ γερο-ἄρχοντας πῆγε καὶ στάθηκε πλάι τους· αὐτὸς θὰ ἔμπαινε κουμπάρος, θ' ἄλλαζε τὰ στέφανα. Ὁ παπα-Γρηγόρης εἶχε ἀρχίσει κιόλα νὰ ψέλνει, ὁ καντηλιανάφτης κουνόσπε ρυθμικά τὸ ἀσημένιο θυμιατήρι, οἱ καλεσμένοι στέκονταν γύρα καὶ καμάρωναν, δυὸ κοπελοῦδες περίμεναν μὲ δυὸ δίσκους γεμάτους κουφέτα.

Βιάζονταν ὁ παπα-Γρηγόρης, δὲν εἶχε κέφι, κι ὁ λογισμὸς του ἦταν στὴν κόρη του, ποὺ τὴν εἶδαν σήμερα τὸ πρωὶ οἱ γι-

τροί και κούνησαν τὸ κεφάλι τους. Ἐμεινε γρήγορα, ἔτρασε τὰ μισὰ γράμματα, βιάζονταν· βιάζονταν κι ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός ν' ἀπομείνουν μόνοι, δὲν καταλάβαιναν τί χρειάζονται ὅλα αὐτὰ στὴ δουλειά τους· βιάζονταν κι ὁ γερο-Πατριαρχέας, γιατί ἐνωθε τὰ γόνατά του νὰ λυγίσουν· μὰ ἔσφιγγε τὰ δόντια, στέκονταν ντοῦρος, γιατί ντρέπονταν.

— Παιδιά, εἶπε, ἅμα τέλειωσε τὸ μυστήριο, ἔχουν τὶς χαρὲς τους ἀπόψε τὸ Λενιὸ κι ὁ Νικολιός, καλῶς ὀρίσατε στὸ ἀρχοντικό μου! Φάτε καὶ πιέτε, γλεντήστε, ἔχουμε σφάζει μπόλικο ἀρνιά, δόξα σοι ὁ Θεός, ἔχουμε μπόλικο κρασί, ἄρχισε κιόλα ὁ τρύγος, θὰ ξαναγεμίσουν τίγκα τὰ βαρέλια, πίνετε ὅσο χωράει ἡ κοιλιά σας!

Στράφηκε στὸ καινούριο ζευγάρι.

— Νὰ ζήσετε, μωρὲ παιδιά μου, τοὺς φώναξε, νὰ σογεράσετε, νὰ κάμετε παιδιά, νὰ πιάσετε ἀγγόνια· νὰ πληθύνει τὸ σόι τοῦ ἀνθρώπου, νὰ μὴ σβῆσει τὸ τζάκι! Νὰ μὴ μᾶς πάρει τὸν ἀέρα ὁ χάρος· θερίζει αὐτός, σπέρνουμε ἑμεῖς, νὰ δοῦμε ποιανοῦ θὰ περάσει. Ἄκους, μωρὲ Νικολιό; Τὰ μάτια σου τέσσερα· σπέρνε ὅσο μπορεῖς!

» Ἐγώ, παιδιά, νὰ μὲ συμπαῦτε, θ' ἀνέβω νὰ ξαπλώσω· δὲν εἶμαι καλά. Μὰ ἔσεις, τὴ δουλειά σας! τρώτε καὶ πίνετε, γάμο τὸν εἶπαν, γλεντήστε ὅσο νὰ ξημερώσει!

» Καὶ σὲ σᾶς, ἀπήδηχτες κοπέλες, καὶ σὲ σᾶς, ἀμούστακα παλικαράκια, γρήγορα καὶ στὶς χαρὲς τὶς δικές σας, καὶ νὰ 'μαι στὸ γάμο σας κι ἐγὼ καὶ νὰ 'χω, λέει, γίνει κι ἐγὼ ἀμούστακο παλικαράκι καὶ νὰ σᾶς κουβαλῶ τὸ κρασί μὲ τὸ μπουγαδοκόφινο!

Ἔσκασαν ὄλοι στὰ γέλια· σήκωσε τὸ δεξὸ του χέρι ὁ ἄρχοντας, χαιρέτησε, ἔτρεξε μιὰ κοπέλα νὰ τοῦ ἀνοίξει τὴν πόρτα· μὰ στὸ κατώφλι στάθηκε, γύρισε στὸν παπα-Γρηγόρη ποὺ ἀμίλητος δίπλωνε τὸ πετραχήλι του καὶ μάζευε τὰ σῦνεργά του:

— Γέροντά μου, εἶπε, ἅμα πάρεις ἕνα μεζεδάκι, κόπιασε ἀπάνω νὰ τὰ ποῦμε.

Μὰ ὁ παπὰς σηκώθηκε εὐτός.

— Ἐρχομαι μαζί σου, ἄρχοντά μου, εἶπε. Ὁ Θεὸς μαζί σας, παιδιά μου! Καλὰ καὶ τίμα στέφανα, νιόπαντροι!

Ἐφυγαν οἱ γέροι προεστοί, ἀνάσανε ὁ λαὸς καὶ στρώθηκε στὸ φαγοπότι.

Ἀνέβηκαν οἱ δυὸ κεφαλὲς τοῦ χωριοῦ στὸν ὄντα καὶ κλειδῶθηκαν· κάτω κόρωνα τὸ γλέντι, τὸ κρέας καὶ τὸ κρασί γίνονταν τραγοῦδι καὶ χορὸς καὶ γέλιο πολὺ κι ἐρωτικὸ λαχάνιασμα· μὰ οἱ δυὸ γέροι ἀπάνω δὲν ἄκουγαν· ἦταν βυθισμένοι στὶς με-

γάλες ἐγνοιες.

Ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι τοῦ ὁ γερο-Πατριαρχέας ἔλεγε, ἔλεγε, εἶχε πάρει φόρα, μιλοῦσε γιὰ τοὺς μπολσεβίκους καὶ τοὺς ἐπλαθε ἢ φαντασία του ἀπὸ τὴ μέση κι ἀπάνω ἀνθρώπους, ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω θεριά, καὶ ροβολοῦσαν ἀπὸ τὸ βορρᾶ πεταλωμένοι, πετοῦσαν οἱ πέτρες σπίθες κι ἐπαιρναν φωτιά τὰ χωριά. Κι ἔτρεχε μπροστὰ ὁ Μανολιός, εἶχε γίνει κι αὐτός ὁ μισὸς θεριό, πετοῦσε φωτιὲς ἀπὸ τὸ στόμα του, εἶχε τεντωμένο τὸ χέρι του κι ἔδειχνε τὴ Λυκόβρυση.

— Κι ὁ παπα-Φώτης ὁ ἀφορεσμένος εἶναι μαζί του, εἶπε ὁ παπα-Γρηγόρης, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀρχηγός!

— Κι ὁ παπα-Φώτης, γέροντά μου, κι ὄλοι οἱ κουρελιῆδες τῆς Σαρακήνας, ἀλάκερη ἢ Σαρακήνα κουνήθηκε κι ἐρχεται νὰ πεσε ἀπάνω στὸ χωριὸ μας· καλὰ τὸ 'πες; σηκώθηκαν τὰ ποδάρια νὰ χτυπήσουν τὸ κεφάλι... Γι' αὐτὸ σὲ ἤθελα, γέροντα, νὰ βουλευτοῦμε ἐδῶ οἱ δυὸ μας καὶ νὰ βάλουμε τάξη.

Ἄκουε ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ γιὰ μιὰ στιγμή ἀγρίευε, μὰ πάλι ὁ νοῦς του ἐφευγε στὴ Μαριορὴ· τὰ μάτια του θόλωναν· καὶ τ' αὐτιά του σβούριζαν καὶ δὲν ἄκουε πιά.

ἮΩς τὰ μεσάνυχτα κουβέντιαζαν· στὸ τέλος κουράστηκαν κι οἱ δυὸ, βαρέθηκαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, κοίταξαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο μὲ μισος. «Νὰ βγάλει φάουσα πιά ἢ γλώσσα του, νὰ σωπάσει!» συλλογίζονταν ὁ παπα-Γρηγόρης. «Δὲν ξεκουμπίζεται νὰ φύγει, συλλογίζονταν ὁ ἄλλος, μὲ ξεθέωσε, ὁ ταυραμπάς!»

Πέρασε πάλι ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ παπα-Γρηγόρη ἡ Μαριορὴ. Τὴν εἶχε ἀφήσει σὲ μιὰν κλινική, μέσα σ' ἕνα πνιχτικὸ καμαράκι, μ' ἕνα στενὸ φεγγίτη πού 'δινε στὴν αὐλή. «Νὰ μείνει λίγο, εἶπαν οἱ γιατροί, νὰ δοῦμε. — Ὑπάρχει φόβος; ρώτησε ὁ παπὰς κι ἔτρεμε· ὑπάρχει φόβος; — Ὑπάρχει φόβος κι ἐλπίδα, γέροντά μου· θὰ δοῦμε. Παλεύουν αὐτὰ τὰ δυὸ θεριά μέσα στὸ αἷμα τῆς κόρης σου, θὰ δοῦμε ποιὸ θὰ νικήσει. — Πέστε μου τὴν πᾶσα ἀλήθεια, ἰκέτευε ὁ γέροντας. — Σοῦ τὴν εἶπαμε, γέροντά μου· μετὰ ἕνα μήνα ξανάρχεσαι. — Θὰ προσεύχομαι στὸ Θεό, εἶπε ὁ γέροντας. — Κάνε ὅ,τι μπορεῖς καὶ σύ· θὰ κάνουμε κι ἑμεῖς ἐδῶ ὅ,τι μπορούμε. Ἄε στὸ καλὸ, κι ὁ Θεὸς βοηθός.» Βιάζονταν νὰ τὸν διώξουν, γιατί 'χαν κι ἄλλους ἀρρώστους.

Ὁ παπὰς ἀπότομα σηκώθηκε, ἄπλωσε τὸ χέρι:

— Καληνύχτα, ἄρχοντά μου, εἶπε κι ἀναστéναξε· αὔριο τὰ ξαναλέμε.

— Δὲν καθίζεις ἀκόμα, γέροντα; γιατί βιάζεσαι; Νὰ μὲ συμπαῖς, ξέχασα νὰ σὲ ρωτήσω γιὰ τὴ Μαριορὴ· τί 'παν οἱ γιατροί;

— Δὲν ἔχει τίποτα, λέει· κορίτσι εἶναι, λιώνει· πρέπει, λέει, γρήγορα νὰ παντρευτεῖ.

Καὶ γιὰ ν' ἀλλάξει κουβέντα:

— Τί γίνεται ὁ Μιχαλῆς; ρώτησε· ἀνησυχῶ, ἄρχοντά μου.

— Νὰ μὴν ἀνησυχεῖς καθόλου, ἀποκρίθηκε ὁ γέρος νευριασμένος· νέος εἶναι, ἔχει τὰ μπουρνια του, θὰ τοῦ περάσει. Τὸ Μανολιὸ νὰ ξεκάμουμε, κι ὅλα διορθώνονται... Καληνύχτα, γέροντά μου!

Εἶπε, ἔδωκε μιὰ καὶ γύρισε κατὰ τὸν τοῖχο. Ἔκουσε τὸν παπὰ νὰ κατεβαίνει βαριοπατώντας τὶς σκάλες.

— Τὸν τραγόπαπα, μουρμούρισε, ἀνησυχεῖ, λέει! Ἐγώ, μωρέ, ἀνησυχῶ γιὰ τὴ Μαρτιορῆ σου! Ἄν εἶναι νὰ πάρει χτικιάρια ὁ γιός μου καὶ νὰ μολέψει τὸ σόι μου, καλύτερα νὰ πεθάνει ἢ κόρη σου, νὰ γλιτώσουμε· τὴ λυπᾶμαι τὴν κακομοίρα, τὴ λυπᾶμαι, ἕνας Θεὸς τὸ ξέρει, μὰ καλύτερα νὰ πεθάνει!

Τὴν ὥρα ποὺ βουλευόνταν οἱ κεφαλές τῆς Λυκόβρυσης πῶς νὰ ξεκάμουν τὸ Μανολιό, αὐτὸς μαζί μὲ τὸν παπα-Φῶτη μάχονταν νὰ βροῦν τρόπο νὰ περάσει ἢ προσφυγιά τῆς Σαρακήνας τὸ χειμῶνα καὶ νὰ μὴν πεθάνουν ἀπὸ τὸ κρύο κι ἀπὸ τὴν πείνα.

— Ἡ δουλειὰ μονάχα μπορεῖ νὰ μᾶς σώσει, εἶπε ὁ παπα-Φῶτης· ἡ δουλειὰ κι ἡ ἀγάπη.

Μάζεψαν ὄλους τοὺς ἄντρες καὶ τὶς γυναῖκες ποὺ μπορούσαν νὰ δουλέψουν, τοὺς μοίρασαν σὲ ξεχωριστὲς συντροφιές, σὲ ἀδερφάτα· σὲ κάθε ἀδερφάτο ἔβαλαν ἕναν ὑπεύθυνο ὁδηγό, τὸν πρωτάδερφο ἢ τὴν πρωταδέρφη· καὶ τοὺς ξαπόστειλαν στὰ γυροχώρια νὰ ρογιαστοῦν καὶ νὰ δουλεύουν. Σκόρπισαν, κι ἀφήκαν στὴ Σαρακήνα τοὺς γέρους καὶ τὶς γριές νὰ νοιάζονται γιὰ τὰ παιδιά.

— Στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ, παιδιά μου, τοὺς ἔλεγε ὁ παπα-Φῶτης ξεπροβοδίζοντάς τους, δουλέψτε, οἰκονομήστε ὅ,τι μπορεῖτε, καρπὸ, λάδι, κρασί, ρουχισμό, κι ἔχετε πάντα τὸ νοῦ σας στὴν καινούρια τούτη μας πατρίδα. Πῶς βγαίνουν οἱ μέλισσες ἀπὸ τὸ φρασκί τους καὶ σκορπίζουν στὰ βουνὰ καὶ στοὺς κάμπους καὶ τρυγοῦν; κι ὕστερα γυρίζουν φορτωμένες μέλι, στὰ μικρά τους κέρνα σπιτάκια καὶ στὸν ἀγαπημένο γόνο ποὺ ἀφήκαν; Ὅμοια κι ἐσεῖς, παιδιά μου· ἀντέστε στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ!

Κι ὁ Μανολιὸς συμπερπατοῦσε συχνὰ μαζί τους, τοὺς κουβέντιαζε στὸ δρόμο, τοὺς γκάρδιωνε, τοὺς ἀρμήνευε ποιά χωριά εἶναι τριγύρα, τί ἀνάγκες ἔχουν, ποιὲς πόρτες νὰ χτυπήσουν.

Τοὺς ἔβρισκε δουλειὰ καὶ ξαναγύριζε στὴ Σαρακήνα· καὶ μάζευαν μὲ τὸν παπα-Φῶτη τὰ παιδιά, κι ἀπάνω στὶς πλάκες, ποὺ τοὺς εἶχε χαρίσει ὁ Χατζη-Νικολῆς ὁ δάσκαλος, τοὺς μάθαιναν τὴν ἀλφαβήτα.

Σὰν ἔφευγε πιά ἡ νύχτα, κάθονταν οἱ δύο τους στὸ πεζούλι τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ κουβέντιαζαν.

— Καὶ στὸ πιὸ μικρὸ πετραδάκι, ἔλεγε ἕνα βράδυ ὁ παπα-Φῶτης, καὶ στὸ πιὸ ταπεινὸ λουλούδι, καὶ στὴν πιὸ σκοτεινὴ ψυχὴ, βρίσκεται ἀλάκερος ὁ Θεός, Μανολιό μου. Ἄς κάμουμε ὅ,τι μπορούμε, τὸ μικρὸ τοῦτο χωριουδάκι μας, τὸ φρασκί τοῦτο, νὰ λάμπει ὄλο θεόττητα, ἐργατικὸ, καρπερὸ, ἀγαπημένο. Τέτοιο, ὅπως θὰ θέλαμε νὰ γίνει ὁ κόσμος ὄλος. Γιατί, νὰ τὸ ξέρεις, καὶ στὴν πιὸ μακρινὴ ἔρημο μιὰ καλὴ πράξη ἔχει τὸν ἀντίχτυπο τῆς σὲ ἀλάκερη τὴν οἰκουμένη.

Ὁ Μανολιὸς σήκωσε τὰ μάτια, κοίταξε τὸν παπα-Φῶτη· τοῦ φάνηκε ἄστραφτε τὸ πρόσωπό του μέσα στὸ σκοτάδι, λιωμένο, διάφανο· καὶ τὰ χέρια του, ὡς τὰ ἔχε σηκώσει στὸν οὐρανὸ, κουνιόνταν σὰ φλόγες.

— Κι ὁ κάθε ἄνθρωπος, εἶπε ὁ Μανολιὸς συνεπαρμένος, μπορεῖ νὰ σώσει ἀλάκερο τὸν κόσμο· πολλές φορές τὸ συλλογίζουμαι, γέροντά μου, καὶ τρέμω· τόσο λοιπὸν μεγάλη εὐθὺνη ἔχουμε; Τί πρέπει νὰ κάνουμε πρὶ νὰ πεθάνουμε; Ποιὸς εἶναι ὁ δρόμος; Σώπασε. Ἡ νύχτα πιά εἶχε πέσει, οἱ γριές εἶχαν ἀνάψει φωτιές καὶ μαγεύρουν, τὰ παιδιά κουκούβιζαν γύρα τους πεινασμένα καὶ περίμεναν.

Ὁ Μανολιὸς ἄπλωσε τὸ χέρι, ἄγγιξε τὸ γόνατο τοῦ παπα-Φῶτη, ποὺ ἔχε βυθιστεῖ σὲ συλλογισμοὺς καὶ δὲ μιλοῦσε:

— Πῶς πρέπει ν' ἀγαποῦμε τὸ Θεό, γέροντά μου; ρώτησε.

— Ἀγαπώντας τοὺς ἀνθρώπους, παιδί μου.

— Καὶ πῶς πρέπει ν' ἀγαποῦμε τοὺς ἀνθρώπους;

— Μοχτώντας νὰ τοὺς φέρουμε στὸ σωστὸ δρόμο.

— Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ σωστὸς δρόμος;

— Ὁ ἀνήφορος.

XIV

ΤΗΝ ΑΛΛΗ ΜΕΡΑ, ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΗΜΕΡΙ, ΕΦΤΑΝΕ ὁ Ἀγάς ἀπὸ τῆ Σμύρνη. Διπλός. Πίσω του ἀκολουθοῦσε, καβάλα σὲ μούρτζινο ἀλογάκι, ἓνα καινούριο τουρκόπουλο, ἄγριο τοῦτο, κατσούφικο, ὄλο ἀρσενικὸ θυμὸ, ποῦ δὲ μασοῦσε μαστίχα, παρὰ ἔτρωγε, πάντα πεινασμένο, κι ἔπινε, πάντα διψασμένο, καὶ δὲν τραγουδοῦσε «ὁ κόσμος εἶναι ὄνειρο», παρὰ φώναζε καὶ βλαστημοῦσε κι εἶχε καπρίτσια κι ἔδινε προσταγὲς στὸ σεβνταλή τὸν Ἀγά, ποῦ τὸν κοίταζε στὰ μάτια καὶ τοῦ ἔκανε ὄλα του τὰ χατίρια. Τὸ λέγαν Μπραϊμάκι, ἦταν δεκαπέντε χρόνων κι εἶχε σγουρὰ χεῖλια μὲ πυκνὸ ἄγριο χνούδι.

Τὸ ἔχε πετύχει σὲ μιὰ κακὴ γειτονιά, ὅπου τὸ κάθε σπίτι ἔχει ἀπόξω κρεμασμένο ἓνα κόκκινο φαναράκι. Πουλοῦσε σὲ ἓνα πανέρι, ὄλα ἀνάκατα, πασατέμπο, καπότες ἐγγλέζικες, καβούρια ψημένα καὶ γιασεμί. Ἀπ' ὄλους τοὺς μαχαλάδες, κατὰ τὸ δειλινὸ, κατάφταναν στὸ στενοσόκακο τοῦτο λιτανεῖα ἄντρες, γέροι καὶ νέοι, ὀβραῖοι, μουσουλμάνοι, χριστιανοί, νὰ γυροῦν μιὰ στιγμή καὶ νὰ ξεχάσουν τὰ βάσανα τῆς μέρας· κι οἱ γυναῖκες στέκουνταν, καθεμιὰ στὴν πόρτα τῆς, βαμμένες μὲ τὸ μυστρί, μισόγδυτες, ξετσιπίωτες, καὶ χαμογελοῦσαν.

Εἶδε τὸ Μπραϊμάκι ὁ Ἀγάς, τοῦ ἄρεσε· ζύγωσε, παζάρεψε, ἔκλεισε συμφωνία. Τοῦ πήρε ἓνα μούρτζινο ἀλογάκι νὰ καβαλικεύει· τοῦ πήρε καὶ μιὰ καινούρια φορεσιά ἀπὸ ἀκριβὴ τόσχα· κι ἓνα ἀσημένιο ρολοὶ μὲ ἀλυσίδα· κι ἓνα μποτιλάκι μόνσκο κι ἓνα σακουλάκι γαρούφαλα καὶ κανελανοῦς· τὸ πήγε στὸ χαμάμι, τὸ ἴλουσε, καὶ γέμισε τὸ νερό, ὅπου πλύθηκε, πανωλαδιά· τὸ πήγε στὸ μαρμπέρη, τοῦ ἔκοψε τὰ μαλλιά καὶ τοῦ ἔβαλε καὶ

λεβάντα· κι ὕστερα τὸ πήγε σ' ἓνα χότζα, παλιὸ του φίλο, τοῦ σκοινοῦ καὶ τοῦ παλουκιοῦ, γιὰ νὰ τοῦ μάθει μερικὰ δύσκολα τσαλίμια.

Ἔτσι λοιπόν, μοσκολουσμένο, ξεσκολισμένο, τὸ παράλαβε ὁ Ἀγάς τὸ Μπραϊμάκι του καὶ τὸ ἔφερε στὸ βασιλεῖο του.

Ἡ Μάρθα ὑποδέχτηκε τὸ καινούριο ζευγάρι μωρμουρίζοντας· μὰ ὡς καλοκοίταξε τὸ νέο μουσαφίρη, τσουκνογέλασε εὐχαριστημένη: «Ἐτοῦτο τὸ μπάσταρδο θὰ τινάξει τὸν Ἀγά στὸν ἀγέρα...»

— Τί χαμπάρια, μωρὴ Μάρθα; ρώτησε ὁ Ἀγάς ξεπεζεύοντας στὴν αὐλή· πέθανε κανένας στὸ χωριό, παντρεύτηκε κανένας, πῶς πήγε ὁ θέρος κι ὁ τρύγος, ζοῦν ἀκόμα ὁ γερο-Πατριαρχέας κι ὁ παπα-Γρηγόρης ὁ τραγόπαπας; Πιάστηκαν οἱ Ρωμιοί, ἔβγαλαν τὰ μάτια τους; Μωρέ, μοῦ φαίνεται πῶς ἔλειπα χρόνια.

Στράφηκε στὸ Μπραϊμάκι:

— Τούτη εἶναι ἡ κυρα-Μάρθα, ἡ σκλάβα μας, εἶπε· καλὴ γυναίκα, νοικοκερά, λιγόλογη, τίμια... Λιγάκι καμπούρα, μὰ τὴ συνηθίζεις· κάμε τη ὅ,τι θές· δεῖρε τη, σκότωσέ τη, καβαλίκεψέ τη, δική σου εἶναι.

Τὸ Μπραϊμάκι σούφρωσε τὸ σγουρὸ στόμα, φούχτωσε τὴν καμπούρα τῆς γριᾶς, ἔσκασε στὰ γέλια:

— Τί νὰ τὴν κάμω; εἶπε· καμῆλα εἶναι, χάρισμά σου!

Καὶ τράβηξε μέσα νὰ κάμει κατοχὴ στὸ κονάκι.

— Μὴν τὸν συνερίζεσαι, Μάρθα, εἶπε ὁ Ἀγάς, πουλάρι εἶναι ἀκόμα ξέστρωτο· κλοτσάει, δαγκάνει, μὰ μὴ μιλάς· κι ἐγὼ δὲ μιλῶ· ὑπομονή, κακομοίρα Μάρθα, ὑπομονὴ καὶ θὰ στρώσει.

Τὸ Μπραϊμάκι πρόβαλε στὴν αὐλή:

— Ἐχει ὁμορφες γυναῖκες στὸ χωριὸ σου; ρώτησε τὸν Ἀγά· νὰ τίς βάλεις νὰ χορέψουνε μιὰ μέρα, νὰ τίς δῶ, νὰ διαλέξω.

Ἦ Ὁ Ἀγάς τινάχτηκε:

— Γιὰ νὰ σοῦ πῶ, ὄλα κι ὄλα! Ἐδῶ εἶναι ὄλοι Ρωμιοί, δὲ θέλω μελαδές· νὰ καθίσεις στ' αὐγά σου.

— Αὐτὲς νὰ καθίσουν στ' αὐγά μου! εἶπε τὸ θρασεμένο πουλάρι καὶ ξέσπασε στὰ γέλια. Ἦ γρια-καμπούρα, στῶσε τὸ σοφρὰ νὰ φᾶμε, πεινῶ!

Ἦ Ὁ Ἀγάς ἀναστέναξε· θυμήθηκε τὸ Γιουσουφάκι του· στόμα εἶχε, μιλιὰ δὲν εἶχε· τοῦ ἔλεγε: «τραγουδά», καὶ τραγουδοῦσε· τοῦ ἔλεγε: «ἀναψέ μου τὸ τσιμπούκι», καὶ σοῦ τὸ ἄναβε· «ἔλα νὰ κοιμηθοῦμε», κι ἔρχουνταν... Ἦτοῦτος εἶναι διάολος ξιδάτος, μὰ ἔλα ποῦ ἔχει τὸ χάζι του, τὸ ἀφιλότιμο!

— Καλά, εἶπε, Μπραϊμάκι μου· ὄλα θὰ γίνουν, κάνε ὑπομο-

νή... Μάρθα, ζιντε γειά σου, σφάξε μὴν ὄρνιθα.

“Υστερα ἀπὸ μὴν ὥρα Ἁγὰς κι ἀγαδόπουλο, καλὰ φαγωμένοι, καλὰ πιωμένοι, διπλομανταλώθηκαν στὸν ὄντα. Δὲν ξέρουμε τὸ τί ἐγινε ἐκεῖ μέσα, μὰ κατὰ τὸ δειλινό, ὅταν βγήκε ἀπὸ τὸν ὄντα ὁ Ἁγὰς, εὐχαριστημένος, μὲ φουσκωμένα τὰ μάτια, κατακούραστος, φώναξε τὴ Μάρθα:

— Πήγαινε, μωρή, νὰ πῆς τοῦ Πατριαρχεῖα νὰ κοπιᾶσει στὸ κονάκι, ἔχω νὰ τοῦ μιλήσω. Τὸ Μπραϊμάκι θέλει, λέει, νὰ δεῖ τίς γυναῖκες νὰ χορεύουν· μπορεῖ νὰ τοῦ χαλάσουμε χατίρι; “Ἐλα, βάλε τὸν μποξά σου καὶ τράβα!

Ἡ Μάρθα βρῆκε ἄνω κάτω τὸ ἀρχοντικό τοῦ Πατριαρχεῖα· σκυλιὰ μπαινόβγαιναν στὴν ἀλλή, δυὸ τρεῖς παραδουλεῦτρες μάζευαν τ’ ἀποφαγούδια, ἐπλεναν τὰ πιάτα, σφουγγάριζαν τὰ τραπέζια, καθάριζαν τὸ σπίτι... Τὸ Λενιὸ εἶχε κιόλα φύγει μὲ τὸ γαμπρό, πῆγαν νὰ κάμουν κατοχὴ στὸ μαντρί τοῦ Μανολιοῦ· καὶ τὸ ἀρχοντικό ἔπεσε σήμερα στὰ χέρια τῆς κυρα-Μανταλένιας· αὐτὴ ἐπιστατοῦσε τίς γυναῖκες, ἀρμήνευε, ἔδινε διαταγές, κρατοῦσε ἓνα ταγάρι καὶ τρύπωνε μέσα ὅ,τι πρόφταινε, πότε κρυφά, πότε φανερά, καὶ κάπου κάπου ἀνηφόριζε τὴ μεγάλη πετρένια σκάλα νὰ δεῖ πῶς περνοῦσε τὸ ἀφεντικό.

Δὲν ἦταν σήμερα καθόλου καλὰ ὁ γέρος μας ἄρχοντας, ζῦπνησε πιασμένος, δὲν μποροῦσε νὰ κουνήσει τὸ δεξὸ του χέρι καὶ τὸ δεξὸ του πόδι, καὶ τὸ στόμα του εἶχε τὸ μισὸ στραβώσει.

— Δὲν εἶναι τίποτα, τοῦ ἔλεγε ἡ κυρα-Μανταλένια, δὲν εἶναι τίποτα, μὴ χολοσκᾶς, ἄρχοντά μου, θὰ σὲ τρίψω καὶ θὰ σοῦ περάσει· κρύωμα εἶναι...

Μὰ ὁ γερο-ἄρχοντας εἶχε στυλώσει ἀσάλευτα τὰ μάτια του ἀντίκτρα στὸ παράθυρο καὶ τὰ σάλια του ἔτρεχαν.

Εὐτὺς ὡς εἶδε ἡ κυρα-Μανταλένια τὴ γρια-Μάρθα νὰ δρασκελάει τὸ κατώφλι, ἔτρεξε· δὲν τὴν ἀφήκε νὰ προχωρήσει. Δὲ τὴ χώνευε, τὴ ζήλευε.

— Τί θές, μωρή Μάρθα; Πλάκωσε πάλι καινούρια συφορὰ τὸ χωριό; γύρισε ὁ Ἁγὰς; Λέγε, μωρή, θὰ σκάσω!

— Κάνε ὑπομονή, θὰ μὲ πνίξεις, παλιόγρια· θέλω νὰ δῶ τὸν ἄρχοντα· εἶναι ἀνάγκη.

— Δὲ θὰ τὸν δεῖς, ὄχι, δὲ θὰ τὸν δεῖς, σοῦ λέω· εἶναι βαριά ἄρρωστος· πιάστηκε· μῆνυσε τοῦ γιοῦ του νὰ ῥθει· τοῦ ῥθε κόλπος, δὲν μπορεῖ καλὰ νὰ μιλήσει, φαφλατίζει, τὰ σάλια του τρέχουν· δὲ θὰ τὸν δεῖς!

— Ἄσε με, παλιόγρια, νὰ τὸν δῶ μὲ τὰ μάτια μου, νὰ τὸ πῶ τοῦ Ἁγᾶ νὰ πιστέψει!

— Δὲ σὲ ἀφήνω!

— Θὰ μὲ ἀφήσεις!

Πιάστηκαν. Ἐτρεξαν οἱ παραδουλεῦτρες, τίς χώρισαν, πρόσλαβε ἡ καμποῦριτσα κι ἐπιασε τὴ σκάλα κι ἀνέβηκε κουβαριαστή, γρήγορα γρήγορα, τυλιγαδίζοντας σὰν ἀράχνη. Ἄνοιξε τὴν πόρτα, τρύπωξε μέσα· ὁ γερο-ἄρχοντας γύρισε τὰ μάτια, τὴν εἶδε, μὰ δὲν κουνήθηκε.

— Ἄρχοντά μου, εἶπε ἡ γριούλα, εἶμαι ἡ Μάρθα· πολλὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸν Ἁγὰ, καὶ νὰ κοπιᾶσεις, λέει, στὸ κονάκι, ἔχει νὰ σοῦ μιλήσει.

Ἄ γέρος ἔστριψε τώρα τὸ κεφάλι, τὰ χεῖλια του κουνήθηκαν, κάτι τσεύδισε· ἡ Μάρθα ζύγωσε πιὸ κοντά, μὰ ἡ κυρα-Μανταλένια μπῆκε τὴ στιγμή ἐκείνη μανιασμένη, τὴν ἀναμέρισε, ἔσκυψε στὸ γέρο:

— Τί πες, ἄρχοντά μου;

Ἄ γέρος ξανακούνησε τὰ στραβωμένα χεῖλια· ἡ κυρα-Μανταλένια στράφηκε στὴν καμποῦρα:

— Νὰ πᾶς, λέει, στὸ διάολο· αὐτὸ εἶπε.

— Τί νὰ πῶ τοῦ Ἁγᾶ, ἄρχοντά μου; ἐπέμεινε ἡ γριούλα.

Ἄ γέρος ξανακούνησε τὰ χεῖλια· στράφηκε πάλι ἡ κυρα-Μανταλένια:

— Νὰ πάει, λέει, κι αὐτὸς στὸ διάολο· αὐτὸ εἶπε.

Ἡ γριούλα κούνησε τὸ κεφάλι τῆς· ζύγωσε, ἔσκυψε στὸ γέρο:

— Ἄρχοντά μου, εἶπε σιγά, ὁ Ἁγὰς ἔχει κακοὺς σκοποὺς γιὰ τὸ χωριό· ἔφερε ἀπὸ τὴ Σμύρνη ἓναν καινούριο διάολο πὸν θὰ βάλει φωτιά στὸ χωριό μας. Θέλει, λέει, ὁ γιβεντισμένος, νὰ μαζωχτοῦν ὅλες οἱ κοπέλες στὴν πλατεία, κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο, νὰ χορέψουν, γιὰ νὰ διαλέξει... Κακὴ ὥρα βρήκες, ἄρχοντά μου, ν’ ἀρρωστήσεις.

Ἄ γέρος γούρλωσε τὰ μάτια, τὸ πρόσωπό του ἀναψε· ἔβαλε ὅλη του τὴ δύναμη, φώναξε:

— Ποτέ!

Κι ἔπεσε ἐξαντλημένος στὸ μαξιλάρι.

— Θὰ τὸν σκοτώσεις, ἀναθεματισμένη καμποῦρα· ἄε στὸ γέρο τὸ διάολο! σκλήριξε ἡ κυρα-Μανταλένια, ἄρπαξε τὴ Μάρθα ἀπὸ τὴν καμποῦρα καὶ τὴν πέταξε ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα.

Γύρισε κι ἄρχισε νὰ τρίβει μὲ λάδι καὶ μὲ καμφορὰ τὸ γέρο· ἀλάφρωσε λίγο, ἄνοιξε τὰ μάτια.

— Πέψε νὰ μηνύσουν τοῦ παπα-Γρηγόρη νὰ ῥθει, εἶπε κι ἔκλεισε πάλι τὰ μάτια.

Ἄπάνω ἐκεῖ ἡ πόρτα ἀνοίξε καὶ μπήκε ὁ Μιχαλῆς.

— Φεύγα! εἶπε στή γριά καὶ ζύγωσε στὸ κρεβάτι.

Ἡ γριά μάζωξε τὰ γιατροσόφια τῆς κι εξαφανίστηκε.

Ἀκίνητος ὁ Μιχαλῆς κοίταζε τὸν πατέρα του· τὰ μάτια του βούρκωσαν. Τὸ πρόσωπο τοῦ γέρου ἦταν ξαφρισμένο καὶ κατάχλωμο· τὰ προγούλια του εἶχαν ἀδειάσει κι ἀπλώνουνταν φλασκιασμένα καὶ σκέπαζαν τὸ λαιμό· καὶ τὸ στόμα του δεξιά εἶχε στραβώσει καὶ κρέμουνταν.

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια, εἶδε τὸ γιό του, χαμογέλασε.

— Καλῶς τον! μουρμούρισε κι ἄπλωσε τὸ ζερβό του χέρι.

Ἐσκυψε ὁ Μιχαλῆς, τὸ φίλησε. Ὁ γέρος στύλωσε τὰ μάτια στὸ γιό, τὸν κοίταζε βαθιά, ἀπελπισμένα, σὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετοῦσε.

— Ἐχε γειά, εἶπε σιγὰ κι ἄπλωσε τὸ χέρι.

Μάζωξε ὅλη του τὴ δύναμη, μίλησε ὅσο μποροῦσε πιὸ καθαρά:

— Παιδί μου, φεύγω· σηκώνουμαι ἀπὸ τὸ τραπέζι, διπλώνω τὴν πετσέτα, τέλειωσα... Ἄν σου εἶπα ποτέ λόγο πικρό, συχώρεσέ με· πατέρας εἶμαι, ἀγαπῶ κι ἡ ἀγάπη συχνὰ δὲν ξέρει τί λέει. Ἐνα μονάχα σὲ παρακαλῶ...

— Λέγε, πατέρα.

— Ἡ Μαριορή...

Σώπασε· ὁ ἰδρώτας πάχυνε τὸ κούτελό του· ὁ γιὸς ἔσκυψε, πῆρε ἓνα μαντίλι, σκούπισε τὸ πρόσωπο τοῦ γέρου.

— Ἡ Μαριορή, θαρρῶ, ἔχει κακιὰν ἀρρώστια· ἂν ἔχει, μὴν τὴν πάρεις γυναίκα· θὰ μολέψει τὸ αἷμα μας... ἀκούς;

— Ἀκούω, πατέρα.

— Θὰ κάμεις αὐτὸ ποῦ σοῦ λέω;

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια.

— Ἄλλη χάρη δὲ σοῦ ζητῶ· θὰ τὸ κάμεις; Πὲς τὸ ναί, νὰ πεθάνω ἡσυχος.

Πέρασαν μερικὰ δευτερόλεπτα· ὁ γέρος κοίταζε μὲ ἀγωνία τὸ γιό του.

— Ναί... μουρμούρισε τέλος ὁ Μιχαλῆς.

Ἡ γριά ἔκλεισε τὰ μάτια.

— Αὐτὸ ἦταν, μουρμούρισε· τίποτα ἄλλο!

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια, εἶδε τὸν γιό του, χαμογέλασε. Ὁ Μιχαλῆς τράβηξε κατὰ τὸ παράθυρο· κοίταξε ἔξω· βράδιαζε πιά. Οἱ νοικοκυραῖοι γύριζαν κουρασμένοι ἀπὸ τ' ἀμπέλια τους· μερικὲς κοπελοῦδες πέρασαν κακαρίζοντας, μὲ τὸ σταμνὶ στὸν ὄμο· ὁ γερο-Λαδᾶς προσδιάβηκε σκυφτός, ξυπόλυτος, καὶ τὰ χέρια του ἦταν βαμμένα στὸ μοῦστο· τρυγοῦσε.

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια, εἶδε τὸν γιό του, χαμογέλασε.

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια, εἶδε τὸν γιό του, χαμογέλασε.

— Μὴ φύγεις, τοῦ ἔπε· περίμενε.

— Δὲ φεύγω· κοιμήσου, πατέρα...

Μιά κοπέλα μακριά, ἀπὸ τὸ πηγᾶδι τοῦ Ἀι-Βασίλη, ἀκούστηκε νὰ τραγουδάει μακρόσυρτα, παραπονιαρικά· σὰ νὰ μὴν εἶχαν ποτέ τους σμίξει ἄντρας μὲ γυναίκα, σὰ νὰ μὴν εἶχαν ποτέ τους χορτάσει τὸ ἀγκάλιασμα· καὶ τὴν πῆρε τὴν κοπέλα τὸ μεγάλο παράπονο. Θυμήθηκε ὁ Μιχαλῆς τὴν ἀρραβωνιαστικιά του καὶ τοῦ ἔπε νὰ σύρει κι αὐτὸς φωνὴ καὶ νὰ σμίξει μὲ τὸ μακρινὸ ξεφωνητὸ τῆς κοπέλας.

Ἄξαφνα, κάτω στὸ κατώφλι τῆς αὐλῆς, ξέκρινε τὸ δεσποτικὸ παράστημα καὶ τὴν ἄσπρη διχαλωτὴ γενειάδα τοῦ παπα-Γρηγόρη· περπάτησε ἀργοπάτητα, νὰ μὴν ξυπνήσει τὸ γέρο, ἀνοίξε τὴν πόρτα καὶ τὸν περίμενε στὸ κεφαλόσκαλο.

— Τί ἔπαν οἱ γιατροί, γέροντά μου; ρώτησε μὲ ἀγωνία, ὅταν πιά μὲ ἀργό, ἐπίσημο βῆμα ὁ γέροντας ἀνέβηκε τὴ σκάλα.

— Δὲν ἔχει τίποτα, παιδί μου, σ' ἓνα μῆνα θὰ ἔναι μιὰ χαρά.

Κοίταξε ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα.

— Εἶναι ἀρρωστος, λέει, μοῦ μῆνυσε νὰ ἔρθω.

— Δὲν εἶναι καλά, γέροντά μου· ἔμπα μέσα... Σιγὰ, μὴν τὸν ξυπνήσουμε.

Μὰ ὁ γερο-ἄρχοντας δὲν κοιμόταν, εἶχε ἀκούσει τὴ σιγανὴ κουβέντα, ἀνοίξε τὰ μάτια.

— Καλῶς τὸ γέροντα, μουρμούρισε.

— Τί ἔπαθες, ἀρχοντά μου; Δὲν ἔχεις τίποτα, κουράγιο!

— Δὲν εἶναι τίποτα, γέροντα, θὰ πεθάνω· κάθισε, ἔχω νὰ σοῦ μιλήσω· ζύγωσε καὶ σύ, Μιχαλῆ.

Κι ἄρχισε τσευδίζοντας, μασώντας καὶ στραμπουλίζοντας τὰ λόγια νὰ τοὺς λέει πὼς ὁ Ἅγας τοῦ μῆνυσε νὰ πάει στὸ κονάκι· τὸ καινούριο Γιουσουλφάκι θέλει, λέει, νὰ χορέψουν ὄλες οἱ κοπέλες τοῦ χωριοῦ μας μπροστά του γιὰ νὰ διαλέξει.

— Ποτέ! φώναξε ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ πετάχτηκε ἀπάνω· καλύτερα νὰ πεθάνουν ὄλες!

— Καλύτερα νὰ πεθάνουμε ὄλοι! διόρθωσε ὁ Μιχαλῆς, ποῦ ἔχε κι αὐτὸς ἀγριέψει.

— Κάμετε τὸ χρέος σας, εἶπε ὁ ἐτοιμοθάνατος· ἐγὼ δὲ θὰ ἔμαι πιά μαζί σας· στὸ πόδι μου θὰ μείνει ὁ Μιχαλῆς.

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια ἐξαντλημένος· ἄπλωσε τὸ χέρι στὸν παπα-Γρηγόρη:

— Ἐλα ἀπόψε νὰ μὲ μεταλάβεις, εἶπε.

Ἡ γριά ἀνοίξε τὰ μάτια, εἶδε τὸν γιό του, χαμογέλασε.

ἀκολούθησε.

— Μὴ φεύγεις ἀπὸ κοντά του, Μιχελή μου· δὲν εἶναι καλὰ ὁ πατέρας σου· ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του.

Σκέφτηκε λίγο:

— Τὸν Ἄγᾶ θὰ πάω νὰ τὸν δῶ τώρα εὐτὸς καὶ θὰ τοῦ μιλήσω ὁ Θεὸς νὰ μὴ μᾶς δώσει μιὰν τέτοια ντροπή.

Μπήκε μέσα ὁ Μιχελής, κάθισε πλάι στὸ γερο-πατέρα του· ὅλη νύχτα ξαγρυπνοῦσε κι εἶχε τὰ μάτια του καρφωμένα στὸ γέρικο πρόσωπο μὲ τὰ στραβωμένα χεῖλια, μὲ τὰ κρεμάμενα μάγουλα, μὲ τὰ μουσκεμένα στὸν ἰδρώτα ἄσπρα μαλλιά...

«Τοῦτος ἦταν ὁ πατέρας μου, μουρμούριζε, τοῦτος ἦταν ὁ πατέρας μου... Τοῦτος ἦταν ὁ μέγας ἄρχοντας Πατριαρχέας, λεβέντης στὰ νιάτα του σὰν Ἄι-Γιώργης, ποὺ καὶ πεζὸς φάνταζε καβαλάρης, ποὺ ἔφαε τὰ πιὸ καλὰ φαγιὰ καὶ ἤπιε τὰ πιὸ καλὰ πιοτὰ καὶ φίλησε δοῦλες καὶ κεράδες καὶ δυὸ καλόγριες καὶ μιὰ γουμένισσα καὶ γέμισε τὶς ξένες αὐλὲς γιουὺς καὶ θυγατέρες...»

Περνοῦσαν οἱ ὥρες, τὸ χωριὸ κοιμήθηκε, ἦρθε μιὰ στιγμή ὁ παπᾶς, ξομολόγησε τὸ γερο-ἄρχοντα, τοῦ συχώρεσε τὶς ἁμαρτίες, τὸν μετάλαβε, κι ἔμεινε πάλι ὁ Μιχελής μόνος μὲ τὸ βαρὺ ἀκίνητο κορμὶ ποῦ ἔταν μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ ὁ πατέρας του... Κατὰ τὰ ξημερώματα, ἕνα σκυλιὸ στὴ γειτονιά ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει· ὁ Μιχελής σηκώθηκε, ζύγωσε τὸ παράθυρο· ὁ οὐρανὸς εἶχε πάρει νὰ ροδίζει, ὕπνωναν ἀκόμα τὰ δέντρα καὶ τὰ πουλιά καὶ τὰ νερά, βαθιὰ γαλήνη, καὶ μονάχα τὸ σκυλιὸ οὐρλιάζε ὄλο τρομάρα.

Ὁ γερο-Πατριαρχέας ἄκουσε, ἄνοιξε τὰ μάτια κι εἶδε τὸν Ἄρχάγγελο μὲ τὶς μαῦρες φτέρουγες ἀπάνω ἀπὸ τὸ κρεβάτι του· ἔσυρε φωνὴ καὶ παράδωσε χωρὶς ἀντίσταση τὴν ψυχὴ του.

Ἄνοιξε ἡ πόρτα, ὁ παπα-Γρηγόρης πρόβαλε στὸ κατώφλι, ζύγωσε στὸ κρεβάτι, ἔβαλε τὸ χέρι στὴν καρδιὰ τοῦ γερο-ἄρχοντα· εἶχε σταματήσει. Στράφηκε ἀγριεμένος στὸ Μιχελή:

— Ἐσὺ τὸν σκότωσες, τοῦ ἔπε πνιχτὴ ἔσὺ!

Ὁ Μιχελής σήκωσε τὸ κεφάλι, κοίταξε τὸν παπὰ κατὰματα, μὰ δὲ μίλησε.

Γκρεμίστηκε μιὰ ἀπὸ τὶς κολόνες ποὺ ἀνακρατοῦσαν τὴ Λυκόβρυση ἀπάνω στὴ γῆς, κι ὄλο τὸ χωριὸ σείστηκε, ὅταν ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα ἀκούστηκε ἡ φωνή: «Πέθανε ὁ γερο-Πατριαρχέας!» Κι ὁ Ἄγᾶς ἀκόμα, ποὺ τώρα νὰ εἶχε ξυπνήσει καὶ κάθονταν στὸ μπαλκόνι μὲ μισοκλεισμένα τὰ μάτια κι ἀναμαυλοῦ-

σε τὰ ὄσα εἶδε κι ἔκαμε τὴ νύχτα τούτη, στράφηκε στὴ γρια-Μάρθα ποῦ τοῦ ἔφερε τὰ μαντάτα, ξαφνιασμένος.

— Πέθανε, μωρή, γκρεμίστηκε ὁ πύργος; κούτσάθηκε τὸ χωριὸ; Μωρέ, βαθιὰ θὰ κοιμόμουν καὶ δὲν ἄκουσα τὸ χτύπο!

— Ὅλα τὰ σκυλιὰ τοῦ χωριοῦ γάβγιζαν, Ἄγᾶ μου, τὴ νύχτα, βεβαίωσε ἡ γριούλα· ἐγὼ τὸ κατάλαβα. Ὁ Ἄρχάγγελος, εἶπα, θὰ μπαίνει στὸ χωριὸ νὰ πάρει καμιὰ τρανὴ ψυχὴ, καὶ τὰ σκυλιὰ τὸν εἶδαν καὶ τρόμαξαν.

— Καλὸς ἄνθρωπος ἦταν, εἶπε ὁ Ἄγᾶς ρουφώντας τὸν καφέ του, καλὸς ἄνθρωπος, ἀπὸ κείνους ποὺ πᾶνε στὴν παράδεισο· καλοφαγὰς, μονοφαγὰς, μουρντάρης... Ἐχασέ ὁμοῦς ὁ κακομοίρης ποῦ δὲν ἦταν μουσουλμάνος νὰ μπεῖ στὴν ἐδικὴ μας τὴν παράδεισο — κάργα ἀτζέμ πιλάφι, Γιουσουφάκια καὶ χανοῦμισ-σες· ἐκεῖ, μωρέ, ἔπρεπε νὰ τρυπώξεις, Πατριαρχέα· μὰ τώρα πιά πάει!

Μὰ πρόβαλε τὸ Μπραϊμάκι ξεχτένιστο, μαχμουρλίδικο, ξεστήθωτο, καὶ γυάλιζε ἡ ἐλιά στὴ ρίζα τοῦ λαιμοῦ — κι ὁ νοῦς τοῦ Ἄγᾶ πήρε καινούριους δρόμους· ἄπλωσε τὸ χέρι, χάδεψε τ' ἀχτένιστα μαλλιά κι ὕστερα τὴν ἐλιά στὸ λαιμὸ, καὶ τὰ μάτια του γλάρωσαν.

— Πότε θὰ χορέψουν οἱ γυναῖκες; ἔκανε ἀγκουσεμένο τὸ τουρκόπουλο κι ἔπιασε μὲ θυμὸ τὸ χέρι τοῦ Ἄγᾶ καὶ τὸ πέταξε πέρα.

— Μὴ βιάζεσαι, νὰ σὲ χαρῶ, θὰ κάμω τὸ χατίρι σου, μὰ δὲ θέλω καὶ νὰ βάλω φωτιὰ στὸ χωριὸ... Χτές τὴ νύχτα ἦρθε ὁ παπᾶς τους καὶ μὲ βρήκε: «Μὴ μᾶς κάμεις αὐτὴ τὴν προσβολή, Ἄγᾶ μου, εἶπε· θὰ βάλεις φωτιὰ στὸ χωριὸ· κάνε ὑπομονὴ καὶ θὰ βροῦμε τρόπο...» Κάνε ὑπομονὴ λοιπόν, Μπραϊμάκι μου, θὰ ῥθει καὶ κανένα πανηγύρι, θὰ χορέψουν ἀπὸ δικὸς τους, χωρὶς νὰ τὶς ζορίσουμε, καὶ θὰ τὶς δεῖς...

Μὰ ὄσο μιλοῦσε ὁ Ἄγᾶς φούρκιζε.

— Καὶ νὰ σοῦ πῶ τὸ κάτω κάτω, φώναξε, δὲ σ' ἔφερα ἐδῶ γιὰ νὰ σὲ παντρέψω!

Ὡστόσο ἡ πόρτα τοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Πατριαρχέας εἶχε ἀνοίξει διάπλατα· εἶχαν κατεβάσει τὸν πεθαμὲνο στὴ μέση τῆς αὐλῆς, κι ὄλο τὸ χωριὸ μπαινόβγαине νὰ τὸν ἀποχαιρετήσει. Ὅλα του τὰ κουσούρια εἶχαν ξεχαστεῖ, δὲν εἶχαν ἀπομείνει παρὰ μονάχα οἱ καλοσύνες του, κι ὄλοι δὲν ἀπόσταναν νὰ ξομπλιάζουν τὶς χάρες τοῦ μακαρίτη· κι ἀκόμα κι ὁ Παναγιώταρος,

δταν ήρθε νά τόν νεκροφιλήσει, δέν μπόρεσε νά κρατήσει ένα δάκρυ:

«Συχώρα με, κι ό Θεός νά σέ συχωρέσει», μουρμούρισε πιθανόντας τά χοντρά του χείλια στό δροσερό κούτελο του νεκρού.

Ήρθε κι ό γερο-Λαδάς και τόν φίλησε, σβάρνισε γύρα μέ τό μάτι τό άρχοντικό σπίτι, πέρασαν άπό τό νού του, ψίκι πλούσιο, τ' άμπέλια, τά χωράφια, οί έλιές, τά περιβόλια του νεκρού κι άναστέναξε: «Κρίμα στό βιός! Γρήγορα θά τά χαραμίσει ό Μιχελής, πρέπει νά 'χω τό νού μου... Τόν παπά φοβάμαι!»

Ή κυρα-Μανταλένια έκαμε νά σηκώσει μοιρολόι, είχε κιόλα κατεβάσει τό τσεμπέρι της κι είχε λύσει τά μαλλιά της, μά ό Μιχελής άπλωσε τό χέρι και τήν άναμέρισε:

— Δέ θέλω φωνές! είπε.

Ή άπάνω άπό τόν άνοιγμένο τάφο ό δάσκαλος έβγαλε λόγο. Ήρχισε άπό τήν άρχαία Έλλάδα, άπό τό Μιλτιάδη και τό Θεμιστοκλή και τούς Περσικούς πολέμους· κι ύστερα κατέβηκε στό Μέγα Άλέξαντρο και στά χρόνια του Χριστού, πήρε σβάρνα τή Βυζαντινή Αύτοκρατορία, στάθηκε πολλήν ώρα στην Άγιά Σοφιά και στό Βουλγαροχτόνο κι έφτασε άναστατωμένος, μουσκίδι στόν ιδρώτα, στό πάρσιμο τής Πόλης· εκεί πιά δέν μπόρεσε νά κρατήσει τό θρήνο... Κι όλος ό λαός βούιξε, δταν τόν άκουσε νά φωνάζει έξαλλος: «Πάλι μέ χρόνια μέ καιρούς, πάλι δική μας θά 'ναι!» Πήρε κουράγιο, άνάσανε λίγο, σκούπισε τόν ιδρώτα και πέρασε βιαστικά τά χρόνια τής σκλαβιάς κι έφτασε στό '21· κι άπό κεί, μ' ένα τολμηρό πήδημα, άκροστάθηκε μπρός στόν άνοιγμένο σήμερα λάκκο κι είδε τόν άρχοντα Πατριαρχέα.

Είχε πιά κουραστεί άπό τή μακρινή πορεία, στάθηκε μια στιγμή νά πάρει πάλι άνάσα και νά σκουπίσει τά γυαλάκια του πού 'χαν θαμπώσει· έβαλε όλη του τή δύναμη κι άρχισε τό έγκώμιο του νεκρού.

— Ό άείμνηστος Γεώργιος Πατριαρχέας, φώναξε, ήταν γνήσιος δισέγγονος τών Άρχαίων Έλλήνων· ήταν γνήσιος έγγονος τής μεγάλης Βυζαντινής Αύτοκρατορίας· ήταν γνήσιος γιός τών ήρώων του '21. Ό μέγας τοῦτος άρχοντας συνέχιζε τήν άκατάλυτη άποστολή τής έλληνικής φυλής — τόν άγόνα του άνθρώπου για τήν έλευτερία! Σε κάθε κίντυνο, πρώτος αυτός έβανε τό στήθος του, έτοιμος πάντα νά θυσιάσει τή ζωή του. Όπως ό Μέγας Άλέξαντρος, όμοια κι ό Γεώργιος Πατριαρχέας κρατούσε εδώ, στό βάθη τής Άσίας, άκοίμητη τή λαμπάδα του νού και δέν άφηνε τούς βάρβαρους νά πνίξουν τό φώς τών Έλλήνων. Ό θάνατος του Γεώργιου Πατριαρχέα θά 'ταν άνεπα-

νόρθωτη έθνική συφορά, αν δέν ύπήρχε ό άντάξιος γιός του, ό Μιχελής, νά συνεχίσει τήν ήρωική παράδοση του ένδόξου πατέρα του.

Όλοι για μια στιγμή πίστεψαν τά λόγια του δασκάλου, είδαν για πρώτη φορά τί τρανόν ήρωα έχασαν κι άρχισαν νά κλαίνε... Ό Γιαννακός κι ό Κωσταντής πήραν τό Μιχελή, πού άκίνητος άπάνω άπό τό μνήμα, κοίταζε τό φέρετρο νά κατεβαίνει στη γής κι ένα μονάχα συλλογίζονταν, τά λόγια του παπά: «Έσού τόν σκότωσες, έσύ...» Τόν πήραν, γύριζαν άμίλητοι στό όρφανεμένο σπίτι.

Μά αυτός όλο κι είχε στυλωμένο τό νού του στά φοβερά λόγια: «Έσού τόν σκότωσες, έσύ...» και δέ μιλούσε.

Σάν έφτασαν στό άρχοντικό κι έκλεισαν πίσω τους τήν πόρτα, ό Μιχελής πήγε και σωριάστηκε στη μέση τής αήλης, εκεί πού 'χαν ξαπλώσει τό πρωί τό λείψανο του κυρού του. Έσκυψε, φίλησε τό χώμα, κι άξαφνα, πήδησε άπάνω άνάλαφρα, κι ένιωθε μιάν άνομολόγητη χαρά, πολύ βαθιά, στην πιό σκοτεινή ρίζα του σπλάγχνου του. Φώναξε τή Μανταλένια:

— Κάμε μας τρεις καφέδες, πρόσταξε· σφάξε και μιάν όρνιθα, έτοιμάσε νά φάμε, γρήγορα!

Οί φίλοι τόν κοίταζαν άνήσυχoi· τά μάτια του ήταν βουρκομένα, μά ή φωνή του δυνατή και χαρούμενη. Άνέβαινε, κατέβαινε στό σπίτι, σά νά τό 'βλεπε για πρώτη φορά, έμπαινε στό κελάρια, ξεκαπάκωνε τά πιθάκια, χτυπούσε τά βαρέλια νά δει αν είναι γεμάτα, άνοιγε τίς κασέλες... Κι ύστερα ήρθε και κάθισε στό στρωμένο τραπέζι, έβαλε δεξά του τό Γιαννακό, ζερβά του τόν Κωσταντή, γέμισε τά ποτήρια κρασί, σήκωσε τό ποτήρι του:

— Ό,τι άράδιασε ό δάσκαλος στό νεκροταφείο για τόν πατέρα μου ήταν ψέματα, είπε. Ό πατέρας μου δέν ήταν ήρωας, δέν έβαλε ποτέ τό στήθος του μπροστά στόν κίντυνο, δέν μπόρεσε ποτέ του νά πάρει μια γενναία άπόφαση· ήταν μονάχα καλός άνθρωπος κι άγαπούσε τήν ήσυχη καθημερινή ζωή και τήν καλοπέραση.

»Μά ό,τι άράδιασε ό δάσκαλος για τή ράτσα μας τήν έλληνική ήταν σωστό· κάθε Έλληνας στόν κόσμο τουτον, κι ό πιό ταπεινός άκόμα κι άγράμματος, είναι, χωρίς νά τό ξέρει, μέγας άρχοντας· κι έχει μεγάλη εϋθύνη. Κάθε Έλληνας πού δέν παίρνει, άς είναι και μια φορά στη ζωή του, μια γενναία άπόφαση, προδίνει τή ράτσα του· και τήν ώρα πού μιλούσε ό δάσκαλος, είδα πώς κιντύνευα κι εγώ νά πάρω τό δρόμο του πατέρα μου, πού είναι ό πιό στρωτός, ό πιό βολικός· μά ξάφνου ένιωσα

τὸ χρέος μου καὶ θὰ ἤθελα νὰ πάρω τὸ δρόμο πού 'χει πάρει ἡ ράτσα μας, τώρα καὶ χιλιάδες χρόνια...

— Ποιὸ δρόμο; ρώτησε ὁ Γιαννακὸς πού ἄκουε συγκινημένος τὰ λόγια τοῦ φίλου του· ποιὸ δρόμο, Μιχελή μου;

— Τὸν ἀνήφορο. Γι' αὐτὸ σὰς ζητῶ μιὰ χάρη, σύντροφοι καὶ φίλοι μου. Σὰ βραδιάσει, ν' ἀνέβουμε στὴ Σαρακίνα, νὰ βροῦμε τὸ Μανολιὸ καὶ τὸν παπα-Φώτη· ὅλη τὴ νύχτα πού ξαγρυπνοῦσα κοιτάζοντας τὸν πατέρα μου πού πέθαινε, τὸ γύριζα, τὸ ξαναγύριζα στὸ νοῦ μου, μὰ τώρα στὸ νεκροταφεῖο πῆρα τὴν ἀπόφαση· ἀπόψε, ἅμα σμίξουμε κι οἱ πέντε, θὰ σὰς πῶ· ἀδέρφια, τὴ βοήθειά σας ζητῶ.

— Μαζί σου, Μιχελή, ὡς τὸ θάνατο, εἶπαν κι οἱ δυὸ φίλοι. Σκοῦντηξαν τὰ ποτήρια τους καὶ πιά δὲ μίλησαν.

Κατὰ τὸ δειλινό, ὁ παπα-Φώτης κι ὁ Μανολιὸς κάθονταν ἀπόξω ἀπὸ τὴ σπηλιά τους καὶ κουβέντιαζαν. Μόλις εἶχαν γυρίσει ἀπὸ τὰ κοντινὰ χωριά, ὅπου πῆγαν νὰ βοηθήσουν τοὺς συντρόφους νὰ πιάσουν δουλειά· ἦταν κουρασμένοι κι οἱ δυὸ, γιατί ὀδοιποροῦσαν πεζοὶ καὶ τοὺς εἶχε φάει ἡ κάψα κι ὁ κουρνιαχτὸς τοῦ κάμπου. Γυρίζοντας, εἶχαν συναντήσει τὸ γερο-Χριστοφὴ κι εἶχαν μάθει πὼς ὁ ἄρχοντας Πατριαρχεὺς πέθανε καὶ τὸν εἶχαν κιόλα θάψει.

— Κρίμα στὴ φάμπρικα πού ἔπαψε νὰ δουλεύει καὶ νὰ βγάνει κοπριά καὶ μπαστάρδια, εἶπε ὁ χοντρολόγος ἀγωγιάτης· πολλὲς κουμπάρες χήρεψαν στὰ γυροχώρια, ζωὴ σὲ λόγου σας!

— Πότε; πὼς; Μίλα σὰν ἄνθρωπος, γερο-Χριστοφὴ!

— Νά, ἔφασε, λέει, δυὸ γουρουνόπουλα ἀποβραδὶς, στὸ γάμο τῆς θυγατέρας του, ἤθελε, λέει, νὰ καταχερίσει καὶ μιὰ γαλοπούλα παραγεμιστή, μὰ πιάστηκε τὸ δεξὸ του χέρι καὶ τὸν ξάπλωσαν στὸ κρεβάτι του· καὶ τὸ πρῶι τὸν βρῆκαν τέξα. Κι ὁ δάσκαλος τοῦ 'βγαλε λόγο καὶ τὸν πέρασε γενεὲς δεκατέσσερεις, μὰ ἀνάθεμά με ἂν κατάλαβα λέξη· μὰ ἄρχισα κι ἐγὼ νὰ κλαίω, γιατί ἔβλεπα τοὺς ἄλλους νὰ κλαίνε. 'Ἐπιασα ὕστερα μιὰν μπουκιὰ χῶμα καὶ τοῦ τὴν πέταξα· ἔφασε χῶμα πού πῆγε καπνός! Αὐτὸ 'ταν τὸ στερνὸ τοῦ γουρουνόπουλο· ὁ Θεὸς ὁ μεγαλοδύναμος ν' ἀναπάψει τὴν κοιλιὰ του!

Εἶπε καὶ τράβηξε νὰ φύγει· μὰ κοντοστάθηκε λίγο καὶ φώναξε, σκώντας στὰ γέλια:

— 'Ἐχω ἀκουστά, παπα-Φώτη μου, πὼς ἡ πόρτα τῆς Παράδεισος εἶναι πολλὰ στενή· κανένας, λέει, παχὺς δὲ θὰ μπορέσει

νὰ περάσει· μὰ ἐμεῖς οἱ τρεῖς θὰ περάσουμε· ζήτω ἡ φτώχεια!

— Χοντρά τὰ λόγια τοῦ γερο-Χριστοφῆ, ἔλεγε τώρα ὁ παπα-Φώτης, χοντρά μὰ σωστά. Δύσκολο πολὺ ὁ πλούσιος νὰ σωθεῖ· γιατί, καὶ καλὸς ἄνθρωπος νὰ 'ναι, δὲ φτάνει· γιατί ξέρει καλά πὼς ὑπάρχουν πεινασμένοι, κι ὅμως δὲ μοιράζει τὰ ἀγαθὰ του· κάνει τὸν κουτό, κακοσυνήθισε, δὲν ἔχει κουράγιο... Νὰ δοῦμε τώρα τί θὰ κάμει ὁ Μιχελής· ἐδῶ τὸν θέλω!

— 'Ἐχω ἐμπιστοσύνη στὸ Μιχελή, εἶπε ὁ Μανολιός.

— Ὁ λόγος σου καὶ στοῦ Θεοῦ τὸ αὐτί· μὰ ἔχω τόσα δεῖ στὴ ζωὴ μου...

Δὲν εἶχε τελέψει τὸ λόγο του, κι οἱ τρεῖς φίλοι κατάφταναν στὴ σπηλιά· ὁ γέροντας κι ὁ Μανολιὸς σηκώθηκαν.

— Ζωὴ σὲ λόγου σου, Μιχελή, εἶπαν· ὁ Θεὸς ν' ἀναπάσει τὴν ψυχὴ του.

Κάθισαν κι οἱ πέντε· κάμποσην ὥρα δὲ μιλοῦσαν· τέλος ὁ Μιχελὴς ἄνοιξε τὸ στόμα.

— Γέροντά μου, εἶπε, ἀδέρφια μου καὶ σύντροφοι, ἔκλαψα τὸν πατέρα μου, ἤμουν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴ σάρκα του, πόνεσα· μὰ συνάμα ἔνωσα — ὁ Θεὸς νὰ μὲ συχωρέσει! — πὼς εἶμαι τώρα πιά λεύτερος, σὰ νὰ 'φυγε ἀπὸ πάνω μου ἓνα βάρος. 'Ἀπὸ σήμερα καὶ πέρα νιώθω πὼς γιὰ κάθε πράξη μου ἔχω, ἐγὼ μονάχα πιά, νὰ δώσω λόγο· δυὸ δρόμοι ἀνοίγουνται μπροστά μου: ὁ δρόμος ὅπου μὲ τραβοῦσε ὁ πατέρας μου, κι ἓνας ἄλλος, πιὸ δύσκολος πολὺ, ὅπου μὲ τραβάει ὁ Χριστός... Ποιὸ δρόμο νὰ διαλέξω; Σήμερα τὸ πρῶι, στὸ νεκροταφεῖο, πῆρα τὴν ἀπόφαση, κι ἦρθα νὰ σὰς πῶ ποιὰ 'ναι ἡ ἀπόφασή μου, καὶ νὰ ζητήσω, γέροντά μου καὶ σύντροφοι, νὰ μὲ βοηθήσετε.

Σώπασε· ἔβαλε τὸ χέρι στὸ γόνατο τοῦ παπα-Φώτη, σὰ νὰ τοῦ 'λεγε: «Βοήθεια!»

Ὁ παπα-Φώτης πῆρε τὸ χέρι τοῦ Μιχελῆ καὶ τὸ 'σφιξε στὴς λιγνὲς του διάφανες παλάμες.

— Παιδί μου, εἶπε, εἴμαστε μαζί σου στὴ δύσκολη τούτη ὥρα· λέγε, ἔχε ἐμπιστοσύνη.

— Ὁ πατέρας μου κληρονόμησε ἀπὸ τὸν πατέρα του, κι αὐτὸς πάλι ἀπὸ τοὺς παπποῦδες του πολλὴ γῆς καὶ πολλὰ δέντρα· τὰ χάρηκαν. 'Ἐριχναν κάπου κάπου ἓνα ψίχουλο στοὺς φτωχοὺς καὶ πέθαιναν εὐχαριστημένοι πού ἔκαμαν τὸ χρέος τους· ἔτσι θαρροῦσαν· ἔτσι θαρροῦσα κι ἐγώ... Ὡστόσο, ἂς εἶναι καλά ὁ Μανολιός, ἂς εἶσαι καλά, παπα-Φώτη μου, ὁ Θεὸς μοῦ ἄνοιξε τὰ μάτια, κι εἶδα· μοῦ ἄνοιξε τὴν καρδιά, καὶ πόνεσα. Καὶ πῆρα σήμερα ἀπόφαση: "Ὅλα μου τὰ ὑπάρχοντα θὰ τὰ

μοιράσω στους φτωχούς· δὲ θὰ κρατήσω μήτε τὸ ψίχουλο ποὺ οἱ πατέρες μου ἔριχναν στους πεινασμένους· ὅλα θὰ τὰ δώσω, γέροντά μου, στὴν κοινότητά σου, στὴ Σαρακήνα· πάρ' τα!

“Ὅλοι μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι ἄκουγαν· κι ἅμα τέλεψε ὁ Μιχελῆς, κανένας δὲ σήκωσε τὸ κεφάλι, ὥρα πολλή. Κι ἄξαφνα ἀκούστηκαν, μέσα στὸ σκοτάδι τῆς νύχτας ποὺ πλάκωσε, οἱ λυγμοὶ τοῦ παπα-Φώτη.

Μὰ ὁ Γιαννακὸς δὲν κρατήθηκε, χύθηκε, ἄρπαξε τὸ Μιχελῆ, τὸν ἔσφιγγε στὴν ἀγκαλιά του, ἔκαμε νὰ μιλήσει, μὰ τὰ μπερδεψε κι ἄρχισε νὰ γελάει καὶ νὰ χορεύει.

— Κι ἐγὼ χαρίζω τὸ γαϊδουράκι μου στὴν κοινότητα τῆς Σαρακήνας! μπόρεσε νὰ φωνάζει τέλος· ἄλλο ἀγαθὸ στὸν κόσμον δὲν ἔχω· πάρ' το, γέροντά μου!

“Ὁ παπα-Φώτης σηκώθηκε, ἔβαλε τὰ δυὸ του χέρια ἀπάνω στὸ σκυμμένο κεφάλι τοῦ Μιχελῆ.

— Παιδί μου, εἶπε, πολλὰ ποτίστηκα φαρμάκια στὴ ζωὴ μου, τώρα ὅλα τὰ ξέχασα· νὰ 'σαι καλά, Μιχελῆ μου, καὶ στὸν κόσμον τοῦτον καὶ στὸν αἰώνιο! Χιλιάδες ψυχὲς τὴν ὥρα τούτη σώξεις ἀπὸ τὴν ντροπὴ κι ἀπὸ τὸ θάνατο· τούτην ἐδῶ τὴν προσφυγιά καὶ τὰ παιδιά τους καὶ τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν τους, γενιὲς καὶ γενιὲς· ἄς εἶσαι βλοημένος!

“Ὁ Μανολιδὸς εἶχε ἀκόμα σκυμμένο τὸ κεφάλι του κι ἔκλαιγε· ποτὲ δὲν εἶχε νιώσει χαρὰ πιδὸ μεγάλη· μήτε ὅταν πρόβαλε στὴν πόρτα τοῦ Ἁγᾶ κι ἀντίκρισε τὸν πλάτανον δὲν κρεμαστει... Γιατὶ τώρα ἔβλεπε πῶς ὁ σπόρος τοῦ Χριστοῦ εἶναι παντοδύναμος καὶ νικῶσε ὅλα τ' ἀγαθὰ τῆς γῆς· εὐκολο νὰ θυσιάσεις στὸ Θεὸ τὸ τίποτα, δύσκολο νὰ θυσιάσεις τὰ πάντα. “Ὁ Μιχελῆς θυσίαζε τὰ πάντα, κι ὁ Μανολιδὸς ἀπὸ τὴν πολλὴ χαρὰ του καὶ ταραχὴ δὲν μποροῦσε ἀκόμα νὰ σηκώσει τὸ κεφάλι καὶ νὰ μιλήσει... Ἄξαφνα τινάχτηκε ἀπάνω, ἄρπαξε στὴν ἀγκαλιά του τὸ Μιχελῆ καὶ τὸν φίλησε.

“Ὁ Κωσταντῆς ἔβλεπε, ἄκουε κι ἡ καρδιά του ἦταν σφιμένη: «Ἐγὼ δὲν ἔδωκα τίποτα, συλλογίζονταν, δὲν ἔκαμα τίποτα, δὲν παράτησα τίποτα γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Χριστοῦ· μήτε τὰ παιδιά μου, μήτε τὴ γωνάικα μου, τίποτα, τίποτα...»

“Ὁμορφὴ ἦταν ἀπόψε ἡ νύχτα, τὸ φεγγάρι φάνηκε ξαφνικὰ ν' ἀνεβαίνει στὸν οὐρανὸ, ἤσυχον, χαμογελαστό, κι ἔχυνε ἀπάνω στὸ βουνὸ τῆς Σαρακήνας τὸ ἄσπρο του μέλι.

“Ὁ Μιχελῆς ἀμίλητος, ἀπαρηγόρητος, κοίταζε τὸ φεγγάρι νὰ χύνεται καὶ νὰ γλυκαίνει τὸν κόσμον, κι ἡ καρδιά του ἦταν σφιμένη: «Δὲν ἀξίζω τίποτα, τίποτα, συλλογίζονταν· ὅ,τι κά-

νω τὸ κάνω ὄχι ἀπὸ καλοσύνη, παρὰ ἀπὸ φόβο· φοβᾶμαι πῶς ἐγὼ σκοτώσα τὸν πατέρα μου, ἁμαρτία φοβερὴ μὲ βαραίνει· δίνω τὰ πάντα γιὰ ν' ἀλαφρώσω, γιὰ νὰ ξεχάσω, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ κοιμηθῶ, γιὰ νὰ μὴν ἀκούω τὸ λόγο τὸ φοβερό: “Ἐσὺ τὸν σκοτώσες, ἐσύ!”»

“Ὅταν τὴν ἄλλη μέρα ξέσπασε ἡ μπόμπα στὸ χωριό, πῶς ὁ Μιχελῆς ἀφήνει ὅλη του τὴν περιουσία στους κουρελῆδες τῆς Σαρακήνας, ὁ παπα-Γρηγόρης πετάχτηκε ἔξω μὲ τὶς ξεπατωμένες παντουφλες του, χωρὶς ζωνάρι, χωρὶς καλυμμαῦκι, μὲ τὰ μαλλιά ξέπλεκα, κι ἔτρεξε νὰ βρεῖ τὸ Μιχελῆ στὸ σπίτι τοῦ κυροῦ του.

Βρῆκε τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ, ἀνέβηκε δυὸ δυὸ τὰ σκαλοπάτια καὶ πέτυχε τὸ Μιχελῆ νὰ κάθεται μπροστὰ ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ νὰ γράφει. Ἐγραφε στὴ Μαριορῆ· ὅρα πολλὴ μάχονταν νὰ κλώσει μιὰ φράση ποὺ νὰ τῆς ἔλεγε πόσο τὴν ἀγαπάει καὶ συνάμα πῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ τὴν παρατήσει. Ἐγραφε, ξανάγραφε, τὰ λόγια τοῦ φαίνονταν πολὺ σκληρά, πολὺ ἀπότομα, δὲν μποροῦσε ἡ ἴδια λέξη νὰ χωρέσει καὶ τὴ γλύκα τῆς ἀγάπης καὶ τὴν πίκρα τοῦ χωρισμοῦ· τὸ «αἰώνια» καὶ τὸ «ποτέ» ἦταν δυὸ ξεχωριστὲς λέξεις, κι ὁ Μιχελῆς ἴσια ἴσια αὐτὸ ζητοῦσε, νὰ βρεῖ μιὰ καὶ μόνο λέξη, ποὺ νὰ χωράει καὶ τοὺς δυὸ τούτους φοβεροὺς γκρεμοὺς τῆς καρδιάς μας.

Καὶ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, σὰ μαῦρος σίφουνας, μὲ τρικυμισμένα ράσα, χίμηξε μέσα στὴν κάμαρα ὁ παπα-Γρηγόρης.

— Τί 'ναι τούτη ἡ καινούρια συφορὰ ποὺ μαθαίνω, Μιχελῆ! φώναξε λαχανιασμένος· χαρίζεις, λέει, ὅλο σου τὸ ἔχει στους κουρελῆδες τῆς Σαρακήνας; Ἐγκλημα! Ἐγκλημα! αἰσχος!

“Ὁ Μιχελῆς μάζεψε, ἔσκισε τὸ γράμμα ποὺ ἔγραφε· κοίταζε τὸν ξεφρενιασμένο παπὰ καὶ δὲ μιλοῦσε.

— Δὲ σέβεσαι τὴ μνήμη τοῦ πατέρα σου; Δὲ φτάνει ποὺ τὸν σκοτώσες, μόνο τὸν λιανίζεις κιόλα κομμάτια κομμάτια καὶ τὸν μοιράζεις στους ξυπόλυτους καὶ στους ρεμπέτες; Δὲ φοβᾶσαι τὸ Θεό;

— Μὰ, γιατί φοβᾶμαι τὸ Θεό, τὸ κάνω, γέροντά μου· τί σὲ ὀφειλεῖ, λέει ὁ Χριστός, νὰ τηρεῖς ὅλες τὶς ἐντολές; δὲ φτάνει· πούλησε τὰ ὑπάρχοντά σου καὶ μοίρασε τα στους φτωχοὺς, ἂν θεὸς νὰ μπεῖς στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ἐκαμα, τὸ λοιπόν, γέροντά μου, ὅ,τι παραγγέλλει ὁ Χριστός· τί φωνάζεις;

“Ὁ παπα-Γρηγόρης φρένιασε· πήγαινε ἀπάνω κάτω μὲ τὶς

ξεπατωμένες παντοφλές και δάγκανε τὰ χέρια του ἀπὸ τὴ λύσσα.

— Γιατί δὲ μοῦ ἀποκρίνεσαι, γέροντα; Ἐκαμα ὅ,τι παράγ-
γειλε ὁ Χριστός, ναί ἢ ὄχι; Ναί ἢ ὄχι; Ἀποκρίσου.

— Γκρεμίζεις τὰ θεμέλια τῆς κοινωνίας, αὐτὸ ξέρω ἐγώ!
Σοῦ γυρίζω πίσω τὸν ἀρραβώνα τῆς κόρης μου, ὀρίστε τί σοῦ
ἀποκρινουμαι· δὲ θέλω πιά μαζί σου συμπεθεριό· γρήγορα θὰ
σὲ δῶ νὰ γυρίζεις τὰ σοκάκια τοῦ χωριοῦ μ' ἓναν ντορβά στὸν
ῶμο νὰ ζητιανεύεις!

— Τί πειράζει, ἀφοῦ θὰ κερδίσω τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν;
εἶπε ἡσυχά ὁ Μιχαλῆς· τί ἀξία ἔχει ἡ ζωὴ τούτη, γέροντά μου;

— Εἶσαι τρελός, δὲν ξέρεις τί λές, εἶσαι ἠλίθιος!

— Εἶμαι χριστιανός, τίποτα ἄλλο, γέροντά μου.

— Θὰ σὲ ἀφορίσω ἀπὸ τὸν ἄμβωνα, ἐσένα και τὸ δάσκαλό
σου τὸ Μανολιό. Εἶστε προδότες, ναί, προδότες κι οἱ δυό, κι
οἱ τρεῖς, μαζί με τὸν τραγογένη τὸν παπα-Φώτη! Ναί, ναί, μὴ
γουρλώνεις τὰ μάτια, ξέρω τὸ μυστικό!

— Τὸ μυστικό; ἔκαμε ξαφνιασμένος ὁ Μιχαλῆς· ποῖο μυστι-
κό;

— Μπολσεβίκοι! Παίρνετε ἀρμήνειες ἀπὸ τὸ Μόσκοβο νὰ
γκρεμίσετε τὴ θρησκεία, τὴν πατρίδα, τὴν οἰκογένεια και τὴν
ἰδιοκτησία, τὰ τέσσερα μεγάλα θεμέλια τοῦ κόσμου! Κι ὁ Μα-
νολιός — ἀνάθεμά τον! — εἶναι ὁ ἀρχηγός σας· κι ἦρθε κι ὁ
παπα-Φώτης ἀπὸ τοῦ διαόλου τὴ μάνα και κρατάει καινούριο
Εὐαγγέλιο τίς ἀρμήνειες τοῦ Μόσκοβου!

— Μὰ τότε ὁ Χριστός εἶναι μπολσεβίκος! ἔκαμε ὁ Μιχαλῆς.

— Ὅπως τὸν καταντήσατε, σὰν τὰ μούτρα σας, δὲν εἶναι αὐ-
τὸς ὁ Χριστός, εἶναι Ἄντιχριστος.

Ἐκεῖνος ὁ Μιχαλῆς φούρκισε· πετάχτηκε ἀπάνω.

— Ὅπως τὸν καταντήσατε ἐσεῖς, οἱ παπάδες, οἱ δεσποτά-
δες, οἱ νοικοκυραῖοι, ὁ Χριστός ἐγινε ἓνας γερο-Λαδᾶς τοκο-
γλύφος, ὑποκριτής, παμπόνηρος, ψεύτης, δειλός, με τὰ σεντού-
κια γεμάτα τούρκικες κι ἐγγλέζικες λίρες... Καὶ τὰ κάνει πλα-
κάκια, ὁ Χριστός ὁ δικός σας, με ὄλους τοὺς δυνατοὺς τῆς γῆς,
γιὰ νὰ γλιτώσει τὸ τομάρι του και τὸ πουγγί του!

— Μᾶς κηρύχνεις τὸν πόλεμο, κὺρ Μιχαλῆ; μούγκρισε ὁ πα-
πᾶς και τὰ σάλια του πετάχτηκαν στὸν τοῖχο.

— Δὲν κηρύχνω πόλεμο, κηρύχνω δικαιοσύνη· μὰ ἂν ριχτεῖ-
τε ἀπάνω μας, θὰ πολεμήσουμε. Ὁ ἀληθινὸς Χριστός εἶναι
μαζί μας· κι ἡ κουρελοῦ ἢ Σαρακήνα θὰ φάει μιὰ μέρα — θὰ
τὸ δεῖς! — τὴν πλοῦσια κυρα-Λυκόβρυση!

Ἐκεῖνος ὁ παπᾶς τινάχτηκε· χτύπησε δυνατὰ με τὸ χέρι τὸ κούτελό

του, σὰν ξάφνου νὰ μπῆκε στὸ νόημα.

— Γι' αὐτὸ λοιπὸν μοίρασε τὰ χωράφια σου και τὰ σπίτια
σου στοὺς Σαρακηνιώτες, γιὰ νὰ βάλουν τὸ πόδι τους στὴ Λυκό-
βρυση και νὰ μᾶς φᾶνε μιὰ μέρα! Μὰ δὲ θὰ μποῦνε στὸ χωριό
μας, ὄχι! Δὲ θὰ τοὺς περάσει! Κι ἂν ἔρθουν, θὰ τοὺς διώξου-
με· κι οἱ ἐλιές και τὰ περιβόλια σου και τὰ χωράφια σου θὰ μεί-
νουν ἄσκαφτα, ἀπότιστα, και θὰ ρημάξουν. Σηκώνω τὰ χέρια,
τ' ὀρκίζουμαι! Τούτη τὴν Κυριακὴ θ' ἀνέβω στὸν ἄμβωνα και
θὰ ρίξω τὸν ἀφορεσμό!

Εἶπε, κι ἔφυγε χτυπώντας πίσω του τὴν πόρτα. Ὁ Μιχα-
λῆς τὸν κοίταζε ἀπὸ τὸ παράθυρο νὰ δρασκελάει τὴν αὐλὴ σουρ-
νοντας τὰ παλιοπάντουφλά του, και τὰ ράσα του ἀνέμιζαν και
γέμισαν τὴν ὀξώπορτα· κι ὕστερα τὸ δρόμο· δὲν ἄκουε πιά ὁ
Μιχαλῆς παρὰ τὰ σκυλιὰ πὸν τρομαγμένα τὸν γάβγιζαν.

Ἐκεῖνος ὁ Μιχαλῆς κάθισε πάλι μπροστὰ ἀπὸ τὸ παράθυρο κι ἀρ-
χισε νὰ ξαναγράφει ἀπαρχῆς τὸ γράμμα στὴ Μαριορῆ· ἔβρι-
σκε τώρα τὰ λόγια, στοροῦσε πῶς τὴ στιγμὴ τούτη ἔφυγε ὁ
πατέρας της, φρενιασμένος, γιὰτὶ ἀκολούθησε τὰ λόγια τοῦ
Χριστοῦ και μοίρασε τ' ἀγαθὰ του στοὺς φτωχοὺς, και τοῦ γύ-
ρισε τὸν ἀρραβώνα.

Κι ἄρχισε τότε ὁ Μιχαλῆς νὰ τῆς λέει φανερὰ τὴν ἀγάπη
του, πῶς μέρα και νύχτα τὴν ἔχει στὸ νοῦ του και στὴν καρδιά
του και πῶς ἡ ζωὴ του χωρὶς αὐτὴ θὰ ἔναι σκληρός, ἀγέλαστος
ἀνήφορος. Ἐγραφε, ἔγραφε τὴν ἀγάπη του, κι ὅσο τὴν ἔγραφε,
ἡ ἀγάπη του πλήθαινε, δὲν πλήθαινε, γεννιόταν και γέμιζε
τὴν καρδιά τοῦ Μιχαλῆ πρωτοφανέρωτο πάθος. Θαρρεῖς κάθε
ἐρωτικὸς λόγος πὸν ἔγραφε, γιὰ νὰ παρηγορήσει τὴ Μαριορῆ,
δημιουργοῦσε τὸ αἶσθημα πού, πρὶ νὰ εἰπωθεῖ, δὲν ὑπῆρχε...
Κι ἄξαφνα, ἡ ζωὴ χωρὶς τὴ Μαριορῆ φάνηκε στὸ Μιχαλῆ μαρ-
τύριο ἀβάσταχτο... Τὰ μάτια του γέμισαν κλάματα.

— Δὲν ἤξερα πῶς τὴν ἀγαποῦσα τόσο, μουρμούρισε, δὲν
ἤξερα...

Ἐκείνος ὁ παπα-Γρηγόρης πῆγε και βρῆκε τὸν ἀδερφό του
τὸ δάσκαλο κι ὕστερα τὸ γερο-Λαδᾶ κι ὕστερα τοὺς πιδ τρανοὺς
νοικοκυραῖους τοῦ χωριοῦ, τοὺς μίλησε, ἔμειναν σύμφωνοι, ὁ
κίντυνος ἦταν μεγάλος, ἔπρεπε ὄλοι οἱ τίμιοι κι οἱ νοικοκυραῖοι
νὰ σμιῆξουν και νὰ χτυπήσουν κατακέφαλα τὸν Ἄντιχριστο·
και γρήγορα, πρὶ νὰ τρανέψει και νὰ μολέψει τὸ χωριό. Ὁ
δάσκαλος μονάχα ἔφερε δειλὰ μερικὲς ἀντιλογίες, μὰ ὁ ἀδερφός

του θύμωσε, τοῦ ὕστερα μιὰ φωνή, κι ὁ δάσκαλος ζάρωσε.

Συμφώνησαν, ὅταν θά ῥθουν οἱ Σαρακηνιδῆτες νὰ κάμουν κατοχή στὰ χτήματα τοῦ Πατριαρχεῖα, νὰ τοὺς διώξουν μὲ τὴ βία, καὶ τὴν Κυριακή, μετὰ τὴ λειτουργία, νὰ σηκωθεῖ ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ νὰ ρίξει ἀφορεσμὸ· στὴν ἀρχή, μονάχα στὸ Μανολιό, τὸν ἀρχηγὸ τοὺς, κι ὕστερα, ἂν δὲ μετανώσουν, καὶ στοὺς συντρόφους του, τὸ Μιχελή, τὸ Γιαννακό, τὸν Κωσταντῆ καὶ τοὺς ἄλλους. «Ὅλα τὰ ζιζάνια, φώναζε ὁ παπα-Γρηγόρης, νὰ ξεριζωθοῦν ἀπὸ τὸ χωριὸ μας καὶ ν' ἀπομείνει μονάχα τὸ σιτάρι!» Κι ἔφυγε βιαστικά νὰ γράψει στὴν κόρη του τὴν κατάντια τοῦ προκομμένου ἀρραβωνιαστικοῦ της καὶ πὼς θά ἔταν καλὸ, νὰ ἔχει τὴν εὐκὴ του, νὰ τὸν ξεγράψει ἀπὸ τὴν καρδιά της. Θὰ τῆς βρεῖ αὐτός, λέει, πιὸ μυαλωμένο καὶ πιὸ θεοφοβούμενο ἄντρα, ὅταν, μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, γίνει καλὰ καὶ γυρίσει στὸ χωριό. Καὶ πρέπει νὰ δοξάζουν τὸ Θεό, ποὺ πρὶ νὰ γίνει ὁ γάμος, ξεμασκαρώθηκε ὁ Μιχελῆς τί παλιάνθρωπος ἦταν.

Φώναξε ὕστερα τὸν Παναγιώταρο:

— Ἐχε τὸ νοῦ σου, Παναγιώταρε, τοῦ κάνει· πήγαινε κάπου κάπου καὶ ρίχνε μιὰ ματιὰ στὴ Σαρακήνα, ξεψάχνιζε νὰ δεῖς τί κάνουν καὶ τί λένε· κι ἔρχεσαι καὶ μᾶς τὸ μαντατεύεις. Ἐχουμε τοὺς ἴδιους ὀχτρούς· εἶσαι χεροδύναμος, μπορεῖ γρήγορα νὰ μᾶς χρειαστεῖς.

— Ὅλους σᾶς σιχαίνουμαι, ἀποκρίθηκε ὁ Παναγιώταρος· μὰ πιὸ πολὺ τὸν ἄτιμο τὸ Μανολιό καὶ τοὺς δικούς του, ποὺ θέλουν νὰ μοῦ κάνουν τὸ Χριστὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους· γι' αὐτὸ μπαίνω στὴ δούλεψή σας, μὰ σᾶς σιχαίνουμαι!

Τοῦ ὄωκε ὁ παπᾶς τὸ χέρι νὰ τοῦ τὸ φιλήσει· μὰ ὁ Παναγιώταρος γύρισε τὴν πλάτη του κι ἄνοιξε τὴν πόρτα.

— Δὲ φίλησα ποτὲ χέρια καὶ κατουρημένες ποδιές, εἶπε καὶ δρασκελίσε τὸ κατώφλι.

Τὴν ἄλλη μέρα, Κυριακή, ἀλάκερο τὸ χωριό, πρῶι πρῶι, εἶχε μαζωχτεῖ στὴν ἐκκλησιά· ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἄλλοι ἀνήσυχτοι, ἄλλοι χαρούμενοι· κουβάλησαν καὶ τοὺς ἄρρωστους, κουβάλησαν καὶ τὰ μικρὰ παιδιά, γιὰ νὰ δοῦν καὶ νὰ μὴν ξεχάσουν τί παθαίνουν ὅσοι ἀρνηθοῦν τὸ Χριστό.

Βοῦτζει ἡ ἐκκλησιά σὰ μελισσοκόφινω, ποὺ ἔχει μπεῖ μέσα του ζωνόσβουρος νὰ τὸ διαγουμίσει. Κι ὁ γερο-Λαδᾶς στέκουνταν στὸ παγκάρι κορδωμένος καὶ φοροῦσε, γιὰ τὴν ἐπίσημη μέρα, καὶ παπούτσια· τὰ ἔχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸ Μεγάλω Χωριό,

ὅταν μπῆκε γαμπρός, καὶ τὰ φοροῦσε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, τὸ Πάσχα· τοῦ στένεψαν πολὺ, τὸν ἔκοβαν καὶ πήγαινε κοντοπηδώντας, σὰν κόρακας. Ὅταν ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι του, τὰ κρατοῦσε στὸ χέρι καὶ, σὰν ἔφτανε στὴν ἐκκλησιά, τὰ ἔβανε· ὅταν σκολνοῦσε ἡ λειτουργία, τὰ ἔβανε πάλι καὶ τὰ πήγαινε σπίτι του, ἄντι νὰ τὸν πᾶνε αὐτὰ, κρατώντας τα παραμάσκαλα.

Ἦρθε κι ὁ Παναγιώταρος, ποὺ ἔχε μῆνες νὰ πατήσει στὴν ἐκκλησιά, καὶ τὸ βλοιοκομμένο μοῦτρο του ἔλαμπε· κι εἶχε περάσει ἕνα τσιγάρο στὸ αὐτί του, νὰ τὸ καπνίσει, ἀπὸ τὴν πολλὴ χαρὰ του, σὰν τελέψει ὁ ἀφορεσμὸς.

Ἦρθε κι ἡ γρια-Μανταλένια, ἀνταρμένη, μαυροντυμένη, νὰ καμαρώσει τὴν κατάντια τοῦ ἀνεψιοῦ της, ποὺ ντρόπιασε τὸ τίμιο σπίτι της μὲ τὰ καμώματά του, ὁ ἀντίχριστος· πάντα της τὸ ἔλεγε αὐτὴ πὼς τὸ παλιόπαιδο αὐτὸ θὰ τὸ κολάσουν τὰ πολλὰ γράμματα, καὶ χαίρουνταν ποὺ βγήκε ἀληθινὴ καὶ τὸ πῆρε ὁ διάολος.

Ἦρθε κι ὁ Μιχελῆς, χλωμὸς, θλιμμένος, βουτημένος στὰ μαῦρα· ὅλες τοῦτες τίς νύχτες δὲν μπόρεσε νὰ κλείσει μάτι· κι ὅσες φορές, τὰ χαράματα πιά, τὸν ἔπαιρνε ὁ ὕπνος, ἔβλεπε τὸν πατέρα του νὰ τὸν κοιτάζει καὶ νὰ κουνάει τὸ κεφάλι, σὰ νὰ τὸν καταριόταν. Μαζὶ του ἦρθαν κι ὁ Γιαννακὸς κι ὁ Κωσταντῆς· καὶ λίγο πιὸ πίσω ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης κι ὁ χοντρο-Δημητρός ὁ χασάπης.

— Θὰ σφάξω ἕνα ἄρνι, ξεμυστηρεῦτηκε στὸν μπαρμπέρη· θὰ σφάξω ἕνα ἄρνι καὶ θὰ τὸ πᾶω στὴ Σαρακήνα, νὰ γιορτάσουμε τὸν ἀφορεσμὸ· ἔλα καὶ σὺ νὰ πάρεις ἕνα μεζεδάκι.

— Κι ἐγὼ θὰ πᾶω νὰ τὸν ξουρίσω τὸ Μανολιό καὶ νὰ τοῦ βάλω κι ἀπὸ τὴν καλὴ λεβάντα, δήλωσε ὁ μπαρμπέρης· κρατῶ κιόλα τὰ ξουραφικά καὶ τὸ μπουκαλάκι στὴν τσέπη.

Στάθηκε κι ὁ δάσκαλος δίπλα ἀπὸ τὸ στασίδι τοῦ δεξιοῦ ψάλτη νὰ καλοναρχάει· κι ἦταν κατσουφιασμένος, δὲν τοῦ ἄρεσε καθόλου ἡ ἀπάνθρωπη τούτη τελετὴ, ἄδικο πράμα, συλλογίζονταν, πάθος προσωπικό, ταπεινὸ σφέρο, μὰ δὲν τολμοῦσε νὰ σηκώσει κεφάλι. Ἀπὸ μικρὸς φοβόταν τὸν παπα-Γρηγόρη, ποὺ ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός του καὶ τὸν ἔδερνε ἀλύπητα· κι ἀπὸ τότε δὲν μποροῦσε νὰ τὸν ξεφοβηθεῖ, κι ἄς ἦταν ἐξήντα χρονῶν πιά γεροντοπαλίκωρο.

Πρόβαλε ὁ παπα-Γρηγόρης ἄγριος, μὲ τ' ἄσπρα διχαλωτὰ γένια, σὰν προφήτης· τέλεψε μάνι μάνι τὴν λειτουργία, βιάζονταν· βιάζονταν κι ὅλοι οἱ χωριανοί. Ἀνέβηκε στὸν ἄμβωνα, ὅλο τὸ χωριὸ σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ τὸν κοίταζε μὲ τρόμο, ἢ

καμπάνα άρχισε νά χτυπάει νεκρίκια· μιá ψυχή χάνουνταν.

Σβάρνισε από ψηλά ο παπα-Γρηγόρης τó κοπάδι του, άγριεψε τά μάτια του, χόντρυνε τή φωνή του:

— Άδελφοί χριστιανοί, βροντοφώνησε κι αντίλαλησε ó τροβλος τής εκκλησιάς, άδελφοί χριστιανοί, μάντρα είναι ή εκκλησιά, πρόβατα οί πιστοί, κι ó Χριστός είναι ó βοσκός· κι αντίπρόσωπος του Χριστού ó ιερέας· "Όταν σ' ένα από τά πρόβατα πέσει κολλητικιά άρρώστια, τó βγάνει ó βοσκός από τó μαντρί νά μήν κολλήσουν και τ' άλλα πρόβατα, και τó διώχνει μακριά στους έγκρεμους νά ψοφήσει· λυπάται πού χάνεται μιá ψυχή, μά 'χει χρέος νά 'ναι σκληρός, για νά σώσει τις αποδέλοιπες ψυχές.

» Ένα πρόβατο από τó χριστιανικό μαντρί μας ψώριασε, άδελφοί μου χριστιανοί· ó Μανολιός. Σήκωσε κεφάλι στο Χριστό, χρέος έχουμε νά τόν χτυπήσουμε κατακέφαλα· σήκωσε κεφάλι στην πατρίδα, στην οικογένεια, στην ιδιοκτησία, άνέμισε δικιά του παντιγέρα, κόκκινη, για νά μās βουτήξει στά αίματα. Παίρνει άρμήνειες από τó Μόσκοβο, κιντυνεύει ή πίστη, ή πατρίδα, ή τιμή. Είναι μπολσεβίκος! Χρέος έχουμε νά τόν άφορέσουμε, πάει νά πεί νά τόν χωρίσουμε από τά πρόβατα τά γερά και νά τόν διώξουμε στους έγκρεμους του Σατανά, νά γκρεμιστεί, νά σωθούμε. Τώρα κατεβαίνω από τόν άμβωνα νά τόν διώξω!

Κατέβηκε από τόν άμβωνα, έτρεξε ó καντηλανάφτης και του 'φερε ένα σιγλί γεμάτο άγιασμό· βούτηξε τήν άγιαστούρα στο σιγλί, ράντισε τόν άγέρα, φώναξε με βροντερή φωνή:

— Έξω, έξω, άφορεσμένε!

Έκαμε ένα βήμα, ξαναράντισε, ξαναφώναξε:

— Έξω, έξω, άφορεσμένε!

Σά νά 'ταν στόν άγέρα άόρατος ó Μανολιός, και προχωρούσε ó λειτουργός του Θεού κατά πάνω του και τόν έδιωχνε. Έφτασε τήν πόρτα τής εκκλησιάς ραντίζοντας άκατάπατα τόν άγέρα· άναμέριζαν οί χωριανοί με τρόμο, σά νά φοβόνταν μήν τούς άγγίξει ó καταραμένος Ίσκιος, πού όλο πισωδρομούσε και διώχνουνταν από τήν εκκλησιά.

Έφτασε ó παπάς στην πόρτα, ράντισε δυνατά τόν άγέρα με τήν άγιαστούρα, στράφηκε στους χωριανούς:

— Φωνάχτε τρεις φορές, άδελφοί χριστιανοί, φωνάχτε όλοι μαζί: «Άφορεσμένος ó Μανολιός!»

Άκούστηκε βουή μεγάλη, σειστηκε ή εκκλησιά· σήκωσαν όλοι τά χέρια, φώναζαν τρεις φορές:

— Άφορεσμένος ó Μανολιός!

Ό παπάς ράντισε στερνή φορά τόν άγέρα, φώναξε: «Έξω, άφορεσμένε!» και του 'κλεισε με δύναμη τήν πόρτα· όλοι άνάσσαν, σά νά 'φυγε ó δαίμονας και καθάρισε ó άγέρας.

Γύρισε ó παπάς, στάθηκε στη μέση τής εκκλησιάς:

— Κανέννας, από σήμερα και πέρα, άδελφοί χριστιανοί, κανέννας μήν τόν ζυγώσει! Κανέννας μήν άπλώσει τó χέρι νά του δώσει ένα κομμάτι ψωμί, μιάν κούπα νερό! Κανέννας μήν άνοίξει τó στόμα νά τόν καλημερίσει! Κι όποιος τόν συναπαντάει, νά φτύνει τρεις φορές χάμω και ν' αλλάζει στράτα. Άρνήθηκε τó Χριστό, κι ó Χριστός τόν άρνιέται! Άρνήθηκε τή θρησκεία, τήν πατρίδα, τήν οικογένεια, τήν ιδιοκτησία, κι αυτές τόν άρνιούνταν· μακριά, στο πύρ τó έξώτερον! Άμήν!

— Άμήν! φώναξε όλο τó πλήθος χαρούμενο και όλο μίσος.

— Άμήν! βρόντηξε άπάνω άπ' όλες ή άγριοφωνάρα του Παναγιώταρου.

Μά τή στιγμή εκείνη μιá ησυχη φωνή, όλομόναχη, άκούστηκε στη μέση τής εκκλησιάς:

— Γέροντα, ó Μανολιός δέν είναι μονάχος του· είμαι κι εγώ μαζί του· άφορέσε και μένα, τó Μιχαήλ Πατριαρχέα.

Κι εδύς μιá άλλη φωνή, άγριεμένη:

— Και μένα, τó Γιαννακό τόν πραματευτή και γραματοφόρο· Κι εγώ μαζί του!

— Και μένα, τόν Κωσταντή τόν καφετζή· κι εγώ μαζί του! Άναταράχτηκαν οί χωριανοί, άραιώσαν, τούς άφήκαν και τούς τρεις στη μέση, όλομόναχους,

Η φωνή του παπα-Γρηγόρη βρόντηξε:

— Θά 'ρθει κι ή σειρά σας, άγγελοι του Σατανά, μή βιάζεστε! Μακρόθυμη και πολυέλεη ή εκκλησιά του Χριστού, σās άφήνει καιρό νά μετανοήσετε· τó άστροπελέκι του Χριστού κρέμεται με ύπομονη άπάνω από τά κεφάλια τών ανθρώπων και περιμένει. Σās άφήνω στο έλεος του Θεού!

— Ό Θεός θά μās κρίνει, γέροντά μου, φώναξε ó Γιαννακός· σέ αυτόν έχουμε τά θάρρη μας· ό Θεός, όχι εσύ!

— Ό Θεός σās έκρινε με τó στόμα μου! μούγκρισε ó παπάς και τά μάτια του κοκκίνισαν· εγώ, ó ιερέας, είμαι στη Λυκόβρυση τó στόμα του Θεού!

— Μονάχα ή καθαρή καρδιά είναι τó στόμα του Θεού! άντιμίλησε ó Μιχαήλς· κι ή καρδιά μας, γέροντα, είναι καθαρή! Στράφηκε στους δυό συντρόφους.

— Πάμε, άδέρφια, είπε· νά τινάξουμε από τά πόδια μας τόν

κουρνιαχτό της Λυκόβρυσης: Ἐχετε γειά, χωριανοί!

Κανένας δὲν ἀποκρίθηκε· οἱ γυναῖκες σταυροκοπιούνταν, ἔφτυναν στὸν κόρφο τους, μουρμούριζαν: «Κύριε ἐλέησον! Κύριε ἐλέησον!»

— Ἐχετε γειά, χωριανοί! ξαναφώναξε ὁ Μιχαήλ· ὁ Χριστὸς ὁ δικὸς μας εἶναι φτωχός, κατατρεμένος, χτυπάει τὶς πόρτες καὶ κανένας δὲν τοῦ ἀνοίγει· ὁ Χριστὸς ὁ δικὸς σας εἶναι πλούσιος κοτζάμπασης, τὰ ἔχει φτιαγμένα μὲ τὸν Ἄγιά, μανταλώνει τὴν πόρτα του καὶ τρώει. Ὁ Χριστὸς ὁ δικὸς σας, ὁ χορτάτος, διαλαλεῖ: «Δίκαιος εἶναι ὁ κόσμος τοῦτος, τίμιος, σπλαχνικός, μὲ ἀρέσει· ἀφορεσμένος νὰ ἴναι ὅποιος σηκώσει τὸ χέρι νὰ τὸν κουνήσει!» Ὁ Χριστὸς ὁ δικὸς μας, ὁ ξυπόλυτος, κοιτάζει τὰ κορμιά ποὺ πεινοῦν, τὶς ψυχὲς ποὺ πλαντοῦν, φωνάζει: «Ἄδικος εἶναι, ἄτιμος, ἄσπλαχνος ὁ κόσμος τοῦτος, πρέπει νὰ γκρεμιστεῖ!»

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἀνασήκωσε τὰ ράσα του, χίμηξε:

— Μπολσεβίκοι, βρουχήθηκε, γκρεμιστεῖτε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ!

Ἀναστατώθηκαν οἱ χωριανοί, πετάχτηκε ἀπὸ τὸ παγκάρι ὁ γερο-Λαδᾶς, σήκωσε τὴ γροθιά του ὁ Παναγιώταρος:

— Ἐξω! Ἐξω! Ἐξω! ἀκούστηκαν φωνὲς λυσσασμένες.

Ὁ Γιαννακὸς χίμηξε νὰ χτυπήσει, μὰ ὁ Μιχαήλ τοῦ ἴπασε τὸ μπράτσο.

— Πᾶμε, εἶπε· ἄς ἀφήσουμε τὸ Θεὸ νὰ κρίνει!

Δρασκελίσε τὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησιᾶς· πίσω του ὁ Γιαννακὸς καὶ ὁ Κωσταντής. Ἐέκοψαν κρυφὰ ἀπὸ τὸ πλῆθος καὶ πήραν τ' ἀχνάρια τους, ἀπὸ μακριά, ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης καὶ ὁ χοντρο-Δημητρὸς ὁ χασάπης.

— Ποῦ μᾶς ἀφήνεις, μωρὲ Κωσταντή; ἀκούστηκε ἄξαφνα μιὰ στριγγιά φωνὴ πίσω του· ποὺ ἀφήνεις τὴ γυναῖκα σου καὶ τὰ παιδιά σου, ἀφορεσμένε;

Στράφηκε ὁ Κωσταντής καὶ εἶδε τὴ γυναῖκα του νὰ τρέχει ξεμαλλιάρα, κοντοστάθηκε λίγο· μὰ ὁ Γιαννακὸς τὸν τράβηξε μὲ τὴ βία.

— Πᾶμε, πᾶμε, μὴν κοιτάζεις πίσω σου!

XV

ΓΥΡΙΣΕ Ο ΠΑΠΑ-ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΞΑΝΑΜΜΕ-
νος, σὰ νὰ ἔχε σφεντονίσει τὸν κεραυνὸ καὶ ἔκαιγε ἀκόμα ὀλόκληρος.

«Ἐπρεπε νὰ ἔχει ὁ λόγος τοῦ ἱερέα τὴ δύναμη νὰ σκοτώνει, συλλογίζονταν· νὰ λέει: “Ἀνάθεμα!” καὶ νὰ πέφτει κάτω νεκρὸς ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀναθεματίζει. Ὁ κόσμος τότε θὰ καθάριζε, καὶ θὰ βασιλευε εἰρήνη καὶ δικαιοσύνη στὸν κόσμο.»

Καὶ πέρασαν ἀπὸ τὸ νοῦ του οἱ ἄνθρωποι ποὺ θὰ σκότωνε, ἂν εἶχε τὴ δύναμη αὐτή: Πρῶτα πρῶτα τὸ Μανολιό· αὐτὸς ἦταν ὁ πιὸ ἐπικίντυνος, γιατί δὲν μπορούσες νὰ τοῦ βρεῖς ψεγάδι· δὲν ἔκλεφτε, δὲ βλαστημοῦσε, δὲν ἔλεγε ψέματα, δὲ μαγάριζε μὲ γυναῖκες... Αὐτὸν λοιπὸν πρῶτα ἀπ' ὅλους. Ἐδῶς μετὰ, ἢ καλύτερα μαζί, τὸν ἄτιμο τὸν παπα-Φώτη· αὐτὸν τὸν μισοῦσε· ἂν μπορούσε, νὰ τοῦ βγάλει τὰ μάτια. Ὅλα του τοῦ χτυποῦσαν στὰ νεύρα· τὸ ἀσκητικὸ του πρόσωπο, τὰ φλογερὰ μάτια, ἡ ἄγρια φωνή, καὶ ἔτσι ποὺ δὲν ἔτρωγε πολὺ μῆτε μεθοῦσε μῆτε εἶχε καὶ αὐτὸς κανένα κουσούρι, καὶ τὸν λάτρευαν οἱ δικοὶ του — ἄχ, νὰ τὸν ρίξει κάτω, νὰ τοῦ ξεριζώσει τὰ γένια, νὰ τοῦ κόψει τὴ μύτη! Ὅσο τὸν ἔφερνε ὁ παπα-Γρηγόρης στὸ νοῦ του, φρένιαζε καὶ δὲν ἤξερε τώρα ποιὸν νὰ πρωτοσκοτώσει, τὸν παπα-Φώτη γιὰ τὸ Μανολιό.

Κι ὕστερα θὰ σκότωνε τὸ Γιαννακὸ καὶ τὸν Κωσταντή· πήραν κακὸ δρόμο, δίνουν τὸ κακὸ παράδειγμα, καλύτερα νὰ λείψουν. Τὸ Μιχαήλ; Ὁ παπᾶς ἔπεσε σὲ λογισμούς: «Ἄς περιμένουμε ἀκόμα λίγο...» μουρμούρισε. Τὸ γερο-Λαδᾶ δμως σίγουρα θὰ τὸν σκότωνε· ὄχι γιατί ἴναι τσιγκούνης, κακὸς ἄν-

θρωπος κι εχει πετάξει στο δρόμο ένα σωρό δρφανά, παρά γιατί τον ειπε, τή μέρα εκείνη στο μπουντρούμι, «τραγόπαπα».

Αυτούς τους πέντε θά τους σκότωνε πρώτη φουρνιά· κι ύστερα, μέρα τή μέρα, κάθε άνθρωπο που θά τοῦ σήκωνε κεφάλι. Είχε ακόμα στην Ἐπισκοπή του Μεγάλου Χωριού κάτι παλιούς λογαριασμούς — ἀρχιμαντρίτες και πρωτοπαπάδες και τὸν ἴδιο τὸ Δεσπότη, θά τους συγύριζε κι αὐτούς... Κι ύστερα, τήν ἐποχή που σπούδαζε, κάτι παλιούς συμμαθητές που τὸν εἶχαν πειράξει — ἂν ζούσαν, θά τους συγύριζε κι αὐτούς...

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἀναστέναξε:

«Ἐπρεπε ὁ ἱερέας νά ἔχε αὐτή τή δύναμη, ἔπρεπε...» συλλογίστηκε.

Οἱ χωριανοὶ εἶχαν σκορπίσει, ἄλλοι στήν πλατεία, ἄλλοι στοῦ περιούλι ἀκόμα τῆς ἐκκλησιᾶς κι ἔλεγαν κι ἔλεγαν, ἐρεθισμένοι, κεφάτοι, ἡ ζωὴ τους ξαφνικά εἶχε πάρει ἀξία — εἶδαν ἀνθρώπους κρεμασμένους, ἄλλους, τρανοὺς προεστοὺς, νά πεθαίνουν, ἕνα τουρκόπουλο νά σκοτώνεται, μιὰ χήρα νά τή σφάζουν, και τώρα ἀξιώθηκαν νά δοῦν κι ἕναν ἀφορεσμό! Ὁ Παναγιώταρος εἶχε ἀνάψει τὸ τσιγάρο, κάθονταν κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο και κάπνιζε εὐτυχισμένος. «Πρῶτα τὰ πᾶμε, συλλογίζονταν, ἔπιασε ἡ ρετσίνα μου, θά τους ξεκάμω ὄλους, ὄλους, Χριστούς κι ἀποστόλους, νά πᾶνε στοῦ διάολο!» Κάπνισε λαχταριστὰ τίς στερνές ρουφιές, ἔβγαλε τὸν καπνὸ ἀπὸ τὰ ρουθούνια, ἔφτυσε και σηκώθηκε νά πάει νά σπιουνέψει στή Σαρακήνα, νά δεῖ τί γίνεται.

Πῆρε ἕνα δικὸ του μονοπάτι, ἀνέβαινε. Ἐνας γεροντάκος ἀπὸ τή Σαρακήνα μάζεψε ξυλαράκια και φρύγανα γιὰ προσάναμμα.

— ὦρα, καλή, γέρο, τοῦ κάνει ὁ Παναγιώταρος, τί χαμπάρια;

— Καλά, καλά, παιδί μου, δὲν τὰ ἔμαθες; Μᾶς χάρισαν, λέει, χωράφια κι ἀμπέλια, νά μὴν πεθάνουμε κι ἐμεῖς οἱ κακομοιροι τῆς πείνας; δόξα σοι ὁ Θεός! Αὔριο κιόλα κατεβαίνουμε στή Λυκόβρυση και τρυγοῦμε.

— Θά ῥθουν ἄνθρωποι δικοὶ σας νά τρυγήσουν, γέρο;

— Και βέβαια, ἔχουμε κι ἐμεῖς ἄξια παλικάρια και κοριτσόπουλα· αὔριο θά τὰ καμαρώσετε.

Ὁ Παναγιώταρος προσδιάβηκε.

«Καλά που τὸ ἔμαθα, συλλογίστηκε· θά πάω νά τὸ μαντατέψω τοῦ τραγόπαπα...»

Ἐφτασε στοῦ βράχο που τὸν εἶχε κάμει βίγλα κι ἀπ' ὅπου μπορούσε ν' ἀγναντέψει τί γίνονταν στίς σπηλιές· ξάπλωσε

μπροῦμτα, ἀκούμπησε τὸ πιγούνη στὰ χέρια του και γούρλωσε τὰ μάτια.

Ὁ παπα-Φώτης θά ἔχε ἀπολειτουργήσει, γιατί ἕνα σωρό γέροι, γριές και παιδιά εἶχαν μαζωχτεῖ ἀπόξω ἀπὸ τή σπηλιά με τίς ἀγιογραφίες, κι ἦταν στή μέση ὁ παπα-Φώτης κι ὁ Μανολιός και τὸς μιλοῦσαν. Ἐστῆσε ὁ Παναγιώταρος τὸ αὐτὶ ν' ἀκούσει· κάπου κάπου ἔφταναν στή βίγλα του μερικὰ λόγια ξεκρέμαστα, δὲν μπορούσε νά καταλάβει· μὰ ταιριάζοντας τὰ παράταιρα λόγια ἔβγαλε τοῦτο τὸ νόημα· ὁ Μανολιός μιλοῦσε: «Δὲ με ἀφόρεσε ὁ Θεός, με ἀφόρεσε ὁ παπα-Γρηγόρης· δὲν εἶναι τὸ ἴδιο!»

Λίγο πιὸ πέρα εἶχαν ἀνάψει φωτιά, κι ὁ χοντρο-Δημητρός, γονατιστός, γύριζε ἕνα ἄρνι στή σούβλα, κι ὁ Γιαννακὸς ἀπὸ πάνω του κρατοῦσε ἕνα μαχαίρι και κάθε τόσο τρυποῦσε τὸ ἄρνι νά δεῖ ἂν ψήθηκε· και κάτι ἔλεγαν οἱ δύο τους και γελοῦσαν. Πλαί τους ὁ Ἀντώνης ἔκανε σαπουνάδες κι εἶχε βάλει κάτω ἕνα γέρο και τὸν ξοῦριζε· εἶχαν τρέξει και τὰ παιδιά νά τους κόψει τὰ μαλλιά και χοροπηδοῦσαν γύρα και περίμεναν τή σειρά τους· κι ὁ Κωσταντῆς με δύο τρεῖς γριές πηγαίνορχουνταν και κουβαλοῦσε νερό.

— Μωρέ, τοῦτοι γλεντοῦν, ἔγρουξε ὁ Παναγιώταρος, τὸ αὐτὶ τους δὲ δρώνει... Ποῦ ἔναι, μωρὲ παπα-Γρηγόρη, τὸ ἀστροπελέκι που φώναζες; Ποῦ ἔναι οἱ φωτιές τῆς Κόλασης; Τὸν κακὸ σου τὸν καιρὸ!

Σοῦρθηκε πιὸ μπροστὰ νά μπορέσει ν' ἀκούσει, κρέμασε τὴν κεφαλα του ἀπάνω ἀπὸ τὸ βράχο.

«Μωρὲ, που ἔναι ὁ Μιχελῆς, ἀναρωτήθηκε, δὲν τὸν βλέπω· κάπου θά κλαίει τὴ μοῖρα του, ὁ παλαβός· ὄλα τοῦ ῥθαν ἀνάποδα: ἔχασε τὸ ἀρχοντογούρουνο τὸν κύρη του, μοίρασε ὁ χαζὸς τὸ βιὸς του, τοῦ πέταξε κι ὁ παπᾶς στὰ μούτρα τὸν ἀρραβώνα — ὄρφανός, φτωχὸς και χῆρος!»

Φωνές ἀκούστηκαν, γέλια, κάποιος πρόσφυγας θά ἔχε φέρε μαζί του ἕνα μπουζούκι και τὸ κούρντιζε. Ὁ Γιαννακὸς κι ὁ χοντρο-Δημητρός ἔβγαλαν ἀπὸ τὴ θράκα τὸ ἄρνι και τὸ ξάπλωσαν ἀπάνω στίς πέτρες· ὄλο τὸ πεινασμένο τσοῦρμο τῆς Σαρακήνας ἔτρεξε, κύκλωσε τὸ ψητό, μερικοὶ ἄρχισαν νά χτυποῦν παλιά τετζερέδια και χοροπηδοῦσαν. Ζύγωσε κι ὁ παπα-Φώτης, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, βλόγησε τὸ ἄρνι κι ἄρχισε νά τὸ μοιράζει, σὰν ἀντίδωρο. Στρώθηκαν ὄλοι χάμω, ἔμπηξαν τὰ γέλια, τὸ μπουζούκι βάρεσε.

Ἄξαφνα ὁ Μανολιὸς τινάχτηκε ἀπάνω, κοίταξε ἀνήσυχος.

— Μιχελῆ! φώναξε· ἔ Μιχελῆ!

Μὰ τοῦ κάκου, ψυχὴ δὲν ἀηλογήθηκε.

Ὁ παπα-Φώτης ἀπλωνε τὰ χέρια, εἶχε κέφι, μιλοῦσε δυνατά· ὁ Παναγιώταρος τώρα ἄκουε.

— Παιδιά μου, ἔλεγε, βλογημένη εἶναι ἡ μέρα τούτη ἢ σημερινή· ὅ,τι προφήτεψε ὁ Χριστὸς γιὰ τοὺς μαθητὲς του, νὰ το, ξεσπάει σὰν εὐλογία σήμερα ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας! Εἶπε ὁ Χριστὸς: «Μακάριοι θὰ ᾿στε, ὅταν θὰ σᾶς μισήσουν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν σᾶς ἀφορέσουν καὶ σᾶς βρῖσουν καὶ σᾶς συκοφαντοῦν γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Χριστοῦ! Χαρεῖτε τὴ μέρα ἐκείνη, χορεῦτε· μέγας θὰ ᾿ναι ὁ μιστὸς σας στὸν οὐρανό. Τὰ ἴδια, ὅ,τι κάνουν σὲ σᾶς, ἔκαναν κι οἱ πατέρες τους στοὺς προφήτες!» Αὐτὰ εἶναι, παιδιά μου, τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ· καὶ νά, σήμερα μᾶς βρίζουν οἱ ἄνθρωποι καὶ μᾶς συκοφαντοῦν καὶ μᾶς διώχνουν γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Χριστοῦ· καὶ τὸ σύντροφό μας τὸ Μανολιὸ τὸν ἀφόρεσε σήμερα ὁ παπάς. Δόξα σοι ὁ Θεός, ἀκολουθοῦμε τὸ σωστὸ δρόμο, ὁ Χριστὸς πάει μπροστὰ καὶ τὸν ἀκολουθοῦμε· χαρεῖτε, χορεῦτε, παιδιά μου· Χριστὸς ἀνέστη!

Εἶπε, καὶ γέμισε ἓνα πῆλινο τάσι νερό καὶ τὸ ᾿πιε μονορούφι.

— Μωρέ, τοῦτοι δὲν εἶναι ἄνθρωποι, εἶναι θεριὰ ἀνήμερα! ἔγρουξε ὁ Παναγιώταρος. Χτύπησαν οἱ καμπάνες νεκρικά, τοὺς ἀφόρεσαν, τοὺς πέταξαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, καὶ τοῦτοι σκοῦν στὰ γέλια καὶ τὸ παίρνουν κι ἀπάνω τους... Μωρέ, ποὺ βρίσκουν τόσο κέφι, τὸ διάολο ἔχουν μέσα τους γιὰ τὸ Χριστό; Ἀνάθεμά με, ἂν καταλαβαίνω!

Κρέμασε πάλι τὴν κεφάλια του ν' ἀκούσει· μὰ ξάφνου ἐνωσε ἀπάνω στὸ σβέρκο του ἓνα χέρι· τινάχτηκε θυμωμένος, ὁ Μιχελῆς ἔγερνε ἀπὸ πάνω του καὶ τοῦ χαμογελοῦσε.

— Τί παρακατσεύεις ἐδῶ, Παναγιώταρε; ρώτησε μὲ γλύκα· γιατί δὲν κατεβαίνεις καὶ σὺ μαζί μας νὰ πάρεις ἓνα μεζέ; Ἔλα μαζί μου...

Καὶ τὸν τραβοῦσε ἡσυχά ἀπὸ τὸ χέρι. Μὰ ὁ Παναγιώταρος ἀναχεντρώθηκε σὰ σκαντζόχοιρος.

— Δὲν ἔρχουμαι! φώναξε· δὲ θέλω τοὺς μεζέδες σας, δὲ θέλω τὴ συντροφιά σας, ἀναθεματισμένοι! Ἀφήστε με στὴν ἐρημία, στὴν παντερμιά μου!

— Δὲν ντρέπεσαι, Παναγιώταρε, ἐσύ, ἄντρας ἀληθινὸς ποὺ εἶσαι, ντόμπρος καὶ τίμιος, νὰ κάνεις χωριὸ μὲ τοὺς ἄτιμους καὶ τοὺς χαραιοφάδες; Αὐτοὶ δὲ σ' ἔπεσαν ἐδῶ νὰ μᾶς σπιουνίζεις;

— Δὲν κάνω χωριὸ μὲ κανένα, εἶμαι ὀλομόναχος, μωρὲ Μιχελῆ, μονόχνατος, μονοκόκαλος, σὰν τὸ λύκο, δὲν τὸ καταλα-

βαίνεις; Σιχαίνουμαι καὶ σᾶς κι αὐτούς. Σώπα, μὴ μοῦ μιλάς, δαγκάνω!

— Τί ἔπαθες, μωρὲ Παναγιώταρε, εἶπε ὁ Μιχελῆς κι ἀνακάθισε δίπλα του· ἐσὺ ἔγινες τώρα καὶ μερικοὺς μῆνες ἀγνώριστος. Πάντα ἦσουν μπροστικός, μὰ δὲν ἦσουν κακός· ποιὸς σ' ἔκαμε κακό, Παναγιώταρε; ποιὸς φταίει; τί ἔπαθες;

— Πολλά, πολλά, καὶ τὰ ξέρεις· γιατί μὲ ρωτᾶς τὸ λοιπόν; τὰ ξέρεις!

— Πῶς σὲ διάλεξαν ἐσένα νὰ κάνεις τὸν Ἰούδα; ρώτησε δειλά ὁ Μιχελῆς· μὰ αὐτὸ ᾿ναι παιχνίδι, ἀδερφέ μου, ἓνα ἱερὸ παιχνίδι, δὲν εἶναι ἀλήθεια... Μήπως τάχατε εἶναι Χριστὸς ὁ Μανολιός; Μήπως εἶμαι, ἐγὼ ὁ ἀνάξιος, ὁ ἀγαπημένος μαθητῆς του, ὁ Ἰωάννης; Πῶς μπόρεσες νὰ φανταστεῖς μιὰν τέτοια ἁμαρτία; Μονάχα ἔτυχε νὰ ᾿χεις κόκκινα γένια...

— Θὰ τὰ ξουρίσω! φώναξε φρενιασμένος ὁ Παναγιώταρος· θὰ τὰ ξουρίσω, τ' ἄτιμα!

Ὁ Μιχελῆς γέλασε:

— Ἔλα λοιπόν, ἐδῶ ἔχουμε τὸν παρμπέρη... Ἔλα νὰ σοῦ τὰ ξουρίσει, ν' ἀλαφρώσεις!

— Θὰ τὰ κάψω μοναχός μου, μὲ τὸ κάρβουνο! Θὰ τοὺς βάλω φωτιά νὰ τὰ πάρει πίσω ὁ διάολος! εἶπε ὁ Παναγιώταρος καὶ πετάχτηκε ἀπάνω, σὰ νὰ πῆρε ξάφνου τὴν ἀπόφαση· πάω κιόλα!

— Ἔλα μαζί μας, παρακάλεσε πάλι μὲ τὴ γλυκιά φωνή του ὁ Μιχελῆς· ἔλα μαζί μας καὶ θὰ δεῖς, θὰ σὲ δεχτοῦμε ὅλοι μὲ ἀνοιχτὲς ἀγκάλες· ἐσὺ μονάχα μᾶς λείπεις γιὰ νὰ ᾿μαστε εὐτυχισμένοι.

Μὰ ὁ Παναγιώταρος εἶχε κιόλα κατρακυλήσει ἀπὸ τὸ βράχο κι ἐπιανε τὸν κατήφορο. Στράφηκε μιὰ στιγμή, εἶδε τὸ Μιχελῆ νὰ τὸν κοιτάζει θλιμμένος, φώναξε:

— Στὸ διάολο νὰ πάτε καὶ σεῖς κι ἐκεῖνοι!

Κι ἔδειξε μὲ τὴ χερουκλα του ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὴ Σαρακήνα, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ Λυκόβρυση.

Ὁ Μιχελῆς τὴ νύχτα ἐκείνη εἶδε ἓνα ἄσκημο δνειρο· εἶχε κοιμηθεῖ στὴν ἴδια σπηλιά ποὺ κοιμόταν κι ὁ Μανολιός, εἶχε κουβαλήσει ὅ,τι στρώματα καὶ ρουχικά πρόφτασε ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι, τὰ μοίρασε σὲ ὄσους δὲν εἶχαν, κράτησε κι αὐτὸς λίγα γιὰ δικοῦ του κι εἶπε στὸν παπα-Φώτη:

— Γέροντά μου, ἀπὸ σήμερα, παρατῶ τὴ Λυκόβρυση καὶ καταφεύγω κάτω ἀπὸ τὴ σκεπή σου· θὰ δουλέψω, θὰ παλέψω

και θα νικήσω ή θα νικηθώ μαζί σας· ό άγέρας πιά του κάμπου δέ με σηκώνει.

— Καλώς να όρίσεις, γιέ μου, στο στρατό μας, άποκρίθηκε ό γέροντας· θ' άνέβουμε μαζί τον άνήφορο· στην κορφή θά βρούμε τό Θεό. Είσαι ψιλομαθημένος, μά 'χεις ψυχή παλικάρσια και μεγάλη καρδιά· θά 'σαι ό καλύτερός μας στον άγώνα· καλώς μάς ήρθες!

— Έλα, Μιχελή μου, είπε ό Μανολιός, να μοιραστούμε τό άρχοντικό μου· τή σπηλιά πλάι στην εκκλησιά μας· θά βρείς εκεί και τή Σταύρωση πού μου 'χεις χαρίσει, με τά χελιδόνια.

Κουβάλησε ό Μιχελής τά πράματά του και τό μεγάλο άσημένιο Εύαγγέλιο και κοιμήθηκε τή νύχτα εκείνη· κι είδε τό άσκημο όνειρο πού τον κατατρόμαξε: Σά να 'ταν, λέει, ή Μαριορή φυλακισμένη σ' ένα ανψηλό πύργο και τή φρουρούσαν θεόρατα μαυρα σκυλιά να μη φύγει· κι ό Μιχελής στέκουνταν κάτω από τον πύργο και τής τραγουδούσε, για ν' άκούσει τή φωνή του και να προβάλλει. Κι άξαφνα είδε ν' άνοίγουν οί σιδερένιες πόρτες του πύργου και να προβαίνει ή Μαριορή, ντυμένη θαλασσι φόρεμα, πού σούρνουνταν χάμω ή μακριά ουρά του, με τρία μεγάλα κόκκινα τριαντάφυλα — τό ένα στην καρδιά, τό άλλο στη μέση και τό τρίτο στο γόνατο· και τρέχαν μπροστά και πίσω της ξεγλωσσισμένη κι άμίλητα τά μαυρα σκυλιά· κι ή Μαριορή κρατούσε τό άσπρο μαντιλάκι της και σφουγγίζε τό στόμα της. Ένα καικι βρέθηκε άξαφνα στα πόδια του πύργου, στενό στενό, σά φέρετρο, κι ή στεριά τριγύρα είχε γίνει θάλασσα, και μπήκε στο καικι ή Μαριορή κι έφυγε. Κι ως έφυγε και γύρισε και τον είδε, του κούνησε τό μαντιλάκι της γεμάτο βούλες κόκκινες κι έσυρε φωνή μεγάλη, σπαραχτική. Κι ό Μιχελής πετάχτηκε από τον ύπνο.

— Τί έχεις, Μιχελή μου; ρώτησε ό Μανολιός πού ξύπνησε γρικώντας τήν κραυγή.

— Είδα κακό όνειρο, Μανολιό· μαυρα σκυλιά και καράβι, κι ή Μαριορή να φεύγει.

Ό Μανολιός ανατρίχιασε, μά δε μίλησε· άκουσε στον άγέρα τή φτέρουγα του Μιχαήλ Αρχάγγελου.

Τό φως έμπαινε λιγοστό μέσα στη σπηλιά κι έγλειφε ανάλαφρα τά δυό πρόσωπα και σ' ένα βαθούλωμα του βράχου τό άσημένιο Εύαγγέλιο του Μιχελή.

— Έχουμε δουλειά σήμερα, είπε ό Μανολιός και πήδηξε κάτω· μηνύσαμε σε μιάν είκοσαριά συντρόφους πού ξενοδουλεύουν να 'ρθουν να τρυγήσουν τ' άμπέλια πού χάρισες στην κοι-

νότητα, να 'σαι καλά· έσωσες πολλές ψυχές, Μιχελή μου.

— Δέν πόνεσα καθόλου δίνοντας, δι·τι είχα· γι' αυτό θαρρῶ πῶς δέν έκανα τίποτα να σώσω τήν ψυχή μου, Μανολιό. Άξία έχει μονάχα ή θυσία· κι εγώ δέν έκαμα καμιά θυσία· πολὺ μεγαλύτερη θυσία έκαμε ό Γιαννακός δίνοντας τό γαϊδουράκι του.

Ό Μανολιός ζύγιασε στο νοῦ του μιὰ στιγμή τά λόγια του φίλου του.

— Έχεις δικιο, θαρρῶ, Μιχελή, είπε σε λίγο.

Μιὰ δεκαριά σύντροφοι κι άλλες τόσες γυναίκες είχαν φτάσει και κουβέντιαζαν χαρούμενοι απόξω από τή σπηλιά· εὐτὺς ὡς είδαν να προβαίνει ό Μιχελής, έτρεξαν να του σφίξουν τό χέρι.

— Μᾶς έκαμες πάλι νοικοκυραίους, του είπαν· ό Θεός ν' αγιάσει τά κόκαλα του κυροῦ σου.

Σάλεψε μιὰ στιγμή τό αγαθό καλοθρεμένο πρόσωπο του πατέρα του και τά μάτια του τά βορκαωμένα πού τον κοιτάζαν με παράπονο και τό στραβωμένο στόμα πού σάλευε σα να ήθελε να μιλήσει και να του πει: «Γιατί με σκότωσες; γιατί;», μά τον λυποῦνταν και σώπαινε.

— Για τήν ψυχή του τό 'καμα, μουρμούρισε σκύβοντας τό κεφάλι· για τήν ψυχή του· ό Θεός να τον αναπάψει...

Δίστασε λίγο:

— Αὐτὴ 'ταν πεθαίνοντας ή τελευταία του παραγγελία, είπε· να μοιράσω ὄλο του τό βιδὸς στοὺς φτωχοῦς...

Ό Μανολιός στράφηκε, κοίταξε τό φίλο του, ζύγασε και του 'σφιξε τό χέρι· μά αὐτὸς κούνησε τό κεφάλι άπαρηγόρητος και γύρισε πέρα, να κρύψει τον τρόμο του.

Ό παπα-Φώτης πρόβαλε:

— Παιδιά, είπε, κάμετε τό σταυρό σας και πηγαίνετε με τήν εὐκή του Θεοῦ να τρυγήσετε τ' άμπέλια μας· ό Μανολιός θά 'ρθει μαζί σας ὀδηγός. Αρχίζουμε, παιδιά μου, να 'χουμε χῶμα και να ρίχνουμε ρίζες· κι δι,τι τώρα ήταν όνειρο, αρχίζει να δένει και να παίρνει σάρκα· έχουμε πιά κι εμείς χῶματα και δέντρα να τά δουλεύουμε ὄλοι μαζί και να τά χαιρόμαστε ὄλοι μαζί. Κανένας από μᾶς δε θά 'ναι πλοῦσιος, κανένας φτωχός· ὄλοι θά 'μαστε μιὰ φαμίλια αγαπημένη· ό Θεός να δώσει να δείξουμε πῶς πρέπει να ζουν οί άνθρωποι μεταξύ τους και πῶς ή δικαιοσύνη μπορεί να βασιλέψει άπάνω στη γῆς. Στην εὐκή του Θεοῦ και τής Παναγίας, καλή αρχή! Πήγαινε, Μανολιό μου, μαζί τους, ὀδήγα τους, εὐσὺ ξέρεις πού 'ναι τ' άμπέλια· εγώ με τό Μιχελή θά πάμε στο Μεγάλο Χωριό να κάμουμε τά επί-

σημα χαρτιά, να μπει ή κοινότητά μας νοικοκύρισα στο βιός του άρχοντα Πατριαρχέα.

Έκαμαν τὸ σταυρό τους οἱ σύντροφοι, μπήκε ὁ Μανολιὸς μπροστά, κίνησαν. Πήγαιναν χαρούμενοι, τραγουδώντας τραγούδια τοῦ τρύγου, καὶ δὲν ψυχανεμίζονταν τὸ τί τοὺς περίμενε στὴ Λυκόβρυση.

Ἐδὺς ὡς γύρισε χτὲς ἀπὸ τὴ Σαρακήνα ὁ Παναγιώταρος, ξετρεξε καὶ βρῆκε τὸν παπα-Γρηγόρη.

— Αὐριο ἔρχονται οἱ λεγάμενοι νὰ τρυγήσουν, πάρε τὰ μέτρα σου!

Ὁ παπα-Γρηγόρης, ποὺ κάθονταν στὸ τραπέζι κι ἔτρωε, πέταξε τὸ πιρουνι του.

— Δὲ θὰ τοὺς ἀφήσω, φώναξε, νὰ μπουνε στὸ χωριό· δὲ θὰ τρυγήσουν, ὄχι! Δὲ θὰ τοὺς ἀφήσω ἐγὼ νὰ κάμουν κατοχὴ στὸ χωριό μου· πάω νὰ βρῶ τὸν Ἄγά!

Ἐβαλε τὸ καλὸ του ράσο καὶ τὸ βαρὺ ἀσημένιο ἐγκόλπιο, πήρε τὸ ἀνηλὸ ραβδί μὲ τὴ φιλντισένια λαβὴ καὶ τράβηξε μὲ ἀργό, ἐπίσημο βῆμα κατὰ τὸ κονάκι.

Ὁ Ἄγάς εἶχε ἀποφάσει κι ἔπινε τὸν καφέ του· δίπλα του τὸ Μπραϊμάκι ἔστριβε τσιγάρο κι εἶχε τὴν πλάτη του γυρισμένη στὸν Ἄγά· σίγουρα θὰ ἔχαν μαλώσει πάλι, κι ὁ κακομοῖρης ὁ Ἄγάς ἔπινε τὸν καφέ καὶ στρούφιζε τὰ χεῖλια, σὰ νὰ πινε φαρμάκι. Πρόβαλε στὴν πόρτα ὁ παπα-Γρηγόρης, ἔκαμε τεμενά.

— Ὡρα καλὴ σου, Ἄγά μου.

Ὁ Ἄγάς βαρέθηκε νὰ γυρίσει τὸ κεφάλι.

— Ἀπὸ τὴ φωνὴ καταλαβαίνω πὼς εἶσαι ὁ παπάς, ἔκαμε βαρυστημένος· τί καινούριους μπελάδες πάλι μοῦ φέρνεις; Ἔλα μπροστά μου νὰ σὲ θωρῶ· πάρε ἕνα σκαμνί, κάθισε.

Χτύπησε τὰ παλαμάκια, ἡ γρια-καμπούρα φάνηκε.

— Ἐναν καφέ στὸν παπα-ἐφέντη, πρόσταξε.

Κι ὕστερα στὸν παπά:

— Λέγε!

— Ἄγά μου, ἄρχισε αὐτός, ὡς καλὰ τὸ ξέρει κι ἡ ἀφεντιά σου, ἀπὸ μιὰν τρίχα κρέμεται ὁ κόσμος· ἂν κοπεῖ ἡ τρίχα αὐτὴ, ὁ κόσμος θὰ πέσει κάτω καὶ θὰ γίνεῖ κομμάτια.

— Αὐτὰ τὰ ξέρει κι ἡ κουτσὴ Μαριά, εἶπε ὁ Ἄγάς νευριασμένος· παρακάτω.

— Αὐτὴ τὴν τρίχα, Ἄγά μου, ἕνας θέλει νὰ τὴν κόψει.

Ὁ Ἄγάς φούχτωσε τὸ γιαταγάνι, ζωντάνεψε· ἀνασηκώθηκε

ἔτοιμος νὰ χιμήξει.

— Ποιὸς εἶναι αὐτός, φώναξε, νὰ τοῦ κόψω τὸ κεφάλι; Ναι, μὰ τὸ Μουχαμέτη· μολόγα, παπά, ποιὸς εἶναι καὶ θὰ δεῖς!

— Ὁ Μόσκοβος, ἀποκρίθηκε ὁ παπάς.

Ὁ Ἄγάς μοῦδιασε· ποῦ νὰ φύγει τώρα ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση, νὰ παρατήσει τὸ Μπραϊμάκι καὶ τίς βολές του καὶ νὰ πάει στοῦ διαόλου τὴ μάνα, στὴν ἄκρα τοῦ κόσμου, νὰ ζητάει μέσα στὰ χιόνια καὶ νὰ βρεῖ καὶ νὰ σφάζει τὸ Μόσκοβο.

— Μακριὰ ἔναι ὁ καταραμένος, εἶπε ὁ Ἄγάς καὶ παράτησέ τὸ γιαταγάνι, μακριὰ ἔναι, ποῦ νὰ πάω ἐκεῖ πέρα! Κάνε τὸν κουτό, παπά μου, τὸ καλὸ ποῦ σοῦ θέλω, θὰ κάνω κι ἐγὼ τὸν κουτό, ὡς νὰ περάσει ἡ ζωὴ μας καὶ νὰ γλιτώσουμε.

— Μὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ κουνήσεις ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση, Ἄγά μου· ὁ Μόσκοβος ἔχει πέψει στὸ χωριὸ μας ἀνθρώπους δικούς του· ἀπὸ δῶ, ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση, θὰ βάλουν ἀρχὴ νὰ κόβουν τὴν τρίχα· ἐγὼ ἔκαμα τὸ χρέος μου σήμερα τὸ πρῶο στὴν ἐκκλησιά, κάμε το τώρα καὶ τοῦ λόγου σου.

— Ναι, κάτι μοῦ φαφλάτισε ἡ καμπούρα, μὰ δὲν κατάλαβα.

— Ἀφόρεσα τὸ Μανολιὸ τὸ Μοσκοβίτη· τὸν ἔδιωξα ἀπὸ τὴ μάντρα τοῦ Χριστοῦ.

— Γιατί, μωρὲ παπά; Καλὸς ἀνθρώπος ὁ κακομοῖρης, παλαβός· αὐτός, μωρὲ, δὲν ἦταν ἔτοιμος νὰ κρεμαστεῖ, νὰ πάρει τὸ κρίμα ἀπάνω του καὶ νὰ σώσει τὸ χωριό;

— Ὑποκρισίες, Ἄγά μου, ὑποκρισίες· τὰ ἔκανε ἐπίτηδες γιὰ νὰ πλανέψει τὸ λαό.

Ὁ Ἄγάς ἔξυσε τὸ κεφάλι του, τὸν ἔπιασαν τὰ νεῦρα του.

— Μωρὲ, ἐσεῖς οἱ Ρωμοῖ, ἀνάθεμά σας, πεταλώνετε καὶ τὸν ψύλλο! φώναξε· ποῦ νὰ καταλάβει ἕνας ντόμπρος ἀνθρώπος τί θέτε· ἄλλα κάνετε, ἄλλα λέτε κι ἄλλα ἔχετε στὸ νοῦ σας! Ἄε, παπά μου, μὴ μὲ ζαλίζεις, ξεφορτώσου με· δὲν εἶμαι στὰ καλά μου, σήμερα· ἔχω καὶ τοῦτον τὸ διάλο... εἶπε κι ἔδειξε τὸ Μπραϊμάκι.

Μὰ τὸ Μπραϊμάκι κάπνιζε καὶ δὲ μιλοῦσε· φουσοῦσε τὸν καπνὸ στὸ ταβάνι κι ἔτριζε τὰ δόντια του· κάτι ἄσπρα σουβλερὰ δόντια, σὰν τοῦ σκύλου· μὰ τώρα ἄκουσε τ' ὄνομά του, στράφηκε στὸν Ἄγά φουρκισμένος.

— Πὲς στὸν παπὰ αὐτὸ ποῦ ξέρεις, ἀλλιῶς θὰ φύγω· θὰ πάω πίσω στὴ Σμύρνη· ἐδῶ θὰ σκάσω!

Ἔκαμε νὰ σηκωθεῖ, μὰ ὁ Ἄγάς τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὸν ὄμο:

— Κάτσε κάτω, διάολε, σοῦ λέω· κάτσε, καὶ θὰ τὸ πῶ!

Στράφηκε στὸν παπα-Γρηγόρη:

— Παπα-εφέντη, τί θές ἀπό μένα; Ἦρθες νά μοῦ ζητήσεις μιὰ χάρη; τί χάρη; λέγε, νά παζαρέψουμε. Μὰ παστρικά, λίγα λόγια, ντόμπρα, νά καταλάβω μὴ μοῦ τὰ κλώθεις, ἀκοῦς; Τὸ μυαλό μου δὲν εἶναι ἐμένα σκουληκομερμηγκότρυπα· ἀκούω.

— Ἄγά μου, εἶπε ὁ παπα-Γρηγόρης ζυγώνοντας τὸ σκαμνὶ του, ὁ σερσέμης ὁ γιὸς τοῦ μακαρίτη τοῦ Πατριαρχῆα χάρισε ὄλο του τὸ βιὸς στοὺς κουρελῆδες τῆς Σαρακῆνας.

— Δικαίωμά του, εἶπε ὁ Ἄγας· δικά του δὲν εἶναι; ὄ,τι θέλει τὰ κάνει.

— Ναί, μὰ ὄλοι αὐτοὶ οἱ κουρελῆδες εἶναι ἄνθρωποι τοῦ Μόσκοβου· τοὺς ἔπεσε ἐδῶ νά κόψουν τὴν τρίχα.

— Μωρέ, τί λές, παπά μου; μίλα καλά· ὄλοι;

— Ὅλοι· κι ἔχουν ἀρχηγό τους τὸν παπα-Φώτη καὶ τὸ Μανολιό· κι αὔριο θὰ ἴρθουν νά τρυγήσουν, λέει, τ' ἀμπέλια τους... Καταλαβαίνεις τί θὰ πεῖ αὐτό; Βάνουν τὸ ποδαράκι τους στὸ χωριό μας, στὸ χωριό σου, Ἄγά μου, καὶ σιγὰ σιγὰ θὰ μᾶς πετάξουν ὄλους ἔξω· καὶ πάει ἡ τρίχα!

— Τὸ λοιπὸν; τί ζητᾶς;

— Αὔριο ποῦ θὰ ἴρθουν οἱ Μοσκοβίτες, νά σηκωθεῖς, νά σταθεῖς στὸ ἔμπα τοῦ χωριοῦ καὶ νά τοὺς διώξεις.

— Μὰ πῶς, μωρὲ παπά; δικά τους δὲν εἶναι τ' ἀμπέλια;

— Ὅχι!

— Πῶς ὄχι; Ἄλλάχ! θὰ φυσήξει ὁ νοῦς μου· δὲν τοὺς τὰ χάρισε ὁ Μιχελῆς, δὲ γίνηκαν δικά τους;

— Ὅχι, σοῦ λέω, Ἄγά μου! Θὰ κηρύξουμε τὸ Μιχελῆ ἀνισόρροπο...

— Ἄνισόρροπο; τί ἔναι πάλι αὐτό; Κάμε το λιανά.

— Νά, τρελό, μὲ ἄλλα λόγια· δὲν ξέρεи τί κάνει, κι ἡ δωρεὰ εἶναι ἄκυρη.

— Μὰ εἶναι τρελὸς ὁ Μιχελῆς; Αὐτὸς τὰ ἔχει, μὰ τὴν πίστη μου, τετρακόσια.

— Τρέλα ἢ γνωστικάδα, Ἄγά μου, δὲν ἔχουν σύνορα· κανένας δὲν ξέρει ποῦ τελειώνει ἢ γνωστικάδα κι ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει ἢ τρέλα· θὰ βροῦμε τὸ λοιπὸν τρόπο ν' ἀποδείξουμε πῶς ὁ Μιχελῆς εἶναι τρελός.

Ἄγάς πῆρε τὸ κεφάλι του ἀνάμεσα στὰ χέρια καὶ ξάφνου ξέσπασε στὰ γέλια.

— Κατάλαβα, φώναξε, κατάλαβα! Μωρέ, Ρωμοί, διαόλου κάλτσα· ἐσεῖς, μωρὲ, θὰ κάμετε τὸν κόσμον ἕναν ντολμὰ καὶ θὰ τὸν φάτε!

— Τὸ λοιπὸν, Ἄγά μου;

— Ἄκου νά σοῦ πῶ, παπα-Γρηγόρη, ξεκομμένα καρῦδια· δίνε μου νά σοῦ δῶναι· θὰ πάω νά σταθῶ στὸ ἔμπα τοῦ χωριοῦ, ὡς καθὼς τὸ λές, καὶ θὰ διώξω τοὺς κακομοίρηδες τοὺς Σαρακηνοῦδες· μὰ τοῦ λόγου σου... εἶπαμε, δίνε μου νά σοῦ δῶναι!

Ἄκου νά σοῦ πῶ, παπα-Γρηγόρη, ξεκομμένα καρῦδια· δίνε μου νά σοῦ δῶναι!

— Ἄκοῦς; θὰ κάμω τὸ χατίρι σου, παπά· μὰ θὰ κάμεις καὶ σὺ τὸ δικό μου.

— Λέγε, Ἄγά μου, ἔκαμε μὲ μισὸ χεῖλι ὁ παπάς· κι ἂν περνάει ἀπὸ τὸ χέρι μου...

— Εὐκόλα πράματα, μὴ σε κλεντίζεσαι· τὸ Μπραϊμάκι ἀπὸ δῶ θέλει, ναὶ καὶ καλά, νά χορέψουν μιὰ μέρα οἱ κοπέλες τοῦ χωριοῦ, νά διαλέξει.

— Βαρὺ πράμα, Ἄγά μου.

— Βαρὺ, ξεβαρὺ, δὲ γίνεται ἄλλιῶς· δὲν τὸν θωρᾶς; εἶναι διάολος δεκαπέντε χρονῶν· ποιὸς τὸν κάνει ζάφτι; Ἐσύ; ἐγώ; μωρὲ, μᾶς κάνει μιὰν μπουκιά καὶ τοὺς δυὸ· μόνο ἢ γυναίκα μπορεῖ νά τὸν βάλει κάτω. Ἄς τοῦ βροῦμε λοιπὸν κανένα θηλυκὸ νά τὸν μερώσει· σὰν τὸ ἀχάλινο πουλάρι εἶναι τώρα· πᾶς νά τὸ καβαλικέψεις, καὶ σὲ πετάει στὸν ἀγέρα· μὰ σὰ θὰ μερώσει, θὰ τὸ καβαλᾶς καὶ θὰ κουνάει καὶ τὴν οὐρά του!

Τὸ Μπραϊμάκι ἄκουε καὶ χιχίριζε εὐχαριστημένο, σὰ νά τὸ γαργαλοῦσαν.

— Τὸ κακὸ ἔναι ποῦ πέθανε ἡ χήρα... μουρμούρισε ὁ παπάς.

— Νά τοῦ βροῦμε μιὰν ἄλλη, παπά μου...

Μὰ τὸ Μπραϊμάκι πετάχτηκε:

— Τὴ θέλω νέα καὶ παχιά καὶ νά μὴν εἶναι καὶ καμπούρα! φώναξε. Κι ἄσπρη σὰν τὴ φραντζόλα· καὶ νά μὴ θέλει· γιὰ νά παλέψω καὶ νά τὴ ρίξω κάτω καὶ νά φονάζει καὶ νά κλαίει καὶ νά συρομαδιέται, νά κάνω χάξι... Κατάλαβες, παπά μου; Ὁ παπάς ἔπεσε σὲ λογισμούς.

— Πρέπει νά βροῦμε μιὰν ὄρφανή, εἶπε τέλος, ποῦ νά μὴν ἔχει συγγενεῖς στὸ χωριό, νά μὴ γίνῃ σκάνταλο... Τὸ σκάνταλο φοβᾶμαι, Ἄγά μου, τὸ σκάνταλο, τίποτ' ἄλλο... Δῶσε μου προθεσμία, Ἄγά μου...

— Τί θέλει, λέει; ἔκαμε νευριασμένο τὸ Μπραϊμάκι.

— Μερικὲς μέρες διορία νά σοῦ βρεῖ τὴ γυναίκα ποῦ θές, μπάσταρδο! ἔχει δίκιο ὁ χότζας· θαρρεῖς πῶς τις ἔχει στὸ κοτέτσι του, ὄρνιθες θαρρεῖς πῶς εἶναι, νά σοῦ διαλέξει ὅποια θές; Καὶ μὴ μοῦ σουφρώνεις τὰ χεῖλια, γιατί, μὰ τὸ Μουχαμέτη, θὰ σὲ μουνουχίσω, νά ἡσυχάσεις, κακομοίρη, νά ἡσυχάσουμε κι ἐμεῖς! Ἄκοῦς τί σοῦ λέω; σκασμός! Κι ἂν ἔχεις ζόρι πολὺ,

ἔχεις τὴ Μάρθα.

— Φτού! ἔκαμε τὸ Μπραϊμάκι κι ἔφτυσε στὸν τοῖχο, δὲ τὴ θέλω!

— Καλά, παπὰ μου, ἄσ' τον αὐτόν, σοῦ δίνω λίγες μέρες διο-
ρία... ἴσως ἀκουσες πῶς τὴ θέλει νέα, παχιά, ἄσπρη καὶ τίμια.

Ἄσ' τὸν παπὰς ἀναστέναξε.

— Σύμφωνοι, Ἄγὰ μου, εἶπε καὶ σηκώθηκε· ἄμα φανοῦν αὐριο
οἱ Μοσκοβίτες...

— Καλά, σύμφωνοι· καὶ τοῦ λόγου σου...

— Θὰ κοιτάξω νὰ βρῶ... κι ὁ Θεὸς νὰ μὲ συχωρέσει...

— Μὴ φοβᾶσαι, μωρὲ παπὰ, καὶ θὰ σὲ συχωρέσει· σηκώνει
ἢ καμποῦρα του! εἶπε ὁ Ἄγὰς σκώντας στὰ γέλια.

Βγήκε ὁ παπὰς ἀπὸ τὸ κονάκι συλλογισμένος. Δὲν τοῦ ἄρεσε
καθόλου ἡ δουλειὰ αὐτή, μὰ ἴσως ἦταν ἀνάγκη· παρὰ νὰ χαντακωθεῖ
τὸ χωριὸ καὶ νὰ πέσει στὰ νύχια τοῦ παπα-Φώτη... παρὰ νὰ
κιντυνέψει ἡ θρησκεία, ἡ πατρίδα κι ἡ τιμὴ κι ἡ ἰδιοχτησία...
παρὰ νὰ κοπεῖ ἡ τρίχα ποὺ βαστάει τὸν κόσμον καὶ δὲν τὸν ἀφή-
νει νὰ πέσει καὶ νὰ γίνῃ κομμάτια...

Φώναξε τοὺς νοικοκυραίους τοῦ χωριοῦ σπῆτι τοῦ, τοὺς μί-
λησε.

— Αὐριο θὰ κουβαληθοῦν οἱ κουρελῆδες νὰ τρυγήσουν
τ' ἀμπέλια ποὺ τοὺς χάρισε ὁ θεοπάλαβος ὁ Μιχαηλῆς... Μὰ
ὅλοι ἐδῶ μποροῦμε νὰ μαρτυρήσουμε — κι ἂν γίνῃ ἀνάγκη, καὶ
μὲ δρκο — πῶς ὁ Μιχαηλῆς ἀπὸ μικρὸς δὲν ἦταν στὰ καλά του,
καταλάβατε; πῶς εἶναι νεραϊδιάρης, χαζός, ἀνισόρροπος· ἕνας
παμπόνηρος ἄνθρωπος, ὁ παπα-Φώτης νὰ ποῦμε, μπορεῖ νὰ τὸν
τυλίξει καὶ νὰ τὸν βάλῃ νὰ ὑπογράψῃ ὅ,τι θέλει... Γι' αὐτὸ κι
ἐγὼ — μάρτυς μου ὁ Θεός! — τοῦ γύρισα τὸν ἄρραβῶνα... Ὁ-
στε λοιπὸν ἡ δωρεὰ εἶναι ἄκυρη, τ' ἀμπέλια δὲν εἶναι δικὰ τους,
μήτε τὰ χωράφια καὶ τὰ περιβόλια καὶ τὰ σπῆτια... Ἄλλους
συγγενεῖς δὲν εἶχε ὁ Πατριάρχης, ὅλα θὰ πᾶνε στὴν κοινότητα...
Σύμφωνοι;

— Σύμφωνοι! ἀποκρίθηκαν ὅλοι ἀποθαμάζοντας τὴν καπα-
τσούνη τοῦ παπᾶ τοῦ.

— Ἔρχομαι τώρα ἀπὸ τὸ κονάκι, συνεννοήθηκα μὲ τὸν
Ἄγὰ· τὸν κατάφερα, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ βάσανα, νὰ πάει μόνος
του νὰ σταθεῖ μπρὸς στὸ χωριὸ, καὶ δὲ θ' ἀφήσει τοὺς κουρελῆ-
δες, τοὺς μπολσεβίκους, νὰ μποῦν· καὶ θὰ μαζωχτεῖτε κι ὅλοι
ἔσεῖς μὲ τοὺς φαρμέγιους σας, μὲ τὰ σκυλιὰ σας, μὲ τὰ ραβδιά

σας, νὰ κάνετε κουράγιο τοῦ Ἄγᾶ... Μὰ τὸ νοῦ σας, μύτη μὴν
ξεματώσει· εἴμαστε χριστιανοὶ καὶ πρέπει ν' ἀγαποῦμε τοὺς
ὄχτροὺς μας...

Φώναξε ὕστερα τὸν Παναγιώταρο· παρουσιάστηκε αὐτὸς
τὸ κοντόβραδο, ἀγνώριστος. Εἶχε τσουρουφλίσει τὰ γένια του
μ' ἕνα κάρβουνο κι εἶχε καεῖ κι εἶχε κάμει βούλες στὰ μάγουλά
του καὶ στὸ λαιμό· κι εἶχε κόψει καὶ τὰ μαλλιά του μὲ τὴ μεγάλη
ψαλίδα ποὺ κουρεῦουν τὰ πρόβατα.

Ἄσ' τὸν παπὰς, μὲ ὄλες του τίς σκοτοῦρες, δὲν μπόρεσε νὰ κρατή-
σει τὰ γέλια.

— Μωρὲ θεοσκοτωμένε, τοῦ κάνει, τί ἴσως αὐτὰ τὰ χάλια;

— Δικός μου λογαριασμός! ἔγρουξε ὁ Παναγιώταρος· μὴν
πολυσκαλίζεις, παπὰ, γιατί φεύγω καὶ σὲ ἀφήνω σύξυλο· καὶ
ξέρω πῶς μ' ἔχεις ἀνάγκη.

— Μὴν ἀγριεύεις, Παναγιώταρε, δὲ σὲ εἶπαμε δὰ καὶ καμποῦ-
ρη! ἴσως ἀκουσε, αὐριο σὲ θέλω· πάρε μαζί σου τὴ μαγκούρα σου,
κι ἂν ἔρθῃ μαζί τους κι ὁ Μανολιός, ρίξου ἀπάνω του· ἀφορε-
σμένους εἶναι, δὲν ἔχεις νὰ δώσεις λόγο σὲ κανένα, μπορεῖς καὶ
νὰ τὸν σκοτώσεις· ὁ Θεὸς εἶναι μαζί σου.

— Ἄσε τὸ Θεό, παπὰ, μὴν τὸν ἀνακατεύεις στὶς μπαγαπον-
τιές μας· ἐσὺ φοβᾶσαι τὸν παπα-Φώτη, ἐγὼ σιχαίνουμαι τὸ Μα-
νολιό, αὐτὸ ἴσως ὄλο· μὴν ἀνακατεύεις Θεοὺς καὶ Παναγιες,
δὲν πιάνουν σὲ μένα. Παμπόνηρος εἶσαι καὶ καταλαβαίνεις τί
θέλω νὰ πῶ.

Τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα, στράφηκε, ἔπαιξε τὸ μάτι στὸν
παπα-Γρηγόρη καὶ χαμογέλασε σατανικά:

— Ἀνάθεμά μας καὶ τοὺς δύο! εἶπε.

Οἱ Σαρακηνιώτες λοιπὸν κατέβαιναν ἀπὸ τὸ βουνὸ τραγου-
δώντας· μπροστὰ πῆγαινε ὁ Μανολιός συλλογισμένος. «Ὁ
Θεὸς νὰ δώσει, συλλογίζονταν, νὰ μὴ βροῦμε ἀντίσταση.»

Μὰ ὡς ζύγαναν τὸ χωριὸ, γύρα ἀπὸ τὸ πηγάδι τοῦ Ἁι-Βασί-
λη, διάκριναν καθαρὰ ἀνθρώπους μαζεμένους· ἄλλοι κάθονταν
χάμω, ἄλλοι πηγαίνονταν μὲ μαγκοῦρες, κι ἄκουγε κίόλα
τίς φωνές τους καὶ τίς φοβέρες.

Ἄσ' τὸν Μανολιὸς στάθηκε, στράφηκε στοὺς συντρόφους:

— Παιδιά, εἶπε, θαρρῶ πῶς θὰ μᾶς φέρουν ἀντίσταση... Οἱ
γυναῖκες ἄς μείνουν ἐδῶ νὰ περιμένουν, κι ἐμεῖς οἱ ἄντρες ἄς
προχωρήσουμε, κι ὁ Θεὸς βοηθός. Θὰ πᾶμε μὲ τὸ καλὸ, τὸ δί-
κιο εἶναι μαζί μας· μὰ ἂν, ναὶ καὶ καλά, θένε καβγά, ἐμεῖς δὲ

θά πιαστούμε μαζί τους, ἀδέρφια μας εἶναι, παρὰ θά πάμε στὸν Ἅγιά· αὐτὸς κυβερνάει τὸ χωριό, αὐτὸς θά βγάλει κρίση· καὶ δὲν μπορεῖ, τ' ἀμπέλια εἶναι τώρα δικά μας, θά μᾶς δώσει δικιο... Ἐμπρὸς λοιπόν, στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ!

Κάθισαν οἱ γυναῖκες ἕνα γύρο στοὺς βράχους νὰ περιμένουν, κι οἱ ἄντρες προχώρησαν. Δὲν εἶχαν κάμει ἑκατὸ δρασκελιές, καὶ μιὰ πέτρα βοῦιξε περνώντας ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Μανολιοῦ· κι ὕστερα ἄλλη, κι ἄλλη, ἄρχισε τὸ πετροβολητό. Τὸ ἀνθρωπομάζωμα κουνήθηκε ἀπὸ τὸ πηγάδι κι ἔρχονταν καταπάνω τους· κι ὀλομπροστά πήγαινε, βαριοπατώντας σὰν ἀρκούδα, ξαγριεμένος, χοντροκουρεμένος, ὁ Παναγιώταρος.

— Τί θά κάνουμε; βρουχήθηκε ὁ Λουκάς ὁ σαραντάπηχος· θά τοὺς ἀφήσουμε νὰ μᾶς πάρουν ἔτσι σβάρνα; Ἀρπάχτε πέτρες, βρὲ παιδιά, κι ἀπάνω τους!

Μὰ ὁ Μανολιὸς μπῆκε στὴ μέση:

— Σταθεῖτε, αἷμα νὰ μὴ χυθεῖ, ἀδέρφια!

Ἄκουστηκαν ἀγριεμένες φωνάρες:

— Πίσω! Πίσω! Κανένας δὲ θά μπεῖ! Πίσω!

Ἄκουστηκαν ἀγριεμένες φωνάρες: Ὁ Μανολιὸς τράβηξε μπροστά, κουνούσε τὰ χέρια, ἔγνεφε πὼς θέλει νὰ μιλήσει.

— Ἀδέρφια, ἀδέρφια, ἀκοῦστε με!

— Ἀφορεσμένε! Κλέφτη! Φονιά! Μπολσεβίκο!

Κι ὄλοι ἀφρίζοντας χιμοῦσαν καταπάνω του. Μὰ ὁ Παναγιώταρος ἄπλωσε τὶς χεροῦκλες του, φώναξε:

— Κανένας μὴν τὸν ἀγγίξει! Εἶναι δικός μου, ἐγὼ θά τὸν φάω! μούγκρισε καὶ χύθηκε στὸ Μανολιό.

Μὰ οἱ Σαρακηνώτες εἶχαν κιόλα ζώσει τὸν ἀρχηγό τους.

— Ὅποιος ἀγγίξει τὸ Μανολιό, φώναξε ὁ Λουκάς ἀρπώντας ἕνα κοτρόνι, θά τοῦ σπάσω τὸ κεφάλι σὰν καρπούζι!

Μὰ ὁ καντηλανάφτης, δασκαλεμένος ἀπὸ τὸν παπα-Γρηγόρη, ἔτρεχε ἀπάνω κάτω καὶ σκλήριζε:

— Ἀφορεσμένους εἶναι, βάρα τον, μωρὲ Παναγιώταρε, ν' ἀγιάσει τὸ χέρι σου!

Ἄκουστηκαν ἑφτασε λαχανιασμένοι:

— Γιά ὄνομα τοῦ Θεοῦ, παιδιά, φώναξε, τί τρέχει; Σταθεῖτε!

— Θέλουν νὰ πατήσουν τὸ χωριό μας, νὰ κάμουν κατοχή, ξεφώνιζε ὁ καντηλανάφτης.

— Θέμε νὰ τρυγήσουμε τ' ἀμπέλια μας, δάσκαλε! φώναζαν οἱ Σαρακηνώτες.

— Δικά μας εἶναι, μᾶς τὰ χάρισε ὁ Μιχαήλ!

— Ὁ Μιχαήλς κηρύχτηκε τρελός, ἀκυρη ἢ δωρεά! τσίριξε

ὁ γερο-Λαδάς κρυμμένος πίσω ἀπὸ τὸ δάσκαλο.

— Ἀκυρη ἢ δωρεά! Ἐξω, ἔξω, μπολσεβίκοι, πληρωμένοι, προδότες!

Ἄστούσο ὁ Παναγιώταρος, μὲ τὸ κεφάλι μπροστά, σὰν ταῦρος, χύθηκε τοῦ Μανολιοῦ. Μὰ ὁ Λουκάς σήκωσε καὶ μὲ τὰ δυὸ του χέρια τὸ κοτρόνι καὶ τοῦ το ἀπολυτάρηξε· πήρε ξώπετσα τὸν Παναγιώταρο στὸ γόνατο καὶ τὸν ἔριξε κάτω· χίμηξε ἀπάνω του ὁ Λουκάς, τὸν καβαλίκεψε καὶ τὸν χτυποῦσε μανιασμένος. Ὁ Παναγιώταρος ἀνατινάχτηκε μὲ ὄλη του τὴ δύναμη κι ἄρπαξε τὸν ἀντίμαχό του ἀπὸ τὴ μέση· πάλευαν, κυλιοῦνταν χάμω, πότε ὁ ἕνας ἀπὸ πάνω, πότε ὁ ἄλλος, καὶ μούγκριζαν.

Φούχτωσε ὁ καντηλανάφτης μιὰν πέτρα, σημάδεψε τὸ Μανολιό.

— Ἀφορεσμένε! οὐρλιασε καὶ τοῦ τὴν πέταξε.

Ἡ πέτρα χτύπησε τὸ Μανολιό στὸ φρύδι, αἷματα τινάχτηκαν καὶ σκέπασαν τὸ πρόσωπό του.

— Σκοτώνουν τὸ Μανολιό μας, ἀπάνω τους! οὐρλιασαν οἱ Σαρακηνώτες καὶ χίμηξαν.

Πιάστηκαν οὐρλιάζοντας Σαρακηνώτες καὶ Λυκοβρυσιώτες, ὁ γερο-Λαδάς τὸ βάλει στὰ πόδια, ὁ δάσκαλος μπῆκε στὴ μέση κι ἄρχισαν νὰ τὸν ξυλοφορτώνουν κι ἀπὸ τὶς δυὸ μεριεὲς ἀλύπητα. Ἐνα παιδί ἔτρεξε στὸ χωριό κι ἄρχισε νὰ διαλαλεῖ χαρούμενο:

— Σκότωσαν τὸ Μανολιό! Σκότωσαν τὸν ἀφορεσμένο!

Ἄκουστηκαν πετάχτηκαν ἀπὸ τὸν καφενέ του, πήρε τὴν μαγκούρα του, ἔτρεξε.

— Ποῦ, μωρὲ; ποῦ; μούγκρισε στὸ παιδί ποῦ περνοῦσε.

— Στὸ πηγάδι τοῦ Ἄι-Βασίλη!

Χύθηκε ὁ Κωσταντής, βρῆκε στὸ δρόμο τὸ Γιαννακό, δὲν ἄλλαξαν λόγο, ἔτρεχαν.

Γύρα ἀπὸ τὸ πηγάδι, Σαρακηνώτες καὶ Λυκοβρυσιώτες εἶχαν γίνει ἕνα ἀξεδιάλυτο κουβάρι ποῦ κυλιοῦνταν μούγκρίζοντας στὶς πέτρες. Οἱ Σαρακηνώτισσες εἶχαν ζυγώσει, μανιασμένες· ψημένες, χεροδύναμες, μὲ τὰ μπράτσα ἀτσαλωμένα ἀπὸ τὶς δουλειεὲς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ κάμπου, χτυποῦσαν καὶ χτυπιόταν σὰν ἄντρες.

— Μανολιό! Μανολιό! ἀκούστηκαν δυὸ βραχνὲς φωνὲς ἀγκουσεμένες.

Ἄκουστηκαν ἀπὸ τὸν καφενέ του, πήρε τὴν μαγκούρα του, γνῶρισε τὶς φωνὲς, σήκωσε τὸ κεφάλι.

— Ἐδῶ εἶμαι ἀδέρφια, φώναξε, μὴ φοβάστε!

Τῆ στιγμῇ ἐκεῖνῃ ὁ γερο-Λαδάς, ποῦ ἦταν σκαρφαλωμένος σ' ἓνα βράχο, σκλήριξε χαρούμενος:

— Ἔρχεται ὁ Ἁγᾶς! Ἔρχεται ὁ Ἁγᾶς!

Ἀκούστηκε χλιμίντρισμα φοράδας, σπίθισαν τὰ καλντιρίμα τοῦ χωριοῦ, πρόβαλε ὁ Ἁγᾶς μπροστά ἀπὸ τὸ πηγάδι μὲ τὶς ἀσημένιες πιστόλες του, μὲ τὸ μακρὸ γιαταγάνι του, μὲ τὴν κόκκινη φεσάρα του, ὀλομέθυτος. Ἀνακράτησε ἀπότομα τὸ χαλινάρι, κι ἡ φοράδα στάθηκε ὄρθια· μὰ ὁ Ἁγᾶς κόλλησε ἀπάνω της, δὲν γκρεμίστηκε. Τράβηξε τὴν κουμπούρα του, πυροβόλησε στὸν ἀγέρα κι ἀκούστηκε βραχνή, ξεφρενιασμένη ἢ φωνή του:

— Γκιαούρηδες!

Ὀλομεμῆς τὸ κουβάρι ξετυλίχτηκε, στάθηκαν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ Σαρακηνώτες, ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ Λυκοβρυσιώτες, στραπατσαρισμένοι, κατασκόνιστοι, ὄλο αἵματα· και στὴ μέση, ξαπλωμένος ὁ δάσκαλος, καταπληγωμένος, μάχουνταν ν' ἀνασηκωθεί και νὰ χαιρετήσῃ τὸν Ἁγᾶ, μὰ δὲν μποροῦσε.

— Γκιαούρηδες! ξαναφώναξε ὁ Ἁγᾶς, κοιτάζοντας μὲ κόκκινα μάτια τοὺς Σαρακηνώτες. Τί γυρεύετε, μωρέ, στὸ χωριὸ μου; Ἐξω! Ἐξω, γκιαούρηδες!

Ὁ Μανολιὸς μπῆκε μπροστά:

— Ἁγᾶ μου, εἶπε, ἔχουμε ἀμπέλια στὴ Λυκόβρυσση, ἤρθαμε νὰ τὰ τρυγήσουμε, εἶναι δικά μας!

— Τὸν κακὸ σας τὸν καιρὸ! Ἀπὸ ποῦ κι ὡς ποῦ, μωρέ, εἶναι δικά σας; Ποῦ τὰ βρήκατε, κουρελῆδες;

Ἀπάνω ἀπὸ τὸ βράχο κρεμάστηκε ὁ γερο-Λαδάς χιχιρίζοντας.

— Μᾶς τὰ χάρισε ὁ Μιχελῆς! ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός.

— Δὲν πιάνεται, μωρὲ κακομοίρηδες, ἡ ὑπογραφή του, δὲν πιάνεται· εἶναι ἀνήλικος! ἔκαμε ὁ Ἁγᾶς.

— Ὅχι ἀνήλικος, Ἁγᾶ μου, διόρθωσε ὁ γερο-Λαδάς ἀπὸ πάνω, ὄχι ἀνήλικος, ἀνισόρροπος!

— Τὸ ἴδιο κάνει, μωρὲ τσιφούταρε, σκασμός!

Τράβηξε τὴν κουμπούρα και σημάδεψε τὸ γερο-Λαδᾶ.

— Ἀμάν! Ἀμάν! ξεφώνισε ὁ γερο-προεστὸς και χώθηκε πίσω ἀπὸ τὸ βράχο· ἔχεις δίκιο, Ἁγᾶ μου, ἔχεις δίκιο, ἀνήλικος!

Ὁ Ἁγᾶς ξανάβαλε τὴν κουμπούρα στὸ σελάχι, σκάντας στὰ γέλια. Στράφηκε στοὺς Σαρακηνώτες:

— Ποιὸς εἶναι ἀπὸ σᾶς ὁ Μανολιός; φώναξε. Συννέφιασε, δὲν μπορᾶ νὰ διακρίνω· νὰ προβάλε!

— Ἐγὼ ἔκαμε ὁ Μανολιός και ζύγωσε κατὰ τὴ φοράδα τοῦ Ἁγᾶ.

— Μωρέ, καλὸς ἄνθρωπος εἶσαι ἐσύ, Μανολιό, κι ὡς λένει Ἔλα, γκιαούρη, μολόγα μου, μὰ τὴν πίστη σου, τί πάει νὰ πεῖ μπολσεβίκος! Μοῦ ἔχουν φάει τ' αὐτιά μου αὐτὸν τὸν καιρὸ· ἄνθρωπος εἶναι, μωρὲ, θεριὸ εἶναι, ἀρρώστια εἶναι σὰν τὴ χολέρα, δὲν καταλαβαίνω... Καταλαβαίνεις ἐσύ;

— Καταλαβαίνω, Ἁγᾶ μου, εἶπε ὁ Μανολιός.

— Λέγε, μωρέ, στὸ Θεὸ σου, δῶσε μου νὰ καταλάβω κι ἐγώ!

— Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, Ἁγᾶ μου...

— Ἄσε τοὺς πρῶτους χριστιανούς, γκιαούρη, μὴ μὲ ζαλίζεις και σύ, φτάνει ἡ ρακή! Θά ἔχω τώρα και τοὺς πρῶτους χριστιανούς... Τί πάει νὰ πεῖ μπολσεβίκος, σὲ ρωτᾶ.

— Ἐγὼ θὰ σοῦ πῶ, Ἁγᾶ μου, τσίριξε ὁ γερο-Λαδάς: Νὰ μὴν ἔχει πλοῦσιους και φτωχοὺς· ὄλοι φτωχοί· νὰ μὴν ἔχει ἀφέντες και ραγιάδες· ὄλοι ραγιάδες· νὰ μὴν ἔχει δική σου και δική μου γυναίκα· ὄλες γιὰ ὄλους!

— Νὰ μὴν ἔχει πιὰ ἀγάδες και ραγιάδες! μούγκρισε ὁ Ἁγᾶς. Νὰ χαλάσει λοιπὸν ἡ τάξη τοῦ Θεοῦ; Νά, στὰ μάτια σου!

Κι ἀνοιξε τὴν παλάμη και μουντζωσε τὸ Μανολιό.

— Ἄνοιξε τὰ φεγγιά σου, μωρὲ, κοίταξε: Ὅλα τὰ δάχτυλα εἶναι ἴσια; Ἐχει μικρὰ και μεγάλα, ἔτσι τὰ ἔκαμε ὁ Θεός· ἔτσι ἔκαμε και τοὺς ἀνθρώπους — ἄλλοι μικροί, ἄλλοι μεγάλοι· ἄλλοι ἀφέντες, ἄλλοι δοῦλοι. Ἐτσι ἔκαμε και τὰ ψάρια· και τρῶει τὸ μεγάλο ψάρι τὸ μικρό. Ἐτσι ἔκαμε ὁ Θεὸς και τ' ἀρνιά, και δίπλα τους ἔκαμε τοὺς λύκους· νὰ τρῶν οἱ λύκοι τ' ἀρνιά. Αὐτὴ ἔναι ἡ τάξη τοῦ Θεοῦ, κι ἔρχεστε τώρα ἐσεῖς οἱ μπολσεβίκοι... Σιχτίρ!

Φώναξε, και τράβηξε τὸ γιαταγάνι· σπιρουνίσε τὴ φοράδα και χύθηκε στοὺς Σαρακηνώτες.

Ἐσυραν οἱ γυναῖκες στριγγιῆς φωνῆς και πῆραν τὸν ἀνήφορο· κι οἱ Σαρακηνώτες πισωδρόμησαν και αὐτοὶ τρομαγμένοι· μονάχα ὁ Μανολιὸς στέκουνταν ἀσάλευτος.

— Μωρὲ γκιαούρη, τοῦ φώναξε ὁ Ἁγᾶς, φεύγα νὰ μὴ σοῦ πάρω τὸ κεφάλι· δὲ φοβᾶσαι ἐσύ;

— Φοβᾶμαι, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός, μὰ μονάχα τὸ Θεὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν τοὺς φοβᾶμαι.

— Εἶσαι, μὰ τὴν πίστη μου, θεοπάλαβος, γιὰ δέσιμο! εἶπε ὁ Ἁγᾶς και ξέσπασε πάλι στὰ γέλια. Μὰ ἔχεις τὸ χάξι σου· ἔρχεσαι νὰ σὲ πάρω στὸ κονάκι μου νὰ περνάει ἡ ὥρα μου; Ἐμᾶς ἡ θρησκεία μας παλαβὸς κι ἅγιος, τοὺς ἔχει ἓνα, διάκριση δὲν κάνει· ἐσύ σαι και παλαβὸς και ἅγιος, ἔχεις τὸ χάξι σου, σοῦ λέω. Ἔλα, μωρὲ, στὸ κονάκι, νὰ σὲ ταῖζω και νὰ σὲ ποτιζῶ, νὰ

σὲ ντύνω, νὰ σὲ κάμω ἄνθρωπο... Δὲ θές; Τὸν κακό σου τὸν καιρό, κακομοίρη, ἄε στὸ καλό· μετάνιωσα, δὲ σὲ σκοτώνω.

Στράφηκε στοὺς Λυκοβρυσιδῶτες, ποὺ ἄκουγαν χαρούμενοι τὸν Ἄγᾶ νὰ τοὺς διαφεντεύει:

— Ἔσεῖς, μωρὲ γκιαούρηδες, δὲν εἶστε μῆτε παλαβοί, μῆτε ἅγιοι· στὸ διάολο νὰ πᾶτε! Τίμιοι, νοικοκύρηδες, χαραμοφάδες, σιχτίρ!

Πῆραν πόδι κι οἱ Λυκοβρυσιδῶτες τρομαγμένοι καὶ χαρούμενοι· ὁ Γιαννακὸς κι ὁ Κωσταντῆς σήκωσαν ἀπὸ χάμω τὸ δάσκαλο, τὸν ἀνακρατοῦσαν καὶ τὸν πῆγαιναν σπίτι του, γιὰτι κούτσαينه ὁ δύστυχος καὶ πονοῦσε.

— Καλὰ νὰ πάθω, μονολογοῦσε· δὲν εἶμαι μῆτε πρόβατο μῆτε λύκος, εἶμαι ἓνα μπάσταρδο πράμα, μὲ δαγκάνουν οἱ λύκοι καὶ μὲ μαγαρίζουν τὰ πρόβατα. Ξέρω καλά, μωρὲ Γιαννακὸ καὶ Κωσταντῆ μου, τὸ σωστό, μὰ δὲν ἔχω τὴ δύναμη νὰ τὸ κάνω· ξέρω καλὰ τὴν ἀλήθεια, μὰ σωπαίνω. Φοβᾶμαι. Ποῦ νὰ σηκώσω, ὁ κακομοίρης, κεφάλι. Φοβᾶμαι... Καὶ τώρα, ὀρίστε, μὲ ξυλοκόπησαν ἀλύπητα Λυκοβρυσιδῶτες καὶ Σαρακηνιδῶτες· ἔχουν δίκιο! ἔχουν δίκιο· καλὰ νὰ πάθω!

Στράφηκε στοὺς δυὸ συντρόφους ποὺ τὸν ἀνακρατοῦσαν:

— Δὲ φοβᾶστε ἐσεῖς; ρώτησε μὲ θαυμασμό.

— Κι ἐμεῖς φοβούμαστε, δάσκαλε, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός, μὰ κάνουμε τὸ παλικάρι... Πῶς νὰ σοῦ τὰ ξεδιαλύνω ποὺ τὰ ἔχω κι ἐγὼ μπερδεμένα μέσα μου; Νά, κάνω τὸ παλικάρι καὶ τρέμει ἢ περδικούλα μου· μὰ σιγὰ σιγὰ — μυστήριό πράμα! — κάνοντας τὸ παλικάρι, γίνουμαι παλικάρι! Καταλαβαίνεις, δάσκαλε, τί θέλω νὰ πῶ; Ἐγὼ, νὰ σοῦ πῶ, καλὰ καλὰ δὲν καταλαβαίνω!

Ἦ ὁ δάσκαλος, μὲ ὄλους τοὺς πόνους του, χαμογέλασε.

— Θὰ ἴδω ὅλα τὰ γράμματα ποὺ ξέρω, εἶπε, νὰ σοῦ ἴμοιαζα κι ἐγὼ, Γιαννακὸ... Καὶ σύ, Κωσταντῆ μου;

— Ἐγὼ ἴμαι χειρότερος ἀπὸ τὸ Γιαννακὸ, δάσκαλέ μου· δὲν εἶμαι παλικάρι, μῆτε καὶ κάνω τὸ παλικάρι· φοβᾶμαι, τουρτουρίζω, μὲ πάει πέντε κι ἓνα, μὰ ντρέπομαι. Κι ἂν μιά μέρα παρατήσω τὰ πάντα καὶ πάρω τὸ δρόμο τοῦ Χριστοῦ, θὰ τὸ κάμω ὄχι ἀπὸ καλοσύνη, μῆτε ἀπὸ παλικαριά, παρὰ ἀπὸ φιλότιμο· θὰ τρέμω καὶ θὰ φοβᾶμαι, μὰ δὲ θὰ γυρίσω πίσω. Κατάλαβες, δάσκαλε;

— Ὁ Μανολῖος εἶναι καλύτερος ἀπ' ὄλους μας, εἶπε ὁ Γιαννακός· αὐτὸς δὲν κάνει τὸ παλικάρι, εἶναι.

XVI

ΤΗΝ ΑΛΛΗ ΜΕΡΑ, ΠΡΩΙ ΠΡΩΙ, ΚΑΤΗΦΟΡΟΥΣΕ Ο Μιχελῆς ἀπὸ τὸ βουνὸ κι ἔβραζε ἡ καρδιά του. Ἔλεγε: «Θὰ κατέβω στοῦ παπᾶ καὶ θὰ τοῦ ξεριζώσω τὰ γένια· θὰ πάω νὰ βρίσω τοὺς προεστοὺς, θὰ χτυπήσω τὴν καμπάνα, θὰ φωνάξω ὄλο τὸ χωριὸ νὰ μὲ ἀκούσει».

Ἄναβε κι ἔσβηνε, καὶ δὲν ἤξερε τί λόγια βαριά νὰ βρεῖ καὶ τί νὰ πρωτοκάμει... Ὅλη νύχτα δὲν μπόρεσε νὰ κλείσει μάτι· μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια πιά, τὰ ξημερώματα, τὸν εἶδε· ἦρθε πάλι ὁ πεθαμένος καὶ στάθηκε ἀπὸ πάνω του καὶ τὸν κοίταζε μὲ παράπονο καὶ κουνούσε τὸ κεφάλι... Σάλεψε τὰ χεῖλια του, ἄκουσε τώρα τὴ φωνή του· μιά φωνὴ ἀχνή, ξεψυχισμένη, ἀπὸ τὸν ἄλλον ὄχτο: «Γιατί; Γιατί; Γιατί;» Τίποτα ἄλλο.

Πετάχτηκε ἀπάνω, πήρε τὸ ραβδί του καὶ ροβόλησε κατὰ τὸ χωριὸ κι ἔτρεμε. Πῆγε γραμμὴ στοῦ παπᾶ. Ἔσπρωξε τὴν πόρτα, μπῆκε· πέρασε τὴν αὐλή, τὸν βρῆκε νὰ κάθεται στὸ φῶς μπροστὰ ἀπὸ τὸ παράθυρο, σκυφτός, καὶ νὰ διαβάζει ἓνα γράμμα· τὰ μάτια του ἔτρεχαν.

Εὐτὸς ὡς εἶδε τὸ Μιχελῆ ἀπὸ πάνω του, ἔκρυψε βιαστικὰ τὸ γράμμα στὸν κόρφο του· μὰ ὁ Μιχελῆς πρόλαβε, εἶδε τὸ γράψιμο, κατάλαβε. Μαράθηκε ὁ θυμὸς του, εἶδε τὸ θάνατο στὸν ἀέρα, ἡ καρδιά του σφίχτηκε· ὥστόσο ὁ παπᾶς συνήφερε, τὰ μάτια του στέγνωσαν, κοίταξε τὸ Μιχελῆ.

— Πῶς ἐδῶ, ἀφεντικό; ρώτησε περιπαιχτικά· βαρέθηκες κιόλα τὴ Σαρακήνα; Βαριά ἢ καλογερική, κάτσε στ' αὐγά σου· γύρισε στὸ χωριὸ, στὰ πλούτη σου... Ἔκαμες τὰ χαρτιά; πρόστεσε ἀνήσυχος.

— Δέν έχω πιά τίποτα· ἀλάφρωσα, εἶμαι λεύτερος.

— Ἐκαμες τὰ χαρτιά; ξαναρώτησε ὁ παπᾶς μὲ ἀγωνία.

— Ναί.

— Εἶσαι τρελός! τρελός! τρελός! μούγκρισε ὁ παπᾶς καὶ χτυποῦσε τὴ γροθιά του στὴν ποδιά τοῦ παραθυριοῦ μὲ λύσσα. Χάθηκες, κακομοίρη· εἶσαι πιά σκλάβος τοῦ παπα-Μπαγαπόντη, κρίμα στὰ πλούτη!

— Εἶμαι λεύτερος, ξανάπε ὁ Μιχελῆς καὶ ἄρχισε πάλι τὸ στήθος του νὰ φουσκώνει ὄλο θυμό. Ἐσύ 'σαι ὁ σκλάβος, γέροντά μου· κρίμα στὸ ἀγγελικὸ σχῆμα ποῦ φορᾶς!

Ἡ φωνὴ τοῦ παπᾶ ἀκούστηκε χαμηλὴ, πικραμένη:

— Γιὰ τὸ καλὸ σου ἐγὼ πάσκιζα καὶ γιὰ τὸ καλὸ τῆς κόρης μου... Τώρα, ὄλα χαμένα!

— Τί σοῦ γράφει;

— Διάβασε! εἶπε καὶ ἐβγαλε τὸ γράμμα ἀπὸ τὸν κόρφο του καὶ τὸ πέταξε τοῦ Μιχελῆ.

Ὁ Μιχελῆς τὸ πῆρε, ἦταν γεμάτο στάλες κλάματα· τοῦ γέρου; τῆς κόρης; δὲν ἤξερε. Ἄργά ἄργά τὸ διάβαζε, μὲ δυσκολία, τὰ μάτια του εἶχαν θαμπώσει.

«...Δὲν εἶμαι καλά, πατέρα, συχώρεσέ με, δὲν εἶμαι καλά... Κάθε μέρα λιώνω, χάνουμαι, οἱ γιατροὶ πιά περνοῦν ὀμπρὸς ἀπὸ τὸ κρεβάτι μου καὶ οὔτε γυρίζουν νὰ μὲ δοῦν· μ' ἔχουν ξεγράψει. Κι ἐγὼ, ξαπλωμένη, ἔχω τὰ μάτια καρφωμένα στὸ ταβάνι, σὰ νὰ 'ναι ὁ οὐρανός· ἄλλος πιά οὐρανός δὲ μοῦ ἀπόμεινε, παρὰ τοῦτος, τὸ ταβάνι. Καὶ θὰ 'μουν ἡσυχῆ, μπορεῖ καὶ εὐτυχισμένη ποῦ πεθαίνω, ἂν δὲν ἦσουν ἐσύ, πατέρα, ποῦ μένεις πίσω, ὀλομόναχος, καὶ δὲ θὰ 'χεις πιά ἕναν ἄνθρωπο νὰ σοῦ δώσει ἕνα ποτήρι νερό... Γιὰ σένα λυπᾶμαι, καὶ ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν παλιὸ τὸν ἀρραβωνιαστικὸ μου· αὐτὸς μπορεῖ νὰ μὴ λυπηθεῖ ποῦ φεύγω, μὰ ἐγὼ κλαίω, κλαίω, ὅταν τὸν συλλογίζουμαι... Γιατί; γιατί; τί ἔφταιξα; Ἦθελα σπῆτι καὶ ἕνα παιδί... καὶ τώρα...»

Ὁ Μιχελῆς δὲν μπόρεσε νὰ διαβάσει ἄλλο· ἀφῆκε τὸ γράμμα ἀπάνω στὸ παράθυρο, τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα.

— Καλά, εἶπε, φεύγω.

— Τί μὲ ἤθελες; γιατί κόπιασες;

— Τίποτα. Δὲ σὲ ἤθελα τίποτα· τί νὰ σὲ θέλω; Ἔχε γειά!

— Ὁ Θεός εἶναι σκληρός, χτυπᾶ ἀλύπητα τοὺς ἀνθρώπους...

Τί τοῦ 'φταιξα;

Ὁ Μιχελῆς εἶχε πιά φτάσει στὸ κατώφλι τῆς ξώπορτας· στράφηκε θυμωμένος.

— Ἐπρεπε νὰ χτυπήσει ἐσένα, ἐσένα, γέροντα, ποῦ 'σαι γεμάτος ταπεινὰ πάθη· ὄχι τὴν κόρη σου!

— Ξέρει Αὐτὸς ποῦ νὰ μὲ χτυπήσει καὶ μὲ χτύπησε... μουρμούρισε ὁ παπᾶς καὶ τὰ μάτια του ἄρχισαν πάλι νὰ τρέχουν.

Μὰ ξάφνου ἀγρίεψε, πετάχτηκε μ' ἕνα σάλτο στὴ μέση τῆς αὐλῆς, ξυπόλυτος.

— Φταῖτε ὄλοι ἐσεῖς, φώναξε, ὁ Μανολιός, ὁ τραγόπαπας τῆς Σαρακήνας, ἐσύ. Φταῖτε ἐσεῖς μὲ τίς μπαγαποντιές καὶ τίς προδοσίες σας! Καλὰ ἤμασταν, ὄλα πῆγαιναν τὴν στράτα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κόρη μου θὰ 'βρισκε τὴν ὑγεία της, καὶ σὺ δὲ θὰ σκότωνες μὲ τὸ φέρισμό σου τὸν κύρη σου, καὶ ἐγὼ θὰ κρατοῦσα σ' ἕνα χρόνο τὴν ἀγκαλιά μου τὸν ἔγγονό... Μὰ ὁ Μανολιός, ὁ γεζουίτης, σοῦ σήκωσε τὰ μυαλά· καὶ ὕστερα ἦρθε καὶ ὁ κάλπης ὁ τραγόπαπας, καὶ πέθανε ἀπὸ τὴ στενοχώρια του ὁ κύρης σου, καὶ χαράμισες τὸ βιός σου, καὶ σοῦ πέταξα τὸν ἀρραβώνα, καὶ ἡ κόρη μου, ὡς τὸ 'μαθε, χειροτέρεψε, καὶ πιά χάθηκε, χάθηκε, πάει... Τὴν παίρνεις καὶ αὐτὴ, καταραμένη, στὸ λαιμό σου... Πρωτύτερα εἶχε ἡ δύστυχη κουράγιο νὰ παλέψει, μὰ τώρα...

Πηγαίνορχουνταν στὴν αὐλὴ, βλαστημοῦσε καὶ στέναζε, καὶ τὰ μάτια του ἔτρεχαν. Ξανατινάχτηκε πάλι, ξαναγέμισε ὁ λαιμός του θυμό.

— Καλὰ τὸ διαλάλησα ἐγὼ, εἶσαι ἀνισόρροπος, ἡ ὑπογραφή σου δὲν πιάνεται· θὰ σοῦ τὰ πάρω ὄλα καὶ θὰ τὰ δώσω στὴν κοινότητα! Δὲ θὰ φάει μῆτε μιὰ ρώγα σταφύλι ἡ Σαρακήνα — ἀνάθεμά τη! — μῆτε μιὰν ἐλιά, μῆτε ἕνα σπυρὶ σιτάρι... Ὅχι, ὄχι, δὲ θὰ σοῦ περάσει! Θὰ σὲ ξεκάμω, τ' ὀρκίζουμαι, ὅπως ξεκαμες καὶ σὺ τὸν κύρη σου, ὅπως ξεκαμες τὴν κόρη μου... Θὰ δεῖς, θὰ δεῖς, μὴ γελάς· θὰ πάω στοῦ Δεσπότη νὰ τοῦ μιλήσω· ἔχω μάρτυρες ὄλο τὸ χωριό· ἔχω καὶ τὸν Ἄγᾶ μαζί μου· δὲ θὰ σοῦ περάσει!

— Ὅλους τοὺς ἔχεις μαζί σου, εἶπε ὁ Μιχελῆς ποῦ ἡ καρδιά του σκίζονταν νὰ βλέπει τὸν πόνο καὶ τὴν κἀκητα τοῦ παπᾶ, ὄλους τοὺς ἔχεις μαζί σου, μονάχα τὸ Θεὸ δὲν ἔχεις· τὸ βαστάει ἡ καρδιά σου ν' ἀφήσεις τόσες ψυχές στὴ Σαρακήνα νὰ πεθάνουν τῆς πείνας; Δὲ φοβᾶσαι τὸ Θεό;

— Ἄν πεθάνει ἡ Μαριορὴ μου, θὰ γίνω θεριό, δὲ θὰ φοβᾶμαι κανένα! Θὰ πετάζω τὰ ράσα, θὰ πάρω τὸ τουφέκι καὶ θὰ σκοτώνω ἀνθρώπους. Γιατί νὰ μοῦ σκοτώσει αὐτὸς τὴ Μαριορὴ μου; Τί τοῦ 'καμε; Ὑπῆρχε πιὸ ἀθῶο, πιὸ καλὸ, πιὸ ἡσυχὸ πλάσμα στὸν κόσμο; Καὶ πρῶτα πρῶτα θὰ σκοτώσω τὸ Μανολιό· αὐτὸς ὁ σκύλος μ' ἔφαε! Δὲν τὸν κρέμασε ὁ Ἄγᾶς, θὰ τὸν

κρεμάσω εγώ· μου κάνει τὸν ἅγιο μεγαλομάρτυρα καὶ τὸν ἥρωα, κι αὐτὸς εἶναι πουλημένος στὸ Μόσκοβο, προδότης, ἄθεος, μπολσεβίκος!

Ἄφριζε· ἔσφιξε τὶς γροθιές του ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Μιχελῆ, μούγκρισε:

— Φεύγα νὰ μὴ σὲ βλέπω! Φεύγα νὰ μὴν πιάσω τὸ κεφάλι μου καὶ τὸ σπάσω στὸν τοῖχο!

Κυλίστηκε κάτω στὰ χοχλαδάκια τῆς αὐλῆς καὶ τὸ στόμα του ἔτρεμε.

Κανένας δὲν ἦταν στὸ σπίτι· ὁ Μιχελῆς ἔσκυψε, ἔβαλε ὅλη του τὴ δύναμη, σήκωσε ἀπὸ χάμω τὸ γέρο, τὸν πῆγε μέσα καὶ τὸν ξάπλωσε στὸν καναπέ. Μπήκε στὴν κουζίνα, γέμισε ἕνα ποτήρι νερό, τοῦ τὸ πῆγε. Ὁ γέρος ἄρπαξε τὸ ποτήρι, κατάπιε γουλιές γουλιές τὸ νερό, ἄνοιξε τὰ μάτια.

— Μιχελῆ, μουρμούρισε, εἶμαι ἕνας ἄνθρωπος χαμένος· ὁ Θεὸς μὲ χτυπάει κατακέφαλα, μὰ ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ μετανώσω, δὲν μπορῶ... Δὲν μπορῶ νὰ συχωρέσω κανένα, κανένα! Φεύγα, δὲ θέλω νὰ σὲ βλέπω!

Ξαναζωντάνεψε, πετάχτηκε ἀπάνω, πέρασε τὴν αὐλή, ἄνοιξε τὴν ὀξώπορτα.

— Φεύγα, καὶ νὰ μὴν ξαναπατήσεις στὸ σπίτι μου! εἶπε κι ἔκλεισε πίσω ἀπὸ τὸ Μιχελῆ μὲ δύναμη τὴν πόρτα.

Γύριζε ὁ Μιχελῆς τὰ δρομάκια τοῦ χωριοῦ, σὰ νὰ ἔχε πέσει ξαφνικὰ σ' ἕναν ἄγνωρο τόπο, σὰ νὰ σεριάνιζε μέσα στ' ὄνειρό του κι ἔβλεπε, γιὰ πρώτη φορά, τὰ σπίτια τοῦτα καὶ τὰ μαγαζάκια καὶ τὸν πλάτανο, κι ὅταν πέρασε ἀπὸ τὸ πατρικὸ του σπίτι, στάθηκε πολλὴν ὥρα καὶ τὸ κοίταξε, σὰ νὰ πολεμοῦσε νὰ θυμηθεῖ... Ἔκαμε νὰ δρασκελίσει τὸ κατώφλι καὶ νὰ μπεῖ μέσα, μὰ ἕνας τρόμος τὸν κυρίεψε πὼς θὰ δεῖ κάποιον πεθαμένο, ἀψηλὸ, παχύ, περιπλεγμένο μὲ χορτάρια τῆς γῆς, νὰ στέκεται στὴν αὐλή, ν' ἀπλώνει τὰ χέρια καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήνει νὰ μπεῖ... Ἄνατρίχιασε· γρηγόρευσε τὸ βῆμα του κι ἔφυγε· μὰ στιγμὴ τοῦ φάνταξε πὼς τὰ φοβερά λόγια τοῦ παπᾶ: «Ἐσὺ τὸν σκότωσες, ἐσὺ...» γίνηκαν ἄνθρωποι, σκελεθρωμένοι, νεκροί, καὶ τὸν κυνηγοῦσαν.

Στὴν ἄκρα τοῦ χωριοῦ στάθηκε. «Γιατί ἦρθα; συλλογίστηκε· γιατί; Ἦμουν θυμωμένος, γιατί ξεθύμωσα;» Κι ἄξαφνα ἀνέβηκε ἀπὸ μέσα του ἡ Μαριορή, καὶ ξαπλώθηκε στὸν ἀγέρα χλωμῆ, μὲ δλάνοιχα τὰ μάτια, μ' ἕνα κόκκινο μαντιλάκι στὸ στόμα...

— Γεμάτο πεθαμένους εἶναι τὸ χωριὸ τοῦτο, μουρμούρισε, γεμάτο φαντάσματα· θὰ φύγω!

Ὁ οὐρανὸς ἄρχισε νὰ συννεφιάζει, ὁ ἥλιος κρύφτηκε· ὁ ἀγέρας σηκώθηκε ξαφνικὰ, τὰ δέντρα ἀνατρίχιασαν, τὰ φύλλα, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ κιτρινίζουν, ἔπεσαν, γέμισε ἡ γῆς ἄρρωστες κίτρινες βούλες.

Δυὸ τρεῖς χωριανοὶ πέρασαν, ἔκαμαν πὼς δὲν τὸν εἶδαν, χάθηκαν βιαστικοὶ στὰ σοκάκια τοῦ χωριοῦ· ἕνα παιδί στράφηκε, τὸν εἶδε κι ἔβαλε τὰ κλάματα. Μιὰ γριούλα ἄνοιξε τὴν πόρτα τῆς, τὸν κοίταξε, ἔκαμε τὸ σταυρὸ τῆς κι ἔκλεισε εὐτὺς τὴν πόρτα. Στράφηκε στὸ γέρο τῆς ποὺ τριγυροῦσε στὴν αὐλή καὶ μάχυνταν νὰ βρεῖ μιὰ λουρίδα ἡλιο νὰ ζεσταθοῦν τὰ κόκαλά του.

— Ἀπόξω στέκεται, τοῦ κάνει σιγά, τὸ παλιὸ μας ἀρχοντόπουλο, ὁ Μιχελῆς. Νὰ τὸν δεῖς, εἶναι τοῦ λυπημοῦ... Πὼς κατάντησε, Θεέ μου, φύλαγε! Λίγνεψε, χλώμιασε, τὰ μάτια του εἶναι γυάλινα...

Ὁ γέρος κούνησε τὸ κεφάλι.

— Καλὰ νὰ πάθει, εἶπε· μοίρασε τὸ βίος του καὶ τώρα γυρίζει τὰ σοκάκια... Εἶναι ξυπόλυτος;

— Ὁχι, φορᾶει ἀκόμα τὰ παλιά του τὰ παπούτσια... Τὸ κακόμοιρο, καλὰ λέν, τοῦ ἔστριψε.

— Πάει τὸ σὸι τῶν Πατριαρχέδων! ἔκαμε ὁ γέρος χιχιρίζοντας· ἔφαγαν τὸν κόσμον, καὶ τώρα, νὰ ποῦ κατάντησαν! Μωρέ, ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος, κι ἄς λένε! Κι ἄκου νὰ σοῦ πῶ, γυναίκα· μεθαύριο ποῦ θ' ἀρχίσει νὰ χτυπάει τὶς πόρτες, δᾶσ' του ἕνα κομμάτι ψωμί· νὰ ἔχουμε νὰ τὸ λέμε κι ἐμεῖς πὼς ἐλεήσαμε τοὺς Πατριαρχέδες!

Ἔκαμε τὸ σταυρὸ του:

— Δόξα σοι ὁ Θεός! μουρμούρισε εὐχαριστημένος.

Ἀπόμακρες βροντὲς ἀκούστηκαν, δρόσισε ὁ ἀγέρας, μύρισε βροχή. Ὁ Μιχελῆς τινάχτηκε.

— Θὰ πάω νὰ βρῶ τὸ Γιαννακό! ἀποφάσισε ξαφνικὰ καὶ μπῆκε πάλι στὸ χωριὸ.

Ἐπεφταν τώρα βαριὲς στάλες, τὰ δρομάκια εἶχαν ρημάξει, πέρασε ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς χήρας, στάθηκε. Ἐσπρωξε τὴν πόρτα· ἔρημη ἡ αὐλή, μαραμένα τὰ κόκκινα γαρούφαλα, μπῆκε μέσα· εἶχαν κλέψει τὰ στρώματα καὶ τὰ σκαμνιά καὶ μιὰν κασέλα ποὺ εἶχε, εἶχαν ξεχαρβαλώσει τὸ κρεβάτι, εἶχαν βγάλει κι ὅλα τὰ παραθυρόφυλλα· ἕνα μονάχα εἶχε ἀπομείνει καὶ κρέμουνταν, τὸ χτυποῦσε ὁ ἀγέρας κι ἔτριξε καὶ φώναζε, ξεμασκαλισμένο. Κι

οί διαβάτες είχαν κιόλα αρχίσει να μπαίνουν μέσα και να λερώ-
νουν τις γωνιές και τους τοίχους...

— Κακόμοιρη Κατερίνα... μουρμούρισε ο Μιχελής· τί χα-
ρές έδωκες, τί χαρές πήρες, τί θά 'χει δει κι άκούσει ή ρη-
μαγμένη τώρα έτούτη κάμαρα! Φτού σου, κόσμε!

Ένα ποντικάκι τσίριξε, είχε τρυπώσει στο καλαμένιο τα-
βάνι και τó ροκάνιζε με μανία, σά να τού τó 'χε δώσει με τó με-
ροκάματο ο Θεός και τού 'χε βάλει προθεσμία πότε να τó τελει-
ώσει, και βιάζονταν.

Έκλεισε πίσω του τήν πόρτα, τράβησε κατά τó σπίτι τού
Γιαννακού.

«Πιό σίγουρο, με δλες τις πομπές της, συλλογίζονταν, να
μπεί ή Κατερίνα στην Παράδεισο, παρά ο παπα-Γρηγόρης, με
δλα του τά ράσα... Θά 'χει μπεί κιόλα, και θά κάθονται με
τὴ Μαρία τὴ Μαγδαληνὴ νὰ τὰ λένε...»

Κι έτσι, με άλαφρωμένη λίγο τήν καρδιά του, χτύπησε τήν
πόρτα τού Γιαννακού.

Ο Γιαννακός κάθονταν από τὰ ξημερώματα στο άχούρι
κι άποχαιρετούσε τó γαϊδουράκι τού· τó 'χε τάξει να τó δώσει
στη Σαρακήνα, μα χτές βράδυ πήρε γραφή από τó γερο-Λαδά:
«'Η θά μου γυρίσεις τις τρεις λίρες ή θά πάρω τó γαϊδουράκι
σου· κάνε τó λογαριασμό σου, μη σέ βάλα φυλακή».

Κρατούσε άγκαλιά τó γυαλιστερό ζεστό λαιμό τού άγαπημέ-
νου ζωντόβολου και τού μιλούσε και τó μοιρολογούσε, και ποῦ
έβρισκε λόγια τόσο τρυφερά και τού τὰ 'λεγε!

— Γιουσουφάκι μου, οί κακοί άνθρωποι ζήλεσαν και θένε να
μᾶς χωρίσουν. Ποιός θά 'ρχεται πια κάθε πρωί να σοῦ μιλάει
και να σέ κανακίζει και να σοῦ γεμίζει τόν κουβά σου καθαρό
νερό και τó παχνί σου τσίστρο; Και να πηγαίνει στα χωράφια
να σοῦ κουβαλάει χορτάρι τρυφερό, να δροσερεύεις, Γιουσου-
φάκι μου!... Άλλον δέν είχα εγώ στόν κόσμο από σένα, πεντά-
ρα τσακιστή δέν έδινα δ,τι κι αν μου 'καναν, δ,τι κι αν μου 'λεγαν
οί άνθρωποι, τούς άκουγα εγώ και χαμογελούσα, γιατί ήξερα
πώς θά γύριζα σπίτι και θά σ' έβρισκα να με περιμένεις, Γιου-
σουφάκι μου, θά γύριζες τ' άθωα μάτια σου και θά με κοιτάζες
και θά κουνούσες τήν ουρά σου... Και θά ξεκινούσαμε, εμείς
τά δυό μας, έσύ μπροστά κι εγώ πίσω, να γυρίζουμε τὰ χωριά,
να πουλούμε και ν' άγοράζουμε, και να βγάνουμε τίμια, με τόν
ιδρώτα μας, τó ψωμί μας... Και τώρα τί θ' άπογίνεις στα χέρια
τού τσιφούτη ποῦ θέλει να μᾶς χωρίσει, τί θ' άπογίνω κι εγώ,
ερήμος στόν κόσμο; Χαθήκαμε, Γιουσουφάκι μου, άνάθεμα

στοῦς κακοῦς άνθρώπους και στις λίρες τους, και στη μοίρα
ποῦ μᾶς έκανε φτωχοῦς και μᾶς άδικούνε... Έχε γειά, Γιου-
σουφάκι μου...

Έσκυβε και φιλούσε τó γυαλιστερό ζεστό λαιμό, περνούσε
άργά, βαθιά τó χέρι του από τήν άσπρη χνουδωτή κοιλιά, έφτανε
στα καπούλια, τραβούσε τήν ουρά κι έκλαιε...

Και τó Γιουσουφάκι χαίρονταν στα κανάκια τού άφεντικού,
τίναζε καμαρωτά τó κεφάλι, σήκωνε τήν ουρά και γκάριζε γλυ-
κά, δλο πάθος.

Χτύπησε ή πόρτα κι ο Γιαννακός πετάχτηκε άπάνω τρο-
μαγμένος· μα ως είδε τó Μιχελή, πήγε ή καρδιά στόν τόπο της.

— Καλώς τó Μιχελή, είπε άλαφρωμένος, μα τὰ μάτια του
ήταν άκόμα πρησμένα.

— Τί έπαθες, Γιαννακό μου, έκλαιγες;

Ο Γιαννακός σφουγγίξε τὰ μάτια, ντράπηκε.

— Θαρρώ πώς ξεμωράθηκα, είπε· άποχαιρετούσα τó γαϊδου-
ράκι μου... Μοῦ τó παίρνει ο γερο-Λαδάς, ποῦ να τόν πάρει
ο χάρος!

Και τού 'δειξε τó γράμμα.

— Έχει τίποτα να φάμε; ρώτησε ο Μιχελής· πείνασα. Έ-
φυγα ξημερώματα από τó βουνό και κοιτεύει μεσημέρι. Κι
άκου, Γιαννακό, θά πάω τώρα εὔτως να βρω τó γερο-Λαδά, τó
γαϊδουράκι είναι τῆς Σαρακήνας, δέ θά τó πάρει!

Ο Γιαννακός κούνησε τó κεφάλι· είχε μάθει πώς ο παπᾶς
τά 'χε κιόλα συμφωνήσει με τόν Άγά, είχε γράψει και τού Δεσπό-
τη, δέ θ' άφηνε τó Μιχελή να βάλει χέρι στην κληρονομιά πρι
να βγει κρίση, πιάνεται ή δέν πιάνεται ή άπογραφή του; Όλο
τó χωριό ήταν έτοιμο να ψευτομαρτυρήσει πώς ο γιός τού Πα-
τριαρχεία δέν είχε σωστά τὰ λογικά του.

— Άν μου τó πάρει, είπε ξαφνικά, να μη με λένε Γιαννακό,
θα βάλω φωτιά στο σπίτι του!

Μπήκε μέσα, τηγάνισε αυγά, έφερε ψωμί, σταφύλια, τυρί,
ή βροχή είχε σταματήσει, κάθισαν κι οί δυό στην αλλή, άπόξω
άπό τó στάβλο, κι έτρωγαν· έτρωγε και τó γαϊδουράκι δίπλα
τους, εὔτυχισμένο.

— Τί καλά ποῦ είμαστε έτσι έδω κι οί τρεις μας! στέναξε
ο Γιαννακός· κι ο γερο-τσιφούτης θέλει να μᾶς χωρίσει...

— Πηγαίνω εὔτως, είπε ο Μιχελής σφουγγίζοντας τὰ χείλια
του και σηκώθηκε.

— Ο Θεός μαζί σου, Μιχελή μου, κάμε δ,τι μπορείς.

Ο γερο-Λαδάς κάθονταν με τὴ γυναίκα του διπλοπόδι μπρο-

στά από τὸ χαμηλὸ σοφραδάκι κι ἔτρωγαν. Ἡ κυρα-Πηνελόπη εἶχε παρατήσει δίπλα, σ' ἓνα σκαμνί, τὴν κάλτσα ποὺ ἔπλεκε κι ἔριχνε μέσα στὸ στόμα της, σὰ σὲ τρύπα, μικρὲς μικρὲς μπουκιὲς καὶ μασοῦσε ἀργά, βαριεστημένα, ἀμίλητη. Ὁ γέρος της εἶχε κέφι καὶ τῆς μιλοῦσε μονολογώντας:

— Ὅλα πᾶνε καλά, Πηνελόπη μου, δόξα σοι ὁ Θεός! Ὁ παπᾶς εἶναι διάολος μὲ ράσα, κατάφερε τὸν Ἄγιά, ἔγραψε καὶ τοῦ Δεσπότη, τὰ χτήματα τοῦ γερο-Πατριαρχέα, θὰ δεῖς, γρήγορα θὰ πέσουν στὰ χέρια μου. Θὰ τὰ πάρει, λέει, ἡ κοινότητα! Πφ! μὴν ἀκοῦς, κυρα-Πηνελόπη μου, κι ἐγὼ τὰ ἔχω ψήσει μὲ τὸν παπᾶ, θὰ τὰ βγάλουμε στὸ σφυρί, θὰ πάρει τὸ μερτικό του ὁ παπᾶς — ὁ ἄτιμος, ἤθελε νὰ τὰ φάει ὅλα, μὰ ποῦ νὰ τὸν ἀφήσω; ἤρθαμε σὲ συβιβασμό· καὶ σὲ λίγες μέρες θὰ ἔχουμε καὶ τὸ γαϊδουράκι τοῦ ἀφορεσμένου τοῦ Γιαννακοῦ· αὐτὸ δὲ θὰ ἴναι δικό σου, Πηνελόπη μου· θὰ τὸ καβαλᾷς, νὰ κάνεις σεριάνι στὰ ὑποστατικά μας· εἶναι ἡσυχο, πραγό, καλοθρεμμένο, κι ἔχει κι ἓνα σαμαράκι, τὸ ἔχεις δεῖ, ὄλο πούπουλο — θὰ κάθεται σὰ βασιλίσσα! Παιδιά, σκυλιὰ δὲν ἔχουμε, Πηνελόπη μου, ἔξοδα δὲν ἔχουμε, βασιλιάδες εἴμαστε! Ἔ, μωρέ, καὶ νὰ ζοῦσα ἀκόμα ἑκατὸ, διακόσια χρόνια, κι ὅλη ἡ Λυκόβρυση θὰ ἔπεφτε στὰ νύχια μου· καὶ γιατί, θαρρεῖς; γιατί ὅλοι εἶναι φαντασμένοι καὶ σερσέμηδες, φτιάνουν καινούρια ροῦχα καὶ παπούτσια κάθε χρόνο, κάνουν καὶ παιδιὰ, κι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἔξοδα μεγάλα, κι ὁ παρὰς εἶναι στρογγυλὸς καὶ κυλάει... Ἐνῶ ἐμεῖς... Στὴν ὑγείᾳ σου, Πηνελόπη μου!

Γέμισε νεράκι κρῦο τὴν κούπα του καὶ τὴν κατέβασε χτυπώντας τὴ γλώσσα του εὐχαριστημένος.

— Τύφλες νὰ ἔχει τὸ κρασί μπροστά στὸ νεράκι τοῦ Θεοῦ! εἶπε.

Ὁ Μιχαλῆς ἔσπρωξε τὴν πόρτα, χωρὶς νὰ χτυπήσει, μπῆκε τὸν εἶδε ὁ γερο-Λαδᾶς καὶ κατέβασε τὰ μοῦτρα. «Καβγά θὰ θέλει, συλλογίστηκε, δὲ μοῦ ἀρέσουν τὰ μοῦτρα του· ἄς κάνω τὸν κουτό!»

— Καλῶς τὸν κύρ Μιχαλῆ, εἶπε· κάθισε· θὰ ἔχεις φάει.

Ἡ κυρα-Πηνελόπη σηκώθηκε, ξέστρωσε τὸ σοφρά, πήρε τὴν κάλτσα, κάθισε στὴ γωνιά κι ἄρχισε νὰ πλέκει.

— Κύρ προεστέ, εἶπε ὁ Μιχαλῆς, τί θὰ κάνεις τὰ χωράφια καὶ τ' ἀμπέλια καὶ τίς ἐλιὲς καὶ τὰ σπίτια καὶ τὰ γεμάτα σεντούκια ποῦ ἔχεις μαζεμένα; Θὰ τὰ πάρεις μαζί σου στὸν τάφο; Τὸ ἓνα σου πόδι εἶναι κιόλα μέσα στὸ λάκκο, κι ἀκόμα δὲ χόρτσες; Τώρα θὲς νὰ φᾶς, λέει, καὶ τὸ γαϊδουράκι τοῦ φτωχοῦ Γιαν-

νακοῦ... Δὲ φοβᾶσαι τὸ Θεό; δὲν ντρέπεσαι τοὺς ἀνθρώπους;

«Μὰ τὴν πίστη μου, συλλογίστηκε ὁ γέρος ξύνοντας τὸ μυτερό του κεφάλι, θαρρῶ πῶς ἀλήθεια κιόλα τοῦ ἔχει στρίψει· πάλι τὸ Θεὸ ἀνακατεύει στὶς δουλειές μου· ἄς τοῦ μιλήσω μὲ γλύκα, μὴν τὸν πιάσει τὸ κακό του καὶ μοῦ καταφέρει καμιά...»

— Μιχαλῆ μου, ἀποκρίθηκε μὲ γλυκιὰ κακομοίρικη φωνή, τί νὰ κάμω; Τὸ δίκιο, δίκιο· μοῦ χρωστᾶται τρεῖς λίρες χρυσὲς τούρκικες, τί νὰ κάμω; ἔχω κι ἐγὼ ἀνάγκες...

— Νὰ σοῦ κάμω ἐγὼ χαρτί νὰ σοῦ τίς χρωστῶ· νὰ ὑπογράψω.

Ὁ γέρος ἔβηξε.

— Οἱ κακὲς γλώσσες λένε, Μιχαλῆ μου, καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶς, πῶς γιὰ τώρα ἡ ὑπογραφή σου... Μὴ θυμώνεις, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ! ἐγὼ δὲν τὰ πιστεύω αὐτά, μὰ ἀνθρώποι εἴμαστε, ντελικάτη μηχανή, μιὰ βίδα νὰ λασκάρει...

Ὁ Μιχαλῆς πετάχτηκε ἀπάνω· ἔπιασε τὸ σκαμνί ποὺ κάθονταν καὶ τὸ σηκωχτύπησε χάμω· «ἀλήθεια, ἔτσι ποῦ πᾶνε, συλλογίστηκε, θὰ μὲ τρελάνουν». Ζύγωσε τὸ γέρο, καὶ τὰ μάτια του εἶχαν γουρλώσει, κατακόκκινα.

Ὁ γερο-Λαδᾶς στριμώχτηκε στὴ γωνιά, ἔπιασε τὴν πόρτα, κοίταξε κατὰ τὴν αὐλή... «Δόξα σοι ὁ Θεός, συλλογίστηκε, ἡ ξώπορτα εἶναι ἀνοιχτή, ἂν δῶ τὰ σκουῖρα, θὰ πεταχτῶ στὸ δρόμο...»

— Ἄν εἶχες νὰ μοῦ δώσεις μετρητά... κλαψούρισε.

— Θὰ πάω σπίτι μου, παλιοσαράβαλο, νὰ σοῦ τὰ φέρω! φώναξε ὁ Μιχαλῆς, ζυγώνοντας ὀλοένα τὸ γέρο· τσιφούτη, ἀγιόγδυτη, ἀφιλότιμη!

— Τὸ σπίτι τοῦ κυροῦ σου τὸ σφράγισε σήμερα μὲ βουλοκέρι ὁ Ἄγας... ἔκαμε ὁ γέρος κι εὐτὺς δάγκασε τὴ γλώσσα του... «Δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ πῶ, δὲν ἔπρεπε... θὰ γίνει τούρκος! πάει πιά, τὴν ἔπαθα!»

Ὁ Μιχαλῆς ἄρπαξε τὸ κεφάλι του· τὸ ἴνωθε, ἔτριξε.

— Γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, φώναξε, θὰ τρελαθῶ! Μίλα καλά, γερο-Λαδᾶ, μὲ διώχνουν ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ κυροῦ μου; Μωρέ, θὰ πάρω ἓναν τενεκὲ πετρέλαιο νὰ περεχύσω τὸ χωριό, νὰ τὸ κάψω! Μὴ φεύγεις, τσιφούταρε, ποῦ πᾶς; ἔλα ἐδῶ, ἀνάθεμά σε!

Χύθηκε νὰ τὸν ἀρπάξει, μὰ ὁ γέρος εἶχε κιόλα, μ' ἓνα σάλτο, φτάσει στὴν ὀξώπορτα· ὁ Μιχαλῆς χίμηξε, τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ σβέρκο· ὁ γέρος γονάτισε χάμω καὶ σκλήριξε·

— Ποιός, μωρέ; ὁ παπᾶς; ὁ Ἄγας; ἐσύ;

— Ὅχι ἐγὼ, ὄχι ἐγὼ, Μιχαλῆ μου! Πῶτα καὶ τὴν κυρα-Πηνελόπη μου· ἐγὼ ἤμουν στὸ σπίτι μου, κλειδωμένος... μοῦ τὸ

ἴπαν ῥώτα καὶ τὴν κυρα-Πηνελόπη μου... Πήγε, λέει, ὁ Ἄγας, τὸ πρωὶ, μὲ τὸν παπα-Γρηγόρη... θὰ ῥθει, λέει, κι ὁ Δεσπότης ἀπὸ τὸ Μεγάλο Χωριὸ νὰ φέρει καὶ γιατρούς...

— Γιατρούς; φώναξε ὁ Μιχελῆς κι ἡ τρίχα του σηκώθηκε· γιατρούς;

— Ἄφυσέ με, Μιχελή μου, μὴ μὲ σφίγγεις... θὰ σοῦ τὰ πῶ ὄλα· μὴ μὲ πνίξεις!

Ἄφυσέ με, Μιχελή μου, μὴ μὲ σφίγγεις... θὰ σοῦ τὰ πῶ ὄλα· μὴ μὲ πνίξεις!

— Λέγε, μωρὲ ἄτιμ· ὄλα! ὄλα!

— Πηνελόπη μου, δώσε μου μιὰ κούπα νερό... πνίγουμε!

Μὰ ἡ κυρα-Πηνελόπη ἐπλεκε, ἐπλεκε, δὲν κούνησε· ἐπλεκε καὶ χαμογελοῦσε ἡσυχη, ἀσάλευτη, πεθαμένη.

— Ἄσε νὰ κλείσω τὴν πόρτα, νὰ μὴ μᾶς ἀκούσουν οἱ γειτόνοι, εἶπε ὁ γέρος.

Ἔδωκε ἓνα σάλτο, πετάχτηκε στὸ δρόμο κι ἄρχισε νὰ τρέχει μὲ τὰ τέσσερα καὶ νὰ φωνάζει:

— Βοήθεια, χωριανοί, βοήθεια! Ὁ Μιχελῆς θέλει νὰ μὲ πνίξει!

Οἱ πόρτες γύρα μανταλώθηκαν μὲ τρόμο· ἔτρεχε ὁ γερο-Λαδᾶς καὶ φώναζε, ἀναστατώθηκε τὸ χωριό, ἔφτασε στὸν παπα-Γρηγόρη· ὁ παπᾶς πρόβαλε στὴν πόρτα.

— Βοήθεια, γέροντά μου, τὸν ἔπιασε τὸ κακό του, θέλει νὰ μὲ πνίξει ὁ Μιχελῆς! Ἄσε με νὰ μῶ, νὰ ξαποστάσω.

Μὰ ὁ παπᾶς ἔπλωσε τὰ χέρια στὸν παραστάτη τῆς πόρτας, δὲν τὸν ἀφήκε νὰ περάσει.

— Τρέχα, τοῦ εἶπε, φώναζε, σήκωσε τὸ χωριὸ στὸ πόδι! Ἔλα γειά σου, γερο-Λαδᾶ μου, νὰ τὸ ἀκούσουν ὄλοι, νὰ τὸ πιστέψουν. Ἄιντε γειά σου, τρέχα!

Εἶπε, καὶ τοῦ κλείσε τὴν πόρτα.

Ἡ βροχὴ ξανάπιασε· ὁ γερο-Λαδᾶς κατάλαβε τὸ κῶλο τοῦ παπᾶ, ἔτρεχε, ἔτρεχε, στέκουνταν στὴν κάθε γωνιά καὶ σκλήριζε· εἶχε μαζέψει ἀπὸ χάμω ἓνα κομμάτι σκοινὶ καὶ τὸ ἔδειχνε:

— Ὁ Μιχελῆς ἦρθε νὰ μὲ πνίξει, νὰ τὸ σκοινὶ! Βοήθεια, ἀδέρφια· ἀνοίχτε μιὰν πόρτα νὰ μῶ! Ἔρχεται, ἔρχεται ὁ Μιχελῆς, κρατάει κι ἓνα τενεκὲ πετρέλαιο!

Κι ὡς ἄνοιγε μιὰ πόρτα, ἔτρεχε καὶ πήγαινε νὰ φωνάξει παραπερά.

— Πῆρε ἓνα τενεκὲ πετρέλαιο νὰ βάλει φωτιά στὸ χωριό! Βοήθεια! Βοήθεια!

Τὸ χωριὸ ἔγινε ἀνάστατο· μερικοὶ ἄρπαξαν τὰ παλιοτού-

φεκά τους, ταμπουρώθηκαν πίσω ἀπὸ τὶς πόρτες, περίμεναν. Ὁ Ἄγας πρόβαλε στὸ μπαλκόνι.

— Ἄς πᾶνε, μωρὲ, δυὸ χεροδύναμοι ἄντρες νὰ τὸν πιάσουν! Ποῦ ἔναι ὁ Παναγιώταρος;

Ὁ Παναγιώταρος πετάχτηκε:

— Στοὺς ὀρισμούς σου, Ἄγά μου!

Ὁ Ἄγας τοῦ πέταξε ἓνα σκοινὶ.

— Νά, μωρὲ, πήγαινε νὰ τὸν δέσεις καὶ νὰ μοῦ τὸν φέρεις!

Κι ἄκου ἔδῳ ἀπὸ σήμερα, Παναγιώταρε, σὲ παίρνω σείζη μου· εἶσαι χεροδύναμος καὶ κακὸς καὶ κοκκινοτρίχης, ὅ,τι χρειάζεται γιὰ ἓνα σείζη· στάσου νὰ σοῦ ρίξω τὴ φεσάρα τοῦ ἀναθεματισμένου τοῦ ἄλλου σείζη· αὐτὴ πιά νὰ φορᾶς· Ἄιντε, καλορίζικα!

Στράφηκε, ξεκρέμασε ἀπὸ ἓνα καρφὶ τὴ φεσάρα τοῦ κρεμασμένου, τοῦ τὴν πέταξε.

— Νά, μωρὲ, μὲ γειά χαρά σου!

Στράφηκε στὸ Μπραϊμάκι, ποῦ κάπνιζε μαχμουρλίδικα πίσω του κι ἔβγανε ντουμάνι τοὺς καπνοὺς ἀπὸ τὰ ρουθούνια.

— Μωρὲ Μπραϊμάκι, θαρρῶ πῶς τὸν παλάβωσαν στ' ἀλήθεια, τὸν κακομοῖρη!

— Πότε θὰ μοῦ φέρουν τὴ γυναίκα· ἔκαμε τὸ θρασεμένο πουλάρι· μά τὸ Μουχαμέτη, κοντεύει καὶ μένα νὰ μοῦ στρίψει.

Ὁ Παναγιώταρος ἄρπαξε στὸν ἀγέρα τὸ σκοινὶ, ἄρπαξε καὶ τὴ φεσάρα καὶ δρόμωσε κατὰ τὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ.

Μὰ ὁ Μιχελῆς εἶχε φύγει· ἔτρεχε ἀπὸ τὰ πιδὶ ἀπόμερα δρομάκια, ντρέπονταν νὰ τὸν δοῦν οἱ χωριανοί, ἔτρεχε, κι οἱ πόρτες σφαιλοῦσαν μπροστά του, κι οἱ γυναῖκες σκλήριζαν.

Σὰν ἔπιασε τὸν ἀνήφορο τοῦ βουνοῦ, ἀνακράτησε λίγο τὴ φώρα του, εἶχε λαχανιάσει. Ἐβρεχε τώρα ἡσυχα, μονόσερτα, τὸ βουνὸ εἶχε τυλιχτεῖ σὲ ἀνάλαφρη πάχνη, ὁ κάμπος πνίγουνταν· ὁ Μιχελῆς τρύπωσε κάτω ἀπὸ ἓνα βράχο, νὰ ξεκόψει λίγο ὁ καιρός· τὸ στόμα του εἶχε γεμίσει φαρμάκι.

Στύλωνε τὰ μάτια του στὴ βροχὴ, ἀφουκράζονταν τὰ νερά ποῦ ἔτρεχαν καὶ κακάριζαν πηδώντας ἀπὸ πέτρα σὲ πέτρα, ὁ νοῦς του σιγὰ σιγὰ ἄρχισε κι αὐτὸς νὰ τρέχει μαζί μὲ τὰ νερά καὶ νὰ κατεβαίνει στὸν κάμπος. Κυλοῦσε, νερὸ κι αὐτὸς, πλήθαινε, φούσκωνε, ἔπαιρνε ὄλοϋθε παραπόταμα, γίνονταν καταρράχτης, συγκλύε τὸ χωριό. Φούσκωνε τὸ στῆθος τοῦ Μιχελῆ, ζωντανοὶ καὶ πεθαμένοι ἀνέβαιναν ἀπὸ τὰ χῶματα μέσα στὴ βροχὴ, ὀλολάσπωτοι, κι ἀνηφόριζαν ἐπίσημα, σιγὰ, ἀπὸ τὸν κάμπος κι ἔρχονταν καταπάνω του· καὶ πήγαινε μπροστά ἓνας

νεκρός άψηλός, παχύς, με φουσκωμένη γαλαζοπράσινη κοιλιά, άρχοντας. Σά μιá Δεύτερη Παρουσία ήταν τούτη, είχαν βαρέσει οί άγγελοι τις σάλπιγγες και ξεθηκάρωναν από τή λάσπη τ' ανθρώπινα σκουλήκια...

Είχε διαβάσει τις τελευταίες τούτες μέρες ό Μιχαήλς τήν 'Αποκάλυψη κι είχε γεμίσει ό νοός του άγγελους και σάλπιγγες και πόρνες άπάνω στά νερά και θάλασσες από χοχλακιστό γυαλί και καθαλάρηδες άπάνω σέ μαύρα, πράσινα, κόκκινα κι άσπρα άλόγατα πού κολυμπούσαν στό αίμα... Κοίταζε ό Μιχαήλς τή βροχή, άφουκράζονταν τά νερά, τά μελίγγια του χτυπούσαν, τού φάνηκε ξαφνικά πώς ό κόσμος γκρεμίζονταν. Σκοτείνιασε, άρχισε κιόλα να βραδιάζει, ή βροχή έξακολουθούσε έπιμονη, μονόκορδη, ύπομονετικά, να λιώνει και να τρώει τή γή.

— Θεέ μου, έσύ μονάχα ύπάρχεις άσάλευτος, μουρμούρισε ό Μιχαήλς και τά μάτια του γέμισαν δάκρυα. "Άν έλειπες έσύ, πού θά μπορούσε ό άνθρωπος να πιαστεί, πού όλα λιώνουν, μαδούν και γκρεμίζονται; Στή γυναίκα πού αγαπάς; στόν κύρη πού σ' έκαμε; στους ανθρώπους; Όλα μαδούν και θρύβονται και γκρεμίζονται, και μονάχα έσύ, Θεέ μου, στέκεσαι άσάλευτος· άσε με ν' άκουμπήσω άπάνω σου! Κράτα με καλά, Θεέ μου, τó μυαλό μου σαλεύει!

Ό παπα-Φώτης κι ό Μανολιός περίμεναν μέσα στη σπηλιά, ώρες τώρα, τó Μιχαήλ, άνήσυχοι.

— Θά χρειαστεί πολüs άγώνας, γέροντά μου, για να μπορέσουμε να βρούμε τó δικίο μας, έλεγε ό Μανολιός· άξίζει να σπαταλήσουμε τόσον καιρό για τά έπίγεια;

— Άξίζει, άξίζει, Μανολιό! άποκρίθηκε ό παπα-Φώτης και τó μάτι του έλαμψε. Μιά φορά έλεγα κι έγώ: Γιατί να παλεύω για τά έπίγεια; Τί μ' ενδιαφέρει ό κόσμος τούτος; είμαι έξοριστος τ' ουρανού και βιάζομαι να γυρίσω στην πατρίδα μου. Μά σιγά σιγά κατάλαβα· κανένας δέν μπορεί να μπει στόν ουρανó αν δέ νικήσει πρώτα τή γή, και κανένας δέν μπορεί να νικήσει τή γή αν δέν παλεύει με λύσσα κι ύπομονή και χωρίς συβιβασμό μαζί της. Άπό τή γή μονάχα μπορεί να πάρει φόρα ό άνθρωπος και να πηδήξει στόν ουρανó. Παπα-Γρηγόρηδες, Λαδάδες, Άγάδες, νοικοκυραίοι, είναι οί δυνάμεις τού κακού πού μας έπεσε ό κληρος να παλέψουμε· αν ρίξουμε τ' άρματα, είμαστε χαμένοι, και κάτω στη γή κι άπάνω στόν ουρανó.

— Ό Μιχαήλς είναι πολλά ντελικάτος, πολλά ψιλομαθημέ-

νος, δέ θά μπορέσει...

— Θά μπορέσουμε έμεις· να δούμε τί μαντάτα άπόψε θά μάς φέρει· αν είναι άσκημα, θά κινήσω αύριο να πάω να βρω τó Δεσπότη, να ζητήσω τó δικίο μας· χειμώνας μπαίνει, να μη μάς βρεί γυμνούς κι άστεγους.

— Νά 'ταν να 'δινα τή ζωή μου να σώσω τις ψυχές πού κιντνεύουν... μουρμούρισε ό Μανολιός.

— Πιό εύκολο είναι να δώσεις τή ζωή σου μιá και καλ' ή, παρά να τή δίνεις στάλα στάλα στόν καθημερινόν άγώνα· αν ήταν να με ρωτούσαν ποιός δρόμος πάει στόν ουρανó, θ' άπαντούσα: ό πιό δύσκολος. "Άς τόν πάρουμε λοιπόν αυτόν, Μανολιό, κάνε κουράγιο!

Ό Μανολιός σάπασε· ένιωθε πώς ό γέροντας είχε δικίο, μα αυτός βιάζονταν. Δέν μπορούσε άκόμα να ξεχάσει τή θεϊκή χαρά του, όταν κίνησε να δώσει τή ζωή του· τούτη ή άστραπή έμενε άσβεστη μέσα του και μακρινή πολύ, σα χαμένη Παράδεισο· κι ό καθημερινός άγώνας τού φαίνονταν νωθρός πολύ, χωρίς λάμψη. Βιάζονταν.

Σάπαιναν. Άκουγαν τή βροχή πού έπεφτε και τά νερά πού έτρεχαν· κάπου κάπου μιá άστραπή έσκιζε τó σκοτάδι, έμπαινε στη σπηλιά, φώτιζε δυό πρόσωπα χλωμά, ένα λαιμό, ένα χέρι· κι εϋτüs όλα páλι ξαναβούλιαζαν στό σκοτάδι.

Άξαφνα άκουσαν περπάτημα βιαστικό στις πέτρες.

— Ό Μιχαήλς! φώναξε ό Μανολιός και πετάχτηκε έξω.

Άγκαλιάστηκαν στό σκοτάδι οί δυό φίλοι, μπήκαν στη σπηλιά.

— Καλώς τó Μιχαήλ μας, έκαμε ό παπα-Φώτης· τί μάς φέρνεις από τή Λυκόβρυση;

— Πώς ή ύπογραφή μου δέν πιάνει, πώς ό Άγας σφράγισε τó σπιτι τού κυρού μου, πώς θά 'ρθουν γιατροί να με δουνε... Και πώς ή Μαριορή πεθαίνει... Νά τί φέρνω! Δέν έχετε παράπονο! Μπόλικά, δόξα σοι ό Θεός.

Σωριάστηκε χάμω, άκούμπησε στό βράχο και σάπασε.

— Δέν έχετε παράπονο, ξανάπε σέ λίγο κι έκαμε να γελάσει. "Έρχομαι με γεμάτα χέρια.

— Παράπονο δέν έχουμε, άποκρίθηκε ό παπάς και πετάχτηκε άπάνω· αυτό θά πεί άνθρωπος: να πονάς, ν' άδικιέσαι, να παλεύεις και να μην τó βάνεις κάτω! Δέ θά τó βάλουμε κάτω, Μιχαήλ μου· αύριο θά πάω στό Μεγάλο Χωριό και θά παλέψω.

Ό Μιχαήλς κούνησε τó κεφάλι.

— Κάμε ό,τι σέ φωτίσει ό Θεός, γέροντά μου· έγώ σταυρώ-

νω τὰ χέρια, δὲν μπορῶ... Μιά στιγμή ἐκεῖ κάτω μ' ἔπιασε λύσσα, μοῦ ῥθε νὰ πνίξω τὸ γερο-Λαδᾶ, νὰ περεχύσω τὸ χωριὸ πετρέλαιο, νὰ τὸ κάψω· μὰ εὐτύς, σὰ νὰ τὸ ἔχα κιόλα κάμει, κουράστηκα, λυπήθηκα, φοβήθηκα, τὸ ἔβαλα στὰ πόδια.

— Ἄσε μας ἐμᾶς νὰ παλέψουμε, Μιχελή μου, εἶπε ὁ Μανολιός.

Κι ἔπιασε στὰ σκοτεινὰ τὸ χέρι τοῦ φίλου του· ἔκαιγε.

Ἡ βροχὴ εἶχε πάψει, ὁ παπα-Φώτης σηκώθηκε.

— Καληνύχτα, εἶπε. Πάω νὰ ξαπλώσω καὶ νὰ ἐτοιμάσω στὸ νοῦ μου τὴν αὐριανὴ μέρα· θὰ κινήσουμε πρῶι πρῶι, Μανολιό.

Εἶπε, καὶ χάθηκε μέσα στὴ νύχτα.

— Βαριά ἢ ζωή, ἀναστέναξε ὁ Μιχελής. Κάμε μου μιὰ χάρη, Μανολιό· αὐριο πού θὰ πᾶτε στὸ Μεγάλο Χωριό, πήγαινε νὰ δεῖς τὴ Μαριορή· καὶ πές της χαιρετίσματα. Τίποτα ἄλλο.

Ἐάπλωσε στὸ στῤῥωμα του κι ἔκλεισε τὰ μάτια, νὰ δεῖ πάλι τὸν πατέρα του νὰ προβαίνει.

Τὴν ἄλλη μέρα, σὲ ὅλη τὴ στράτα, πολὺ λίγα λόγια σταύρωσαν ὁ παπα-Φώτης κι ὁ Μανολιός. Ὁ οὐρανὸς ἦταν σκεπασμένος, μὰ δὲν ἔβρεχε· χτὲς ὁμως εἶχε κάμει πλημμύρα, τσαλαβουτοῦσαν στὴ λάσπη ξυπόλυτοι καὶ προχωροῦσαν μὲ δυσκολία, ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο.

Πλούσια, πανάρχαια χώματα, περιβόλια κι ἀμπέλια, πότε κάμπος στρατός, πότε ἀλαφριὰ τρικυμισμένη γῆς, χαριτωμένη. Μιά στιγμή, προσηλιακά, τὰ σύννεφα ἄνοιξαν καὶ γέλασε μιὰ λουριδα καταγάλανος οὐρανός, ἀπαλός, δροσερός, ὄλο γλύκα· σ' ἕνα ψῆλωμα λαμποκοποῦσαν δυὸ παλιές μαρμάρινες κολόνες.

— Ὅλα τοῦτα τὰ χώματα ἦταν δικά μας μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ... ἀναστέναξε ὁ Μανολιός.

Ὁ παπα-Φώτης κοντοστάθηκε, κοίταξε τίς δυὸ σπασμένες κολόνες κι ἔκαμε τὸ σταυρὸ του σὰ νὰ περνοῦσε μπρὸς ἀπὸ ἐκκλησιά· ὁ νοῦς του γέμισε φλόγες, μὰ δὲ μίλησε.

Πήγαιναν μὲ τὰ φτωχὰ ταγάρια κρεμασμένα στὸν ὄμο, μὲ τὸ τριμμένο ράσο του ὁ παπάς, μὲ τὰ χοντροκομμένα τσοπάνικα ροῦχα ὁ Μανολιός, ἀμίλητοι.

Ἐφταναν σ' ἕνα χωριό, τοὺς γάβγιζαν οἱ σκύλοι, ἄνοιγαν οἱ πόρτες, πρόβαιναν μερικὰ κεφάλια, τοὺς κοίταζαν, ἀριά καὶ ποῦ τοὺς ἔριχναν κι ἕναν καλὸ λόγο, ἕνα: «Καλῶς ὄρισατε! Ποῦ πᾶτε; Καλὴ στράτα!» καὶ σφαλοῦσαν εὐτύς οἱ πόρτες

κι ἀπόμεναν πάλι οἱ δυὸ ἀποσταλμένοι τῆς φτώχειας, πού εἶχαν κρεμάσει στὸ λαιμὸ τους ὅλες τίς ψυχές τῆς Σαρακῆνας.

Σὲ μιὰ λεύκα ἀπὸ κάτω, μὲ κατάχρυσα φύλλα σὰ φλουριά, στάθηκαν τὸ μεσημέρι νὰ βάλουν μιὰ μπουκιὰ στὸ στόμα, νὰ πάρουν δύναμη. Βρῆκαν δυὸ πέτρες, κάθισαν· τὰ μυριστικὰ ἀγριοβότανα, ἡ θρούμπα, τὸ θυμάρι, ὁ ἄγριος δυόσμος, τὸ φλησκοῦνι, ἡ φασκομηλιά, τὰ ἔχε χτυπήσει ἡ δυνατὴ βροχὴ καὶ μοσκομύριζαν· πρόβαλε λίγος ἥλιος, κι ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρα τ' οὐρανοῦ ἴσαμε τὴν ἄλλη κρεμάστηκε τὸ οὐρανοδόξαρο.

Ὁ παπα-Φώτης κοίταζε γύρα του τὴν ἀποβροχάρικη ὁμορφιά τῆς γῆς καὶ τ' οὐρανοῦ, κι ἕνα πλατὺ χαμόγελο ἀπλώθηκε στὸ γλωσσό, αὐστηρό του πρόσωπο· ἄνοιξε τὸ στόμα:

— Μιὰ φορὰ, εἶπε, ρώτησα ἕναν καλόγερο, τὸν πάτερ Σωφρόνιο, πού ζοῦσε ὀλομόναχος, μακριὰ ἀπὸ τὸ μοναστήρι του, σὲ μιὰ σκῆτη, ἀπάνω ἀπὸ τὸν ἐγκρεμό: «Πῶς ἔγινε, πάτερ Σωφρόνιε, καὶ βρήκες τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας; — Μπᾶς καὶ ξέρω κι ἐγώ, παιδί μου, μοῦ ἀποκρίθηκε· ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω... Ἐνα πρῶι σηκώθηκα, κι εἶχε βρέξει τὴ νύχτα, καὶ κοίταξα ἀπὸ τὸ παραθύρι· αὐτὸ ἦταν. — Τίποτ' ἄλλο, πάτερ Σωφρόνιε; — Τί ἄλλο θές, παιδί μου; εἶδα τὸ Θεὸ ἀπὸ τὸ παραθύρι μου...» Ποτὲ δὲ σηκώνουμαι πιά τὸ πρῶι νὰ δῶ τὴ γῆς ὕστερα ἀπὸ τὴ βροχὴ χωρὶς νὰ θυμηθῶ τὸν ἅγιο αὐτὸν ἀσκητή· θὰ ἔχει πιά παραδώσει τὴν ψυχὴ του στὸ Θεὸ καὶ θὰ σεριανίζει στὴν Παράδεισο, καὶ μπορεῖ γιὰ τὸ χατίρι του ὁ Θεὸς νὰ βρέξει καὶ στὴν Παράδεισο τὴ νύχτα.

Τὰ λόγια τοῦτα ἔριξαν ξαφνικὰ λάμψη στὸν ἀγέρα κι ἔδωκαν στὴν ἀποβροχάρικη γῆς τὸ πιὸ ἀψηλὸ νόημα πού μπορούσε νὰ πάρει· κι ἡ καρδιά τοῦ Μανολιοῦ δροσίστηκε.

— Εὐχαριστῶ, γέροντά μου, εἶπε ὁ Μανολιός ὕστερα ἀπὸ λιγὸς στιγμή βαθιὰ σιωπὴ· ἐγὼ ζητῶ τὸ Θεὸ στίς μεγάλες, φοβερὲς στιγμές· ἐσὺ μοῦ τὸν δείχνεις σὲ κάθε στιγμή πού περνάει. Ἐγὼ τὸν ζητῶ στὸν ἀπότομο θάνατο· ἐσὺ μοῦ τὸν φέρνεις στὸν ταπεινὸ καθημερινὸν ἀγώνα. Τώρα μόνο κατάλαβα γιὰ τί πηγαίνουμε στὸ Μεγάλο Χωριὸ καὶ Ποιδὸν θὰ βροῦμε ἐκεῖ πέρα.

— Δὲ βρίσκει κανένας ποτὲ παρὰ ὅ,τι ζητάει· ἐμεῖς — καλὰ τὸ ἔνωσες, Μανολιό μου — θὰ βροῦμε, ἐκεῖ πού πᾶμε, τὸ Θεὸ· καὶ θὰ τὸν βροῦμε, ὄχι ὅπως τὸν παριστάνουν ὅσοι δὲν τὸν εἶδαν ποτὲ τους, ἕνα ροδομάγουλο γέρο, πού κάθεται μακάρια σὲ πουπουλένια σύννεφα καὶ προστάζει· μὰ σὰ μικρὴ φωνὴ πού τινάζεται ἀπὸ τὰ σωθικά μας καὶ σηκώνει πόλεμο· χτὲς ἐνάντια στὸν παπα-Γρηγόρη καὶ στὸ Λαδᾶ· σήμερα ἐνάντια στὸ Δεσπότη·

αἴριο θά δοῦμε... Βιάζεσαι;

Κίνησαν πάλι. Κατὰ τὸ σούρουπο ἔφτασαν στὸ Μεγάλο Χωριό· ἀπὸ μακριὰ ἔξερναν κουμπέδες καὶ τζαμιὰ καὶ δυὸ λυγεροὺς μιναρέδες ποὺ ἀνέβαιναν, ὄλο δύναμη καὶ χάρη, στὸν οὐρανό· κι ὡς ἔμπαιναν ἀπὸ τὴν καστρόπορτα, ἄκουσαν τὴ φωνὴ τοῦ μουεζίνη, ἐπιταχτικιὰ κι ὄλο γλύκα.

Νιζάμηδες στέκουνταν καὶ φρουροῦσαν τὴν καστρόπορτα, οἱ δρόμοι ξεχειλισμένοι τουρκιὰ — ναργιλέδες, καὶ μπέηδες διπλογόνατοι στὴν ψάθα, καὶ παιδόπουλα παχουλά μὲ ψιλὴ κοριτσιίστικη φωνὴ ποὺ ἔπαιζαν ντέφι καὶ τραγουδοῦσαν ἀμανέδες... Χανούμισσες τυλιμένες στὶς μιλάγιες, ἀργοπερπάτητες, ὄλο νάζι· τουρκαλάδες ξυπόλυτοι διαλαλοῦσαν παχιὰ μυρωδάτα σαλέπια καὶ ψημένα ἀραποσίτια...

Οἱ δυὸ ὁδοιπόροι μας κόνεψαν σ' ἓνα χριστιανικὸ χάνι — κάτω, γεμάτο γαϊδούρια καὶ μουλάρια, ἀπάνω, ἓνας μεγάλος ὄντας μὲ δυὸ μακριῆς σειρὲς ἀχερένια στρώματα. Ἦξερε ὁ παπα-Φώτης τὸ χανιατζή, τὸν κύρ Γεράσιμο — φωνακλὰς τετραπέρατος Κεφαλλονίτης, παλιὸς караβοκύρης, ποὺ ἄραξε ἐδῶ, στὴ μέση τῆς στεριάς, παντρεύτηκε στὰ γερατιά του, πῆρε μιὰν ὀμορφὴ νταρντάνα ἀνατολίτισσα, ἔκαμε παιδιά, ἄνοιξε χάνι, ἢ γυναίκα μαγεῖρευε, αὐτὸς πάλευε μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τὰ ζά, δέρνοντας, κοροϊδεύοντας, βλαστημώντας. Ἦταν παχύς, φαλακρός, μὲ τεράστια κοιλιὰ, ποὺ τὸν ἐμπόδιζε, καθὼς ἔλεγε, νὰ δεῖ μὲ τὰ μάτια του ἂν εἶναι ἄντρας ἢ γυναίκα...

Εὐτὺς ὡς εἶδε τὸν παπα-Φώτη, πετάχτηκε ἀπὸ τὸ τεζιάκι κι ἔτρεξε νὰ τὸν καλωσορίσει.

— Σὰν τὰ χιόνια! φώναξε κεφάτος· ἴσια ἴσια ποὺ σὲ χρειάζουμουν, παπά μου· ἔπεσα πάλι σὲ φοβερὸ ἁμάρτημα· ἓνας πραγματευτῆς ξέχασε προχτὲς ἐδῶ τὸ σακούλι του, γεμάτο χρυσὴ λίρα, καὶ τοῦ τὸ γύρισα· κι ἀπὸ τότε ἡ ψυχὴ μου δὲ βρῖσκει ἡσυχία· πάει νὰ πεῖ, ἁμάρτησε ἢ κακομοίρα καὶ πάει νὰ σκάσει!

Μὰ ὁ παπα-Φώτης δὲν εἶχε κέφι γιὰ χωρατάδες.

— Θὰ μείνουμε δυὸ μέρες, κύρ Γεράσιμε, εἶπε· δῶσε μας καὶ δυὸ πιάτα φαί καὶ δυὸ στρώματα καθαρὰ νὰ κοιμηθοῦμε... Λεφτὰ δὲν ἔχουμε, τὰ γράφεις ὅ,τι ἔξοδα κάμουμε· θὰ σὲ πλερώσω, καπετάνιο μου, μιὰ μέρα.

— Ποιὸς σὲ ρωτᾷ γιὰ λεφτὰ, γέροντά μου; εἶπε ὁ παλιὸς караβοκύρης σκόντας στὰ γέλια· δὲν ἔχεις τοῦ λόγου σου, ἔχουν οἱ βαρβάτοι νοικοκυραῖοι ποὺ κονεοῦν στὸ χάνι μου· θὰ τοὺς πάρω τὰ διπλά καὶ θὰ πλερωθῶ καὶ μὲ τὸ παραπάνω· κι ἂν ξαναβρῶ κανένα πουγγί, δὲν τὸ ξαναγυρίζω... Καλῶς ὄρισαι!

Θὰ φᾶμε ἀπόψε μαζί· δὲν εἶστε πελάτες, εἶστε μουσαφιραῖοι... Ἦ Κρουσταλλένια!

Μιὰ νταρντάνα ἀνατολίτισσα, μὲ μεγάλα σουρμελίδικα μάτια, πρόβαλε ἀπὸ τὸ μαγεριό, κρατώντας μιὰν κατσαρόλα.

— Φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ μας, πρόσταξε ὁ κύρ Γεράσιμος, θὰ φάω ἀπόψε μαζί του· κατάλαβες τί θὰ πεῖ αὐτό; χοιρινὲς μπιρίζολες.

Ζύγωσε ἡ κυρα-Κρουσταλλένια κουνιστὴ, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ· καὶ τράβηξε πίσω κατὰ τὴν κουζίνα.

— Ἦ, ποῦ πᾶς, γυναίκα; τῆς φώναξε ὁ κεφάτος Κεφαλλονίτης· δὲ θὰ σὲ φᾶμε, στάσου δὰ λιγάκι νὰ σὲ δοῦμε!

Ἦπαιξε τὸ μάτι στὸν παπα-Φώτη:

— Στάσου νὰ μᾶς πεῖς πόσα ἀπίδια βάνει ὁ σάκος!

— Δὲν ντρέπεσαι, γέρος ἄνθρωπος! εἶπε κοκκινίζοντας ἡ νταρντάνα καὶ χῶθηκε στὴν κουζίνα χιχιρίζοντας.

Ὁ κύρ Γεράσιμος ἔσκασε στὰ γέλια.

— Μωρὲ, τί σοῦ εἶναι τὰ θηλυκά, γέροντά μου! εἶπε. Δὲν ξέρω τί λένε οἱ Ἅγιες Γραφές, μὰ ἐγὼ ξέρω θετικά: ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄντρα κι ὁ διάολος τὴ γυναίκα. Καὶ νὰ σοῦ τὸ ἀποδείξω· ὄλον τὸν κόσμον ἔχω ρωτήσῃ πόσα ἀπίδια βάνει ὁ σάκος καὶ κανένας δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ· μὰ ἡ γυναίκα μου, ἢ κατεργάρα, τὸ βρῆκε: Δυὸ, μοῦ ἀποκρίθηκε, δυὸ! Ἄκους, τοῦ διαόλου τὸ θηλυκό; διάνα!

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ὁ παπα-Φώτης, μὲ τὸ φτωχὸ του λιωμένο ράσο, ξυπόλυτος, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του· τράβηξε κατὰ τὸ δεσποτικὸ. Μιὰ στρουμπουλὴ χωριατοπούλα τοῦ ἄνοιξε, κοίταξε τ' ἀδειανὰ χέρια του, σούφρωσε τὰ χεῖλια· δὲν ἔρχονται, λέει, τόσο πρωὶ· ὁ Δεσπότης δὲν εἶχε ἀκόμα ξυπνήσει. Κάθισε στὸ πεζούλι τῆς αὐλῆς, περίμενε.

Σιγὰ σιγὰ κατάφταναν κι ἄλλοι, γυναῖκες κι ἄντρες, ὁ καθένας κρατοῦσε καὶ τὸ πεσκέσι του — ἓνα καλαθάκι αὐγά, ἓνα κουνέλι, ἓνα κεφάλι, τυρί, μιὰν κότα. Τὰ ἔπαιρνε ἡ στρουμπουλὴ χωριατοπούλα, χαμογελοῦσε καὶ τὰ ἔμπαζε μέσα· κι ἔδινε καρέκλα ἢ σκαμνί, ἀνάλογα μὲ τὸ πεσκέσι.

— Εἶναι ἡ ἀνιψιά του... εἶπε σιγὰ ἓνας γεροντάκος.

Ἦστερα ἀπὸ μιὰν ὥρα διαδόθηκε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, σὲ ὄλη τὴν αὐλὴ, πὼς ὁ Δεσπότης ξύπνησε· ὁ ἓνας ἄκουσε τὸ κρεβάτι νὰ τρίξει, ὁ ἄλλος τὸν ἄκουσε νὰ βῆχει, ἓνας ἄλλος νὰ κάνει τὴν πρωινή του γαργάρα.

— Πίνει κι ένα αυγό ρουφηχτό για τη φωνή του... είπε πάλι τὸ γεροντάκι.

Ὅλοι κουνήθηκαν με σεβασμὸ καὶ σήκωσαν δειλὰ τὰ μάτια κατὰ τὸ παράθυρο ψηλά, με τὰ κλειστά παντζούρια. Ἀκούστηκε βήχας δυνατὸς καὶ φοβερὰ ρουθουνίσματα κι ἀλαφρά μουγκρητὰ καὶ νερὰ νὰ χύνονται.

— Τώρα πλένεται... εἶπε πάλι τὸ γεροντάκι.

Ὅλοι σώπασαν κι ἀφουκράζονταν τὸ ἱερὸ θεριό.

Μετὰ ἓνα τέταρτο ἀκούστηκε κρότος ἀπὸ φλιτζάνια καὶ πιάτα καὶ μαχαιροπίρουνα καὶ καρέκλες ποὺ τρίζαν.

— Τώρα πίνει τὸν καφέ του...

Μετὰ μισή ὥρα ἀκούστηκαν στριγγιές φωνές καὶ κλάματα.

— Τώρα δέρνει τὴν ἀνιψιά του.

Σὲ λίγο ἀκούστηκε ἡ σκάλα νὰ τρίζει καὶ κάποιος νὰ ξεμουξίζεται τρανταχτὰ.

— Τώρα κατεβαίνει! εἶπε πιὸ δυνατὰ τὸ γεροντάκι καὶ πετάχτηκε ὄρθιο.

Σηκώθηκαν ὄλοι καὶ κάρφωσαν τὰ μάτια στὴν πόρτα. Ἀκούστηκε μιὰ δυνατὴ φωνή, μπάσα:

— Ἀγγελικὴ, ποιὸς πρωτόρθε; νὰ κοιπάσει!

Ἄνοιξε ἡ πόρτα, πρόβαλε ἡ στρουμπουλὴ κοπέλα, με κοκκινισμένα μάτια· ἔγενεψε στὸν παπα-Φώτη. Ὁ παπα-Φώτης προχώρησε, μπήκε μέσα, ἔκλεισε ἡ πόρτα.

Ὁ Δεσπότης στέκονταν μπροστὰ σ' ἓνα στρογγυλὸ τραπέζι, κοντοπίθαρος, κοτσονάτος, με κοντόσουρα γκριζὰ γένια, με μιὰν κρεατοελιά στὴ μύτη. Ἐμοιαζε με ρινόκερο.

— Σὲ ἀκούω, εἶπε, καὶ σύντομα· θαρρῶ πὼς σ' ἔχω ξαναδεῖ· δὲν εἶσαι ὁ πρόσφυγας; Λέγε.

Μιὰ στιγμή πέρασε ἀπὸ τὸν ἀγριεμένο νοῦ τοῦ παπα-Φώτη νὰ φύγει· νὰ φύγει καὶ νὰ χτυπήσει δυνατὰ πίσω του τὴν πόρτα. Τοῦτος εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ; Τοῦτος κηρύχνει στοὺς ἀνθρώπους τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη; Ἀπὸ τοῦτον μπορεῖ νὰ περιμένει νὰ βρεῖ τὸ δίκιο του; Μὰ κρατήθηκε· ἔφερε στὸ νοῦ του τὰ παιδιά τῆς Σαρακήνας καὶ τὸ χειμῶνα ποὺ πλακώνει· ἄνοιξε τὸ στόμα νὰ μιλήσει, μὰ ὁ Δεσπότης ἄπλωσε τὸ χέρι.

— Ἄλλη φορά, εἶπε, δταν θὰ ῥχεσαι στοῦ Δεσπότη, νὰ φορᾶς παπούτσια.

— Δὲν ἔχω, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης· εἶχα, δὲν ἔχω πιά, συμπάθα με· κι ὁ Χριστὸς περπατοῦσε ξυπόλυτος, Δέσποτά μου.

Ὁ Δεσπότης ζάρωσε τὰ φρύδια.

— Μοῦ ἔχει μιλήσει γιὰ σένα ὁ παπα-Γρηγόρης, εἶπε κουνώντας ἀπειλητικὰ τὸ κεφάλι· θές νὰ μᾶς κάνεις, λέει, τὸ Χριστό· νὰ φέρεις ἰσότητα καὶ δικαιοσύνη στὸν κόσμο... Δὲν ντρέπεσαι; Νὰ μὴν ὑπάρχουν πιά πλούσιοι καὶ φτωχοί, μήτε, βέβαια, Δεσποτάδες... ἀντάρτη!

Ἄναψαν τὰ μελίγγια τοῦ παπᾶ· ἔσφιξε τὴ γροθιά, μὰ πάλι θυμήθηκε, κρατήθηκε. Σώπασε.

— Τέλειωσες τὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης;

— Ὅχι, Δέσποτά μου.

— Τότε τί μιᾶς; Δὲ συζητῶ μαζί σου, παπά μου... Ἦρθες νὰ μοῦ ζητήσεις μιὰ χάρη, τί θές; Γρήγορα, εἶναι κι ἄλλοι καὶ περιμένουν. Καὶ νὰ μετῶς τὰ λόγια σου!

— Δὲν ἦρθα νὰ ζητήσω καμιὰ χάρη· ἦρθα νὰ ζητήσω τὸ δικίο μου.

— Τὸ μάτι σου εἶναι γεμάτο ἑωσφορικὴ ἀλαζονεία· χαμήλωσε τὰ μάτια καὶ μίλα.

Ὁ παπα-Φώτης κοίταξε γύρα του· ἓνας Χριστὸς Σταυρωμένος πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τοῦ Δεσπότη, βιβλία χρυσοδεμένα στὸ ράφι, μιὰ μεγάλη ζωγραφιά, πιὸ μεγάλη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ποὺ παρίστανε τὸ Δεσπότη με τὰ ἐπισκοπικά του δλόχρυσα ἄμφια, με τὴ βαριά μίτρα στὸ κεφάλι, με τὴν ἀψηλὴ πατερίτσα. Δὲ μιλοῦσε· ὁ Δεσπότης νεύρισε.

— Παπά μου, ἦ νὰ μιλήσεις ἦ νὰ φύγεις· δὲν ἔχω καιρὸ νὰ χάνω.

— Μήτε κι ἐγώ, Δέσποτά μου, φεύγω. Εἶχα σκοπὸ νὰ ζητήσω τὸ δικίο μου, μὰ τώρα κατάλαβα, θὰ τὸ ζητήσω ἀπὸ Ἐκεῖνον! εἶπε κι ἔδειξε με τὸ δάχτυλο τὸ Χριστὸ τὸ Σταυρωμένο.

— Ἀπὸ ποιόν; ἔκαμε ὁ Δεσπότης καὶ στράφηκε πίσω του.

— Ἀπὸ τὸ Χριστὸ τὸ Σταυρωμένο.

Τώρα πιά ὁ Δεσπότης φρένιασε· χτύπησε τὴ γροθιά του στὸ τραπέζι.

— Ἐχει δίκιο ὁ παπα-Γρηγόρης, εἶσαι μπόλσεβίκος!

— Ναί, ἂν εἶναι καὶ Τοῦτος! ἀποκρίθηκε ὁ παπᾶς κι ἔδειξε πάλι τὸ Σταυρωμένο.

— Ἀγγελικὴ! φώναξε ὁ Δεσπότης.

Ἦ στρουμπουλὴ ἀνιψιά φάνηκε.

— Ἄλλη φορά ἂν ἔρθει ὁ παπᾶς τοῦτος — κοίταξέ τον καλά! — νὰ μὴν τὸν ἀφήσεις νὰ μπεῖ μέσα.

— Ὁ Θεὸς θὰ μᾶς κρίνει, Δέσποτά μου, ἔχε γειά· τότε θὰ παρυσιαστοῦμε μπροστὰ του κι οἱ δυὸ ξυπόλυτοι, εἶπε ἦσυχά ὁ παπα-Φώτης, ἄνοιξε τὴν πόρτα κι ἔφυγε.

Γύριζε ὄρες, μπήκε στο σκεπαστό παζάρι, στάθηκε στην αὐλή τοῦ τζαμιού, διάβηκε ἕνα δοξαρωτὸ γιοφύρι, βρέθηκε στὰ περιβόλια, γύρισε πίσω, ξαναχώθηκε στὰ σοκάκια· κοίταξε, κοίταξε, μὰ δὲν ἔβλεπε τίποτα. Ἐβράζε ὁ νοῦς του, κι οἱ ἄχνοι θάμπωναν τὰ μάτια του· δὲν ἔβλεπε τίποτα, συλλογιζόνταν τὸ Δεσπότη καὶ τὰ παιδιὰ τῆς Σαρακήνας καὶ τὸ χειμῶνα ποὺ πλακώνει.

Ξαφνικὰ βρέθηκε μπροστὰ ἀπὸ τὸ χάνι τοῦ κῦρ Γεράσιμου· μπήκε, ἔλειπε ὁ Μανολιός.

— Πάει τὸ πουλί! τοῦ φώναξε ὁ καφετζής· βγήκε κι αὐτὸς πρωὶ πρωὶ νὰ σεριανίσει.

Ὁ παπα-Φώτης κάθισε, κατάκοπος· σὰ νὰ ἔχε γυρίσει ἀπὸ τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου. Ἀκούμπησε στὸν τοῖχο, ἔκλεισε τὰ μάτια κι ἀναστέναξε.

Τὴν ὥρα ἐκείνη ὁ Μανολιός κάθονταν πλάι στοῦ προσκεφάλι τῆς Μαρριόρης καὶ τὴν κοίταζε· τὴν εἶχε πάρει μιὰ στιγμή ὁ ὕπνος καὶ τὴν περιμένε ὁ Μανολιός, ἀκίνητος, νὰ ξυπνήσει...

Τὴν κοίταξε, κι ἡ καρδιά του σφίγγονταν· εἶχε λιώσει, δυὸ μεγάλοι γαλάζιοι κύκλοι ἔζωναν τὰ μάτια της, τὸ δέρμα της χλωμό, διάφανο, κολνοῦσε ἀπάνω στὰ κόκαλα, ξεπρόβαιναν τὰ κόκαλα, καὶ τὸ πρόσωπό της σὰ νὰ τὸ ἔχε κιόλα ἀγλείψει καὶ καταφάει ἡ γῆς... Εἶχε ἀνέβει μιὰ στιγμή ἀπὸ τὰ χῶματα, ἔπαιξε, γέλασε, ἔκλαψε, ἀρραβωνιάστηκε, φούχτωσε τὸ γεμάτο ποτήρι, καὶ πρὶ νὰ προφτάσουν τὰ χεῖλια της νὰ τὸ ἀγγίξουν, τὴν ξαναπαίρνουν πίσω τὰ χῶματα...

Ἄξαφνα ἡ Μαρριόρη στέναξε, ἄνοιξε τὰ μάτια, εἶδε τὸ Μανολιό.

— Καλῶς τὸ Μανολιό, εἶπε· ἐκεῖνος σὲ στέλνει;

— Ναί, Μαρριόρη· ὁ Μιχελής.

— Σοῦ παράγγειλε νὰ μοῦ πεῖς τίποτα;

— Ναί, Μαρριόρη· χαιρετίσματα.

— Τίποτ' ἄλλο;

— Τίποτ' ἄλλο.

Ἡ Μαρριόρη χαμογέλασε μὲ πικρία.

— Τί ἄλλο νὰ θέλω τώρα πιά; εἶπε· χαιρετίσματα, αὐτὸ μοῦ φτάνει.

Ἐγειρε ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ πρόσωπο, γιατί τὴν πῆραν τὰ κλάματα· μὰ ἔκαμε κουράγιο, κατάπνε τὰ δάκρυα, ξαναγύρισε τὸ πρόσωπο.

— Ἐχω κι ἐγὼ μιὰ παραγγελιά, Μανολιό, εἶπε.

Ἐψαξε κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, βρήκε ἕνα ψαλίδι.

— Βοήθησέ με ν' ἀνασηκωθῶ, εἶπε.

Ὁ Μανολιός τὴν πῆρε ἀπὸ τὶς μασκάλες, ἔβαλε τὸ προσκεφάλο στὴ ράχη της, τὴν ἀκούμπησε στὰ σίδερα τοῦ κρεβατιοῦ. Ἡ Μαρριόρη πέταξε τὴν μπολίδα ἀπὸ τὰ μαλλιά της, ἔλυσε τὴ μαύρη μεταξωτὴ κορδέλα ποὺ ἔδενε τὶς δυὸ καστανὲς χοντρὲς πλεξοῦδες της. Ἄνοιξε τὸ ψαλίδι νὰ τὶς κόψει, ἔβαλε ὅλη της τὴ δύναμη, δὲν μπόρεσε.

— Δὲν μπορῶ, εἶπε, δὲν μπορῶ, Μανολιό· βοήθησέ με.

— Θὰ τὰ κόψεις; ἔκαμε ὁ Μανολιός τρομαγμένος.

— Κόψε τα! εἶπε κι ἡ φωνὴ της εἶχε βραχνιάσει.

Φούχτωσε ὁ Μανολιός τὶς ζεστὲς, ζωντανὲς ἀκόμα πλεξοῦδες τῆς κοπέλας καὶ τὸ χέρι του ἔτρεμε.

— Κόψε τα! εἶπε πάλι ἡ Μαρριόρη.

Ἄκουσε ὁ Μανολιός τὸ ψαλίδι νὰ κόβει τὴ μιὰν πλεξούδα, κι ὕστερα τὴν ἄλλη, κι ἀνατρίχιασε, σὰ νὰ ἔκοβε ζωντανὴ σάρκα.

Τὶς πῆρε ἡ Μαρριόρη, γέμισαν οἱ φούχτες της, τὶς κοίταξε πολλὴν ὥρα, κουνοῦσε ἀργὰ τὸ κουρεμένο της κεφάλι, κι ἄξαφνα δὲν μπόρεσε νὰ κρατηθεῖ, ξέσπασε σὲ βουερὰ ἀναφιλητά. Ἐσκυψε, σφούγγιξε τὰ δάκρυα μὲ τὰ μαλλιά της, ὕστερα πῆρε τὴν μπολίδα της, τὰ τύλιξε ἀγάλια ἀγάλια, προσεχτικὰ, σὰ νὰ φάσκιανε ἀγαπημένο, πεθαμένο μωρὸ, ἔδεσε τὶς ἄκρες τῆς μπολίδας κι ἄπλωσε τὰ χέρια στοῦ Μανολιό.

— Πάρ' τα, εἶπε, νὰ τοῦ τὰ δώσεις· καὶ νὰ τοῦ πεῖς· χαιρετίσματα ἀπὸ τὴ Μαρριόρη· τίποτ' ἄλλο.

XVII

ΟΛΑ ΚΑΛΑ, ΟΛΑ ΚΑΛΑ, ΜΟΝΟΜΙΛΟΥΣΕ Ο ΠΑΠΑ-Φώτης στο δρόμο του γυρισμού, τσαλαβουτώντας στις λάσπες· όλα καλά, δόξα σοι ο Θεός!

Πίσω του σκυμμένος ο Μανολιός ακολουθούσε κι ένωθε με ανατριχίλα στο ταγάρι του την άσπρη μπολίδα με τις δυο κοριτσιότικες πλεξούδες, σά να κουβαλούσε στη ράχη του μιαν πεθαμένη... Ο ουρανός αγρίεψε, βροντές ακούστηκαν, άρχισε πάλι να πέφτει χοντρή βροχή.

— Όλα καλά, όλα καλά! Ξαναμουρμούρισε ο παπα-Φώτης και γόργωσε το βήμα.

Λόγος κανένας άλλος δε βγήκε από το στόμα του, κοίταζε κάτω τη γή, δέχονταν άπάνω του τη βροχή κι έτρεχε. Ένα κοπάδι γερανοί πέρασαν άπάνω από το κεφάλι του, δε σήκωσε τά μάτια να τους δει. Έτρεχε. Μονάχα, όταν πιά φάνηκε μέσα στη βροχή, κατά το βράδυ, ή μυτερή κορυφή της Σαρακήνας, στράφηκε στο Μανολιό και του κάνει:

— Θα παλέψουμε, Μανολιό· από τη μιá μεριά όλοι οι άνθρωποι — δεσποτάδες, παπάδες, προεστοί, τυφλωμένος λαός· από την άλλη εμείς, δυο τρείς ξυπόλυτοι, κι ο Χριστός· μη φοβάσαι· θά νικήσουμε!

Κίνησε πάλι τσαλαβουτώντας στις λάσπες, γέλασε:

— Γιατί, λέει, να μη βάλω τά παπούτσια μου! Στοιχηματί-ζω, τó ίδιο θά 'πε κι ο Καϊάφας στο Χριστό.

Άρχισαν πιά ν' ανεβαίνουν τη Σαρακήνα.

Ο Μιχελής τις δυο τουτες μέρες πήγαινε κι έρχονταν με άγωνία. Δεν τολμούσε πιά να πέσει στο στρώμα του και να κοιμηθεί· μόλις τον έπαιρνε ο ύπνος, παρουσιάζονταν ο πατέρας, άγριος, μανιασμένος, δλόγυμνος. «Θαρρῶ, να μείνω άκόμα λίγες μέρες μονάχος, θά σαλέψει ο νοός μου», συλλογίζονταν κι ανατριχίαζε.

Έπαιρνε τó μεγάλο του Εύαγγέλιο, τó άνοιγε να διαβάσει και να ξορκίσει τó φριχτό δραμα, μα τά γράμματα έφευγαν, δεν μπορούσε να τά πιάσει· τó σφαλνούσε κι άρχιζε πάλι να φέρνει βόλτες άπάνω κάτω μέσα στη σπηλιά.

Σήμερα, κατά τó δειλινό, κατάφτασε ο δάσκαλος, να τού κά-νει, λέει, συντροφιά· τού 'πιασε κουβέντα για τόν πατέρα του, για την άρραβωνιαστικιά του, μίλησαν για τó χειμώνα πού 'ρχε-ται, για τούς άμοιρους της Σαρακήνας, πώς θά τόν περάσουν... Ύστερα γύρισε την κουβέντα ο δάσκαλος σε πιό δύσκολα — τί 'ναι ή ζωή και τί 'ναι ο θάνατος και ποιό 'ναι τó χρέος τού άν-θρώπου... Άπαντούσε ο Μιχελής με τó στανιό, βιάζονταν τώρα να μείνει μόνος, κι ο δάσκαλος τόν κοίταζε στα μάτια. Κι άξαφνα ο Μιχελής κατάλαβε· πετάχτηκε άπάνω, φούρκισε.

— Δάσκαλε, είπε, ήρθες να δεις αν είμαι τρελός;

— Μιχελή μου, τί 'ναι αυτά που λές; διαμαρτυρήθηκε ο δά-σκαλος και κοκκίνισε.

— Είσαι τίμιος άνθρωπος, δε σε άφηνε ήσυχο ή συνείδησή σου κι ήρθες εδώ άπόψε να βεβαιωθείς αν ο άδερφός σου ο παπάς είναι κακούργος και ψεύτης· τί συμπέρασμα έβγαλες έσύ, ο Χατζη-Νικολής, ο τίμιος άνθρωπος;

Ο δάσκαλος σώπαινε.

— Τίμια, μισερή ψυχή, μουρμούρισε ο Μιχελής κοιτάζοντας με συμπόνια τó δάσκαλο· τίμια, μισερή ψυχή, δεν τολμάς ν' ά-παντήσεις...

— Ναί, ναί, έκαμε σιγά ο δάσκαλος, δεν τολμῶ...

— Άν σε ρωτήσουν, θά πεις την αλήθεια;

— Ναί, μα δε θά με ρωτήσουν.

— Κι αν δε σε ρωτήσουν, έσύ δε θά σηκωθείς, από δικού σου, να φωνάξεις την αλήθεια;

Ο δάσκαλος έβηξε, σώπασε.

— Όχι, άποκρίθηκε σε λίγο συντριμμένος.

Ο Μιχελής τόν λυπήθηκε, μα ο θυμός του άποκρατούσε άκόμα.

— Αδτά μαθαίνεις στα παιδιά; τού φώναξε· έσένα βρήκαν να έμπιστευτούν τη νέα γενιά;

Ὁ δάσκαλος σηκώθηκε, φαίνονταν κατάκοπος.

— Τὸ πνέμα πρόθυμο, εἶπε, μὰ ἡ σάρκα...

— Ἄν ἦταν πρόθυμο τὸ πνέμα, τὴ σάρκα δὲ θὰ τὴ λογάριάζε· ὅ,τι θέλει αὐτὸ τὴν κάνει!

Εἶχε τόσο θυμώσει ὁ Μιχαήλ, γιατί ἐνιωθε πὼς κι αὐτὸς ἔμοιαζε τοῦ δασκάλου· καὶ τοῦ μιλοῦσε τόσο αὐστηρά, γιὰ νὰ μαστιγώσει καὶ νὰ ντροπιάσει τὴν ἴδια του τὴν ψυχή.

— Γιατί οἱ κακοὶ εἶναι τόσο δυνατοὶ στὸν κόσμο; ἔξακολουθῆσε ὁ Μιχαήλ· γιατί οἱ καλοὶ νὰ ἔναι τόσο ἀδύνατοι; Μπορεῖς νὰ μοῦ ἐξηγήσεις, δάσκαλε;

— Ὅχι, δὲν μπορῶ, ἀποκρίθηκε ὁ δάσκαλος.

Καὶ σὲ λίγο:

— Μὲ ντροπιάσες, Μιχαήλ, εἶπε, καὶ μὲ τὸ δίκιο σου· μὰ ὁ ἀδερφός μου ὁ παπὰς εἶναι πιὸ δυνατὸς ἀπὸ μένα, ἦταν πάντα πιὸ δυνατὸς καὶ μ' ἔδερνε, ὅταν ἤμασταν μικροί· καὶ τώρα δὲν μπορῶ ἀκόμα νὰ τοῦ σηκώσω κεφάλι... Ἄν ἔλειπε αὐτός, ἴσως...

Ὁ Μιχαήλ δίστασε μιὰ στιγμή:

— Δὲ σοῦ ἔρχεται καμιὰ φορά, Χατζη-Νικολή, ἕνας φοβερός πειρασμός — νὰ τὸν σκοτώσεις; εἶπε τέλος.

Ὁ δάσκαλος τινάχτηκε τρομαγμένος.

— Κάποτε... κάποτε... ψιθύρισε, πολὺ σπάνια, μὰ μονάχα στ' ὄνειρό μου...

Εἶπε, καὶ τὸ μετάνιωσε εὐτὺς· θυμωσε μὲ τὸ Μιχαήλ. Τράβηξε πρὸς τὸ ἔβγα τῆς σπηλιάς· ἔβρεχε ἀκόμα, τὸ σκοτάδι εἶχε σκεπάσει τὸν κόσμο.

— Φεύγω, εἶπε· καλὸ βράδυ.

— Σκοτείνιασε, δάσκαλε, εἶπε σαρκαστικά ὁ Μιχαήλ, σκοτείνιασε, κανένας δὲ θὰ σὲ δεῖ πὼς ἤρθες στὴ Σαρακήνα, νὰ τὸ πεί τοῦ ἀδερφοῦ σου· ἔχε γειά!

Στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ ὁ δάσκαλος διάκρινε δυὸ ἀνθρώπους ν' ἀνεβαίνουν· ἀναμέρισε, κρύφτηκε πίσω ἀπὸ ἕνα βράχο, νὰ μὴν τὸν δοῦν· κι ἅμα πιά προσπέρασαν, ξαναπῆρε τὸ μονοπάτι τρεκλίζοντας.

— Ἐχει δίκιο ὁ Μιχαήλ, μονολογοῦσε καὶ κατέβαινε· ἔχει δίκιο, ὁ ἀδερφός μου εἶναι κακοῦργος καὶ ψεύτης· κι ἐγὼ ἕνας μισερὸς τίμιος ἀνθρωπάκος. Μὰ θὰ δέσω κόμπο τὴν καρδιά μου, θὰ πάω εὐτὺς ἀπόψε νὰ τὸν δῶ· θὰ τοῦ ρίξω κατάμουτρα τὴν ἀλήθεια, κι ὁ Θεὸς βοηθός!

Ὁ παπα-Φώτης κι ὁ Μανολίδς βρῆκαν τὸ Μιχαήλ ἀπόξω ἀπὸ τὴ σπηλιά νὰ τοὺς περιμένει. Εὐτὺς ὡς τοὺς εἶδε, ἡ καρδιά του στεριαώθηκε, δὲν ἦταν πιά μόνος, ὁ κόσμος μέρωσε· κι ὁ νεκρὸς ἐξαφανίστηκε ἀπὸ τὸν ἀέρα.

— Καλῶς τους, εἶπε· βαριά ἔταν ἡ μοναξιά.

— Βαρὺ ἔταν καὶ τὸ ταξίδι, εἶπε, ὁ παπα-Φώτης· μὰ ὁ Θεὸς εἶναι γεμάτος φτέρουγες.

Μὲ λίγα λόγια, ὄρθιος, διηγήθηκε πὼς εἶδε τὸ Δεσπότη καὶ τί κουβέντες σταύρωσαν.

— Πόλεμος, λοιπόν; εἶπε ὁ Μιχαήλ καὶ γέμισε πάλι ὁ ἀγέρας νεκρῆς παρουσίας.

— Πόλεμος, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης· πρῶτα εἶχαμε τοὺς Τούρκους, τοὺς ἀγάδες· τώρα ἔχουμε τοὺς δικούς μας, τοὺς κοτζαμπάσηδες· τοῦτοι εἶναι οἱ πιὸ κακοί· μὰ ὁ Χριστός, ὁ ξυπόλυτος, εἶναι μαζί μας.

Στράφηκε στὸ Μανολιό:

— Καὶ δὲν εἶναι πάντα ὁ Χριστὸς ὅπως σκάλισες, Μανολιό, τὸ πρόσωπό του μιὰ φορά στὸ ξύλο: καλόβολος, εἰρηνικός, ποῦ τοῦ δίνουν μιὰν μπάτσα καὶ γυρίζει καὶ τὸ ἄλλο του μάγουλο· εἶναι κι ἄγριος, πάει μπροστά, καὶ πίσω του ὄλοι οἱ ἀδικημένοι τῆς γῆς. «Θαρρεῖτε πὼς ἤρθα νὰ φέρω εἰρήνη στὸν κόσμο; Φωτιά ἤρθα νὰ βάλω στὴ γῆς, μαχαίρι κρατῶ!» Ποιανοῦ ἔναι τὰ λόγια αὐτά; Τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ ἔναι πιά γιὰ μᾶς τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, Μανολιό!

Τὰ μάτια τοῦ παπᾶ μέσα στὸ σκοτάδι τῆς σπηλιάς ἔκαιγαν, σὰ δυὸ κάρβουνα ἀναμμένα. Σώπασε· καὶ σὲ λίγο:

— Χαίρουμε, εἶπε, χαίρουμε, παιδιά μου, ποῦ ἔχουμε τέτοιο ἀρχηγό· καλὸ ἔναι τὸ ἀρνί· μὰ ὅταν εἶναι γύρα του λύκοι, καλύτερο τὸ λιοντάρι.

Κάποιος διάνεψε στὸ ἔμπα τῆς σπηλιάς· ἕνα πρόσωπο φάνηκε νὰ φεγγρίζει, δυὸ χέρια ν' ἀπλώνονται.

— Ποιὸς εἶναι; φώναξε ὁ Μιχαήλ καὶ τρόμαξε.

Κι ἀκούστηκε ὄλο θυμὸ καὶ θλίψη, μέσα στὴ νύχτα καὶ στὴ βροχή, ἢ φωνὴ τοῦ Γιαννακοῦ:

— Ἐγὼ ἔμαι, ἀδέρφια! Παράτησα τὸ ἄτιμο τὸ χωριό, ζητῶ καταφύγι στὸ βουνό σας.

— Καλῶς τὸ Γιαννακό! φώναξαν ὄλοι κι ἔτρεξαν νὰ τὸν ἀγκαλιάσουν.

— Τί ἔπαθες, Γιαννακό; ρώτησε ὁ Μανολίδς· πὼς μᾶς ἤρθες τέτοια ὥρα, μὲ τέτοια βροχή;

Ὁ Γιαννακὸς ἔπιασε τὸ χέρι τοῦ παπα-Φώτη, τὸ φίλησε μὲ

λαχτάρα.

— Άκουσα τὰ τελευταῖα σου λόγια, γέροντά μου, εἶμαι μαζί σου! «Καλὸ ἔναι τὸ ἀρνί· μὰ δταν εἶναι γύρα του λύκοι, καλύτερο τὸ λιοντάρι!»

Στράγγιξε τὰ μαλλιά του ποῦ ἔτρεχαν νερά, ἀπίθωσε χάμω τὸν μπόγο ποῦ κρατοῦσε καὶ κάθισε ἀπάνω. Ὅλοι σώπαιναν.

— Ἦρθε ἀπόψε ὁ Παναγιώταρος, ὁ καινούριος χωροφύλακας, καὶ κρατοῦσε γραφή, μὲ τὴ βούλα τοῦ Ἁγᾶ, εἶπε τέλος ὁ Γιαννακός, καὶ μοῦ πήρε τὸ γαῖδουράκι μου· χρωστοῦσα, μαθές, στὸν ἄτιμο τὸ Λαδᾶ...

Δὲν μπόρεσε πιά νὰ κρατήσει τὰ κλάματα· μὰ ὀλομεμιᾶς ἀντρειότηκε, πετάχτηκε ἀπάνω:

— Μιὰ νύχτα θὰ κατέβω καὶ θὰ τοῦ κάψω τὸ σπίτι, ναί, μὰ τὸ Χριστό! φώναξε.

— Θὰ κατεβούμε ὄλοι μαζί, Γιαννακό, εἶπε ὁ γέροντας· μὴ βιάζεσαι· ὄλοι μαζί!

— Ἔφτασε ἡ ὥρα ἡ καλή; ρώτησε ὁ Γιαννακός μὲ λαχτάρα.

— Γρήγορα φτάνει· γι' αὐτὸ παραγγέλνω: ἀπὸ αὔριο, ὄλες οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά νὰ μάθουν νὰ ρίχνουν σφεντόνα· ἄς εἴμαστε ἔτοιμοι.

Τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα.

— Φτάνει, παιδιά, γιὰ ἀπόψε, εἶπε· ἐννιά λογιῶν φαρμάκι μᾶς πότισαν σήμερα οἱ ἄνθρωποι· φτάνει. Καιρὸς νὰ κοιμηθούμε, νὰ μᾶς δέσει τίς λαβωματιές ὁ ὕπνος· νὰ δεχτοῦμε αὔριο κι ἄλλες... Ἔλα μαζί μου, Γιαννακό· θὰ μοιραστοῦμε ἀπόψε τὸ φτωχικὸ κελί μου· καλῶς μᾶς κόπιασες!

Ὁ Γιαννακὸς φορτώθηκε πάλι τὸν μπόγο του κι ἀκολούθησε τὸ γέροντα. Ἐμειναν οἱ δυὸ φίλοι μόνοι· στράφηκε ὁ Μιχαλῆς, ἔπιασε τὸ χέρι τοῦ φίλου του.

— Λέγε, τοῦ εἶπε σιγά.

Ὁ Μανολιὸς ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ταγάρι του τὴν κοριτσιίστικη μολίδα.

— Χαιρετίσματα, λέει, ἀπὸ τὴ Μαριορή.

Ὁ Μιχαλῆς ἄρπαξε τὸ πικρότατο πεσκέσι· τὸ ἔψαξε καὶ τὰ χέρια του ἔτρεμαν, κατάλαβε· ἔσκυψε ἀπάνω στίς δυὸ χοντρές πλεξοῦδες, βύθισε μέσα τους τὸ πρόσωπό του κι ἄρχισε νὰ κλαίει καὶ νὰ τίς φιλάει.

Ἦστερα ἀπὸ πολλὴν ὥρα σήκωσε τὸ κεφάλι.

— Πεθαίνει; ρώτησε.

Ὁ Μανολιὸς δὲν ἀποκρίθηκε.

Τὴν ὥρα ποῦ ἔτσι κουβέντιαζαν οἱ σύντροφοι στὴ Σαρακήνα, ὁ δάσκαλος εἶχε δέσει κόμπο τὴν καρδιά του κι εἶχε πάει νὰ βρεῖ τὸν ἀδερφό του τὸν παπα-Γρηγόρη. Τὰ λόγια τοῦ Μιχαλῆ τὸν ἔκαμαν νὰ ντραπεῖ, τοῦ ἔδωκαν κουράγιο, πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του πήρε τὴν ἀπόφαση νὰ σηκώσει κεφάλι στὸν ἀδερφό του.

Τὸν βρῆκε στὸ τραπέζι· εἶχε φάει καλά, πετυχεμένο τὸ φαί, μπόλικο τὸ κρασί, εἶχε ἀνάψει ἕνα τσιγάρο καὶ κάπνιζε εὐχαριστημένος. Ὁ Ἁγᾶς τοῦ ἔχε μνηύσει χτῆς πὼς ἔκαμε τὸ χατίρι του, ἔδωξε τοὺς Σαρακηνιώτες καὶ πήγε καὶ πάτησε τὴ βούλα του στὸ σπίτι τοῦ Πατριαρχέα· καιρὸς νὰ κάμει κι αὐτὸς τὴ χάρι ποῦ τοῦ ζητοῦσε τὸ Μπραϊμάκι. Μέρους καὶ νύχτες τὸ βαθιογύριζε στὸ νοῦ του, δὲν μπορούσε νὰ βρεῖ μιὰν κοπέλα ποῦ νὰ τὴν μπάσει στὸ κονάκι χωρὶς νὰ γίνεϊ σκάνταλο· κι ἴσια ἴσια ἀπόψε, τὴν ὥρα ποῦ κάπνιζε τὸ τσιγάρο του, βρῆκε. Ἀλάφρωσε.

— Αὐτὸ εἶναι! μουρμούρισε γεμίζοντας κρασί τὸ ποτήρι του· Θεοῦ φώτιση! Καλὴ ἔναι ἡ κοπέλα καὶ τὰ θέλει, σούσουρο δὲ θὰ γίνεϊ, θὰ εὐχαριστηθεῖ κι ὁ Ἁγᾶς καὶ θὰ τὸν ἔχουμε μαζί μας. Δόξα σοι ὁ Θεός!

Ἀπάνω ἐκεῖ ἔμπαινε ὁ δάσκαλος.

— Καλῶς τὸ Νικολή, ἔκαμε ὁ παπάς, χωρὶς νὰ κουνηθεῖ ἀπὸ τὴ θέση του· ποῦθε ἔρχεσαι; εἶσαι ὀλολάσπωτος.

— Ἀπὸ τὴ Σαρακήνα! ἀποκρίθηκε μὲ γενναιότητα ὁ δάσκαλος.

Ὁ παπάς ἀνατινάχτηκε ἀπὸ τὴν καρέκλα του.

— Τί πήγες νὰ κάμεις στὴν καταραμένη αὐτὴ σφηκοφωλιά; Δὲν ξέρεις πὼς Σαρακήνα καὶ Λυκόβρυση εἶναι στὰ μαχαίρια; «Κουράγιο, δάσκαλε! εἶπε ἀπὸ μέσα του ὁ Χατζη-Νικολῆς, ἔδω σὲ θέλω! Δεῖξε πὼς εἶσαι ἀντάξιος ἀπόγονος τοῦ Μέγα Ἀλέξανδρου!»

— Πήγα νὰ δῶ τὸ Μιχαλῆ, εἶπε· ἤθελα νὰ βεβαιωθῶ ἂν ἀλήθεια εἶναι τρελὸς ἢ ὄχι.

— Ἄ! βρουχήθηκε ὁ παπάς, ἤθελες νὰ βεβαιωθείς! Καὶ λοιπόν;

— Μίλησα μιὰ ὥρα μαζί του, γιὰ ὄλα τὰ ζητήματα· μικρὰ καὶ μεγάλα...

— Λοιπόν; Λοιπόν;

— Τὰ ἔχει τετρακόσια.

Ὁ παπάς πετάχτηκε τώρα ἀπάνω.

— Νὰ καθίσεις στ' αὐγά σου, δάσκαλε, φώναξε, καὶ νὰ μὴν ἀνακατεύεσαι σὲ ξένες δουλειές! Σοῦ εἶπα ἐγὼ νὰ πᾶς; Για-

τί πήγες;

— Τό 'χα βάρος στη συνείδησή μου... μουρμούρισε ο δάσκαλος· είχα ύποψίες· είναι άδικο...

— 'Εσὺ θὰ μοῦ πεις ἔμένα ποιό 'ναι άδικο καὶ ποιό δίκιο; 'Ο Μιχαηλῆς εἶναι τρελός, αὐτό 'ναι τὸ δίκιο!

— Μὰ δὲν εἶναι... τόλμησε ὁ δάσκαλος.

— Εἶναι, σοῦ λέω! 'Εσὺ δὲν μπορεῖς νὰ δεῖς πέρα ἀπὸ τὴ μύτη σου, πέρα ἀπὸ τ' ἄτομα· μὰ ἐγὼ δὲ νοιάζομαι γιὰ τ' ἄτομα, νοιάζομαι γιὰ τὸ σύνολο· εἶμαι ἀρχηγός, ἐγὼ, λαοῦ! Κατάλαβες, δάσκαλε;

'Ο δάσκαλος σάπαινε.

— 'Όταν ἓνα ἄτομο ἀδικιέται κι ἀπὸ τὴν ἀδικία αὐτὴ ὠφελιέται τὸ σύνολο, τότε δίκιο εἶναι ν' ἀδικιέται! Μὰ ποῦ νὰ κατάλαβει τὸ μυαλουδάκι σου!

Στάθηκε μπροστὰ ἀπὸ τὸ δάσκαλο, ποῦ ἄκουγε μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι.

— 'Αν σὲ ρωτήσουν, αὐτὸ νὰ πεις· ἂν δὲν μπορεῖς, σάπα!

— Θὰ σωπάσω, εἶπε ὁ δάσκαλος καὶ σηκώθηκε· μὰ μέσα μου...

'Ο παπὰς γέλασε μὲ σαρκασμό:

— Μέσα σου ὅ,τι θέλει ἄς γίνεται, καρφὶ δὲ μοῦ καίγεται· μέσα σου εἶσαι λεύτερος· ἔξω ὅμως, τὰ μάτια σου τέσσερα!

Γλύκανε τὴ φωνή του:

— Εἴμαστε ἀδελφία, Νικολή, εἶπε, πρέπει στὸν κόσμο μπροστὰ νὰ 'χουμε μιὰ γνώμη, τὴ δική μου· κατάλαβες;

'Εκαμε ὁ δάσκαλος νὰ φωνάζει: «'Ός πότε; 'Εχω κι ἐγὼ ψυχὴ καὶ γνώμη, δὲν εἶμαι σύμφωνος μαζί σου, δὲν ὑπογράφω στὴν ἀδικία, θὰ σηκωθῶ στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ καὶ θὰ φωνάξω!» Μὰ ἀντὶ νὰ τὰ πει ὅλα αὐτά, τράβηξε κατὰ τὴν πόρτα κι εἶπε:

— Καληνύχτα!

— Μωρέ, μοῦτρα! μουρμούρισε ὁ παπὰς κατεβάζοντας τὸ ποτήρι τὸ κρασί του· ἔχει, λέει, γνώμη κι ἡ ἀφεντιά του!

Δίπλωσε τὴν πετσέτα του, ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, εὐχαρίστησε τὸ Θεὸ ποῦ στέλνει στοὺς ἀνθρώπους τόσο ἀφθονὴ τὴ «βρώση» καὶ τὴν «πόση» καὶ τράβηξε νὰ κοιμηθεῖ.

— Ἀῦριο πρῶι πρῶι, εἶπε, θὰ φωνάξω τὴ Μάρθα.

Πρῶι πρῶι κατὰφτανε ἡ Μάρθα καμπουρίζοντας, ὄλο μουρμούρα: «Τὶ διάολο μὲ θέλει ὁ τραγόπαπας ξημερώματα, καὶ θὰ σηκωθεῖ τώρα στὸ κονάκι τὸ ἀναθεματισμένο τὸ μπάσταρδο

νὰ φωνάζει θέλω τοῦτο, θέλω κείνο, καὶ νὰ μὴν ξέρει τί θέλει, σὰν γαστρομένη γυναίκα... 'Εχε τὸ νοῦ σου, μωρὴ Μάρθα, κι ὅ,τι σοῦ πει ὁ τραγόπαπας νὰ ξέρεις πὼς εἶναι διαολικὰ συνέργεια, παγίδα εἶναι, κακομοῖρα μου, καὶ νὰ μὴν πέσεις!»

Μπήκε, ὁ παπὰς κάθονταν σταυροπόδι στὸ καναπεδάκι καὶ ρουφούσε τὸν καφέ του· τὰ μάτια του ἦταν ἀκόμα πρησμένα ἀπὸ τὸν ὕπνο.

'Εσκυψε ὡς τὴ γῆς ἡ Μάρθα, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ, ἀποτραβήχτηκε στὴ γωνιὰ καὶ σταύρωσε τὰ χέρια.

'Ο παπὰς τὸ γύριζε, τὸ ξαναγύριζε στὸ νοῦ του, δὲν κάτεχε πὼς νὰ τὸ σουλουπώσει.

— 'Ε κυρα-Μάρθα, εἶπε τέλος, ἐσὺ μιὰ μέρα θὰ πᾶς στὴν Παράδεισο ὀρθόκορμη, χυτὴ, σὰ λαμπάδα. Δουλεῦεις τόσα χρόνια τὴν Τουρκιά, μὰ ποτέ σου δὲν ξέχασες τὴ χριστιανοσύνη· κι ὅταν ἔχουμε καμιὰ μεγάλη ἀνάγκη ἐμεῖς οἱ χριστιανοί, ἐσένα φωνάζομε· γι' αὐτὸ σὲ φώναξα σήμερα, κυρα-Μάρθα μου.

«'Ε τὸ διαλόπαπα, συλλογίζονταν ἡ καμποῦρα, τώρα συγυρίζει τὴν παγίδα, ἔβαλε τὸ τυρί, ἀνοίξε τὴν πόρτα... Τὸ νοῦ σου, κακομοῖρα Μάρθα, νὰ μὴν μπεῖς!»

— Γέροντά μου, εἶπε, ὁ λόγος σου, λόγος τοῦ Θεοῦ· πρόσταξέ με.

— Τὸ ξέρεις, τὸ Μπραϊμάκι θέλει γυναίκα· θέλει, λέει, νὰ χορέψουν οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ διαλέξει, ὁ σκύλος! Αὐτὸ 'ναι μεγάλη ντροπὴ, καλύτερα θάνατος· ἔτσι δὲν εἶναι, κυρα-Μάρθα μου;

— Καλύτερα θάνατος! βεβαίωσε κι ἡ γρια-καμποῦρα.

— Μὰ δὲν πρέπει πάλι νὰ τὰ χαλάσουμε μὲ τὸν 'Αγά· ἡ κοινότητα ἔχει μεγάλα σφέροντα, πρέπει νὰ τὸν ἔχουμε μαζί μας. Κι ὁ 'Αγὰς τὸ δήλωσε ξεκομμένα: «'Αν δὲ βρεῖτε γυναίκα στὸ Μπραϊμάκι, θὰ σηκώσω πόλεμο στὴν κοινότητα!» Κατάλαβες, κυρα-Μάρθα, εἴμαστε χαμένοι. Τί νὰ γίνει, τὸ λοιπόν; Νὰ βροῦμε μιὰ γυναίκα γιὰ τὸ Μπραϊμάκι γιὰ νὰ χαθεῖ ἡ κοινότητα; Τί λὲς καὶ τοῦ λόγου σου, κυρα-Μάρθα μου;

— Νὰ χαθεῖ ἡ κοινότητα! ἀποκρίθηκε ἡ γρια ποῦ θαρροῦσε πὼς κι αὐτὴ 'ταν ἡ γνώμη τοῦ παπᾶ.

— Θεὸς φυλάξοι! τί 'ναι αὐτὰ ποῦ λὲς, Μάρθα; Νὰ χαθεῖ ἡ κοινότητα; Νὰ χαθεῖ ἡ χριστιανοσύνη; Μνήστητί μου, Κύριε! 'Όχι, ὄχι, Μάρθα μου, γιὰ σκέψου καλύτερα!

— Σκέφτηκα καλύτερα, εἶπε εὐτὺς ἡ Μάρθα· νὰ τοῦ βροῦμε γυναίκα.

— Μπράβο, ἔτσι σὲ θέλω, τέκνο μου. Ξέρεις πὼς τὴ θέλει;

παχιά, άσπρη σαν τή φραντζόλα και τίμια...

— Παχιά, άσπρη σαν τή φραντζόλα και τίμια... Χμ, τί νά σοῦ πῶ, γέροντά μου; δέν ξέρω καμιά.

— Γιά σκέψου ἀκόμα λιγάκι, τέκνο μου, θά μέ υποχρεώσεις...

— Τί νά σοῦ πῶ, γέροντά μου, δλες περνοῦν ἀπό τὸ νοῦ μου· ἢ μιὰ ν'αἶ παχιά και τίμια, μὰ δέν εἶναι άσπρη... Ἡ ἄλλη εἶναι άσπρη και τίμια, μὰ δέν εἶναι παχιά...

— Ξέρεις ποιάν ἔβαλα στοῦ νοῦ μου ἐγώ; Τήν Πελαγιά, τή μεγάλη κόρη τοῦ Παναγιώταρου· και νά σοῦ πῶ γιατί...

— Μὰ δέν εἶναι άσπρη, γέροντά μου· τή λένε, γιά νά ξέρεις, και μαυροτσουκάλο· τή λένε και μελανούρι...

— Δέν ἔχει νά κάμει, βλογημένη· αὐτὸ διορθώνεται· θά σοῦ δώσω ἐγώ ἓνα κουτί πούδρα νά βάζει· θ' ἀλευρώνει πρωὶ βράδυ τὰ μούτρα της και θά γίνεῖ άσπρη σαν τή φραντζόλα...

— Ἐ, τότε, γέροντά μου, δλα θά πᾶνε ρολοῖ.

— Μὰ λές αὐτή νά θέλει;

— Αὐτή; Ἐ, τήν πυρωμένη! Μὰ αὐτή, γέροντά μου, εἶναι ἓνας θηλυκὸς Μπραϊμάκης· μὰ ὁ Μπραϊμάκης εἶναι ἄντρας και τὸ λέει, ἢ Πελαγιά εἶναι γυναίκα και τὸ κρύβει... Ἐ, τί ἔχει νά γίνεῖ, δταν θά σμίξουν τὰ δυὸ αὐτὰ θεριά! Θά μοῦ γκρεμίσουν τὸν ὄντά!

Κι ἡ γρια-καμπούρα χιχίρισε και πάστρεψε μέ τὸ μανίκι της τή μύτη της πού ἔσταζε.

— Καλά, καλά, εἶπε μέ ἀδυστηρότητα ὁ παπάς, μὴ βάνεις στοῦ νοῦ σου τὸ πονηρό... Νά σκεφτοῦμε σοβαρὰ τώρα οἱ δυὸ μας πῶς θά γίνεῖ τὸ πράμα. Ὁ Παναγιώταρος ἔγινε τώρα σεΐζης τοῦ Ἁγᾶ, κανένας λοιπὸν δὲ θά παραξενευτεῖ ἂν ἔρθει στοῦ κονάκι ἢ Πελαγιά νά δεῖ τάχα τὸν πατέρα της. Θά τὰ καταφέρεις ἐσύ, κυρα-Μάρθα, ξέρεις αὐτὲς τίς δουλειές, νά τή δεῖ τότε τὸ Μπραϊμάκι· μὰ πρέπει νά τῆς ἔχεις πέψει πρωτότερα τήν πούδρα...

Σηκώθηκε, ἄνοιξε ἓνα ντουλαπάκι, κατέβασε ἓνα κουτί πούδρα.

— Νά τη! εἶπε και τήν ἀπίθωσε στις ἀνοιχτὲς φουχτες τῆς Μάρθας. Μπορεῖ νά τήν ἀνακατέψει, νά τῆς πεί, και μέ λίγο ἀλεύρι, γιά οἰκονομία.

Ἡ γριά κούνησε τὸ κεφάλι της· εἶδε πού τήν ἔσπρωχνε ὁ παπάς και δειλίασε.

— Ὅλα καλά, γέροντά μου, εἶπε, μὰ ἓνα πράμα ξεχάσαμε, τὸ σπουδαιότερο...

— Ποιό, κυρα-Μάρθα μου;

— Ἄν τὸ μάθει ὁ Παναγιώταρος; Πρῶτα πρῶτα θά σκοτώσει ἐμένα, ὕστερα τὸ Μπραϊμάκι, ὕστερα τήν ἀγιότητά σου. Κι ὕστερα θά βάλει φωτιά και στοῦ χωριό... Νά τὸ ξέρεις!

Ὁ παπάς ἔξυσε τὸ κεφάλι του.

— Καλὰ λές, εἶπε· μπορεῖ νά σκοτώσει και μένα... Ἐλα δμως πού ν'αἶ ἀνάγκη μεγάλη. Τί νά κάμουμε; Ἄ! μιὰ ἰδέα! Νά βάλω τὸν Ἁγᾶ νά στείλει τὸν Παναγιώταρο περιοδεῖα.

— Κι ἂν μείνει ἔγκυος;

— Ποιός;

— Ποιός ἄλλος, γέροντά μου; Ἡ Πελαγιά...

— Μωρέ, ὄλο τὸν κατακλυσμὸ θά μοῦ φέρνεις, παλιόγρια; φάναξε τώρα ὁ παπάς νευριασμένος. Δὲ θά μείνει.

— Πῶς τὸ ξέρεις;

— Ὁ Θεὸς εἶναι μεγάλος, ἀποκρίθηκε ὁ παπάς πού δέν ἤξερε πᾶ τί ἔλεγε.

— Χμ... ἔκαμε ἢ γρια-καμπούρα· λές ὁ Θεὸς ν' ἀνακατεύεται σ' αὐτὲς τίς βρωμοδουλειές, γέροντά μου;

— Καλὰ, νά συνεννοηθεῖς τότε μέ τή Μανταλένια· αὐτὴ ξέρει βοτάνια...

«Ἐπαγε ὀπίσω μου, Σατανά, μουρμούρισε μέσα της ἡ γρια-καμπούρα· ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ εἶσαι ἐσὺ ἢ τοῦ διαόλου;»

— Τί συλλογιέσαι, τέκνο μου;

— Εἶσαι ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, γέροντά μου, τί νά πῶ ἐγώ; Κάμε δ,τι σὲ φωτίσει ὁ Θεός.

— Ἀγωνίζουμαι γιά τὸ καλὸ τῆς χριστιανοσύνης, κυρα-Μάρθα μου· ὁ Θεὸς τὸ ξέρει· θά βάλει αὐτὸς τὸ χέρι του, κι δλα θά πᾶνε καλά... Ἐλα, κουράγιο, τέκνο μου, και δὲ θά μείνουν ἀπλέρωτοι οἱ κόποι σου...

Τὸ μάτι τῆς γριάς ἔλαμψε: «Τραγόπαπα, συλλογίστηκε, ἀπὸ δῶ ἔπρεπε ν' ἀρχίσεις...»

— Καλὰ, εἶπε, παίζω τὸ κεφάλι μου, θά κάμω δ,τι μπορῶ· νά κάμει κι ἡ ἀγιοσύνη σου δ,τι μπορεῖ· φτωχὴ γυναίκα εἶμαι.

— Ἐγνοια σου, κυρά μου, δὲ θά βγεῖς ζημιωμένη... Ἄε τώρα στοῦ καλοῦ, και τὰ ξαναλέμε· ἐδῶ εἴμαστε!

Ἐσκυψε ἡ γριά, φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ.

— Μὲ τήν εὐκὴ σου, γέροντά μου, εἶπε· κατάλαβα τί θές· κατάλαβες και τοῦ λόγου σου τί θέλω κι ἐγώ. Θά πάω, σήμερα κιόλα, νά βρῶ τήν Πελαγιά· θά πηδῆξει τὸ ἄτιμο τὸ θηλυκὸ ἀπὸ τὴ χαρὰ της.

— Ὁ Θεὸς μαζί σου, πήγαινε· και γρήγορα νά μοῦ φέρεις τὰ καλά μαντάτα.

Τὴ χτύπησε προστατευτικὰ στὸν ὄμο καὶ γύρα ἀπὸ τὴν καμ-
πούρα.

— Καὶ στὰ δικά σου, κυρα-Μάρθα μου, εἶπε· θὰ σοῦ βρῶ καὶ
σένα ἕνα καλὸ παλικάρι, τίμια δμως, μὲ στεφάνι! νὰ γλιτώσεις
ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Τούρκου.

— Κάμε τὸ μιστό σου, γέροντά μου, εἶπε ἡ γριά συγκινημέ-
νη καὶ κοντοστάθηκε· κάμε τὸ μιστό σου, κι ὁ Θεὸς νὰ σοῦ τὸ
πλερώσει!

Εἶπε, κι ἔφυγε σφουγγίζοντας τὴ μύτη της ποὺ εἶχε ἀρχίσει
πάλι νὰ τρέχει.

— Τὴν ἀναθεματισμένη, μουρμούρισε ὁ παπὰς, ἅμα ἔκλεισε
τὴν πόρτα, τὸ πίστεψε! Μυστήριον πράμα ἢ γυναῖκα, Θεέ μου,
φύλαγε!

Περίμενε μιὰ μέρα, δυὸ μέρες, ἀνήσυχος· τὴν τρίτη μέρα
ἄνοιξε ἡ πόρτα, μπῆκε ὁ Παναγιώταρος μὲ τὴν καινούρια κόκ-
κινη φεσάρα του· ὁ παπὰς, ὡς τὸν εἶδε, τρόμαξε.

— Τί τρέχει, Παναγιώταρε; εἶπε καὶ σηκώθηκε.

— Ὁ Ἄγας μὲ στέλνει, γέροντά μου.

— Τί σοῦ παράγγειλε νὰ μοῦ πεῖς;

— Ξέρω κι ἐγώ; Μυστήρια πράματα· χαιρετίσματα, λέει,
καὶ τὸ Μπραϊμάκι ἔγινε ἀρνάκι.

XVIII

Ο ΧΕΙΜΩΝΑΣ ΠΛΑΚΩΣΕ ΑΠΟΤΟΜΑ. ΑΓΡΙΕΨΕ ΤΟ
πρόσωπο τοῦ Θεοῦ. Ἐπιασαν σύδετες βροχές, φύσηξε
παγωμένος ἄνεμος ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ φύλλα τῶν δέντρων κιτρί-
νισαν, στρώθηκαν χάμω, τὰ στρούφιξε, τὰ σάπισε, τὰ πῆρε πί-
σω καὶ τὰ κατάπιε ἡ γῆς. Οἱ σπόροι μέσα στὰ χώματα ποτί-
ζονταν, φούσκωναν, γέμιζαν γάλα, συντάζονταν νὰ πετάξουν
φύτρα, ν' ἀγκιστραθοῦν στὰ χώματα καὶ στὶς πέτρες καὶ νὰ ξε-
καπακώσουν τὴ γῆς τὴν ἄνοιξη. Τὰ σαμιαμίθια χόθηκαν στὶς
τρύπες τους, κλείστηκαν οἱ μέλισσες στὰ φρασκιά τους, οἱ νυχτε-
ρίδες κρεμάστηκαν, σὰ σταφύλια, στὶς σπηλιές. Ὅλη ἡ πλάση
εἶχε λουφάζει καὶ περίμενε.

Οἱ χωριανοὶ μαζεύουνταν νωρὶς στὰ σπίτια τους, ἀναβαν
τὰ τζάκια τους, ἔβγαναν ἀπὸ τὰ κελάρια τους τὸν καρπό, τὸ λάδι,
τὸ κρασί ποῦ ἔχαν σοδειάσει τὸ καλοκαίρι, τὸ μασούλιζαν, τὸ
ἔπιναν καὶ θρέφονταν· καὶ τὰ λαδολύχναρα φώτιζαν τὶς γυναῖ-
κες ποὺ ἔγενθαν, ἔπλεκαν, καθάριζαν σιτάρι κι ἔλεγαν, γιὰ νὰ
περάσει ἡ ὥρα τους, παμπάλαια παραμύθια καὶ ξετσιπίωτα παρα-
μαντέματα.

Μάζεψε τὰ πρόβατά του στὸ μαντρί τὸ Νικολιὸ καὶ κάθουν-
ταν στὸ ἀναμμένο τζάκι, γόνατο μὲ γόνατο μὲ τὸ Λενιό, ποῦ ἔχε
γνέσει μπόλικο μαλλί κι ἐτοίμαζε τὴ σκούφια καὶ τὸ ζιπουνάκι
τοῦ μοροῦ· ἡ κοιλιὰ της εἶχε κιάλα φουσκώσει. Καὶ τὸ Νικο-
λιὸ τὴν κοίταζε, ὅπως κοιτάζουν οἱ χωριάτες τὴν καλὰ ὀργω-
μένη, τὴν καλὰ σπαρμένη γῆς, δταν βρέχει.

— Νὰ τὸ βγάλουμε Γιώργη, ἔλεγε τὸ Λενιό, Γιώργη, τ' ὄνο-
μα τοῦ παπποῦ του, τοῦ γερο-Πατριαρχέα...

— Όχι, νά τὸ βγάλουμε Χαρίδημο, τ' ὄνομα τοῦ κυροῦ μου, ἐπέμενε τὸ Νικολιό.

— Όχι, σοῦ λέω, νά τὸ βγάλουμε Γιώργη!

— Ὁ ἄντρας κάνει κουμάντο· θὰ τὸ βγάλουμε Χαρίδημο.

Κι ἀπάνω ἐκεῖ τσακόνουνταν, πέφταν στὸ στῶμα, δίπλα ἀπὸ τὴ φωτιά, καὶ φιλιῶναν.

Ὁ παπα-Γρηγόρης, κάθε πὺ ἀνοίγε λίγο ὁ καιρός, καβαλίκευε τὸ μουλάρι του καὶ πήγαινε στὸ Μεγάλο Χωριό νά δεῖ τὴ Μαριορή· κι ὄλο γύριζε καὶ πιὸ κατσουφιασμένος κι ἀνέλπιδος. Εἶχε ἀγριέψει τὸ πρόσωπό του, ἡ καρδιά του εἶχε γίνει πέτρα. Μιά μέρα πὺ συναπάντησε, γυρίζοντας, τὴν Πελαγιά νά τσαλαβουτάει γυμνοπόδα στὶς λάσπες, μὲ τὰ μάγουλα σὰν τὰ τριαντάφυλλα τοῦ Ἀπρίλη, θύμωσε μὲ τὸ Θεό.

— Γιατί νά μοῦ κάμεις ἐμένα αὐτὴ τὴν ἀδικία; τοῦ φώναξε· πὺ ναι ἢ δικαιοσύνη σου; Λιώνεις σὰν τὸ κερὶ τῆ Μαριορή καὶ δίνεις μάγουλα τριαντάφυλλα στὶς πόρνες.

Καὶ τὸ Μπραϊμάκι κάθουνταν κι αὐτὸ κοντὰ στὸ τζάκι νά ζεσταθεῖ, ἀδυνατισμένο, μερωμένο, κι ἄναβε ὑποταχτικά τὸ τιμπούκι τοῦ Ἀγᾶ καὶ τοῦ γέμιζε καὶ τοῦ ξαναγέμιζε τὴν κούπα του ρακὴ καὶ δὲ μιλοῦσε... Κι ὁ Ἀγᾶς τὸν κοίταζε λοξὰ καὶ χαμογελοῦσε πονηρεμένα.

— Πῶς σοῦ φαίνεται, μωρὲ Μπραϊμάκι, ἡ ζωὴ; Θέλεις νά ξαναγυρίσεις στὴ Σμύρνη;

— Καλὰ ἔμαι καὶ στὴ Λυκόβρυση, δὲν τὸ κουνῶ!

— Σ' ἔβαλε κάτω ἡ γυναίκα, κακομοίρη· δὲ σοῦ τὸ ἔλεγε ἐγώ; βάρδα ἀπὸ γυναῖκες; Μὰ ἐσύ, ναι καὶ καλά: Γυναίκα θέλω! Τώρα τήνε θέλω! Ὅριστε τώρα, καλὰ νά πάθεις!

Κι ὁ γερο-Λαδᾶς, πὺ τὸν εἶχε σκληραγωγῆσει ἡ τσιγκουνιά, σεριάνιζε ξυπόλυτος τ' ἀμπελοχώραφά του, ὅταν ἐβγαίνει ἥλιος, καὶ πήγαινε μπροστὰ ἢ πεθαμένη γυναίκα του, καβάλα στὸ γαῖδουράκι τοῦ Γιαννακοῦ.

— Βλέπεις, κυρα-Πηνελόπη μου, τῆς ἔλεγε, ὁ Θεὸς εἶναι δικαίος, καλὸς νοικοκύρης σὰν καὶ μένα, καταλαβαίνει ἀπὸ ἐμπόριο. Δὲ χάσαμε τίς τρεῖς λίρες πὺ φοβόσουν, ἔχουμε τώρα τὸ γαῖδουράκι μας καὶ καμαρώνεις ἀπὸ ψηλὰ τὸν κόσμο... Ἔ, μωρὲ, σοῦ λέω ἐγώ, νά ζοῦσα ἀκόμα διακόσια χρόνια, θὰ σ' ἔκανα βασίλισσα!

Μαζεῦουνταν στὸν καφενὲ τοῦ Κωσταντῆ οἱ χωριανοὶ κι ἐπιναν φασκόμηλο, φούμερναν ναργιλέ κι ἐπαιζαν πρέφα, κι οἱ πιὸ νέοι τάβλι. Μύριζε ὁ ἀγέρας φασκόμηλο καὶ τουμπεκί. Κάθε Σαββατόβραδο ἐρχουνταν κι ὁ δάσκαλος, τὸν ἔβαναν στὴ

μέση καὶ τοὺς στοροῦσε τίς ἀντραγαθίες τῶν προγόνων· καὶ σιγὰ σιγὰ, στορώντας, ἀγρίευε ὁ δάσκαλος, σηκώνουνταν, κουνούσε τὰ χέρια, φώναζε. Τοποθετοῦσε ὄλες τίς καρέκλες ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, μὲ τοὺς ναργιλέδες, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὰ τραπεζάκια μὲ τὰ τάβλια.

— Ἐδῶ δεξιά, φώναζε, εἶναι παραταγμένοι οἱ Πέρσες, ἐδῶ ζερβά, οἱ Ἕλληνες... Πέστε, ἐγώ ἔμαι ὁ Μιλτιάδης· πόσοι εἶναι οἱ Πέρσες; ἓνα ἑκατομμύριο· πόσοι εἴμαστε οἱ Ἕλληνες; δέκα χιλιάδες. Ἀρχίζει ἡ ἔφοδος!

Χιμοῦσε ὁ δάσκαλος στὶς καρέκλες, τίς ἀναποδογύριζε, κιντύνευαν οἱ ναργιλέδες, ἐμπαινε στὴ μέση τῆς μάχης ὁ Κωσταντῆς καὶ τοὺς περμάζωνε.

— Νικήθηκαν κατὰ κράτος! φώναζε ὁ δάσκαλος μουσκίδι στὸν ἰδρώτα· τοὺς ρίξαμε στὴ θάλασσα, στὸ Μαραθῶνα· ζήτω ἡ Ἑλλάδα!

Στὴν ἀρχὴ τοῦ παιχιδιοῦ οἱ χωριανοὶ γελοῦσαν καὶ κοροῖδευαν· μὰ σιγὰ σιγὰ συνεπαίρουνταν κι αὐτοί, ἀγρίευαν· κανένας δὲν ἤθελε νά πάει δεξιά, μὲ τοὺς Πέρσες· ὄλοι ἔτρεχαν καὶ παρατάζουνταν πίσω ἀπὸ τὸ Χατζη-Νικολή, τὸ Μιλτιάδη.

— Νά μᾶς ζήσεις, Μιλτιάδη! φώναζαν οἱ χωριανοὶ στὸ τέλος τῆς μάχης καὶ δῶς' του τὸν κερνοῦσαν φασκόμηλα.

Μιά μέρα κατέβηκε ὁ Γιαννακὸς ἀπὸ τὸ βουνό, μπῆκε στὸ χωριό, ἔριχνε χιονόνερο, οἱ δρόμοι ἐρημοί. Κοίταζε τίς καμινάδες πὺ κάπνιζαν, ὁσμίζουνταν τὰ φαγιά πὺ μαγεύρουναν οἱ νοικοκυράδες, ξεχώριζε ἀπὸ τὴ μυρωδιὰ τὸ κάθε φαί — τοῦτες εἶναι πατάτες τηγανητές, ἐδῶ ψήνουν λουκάνικο στὴ θράκα, πιὸ πέρα περεχύνουν μὲ καυτὸ βούτυρο τὸ πιλάφι... «Καλὰ περνοῦν, οἱ ἄτιμοι, μουρμούριζε, καλὰ τὴν τυλώνουν, ἀνάθεμά τους!» Πιὸ πέρα ξεφούρνιζαν ψωμί, κι ἡ μυρωδιὰ ἔσπασε τὰ ρουθούνια του. «Ψωμί... εἶπε· ψωμί...» καὶ τὰ χεῖλια του κόλλησαν.

Πέρασε γρήγορα, τοῦ ἔρχουνταν νά λιγοθυμήσει, ἔφτασε στὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ. Ἔκαμε μιὰ γύρα, ἔκαμε ἄλλη μιὰ. Τόπως καλὰ στὸ νοῦ του τοὺς τοίχους, τὰ παράθυρα, τὸ μικρὸ κηπάκι πίσω. «Ἐδῶ, μουρμούρισε, ὁ τοίχος εἶναι πιὸ χαμηλός· καλὸ αὐτό...» Κι ἄξαφνα στάθηκε, ἡ καρδιά του χτύπησε δυνατά: ἄκουσε μέσα ἀπὸ τὸν κηπάκο τὸ Γιουσουφάκι του, τὸ ἀγαπημένο Γιουσουφάκι του, νά γκαρίζει. Λὲς κι εἶχε ὀσμιστεῖ στὸν ἀγέρα τὸ χνάτο τοῦ ἀφεντικοῦ. Ἀκούμπησε στὸν τοῖχο

ὁ Γιαννακός, τρούλωσε τ' αὐτιά του, ἀφουκράζονταν συγκινημένος. Ποτέ του δὲν εἶχε ἀκούσει γλυκότερη φωνή, ποτέ του τὸ Γιουσουφάκι του δὲν γκάρισε μὲ τόσο πάθος. Ὅταν ἦταν νέος, θυμᾶται, ἔκανε κι αὐτὸς καντάδα κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τῆς κοπέλας ποὺ ἀγαποῦσε, τῆς συχωρεμένης τῆς γυναίκας του· μὰ τοῦτο ἐδῶ ἦταν ἄλλο πράμα· τί πάθος, τί παράπονο, τί λαχτάρα!

— Ἐγνοια σου, Γιουσουφάκι μου, μουρμούρισε καὶ τὰ μάτια του βούρκωσαν, ἔγνοια σου, Γιουσουφάκι μου, καὶ θὰ σὲ λευτερώσω!

Νύχτα πιά γύρισε στὸ βουνό. Κρύωνε, πεινοῦσε, ἔκαμε μιὰ βόλτα στὶς σπηλιές, μαζωμένες οἱ γυναῖκες ἔσφιγγαν στὸν κόρφο τὰ παιδιά τους, νὰ τὰ ζεστάνουν. Ἐμπαινε ὁ Γιαννακός, ἔλεγε ἕναν καλὸ λόγο, «κουράγιο, παιδιά, κρατᾶτε τὴν ψυχὴ μὲ τὰ δόντια, καὶ τοῦτο θὰ περάσει!». Κι οἱ ἄντρες ἔγρουζαν, δὲν ἀποκρίνονταν, κι οἱ γυναῖκες κουνούσαν τὰ κεφάλια κι ἀναστενάζαν.

— Ἐχετε ἐμπιστοσύνη στὸ Θεό, γυναῖκες!

— Ὡς πότε, Γιαννακό μου;

Κι ἔφευγε πάλι, δὲν ἤξερε τί ἀπηλογιά νὰ δώσει, τραβοῦσε παραπέρα.

— Τί κάνουν κάτω κεῖ στὴ Λυκόβρυση; Ἄπὸ κεῖ δὲν ἔρχεσαι, Γιαννακό μου;

— Καπνίζουν οἱ καμινάδες τους, τρῶνε, ἀνάθεμά τους! Τρούγησαν τ' ἀμπέλια μας καὶ πίνουν τὸ κρασί μας· μάζεψαν τὶς ἐλιές μας καὶ τρῶνε τὸ λάδι μας· μὰ ὁ Θεὸς εἶναι γεμάτος μάτια καὶ βλέπει.

— Πότε θὰ γυρίσει κι ἀπὸ δῶ τὰ μάτια του νὰ μᾶς δεῖ, Γιαννακό μου;

Κι ὁ Γιαννακός ἔφευγε πάλι, τραβοῦσε παραπέρα.

Τρεῖς ἄντρες κάθονταν στὰ σκοτεινὰ καὶ κουβέντιαζαν, ὁ ἕνας κολλητὰ στὸν ἄλλο, νὰ ζεσταθοῦν. Στὴ μέση ὁ Λουκάς, ὁ σαραντάπηχος φλαμπουριάρης.

— Εἶδατε τὰ παιδιά, εἶπε ἕνας· ἀρχίζουν νὰ πρήσκονται ἀπὸ τὴν πείνα· τὸ δικό μου δὲν μπορεῖ πιά νὰ σταθεῖ στὰ ποδαράκια του.

— Ὡς τώρα, εἶπε ὁ δεύτερος, εἶχαμε τὰ θάρρη μας στὸ Θεό, μὰ...

— Ἀι-Γιώργη, βοήθα με· κοῦνα καὶ σὺ τὰ χέρια σου! εἶπε ὁ Λουκάς· καιρὸς πιά νὰ ἔχουμε τὰ θάρρη μας καὶ στὰ χέρια τὰ δικά μας — νὰ κατεβοῦμε στὸ χωριό, κι ὅ,τι ἀρπάξουμε...

Ποιὸς μπῆκε μέσα;

— Ἐγώ, παιδιά, ὁ Γιαννακός!

— Καλῶς τὸ ἀδέρφι· ἀκούμπησε ἀπάνω μας νὰ ζεσταθεῖς.

— Βράζω, καίγουμε, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός· δὲν κρυώνω· ἔρχομαι ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση.

— Πότε θὰ γίνεῖ ἡ δουλειὰ ποὺ κουβεντιάσαμε; ρώτησε ὁ Λουκάς.

— Μπορεῖ κι ἀπόψε, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός· εἴμαστε γιὰ νὰ ἔμαστε, βρὲ παιδιά;

— Ἐτοιμοί! φώναξαν κι οἱ τρεῖς· πάρε ἀπόφαση· τὸ γοργὸ καὶ χάρην ἔχει.

— Ἐ, τὸ λοιπόν, ἀπόψε εἶναι καλὰ· πίσσα σκοτάδι, ρίχνει χιονόνερο, οἱ νοικοκυραῖοι θὰ ἔναι δλοὶ τρυπωμένοι στὰ σπῆτια τους, θὰ ἔχουν φάει τὸν περιδρομο, θὰ ροχαλίζουν τοῦ καλοῦ καιροῦ. Ψυχὴ ζωντανὴ δὲ θὰ μᾶς πάρει πρέφα...

— Ἐτοιμοί! ξανάπαν κι οἱ τρεῖς· ἐδῶ θὰ περιμένουμε· πέρασε νὰ μᾶς πάρεις.

— Καλὰ· πάρετε τ' ἀσκιά καὶ τὰ τσουβάλια· καὶ σὺ, Λουκά, τὸ κλεφτοφάναρο.

— Ἐδῶ ἔναι ὅλα τὰ σύνεργα, Γιαννακό· κάνε γρήγορα.

Ἐφυγε ὁ Γιαννακός, τράβηξε κατὰ τὴ σπηλιά τοῦ Μανολιοῦ· στὸ δρόμο, ἀπόξω ἀπὸ μιὰ σπηλιά, διάκρινε τὸ Μιχελή· κάτι κρατοῦσε στὴν ἀγκαλιά του, εἶχε ἀνάψει μερικὰ ξυλαράκια καὶ τὸ κοίταζε.

Ὁ Γιαννακὸς ζύγωσε στὰ νύχια τῶν ποδιῶν του· ὁ Μιχελὴς δλες τοῦτες τὶς μέρες ἦταν ἀμίλητος, βυθισμένος σὲ βαριά συλλογὴ, τριγυροῦσε μονάχος ἀπὸ σπηλιά σὲ σπηλιά καὶ κοίταζε τοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ τοὺς μιλάει.

Ἐσκυψε ὁ Γιαννακὸς ἀπάνω ἀπὸ τὸν ὄμο του, εἶδε· κρατοῦσε ἕνα μικρὸ παιδάκι, ὡς τριῶν χρονῶν, σκελεθρωμένο, καὶ τὸ κοίταζε· ἡ κοιλιὰ του εἶχε πρηστεῖ, τ' ἀντικνήμια του εἶχαν γίνεῖ καλάμια, στὸ πιγούνη του φύτρωναν μεγάλες τρίχες.

— Μιχελή... εἶπε ὁ Γιαννακὸς σιγά, νὰ μὴν τρομάξει τὸ φίλο του· μὴν κοιτάξεις.

Ὁ Μιχελὴς στράφηκε, τὰ μάτια του ἔτρεχαν.

— Κοίτα, Γιαννακό, μουρμούρισε, ἔβγαλε γένια... Τριῶν χρονῶν κι ἔβγαλε γένια ἀπὸ τὴν πείνα! Τὸ βρῆκα στὸ δρόμο.

— Μὴν κοιτάξεις, εἶπε πάλι ὁ Γιαννακός.

— Τὸ βρῆκα στὸ δρόμο, ξανάπε ὁ Μιχελὴς· δὲν μπορῶ πιά, δὲν ἀντέχω. Ἀντέχεις ἐσύ;

— Πᾶμε, εἶπε ὁ Γιαννακός καὶ τὸν πῆρε ἀπὸ τὸ μπράτσο.

— Περίμενε... Δὲ βλέπεις; πεθαίνει.

Τὸ παιδάκι ἔκαμε νὰ φωνάξει, δὲν εἶχε δύναμη, ἀνοιγόκλεισε τὰ χεῖλια, σὰν τὸ ψάρι ποὺ πετάχτηκε στὴ στεριά, κούνησε τὰ χεράκια, κι ἀπότομα ξύλιασε στὰ χέρια τοῦ Μιχελῆ.

— Πάμε, εἶπε πάλι ὁ Γιαννακός· ἄσε το ἐδῶ, αὔριο τοῦ ἀνοιγουμε ἓνα λακκάκι...

— Δὲν ἀντέχω πιά, Γιαννακό... Ἀντέχεις ἐσύ;

Μὰ ὁ Γιαννακός τὸν εἶχε πιάσει σφιχτὰ ἀπὸ τὸ μπράτσο καὶ τὸν τραβούσε μαζί του. Βρῆκαν τὸ Μανολιὸ νὰ κάθεται στὴ γωνιὰ τῆς σπηλιᾶς του, σκυμμένος.

— Τί χαμπάρια, Μανολιό; ρώτησε ὁ Γιαννακός.

— Ἄσκημα, Γιαννακό μου· οἱ σύντροφοι ποὺ δουλεύουν στὰ γυροχώρια ἔφεραν λίγο ψωμί, μὰ ποῦ νὰ φτάσει! Στείλαμε ἀνθρώπους στὴ Λυκόβρυση. «Νὰ ψοφήσουμε!» μᾶς μῆνυσε ὁ γερο-Λαδᾶς. «Ἄς κάμει τὸ θάμα τοῦ ὁ παπα-Φώτης σας!» ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ παπα-Γρηγόρη. Καὶ μόνο ὁ Δημητρός ὁ χασάπης μᾶς ἔπεψε λίγο κρέας κι ὁ Κωσταντῆς κατάκλεψε τὸ φτωχικὸ κελάρι του· μὰ μήτε μιὰ μπουκιὰ βγαίνει τοῦ κάθε παιδιοῦ.

— Ποῦ ἔναι ὁ γέροντας;

— Νά τος!

Ἐκεῖ ὁ παπα-Φώτης μῆκε, κάθισε χάμω, ἀμίλητος. Εἶχε θάψει, τώρα νά, δυὸ ἀδερφάκια, ποὺ εἶχαν πεθάνει τῆς πείνας μαζί, ἀγκαλιασμένα· ὁ πατέρας τοῦ τὰ ἔφερε μέσα στὴ σκάφη, τυλιμένα σὲ χόρτα· δὲν εἶχε πανὶ νὰ τὰ σαβανώσει. Τὰ σήκωσε ὁ γέροντας μὲ προσοχὴ νὰ μὴν ξαγκαλιαστοῦνε, τὰ ξάπλωσε χάμω καὶ τοὺς διάβασε τὴν εὐκὴ· ὁ πατέρας ὥστόσο ἔσκαβε λίγο παραπέρα ἓνα μικρὸ λακκουδάκι.

Κανένας δὲ μιλοῦσε· πρῶτος ὁ γέροντας ἀνοιξε τὸ στόμα.

— Ἀλίμονο στὸν ἄνθρωπο, εἶπε, ποῦ θέλει νὰ μετρήσει τὸ Θεὸ μὲ τὸ μέτρο τῆς καρδιάς του· εἶναι χαμένος· μπορεῖ νὰ στρίψει ὁ νοῦς του, νὰ βάλει τίς βλαστήμιες καὶ ν' ἀρνηθεῖ τὸ Θεό...

Σώπασε πάλι· τρόμαξε κι ὁ ἴδιος τὸ λόγο ποὺ στρατάριζε στὰ χεῖλια του, μὰ πιά δὲ βάσταξε.

— Τί Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀφήνει τὰ παιδιά καὶ πεθαίνουν; εἶπε καὶ σηκώθηκε ἄπάνω.

— Γέροντά μου, εἶπε ὁ Γιαννακός, ἐγὼ δὲ μετρῶ τὸ Θεό, μετρῶ τοὺς ἀνθρώπους· μέτρησα τοὺς Λυκοβρυσιώτες, τοὺς δίκασα, τοὺς καταδίκασα καὶ θὰ κατέβω ἀπόψε νὰ πάρω ὅ,τι ἀρνήθηκαν νὰ δώσουν.

Ἐκεῖ ὁ γέροντας συλλογίστηκε μιὰ στιγμὴ· ξανάρθαν τὰ δυὸ ἀγκαλιασμένα ἀδερφάκια στὸ νοῦ του.

— Μὲ τὴν εὐκὴ μου, εἶπε· παίρνω τὸ κρίμα ἄπάνω μου.

— Τὸ παίρνω ἐγὼ, γέροντά μου, διαμαρτυρήθηκε ὁ Γιαννακός· δὲ σοῦ τὸ δίνω.

Σηκώθηκε.

— Τὰ παιδιά μὲ περιμένουν, εἶπε· οἱ ἄρματολοι κι οἱ κλέφτες!

— Στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ! Γρήγορα θὰ κατεβούμε ὄλοι μαζί, φανερά!

— Θά ῥθω κι ἐγὼ! εἶπε ὁ Μιχελῆς ἀνοίγοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὸ στόμα του.

— Ἐλα, Μιχελῆ μου, νὰ ξεμουδιάσεις!

Τὸν πήρε ἀπὸ τὸ χέρι, προχώρησαν πασπατευτὰ μέσα στὸ σκοτάδι· ὁ Γιαννακός εἶχε τώρα κέφι.

— Καλὴ ἀρχή, Μιχελῆ μου, νὰ ξεμουδιάσουμε λίγο, ἀδέρφι! Ὡς τώρα: Πέσε, πίτα, νὰ σὲ φάω! Μὰ πέφτει ἡ πίτα, τρελάθηκε; ἄπλωσε, ντέ, τὸ χέρι σου, ἄρπαξέ τη! Μὴν τὰ κρεμάμε δὰ ὄλα στὸ Θεό, καλὸς εἶναι, δὲ λέω, μὰ ἔχει κι αὐτὸς πολλὲς σκοτοῦρες, ποῦ νὰ προλάβει! Ἄς κουνηθοῦμε κι ἐμεῖς λίγο! «Γιατί ἔναι, λύκο, ὁ σβέρκος σου τόσο παχύς; — Γιατί βγαίνω κυνήγι μοναχός μου!» Ἄς βγοῦμε τὸ λοιπὸν κι ἐμεῖς ἀπόψε κυνήγι μοναχοὶ μας... Ἐ, σύντροφοι, ἄλέστα!

Εἶχε ξεχωρίσει μέσα στὴ σπηλιὰ τοὺς συντρόφους νὰ κάθονται γύρα ἀπὸ μιὰ μικρὴ φωτιά καὶ νὰ προσμένουν· πετάχτηκαν ὄλοι στὸ πόδι.

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ! εἶπε ὁ Γιαννακός· πήραμε καὶ τὴν εὐκὴ τοῦ γέροντα. Πάμε! Μὴ φορέσετε τὰ χοντρά σας παπούτσια καὶ τίς μπότες· θὰ κάνουν σαματὰ καὶ θὰ μᾶς πάρουν χαμπάρι.

Ὅλοι γέλασαν· ποῦ νὰ τὰ βροῦν τὰ παπούτσια! εἶχαν τυλιξεῖ τὰ πόδια τους μὲ κουρέλια.

— Πῆρες τὸ κλεφτοφάναρο, Λουκά;

— Λεῖπει ὁ Μάρτης ἀπ' τὴ Σαρακοστή; Νά το!

Τὸ κοίταξε ὁ Γιαννακός, γέλασε.

— Μᾶς τὸ χάρισε ὁ κακομοῖρης ὁ καπετὰν Φουρτούνας, εἶπε· θὰ τὸ βλέπει ἀπὸ τὴν Κόλαση καὶ θὰ σκάει στὰ γέλια.

Μῆχαν μπροστὰ ὁ Γιαννακός μὲ τὸ Λουκά, πίσω οἱ ἄλλοι δυὸ σύντροφοι· ὁ Μιχελῆς ξέκοψε μοναχός.

— Κάντε τὴ δουλειά σας, παιδιά, τοὺς εἶπε· ἐμένα ἀφήστε με· θὰ κάμω μιὰ βόλτα στὸ χωριό.

Σκοτάδι πηχτό, ἔβρεχε. Κυλοῦσαν μπρισίμια τὰ νερά, ἔσιμι-

γαν, καταγκρεμίζονταν στις πέτρες. Κάπου κάπου, μέσα από τις κουφάλες του βουνοῦ, ἔνα νυχτοπούλι ἔσερνε μιὰ φωνή, γλυκιὰ, γεμάτη παραπόνεση, σεκλέντιζε και ζητοῦσε σύντροφο. Κι ἀπάνω ἀπὸ τὴν κορυφή τοῦ Προφήτη Ἡλία ἀκούστηκε ἄξαφνα μακρινὸ μακρόσερτο οὐρλιαχτό· οἱ τέσσερις ἄντρες στάθηκαν.

— Λύκος, εἶπε ὁ Γιαννακός· πεινάει κι αὐτός.

— Μπορεῖ νὰ ἔναι κι ὁ Ἄι-Λιάς, εἶπε ὁ Λουκάς· πεινάει κι αὐτός.

— Βοήθειά μας ὁ Ἅγιος Λύκος! ἔκαμε ὁ Γιαννακός· πᾶμε, παιδιά· τ' ἄρνιὰ κάτω στὸ χωριὸ μᾶς περιμένουν.

Κίνησαν πάλι· ὁ Λουκάς πήρε ἀπὸ τὸ μπράτσο τὸ Γιαννακό.

— Ἔχεις στὸ νοῦ σου ποῦ θὰ βαρέσουμε; ρώτησε.

— Ἔχω. Στοῦ πιὸ πλούσιου, στοῦ πιὸ ἄτιμου, στοῦ πιὸ τσιφούτη. Στοῦ γερο-Λαδᾶ. Θὰ γεμίσουμε τὰ τσουβάλια και τ' ἄσκιὰ μας, τίγκα! Νὰ φάει ἡ κακομοῖρα ἡ Σαρακήνα, νὰ φάει, νὰ μὴν οὐρλιάζει.

Κι ὕστερα ἀπὸ λίγο:

— Μιὰ νύχτα θὰ κατεβοῦμε νὰ κλέψουμε και πετρέλαιο, εἶπε.

— Ψωμί και πετρέλαιο! ἔχεις δίκιο, Γιαννακό· αὐτὰ τὰ δυὸ θέλει ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ ζήσει και γιὰ νὰ ἐγδικηθεῖ· γιατί δὲ φτάνει μονάχα νὰ ζήσει.

Ζύγωναν πιά στὸ χωριό· ὁ Γιαννακός στάθηκε· στράφηκε στοὺς συντρόφους:

— Ἐγὼ θὰ πηγαῖνω μπροστά, εἶπε, ξέρω τὰ κατατόπια· νὰ μὲ ἀκολουθᾶτε ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀπὸ μακριά· ἐγὼ θὰ σκαρφαλώσω πρῶτος.

Μπήκαν στὰ δρομάκια· ἔρημα· κόντευαν πιά μεσάνυχτα, ὄλο τὸ χωριὸ ἦταν παραδομένο στὸ πρωτοῦπνι.

«Νὰ μὴν πάρει πάλι τὸ χνῶτο μου τὸ Γιουσουφάκι μου κι ἀρχίσει και γκαρίζει... συλλογίστηκε ὁ Γιαννακός τὴν ὥρα ποῦ ἔφταναν πιά στὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ· ὁ Θεὸς νὰ δώσει νὰ κοιμᾶται...»

Κόλλησε στὸν τοῖχο, περιμένε τοὺς συντρόφους· ἔφτασαν ἕνας ἕνας.

— Πᾶμε πίσω, ἀπὸ τὸν κηπάκο τοῦ σπιτιοῦ, εἶπε σιγὰ ὁ Γιαννακός· ὁ τοῖχος εἶναι ἐκεῖ πιὸ χαμηλός· δῶς μου τὸ κλεφτοφάναρο, Λουκά... Ἐλάτε, τὸ νοῦ σας!

— Ἔχει σκύλο; ρώτησε ἕνας.

— Ποῦ νὰ ἔχει σκύλο, ὁ γερο-τσιφούταρος! Ὁ σκύλος θέλει νὰ φάει, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός.

Στράφηκε στὸ Λουκά.

— Ἔ, σαραντάπηχε, εἶπε, ἐσὺ θὰ μείνεις ἀπόξω· θὰ ἔσαι ἡ σκάλα· θὰ σκαρφαλώσουμε στοὺς ὤμους σου και θὰ πηδήξουμε μέσα· ἂν δεῖς κίντυνο, χούγιαξε σὰν κουκουβάγια... Ἔτοιμοι, παιδιά;

— Ἔτοιμοι!

Ἀκούμπησε στὸν τοῖχο ὁ σαραντάπηχος, ἄρπαξε τὸ Γιαννακό, τὸν ἀνέβασε στὸν ὤμο του.

— Στ' ὄνομα τοῦ Ἁγίου Λύκου, εἶπε· πήδα!

Καβαλίκησε τὸν τοῖχο ὁ Γιαννακός, πηδηξε μέσα στὸ σπίτι. Στάθηκε σύντοιχα, περιμένε τοὺς συντρόφους· ἕνας ἕνας πηδοῦσε μὲ τὰ τσουβάλια και τ' ἄσκιὰ στὴν πλάτη.

— Ἀκολουθᾶτε με, ξέρω τὸ δρόμο... Προσοχή.

Πέρασαν τὸν κηπάκο, ἡ πορτοῦλα ἦταν ἀνοιχτή, μπήκαν στὸ μέσα σπίτι. Ἀκούστηκε ἀπάνω στὴν κάμαρα τὸ ροχαλητὸ τοῦ νοικοκύρη.

— Κοιμᾶται, εἶπε ὁ Γιαννακός· καλὰ τὴν ἔχουμε.

Ἄναψε τὸ κλεφτοφάναρο, βρήκε τὴν πόρτα τοῦ κελαριοῦ, ἔσπρωξε· μπήκαν. Μύριζε λάδι, κρασί, ξεραμένα σύκα, κυδῶνια ποῦ σάπιζαν, χόρευε γύρα τὸ φῶς, ἔλαμπαν οἱ κοιλιές τῶν πιθαριῶν γραμμὴ, κι ἀπάνω στὸ πατάρι τὰ βαρέλια τὸ κρασί.

— Γρήγορα χέρια, παιδιά, μουρμούρισε ὁ Γιαννακός· γεμίζετε!

Ὁ ἕνας ἀνοῖξε τὸν πύρο ἐνὸς βαρελιοῦ, γέμιζε τὸ ἄσκι του κρασί· ὁ ἄλλος τὸ σακί του σιτάρι· κι ὁ Γιαννακός πήρε τὸ λαδοτενεκὲ και γέμιζε λάδι τὸ ἄσκι του· ὕστερα πήρε τὸ ἄλλο ἄσκι, τὸ γέμιζε κι αὐτὸ καρπό. Κοίταξε γύρα, εἶδε ἀκουμπισμένη στὸν τοῖχο μιὰν ἀνεμόσκαλα.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, εἶπε, νὰ κι ἡ σκάλα· ἄλλιῶς πῶς θὰ τ' ἀνεβάσαμε; Ὁ Θεὸς κλέφτει μαζί μας, ὀμπρὸς παιδιά, δρόμο!

Φορτώθηκαν, πήραν τὴ σκάλα, πέρασαν πάλι τὸν κηπάκο, ἀκούμπησαν τὴ σκάλα στὸν τοῖχο, ἀνέβηκαν μὲ τὰ βαριά κουρσα. Ὁ Λουκάς σήκωνε τὰ μπράτσα, δέχονταν τὰ τσουβάλια και τ' ἄσκιὰ και τ' ἀπίθωνε χάμω· κι ὕστερα πάτησαν ἕνας ἕνας στοὺς ὤμους τοῦ Λουκά, πηδηξαν στὴ γῆς. Ὁ Γιαννακός ἔμεινε τελευταῖος, καβάλα στὸν τοῖχο· δὲν τοῦ ἔκανε καρδιά νὰ κατέβει.

— Βρὲ παιδιά, εἶπε, μιὰ στιγμή νὰ δῶ τὸ γαῖδουράκι μου κι ἔρχομαι.

— Ἄσε τὸ γαῖδουράκι, Γιαννακό, εἶπε ὁ Λουκάς, κι ἔλα· δὲν ξέρεις τί γίνεται...

— Δὲν μπορῶ, εἶπε ὁ Γιαννακός, δὲν μπορῶ· μιὰ στιγμή, παιδιά, κι ἔρχομαι.

Είπε, και κατέβηκε πίσω στὸν κηπάκο.

Κατσούφιασαν οἱ σύντροφοι, μὰ δὲν εἶπαν τίποτα, περίμεναν εἶχαν στημένο τὸ αὐτί, μὴν τύχει καὶ περνάει κανένας ἀπὸ τὸ δρόμο, μὴν τύχει κι ἀνοίξει καμιά πόρτα.

— Πηγαίνετε σεις οἱ δυό, εἶπε ὁ Λουκᾶς στοὺς συντρόφους, τραβάτε μπροστά, καλύτερα νὰ σκορπίσουμε· ἐγὼ θὰ τὸν περιμένω.

Τοὺς βόηθησε, ξριξαν στὶς πλάτες τους τὰ δυό σακιά, δρόμωσαν. Ἔμεινε μόνος ὁ Λουκᾶς, κουκούβισε χάμω, μέσα στὴ βροχή, περίμενε.

Κι ἄξαφνα ἀκούστηκε γκάρισμα χαρούμενο, θριαμβευτικό, σὰ σάλπιγγα τῆς Δευτέρας Παρουσίας. «Νὰ πάρει ὁ διάολος τὸ γαϊδουράκι του, μουρμούρισε ὁ Λουκᾶς, θὰ σηκώσει τὴ γειτονιά στὸ πόδι.»

Ἔνα παράθυρο ἀνοίξε μέσα στὸ σπίτι, μιὰ φωνὴ ἀκούστηκε, ἢ φωνὴ τοῦ γερο-Λαδᾶ:

— Κυρα-Πηνελόπη, κοιμᾶσαι; Ἔ κυρα-Πηνελόπη, τί ἔπαθε τὸ γαϊδουράκι καὶ γκαρίζει;

Μὰ κανένας δὲν ἀποκρίθηκε· τὸ γκάρισμα σταμάτησε, ἀκούστηκε πάλι ἡ βροχὴ δυνατὴ, νὰ συγκλύζει τὸν κόσμον· ὁ Λουκᾶς σήκωσε τὸ κεφάλι, ἕνας ἴσκιος εἶχε καβαλήσει τὸν τοίχο. Τινάχτηκε ἀπάνω ὁ σαραντάπηχος, ἀκούμπησε στὸν τοίχο, ἄρπαξε τὸ Γιαννακὸ ἀπὸ τὰ πόδια.

— Δρόμο, Λουκᾶ, δρόμο! θαρρῶ ξύπνησε ὁ γέρος.

Πῆραν τ' ἄσκια στὸν ὄμο, τὸ ἔβαλαν στὰ πόδια.

— Ἔκαμες τὸ κέφι σου, εἶπε ὁ Λουκᾶς, δταν ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ χωριό.

— Ναί, εἶπε ὁ Γιαννακὸς καὶ στέναξε. Νὰ μπορούσα νὰ τὸ ἀνέβαζα τὴ σκάλα, μὰ τὴν πίστη μου, θὰ τὸ παίρνω... Κι ὁ Μιχελῆς; ἔκαμε σὲ λίγο ἀνήσυχος.

— Θὰ ἔκαμε τὴ βόλτα του, θὰ ἔχει γυρίσει· πᾶμε γρήγορα! Καὶ πὰ δὲ μίλησαν.

Ἄ παπα-Φώτης μὲ τὸ Μανολιό δὲν εἶχαν κοιμηθεῖ, περίμεναν. Επμέρωνε πιά· ὁ οὐρανὸς ἀσπρογάλιαζε θαμπὰ κατὰ τὴν ἀνατολή, ἡ βροχὴ εἶχε κοπάσει, μὰ ὁ καιρὸς ἦταν ἀκόμα ἀνταρμένος. Ἄξαφνα σφυρίγματα ἀκούστηκαν καὶ χαρούμενες φωνὲς ν' ἀνεβαίνουν.

— Ἔρχονται! εἶπε ὁ Μανολιὸς καὶ πετάχτηκε ἔξω.

Οἱ τέσσερις κουρσάροι πρόβαλαν βαριά ζαλωμένοι· εἶχαν

ἀνάψει τὸ κλεφτοφάναρο νὰ φέγγουν στὸ δρόμο, καὶ τὰ πρόσωπά τους ἔλαμπαν· ὁ Γιαννακὸς πήγαινε μπροστὰ μὲ τὸ κρασασκὶ στὴν πλάτη.

— Πολλὰ χαιρετίσματα, φώναξε, ἀπὸ τὸ γερο-Λαδᾶ, τὸν καλὸν ἄνθρωπο, τὸ χουβαρντά· λίγο πράμα, λέει, καὶ πολλὴ ἀγάπη· σᾶς στέλνει τὸ κρασί αὐτὸ νὰ πιεῖτε στὴν υγιειὰ του!

— Κι ὀρίστε τὸ λάδι, νὰ λαδώσει τὸ ἄντερό σας, λέει, εἶπε κι ὁ Λουκᾶς, πιθόνοντας στὰ πόδια τοῦ γέροντα τὸ λαδασκί· κι ἂν σᾶς χρειαστεῖ, λέει, κι ἄλλο, ἔχουν τὰ πιθάρια του.

— Κι ὀρίστε τὸ σιτάρι νὰ ψωμοχορτάσουν τὰ κακόμοιρα τὰ παιδιά, ποὺ τὰ πόνεσε ἡ καρδιά του, λέει! εἶπαν κι οἱ ἄλλοι δυὸ σύντροφοι κατεβάζοντας ἀπὸ τὶς ράχες τους τὰ γεμάτα σακιά.

— Ἄς εἶναι καλά, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης γελώντας, κι ὁ Θεὸς νὰ τοῦ τὸ πλερώσει μὲ τὸν τόκο! Θὰ καθίσω εὐτὺς νὰ τοῦ γράψω μιὰ γραφὴ πὼς τέσσερις ἄγγελοι μῆκαν τὴ νύχτα στὸ ἀρχοντικό του, πῆραν τ' ἀκριβὰ πεσκέσια, τὰ ζάλωσαν στὶς φτέρουγές τους καὶ μᾶς τὰ φεραν στὴ Σαρακήνα. Καὶ θὰ σωκλείσω ἕνα χρεωστικό, γιὰ τὴν τάξη, νὰ πλερωθεῖ στὴ μέλλουσα ζωὴ.

— Καὶ νὰ τοῦ γράψεις, γέροντά μου, εἶπε ὁ Γιαννακὸς γελώντας, πὼς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ἤθελε νὰ τοῦ σπάσει τὰ πιθάρια καὶ τὰ βαρέλια, νὰ χυθοῦν τὰ κρασιά του καὶ τὰ λάδια, μὰ τὴν τελευταία στιγμή λυπήθηκε· ὄχι αὐτόν, παρὰ τὰ κρασιά καὶ τὰ λάδια.

Ἄ παπα-Φώτης στράφηκε στὸ Μανολιό:

— Μανολιό μου, εἶπε, φέρε ἕνα τάσι νὰ κεράσουμε τοὺς ἀγγέλους! Ἐμπᾶτε μέσα νὰ ξετινάξετε τὶς φτέρουγές σας, βράχηκαν. Μῆκαν μέσα, γέμισαν τὸ τάσι, ἤπιαν ὄλοι κεφάτοι.

— Στὴν υγιειὰ τοῦ γερο-Λαδᾶ, τοῦ καλοῦ ἀνθρώπου! εἶπε ὁ γέροντας.

— Στὴν υγιειὰ τῶν ἀγγέλων! εἶπε κι ὁ Μανολιός.

— Στὴν υγιειὰ τ' Ἄγιου Λύκου! εἶπε κι ὁ Λουκᾶς· αὐτός, δταν ξεκινούσαμε, οὐρλιασε ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς Σαρακήνας καὶ μᾶς ἔδωκε κουράγιο.

— Κι ὁ Μιχελῆς; ρώτησε ὁ Γιαννακὸς· τὸν χάσαμε.

— Γύρισε, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός, καταλασπωμένος κι ἀμίλητος· κοιμᾶται.

Ἄσταν ξύπνησε τὸ πρωὶ ὁ γερο-Λαδᾶς καὶ κατέβηκε στὸν κηπάκο τοῦ σπιτιοῦ του κι εἶδε τὴ σκάλα ἀκουμπισμένη στὸν

τοίχο, μπήκαν ψύλλοι στ' αὐτιά του. Στράφηκε, φώναξε τὴ γυναίκα του ποὺ ἔχε ξυπνήσει καὶ κάθουνταν στὸ παράθυρο καὶ κοίταζε μὲ τὰ γυαλένια μάτια τῆς τὸν κόσμο.

— Ἐ κυρα-Πηνελόπη, ποιὸς ἔβαλε τὴ σκάλα στὸν τοῖχο; τοῦ λόγου σου;

Μὰ ἡ κυρα-Πηνελόπη εἶχε τώρα πιάσει τὴν κάλτσα κι ἔπλεκε· καὶ μῆτε στράφηκε. Πῆρε ὁ γέρος τὴ σκάλα στὸν ὄμο καὶ τὴν πῆγε στὸ κελάρι· κοίταξε γύρα, ὄλα στὴ θέση τους: πιθά-ρια, βαρέλια, σύκα, κυδώνια.

— Δόξα σοι ὁ Θεός, μουρμούρισε· καλὰ ποὺ δὲν μπήκαν κλέφτες! Τὰ ἔχει χαμένα ἢ κακομοίρα· πρέπει νὰ ἔχω τὸ νοῦ μου· εἶναι ἀξία νὰ βάλει μιὰ μέρα φωτιά στὸ σπίτι.

Μπήκε στὸ στάβλο, εἶδε τὸ γαϊδουράκι στὴ θέση του.

— Τί ἔχεις, μωρέ, καὶ γκάριζες τὴ νύχτα καὶ μὲ ξύπνησες; εἶπε καὶ τὸ κλότσησε θυμωμένος.

Μὰ τὸ γαϊδουράκι μῆτε στράφηκε κι αὐτὸ νὰ τὸν δεῖ· τὰ μάτια του τὰ μεγάλα ἦταν βυθισμένα σὲ παράξενο θάμπος· σὰ νὰ ἔχε, λέει, ὄνειρευτεῖ, πὼς ἦρθε τὴ νύχτα τὸ ἀληθινὸ ἀφεντικὸ του καὶ τὸ κανάκισε σιγά, τρυφερά, ὅπως τὸ συνηθοῦσε, κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ στὴν κοιλιά του καὶ στὴ ράχη· καὶ πὼς σήκωσε, λέει, αὐτὸ τὴν οὐρά του ὄλο χαρὰ καὶ γκάρισε. Καὶ πὼς τοῦ ἄρπαξε, λέει, τὸ ἀφεντικὸ τὸ στόμα του νὰ μὴ φωνάζει καὶ τὸ φίλησε στ' αὐτιά καὶ στὸ λαιμὸ κι ἔκαμε, λέει, φτερά κι ἔφυγε ἀπὸ τὸ στρογγυλὸ φεγγίτη...

Καὶ τὸ ἤσυχο, θεοφοβούμενο γαϊδουράκι ἔσκυψε τὸ κεφάλι, ἔκλεισε τὰ μάτια καὶ προσευχήθηκε στὸν ἐδικὸ του τὸ Θεὸ — ἕνα Θεὸ μὲ τεράστια φουντωτὴν οὐρά, μὲ γαϊδουρινὴ κάτασπρη κεφάλια, χρυσοσάμαρο, καὶ τὰ χάμουρά του ἦταν κόκκινα, κεντημένα μὲ ἀσημένιες πούλιες, σὰν ἀστέρια:

«Θέ μου, καὶ κάμε τ' ὄνειρο, ποὺ μοῦ ἔπεφες τὴ νύχτα, ν' ἀληθεύει!»

Ὅστοςο τὸ θάμα διαλαλήθηκε πρωὶ πρωὶ σὲ ὅλη τὴ Σαρακήνα: Τέσσερεις ἄγγελοι ἔφεραν τὴ νύχτα σιτάρι, λάδι καὶ κρασί στοὺς πεινασμένους! Οἱ πιὸ ἀγνοὶ τὸ πίστεψαν κι ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους, οἱ πιὸ πονηροὶ κοίταζαν τὸ Γιαννακὸ καὶ τὸ Λουκᾶ καὶ χαμογελοῦσαν. Οἱ γυναῖκες ρίχτηκαν ἀπάνω στὸ σιτάρι, τὸ καθάριζαν καὶ τραγουδοῦσαν, τρυφερὰ πολὺ, μὲ χαμηλὴ φωνή, σὰ νὰ κοιμίζαν μωρό, σὰ νὰ νανούριζαν ἕνα παμπάλαιο θεῖο βρέφος. Κι ἕνα σπυρὶ νὰ ἔπεφε κάτω, ἄπλωναν μὲ βιάση

τὸ χέρι καὶ τὸ περιμάζωναν, σὰ νὰ ἔταν ἀκριβὸ μέλος τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ πέσει στὰ χώματα νὰ λερωθεῖ. Κοπάνισαν μάνι μάνι κάμποσο στὶς πέτρες, ἔκαμαν πίτα, τὴν ἔψησαν στὴ θράκα, ἄλειψαν καὶ λίγο λάδι νὰ νοστιμίσει καὶ μοιράστηκαν καθένας μιὰν μπουκιά, σὰν ἀντίδωρο.

Κι ἀλήθεια, σὰ νὰ ἔταν σῶμα τοῦ Θεοῦ, ἔνωσαν νὰ στερεώ-νουν μέσα τους τὰ κόκαλα καὶ νὰ πληθαίνει ἡ σάρκα· κι ὅταν ἦταν καὶ μιὰ γουλιὰ κρασί, δὲν μπόρεσαν πιά οἱ γυναῖκες νὰ κρατήσουν τὸ κλάμα.

«Θέ μου, συλλογίζονται, μιὰ μπουκιά ψωμί, μιὰ γουλιὰ κρασί, τί ἄλλο θέλει ἡ ψυχὴ νὰ πετάξει φτέρουγες;»

Καὶ τὸ δειλινὸ δυὸ ἄντρες πῆραν τὸ ἄλεσμα νὰ τὸ πᾶνε στὸ μύλο· τὸ συνόδεψαν κάμποσο οἱ γυναῖκες, μὲ τρόμο, σὰ νὰ φοβοῦνταν πὼς δὲ θὰ γυρίσει πίσω.

— Πότε μὲ τὸ καλὸ; φώναξαν στοὺς ἀπαλότες.

— Αὔριο πρωὶ πρωὶ, μὴ φοβᾶστε, γυναῖκες! ἀποκρίθηκαν αὐτοὶ γελώντας.

Ὁ Γιαννακὸς εἶχε γίνεϊ τώρα ὁ κελάρης τῆς Σαρακήνας, αὐτὸς φύλαγε τίς θροφές καὶ μοίραζε στὶς γυναῖκες κάθε πρωὶ ὅ,τι χρειάζονται γιὰ τὴ μαγεριά τῆς μέρας.

— Οἰκονομία, παιδιά, φώναζε, σφίχτε τὰ ζωνάρια σας, ὥσπου νὰ περάσει ὁ χειμῶνας, ἔχουν, μαθές, κι ἄλλες δουλειές οἱ ἀγγέλοι, δὲν μποροῦν νὰ μᾶς κουβαλοῦν κάθε μέρα...

Μπήκε λίγο ψωμί καὶ λάδι στὸ κορμί, κι ἡ φλόγα, ποὺ ἔταν ἔτοιμη νὰ σβῆσει, ἀναφούντωσε. Ἄρχισαν τὰ παιδιά νὰ ξεπρήσκονται καὶ νὰ παίρνουν χρῶμα τὰ μάγουλά τους· οἱ γυναῖκες κατέβασαν τώρα γάλα, καὶ τὰ μωρὰ δὲ θρηνοῦσαν πιά ὀληνύχτα· κι οἱ ἄντρες πῆραν ἀπάνω τους, γέρεψαν πάλι τὰ μπράτσα τους, κουβαλοῦσαν πέτρες ν' ἀποτελέψουν τ' ἀρχι-σμένα σπιτάκια. Κάπου κάπου ἀκούγονταν τώρα κι ἕνα γέλιο, κι ἕνας χωρατᾶς, καὶ στὶς ἀπόμερες σπηλιές συναπαντοῦσες τώρα κι ἕνα ζευγαράκι νὰ ἔχει τὴ δύναμη ν' ἀγκαλιάζεται καὶ νὰ φιλιέται.

— Ὅλο αὐτὸ τὸ σιτάρι, τὸ λάδι καὶ τὸ κρασί πρέπει νὰ γίνεϊ αἷμα, νὰ πάρουμε δύναμη νὰ ἐπιχειρήσουμε τὴν ἔξοδο, ἔλεγε σῆμερα ὁ παπα-Φώτης στὸ Μανολιό. Δὲν μποροῦμε πάντα νὰ πεινοῦμε καὶ νὰ κλέφτουμε· πρέπει νὰ κατεβόμμε στὸ χωριό, νὰ κάνουμε κατοχή, μὲ τὸ καλὸ ἦ μὲ τὴ βία, στὰ χώματα ποὺ μᾶς χάρισε ὁ Μιχαηλῆς· μονάχα μὲ αὐτὰ μποροῦμε νὰ ζήσουμε στὸ ξεροβούνη τοῦτο καὶ νὰ ριζώσουμε.

— Σὲ λίγο, εἶπε ὁ Μανολιός, τ' ἀμπέλια θὰ θέλουν κλάδεμα,

οι έλιές καθαρίσμα, τὰ χωράφια κόπρισμα· έτσι θὰ τ' ἀφήσουμε νὰ ρημάξουν; χάνουμε τὴ χρονιά· τί περιμένεις, γέροντά μου;

— Περιμένα τὸ μήνυμα μέσα μου, Μανολιό, τὴ φωνὴ ποὺ θὰ μὲ προστάξει: «Πήγαινε!» Ποτὲ στὴ ζωὴ μου δὲν πῆρα μεγάλη ἀπόφαση προτοῦ ν' ἀκούσω τὴ φωνὴ αὐτῆ· κι ἡ ἀπόφαση τούτη ποὺ λές, Μανολιό, εἶναι μεγάλη: θὰ χυθεῖ αἷμα.

— Τὸ ξέρω, γέροντά μου· μὰ μπορεῖ νὰ γίνεи τίποτα σ' ἓναν κόσμον ἄτιμο κι ἄδικο χωρὶς αἷμα; Ἔλεγα: θὰ δοῦν οἱ Λυκοβρυσιδῶτες ποὺ κατάντησαν τὰ παιδιὰ μας, θὰ δοῦν τὶς πρησμένες κοιλιές τους, τὰ βουλιαγμένα μάγουλα, τὰ καλαμένα ποδάρια καὶ θὰ τὰ σπλαχνιστοῦν· ἔπεσα λοιπὸν μερικὰ προχτὲς στὴ Λυκόβρυση... Ξέρεις πῶς τὰ δέχτηκαν; Ἄλλοι πῆραν ραβδιά καὶ τὰ ἴδιωχαν ἀπὸ τὴν πόρτα τους, ἄλλοι, σὰ νὰ ἴταν σκυλιά, τοὺς πετοῦσαν ἓνα ξεροκόμματο ψωμί... Κι ἓνας μονάχα τὰ λυπήθηκε· ξέρεις ποιός, γέροντά μου; ὁ Ἁγᾶς! Τὰ ἴδε ἀπὸ τὸ μπαλκόνι του νὰ σκαλίζουν χάμω νὰ βροῦν σπόρους, φλοῦδες ἀπὸ πατάτες, λεμονόκουπες, νὰ φᾶνε. «Μωρέ, τί ἴναι ἔτοῦτα; φώναξε· μαϊμουδάκια εἶναι; ἀνθρωπάκια εἶναι;» Κατέβηκε κάτω, ἄνοιξε τὴν πόρτα, τὰ ἴβαλε μέσα. Φώναξε τὴ Μάρθα: «Στῶσε τους, μωρὴ Μάρθα, τὸ σοφρά· δῶσε τους νὰ φᾶνε ὅ,τι ἔχουμε· μαϊμουδάκια εἶναι, δῶσε τους νὰ φᾶνε νὰ γίνουν ἀνθρώποι...»

— Δὲν τὸ ἴξερα... δὲν τὸ ἴξερα! φώναξε ὁ γέροντας καὶ τὰ μάτια του γέμισαν κλάματα καὶ φλόγες.

— Δὲ σοῦ τὸ ἴχα μολοῆσει, γέροντά μου, νὰ μὴ σὲ πικράνω· γεμάτη εἶναι ἡ καρδιά σου ἀπὸ τὸ φαρμάκι ποὺ σὲ ποτίζουν οἱ ἀνθρώποι· νὰ βάλω κι αὐτό, νὰ ξεχειλίσαι;

— Ἔπρεπε νὰ μοῦ τὸ πεις, Μανολιό, ἔπρεπε νὰ ξεχειλίσαι! Ἄν δὲν ξεχειλίσαι ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀγάπη ἢ ἀπὸ θυμὸ, τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи στὸν κόσμον, νὰ τὸ ξέρεις!

Σώπασε· σὰ νὰ ἴχε ξαφνικὰ ἐξαντληθεῖ, κάθισε σὲ μιὰν πέτρα· ἔσκυψε στὸ στήθος του τὸ κεφάλι, ὄρα πολλή, σὰ ν' ἀφουκράζονταν. Ὁ Μανολιὸς κάθισε κι αὐτὸς ἀντίκτρα του καὶ κοίταζε τὸν κάμπο πέρα. Δὲν ἔβρεχε πιά, ἡ γῆς μαυρολογοῦσε μουσκεμένη, χορτάτη. Ἐνα ἄλαφρὸ ἀγεράκι φυσοῦσε κι οἱ ἔλιές κυμάτιζαν, πότε ἀσημένιες, πότε σκούρες πράσινες· τ' ἀμπέλια, μουσκεμένα κι αὐτά, φαίνονταν κατάμαυρα· ἓνας φάλκος χίμηξε ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ Ἁι-Λιά καὶ ζυγαριάστηκε ἀπάνω ἀπὸ τὸν κάμπο.

Ἁ παπα-Φώτης σηκώθηκε.

— Ξεχειλίσαι ἡ καρδιά μου, εἶπε, πάω.

Ἁ Μανολιὸς δὲν τοῦ μίλησε· ἔνωσε τὸ κορμί τοῦ γέροντα τεντωμένο, ἔτοιμο νὰ σπάσει. «Καλύτερα νὰ μὴν τοῦ μιλῶ, συλλογίστηκε, καλύτερα...»

Ἁ παπα-Φώτης σκαρφάλωσε τοὺς βράχους, πῆρε τὸ μονοπάτι κατὰ τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ· ὁ Ἁι-Λιάς ἔλαμπε κατάσπρος.

Ἁνέβαινε, ἀνέβαινε ὁ γέροντας, ὀρθόκορμος, σὰν εἴκοσι χρονῶν παλικάρι, σπαθί. Πότε χάνονταν πίσω ἀπὸ τοὺς βράχους, πότε πάλι ξεφανερόνουνταν καὶ προχωροῦσε· εἶχε βγάλει τὸ καλογερικὸ σκουφί του, ἀνέμιζαν τὰ μαλλιά του στὸν ἀγέρα.

Σὲ λίγο ὁ Μανολιὸς τὸν ξέκρινε ἀπόξω ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι, κατάμαυρον ἀπάνω στὸν ἄσπρο τοῖχο, μικρὸ μικρὸ, σὰ φάλκο· κι εἰς τὸς μαυρολόγησε ἡ πόρτα, εἶχε ἀνοίξει, κι ὁ γέροντας μπῆκε μέσα κι ἀφανίστηκε.

Κι ὁ Μανολιὸς μπῆκε στὴ σπηλιά του, πῆρε ἓνα χοντρὸ κουτσούρι ἀπὸ δρῦ κι ἄρχισε ξαφνικὰ νὰ σκαλίζει τὸ καινούριο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

XIX

ΝΥΧΤΩΣΕ, ΚΙ Ο ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΔΕ ΦΑΝΗΚΕ. ΕΙΧΕ σηκωθεί παγωμένος αγέρας δυνατός, ὁ οὐρανὸς ἀγρίεψε τὸ οὐρλιαχτὸ τοῦ λύκου ἀκούστηκε πάλι μακριὰ μέσα στη νύχτα.
— Πάμε νὰ δοῦμε τί γίνεται, μὴν ἔπαθε τίποτα... εἶπε ὁ Μιχελῆς.

Τόσες μέρες τώρα τοῦτα ἦταν τὰ πρῶτα λόγια ποὺ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στόμα του· ὄλο καὶ πιὸ βουλιαγμένος σὲ πικροὺς λογισμούς, πότε ἀναστεύαζε, πότε κοίταζε ψηλά, κατὰ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ βουνοῦ, καὶ χαμογελοῦσε γαληνεμένος. Κρατοῦσε τὶς πλεξοῦδες τῆς Μαρτιορῆς στὸν κόρφο του κατάσαρκα, καὶ κάθε τόσο τινάζονταν κι ἔψαχνε σὰ νὰ φοβόταν μὴν τὶς ἔχασε· καὶ τὴ νύχτα στὸν ὕπνο του φώναζε καὶ πετιόταν ἀπάνω καὶ δὲν ἤθελε πιά νὰ κοιμηθεῖ.

— Πάμε νὰ δοῦμε τί γίνεται, μὴν ἔπαθε τίποτα... εἶπε ἀπόψε στὸ Μανολιὸ ποὺ κάθονταν μέσα στη σπηλιὰ ἤσυχος.

Θά 'ταν πιά μεσάνυχτα.

— Δὲν μπορεῖ νὰ πάθει τίποτα, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· ἔτσι ποὺ τὸν εἶδα ἐγώ, Μιχελῆ μου, νὰ τινάζεται ὀρθίος καὶ νὰ κόβει τὸ μονοπάτι, δὲν μπορεῖ νὰ πάθει τίποτα· μοῦ φάνταξε, μιὰ στιγμή, ἀθάνατος.

— Ἄργεῖ... ἀργεῖ... τί κάνει; μουρμούρισε ὁ Μιχελῆς ποὺ τὰ λόγια τοῦ φίλου του δὲν εἶχαν παρηγορήσει.

— Μιλοῦν, ἔχουν κρυφὴ κουβέντα οἱ δύο τους, κάνουν σχέδια, Μιχελῆ μου· ὁ Ἄι-Λιάς κι αὐτός. Κανένας δὲν πρέπει νὰ μπεῖ ἀνάμεσά τους· παίρνουν ἀπόφαση.

— Μὰ τί θὰ φάει ἀπόψε; πῶς θὰ κοιμηθεῖ; Εἶναι παγωνιά.

— Δὲ θὰ φάει, δὲ θὰ κοιμηθεῖ, δὲν κρυώνει· ἔτσι ποὺ 'ναι τώρα, σοῦ λέω, δὲν ἔχει αὐτὸς ἀνάγκη ἀπὸ τίποτα. Εἶναι σὰν πεθαμένος, σὰν ἀθάνατος, δὲν ξέρω. Δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτα. Ἀπάνω ἐκεῖ πρόβαλε ὁ Γιαννακός· ἦταν κατσουφιασμένος, μουρμούριζε καὶ βλαστημοῦσε.

— Δὲν εἶσαι πάλι στὰ κέφια σου, τί ἔχεις, Γιαννακό μου; ρώτησε ὁ Μανολιός· πῶς πᾶν οἱ δουλειές, κελάρη τῆς Σαρακήνας;
— «Πῶς πᾶν, κόρακα, τὰ παιδιὰ σου; — Ὅσο πᾶνε καὶ μαυρίζουν», ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός.

Καὶ σὲ λίγο:

— Οἱ ζωροφές τελειώνουν, νὰ τι ἔχω, κοντεύει πιά νὰ βροῦμε τὸν πάτο... Τί θὰ κάνουμε; Νὰ πάρω πάλι τοὺς αἰτουνηγίδες νὰ χιμήξουμε στὸν κάμπο; Εἶναι ἡ σειρὰ τοῦ παπα-Γρηγόρη.

— Εἶναι ἡ σειρὰ τῆς Λυκόβρυσης, περιμένει! εἶπε ὁ Μανολιός.

Ὁ Γιαννακὸς τινάχτηκε, χτύπησε τὶς παλάμες χαρούμενος.

— Ἦρθε ἡ ὥρα; φώναξε. Τὸ 'πε ὁ γέροντας;

— Δὲν εἶπε ἀκόμα τίποτα, μά, θαρρῶ, ζυγώνει ἡ ὥρα... Ἐξεχίλισε, λέει, ἡ καρδιά του.

Καὶ δηγήθηκε τὴν κουβέντα του μὲ τὸ γέροντα.

— Νὰ μποροῦσε νὰ περιμένει ἀκόμα λίγο... μουρμούρισε τώρα ὁ Γιαννακός· νὰ προλάβω· δὲν εἶμαι ἀκόμα ἔτοιμος.

Οἱ δύο φίλοι στράφηκαν νὰ ξεχωρίσουν τὸ πρόσωπό του στὸ σκοτάδι.

— Σοῦ λείπει τίποτα, Γιαννακό; ρώτησε ὁ Μανολιός.

— Καὶ βέβαια μοῦ λείπει.

— Τι;

— Τὸ πετρέλαιο· ἔδωκα τὸ λόγο μου στὸ Θεὸ νὰ κάψω τὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ.

— Εἶσαι ἄγριος... ἀνοιξε τώρα τὸ στόμα του ὁ Μιχελῆς.

— Εἶμαι δίκαιος, ἀποκρίθηκε ὁ Γιαννακός· ἀν ὁ Χριστὸς σήμερα κατέβαινε στὴ γῆς, σὲ τέτοια γῆς, τί θαρρεῖς πῶς θὰ κρατοῦσε στοὺς ὤμους; Σταυρό; Ὅχι· ἕναν τενεκὲ πετρέλαιο.

Ὁ Μανολιός τινάχτηκε, ἀκούμπησε στὸ βράχο τῆς σπηλιᾶς κι ἄκουγε.

— Τί λὲς καὶ σὺ, Μανολιό μου; ρώτησε ὁ Γιαννακός· δὲ μιλάς;

— Πῶς τὸ ξέρεις, Γιαννακό; μουρμούρισε ὁ Μανολιός κι ἔτρεμε.

— Δὲν τὸ ξέρω, δὲν τὸ 'μαθα, κανένας δὲ μοῦ τὸ 'πε· εἶμαι σίγουρος.

Σώπασε, και σὲ λίγο:

— Τὰ παιδιὰ μας, εἶπε, πού σὲ λίγες μέρες θὰ γυρίζουν πά-
λι μὲ τὰ δεκανίκια στοὺς δρόμους τῆς Λυκόβρυσης και θὰ ψά-
χνουν στὰ σκουπίδια νὰ βροῦν φλοῦδες και βρωμιές νὰ φᾶν,
και θὰ τὰ βλέπουν οἱ νοικοκυραῖοι και θὰ γελοῦν, τὰ παιδιὰ
μας ἔτσι βλέπουν τὸ Χριστὸ στὸν ὕπνο τους· ἔτσι τὸν φωνάζουν
νὰ κατεβεῖ στὴ γῆς — μὰ τὸ πρῶι, σὰν ξυπνήσουν, ξεχνοῦν,
παιδιὰ εἶναι, μαθές, και σκύβουν πάλι στὰ σκουπίδια και σκαλί-
ζουν...

Ἵ Μανολιὸς ἄκουε, ἀνάπνεε βαθιὰ και δὲ μιλοῦσε· μὰ μέσα
του ἡ καρδιὰ λάχιζε και ταρακονοῦσε τὸ κορμί του. Προ-
χτὲς τῆ νύχτα ἔτσι εἶχε δεῖ, ἀπαράλλαχτα ἔτσι, τὸ Χριστὸ στὸν
ὕπνο του, μὰ ντρέπονταν τώρα νὰ τὸ φανερώσει. Κατέβαινε,
λέει, ἀπὸ ἕνα φωτισμένο φαλακρὸ βουνό, σὰν τῆ Σαρακήνα,
ξυπόλυτος, και κρατοῦσε στὸν ὄμο του ὄχι σταυρὸ παρὰ ἕναν
γκαζοτενεκὲ πετρέλαιο· και τὸ πρόσωπό του, σκληρὸ, θλιμμένο,
ἄγριο, κοίταζε κατὰ τῆ Λυκόβρυση.

Στράφηκε στὸ Γιαννακό:

— Ἐχεις δίκιο, σύντροφε, εἶπε ὄχι σταυρὸ, πετρέλαιο.

— Πᾶω νὰ βρῶ τοὺς ἀιτονύχηδές μου· ἄς μὴ χάνουμε καιρό.

Στάθηκε στὴν μπασιά, γέλασε:

— Ὁ παπα-Γρηγόρης, εἶπε, ἔχει λάμπα, καιεῖ πετρέλαιο·
θά ἔχει τὸ λοιπὸν κανένα τενεκὲ στὸ κελάρι του· μπορεῖ νὰ ἔχει
και δυό, θὰ πάρω τὸ Λουκά μαζί μου· αὐτὸς κάνει καλὴ σκάλα.
Καλὸ ξημέρωμα!

Εἶχε πιά καλὰ ξημερώσει, δταν ὁ Μανολιὸς διάκρινε τὸν πα-
πα-Φῶτη νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ. Πηδοῦσε
ἀπὸ βράχο σὲ βράχο, τὰ ράσα του μαῦρες φτέρουγες, τὰ μαλλιά
του χυμένα στοὺς ὄμους· σὰ νὰ ἔταν ἀλήθεια ὁ Προφήτης Ἡλίας,
γιατὶ ἔτσι πού ἡ ἀνατολὴ κοκκίνιζε και ἔριχνε ἄγρια λάμψη πίσω
του, θαρροῦσες πὼς ὁ γέροντας κατέβαινε κυκλωμένος μὲ φλόγες.

Μερικὲς γυναῖκες, πού ἔχαν πάει νὰ γεμίσουν τίς στάμνες
τους νερό, τὸν εἶδαν, τρόμαξαν και ἔσυραν φωνή:

— Ὁ Ἄι-Λιάς ἔξικοψε ἀπὸ τὸ βουνὸ και κατεβαίνει!

Πετάχτηκαν ἔξω οἱ ἄντρες, μπῆκε μπροστὰ ὁ Μανολιὸς
και ὄλοι μαζί κίνησαν νὰ τὸν συναπαντήσουν· γιατί, ξαφνικά,
ὄλοι ψυχανεμίστηκαν πὼς κάποιο μεγάλο μήνυμα τοὺς φέρνει.

— Τί κρατάει στὰ χέρια, βρὲ παιδιὰ; φώναξε ὁ Γιαννακός.
Δὲν εἶχε διόλου κοιμηθεῖ, και τὰ μάτια του τὸν ἔτσουζαν·

οὔτε εἶχε ἀκόμα πλυθεῖ, και τὰ χέρια του μύριζαν πετρέλαιο.

— Ἀλήθεια, τί κρατάει; εἶπε κι ὁ Μιχαλῆς προσπαθώντας
νὰ διακρίνει.

— Ἐνα κόνισμα! Ἐνα κόνισμα! φώναξε ὁ Λουκάς, πού
πήγαινε μπροστὰ και μύριζε κι αὐτὸς πετρέλαιο.

«Πῆρε τὸν Ἄι-Λιά και μᾶς τὸν φέρνει! συλλογίστηκε ὁ
Μανολιός· καλὸ σημάδι!»

Διάκριναν τώρα καλὰ τὸ πρόσωπο τοῦ γέροντα· αὐστηρὸ,
ἀγέλαστο· σὰ νὰ μὴν τοὺς ἔβλεπε, σὰ νὰ μὴν τοὺς ἄκουγε πού
τοῦ φώναζαν, σὰ νὰ μὴν εἶχε ἀκόμα παρατήσει ὁ νοῦς του τὴν
ἄγρια μοναξιά.

— Παιδιὰ, εἶπε ὁ Μανολιός, ἄς ἀναμερίσουμε νὰ περάσει·
ἄς μὴν τοῦ μιλήσουμε· κουβεντιάζει ἀκόμα μὲ τὸ Θεό.

Ἐναμέρισαν, ἄφησαν τὸ μονοπάτι λεύτερο.

Ἵ γέροντας κατηφοροῦσε γρήγορα, βιάζονταν, ξέσερναν
οἱ πέτρες, κι ὄλοι ξεχώριζαν τώρα καθαρὰ πὼς κρατοῦσε στὴν
ἀγκαλιά του, ὄρθιο, τὸ θαματοργὸ κόνισμα τοῦ Προφήτη.

— Μπαρούτι μου μυρίζει, εἶπε ὁ Γιαννακός στὸ νυχτερινὸ
συναγωνιστὴ του τὸ Λουκά· κοίτα τὸ πρόσωπό του!

— Καλὰ πού προλάβαμε, μὲ τὴν ὄρα! ἔκαμε ὁ Λουκάς· τὰ
περισσότερα σπίτια εἶναι ξύλινα· δυὸ τενεκέδες φτάνουν.

Οἱ γυναῖκες εἶχαν πάρει κι αὐτὲς τὸν ἀνήφορο, ἔφταναν
κακάριζαν, βαταλαοῦσαν γιὰ θάματα κι ἀγίους κι ὄνειρατα,
ἄπλωναν τὸ λαιμό, κοίταζαν τὸ γέροντα νὰ κατεβαίνει — κι ἡ
μιὰ ἔβλεπε πὼς εἶχε μαῦρες φτέρουγες και πετοῦσε, κι ἡ ἄλλη
πὼς δὲν ἔταν φτέρουγες, ἔταν ράσα, μὰ ἕνας κόρακας εἶχε γαν-
τζωθεῖ στὸν ὄμο του και κρατοῦσε ἕνα κάρβουνο ἀναμμένο
στὸ ραμφὶ του και τὸν τᾶιζε. Μὰ ἄξαφνα, ὄλες μονηταριστὰ
βουβάθηκαν· ὁ γέροντας περνοῦσε.

— Ἐλᾶτε μαζί μου! φώναξε στοὺς ἄντρες χωρὶς νὰ σταθεῖ.

— Και σεῖς, γυναῖκες! εἶπε και στὸ γυναικομάνι και πέρασε
γρήγορα, κρατώντας ὄρθιο στὴν ἀγκαλιά του τὸν Προφήτη.

Σάστισαν ὄλοι· σὰ νὰ πέρασε ἀνάμεσά τους και τοὺς ἀκράγ-
γιζε μὲ τίς τραχὲς φτέρουγές του ἕνα ἄγριο ὄρνιο. Μπροστὰ
οἱ ἄντρες, πίσω οἱ γυναῖκες πήσαν τὸ κατόπι του ἀνταρμένοι.
Ἵ ἦλιος, πίσω ἀπὸ τὸ ἄνάρια σύννεφα, εἶχε ψηλώσει και ἀνακρέ-
μουνταν σὰν πυρωμένο βόλι, κάτασπρο. Κάτω ὁ κάμπος ἔταν
βουλιαγμένος ἀκόμα σὲ λασπερὴ κατάχνια· μερικὲς γριές, πού
εἶχαν ἀπομείνει, πρόβαιναν ἀπὸ τίς σηλιές κι ἔβαναν τὸ χέρι
ἀντήλιο νὰ δοῦν τὸ λαὸ πού κατεβαίνει.

Ἐφτασαν στίς σηλιές, στάθηκε ὁ παπα-Φῶτης, στερέωσε

τὸ κόνισμα ἀπάνω σ' ἓνα βράχο, συνάχτηκαν καὶ τὸν ἔζωσαν οἱ ἄντρες καὶ τὰ γυναικόπαιδα.

“Ἀπλωσε τὰ χέρια, ἄνοιξε τὸ στόμα· στὴν ἀρχὴ ἡ φωνὴ του ἦταν βραχνή, ὁ λαιμὸς φραμένος· τὰ λόγια στριμώγγουνταν, καβαλοῦσε τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, χιμοῦσαν ὄλα μαζί νὰ βγοῦν, καὶ δὲν ἔβγαινε κανένα· μὰ σιγὰ σιγὰ ξέφραζε ὁ λαιμὸς, μέστωνε ἡ φωνή, ὀρδιδιάζονταν τὰ λόγια.

— “Ἄντρες, φώναξε, ἀκούστε· σηκώστε, γυναῖκες, τὰ παιδιά στὴν ἀγκαλιά, ν' ἀκούσουν κι αὐτά! Ἐπὶ ἓνα πύρινο ἄμμα κατεβαίνω· ὅπου μὲ πῆγε θὰ σᾶς πᾶω, ὅ,τι μοῦ μπιστευτήκε θὰ σᾶς τὸ μαρτυρήσω! Δὲν εἶναι ἡ ζωὴ στεκούμενο νερό, δὲν εἶναι ἡ ὑποταγὴ κι ἡ ὑπομονὴ οἱ πιδ ἄντρίκιες ἀρετές· μήτε οἱ πιδ θεάρεστες! Δὲν μπορεῖ ἓνας τίμιος ἄντρας νὰ βλέπει μπροστά του τὰ παιδιά νὰ πέφτουν καὶ νὰ πεθαίνουν τῆς πείνας, χωρὶς νὰ σηκωθεῖ καὶ νὰ ζητήσῃ τὸ λόγο κι ἀπὸ τὸ Θεό!

»Κι ἀνέβηκα στὴν κορυφὴ νὰ συντύχω τὸ ἄγριο ἀφεντικὸ τοῦ βουνοῦ μας, νὰ μιλήσουμε, ν' ἀντιμιλήσουμε καὶ νὰ βροῦμε θεράπειο στὸ κακό· δικά του εἶναι, μαθές, τώρα πιά τὰ παιδιά μας, ἔχει εὐθύνη!

“Ἀπλωσε τὸ χέρι, στράφηκε στὸ κόνισμα:

— “Ἐχεις εὐθύνη, Προφήτη τῆς φωτιᾶς, καὶ γι' αὐτό, γιὰ νὰ σοῦ τὸ πᾶ, ἀνέβηκα στὸ ἀρχοντικὸ σου. Κι ὅπως ὁ κολίγος ποῦ πάει νὰ δώσει λογαριασμὸ τῆς χρονιάς στὸ ἀφεντικὸ του καὶ τοῦ κρατάει γομάρια τὰ πεσκέσια ἀπὸ τ' ἀμπέλια καὶ τὰ περβόλια του, φορτώθηκα κι ἐγὼ τοὺς πόνους καὶ τοὺς θρήνους τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς ἀπίθωσα, ἀφεντικὸ, στὰ πόδια σου.

»Ὅλη τὴ νύχτα, παιδιά μου, στέκουμουν μπροστὰ ἀπὸ τὸν Προφήτη τοῦτον καὶ τοῦ μιλοῦσα. Τοῦ στόρησα ποιοὶ εἶμασταν, ἀπὸ ποῦ ἐρχόμαστε καὶ πῶς κοπιάσαμε ἐδῶ στὸ βουνό του καὶ ζητήσαμε καταφύγι κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη του· τὰ ἔξερε ὄλα αὐτά, τοῦ τὰ ἔχα ξαναπεῖ, ὅμως καλὸ ἔταν νὰ τὰ ξανακούσῃ. “Ἀκουγε, ἀκουγε καὶ δὲ μιλοῦσε.

»Κι ὕστερα τοῦ μίλησα γιὰ τοὺς γειτόνους του κάτω στὴ Λυκόβρυσση· πῶς μᾶς φέρθηκαν, πῶς μᾶς κунήγησαν ὄλοι τους, παπάδες, δημογερόντοι, λαός, πῶς μᾶς λήστεψαν καὶ δὲ μᾶς ἀφήνουν νὰ δουλέψουμε τὰ χῶματα ποῦ μᾶς χάρισε, ὅς εἶναι καλά, ὁ Μιχελής... “Ὅλα τοῦ τὰ ἔπα, ἔβγαλα τὸ ἄχτι μου. “Ἀκουγε, ἀκουγε καὶ δὲ μιλοῦσε.

»Κι ὕστερα τοῦ μίλησα γιὰ τὰ μαρτύρια ποῦ ὑποφέρει ὁ λαός του, γιὰ τὴν πείνα, τὸ κρύο, τὴν ἀρρώστια... “ Ἡ ἀναίδεια τῶν πλοῦσιων παραθράσενε, ὁ σβέρκος τῶν χορτασμένων πα-

ραχόντρυνε, ἔφτασε τὸ μαχαίρι στὸ κόκαλο, ἄγριε ἀμαξολάτη τῆς φωτιᾶς! τοῦ φώναζε: ζέψε τὰ πύρινα ἄλογα, κατέβα!” “Ἀκουγε, ἀκουγε καὶ δὲ μιλοῦσε.

»Ἐγὼ ἀναψα, ἀγρίεψα, τὸν κοίταξα κι ἔλεγα: Δὲ θὰ σπάσει ἡ καρδιά του; Πῶς μπορεῖ καὶ χωράει τόσον πόνο; τόση ἀδικία, τόση ἀναίδεια; Δὲ θὰ πεταχτεῖ ἀπὸ τὸ κόνισμα; Δὲ θὰ ζέψει τίς φλόγες, νὰ μὲ ἀρπάξῃ ἀπὸ τὸ σβέρκο, νὰ μὲ καθίσει δίπλα του, νὰ κατεβούμε στὴ Λυκόβρυσση;

»Ἀκούμπησα στὸ κόνισμα, ἔσκυψα στὸ αὐτί του: “ Ἡλία, τοῦ φώναξα, ἔ καπετὰν Ἡλία! ἀκουσε ἀκόμα καὶ τοῦτο: τὰ παιδιά μας δὲν μποροῦν πιά νὰ σταθοῦν στὰ πόδια τους ἀπὸ τὴν πείνα, ἄλλα πῆραν πατερίτσες, ἄλλα πῆραν δεκανίκια, κουτσοπηδοῦσαν σὰν τὰ κοράκια καὶ κατέβηκαν στὴ Λυκόβρυσση νὰ ζητιανέψουν... Ἐέρεις, ἔμαθες, ἔσκυψες ἀπὸ τὴν κορυφὴ σου νὰ δεῖς πῶς τὰ δέχτηκαν οἱ Λυκοβρυσσιῶτες;”

»Ἐνιωσα κάτω ἀπὸ τὰ χεῖλια μου τὸ κορμὶ τοῦ Προφήτη νὰ ζεσταίνεται καὶ νὰ σαλεύει· πῆρα κουράγιο. “Καταδέχτηκες, τοῦ φώναξα, νὰ σκύψῃς ἀπὸ τὸ πύρινο ἄμμα ὅπου κάθεται καὶ δροσολογιέσαι, νὰ κοιτάξῃς κάτω καὶ νὰ δεῖς πῶς τὰ δέχτηκαν οἱ Λυκοβρυσσιῶτες; “Ἄλλοι πῆραν ραβδιά καὶ τὰ ἔδιωξαν ἀπὸ τὴν πόρτα τους, ἄλλοι τὰ σπάσαν στὸ ξύλο!”

»Μὰ ὡς τοῦ τὸ ἔπα, τινάχτηκα πίσω τρομαγμένος· σὰ νὰ μὲ κλότσησε τὸ κόνισμα, σὰ νὰ ζωντάνεψαν τὰ τέσσερα πύρινα ἄλογα, σὰ νὰ κουνήθησαν τὰ χεῖλια τοῦ Προφήτη κι ἀκουσα φωνὴ μεγάλη: “Πᾶμε!”

»Κι ὀλομεμῆς βρέθηκε τὸ κόνισμα στὴν ἀγκαλιά μου.

Ἄναστατώθηκε ὁ λαός, μούγκρισε, ἔπεσαν οἱ γυναῖκες στὰ γόνατα κάτω ἀπὸ τὸ θαματοργὸ κόνισμα καὶ σκλήριζαν, κι οἱ ἄντρες, συνεπαρμένοι ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ γέροντα, ζύγωσαν καὶ κοίταζαν τὸν Προφήτη, ζωσμένο μὲ φλόγες, νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ· ἔβλεπαν τώρα καθαρά—τὸ βουνὸ αὐτὸ ἦταν ἡ Σαρακίνα.

— Πότε; πότε, γέροντα; ἀκούστηκαν ὀλοῦθε φωνές ἀγριεμένες. Δὲ μᾶς παίρνει ὁ καιρός!

— Γρήγορα, φώναξε ὁ Γιαννακός, γρήγορα, γέροντά μου· ὅσο ἔχουμε ἀκόμα μιὰν μπουκιά ψωμί καὶ τρῶμε καὶ κάνουμε δύναμη· οἱ θροφές τελειώνουν!

Ὁ Μανολῖος ζύγωσε τὸ γέροντα, τοῦ πῆρε τὸ χέρι, τὸ φίλησε:

— Σήκωσε τὸ χέρι, γέροντά μου, εἶπε, δῶσε τὸ σημάδι· εἴμαστε ἔτοιμοι.

Ὁ παπα-Φώτης ἄπλωσε τὰ χέρια στὸ λαὸ του:

— Σὲ τρεῖς μέρες, φώναξε, σὲ τρεῖς μέρες, παιδιά μου, στὶς 22 τοῦ Δεκέμβρη, τὸ φῶς γεννιέται, ὁ Προφήτης Ἡλίας γεννιέται· μεγάλη μέρα! Ἐτοιμαστεῖτε, κατεβαίνουμε!

Ἄρπαξαν οἱ ἄντρες τὸ κόνισμα, ἀράδα ἄρχισαν νὰ τὸ προσκυνοῦν, τὸ ξύλο κι οἱ μπογιές ζωντάνευαν, κουνιόδνταν ὁ Προφήτης, τρικύμιζε ὁ μαντύας του, σὰ νὰ ἔταν φωτιά καὶ τὴ ρέπιζε ἄνεμος· κι οἱ γυναῖκες ἔβλεπαν ν' ἀναβρῶζει ἀπὸ τὸ μέτωπό του σπυρωτὸς ἰδρώτας, καὶ τὰ παιδιά, ὡς τὸν ζύγωναν, ἔβλεπαν τὰ μάτια του νὰ μεγαλώνουν καὶ ν' ἀγριεύουν, ἄρχιζαν τὰ κλάματα καὶ δὲν ἤθελαν νὰ προσκυνήσουν.

Ὁ παπα-Φώτης ξάπλωσε μέσα στὴ σπηλιά του, ἐξαντλημένος· σφάλιξε τὰ μάτια, περίμενε νὰ ῥθει ὁ ὕπνος καὶ νὰ κατέβει ὁ Θεὸς μέσα στ' ὄνειρο νὰ τοῦ μιλήσει. Κι ὁ Μανολιὸς πῆρε στὴν ἀγκαλιά του τὸ κόνισμα τοῦ πύρινου Προφήτη καὶ τὸ ἀπίθωσε στὸ βάθος τῆς σπηλιάς, στὸ σκοτάδι· δίπλα στὸ παλιὸ κόνισμα τῆς Σταύρωσης μὲ τὸ λαὸ τὰ χελιδόνια.

Ἀπὸ τὴν ὥρα ἐκεῖνη ἄρχισε νὰ βουίζει ἡ Σαρακήνα σὰ στρατόπεδο· ὅσοι δὲν εἶχαν ραβδιά, σκόρπισαν στὸ βουνὸ νὰ βροῦν κανένα ἀγριοπούρναρο νὰ τοῦ κόψουν τὰ κλαριά· ὅσοι ἤξεραν σφεντόνα, μάθαιναν στὶς γυναῖκες καὶ στὰ παιδιά νὰ σφεντονίζουν. Μοίρασε ὁ παπα-Φώτης κι ὅσα ἄρματα εἶχαν στοὺς πιδ παλικαράδες κι ἔτρεχε ἀκούραστος ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλον κι ἀρμήνευε.

Κατὰ τὸ βράδυ κατάφτασε κι ὁ Κωσταντῆς ἀπὸ τὸ χωριὸ· ξαφνιάστηκε ν' ἀκούσει τόση βουή, νὰ δεῖ τοὺς ἄντρες καὶ τὶς γυναῖκες ἀνασκουμπωμένους νὰ ρίχνουν σφεντόνες καὶ νὰ λιανίζουν κλαριά νὰ κάνουν μαγκούρες, σὰ νὰ συντάζονταν γιὰ πόλεμο. Βρῆκε τὸ Μανολιὸ σκυμμένο, νὰ σκαλίζει μὲ βιάση τὸ νέο πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, σὰ νὰ ἔταν κι αὐτὸ ἕνα ὄπλο καὶ βιάζονταν νὰ τὸ τελέψει, ν' ἀρματωθεῖ ὁ λαός.

Κάθισε ὁ Κωσταντῆς δίπλα του· φαίνονταν θλιμμένος.

— Μανολιό, εἶπε, ἂν ἔχεις καιρό, σήκωσε τὸ κεφάλι, ἄκουσέ με· φέρνω ἄσκημα μαντάτα.

— Καλῶς νὰ ὀρίσουν, Κωσταντῆ μου· μαθημένα εἶναι τὰ βουνὰ ἀπὸ χιόνια, λέγε.

— Ἦρθε χτὲς τὸ μεσημέρι εἰδηση: ἡ Μαρριορὴ πέθανε.

Ὁ Μανολιὸς παράτησε τὸ ξύλο ποῦ σκάλιζε, τὰ μάτια του γέμισαν ἀπορία καὶ τρόμο.

— Πέθανε; ἔκαμε ξαφνιασμένος, σὰ νὰ ἔταν πρώτη φορὰ ποῦ ἄκουε γιὰ θάνατο.

— Χτὲς ἦρθε τὸ μαντάτο, ξαφνικά· ὁ γερο-πατέρας τῆς ἔσυρε φωνὴ κι ὄλο τὸ χωριὸ σειστήκε. Καβαλίκεψε εὐτὺς, ἔφυγε καὶ μούγκριζε. Σήμερα τὸ πρωὶ γύρισε· ὅταν ἔφτασε στὸ Μεγάλο Χωριό, τὴν εἶχαν κιόλα θάψει· δὲν πρόφτασε νὰ τῆς κλείσει τὰ μάτια. Ὁ γερο-παπὰς εἶναι ἀγνώριστος· τὸ μυαλό του ἔχει σαλέψει ἀπὸ τὸν πόνο. Τὸν εἶδα νὰ χτυπάει τὶς πόρτες τοῦ χωριοῦ καὶ τρώμαξα· τὸν πόνεσε ἡ καρδιά μου. Γύριζε ζυπόλυτος, ξεχτένιστος, χτυποῦσε τὶς πόρτες νὰ ῥθουν ὄλοι στὴν ἐκκλησιά, θέλει νὰ τοὺς μιλήσει· ἔβαλε τὸν καντηλανάφτη καὶ βαροῦσε νεκρίκια τὴν καμπάνα, παρατήσαμε τὶς δουλειές μας ὄλοι, πήγαμε. Μᾶς μάζεψε στὸ περιούλι τῆς ἐκκλησιάς, ἀνέβηκε στὸ πατάρι, τὰ σαγόνια του ἔτρεμαν, δὲν μπορούσε νὰ μιλήσει· μὰ τὰ μάτια του, κατακόκκινα, πετοῦσαν φλόγες. Τέλος μπόρεσε καὶ μάζεψε τὴ δύναμή του, μιὰ τρομερὴ φωνὴ πετάχτηκε ἀπὸ τὸ λαρύγγι του. «Παῖδιά μου, δυὸ λόγια θὰ πῶ, δὲν μπορῶ παραπάνω, ἡ καρδιά μου θὰ σπάσει. Ἡ Σαρακήνα θὰ μᾶς φάει! Ἡ Σαρακήνα θὰ μᾶς φάει! Σηκωθεῖτε, ἀρματωθεῖτε, ἐγὼ θὰ πῶ μπροστά, ἀπάνω τους, παιδιά, νὰ τοὺς διώξουμε! Αὐτοὶ τὸ μάτιασαν τὸ χωριὸ μας· ἀπὸ τὴν καταραμένη ὥρα ποῦ πάτησαν ἐδῶ τὸ πόδι τους, ὄλο καὶ συφορὲς μᾶς πλακώνουν καὶ θάνατοι. Πρῶτος αἴτιος ὁ Μανολιός, ὁ ἀφορεσμένος! Αὐτὸς φούσκωσε τὰ μυαλὰ τοῦ Μιχελῆ καὶ τὸν τρέλανε, αὐτὸς ἔγινε ἀφορμὴ καὶ χάλασε ὁ ἀρραβῶνας μὲ τὴ Μαρριορὴ μου, αὐτὸς τὴ σκότωσε!»

»Ἐκαμε κι ἄλλα νὰ πεῖ, μὰ τὸν ἔπιασε ζαλάδα, ἄπλωσε τὰ χέρια νὰ πιαστεῖ ἀπὸ τὸν τοῖχο, μὰ δὲν ἔβλεπε, τρέκλιζε καὶ βρόντηξε χάμη.

Ὁ Κωσταντῆς σόπασε· ὁ Μανολιὸς κατέβασε τὴν ἄκρα ἀπὸ τὸ μαντίλι τοῦ κεφαλιοῦ του καὶ τὸ δάγκανε, νὰ μὴ φωνάξει. «Πέθανε ἡ Μαρριορὴ, πέθανε... πέθανε...» ἔλεγε μέσα του, μὰ δὲν μπορούσε νὰ δώσει νόημα στὰ λόγια αὐτά.

Στράφηκε στὸν Κωσταντῆ:

— Λοιπὸν; ρώτησε κι ὁ νοῦς του ἦταν ἄλλοῦ.

— Ἦρθε νὰ σοῦ πῶ, Μανολιὸ μου, γιὰ νὰ ἔχετε τὸ νοῦ σας· οἱ χωριανοὶ πῆραν φωτιά ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ παπᾶ καὶ συντάζονται νὰ ῥθουν νὰ σᾶς χτυπήσουν· ἀφορμὴ ζητοῦσαν· τῶρα τὴ βρῆκαν... Οἱ νοικοκυραῖοι σᾶς φοβοῦνται, γιὰτι, λέει, εἴστε μολοσεβίκοι· οἱ φτωχοὶ σᾶς μισοῦν, γιὰτι οἱ νοικοκυραῖοι τοὺς ἔχουν στραβώσει καὶ χτυποῦν στὰ κουτουρού... Εἶναι

πολλοί, έχουν ἄρματα, ἔχετε τὸ νοῦ σας.

— Πήγαινε, Κωσταντή μου, νὰ βρεῖς τὸ Μιχαλὴ, νὰ τοῦ πεῖς τὸ μαντάτο· ἐγὼ δὲν μπορῶ... Πές του το μὲ τρόπο, γιατί τώρα τελευταῖα ὁ Μιχαλὴς εἶναι ἀγνώριστος· πηγαίνορχειται βουβός, σὲ κοιτάζει, κι ὁ νοῦς του εἶναι ἄλλοῦ, τὸν ρωτᾷς καὶ δὲν ἀπαντάει... Καὶ τὴ νύχτα τρέμει νὰ ξαπλώσει καὶ νὰ τὸν πάρει ὁ ὕπνος. Μιά φορά τὸν ρώτησα: «Τί φοβᾷσαι, Μιχαλὴ μου;» "Ἀνοιξε μὲ δυσκολία τὰ χεῖλια του: «Τὸν πεθαμένο... μοῦ ἀποκρίθηκε· τὸν πεθαμένο...» "Αἰντε, κάνε κουράγιο, Κωσταντή μου· πήγαινε νὰ τὸν βρεῖς· ἐγὼ πάω νὰ βρῶ τὸ γέροντα.

— "Ὅλα πιά τέλειωσαν, εἶπε ὁ Μιχαλὴς κι ἔκλεισε τὸ ἀσημένιο Εὐαγγέλιο ποῦ μελετοῦσε· δὲν ἔχω πιά ἀνάγκη ἀπὸ τίποτα, Κωσταντή μου· πήρε ὁ Θεὸς μαχαίρι καὶ μοῦ ἔκοψε σὲ δυὸ τὴ ζωὴ μου καὶ πέταξε τὴ μισὴ στὸ χῶμα· τώρα πέταξε καὶ τὴν ἄλλη μισή. Ἄλαφρωσα.

Ἐὸ Κωσταντὴς ταράχτηκε βλέποντας πόσο ἤσυχα δέχτηκε ὁ Μιχαλὴς τὸ φοβερὸ μήνυμα· ἐνιωθε πίσω ἀπὸ τὸ γαληνὸ πρόσωπο τοῦ Μιχαλὴ τὸν κόσμο νὰ γκρεμίζεται.

— Πάει πιά, ὅλα πιά τέλειωσαν, εἶπε ξανά τὸ παλιὸ ἀρχοντόπουλο καὶ σηκώθηκε.

Πήρε ἀπὸ ἓνα βαθούλωμα τοῦ βράχου ἓνα σκοινὶ κι ἔδεσε σφιχτὰ τὸ Εὐαγγέλιο, σὰ νὰ ἔταν ἐπικίνδυνο θεριό, νὰ μὴ δαγκώσει. Κοίταξε τὸν Κωσταντή, κούνησε τὸ κεφάλι.

— Ποῦ νὰ στραφοῦμε, Κωσταντή μου. Στὸν ἄνθρωπο; Βρώμα καὶ δυσωδία. Στὸ Θεό; Ἄφήνει τὸ γερο-Λαδᾶ καὶ ζεῖ καὶ βασιλεύει, καὶ σκοτῶνει τὴ Μαριορή. Στὸν ἑαυτὸ μας; Σκουλήκι ποῦ τουρτουρίζει καὶ λιάζεται· καὶ τὴ στιγμή ποῦ λέει: «Καλὰ ἔμαι, λιάζουμαι...», μιὰ πατούσα περνάει καὶ τὸν κάνει λιῶμα... Καταλαβαίνεις ἐσὺ τίποτα, Κωσταντή μου;

Ἐὸ Κωσταντὴς εἶχε παιδιὰ, ποῦ νὰ καταλάβει! Σηκώθηκε.

— Πάω νὰ βρῶ τὸ Γιαννακό, εἶπε.

Ἐὸ Γιαννακός, μέσα στὴ σπηλιά ποῦ τὴν εἶχε κάμει κελάρι, μετροῦσε τί ἀλεύρι καὶ τί λάδι ἀκόμα ἀπόμεναν· τὸ κρασί ἀπὸ μέρους εἶχε πάρει τέλος.

— Δυὸ μέρους ἀκόμα, μουρμούρισε, τὸ πολὺ τρεῖς· ἴσια ἴσια θὰ μᾶς ἔρθουν· ὕστερα πόλεμος· κι ὕστερα βλέπουμε! Ἐὸ ζωὴ εἶναι μιὰ ἀρρώστια ποῦ γιαιτρεύεται· νά, ὅσο ζῶ, ὅσο συλλογιέμαι πὼς ζῶ ἐγὼ, ζεῖ καὶ τὸ Γιουσουφάκι μου, κάνω κουράγιο·

θὰ ἔρθει μιὰ μέρα νὰ σμιζοῦμε. Ἐὸ θάνατος δὲ γιαιτρεύεται.

— Γεῖά σου, Γιαννακό! ἀκούστηκε πίσω του μιὰ φωνή· τί μοῦ καλογίνεσαι; Δὲν κατεβαίνεις πιά στὸ χωριό.

Ἐὸ Γιαννακὸς στράφηκε, εἶδε τὸν Κωσταντή:

— Καλῶς τὸν Κωσταντή μου, εἶπε χαρούμενος· κατεβαίνω στὸ χωριό, μὰ ποῦ νὰ μὲ δεῖς! Εἶναι πίσσα σκοτάδι.

Καὶ τοῦ διηγήθηκε γελώντας τις δυὸ φορές ποῦ μπήκε στὸ χωριό, σὰν τὸ λύκο, καὶ πήδηξε στὰ δυὸ σπίτια.

— Κοίτα ἐδῶ, εἶπε τελειώνοντας, οἱ κλεψίμιες θροφές μᾶς ἀφήνουν πιά χρόνια· μὰ τὸ πετρέλαιο, νὰ το ἐδῶ στὴ γωνιά, ἀνέγγιχτο· κάθεται καὶ περιμένει νὰ ἐχτελέσει τὸ χρέος του.

— Ποιὸ χρέος; ρώτησε ὁ Κωσταντὴς ἀνήσυχος.

— Νὰ γίνει φωτιά, Κωσταντή μου· αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ χρέος του; Ἄλλιῶς, γιατί τὸ ἔστειλε ὁ Θεὸς στὸν κόσμο;

Σκέφτηκε λίγο, χτύπησε τὸ κούτελό του.

— Καλὰ ποῦ ἦρθες, ὁ Θεὸς σὲ στέλνει. Θεὸς νὰ μοῦ κάμεις μιὰ χάρη; Σήμερα ἔχουμε Κυριακή· μεθαύριο, τὴν Τρίτη, μπορεῖς νὰ πάρεις τὸ γαῖδουράκι μου ἀπὸ τὸ γερο-Λαδᾶ; Νὰ πεῖς πὼς τὸ χρειάζεσαι, ἄμα πλερώσεις τὸ γερο-τσιφούτη, θὰ σοῦ τὸ δώσει, καὶ τὸ κρατᾷς στὸ σπίτι σου. Ἄκου; Μὴν τύχει καὶ καεὶ μῆτε μιὰ τρίχα του· στὸ σπίτι σου θὰ ἔναι σὲ ἀσφάλεια.

— Ἐχεις σκοπὸ νὰ βάλεις φωτιά στὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ; φώναξε ὁ Κωσταντὴς τρομαγμένος.

— Ἄμ' τί λέγαμε τώρα τόσην ὥρα; Αὐτὸ δὲν εἶναι τὸ χρέος τοῦ πετρέλαιου; Ἐὸ Θεὸς ξέρει τί κάνει.

— Μέτρησε καλὰ τὸ πράμα, Γιαννακό μου, μὴ βρεῖς τὸν μετὰ σου!

— Τὸ μέτρησα, τὸ ξαναμέτρησα, Κωσταντή μου, μοῦ ἔρχεται ἴσια ἴσια, σὰ νὰ τὸ ἔχα παραγγελιά. Τὸ ἔπα καὶ τοῦ Προφήτη Ἐὸλῖα μας, τοῦ καπετάν Ἐὸλῖα, ὡς καθὼς τότε λέει ὁ γέροντας· εἶναι σύμφωνος.

Ἐὸ Κωσταντὴς ἔξυσε τὸ κεφάλι του.

— Δὲν καταλαβαίνω, εἶπε.

— Δὲν καταλαβαίνεις γιατί ἔχεις καφενέ, ἔχεις γυναῖκα καὶ παιδιὰ, δὲν πεινάς, κουτσοπορεύεσαι... Γιατί νὰ καταλάβεις; δὲ σφέρε. Προσκυνᾷς, τὸ λοιπὸν· μὰ ὁ ἐρημοσπίτης, Κωσταντή μου, δὲν προσκυνάει· αὐτὸ ἔναι ὄλο τὸ μυστικὸ... Τὴν Τρίτη κατεβαίνουμε στὸ χωριό, κι ὁ Θεὸς βοηθός!

— Εἶμαι μαζί σας, Γιαννακό, εἶπε ὕστερα ἀπὸ κάμποση ὥρα ὁ Κωσταντὴς ἀναστενάζοντας· συχνὰ τὸ κουβεντιάζουμε μὲ τὸν Ἐὸντῶνη καὶ μὲ τὸ χοντρο-Δημητρὸ τὸ χασάπη· τί μποροῦ-

με και μεις να κάνουμε;

— Πήγαινε να ρωτήσεις τόν παπα-Φώτη, αυτός θα σοῦ πει· ἐγὼ ἕνα σοῦ ζητῶ: τὸ γαϊδουράκι τὴν Τρίτη νὰ 'ναι στὸ σπίτι σου, τίποτ' ἄλλο... Κι ἔχε τὸ νοῦ σου, κακομοίρη, μὴ σοῦ ξεφύγει λόγος!

Πέρασε ἡ Κυριακή, ἦρθε ἡ Δευτέρα· κατὰ τὸ μεσημέρι ἄρχισε νὰ πέφτει χιόνι ψιλό, παχνίστηκε ἡ κορυφή, κουκουλώθηκε τὸ ἄσπρο γουναρικό του ὁ Προφήτης Ἴηλις, ἄσπρισαν οἱ γουβες τοῦ βουνοῦ, χιμοῦσαν τὰ κοράκια κατὰ τὸν κάμπο, πεινασμένα. Ὁ οὐρανὸς γυάλιζε σκουροπόρφυρος σὰ χάλκωμα.

Ὁ Μανολιὸς, σκυμμένος ἀπὸ τὸ πρῶι ἀπάνω στὸ ξύλο, εἶχε μαζέψει ὅλη του τὴ δύναμη ἀπάνω στὸ κούτσουρο τὸ δρῦ, εἶχε γίνεи ἡ ψυχὴ του ἕνα ἀτσαλένιο κοπίδι κι ἔκοβε, σκάλιζε, ἀναμέριζε τὸ ξύλο, μάχονταν νὰ λευτερώσει τὴν κρυμμένη μέσα του ὄψη τοῦ Χριστοῦ. Ἀσάλευτο στέκουνταν μέσα τοῦ τὸ θεῖο πρόσωπο, ὅπως τὸ 'χε ἀντικρίσει προχτὲς στὸν ὕπνο του, σκληρό, θλιμμένο, ἄγριο· μιὰ βαθιὰ οὐλὴ τὸ χαρακωνε ἀπὸ τὸ δεξὸ μελίγχι ὡς τὸ πιγούνη, καὶ τὰ μουστάκια του ἦταν κρεμασμένα κάτω καὶ τὰ φρύδια του μαζεμένα, γεμάτα ἀγανάκτηση καὶ πόνο.

Μάχονταν ἀπὸ τὰ ξημερώματα νὰ βρεῖ ἀπαράλλαχτο τὸ πρόσωπο τοῦτο μέσα στὸ ξύλο, κι ἔκοβε βιαστικά καὶ πετοῦσε δῶθε κείθε σκληθρες γιὰ νὰ τὸ ξεσκεπάσει... Βιάζονταν· κατὰ τὸ βράδυ, τὸ θεῖο πρόσωπο ἔλαμψε μέσα στὸ θαμπὸ χειμωνιάτικο φῶς, ἀνέβηκε ἀπὸ τὸ δρῦ, ἀφανίστηκε ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ Μανολιοῦ, θαρρεῖς καὶ κατέβηκε ἀλάκερο ἀπὸ τ' ὄνειρο καὶ στερεώθηκε στὸ ξύλο.

Τὴ στιγμή ἐκείνη μῆκε ἡσυχος, ἀπελπισμένος ὁ Μιχελῆς· κοίταξε τὸ σκαλισμένο δρῦ, πισωδρόμησε.

— Τί 'ναι ἐτοῦτο, φώναξε· εἶναι ὁ Πόλεμος!

— Ὅχι, εἶναι ὁ Χριστός, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς σφουγγίζοντας τὸ ἰδρωμένο κούτελό του.

— Μὰ τότε, τί διαφορά ἀπὸ τὸν πόλεμο;

— Καμιά, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιὸς.

Εἶχε νυχτώσει πιά, ἔπεφταν τώρα πυκνὲς οἱ στοῦπες, ἡσυχια, ἀθόρυβα, καὶ σκέπαζαν τὸν κόσμον· κάτω ὁ κάμπος εἶχε ἀφανιστεῖ· ὁ οὐρανὸς εἶχε χαμηλώσει καὶ μαδοῦσε ἀπάνω στὴ γῆς.

Ἄναψε ὁ Μανολιὸς τὸ λαδολύχναρο, κατέβασε τὸ παλιὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, πού 'χε σκαλίσει στὴν ἀφροξυλιά, καὶ

τὸ ἀπίθωσε δίπλα στὸ καινούριο.

— Τί διαφορά! μουρμούρισε ὁ Μιχελῆς κι ἀναστέναξε· εἶναι ὁ ἴδιος;

— Ὁ ἴδιος· ἄλλοτε εἶναι ἡσυχος, γλυκός, βολεμένος· τώρα ἀγρίεψε. Μπορεῖς νὰ τὸ καταλάβεις, Μιχελῆ μου;

Ὁ Μιχελῆς σάπαινε· καὶ σὲ λίγο:

— Ἄλλοτε, εἶπε, δὲν μποροῦσα· τώρα μπορῶ...

Καὶ σάπασε πάλι.

Δὲν εἶχε ἀκόμα καλὰ ξημερώσει ἡ Τρίτη, κι ὅλοι οἱ Σαρακηνιώτες ἦτανε στὸ ποδάρη· ἡ κορφὴ τοῦ βουνοῦ φέγγριζε ὀλάσπρη, ὁ Προφήτης ἦταν βαθιὰ κουκουλωμένος, οἱ πρῶτες ἀχτίδες ἔπεσαν ἀπάνω του, κι ὡς τὸν ἄγγιξε τὸ φῶς, ρόδισε ὁ Προφήτης, ζωντάνεψε, ξύπνησε.

Ὁ παπα-Φώτης μάζεψε τὸ λαὸ του:

— Παιδιά μου, εἶπε, ἡ μέρα τούτη θ' ἀποφασίσει τὴ μοῖρα μας· κάμαμε ὑπομονὴ ὅσο μποροῦσαμε, φτάσαμε στὴν ἄκρα τοῦ γκρεμοῦ· λίγη ἀκόμα ὑπομονὴ νὰ κάναμε, θὰ γκρεμιζόμαστε· καὶ πρῶτα πρῶτα τὰ παιδιά, κι ὕστερα οἱ ἄντρες κι οἱ γυναῖκες. Εἶχαμε νὰ διαλέξουμε — ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὁ θάνατος, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ἀγώνας νὰ ζήσουμε· διαλέξαμε τὸν ἀγώνα. Ὅλοι σύμφωνοι;

— Σύμφωνοι, γέροντα· ὅλοι!

— Ρώτησα καὶ τὸ βιγλάτορα ποῦ στέκεται ἀπὸ πάνω μας, τὸν καπετὰν Ἴηλι· σύμφωνος κι αὐτός. Ρώτησα καὶ τὴν καρδιά μου· σύμφωνη κι αὐτή. Ὅ,τι ἐπιχειροῦμε σήμερα, τὸ ἐπιχειροῦμε ὄχι στὰ τυφλά, παρὰ μὲ τὰ μάτια ἀνοιχτά, μὲ καθαρὸ μυαλό, σὰν ἄνθρωποι ἐλεύτεροι. Θὰ πᾶμε νὰ ζητήσουμε τὸ δίκιο μας· ὄχι ἐλεημοσύνη, δικαιοσύνη! Ἔχουμε στὸν κάμπο περιβόλια κι ἀμπελοχώραφα, ἔχουμε ἐλιές καὶ σπίτια, νὰ μᾶς τὰ δώσουν! Δὲ ζητοῦμε νὰ πατήσουμε ξένα χῶματα, ζητοῦμε νὰ δουλέψουμε τὰ δικά μας, νὰ ζήσουμε. Ὅχι στρατὸς τῆς πείνας — στρατὸς τῶν ἀδικημένων ποῦ βαρέθηκαν πιά ν' ἀδικιοῦνται.

»Δὲ θὰ χτυπήσουμε πρῶτοι· μὰ ἂν χτυπηθοῦμε, χέρια ἔχουμε, χέρια μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός, θὰ χτυπήσουμε κι ἐμεῖς. Τί μπορεῖ θὰ κάμει, πῶς μπορεῖ νὰ προκόψει ἡ δικαιοσύνη σ' ἕναν κόσμον ἀδικο κι ἄτιμο, ἂν δὲν εἶναι ἀρματωμένη; Θ' ἀρματώσουμε τὴ δικαιοσύνη· πῶς ἀρματώνουν αὐτοὶ τὴν ἀδικία; Θὰ δεῖξουμε σήμερα πῶς κι ἡ ἀρετὴ ἔχει χέρια. Ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι

μονάχα ἀρνί, εἶναι καὶ λιοντάρι· θά 'ρθει σήμερα μαζί μας σὰ λιοντάρι.

»Ὁ Μανολίδος σκάλισε στὸ ξύλο τὸ πρόσωπό του· νὰ τοί 'Ετοῦτος ὁ Χριστὸς θά ὀδεύει μπροστά μας, στρατηγὸς μας!

Εἶπε, καὶ σήκωσε ἀψηλὰ τὸ ἅγριο πρόσωπο. Μέσα στὸν πρῶτον ἀγέρα, ἀπάνω ἀπὸ τὸ πλήθος, ἡ ὄψη τοῦ Χριστοῦ κουνήθηκε, ὄλο φοβέρα. Ὁ Μανολίδος τὴν τελευταία στιγμή εἶχε βάλει κόκκινη τὴ λαβωματιά πού ἔπιανε ἀπὸ τὸ μελίγγι ὡς τὸ πιγούνη, κι ἔτσι ὁ Χριστὸς φάνταζε στὸ συνεπαρμένο λαὸ σὰν ἕνας μεγάλος Ἀγωνιστὴς πού λαβώθηκε σὲ παλιὸς πολέμου καὶ ξαναχιμάει στὸν ἀγῶνα.

— Τοῦτος εἶναι ὁ στρατηγὸς μας! φώναξε ὁ γέροντας· σηκώστε τὰ χέρια, χαιρετήστε.

Στράφηκε στὸ Λουκά τὸ φλαμπουριάρη.

— Λουκά, εἶπε, κάρφωσε τὸ ἅγιο αὐτὸ κόνισμα κατάκορφα στὸ λάβαρο· νὰ πηγαίνει μπροστά, νὰ μᾶς ἀνοίγει δρόμο! Καὶ τώρα, καθένας στὴ θέση του, ξημέρωσε ὁ Θεός, πᾶμε! Πρῶτα ὁ Λουκάς μὲ τὸ λάβαρο, ὕστερα οἱ ἄντρες μὲ τ' ἄρματα, κι οὐραγῶν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά μὲ τίς σφεντόνες!

Παρατάχτηκε ὁ στρατός, ἔκαμαν ὄλοι τὸ σταυρό τους, πῆρε ὁ παπα-Φώτης τὸ κόνισμα τοῦ Προφήτη Ἡλία στὴν ἀγκαλιά του, μπῆκε ὁ Μανολίδος μπροστὰ μὲ τοὺς δικούς του, πὶὸ πίσω ὁ Γιαννακὸς μὲ τὸν γκαζοτενεκὲ παραμάσκαλα. Ὁ Μιχελῆς στάθηκε σ' ἕνα βράχο καὶ τοὺς ἔβλεπε νὰ κινουῦν.

— Δὲν ἔρχομαι, γέροντά μου, εἶχε δηλώσει στὸν παπα-Φώτη· τὰ χέρια μου εἶναι κομμένα.

Τοὺς ἔβλεπε τώρα νὰ κινουῦν· κρέμουνταν ξεσκλίδια καὶ κουρέλια ἀπάνω τους, πολλοὶ 'ταν ξυπόλυτοι, ἄλλοι ποδεμένοι μὲ προβιές ἢ μὲ κομμάτια τσουβάλια· τὰ πρόσωπά τους ἦταν σουρωμένα, ἔλαμπαν τὰ ξεπεταμένα κόκαλα στὰ μάγουλα καὶ στὰ πιγούνη, καὶ τὰ μάτια τους μαυρολογοῦσαν σὰν τρύπες· πεινοῦσαν, κρύωναν, ἔτρεχαν νὰ ζεσταθοῦν λίγο... Δὲ μισοῦσαν κανέναν· ἤθελαν νὰ ζεσταθοῦν μονάχα καὶ νὰ φᾶνε, νὰ μὴν πεθάνουν...

Ὁ Γιαννακὸς ἀπίθωσε μιὰ στιγμή χάμω τὸν γκαζοτενεκὲ, ἔτριψε τὰ χέρια του πού ξεπάγιασαν.

— Δὲ θά τραγουδήσουμε, βρὲ παιδιά; φώναξε. Ἔτσι βουβοὶ πηγαίνουν στὸ πανηγύρι; Ἐμπρός! Ἔνα τραγούδι τῆς στρατάς, ἕναν ἄμανέ, ἕνα τροπάρη, ὅ,τι θέτε· μὰ νὰ τραγουδήσουμε, βρὲ παιδιά, νὰ ζεσταθοῦμε!

Κι ὄλομεμᾶς τὰ στήθια πλάτυναν, τὰ στόματα ἀνοίξαν,

ἔβαλε πρῶτος ἀρχὴ ὁ παπα-Φώτης, κι ὄλος ὁ λαὸς κίνησε θριαμβευτικὰ νὰ ψέλνει τὸ παμπάλαιο πολεμικὸ τροπάρη πού τραγουδοῦσαν οἱ πρόγονοι ξεκινώντας νὰ διώξουν τοὺς βάρβαρους:

— «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, νίκας κατὰ βαρβάρων δωροῦμενος...»

Η ΛΥΚΟΒΡΥΣΗ ΕΚΕΙΝΗ ΤΗΝ ΩΡΑ ΑΡΧΙΖΕ Ν' ΑΠΟ-
ταυρίζεται και να ξυπνάει. Παγωνιά σήμερα, είχε χιονίσει στα βουνά, καλά 'ταν βολεμένοι οι νοικοκυραίοι στα ζεστά τους στρωσίδια, και μάκραιναν όσο μπορούσαν πιό πολύ το χουζούρι τους. Είχαν σφάζει χτές τούς χοίρους, είχαν καψάλισει την τρίχα τους, τούς είχαν ανοίξει και βγάλει τα σωθικά και τούς είχαν παραδώσει έτοιμους, έφτακάθαρους, στίς γυναίκες τους και στίς θυγατέρες — αυτές πιά θά γνοιαστούν σήμερα πώς θά γίνει ή πηχτή, πώς να γεμίσουν τ' άντερα να κάμουν λουκάνικα, και να στοιβάξουν σε κιουπάκια και σε πιθαρόπουλα τη γλίνα, τὸ παστὸ κρέας, τὰ σύγλινα και τ' άπάκια.

Είχαν λοιπόν ξυπνήσει πρώτες σήμερα οι νοικοκυράδες, ανασκουμπώθηκαν, έστησαν σε μεγάλες φωτιές τὰ λεβέτια κι άρχισαν να κοπανίζουν, ξημερώματα, τὸ πιπέρι και τὸ κύμινο για τὰ λουκάνικα και να στύβουν νεράντζια και λεμόνια για την πηχτή· κι ὁ χοίρος, παχύς, άκίνητος, νιολουσμένος, φρεσκοξουρισμένος, κρέμουνταν άνάποδα από τὰ τσιγκέλια τῆς κουζίνας και περίμενε.

— Μὴν τύχει, μωρή Μάρθα, και μπάσεις χοιρινὸ μέσα στὸ σπίτι μου και μαγαρίσω! ἔλεγε χτές βράδυ στη δούλα του ὁ Ἄγας, πὸν άκουε ὀλημέρα τούς χοίρους σε κάθε αὐλή να γκουίζουν και να σφάζονται. Φτοῦ σας, ταβλόπιστοι, πὸν μαγαρίζετε με χοιρινὸ και ψήνετε λουκάνικα και γεμίζετε βρώμα τὸν άγέρα!

Τρελαίνονταν ὁ Ἄγας για τὰ χοιρινά λουκάνικα, δὲν ὀπῆρχε νοστιμότερος μεζές για τῆ ρακή, κι ή παμπόνηρη καμπού-

ρά τοῦ τὰ πάσερνε κάθε χρόνο, σάν τάχα να 'ταν από παστὸ κρέας καμήλας. Ἦξερε ὁ Ἄγας τί 'ταν, μα ἔκανε τὸν κουτό, ἔτρωε κι ἔγλειφε και τὰ δάχτυλά του, και συνάμα κρατοῦσε και τὸ νόμο τοῦ Προφήτη· μήτε από μέσα του δὲν τὸ μολογοῦσε πὸς τὸ νόστιμο αὐτὸ κρεατάκι πὸν ἔτρωε ἦταν χοιρινὸ· και κάθε τέτοια μέρα, στὰ χοιροσφάγια, φώναζε τῆ γρια-καμποῦρα και τῆς παράγγελε ἀγριεμένος:

— Μὴν τύχει, μωρή Μάρθα, και μπάσεις χοιρινὸ μέσα στὸ σπίτι μου και μαγαρίσω!

Πὸν ἤθελε να πεί: Πήγαινε κι ἀγόρασε μου ὄσα μπορείς λουκάνικα, τάχα μου για δικά σου· και φέρνε μου τα μεζέ και λέγε μου πὸς είναι από καμήλα.

— Ἐγνοια σου, Ἄγά μου, ἀποκρίθηκε ή καμποῦρα και μήτε κότσησε να χαμογελάσει, θά σοῦ βρῶ ἐγὼ κι ἔφετο λουκάνικα μπόλικα από καμήλα, μη σε κλεντίζεσαι· να φάει και τὸ Μπραϊμάκι.

Ἔστούσο οι πεινασμένοι κι οι κουρελῆδες κατέβαιναν από τὸ βουνὸ τρεχάτοι. Μιά στιγμή στράφηκε ὁ Γιαννακὸς κι εἶπε στοὺς διπλανοὺς του:

— Πετυχημένη μέρα, ἀδέρφια, διάλεξε ὁ γέροντας να πατήσουμε τὸ χωριό· οι χοίροι κρέμονται σήμερα στα τσιγκέλια, έτοιμοι· κι οι νοικοκυράδες ἔχουν άνάψει τις φωτιές και μᾶς τὸς έτοιμάζουν. Να λαρδώσει πιά και τὸ άντερο τῆς φτώχειας! Λές να 'χει σφάζει χοῖρο κι ὁ σπαγκοραμμένος ὁ Λαδάς;

Μα οι σύντροφοι, συνεπαρμένοι από τὸ άγριο πολεμικὸ τροπάρι, δὲν ἀποκρίθηκαν.

Είχαν πιά φτάσει στη ρίζα τοῦ βουνοῦ, ἔπιαναν τὸν κάμπο· τὸ χωριὸ ἀπλώθηκε μπροστά τους με τὰ χιονισμένα σπίτια του κι ὄλες οι καμινάδες κάπνιζαν. Ἄνοιγοκλειοῦσαν οι πεινασμένοι τὰ ρουθούνια τους και δέχονταν με λαχτάρια τις μυρωδιές από τὰ χοιρινά, πὸν είχαν άρχίσει κιόλα να βράζουν για την πηχτή. Οι γυναίκες θυμήθηκαν τὰ ρημαγμένα νοικοκυριά τους, θυμήθηκαν τί ἔκαναν κι αυτές τέτοια χρονιάρια μέρα κι άναστέναξαν.

Προτὸφ φτάσουν στὸ πηγάδι τ' Ἄι-Βασίλη, ὁ παπα-Φώτης σταμάτησε· ἔκαμε νόημα πὸς θά μιλήσει.

— Παιδιά μου, φώναξε, τὸ νοῦ σας! Θά πάμε πρώτα στὸ άρχοντικὸ τοῦ γερο-Πατριαρχέα να ταμπουρωθοῦμε· αν είναι σφαλχητή ή πόρτα, θά τῆ σπάσουμε, δική μας είναι, και θά

μπούμε· κι ύστερα θά μοιραστούμε στὰ περιβόλια μας καί στ' ἀμπέλια μας καί στὰ χωράφια μας, καί θά κάμουμε κατοχή... Ὁ Θεός νὸ δώσει νὰ μὴ μᾶς χτυπήσουν· μὰ ἂν μᾶς χτυπήσουν, θά χτυπήσουμε· πόλεμος εἶναι, τὸ δικιο μας ζητοῦμε, ὁ Θεός θά μᾶς συχαρέσει! Τὸ χωριὸ ξύπνησε, διακρίνω μακριὰ ἀνθρώπων νὰ μαζεύονται, ἀκούω τὴν καμπάνα νὰ χτυπάει, ἔχετε τὸ νοῦ σας· ἐμπρός, ὄλοι μαζὶ!

Κι ἀλήθεια, ἡ καμπάνα χτυποῦσε βουρλισμένη, τὸ χωριὸ ἀναστατώθηκε· ὁ Παναγιώταρος δὲν μποροῦσε νὰ κοιμηθεῖ, κάτι εἶχε μυριστεῖ, βγήκε χαράματα στὸ μπαλκόνι τοῦ Ἀγᾶ, κοίταζε κατὰ τὸ βουνό· καί νά, σὲ λίγο ξέκρινε, στὸ θαμποχάραμα, τὸ Σαρακηναϊκο νὰ κατεβαίνει... Γκρεμοσακίστηκε ἀπὸ τὴ σκάλα, βγήκε στὴν πλατεία, ἔφτασε στὴν ἐκκλησιά, ἄρχισε τὸ σκοινὶ τῆς καμπάνας κι ἄρχισε νὰ βαράει μὲ λύσσα.

Τὴν ἴδια ὥρα ἡ γρια-Μανταλένια, πού 'χε πάει στὸ πηγάδι τ' Αἰ-Βασίλη μὲ τὴ στάμνα της, εἶδε μακριάθε τὸν ξυπόλυτο λαὸ νὰ βογγάει καί νὰ κατεβαίνει, κι ἔτρεξε στὸ χωριὸ σκληρίζοντας:

— Ἔρχονται, ἔρχονται οἱ ἀφορεσμένοι! Στ' ἄρματα, χωριανοί!

Ἄκουσαν οἱ νοικοκυραῖοι μέσα στὸ χουζούρι τους τὴν καμπάνα νὰ βαράει, πῆρε τὸ ἀδί τους τίς φωνὲς τῆς γριάς Μανταλένιας, πετάχτηκαν ἀπὸ τὰ στρωσίδια τους, ἄνοιξαν τίς πόρτες κι ἄρχισαν νὰ τρέχουν, τυλιμένοι στίς πατανιές τους, κατὰ τὴν ἐκκλησιά. Οἱ νοικοκυράδες παράτησαν τὴ λάτρα τοῦ χοίρου, πρόβαιναν στίς πόρτες καί στὰ παράθυρα, σκληρίζαν στοὺς ἀντρες πού περνοῦσαν ξεμαλλιασμένοι:

— Τί τρέχει, ἀδέρφια; γιατί χτυπάει ἡ καμπάνα;

Μὰ κανένας δὲν ἀποκρίνονταν, ἔτρεχαν.

Ὁ παπα-Γρηγόρης εἶχε κιάλα καταφτάσει στὴν ἐκκλησιά, στέκονταν ἀπόξω ἀπὸ τὴν πόρτα, ξεμαλλιάρης, ξεγλωσσισμένος, ἔξαλλος, καί φώναζε:

— Στ' ἄρματα, παιδιά! Ἔρχονται οἱ μπολσεβίκοι, κατεβαίνουν ἀπὸ τὴ Σαρακήνα, μὴν τοὺς ἀφήσουμε νὰ πατήσουν τὸ χωριό! Γυρίστε στὰ σπίτια σας, ἄρματαθεῖτε, κι ὄλοι μαζὶ στὸ πηγάδι τοῦ Αἰ-Βασίλη!

Στράφηκε στὸν Παναγιώταρο πού χτυποῦσε μανιασμένος τὴν καμπάνα:

— Ἄε, Παναγιώταρε, νὰ ξυπνήσεις τὸν Ἀγᾶ! Πές του νὰ καβαλήσει τὴ φοράδα του καί νὰ τρέξει στὸ πηγάδι τοῦ Αἰ-Βασίλη· οἱ μπολσεβίκοι κατεβαίνουν!

Ἔφτασε ὁ δάσκαλος λαχανιασμένος· εἶχε ξεχάσει τὰ γυαλιά του καί σκουντουφλοῦσε ἐδῶ κι ἐκεῖ καί τὰ 'χε χαμένα.

— Μὴν πιάνετε τ' ἄρματα, ἀδέρφια, φώναξε, θά πάω ἐγὼ νὰ τοὺς μιλήσω, νὰ τοὺς πιάσω μὲ τὸ καλό! Ἀδέρφια εἶμαστε, μὴν κυλήστε τὸ χωριὸ στὰ αἵματα.

— Νὰ γυρεύεις τὴ δουλειά σου, δάσκαλε! μούγκρισε ὁ παπᾶς ξεφρενιασμένος· δὲν ἔχει ἐδῶ συβιβασμούς! Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ τοὺς ξεπαστρέψουμε· ἀπάνω τους, παιδιά! Στ' ἄρματα, ἀδέρφια! Θάνατος στοὺς κουρελῆδες!

Πῆραν φωτιά τὰ μυαλά, ἔτρεξαν οἱ χωριανοὶ στὰ σπίτια τους, ἄρματώθηκαν μὲ μαγκοῦρες, μὲ πιστόλια, μὲ δρεπάνια, πολλοὶ ἄρπαξαν τὰ μαχαίρια πού 'σφαξαν χτὲς τοὺς χοίρους, γίνηκαν ὄλοι ἕνα μπουλούκι, μπήκε μπροστὰ ὁ παπα-Γρηγόρης, χιμηξάν κατὰ τὸ πηγάδι τοῦ Αἰ-Βασίλη.

Ἔφτασε τρεχάτος κι ὁ Παναγιώταρος καί στάθηκε δίπλα στὸν παπᾶ· σήκωσε τὴν πιστόλα του, πυροβόλησε στὸν ἀγέρα.

— Ἀπάνω τους, παιδιά, νὰ τοὺς φάμε!

Ἄκουσε τὴν πιστολιά στὸν ὕπνο του ὁ Ἀγᾶς, χτύπησε μὲ τὴ μαγκούρα του στὸ πάτωμα, ἦρθε ἡ Μάρθα.

— Τί 'ναι, μωρή, οἱ πιστολιές;

— Οἱ μπολσεβίκοι πλάκωσαν, Ἀγᾶ μου!

— Ποιοὶ μπολσεβίκοι, μωρή καμπούρα; Μίλα καλά! ἀπὸ τὴ Ρουσία, μωρή;

— Ὁχι, Ἀγᾶ μου, ἀπὸ τὴ Σαρακήνα· νὰ καβαλήσεις, λέει, τὴ φοράδα σου καί νὰ πᾶς...

Ὁ Ἀγᾶς ξέσπασε στὰ γέλια, νύσταζε, γύρισε ἀπὸ τὸ ἄλλο πλευρό, ὅπου κείτονταν τὸ Μπραϊμάκι.

— Ὅταν θά 'ρθουν ἀπὸ τὴ Ρουσία, εἶπε, νὰ μὲ ξυπνήσεις· τώρα πηγαινε στὸ διάολο!

Εἶδε ὁ παπα-Φώτης τοὺς Λυκοβρυσιδῶτες νὰ χιμοῦν ξαγριεμένοι, ξέκοψε ἀπὸ τὸ λαὸ του, προχώρησε ξαρμάτωτος, κρατώντας μονάχα τὸ κόνισμα τοῦ Προφήτη Ἡλίου στὴν ἀγκαλιά του.

— Ἀδέρφια, φώναξε, ἔχω ἕνα λόγο νὰ σᾶς πῶ, σταθεῖτε! Ἄκουστε με, γιὰ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, νὰ μὴ χυθεῖ αἷμα!

Στάθηκεν μιὰ στιγμή οἱ δυὸ ἀντίμαχες τσοῦρμες καί περιέμεναν· ὁ παπα-Φώτης ἔκαμε ἀκόμα μερικὰ βήματα.

— Σὲ σένα, παπα-Γρηγόρη, στὴν ἀγιοσύνη σου, γέροντά μου, φώναξε, ἔχω ἕνα λόγο νὰ πῶ· ζύγωσε.

— Τί με θές, τραγόπαπα; ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ πετάχτηκε ὀμπρὸς· νά με!

Στάθηκαν οἱ δυὸ παπάδες, ὁ ἕνας ἀντίκτρα στὸν ἄλλο, ἀνάμεσα στὶς δυὸ παράταξες· ὁ ἕνας ἀψηλός, καλοθερμμένος, γυαλιστερός σὰν ταβρός· ὁ ἄλλος πετσι καὶ κόκαλο, μὲ τὰ βουλιγγμένα μάγουλα, μὲ τὰ βασανισμένα πόδια, σὰν πεινασμένο, σαρνταπληγισμένο ἄλογο.

— Γέροντα, εἶπε δυνατὰ ὁ παπα-Φώτης γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει ὁ λαός, εἶναι μεγάλη ἁμαρτία νὰ ρίξουμε τ' ἀδέρφια σὲ πόλεμο· τὸ αἷμα ποῦ θὰ χυθεῖ θὰ πέσει ἀπάνω στὰ δυὸ κεφάλια μας... Ἔχω ἕνα λόγο νὰ σοῦ πῶ, γέροντά μου, ἀκοῦστε τον καὶ σεῖς ὄλοι, ἀδέρφια! Πιθῶστε καταγῆς τ' ἄρματα, μὴν πιαστεῖτε, περιμένετε· ἐμεῖς οἱ δυὸ γερόντοι, ὁ παπα-Γρηγόρης κι ἐγώ, καθένας ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ του, θὰ παλέψουμε ἐδῶ ξαρμάτωτοι, ἀνάμεσά σας. Καὶ νὰ κάνουμε ὄρκο· ἂν μὲ ρίξει κάτω ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ φάει ἢ ράχη μου χῶμα, θὰ γυρίσουμε εἰρηνικά, μὲ χέρια ἀδειανὰ στὴ Σαρακήνα· ἂν ἐγὼ ρίξω κάτω τὸν παπα-Γρηγόρη καὶ φάει ἢ ράχη του χῶμα, θὰ κάνουμε κατοχὴ στὰ χτήματα ποῦ χάρισε στὴν κοινότητά μας ὁ Μιχαὴλς Πατριαρχέας· ψηλά, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ μας, θὰ στέκεται ὁ Θεὸς καὶ θὰ κρίνει.

Ἀναγάλλιασαν οἱ Λυκοβρυσιδῶτες ν' ἀκούσουν τὰ λόγια τοῦ παπα-Φώτη· κοίταξαν τὸ ξεπνεμένο του πρόσωπο, τὰ χεροπόδαρά του σὰν τῆς ἀκρίδας, γελοῦσαν:

— Φύσηξέ του, παπα-Γρηγόρη, φύσηξέ του νὰ πέσει κάτω! Μὰ ὁ λαὸς τῆς Σαρακήνας τρόμαξε.

— Ὅχι, ὄχι, γέροντά μου, φώναξε ὁ Λουκάς· ὁ πιὸ παλικαράς τους νὰ βγεῖ καὶ νὰ παλέψει μαζί μου· κι ὁποῖος νικήσει! Ἄς βγεῖ ὁ Παναγιώταρος ποῦ κάνει τὸν νταή, καὶ κορδώνεται μὲ τίς πιστόλες καὶ τὴν κόκκινη φεσάρα, ὁ τουρκαλάς! Ἄς ἔρθει, ἂν τοῦ βαστάει, νὰ πιαστοῦμε!

Εἶπε, κι ἀφήκε δίπλα του σ' ἕνα παλικάρι τὸ λάβαρο κι ἀνασκουμπώθηκε.

— Ἔρχουμαι, προδότη, ἔρχουμαι, μπολσεβίκο! βρουχθήθηκε ὁ Παναγιώταρος καὶ χίμηξε· ἔρχουμαι, μωρέ, καὶ θὰ σοῦ φάω τὸ μάτι!

Τράβηξε τὴν πιστόλα, ἔδωκε ἕνα σάλτο· μὰ ὁ παπα-Γρηγόρης ἔσυρε φωνή:

— Σταθεῖτε· ἀφήστε μας μοναχοὺς νὰ κάμουμε ἐμεῖς κρίση! Δέχουμαι τὸ ἀντροκάλεσμά σου, τραγόπαπα· ὄρκο παίρνω στὸ Θεό, ἂν σὲ ρίξω, ξεκουμπίσου, φεύγα! ἂν μὲ ρίξεις, πάρε τὰ

παντέρμα ποῦ σὰς χάρισε ὁ Μιχαὴλς ὁ σερσέμης· ἀνακράζω τὸ Θεὸ νὰ ῥθει νὰ σταθεῖ ψηλά ἀνάμεσά μας καὶ νὰ κρίνει!

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, εἶπε ὁ παπα-Φώτης κι ἔκαμε τὸ σταυρό του.

Γύρισε στοὺς δικούς του, ἔγνεψε, κι ἀπίθωσε στὴν ἀγκαλιὰ ἐνὸς γέρου τὸ κόνισμα τοῦ Προφήτη.

Ἐβγαλε ὕστερα τὸ τριμμένο ράσο του, τὸ δίπλωσε μὲ προσοχὴ καὶ τὸ ἀπίθωσε σὲ μιὰν πέτρα· φάνηκε τὸ κουρελιασμένο μαῦρο πουκάμισο καὶ τὸ χιλιομπαλωμένο πανταλόνι· τὰ καλάμοπόδαρά του ξεπρόβαλαν σὰν ξύλα ροζιάρικα, γεμάτα πληγές.

Ὁ παπα-Γρηγόρης στέκουνταν μὲ ἀνοιχτὰ τὰ σκέλια, μὲ σταυρωμένα χέρια καὶ τὸν περίμενε νὰ ἐτοιμαστεῖ· τὰ φρύδια του ἦταν γεμάτα θυμὸ καὶ καταφρόνια· χτυποῦσε τὸ πόδι του στὴ γῆς σὰν ἄλογο· βιάζονταν. Μὰ ὡς εἶδε τὸν παπα-Φώτη σκελεθρωμένο ξαφνικά μπροστά του, ντυμένο μὲ κουρέλια, μὲ τὰ μάτια μαῦρα βαθιὰ πηγᾶδια, ἀνατρίχιασε· σὰ νὰ σηκώθηκε μπροστά του τὸ σκιάχτρο τοῦ χάρου.

— Κάμε τὸ σταυρό σου, γέροντα, εἶπε ἡσυχα ὁ παπα-Φώτης· εἶμαι ἐτοιμος.

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἔκαμε μηχανικά τὸ σταυρό του καὶ δὲν κούνησε, ριζωμένος στὸ χῶμα.

— Ἐλα, μωρὴ ἀκρίδα, φώναξε περιπαιχτικά, βάρα!

— Δὲν μπορεῖς, γέροντά μου, ν' ἀνοίξεις τὸ στόμα σου χωρὶς νὰ βρίσεις; Μὲ τέτοια χεῖλια ὕμνεῖς τὸ Θεό; Αὐτὰ ἔναι τὰ χέρια ποῦ σηκώνουν τὸ Ἅγιο Δισκοπότηρο;

— Αὐτὰ ἔναι τὰ χέρια ποῦ σπάζουν τὰ κόκαλα τῶν τραγογέννηδων! εἶπε καὶ χίμηξε στὸν ἀντίπαλο μὲ σκουμμένη τὴν κεφάλαια, σὰν ταβρός.

Εἶχε σηκώσει τὴ γροθιά του, μανιασμένος, νὰ χτυπήσει, μὰ ὁ παπα-Φώτης ἀναμέρισε ἐλαφριά κι ἡ γροθιά χτύπησε τὸν ἄγερα· παρὰ λίγο νὰ συγκυλιστεῖ κι ὁ παπα-Γρηγόρης στὸ χῶμα. Φρένιασε, τοῦ χύθηκε πάλι, τοῦ ἄρπαξε μιὰ τούφα γένια, τὰ ξερίζωσε, μὰ πρόλαβε ὁ παπα-Φώτης, ἔσφιξε τὴ λιγνὴ ἄτσαλένια γροθιά καὶ χτύπησε τὴν τρουλωτὴ κοιλιὰ τοῦ παπα-Γρηγόρη· βρόντηξε ἡ κοιλιὰ, κι ὁ ἀρχοντόπαπας βρουχθήθηκε ἀπὸ τὸν πόνο· θάμπωσαν τὰ μάτια του, χλώμιασε, μὰ μάζεψε πάλι τὴ δύναμή του κι ἄρπαξε ἀπὸ τὴ μέση τὸν παπα-Φώτη, κόλλησε τὸ πρόσωπό του ἀπάνω του κι ἄρχισε νὰ τὸν δαγκάνει στὸ λαιμὸ καὶ νὰ μάχεται νὰ τὸν πνίξει. Δὲν ἔβγαναν ἄχνα, κάπου κάπου μούγκριζε ὁ παπα-Γρηγόρης, σὰ θεριὸ ποῦ τρώει.

Οἱ Σαρακηνιδῶτες κρατοῦσαν τὴν ἀνάσα.

— Χάθηκε ὁ γέροντάς μας, μουρμούρισε ὁ Γιαννακός. Θὰ τὸν πνίξει ὁ ταυραμπάς!

— Μὴ φοβάσαι, Γιαννακό, δὲ βλέπεις τὸ Θεό; εἶναι ἀπὸ πάνω του!

Δὲν εἶχε τελέσει τὸ λόγο ὁ Μανολιός, κι ὁ παπα-Φώτης εἶχε ἀρπάξει τὰ διχαλωτὰ γένια τοῦ παπα-Γρηγόρη μὲ τὸ ἓνα χέρι, καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ἴδινε μιὰ γερὴ γροθιά στὸ στόμα· μούγκρισε ὁ δύστιχος παπὰς κι ἀναξέρασε, σκύβοντας, αἵματα ἀνάκατα μὲ δόντια· καὶ πρὶν ἀκόμα προφτάσει νὰ συνηφέρει ἀπὸ τὸν πόνο, ὁ παπα-Φώτης τὸν ἄρπαξε ἀπὸ τὴ μέση, τὸν ταρακουνούσε δεξὰ ζερβά, καὶ ξαφνικὰ ἔπεσε ὀλόκορμος ἀπάνω του μὲ φόρα καὶ τὸν γκρέμισε ἀνάσκελα χάμω.

Ἄνασκήθηκε νὰ πατήσῃ στὸ στήθος του τὸ γόνατο, μὰ δὲν πρόλαβε· ὁ Παναγιώταρος εἶχε χιμήξει ἀπάνω του καὶ τὸν βαροῦσε μὲ λύσσα. Κι ὀλομεμιᾶς χύθηκε ὁ Λουκάς, ἔτρεξε πίσω του ὁ Μανολιός κι ὁ Γιαννακός, ἀνακατεύτηκαν τὰ δυὸ φουσάτα, σούριζαν οἱ σφεντόνες κι ἄκουγες ὦρα πολλὴ τὶς μαγκουριές ποῦ πέφταν, τὰ μαχαίρια ποῦ δούλευαν καὶ τὶς πιστολιές στὸν ἀγέρα ἢ στὸ ψαχνό. Στὴν ἀρχὴ φώναζαν καὶ βρίζουνταν, μὰ σὲ λίγο δὲν ἄκουγες παρὰ μούγκρητὰ καὶ βρουχίσματα, σὰ νὰ ἔχαν πιαστεῖ θεριά.

Ἦ Κωσταντῆς μὲ τὸν Ἄντωνη καὶ τὸ χοντρο-Δημητρὸ κατάφτασαν μὲ τὶς μαγκοῦρες τους, στάθηκαν πλάι στοὺς Σαρακηνιάδες.

— Κωσταντῆ, τοῦ φώναξε ὁ Γιαννακός, ξετουλουπώνοντας μέσα ἀπὸ τὸ σωρὸ, ἔκαμες τὴν παραγγελιά μου;

Ἦ Κωσταντῆς τὸν κοίταξε σαστισμένος, δὲ θυμόταν· ποιά παραγγελιά;

— Τὸ γαῖδουράκι μου...

— Ἔγνοια σου, Γιαννακό· τὸ ἔχω σπίτι μου.

— Πάω, τὸ λοιπόν! φώναξε ὁ Γιαννακός καὶ φορτώθηκε στὸν ὄμο του τὸν γκαζοτενεκὲ τὸ πετρέλαιο.

— Ἀπάνω τους, παιδιά! φώναξε ὁ Λουκάς χτυπώντας μ' ἓνα βαρὺ ματσούκι δεξὰ ζερβά τὰ κεφάλια, ἀπάνω τους καὶ τοὺς πήραμε σβάρνα!

Κι ἀλήθεια, οἱ Λυκοβρυσιάδες εἶχαν ἀρχίσει νὰ τσακίζουν, πισωδρομοῦσαν σιγὰ σιγὰ, ἔμπαιναν στὸ χωριό, πολλοὶ τὸ ἔσκασαν καὶ κλειδώθηκαν στὰ σπίτια τους... Ἦστὸσο οἱ Σαρακηνιάτισες εἶχαν τρέξει καὶ σηκώσει τὸν παπα-Φώτη, τὸν εἶχαν ξαπλώσει δίπλα στὸ πηγάδι καὶ τοῦ ἔπλεναν τὶς πληγές του· τὸ κεφάλι του εἶχε ἀνοιξει κι ἔτρεχε.

— Κουράγιο, ἀδέρφια, φώναξε ὁ Μανολιός καὶ χιμοῦσε.

Εἶχε ἀρπάξει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Παναγιώταρου τὸ πιστόλι καὶ πυροβολοῦσε στὸν ἀγέρα κι ἔδιωχνε τὸ τρομαγμένο μπουλούκι.

Ἦκούστηκε μιὰ στιγμή ἡ φωνὴ τοῦ δάσκαλου:

— Σταθεῖτε, ἀδέρφια, μὴ σκοτώνεστε· θὰ ῥθουμε σὲ συβιβασμό! Ἦλοι εἴμαστε Ἕλληνες, ὅλοι χριστιανοί!

Μὰ ζουλίστηκε ἀνάμεσα στοὺς δυὸ στρατοὺς, τὸν ἔριξαν κάτω φίλοι κι ὄχτροι καὶ τὸν τσαλαπάτησαν· ἓνας τοῦ πέταξε μιὰ κοτρόνα, κι ὁ δάσκαλος κατρακύλησε σὲ μιὰ λακκούβα ἀναίσθητος.

Οἱ Λυκοβρυσιάδες εἶχαν πιά πισωδρομήσει μέσα στὸ χωριό· ἄρπαξε ὁ Λουκάς τὸν ἄλλον γκαζοτενεκὲ ποῦ τὸν φύλαγαν οἱ γυναῖκες, χιμήξε τριγύρα στὰ σπίτια κι ἄρχισε νὰ περечύνει τοὺς τοίχους.

— Ἐμπρός, γυναῖκες, ἀκολουθᾶτε με, βάλτε φωτιά! φώναξε καὶ προχωροῦσε.

Γρήγορα οἱ φλόγες κίνησαν ν' ἀγλείφουν τοὺς τοίχους, οἱ γυναῖκες ποῦ ἔταν μανταλωμένες μέσα ἄρχισαν νὰ σκληρίζουν.

Ἦ παπα-Γρηγόρης ἦταν ξαπλωμένος, ἀναίσθητος· τὸν εἶχαν σηκώσει, τὸν ἔμπασαν στὸ σπίτι τῆς γρια-Μανταλένιας ἐκεῖ κοντὰ, καὶ τὸν ξάπλωσαν στὴν αὐλή· ἔφερε τὰ γιατροσόφια τῆς ἡ γρια, ἔσκυψε ἀπάνω του κι ἄρχισε νὰ τοῦ πλένει τὶς πληγές καὶ νὰ τὶς ἀλείφει μὲ μπάλαμο· κι ὁ δύστιχος ἀρχοντόπαπας μούγκριζε.

Ἦστὸσο ὁ Μανολιός ἔτρεχε μπροστά, καὶ πίσω του ὁ λαός, ἔφτασαν στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ γερο-Πατριαρχέα, ἔσπασαν τὴν πόρτα, μῆχαν.

— Ἐδῶ, παιδιά, θὰ ταμπουρωθοῦμε! φώναξε ὁ Μανολιός· ἀντέστε δυὸ νὰ φέρετε τὸ γέροντά μας, καὶ σεῖς ὅλοι ἔμπᾶτε μέσα· κάνουμε κατοχὴ, καλορίζικα!

Ἦτρεξαν δυὸ νὰ φέρουν τὸν παπα-Φώτη· οἱ νοικοκυράδες χιμοῦσαν μὲ τοὺς κουβάδες νὰ σβήσουν τὴ φωτιά· τὸ χωριὸ εἶχε ρημάξει...

Ἦξαφνα φωνές τρομαγμένες ἀκούστηκαν:

— Καίγεται τὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ!

— Σπάσαν τὰ πιθάκια του, χύνονται τὰ λάδια του, σπάσαν τὰ βιρέλια, χύνονται τὰ κρασιά του!

— Βγήκαν στοὺς δρόμους ὁ γερο-Λαδᾶς μὲ τὴ γυναῖκα του καὶ κλαῖνε!

Ἦ Παναγιώταρος εἶχε χάσει τὴν κόκκινη φεσάρα του, ὁ

Μανολιός του 'χε αρπάξει τὸ ένα του πιστόλι, ἔτρεχε ἀπάνω κάτω κουτσαίνοντας, πυροβολοῦσε μὲ τὸ ἄλλο πιστόλι κι ἀντροκαλιόταν τὸ Μανολιό νὰ προβάλει. Μὰ ὁ Μανολιός ἦταν τώρα σκυμμένος ἀπάνω στὸν παπα-Φώτη, πού τὸν εἶχαν φέρει καὶ τὸν εἶχαν ξαπλώσει στὸ μαλακὸ κρεβάτι τοῦ Πατριαρχῆα· οἱ γυναῖκες τοῦ 'χαν δέσει τὶς πληγές, καὶ τώρα ἄνοιγε τὰ μάτια, κοίταζε γύρω του τοὺς συντρόφους καὶ χαμογελοῦσε.

— Πάτησαν τοὺς ὄρκους τους, ἔλεγε, ὁ Θεὸς θὰ τοὺς παιδέψει! 'Εβαλα κάτω τὸν παπα-Γρηγόρη, ἔφαγε ἡ ράχη του χῶμα, εἶμαι εὐχαριστημένος.

— Πονᾶς, γέροντά μου; ρώτησε ὁ Μανολιός.

— Καὶ βέβαια, Μανολιό μου, πονᾶ, μὰ εἶμαι, λέω, εὐχαριστημένος· ὁ θεὸς ἔβγαλε κρίση, νικήσαμε!

'Ακούστηκαν στὴν αὐλὴ φωνές χαρούμενες· ὁ Λουκάς μὲ τοὺς δυὸ συντρόφους εἶχαν τρυπῶξει στὰ σπίτια πού 'χαν βάλει φωτιά, οἱ πόρτες ἦταν ἀνοιχτές, οἱ γυναῖκες κουβαλοῦσαν νερὸ νὰ σβήσουν τὴ φωτιά, πρόλαβαν κι ἄρπαξαν τρεῖς χοίρους σφαμένους πού κρέμουνταν στὰ τσιγκέλια καὶ τοὺς ἔφεραν ἀλάζζοντας στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Πατριαρχῆα.

— 'Ανάφτε φωτιές, γυναῖκες! φώναξαν, ἔχουμε μπόλικο ξύλα, ἀνοίχτε καὶ τὰ κελάρια, βγάλτε ἀλεύρι, κάντε ψωμί, ψήστε τὸ κρέας, τὰ παλικάρια πείνασαν!

— Σαρακοστή 'ναι, δὲν τρῶνε μήτε λάδι! διαμαρτυρήθηκε μιὰ γριά· δὲ φοβᾶστε τὸ Θεό;

— Νὰ ρωτήσουμε τὸ γέροντα, εἶπε ὁ Λουκάς.

— Παίρνω τὸ κρίμα ἀπάνω μου, ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Φώτης· φάτε!

'Ἐφτασε κι ὁ Γιαννακὸς τσουρουφλισμένος, ὀλοάδωτος.

— 'Εβγαλα τὸ ἄχτι μου, ἀδέρφια, φώναξε, εὐχαριστήθηκε ἡ ψυχὴ μου! 'Ἐκαψε χῆρες κι ὄρφανά ὁ γερο-τσιφούτης, τὸν ἔκαψα κι ἐγώ!

Χτύπησε ἡ πόρτα, ἀκούστηκε ἀπόξω ἡ φωνὴ τοῦ Κωσταντῆ:

— 'Ανοίχτε, ἀνοίχτε, παιδιά, ὁ δάσκαλος σκοτώθηκε.

'Ἐτρεξαν, ξεμαντάλωσαν τὴν πόρτα, ὁ Κωσταντῆς μὲ τὸ χοντρο-Δημητρὸ καὶ τὸν 'Αντώνη μῆκαν κρατώντας σηκωτὸ τὸ σκοτωμένο. Τὸ κεφάλι του ἦταν ἀνοιγμένο, χύνουνταν ὁ μυαλὸς του· τὰ μάτια του εἶχαν ἀπομείνει ἀνοιχτά, γυάλινα· τὸ κάτω σαγόνι του εἶχε γίνει θρύμμα.

— Τὸν βρήκαμε σὲ μιὰ λακκούβα, εἶπε ὁ Κωσταντῆς· καὶ τὰ δυὸ χωριά εἶχαν περάσει ἀπὸ πάνω του.

'Ἐσκυψαν ὅλοι, γυναῖκες κι ἄντρες, καὶ τὸν ἀσπάζτηκαν.

— Μπήκε στὴ μέση, ἤθελε νὰ μᾶς ἀδερφώσει, κι ἐμεῖς τὸν σκοτώσαμε... εἶπε ὁ Μανολιός σφουγγίζοντας τὰ μάτια του.

'Ο 'Αγᾶς, ξαπλωμένος στὸ παχὺ του στρῶμα, ἄκουγε τὶς πιστολιές, κἀπνιζε τὸ τσιμποῦκι του καὶ χαϊδολογοῦσε τὸ Μπραϊμάκι. Μὰ αὐτὸ μυρίζουνταν μπαρούτι, τὸ αἷμα του εἶχε ἀνάψει, κλοτσοῦσε κι ἤθελε νὰ πεταχτεῖ ἔξω, νὰ ρίξει κι αὐτὸ πιστολιές· μὰ ὁ 'Αγᾶς τὸ κρατοῦσε σφιχτὰ ἀπὸ τὸ πόδι, δὲν τὸ ἄφηγε.

— Μὴν εἶσαι παλαβὸς, Μπραϊμάκι μου, ἄσε τοὺς Ρωμιοὺς νὰ σκοτώνονται ἀναμεταξύ τους· δὲν ἔχει ξοφλημό, ἀνάθεμά τη γιὰ ράτσα! Πόσα χρόνια, πάππου πρόσπαππου, πολεμοῦμε νὰ τὴν ξεκάνουμε; Τί καταφέραμε; Τὸν κακὸ μας τὸν καιρό! 'Ἐναν ξεριζώνεις, δέκα φυτρώνουν... 'Ἄν δὲ σκοτωθοῦν, σοῦ λέω, ἀναμεταξύ τους, σκοτωμὸ δὲν ἔχουν· τοὺς ἀφήνω, τὸ λοιπὸν, καὶ σκοτώνονται· κι ἅμα βγάλουν καλὰ καλὰ τὰ μάτια τους, καβαλικεύω τὴ φοράδα μου καὶ πάω καὶ βάνω τάξη. Κατάλαβες; Σοῦ τὰ λέω, ἂν ἀξιωθεῖς νὰ γίνεις κι ἐσὺ καμιὰ φορὰ 'Αγᾶς σὲ ρωμαίικο χωριό, νὰ ξέρεις, μωρέ, πῶς νὰ φέρνεσαι μὲ τοὺς Ρωμιοὺς.

— 'Ἄσε με νὰ σκοτώσω κι ἐγὼ μερικοὺς, φώναζε τὸ ξαναμμένο Τουρκόπουλο· τὸ χέρι μου μὲ τρώει.

— Μωρέ, μὴν παίνεις στὸν κόπο, σοῦ λέω, κι αὐτοὶ σκοτώνονται ἀναμεταξύ τους· ἂν ἀνακατωθῶμε ἐμεῖς καὶ ξεπαστρέψουμε μερικοὺς, θὰ βρεῖ τὸ ντοβλέτι τὸν μελά του· θὰ 'ρθουν πάλι τὰ φράγκικα καράβια στὴ Σμύρνη νὰ κάμουν μπλόκο, καὶ βάλ' του ρίγανη! Καλὰ 'μαστε ἐδῶ στὸ στρῶμα, Μπραϊμάκι μου, κάνει καὶ κρὺο δξω, δὲ σὲ ἀφήνω. Τώρα θὰ μᾶς φέρει καὶ μέλι μὲ καρύδια ἢ γριά νὰ φάμε.

Χτύπησε τὰ παλαμάκια, πρόβαλε ἡ γρια-Μάρθα.

— Τί γίνεται, μωρὴ Μάρθα;

— Σκοτώνονται, 'Αγά μου. Λαβόθηκαν οἱ δυὸ παπάδες, ἔβγαλε ὁ ἕνας τὰ γένια τοῦ ἄλλουνοῦ, ἔχασε τὸ φέσι του ὁ Παναγιώταρος καὶ τοῦ 'σπασαν καὶ τὸ γόνατο, ἔβγαλαν φωτιά στὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ, τρέχουν τὰ λάδια καὶ τὰ κρασιά στὰ σοκάκια.

'Ο 'Αγᾶς ἔμπηξε τὰ γέλια.

— 'Αφερίμ, γκιαοῦρηδες, εἶπε, σὰ νὰ σᾶς ἔχω πλερωμένους! 'Ἄε, μωρὴ, νὰ μᾶς φέρεις τὰ καρύδια μὲ τὸ μέλι!

Στράφηκε στὸ Μπραϊμάκι πού κλοτσοῦσε ἀκόμα κι ἤθελε νὰ μπεῖ κι αὐτὸ στὸν καβγά:

— Μωρέ, μὴν εἶσαι παλαβός, μὴν ἀνακατεύεσαι στὶς ρωμαίικες δουλειές· παλιά κατάρρα εἶναι αὐτή, ἀπὸ Θεοῦ. Ἄκου τί μοῦ ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ παππούς μου, νὰ καταλάβεις. Ὅλα τὰ ἴκαμε καλά ὁ Ἀλλάχ, μοῦ ἔλεγε, ὄλα, μὰ μιὰ μέρα βρέθηκε μπόσικος, ἔπιασε φωτιά καὶ κοπριά καὶ ἔπλασε τὸ Ρωμιό· μὰ εὐτύς, ὡς τὸν εἶδε, τὸ μετάνιωσε· εἶχε ἕνα μάτι, ὁ ἀφιλότιμος πὺ τρυποῦσε ἀτσάλι. «Τί νὰ γίνει τώρα, μουρμούρισε ὁ Ἀλλάχ, τὴν ἔπαθα· ἄς πιάσω νὰ κάμω τώρα τὸν Τοῦρκο, νὰ σφάζει τὸ Ρωμιό, νὰ βρεῖ ὁ κόσμος τὴν ἡσυχία του.» Ἐπιασε τὸ λοιπὸν μέλι καὶ μπαρούτι, τὰ μάλαξε καλά καλά, ἔφτιασε τὸν Τοῦρκο. Κι εὐτύς, χωρὶς νὰ χασομεράει, βάνει σ' ἕνα ταψὶ τὸν Τοῦρκο καὶ τὸ Ρωμιό νὰ παλέψουν. Πάλευαν, πάλευαν ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ, κανένας δὲν ἔριχνε κάτω τὸν ἄλλο· μὰ εὐτύς, ὡς σκοτείνιασε, βάνει ὁ ἄτιμος ὁ Ρωμιὸς τρικλοποδιά, κάτω ὁ Τοῦρκος! «Ὁ διάολος νὰ με πάρει, μουρμούρισε ὁ Ἀλλάχ, τὴν ἔπαθα πάλι· τοῦτοι οἱ Ρωμιοὶ θὰ φᾶνε τὸν κόσμο, πᾶνε οἱ κόποι μου χαμένοι... Τί νὰ κάμω;» Ὀληνύχτα δὲν ἔκλεισε μάτι ὁ κακομοίρης· μὰ τὸ πρωὶ, πετάχτηκε ἀπάνω καὶ χτύπησε τὶς χεροῦκλες του: «Βρήκα! βρήκα!» φώναξε· ἔπιασε πάλι φωτιά καὶ κοπριά, καὶ ἔφτιασε ἕναν ἄλλο Ρωμιό, καὶ τοὺς ἔβαλε στὸ ταψὶ νὰ παλέψουν. Ἄρχισε τὸ πάλεμα· τρικλοποδιά ὁ ἕνας, τρικλοποδιά καὶ ὁ ἄλλος· μπηχτές ὁ ἕνας, μπηχτές καὶ ὁ ἄλλος· μπαμπεσιά ὁ ἕνας, μπαμπεσιά καὶ ὁ ἄλλος... Πάλευαν, πάλευαν, ἔπεφταν, σηκῶνουνταν, πάλευαν πάλι, ξανάπεφταν, ξανασηκῶνουνταν, πάλευαν... Κι ἀκόμα παλεύουν! Κι ἔτσι ὁ κόσμος, Μπραϊμάκι μου, βρήκε τὴν ἡσυχία του.

Ἦρθε ἡ κυρα-Μάρθα μὲ τὰ καρύδια καὶ τὸ μέλι.

— Ἄνοιξε, μωρὴ Μάρθα, τὸ παράθυρο, πρόσταξε ὁ Ἀγάς, ν' ἀκούω τὶς φωνές τους καὶ τὶς πιστολιές τους, νὰ χαίρεται ἡ ψυχὴ μου· καὶ γέμισε καὶ τὴν μπουκάλα ρακή. Κι ὅταν πιά σκοτωθοῦν ὄσοι εἶναι νὰ σκοτωθοῦν, ἔλα νὰ μοῦ κάμεις χαμπάρι, νὰ καβαλήσω τὴν φοράδα μου, νὰ πάω νὰ βάλω τάξη.

Κατὰ τὸ βράδυ πιά κόπασαν οἱ πιστολιές καὶ τὰ σούρτα φέρτα, μαζεύτηκαν οἱ χωριανοὶ στὰ σπίτια τους, ἔπλεναν τὶς λαβωματιές, ἔβαναν ἀλοιφές, ἔπαιρναν βεντουζες, ἔπιναν φασκόμηλα· ἄναβαν τὰ λυχνάρια καὶ ἐπιθεωροῦσαν τὰ κορμιά τους, νὰ δοῦν τί ἀβαρίες ἔπαθαν· κάπου ἕνα αὐτὶ κρέμουνταν, μερικὰ δόντια ἔλειπαν, ἕνα δάχτυλο εἶχε κοπεῖ, ἕνα μάτι εἶχε πρηστει, δυὸ τρία πλευρὰ ἔσπασαν... Ἐπιθεωροῦσαν καὶ τὸ χωριό:

κάμποσα παραθυρόφυλλα κήκαν, μερικὲς πόρτες, ἔσπασαν, τρεῖς χοῖροι σφαιμένοι ἔξαφανίστηκαν, τὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ ἀκόμα νὰ σβήσει, χύθηκαν τὰ λάδια καὶ τὰ κρασιά, πήγαν στὸ διάλοιο τὰ σιτάρια...

— Κι ἡ κακομοίρα ἡ γυναίκα του, ἡ κυρα-Πηνελόπη, ὁ ἅγιος ἄνθρωπος; ρώτησε ἡ γρια-Μανταλένια, ποῦ πήγαινε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ ἔβανε ἀλοιφές, ἔκοβε βεντουζες καὶ κολνοῦσε μπλάστρια.

— Ἄς εἶναι καλά οἱ γειτόνισσες ποῦ μῆκαν στὴ φωτιά καὶ τὴν ἔσωσαν. Κάθουνταν ἡ κακομοίρα ἀσάλευτη στὸ σκαμνὶ καὶ σκλήριζε. Δὲ σηκώθηκε νὰ φύγει· κρατοῦσε σφιχτὰ τὴν κάλτσα μὲ τὶς καλτσοβελόνες καὶ σκλήριζε.

— Κι ὁ ἄντρας της, μωρέ, δὲ χύθηκε στὶς φλόγες νὰ τὴ γλιτώσει;

— Χύθηκε ὁ ἀναθεματισμένος, μὰ ἀντὶ νὰ ἀρπάξει νὰ γλιτώσει τὴ γυναίκα του, ἄρπαξε τὸ σεντούκι μὲ τὶς λίρες, πήδηξε στὸ σοκάκι καὶ κάθισε ἀπάνω καὶ ἔκλαιγε. Σὲ λίγο ἔφεραν καὶ τὴν κυρα-Πηνελόπη, τὴν ἔβαλαν καὶ αὐτὴ νὰ καθίσει στὸ σεντούκι καὶ — δὲ θὰ τὸ πιστέψετε! — ἔπιασε εὐτύς τὴν κάλτσα της καὶ ἔπλεκε... Ἐχεις δίκιο, κυρα-Μανταλένια, ἅγια γυναίκα!

Ἐφυγε ἡ κυρα-Μανταλένια βλαστημώντας τοὺς ἄντρες, μιὰ πόρτα ἄνοιξε, ἕνα χέρι τὴν ἄρπαξε ἀπὸ τὸ φουστάνι.

— Εἶδες, μωρὴ, τὸν ἄντρα μου; Τὸν καβαλίκεψε πάλι ὁ δαίμονας, ἔβαλε, λέει, τὶς πιστόλες, ἔκαμε τὸ χωριὸ ἄνω κάτω, σκότωσε, λέει, καὶ τὸν παπὰ τῆς Σαρακήνας. Ἀλήθεια, κυρα-Μανταλένια μου;

— Δὲν εἶδα τὸν ἄντρα σου, κυρα-Γαρουφαλιά μου, μὰ εἶδα τὴν φεσάρα του, ποῦ τοῦ ἔχε πέσει κοντὰ στὸ πηγάδι τοῦ Ἀι-Βασίλη... Ἄλλοῦ ἔναι τὸ κεφάλι του καὶ ἄλλοῦ τὸ φέσι του, κακομοίρα Γαρουφαλιά μου.

— Ὁ διάολος νὰ τὸν πάρει! εἶπε ἡ κυρα-Γαρουφαλιά καὶ βρόντηξε τὴν πόρτα.

Τὸ ἔβαλε στὰ πόδια ἡ γριά, βιάζονταν, κρατοῦσε τὶς πιὸ ἀκριβὲς ἀλοιφές της, πήγαινε νὰ γιαιτρικουλέψει τὶς λαβωματιές τοῦ παπα-Γρηγόρη.

Τὸν εἶχαν κουβαλήσει σπίτι του, δυὸ τρεῖς γειτόνισσες μπεινόβγαιναν καὶ τοῦ ἔφερναν καφέδες, σαρακοστιανὰ πράματα, λεμονάδες καὶ ταχινόσουπα καὶ ταραμοσαλάτα, νὰ φάει, λέει, νὰ καρδαμώσει.

— Δὲν εἶναι τίποτα, γέροντά μου, τοῦ ἔλεγε μιὰ συμπαθητικιά γριούλα, κουρελοῦ καὶ λιμασμένη, μὲ τεράστια μύτη, δὲν

είναι τίποτα... 'Από τὸ πρωὶ ἔχεις νὰ φᾶς, γέροντά μου, καὶ πείνασες· ὄλες οἱ ἀρρώστιες βάση ἔχουν τὴν πείνα· φάε νὰ γιάνεις.

— Ἐτρώγε κι ἔπινε λοιπὸν ὁ παπᾶς ἀνακαθισμένος στὸ κρεβάτι του, τὰ κατὰφερνε καὶ δίχως τὰ μπροστινὰ δόντια ποῦ τοῦ ἔχε σπάσει ὁ παπα-Φώτης, λίγο αἷμα ἔτρεχε ἀκόμα ἀπὸ τὸ κούτελό του, μὰ θὰ ἴρχουνταν τώρα ἡ κυρα-Μανταλένια μὲ τὶς ἀλοιφές της...

— Ὅλα καλά, οἱ πόνοι ἄρχισαν νὰ σκολλάζουν, μὰ ἡ καρδιά του ἔβραζε.

— Μὲ εἶδε κανένας ποῦ μ' ἔριξε κάτω ὁ ἀφορεσμένος ὁ τραγόπαπας, κυρα-Περσεφόνη μου; ρώτησε σιγὰ τὴ συμπαθητικὰ γριούλα. Παραμέρισε λιγάκι τὴ μύτη σου, νὰ ἴχεις τὴν εὐκὴ μου, γιατί θὰ στάξει ἀπάνω μου.

— Τί ἴναι αὐτὰ ποῦ λές, γέροντά μου; Αὐτὸς ὁ ἀκρίδαλος νὰ σὲ βάλει κάτω — μνήστητί μου, Κύριε, μὴν τὸ λές! Ὅχι, γέροντά μου, κανένας δὲ σὲ εἶδε, κανένας!

Μὰ ἡ καρδιά τοῦ ἀρχοντόπαπα δὲν παρηγοριόταν. «Ὅλα, ὄλα, ἀνάθεμά τον, ὄλα τὰ φταίει ὁ ἀφορεσμένος ὁ Μανολιός! Ὅλα! Αὐτὸς ξεμυάλισε τὸ Μιχελή, αὐτὸς σκότωσε τὴ Μαρριόρη μου, αὐτὸς μπήκε μπροστὰ καὶ κατέβασε τὴν κουρελοῦ τὴ Σαρακήνα, αὐτὸς ἔβαλε τὸ Γιαννακὸ νὰ κάψει τὸ χωριό... Ὅλα, ὄλα, αὐτὸς ὁ προδότης, ὁ πουλημένος! Θὰ τοῦ φάω τὸ μάτι!»

Στρουφογύρισε στὸ κρεβάτι του, ἔφαε ἀκόμα ἕνα πιάτο ταραμοσαλάτα, ἤπιε καὶ μιὰν κούπα κρασί.

«Πρέπει νὰ κάμω δύναμη, συλλογίστηκε. Νὰ φάω ὅσο μπορῶ, νὰ κάμω δύναμη. Αὐριο θὰ σηκωθῶ, θὰ πάω νὰ βρῶ τὸν Ἄγά, νὰ φέρει ἕνα ἀσκέρι νιζάμηδες, νὰ διώξει τοὺς μπολσεβίκους, καὶ νὰ βασιλέψει πάλι ἡ τάξη κι ἡ δικαιοσύνη στὸν κόσμο...»

Ἄνοιξε ἡ πόρτα, ὁ παπᾶς στράφηκε.

— Καλῶς τὴν κυρα-Μανταλένια, εἶπε, ζύγωσε νὰ σοῦ πῶ στὸ αὐτί.

Ἡ γριά ζύγωσε, ἔσκυψε.

— Βγάλε τὶς γειτόνισσες ἔξω, μαντάλωσε τὴν πόρτα καὶ σφάζε μου μιὰν ὄρνιθα.

XXI

ΤΗΝ ΑΛΛΗ ΜΕΡΑ ΤΟ ΠΡΩΙ ΞΥΠΝΗΣΕ Ο ΑΓΑΣ, ἔστησε τὸ αὐτί του, μὴτε πιστολιές, μὴτε φωνές· ἤσυχία. Ἄνησύχησε.

— Τοὺς γκιαούρηδες, μουρμούρισε, σκόλασαν κιόλα· τί διάολο ἔπαθαν καὶ δὲ σκοτώνονται;

Φώναξε τὴ Μάρθα:

— Δὲ σκοτώνονται, μωρή, πιά;

— Ὅχι, Ἄγά μου, ἤσυχασαν. Μὰ οἱ ἀντάρτες ἔχουν πιάσει τὸ σπίτι τοῦ γερο-Πατριαρχέα καὶ δὲ θέλουν νὰ βγοῦνε· εἶναι, λέει, δικό τους· κι ὁ δάσκαλος, ὁ κακομοῖρης, σκοτώθηκε.

— Σκοτώθηκε! φώναξε χαρούμενος ὁ Ἄγάς· μωρέ, γειὰ στὰ χέρια τους! Πάει ἕνας· κι οἱ παπάδες;

— Αὐτοὶ ἴναι ἐφτάψυχοι, Ἄγά μου, σὰν τοὺς γάτους· μονάχα ἔχουν σπασμένα τὰ μούτρα τους, κι εἶναι κι οἱ τρίχες τους μαδημένες· μὰ βαστοῦνε, δὲ θὰ πεθάνουν.

— Κακὸ αὐτό, μουρμούρισε ὁ Ἄγάς· μὰ ὑπομονή, στὸν ἄλλον καβγά. Στρώσε μου τὴ φοράδα.

Ἐκαμε νὰ φύγει ἡ καμπουρίτσα, μὰ ὁ Ἄγάς τὴ φώναξε πίσω.

— Ποῦ ἴναι, μωρή, τὸ Μπραϊμάκι; Πρωὶ πρωὶ μοῦ ἴφυγε.

— Ἦρθε ἡ Πελαγιά, Ἄγά μου, ἦρθε μὲ τὸ σκοτάδι, ἡ σκρόφα.

— Νὰ τὴν πάρει ὁ διάολος! Ἀκόμα, μωρ', δὲν τὴ βαρέθηκε; τί τῆς βρίσκει; Νὰ χαθεῖ, ὁ ξαδιάντροπος! Μὰ μικρὸ ἴναι τὸ κακορίζικο, δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ ξεχωρίσει τὸ νεφρὸ ἀπὸ τὴν καβαλίνα... Ἄντε, στρώσε μου τὴ φοράδα!

Κι ὁ παπα-Φώτης εἶχε ξυπνήσει πρῶι πρῶι, πονοῦσε ἀκόμα, μὰ δάγκανε τὰ χεῖλια, δὲν ἄφηνε τὸν πόνο νὰ βγάλει φωνὴ καὶ νὰ τὸν ντροπιᾶσει. Φώναξε τὸ Μανολιό.

— Μανολιό μου, εἶπε, γρήγορα χέρια, μὴ χάνουμε καιρό. Μοίρασε τοὺς ἄντρες, ἀντέστε νὰ κάμετε κατοχὴ στὰ περιβόλια μας, στ' ἀμπέλια καὶ στὶς ἐλιές... Νὰ στήσουν στὸ κάθε χτήμα καλύβι, νὰ ταμπουρωθοῦν καλά, κανένας νὰ μὴ μᾶς βγάλει· κι ἐγὼ θ' ἀπομείνω ἐδῶ μὲ λίγα παλικάρια· ἀντέστε, στὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ!

— Πονᾶς ἀκόμα, γέροντά μου;

— Τί θὰ πεῖ, Μανολιό μου, πονῶ δὲν πονῶ; Ἐδῶ ὁ κόσμος χάνεται, ἐμένα κοιτᾶς; Ἀντέστε, μάζωξε τοὺς ἄντρες, σκορπίστε· ὅπου νὰ 'ναι, ὁ Ἄγας θὰ προβάλει.

Κατέβηκε ὁ Μανολιός στὴν αὐλὴ· ὁ δάσκαλος ἦταν ἀκόμα ξαπλωμένος ἀπάνω στὰ χοχλάδια, στὴ μέση τῆς αὐλῆς· εἶχαν ξεραθεῖ τὰ μάτια του, δὲν μπόρεσαν νὰ τὰ κλείσουν· κοιτάζαν ψηλὰ τὸν οὐρανὸ καὶ δὲν ἔβλεπαν τίποτα.

Εἶχαν κόψει οἱ γυναῖκες κλαριά δάφνη καὶ τὰ 'χαν ρίξει ἀπάνω του· μερικὲς γριουδλες, σταυροπόδι γύρα του, τὸν ἐκλαιγαν ἤσυχα, γλυκά, χωρὶς πάθος· μιὰ μάνα τοῦ 'χε περάσει στὰ σταυρωμένα χέρια ἓνα μεγάλο κλωνὶ βασιλικό, νὰ τὸ κρατάει χαίρετισμὸ στὸ πεθαμένο παιδί της· ἦταν μαθητοῦδι στὸ σκολεῖο τοῦ Χατζη-Νικολῆ, τώρα τελευταῖα, κι ὁ δάσκαλος τὸ ἀγαποῦσε.

Φώναξε ὁ Μανολιός τοὺς ἄντρες, τοὺς μοίρασε σὲ τρεῖς συντροφίες, πῆραν μαζί τους τὰ ραβδιά τους καὶ τ' ἄρματα κι ὀση κουμάντα μπόρεσαν ἀπὸ τὰ κελάρια τοῦ σπιτιοῦ, ἀνοίξαν τὴν πόρτα καὶ βγήκαν ἔξω· ἢ μιὰ συντροφιά θὰ 'πιανε τὰ περιβόλια τοῦ γερο-Πατριαρχέα, ἢ ἄλλη τ' ἀμπέλια, ἢ τρίτη τὰ λιόφυτα.

Τὸ χωριὸ κοιμόταν, πέρασαν γρήγορα τὰ ἔρημα δρομάκια, τὸ σπίτι τοῦ γερο-Λαδᾶ κάπνιζε ἀκόμα· τὰ χιόνια εἶχαν κιόλα λιώσει στὸν κάμπο, ὁ οὐρανὸς ἦταν ἐφτακάθαρος· ἢ κορφὴ τοῦ Προφήτη Ἡλία γελοῦσε κατάφυτη, ὀλοχιόνιστη.

Ὁ καντηλανάφτης ἄκουσε τὸ σάλαγο τῶν ποδιῶν, ἀνοίξε τὸ παραθυράκι του, τοὺς εἶδε, κατάλαβε. Ντύθηκε γρήγορα γρήγορα, χαρούμενος, κι ἔτρεξε νὰ χαροκατεβάσει τὰ κακὰ μαντάτα στὸν παπα-Γρηγόρη.

— Θὰ σοῦ τὸν κάμω ἐγὼ μαρούτι, μουρμούρισε χιχιρίζοντας· ἐγὼ ἔπρεπε νὰ 'μαι μητροπολίτης κι αὐτὸς καντηλανάφτης· μὰ ἢ μοίρα εἶναι στραβή.

Πῆρε τρεχάτος τὸ ἀνηφόρι, μερικὲς πόρτες ἄρχισαν νὰ ἀνοίγουν δειλά, τὰ κοκόρια ξύπνησαν· ἔφτασε στὸν παπά, ἔ-

σπρωξε τὴν πόρτα, μπήκε. Ὁ γέροντας εἶχε ἀνασηκωθεί στὸ στρώμα του καὶ κοιτάζε ἀπὸ τὸ παραθύρι ἀντίκτρα τῆ μέρα νὰ ῥχεται. Τοῦ 'χε βάλει χτέες βράδυ ἢ γρια-Μανταλένια μιὰν κίτρινη πηχτὴ ἀλοιφή στὸ ραγισμένο κούτελο, νὰ σαρκοθρέψει, καὶ τοῦ 'χε περιτυλίξει τὸ κεφάλι μὲ μιὰ λουρίδα μαῦρο πανί· τὰ γένια του εἶχαν ἀραιώσει, καὶ δεξιά, κάτω ἀπὸ τὰ μάγουλα, ἔλειπε μιὰ μεγάλη τούφα· καὶ τὸ μισὸ του μουστάκι, τὸ δεξὸ, εἶχε κι αὐτὸ μαδῆσει. Ἐβγαίνει ἀπὸ τὸν πόλεμο ὁ ἀρχοντόπαπας μαδημένος, στραπατσαρισμένος, σὰν ἀγριόγατος πολεμιστῆς.

Μὰ μήτε πόνο ἔνιωθε πιά μήτε ντροπὴ· ἓνα εἶχε στὸ νοῦ καὶ στὸ λογισμό του — νὰ φάει τὸ Μανολιό. Δὲν τοῦ 'φτανε πιά πού τὸν ἀφόρεσε καὶ τὸν ἐδιώξε ἀπὸ τὸ χωριό· ἤθελε νὰ τὸν «φάει»· ἀποκοιμισμένες ἀνθρωποφάγουσες ὀρμές, θύμησης προανθρώπινες, σκοτεινές, ξύπνησαν μέσα του. Νὰ τὸν ρίξει κάτω, νὰ τὸν πατήσει, νὰ τὸν δαγκάσει ἀπὸ τὸ καρῦδι τοῦ λαιμοῦ, νὰ τοῦ πιεῖ τὸ αἷμα. Ἐνας λύκος παμπάλαιος εἶχε ξεκαπακώσει τὴν κρούστα τῆς ψυχῆς του κι οὐρλιαζε. Χριστιανικὲς ἀγάπες καὶ καλοσύνες, φόβοι Θεοῦ, Κόλασες καὶ Παράδεισοι, ὅλα ἀφανίστηκαν μέσα στὰ σωθικά τοῦ παπα-Γρηγόρη, κι ἓνας μονάχα ἀπόμεινε μέσα στὴν ἄγρια ἔρημιὰ τοῦ σπλάχνου, ὁ λύκος.

Ὁ καντηλανάφτης ζύγωσε ξεροκαταπίνοντας, μὴν ξέροντας πῶς νὰ πλέξει τὰ λόγια πού νὰ πληγώσει πιὸ βαθιὰ τὸν ἀρχοντόπαπα, μὰ καὶ συνάμα νὰ κάνει τὴν πάπια, πῶς τάχα λυπᾶται κατάρκαδα.

— Γέροντά μου, ἄρχισε μὲ ὑποκριτικὰ συντριβή, συχώρεσέ με... Μεγάλα καράβια, μεγάλες φουρτοδνες· εἶσαι μεγάλω καράβι, γέροντά μου, καὶ σὲ βαροῦν κατακέφαλα τὰ κύματα...

— Μὴ μοῦ κάνεις τὸ μισοκακόμοιρο, γεζούιτη, φώναξε ὁ παπᾶς, σὲ ξέρω ἀπὸ τὴν καλή· ἤθελες — μωρὲ μοῦτρα! — νὰ γίνεις μητροπολίτης, δὲν τὰ κατάφερες, καὶ τὰ χεῖλια σου στάζουν φαρμάκι... Μὴ μοῦ μασᾶς τὸ λοιπὸν τὰ λόγια, λέγε γρήγορα τί τρέχει;

Θύμωσε ἀπὸ μέσα του ὁ καντηλανάφτης, μὰ κρατήθηκε· σταλαγματιὰ σταλαγματιὰ τοῦ 'ριχνε τὸ φαρμάκι.

— Ὁ παπα-Φώτης, εἶπε κλαψουριστὰ, δὲν ἔπαθε τίποτα... Ζεῖ καὶ βασιλεύει.

— Παρακάτω, γεζούιτη! Ἄλλο θὲς νὰ πεις· ξέρνα τὴ χολή σου!

— Οἱ Σαρακηνοί, τοὺς εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, κίνησαν πρῶι πρῶι νὰ σκορπιστοῦν στὰ χτήματα τοῦ Πατριαρχέα, νὰ κάμουν κατοχὴ· χάσαμε τὸ παιχνίδι.

— Τὸν κακό σου τὸν καιρό! Παρακάτω!
 — Ὅλο τὸ χωριὸ σκάζει στὰ γέλια, τὸ ἀφιλότιμο, πὼς σ' ἔριξε κάτω, λέει, ὁ παπα-Φώτης κι ἔφαιε ἡ ράχη σου χῶμα...
 — Γιά ζύγωσε, μωρὲ γεζουίτη, πιὸ κοντά!
 Μὰ ὁ καντηλανάφτης φοβήθηκε τὴ χερουκλα τοῦ παπᾶ, ἀποτραβήχτηκε πιὸ πέρα, στὴ γωνιά.
 — Καὶ τὸ χειρότερο...
 — Τὸ χειρότερο; Λέγε, καταραμένε, λέγε γρήγορα. Θεὸς νὰ μὲ σκοτώσεις;
 — Τὸ χειρότερο, γέροντά μου... Ἔ, κουράγιο, ἀνθρώποι εἴμαστε... ὅλοι θὰ πεθάνουμε...
 Ὁ παπᾶς ἄρπαξε τὴ σιδερένια ταμπακέρα καὶ τοῦ τὴν πέταξε στὸ κεφάλι· μὰ ὁ καντηλανάφτης ἔσκυψε, κι ἡ ταμπακέρα βρόντηξε στὴν πόρτα καὶ σκόρπισε ὁ ψιλοκομμένος καπνὸς στὸ πάτωμα.
 — Λέγε, γιατί θὰ σηκωθῶ, κακομοίρη, νὰ σὲ σπάσω στὸ ξύλο! Τὸ χειρότερο;
 — Πῶς; δὲν τὸ ξέρεις, γέροντά μου; Ὁχι, πὼς νὰ σ' τὸ πῶ, θὰ λιποθυμήσω... Ὁ ἀδερφός σου, γέροντά μου...
 Μὰ ὁ παπᾶς δὲν κρατιόταν πιά· πέταξε τὰ σεντόνια, τίναξε τὶς ποδιάρες του, πήδηξε στὸ πάτωμα καὶ χίμηξε στὸν καντηλανάφτη. Μὰ αὐτὸς πρόλαβε κι ἔβαλε τὸ τραπέζι καὶ δυὸ καρέκλες μετερίζι, κι εἶχε ἔτσι ταμπουρωθεὶ στὰ καλά.
 — Σκοτώθηκε! μουρμούρισε κλαψουριστά.
 — Ποιὸς; ποιὸς; μούγκρισε ὁ παπᾶς κι ἄρχισαν τὰ αἵματα νὰ τρέχουν ἀπὸ τὸ κούτελό του. Ποιὸς τὸν σκότωσε;
 — Δὲν ξέρω, γέροντά μου, ποῦ νὰ ξέρω, ὁ κακομοίρης! Τὸν βρῆκαν, λέει, σ' ἓνα λάκκο μὲ τὸ κεφάλι θρύψαλα... Τοῦ ἔχαν πετάξει μιὰ κοτρόνα καὶ τοῦ τὸ ἔκαμαν πίτα. Καὶ τώρα τὸν ἔχουν τετωμένο τέζα στοῦ Πατριαρχεᾶ.
 — Δὲν ὑποψιάζεσαι κανένα, μωρὲ Χαραλάμπε; Κανένα δὲ βάνει ὁ νοῦς σου;
 — Τί νὰ σοῦ πῶ, γέροντά μου; Κανένα... μὰ πάλι... δηλαδή...
 — Μὰ πάλι;... δηλαδή;... Γιά θυμήσου καλά. Ἐσύ ἔσαι μυαλωμένος ἀνθρώπος, κάτι θὰ ξέρεις...
 Ζύγωσε, ἀναμέρισε τὶς καρέκλες καὶ τὸ τραπέζι, ἀκούμπησε μαλακὰ τὸ χέρι του στὸν ὄμο τοῦ καντηλανάφτη.
 — Κάτι ξέρεις ἐσύ, δὲ γίνεται. Λὲς νὰ ἴναι...
 — Ἔ, ἔ, ... κάτι σὰ νὰ πῆρε τὸ μάτι μου... Μὰ δὲ θέλω νὰ κολασιῶ.

— Μὴ φοβάσαι τὴν Κόλαση, ἐγώ ἔμαι ἐδῶ, λέγε λεύτερα...
 Κι ἐγὼ τὸν ἴδιον ἔβαλα στὸ νοῦ μου... Τὸ σατανά! Τὸν εἶδες; τὸν εἶδες μὲ τὰ μάτια σου;
 Ὁ κακομοίρης ὁ καντηλανάφτης σόπαινε· φοβόταν τὸν παπᾶ, φοβόταν καὶ τὴν Κόλαση, τὰ ἔχε χαμένα.
 Ὁ παπᾶς τὸν κούνησε δυνατά.
 — Μπαίνεις μάρτυρας; τοῦ κάνει. Βόηθα με, ξέρεις πόσο σὲ ἀγαπῶ, βόηθα με νὰ ντυθῶ, νὰ πάω νὰ βρῶ τὸν Ἀγά, νὰ πάρω τὸ αἷμα πίσω... Ὡστε τὸν εἶδες, τὸν εἶδες μὲ τὰ μάτια σου!
 — Τί νὰ σοῦ πῶ κι ἐγώ, γέροντά μου... σὰ νὰ τὸν εἶδα... σὰ νὰ μὴν τὸν εἶδα...
 Ὁ παπᾶς σήκωσε τὴ χερουκλα τοῦ ἀγριεμένος. Ὁ καντηλανάφτης ζάρωσε.
 — Τὸν εἶδες! γιατί τὸ κρύβεις; Τὸν εἶδες, καταραμένε!
 Ὁ καντηλανάφτης σήκωσε τὰ μάτια, εἶδε ἀπὸ πάνω του τὴ χερουκλα.
 — Γέροντά μου, φώναξε, δῶσ' μου καιρὸ νὰ μαζέψω τὸ νοῦ μου, νὰ θυμηθῶ.
 — Καλὰ, περιμένω!
 «Εἶπα πὼς τὸν εἶδα, συλλογίστηκε ὁ καντηλανάφτης, μὰ ποιόν; δὲν εἶπα. Δὲν παίρνω ἔτσι κανένα στὸ λαιμό μου. Τί χάνω λοιπὸν νὰ πῶ πὼς τὸν εἶδα;»
 Ἀλάφρωσε· ἔσυρε φωνή:
 — Τὸν εἶδα, γέροντά μου, τώρα τὸ θυμήθηκα, τὸν εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, ὀρκίζουμαι, τὴν ὥρα ποῦ εἶχες κυλιστεῖ χάμω καὶ σὲ πατοῦσε ὁ παπα-Φώτης μὲ τὸ γόνατό του...
 — Καλὰ, καλά, δὲ σὲ ρωτῶ γι' αὐτό, φράξε πιά τὸ παντέρμο σου! Βόηθα με, σοῦ λέω, νὰ ντυθῶ... Πάλι καλά ποῦ τὸν εἶδες, τὸν ἀντίχριστο! Δὲν ξέρεις τί καλὸ κάνεις στὴ χριστιανοσύνη...
 Ὁ καντηλανάφτης, ὄλο χαρὰ, ἄρπαξε τὰ σῶβρακα καὶ τὶς κάλτσες καὶ τοὺς τσουμπέδες, κι ἄρχισε νὰ ντύνει τὸν παπαδίτικο ὄγκο. Τὸν παπούτσωσε, ὕστερα τὸν καλυμμαύκωσε καὶ τὸν ξεπόρτισε βιαστικὸς, εὐχαριστημένος.
 — Πήγαινε με στὸ κονάκι... Σιγὰ σιγὰ, μὴ βιάζεσαι, θεοκατάρατε! Καὶ πήγαινε ὕστερα νὰ πείς νὰ φέρουν τὸ λείψανο στὴν ἐκκλησιά.
 Ὁ Ἀγάς ἐτοιμάζονταν νὰ καβαλήσει τὴ φοράδα τοῦ εἶδε τὸν παπα-Γρηγόρη νὰ μπαίνει σούρτα σούρτα, μὲ μαντιλοδεμένη τὴν κεφάλαια του, ὄλο αἵματα· γέλασε.
 — Τί ἴναι τὰ χάλια αὐτά, παπᾶ μου; φώναξε· ποιὸς σοῦ τὴν ἔσπασε τὴν κούτρα;

— Δικαιοσύνη, Ἄγά μου! φώναξε ὁ παπᾶς ἀπλώνοντας τὰ χέρια· ἐγδίκηση! Ὁ Μανολιός! Αὐτὸς σήκωσε τὴ Σαρακήνα στὸ πόδι, αὐτὸς ἔκαψε τὸ χωριό, αὐτὸς μού ἔσπασε τὸ κεφάλι, αὐτὸς σκότωσε τὸν ἀδερφό μου τὸ δάσκαλο! Ἔχω μάρτυρες! Εἶσαι ἡ ἐξουσία τῆς Τουρκιάς στὴ Λυκόβρυση, ἔρχουμαι, ἀπλώνω τὰ χέρια μου· δικαιοσύνη, ἐγδίκηση! Παράδωσέ μου τὸ Μανολιὸ νὰ τὸν κρίνω· ὄλο τὸ χωριὸ βουᾶ!

— Μωρέ, μὴ φωνάζεις, παπά, μὲ ξεκούφανες· κάτσε νὰ σοῦ κάμει ἓνα καφεδάκι ἢ Μάρθα νὰ συνεφέρεις! Δὲν εἶναι τίποτα, Ρωμιοὶ εἶστε, ρωμαίικα κεφάλια ἔχετε, σκουντροῦν, μαθές, τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, σπάζουν! Πάλι καλά!

— Παράδωσέ μου τὸ Μανολιό! φώναξε πάλι ὁ παπᾶς κι ἀκούμπησε στὸν τοῖχο νὰ μὴν πέσει.

Ἐτρεξε ἡ Μάρθα τοῦ ἔδωκε μιὰν καρέκλα, τὸν βοήθησε νὰ καθίσει· ὁ Ἄγᾶς ἔζωνε ἀργὰ τὸ σελάχι του, ἔβανε τὶς ἀσημένιες κουμπούρες του, περνοῦσε ἀπὸ τὸ μπράτσο του τὸ βούρδουλα.

Ἄνοιξε ἡ πόρτα, μπῆκε ἓνα γεροντάκι ξυπόλυτο, καμπουριασμένο, τσαλακωμένο, μὲ τὰ μαλλιά καὶ τὰ γένια μισοκαμένα μὲ κόκκινες πληγές στὰ μάγουλα καὶ στὰ χέρια· προχώρησε στὴν αὐλὴ πηδαρίζοντας κι ἔπεσε στὰ πόδια τοῦ Ἄγᾶ.

— Ἄγά μου, φώναξε, ἔλεος!

— Μωρέ, δὲν εἶσαι ὁ γερο-Λαδᾶς; εἶπε ὁ Ἄγᾶς σκουντώντας τον μὲ τὸ πόδι· τί μούτρα εἶναι αὐτά; ποῦ τὰ βρήκες;

— Μ' ἔκαψαν, Ἄγά μου! Ἔσπασαν τὰ πιθάρια καὶ τὰ βαρέλια μου, ἔκαψαν τὶς κασέλες μου, τὰ ροῦχα μου, τὴν καρδιά μου!

— Ποιοί, μωρέ;

— Ὁ Μανολιός! Ὁ Μανολιὸς ὁ μπολσεβίκος!

— Ἔχουμε μάρτυρες, Ἄγά μου! φώναξε κι ὁ παπᾶς· ὁ Παναγιώταρος τὸν εἶδε, ὁ καντηλανάφτης τὸν εἶδε... ἐγὼ τὸν εἶδα!

— Κάψε τον, Ἄγά μου, κάψε τον ὅπως μ' ἔκαψε καὶ μένα! κλαψούρισε ὁ γερο-Λαδᾶς. Νὰ στοιβάξουμε ξύλα στὴ μέση τῆς πλατείας, νὰ τὸν ἀλείψουμε πίσσα, νὰ τοῦ βάλουμε φωτιά!

Ὁ Ἄγᾶς ἔξυσε τὸ κεφάλι του, ἔφτυσε χάμω βαριεστημένος.

— Μπελάδες... μπελάδες... μουρμούρισε. Ἀνάθεμά σας, Ρωμιοί!

Πηγαινόρχουνταν στὴν αὐλὴ, χτυποῦσε μὲ τὸ βούρδουλα τὸν ἀγέρα, κι ὅσο χτυποῦσε τόσο ἀγριεῦε.

— Μά τὸ Μουχαμέτη, μούγκρισε, θὰ σᾶς πιάσω ὄλους ἀρμαθιά, παπάδες, δημογερόντους, μπολσεβίκους, νὰ σᾶς κρεμάσω ἀνάποδα!

Ἄκουσε τὴν πόρτα ν' ἀνοίγει, στράφηκε. Ἔμπαινε ὁ Πα-

ναγιώταρος κούτσα κούτσα, χωρὶς φέσι, μὲ μιὰν πιστόλα μονάχα στὸ σελάχι, μὲ τὰ ροῦχα σκισμένα, αἱματομένα, ὀλολάσπωτα· καὶ τὰ μούτρα του εἶχαν φουσκώσει ὀλόμπλαβα.

Ὁ Ἄγᾶς πιά δὲν μπόρεσε νὰ κρατήσει τὰ γέλια.

— Μωρέ, τί ναι τοῦτο τὸ θεριὸ τοῦ Καραγκιόζη; φώναξε. Μωρέ, πῶς νὰ σὲ πῶ, ἀρκούδα μαδημένη, γιὰ καμῆλα ψωριασμένη, γιὰ Παναγιώταρο;

Ὁ Παναγιώταρος ἀκούμπησε στὸν τοῖχο διαολισμένος, ἔγρουξε, μὰ δὲν ἀποκρίθηκε· πονοῦσε στὸ γόνατο, δὲν μποροῦσε νὰ σταθεῖ ὀρθιος, σιγὰ σιγὰ γλίστρηξε καὶ σωριάστηκε χάμω.

Ὁ Ἄγᾶς κοίταξε τοὺς τρεῖς πρῶινους τοῦ μουσαφιραίου· ὁ παπᾶς, σκυμμένος στὴν καρέκλα του, γούιζε καὶ μούγκριζε, ἔτρεμε τὸ χέρι του κι εἶχε χύσει ὄλο τὸν καφέ του, ποῦ τοῦ ἔχε φέρει ἡ Μάρθα, ἀπάνω στὸ ράσο του. Κι ὁ γερο-Λαδᾶς, πεσμένος χάμω, ἀργοκινῶσε τὸ μυτερὸ κεφάλι του σὰν ἄρρωστο κουνέλι, σούφρωνε ξεσουφρώνε τὰ χεῖλια, σὰ νὰ μασούλιζε, καὶ τὰ μάτια του ἦταν κατακόκκινα. Κι ὁ Παναγιώταρος εἶχε γίνει ἓνας σωρὸς λάσπες, κουρέλια, σελάχια, ποδάρες καὶ μούτρα πρησμένα.

— Χωχὼ! τί καράβια τσακισμένα εἶναι τοῦτα, φώναξε ὁ Ἄγᾶς· τί ξεσκισμένες παντιγέρες, τί χεσμένοι σερασκέρηδες! Μωρέ, τούτη εἶναι ἐδῶ ἀλάκερη ἢ ρωμιόσυνη, βρώμισε ἢ αὐλὴ μου! Ἔλα, μωρὴ Μάρθα, φέρε ἓνα σφουγγαρόπανο νὰ τοὺς παστρέψεις!

Ὁ παπᾶς πειράχτηκε στὸ φιλότιμο, σήκωσε τὸ κεφάλι.

— Ἄγά μου, εἶπε, νὰ ξέρεις πῶς ἔχεις νὰ δώσεις λόγο στὸ ντοβλέτι! Ἐδῶ εἶναι ἓνας σεϊτάνης πλερωμένος ἀπὸ τὸ Μόσκοβο νὰ ξεκάμει τὸ χωριὸ μας... Νὰ ξεκάμει τὴν Τουρκιά! Μὴν τὸ παίρνεις ἀπάλαφρα τὸ πράμα, μὴ γελάς, σήκωσε τὴ γροθιά σου, χτύπα! Τί κάνουμε, ὅταν μπεῖ ἓνας λύκος στὸ κοπάδι; τὸν σκοτώνουμε! Παράδωσέ μας τὸ Μανολιό... Μὴν ἀνακατευτεῖς, ἢ ἀφεντιά σου· ὄλο τὸ χωριὸ θὰ μαζωχτεῖ σήμερα ἀπόξω ἀπὸ τὸ κονάκι σου καὶ θὰ βουίξει. Φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Θεοῦ. Ἄκουσε τὸ λαὸ ποῦ φωνάζει· εἶσαι ὁ Ἄγᾶς τοῦ χωριοῦ, κάμε δικαιοσύνη!

Ὁ Ἄγᾶς ἔπεσε σὲ μεγάλη συλλογὴ. «Δὲν εἶναι ἄσκημη δουλειὰ νὰ ξεκάμουμε ἓνα Ρωμιό... Ἔνας λιγότερο, πάντα κέρδος εἶναι... Καὶ νὰ μὴ βάλω ἐγὼ καθόλου τὴν οὐρά μου... Γιὰ νὰ δοῦμε.»

— Τί τὸ μετράς καὶ τὸ ξαναμετράς, Ἄγά μου; πετάχτηκε τώρα ὁ Παναγιώταρος· ἐγὼ τὸν εἶδα καὶ σκότωνε μὲ μιὰ κοτρώνα

τὸ δάσκαλο· ἐγὼ τὸν εἶδα νὰ δίνει τὸν τενεκὲ τὸ πετρέλαιο στὸ Γιαννακὸ καὶ νὰ τοῦ λέει: «Κάψε, Γιαννακὸ, πρῶτα πρῶτα τὸ κονάκι τοῦ Ἀγᾶ· κάψε τον κι αὐτὸν τὸ σκύλο, νὰ λευτερωθεῖ τὸ χωριὸ μας ἀπὸ τὴν Τουρκιά!»

— Παίρνεις ὄρκο, μωρὲ Παναγιώταρε; μούγκρισε ὁ Ἀγᾶς κι ἡ χολή του ἀνέβηκε στὰ μάτια του. Παίρνεις ὄρκο;

Ἐπὶ Παναγιώταρος ἐριξε μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν παπᾶ· αὐτὸς τοῦ ἔγνεψε.

— Παίρνω, Ἀγᾶ μου!

— Εἶναι πολυσεβίκος, Ἀγᾶ μου, εἶπε ὁ παπα-Γρηγόρης, πολεμώντας ν' ἀνασηκωθεῖ ἀπὸ τὴν καρέκλα· ἕνα σκοπὸ ἔχει· νὰ τινάξει στὸν ἀγέρα τὴν Τουρκιά! Κι ἔχει πίσω του τὸ Μόσσκοβο καὶ τοῦ κάνει πλάτες. Ἄν τὸν ἀφήσουμε ζωντανό, θὰ θεριέψει, θὰ φάει τὸν κόσμο!

— Μωρὲ, τὰ παραλές, παπᾶ μου! ἔκαμε ὁ Ἀγᾶς, ποὺ ἄρα εἶχε ἀρχίσει ν' ἀνησυχεῖ.

Ἐπὶ παπᾶς εἶχε τώρα σταθεῖ ὀρθός, μάζωξε τὴ δύναμή του, ζύγωσε τὸν Ἀγᾶ:

— Τὰ παραλές; Μὰ τὸ πρᾶμα εἶναι θεοφάνερο! Θυμήσου, Ἀγᾶ μου, τί ἔταν ὁ Μανολιὸς στὴν ἀρχή, ἐδῶ στὸ χωριὸ μας, καὶ τί ἐγινε· ἕνας παλιοβοσκός, φამέγιος τοῦ Πατριαρχεῖα, χωρὶς ἕνα κεφάλι πρόβατο δικό του, χωρὶς μιὰν πατουχιά χῶμα, τιποτένιος, παρακεντές. Κι ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, μὲ μπαμπεσιές, μὲ τὶς πλάτες τοῦ Μόσσκοβου, ὄριστε τί ἐγινε· θεριό! Σήκωσε δική του παντιγέρα, σκότωσε ἀνθρώπους, ξεχαρβάλωσε ἀντρόγυνα, ἔφερε ἀπὸ τοῦ διαόλου τὴ μάνα τὸν παπα-Φώτη καὶ τοὺς κουρελῆδες του, πάτησε τὴ Σαρακήνα, ἔφτιασε στὴ μύτη μας μπροστὰ ἕνα καινούριο χωριὸ, ὄλοι πολυσεβίκοι! Ὁρκίστηκε νὰ κατεβεῖ νὰ κάψει τὸ κονάκι, νὰ σὲ σκοτώσει, Ἀγᾶ μου, νὰ διαγομῆσει τὸ χωριὸ καὶ νὰ φωνάξει τὸ Μόσσκοβο νὰ κάμει κατοχή... Παίζεις τὸ κεφάλι σου, Ἀγᾶ μου, τὸ νοῦ σου! Μπήκε ὁ λύκος στὸ μαντρί σου, σκότωσέ τον!

Ἐπὶ Ἀγᾶς ἀρχισε νὰ πέφτει σ' ἐγνοια μεγάλῃ· ὅς τώρα τὸ πρᾶμα τὸ παίρνε ἀψηφιστὰ· ρωμαϊκές δουλειές, ἔλεγε, Ρωμιοὶ μὲ Ρωμιοὶ παλεύουν, ἄς βγάλουν τὰ μάτια τους. Μὰ νὰ ποὺ ἔμπαινε τώρα στὴ μέση τὸ ντοβλέτι, ἔμπαινε ἡ Τουρκιά! Ἄν ἀφήσω τὸ σκούληκα αὐτὸν τὸ Μανολιὸ νὰ θεριέψει, τί θ' ἀπογίνει ἡ Τουρκιά; Θὰ κατέβει πάλι ὁ Μόσσκοβος νὰ τὴν πλοκάρει, καὶ φέξε μου καὶ γλίστρησα... ἔχει δίκιο ὁ τραγόπαπας· μπήκε ὁ λύκος στὸ μαντρί μου — ἂν δὲν τὸν φάω, θὰ μὲ φάει! Ἄνοιξε τὸ στόμα του, μίλησε:

— Ὅτι διάολο ἔχετε ἐσεῖς οἱ Ρωμιοὶ μὲ Ρωμιούς, καρφὶ δὲ μοῦ καίγεται· μὰ τώρα, βλέπω, τοῦτες δὲν εἶναι μονάχα ρωμαϊκές δουλειές· τὰ πρᾶματα χοντραίνουν... Ἀντέστε, πηγαίνετε στὸ διάολο, ὄλοι σας, ἀφήστε με μοναχὸ νὰ στύψω τὸ μυαλό μου, νὰ δῶ τί θὰ βγάλει... Ὁμπρός, ξεκουμπιστεῖτε!

Σήκωσε τὸ βούρδουλα κι ἀρχισε νὰ τὸν χτυπάει ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους καὶ στὶς ράχες.

Ἄλαλιασμένοι κι οἱ τρεῖς, μὲ τὰ κεφάλια στοὺς ὄμους, νὰ μὴν τοὺς πάρει ὁ βούρδουλας, χίμηξαν, ὁ ἕνας κολλημένος στὸν ἄλλον, στὴν πόρτα, καὶ πίσω τους ὁ βούρδουλας σφύριζε. Ἐδῶκε μιὰ τῆς πόρτας ὁ Ἀγᾶς μὲ τὸ πόδι του, τὴν ἔκλεισε κι ἀπόμεινε μοναχός.

— Φέρε τὴν μπουκάλα τὴ ρακή! φώναξε τῆς Μάρθας· ἔχω νὰ βγάλω κρίση!

Ἐπὶ παπα-Γρηγόρης κι ὁ Λαδᾶς ξεχύθηκαν στὸ χωριὸ, ἔβαλαν τὸν καντηλανάφη νὰ βαράει νεκρίκια πάλι τὴν καμπάνα, σμάριαζαν οἱ χωριανοὶ στὴν πλατεία· ἦρθαν οἱ λαβωμένοι, ὄλη τὴ νύχτα τούτη ἀναθίβαναν τὴν ντροπὴ τους, νὰ μὴν καταφέρουν νὰ διώξουν τοὺς κουρελῆδες, κι εἶχαν ἀγριέψει σήμερα, ζητοῦσαν ἐγδίκηση. Στάθηκε ὁ παπᾶς στὴ μέση τῆς πλατείας, εἶχε ξαναζωντανέψει, φώναξε:

— Παιδιά μου, ντροπιαστήκαμε, πρέπει νὰ ἐγδικηθοῦμε! Μίλησα μὲ τὸν Ἀγᾶ, μείναμε σύμφωνοι. Ποιὸς εἶναι ὁ αἰτιὸς σὲ ὄλες μας τὶς συμφορές; ἕνας καὶ μόνο, ὁ Μανολιός, ὁ ἀφορεσμένος! Μὰ ἔφτασε ἡ ὥρα του· ὁ Ἀγᾶς θὰ μᾶς τὸν παραδώσει νὰ τὸν δικάσουμε, νὰ τὸν καταδικάσουμε, νὰ πιοῦμε τὸ αἷμα του. Ἄλέστα, παιδιά, σηκωθεῖτε ὄλοι, μαζωχτεῖτε ἀπόξω ἀπὸ τὸ κονάκι, σκίστε τὰ ροῦχα σας, φωνάζετε: «Τὸ Μανολιό! Τὸ Μανολιό! Παραδώστε μας τὸ Μανολιό!» τίποτ' ἄλλο· τ' ἀποδέλοιπα εἶναι δική μου δουλειά!

Τράβηξε βιαστικὸς στὴν ἐκκλησιά, ἔπεσε στὸ λείψανο τοῦ ἀδερφοῦ του, τὸ ἀσπάστηκε, τοῦ διάβασε τὶς εὐκές, βιάζονταν, ὁ νοῦς του ἦταν ἄλλοῦ· ἔσκυψαν οἱ χωριανοὶ, σήκωσαν τὸ νεκρό, τὸν πῆγαν στὸ κοιμητήρι· ἀκούμπησε στὸ ἀψηλὸ μαστοῦνι του ὁ παπᾶς, θυμῆθηκε τὰ παιδιάτικα χρόνια του, τὸν πῆραν τὰ κλάματα. Ἐθαψαν τὸ δάσκαλο μάνι μάνι, ἦτιαν μιὰ ρακή μακαρία καὶ σκόρπισαν· ὄλοι εἶχαν ἄλλοῦ τὸ νοῦ τους καὶ βιάζονταν.

Κατὰ τὸ μεσημέρι ὁ Ἀγᾶς ἦταν ὀλομέθυστος κι εἶχε βγάλει

κρίση· φώναξε τὸν Παναγιώταρο πὸ κάθουνταν ἀπόξω ἀπὸ τὸ κατώφλι, σὰ δαρμένος σκύλος, καὶ περίμενε.

— Ἔλα ἐδῶ, μωρὲ Παναγιώταρε, τοῦ κάνει· μπορεῖς νὰ περπατήσεις, ἢ κουτσάθηκες ὀλότελα, κακομοίρη;

— Ἄν εἶναι γιὰ τὸ Μανολιό, ἀποκρίθηκε, μπορῶ.

— Τὴν κεφάλαι σου ξεχωρίζω, μὰ δὲ θωρῶ τὸ φέσι· τί τὸ ἔκαμες, μωρὲ γκιαούρη, τὸ φέσι σου;

— Τὸ ξέχασα χτές, Ἄγὰ μου, στὸ πηγάδι τοῦ Ἁι-Βασίλη· ἔμαθα πὼς τὸ βρήκε ἡ γρια-Μανταλένια, θὰ πέσω νὰ μοῦ τὸ φέρουν.

— Βάλε τὸ φέσι σου, πάρε καὶ δυὸ χεροδύναμους χωριανούς, ἂν δὲν μπορεῖς μοναχός σου, καὶ πήγαινε νὰ μοῦ φέρεις τὸ Μανολιό. Ἄιντε, δρόμο!

— Ζωντανὸ γιὰ πεθαμένο;

— Ζωντανό!

Ἐκουτσάθηκε, πετοῦσε ἀπὸ τὴ χαρὰ του ὁ Γυνοφάς, πήρε δρόμο.

«Ἦρθε ἡ ὥρα σου, Μανολιό μου! μουρμούρισε τρίβοντας τὶς χεροῦκλες του... Γειά σου, Ἰούδα Παναγιώταρε, τὸν φάγαμε!»

Ὁ Μανολιὸς εἶχε τσαντιρώσει μὲ τοὺς δικούς του στὸ μεγάλο περιβόλι τοῦ Πατριαρχεῖα, ἀπόξω ἀπὸ τὸ χωριό, κοντὰ στὴ λιμνούλα τῆ Βοῖδομάτα. Εἶχαν κιόλα στυλώσει τὸ καλύβι τους, εἶχε διαλέξει ὁ Μανολιὸς ποιοὶ θὰ ἔμεναν βάρδια, καὶ ἐτοιμάζονταν, μόλις τσακίσει ἡ μέρα, νὰ μπεῖ στὸ χωριὸ νὰ δεῖ τί γίνεται καὶ νὰ βουλευτεῖ μὲ τὸν παπα-Φώτη· εἶχε ἀκούσει τὴν καμπάνα πάλι νὰ βαράει καὶ ἦταν ἀνήσυχος.

Λίγο μετὰ τὸ μεσημέρι ἔφτασε τρεχάτος ὁ Κωσταντῆς καὶ ἔφερε τὰ μαντάτα:

— Ὁ παπὰς ἀναστατώνει πάλι τὸν κόσμον, γυρίζει μὲ σπασμένο κεφάλαι καὶ ἀγκρίζει τοὺς χωριανούς, νὰ μαζωθοῦν, λέει, στὸ κονάκι ἀπόξω καὶ νὰ φωνάξουν τοῦ Ἄγᾶ: «Παράδωσέ μας τὸ Μανολιό! Αὐτὸς φταίει, αὐτός!» Ἔχουν σκοπὸ νὰ σὲ πιάσουν, Μανολιό μου, νὰ ρίξουν ἀπάνω σου ὄλα τ' ἄδικα, νὰ σὲ δικάσουν, λέει, γιὰ κλέφτη καὶ φονιά, καὶ πὼς ἔβαλες φωτιά στὸ χωριό, καὶ πὼς εἶσαι μπόλσεβίκος... Ὅλα, ὄλα τὰ ρίχνουν ἀπάνω σου... Κρῦψου, φύγε πίσω στὴ Σαρακήνα, φύγε ἀκόμα πιδὸ πέρα, κιντυνεῦει ἡ ζωὴ σου· ἔχουν λυσιδιάζει!

— Ἐδῶ εἶναι ἡ θέση μου, μὲ τ' ἀδέρφια μου πὸ κιντυνεῦουν καὶ αὐτά, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολιός· πὼς μπορῶ νὰ φύγω, Κωσταντῆ μου; Τί γίνονται οἱ ἄλλοι σύντροφοι, τοὺς εἶδες;

— Ὁ Γιαννακὸς πήρε τὸ γαῖδουράκι του ἀπὸ τὸ σπίτι μου καὶ θὲ κρυψε στὸ μεγάλο λιόφυτον, ὅπου ἔχει καὶ αὐτὸς ταμπουρωθεῖ μὲ τοὺς δικούς του· καὶ ὁ παπα-Φώτης εἶναι καλύτερα, αὐριο, λέει, νὰ σηκωθεῖ νὰ πάει νὰ βρεῖ τὸν Ἄγᾶ νὰ τοῦ μιλήσει· εἶναι βάρβαρος τουρκαλάς, λέει, μὰ καλὸς ἄνθρωπος, θὰ καταλάβει τὸ δίκιο μας... Ἐγὼ ὁμως φοβάμαι, Μανολιό μου· ὁ παπὰς ὀρκίστηκε νὰ σὲ ξεκάμει.

— Μακάρι νὰ πέσουν ὄλα τὰ κρίματα ἀπάνω μου, Κωσταντῆ, καὶ νὰ μὲ ξεκάνει· ἔτσι θὰ ξεθυμάνει καὶ θ' ἀφήσει ἡσυχους τοὺς συντρόφους μας... Αὐτὸ θέλω καὶ ἐγὼ· σὲ ὄλες τίς κατηγορίες θὰ λέω ναί· ἐγὼ ἔκλεψα, κανένας ἄλλος, ἐγὼ σκότωσα, ἐγὼ ἔβαλα φωτιά, ναί, εἶμαι μπόλσεβίκος... Ὅλα, ὄλα, φτάνει νὰ σηκωθεῖ ὁ λαός... Θὰ πάω μοναχός μου νὰ παραδοθῶ στὸν Ἄγᾶ.

Ὁ Κωσταντῆς γούρλωσε τὰ μάτια, κοίταξε τὸ Μανολιό· τὸ πρόσωπό του εἶχε ἀλλάξει, ἄστραφε· τὸ μπόι του εἶχε ψηλώσει· στέκουνταν ἀνάμεσα στὰ δέντρα τοῦ περιβολιοῦ σὰν κολόνα φῶς. Τὰ μάτια τοῦ Κωσταντῆ πεταλούδισαν θαμπωμένα.

— Μανολιό μου, εἶπε, δὲν μπορῶ νὰ σοῦ δίνω ἐγὼ ἀρμήνειες. Ἡ ψυχὴ μου ἔμένα πιάνει τὸν Κωσταντῆ καὶ τὸ σπίτι μου καὶ τὸ πολὺ πολὺ μερικὸς φίλους, παραπέρα δὲ φτάνει· ἡ δικὴ σου ψυχὴ πιάνει ἄλακερο λαό. Ὅ,τι ἐγὼ βλέπω νὰ ζυγώνει καὶ τρέμω, ἐσὺ πέφτει ἀπάνω του καὶ τὸ καλωσορίζεις μὲ χαρὰ· ὅ,τι ἐγὼ λέω φόβο, ἐσὺ τὸ λὲς ἐλπίδα... Θεὸς ἐσὺ καὶ μπορεῖς ν' ἀκλουθᾷς τ' ἀχνάρια τοῦ Χριστοῦ· πράξε ὅ,τι σὲ φωτίσει ὁ Θεός, Μανολιό μου...

— Πᾶμε... εἶπε ὁ Μανολιός καὶ τράβηξε κατὰ τὴν μασιὰ τοῦ περιβολιοῦ.

Ὁ Κωσταντῆς ἔσκυψε τὸ κεφάλαι καὶ τὸν ἀκολούθησε.

Βγήκαν ἔξω, πήραν τὴν ἀκρολιμνιά, ὁ οὐρανὸς ἦταν πεντακάθαρος, ἔλαμπε ἡ χειμωνιάτικη μέρα, κρουσταλλένια. Καταπράσινη, σκούρα ἢ Βοῖδομάτα, γυάλιζε ἀκίνητη· γύρα της, λιγοστὰ καλάμια, λιγοστὲς ἐτιὲς καθρεφτίζονταν στὰ νερά· ἕνας πελαργὸς στέκουνταν στὸ ἕνα πόδι καὶ κοίταζε· δυὸ ἄλλοι, μὲ κολλημένα τὰ ποδάρια στὴ κοιλιὰ τους, πέταξαν ἡσυχά, ζεγαραστά, μὲ τὸ μάτι στυλωμένο στὸ νερό, γιὰ τὴν πεινοῦσαν.

Ὁ Μανολιὸς ἔριξε μιὰ ἀργόσερτη ματιὰ, γύρα τριγύρα, σβάρνισε τὴ λίμνη, τὰ γυμνὰ ὀλόφωτα δέντρα, τὴ Σαρακήνα πέρα, σκούρα μενεξελιά, καὶ στὴν κορφὴ της τὴν ἅγια βίγλα, κουκουλωμένη στὰ χιόνια, κατέβηκε ὕστερα στὸν κάμπος, εἶδε τίς ἐλιές, πέρασε ἀπὸ τὰ περιβόλια — οἱ μουσμουλιές εἶχαν κιόλα ἀνθίσει, γυάλιζαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ φύλλα τὰ λεμόνια, μιὰ μυγδα-

λιά είχε κιόλα μαντέψει την άνοιξη κι είχαν φουσκώσει τα μπουμπουκία της και συντάζονταν ν' ανοίξουν...

— Όμορφος είναι ο κόσμος... είπε ο Μανολιός και χαμογέλασε.

«Πιο όμορφη άκόμα, καμιά φορά, είναι ή ψυχή του ανθρώπου», συλλογίστηκε ο Κωσταντής, μὰ δὲν ἀποκρίθηκε.

Τράβηξαν κατὰ τὸ χωριό· ή καμπάνα χτυποῦσε ἀκόμα, νεκρίκια· ἀκούγονταν μακριάθε ἀνάκατη βουή ἀπὸ φωνές και γαβγίσματα· δυὸ τρία κοκόρια λάλησαν.

— Θά 'χουμε ἀλλαξοκαιριά, εἶπε ὁ Μανολιός· ἄκου τὰ κοκόρια...

Μὰ ὁ Κωσταντής ἔσφιγγε τὰ χεῖλια, φοβόταν ἂν τ' ἀνοίξει, μὴν ξεσπάσει σὲ ἀναφιλητά. Εἶχε ἀκόμα σκυμμένο τὸ κεφάλι κι ἀκολουθοῦσε.

Κι ἄξαφνα, τὴν ὥρα πὸν ζύγωναν στὸ πηγᾶδι τοῦ 'Αι-Βασίλη, εἶδαν νὰ ξεπετιοῦνται ἀπὸ ἓνα φράχτη, ὅπου ἦταν κρυμμένοι, ὁ Παναγιώταρος μὲ δυὸ ἀντρακλαράδες· κρατοῦσαν κι οἱ τρεῖς μαγκοῦρες, κι ὁ Παναγιώταρος φοροῦσε τώρα τρουλωτὴ τὴν κόκκινη φεσάρα τοῦ σεῖζη. Ὁ Κωσταντής τοὺς εἶδε και κοκάλωσε.

«Ἐρχονται νὰ τὸν πιάσουν!» συλλογίστηκε. Ἐκαμε νὰ φύγει, μὰ ντράπηκε· ἔμεινε κι ἔτρεμε.

Ὁ Παναγιώταρος ἀφήκε πίσω τοὺς συντρόφους του, προχώρησε ὅσο μπορούσε πιὸ νταηλίδικα, γιὰ νὰ κρύψει τὴν κουτσάμαρα του.

— Ποῦ πᾶς, ἀφορεσμένοι; μούγκρισε ἀπλώνοντας στὸ Μανολιὸ τὴ χερούκλα του.

— Πηγαῖνω στὸν 'Αγά, Παναγιώταρε, μὴν ἀγριεύεις· ἔμαθα πῶς μὲ ζητάει, πάω νὰ παραδοθῶ.

Ὁ Παναγιώταρος τὸν κοίταξε σαστισμένος.

— Δὲ φοβᾶσαι; ρώτησε· δὲ φοβᾶσαι τὸν 'Αγά, τὸν παπά, τὸ χωριό; Τί διάλογος εἶσαι ἐσύ;

— Ὅποιος δὲ φοβᾶται τὸ θάνατο, Παναγιώταρε, δὲ φοβᾶται κανένα· αὐτὸ 'ναι τὸ μυστικό... Πᾶμε!

— Ἐμπα ἐσὺ μπροστά, μὴ μὸν φύγεις· ἔρχουμαι πίσω σου.

Στράφηκε στοὺς δυὸ ἀντρακλαράδες:

— Φευγάτε ἐσεῖς, τὸν κάνω ζάφτι μοναχός μου· δρόμο! Φεύγα και σύ, Κωσταντή, παλιοτόμαρο!

Ὁ Κωσταντής δίστασε· κοίταξε τὸ Μανολιό.

— Φεύγα, Κωσταντή μου· πήγαινε σπίτι σου, στὰ παιδιὰ σου· ἄσε με ἔμένα.

Ἐμειναν τώρα οἱ δυὸ τους· προχωροῦσαν κάμποση ὥρα ἀμίλητοι.

— Παναγιώταρε, εἶπε τέλος μὲ ἥσυχη, γλυκιὰ φωνή ὁ Μανολιός, τόσο πολὺ τὸ λοιπὸν μὲ ὀχtreύεσαι και θές τὸ θάνατό μου; Τί σοῦ 'καμα;

— Μὴ μοῦ μιλάς μὲ τέτοια φωνή, ἔγρουξε ὁ Παναγιώταρος· ἔκαψες τὴν καρδιά μου.

Ἄνέβηκε στὸ μυαλό του τὸ κορμί τῆς χήρας — τὸ κακαριστὸ γέλιο τῆς, τὸ κόκκινο σγουρὸ στόμα τῆς, τὰ δόντια τῆς πὸν γυάλιζαν κάτασπρα, τὰ μελόξανθα μαλλιά, τὸ γλυκὸ σπартάρισμά τῆς τὴ νύχτα. Βούρκωσαν τὰ μάτια του· ἀναστέναξε και τὰ σπλάχνα του σκίστηκαν.

— Ἄμα πεθάνεις, Μανολιό, εἶπε, θά σκοτωθῶ κι ἐγώ· ζῶ μονάχα γιὰ νὰ σὲ σκοτώσω... Ὑστερα πιά τί τὴ θέλω τὴ ζωή; Μιά πιστολιά, και πάω στὸ διάολο.

Ἐμπαιναν πιά στὸ χωριό· βαροῦσε ή καμπάνα, βουή μεγάλη ἀκούγονταν ἀπὸ τὴν πλατεία· ὅλοι οἱ ἄντρες θά 'χαν μαζωχτεῖ ἐκεῖ, μπροστά ἀπὸ τὸ κονάκι τοῦ 'Αγά, και φώναζαν:

— Τί φωνάζουν; ρώτησε ὁ Μανολιός και κοντοστάθηκε ν' ἀκούσει.

— Τώρα θά δεις, ἀφορεσμένοι! Περπάτα γρήγορα!

Ὁλοένα ή βουή λαγάριζε, ξεχώριζαν πιά τὰ λόγια· χαμογέλασε ὁ Μανολιός μὲ πίκρα και γόργωσε τὸ βῆμα. «Ἐρχουμαι... Ἐρχουμαι... μουρμούριζε· ἔρχουμαι, μὴ φωνάζετε!»

Ὡς ξεπρόβαλε ὁ Μανολιός στὴν πλατεία και τὸν εἶδε ὁ λαός, χίμηξε μανιασμένος ἀπάνω του· μὰ ὁ Παναγιώταρος μπῆκε μπροστά, ἄπλωσε τὰ χέρια.

— Κανένας μὴν τὸν ἀγγίξει, μούγκρισε· εἶναι δικός μου! Κάντε ὑπομονή!

— Κλέφτη! φονιά! μπολσεβίκο! οὐρλιαξε ὁ λαός και χιμοῦσε νὰ τὸν κατασπαράξει.

Ὁ παπα-Γρηγόρης τὸν εἶδε ἀπὸ μακριά, ἔτρεξε καταπάνω του λυσσασμένος.

— Σκοτάστε τον, παιδιά! Θάνατος στὸν ἀφορεσμένο!

Μὰ ή πόρτα ἀνοίξε, ἔδωκε ὁ Παναγιώταρος μίαν κλοτσιὰ στὸ Μανολιὸ και μπῆκαν στὸ κονάκι.

Ὁ 'Αγάς ἦταν στὸν ὄντα διπλοπόδι στὴ μαξιλάρα του, ἐπινε, κοίταξε τ' ἀναμμένα κάρβουνα στὸ χαλκωματένιο μαγκάλι, ἔκανε γλυκιὰ ζεστασιά, μύριζε ὁ ἀγέρας ρακὴ και λουκάνικο

κι ὁ Ἄγας σφαλνοῦσε τὰ μάτια εὐτυχησμένος. Ἄπο τὸ μπαλκόνι ἄκουγε κάθε τόσο τὸ λαό, μαζεμένο ἀπὸ κάτω, νὰ τοῦ φωνάζει: «Τὸ Μανολιό! Τὸ Μανολιό! Θάνατος!» καὶ χαμογελοῦσε.

«Τί ἀτιμη ράτσα! συλλογίζονταν· τί ἀλεποῦδες καὶ μπελιβάνηδες καὶ διάολοι! Κόρακας κοράκου μάτι δὲ βγάνει — Ρωμιός ὅμως Ρωμιού, καὶ μάτια καὶ φρύδια καὶ μύτες καὶ μασέλες! Τώρα, ναὶ καὶ καλά, νὰ φᾶνε τὸν κακομοίρη τὸ Μανολιό... Τί τοὺς ἔφταιξε; παλαβός εἶναι ὁ κακομοίρης, μὰ κακὸ ἀνθρώπου δὲν κάνει. Κι ὅμως, νὰ τὸν φᾶνε! Κάνει τὸν ἅγιο ἢ ἀφεντιά σου; νὰ τὸ λοιπὸν μὴν κατακέφαλα, πᾶρ' τον κάτω! Τί μὲ κόφτει ἐμένα; Νὰ τὸν ὑπερασπίσω, νὰ βρῶ τὸν μπелά μου; Θέτε νὰ τὸν φᾶτε τὸν κακομοίρη; Πάρτε τον, φᾶτε τον, καλή σας ὄρεξη! Ἐγὼ πλένω τὰ χέρια μου καὶ πίνω καὶ τὴ ρακή μου· κι ἔχω καὶ τὰ σουντζουκάκια τοῦτα τῆς καμήλας... Ἐγὼ καὶ τὸ Μπραϊμάκι... Ἐγὼ καὶ τὸ βούρδουλα, τίποτα δὲ μοῦ λείπει!»

Πατημασιές ἀκούστηκαν στὸ χαγιατί, ὁ Ἄγας σήκωσε τὸ κεφάλι.

Ἄνοιξε ἡ πόρτα, πρόβαλε ὁ Παναγιώταρος, ἐκλείσει τὴν πόρτα, ἔκαμε τεμενὰ καὶ προχώρησε κουτσαίνοντας λίγο, μὰ κεφάλτος.

— Τὸν ἔπιασα, Ἄγά μου. Ἦταν ταμπουρωμένος στὸ περιβόλι μὲ τοὺς δικούς του, μιὰ κοσαριά νομάτους, ὄλοι ἄρματαμένοι σὰν ἀστακοί. Οἱ δυὸ συντρόφοι μου, τοὺς κόπηκε ἡ χολή. «Φευγάτε, τοὺς εἶπα, κιοτῆδες!» καὶ τράβηξα ὀλομόναχος· ἔσυρα τὴν πιστόλα: «Κερατάδες, φώναξα, πίσω! Εἶμαι ὁ Παναγιώταρος!» Ὡς νὰ τὸ ἀκούσουν, ὅπου φύγει φύγει! Ἐμεινε μονάχα ὁ Μανολιός· αὐτός, νὰ πῶ καὶ τοῦ στραβοῦ τὸ δίκιο, δὲν ἔφυγε· τὸν ἄρπαξα καὶ σοῦ τὸν φέρνω!

— Γειά στὰ χέρια σου, μωρὲ λιονταρή! εἶπε ὁ Ἄγας καὶ χαμογέλασε πίσω ἀπὸ τὰ φρεσκοβαμμένα καραμπογιὰ μουστάκια του· σὰν πολλὰ τὰ λές, μὰ Ρωμιός δὲν εἶσαι; ψεύτης εἶσαι... Ἄιντε, φέρε μού τον νὰ κάμουμε χάζι!

Ἄρπαξε ὁ Παναγιώταρος ἀπὸ τὸ μπράτσο τὸ Μανολιό, τοῦ ἔδωκε μιὰ καὶ τὸν πέταξε μέσα. Ὁ Μανολιός σταύρωσε τὰ χέρια, στάθηκε ἡσυχος μπροστὰ στὸν Ἄγά καὶ περίμενε.

— Σφάλνα τὴν πόρτα, Παναγιώταρε, καὶ στάσου ἀπόξω! πρόσταξε ὁ Ἄγας.

Ὁ Ἄγας γέμισε τὴν κούπα του ρακή, τὴν κατέβασε μονακνιάς, μπούκωσε ἕνα μεγάλο κομμάτι λουκάνικο καὶ μασούλιζε

ἀργά, ἡσυχά, εὐχαριστημένος, μισοκλειοῦσε τὰ μάτια καὶ κοίταζε τὸ Μανολιό.

— Μωρὲ Μανολιό, εἶπε τέλος, εἶναι ἡ δεῦτερη φορὰ ποῦ πέφτει στὰ νύχια μου· θαρρῶ ὅμως πὼς τὴ φορὰ τούτη δὲ γλιτώσεις... Πολλὰ μεγάλα κρίματα σοῦ φόρτωσαν στὴ ράχη σου, κακομοίρη, πὼς ἐκλεψες, λέει, πὼς σκότωσες, πὼς ἔβαλες φωτιά στὸ χωριό... Εἶναι ἀλήθεια;

— Ἄλήθεια, Ἄγά μου.

Ὁ Ἄγας σούφρωσε τὰ μούτρα, θύμωσε.

— Γιὰ νὰ σοῦ πῶ, φώναξε, μὴ μοῦ κάνεις πάλι τὰ ἴδια σὰν καὶ τὴν ἄλλη φορὰ, μὴ μοῦ καμώνεσαι τὸν ἅγιο, γιατί θὰ σὲ πάρει ὁ διάολος, καὶ νὰ τὸ ξέρεις. Ἐσύ, μωρὲ, νὰ κλέψεις, νὰ σκοτώσεις... ἔσὺ νὰ βάλεις φωτιά; Δὲ μοῦ τὰ περνᾶς ἐμένα αὐτὰ, Μανολιό!

— Ἐγὼ, Ἄγά μου, ἐγὼ· κάνω τὸν ἅγιο, κάνω τὸ μισοκακόμοιρο, δὲ σηκώνω τὰ μάτια νὰ δῶ ἄνθρωπο, μὰ μέσα μου εἶμαι διάολος.

Οἱ φωνὲς στὴν πλατεία ἀγρίεψαν:

— Τὸ Μανολιό! Τὸ Μανολιό! Θάνατος!

— Ἄκοῦς; φωνάζουν νὰ σὲ παραδώσω· δὲ θὰ βγεις ζωντανὸς ἀπὸ τὰ νύχια τους, κάμε τὸ λογαριασμό σου.

— Τὸν ἔκαμα, Ἄγά μου· παράδωσέ με. Ἐνα μονάχα σοῦ ζητῶ· νὰ μὴν ἀφήσεις νὰ πειράξουν κανέναν ἄλλο· ἔχουν δίκιο οἱ Σαρακηνώτες, μὰ δὲν τὸ βρῖσκαν μὲ τὸ καλὸ· θέλησα ἐγὼ νὰ τὸ πάρω μὲ τὴ βία, κι ἔκαμα ὅ,τι ἔκαμα. Ἐγὼ ἔμαι ὁ φταίχτης, κανένας ἄλλος! Καλοὶ ἄνθρωποι εἶναι αὐτοί, Ἄγά μου· ἡσυχοί, τίμιοι, δουλευταράδες.

— Μωρὲ, εἶναι, λέει, μπολσεβίκοι· ζητοῦν νὰ τινάξουν στὸν ἀγέρα τὴν Τουρκιά!

— Μὴν ἀκοῦς, Ἄγά μου· εἶναι φτωχοί, θέλουν νὰ ζήσουν, νὰ ριζώσουν κι αὐτοὶ στὰ χώματα. Τίποτ' ἄλλο.

Ὁ Ἄγας ἔπιασε τὸ κεφάλι του· ὁ δὲ ὄντας ἄρχισε νὰ γυρίζει.

— Μωρὲ, ἔσεῖς οἱ Ρωμιοί, θὰ μὲ παλαβώσετε· ἀκούω τὸν ἕνα, ἔχει δίκιο· ἀκούω τὸν ἄλλο, ἔχει κι αὐτὸς δίκιο, τὰ ἔχω χαμένα... Μὰ τὸν Ἀλλάχ, θὰ σᾶς πιάσω μιὰ μέρα νὰ σᾶς κρεμάσω ὄλους, νὰ ἡσυχάσω!

Ἀκούστηκαν πάλι οἱ φωνὲς ἀπὸ κάτω, ὄλο καὶ πιὸ ἀγριεμένες.

— Τὸ Μανολιό! Τὸ Μανολιό! Θάνατος!

— Δὲν ξέρω τί διάολο νὰ κάμω... μουρμούρισε ὁ Ἄγας. Σὲ λυπᾶμαι, κακομοίρη, γιατί ἔσαι, σοῦ τὸ ξανάπα, τρελὸς κι ἅγιος·

θές νά σκεπάσεις, σάν τήν κλώσα, κάτω ἀπό τίς φτεροβγες σου, ὄλες τίς βρωμιές τοῦ κόσμου. Σέ λυπᾶμαι, μὰ ἔλα πού ἂν δὲν κάμω τὸ χατίρι τους, μπορεῖ νά βρῶ τὸν μελά μου... Ξέρω ἐγὼ ἂν δὲν εἶσαι μπολσεβίκος; Τοῦτος ὁ διαολόπαπας, πού βάνει τώρα τὸ λαὸ καὶ ξελαρυγγίζεται, εἶναι ἄξιος νὰ φτάσει ὡς τὸν πασά τῆς Σμύρνης νὰ μὲ μαντατέψει· καὶ πάει τὸ κεφάλι μου! Κατάλαβες, μωρὲ Μανολιό; Γιά ἔμπα καὶ τοῦ λόγου σου στὴ θέση μου! Τί θά 'κανες, στὸ Θεό σου; Δὲν εἶναι καλύτερα νὰ σὲ παραδώσω κι ὅ,τι θέλουν ὡς σὲ κάμουν, παρὰ νὰ κρέμεται ἀπὸ πάνω μου νύχτα μέρα ἢ καρμανιόλα; Πές καὶ σὺ τὴ γνώμη σου, ἔχω δίκιο;

— Ἔχεις δίκιο, Ἄγά μου· παράδωσέ με.

— Μὴ μοῦ τὸ λές, μωρὲ, ἔτσι ἦσυχά, γιατί φουρκίζουμαι! Πές, μωρὲ, πὼς εἶσαι μπολσεβίκος, ν' ἀγριέψω, νὰ σηκωθῶ νὰ σὲ παραδώσω καὶ νὰ 'χω κι ἦσυχὸ τὸ κεφάλι μου πὼς δὲν παραδίνω ἓνα ἀθῶο ἄρνι στοὺς λύκους... Καταλαβαίνεις τί θέλω; Τὴν ἦσυχία μου θέλω, πού νὰ σᾶς πάρει ὁ διάβολος, τὴν ἦσυχία μου, νὰ γλιτώσω κι ἀπὸ σένα κι ἀπ' αὐτούς... Μὰ νὰ μὴν πάρω κι ἓναν ἀθῶο στὸ λαιμό μου... Κατάλαβες; Ἄν μοῦ πείς πὼς εἶσαι μπολσεβίκος, ὅλα βολεύονται.

— Εἶμαι μπολσεβίκος, Ἄγά μου, εἶπε ὁ Μανολιός· εἶμαι ἐπικίντυνος στὸ ντοβλέτι — ἂν μποροῦσα, θὰ τὸ τίναζα στὸν ἀγγερα!

— Λέγε, μωρὲ, ἀκόμα, λέγε, μὰ τὴν πίστη μου, φούσκωσέ τα ὅσο μπορεῖς, ν' ἀγριέψω!

— Ἄτιμος εἶναι ὁ κόσμος τοῦτος, Ἄγά μου, ἄδικος, τιποτένιος· οἱ πιὸ καλοὶ πεινοῦν κι ἀδικιοῦνται, οἱ πιὸ κακοὶ τρῶν καὶ πίνουν καὶ κυβερνοῦν, χωρὶς πίστη, χωρὶς ντροπὴ, χωρὶς ἀγάπη. Δὲν μπορεῖ πιὰ τὸ ἄδικο νὰ βαστάξει! Θὰ βγῶ στοὺς δρόμους, θὰ σταθῶ στὶς πλατεῖες, θ' ἀνέβω στὶς στέγες καὶ θὰ φωνάξω: Ἐλᾶτε ὄλοι οἱ πεινασμένοι κι οἱ ἀδικημένοι κι οἱ τίμιοι νὰ σμιξοῦμε, νὰ βάλομε φωτιά, νὰ καθαρῖσει ἡ γῆς ἀπὸ Δεσποτάδες, κι Ἄφεντάδες κι Ἄγάδες.

— Λέγε ἀκόμα, μωρὲ Μανολιό, λέγε, καλὰ τὰ καταφέρνεις, ἀρχίζω κι ἀγριεύω.

— Θὰ 'θελα, Ἄγά μου, νὰ 'χα τὴ δύναμη νὰ σηκωθῶ νὰ κηρύξω σὲ ὅλο τὸν κόσμο ἐπανάσταση. Νὰ ξεσηκώσω ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἄσπρους, μαύρους, κίτρινους, νὰ γίνουμε ἓνας στρατὸς τῆς πείνας παντοδύναμος καὶ νὰ μποῦμε στὶς μεγάλες σαπημένες πολιτεῖες καὶ στ' ἄτιμα παλάτια καὶ στὰ ξεστσίπωτα σεράγια τῆς Πόλης καὶ νὰ βάλομε φωτιά!

» Μὰ εἶμαι ταπεινὸς κι ἀδύνατος, ἓνας παρακεντὲς σ' ἓνα χωριὸ χαμένο στὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, κι ἡ φωνή μου δὲν μπορεῖ ν' ἀκουστῆ πέρα ἀπὸ τὴ Λυκόβρυση καὶ τὴ Σαρακήνα. Στέκουμαι τὸ λοιπὸν ἀνάμεσα στὴ Λυκόβρυση καὶ στὴ Σαρακήνα καὶ φωνάζω: Σηκωθεῖτε, ἀδέρφια, στ' ἄρματα, παιδιά, ὡς πότε θὰ 'μαστε σκλάβοι; Ὡς πότε θὰ σκῦβουμε τὸ σβέρκο καὶ θὰ κλαυουρίζουμε: "Σφάζε με, Ἄγά μου, ν' ἀγιάσω"; Ἐμπρός, ἦρθε ὁ καιρὸς, ἐλευτερία ἢ θάνατος! Δὲ μᾶς δίνουν μὲ τὸ καλὸ τὸ δίκιο μας, θὰ τὸ πάρουμε μὲ τὸ σπαθὶ μας! Συνταχθεῖτε ἓνας στρατὸς, κατεβεῖτε στὸ πλούσιο ἄτιμο χωριό, σκοτώστε ὄσους σᾶς ἀντιστέκονται, κάψετε τὸ σπῖτι τοῦ γερο-Λαδᾶ, τοῦ τσιφούτη, τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Πατριαρχεᾶ εἶναι δικό σας, ἔμπᾶτε μέσα, ταμπουρωθεῖτε!

» Καὶ σὰ ριζώσετε καλὰ καὶ τρανέψετε, σηκωθεῖτε, βαρᾶτε τὸν Ἄγά, νὰ ξεκουμπιστεῖ ἀπὸ τὰ ρωμαίικα χόματα, διώχτε τὸν τύραννο ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά κι ἀκόμα...

Μὰ δὲν πρόλαβε ὁ Μανολιός νὰ τελέψει· ὁ Ἄγας τινάχτηκε ἀπάνω, ἄφριξε· ἄρπαξε ἀπὸ τὸ σβέρκο, τὸν ταρακόντησε μὲ λύσσα, τὸν βολόσυρε χάμα, ἄνοιξε τὴν πόρτα, τοῦ ἔδωκε μιά, τὸν καταγκρέμισε ἀπὸ τὴ σκάλα, κατέβηκε ξοπίσω του, τὸν ξανάρπαξε ἀπὸ τὸ σβέρκο, τὸν βολόσυρε στὴν αὐλή, ἄνοιξε τὴν ξάπορτα.

Χύθηκε ὁ λαός, μεμιᾶς στάθηκε σαστισμένος· ὁ Ἄγας κατὰκίτρινος, μὲ ἄφρους στὸ στόμα, κρατοῦσε τὸ Μανολιό ἀπὸ τὸ σβέρκο· καὶ πίσω ὁ Παναγιώταρος, μὲ τὰ κατάμπλαβα πρησμένα μοδτρα, γελοῦσε καὶ κουνόυσε τὰ χέρια στὸ πλῆθος κι ἐγνεφε νὰ ζυγώσουν· πρῶτος πετάχτηκε ὁ παπα-Γρηγόρης καὶ στάθηκε μπροστά, μὲ τὰ μπράτσα ἀνοιχτά, ἔτοιμος ν' ἄρπάξει τὸ Μανολιό.

Ἀκουστικὴ βραχνή, πνιμένη, ὄλο λύσσα, ἡ φωνή τοῦ Ἄγα:

— Πάρτε τον, σκοτώστε τον, κάντε τον κιμά, ὁ διάβολος νὰ σᾶς πάρει ὄλους.

Εἶπε κι ἐκλείσε τὴν πόρτα μὲ βρόντο.

Χίμηξε πρῶτος ὁ παπᾶς ἄρπαξε τὸ Μανολιό ἀπὸ τὸν ὄμο, ὁ Παναγιώταρος ἀπὸ τὸν ἄλλο, ὁ λαὸς τὸν ἔζωσε βουίζοντας, ἔεφε ἀπάνω του, τὸν χτυποῦσε, τὸν ἔσπρωχνε, τὸν χαμόσερνε κατὰ τὴν ἐκκλησιά. Ἡ νύχτα εἶχε πέσει, κανένα ἄστρο, μαδρα σύννεφα εἶχαν πάλι σκεπάσει τὸν οὐρανό, βουβές, ἀνήμπορες ἀστραπὲς ἀναβαν κι ἔσβηναν μακριά, κατὰ τὴ δύση.

Προσπέρασαν τὸν πλάτανο, ἄγγιζαν ὄλο λαχτάρα, ἔψαχναν, ὀσμίζουσαν τὸ Μανολιό, λαχανιαστά, μὰ κανέναν δὲ μίλοῦσε.

Ἐτρεξε ὁ καντηλανάφτης, ἔβγαλε ἀπὸ τὴ μέση του τὸ μεγάλο κλειδί, ἀνοίξε διάπλατα τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς, μπήκε ὁ λαός. Τρία ἀσημένια καντήλια ἀναβαν στὸ τέμπλο — τὸ ἕνα ὀμπρὸς στὸ Δεσπότη Χριστό, τὸ ἄλλο μπρὸς στὴν Παναγιά, τὸ τρίτο στὸν Ἁι-Γιάννη τὸν Πρόδρομο. Ὅλοι οἱ ἐπίλοιποι μεγαλομάρτυρες κι οἱ ἄγγελοι οἱ ζωγραφισμένοι στοὺς τοίχους ἦταν πλανταγμένοι στὸ σκοτάδι. Στὴ μονόφυλλη μονάχα πορτοῦλα τοῦ ἱεροῦ, φωτισμένες ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς Παναγιάς, λαμπύριζαν δυὸ μεγάλες φτέρουγες τοῦ Ἀρχάγγελου Μιχαήλ καὶ τὰ κόκκινα, σὰν τῆς πέρδικας, ποδάρια του. Μοσκομύριζε ἡ ἐκκλησιὰ κερί καὶ λιβάνι.

Ὁ παπα-Γρηγόρης εἶχε ἀρπάξει τώρα τὸ Μανολιὸ ἀπὸ τὸ σβέρκο, τὸν τράβηξε ὡς τὸ τέμπλο, τὸν ἔριξε μὲ μιὰ σπρωξιὰ κάτω καὶ τὸν ἔβαλε καὶ γονάτισε μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἀρχάγγελο Μιχαήλ. Ἦταν τόσο ἀνυπόμονος, τόσο ἡ χαρὰ τῆς ἐγδίκησης τὸν πλαντοῦσε, πὺ δὲν εἶχε μπορέσει ὡς τώρα νὰ μιλήσει. Τὰ λόγια στριμώχνονταν, σπρώχνονταν, παραμορφώνονταν στὸ λαιμό του· ἔβγαιναν σὰν ἕνα μερδεμένο ἀκατάπαυτο μουγκρητό.

Ὁ Παναγιώταρος ἔδωκε μιὰν κλοτσιὰ στὸ Μανολιό, πὺ, μὲ ὀρθὸ τὸ κεφάλι, γονατιστός, κοίταζε ἡσυχος κι ἀμίλητος τὰ κόκκινα ποδάρια τοῦ Ἀρχάγγελου· ξετρώπωσε κι ὁ γερο-Λαδᾶς μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος, ζύγωσε χαχανίζοντας καὶ τὸν ἔφτυσε. Ὁ λαὸς ζύγωσε, στριμώχτηκε πίσω ἀπὸ τὸ Μανολιὸ καὶ τὸν κοίταζε μὲ λαχτάρα κι ἀναμαυλοῦσε μὲ κρυφή, σφοδρὴ γλύκα τὴ στιγμὴ πὺ θά ἴδινε τὸ σημάδι ὁ παπα-Γρηγόρης νὰ πέσουν ἀπάνω του. Ἀνάγλειφαν τὰ χεῖλια τους, κι ἡ γλώσσα τους εἶχε κολλήσει στὸ λαρύγγι, σὰ νὰ ἔχαν ἄξαφνα κυριευτεῖ ἀπὸ ἀβάσταχτη δίψα.

Μπήκε μέσα στὸ ἱερὸ ὁ παπα-Γρηγόρης, ἔβαλε τὸ χρυσοκέντητό του πετραχήλι, ἀνοίξε τὴν Ὠραία Πύλη, στάθηκε. Κάτω ἀπὸ τὰ τρία καντήλια, τὸ πρόσωπό του ἔλαμπε ἄγριο· ἡ πληγὴ του στὸ κούτελο εἶχε πάλι ἀνοίξει κι εἶχαν γεμίσει τὰ γένια του κόκκινες βούλες.

Ἐγνεψε στὸν Παναγιώταρο, κι αὐτὸς ἄρπαξε ἀπὸ τὶς μασκάλες τὸ Μανολιὸ καὶ τὸν σώριασε μπροστὰ ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ παπᾶ· ὁ λαὸς ζύγωσε ἀκόμα πιὸ κοντά, γιὰ νὰ βλέπει.

— Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος! ἀκούστηκε βαριά ἡ φωνὴ τοῦ ἱερέα, σὰ νὰ ῥχιζε λειτουργιά.

— Ἀμήν! ἀπηλογήθηκε ὁ λαὸς κι ἔκαμαν ὅλοι τὸ σταυρό τους.

— Ἀδελφοί, φώναξε ὁ παπα-Γρηγόρης, γονατίστε νὰ δεηθοῦμε ὅλοι στὸ Θεὸ νὰ κατέβει τὴν ὥρα τούτη στὴν ἐκκλησιὰ καὶ νὰ κάμει δικαιοσύνη. Ἐδῶ ἔναι, Κύριε, στὰ πόδια σου, ὁ ἀφορεσμένος καὶ περιμένει νὰ πέσει ἀπάνω του τὸ σπαθί σου! Ἐκλεψε, ἔκαψε, σκότωσε, ἔφερε διχόνοια στὸ λαό, ἔβαλε σκάνταλα στὰ σπίτια, χάλασε ἀρραβῶνες, χώρισε ἀντρώγυνα, ἔριξε πατέρα καὶ γιὸ στὴν ἀμάχη, ξεσήκωσε καὶ κατέβασε κουρελῆδες καὶ ρέμπελους νὰ κάμει καὶ νὰ διαγομίσει τὸ θεοφύλαχτο χωριό μας, τὴ Λυκόβρυση.

» Ὅσο ζεῖ αὐτός, Κύριε, ἡ θρησκεία κι ἡ τιμὴ κιντυνεύουν. ὅσο ζεῖ αὐτός, ἡ χριστιανοσύνη κι ἡ ρωμιοσύνη, οἱ δυὸ μεγάλες ἐλπίδες τῆς γῆς, κιντυνεύουν. Εἶναι πλερωμένος ἀπὸ τὸ Μόσκοβο, τὸ γιὸ τοῦ σατανᾶ, νὰ ξεαφανίσει ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς τ' ὄνομά σου! Μαζευτήκαμε ἀπόψε στὸ σπίτι σου, Κύριε, νὰ δικάσουμε· κατέβα, Παντοκράτορα, ἀπὸ τὸν τροῦλο τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δίκασε· κι ὀδήγη τὰ χέρια μας νὰ ἐχτελέσουν τὴ δίκαιη κρίση!

Πάτησε μὲ ἀναγάλλιαση καὶ θυμὸ τὸ πόδι του ἀπάνω στὶς πλάτες τοῦ Μανολιοῦ καὶ φώναξε:

— Ἐχασα τὴν κόρη μου καὶ τὸν ἀδερφό μου, καὶ φταίει ἐτοῦτος! Ἐχασε τὴν ὀμόνοια τὸ χωριό μας, καὶ φταίει ἐτοῦτος! Μπήκε ὁ ἀντίχριστος ὁ Μόσκοβος στὸ χωριό μας, καὶ τοῦ ἀνοίξε τὶς πόρτες ἐτοῦτος! Γέμισαν σφηκοφωλιές οἱ πλαγιές τῆς Σαρακήνας, καὶ κουβάλησε τὸ σμάρι ἐτοῦτος! Ἀδερφοί χριστιανοί, φωνὴ λαοῦ φωνὴ Θεοῦ, βγάλτε κρίση!

Ὅσο μιλοῦσε ὁ παπάς, ἀγρίευε ὁ λαός, κάτω ἀπὸ τὰ τρία καντήλια γυάλισαν ὄλο μίσος ἀσπράδια ματιῶν καὶ δόντια καὶ χέρια σφιμένα, κι ὄλη ἡ σκοτεινὴ μάζα κουνιόταν καὶ μούγκριζε. Ὁ Παναγιώταρος, κουκουβισμένος, κοίταζε στὰ μάτια τὸ Μανολιό, σὰ νὰ φοβόταν μὴν τοῦ φύγει· σάλευε ὁ Μανολιὸς λίγο δεξιά, σάλευε κι αὐτὸς δεξιά· σάλευε ζερβά, σάλευε κι αὐτὸς ζερβά, ἔτοιμος νὰ τοῦ χυθεῖ, νὰ τὸν ἀρπάξει. Κι ὁ γερο-Λαδᾶς, πεσμένος κι αὐτὸς ἀπὸ δίπλα, θυμήθηκε τὸ σπίτι του πὺ κᾶκε καὶ τὰ βαρέλια του καὶ τὰ πιθάρια, κι ἄρχισε τὸ θρῆνο.

Ἐσκυψε ὁ παπα-Γρηγόρης στὸ Μανολιό, πὺ ἦταν τώρα ἀνακαθισμένος ἡσυχὰ στὸ σκαλοπάτι.

— Ἀφορεσμένε, τοῦ φώναξε, σήκω ἀπάνω! Σήκωσέ τον, Παναγιώταρε, στίλωσέ τον νὰ μὴν πέσει. Ἄκουσες τί σφοδρὲς ἔφερες στὸ χωριό· ἄκουσες τί κρίματα σὲ βαραίνουν· ἔχεις νὰ ὑπερασπιστεῖς; Ἐχεις τίποτα νὰ πεῖς;

— Τίποτα, ἀποκρίθηκε ὁ Μανολίδς μὲ γαληνὴ φωνή.
— Ὅμολογεῖς πὼς ἔκλεψες, ἔκαψες, σκοτώσες;
— Ὅμολογῶ πὼς ὅ,τι ἔγινε, ἐγὼ 'μαὶ ὁ αἴτιος· κανένας ἄλλος.
— Ὅμολογεῖς πὼς εἶσαι μπολσεβίκος;
— "Ἄν μπολσεβίκος εἶναι αὐτὸ πού ἔχω στὸ νοῦ μου, εἶμαι μπολσεβίκος, γέροντά μου.

Βούιξε ἡ ἐκκλησιά ὡς τὸν τροῦλο, ὅπου κρέμουνταν ὁ Παντοκράτορας, πετάχτηκε ὁ γερο-Λαδᾶς ἀπάνω, φώναξε:

— Θάνατος! Θάνατος! Τί τὸν κρατοῦμε ἀκόμα στὴ ζωὴ;
Τι ἀνάγκη ἔχουμε ἀπὸ ἄλλους μάρτυρες; Θάνατος!

Μούγκρισε ὁ λαὸς, πῆρε κουράγιο, σήκωσαν ὅλοι τὰ χέρια:
— Θάνατος! Θάνατος!

Ὁ Μανολίδς ξεγάντζωσε ἀπὸ τὴ χεροῦκλα τοῦ Παναγιώταρου, κατέβηκε τὸ σκαλοπάτι τοῦ ἱεροῦ, ὁ λαὸς πισωδρόμησε, ἔκαμε ἓνα βῆμα ὁ Μανολίδς, ἄπλωσε σταυρωτὰ τὰ χέρια:

— Σκοτώστε με... εἶπε.

Ἔτσι πού προχωροῦσε ἡσυχος, ἀνυπεράσπιστος, χωρὶς ἀντίσταση, κι ἔφευγε ἀπάνω ἀπὸ τὸ ξανθὸ κεφάλι του τὸ γλυκὸ φῶς ἀπὸ τὰ καντήλια, τὸν ἔβλεπε ξαφνιασμένος ὁ λαὸς κι ἄθελά του ἀνοίγε ὀλοένα τόπο νὰ περάσει. Τόσο ἦταν τὸ ξαφνιασμὰ του, πὼς ἂν τὴν ὥρα ἐκείνη πῆγαινε ὁ Μανολίδς πρὸς τὴν πόρτα κι ἔφευγε, κανένας δὲ θὰ κουνούσε νὰ τὸν σταματήσει. Μὰ αὐτὸς σταμάτησε στὴ μέση τῆς ἐκκλησιᾶς, κάτω ἀπὸ τὸν Παντοκράτορα τοῦ τροῦλου, ἀνοίξε πάλι σταυρὸ τὰ χέρια του.

— Σκοτώστε με... εἶπε πάλι, σὰ νὰ παρακαλοῦσε.

Ὁ παπα-Γρηγόρης κατέβηκε ἀπὸ τὸ ἱερό, ἔγνεψε στὸν Παναγιώταρο νὰ τὸν ἀκολουθήσει· πῆγαινε σκυφτά, σιγά, μὲ τὸ λαιμὸ ἀπλωμένο, πίσω ἀπὸ τὸ Μανολιό, μὲ τὰ δάχτυλα τῶν δυὸ χεριῶν ἀνοιγμένα, γερτά, ἔτοιμα νὰ χυθοῦν καὶ νὰ γαντζώσουν.

— Κλείστε τὴν πόρτα! φώναξε πνιχτὰ· κλείστε τὴν πόρτα, θὰ μᾶς φύγει.

Ἐτρεξε ὁ καντηλανάφτης, ἔκλεισε, κλείδωσε κι ἀκούμπησε τὴ ράχη του στὴν πόρτα.

Ἡ πνιχτὴ κραυγὴ τοῦ παπᾶ τίναξε τὸ λαὸ ἀπὸ τὴν ξαφνικὰ τρομάρα· καὶ μονομιᾶς τοὺς κυρίεψε ὁ φόβος μὴν τοὺς ξεφύγει τὸ κυνήγι· κι ὅλοι μαζί ζύγωσαν κυκλωτικά κι ἔζωσαν σφιχτὰ τὸ Μανολιό· κι ἔνοιθε τώρα αὐτὸς τίς βαριές λαχανιαστὲς ἀναπνοές ἀπάνω στὸ πρόσωπό του.

Μιά στιγμή λιγοψύχησε· στράφηκε κατὰ τὴν πόρτα, ἦταν κλειστή· κοίταξε στὸ τέμπλο τὰ φωτισμένα κονίσματα, ἀκίνητα, σκεπασμένα μὲ ἀσημένια ἀφιερῶματα· ὁ Χριστός, ροδομάγου-

λος, χαμογελοῦσε, ἡ Παναγιά ἦταν ἀφιερωμένη στὸ γιό της, ὁ Ἅι-Γιάννης κήρυχνε στὴν ἐρημιὰ... Σήκωσε τὰ μάτια ἀπὸ πάνω του, στὸν τροῦλο, μάντεψε μέσα στὸ σκοτάδι τὴν ἄγρια μορφή τοῦ Παντοκράτορα νὰ κρέμεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς ἔλεος. Κοίταξε γύρα του τοὺς ἀνθρώπους· τοῦ φάνηκε ἄστραψαν μέσα στὸ σκοτάδι τῆς ἐκκλησιᾶς, κρυφά, δύο τρία μαχαίρια.

Κι ἀκούστηκε πάλι ἡ στριγγιὰ φωνὴ τοῦ γερο-Λαδᾶ:

— Θάνατος! Θάνατος!

Τὴ στιγμή ἐκείνη χτύποι δυνατοὶ ἀκούστηκαν στὴν πόρτα· ὅλοι σάπασαν, στράφηκαν κατὰ τὴν πόρτα· ἀκούστηκαν τώρα καθαρά ἀπόξω φωνές:

— Ἀνοίχτε! Ἀνοίχτε!

— Εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ παπα-Φώτη! ἔκραξε ἓνας.

— Ἡ φωνὴ τοῦ Γιαννακοῦ, ἔκαμε ἓνας ἄλλος. Ἔρχονται οἱ Σαρακηνιώτες νὰ μᾶς τὸν πάρουν!

Τράνταξε ἡ πόρτα, ἔτριξαν οἱ γοφοὶ της, ἀπόξω γρικῆθηκε βουὴ μεγάλη, ἄντρες καὶ γυναῖκες.

— Ἀνοίχτε, φονιάδες! Φοβηθεῖτε τὸ Θεό! ἀκούστηκε τώρα καθαρά ἡ φωνὴ τοῦ παπα-Φώτη.

Ὁ παπα-Γρηγόρης σήκωσε τὰ χέρια.

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, φώναξε· παίρνω τὸ κρίμα ἀπάνω μου!

Ἔσυρε τὸ μαχαίρι του ὁ Παναγιώταρος, στράφηκε στὸν παπα-Γρηγόρη:

— Μὲ τὴν εὐκὴ σου, γέροντα! εἶπε.

— Μὲ τὴν εὐκὴ μου, Παναγιώταρε!

Μὰ τὸ πλῆθος εἶχε κιόλα χιμήξει ἀπάνω στὸ Μανολιό· τινάχτηκε τὸ αἷμα, ράντισε τὰ πρόσωπα, δυὸ τρεῖς στάλες ἔπεσαν ζεστές, ἀρμυρές στὰ χεῖλια τοῦ παπα-Γρηγόρη.

— Ἀδέρφια... ἀκούστηκε σιγανή, ξεψυχισμένη ἡ φωνὴ τοῦ Μανολιοῦ.

Μὰ δὲν μπόρεσε νὰ τελειώσει· εἶχε κυλιστεῖ κάτω στὶς πλάκες τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ σπάραζε. Εἶχε ἀκόμα ἀνοιχτὰ τὰ μπράτσα, σὰ σταυρωμένος· κι ὀλοῦθε ἔτρεχαν ἀπὸ πλῆθος μαχαίριες τὰ αἵματα.

Ὁσμίστηκε τὸ αἷμα ὁ λαός, ἔπεσε ἀπάνω στὸ κορμί πού σπαρταροῦσε· ὁ γερο-Λαδᾶς εἶχε κολλήσει τὸ φαφούτικο στόμα στὸ λαιμὸ τοῦ Μανολιοῦ καὶ πολεμοῦσε, λυσσασμένος, νὰ τοῦ κόψει ἓνα κομμάτι κρέας.

Ὁ Παναγιώταρος σφούγγιξε τὸ μαχαίρι στὰ κουρεμένα κόκκινα μαλλιά του, ἄλειψε ὄλο του τὸ βλοιοκομμένο πρόσωπο, φώναξε:

— Μ' ἔκαψες, Μανολιό, ἔβγαλα τὸ ἄχτι μου, ξεχρεώσαμε· καλὴν ἀντάμωση!

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἔσκυψε, γέμισε τὴ φούχτα του αἷμα, ράντισε τὸ πλῆθος:

— Τὸ αἷμα του ἀπάνω στὰ κεφάλια ὀλωνῶν μας! φώναξε.

Ὁ λαὸς δέχτηκε τὶς στάλες ἀνατριχιάζοντας.

— Ἀνοίχτε! Ἀνοίχτε, φονιάδες! ἀκούστηκαν πάλι οἱ φωνὲς ἀπόξω.

Ὁ παπα-Γρηγόρης ἔγνεψε στὸν καντηλανάφτη· κι αὐτὸς ζύγωσε τρεκλίζοντας.

— Ἀνοίξε τὴν πόρτα, πρόσταξε, καὶ νὰ ῥθεις γρήγορα νὰ σφουγγαρίσεις τὶς πλάκες ἀπὸ τὰ αἵματα· μὴν ξεχνᾷς, ἔχουμε ἀπόψε τὰ μεσάνυχτα τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

Στράφηκε στὸ κοπάδι του:

— Πᾶμε, ἀδελφοὶ χριστιανοί, εἶπε· κάμαμε τὸ χρέος μας, ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας! Ἄς ἔρθει τώρα ὁ παπα-Φώτης νὰ τὸν θάψει.

Ἐκλειδῶσε ὁ καντηλανάφτης, φέγγρισαν μέσα στὸ σκοτάδι ἀνήσυχα, ἀγριεμένα πρόσωπα, ἄντρες καὶ γυναῖκες.

— Ποῦ ἔναι ὁ Μανολιός; ἀκούστηκε λαχανιασμένη ἡ φωνὴ τοῦ Γιαννακοῦ.

— Μέσα εἶναι, πηγαίνετε νὰ τὸν πάρετε! ἀποκρίθηκε ὁ παπα-Γρηγόρης· κάντε τόπο νὰ περάσουμε!

— Ἄν τὸν σκοτώσατε, φώναξε ὁ παπα-Φώτης, τὸ αἷμα του ἀπάνω στὰ κεφάλια σας καὶ στὰ κεφάλια τῶν παιδιῶν σας!

— Μέσα εἶναι, ξανάπε ὁ παπα-Γρηγόρης, πηγαίνετε νὰ τὸν πάρετε!

— Τὸν σκότωσαν! μούγκρισε ὁ Γιαννακὸς καὶ χύθηκε μέσα στὴν ἐκκλησιά.

Πίσω του χίμηξαν ὁ παπα-Φώτης, ὁ Κωσταντῆς, ὁ Ἀντώνης ὁ μπαρμπέρης, ὁ χοντρο-Δημητρὸς ὁ χασάπης καὶ πεντ' ἕξι γυναῖκες Σαρακηγιώτισσες.

Κι ὡς ἔτρεχε ὁ Γιαννακὸς κατὰ τὸ ἱερό, σκόνταψε στὴ μέση τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ κύλησε χάμω στὸ κουφάρι τοῦ Μανολιοῦ. Κι ἀκούστηκε παραχακτικὰ φωνή:

— Μανολιό μου!

Κι ὁ Γιαννακὸς, πασαλειμμένος αἵματα, ἀγκάλιαζε καὶ φιλοῦσε καὶ κανάκιζε οὐρλιάζοντας τὸ σκοτωμένο φίλο.

Κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἄρχισε ἡ καμπάνα νὰ χτυπᾷ χαρούμενη καὶ νὰ καλνᾷ τοὺς χριστιανοὺς νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιά νὰ δοῦν τὸ Χριστὸ ποῦ γεννιέται. Τὰ λυχνάρια ἀναψαν, τὰ σπῖτια φωτίστηκαν, ἀνοίγαν μιὰ μιὰ οἱ πόρτες καὶ κινούσαν οἱ χριστιανοὶ γιὰ τὴν ἐκκλησιά, τουρτουρίζοντας. Ἡ νύχτα ἦταν ἤσυχη, παγωμένη, χωρὶς ἄστρα. Τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Πατριαρχεᾶ μονάχα εἶχε μανταλωμένες τὶς πόρτες του κι ἀκούγαν μέσα του, ὄσοι περνοῦσαν, βουὴ μεγάλη ἀπὸ φωνὲς ἀντρίκειες καὶ κάπου κάπου ἓνα ψιλό, ντροπαλὸ μοιρολόι γυναίκειο.

Ὁ Μανολιὸς ἦταν ξαπλωμένος στὸ φαρδὺ κρεβάτι τοῦ γερο-Πατριαρχεᾶ, σφιχτοτυλιμένος μέσα σὲ ἄσπρο λινόμεταξο σεντόνι ἀπὸ τὰ προυκιά τῆς μάνας τοῦ Μιχελῆ, σφιχτοφασκιωμένος σὰ νιογέννητο βρέφος. Γύρα του οἱ σύντροφοι, γλωμοί, ἀμίλητοι, τὸν ξενυχτοῦσαν· ὁ Γιαννακὸς εἶχε ἀκουμπήσει τὸ κεφάλι στὰ πόδια τοῦ Μανολιοῦ κι ἐκλαιγε ἤσυχχα, ἀθόρυβα, παραπονεμένα, σὰν παιδί· εἶχε κουραστεῖ νὰ φωνάζει καὶ νὰ χτυπιέται, καὶ τώρα ἀκούμπησε στὰ πόδια τοῦ φίλου του κι ἐκλαιγε. Ὁ Κωσταντῆς εἶχε τρέξει στὴ Σαρακήνα νὰ φέρει τὸ Μιχελῆ· δυὸ τρεῖς γυναῖκες εἶχαν σωριαστεῖ σὲ μιὰ γωνιά, μὲ τὰ κεφάλια γυρισμένα στὸν τοῖχο, καὶ μοιρολογοῦνταν σιγά...

Ὁ παπα-Φώτης, σκυμμένος, κοίταζε, κάτω ἀπὸ τὸ ἀναμμένο λυχνάρι, τὸ πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ, γαληνεμένο, κατάχλωμο, μὲ μιὰ μεγάλη μαχαιριά ποῦ ἀπλώνουνταν ἀπὸ τὸ δεξιὸ μελίγγι ὡς τὸ πιγούνη· κάπου κάπου ἄπλωνε τὸ χέρι καὶ τοῦ διόρθωνε τὰ μαλλιά, ποῦ ἦταν πηγμένα στὸ αἷμα. Κι ὕστερα πάλι ἔσκυβε τὸ κεφάλι καὶ βυθίζονταν σὲ λογισμούς· ἡ γρια-Μάρθα τοῦ ἔχε, τώρα νά, μαντατέψει πὼς ὁ Ἅγας ἔχει τρομάξει κι ἔστειλε μυστικὸ μαντατοφόρο στὸ Μεγάλο Χωριὸ νὰ τοῦ πέσουν πεζούρα καὶ καθαλαρία στὴ Λυκόβρυση, γιατί, λέει, μπήκαν οἱ μπολσεβίκοι καὶ θέλουν νὰ τὸν σκοτώσουν.

«Θὰ ῥθουν μὲ τουφέκια καὶ κανόνια κι ἀλόγατα, συλλογίζονταν, πὼς μποροῦμε ἐμεῖς ν' ἀντισταθοῦμε; Θὰ μᾶς ξεκάμουν ὄλους, πρέπει νὰ φύγουμε· νὰ πάρουμε τὰ μάτια μας νὰ φύγουμε... Ὡς πότε, Θεέ μου, ὡς πότε;»

Ἄπλωσε τὸ χέρι, χάδεψε ἄργά, τρυφερά, ἀπελπισμένα τὸ πρόσωπο τοῦ Μανολιοῦ.

— Ἄδικα, ἄδικα, ἔδωκες τὴ ζωὴ σου, Μανολιό μου, μουρμούρισε. Σκοτώθηκες, πήρες ἀπάνω σου ὄλα μας τὰ κρίματα, φώναζες: «Ἐγὼ ἔκλεψα, ἐγὼ ἔκαψα, ἐγὼ σκότωσα!» γιὰ νὰ μᾶς

ἀφήσουν η̄συχους νὰ ριζώσουμε στὰ χώματα τοῦτα. Ἔδικα... Ἔδικα!

Ἄκουγε ὁ παπα-Φώτης τὴν καμπάνα νὰ χτυπάει γιορτερά και νὰ διαλαλεῖ πὼς ὁ Χριστὸς γεννήθηκε, πὼς κατέβηκε στὴ γῆς νὰ σώσει τὸν κόσμον. Κούνησε τὸ κεφάλι, ἀναστέναξε.

— Ἔδικα, ἄδικα, Χριστέ μου, μουρμούρισε. Κοντεύουν δυὸ χιλιάδες χρόνια, κι ἀκόμα... ἀκόμα σὲ σταυρώνουν. Πότε θὰ γεννηθεῖς, Χριστέ μου, νὰ μὴ σταυρωθεῖς πιά, νὰ ζεῖς μαζί μας αἰώνια;

Κατὰ τὰ ξημερώματα ὁ παπα-Φώτης ἀκούμπησε τὸ κεφάλι στὸ σιδερένιο κάγκελο τοῦ κρεβατιοῦ, ὅπου ἦταν ξαπλωμένος ὁ Μανολιός, και τὸν πῆρε μιὰ ἀστραπή ὁ ὕπνος· κι εἶδε ὄνειρο: Σὰ νὰ κυνηγοῦσε, λέει, γύρα ἀπὸ ἓνα καταπράσινο φουντωτὸ δέντρο ἓνα μικρὸ μικρὸ κίτρινο πουλί, σὰν καναρίνι· κι ἦταν, λέει, μικρὸ παιδί, ὅταν ἄρχισε νὰ τὸ κυνηγᾷ, και τὰ χρόνια περνοῦσαν, μεγάλωνε, γίνονταν παλικάρι, γίνονταν ἄντρας, μὲ μαλλιά και μουστάκια, στὴν ἀρχὴ μαῦρα τοῦ κοράκου, κι ἀγάλια ἀγάλια ἀσπρίζαν, γερνοῦσε, κι ὄλο και κυνηγοῦσε τὸ κίτρινο πουλί, κι αὐτὸ ὄλο και ξέφευγε πετώντας ἀπὸ κλαρί σὲ κλαρί τοῦ δέντρου και κελαηδοῦσε...

Μιὰ ἀστραπή ἔταν τοῦτη, μὰ ὅταν ὁ παπα-Φώτης τινάχτηκε κι ἄνοιξε τὰ μάτια, τοῦ φάνηκε πὼς εἶχε ζήσει χιλιάδες χρόνια και κυνηγοῦσε χιλιάδες χρόνια, χωρὶς ποτὲ νὰ κουραστεῖ, μὲ ὄλο ἀνανεούμενη παρθένα ὀρμή, ἓνα ἅγιο, ἄπιαστο πουλί, πού ἔμοιαζε μὲ καναρίνι. Μὰ μέσα βαθιὰ του ἐνιωθε ὁ παπα-Φώτης, δὲν ἦταν καναρίνι τὸ κίτρινο αὐτὸ πουλί, πού πότε σοῦριζε περριπαιχτικά και πότε κελαηδοῦσε, συνεπαρμένο, μὲ τὸ λαιμὸ σηκωμένο κατὰ τὰ οὐράνια.

— Ὅ,τι και νὰ ἔναι, θὰ τὸ κυνηγῶ ὡς νὰ πεθάνω!

Εἶπε, και τινάχτηκε ὀρθιος· ἔσυρε φωνή, μάζεψε ὄλους τοὺς συντρόφους, ἄντρας και γυναῖκες, στὴ μεγάλη αὐλὴ τοῦ Πατριαρχεῖ· εἶχαν ἔρθει τὴ νύχτα κι ὄλοι οἱ ἐπίλοιποι πού ἔχαν σκορπιστεῖ στὰ περιβόλια, στ' ἀμπέλια και στὰ λιόφυτα. Γέμισε ἡ αὐλὴ.

— Παιδιά μου, φώναξε, δέστε κόμπο στὴν καρδιά σας! Βαρὺ ἔναι ὅ,τι θὰ σᾶς πῶ, μὰ γερὲς εἶναι οἱ πλάτες μας, σηκώνουν· θὰ τὸ σηκώσουμε κι αὐτὸ. Χτὲς τὴ νύχτα μοῦ ἔφεραν τὸ μαντάτο: τούρκικο ἄσκερι κατεβαίνει νὰ μᾶς διώξει· σηκωθεῖτε, παιδιά, γρήγορα χέρια, ἄρτε ὅ,τι μπορεῖτε, και πᾶμε, νὰ μὴ βροῦν κα-

νένα μας, μήτε στὴ Λυκόβρυση, μήτε στὴ Σαρακήνα. Λίγοι ἀπομείναμε στὸν κόσμον οἱ Ρωμιοί, ἐμεῖς εἴμαστε, κι ὅ,τι θὲν ἔς λὲν οἱ ὀχτροί μας, ἐμεῖς εἴμαστε τὸ ἄλατι τῆς γῆς, νὰ μὴ χαθοῦμε, ἀδέρφια!

— Δὲ θὰ χαθοῦμε, γέροντά μου, ἔγνοια σου! φώναξε ὁ Λουκᾶς πού ἔχε κιόλα σηκώσει τὸ λάβαρο τοῦ Ἁι-Γιώργη τοῦ καβαλάρη. Ἐμπρός, ἀδέρφια, ἀκολουθεῖτε τὸν Ἁι-Γιώργη, κι ὅπου μᾶς βγάλει ἡ στράτα.

Χύθηκαν, διαγοῦμισαν τὸ πλούσιο ἀρχοντικὸ τοῦ Πατριαρχεῖ, ἄνοιξε ὁ παπα-Φώτης τὰ κελάρια, μοίραζε. Φορτώθηκαν ὄλοι θροφὲς και ρουχισμό, ξεγόφωσαν τὴν ξόπορτα, ξάπλωσαν ἄπάνω τὸ Μανολιό, τὸν πῆραν στὸν ὄμο τους δυὸ ἄντρας, σήκωσαν τὰ κονίσματα οἱ γέροι, μῆκε μπροστὰ ὁ παπα-Φώτης, και κίνησαν, γοργοπατώντας, γιὰ τὴ Σαρακήνα.

— Θὰ περάσουμε πρῶτα ἀπὸ τὴ Σαρακήνα, φώναξε ὁ παπα-Φώτης, θὰ θάψουμε τὸ Μανολιό μας, θὰ ξεσκάνουμε νὰ πάρουμε τὰ κόκαλα τῶν πατέρων μας και θὰ μποῦμε πάλι στὸ δρόμο. Κάντε κουράγιο, παιδιά, πείσμα τὸ πείσμα, ἀθάνατοι εἴμαστε, θὰ ξαναμποῦμε στὸ δρόμο!

Ἐφταναν τώρα στὸ πηγᾶδι τοῦ Ἁι-Βασίλη· στάθηκε μιὰ στιγμή ὁ παπα-Φώτης.

— Παιδιά, εἶπε, σήμερα κατέβηκε στὴ γῆς ὁ Χριστὸς βρέφος· ἔς τὸν πάρουμε μαζί μας, ἔχουμε μανάδες γιὰ νὰ τὸν βυζάζουν... Καλὰ Χριστούγεννα, ἀδέρφια!

Ὁ Γιαννακὸς ἀκολουθοῦσε πίσω στερνός, εἶχε πάρει τὴ νύχτα τὸ γαῖδουράκι του ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ Κωσταντή, τὸ ἔχε καταφορτωμένο και προχωροῦσε πλάι του, μὲ σκυμμένο τὸ κεφάλι, ἀμίλητος. Κάπου κάπου ὁ κόσμος σκοτεινίαζε, σκούπιζε ὁ Γιαννακὸς τὰ μάτια του, κι ὁ κόσμος πάλι ἔλαμπε μέσα στὸ πρῶνὸ χειμωνιάτικο φῶς. Ἄγγιξε ἀνάλαφρα, τρυφερὰ τὸ γαῖδουράκι στὰ καπούλια, κι αὐτὸ κουνόσε τὴν οὐρά του, γύριζε τὸ κεφάλι και τὸν κοίταζε και δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει... Τί ἔπαθε τὸ ἀφεντικό; Γιατί δὲν τοῦ μιλοῦσε; Γιατί δὲν ἄπλωνε σήμερα τὸ χέρι νὰ τοῦ χαδέψει τὴν κοιλιὰ, τὸ λαιμὸ και τίς ζεστές του αὐτοῦκλες;

Πῆραν τὸ πετραδερὸ ἄνηφόρι τῆς Σαρακήνας, ἀνέβαιναν. Μπροστὰ πῆγαινε ὁ Μανολιός, ξαπλωμένος στὴν πόρτα, και πίσω του ὁ λαός, και κανένας δὲ μιλοῦσε. Κρούσταλλο ἦταν ἡ μέρα, ἀστραφτε τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Προφήτη Ἡλία, πέρα στὴν ἄκρα τοῦ ὀρίζοντα τὰ βουνὰ γυάλιζαν, ἄλλα τριανταφυλλένια, ἄλλα ἀνοιχτὰ γαλάζια.

Ὁ Κωσταντῆς τοὺς περίμενε ἀπόξω ἀπὸ τὶς σπηλιές· ζύγωσε βιαστικὸς τὸν παπα-Φώτη:

— Γέροντά μου, εἶπε, ὁ Μιχαηλῆς δὲ θέλει πιά νὰ κατεβεῖ ἀπὸ τὸ κορφοβούνι· πῆρε μαζί του ἕναν μπόγο ροῦχα, τὸ μεγάλο Εὐαγγέλιο καὶ τὶς πλεξοῦδες τῆς Μαριορῆς καὶ θρονιάστηκε στὸ κελὶ τοῦ παλιοῦ ἀσκητῆ: «Καλὰ ἔμαι ἐδῶ, μοῦ ἔπε, δὲ θέλω πιά νὰ βλέπω ἀνθρώπους, μήτε καλοὺς μήτε κακοὺς, κανέναν θ' ἀσκητέψω!»

Ὁ παπα-Φώτης κούνησε τὸ κεφάλι:

— Μπορεῖ καὶ νὰ ἔχει δίκιο, Κωσταντῆ μου, εἶπε· ἄς μὴν τοῦ ταράξουμε τὴν ἡσυχία. Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος ὁ δικὸς του. Ἄς πάrouμε ἐμεῖς τὸν ἐδικό μας!

— Κι ὁ δρόμος ὁ δικὸς μου, γέροντά μου;

— Ἄμα θὰ θάψουμε τὸ Μανολιό, γύρνα πίσω νὰ βρεῖς τὰ παιδιά σου, Κωσταντῆ μου! εἶπε ὁ γέροντας κι ἀπίθωσε τὸ χέρι στὸ κεφάλι τοῦ πιστοῦ του φίλου, σὰ νὰ τὸν βλογοῦσε.

Ἀπίθωσαν τὸ Μανολιό χάμω, ἀπόξω ἀπὸ τὴ λειτουργημένη σπηλιά· ἔβαλε ὁ γέροντας τὸ πετραχήλι του, ἄρχισε τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία, καὶ γύρνα ὁ λαὸς καλαναρχοῦσε· μὰ κάπου κάπου ξέσπαζαν δυνατὰ τὰ κλάματα τοῦ Γιαννακοῦ καὶ τοῦ Κωσταντῆ, καὶ πότε ἡ φωνὴ τοῦ παπα-Φώτη κόβουνταν, καὶ τὸ τροπάρι ἔμενε στὴ μέση καὶ τὸ ἀποτελείωνε ὁ λαός.

Ἐσκυψαν ὅλοι κι ἀσπάστηκαν τὸ νεκρό, ὁ λάκκος εἶχε ἀνοιχτεῖ, καὶ στάθηκε στὰ χεῖλια τοῦ λάκκου ὁ γέροντας νὰ πῆ δυὸ λόγια, ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸ Μανολιό. Μὰ ὁ λαιμὸς του πνίγουνταν, τὰ λόγια δὲν ἔβγαιναν, κίνησε ὁ παπα-Φώτης τὸ θρῆνο. Γκαρδιώθηκε τότε μιὰ γριούλα, ἔπεσε ἀπάνω στὸ νεκρό, ἔλυσε τὰ λιγιστὰ κάτασπρα μαλλιά της καὶ τὸν ἀποχαιρέτησε:

*Αὐτοῦ τοῦ νέου τ' ὄνομα στὸ χιόνι εἶναι γραμμένο,
τὸ πῆρε ὁ ἥλιος κι ἔλιωσε καὶ τὸ νερὸ καὶ χάθη...*

Ἦστερα ἀπὸ λίγη ὥρα ὁ παπα-Φώτης σήκωσε τὸ χέρι, ἔδωκε τὸ σημάδι:

— Στ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ! μουρμούρισε, ξαναρχίζει ἡ πορεία· κουράγιο, παιδιά μου!

Καὶ πῆραν πάλι τὴ στράτα, κατὰ τὴν ἀνατολή.

Τ Ε Λ Ο Σ